НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 59

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2015

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 3 від 29 жовтня 2015 року)

Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4

Редакційна колегія:
Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Н 34

Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць / укладачі : І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Вип. 59. – 274 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2015

УДК 811.111'06'27'42:82-2

G. B. Bernar,
Ivan Franko National University of L'viv, L'viv

DIALOGUE IN TOM STOPPARD'S «ROSENCRANTZ AND GUILDENSTERN ARE DEAD»

The article deals with analysis of linguistic and structural peculiarities of dialogue in «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead» by Tom Stoppard. Such features of dialogue as repetition, clichés, music-hall passages, ready-made language, play of words and verbal byplay have been singled out. It has been discovered that the play under study is structurally close to the play «Waiting for Godot» by Samuel Beckett. Some of the music-hall exchanges in «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead» seem to be direct parallels to those in «Waiting for Godot». In the play under analysis the music-hall talk consists of ready-made stock sentences. There are passages where the order of the lines is not the only possible one, but could be changed without affecting the «intelligibility» of the dialogue. In such passages the sentences have become almost interchangeable building blocks and speech merely a game. One more peculiarity concerns the cohesive relations within music-hall passages. The bulk of the passage forms one logical and associative entity. There is a tendency in «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead» towards considerable logical and associative cohesion within music-hall passages. Stoppard strives for smooth transitions from one scene to the next, providing associative and logical links between topical units. The associative and logical links can, however, be somewhat artificial, contrived through verbal trickery.

***Key words**: dialogue, absurdist, clichés, repetition, music-hall, ready-made language.*

ДІАЛОГ У П'ЄСІ ТОМА СТОППАРДА «РОЗЕНКРАНЦ ТА ГІЛЬДЕНСТЕРН МЕРТВІ»

У статті розглянуто та проаналізовано лінгвістичні і структурні особливості діалогу у п'єсі Тома Стоппарда «Розенкранц та Гільденстерн мертві». Виокремлено такі риси діалогу, як: повтор, кліше, абзаци з елементами мюзик-холу, штучна мова, гра слів і вербальні натяки. Виявлено структурну схожість аналізованої п'єси із п'єсою Семюеля Беккета «В Очікування Годо».

***Ключові слова**: діалог, абсурдист, кліше, повтор, мюзик-хол, штучна мова.*

ДИАЛОГ В ПЬЕСЕ ТОМА СТОППАРДА «РОЗЕНКРАНЦ И ГИЛЬДЕНСТЕРН МЕРТВЫ»

В статье рассмотрено и проанализировано лингвистические и структурные особенности диалога в пьесе Тома Стоппарда «Розенкранц и Гильденстерн мертвы». Выделено такие черты диалога, как: повтор, клише, абзацы с элементами мюзик-холла, искусственный язык, игра слов и вербальные намеки. Обнаружено, что пьеса, которая анализируется, структурно близка к пьесе Сэмюеля Беккета «В Ожидании Годо».

***Ключевые слова**: диалог, абсурдист, клише, повтор, мюзик-хол, искусственный язык.*

The study elucidates lingual and structural peculiarities of dialogue in Tom Stoppard's «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead». Since Stoppard is admired as a master craftsman of language, the emphasis is on his use of language. The subject of the article is the play «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead». The object of our research is features such as repetition, clichés, music-hall passages and ready-made language that could explain why the dialogue might appear cliché-ridden. The reason why this aspect was considered important was that Martin Esslin, Joseph Chiari, Robert Brustein, Ronald Hayman and Arnold Hinchliffe [1, 2, 5, 6, 7] have commented on the use of cliche-ridden language by Absurdists. Stoppard being a living playwright, any attempt to make a definitive evaluation of his work has only transient value. As most studies on Stoppard to date treat together several of his plays written so far it was decided to make only one play, «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead», the sole object of the study. The narrow focus will allow greater depth.

When «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead» opened in New York, an interviewer asked Stoppard what it was about. «It's about to make me very rich,» came the Wildean response. The play had already made Stoppard's name: Harold Hobson, in the Sunday Times, described the 1967 National Theatre production as «the most important event in the n British professional theatre» since the opening of Pinter's «The Birthday Party» in 1958 [9, c. 104]

At one level the play is about two Elizabethan courtiers who have been summoned to the stage where they make increasingly desperate attempts to delve and glean what afflicts Hamlet, to find out «what's going on» [11, c. 58] in the mystifying world of Elsinore. Their fumbling efforts to understand their situation make them sympathetic, even endearing, characters. The courtiers flip coins, volley question, and toy with getting caught up in the action when they encounter The Player and his tragedians. Their banter is never less than engaging and frequently laugh-out-loud funny. But amid the laughter, the very amorphousness of their identity and the irony of their situation make it easy for viewers to suppose that Stoppard's hapless courtiers must be emblematic of something [10, c. 279-280].

Although T. Stoppard did not see his play as an existentialist fable at first, later he confessed «I didn't know what the word «existential» meant until it was applied to Rosencrantz.» He added that «even now existentialism is not a philosophy I find either attractive or plausible.» What Stoppard had stumbled on in «Rosencrantz» was not a philosophy but a comic stratagem. What came through more strongly than in previous writings was the playwright's gift for badinage, repartee, verbal byplay [10, c. 280]:

Guil» What's the first thing you remember?
Ros: Oh, let's see… The first thing that comes into my head, you mean?
Guil: No – the first thing you remember.
Ros: Ah. (Pause.) No, it's no good, it's gone. It was a long time ago.
Guil (patient but edged): You don't get my meaning. What is the first thing after all the things you've forgotten?
Ros: Oh I see. (Pause.) I've forgotten the question [11, c. 6–7].

T. Stoppard is playing at words here. Even the earliest interviewers found him, as Clive James would say, «a dream interviewee talking in eerily quotable sentences» [8, c. 70]. While his conscious purpose in Rosencrantz may have been to amuse a roomful of theatre-goers, in the banter between Ros and Guil he found the kind of ironic juxtaposition that would be characteristic of his comedies throughout his career. Only in retrospect did he recognize the extent to which he was being self-revelatory not just in the substance but in the manner of the persistent crosstalk. «They both add up to me in many ways in the sense that they're carrying out a dialogue which I carry out with myself», Stoppard said. «One of them is fairly intellectual, fairly incisive; the other one is thicker, nicer in a curious way, more sympathetic. There's a leader and the led. Retrospectively, with all benefit of other people's comments and enthusiasm and so on, it just seems a classic case of self-revelation» [3, c. 19].

In the endless banter of the two courtiers, which he describes as «a sort of infinite leap-frog» [3, c. 58], Stoppard had found a way of putting on stage something of the inner debate that he already carried on with himself: 'I write plays because dialogue is the

© G. B. Bernar, 2015

most respectable way of contradicting myself'. The play, Stoppard affirmed, 'had nothing to do with the condition of modern man or the decline of metaphysics' [3, c. 95–99].

Music-hall talk is an essential part of the dialogue in «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead». Some of the music-hall exchanges in «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead» seem to be direct parallels to those in «Waiting for Godot». «That's the idea, let's ask each other questions», says Estragon; in «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead» the asking of questions takes the form of a question game, played on an extensive scale [11, c. 30-36]. In «Waiting for Godot» Vladimir and Estragon take considerable pains trying to find out the date and determine the location; in «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead» the heroes are worried about the points of the compass and whether they are witnessing a sunrise or sunset [11, c. 41-42, 62]. In the play under study the music-hall talk consists of ready-made stock sentences. There are also passages where the order of the lines is not the only possible one, but could be changed without affecting the «intelligibility» of the dialogue [4, c. 60-61]:

Ros: – Where' s it going to end?
Guil: That's the question.
Ros: It's all questions.
Guil: Do you think it matters?
Ros: Doesn't it matter to you?
Guil: Why should it matter?
Ros: What does it matter why?
Guil (teasing gently): Doesn't it matter why it matters?
Ros(rounding on him): What's the matter with you? Pause
Guil: It doesn't matter.
Ros (voice in the wilderness):...What's the game?
Guil: What are the rules? [11, c. 32]

In passages like the above the sentences have become almost interchangeable building blocks and speech merely a game. Stoppard seems to have an irresistible urge towards verbal showmanship as the above virtuoso performance, based on simple variations on simple everyday sentences like «It doesn't matter» testifies. One more peculiarity concerns the cohesive relations within music-hall passages. Even if the above passage evinces some discontinuity in the flow of the dialogue (e.g., the beginning and the end), the bulk of the passage forms one logical and associative entity. All in all there is a tendency in «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead» towards considerable logical and associative cohesion within music-hall passages. The following excerpts built largely of ready-made sentences may provide illustration [4, c. 61–62]:

Ros: We're on a boat. (Pause). Dark isn't it?
Guil: Not for night.
Ros: No, not for night.
Guil: Dark for day. Pause.
Ros: Oh yes, it's dark for day.
Guil: We must have gone north, of course.
Ros: Off course?
Guil: Land of the midnight sun, that is.
Ros: Of course. [11, c. 71]

Each step of this plodding game of deduction, starting from «dark» and leading to the «land of the midnight sun», is patiently laid bare, the very insistence of the characters on discussing obvious facts in itself creating rich possibilities for comedy. «Dark» leads first to the contemplation of the period of time with which it is associated, «night», and then to the spatial and geographical considerations which affect the phenomenon of dark: «north», «the land of the midnight sun». The sound pattern of «of course» is reflected in «off course», which, at the same time, gives vent to Ros's anxiety about the navigational success of their expedition. The second part of the passage repeats and sums up the ingredients of the first part in a speeded-up succession [4, c. 62]:

Ros: I think it's getting light.
Guil: Not for night.
Ros: This far north.
Guil: Unless we're off course.
Ros (small pause): Of course.

In the following passage tight associative coherence is gained through the fact that the verbs all denote functions of sensory and other bodily organs [4, c. 62]:

Ros: – I can't see a thing.
Guil: You can still think, can't you?
Ros: I think so.
Guil: You can still talk.
Ros: What should I say?
Guil: Don't bother. You can feel, can't you?
Ros: Ah! There's life in me yet!
Guil: Wht are you feeling?
Ros: A leg. Yes, it feels like my leg.
Guil: How does it feel?
Ros: Dead.
Guil: Dead?
Ros (panic): I can't feel a thing! [11, c. 70]

It could be pointed out that in «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead» Stoppard seems to strive for smooth transitions from one scene to the next, providing associative and logical links between topical units. The associative and logical links can, however, be somewhat artificial, contrived through verbal trickery as in the following instances [4, c. 63-84]:

Ros (relaxes): It couldn't have been real.

Guil: «The colours red, blue and green are real. The colour yellow is a mystical experience shared by everybody» – demolish [11, c. 14].

Here it is Guil's fictitious essay title that provides a smooth transition from the word «real» via colours to Guil's analysis of mystical encounters which is to follow. A verbal link connects the Player's speech on the essence of truth to the discussion of Hamlet's melancholy:

Player: – One acts on assumptions. What do you assume?

Ros: Hamlet is not himself, outside or in [11, c. 48].

The dichotomy of music-hall pattern versus aphoristic mode of speech is evident in the play. The character who tends to speak in aphorisms and epigrams is the Player, who bears some resemblance to Lord Malquist in Lord Malquist & Mr Moon. They have a similar attitude to life in that they observe the struggle of those engaged in action whilst remaining passive, or, in Lord Malquist's words, their posture is «that of the Stylist, the spectator as hero, the man of inaction who would not dare roll up his sleeves for fear of creasing the cuffs». Being an outsider, the Player can afford to regard Ros and Guil, mock-heroes enmeshed in tragedy, with sententious serenity. The Player's aphorisms and epigrams include references to dramatic art and the theatre/life metaphor as well as to life in general in a hostile world [4, c. 64–65]:

For some of us it is performance, for others, patronage [11, c. 16].

We keep to our usual stuff, more or less, only inside out. We do on stage the things that are supposed to happen off. Which is a kind of integrity, if you look on every exit being an entrance somewhere else [11, c. 20].

Uncertainty is the normal state [11, c. 47].

Everything has to be taken on trust; truth is only that which is taken to be true. It's the currency of living. There may be nothing behind it, but it doesn't make any difference so long as it is honoured [11, c. 48].

There's a design at work in all art [11, c. 57].

Generally speaking, things have gone about as far as they can possibly go when things have got about as bad as they reasonably get [11, c. 57–58].

The bad end unhappily, the good unluckily. That is what tragedy means [11, c. 58].

Life is a gamble, at terrible odds – if it was a bet you wouldn't take it [11, c. 83].

In our experience, most things end in death [11, c. 89].

The Player is not, however, the only one who is inclined to speak in epigrams. Guil, who has lost the neutral ground of an observer in the heat of the action, also has lines which tend towards the aphoristic or epigrammatic. On at least one occasion he even resorts to an old proverb. The scientific approach to the examination of phenomena is a defence against the pure emotion of fear [11, c. 11]. The only beginning is birth and the only end is death – if you can't count on that, what can you count on? [11, c. 28] Your smallest action sets off another somewhere else, and is set off by it» [11, c. 29] – if we can't learn by experience, what else have we got? [11, c. 65] Old ways are the best ways [11, c. 33].

The question is, does not even Ros make some attempts at the epigrammatic, albeit along the lines of gruesome humour:

Life in a box is better than no life at all. I expect [6, c. 51].

Repetition is typical of «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead». The proportion of idiosyncratic speech is negligible, some instances being «well», «I say», and «I mean» in cases where there is no elucidation of a previous utterance. In the «seeking-out» of Hamlet scene what could be described as idiosyncratic speech is used, on a symmetrically increasing and diminishing scale, in a manner typical of Stoppard's playful use of language:

Guil: Well...

Ros : Quite...

Guil: Well, well.

Ros: Quite; quite. (Nods with spurious confidence). Seek him out. (Pause). Etcetera.

Guil: Quite.

Ros: Well [11, c. 63].

Thus, we come to the following conclusion. In «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead» there are language games for intellectuals. The number of clichés is surprisingly small and idiosyncratic speech is often used in this play. It contains music-hall passages, often of heightened stereotypy because of ready-made elements. Aphoristic or epigrammatic speech, which is found in «Rosencrantz and Guildenstern Are Dead», may in some cases add to stereotypy; in most cases, however, being of an elaborated code type, it may counteract the impression of stereotypy.

Література:

1. Brustein, Robert The Theatre of Revolt: An Approach to the Modern Drama / Robert Brustein. – London : Elephant Paperbacks, 1991. – 452 p.

2. Chiari, Joseph Landmarks of Contemporary Drama / Joseph Chiari. – New York : Jenkins, 1965. – 223 p.

3. Delaney, Paul Tom Stoppard in Conversation / Paul Delaney. – the University of Michigan : University of Michigan Press, 1994. – 304 p.

4. Easterling, Anja Shakespearean parallels and affinities with the theatre of the absurdin Tom Stoppard's Rosencrantz and Guildenstern Are Dead / Anja Easterling. – Umea, 1982. – 218 p.

5. Esslin, Martin The Theatre of the Absurd / Martin Esslin. – Ney York : Vintage Books, 2004. – 484 p.

6. Hayman, Ronald Tom Stoppard / Ronald Hayman. – Pennsylvania State University : Heinemann, 1979. – 160 p.

7. Hinchliffe, Arnold The Absurd / Arnold Hinchliffe. – California : Methuen, 2008. – 105 p.

8. James, Clive Count zero splits the infinite / Clive James // Encounter. No. 8. November. – London : Encounter Ltd, 1975. –PP. 68-75.

9. Kelly, Katherine E. The Cambridge companion to Tom Stopprad / Katherine E. Kelly. – Cambridge : CUP, 2001. – 244 p.

10. Luckhurst, Mary A companion to modern British and Irish drama 1880-2005 / Mary Luckhurst. – UK : Wiley-Blackwell, 2010. – 584 p.

11. Stoppard, Tom (2000a) Rosencrantz and Guildenstern Are Dead / Tom Stoppard. – London : Faber and Faber (1 st edn.), 1967. – 126 p.

УДК 81.37:811.11(045)

Chugu S., Gladio S.,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Vinnytsia

MODALITY OF THE LITERARY TEXT: TRANSLATION CHALLENGES

Current linguistics offers a variety of approaches within the interdisciplinary and linguistic frameworks of discourse and text studies, semantics, theory of communication, cognitive science and psychology, all of which aim at the thorough research of the most complicated linguistic unit, text, that is analyzed from different perspectives with special focus on the analysis of its content, compositional and structural arrangement to provide adequate understanding of textual information, presented explicitly and implicitly.

Recognition of the literary text complexity predetermines the choice of special translation strategies used to transform the original text world model into its properly translated version. Text modality as one of the most significant categories of the literary text that reveals the author's world view model is represented via a lexico-grammatical field of linguistic devices of different status. The system of linguistic means to express a number of modal meanings has a nuclear-periphery structure, the elements of which are used by the speakers in accordance with the pragmatic intentions in the context of a concrete communicative situation.

Correct interpretation of the peculiarities of all integrated text components, its modality in particular, ensures full realization of cognitive and communicative functions of the unit but text modality poses a lot of practical difficulties both in the process of decoding as well as of translation: a number of different meanings manifested at all text levels cause a possibility of multiple interpretations and translation variants.

Key words: *modality, literary text, linguistic unit, decoding, interpretation, translation strategy.*

МОДАЛЬНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ

У міждисциплінарних і лінгвістичних дослідженнях розроблено низку різних підходів до вивчення дискурсу та тексту з позицій дискурсології, семантики, теорії комунікації, когнітивістики і психології, з особливою увагою до аналізу змісту, композиції та структури тексту. Усвідомлення складності організації художнього тексту зумовлює вибір певних перекладацьких стратегій, які використовуються для трансформації тексту оригіналу у версію, яка відповідає нормам адекватного перекладу.

При декодуванні змісту тексту інтерпретаційна модель світу, створеного в художньому тексті, повинна відображати всі лінгвістичні особливості тексту оригіналу, в першу чергу, його модальний аспект, що забезпечує ефективну реалізацію його когнітивно-комунікативного призначення.

Ключові слова: *модальність, художній текст, лінгвістична одиниця, декодування, інтерпретація, перекладацька стратегія.*

МОДАЛЬНОСТЬ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА: ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА

В междисциплинарных и лингвистических исследованиях разработаны разные подходы к изучению дискурса и текста с позиций дискурсологии, семантики, теории коммуникации, когнитивистики и психологии, с особым вниманием к анализу содержательных, композиционных и структурных особенностей текста. Признание сложной организации художественного текста определяет выбор переводческих стратегий, используемых для трансформации текста оригинала в версию, которая отвечает нормам адекватного перевода.

При декодировании содержания текста интерпретационная модель мира, созданного в художественном тексте, должна отражать все лингвистические особенности оригинала, прежде всего, его модальный аспект, для обеспечения эффективной реализации его когнитивно-коммуникативного предназначения.

Ключевые слова: *модальность, художественный текст, лингвистическая единица, декодирование, интерпретация, переводческая стратегия.*

Integration of linguistics with logics, philosophy and psychology resulted in the understanding of a language as a form of mental processes that makes the research of the means to express different modal meanings a matter of great importance. *The topicality* of the study of cognitive and verbal activity can help deepen the knowledge of elaborate correlations between mental and linguistic aspects of communicative interaction in discourse or text, due to the fact that modality constitutes one of the core components of any predicative unit or proposition and consequently makes the foundation for the action-event-situation chain that is presented in the textual continuum.

The *aim* of the article is to study text modality as one of the most significant categories of the text, particularly the literary text, which aims to manifest the author's world view, to analyse the ways to represent subjective modality via the lexico-grammatical field of linguistic devices of different status in the novel «Eat, Pray, Love» by Elizabeth Gilbert and to determine the factors that predetermine the choice of certain translation startegies.

The author's vision as well as the attitude to the events, depicted in the text continuum, are realized primarily through the category of subjective modality. The aim of the study predetermines such concrete *tasks* as the study of the ways via which modality is realized in the literary text; research of the perception and decoding of the authors's message; analysis of the linguistic means used to represent subjective modality in the work under research.

The text, being a phenomenon of lingual and extralingual reality, is a complex unity that performs various functions, namely it provides for the process of communication, helps to keep and pass on information from generation to generation, ensures that life and psychological experiences are stored, et cetera. On the whole text can be characterized as a product of definite historical epoch, a special form of existence of culture that reflects definite social and cultural traditions [1; 3; 5; 16].

At present among numerous definitions of the notion, the one that focuses on coherence and integrity as the main characteristics of the text, is still most common. The text is also often interpreted in terms of its semiotic nature, being viewed as an intergrated sequence of any signs, any form of communication.

In general, the text is a unit of language in use, not a grammatical unit, like a clause or a sentence, the text is best regarded as a semantic unit, a unit of meaning, not of form [6; 17]. Moreover, the text does not consist of sentences, it is encoded in sentences, it has texture, and this is what distinguishes it from other units that are not texts, so texture is the characteristic of the text as a coherent whole [12].

According to F. Batsevich «the text as a lingual phenomenon is characterized by such features as coherence, integrity, intentionality (the author's message), informationality, situationality (connection with the context), divisibility, integrity, modality, extensibility, succession, dynamism of the depicted material» [2, p. 148]. Undoubtedly, the text is a complex linguistic unity of the highest level in comparison with sentences and words.

© Chugu S., Gladio S., 2015

From the viewpoint of the cognitive science the text possesses some features and regularities that prompt its adequate perception, while the author's attitude to the text reality is manifested through modality [14]. Traditionally modality is defined as a functional and semantic category, which expresses different kinds of correlation between an utterance and reality, and different kinds of subjective qualification of the presented content.

Modality characterizes any predicative unit / proposition and consequently makes the foundation for the action-event-situation chain in the textual continuum. The system of means to express a number of modal meanings has a complex nuclear-periphery structure [7; 9]. We consider these linguistic devices to form a kind of structured category, the elements of which are used in accordance with the pragmatic aims and intentions in a concrete communicative situation.

The list of meanings associated with modality includes opposition of utterances according to the character of their communicative purposefulness (affirmation – question – incentive); opposition of the sign «affirmation- negation»; gradation of meanings in the range «reality – unreality» (reality – hypothesis – unreality), different degrees of the speaker's confidence in trustworthiness of the thought which is being formulated, various modifications of the connections between object and subject, that are realized by means of different lexical devices, for example, such as «want», «can», «must», «should», «have to» and the like.

The category of modality is believed to embrace two broad opposing spheres of objective and subjective modality. Objective modality is an obligatory indication of any utterance, one of the categories which form a predicate unity, sentence. It expresses the attitude of the presented material to reality from the viewpoint of its reality (realisation) and unreality (non-realisation). The main means of realization of modality in this function is the category of mood.

On the syntactic level objective modality is presented by the opposition of the forms of the syntactic indicative mood to the forms of the syntactic unreal moods (subjunctive, conditional, optative, imperative, obligation). The category of indicative mood includes objective and modal meanings of reality, that is to say temporal determination by correlation of the forms of the indicative. Objective modality is closely connected with the tense category and is differentiated according to its time specification.

Modal meanings are arranged in the system of opposition, which is revealed in the grammatical paradigm of the sentence. Subjective modality is regarded as the attitude to the situation/ event/ person as a whole as well as to the optional elements. The semantic 'volume' of the subjective modality is wider than the semantic volume of the objective modality.

Meanings which make up the category of subjective modality are heterogeneous, moreover, many of them are not grammatical. Thus the basis for subjective modality is formed by the notion of estimation that includes not only logical (intellectual, rational) features of the communicative act, but also maintains different kinds of emotional (irrational) reactions.

The means of realization of subjective modality in language can be grouped into special lexical and grammatical word classes and word combinations as well as sentences which are functionally related to them. These devices usually take syntagmatically autonomous position in an utterance and may function as parentheses; modal particles and operators for expressing certainty / uncertainty, possibility / impossibility, supposition, intention, surprise, apprehension; interjections; special intonational means for accentuating surprise, doubt, certainty, uncertainty, protest, irony and other emotionally expressive shades of subjective attitude to the information; special / inverted word order; grammar constructions.

The focus on the study of text encoding and encoding highlights the necessity to research communicative characteristics of language units, such as sentences, superphrase unities which serve to express the content in accordance with concrete pragmatic tasks [4; 8; 11].

Appropriate translation of linguistic means of modal meaning is impossible without considering the notions such as dictum and modus. Dictum is viewed as the objective content of the text, while modus is regarded as its subjective aspect. The modus categories reflect different parameters of the communicative act.

It is a widespread assumption that qualification modus categories enable speakers to show their attitude to different events. This group of modus categories includes modality, authorization, estimation and persuasion [12; 14].

The qualification modus categories are formed by means of the modus verbs, verbal equivalents and predicatives of modal and estimation semantic and modal verbs [18]. Modality depends on the speaker's intentions and is directly related to the pragmatic aspect of the sentence, so the meanings which constitute the sentence modus are mainly communicative and intentional.

The attempt to translate some of the modal meanings that belong to the sphere of subjective modality, which is based primarily on the peculiarities of individual perception, can cause huge problems due to the major differences in the world models, typical of different cultures, the analysis of which is done in the extracts from the novel «Eat, Pray, Love» by Elizabeth Gilbert.

The passages under study contain several layers of modality that reflect the differences in the life experiences and world outlooks of the characters, Liz, «a professional American woman in her mid-thirties, who has just come through a failed marriage and a devastating, interminable divorce, followed immediately by a passionate love affair that ended in sickening heartbreak» [10, p. 7], and her ex-husband's friend, Giulio.

I step off the train a few days later to a Rome full of hot, sunny, eternal disorder, where – immediately upon walking out into the street – I can hear the soccer-stadium-like cheers of a nearby ***manifestazione****, another labor demonstration. What they are striking about this time, my taxi driver cannot tell me, mainly because, it seems, he doesn't care…*

It's nice to be back. After ***the staid sobriety*** *of Venice, it's nice to be back where I can see a man in a leopard-skin jacket walking past a pair of teenagers* ***making out*** *right in the middle of the street. The city is so awake and alive, so* ***dolled-up*** *and sexy in the sunshine.*

I remember something that my friend Maria's husband, Giulio, said to me once. We were sitting in an outdoor cafe, having our conversation practice, and he asked me what I thought of Rome. I told him I really loved the place, of course, but somehow knew it was not my city, not where I'd end up living for the rest of my life. There was something about Rome that didn't belong to me, and I couldn't quite figure out what it was. Just as we were talking, ***a helpful visual aid*** *walked by. It was the* ***quintessential*** *Roman woman – a fantastically maintained,* ***jewelry-sodden*** *forty-something dame wearing four-inch heels, a tight skirt with a slit as long as your arm, and those* ***sunglasses that look like race cars*** *(and probably cost as much). She was walking her little fancy dog on a gem-studded leash, and the fur collar on her tight jacket looked as if it had been made out of the pelt of her former little fancy dog. She was exuding an unbelievably glamorous air of: «You will look at me, but I will refuse to look at you.» It was hard to imagine she had ever, even for ten minutes of her life, not worn mascara. This woman was in every way the opposite of me, who dresses in a style my sister refers to as* ***«Stevie Nicks Goes to Yoga Class in Her Pajamas.»***

I pointed that woman out to Giulio, and I said, «See, Giulio – <u>*that*</u> *is a Roman woman. Rome cannot be her city and my city, too. Only one of us really belongs here. And I think we both know which one.»*

*Giulio said, «****Maybe you and Rome just have different words****.»*

«What do you mean?»

He said, «Don't you know that the secret to understanding a city and its people is to learn – what is the word of the street?»

Then he went on to explain, in a mixture of English, Italian and hand gestures, that every city has ***a single word that defines it****, that identifies most people who live there. If you could read people's thoughts as they were passing you on the streets of any given place, you would discover that most of them are thinking the same thought. Whatever that majority thought might be – that is* ***the word of the city.*** *And if your personal word does not match the word of the city, then you don't really belong there [10, p.136-137].*

The words and phrases in bold cause serious problems for translation as their modal meaning, though being implied in most cases, reflects the evaluation of the accentuated items and people. The study of peculiarities of subjective modality manifested in the novel, is based on the theoretical postulate of language as the main means of world representation, while the text, one of the most complex linguistic units, is regarded as a unity of lingual and extralingual phenomena, that is manifested through a sequence of events, objectivized in the work of fiction.

In general, the category of modality can be represented in two common ways: objective modal and subjective modal means. Obviously, modality of the literary text changes with the change of the object of description, pragmatic aims, the author's individual style, correlation of content-factual and content-conceptual information.

Obviously, the more clearly the author's individual style and world view are manifested in the texture the more clearly the modality of the text is revealed. We assume that textual subjective-estimation modality is evident and explicit when a reader perceives an idea represented by a definite thematic field, i.e. by a number of epithets, similes, descriptive phrases, oblique description, which are united by one dominant and which are scattered through the whole text or a passage.

The literary text complexity predetermines the choice of special translation strategies that are to reflect adequately a number of linguistic, cognitive and pragmatic peculiarities, present in the text continuum with the interpretation imprint of the translator's outlook and expertise revealed in the choice of transformations to convey the meanings and the implicit information of the original.

In conclusion, the complexity of the literary text calls for the necessary to emphasize relative objectivity of the literary text that is predetermined by its very nature in which dictum and modus are intertwined and blended to a great extent. Subjective modality, related to all text categories, serves a kind of background modus, so signals of subjective modality are present in all aspects of the text (the author's, personage, situational planes, including temporal and special shperes).

As a cognitive-lingual unit the text is created in accordance with definite linguistic regularities and is characterized by a set of linguistic categories represented in the texture. According to traditional classifications text categories are grouped into structural and conceptual ones. One of the most significant conceptual categories is modality, that reflects a number of attitudes, the author's world view and estimates to the depicted material being the main component of this category. Modality, both objective and subjective, is realized in the texture and text continuum through grammatical, lexical, syntactic, graphical and stylistic means.

Analysis of functions of linguistic means that are used to represent modality in the literary text proves that the category can be realized in different ways: through recurrent epithets, content-factual information, descriptive phrases, grammatical (morphological and syntactic) means, structural devices such as staccato rhythm, inversion, as well as graphical ones, italics and the use of italics, punctuation marks.

Language devices of modal meaning are classified in accordance with their linguistic status into lexico-semantic, syntactical, intonational and stylistic ones, primarily due to their frequency and expressiveness. The study of peculiarities of modality representation in the novel proved its essentiality as the text revealed the imprints of the author's pragmatic evaluation of the events, characters and situations the fact that is to be considered in the process of translation to achieve adequate translation through the use of appropriate translation strategies.

References:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Нина Давыдовна Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.

2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 374 с.

3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание : сб. ст. / Анна Вежбицкая; отв. ред. и сост. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е.В. Падучева. – М. : Русские словари, 1996. – 411 с.

4. Залевская А. А. Психологические исследования. Слово. Текст : избранные труды / Александра Александровна Залевская. – М. : Гнозис, 2005. – 543 с.

5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография / Владимир Ильич Карасик. – М. : ИТДГК Гнозис, 2003. – 390 с.

6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрямки та проблеми: підручник / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

7. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта / Иосиф Абрамович Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание / под ред. И.А. Стернина. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 2001. – С. 58-65.

8. Чугу С. Д. Концептосфера художественного текста: лингво-когнитивный аспект / Светлана Дмитриевна Чугу // Мова и культура (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – Вип. 17. – Т. I (169). – С. 133–140.

9. Fauconnier G. Cognitive Linguistics / Gilles Fauconnier // Encyclopedia of Cognitive Science / [eds J. Wiley and Sons]. – 3rd ed. – N. Y. : OUP, 2006. – P. 1–14.

10. Gilbert E. Eat, Pray, Love / Elizabeth Gilbert. – N.Y. : Penguin Books, 2006. – 441 p.

11. Gladio S.V. The Role of Thematic Progressions in Literary Text Interpretation / Svitlana Gladio // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – Випуск 8. – Хмельницький : ХНУ, 2015. – С. 19–23.

12. Jackendoff R. Foundations of Language : Brain, Meaning, Grammar, Evolution / Ray Jackendoff. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 477 p.

13. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things : What Categories Reveal about the Mind / George Lakoff. – Chicago : The University of Chicago Press, 1987. – 614 p.

14. Langacker R. Conceptualization, symbolization and grammar / Ronald Langacker // The New Psychology of Language / [ed. M. Tomasello]. – Mahwah, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1998. – P. 1–39.

15. Longacre R. E. The Grammar of Discourse: Notional and Surface Structures / Robert E. Longacre. – New York – London : Plenum Press, 1983. – XI. – 423 p.

16. Stockwell P. Cognitive Poetics: An introduction / Peter Stockwell. – London : Routledge, 2002. – 193 p.

17. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics / Leonard Talmy. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 2000. – Vol. 1. – Ch. 7. – P. 409–447.

18. Widdowson H. The Pretext of Interpretation / Henry Widdowson // Discourse Interpretation : Approaches and Applications / [eds. O. Dontcheva-Navratilova, R. Povolna and others]. – Cambridge : Scholar Publishing, 2012. – P. 1–0.

УДК 811.111'37

K. L. Honchar,
Lesya Ukrainka Eastern European National University

PECULIARITIES OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD «ENVY» IN MODERN ENGLISH

The article deals with the lexico-semantic macrofield of envy in modern English. The analysis is based on lexicographical sources. The investigated macrofield of envy comprises three microfields: subjective, adjectival and verbal. All of them share the same structure which consists of the nucleus, co-nuclear and peripheral zones. The substantive microfield is the dominant layer in the structure of the whole macrofield of envy, because its constituents name the negative emotion or feeling, that is envy. Componential analysis of the nuclear lexeme made it possible to single out the archiseme of the researched macrofield – «a feeling of discontent and desire to own possessions of others». It is expressed in the definitions of all lexemes that form the analyzed field. Co-nuclear zone consists of the synonyms of the nuclear element and are defined through it or its derivatives. Peripheral lexical items include words that have many additional features, but the generic seme in their meaning is rather weakened. Obsolete lexical units and phrases that realize the investigated meaning refer to the marginal layer of the lexico-semantic macrofield of envy in modern English.

Key words: *lexico-semantic macrofield, microfield, nucleus, co-nuclear zone, peripheral zone, componential analysis, archiseme, lexeme.*

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ЗАЗДРІСТЬ» В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.

У статті досліджується лексико-семантичне поле «заздрість » в сучасній англійській мові. Дане макрополе моделюється на основі компонентного аналізу лексичних одиниць зі значенням «заздрість». Аналізоване макрополе включає в себе три мікрополя: субстантивне, ад'єктивне і вербальне. Всі вони мають аналогічну структуру, яка складається з ядра, приядерної і периферійних зон. Заздрість – самолюбне і недружелюбне невдоволення тим, чим інша людина насолоджується, а також тяга за добром, досягненнями та перевагами які мають інші. Іменникове мікрополе є домінуючим в структурі всього макрополя «заздрість», тому що саме іменник виражає негативну емоцію чи почуття заздрості. Компонентний аналіз ядерної лексеми дозволив виділити архісему досліджуваного макрополя – «почуття невдоволення і бажання мати те, що належить іншим». Приядерна зона аналізованих мікрополів складається з синонімів їхніх базових елементів, які визначаються через ядро або його похідні. Периферійні лексичні елементи включають в себе слова, які мають безліч кваліфікативних сем. Застарілі лексичні одиниці і сталі фрази, які реалізують досліджуване значення, відносяться до маргінального шару лексико-семантичного макрополя «заздрість» в сучасній англійській мові.

Ключові слова: *лексико-семантичне макрополе, мікрополе, ядро, приядерна зона, периферійна зона, компонентний аналіз, архісема, лексема.*

ОСОБЕННОСТИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ «ЗАВИСТЬ» В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.

В статье исследуется лексико-семантическое поле «зависть» в современном английском языке. Данное макрополе моделируется на основе компонентного анализа лексических единиц со значением «зависть». Анализируемое макрополе включает в себя три микрополя: субстантивное, адъективное и вербальное. Все они имеют аналогичную структуру, которая состоит из ядра, приядерной и периферийных зон. Зависть – самолюбивое и недружелюбное недовольство тем, чем другой человек наслаждается, а также тяга к добру, достижениями и преимуществам, которые имеют другие. Именное микрополе является доминирующим в структуре всего макрополя «зависть», потому что именно имя существительное выражает негативную эмоцию или чувство зависти. Компонентный анализ ядерной лексемы позволил выделить архисему исследуемого макрополя – «чувство недовольства и желание иметь то, что принадлежит другим». Приядерная зона исследуемых микрополей состоит из синонимов их базовых элементов, которые содержат в своем определении ядерную лексему или её дериваты. Периферийные лексические единицы включают в себя слова, которые имеют множество квалификативных сем. Устаревшие лексические формы и фразеологизмы, которые реализуют исследуемое значение, относятся к маргинальному слою лексико-семантического макрополя «зависть» в современном английском языке.

Ключевые слова: *лексико-семантическое макрополе, микрополе, ядро, приядерная зона, периферийная зона, компонентный анализ, архисема, лексема.*

Formulation of a research problem and its significance. In the contemporary linguistic researches much emphasis is made on the systematic study of lexical units [1; 4; 7; 16; 20; 21]. The main method of studying the interactions of lexical items as systemic groupings is their description in terms of lexico-semantic field, which is the universal means of the structuring of the vocabulary.

Analysis of the research into this problem. Many linguists have been investigating the notion of lexico-semantic field [6; 7; 8; 16; 17; 18; 19; 20; 21]. J. Trier, an outstanding German scholar, is considered to be the founder of the theory of field. He distinguished two types of fields «conceptual» and «verbal» [15]. The first theoretical explanation of the «field» in linguistics was introduced by I. Ibsen [5]. He coined the term «semantic field» on a group of words, that were the names of metals in Eastern languages. A large number of researchers define the lexico-semantic field as a system, constituents of which are bound by a common semantic component and it is structurally organized on the basis of the interrelation «nucleus – periphery» [19, p. 45; 6, p. 53].

The goal and the specific tasks of the article. The object of our analysis is the group of lexemes that realize the meaning «envy» in modern English.

The scientific aim of our article is to study the lexico-semantic field that conveys the meaning «envy» in modern English by identifying its constituents, the character and nature of relations between them. The given aim has specified the solving of the following tasks:

– to analyze lexical units of the English language that nominate the meaning «envy»;

– to determine the structural organization of the investigated macrofield and its microfields that are presented by three lexico-grammatical classes of words.

The actuality of the paper is caused by the fact that the chosen lexico-semantic field has not yet been the subject of a separate linguistic research in terms of identification of its structure and content characteristics.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. In our work, we understand the term «lexico-semantic field» (the LSF), as the organized set of lexical units, or lexico-semantic variants (LSV), belonging to different lexico-grammatical classes, that are combined by an expression of common concept and have a field organization [21, p. 47]. The investigated lexico-semantic field is constructed on the componential analysis, which is based on the study of the dictionary entries of separate lexemes.

© K. L. Honchar, 2015

The structure of lexico-semantic macrofield «envy» consists of a nucleus, co-nuclear and peripheral areas, boundaries between which are blurred, as an individual lexico-semantic variant can be a constituent of several zones. The analyzed LSF «envy» is formed by the overlapping of microfields, which contain lexical units that belong to different parts of speech: nouns, verbs and adjectives. These layers fill the investigated field of envy with categorial determinate meanings.

The substantive microfield is the main layer in the structure of the macrofield of envy, because ***envy*** (from Latin *invidia*) is an emotion which «occurs when a person lacks another's superior quality, achievement, or possession and either desires it or wishes that the other lacked it» [11]. According to our research the nucleus of the lexico-semantic macrofield «envy» is presented by the noun ***envy***, which is defined as: *LSV_1 a feeling of discontent and resentment aroused by and in conjunction with desire for the possessions or qualities of another; LSV_2 the object of such feeling [2]; LSV_1 a feeling of grudging or somewhat admiring discontent aroused by the possessions, achievements, or qualities of another; LSV_2 the desire to have for oneself something possessed by another; covetousness; LSV_3 an object of envy [3]. LSV_1 a feeling of resentful discontent, begrudging admiration, or covetousness with regard to another's advantages, possessions, or attainments; desire for something possessed by another; LSV_2 an object of envious feeling [10]. A feeling of grudging admiration and desire to have something that is possessed by another [14].*

The componential analysis of the dictionary definitions of the core lexeme of the investigated macrofield let us single out the archiseme – ***«a feeling of discontent and desire to own possessions of others»***. This archiseme may be considered a field dominant, because its notion is present in the majority definitions of the investigated macrofield.

In a substantive lexico-semantic microfield the nucleus is presented by the noun ***envy***, that denotes negative emotion, feeling and the state. This meaning is explicitly expressed in the semantic structure of the nucleus lexeme *envy* by an archiseme «*a feeling of discontent, desire for the possessions of others; desire to have something possessed by another».*

Co-nuclear zone of the noun microfield consists of the synonyms of the nuclear lexeme, which are defined through the core element of the field or its derivatives and have partially expressed archiseme. These nouns include:

Coveting *n – an envious feeling towards or for something [12]; LSV_1 wrongful, inordinate desire for the rights or possessions of others [10].* ***Covetousness*** *n – an envious eagerness to possess something [14]. A feeling of grudging admiration and desire to have something that is possessed by another [3]. Resentful or painful desire for another's advantages [13].* ***Enviousness*** *n – feeling, expressing, or characterized by envy [2]. LSV_1 a feeling of grudging admiration and desire to have something that is possessed by another; LSV_2 resentful or painful desire for another's advantages [13].* ***Grudge*** *n – a resentful or envious feeling about (someone else's success, possessions, etc) [3].* ***Heartburning*** *n – emotional discomfort, esp. caused by envy, disappointment, jealousy, or a sense of guilt [14].* ***Invidia*** *n – the sense of envy and jealousy [14]. Spite and resentment at seeing the success of another [2].* ***Jealousy*** *n – a state of fear, suspicion or envy caused by a real or imagined threat or challenge to one's possessive instincts [14]; the state or feeling of being jealous [3]. LSV_1 a jealous attitude or disposition; LSV_2 close vigilance [2]. LSV_1 the quality or state of being jealous; LSV_2 an instance of being jealous; LSV_3 a jealous feeling, disposition, state, or mood [10].*

The above mentioned nouns are characterized by a differentiating seme «*envious, painful, resentful desire to have something possessed by another*». The semantic structure of these lexemes includes the emotionally negative evaluative meaning, which demonstrates the aggressive character of envy (*grudging admiration, resentful or painful desire, spite, resentment*).

Semantic analysis of lexical units with the meaning ***«envy»*** has shown that the number of qualifying features, which illustrate the generic seme «*desire to own possessions of others»,* influences the position of the lexeme in the field – large number of distinguishing features in the semantic structure of a lexical unit puts it far from the field nucleus, that is on a periphery.

Peripheral zone of the investigated substantive lexico-semantic microfield contains lexemes that acquired some additional semantic features and the archiseme is weakened. To these lexemes belong:

Hatred *n – the feeling of one who hates; intense dislike or extreme aversion or hostility [10]; extreme hostility and dislike [2].* ***Ill will*** *n – hostile feeling; enmity; antagonism [3]*; *deep-seated hatred, as between longtime opponents or rivals [13].* ***Malice*** *n – the desire to do harm or mischief [3]; a desire to harm others or to see others suffer [13].* ***Resentment*** *n – a feeling of displeasure or indignation at someone or something regarded as the cause of injury or insult; pique; irritation [10].* ***Rivalry*** *n – the condition of being a rival or rivals; competition; antagonism [10].* ***Backbiting*** *n – the action of speaking spitefully or slanderously about (another) [2].*

Peripheral nouns possess qualifying seme of absolutely *negative attitude*, *antagonism*, *hostility*, *indignation*. The generic seme *«a feeling of discontent and desire to own possessions of others»* is implied in the semantics of these lexemes.

The obsolete lexical units with the meaning *«envy»* also refer to a periphery of an investigated microfield: ***invidiousness*** *n – LSV_3 Obs. enviousness [10]*; ***heartburn*** *n – Arch. bitter jealousy, envy [10].*

There are some noun expressions with the meaning of envy that belong to the marginal layer of the analyzed substantive lexico semantic microfield: ***green-eyed monster*** *n – jealousy [2];* ***jaundiced eye*** *n – jealousy [2];* ***evil eye*** *n – jealousy, envy [2].*

Adjectival lexico-semantic microfield is grouped around its nucleus – the adjective ***envious***, which means: *feeling, expressing, or characterized by envy [2]*; *feeling, showing, or resulting from envy [3]*; f*ull of, feeling, or expressing envy [10].*

All lexemes of these microfield convey the qualifying meaning, which is used to describe the subject of envy, because *being envious* is characteristic of human beings only.

Co-nuclear zone of adjectival lexico-semantic microfield of envy is represented by the synonyms of the core adjective. Semantic structure of the analyzed lexical units contains an explicitly expressed seme «*envious, jealous of the possessions of others, desirous of another's advantages*». These are the following adjectives:

Begrudging *adj – envious of the possessions or achievements of others [2]*; ***Green-eyed*** *adj – jealous; envious; distrustful [10]; resentfully or painfully desirous of another's advantages [13]; jealous or envious [3].* ***Invidious*** *adj – tending to cause discontent, animosity, or envy; envious [9]; LSV_3 grudging; envious [3]; resentfully or painfully desirous of another's advantages [13].* ***Jaundiced*** *adj – LSV_3 affected by or exhibiting envy, prejudice, or hostility; showing or affected by prejudice or envy or distaste [2].* ***Jealous*** *adj – – LSV_1 envious or resentful of the good fortune or achievements of another; LSV_3 having to do with or arising from feelings of envy, apprehension, or bitterness [2]; resentful (of) or vindictive (towards), esp through envy [3]; resentful and envious, as of someone's success, advantages; proceeding from suspicious fears or envious resentment [10]; resentfully or painfully desirous of another's advantages [13]*

The periphery of the adjectival microfield of envy contains lexemes that can be classified according to their additional semantic features into several groups: the first group is characterized by a differentiating seme *very eager, desirous to have something:*

Appetent *adj – marked by eager desire [2].* ***Aspiring*** *adj – desiring or striving for recognition or advancement [2]; full of ambition [9].* ***Craving*** *adj – intensively desiring or longing [13].* ***Desiring*** *adj – longing, craving, yearning [10].* ***Desirous*** *adj – wishful, desiring [14].* ***Greedy*** *adj – having or showing a selfish desire to have more of something; very eager to have something*

*[9]. **Hankering** adj – yearning for something or to do something [2]. **Longing** adj– persistently yearning or desiring, especially for something that cannot be fulfilled [14]. **Wishful** adj – having or expressing a wish or longing; desirous [13]. **Yearning** adj – deeply longing or desirous [2].*

Adjectives with the seme *reluctant, harmful, malicious* because of envy belong to the second peripheral group and are characterized by the negative evaluative meaning:

***Grudging** adj – reluctant, unwilling [2]; displaying reluctance or unwillingness [10]. **Malicious** adj – characterized by intense ill will or spite; having the nature of or resulting from malice; deliberately harmful, spiteful [10]. **Spiteful** adj – filled with, prompted by, or showing spite; malicious; motivated by spite [14].*

The third category of peripheral adjectives includes lexemes with the qualifying seme *doubtful, lacking trust and confidence*. They are:

***Distrustful** adj – feeling or showing doubt; unable or unwilling to trust; suspicious; lacking trust or confidence [3]. **Suspicious** adj – lacking trust or confidence [13]; LSV_2 tending to suspect, distrustful [2].*

Verbal lexico-semantic microfield of envy consists of verbal units which convey an action or a state of being envious or jealous. The nucleus of this LSF is verb ***to envy** – LSV_1 to feel envy toward (another person); LSV_2 to regard (something) with envy [2]; to be envious of (a person or thing) [3].*

Co-nuclear zone of the investigated verbal microfield contains the lexemes that are defined through the core of the given field, the verb ***to envy***, or its derivatives. They all have an explicitly expressed seme «*to be envious, to regard with envy*» in their semantic structure:

***To drool** v – to make an effusive show of pleasure or often envious or covetous appreciation [9]. **To begrudge** v – LSV_1 to envy (someone) the possession or enjoyment of something [2]; to envy or resent the pleasure or good fortune of [10]. **To grudge** v – LSV_4 to feel resentful or envious about (someone else's success, possessions, etc) [3]. **To salivate** v – to be envious, desirous, eager for, or extremely happy about [9].*

Verbs that have acquired additional semes such as *to have an intense desire or longing* and *to feel angry and bitter* are the constituent parts of the periphery of the analyzed microfield:

***To covet** v – to feel strong or immoderate desire for (that which is another's) [2]; to wish, long, or crave for (something, especially the property of another person) [3]; to wish for greatly or with envy [9]. **To crave** v – to have an intense desire for [2]; to have a greedy, obsessive desire [13]. **To hanker** v – to have a strong or persistent desire [9]; to have a strong, often restless desire [2]. **To hunger** v – to have a strong desire [9]. **To long** v – to have an earnest, heartfelt desire, especially for something beyond reach [2]. **To lust** v – to have a passionate yearning or desire [10]. **To resent** v – to feel bitter, indignant or aggrieved at [3]; to be angry or upset about (someone or something that one think is unfair) [9]. **To spite** v – to treat with spite and malice [10]. **To thirst** v – to have a strong craving, yearn [2]; to have a greedy, obsessive desire [13]. **To yearn** v – to have an intense desire or longing (for) [3]; desire strongly or persistently [13].*

Verbal expressions with the meaning ***to envy*** also belong to the peripheral zone of the verbal lexico-semantic microfield of envy: ***to be green with envy; be jealous about; cast envious eyes; die over; turn green; eat one's heart out; have hard feelings.***

Conclusions and prospects of further research. Lexico-semantic macrofield of envy is structured on the basis of componential analysis. The investigated macrofield includes three microfields presented by different lexico-grammatical classes of words: nouns, adjectives and verbs. All of these field constituents share the one nucleus, co-nuclear and peripheral zones. Co-nuclear lexemes have slightly weakened archiseme and are characterized by qualifying semes. Periphery of the lexico-semantic field of envy includes words that have acquired many additional features, archaic words and expressions with the meaning ***«envy»*.**

The next step of our research should be the analysis of the non-verbal means of expressing envy in the modern English discourse.

Bibliography:

1. Ahalakova T. B. Leksiko-semanticheskoje Pole Anhliiskikh Sinesteticheskikh Prilahatelnikh / T. B. Ahalakova. – Lap Lambert Academic Publishing GmbH KG, 2013. – 76 p.
2. American Heritage Dictionary of the English Language. – Boston : Houghton Mifflin Company, 2011. – 2112 p.
3. Collins English Dictionary. – HarperCollins Publishers, 2009. – 1899 p.
4. Geeraerts D., Grondelaers S., Bakema P. The structure of lexical variation: meaning, naming and context / D. Geeraerts, S. Grondelaers, P. Bakema. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1994. – 232 p.
5. Ipsen, G. Der Alte Orient und Indogermanen / G. Ipsen // Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. – Heidelberg, 1924. – S. 89−167.
6. Karaulov, Y. N. Linhvisticheskoe Konstruirovanie i Tezaurus Literaturnoho Jyazyka / Y. N. Karaulov. – M.: Nauka, 1981. – 367 p.
7. Katz, J. J. Recent issues in the semantic theory / J. J. Katz // Foundations of Language, 1997. – Vol. 3. – P. 124–194.
8. Lehrer, A. Semantic Fields and Lexical Structure / A. Lehrer. – Elsevier: Holland, 1974. – 273 p.
9. Merriam -Webster's Collegiate Dictionary. – NY : Pearson Education, Limited, 2001. – 1557 p.
10. Random House Kernerman Webster's College Dictionary. – NY : Random House Inc., 2009. – 1600 p.
11. Smith, R. H., Kim S. H. Comprehending envy / R. H. Smith, S. H. Kim // Psychological Bulletin. – 2007. – Vol.113. – P. 46–64.
12. The American Heritage Dictionary of Idioms. – Boston : Houghton Mifflin Company, 2013. – 512 p.
13. The American Heritage Roget's Thesaurus. – Boston : Houghton Mifflin Company, 2013. – 928 p.
14. The New Lexicon Webster's Dictionary of the English Language. – NY. : Lexicon Publications, Inc., 1987. – 1149 p.
15. Trier, J. Der Deutsche
16. Tsoller V. N. Ekspressivnaja Leksika : Semantika i Prahmatika / V. N. Tsoller // Filologicheskie nauky. – 1996. – № 6. – P. 62−71. Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes / J. Trier. – Heidelberg : Winter, 1931. – Bd. 1. – 347 S.
17. Ufimtseva A. A. Teorii Semanticheskogo Polia I Vozmozhnosti Ikh Primenenia pri Izuchenii Slovarnogo Sostava Yazyka / A. A. Ufimtseva // Voprosy Teorii Yazykov v Sovremennoi Zarubezhnoi Lingvistike.. – M. : Nauka, 1961. – P. 48−64
18. Ufimtseva A. A. Opyt Izucheniia Leksiki Kak Sistemy / Ufimtseva A. A.. – Moskva : Izd-vo AN SSSR., 1962. – 287 p.
19. Vasiljev, L. M. Teoriia Semanticheskikh Polei / L. M. Vasiljev // VY. – 1971. – № 5. – P. 105-113.
20. Vasiljev L. M. Metody Sovremennoj Linhvistiki / L. M. Vasiljev – Ufa: Izd-vo Bashkirskoho un-ta., 1997. – 183 p.
21. Verdieva Z. N. Semanticheskie Polya v Sovremennom Anhliiskom Jazyke / Z. N. Verdieva. – M. : Vysshaia Shkola, 1986. – 187 p.

References:

1. Ahalakova, T. B. 2013. Leksiko-semanticheskoje Pole Anhliiskikh Sinesteticheskikh Prilahatelnikh. Lap Lambert Academic Publishing GmbH KG.
2. American Heritage Dictionary of the English Language. 2011. Boston: Houghton Mifflin Company.
3. Collins English Dictionary. 2009. HarperCollins Publishers.

4. Geeraerts, D., Grondelaers, S., Bakema, P. 1994. The Structure of Lexical Variation: Meaning, Naming and Context. Berlin, New York : Mouton de Gruyter.
5. Ipsen, G. 1924. Der Alte Orient und Indogermanen. Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. 89−167. Heidelberg.
6. Karaulov, Y. N. 1981. Linhvisticheskoe Konstruirovanie i Tezaurus Literaturnoho Jyazyka. Moskva: Nauka.
7. Katz, J.J. 1997. Recent Issues in The Semantic Theory. Foundations of Language 3: 124-194.
8. Lehrer, A. 1974. Semantic Fields and Lexical Structure. Elsevier: Holland.
9. Merriam -Webster's Collegiate Dictionary. 2001. NY : Pearson Education, Limited.
10. Random House Kernerman Webster's College Dictionary. 2009. NY : Random House Inc.
11. Smith, R. H., Kim, S. H. 2007. Comprehending Envy. Psychological Bulletin 113: 46-64.
12. The American Heritage Dictionary of Idioms. 2013. Boston : Houghton Mifflin Company.
13. The American Heritage Roget's Thesaurus. 2013. Boston : Houghton Mifflin Company.
14. The New Lexicon Webster's Dictionary of the English Language. 1987. NY.: Lexicon Publications, Inc.
15. Trier, J. 1931. Der Deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Heidelberg: Winter 1.
16. Tsoller, V. N. 1996. Ekspressivnaja Leksika : Semantika i Prahmatika. Filologicheskie nauky 6: 62−71.
17. Ufimtseva, A. A. 1961. «Teorii Semanticheskogo Polia I Vozmozhnosti Ikh Primenenia pri Izuchenii Slovarnogo Sostava Yazyka». Voprosy Teorii Yazykov v Sovremennoi Zarubezhnoi Lingvistike. 48-64. Moskva: Nauka.
18. Ufimtseva, A. A. 1962. Opyt Izucheniia Leksiki Kak Sistemy. Moskva : Izd-vo AN SSSR.
19. Vasiljev, L. M. 1971. «Teoriia Semanticheskikh Polei». Voprosy Yazykoznaniia 5: 105-113.
20. Vasiljev, L. M. 1997. Metodi Sovremennoj Linhvistiki. Ufa: Izd-vo Bashkirskoho un-ta.
21. Verdieva, Z. N. 1986. Semanticheskie Polya v Sovremennom Anhliiskom Jazyke. Moskva: Vysshaia Shkola.

УДК 811. 11'373

V. V. Mykhaylenko,
Ivano-Frankivsk King Danylo Galytsky University of Law, Ivano-Frankivsk

POLITICAL DISCOURSE ACTUALISING A WORD PRAGMATIC COMPONENT

The actualization/activisation of a pragmatic component in the lexical meaning of the word 'consultation' under its discourse influence is in the focus of the present investigation. There are two main modes for exploring word meaning: in relation to other words and in relation to the world. First, ttraditional method used in dictionaries is to define a word in terms of other words, second, a foundational theory,which is interested in how lexical expressions acquire properties necessary for the user in discourse The semantic correlation of the lexeme and the discourse stimulates some shifts in the word meaning. We focus our investigation on of the lexeme consultation functioning in political discourse. The professional (political) discourse is usually represented by a semantic net [11, p.3-18] which makes it cohesive and determines the topic. The lexemes in the net share a common component that links them into a semantic domain, for instance, party, negotiation, information, agreement, decision, etc. encode the political discourse. The notion of «Semantic domain» is inspired by «The Theory of Semantic Fields,» a structural model for lexical semantics introduced by Jost Trier at the beginning of the last century. The basic assumption is that lexicon is structured into Semantic Domains: semantic relations among concepts belonging to the same domain are very dense. To reveal a pragmatic component in the semantic domain of 'consultation' linking other registers of discourse, for instance, legal, academic, banking, medical, and family is another step forward in semantic pragmatics.

Key words: *lexeme, meaning, pragmatic component, political discourse, actualization, semantic domain, concept.*

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРАГМАТИЧНОГО КОМПОНЕНТА СЛОВА У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У центрі даного дослідження- причини актуалізації/активації прагматичного компонента значення слова 'consultation' у структурі політичного дискурсу. Семантична взаємодія лексеми та дискурсу обумовлює деякі зміни у лексичному значенні слова.

Ключові слова: *лексема, значення, прагматичний компонент, політичний дискурс, актуалізація/ активація, семантичне поле, концепт.*

АКТУАЛИЗАЦИЯ ПРАГМАТИЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА СЛОВА В ПОЛИТИЧЕСКОИ ДИСКУРСЕ

Актуализация/активация прагматического компонента значения слова'consultation' в структуре политического дискурса и их причины – в фокусе настоящего исследования. Семантическое взаимодействие лексемы и дискурса обусловливает некоторые сдвиги в лексическом значении слова.

Ключевые слова: *лексема, значение, прагматический компонент, политический дискурс, актуализация/активация, семантическое поле, концепт.*

INTRODUCTION. At present two kinds of word meaning theory can be distinguishedБ first, a semantic theory of word meaning, which is interested in clarifying what meaning is encoded by the lexical items of a natural language. A framework establishing that the word 'consultation' [2, p. 142–149] encodes the lexical concept *assistance* would be an example of a semantic theory of word meaning, second, a foundational theory, which is interested in how lexical expressions acquire properties necessary for the user in discourse. We focus our investigation on of the lexeme *consultation* functioning in political discourse.

A broad definition of Political Language is suggested by Ursula Okulska and Piotr Cap: an area of studies of language in mainly (but not exclusively) political setting [see:17] (viz. 'language and [in/of] politics [1, p. 32–43]) complemented by research on power positions and social perceptions of languages as means of struggle for cultural/command superiority and dominance (viz. 'language politics' -see: Blommaert, 1997) [5, p.1–10]. In their definition they underline the political content of the professional discourse with its dominant concept of 'power' which reveals the ideological character of political discourse, as Teun A. van Dijk stresses [19, p. 15-34; cf.: 3, p. 139–158]. And Ursula Okulska and Piotr Cap compare their definition with that given by Jan Blommaert and Chris Bulcaert, where there is a concern with particular linguistic aspects such as non-modal meaning, persuasive tactics or there is metalinguistic negation, and with recent trends of political discourse such as conversationalisation [see also: 5, p. 1–10].

The professional (political) discourse [4, p. 193-198] is usually represented by a semantic net [11, p.3-18] which makes it cohesive and determines the topic.The lexemes in the net share a common component [16, p. 32-68] that links them into a semantic domain [see: 15], for instance, the political discourse may be based on *party, negotiation, information, agreement, decision* forming a political domain. The notion of «Semantic domain» is inspired by «The Theory of Semantic Fields» a structural model for lexical semantics introduced by Jost Trier at the beginning of the last century.The basic assumption is that lexicon is structured

© V. V. Mykhaylenko, 2015

into Semantic Fields: semantic relations among concepts belonging to the same field are very dense [see: 7, 8. 14], for instance, while concepts referring to different fields are typically unrelated. The main limitation of this theory is that it does not provide an objective criterion to distinguish among Semantic Fields.

In computational linguistics for Semantic Fields have been proposed quite recently the concept of *Semantic Domain* [14] which is a cluster of terms and texts that exhibit a high level of lexical coherence, i.e. the property of domain-specific words to co-occur together in texts [see: 8; 12]. In the present work, we will refer to these kinds of relations among terms, concepts and texts by means of the term *Domain Relations*, adopting the terminology introduced by. Relations between concepts, components, senses or meanings should not be confused with relations between the terms, words, expressions or signs used to express the concepts [see: 20; 16]. It is, however, common to mix both of these kinds of relations under the heading «semantic relations» (Cruse, Lyons, 1977; Malmkjær, 1995, Murphy, 2003). A contextual semantic domain corresponds to what cognitive linguistics describes as a cognitive frame or cognitive context [6, p. 5–16]. Whereas lexical semantic domains deal with the paradigmatic relations between a lexical item and other members of the same category, contextual semantic domains focus on the syntagmatic relationships between a lexical item and other lexical items that are used in the same context or cognitive frame.

DISCUSSION. Word meaning played a somewhat marginal role in early contemporary philosophy of language, which was primarily concerned with the structural features of sentences and showed less interest in the format of lexical representations and in the nature of the word-level input to compositional processes. Nowadays, it is well-established that the current approach to word meaning is bound to have a major impact in tipping the balance in favor or against a given picture of the fundamental properties of human language (Standford Encyclopedia of Philosophy, 2015**)**.

Word meaning relates to the semantic value that is conventionally associated with individual lexical items, which is to say WORDS (see also LEXICAL SEMANTICS). The conventional meaning associated with a word is often referred to more technically as a semantic representation, semantic unit or lexical CONCEPT [12, p. 91–110]. In modern linguistics, word meanings are held to be conceptual entities, which is to say, they are held to constitute mental units, paired with phonetically-realisable forms, and stored in long-term MEMORY (see also SEMANTIC MEMORY). The repository of such form-meaning pairings forms a structured inventory which is commonly referred to as the MENTAL LEXICON. [see: 8, 9]. One way in which this has been expressed is in terms of the distinction between denotation–what a word refers to or designates–and connotation–what a word evokes. For instance, the denotation of *consultation* is 'advice' while the connotation is 'bargain' (Standford Encyclopedia of Philosophy, 2015**).** The concept of Semantic Domain extends the concept of Semantic Field from a lexical level, in which it identifies a set of domain related lexical concepts, to a textual level, in which it identifies a class of similar documents. The founding idea is the lexical coherence assumption, that has to be presupposed to guarantee the existence of Semantic Domains in corpora [10, p.6-9].We shall analyze the relations between Semantic Domains at the lexical and at the textual levels, describing the property of *Lexical Coherence* in texts. We will try to provide empirical evidence for that most of the lexicon in text fragments belongs to the principal legal domain of the text, giving support to the *One Domain per Discourse* hypothesis.

INVESTIGATION. The objective of the research is to reveal a semantic correlation of the lexeme *consultation* and its discourse, primarily, a political one. The data consists of a small corpus of real-life of text fragments of political discourse.The corpus consists of British and American political discourse represented by text fragments of various registers (laws, speeches, reports, addresses, etc.). We shall start with the lexical meaning of the noun *consultation* to reveal its basic meaning and the ways of its enrichment.

In lexical semantics the word meaning is represented as a set of components arranged in a fixed order. We consider that in functional or compositional semantics the meaning is represented as a set of components with a self-regulated hierarchy due to the the word combinability in the text. [cf.:13, p. 1–24]. One of the issues is that research on word meaning has attempted to address is how much of the meaning associated with a given instance of use is due to the word itself, and how much is due to the context (linguistic or extra-linguistic) in which each token is embedded. Another issue that has exercised researchers on word meaning has been how best to model the semantic representations associated with words. Traditionally, linguists have distinguished that part of a word's meaning which is core (semantic knowledge) and that which is non-core (pragmatic or encyclopaedic knowledge) [3, p. 1–22].

First we shall employ the traditional method to define a word in terms of other words. Definitions and terms are essential for any systematic knowledge. Their rigorousness and other properties vary a lot, from vague terms and implicit definitions to specialized terms with formalized definitions. According to Merriam-Webster, the lexeme c*onsultation* definition has the following constituents: (examples omitted from this quotation), for instance:

1. A meeting in which someone (such as a doctor or lawyer) talks to a person about a problem, question, etc.
2. A discussion about something that is being decided.
3. The act of looking for information in a book, on a map, etc.
4. A council, conference; specifically: a deliberation between physicians on a case or its treatment.
5. The act of consulting or conferring.

Every natural language has a lexicon organized into lexical entries, which contain information about lexemes. These are the smallest linguistic expressions that are conventionally associated with a non-compositional meaning and can be uttered in isolation to convey semantic content [Standford Encyclopedia of Philosophy, 2015**]**. Definitions are a list of necessary and sufficient conditions for particular meanings. [17, p.225]. This is a typical «dictionary definition»: it defines a word using a compact prose description. Note that in terminology, we might prefer restricting the meaning to just 'a word or expression that has a precise meaning in a specific context'. Here we are interested in the meaning of the noun lexeme *consultation*. It is evident that the lexial meaning of *consultation* can be modeled as a semantic structure with an ordered hierarchy [16, p. 32-68]: *meeting, discussion, information supply, council. conference, deliberation.* In their turn they have their own potential basic meaning: *meeting* – a gathering of people for a particular purpose (such as to talk about business); *discussion* – the act of talking about something with another person or a group of people; a *conversation* about something; *information* (search/supply): knowledge that you get about someone or something; facts or details about a subject; *council*- a group of people who are chosen to make rules, laws, or decisions about something; *decision*- a formal meeting in which many people gather in order to talk about ideas or problems related to a particular topic (such as medicine or business) usually for several days; *deliberation* – careful thought or discussion done in order to make a decision.

Consequently, in English lexicon the lexeme *consultation* is polysemantic taking into consideration its definition. In the English world view they reflect the folowing frame:

Addressor Meets Addressee / Addressee Meets Addressor (Both are Participants).

Addressor Gives Information to Addressee

Addressee Receives Information

Addressee Makes a Decision.

Let's recall semantic roles or cases to reveal all the possible semantic components in the meaning of *consultation*. We shall make up a list of semantic roles constituting one of the most common and simplest forms of lexical semantic representation adopted. Semantic roles are also referred to as «case frames» (Fillmore 1968) or «theta-grids» (Stowell 1981). They acquired a prominent role in linguistic theory thanks to the works in the 70-ies and 80-ies of Gruber (1965), Fillmore's (1968, 1977) seminal papers, and Jackendoff's early work (1972, 1976). Nevertheless, they go back to Panini's *karakas* (cf. Cardona 1974). In terms of Semantic roles or cases, first, both participants are Agents, then the Addressor becomes the Doer of an action and the Addressee becomes the Benefective, the place of meeting is Locative and Discussion is Instrument. Semantic roles attempt to capture similarities and differences in word meaning that are activated in various situations or frames that will contribute to the mapping from semantics to syntax. They belong, then, to the semantics/syntax interface generating a discourse, in our case – a political discourse, for instance:

1.1. In the course of consultations in accordance with the provisions of a covered agreement, before resorting to further action under this Understanding, Members should attempt to obtain satisfactory adjustment of the matter.

1.2. During consultations Members should give special attention to the particular problems and interests of developing country Members.

1.3. Additionally, the revised draft DCC Licence was published in November 2012 and continues to be developed in light of other smart metering consultations and the DCC licensing competition.

1.4. If a request for consultations is made pursuant to a covered agreement, the Member to which the request is made shall, unless otherwise mutually agreed, reply to the request within 10 days after the date of its receipt and shall enter into consultations in good faith within a period of no more than 30 days after the date of receipt of the request, with a view to reaching a mutually satisfactory solution.

The nucleus meaning *consultation* activates the component *negotiation*.

2.1. All solutions to matters formally raised under the consultation and dispute settlement provisions of the covered agreements, including arbitration awards, shall be consistent with those agreements and shall not nullify or impair benefits accruing to any Member under those agreements, nor impede the attainment of any objective of those agreements.

2.2. This Understanding shall be applied only with respect to new requests for consultations under the consultation provisions of the covered agreements made on or after the date of entry into force of the Agreement.

2.3. This consultation has been carried out in accordance with the Government's consultation principles

2.4. Members affirm their resolve to strengthen and improve the effectiveness of the consultation procedures employed by Members.

The nucleus meaning *consultation* activates the component *hearing.*

3.1. Information and Consultation Directives (national level)

3.2. Responses to this consultation should be sent to…

3.3. The consultation can be found on DECC's website.

3.4. Responses to this consultation should be sent to…

The nucleus meaning *consultation* activates the component *conferencing.*

4.1. [Draft-Laws] submitted for public consultation.

4.2. The Dispute Settlement Body is hereby established to administer these rules and procedures and, except as otherwise provided in a covered agreement, the consultation and dispute settlement provisions of the covered agreements.

4.3. If the consultations fail to settle a dispute within 60 days after the date of receipt of the request for consultations, the complaining party may request the establishment of a panel.

The nucleus meaning *consultation* activates the component *discussion.*

5.1. The Government will undertake this formal consultation exercise before the DCC Licence comes into force with the intention that the SEC will be designated to have effect at that point.

5.2. Consultations shall be confidential, and without prejudice to the rights of any Member in any further proceedings.

5.3. Supplementary consultation on updated draft legal text.

The nucleus meaning *consultation* activates the component *dispute/ mooting.*

6.1. The detail of the SEC legal text may evolve as a result of the DCC competitive process, the consultation on transition and further policy development.

The nucleus meaning *consultation* activates the component *agreement*.

7.1. The rules and procedures of this Understanding shall also apply to consultations and the settlement of disputes between Members concerning their rights and obligations under the provisions of the Agreement Establishing the World Trade Organization (referred to in this Understanding as the «WTO Agreement») and of this Understanding taken in isolation or in combination with any other covered agreement.

The nucleus meaning *consultation* activates the component *examination.*

8.1.The Chairman of the Dispute Settlement Body provided for in paragraph 1 of Article 2 (referred to in this Understanding as the «DSB»), in consultation with the parties to the dispute, shall determine the rules and procedures to be followed within 10 days after a request by either Member.

The nucleus meaning *consultation* activates the component *settlement.*

Relational theories of lexical semantics hold that any word can be defined in terms of the other words to which it is related [see: G.A.Miller et al.]: Consultation → Negotiation; Consultation → Hearing; Consultation → Conferencing; Consultation → Discussion; Consultation → Dispute/ Mooting; Consultation → Agreement; Consultation → Examination; Consultation → Settlement. An algorithm for components identification must distinguish sets of linguistic contexts, raising the question of how much context is required. The limits of a linguistic context can be defined arbitrarily, but we prefer to define it in terms of sentences or fext fragments, that is to say, two words co-occur in the same context if they occur in the same sentence [see: G.A.Miller et al.]. Words whose meanings are sufficiently similar in some respect are often said to constitute a SEMANTIC DOMAIN, though this term is rarely if ever given a precise definition.G.A. Miller and associates have developed a lexical database called WordNet which contains more than 118,000 different word forms and more than 90,000 different word senses, or more than 166,000 pairs. Approximately 17% of the words in WordNet are polysemous; approximately 40% have one or more synonyms. It is a kind of multidimentional thesaurus, in which these types of lexical relations are explicitly encoded [15, p. 235–312]. Thus WordNet is an attempt to model the way in which a speaker conceptualizes one component of word meaning.

Any political *consultation* is undertaken to reach an agreement, settlement through conceding, then it includes the pragmatic component *bargain*: (1) an agreement between parties settling what each gives or receives in a transaction between them or what course of action or policy each pursues in respect to the other; (2) something acquired by or as if by bargaining; (3) a transaction, situation, or event regarded in the light of its results (Merriam-Webster Dictionary).Therefore a new pragmatic component is activated in the basic potential meaning of the lexeme *consultation* under the influence of the current political discourse.

CONCLUSIONS AND PERSPECTIVES OF THE RESEARCH REFERENCES.

The relational theories of lexical semantics point out that any word can be defined in terms of the other words to which it is related, the lexeme *consultation* in the context can be defined in the following way:

Consultation → Negotiation; Consultation → Hearing; Consultation → Conferencing; Consultation → Discussion; Consultation → Dispute/ Mooting; Consultation → Agreement; Consultation → Examination; Consultation → Settlement. All the given lexemes are sufficiently similar in some respect to constitute a SEMANTIC DOMAIN, wherein the component *bargain* means «an agreement between parties settling what each gives or receives in a transaction between them or what course of action or policy each pursues in respect to the other». The concept of *Semantic Domain* [14] which is a cluster of terms and texts that exhibit a high level of lexical cohesion, i.e. the property of domain-specific words to co-occur together in texts. The notion of «Semantic domain» is inspired by «The Theory of Semantic Fields» a structural model for lexical semantics introduced by Jost Trier at the beginning of the last century.The basic assumption is that lexicon is structured into Semantic Domains: semantic relations among concepts belonging to the same domain are very dense. Any political *consultation* is undertaken to reach an agreement, settlement through conceding, then it includes the pragmatic component *bargain*: (1) an agreement between parties settling what each gives or receives in a transaction between them or what course of action or policy each pursues in respect to the other; (2) something acquired by or as if by bargaining; (3) a transaction, situation, or event regarded in the light of its results. The development of the semantic domain «consolidation» as a 'representant' of the conceptual system is marked by the pragmatic component *bargain*.

To reveal a pragmatic component in the semantic domain of consultation linking other registers of discourse, for instance, academic, legal, banking, medical, and family is another step forward in semantic pragmatics.

References:

1. Демьянков В. З. Политический дискурс как премет политической филологии / В. З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: история и современные исследования. – Москва: ИНИОН РАН, 2002. – № 3. – С. 32–43.

2. Baizerman, Michael, Hall, William T. Consultation as a Political Process / Michael Baizerman, William T. Hall // Community Mental Health Journal. – 1977. – Volume 13. – Issue 2. – Pp. 142–149.

3. Bean, C. A., Green, R. Relationships in the Organization of Knowledge / C. A. Bean, R. Green (eds.). – Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 2001. –225 p.

4. Bell, D.V. J. Political Linguistics and Event Research / D.V.J. Bell // International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations. –1979. – Volume 6. – Issue 3. – Pp. 193–198.

5. Blommaert Jan, Bulcaen Chris. Political Linguistics / Jan Blomaert, Chris Bulcaen (eds.). Vol.9. University of Gent / University of Antwerp, 1994–1995. – Pp. 1–10.

6. Croft, William and Cruse, D. Alan. Cognitive Linguistics / William Croft, D. Alan Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 356 p.

7. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of Language. 2nd ed. / D.Crystal. – Oxford: Blackwell Publishers, 1997. – 488 p.

8. Evans, Vyvyan. Word Meaning / Vyvyan Evans // Patrick Hogan (ed.).The Cambridge Encyclopedia of the Language Sciences. – Cambridge : Cambridge University Press, 2014. –1054 p.

9.Evans, Vyvyan and Green, Melanie. Cognitive Linguistics: An Introduction / Vyvyan Evans, Melanie Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 848 p.

10. Gliozzo, Alfio, Strapparava, Carlo. Semantic Domains in Computational Linguistics / Alfio Gliozzo, Carlo Strapparava. – Berlin, Heidelberg : Springer, 2009. – 131p.

11. Green, R.Relationships in the Organization of Knowledge: An Overview / R.Green // C. A. Bean, R.Green (eds.). Relationships in the Organization of Knowledge. – Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2001. – Pp. 3–18.

12. Green, R., Bean, C. A., Myaeng, S. H. The Semantics of Relationships. An Interdisciplinary Perspective / R. Green, C. A. Bean, S. H. Mayeng. (eds.). –Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 2002. – Pp. 91–110.

13. Klapuri, Anssi. SemanticAnalysis of Text and Speech / Anssi Klapuri. – Tempere : Tampere University of Technology, 2007. – Pp. 1–24.

14. Malmkjaer, Kristen. Linguistics Encyclopedia / Kristen Malmkjaer (ed.). – London and New York : Routledge, 2004. – 688 p.

15. Miller, George A. Introduction to WordNet: An On-line Lexical Database / George A. Miller, Richard Beckwith, Christiane Fellbaum, Derek Gross, and Katherine Miller // International Journal of Lexicography. 1990. – Vol. 3, 4. – Pp. 235–312.

16. Nida Eugene A. A Componential Analysis of Meaning: An Introduction to Semantic Structures / Eugene A. Nida. – Amsterdam : Walter de Gruyter, 1979. – 272 p.

17. Okulska, Urszula, Cap, Piotr. Analysis of Political Discourse: Landmarks, Challenges and Prospects / Urszula Okulska, Piotr Cap // Urszula Okulska, Piotr Cap (eds.) Perspectives in Politics and Discourse. – Amsterdam. Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2010. – 416 p.

18. Riemer, Nick. Introducing Semantics / Nick Riemer. – Cmbridge : Cambridge University Press, 2010. – 460 p.

19. van Dijk Teun A.Political Discourse and Ideology / Teun A van Dijk // van Dijk Teun A. // Clara Ubaldina Lorda, Montserrat Ribas (Eds.), Anàlisi del discurs polític. – Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, IULA, 2003. – Pp. 15–34.

20. Wierzbicka, Anna. Semantics: Primes and Universals / Anna Wierzbicka. – Oxford : Oxford University Press, 1996. –516 p.

УДК 81'255.4:801.82.2–3

M.Yu. Rebenko,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRANSFORMATIONS OF J. D. SALINGER'S VOCABULARY OF *HAPAX LEGOMENA* WITHIN LITERARY TRANSLATION

The article focuses on many-facet and systemic studies of the two-aspect translation deformation (objective and subjective translation deformations), features and characteristics of this complex interlingual and intercultural phenomenon in English-Russian and English-Ukrainian texts of translation of J. D. Salinger's «Nine Stories». The comparative quantitative translation analysis at the macro-stylistic text level through the textual indices of J. D. Salinger's vocabulary exclusiveness

© M.Yu. Rebenko, 2015

and diversity has been fulfilled. The analysis helped to define the measure of objective translation deformation of J.D. Salinger's macro-stylistics. The measure of objective translation deformation has been determined by means of the quantitative text characteristics. The hapax legomena quantitative parameters analyzed are aimed at highlighting the nature of subjective translation deformation as the result of such transformations in a translation text which distort a text form and substance systematically and lead to the essential translation deviations of the author's artistic aim. Substantiated are subjective translation deformation's grounds and characteristics in Ukrainian and Russian translations of J.D. Salinger's «Nine Stories». The methods applied in the research can be attributed to studies of other idiostyles in translation and be of use for practicing translators in order to minimize inevitable and occasional losses on the way to adequate literary translation.

Key words: *objective translation deformation, subjective translation deformation, idiostyle, macro-stylistic text level, text index parameter, hapax legomena vocabulary, literary translation.*

ТРАНСФОРМАЦІЇ СЛОВНИКА* HAPAX LEGOMENA *Дж.Д.СЕЛІНДЖЕРА У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Дослідження присвячено системному аналізу двохаспектної сутності перекладацької деформації, а саме: розкриттю характеру зв'язку об'єктивної та суб'єктивної деформацій у художньому перекладі «Дев'яти оповідань» Дж.Д. Селінджера у процесі адекватної передачі ідіостилю автора. Кількісні характеристики об'єктивної деформації на макростилістичному рівні тексту перекладу за показниками загальнотекстових індексів винятковості та різноманітності лексики автора актуалізують особливості суб'єктивної деформації – результату таких суб'єктивно-перекладацьких перетворень, які можуть призводити як до суттєвих відхилень від художнього завдання автора, так і до порушень норми цільової мови задля розширення її виражальних можливостей або досягнення прагматичної адекватності перекладу.

Ключові слова: *об'єктивна деформація, суб'єктивна деформація, макростилістичний рівень тексту, загальнотекстові індекси, словник hapax legomena, ідіостиль автора, художній переклад.*

ТРАНСФОРМАЦИИ СЛОВАРЯ* HAPAX LEGOMENA *Дж.Д.СЭЛИНДЖЕРА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ

Исследование посвящено системному анализу двухаспектной сущности переводческой деформации, а именно: раскрытию характера связи объективной и субъективной деформаций в художественном переводе «Девяти рассказов» Дж.Д. Сэлинджера в процессе адекватной передачи идиостиля автора. Количественные характеристики объективной деформации на макростилистическом уровне ТП по показателям общетекстовых индексов исключительности и разнообразия лексики автора актуализируют особенности субъективной деформации – результата таких субъективно-переводческих преобразований оригинала, которые могут приводить как к существенным отклонениям от художественной задачи автора, так и к нарушениям нормы языка-перевода с целью расширения его выразительных возможностей или достижения прагматической адекватности перевода.

Ключевые слова: *объективная деформация, субъективная деформация, макростилистический уровень текста, общетекстовые индексы, словарь hapax legomena, идиостиль автора, художественный перевод.*

1. Introduction

A phenomenon of translation deformation has been singled out in the system of translation transformations by modern translation studies. However, there is a tendency to appeal either to purely formalistic understanding of this notion (Kretov, 2002 [8]) or to inaccurate and unclear explanation of translation deformation nature (Harbovsky, 2004 [7]). It also lacks unambiguous evaluation of the functions of «deformation tendencies» (Berman, 2004 [1]) within literary translation, i.e. some researchers (see Connor, 2011 [3]; Cooper, 2011 [4]; Chapman, 2009 [2]; Munday, 2008 [5]) absolutely disapprove deformation consequences in a target text (TT), the others, on the contrary, fully recognize the possibility of deformation in a TT in order to keep «national and stylistic originality of the original», and also for the purpose of expansion of «target languages and cultures' expressive means» (see Cherednychenko, 2007 [16]).

Therefore, the study attempts to introduce the phenomenon of translation deformation systematically and clearly, highlighting its two aspects – objective and subjective. Its topicality is determined by the increasing number of scholarly papers focused upon the notion of «translation deformation» as a multifaceted phenomenon in translation transformation system which implies both inter- and extralingual transformations in fiction. The issues of reproducing translation deformation as a possible feature of a translator's creativity have been so far «underestimated» in translation studies, so the proposed approach appears to be perspective.

The dual character of the translation deformation phenomenon reveals both objective and subjective deformations in a TT. **Objective translation deformation** has been defined as a process of various lexico-semantic, lexico-grammatical, word-forming and syntactic transformation accumulations by the text quantitative characteristics which can be conducive to the losses of the semantic and / or stylistic invariants in literary translation. **Subjective translation deformation** is the result of objective and subjective changes in a TT which can either distort the form and substance of a source text (ST) systematically and lead to essential deviations of the author's artistic goal or change the norms of a target language for expanding its expressiveness and achieving pragmatic adequacy of translation.

2. Research Model

The model of translation deformation studies provides the complete source and target texts analysis at all text levels (see Rebenko, 2013 [10, p. 96-140]). The phenomenon of the author's idiostyle, i.e. the system of the author's lingual features revealed in form and content which adds creativity to fiction, serves as a criterion for this research. The quantitative linguistic analysis helped to define the measure of objective translation deformation of J.D. Salinger's micro- and macrostyles. The measures of objective translation deformation have been determined by the quantitative text characteristics which are as follows: lexico-semantic units' frequency, average sentence length, distribution frequency of different sentence types, textual indices of the author's vocabulary exclusiveness and diversity representation in a TT. The calculations of the rates parameters have been fulfilled according to V. Levytsky's technique (Levitsky, 2004 [9]).

The quantitative parameters analyzed are aimed at highlighting the nature of subjective translation deformation, i.e. its grounds and characteristics in Ukrainian and Russian translations of J.D. Salinger's works. The results of linguistic and statistic translation analysis of J. D. Salinger's macrostylistics by the text indices' characteristics have made it possible to single out the most vivid features of existential and philosophical poetic uniqueness of J. D. Salinger's prose. According to this fact they can serve as a basis for a reliable scientific assessment of negative subjective deformation cases within literary translation.

The text indices researched are as follows:

• the index of the author's vocabulary exclusiveness in a TT represents the number of once-words in relation to the respective vocabulary size;

• the index of the author's vocabulary diversity representation in a TT or richness of the vocabulary evaluates the relation of certain fractions of the vocabulary to its whole size.

3. Linguistic and Translation Analysis of J. D. Salinger's Macro-stylistics

i. Problems of Translation of J. D. Salinger's *Hapax Legomena* Vocabulary

A ***hapax legomenon*** is a word which occurs only once within a context, either in the written record of an entire language, in the works of an author, or in a single text. So the *hapax legomena* vocabulary covers so-called «exceptional» linguistic units of an author's idiostyle. The research conducted specifies fragmentary deformations of the subjective pragmatic target of the ST.

For example, not all translators of J. D. Salinger have succeeded in reproducing adequately a brilliant author's pun «*kike-[kite]*» which carries out a dominant content forming function of the story «*Down at the Dinghy*»: «Sandra – told Mrs. Snell – that Daddy's a big-sloppy-kike. (…) Do you know what a kike is, baby? (…) 'It's one of those things that go up in the air,' he said. 'With string you hold' » (Salinger, 1982 [6, p. 89]). It's worth to follow in what way the Russian and Ukrainian translators have expressed objective and subjective point of the story's semantic invariant «*kike-[kite]*» in order to keep out distortion of the writer's artistic aim:

Russian translation, N. Gal, 1962	**Reissue of N. Gal's translation, 2001**	**Russian translation, M. Nemtsov, 2008**	**Ukrainian translation, D. Kuzmenko, 2008**	**Ukrainian translation, Yu. Hryhorenko, 2012**
«– Сандра... сказала миссис Снелл... что наш папа... большой... грязный... июда... – … А ты знаешь, что такое иуда, малыш? – … Чуда-юда... это в сказке... такая рыба-кит..» (Сэлинджер, 1962, [13, p. 146])	«– Сандра... сказала миссис Снелл... что наш папа... большой... грязный... жидюга... – … А ты знаешь, что такое жидюга, малыш? – Жидюга... это... кто... никому ничего не дает…» (Сэлинджер, 2001, [14, p. 112])	«– Сандра... сказала миссис Снелл... что папа большой... пархатый... неряха... – … Ты знаешь, что такое «пархатый», детеныш? – Это когда в *воздухе* летает… Как змей, когда за *веревочку* держишь.» (Сэлинджер, 2008, [15, p. 285])	«– Сандра... сказала місіс Снелл... що наш тато здоровий... брудний... жидюга. – …Чи знаєш ти, що таке жидюга, любий? – … Жидюга це жидюга – той, хто ні з ким не хоче ділитися, – сказав він.» (Селінджер, 2008, [12, p. 34])	«– Сандра... сказала пані Снелл... що татко – товста брудна жидюка. – …А чи ти знаєш, маленький, що таке жидюка? – … Гадюка – це така змія, – відповів він, – яка повзає у лісі.» (Селінджер, 2012, [11, p. 98])

Although Nora Gal's pun «июда – чуда-юда рыба-кит» depicts the world of childhood in a rather delicate way, contextual semantics of the ST has been obviously changed. In the second edition of N. Gal's work the translator's occasionalism has been replaced by such a variant that seems to be closer both semantically and pragmatically to the tonality of the author's subtext: «жидюга – кто... никому ничего не дает…». Despite the fact that J. D. Salinger's implication has been lost, O. Dmitriyeva's editing successfully compensates stylistic flaws of the Russian translation, so adequately expresses the author's mood to secondary readership. In another Russian work performed by M. Nemtsov the rendering of stylistic target of the *hapax legomenon* item «*kike-[kite]*» seems to be successfully reached. The source unit *kike*, the thing which was wrongly associated by the story character with a *kite* image, is interpreted by the number of very stylistically vivid notions «*воздух – змей – веревочка*». M. Nemtsov's text units graphic emphasizing together with a metaphorically-shaped epithet «*пархатый*» enrich figurative author's images with childlike dreams features. Thus, the last Russian interpretation makes the desired effect of J. D. Salinger's unique metaphorization within literary translation. As for the Ukrainian interpretations of this text fragment we should point out word for word following of 2010 year Russian interpretation and absolute deviation from the author's image in the last version.

4. Linguistic and Statistic Translation Analysis of J. D. Salinger's Macro-stylistics

In order to make the research complete the experiment has been conducted with appeal to the principles of the quantitative analysis techniques.

As an example it has been given the text indices calculations' results of J. D. Salinger's story «Down at the Dinghy» (ST) in the translations performed by D. Kuzmenko («У човні», TT 1) and N. Gal («В лодке», TT 2).

1. Text volume in words, N: 3507 (ST); 2877 (TT 1); 3004 (TT 2).
2. *Hapax legomena* text indicator, N_1: 623 (ST); 559 (TT 1); 587 (TT 2).
3. Index of exclusiveness, I_e, $I_e = N_1/N$: 0,178 (ST); 0,194 (TT 1); 0,195 (TT 2).
4. Author's vocabulary volume, n: 678 (ST); 596 (TT 1); 647 (TT 2).
5. Index of diversity, I_d, $I_d = n / N$: 0,193 (ST); 0,207 (TT 1); 0,215 (TT 2).

Relying on the data obtained the following observations can be reported:

A large number of *hapax legomena* lexics has formed a high rate of the exclusiveness index in J.D. Salinger's «*Down at the Dinghy*». In the translation works the quantitative indicators of this index differ from the original's data. We can't help but point out the occurrence of objective translation deformation (about 10%). Such stylistic and statistic indicator as the index of exclusiveness of the author's vocabulary representation proves more active impact of objective translation inaccuracy on the character of subjective deformation phenomenon within the Ukrainian and Russian translations.

Furthermore, calculated data of the index of diversity has shown that objective translation deformation measure in TT 1 and TT 2 is 11% and coincides with the corresponding rates of objective deformation measure in terms of the exclusiveness index. The observations on some fragment inaccurate target languages' rendering of J.D. Salinger's recurring dominant themes have been objectively confirmed via statistic analysis.

The data received and observations made have contributed to the compilation of the dictionary of J. D. Salinger's vocabulary translation deformations (see Rebenko, 2013 [10, p. 239-241]). The dictionary contains not only objective deformation fragments but also the cases of subjective deformations of J. D. Salinger's idiostyle within literary translation.

5. Conclusion

It may therefore be seen that translation deformation is a complex interlingual and intercultural phenomenon in the system of translation transformations which covers both objective lingual and subjective translation deformation aspects.

The investigation into Ukrainian and Russian translations of J.D. Salinger's fiction has made it possible to find out the distinguishing features of objective and subjective deformations' interaction.

Translation transformations in J. D. Salinger's Ukrainian and Russian interpretations have revealed relevant features and characteristics of subjective translation deformation phenomenon when translators neglect symbolic importance of the author's vocabulary of *hapax legomena* and thus, fail to render artistic tasks in the target culture adequately.

Hence it should be concluded that the process of objective and subjective deformation features accumulation within literary translation is of interdependent character and seeks for a translator's accurate and rational understanding of his creative work's aims, tasks and priorities.

The methods applied in the research can be attributed to studies of other idiostyles in translation and be of use for practicing translators in order to minimize inevitable and occasional losses on the way to adequate literary translation.

References:

1. Berman A. Translation and the Trials of the Foreign / A. Berman [tr. by L.Venuti] // The Translation Studies Reader. – Devon : Florence Production Ltd., 2004. – P. 276–289.

2. Chapman R. Between Languages and Cultures: Colonial and Postcolonial Readings of Gabrielle Roy / Rosemary Chapman. – Canada : McGill-Queen's Univ. Press, 2009. – 308 p.

3. Connor P. Translation Theory / P. Connor // The Encyclopedia of the Novel; [ed. by P. Logan]. – V.ii. – U.K. : Blackwell Publishing Ltd., 2011. – P. 817–822.

4. Cooper D.L. Vasilii Zhukovskii as Translator and the Protean Russian Nation / D.L. Cooper // Contexts, Subtexts and Pretexts: Literary Translation in Eastern Europe and Russia; [ed. by Brian J.Baer]. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 2011. – P. 55–79.

5. Munday J. Introducing Translation Studies. Theories and Applications / Jeremy Munday. – N.Y. : Routledge, 2008. – 236 p.

6. Salinger J. D. Nine Stories. Franny and Zooey. Raise High the Roof Beam, Carpenters / Jerome D.Salinger. – M. : Progress Publishers, 1982. – 440 p.

7. Гарбовский Н. К. Теория перевода: Учебник / Николай Константинович Гарбовский. – М., 2004. – 543 с.

8. Кретов А. А. Деформация текста при переводе / А. А. Кретов // Социокультурные проблемы перевода: сборн. научн. трудов. – Воронеж : ВГУ, 2002. – Вып. 5. – С. 89–91.

9. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / Виктор Васильевич Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.

10. Ребенко М. Ю. Об'єктивні та суб'єктивні аспекти перекладацької деформації у художньому перекладі: дис. на здобуття наук. ст. кандидата філол. н-к. – Київ, 2013. – 243 с.

11. Селінджер Дж. Д. Дев'ять оповідань [пер. з англ. Ю. Григоренко, А. Івахненко] / Джером Д. Селінджер. – Харків : Фоліо, 2012. – Серія: «Карта світу». – 223 с.

12. Селінджер Дж. Д. У човні [пер. з англ. Д. Кузьменка] / Джером Д.Селінджер // Всесвіт. – № 9–10. – 2008. – С. 20–27.

13. Сэлинджер Дж. Д. В ялике: Рассказ / Джером Д.Сэлинджер [пер. с англ. Н.Галь] // Новый мир. – № 4. – 1962. – С. 140–146.

14. Сэлинджер Дж. Д. Над пропастью во ржи. Выше стропила, плотники. Рассказы / Дж.Д. Сэлинджер [пер. с англ.]. – М. : «Олимп Астрель», 2001. – 688 с.

15. Сэлинджер Дж. Д. Собрание сочинений: [Роман. Повести. Рассказы] / Джером Д.Сэлинджер [пер. с англ. М.Немцова]. – М. : Эксмо, 2008. – 704 с.

16. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.

УДК 81-115(73+477)

О. М. Алексєєва,
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ АНТРОПОНІМІЧНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ І США В ГЕНЕАЛОГІЧНОМУ, ТИПОЛОГІЧНОМУ І ЛІНГВОКУЛЬТОРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТАХ

У статті запропоновано новий підхід до зіставно-типологічного вивчення антропонімікону США й України; розроблено комплексну методику зіставлення антропонімів в англійській та українській мовах; проаналізовано дохристиянський, християнський і постхристиянський періоди ставлення антропоніміконів; виявлено особливості семантичної структури антропонімів як мовних знаків та як згорнутих національно-культурних текстів, що моделюють спільні й відмінні ситуації власне ідентифікації й характеристики як носіїв імені, представників американського й українського соціумів.

Ключові слова: *генеалогічна основа, сучасний стан, антропонімікон, антропоніми США й України, дохристиянський, християнський, постхристиянський етапи, дискурсивні практики.*

THE CONTRASTIVE ANALYSES OF AMERICAN AND UKRAINIAN ANTROPONYMICAL SYSTEMS (GENEALOGICAL, LINGVOCULTURAL AND TYPOLOGICAL ASPECTS)

The article outlines a new approach to contrastive and typological study of anthroponymicon of the USA and Ukraine. The new complex methods of anthroponym comparison in the English and Ukrainian languages were developed. The pre-Christian, Christian and post-Christian anthroponymicons were analyzed in the historical and cultural sense; an inventory of anthroponyms according to the anthroponymical formula of English-American and Ukrainian linguistic cultures was compiled. The common consistent patterns and diversities of up-to-date national American and Ukrainian anthroponymycons were determined.

Key words: *genealogical basis, up-to-date state, anthroponymicon, American, Ukrainian anthroponyms, pre-Christian, Christian and post-Christian stages, discourses.*

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АНТРОПОНИМИЧЕСКИХ СИСТЕМ УКРАИНЫ И США В ГЕНЕАЛОГИЧЕСКОМ, ТИПОЛОГИЧЕСКОМ И ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТАХ.

В статье предложен новый подход к сопоставительно-типологическому изучению антропонимических систем США и Украины. Культурно-исторические источники антропонимики США восходят как к британской лингвокультуре, так и к новообразованной американской.

По генетическому признаку антропонимы США классифицированы в три группы: дохристианские, христианские и постхристианские (современные). В результате исследования можно сделать вывод о том, что на формирование современного американского и украинского антропонимикона влияют следующие социальные факторы: мода, религия, связи с социальными группами, ассоциации с известными историческими или культурными деятелями, т. е. использование прецедентных имен, а также культурные и фонетико-психологические факторы.

Ключевые слова: *генеалогическая основа, современное состояние, антропонимикон, антропонимы США и Украины, дохристианский, христианский, постхристианский этапы.*

Особливе місце в рамках лінгвокультурологічної проблематики займає дослідження антропонімічної системи певної мови у взаємозв'язку власних імен і культури. Така тенденція пов'язана з антропоцентричною парадигмою сучасної лінг-

© О. М. Алексєєва, 2015

вістики, що припускає аналіз мовних одиниць із метою пізнання їх носія. Як відомо, антропоніми належать до знаків, які придатні найбільш ефективно відображать культуру етносу, що обумовлює їхній інтердисциплінарний характер [4]. У лінгвокультурологічних дослідженнях останніх років усе частіше мова тлумачиться амбівалентно. З одного боку, це засіб створення, розвитку та зберігання національної нематеріальної культури [14]. У цьому аспекті мова є засобом, що відображає динамічний характер культури, яка постійно розвивається і трансформується. Одночасно з культурою змінюється мова, зокрема арсенал її виражально-зображальних можливостей. З іншого боку, це лише частина національної культури, оскільки за допомогою мови народжуються реалії, що об'єктивно існують у вигляді витворів духовної культури, тому мова виростає з культури й виражає її [9, с. 156]. При такому підході мова розглядається як частина системи культури. При цьому особлива увага приділяється особистості, що є носієм національної картини світу. Останнє пояснюється тим, що мовні знаки здатні відображати культурно-національну ментальність людей. Саме носії мови формують своє бачення світу в рамках закріпленого в мовних поняттях досвіду предків, який зафіксований не лише в переказах, легендах, фольклорному матеріалі, але й у власних іменах [4]. У сучасних лінгвістичних дослідженнях зазначається, що антропонімічна система будь-якої мови є фундаментальним матеріалом для пізнання, розкриття самосвідомості народу, для розуміння психології й характерів людей, які є представниками певної національності або регіону [1; 5; 6]. В антропонімі, як пише Г. Р. Галіулліна, відбивається культурний і соціальний контекст епохи, особливо переломного періоду розвитку суспільства, тому він не може досліджуватися із чисто лінгвістичної позиції. Власне ім'я це є зберігачем культурної інформації народу, яка формується під впливом різних, у тому числі екстралінгвістичних, факторів. Більше того, воно пов'язане зі сприйняттям світу й певним чином відбиває процес його пізнання [4, с. 1]. У цьому плані особливо актуальним є вивчення антропонімікону будь-якого народу в широкому контексті, який передбачає синтез соціальних, культурних та лінгвістичних факторів. Це надасть можливість перейти від простого опису зазначених мовних одиниць до виявлення їх сутнісної природи. У соціально-культурному плані американська та українська антропонімії відбивають синтез багатьох культур. Симбіотичний характер різних культур безпосередньо відображається в семіотичних знаках мови, передусім в антропонімічній системі.

Метою цієї статті є встановлення соціально-культурних та лінгвістичних факторів, що впливають на формування антропонімічної системи США та Укрраїни. Лингвокультурологичні характеристики, закріплені в семантиці й у структурі антропонімів англійської мови й української мови є предметом нашого вивчення. Об'єктом дослідження є антропонімія англійської мови в її американському варіанті та антропонімія української мови.

Досягнення поставленої мети припускає розв'язання наступних завдань: 1) розглянути основні причини, що вплинули на склад сучасного американського й українського антропоніміконів; 2) описати сучасний стан антропонімії сучасної англійської та української мов; 3) виявити основні культурно-історичні періоди, які вплинули на розвиток і трансформацію антропонімічних систем; 4) виділити мовні й культурні елементи, які проникнули в антропонімічні систему з інших культур. У *генеалогічному аспекті* еволюційний розвиток антропонімічних систем України та США відбувався за майже аналогічною схемою, яка обумовлювалася специфікою мислення людини. У цьому процесі можна виділити три нерівнозначні в хронотопному аспекті періоди:

1) *дохристиянський*, дуже тривалий, який відображає декілька світоглядних змін (міфологічне мислення, тотемізм, анімізм тощо), що сприяють первинному осмисленню антропоніма як ідентифікуючого знака;

2) *християнський*, у межах якого спостерігається спільний для всіх етап іменування та етап становлення національного антропомікону;

3) *постхристиянський* (сучасний), коли іменування відбувається певною мірою під впливом соціальних, політичних, культурних, релігійних тощо факторів.

У *дохристиянський період*, коли наші предки вірили в існування душі в живій та неживій природі, вважали, що їх племена вийшли від тварин, рослин тощо, коли способи пізнання світу (за розміром, кольором, смаком тощо) переносилися на процес номінації, процес іменування був майже ідентичним. Отже, в основу іменування в цей період було покладено такі фактори.

1. Тотемістичні уявлення людини, які відображають її зв'язок з природою (*Arthur* – від лат. arth – «ведмідь», *Левко / Лев* – від лат. «leo» і давньогр. «λέων»). Проте розбіжність полягає в тому, що в англомовних лінгвокультурах такі імена збереглися й активно вживаються. Наприклад, дослідниця Ліза Шоу пише, що в сучасній Америці застосування номінацій природних явищ для іменування дітей дуже поширено, особливо серед американських індіанців, наприклад, для іменування хлопців вживають такі номінації природи: «*Alahmoot: Elm branch. Chaska: First son. Diwali: Bowl. Eskaminzim: Big mouth. Galegina: Male deer. Hohots: Bear. Irateba: Beautiful bird»* [17, с. 78].

Традиційним є вживання як імені для дівчаток і хлопців тих квітів, каменів тощо, які є талісманом відповідного місяця, в який дитина народилася [17, с. 259]. Наприклад : *January- Birthstone: garnet Flower: carnation, February- Birthstone: amethyst Flower: violet, March- Birthstone: aquamarine Flower: jonquil, Apri- Birthstone: diamond Flower: sweet pea, May: Birthstone: emerald Flower: lily, June- Birthstone: pearl Flower: lily (of the Valley), July: Birthstone: ruby Flower: larkspur, August- Birthstone: peridot Flower: gladiolus September Birthstone: sapphire Flower: aster, October- Birthstone: opal Flower: calendula, November -Birthstone: topaz Flower: chrysanthemum, December-Birthstone: turquoise Flower: narcissus.*

В українській мові внаслідок існування диглосії на момент прийняття християнства в Київській Русі, тотемістичні імена не кодифікувалися, проте існували як родинні імена, привіска, тому збереглися в усному або неофіційному мовленні, а з часом відобразилися у вигляді прізвищ (*Медвєдєв, Волков*).

2. Відображення культу предків. Як вже зазначалося раніше, зв'язок з предками кодифікується в імені, як правило, за допомогою існування другого (або третього і т.д.) імені (*Artur Philip*). У сучасній Америці особливо це поширене в афроамериканських родинах [17, с. 71].

Своєрідним другим іменем у східних слов'янин можна вважати форми по батькові (*Іванович, Іванівна*), а в англомовних лінгвокультурах – додавання до імені антропонімічних маркерів, які можуть бути або у вигляді римської цифри (від I до У), що позначають родинне покоління, або як специфічні маркери *Juniors, Seniors*, що можуть мати скорочену форму.

3. Виокремлення людини від природи. Це відбувається на більш пізньому етапі розвитку людства, коли людина починає усвідомлювати себе та складові свого безпосереднього життєвого простору. На наш погляд, у цей період утворюються імена, що містять семи «людина», «чоловік» та семи інших компонентів матеріальної та духовної культури: *Олександр Alexander, Андрій / Andrew,* ім'я *Георгій / George* та ін.

Отже, іменування в дохристиянський період відбувалося за однаковими моделями в усіх народів, що мешкали на територіях сучасних України та США. Це відображення тотемістичних уявлень, культу предків та на більш пізньому етапі

виокремлення людини з оточуючого середовища. Ця традиція є актуальною для мультинаціонального американського суспільства. В українського народу вона втратилася.

Християнський період поділяється нами на два етапи: 1) спільний для всіх християн етап іменування; 2) етап становлення національного антропонімікону.

У *спільний християнський період*, коли спостерігається перемога християнства над язичницьким культами, створюється перше коло християнського антропомікону. Ці імена, так само, як і дохристиянські, виконують ідентифікуючу функцію, проте актуалізується ще одна – захистна. Утворюється традиція – називати дітей відповідно до того святого, день канонізації якого припадає на день народження дитини, тобто відповідно до його іменин, або дня ангела. Невипадково, що в католицьких культурах також дуже поширені імена з елементом *angel*. Після фільмів про пригоди *Анжеліки* надзвичайної популярності набувають аналогічні жіночі імена: *Анжела*, *Анджеліна*, *Анжеліна*, *Ангеліна*, *Ліка*

Як вже зазначалося, перші християнські імена виникають на основі іменування людей, що віддали своє життя за утвердження та поширення християнських ідей. Унаслідок цього перші християнські імена були *більш-менш однаковими для всіх християн*. У досліджуваних нами лінгвокультурах це імена *Alexander*, *Андрій/ Andrew, Іван (Іоанн) / John (Shawn), Михайло (Михаїл) / Michael* та ін. Суперанська

Водночас серед перших християнських імен особливу групу складають біблійні імена. В англомовних країнах вони поширені й досі. Крім того, завдяки мультирелігійності існують у вигляді двох варіантів: 1) максимально наближеному до давньоєврейської форми, наприклад, *Joshua, Samuel, Joel, Malachi, Ruth, Daniel* (у середовищі ортодоксальних євреїв) та 2) адаптовані до традицій сучасного вживання власних імен. Як зазначає дослідниця Ліза Шоу, «orthodox Jews tend to recycle the same names; reformed Jews often choose a more modern name that starts with the same letter as the relative's name. For instance, instead of choosing Sidney or Stanley for a new baby, they'll use Sam» [17, с. 58]. Це спостереження підтверджується і українськими дослідниками. Вивчаючи на матеріалі сучасної англомовної, переважно американської, художньої літератури власні назви міфологічного і біблійного походження та їх роль у поетонімогенезі, Н.В. Павлюк також підтверджує цю тенденцію [13].

Найбільш поширеними для американського населення є такі біблійні імена [17, с.59]: **Boys' Names**: *Abel: Adam's son; Adam: First man; Asher: Son of Jacob and Zilpah;Daniel: Prophet;Eleazar: Aaron's son;Elijah: Prophet; traveled to heaven in a chariot of fire;Gideon: Hero of the Israelites;Isaac: Son of Abraham, Rebecca's husband; Japheth: Son of Noah; Jonah: Prophet; swallowed by large fish; Joseph: Son of Jacob and Rachel; Levi: Son of Jacob and Leah;*

Mordecai: The uncle of Esther;Nathan: Prophet;Noah: Builder of ark;

Samuel :Prophet; Uriah: Husband of Bathsheba.

Girls' Names: *Abigail: Wife of David;Asenath: Wife of Joseph;Bathsheba: Wife of Uriah and then David;Delilah: Mistress of Samson; Eve: Wife of Adam; Hagar: Mother of Ishmael; Leah: First wife of Jacob; Naomi: Mother-in-law of Ruth; Orpah: Wife of Clioin; Rachel: Wife of Jacob,mother of Joseph and Benjamin;*

Rebecca: Wife of Isaac; Ruth: Wife of Mahlon; Sarah: Wife of Abraham; Tamar: Daughter of David; Zilpah: Mistress of Jacob.

Щодо слов'янських народів, зокрема українців, то ці імена не входять до кола найбільш поширених. Наприклад, як повідомляє Укрдержреєстр:

«При реєстрації народжень дітей у 20014 році популярними в Україні були близько 30 імен (за посиланням на аналіз матеріалів територіальних органів реєстрації актів цивільного стану Міністерства юстиції). Так, найпоширенішими іменами, що присвоювали дітям у році, що минає, серед чоловічих імен були: *Олександр, Олексій, Андрій, Антон, Артем, Владислав, Володимир, Гліб, Давид, Данило, Денис, Дмитро, Єгор, Іван, Ілля, Кирило, Максим, Марк, Матвій, Михайло, Микола, Назар, Микита, Тимофій, Тимур, Ярослав*. Серед жіночих – *Олександра, Аліна, Анастасія, Ганна, Аріна, Валерія, Варвара, Вероніка, Вікторія, Дар'я, Дарія, Єва, Єлизавета, Злата, Катерина, Маргарита, Марія, Мілана, Поліна, Соломія, Софія, Юлія*. Ці імена були зареєстровані у переважній більшості регіонів» [8].

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що перше коло християнських імен є однаковим для християнських народів, оскільки воно утворювалося на основі імен тих людей, що віддали своє життя за нову релігію. Саме в цей період виникає традиція називати дітей на їх честь. З часом ці святі сприймають як охоронці людей, що носять їх імена, тобто ім'я виконує не лише ідентифікуючу, але й тотемну функцію. Специфіка в іменуванні християнськими іменами українців та американців полягає в тому, що на сучасному етапі власне біблійні імена, тобто давньоєврейські за походженням, не є поширеними серед українців, на відміну від американського населення, де ортодоксальні євреї намагаються зберігати точну форму етимону, а усі інші – їх модернізовані варіанти.

Період становлення національного антропомікону безпосередньо пов'язаний із соціально-політичними та культурно-історичними подіями народів. Якщо Україну та США розглядати як самостійні держави, то вони достатньо молоді в зіставленні з іншими, наприклад, європейськими країнами. Проте історія їх народів достатньо тривала, вона своїми коріннями сягає дуже глибоко. І ця історія не могла не віддзеркалитися на антропонімному складі.

Відповідно до змін етнічного світогляду українські імена можна поділити на три групи, які неоднорідні за своїм кількісним та якісним складом, оскільки формувалися протягом багатьох століть.

1. *Язичницькі, дохристиянські, і давньоруські імена*, які майже вийшли з ужитку, однак їх релікти можна знайти в прізвищах та прізвиськах. Однак такі поодинокі імена все ж такі не тільки зустрічаються, але й є достатньо популярними, наприклад, слов'янське ім'я *Світлана*.

2. *Візантійські та християнські особові імена*, які за походженням є давньогрецькими, давньоримськими й давньоєврейськими. Слов'янськими народами ці імена спочатку сприймалися як запозичення, тому вони проходили складний процес адаптації. Його специфіка полягала в тому, що запозичені імена адаптувалися в напрямку усвідомлення мотивації. Цим можна пояснити той факт, що зазначені імена або калькувалися / перекладалися, наприклад, *Елпіс – Надія*, або калькувалися відповідно до референційних ознак, які притаманні конкретній людині, наприклад, *Левко* (*білий*). До того ж є припущення, що християнські імена проникли на Русь задовго до офіційного прийняття християнства як державної релігії, цим можна пояснити значну кількість їх варіантів, обумовлену специфікою адаптації. У процесі східнослов'янської ім'ятворчості це був визначальний етап, оскільки способи іменування слов'ян-християн, у зіставленні з язичниками, кардинально змінюються. Саме в цей період відбувається остаточне становлення слов'янської антропонімної системи. Ідентифікуюча функція імені поступово стає основною.

3. *Особові імена сучасного етапу розвитку української мови*. Як вже зазначалося, антропонімна система сучасної української мови достатньо строката, оскільки містить імена, успадковані від попередніх поколінь, які в естетично відшліфованому вигляді відображають соціально-історичні умови їх функціонування. Однак сучасні імена також можна по-

ділити на три нерівнозначні групи: 1) *християнські імена слов'янського антропонімного простору*; 2) *напіветнічні імена певних українських територій*; 3) *запозичені імена епохи глобалізації*.

Християнські імена слов'янського антропонімного простору однакові для мов усієї слов'янської родини (*Максим, Андрій, Дмитро, Юрій, Микита, Олександр, Назар, Денис, Анастасія, Софія, Вікторія, Анна, Марія, Вероніка, Юлія, Христина, Діана, Тетяна*). Їх специфіка – в особливостях етномовного кодування (*Мишко – Михайло* на відміну від російського *Михаил*). Однак вона може полягати в тому, що статусу офіційного набувають деякі паралельні або варіантні форми, утворені на власне українському ґрунті, особливо якщо носіями цих імен були видатні діячі, наприклад, від повного імені *Олександр* утворилися паралельні форми чоловічого імені – *Олесь, Лесь* (жіноче – *Олеся*): *Лесь Мартович, Лесь Курбас, Олесь Гончар*. [Скрипник, Дзятківська 2005].

Напіветнічні імена певних українських територій – це імена, які притаманні лише певним українським територіям, що в силу ряду історичних, політичних та географічних факторів помітні на західноукраїнських землях. Як вже зазначалося, до складу імен, які функціонують серед корінного українського населення, особливо на межі з іншими етнічними регіонами Закарпаття, увійшли угорські запозичення (*Йовшика, Пішта, Фері, Імрі, Тібор, Гіза, Жужа*), чеські (*Божена, Власта*), польські (*Юзик, Броня, Кася*), румунські (*Даць, Флорій, Думіка, Никанора, Ляна, Нуця*), німецькі (*Вілі, Руді, Герміна, Герта, Йоганка*) та ін. [Чучка 1970]. На Буковині також виділяється група імен, не властивих іншим територіям України: *Теофій, Дністрян, Донекій, Філомена, Арманія, Фонета* та ін. У середовищі українців зустрічаються молдавські імена: *Віоріка, Лівія, Родіка, Філінія, Манолія* та ін. [15].

Запозичені імена епохи глобалізації. Запозичення серед антропонімів – явище достатньо поширене. Воно існувало в усі часи. Специфіка сучасного етапу в тому, що відбувається нівелювання української культури внаслідок взаємопроникнення різних культур, передусім на рівні іменування (*Емін, Амін, Ахмет, Аббас*).

Таким чином, сучасні українські антропоніми є переважно християнськими, однак є незначний прошарок язичницьких та запозичених з інших, як правило, нехристиянських, культур.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що імена сучасного українського антропомікону можна поділити на три групи відповідно до змін етнічного світогляду: 1) *язичницькі, дохристиянські, і давньоруські імена*, які майже вийшли з ужитку, однак їх релікти можна знайти в прізвищах та прізвиськах; 2) давньогрецькі, давньоримські й давньоєврейські за походженням *візантійські* та *християнські особові імена*, які утворюють переважну більшість; 3) *особові імена сучасного етапу розвитку української мови*, представлені: спільним для всього слов'янського антропонімного простору фондом *християнських імен; напіветнічними іменами західних українських територій*; *антропонімними запозиченнями епохи глобалізації*.

Антропонімна система США також складалася протягом тривалого часу, тому аналогічно є строкатою та неоднорідною. Внаслідок специфіки створення США як держави, то мультирелігійність та мультикультурність є надзвичайно важливими факторами для утворення антропонімів. Проте етномовне кодування за допомогою англійської мови примушує нас шукати витоки американських антропонімів передусім в британській лінгвокультурі. Тому особисті імена американців за джерельною базою також можна поділити на три групи: 1) *давньоанглійські особисті імена*; 2) *середньовічні англійські та американські особисті імена*; 3) *американські імена сучасного періоду*.

1. *Давньоанглійські особисті імена* є апелятивною за походженням лексикою, яка тематично поділяється на дві групи: 1) однотематичні імена (*Daene, Wulf, Beald*) і 2) багатотематичні, переважно двотематичні (*Ethelberg, Leofwin, Wigfrith, Frithuwulf*). Нерідко такі імена супроводжував загальнонімецький суфікс *-ing*, який у першу чергу вживався як антропонім ний, вказуючи на те, що носій є нащадком того, хто позначений темою: *Bruning* – 'син Бруна'.

2. Утворення *середньовічного англійського та американського антропомікону* відбувалося під впливом двох факторів.

По-перше, для англійського антропомікону це наслідки норманського завоювання, яке у сфері антропонімів виявлялося в тому, що більш половини найпопулярніших чоловічих імен спочатку в середовищі аристократії (*William, Richard, Robert, Hugh, Ralph*), а потім і у великих селянських масах.

По-друге, у значному підсиленні влади церкви. Останнє виявилося в тому, що, починаючи з середини XV ст., церква вимагала від віруючих наречення іменами тільки канонізованих святих. Для хлопчиків стають найрозповсюдженими такі біблійні імена, як: *John, Peter, James, Michael, Philip, Simon, Luke, Mark*; для дівчинок: *Mary, Joan, Agnes, Catherine, Margaret, Ann(e)*. Хоча жіночий іменник у XII ст. був дуже різноманітний. Крім біблійних особистих імен і імен святих у ньому використовувалися й екзотичні, незвичні прадавнім англійцям імена: *Hodierna, Italia, Melodia, Antigone, Cassandra, Norma, Splendor* і ін. Після XIII ст. з посиленням впливу церкви різко відбувається так звана концентрація імен, тобто зменшується їх кількість та зростає частотність. У XVI ст., після Реформації, з англійського іменника на деякий час виходять із уживання особисті імена небіблійних святих: *Austin, Basil, Bennet, Christopher, Dennis, Martin, Fabian, Hilary, Quentin, Valentine* і т. ін. Натомість одержують поширення давньоєврейські імена зі Старого Завіту: *Benjamin* 'син мого суму', *Daniel* 'бог розсудив', *David* 'друг' і ін.

У зазначений період відбувається відділення від англіканської церкви пуритан, які, щоб відрізнити своїх дітей від маси безбожників і «незвернених», визначили й свої специфічні принципи їх наречення, спричинені їх релігійним фанатизмом, переконаністю у своїй «вибраності», «непогрішності». На нашу думку, саме з цього періоду, можна вважати, започатковується власне американський антропомікон. Як відомо, у результаті гонінь багато з пуритан були змушені бігти з Англії на континент: частина – у Північну Америку, де пуританські особисті імена були особливо поширені на північний сході нинішніх США. Дуже часто серед пуритан набули поширення імена, створенні власне батьками на основі латинських коренів (*Deodatus* – 'даний богом', *Renovata* – 'оновлена') та германських (*Dust, Ashes, Delivery, Thankful, Praise-god, Live Well*). Проте для певних верств населення вживали імена, що відповідали їхньому положенню: *Helpless, Repentance, Forsaken* і ін. Отже, внесок пуритан у сучасний американський антропомікон достатньо помітний. Від них залишилися дві групи імен: 1) ті, що асимілювалися з біблійними: *Samuel, Jacob, Daniel, Sarah, Susan, Sharon, Hannah*; 2) особисті імена, що утворилися від апелятивів: *Faith, Hope, Charity, Prudence*.

3. *Імена сучасного періоду розвитку англійської мови*, без сумніву, мають лінгвокультурологічну основу.

Що стосується поширення власних імен останніх часів, то можна сказати, що в репертуарі англійських власних особистих імен переважають старі, освячені національною традицією імена, на відміну від американських, де простежується тенденція нарікати дітей сценічними іменами відомих кінозірок, героїв детективних серій і коміксів, політиків, спортсменів.

Отже, у сучасному американському суспільстві у сфері антропонімії існують такі тенденції.

1. Андронімна тенденція, яка виявляється в іменуванні передусім жінок чоловічими іменами, оскільки батьки хочуть, що при кар'єрному зростанні ім'я не заважало дитині. Це *Blair, Blake, Brett, Casey, Drew, Michael, Sam, Taylor, Tyler,*

Whitney, найпоширенішими серед яких є *Glenn, Shannon, and Michael* [17, с. 190]. На нашу думку, витоки цієї тенденції в тому, що серед християнських імен завжди існували антропонімні гендерні пари (*Іван / Іванна*, англ. *John / Jan*). До того ж у кількісному відношенні наявність антропонімних гендерних пар в американському суспільстві, у зіставленні з українським, значно переважає.

2. Називання на честь великих людей, які не завжди є американцями за походженням або проживанням, передусім письменників, художників, акторів, науковців тощо: *Claude Monet, David Hockney, Edgar Allan Poe, Gabriel Garcia Marquez*.

3. Так звані «корпоративні імена», тобто імена, що сприятиме кар'єрному зростанню: *«The corporate world is also easy to pick, since, for the most part–at least in the '90s–names that are simple and provide no surprises are best when it comes to fitting within the social structure that is the modern-day office: James and William, Carol and Debbie. And if you would like your offspring to succeed in a back-to-nature field like gardening or running a health food store, Sophie, Raina, Timothy, and Cass are all good choices*» [17, с. 129].

4. Міфологічні імена: *Aurora, Ceres, Diana, Flora, Fortuna, Juno, Latona,*
Luna,Minerva.

5. Імена, притаманні певній релігії, етнічній культурі, передумім, мусульманські імена: *Kamal, Khalid, Mahmud, Mohammad, Numair, Rahman, Salih, Sharif, Tahir, Yasir, Zaim.*

6. Широке застосування слов'янських за походженням імен: *Alexi, Dmitri, Feodor, Ivan, Konstantin, Nicolai, Oleg, Vladimir Yuri,* а також *Galina, Irina, Larisa, Lyudmila, Marina*. Ці імена, на думку американців, є дуже романтичними й привабливими [17, с. 178]. Іноді ці імена супроводжуються певними формальними показниками типу «-slav» або «-slava», які сприймаються як суфікс, тому що «*Slav* and *slaw* mean glorious. Miroslaw means a glorious peace, Jaroslava means glorious spring, and Vasiav translates into glorious riches» [17, с. 181].

Отже, підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що сучасний американський актропомікон є дуже строкатим за походженням. Найменшу його частину утворюють *давньоанглійські особисті імена. Середньовічні англійські та американські особисті імена* відображають події норманського завоювання, вплив релігії та становлення власне американського антропонімікону внаслідок відділення від англіканської церкви пуритан. Специфіка сучасної американської антропонімної системи полягає в тому, що у функції антропоніма може бути достатньо широке коло номінативів, оскільки ця система дуже чітко реагує на відображення значних для американського соціуму подій. Під впливом цього в сфері іменування склалися такі тенденції: андронімна тенденція, яка виявляється в іменуванні передусім жінок чоловічими іменами, називання на честь великих людей, які не завжди є американцями за походженням або проживанням, так звані «корпоративні імена», тобто імена, що сприятиме кар'єрному зростанню, міфологічні імена, імена, притаманні певній релігії, етнічній культурі, передумім, мусульманські імена, широке застосування слов'янських за походженням імен.

Таким чином, у *генеалогічному аспекті* ***спільним*** для еволюційного розвитку антропонімних систем України та США є наявність трьох нерівнозначних в хронотопному аспекті періодів: 1) *дохристиянського*, протягом якого відбувається первинне осмислення антропоніма як ідентифікуючого знака з прозорою внутрішньою формою; 2) *християнського*, у межах якого спостерігається спільний для всіх етап іменування однаковими іменами перших християнських святих та етап первинного становлення національного антропомікону, коли антропонім виконує ще й захисну функцію; 3) *постхристиянського* (сучасного), коли іменування відбувається певною мірою під впливом соціальних, політичних, культурних, релігійних тощо факторів, пов'язаних з побажанням кращої долі, тобто антропонім набуває й аксіологічної функції. ***Розбіжним*** – наявність широкого прошарку антропонімів, в яких відображаються ідеоетнічні особливості лінгвокультурного життя суспільства. Цим пояснюється *мода на імена* та сучасні тенденції іменування.

Література:

1. Антышев А. Н. Имена. Немецкие антропонимы: [монография] / Александр Николаевич Антышев. – Уфа : Изд-во Башк. гос. аграр. ун-та, 2001. – 238 с.

2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 340 с.

3. Гнаповська Л.В. Лінгвокогнітивні та лінгвокультурологічні характеристики англійських антропонімів германського походження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук. : спец. 10.02.04 – «Германські мови» / Людмила Вадимівна Гнаповська К., 1999. – 16 с.

4. Галиуллина Г. Р. Татарская антропонимия в лингвокультурологическом аспекте: автореф. дис. доктора филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов Российской Федерации (татарский язык)» / Г. Р. Галиуллина. – К., 2009. – 40 с.

5. Герасимчук В. А. Антропоніми : історія і сучасність / В. А. Герасимчук, А. Ф. Нечипоренко. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2002. – 151 с.

6. Горенко О. П. Літературний антропонім : концепт та інтерпретація (на матеріалі творів американських романтиків) : автореф. дис. … доктора філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури » / О. П. Горенко. – К., 2009. – 36 с.

7. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст./ Гуме́цька Лукія Лукія́нівна. – К. 1958. – 378с.

8. Державна служба статистики України Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/dw_name/history_tr.asp

9. Минюшев Ф. И. Социология культуры / Фарид Исламович Минюшев. – М. : Изд-во Академический проект, 2004. – 272 с

10. Скрипник Л. Г. Власні назви в українській народній фразеології / Лариса Григорівна Скрипник // Мовознавство. – К. : Наукова думка, 1970. – № 2. – С. 17–26.

11. Скрипник Л.Г. Дзятківська Н.П. Власні імена людей : [словник- довідник]. [3-изд.] – К. : Наукова думка, 2005. – 334 с.

12. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / Александра Васильевна Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 367 с.

13. Павлюк Н. В. Власні назви міфологічного й біблійного походження та їх роль у поетонімогенезі : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Н. В. Павлюк. – Донецьк, 2006. – 16 с.

14. Полищук В. И. Культурология / Виктор Иванович Полищук. – М. : Гардарики, 1999. – 448 с.

15. Кракалия Л. В. Антропонимия Советской Буковины : автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Кракалия. – Черновцы, 1974. – 36 с.

16. Кторова А. Сладостный дар или тайна имен и прозвищ Занимательные рассказы об именах, фамилиях и названиях в русской и иноязычной речи / Алла Ивановна Кторова. – М. : ООО Гамма Пресс 2000, 2002. –208 с.

17. Shaw L. The everything baby names book : Everything you need to know to pick the perfect name for your baby / Liza Shaw. – Avon : Adams Media Corp., 1997. – 342 p.

УДК 811.111:32

О. О. Бережна,
Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОЇ КОРЕКТНОСТІ ТА СТИГМАТИЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стаття присвячена дослідженню проблеми політичної коректності та явища стигматизації в сучасній англомовній суспільно-політичній літературі, також в статті надано дефініції понять «політична коректність» та «стигма», «стигматизація», наведено основні характеристики явища політичної коректності, описане походження цього феномена та представлені види соціальної стигматизації та умови, за яких вона виникає, досліджується взаємозв'язок між стигматизацією та дискримінацією, описується роль засобів масової інформації та індустрії розваг у формуванні громадської думки, і, відповідно, виникненні стереотипів та стигматизації.

Ключові слова: *політична коректність, стигма, стигматизація, таврування маркування, суспільно-політична література, дискримінація, ЗМІ, стереотипи.*

THE PROBLEM OF POLITICAL CORRECTNESS AND STIGMATIZATION IN MODERN ENGLISH LANGUAGE SOCIO-POLITICAL LITERATURE

The article is devoted to the investigation of political correctness and stigmatization' problem in modern English language socio-political literature, the definitions of «political correctness», «stigma», «stigmatization» are provided, the basic characteristics of political correctness phenomenon are given, the origin and reasons of this phenomenon is described, the types of social stigmatization and conditions of its origin and relationships between stigmatization and discrimination are provided, the role of mass media in formation of public opinion and, correspondingly, stemming of stereotypes and stigmatization in modern society is depicted.

Keywords: *political correctness, stigma, stigmatization, socio-political literature, marking, labling, discrimination, mass media, stereotypes.*

ПРОБЛЕМА ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОРРЕКТНОСТИ И СТИГМАТИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Статья посвящена исследованию проблемы политической корректности и явления стигматизации в современной англоязычной социально-политической литературе, приведены дефиниции понятий «политическая корректность», «стигма» и «стигматизация», приведены основные характеристики явления политической корректности, описано происхождение данного феномена, представлены виды социальной стигматизации и условия их возникновения, исследуется взаимосвязь между стигматизацией и дискриминацией, а также роль средств массовой информации в формировании общественного мнения и, соответственно, возникновении стериотипов и стигматизации.

Ключевые слова: *политическая корректность, стигма, стигматизация, клеймение, маркирование, социально-политическая литература, дискриминация, СМИ, стереотипы.*

Взаємозв'язок мови, суспільства і культури досліджується в мовознавстві досить довгий час. У ХХ сторіччі значно зросла потреба вивчення мови в сукупності з екстралінгвістичними факторами, що призвело до виникнення нових течій в лінгвістиці та зародження таких галузей, як соціолінгвістика, етнолінгвістика, лінгвокраїнознавство. Однією з актуальних проблем, які стоять перед сучасним мовознавством, залишається дослідження співвідношення мови і культури. Мова є дзеркалом культури, в якому відбивається суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчуття, бачення світу.

Розвиток мови в першу чергу забезпечується лексикою, миттєво відгукується на будь-які зміни в суспільному житті і що є особливою формою накопичення суспільно-пізнавального досвіду і передачі його в ланцюзі поколінь. Носій мови саме завдяки мові функціонує в суспільстві, а життя суспільства впливає на мову через носія мови. Однією з основних областей максимальної концентрації національно-забарвленої лексики, що відображає особливості життя народу носія мови, є суспільно-політична лексика, в якій особливості ладу країни, соціально-політична структура суспільства, його історія проявляються повною мірою. Суспільно-політична лексика включає в себе не тільки лінгвістичну даність, як матеріалізований продукт суспільно-політичної діяльності, але і є сполучною пластом з епохою.

Протягом останніх десятиліть в світі, а особливо, в англомовних країнах, виник новий культурний і мовний феномен «політична коректність». Не зважаючи на досить широке поширення, тема політичної коректності не отримала достатньо повного осмислення в науковій літературі, особливо в лінгвістичних дослідженнях. Розгляд проблем, пов'язаних з політичною коректністю як феноменом, який властивий американській культурі, проводиться переважно дослідниками з США. Цій проблемі присвячені, зокрема, праці Д. Адлера, А. Блума, С. Уолкера та інших.

Політична коректність – це свого роду добровільний суспільній кодекс поведінки, в основі якого прагнення не образити, не зачепити почуттів людини, зберегти її гідність і гарний настрій. Явище стигматизації, безпосередньо пов'язане з політичною коректністю, стало невід'ємною частиною життя в суспільстві. Стигматизація виникає в результаті процесу ціннісно-нормативної взаємодії членів спільноти, частина з яких є носіями власних цінностей і норм, що відрізняються від стереотипних очікувань і вимог. «Несхожість», невідповідність поведінки частини членів соціальної спільноти її очікуванням стає причиною «запуску» процесу стигматизації, ініціатором якого виступає не особистість, а соціальна спільнота.

На сьогоднішній день не існує єдиної загальноприйнятної дефініції поняття «політична коректність». Наприклад, С. Г. Тер-Минасова вважає, що: «Політична коректність мови виражається в прагненні знайти нові способи мовного вираження замість тих, які зачіпають почуття і гідність індивідуума, порушують його людські права звичною мовною нетактовністю і/або прямолінійністю щодо расової та статевої приналежності, віку, стану здоров»я, соціального статусу, зовнішнього вигляду і т.д» [5, с. 216].

Важливою рисою політкоректності є вироблення норм поведінки, які передбачають лояльне ставлення до представників різних меншин. За порушення цих норм передбачено покарання, починаючи від усних зауважень і закінчуючи виключенням із навчального закладу або звільненням з роботи. До сфери заборон входять «використання образливих прізвиськ», «недоречні жарти», і навіть «неправильно адресований сміх» (*misdirected laughter*). У статутах багатьох американських компаній та коледжів (наприклад, прес-релізі Сміт-коледжу) перераховані різні види дискримінації: «аблеізм» *(ableism)* – утиск осіб з фізичними вадами, «етноцентризм» *(ethnocentrism)* – дискримінація культур, відмінних від домі-

© О. О. Бережна, 2015

нуючої, «гетеросексізм» *(heterosexism)* – дискримінація людей нетрадиційної»сексуальної орієнтації, «лукізм» *(lookism)* – створення (встановлення) стандартів краси і привабливості та обмеження прав тих, хто їм не відповідає [9].

Політкоректність передбачає, що жодна особа і жодна група не повинні зазнавати упередженості і несправедливості внаслідок такої упередженості через належність до певної статі, вікової, етнічної чи релігійної групи, певну сексуальну орієнтацію [4, с. 79].

Тенденція расової політичної коректності народилася більше 20 років тому у зв'язку з «повстанням» африканців, обурених «расизмом англійської мови» і зажадали його «дерасіалізації» -- «*derecialization».* Чорношкірих користувачів англійської мови обурювали негативні конотації метафорики слова «*black» – чорний на противагу позитивності слова «white»* (black sheep, black market, blackmail; white dove, white man). Цей рух був дуже активно підхоплений феміністськими кругами, які боролися за права жінок у сучасному суспільстві. Почали витіснятися з мови і морфеми, що вказують на статеву приналежність, наприклад суфікс *-man,* або *-ess*. Слова з цими морфемами замінюються іншими: *chairman – chairperson*; *spokesman – spokesperson*; *cameraman – camera operator*; *foreman – supervisor*; *postman – mail carrier*; *businessman – executive*. *Деякі видання, наприклад* The Official Politically Correct Dictionary and Handbook *пропонують ввести суфікс –ron*, наприклад, словом *actron замінити слова actor та actress*, *а словом waitron замінити waiter та waitress*, *стираючи, таким чином, обмеження за статевими ознаками.* А звернення *Ms* за аналогією з *Mr (містер)* не дискримінує жінку, оскільки не визначає її як заміжню (*Mrs -міс*) або незаміжню (*Miss-міс*) [7, *с*. 14].

Ось приклади тих змін, яких зазнали «расистські» слова і словосполучення у зв›язку з тенденцією до політичної коректності: *Negro – colored – black – African American – Afro-American – негр – кольоровий – чорний – африканський американець – афро-американець*. *До речі, пізніше* за такою ж моделлю почали себе називати й інші етнічні й расові меншини – Asian American (американці азійського походження), Pacific American (американці тихоокеанського походження), Hispanic American (американці латиноамериканського походження). Такі вирази не несуть принизливого ставлення, а відображають важливу для такої людини чи групи людей частину їхньої ідентичності [1, с. 15].

Інколи принизливе слово не замінюють на інше, таке, котре не має негативної оцінки – навпаки, це принизливе слово пригноблена група використовує на позначення себе – з гордістю, а отже, цим словом їх більше не можна принизити: наприклад, слово queer (буквально – дивні, зазвичай українською так і пишеться – квір), котре було принизливим, стало самоназвою людей, котрі не вписуються в усталені гетеросексуальні норми – люди, що є гомосексуальними, інтерсексуальними, транссексуальними, трансгендерними.

Не залишилася без уваги і «соціальна» лексика. Так, бажаючи уберегти окремі соціально-ущемлені групи людей від неприємних відчуттів і образів, яких може завдати мова, англомовне товариство стало використовувати більш нейтральну лексику. В результаті ми спостерігаємо наступне: *invalid – handicapped – disabled –differently-abled – physically challenged – інвалід – інвалід з фізичними/розумовими вадами – покалічений – людина з іншими можливостями – людина, що долає труднощі через свій фізичний стан; retarded children – children with learning difficulties – розумово відсталі діти – діти, які відчувають труднощі при навчанні; old age pensioners – senior citizens* – літні пенсіонери – громадяни старшого віку.

На жаль, лише зміною мови не можна досягти глибоких суспільних зрушень – вони мають підкріплюватись відповідними владними та виконавчими практиками: наприклад, підтримчі дії передбачають, що при прийомі на навчання чи роботу люди з певної групи мають певні переваги, щоб компенсувати для них відсутність тих можливостей, котрими користуються панівні чи привілейовані групи.

З феноменом політичної коректності невід'ємно пов'язане явище стигматизації. Вперше термін «стигма» з'являється в Стародавній Греції. Його застосування відносилося до татуювань на тілі, за допомогою яких маркували залежний або соціально несхвалюваний статус носія. Стигма виступала умовним знаком соціального таврування людей, показником соціальної ролі людини в суспільстві, чинником соціального позиціонування [6, с.123]. Пізніше явище стигматизації трактувалося церквою як засіб і символ соціальної інтеграції. Зокрема, утворення виразок на тілі окремих віруючих розглядалося служителями церкви як свідоцтва божественного дива, що символізує болісну смерть Христа заради порятунку роду людського. На думку ж сучасних вчених, дане явище слід віднести до прояву стигми, але дещо іншого плану**.**

Теоретичне осмислення стигматизації, як соціокультурного феномену, починається значно пізніше і пов'язане з вивченням процесу взаємодії людей в соціальних спільнотах. В науковий обіг поняття «стигма» було введено Е. Гоффманом в його однойменній роботі «Стигма» (1963 г.). З цього часу починається етап теоретичного осмислення стигматизаційнних процесів. **Стигматизація –** таврування, нанесення стигми. На відміну від словотаврування, слово «стигматизація» може позначати навішування соціальних ярликів. В цьому сенсі стигматизація – асоціація будь-якої якості (як правило, негативної) з конкретною людиною або групою людей, хоча цей зв'язок відсутній або не доведений. Стигматизація є складовою частиною багатьох стереотипів.

Згідно з Е. Гоффманом, «стигматизація в соціальному сенсі означає тип відносин між ганебною соціальною якістю і стереотипом – очікуваним ставленням до нього, що задає нездатність до повноцінного соціального життя через позбавлення права на суспільне визнання» [8, с. 4].

Стигматизація може вести до дискримінації, тобто до реальних дій, які обмежують права якоїсь групи. Дискримінація – це негативні вчинки, які викликані стигмою та відбуваються з метою девальвації (знецінення) і зниження життєвих можливостей стигматизованої людини. Хоча в цивілізованих країнах явна стигматизація і пов'язана з нею дискримінація або заборонені законом або засуджуються культурою, практично будь-яке суспільство насичено стигмами.

Види соціальної стигматизації можна класифікувати наступним чином:

• Культурна стигматизація – соціальні ярлики, укорінені в культурі держави або світовій культурі («чукчі нездогадливі»).

• Інституційна стигматизація – законодавчо закріплена стигматизація («людина, що має судимість»)

• Особиста (або внутрішня) стигматизація – упередження проти себе самого, засноване на причетності до чого-небудь [3, с.71].

Як же виникає стигма? Суспільство встановлює способи категоризації людей і визначає набір якостей, які вважаються нормальними і природними для кожної категорії.

До типів стигми можна віднести:

– Тілесні недоліки: різного роду фізичні відхилення;

– Індивідуальні риси, стиль життя: судимість, вживання наркотиків, гомосексуалізм, втрата роботи, спроба самогубства і навіть радикальна політична позиція;

– Вроджена стигма раси, національності та релігії, яка може передаватися в спадщину і охоплювати всіх членів сім'ї [4, с. 13].

Для створення соціальної стигми необхідна або одна якість, яка вважається показовою, або набір якостей, які приписуються на підставі наявності першого, що підтверджується наступними прикладами:

«Жінки погано водять машину» – форма стигматизації, пов'язана з сексизмом. Насправді жінки в середньому водять машину не гірше, ніж чоловіки, хоча, звичайно, мають свої особливості в цьому виді діяльності. Важливо, що не обов'язково кожна жінка буде погано водити, але ця усталена стигма має на увазі саме це.

«Американці некультурні» – міжнаціональні стигми рідко бувають справедливими, тому що ґрунтуються на відмінностях у культурі. Через категоричність і негативний відтінок це твердження є стигматизацією.

У той же час не слід відносити до розряду стигм кожне образливе або іронічне визначення. Якщо людину обізвали в транспорті, це не означає, що його стигматизували. Стигматизація припускає узагальнення і перенесення «негативної» якості/невміння/відсутності чогось окремих представників будь-якого співтовариства на всіх членів спільноти.

Багато досліджень показали, що засоби масової інформації та індустрії розваг, грають ключову роль у формуванні громадської думки. Наприклад люди з психічними захворюваннями, часто зображуються як небезпечні, жорстокі і непередбачувані. Історії з новин, які полюбляють робити сенсацію з проявів насильства збоку осіб з розладами психічного здоров'я, як правило, виносять це в заголовки новин; і в той же час існує набагато менше статей, які показують історії про відновлення або позитивні зміни щодо цих осіб. Тобто засоби масової інформації суттєво впливають на розвиток суспільства, його світосприйняття та поведінку. Засоби масової інформації сприяють розповсюдженню різних стереотипів та дискримінації, що й призводить до стигматизації у суспільстві. Багато програм подають інформацію некоректно, оминаючи стандарти та коректність поданих даних чи новин. Наприклад, якщо у заголовку написано: ***«Drunk teen drives and kills a pedestrian» – «Пяний підліток, керуючи автомобілем, збив пішохода»***, це означає, що підлітки нерозумні і не мають ніякої поваги до закону. Тобто, відбувається стигматизація, прирівнення усіх підлітків до невідповідальної групи людей які порушують закон чи просто шкодять населенню.

Або такий приклад: ***«Baseball is a girl's sport»***, ***«That basketball player shoots like a girl» – «Бейсбол – спорт*** для дівчат», «Цей баскетболіст кидає як дівчатко» ***(***тобто, грає погано та слабко кидає, не потрапляючи у кільце). Це означає, що жінки слабкі і не здатні до таких ігор, і такий вид спорту виключно для чоловіків [9].

Явище стигматизації з`являється у суспільстві дуже швидко та розповсюджується багатьма способами. Для того щоб скоротити цей рівень вченими проводяться наукові дослідження та опитування серед населення. Ось, наприклад, прийнято вважати що людина з психічними розладами схильна до насильства та вбивства більше,ніж ті, які не мають такого захворювання. Американські вчені провели дослідження та виявили, що люди, які мали діагноз «психічний розлад», менш схильні до насильства, ніж люди, які, наприклад, зловживання психоактивними речовинами. Тобто така усталена стигма не тільки сформувалася на підґрунті людської підсвідомості, виховання та світосприйняття, але й підкріплюється засобами масової інформації [10].

Також ми можемо бачити, що телебачення активно використовує стереотипи по відношенню до жінок, тим самим поділяючи їх на окремі категорії та «навішуючи» їм певні «ярлики». Одні жінки розглядаються як прості домогосподарки, інші як білоручки, а деякі просто як такі що хочуть тільки грошей. Тобто у людини, а особливо у чоловіків складається думка про те що, жінки можуть тільки обманювати та здирати гроші, а домогосподарки є тільки домогосподарками і не більше. Наприклад слова з цієї статті підтверджують таке явище: ***Evidently seen in various movies and advertisements, the roles of woman are negatively projected – ignorant housewife, the gold-digger, the power- suited woman, sexy promiscuous loose woman –*** Ми абсолютно чітко можемо побачити в різних фільмах і рекламі, що роль жінки зображена негативно – неосвічена домогосподарка***, авантюристка, чоловікоподібна жінка, блудниц***я.

Нижче наведено ще один приклад того, яке бачення людей склалося до людей з обмеженими можливостями, та як їх іноді називають в ЗМІ: ***Disabled people have identified ten commonly recurring disabling stereotypes in the mass media. These include: the disabled person as pitiable and pathetic, as an object of curiosity or violence, as sinister or evil, as the super cripple, as atmosphere, as laughable, as her/his own worst enemy, as a burden, as non-sexual, and as being unable to participate in daily life*** [10]. – Люди з обмеженими можливостями визначили в засобах масової інформації десять часто повторюваних стереотипів що до інвалідів***. До них відносяться:*** інвалід, як жалюгідна і безнадійна людина, як об'єкт цікавості або насильства, як лихо або зло, як супер каліка, як непомітний об'єкт, як сміхотворна людина, як його / її власний найгірший ворог, як тягар, як несексуальна людина***, і,*** як така, що не в змозі брати участь в повсякденному житті.

Отже можна зробити висновок, що людина у суспільстві формує думки та стереотипи у себе в голові шляхом того, що бачить. Людина швидко звикає до усталених норм, до прийнятих у суспільстві норм поведінки а також до стереотипів, які в результаті формуються. А це, в свою чергу, призводить до стигматизації окремих груп людей або індивідів. Стигма укорінюється та стає усталеною, а викорінити її стає дуже важко. Соціальна стигматизація виникає в результаті процесу ціннісно-нормативної взаємодії членів спільноти, частина з яких є носіями власних цінностей та норм, що відрізняються від стереотипних очікувань і вимог. До умов, які визначають виникнення і послідовний розвиток процесу стигматизації в соціальних спільнотах, найважливішими з яких є: наявності в соціальній спільності фіксованих установок щодо певного типу поведінки її членів на основі цінностей прийнятих у суспільстві за норму; очікування від індивіда типового для даної спільності поведінки; виділення індивіда в особливу соціальну групу на основі особливостей його уяви, мислення і поведінки, які не збігаються зі стереотипами спільноти; нав'язування індивіду стигматизованої поведінки, характерної для певної соціальної групи; прийняття індивідом стереотипів стигматизованої поведінки; формування в індивіда внутрішніх стигматизованих установок на власну поведінку; прояв з боку індивіда стигматизованих стереотипних реакцій відхиленої поведінки.

Література:

1. Гришаева Л. И. Межкультурная коммуникация / Л. И. Гришаева, Т. Г. Струкова // Межкультурная коммуникация и проблемы национальной идентичности: сборник научных трудов. Вороніж, 2002. – С. 45.

2. Панін В. В. Політична коректність як мовна і культурно-поведінкова категорія повтор // Панін В. В. Міжкультурна комунікація: сучасні тенденції і досвід: матеріали Всеросійської науково-практичної конференції. – Нижній Тагіл, 2003. – С. 79.

3. Смирнова Ю. С. Социально-психологический анализ феномена предубеждений к стигматизированным группам: дис. … канд. психол. наук: 19.00.01 / Юлия Сергеевна Смирнова. – Мн., 2005. – 165 с.

4. Синьова Є. А. Політкоректність по-американськи / Є. А. Синьова // Іноземні мови PLUS. – 2008. – № 4. – С. 79.

5. Тер-Мінасова С. Г. Мова і міжкультурна комунікація / С. Г. Тер-Мінасова – М. : Слово, 2000. – 264 с.

6. Социологическая энциклопедия: в 2-х т. / Национальный общественно-научный фонд; рук. науч. проекта Г. Ю. Семигин; гл. ред. В. Н. Иванов. – Т. 1. – М. : Мысль, 2003. – 227 с.

7. Цурікова Л. В. Соціолінгвістичний аспект політичної коректності [Електроний ресурс] / Л. В. Цурікова. – Режим доступу до ресурсу: http://referatu.net.ua/referats/207/36710/?page=14.
8. Goffman E. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity / E. Goffman. – N. Y. : Prentice-Hall, 1963. – …. p.
9. Community of DMAX Foundation [Електроний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.dmaxfoundation.org/stigmainschool/. – Назва з екрану.
10. Hunt P. Discrimination: disabled people and the media [Електроний ресурс] / Paul Hunt // Contact. – 1991. – № 70. – P. 45–48. – Режим доступу до ресурсу: http://disability-studies.leeds.ac.uk/files/library/Barnes-Media.pdf.

УДК 811.111:81'42

Я. В. Бистров,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ФРАКТАЛЬНА РЕКУРСІЯ У БІОГРАФІЧНОМУ ОПОВІДНОМУ ТЕКСТІ: ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкриваються особливості побудови фрактальної мережі біографічного оповідного тексту за участю фрактальної рекурсії у світлі теорії лінгвосинергетики. За принципом фрактальної рекурсії виокремлено дев'ять фрактальних фрагментів оповіді про біографічний суб'єкт у романі П. Акройда «Chatterton», циклічне повторення яких забезпечують рекурентні синтаксичні конструкції. Встановлено, що фрактальні параметри тексту, які будуються на симетрії подібності, дозволяють розглядати текст як синергетичний об'єкт.

Ключові слова: *фрактальна рекурсія, біографічний оповідний текст, біографічний суб'єкт, лінгвосинергетика.*

FRACTAL RECURSION IN BIOGRAPHICAL NARRATIVE: A LINGUOSYNERGETIC PERSPECTIVE

The article reviews the properties of fractal recursion in the fractal network of biographical narrative within the framework of synergetics. Nine fractal fragments of the narrative about the biographical subject are singled out in the novel by P. Ackroyd «Chatterton». It is proved that recurrent syntactic structures account for the fractal recursion of fractal fragments. The fractal parameters of the narrative based on the symmetry of similarity constitute the synergetic essence of the text.

Key words: *fractal recursion, biographical narrative, biographical subject, linguosynergetics.*

ФРАКТАЛЬНАЯ РЕКУРСИЯ В БИОГРАФИЧЕСКОМ ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНОМ ТЕКСТЕ: ЛИНГВОСИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье раскрываются особенности построения фрактальной сети биографического повествовательного текста при участии фрактальной рекурсии в свете теории лингвосинергетики. В соответствии с принципом фрактальной рекурсии выделены девять фрактальных фрагментов повествования о биографическом субъекте в романе П. Акройда «Chatterton», а их циклическое повторение обеспечивают рекуррентные синтаксические конструкции. Установлено, что на основании симметрии подобия фрактальные параметры текста определяют текст как объект синергетики.

Ключевые слова: *фрактальная рекурсия, биографический повествовательный текст, биографический субъект, лингвосинергетика.*

Ключові поняття і терміни синергетики (нелінійність, хаос і порядок, атрактор, біфуркація, фрактали тощо) тільки починають ставати об'єктом сучасних досліджень лінгвістики тексту кінця XX – початку XXI століття. Розгорнуті лінгвістичні концепції фрактальної теорії представлено низкою праць, у яких поєднано теорію фракталів із когнітологічною наукою і дослідженням фракталів у структурі художнього тексту [2; 4; 5], що слугує основою для аналізу синергетики оповідного тексту.

Нова наукова парадигма, яка пов'язана в першу чергу з нелінійною динамікою, зокрема з теорією фракталів, визначає хаос не як дестабілізуючий чинник, що знаходиться поза системою, а навпаки – всередині неї, а також як необхідний чинник саморозвитку системи і водночас «інструмент подолання хаосу» [4, с. 128]. **Актуальність** цієї розвідки зумовлена поєднанням когнітивної і синергетичної дослідницьких парадигм сучасної лінгвістики в контексті міждисциплінарного підходу щодо дослідження способів експлікації текстового знання у літературному наративі.

В самоорганізаційній нелінійній системі, яка характеризується динамікою утворення нової концептуальної структури, поняття синергетики оповідного тексту ототожнюємо із синергетикою дискурсу, введеного М. Ф. Алефіренком у 2008 році. Під синергетикою оповідного тексту (наративу) розуміємо «взаємодію породжуючих його чинників, у результаті якої відбувається «злиття і сприяння енергією», які спрямовані на онтологічну і функціональну «самоорганізацію» дискурсивного простору і які визначають смислову дистрибуцію його інгредієнтів» [1, с. 5]. Причому виникнення та становлення синергетики наративу, насамперед, зумовлене поетикою постмодернізму. Такий підхід підпорядковує загальну логіку аналізу оповідного тексту як складної системи, що спирається на синергетичні принципи самоорганізації і саморозвитку, а відтак на розвиток фрактальної теорії в лінгвістиці тексту, зокрема фрактальності дискурсу.

Об'єкт дослідження становить фрактальна рекурсія (ФР) у синергетичній системі біографічного оповідного тексту. **Предметом** є лінгвосинергетичні параметри ФР англомовного біографічного оповідного тексту.

Мета статті – встановити специфіку принципу ФР у синергетичній системі англомовного біографічного оповідного тексту. **Завдання** дослідження полягають у: 1) характеристиці властивостей синергетичної системи оповідного тексту в межах теорії фракталів; 2) виокремленні фрактальних фрагментів біографічного оповідного тексту, які упорядковуються за принципом ФР.

Динаміка взаємодії наративу з так званим «фрактальним рухом» синергетичної системи забезпечується розгортанням структур фрактальної природи. Фрактал як самоподібна або наближено самоподібна модель розкладається на фрагментні частини, кожна з яких є зменшеною копією цілої форми і характеризуються складним порядком (так званим «порядком із хаосу») та нелінійною динамічною поведінкою у синергетичній системі.

В нелінійному світі складна і хаотична система породжує такі впорядковані структури і самоподібні патерни, фрактальний потенціал яких сприяє їх розмноженню (тиражуванню) на основі самореференції та самоподібності. В теорії хаосу сам термін *хаос* набув нового значення, за яким система не тільки визначається як така, що позбавлена ознак порядку, а навпаки, вона виявляє більш глибокий рівень патернового порядку.

Найбільш розширені наративні простори з елементами фрактальності можна спостерігати в літературі постмодернізму, де відбувається абстрагування (відсторонення) від конкретного автора. Особливість художнього постмодерністського

© Я. В. Бистров, 2015

дискурсу визначається динамікою взаємодії смислових відношень і знакових систем, які забезпечують зв'язок оповідного тексту з так званим «фрактальним рухом» системи. Звідси випливає, що функціонування постмодерністського художнього дискурсу забезпечується розгортанням структур фрактальної природи.

Отже, методологічна значущість понять фракталу і фрактальності художнього тексту полягає в універсальній здатності описати текст у цілому. Г. Г. Москальчук вважає, що за допомогою поняття фракталу і фрактальної розмірності можна пояснити самоподібність структури тексту із зміною масштабу процесу самоорганізації [3, с. 186] і, як наслідок, організація наративу може підпорядкуватися фрактальним моделям. Фрактальні параметри тексту, які будуються на симетрії подібності, дозволяють розглядати текст як синергетичний об'єкт.

Інструментом для такого розуміння тексту вважаємо пошук принципів побудови його оповідного простору, згідно з яким фрагменти тексту можуть накладатися один на одного за законами фрактальної геометрії, тобто «як і природні об'єкти, вони самоподібні, однак їхні дії достатньо хаотичні і повторюються в основному механізмі» [9, с. 337].

Так, прості (лінійні) фрактали повністю наслідують принцип самоподібності, де будь-яка його частина є точною копією цілого. Звідси випливає, що фрактал може мати самоподібну рекурсивну структуру. У рамках лінгвосинергетичної парадигми фрагменти біографічної оповіді у текстотвірній структурі роману утворюють фрактальні самоподібні структури, які накладаються на основний текст цілого твору, де окремі події переходять до розряду циклічно повторюваних (рекурсивних) подій.

Рекурсія як принцип зворотного зв'язку у біографічному оповідному тексті (від лат. *recursiō* – «повернення») являє собою динамічний процес повторення раніше вербалізованої пропозиції щодо певного біографічного суб'єкта з використанням лексико-синтаксичних засобів, які зорієнтовані на повторні повернення до тієї пропозиції і забезпечують реалізацію циклу смислового прирощення фрактальної моделі біографічної оповіді. Процес подальшого смислового прирощення за рахунок відповідної кількості повторних повернень (рекурсивних елементів) забезпечує структурну самоорганізацію тексту. Отже, елементи і ситуації (загалом рекурсивні структури), які будуються за принципом ФР, виступають структуротвірними атракторами біографічного оповідного тексту і вербалізаторами смислового прирощення фрактальної моделі.

Фрактальний підхід найімовірніше має постструктуралістське підґрунтя, що передбачає співіснування різних фрагментів радше з нелінійними структурами, які можуть повторюватися, обігруватися або опускатися, чи розташовуватися у зворотному порядку тощо. Такі поліфуркаційні фрагменти створюють можливість для існування неієрархічних і нехронологічних інтерпретацій історії життя біографічного суб'єкта.

Наприклад, ФР у наративній структурі передмови до роману П. Акройда «Chatterton» простежується у патернах самореференції і самоподібності, які стосуються оповіді про життєвий і творчий шлях Томаса Чаттертона.

Чотири рекурсивні фрактальні фрагменти у передмові до роману беруть участь у фрактальній самоорганізації біографічного наративу з метою створення багаторівневого фікціонального портрету біографічного суб'єкта. Спочатку П. Акройд у передмові робить вступне слово про життя і кар'єру жадаючого поетичної слави Томаса Чаттертона. Вже посмертно ця мрія поета послідовно відтворюється різними нараторами роману з більшим чи меншим ступенем подібності у формі розгалуженої фрактальної наративної структури. Як наслідок, мультирівневий біографічний портрет Чаттертона постає результатом циклічного петлеподібного процесу (looping process), спричиненого дією «рекурсії, яка забезпечує нескінченну кількість довжин петлеподібної кривої, у той час як сама структура займає скінченний простір» [8, с. 159]. Отже, щоразу у вставленому фрагменті біографічного наративу розповідається подібна історія (чи малюється подібна картина), про які розповідається у наступних фрагментах іншими нараторами.

Розгалужена фрактальна структура біографічного наративу відбита у розрізнених частинах передмови до роману, які циклічно повторюються, однак розташовуються у різному порядку. Саме такі, на перший погляд, розрізнені біфуркаційні фрагменти в наративі є результатом вияву можливих інтерпретацій життєвого і творчого шляху Томаса Чаттертона. Однією із відправних точок інтерпретації життя біографічного суб'єкта є авторська передмова, звідки розпочинається оповідь, і до якої наратори роману щоразу повертаються у результаті циклічного петлеподібного процесу.

Репрезентація розрізнених фрагментів наративу стає наслідком процедури розгортання біографії суб'єкта крізь призму стратегії накладення реальної (real) біографічної інформації на зображену або фікційну (fictive). Процедуру розгортання забезпечують рекурентні синтаксичні схеми, які циклічно повторюються у дев'яти фрактальних фрагментах роману. До речі, вияв таких рекурентних патернів знаходиться під кутом зору когнітологів, які відстоюють очевидну інтуїтивну спроможність людини їх виокремлювати. Такі симетричні типи «закорінені в нашому тілесному досвіді і чуттєвому сприйнятті навколишнього світу, які можуть метафоризуватися у більш чи менш абстрактних доменах» [7, с. 68].

Наприклад, у фрагменті (1) на другій сторінці роману «Chatterton» вигаданий уявою автора молодий поет Чаттертон виношує намір заблукати десь у лабіринті життя і самовільно піти з нього: (1) *Chatterton ran out into the open fields, pushing his face against the wind that chilled him; then he stopped short, sat down on the cropped grass and gazing at the tower of St. Mary Redcliffe, muttered the words that had so powerfully swayed him…* [6, с. 2].

Цей задум Чаттертона, який символізує політ у вічність, рекурсивно повторюється теж із уст автора у фрагменті (2) у кінці роману: (2) *He has left his bed and his arsenic fear far behind and ah he is flying. Flying towards St Mary Redcliffe and the church is his father, lying on the short grass, propped upon his elbow and yawning as the sun rolls above him. Flying through the porch and through the west door, the sudden coldness of old stone changing the colour from light violet to aquamarine, which is the colour of dreams* [6, с. 233].

У цих самоподібних фрагментах паралельні синтаксичні конструкції характеризуються рекурентністю, яка свідчить про їхній структурний зв'язок у 1-му фрактальному циклі оповідного тексту. Наприклад, у фрагменті (1) це синтаксичні структури *ran out into the open fields, sat down on the cropped grass, gazing at the tower of St. Mary Redcliffe*, а у фрагменті (2), це відповідно конструкції *he is flying, flying towards St Mary Redcliffe, lying on the short grass, flying through the porch and through the west door*, які містять інформацію про місця, де міг бувати Чаттертон зі своїм батьком: сидіти або лежати на скошеній траві, чи уважно роздивлятися башту церкви Св. Марії Редкліффської у Брістолі.

Наступний фрагмент (3) (теж на другій сторінці роману) стосується бесіди Джорджа Мередіта і Генрі Волліса, які піднімають проблему зображення смерті у мистецтві. У цьому фрагменті оповідного тексту закладена ідея про одну із версій смерті Чаттертона (розігрування власної смерті), де читач запрошується до участі у розслідуванні цього історичного факту. Синтаксичний паралелізм простежується у підкреслених конструкціях із вилучених самоподібних фрагментів (3), (4), (5).

Мередіт позує перед художником Воллісом і видає себе за Чаттертона, якого смерть застала на горищі закинутого будинку: (3) *'Yes, I am a model poet,' Meredith was saying. 'I am pretending to be someone else'* [6, с. 2].

Зміст попереднього фрагмента (3) циклічно повторюється у наступних самоподібних фрагментах (4), (5), у яких продовжується розгортатись думка автора про натурників, які видають себе за інших (у цьому випадку йдеться вже про мертву людину) (2-й фрактальний цикл):

(4) *'Models? Models pretending to be dead?'* [6, с. 34].

(5) *'Oh no. That's George Meredith. He was the model. He was pretending to be Chatterton'* [6, с. 132].

Інший фрагмент (6) на третій сторінці роману стосується творчого шляху Чаттертона, який у бесіді авторки романів Гарієтт Скроуп та її приятельки Сари Тілт, обговорюється у зв'язку з темами про плагіат, достовірність і різного роду підробки: (6) *Harriet stood upright. 'Don't you think I know?' She paused before starting up again. 'We poets in our youth begin in gladness. But thereof in the end come despondency and madness'* [6, с. 3].

Фрагмент (7) у кінці другого розділу роману містить повторне повернення до особи Чаттертона: *Harriet stood upright again. 'Don't you think I know? I've been quoting all my life!' Then she began again: 'We poets in our youth begin in gladness.' She waved her hands joyfully in the air. 'But thereof in the end come despondency and madness'* [там само, p. 35].

Синтаксична симетрія самоподібних фрагментів (6), (7) відображається у двох самоподібних паралельних конструкціях (*we poets in our youth begin in gladness, but thereof in the end come despondency and madness*), що забезпечує реалізацію 3-го фрактального циклу біографічного оповідного тексту.

І, нарешті, фрагмент (8) (теж на третій сторінці роману) має відношення до так званої зустрічі молодого поета на прізвище Вічвуд із привидом Томаса Чаттертона: (8) *There was a young man standing beside him, gazing at him intently: he put his hand upon Charles's arm as if he were restraining him. 'And so you are sick,' one said. And the other replied, 'I know that I am'. Charles looked down again in despair and, when he glanced up, the figure of Thomas Chatterton had disappeared* [6, с. 3].

Продовження епізоду про таємниче зникнення фігури Чаттертона згодом циклічно повторюється у самоподібному фрагменті (9) вже у кінці третього розділу роману: (9) *When he awoke he noticed that the leaves had been swept away, and a young man was standing beside him. He had red hair, brushed back. He was gazing intently at Charles, and he placed his hand upon his arm as if he were restraining him.*

One said, 'And so you are sick?'

The other replied, 'I know that I am.'

He was about to rise. 'Not now. Not now. I will come to see you again. Not now.' Charles was uncertain what to say, and when he looked up again the young man was no longer there [6, с. 47].

П'ять рекурсивних повторів на синтаксичному рівні, які виділено підкресленнями, свідчать про симетрію самоподібних фрагментів (8), (9). Ці повтори беруть участь у реалізації 4-го фрактального циклу.

Отже, в авторській передмові дев'ять фрагментів у певній послідовності за принципом ФР беруть участь у побудові фрактальних циклів біографічного оповідного тексту. Фрактальний аналіз вищезазначених самоподібних фрагментів із залученням процедури рекурсії покликаний відшукати ті самоподібні фрагменти, які спричинюють динаміку функціонування фрактальних циклів біографічного оповідного тексту.

Основними синергетичними параметрами авторської передмови у фрактальній мережі біографічного оповідного тексту у романі П. Акройда «Chatterton» є такі:

(а) передмова як геометрична конфігурація містить чотири фрагменти, які на основі фрактального принципу рекурсії, утворюють чотири фрактальні цикли БН і проектуються на самоподібні фрагменти в основному тексті роману; (б) самоподібні синтаксичні структури на основі стилістичного прийому паралелізму, здійснюючи рух по колу, утворюють рекурсивну петлю, яка визначає синергетичні параметри фрактальної мережі біографічного наративу у зображенні життєвого досвіду біографічного суб'єкта. Загалом, принцип ФР сприяє реалізації циклічного процесу, результатом якого є відтворення нескінченного числа фрактальних фрагментів оповідного тексту.

Перспективу подальших досліджень становить вивчення фрактальної самоорганізації біографічного оповідного тексту у типології синергетичних моделей.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Дискурсивная синергетика «живого» слова // Язык. Текст. Дискурс : научн. альманах Ставропольского отд. РАЛК ; под ред. проф. Г. Н. Манаенко. – Краснодар : Изд-во СГПИ, 2008. – Вып. 6. – С. 5–10.

2. Воробьёва О. П. Словесная голография в пейзажном дискурсе Вирджинии Вулф : модусы, фракталы, фузии / О. П. Воробьёва // Когниция, Коммуникация, Дискурс. – 2010. – № 1. – С. 47–74.

3. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Галина Григорьевна Москальчук. – М. : УРСС, 2003. – 296 с.

4. Плотникова С. Н. Фрактальность дискурса как новое лингвистическое понятие / С. Н. Плотникова // Вестник ИГЛУ. – 2011. – № 3(3). – С. 127–134.

5. Пономаренко И. Н. Фрактальные параметры нелинейного пространства текста / И. Н. Пономаренко // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Филология». – 2006. – № 2. – Т. 19(58). – С. 238–241.

6. Ackroyd P. Chatterton / Peter Ackroyd. – London : Abacus, 1991. – 234 p.

7. Turner M. Reading Minds : The Study of English in the Age of Cognitive Science / Mark Turner. – Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1991. – 298 p.

8. Wenaus A. Fractal Narrative, Paraspace, and Strange Loops : The Paradox of Escape in Jeff Noon's Vurt / A. Wenaus // Science Fiction Studies. – 2011. –Vol. 38, No. 1. – P. 155–174.

9. Werth P. Text Worlds : Representing Conceptual Space in Discourse / Paul Werth. − London : Longman, 1999. – 390 p.

УДК 811'111'161'2

О. О. Борисов,
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

ІЗОМОРФНІ ТА АЛОМОРФНІ РИСИ КОНСТРУЮВАННЯ ДІАЛОГУ У БРИТАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТАХ

Стаття присвячена дослідженню особливостей структурації діалогічної взаємодії мовців у форматі британських та українських парламентських дебатів.

Ключові слова: *діалог, дебати, дискусія, суперечка, вплив.*

© О. О. Борисов, 2015

ISOMORPHIC AND ALLOMORPHIC FEATURES OF DIALOGUE CONSTRUCTION IN BRITISH AND UKRAINIAN PARLIAMENT DEBATES

The article deals with isomorphic and allomorphic features of a dialogue construction between the participants of the British and Ukrainian parliamentary debates. The debates that are usually broadcast by mass media are defined as a kind of political discussion between two or more political opponents in the ethnic parliament who try to persuade each other in the rightfulness of their position in the course of passing a law or dealing with a topical problem for the country that may lead to working out and enacting a current act. The roles of the deputies in the debates are strictly and timely arranged according to which they start and carry on producing their speeches. It is the speaker first and foremost who regulates the proceedings in Ukrainian debates whereas in British debates the Speaker of the House though controlling the whole discussion actually gives a right to a politician, an actual speaker, to appoint a person who is going to ask him or her next. It is worth mentioning that the speech of each participant in British and Ukrainian parliamentary debates is abundant both with argumentation as well as etiquette formulae and clichés in order to produce a favorable impression upon every possible hearer and assuredly to influence one's opponents.

Key words: *dialogue, debates, discussion, argument, impact.*

ИЗОМОРФНЫЕ И АЛЛОМОРФНЫЕ ПРИЗНАКИ КОНСТРУИРОВАНИЯ ДИАЛОГА В БРИТАНСКИХ И УКРАИНСКИХ ПАРЛАМЕНТСКИХ ДЕБАТАХ

Статья посвящена исследованию особенностей структурации диалогического взаимодействия партнеров в формате британских и украинских парламентских дебатов.

Ключевые слова: *диалог, дебаты, дискуссия, спор, влияние.*

Парламентські дебати – одна з форм діяльності парламенту, яка полягає в обговоренні питання, винесеного на розгляд представницького органу [1]. ***Дебати у парламенті*** (франц. *debats*, від *debatre – сперечатися*) *є різновидом політичної дискусії між щонайменш двома політичними суб'єктами щодо прийняття певного закону чи обговорення актуального для країни питання, що може привести до вироблення та прийняття деякого закону, та яка спрямована на переконання у своїй позиції опонентів та масового адресата, що, зазвичай, транслюється ЗМІ* [див. напр., 4, с. 89]. *Актуальність* статті визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення особливостей протікання діалогічних взаємодій у суспільстві. *Метою* статті є порівняння лінгвальних та екстралінгвальних механізмів започаткування та ведення політичних дебатів у парламенті Великобританії та України, що власне й визначає *новизну* роботи. Розкриття особливостей публічного політичного мовлення дебатів сучасної Палати громад та Верховної Ради здійснюється на *відеоматеріалі* дебатів, доступному в мережі Інтернет.

Британський (двопалатний) та український (однопалатний) парламенти є тими представницькими органами, які функціонують у Великобританії та України з метою ухвалення законодавчих актів [2; 5; 6]. Найголовнішою з двох палат британського парламенту, який британці образно називають «пульсуючим серцем» політичного життя країни [3, с. 4; див. також 5] є Палата Громад, тому, хоча аналіз структури та порядку дебатів здійснювався на прикладі обох Палат, акцент під час порівняння мовних та мовленнєвих особливостей британських та українських дебатів ставився на обговоренні законопроектів в Палаті Громад. В британському парламенті дебати виступають як самостійна частина засідань, окреме засідання, проведення якого планується заздалегідь: **Mr Andrew Lansley** (the leader of the House of Commons): *The business next week will be as follows… <u>There will be a debate on universal credit implementation</u>, followed by …* [13], а початок оголошується за традицією головуючим вголос, що сигналізує про початок нової стадії засідання, наприклад, у Палаті Громад: **Mr Speaker (John Bercow)**: *Before I ask the Foreign Secretary <u>to open the debate</u>, I simply point out to the House…* [15], або Лордів: ***Lord Lang of Monkton*** (лорд, який вводить тему дебатів)*: My Lords, I am honoured to be able to introduce this debate on the implications for the United Kingdom of the Scottish independence referendum* [17].

Структурно вони являють собою регламентовану суперечку двох сторін – діючого уряду та опозиції (першими виступають їх прем'єр-міністр та лідер опозиції, потім їх заступники, члени та секретарі уряду та опозиції, яким задаються усні та письмові запитання). Одна із сторін виносить на обговорення проект, та захищає його, демонструючи сильні сторони та вказуючи на ті недоліки в певній сфері життя, які він може подолати будучи прийнятим, інша – намагається навести слабкі сторони такої презентації та самого проекту, довести неспроможність даної пропозиції. Для того, щоб проект став законом він повинен пройти три читання у Палаті Громад та надійти до розгляду до Палати Лордів. Схвалення проекту після дебатів у цій палаті означає те, що парламент виступає за цей закон, який має бути підписаний королевою, його несхвалення призводить до повернення до Палати Громад. В українському парламенті дебати формально не виступають складовою частиною засідань, але змістовно складають ту їх частину, де обговорюється законодавчий проект або деяке актуальне для країни питання [2]. Така публічна суперечка, зазвичай, омовлюється головуючими та депутатами як «політична дискусія» навколо обговорюваного законопроекту: **Головуючий (Кошулинський Р. В.):** *Шановні народні депутати. Я бачу <u>велика дискусія</u> йде зараз* … [10], **Литвин В. М. :** … *давайте ми спочатку подивимось на цей документ, а потім будемо вести такі запальні тут … еее… <u>дискусії</u>* [12].

Визначаючи термін «дебати» через сему «дискусія» та відмічаючи невелику різницю між ними, яка полягає у проміжних цілях цих видів суперечки – *прийти до єдиної думки, знайти загальне рішення, встановити істину у випадку дискусії*, та *довести правоту власної позиції й спробувати зробити її загальною* у другому випадку – ми маємо підстави стверджувати, що у Верховній Раді відбуваються парламентські дебати [див. також 1]. Відмінною рисою формату дебатів в українському парламенті є те, що проект закону представляється його автором або співавторами, які зазначають його мету та наводять аргументи щодо його прийняття. Після цього головуючий просить записатися до виступів представників фракцій, які висловлюються щодо доцільності чи недоцільності прийняття законопроекту. Наприкінці виступів відбувається голосування, за результатом якого його роблять законом або відправляють на повторне читання шляхом голосування. При цьому у випадку його неприйняття в авторів закону є ще можливість обґрунтувати свою точку зору для повторного голосування. Аналіз матеріалів дозволяє стверджувати, що підтримка та спростування певної позиції чи проекту відбувається між представниками різних партій, які необов'язково відбивають проурядові чи опозиційні інтереси: партійні інтереси можуть збігатися чи незбігатися з інтересами уряду чи опозиції.

Британські та українські дебати формально подібні тим, що вони, по-перше, відбуваються у порядку, визначеному регламентом (статутом) парламенту (Палат парламенту) або іншими нормативно-правовими актами (напр., у Великобританії є відсутнім правовий документ регламентації діяльності парламенту, його замінюють постійні правила (*Standing Orders*), вироблені законотворчою практикою, сесійні правила, які затверджуються на початку кожної сесії, та неписані правила або звичаї (*custom and practice*); в Україні ці питання регулюються Конституцією та Регламентом ВР), по-друге, вони виникають як реакція на заяву доповідача, яка провокує її критику, постановку запитань депутату та викликають об-

говорення у вигляді виступів бажаючих висловитися. Тож, характерною ізоморфною рисою дебатів є їх аргументативний характер, який зумовлюється зіткненням альтернативних позицій, висловлених політиками щодо певної проблеми чи законопроекту. Такий тип дискурсу яскраво відбиває базову інтенцію дебатів – боротьбу за владу через трансльований ЗМІ вплив на електорат.

Отже, головна схожість британських та українських дебатів полягає в тому, що вони мають чітку фазову розчленованість: *доповідь виступаючого – обговорення* (критика, запитання, внесення пропозицій) – *прийняття рішення* (зокрема голосування). Початок британських дебатів розкривається у презентації представником уряду доповіді за визначеним регламентом часу, представлену у письмовому вигляді. Аломорфною рисою є те, що за традицією британського парламенту вона, так само як і доповідь представників опозиції, регламентовано переривається запитаннями, на які доповідач мусить відповідати. Для запитання особа встає, демонструючи бажання перервати доповідача, який може це дозволити: [Mark Pritchard *встає*]. **Mr Hammond** (*рукою дозволяє*): *I will take one more intervention.* **Mark Pritchard** (*реагує*): *I am grateful to my right honorable Friend for giving way…* [14] або не дає право задати запитання: **Mr Alexander:** *Let me make a little progress, then I will be happy to take some more interventions* [14]. В українському парламенті депутат презентує проект або висловлює певну думку до кінця або регламентованого часу, або змісту доповіді, за чим слідкує голова Верховної Ради: **Турчинов О.В.:** *Тому є пропозиція дати кілька хвилин на виступ одному з авторів проекту і голосувати за проект… Давайте так: депутат народний Пинзеник хоче внести пропозицію до цієї постанови* [10]. Депутати переривають доповідача або тільки по закінченню виступу через отримання права слова, або (порушуючи регламент) через створення всіляких перешкод для нормального проведення засідання – від вираження своїх думок щодо виступу у підвищеному тоні, що виформовується як шум у залі, на що звертає увагу головуючий, до блокування трибуни з виступаючим: **Турчинов О. В.:** *Дайте завершити виступ!* [10]. У разі виступу без ексцесів у залі одразу ж після доповіді депутати висловлюються щодо переваг чи недоліків закону, виносяться пропозиції, які вносяться, за згодою, автором у проект. Спікер запрошує його до трибуни для презентації остаточного варіанту законопроекту перед голосуванням. Обговорення (питання, коментарі тощо) продовжується до того моменту, поки головуючий не поставить законопроект на голосування.

Сам виступ депутатів починається зі звернення до аудиторії та головуючого, для чого вживаються усталені етикетні форми: ***пряме звертання***: англ. **Lord Steel of Aikwood**: *My Lords, it is a pleasure to follow the noble Lord, Lord McConnell, and I join him in thanking my noble friend Lord Lang for introducing this important debate* [16] та укр. **Гриценко А. С.:** *Шановні колеги, два питання. Олександр Валентинович… послухайте, будь-ласка, пане Голово* [8], ***непряме звертання***: **Angela Eagle:** *Will the Leader of the House give us the business for next week?* [13] та укр.: **Каплін С. М. :** *Хотів би звернутися до … сьогодняшнього псевдокомуніста Рудьковського: Коля, чого ти не голосував вчора за мій антитерористичний закон…?* [11].

Відмінною рисою дискурсивного простору дебатів є те, що в британському парламенті вони традиційно розпочинаються словами *I beg to move*: **Theresa May**: *Thank you, thank you, Mr. Deputy Speaker and I beg to move, That the Bill be now read a third time* [14], **Baroness Neville-Rolfe***: My Lords, I beg to move the lead order but will take the opportunity to speak to both instruments before us today* [15]. На відміну від британського парламенту, у виступах депутатів Ради спостерігається чітка тенденція у симетричному вживанні формул ввічливості на початку та в кінці, що, власне, сигналізує про початок та закінчення виступу депутата: **Катеринчук М.Д.:** *Шановні народні депутати, шановні радіослухачі і хто нас бачить!...* [10] та **Міщенко С.Г.:** *... я не піду з цієї трибуни і закликаю всіх мажоритарщиків ... підтримати мене! Дякую!* [11]. Характерним є те, що остання фаза доповіді, зокрема, за винятком випадків емоційної суперечки, сварки чи бійки, завжди закінчується словом подяки іншим депутатам за увагу, напр., **Мартинюк А.І.:** *Тому я пропоную змінити замість «доручити» – «звернутись» до наступного Президента України з пропозицією… Дякую* [9]. Це не співпадає з практикою британських дебатів, адже, з одного боку, *frontbenchers* та *backbenchers* ввічливо задають питання доповідачу, без завершальних слів вдячності, з іншого боку, доповідач, завершуючи чи підхоплюючи дебати, дякує присутнім лише у першій фазі доповіді: **Lord Lang of Monkton:** … *I congratulate my noble friend Lady Goldie of Bishopton on a superb speech which was well judged and welcomed by many here today* [16].

Отже, ізоморфні риси порівнюваних дебатів визначаються універсальними правилами їх ведення у межах відповідних політичних інститутів, їх аломорфний характер пояснюється культурною специфікою традицій їх проведення та правил поведінки представників цих етносів. *Перспективою* роботи є порівняння лексичних та синтаксичних особливостей мовлення британських та українських парламентарів.

Література:

1. Грушанська І. Політичні дебати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cyclop.com.ua/content/view/1236/58/1/21/.

2. Організація та ведення пленарних засідань Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/page2.

3. Бабенко В. В. Видовищні комунікації: методи та форми взаємодії, естетична норма видовищності / В.В. Бабенко // Вісник Львів. ун-та. – Серія журн. – 2011. – Вип. 34. – С. 4–13.

4. Сайтерлі І. А. Культура міжособистісних стосунків / І.А. Сайтерлі. – К. : Академвидав, 2007. – 240 с.

5. Традиции парламента [Электронный ресурс] / Всё о Великобритании. – Режим доступу : http://www.uk.ru/culture/parliament_trad.html.

6. Bills and Legislation [electronic resource]. – Режим доступу : http://www.parliament.uk/business/bills-and-legislation/.

7. Dijk T.A.v. Text and Context of Parliamentary Debates / T.A. van Dijk // Cross-Cultural Perspectives on Parliamentary Discourse. – Amsterdam: Benjamins, 2004. – Pp. 339–372.

8. Верховна Рада. 23.02.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.youtube.com/watch?v=hSF_DZUhcMc.

9. Верховна Рада. 24.02.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.youtube.com/watch?v=DCDaWAhyOuc.

10. Верховна Рада. 25.02.14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.youtube.com/watch?v=6Gb03CIBglg.

11. Верховна Рада. 27.02.14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.youtube.com/watch?v=BFOtDbom3RQ.

12. House of Commons, 3 July 2014 [electronic resource]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/democracylive/house-of-commons-28142683.

13. House of Commons, 10 September 2014 [electronic resource]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/democracylive/house-of-commons-29135286.

14. House of Commons, 11 September 2014 [electronic resource]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/democracylive/house-of-commons-29156010.

15. House of Lords, 29 July 2014 [electronic resource]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/democracylive/house-of-lords-28552329.

16. House of Lords, 30 January 2014 [electronic resource]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/democracylive/house-of-lords-25971056.

УДК 81 ‘22:81 ‘42

І. П. Борковська,
Національний технічний університет України «Київський Політехнічний інститут», м. Київ

КЛІШЕ ЯК СТАНДАРТИЗОВАНА МОВНА ОДИНИЦЯ ТЕКСТІВ ДІЛОВИХ ДОКУМЕНТІВ

У статті розглядається актуальна проблема мовних кліше у текстах ділових документів, дається загальне визначення основних ознак мовних кліше, висвітлюються чинники, що впливають на функціонування мовних стереотипів. Була проаналізована типологізація клішованих одиниць за різними ознаками: за ознакою розташування; за ознакою ввічливості; за тематикою. У роботі приділена увага мовним кліше, які мають назву «ситуативна» лексика. Продемонстровані приклади кліше ділових документів, які різняться за кількістю фраз.

Ключові слова: *мовні кліше, стереотипні одиниці, штамп, усталені вислови, кліше-речення, комерційна ситуація.*

CLICHE AS STANDARDIZED LANGUAGE UNIT OF TEXTS DOCUMENTS

In the article the actual problem of speech cliché is considered in the texts of business documents. It is given a general definition of the main features of speech clichés and highlighted factors, affecting the function of the speech clichés. It was analyzed clichéd typology units on different grounds: on the basis of location; on the basis of politeness; on the thematic principal. The characteristic feature of thematic group is directing to commercial situation, whereas the previous groups of cliché are sent to the recipient. Thematic cliché are examined and divided into groups depending on the business situation. It is analyzed linguistic clichés called «situational» vocabulary. It was shown the examples of the cliché of business documents, which differ in the number of phrases.

Dividing cliché of business documents by the number of sentences has led to the conclusion that the most common units are cliché-phrases and clichés- sentence. The article deals with questions of language cliché functioning in the context of their structure. Noun-cliché dominates over verbal clichés due to the nominal nature of business texts. In business documents can be found examples cliché as stable pairs, consisting of elements and synonymous with alliterative connection. The article gives examples both neutral business standards and conversational clichés for typical business letters.

Keywords: *language clichés, stereotype unit, stock phrase, standard utterance, clichés-sentences, a commercial situation.*

КЛИШЕ КАК СТАНДАРТИЗОВАННАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЕДИНИЦА ТЕКСТОВ ДЕЛОВЫХ ДОКУМЕНТОВ

В статье рассматривается актуальная проблема речевых клише в текстах деловых документов. Дается общее определение основных признаков речевых клише, освещаются факторы, влияющие на функционирование речевых стереотипов. Была проанализирована типология клишированных единиц по разным признакам: по признаку расположения; по признаку вежливости; по тематике. В работе уделено внимание языковым клише, которые называют «ситуативной» лексикой. Продемонстрированы примеры клише деловых документов, которые различаются по количеству фраз.

Ключевые слова: *языковые клише, стереотипные единицы, штамп, стандартные высказывания, клише-предложения, коммерческая ситуация.*

Дослідження мовних кліше не вважається на сьогодні найбільш розробленою темою вітчизняної лінгвістики. Однак кліше, як мовні одиниці активно використовуються в письмовій мові бізнесу. Для працівників, які працюють з діловою кореспонденцією, вивчення кліше є особливо важливим, оскільки саме вони творять діловий документ, який сприймається адресатом. Якість та стиль написання, вживання при цьому відповідних мовних засобів впливають на успіх досягнення домовленостей між бізнес-партнерами.

Актуальність обраної теми стає очевидною після опрацювання сучасних досліджень в діловій сфері. Часто використовувані мовні кліше залишаються малодослідженими, особливо ті «живі» кліше, що використовуються працівниками при складанні ділових листів та договорів.

В останні роки ми спостерігаємо наукове зацікавлення проблематикою кліше. Різними аспектами кліше займались вітчизняні і зарубіжні лінгвісти: З. Гур’єва, М. Котюрова, О. Кубрякова Ю. Матюхіна, Л. Гнатюк. Д. Розенталь та інші.

Наукова новизна роботи полягає, насамперед, у здійсненні системного аналізу застосування кліше ділової сфери. Новою є спроба класифікації кліше згідно з функціонально типологією.

Загальнонаукове значення роботи визначене тим, що отримані результати сприяють глибшому розумінню чинників використання мовних кліше у діловому спілкуванні. Висновки виконаного дослідження суттєво доповнюють теорію української лінгвістики новими класифікаціями кліше ділової сфери, зокрема в ділових листах, впливу правильного використання їх для ефективності спілкування і досягнення запланованого адресантом ефекту.

Тексти ділових документів, які відносяться до офіційно-ділового стилю, вирізняються серед текстів інших стилів своєю стандартизованістю, стабільністю і консервативністю. Горшков А.І. про ділові документи зазначав: « про ділові папери зазвичай говорять, що вони складаються, а не пишуться» [1, с. 271]. Однак, слід зазначити, що це стосується перш за все ядерних жанрів – законодавчих документів. В реальному житті в тексти ділових документів і особливо в ділові листи проникають різноманітні художні засоби, слова із наукової і професійної сфери. Тобто, відбувається інтенсивний взаємовплив функціональних стилів. « Офіційно-діловий стиль замкнутий, в який тяжко проникнути іншим стилям. Але сам (точніше – типові для нього слова і вирази) активно проникає в …інші стилі і в розмовну мову» [1, с. 271]. Звідси слідує, що діловий стиль не такий вже й замкнутий, адже включає лексичні одиниці із інших стилів – терміни, звороти, книжкову лексику і т. д.

З іншої сторони, слід зазначити, що офіційно-діловий документ повинен бути складений таким чином, щоб він точно відповідав своєму призначенню, дотримувався відповідного стилю, мав юридичну силу, чітку структуру і був зручний при читанні [4, с. 37]. В офіційно-ділових документах дуже часто зустрічаються часто повторювальні стереотипні вирази, які дозволяють оперативно обмінюватись інформацією. Такі словосполучення називають кліше або канцеляризми. До основних характеристик кліше можна віднести: стійкість словосполучення, відтворюваність та однозначність. Кліше є конструктивною одиницею тексту, полегшує процес спілкування, є нейтрально-нормативним явищем.

На думку деяких вчених слід розрізняти кліше і штампи, оскільки штампи мають узагальнене, стерте значення і використовуються, як правило, коли мовець хоче виразити свою думку неконкретно, приблизно. А тому основні характеристики штампів – це бездумне повторення, стерта семантика. Штамп порушує мовні норми і відноситься не до лінгвістичних, а до психологічних явищ [4, с. 37]. Хочеться додати до цього і думку Ф. Белларда, який виступав проти так званих «декоративних» кліше і заохочував використання «корисних» кліше, які прискорюють побудову і розуміння речення [5]. Логічним висновком такої думки є те, що тексти ділових документів наповнені саме «корисними» кліше, які повністю виконують свою функцію.

© І. П. Борковська, 2015

На сучасному етапі вивчення мовних одиниць офіційно-ділового стилю різниця між цими групами мовленнєвих формул залишається нечіткою, а тому ми будемо притримуватись думки, що ці терміни – синоніми, якщо вони виражають одне і те ж, або близьке значення.

При аналізі текстів ділових документів було помічено, що на 80% документи складаються із кліше і це є типовим прикладом ділового листування.

Ми загалом погоджуємося із класифікацією Зоріної Т.П, яка виділила типи кліше ділової кореспонденції, але ми вважаємо, що її можна доповнити за рахунок кліше ввічливого типу. З огляду на це, представимо наступну класифікацію кліше текстів ділових документів:

– композиційні шаблони, які характерні для початку і кінця різних типів документів. Їх структура стала настільки типовою, що для таких текстів застосовуються готові бланки, в які заносяться певна інформація – назва фірми, кількість товару і т. д.;

– штампи-речення, які можуть слугувати частиною повідомлення на початку і в кінці документу, або вони можуть виконують функцію з'єднання при переході однієї думки до іншої;

– номенклатурні позначення – слова або словосполучення термінологічного характеру: назва комерційних операцій, процесів і т.д.;

– специфічна лексика комерційної діяльності, яка має загальний характер [3, с. 163–172].

– кліше ввічливого типу.

Для аналізу кліше ми склали класифікації кліше за різними ознаками:

– за ознакою розташування;

– за ознакою ввічливості;

– тематичні.

За ознакою розташування віднесемо початкові, спонукальні та заключні кліше. Проілюструємо приклади початкових: *in connection with a possible engagement, the purpose of this contract, it is hereby agreed between, we refer to the loan agreement, we refer to recent discussions between representatives, I have to confirm, I have to inform you, to ensure all possible outstanding accounts;* спонукальних: *you will provide us with certain confidential information, the commissioning party has to announce, we look forward to your early decision on this proposal, please sign in the space provided below, return to us 2 (two) signed counterparts, any process should be delivered;* та заключних :*as witness the hands of the parties the day and year first before written, in witness whereof, I have signed my name on the date first above written, this Agreement is executed in two copies, accepted and agreed, if you are in agreement with the foregoing.*

Для аналізу кліше за ознакою ввічливості слід згадати, що такого типу кліше мали раніше, з одного боку, офіційний характер, а з іншого – емоційний, із значенням демонстрації поваги та відданості: *Yours faithfully, Very truly yours, we are such obliged to.* В наш час такі кліше виконують лише функцію регулювання відносин в діловій сфері. Кліше ввічливого типу – це перш за все коректне звертання та прощальна фраза, які характерні для всіх ділових документів. Однак, існують і інші кліше, які застосовуються для початкової фрази листа і саме вони можуть вплинути на ступінь переконання адресата. Наприклад, в листах підтвердження і листах зобов'язання поширеними вступними фразами були посилання на попередню зустріч: *We refer to recent discussions between representatives…..,* або посилання на попередню подію (в нашому випадку відбулося укладення контракту): *We refer to the loan agreement for up to USD 1,000,000 between LLC «Eurotherminal», Ukraine (the «Borrower») and European Bank for Development…*

Згідно вищесказаного, ми пропонуємо свою класифікацію кліше, типову для ділових листів:

– кліше звертання;

– кліше звернення;

– завершальні кліше (кліше-запевнення, кліше-висловлювання сподівання, кліше-прохання);

– кліше прощальної фрази.

І нарешті, тематична група є найчисленніша, оскільки направлена на комерційну ситуацію, в той час як попередні типи кліше направлені адресату. Тематичні кліше можна розділити на групи в залежності від комерційної ситуації, від типу листа, договору або іншого ділового документу.

Якщо це угода про надання кредиту, можна проілюструвати наступні приклади кліше: *The Borrower entered into a loan agreement; The Borrower represents and warrants..*

Угода по наданню послуги на допомогу про ведення бізнесу: *…responsible for the rendering of representative and consulting services to the Client, provided by the Company under the Contract, A list of services to be rendered by the Company, To confirm the rendering of services, Advising and assisting the Client, assisting in subsequent fee negotiations.*

Діловий лист щодо продажу акцій та цінних паперів: *…in relation to the sale of all or part of the shares;* діловий лист щодо дотримання конфіденційності попередньої угоди : *We agree to keep as confidential all the information, For the purposes of this letter of confidentiality, information that you may provide to us orally or in writing is of a confidential nature, such retained Confidential Information to be kept confidential in accordance with the provisions hereof.*

У ряді теоретичних робіт такі тематичні кліше називають «ситуативною» лексикою, яка представлена в ситуаціях. До цієї лексики відносяться назви сторін угоди *(parties, internal staff*), шаблонні вирази – кліше (*If you are in agreement with the foregoing, to express thanks*) [2, с. 104].

Встановлено, що всі існуючі кліше поділяються за кількістю фраз а тому, такий же поділ можна провести для кліше ділових документів:

– кліше-фрази (*In connection with a possible engagement; for the purposes of this letter of confidentiality; any dispute arising out of*);

– кліше-речення (*we agree to keep as confidential all the information, you will provide us with in the framework of the Proposed Engagement and the Planned Transaction, under the following terms and conditions; this agreement shall be valid up to 2 (two) years*);

– кліше-тексти або формуляри (*INVOICE № 1 dated 12.02.2014).*

Поділ кліше ділових документів за кількістю фраз привів до висновку, що в текстах ділових документів найпоширеніші кліше-фрази та кліше-речення, причому кліше фрази домінують над кліше-речення у три рази.

За структурним складом представимо наступний поділ :

– іменні кліше: іменник + іменник, іменник + прийменник + іменник, прикметник + іменник: *advisory mandate, implementation of this agreement, authorised representative;*

– дієслівні кліше: дієслово + іменник, дієслово + прийменник + іменник : *retain a copy, involve in a transaction*.

Проаналізувавши дослідницький матеріал, можемо констатувати, що іменні кліше значно переважають (майже у 2 рази) над дієслівними кліше через іменний характер ділових текстів.

В ділових документах можна знайти приклади кліше як стійких пар, які складаються із синонімічних елементів і мають алітераційний зв'язок (*conditions, amendments and addenda*). Слід зазначити, що для ділових листів характерні як нейтральні ділові стандарти (*with regard to, to call to mind*), так і розмовні (*as a matter of fact, a sort of*). Деякі кліше називаються «слова-сигнали» – певні слова і фрази, які є маркерами наступного за ними змісту: f*or the purposes of this letter of, in connection with a possible engagement, it is understood that, according to our deal, in consideration* [2 с. 106].

Висновки. Матеріал, проаналізований вище, довів, що для ділових текстів характерно домінування клішованих одиниць різних типів, які виконують функцію текстотворення. Це обумовлено вимогою до текстів ділової сфери презентувати матеріал послідовно, чітко та логічно. До того ж тексти офіційно-ділового стилю мають організовану та надзвичайно стійку структуру, що в поєднанні з клішованими одиницями різних типів дозволяє розглядати ділові тексти як клішовані тексти ділової сфери. Продемонстрований вище матеріал дозволяє зорієнтувати адресанта у виборі відповідних типів клішованих одиниць, композиційних та мовних прийомів. Результати дослідження дозволяють визначити подальші напрямки наукового пошуку: дослідити стилістичний та прагматичний потенціал мовленнєвих кліше в англомовних текстах офіційно-ділового стилю.

Література:

1. Горшков А. И. Русская стилистика. Стилистика тек- ста и функциональная стилистика: учеб. для пед университетов и гуманитарных вузов / А. И. Горшков. – М. : АСТ : Астрель, 2006. – 367 с.

2. Драбкина И. В. Прагмалингвистические аспекты письменного делового общения: На материале англоязычных текстов контрактов и деловой корреспонденции: Дис канд фил.наук:спец.10.02.04 / И. В. Драбкина. – Самара, 2001.

3. Зорина Т. П. Лингвистическая характеристика современной немецкой коммерческой корреспонденции как жанра деловой прозы. Дис.. канд. филол. наук. МГПИИЯ им. М. Тореза. спец. 10.02.04 / Т. П. Зорина. – М., 1971 – 233 с.

4. Казанцев, А. И. Особенности перевода клише и штампов официально-делового языка (на материале французского языка) : учеб. пособие / А. И. Казанцев. – Челябинск : Челяб. гос. ун-т, 2002. – 67 с.

5. Partridge E. A dictionary of Clichés / E. Partridge. – London, 1980. – 261 с.

УДК 811.112.2'367.625.43

О. О. Боровська,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ПАРТИЦИПІВ У РАМКАХ ГЕНЕРАТИВНОЇ ГРАМАТИКИ

Статтю присвячено розгляду та аналізу методів дослідження німецьких партиципів у рамках генеративної лінгвістики. З'ясовано особливості та принципи наукового пошуку у генеративній теорії; висвітлено можливості та обґрунтовано переваги застосування цих методів для вивчення та опису граматичного статусу німецьких партиципів; визначено ключові моменти синтаксичного аналізу; розроблено методику дослідження німецьких партиципів згідно принципів генеративного синтаксису.

Ключові слова: *партицип, генеративна граматика, клауза, трансформаційний аналіз, структурно-функціональний метод, теорія принципів та параметрів.*

METHODOLOGY OF RESEARCH OF GERMAN PARTICIPLES WITHIN GENERATIVE GRAMMAR

The article is devoted to the study and analysis of research methods of German participles in the frame of generative linguistics. The peculiarities and the principles of scientific inquiry within generative theory have been outlined. The transformational analysis, the structural-functional method and the modular approach have been characterized. The potential and the advantages of applying these methods for study and description of the grammatical status of German participles have been defined and substantiated. The key lines of the syntactic analysis have been specified: the syntactic behavior of participles and their constructions in the sentence, that is the syntactic role in the surface structure and determining the functional-semantic equivalents; the syntactic structure and the peculiarities of argument environment of participles; interrelation of the main and the participial clause; the position of participles in the sentence depending on their syntactic role. The procedure of study of German participles in accordance with the principles of generative syntax has been developed.

Key words: *participle, generative grammar, clause, transformational analysis, structural-functional method, theory of principles and parameters.*

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ НЕМЕЦКИХ ПАРТИЦИПОВ В РАМКАХ ГЕНЕРАТИВНОЙ ГРАММАТИКИ

В статье рассматриваются и анализируются методы исследования немецких партиципов в рамках генеративной лингвистики. Определены особенности и принципы научного поиска в генеративной теории; выявлены возможности и преимущества применения этих методов для изучения и описания грамматического статуса немецких партиципов; разработана методика исследования партиципов в соответствии с принципами генеративного синтаксиса.

Ключевые слова: *партицип, генеративная грамматика, клауза, трансформационный анализ, структурно-функциональный метод, теория принципов и параметров.*

Одним з ключових питань лінгвістики є проблема методології. Серед найбільш загальних лінгвістичних методів, які можна назвати парадигмальними, виділяють порівняльно-історичний, структурний, функціональний та конструктивний, кожному з яких властива своя розгалужена система прийомів дослідження й опису мов [7, с. 52]. Поява *генеративної лінгвістики* – одного з варіантів формальної граматики – ознаменувала корінний перелом у методології наукового пошуку: від філософського біхевіоризму до вивчення внутрішніх механізмів взаємовідношень мови і мислення [1, с. 17]. Ідеї та принципи *генеративної (породжувальної*, або *трансформаційної)* граматики були розвинені американським ученим Н. Хомським. Він запропонував перейти від практики суворого й точного опису матеріалу у вигляді списків одиниць і відповідних для них відношень до розв'язання пояснювальних завдань – вияву законів, що становлять основу будь-якої мови

© О. О. Боровська, 2015

[5, с. 207], тобто глибинних закономірностей породження мовлення. Генеративна граматика (ГГ) посідає чільне місце серед найпопулярніших лінгвістичних теорій у сучасній граматичній науці. Вона покликана пояснити не тільки існування більшості мовних явищ, але й відсутність тих явищ, які не спостерігаються в сучасних мовах. Провідна ідея ГГ – дворівневе представлення синтаксису в мовному апаратові людини: рівня глибинної структури (ГС) й рівня поверхневої структури (ПС). Обидва рівні пов'язані між собою трансформаціями, які можуть переводити одну ГС в декілька різних ПС [4, с. 20].

Проблемою опису мови та пошуків ефективних методів її дослідження у рамках генеративної теорії займаються такі вчені, як Л. А. Долгополова, І. Р. Буніятова, Ю. Й. Мельник, А. П. Загнітко, С. В. Плотницька, Я. Г. Тестелець, О. В. Мітреніна та інші. **Актуальність** нашої статті зумовлено необхідністю подальшої розробки методики вивчення різних синтаксичних одиниць у межах ГГ.

Метою статті є розгляд та аналіз методики дослідження німецьких партиципів, яку дає в розпорядження мовознавця генеративна теорія. Для досягнення окресленої мети визначено такі **завдання:** 1) розглянути методи дослідження мовних одиниць та явищ у рамках генеративної лінгвістики; 2) з'ясувати особливості наукового пошуку у генеративній теорії; 3) проаналізувати можливості та переваги застосування цієї методики для дослідження німецьких партиципів.

Виклад основного матеріалу. Прагнення лінгвістів до нормалізації мови викликало потребу в дослідженні частиномовної проблематики. Пошуки критеріїв класифікації виявили існування синкретичних одиниць з ознаками кількох частин мови. Так, категоріальна ідентифікація німецьких партиципів ускладнюється наявністю у них дієслівних та ад'єктивних потенцій. Під впливом структурно-семантичної ситуації контексту відбувається або активізація дієслівних властивостей партиципів, що зближує їх з фінітними формами, або ж їх нейтралізація, і партиципи змикаються з широким колом прикметників та прислівників. Така подвійна природа партиципа пояснює невпинний інтерес мовознавців до пошуку шляхів з'ясування його граматичного статусу.

В еволюції поглядів на частиномовну належність німецьких партиципів можна виокремити 3 етапи: 1) виділення партиципів в окрему частину мови (сформувалося в німецькому мовознавстві під впливом грецької і латинської граматичної традиції і панувало до XVIII ст.); 2) трактування партиципів як нефінітних форм дієслова (праці В. Г. Адмоні, Б. О. Абрамова, У. Енгеля, Ґ. Гельбіга / І. Буша, граматика Дуден); 3) включення німецьких партиципів до складу різних частин мови – класу прикметника і класу дієслова (GDS, граматика П. Айзенберга).

Формальна теорія частин мови, представлена у рамках ГГ, заснована на припущенні про існування невеликої кінцевої кількості універсальних категорій, як-от: *N (іменник), V (дієслово), ADV (прислівник), P (прийменник)* тощо. Це – *вихідні категорії*, які в той чи інший спосіб реалізуються у будь-якій мові у вигляді системи частин мови, властивій тільки цій мові. При цьому кожна адекватна теорія частин мови повинна пояснювати, як відбувається така реалізація, наприклад, яким чином вихідна категорія *V* реалізується у ПС цієї мови у вигляді інфінітива, дієприкметника, дієприслівника, супіна тощо, тобто таких категорій, що не є універсальними. Універсальні, або вихідні, категорії вводяться правилами безпосередніх складників. Зазнавши дії трансформаційного й морфологічного компонентів граматики, вихідні категорії перетворюються на поверхневі сутності – частини мови, що притаманні кожній окремій мові [3, с. 171]. Отже, *категорію партицип* у німецькій мові можна трактувати як таку, що не вводиться правилами безпосередніх складників, а являє собою частину мови у поверхневій структурі, похідну від більш глибинної дієслівної групи (*VP*), що зазнала специфічних змін у результаті дії трансформаційних і морфологічних правил.

Формалізм постулює мовну структуру незалежно від будь-яких функцій та заперечує вплив функцій та комунікативних цілей на систему мови. У цьому він протиставляється функціоналізму, задача якого полягає в поясненні мовної форми через її функцію. Ми поділяємо думку Дж. Бейлін про співвідношення формальних і функціональних граматичних пояснень. З позицій генеративістів він вважає, що форма мови автономна, мовна компетенція існує незалежно від мовної діяльності, тобто окремих вживань мовних форм у конкретних випадках, тому генеративна граматика як теорія «компетенції» і функціональна лінгвістика як теорія «діяльності» не відкидають, а взаємодоповнюють одна одну [8, с. 15].

Переосмислення та використання певних понять традиційної граматики, продовження розробки ідей структуралістів та впровадження власних оригінальних ідей дозволило генеративістам представити суперечливі відношення форми речення та його змісту у вигляді концепції глибинних та поверхневих структур: при утворенні так званих правильних речень будь-якої мови спочатку утворюється деяке абстрактне семантичне утворення (*глибинна структура*), яка потім за допомогою правил *трансформації* перетворюється на *поверхневу структуру*: звичайне речення набуває звукового виразу [10, с. 187].

Основні принципи *трансформаційного аналізу* (ТА) сформульовано З. Харрісом на початку 50-х років XX ст. Саме думка про те, що в основі розмаїття синтаксичних типів у природних мовах лежить відносно проста система ядерних типів, які перетворюються за допомогою невеликого набору трансформаційних правил, вважається відправним пунктом для розвитку породжувальної граматики. Представлення синтаксичної структури речення засновано на виведенні складних синтаксичних структур з більш простих за допомогою певних перетворень (трансформацій) [11, с. 519].

В основі *трансформаційного методу* лежать такі допущення [11, с. 519-520]:

1) синтаксична система мови може бути розбита на ряд підсистем, з яких одна є ядерною, або вихідною, а усі інші – її похідні. *Ядерна система* – це набір типів елементарних речень, тобто простих стверджувальних речень – з дієсловом у дійсному способі активного стану теперішнього часу;

2) кожне ядерне речення описує елементарну ситуацію, а тип ядерного речення – клас елементарних ситуацій;

3) будь-який складний синтаксичний тип отримується з одного чи декількох ядерних речень застосуванням до них впорядкованого набору обов'язкових чи факультативних трансформацій. Трансформації або зовсім не змінюють зміст ядерних речень, або змінюють його лише у незначній мірі і строго певним чином, оскільки вони зберігають незмінний лексичний склад ядерних речень і синтаксичні відношення між лексемами.

Отже, методика ТА спрямована на вияв схожості й відмінності між синтаксичними конструкціями шляхом установлення правил перетворення їхніх ядерних структур і набору таких трансформацій за умови збереження лексичного складу конструкцій і синтаксичних зв'язків їхніх складників. У граматичній семантиці ТА використовується для характеристики на підставі трансформаційного потенціалу морфологічних і семантичних ознак лексем, належності їх до певних класів і розрядів. У сучасній лінгвістиці ця методика залишається прийомом демонстрації ознак мовних явищ на підставі їхніх трансформаційних можливостей [7, с. 56- 57]. Вона дає змогу вирішувати ряд актуальних у рамках запропонованої роботи формально-граматичних та змістових завдань: 1) визначати спільне і специфічне в синтаксичних структурах; 2) виявляти омонімічні структури; 3) удосконалювати й уточнювати класифікацію мовних структур; 4)з'ясовувати семантичні ознаки трансформованих висловлень; 5) встановлювати відношення між структурами, що мають однакову дистрибуцію.

При трансформації партиципіальні конструкції (ПК) виявляються еквівалентними різним типам підрядних речень. При цьому партицип в адвербіальному значенні може бути, наприклад, і темпоральним, і каузальним або мати інші значення; партицип може виступати в атрибутивному, адвербіальному та співпредикативному значеннях, тобто синтаксичні ролі партиципів при трансформації можуть виявитися різними та переплітатися як в рамках одного значення (iii), так і в межах різних синтаксичних ролей (i; ii) (приклади взяті з Helbig/Buscha 1996 [13, с. 665-667]):

i. Der Schriftsteller, sein Buch in vielen Richtungen ausdrücklich offenhaltend, fordert zur Kritik immer wieder heraus.

a) Der Schriftsteller, der sein Buch in vielen Richtungen ausdrücklich offenhält, fordert zur Kritik immer wieder heraus (*attributiv*).

b) Indem (Weil) der Schriftsteller sein Buch in vielen Richtungen ausdrücklich offenhält, fordert er zur Kritik immer wieder heraus (*adverbial*).

ii. Die Tochter schaute den Vater, um um Verzeihung zu bitten, lange an.

a) Die Tochter schaute den Vater mit einem um Verzeihung bittenden Blick lange an (*attributiv*, d.h: Sie bittet durch den Blick um Verzeihung).

b) Die Tochter schaute den Vater lange an, wobei (indem) sie ihn um Verzeihung bat (*nebenprädikativisch* d.h: Sie bittet ihn mit Worten um Verzeihung).

iii. Durch das Referat angeregt, meldete sich der Abgeordnete zur Diskussion.

a) Nachdem der Abgeordnete durch das Referat angeregt worden war, meldete er sich zur Diskussion (*temopral*).

b) Weil der Abgeordnete durch das Referat angeregt worden war, meldete er sich zur Diskussion (*kausal*).

Трансформації застосовуються як один з класифікаційних прийомів, що дозволяє встановити можливість вираження подібного граматичного значення різними утвореннями у межах однієї схеми і розкрити таким чином зв'язки між різними сторонами граматичної будови. Важливим є не лише механічне створення трансформацій, а й визначення їх місця у системі мови із урахуванням особливостей функціональних стилів.

Згідно з основними положеннями генеративного синтаксису, речення класифікують за структурною ознакою за допомогою поняття *клаузи*. Центром речення як предикатно-аргументної структури є *предикат*, що співвідноситься з *аргументами* й *ад'юнктами*. Аргумент виступає як обов'язкова валентна позиція предиката, а ад'юнкт – як його факультативна позиція [4, с. 68].

Клауза визначається як будь-яка група, у тому числі і непредикативна, вершиною якої є дієслово, а за відсутності повнозначного дієслова – зв'язка або граматичний елемент, що виконує роль зв'язки. Це поняття називають також *елементарним реченням* або *предикацією.* Речення являє собою *фінітну клаузу*. *Нефінітні клаузи* – інфінітивні, партиципіальні та герундійні звороти мають ту саму ролеву структуру, що й відповідні речення з фінітним дієсловом [9, с. 255-256]. Обидві групи позначають конкретні події та ситуації, характеризуються структурним членуванням та можуть складатися з менших синтаксичних одиниць – фразових категорій. Фінітна та нефінітна групи мають певний порядок складників: у сучасній німецькій мові фінітна група реалізується за моделлю *SVO* (v); підрядне речення – *SOV* (vi); партиципіальна – *OVpart* (iv). У ГС обидві клаузи (фінітна та нефінітна) мають однаковий порядок елементів, розташування дієслова в партиципіальній групі уможливлює трансформація переміщення:

O Vpart

iv. Letzteres behauptend, verwechseln die Theoretiker unter dem Zwang der Invariantensuche Bedeutung und Implikatur [14, S. 213].

S V O

v. Die Theoretiker behaupten Letzteres. Sie verwechseln unter dem Zwang der Invariantensuche Bedeutung und Implikatur.

S O V

vi. Wenn die Theoretiker Letzteres behaupten, verwechseln sie unter dem Zwang der Invariantensuche Bedeutung und Implikatur.

Залежний характер нефінітних клауз зумовлюється відсутністю у них предикативності [9, с. 256], яку складають певні синтаксичні категорії.

У сучасній німецькій мові партиципи очолюють *сентенціальні сирконстанти* та *сентенціальні означення*. Їм властива синтаксична роль *ад'юнкта* (модального, темпорального, каузального тощо) та *атрибута*. Оскільки властивості залежних зворотів визначаються морфологічними ознаками нефінітної форми, що виступає їхньою вершиною, то вони виявляють як властивості клауз, так і властивості тих фразових категорій, які зазвичай очолюються словами цих частин мови – групи прикметника чи групи прислівника [9, с. 267].

Ми поділяємо погляд сучасних генеративістів, які наголошують на *клаузальному статусі* нефінітних форм дієслова, що має важливі наслідки для теорії речення, а також для ідентифікації природи мовних одиниць. Це звільняє дослідника від тиранії *verbum finitum* і безплідних пошуків прийнятних визначень поняття «предикативність» та сприяє визнанню дієслівного статусу нефінітних форм дієслова на всіх рівнях мови [2, с. 43; 4, с. 24–25].

Принципи генеративного синтаксису лежать в основі *структурно-функціонального методу*. Зазначений метод ґрунтується на виділенні в цілісних системах їхньої структури – сукупності стійких відношень і взаємозв'язків між елементами та їхньої ролі (функцій) відносно один одного. *Структуру* розуміють як дещо інваріантне (незмінне) при певних перетвореннях, а *функцію* – як «призначення» кожного з елементів цієї системи. Основні етапи процедури структурно-функціонального методу включають вивчення будови, структури системного об'єкта; дослідження його елементів та їхніх функціональних характеристик; аналіз змін цих елементів та їхніх функцій; розгляд розвитку (історії) системного об'єкта в цілому; представлення об'єкта як гармонійно функціонуючої системи, усі елементи якої «працюють» на підтримання цієї гармонії [6, с. 311]. Таким чином, структурно-функціональний метод виявляється найбільш придатним для опису синтаксичних ролей нефінітних форм дієслова, до яких відносяться і партиципи.

Синтаксичний аналіз у запропонованому дослідженні спрямовано на вирішення таких моментів: 1) синтаксична поведінка партиципів та утворень з ними в реченні, а саме синтаксична роль у ПС та визначення функціонально-семантичних еквівалентів; 2) синтаксична структура та особливості аргументного оточення партиципів; 3) взаємовідношення суб'єктів головної й партиципіальної клаузи (у тому числі – виявлення латентного суб'єкта); 4) позиція партиципа в реченні в залежності від його синтаксичної ролі.

Суть найновішого підходу в ГГ викладено у статті Н. Хомського «Мінімалістична програма лінгвістичної теорії» (1993). У сучасному варіанті ГГ синтаксис розглядається як результат взаємодії декількох відносно автономних грама-

тичних підсистем, кожна з яких має певну кількість загальних граматичних закономірностей – *принципів і параметрів*. Кожній граматичній підсистемі відповідає модуль певної граматичної теорії [12].

Модуль X` – теорії дозволяє дослідити принципи й параметри складання партиципіальних груп. Параметрами у цьому випадку слугують порядок слів, позиція партиципа, відношення партиципа з його аргументами та ін.

Проблематика *теорії обмеження* – з'ясування контекстних умов застосування трансформацій, пов'язаних з переміщенням складових [9, с. 574]. Вона уможливлює опис можливостей правил переміщення партиципіальної групи в межах речення та власне партиципа в межах нефінітної клаузи.

Теорія управління робить можливим дослідження відношень між вершиною партиципіальної групи та її складниками, та між партиципіальною групою і вершиною, від якої вона залежить.

Отже, принципи сучасного генеративного синтаксису дозволяють точніше розглянути та дослідити синтаксичну поведінку німецьких партиципів, у чому полягають *перспективи* подальших наукових розвідок.

Література:

1. Буниятова И. Р. Генеративная теория как методологическая основа научного поиска в лингвистике / И. Р. Буниятова // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. пр. – 2001. – N 6. – С. 17–22.

2. Буніятова І. Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV – XIII ст.): Монографія / І. Р. Буніятова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 327 с.

3. Бэбби Л. К построению формальной теории «частей речи» / Бэбби Л. // Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – № 25. – С. 171–203.

4. Долгополова Л. А. Інфінітив в історії німецької мови (IX – XX ст.) : Монографія / Л. А. Долгополова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2010. – 207 с.

5. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : Монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 294 с.

6. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике / З. И. Комарова. – Екатеринбург : Изд-во Ур-ФУ, 2012. – 818 с.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

8. Современная американская лингвистика: фундаментальные направления / Под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой, И. А. Секириной. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 480 с.

9. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М. : Российский государственный гуманитарный университет, 2001. – 798 с.

10. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский: [пер. с англ. Б. Ю. Городецкого]. – М. : Изд-во МГУ, 1972. – 126 с.

11. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

12. Chomsky N. Minimalist program for linguistic theory // View from Building 20 / Ed. by K. Halle&S. J. Keyser / N. Chomsky. – Chambridge (Mass.) : The MIT Press. – 1993. – P. 1–52.

13. Helbig G. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, I. Buscha. – Leipzig : Langenscheindt, 2001. – 654 S.

14. Welke K. Contra Invarianz – Tempus im DaF (I): Präsens und Futur / K. Welke // Deutsch als Fremdsprache: Zeitschrift zur Theorie und Praxis des Deutschunterrichts für Ausländer. – 4. Quartal 2009. – Heft 4. – S. 210–217.

УДК 82.091

Н. Р. Венгринович,
ДВНЗ «Івано-Франківський національний медичний університет», м. Івано-Франківськ

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ НАТУРАЛІЗМУ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА ТА ФРЕНКА НОРРІСА

У статті проведено порівняльний аналіз творчих методів І. Франка та Ф. Норріса в аспекті виявлення збігів і розбіжностей в утвердженні, функціонуванні, розвитку й трансформації натуралізму як у контексті індивідуальних авторських стилів письменників, так і в історико-теоретичних координатах національних і загальносвітового літературного процесу кінця XIX – початку XX ст.

Ключові слова: *натуралізм, позитивізм, літературний процес, творчий метод.*

REPRESENTATION OF NATURALISM THEORY AND PRACTICE IN IVAN FRANKO'S AND FRANK NORRIS'S CREATIVE WORKS

The article deals with comparative analysis of representation of naturalism theory and practice in I. Franko's and F. Norris's creative works. Historical and literary, theoretical and philosophical foundations of Ukrainian and American versions of naturalism have been clarified in this research. It has been substantiated that synchronous emergence of naturalism in European and American national literary processes points to its objective causation by such cultural and historical factors as general intellectual atmosphere of the epoch, historic juncture peculiarities, national heritages and novel approaches in the world literature development. Substantial political, social and economic, cultural and historical modifications at the border of XIX-XX c. constituted similar encouraging conditions for the development of naturalistic movement in the national literary processes of both Ukraine and the USA. Thus, the fact that I. Franko's and F. Norris's naturalistic experiments had a positive influence on the succeeding development of the Ukrainian and American literatures respectively proves that in the intellectual atmosphere of the mentioned above countries there were favourable conditions for the appearance of naturalistic art and that the world literary process develops in accordance with certain immanent rules with which national literary processes do to a lesser or greater extent agree.

Key words: *naturalism, positivism, literary process, creative method.*

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ НАТУРАЛИЗМА В ТВОРЧЕСТВЕ ИВАНА ФРАНКО И ФРЭНКА НОРРИСА

В статье проводиться сравнительный анализ творческих методов И. Франко и Ф. Норриса в аспекте выявления совпадений и различий в утверждении, функционировании, развитии и трансформации натурализма как в контексте индивидуальных авторских стилей писателей, так и в историко-теоретических координатах национальных и общемирового литературного процесса конца XIX – начала XX в.

Ключевые слова: *натурализм, позитивизм, литературный процесс, творческий метод.*

© Н. Р. Венгринович, 2015

Існує ціла низка внутрішніх, суб'єктивних, психологічних і зовнішніх, об'єктивних, культурно-історичних обставин, що вплинули на вибір схожих ідейно-естетичних пріоритетів, методів і шляхів творчої праці в натуралістичній прозі Івана Франка та Френка Норріса.

Передусім, це схожість на рівні біографічних деталей. Обидва письменники отримали хорошу освіту на батьківщині та в західноєвропейських університетах (І. Франко – у Львові та Відні; Ф. Норріс – у Парижі та Берклі). Обидва змушені були все життя шукати додаткових заробітків, наприклад, підпрацьовуючи в різних періодичних виданнях. Важливим чинником впливу на формування світоглядних орієнтирів письменників було захоплення приблизно в один і той самий час одними й тими самими світоглядно-філософськими ідеями під безперечним упливом одних і тих самих учителів – науковців-природодослідників, основоположників філософської доктрини позитивізму – Ч. Дарвіна, М. Нордау, Ч. Ломброзо, К. Бернара, О. Конта, Г. Спенсера, І. Тена; та одними й тими самими ідейно-естетичними тенденціями під впливом спільних для обох митців тогочасних літературних авторитетів, таких як Е. Золя, Е. і Ж. Ґонкури, А. Доде, Ґ. Флобер та інші.

Однак найбільш значущим «спільним знаменником» для творчості двох митців, найзагальнішою системою координат для життєвого і творчого шляху досліджуваних письменників є та культурно-історична епоха, якій обидва належали і яка значною мірою визначала характер літературних процесів в Україні та США, а також безпосередньо чи опосередковано впливала на еволюцію естетичних поглядів І. Франка та Ф. Норріса.

Кінець XIX ст. – це передусім період безпрецедентного прогресу в усіх галузях людської життєдіяльності. Йдеться і про прогрес *духовний* – розвиток науки та філософії, і про прогрес *матеріальний* – зміна соціально-економічних формацій, капіталізація економіки, перехід від аграрних до урбаністично-промислових форм господарювання. У духовній сфері нові відкриття в галузі біології, медицини, психології, соціології, хімії, фізики та інших наук сприяли виникненню узагальнених науково-філософських концепцій: раціоналістичної – О. Конта; соціологічної – Г. Спенсера; політекономічної – К. Маркса; біологічної – Ч. Дарвіна; сцієнтичної – І. Тена. Усі ці теорії вдало проектувалися на єдину онтологічну систему координат, центральною категорією якої була ідея прогресу. У «Поемі про сотворення світу» І. Франко писав: «Всі ті науки раптом, на очах двох або трьох поколінь, незмірно розширили видноколо наших знань, поглибили їх зміст, виявили марність і дріб'язковість давніх апріористичних і опертих на спекуляції, на раціоналізмі доктрин і вторували дорогу новому, еволюційному погляду на світ і на історію народів. Той погляд, викладений догматичним способом ще ідеалістом Гегелем і позитивістом Контом, з'являється як наслідок матеріалістичного погляду в учнів Гегеля, таких як Фейєрбах та Маркс, і одержує величезну підтримку в геніальних природничих працях Дарвіна, які в свою чергу дали потужний імпульс до розвитку багатьох емпіричних наук» [5, т. 35, с. 266-300].

У матеріальній сфері відносно стабілізована капіталістична дійсність характеризувалася прискореним розвитком науково-технічного прогресу, процесами капіталізації значних фінансово-матеріальних цінностей в руках невеликої соціальної групи, з одного боку, і пролетаризацією значної частини населення, їхнім зубожінням і маргіналізацією внаслідок переходу від аграрно-патріархального укладу життя до урбаністично-промислового – з іншого. В Україні внаслідок цих процесів почали виникати нові галузі промислового виробництва, зокрема нафто- та воско- добувна галузі, що процвітали в околицях Бориславa. З'явилася і швидко почала набирати соціальної ваги нова верства населення – пролетаріат, який формувався, як правило, із вчорашніх селян, зубожілих, або тих, що повірили у можливість швидкого збагачення на нафтових промислах. Усе це неможливо було відобразити в літературі застарілими на той час (саме для цієї мети!) традиційними романтичними чи тим більше класицистичними художніми засобами і прийомами. Як довів творчий досвід І. Франка, найбільш адекватним у цих умовах виявився досвід натуралістичної поетики, експонований у так званому бориславському циклі письменника.

Подібні тенденції дослідники помічають і в тогочасній американській дійсності. Клей Мотлі у передмові до Норрісового «МакТіга» («McTeague», 1899) констатує: «„МакТіг» Френка Норріса і літературний натуралізм народилися з інтенсивних соціальних, наукових і філософських змін кінця XIX ст. […] Подібно до таких міст як Чикаго і Клівленд, що швидко розширювалися, Норрісове Сан-Франциско трансформувалося зі скромного міста з іспанським присмаком з 56000 населення у 1860 у символ нового американського заходу до 1900 як місто з 342000 населення. Для багатьох американців, які вважали за звичайну річ традиційну аграрність і відносну расову гомогенність своєї країни, ці швидкі та непевні зміни здавалися прикрими. Як і Френк Норріс, багато американських письменників досліджували екзотичний урбаністичний пейзаж промисловців-нуворишів, масових складальних конвеєрів і жалюгідних іммігрантів для допитливої та стурбованої аудиторії середнього класу» [8, с. VIII-IX].

За таких культурно-історичних обставин саме натуралізм проявив спроможність поєднати на рівні мистецтва позитивний досвід наукового знання і здатність адекватно, правдиво, натурально відобразити суперечності тогочасного капіталістичного суспільства.

Саме на науковій основі намагалися творити американські митці. Зокрема Ф. Норріс «не залишав поза увагою наукові теорії кінця XIX ст. У своїй теорії літератури Норріс схильний ототожнювати найбільш загальні колективні детермінанти людської діяльності зі словом «сила» і стверджувати, що найбільш важливе при створенні роману – це такий роман, котрий доводить щось, дає висновок із цілого накопичення сили, соціальних тенденцій, расових поштовхів, котрий присвячений вивченню не людей, а людини» [6, с. 95].

Цілком у дусі таких Норрісових переконань, І. Франко в статті «Влада землі в сучасному романі», значною мірою присвяченій дослідженню особливостей натуралістичного роману, констатує: «Аналіз цих впливів, цих темних сил, які щомиті підштовхують людину по життєвому шляху, стає найпершим завданням сучасного роману» [5, т. 28, с. 182].

Дослідження американських духовно-інтелектуальних процесів доводить, що вони значною мірою розвивалися в руслі ідей І. Тена: «Сильний вплив ідей Тена на художні школи Парижа, до яких Норріс мав безпосереднє відношення, подіяв на подальший розвиток натуралізму в Америці. Зокрема, письменника цікавила ідея про людину, яка перебуває під владою сил поза її свідомістю. Тен виокремлював триєдність сил: Расу, Середовище й Епоху. Точка зору Тена на расовий інстинкт була близькою і Норрісові» [6, с. 98–99].

Більшість літературознавців переконані, що у своєму тяжінні до сцієнтизму, як і в інших особливостях натуралістичної манери, і Франко, і Норріс орієнтувалися головно на праці європейських філософів-позитивістів і на літературну теорію та практику Е. Золя, який першим у світовій літературі трансформував абстрактну позитивістську філософію в доктрину конкретного літературного напряму.

Слід також зазначити, що як І. Франко в українській літературі не дозволяв собі безкритично копіювати концепцію французького натураліста (свідченням чого є оригінальна Франкова доктрина «наукового реалізму», яку літературознавці сприймають як індивідуально-авторську й українську національну модель натуралізму), так і американські письменники,

в чиїй творчості втілювалися ті чи ті принципи натуралізму, нерідко пропонували власні варіанти й модифікації натуралістичної естетики (*веризм* Г. Ґарленда).

Ф. Норріс теж не сліпо наслідував творчу манеру Е. Золя, а намагався адаптувати окремі положення доктрини французького письменника до реалій американської дійсності. Обов'язковим для сучасного романіста американець вважає таку категорію, як «симпатія», в ім'я якої і пишеться роман, хоч «симпатії» уникали і брати Ґонкури, і Е. Золя, порівнюючи себе з фізіологами, безпристрасними спостерігачами реакцій і процесів. Ф. Норріс виходить за межі класичного натуралізму і в скрупульозному аналізі конкретно-історичних реалій. Людські характери й життєві конфлікти, які Ф. Норріс зображує, зокрема у «Спруті» («The Octopus», 1901), визначаються передусім своєрідністю національних та історичних умов життя американського народу в певний історичний період [6, с. 135–136].

Як і І. Франко, Ф. Норріс зацікавився творчістю французького письменника під час навчання в університеті, коли під впливом юнацького максималізму намагався перебувати в гущі молодіжних мистецьких рухів, численних естетичних суперечок і радикальних намагань оновити традиційні літературні форми. Зрозуміло, що натуралізм із його скандальною репутацією видавався найбільш ефективною зброєю в боротьбі з консерватизмом і схоластикою в літературі як Франкові (у протистоянні з тодішніми «керівними галицькими естетами»), так і Норрісу (у протистоянні з представниками так званої «вишуканої традиції» у США). Цінуючи «протестний заряд» натуралізму, обидва письменники в юнацькі роки здатні були навіть закрити очі на «дрібні гріхи» доктрини Е. Золя. І. Франко, наприклад, у статті «Еміль Золя. Життєпис» пише: «Правда, в запалі боротьби Золя не раз і помиляється, судить односторонньо і різко, свій метод вважає всім і не бачить поза нього нічого, – ні, та се звісна хиба всіх реформаторів… Він кидається на різні боки і всюди, де не може сказати нового слова, закладає бодай протест» [5, т. 26, с. 114]. Тож обидва донедавна прихильники романтичного мистецтва (свідченням власного «молодечого романтизму» називає сам І. Франко створення історичного роману в дусі літературної ґотики – «Петрії і Довбущуки»; молодечий романтизм Ф. Норріса – це написання казок про пригоди рицарів середньовіччя) невдовзі усвідомлюють вичерпаність ідейно-естетичного потенціалу романтизму і звертаються до реалістичного типу творчості. Причому обидва не задовольняються поміркованими варіантами реалістичного мистецтва на зразок творів Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, А. Свидницького – в українській літературі; чи Марка Твена, У. Хоуелса – в американській. Кожен намагається підібрати «ліки» більшої концентрації чи то для «зараженої» «пишними духами ідеалізму», сентименталізмом та етнічно-побутовим мелодраматизмом української, чи для надміру переобтяженої вікторіанським святенництвом і пуританською манірністю американської літератури.

Власний свідомий вибір на користь радикального творчого методу у стилі Е. Золя обидва письменники обґрунтовують у низці літературно-критичних праць. У І. Франка це – «Література, її завдання і найважніші ціхи», «Літературні письма», «Еміль Золя і його твори», «Еміль Золя. Життєпис», «Поезія і її становисько в наших кременах», «Влада землі в сучасному романі», «Еміль Золя, його життя і писання», «Еміль Золя. Жерміналь» та інші. У Ф. Норріса – «Золя як письменник-романтик» («Zola as a Romantic Writer»), «Тижневе послання» («Weekly Letters»), а також «Проблеми літератури» («A Problem in Fiction: Truth versus Accuracy»), «Заклик до романтичної художньої літератури» («A Plea for Romantic Fiction») та інші роботи, об'єднані під назвою «Обов'язок новеліста» («The Responsibilities of the Novelist and Other Literary Essays», 1903).

І Франко, і Норріс були переконані, що література повинна бути в тісному зв'язку із сучасним життям і правдиво, без штучних прикрас і декорацій передавати його потреби, хиби та недоліки, якими би непривабливими та дискомфортними вони не виглядали. Перевагу творчого методу Е. Золя І. Франко бачить у тому, що «метод цей вимагає передусім правди, тобто змалювання дійсності такою, якою вона є, чи краще такою, якою її бачить поет крізь призму своїх здібностей, навичок і темпераменту» [5, т. 28, с. 180].

Ф. Норріс у своїх статтях подібним чином сформулював основний обов'язок письменника – говорити правду. Він наголошував на тому, що «люди мають право на істину», вони мають таке саме право на правду, як на життя, свободу і пошук щастя. Істина і життя в розумінні письменника повинні зображуватися автором із найбільшою щирістю, з повною об'єктивністю. Письменник наполягав на правдивості літератури, вважаючи, що літературний твір не повинен бути об'єктом розваги, а способом відображення існуючих реалій. Автор дорікав американським письменникам XIX ст. за «поверховість матеріалу» [6, с. 62-63]. Література повинна опиратися на «найменші деталі повсякденного життя, те, що може трапитися між сніданком і вечерею» [9, с. 71]. Письменник часто повторював, що «життя краще за будь-яку літературу»; «нам не потрібна література, нам потрібне життя». Причому ці висловлювання значною мірою відображають той менталітет, який існував в Америці на зламі XIX – XX ст., зокрема в теорії літератури [6, с. 163-164].

Вражає повнота аналогії проекцій теоретичних постулатів Е. Золя на спосіб відбору та підготовки матеріалу для майбутніх художніх творів у методології творчого мислення українського й американського письменників. Даючи практичні поради щодо сучасного способу літературної праці, І. Франко в листі до О. Рошкевич пише: «Всякий образ, який тобі насунеться, старайся якнайвірніше схопити на папір і такі уривочки поки що складай докупи, т. є. до шухляди. Колись, як достаточно випробуєш своїх сил в таких кусничках і проясниш свій погляд на цілість життя і на глибше значення фактів, то і прийде така хвиля, коли якийсь незвичайний факт поразить фантазію і більша цілість немов сама собою зложиться з призбираного матер'ялу. Таким способом працюють всі знатні реалісти, особливо Доде і Золя, – таким способом треба й тобі працювати» [5, т. 48, с. 175].

Дослідники творчості Ф. Норріса теж відзначали, що вибудовуючи величезні організми в своїх творах і вимагаючи введення у роман якнайширшого і якнайточнішого описувального матеріалу, з якого «сам собою виникне сюжет і вийдуть герої твору» [4, с. 308], Ф. Норріс значною мірою уподібнюється Е. Золя. Майстерність американського письменника проявляється, зокрема, в тому, що він ніколи зумисне не підкреслює важливість тої чи тої деталі [7, с. 19]. Опосередковано, використовуючи систему образів, загальний емоційний стан, автор приводить читача до усвідомлення того, що відбувається. Іноді це може виражатися або в повторах, або у своєрідних «кліше» письменника, чи у стійких символах [6, с. 170-171]. Причому стійкість чи повторюваність символів біографи Ф. Норріса схильні пояснювати тим, що прозаїк розробляв нариси характеру, які містили замітки про фізичний стан, зовнішність, індивідуальні особливості, інші особливі риси, а також фрази-кліше, які герої могли повторювати час від часу, з'являючись у центрі розповіді [10, с. 120].

Увага і повага українського й американського письменників до документальності й фактографізму як основи художньої творчості зумовлені, з одного боку, загальною тенденцією в тогочасній літературі натуралізму (як відомо, брати Ґонкури закликали митців «бути в гущі життя», «вивчати мужчин, жінок, музеї, вулиці, постійно досліджувати живі істоти і предмети, подалі від книг» [2, с. 473] і з цією метою скуповували «багато мемуарів, листів, автобіографій, всі людські документи: залишки правди» [2, с. 553]; а Е. Золя вважав, що позитивною ознакою натуралістичного роману є прагнення авторів спиратися на фактичний матеріал, на «замітки, зібрані упродовж тривалого часу» [3, с. 405]). З іншого

боку, Франкове й Норрісове тяжіння до документалізму й навіть певна публіцистичність стилю зумовлені тим, що обидва письменники мали значний досвід співпраці з різними періодичними виданнями, тож уплив журналістського ремесла міг позначитися і на характері художньої творчості авторів.

Ще одна спільна риса, яка поєднує творчі методи І. Франка та Ф. Норріса на ґрунті їхнього сприйняття і засвоєння окремих положень натуралістичної доктрини, – це усвідомлення значущості поетики потворного в літературній творчості. Скажімо, І. Франко заявляв, що він на боці тих, котрі в концепції естетичної природи мистецтва «силкуються прорубати хвірточку для дійсності і говорять: бридке має настільки право доступу до штуки, наскільки воно потрібне для змалювання характеристичного» [5, т. 31, с. 117]. Письменник переконаний: «Для поета, для артиста нема нічого гарного ані бридкого, прикрого ані приємного… Все доступно для його творчості, все має право доступу до штуки. Не в тім, які речі, явища, ідеї бере поет чи артист як матеріал для свого твору, а в тім, як він використає і представить їх, яке враження він викличе при їх помочі в нашій душі, в тім однім лежить секрет артистичної краси…» [5, т. 31, с. 118]. Описи кривавих, брутальних деталей містяться у численних поетичних (зокрема, цикл «Тюремні сонети») і прозових («На дні», «Місія», «Панталаха», «Цигани» та інші) творах письменника.

Не уникав драстичних, дискомфортних описів у творах і Ф. Норріс. З. Ханнанова, наприклад, погоджується із дослідниками творчості американця – Рональдом Мартіном, Серхіо Перосою та Чарльзом Уолкатом, що «МакТіг» можна вважати підходом до «чистого натуралізму», коли герої найбільш переконливо зображені під владою «брудної» обстанови [6, с. 78]. Жорстокі драстичні сцени неодноразово постають у художніх творах Ф. Норріса, як-от епізод передсмертної агонії чоловіка, враженого в середньовічному бою, на яку переможець дивиться з цікавістю, в одному з ранніх оповідань письменника «Жонглер з Тайбуа» («The Jongleur of Taillebois», 1891), сцена вбивства Маркуса МагТігом в однойменному романі або опис результатів кривавої сутички в «Спруті», коли Ф. Норріс безпристрасно, якщо не жорстоко, описує, як лежать убиті Аннікстер, Делані, Христіан, Гувен та інші, ніби воскові ляльки, звалені в одну купу: «Як і належиться натуралістові, письменник виражає в цих сценах не просто безпристрасність, а, певною мірою, холодність і розрахунок. Він описує ці сцени з нарочитою непричетністю, як фізик описує якісь явища або […] хірург препарує труп» [6, с. 170].

У статті «Наше літературне життя в 1892 році» І. Франко писав: «Писатель мусить знати чимало загальних і теоретичних наук, як психологію, економію суспільну, політику і т. ін., без котрих він не зуміє поставити себе на належнім становищі супроти персонажів свого твору, не зуміє відповідно зрозуміти й показати нам їх вчинки, не зуміє дати нам твору справді широкого і тривкого». Письменник, на переконання І. Франка, «мусить раз у раз сходитися з людьми різних станів, різних професій, родів праці, різного ступеня інтелігенції і моральності, придивлятися їм в різні моменти їх життя» [5, т. 29, с. 9]. Виконуючи цю самонастанову, український письменник, перш ніж описувати, скрупульозно вивчав найдрібніші деталі життя, побуту і праці представників «різних станів, різних професій, родів праці». У зв'язку з цим О. Білецький навіть називає І. Франка новатором щодо зображення в його творчості різних трудових процесів, таких як сільське господарство («Лесишина челядь»), кустарних промислів, роботи вугляра («Вугляр»), муляра («Муляр»), коваля («У кузні») та інших [1, с. 424].

Цитоване вище твердження І. Франка, яке стало водночас свідченням демократичних тенденцій, що утвердилися в літературному процесі внаслідок розвитку натуралістичного напряму, цілком узгоджується з життєвою поведінкою Е. Золя, який, щоби досягти достовірності опису середовища, на деякий час прирікав себе на бідність, прагнучи «до кінця відчути тиск економічних труднощів і довідатися, як краще описати життя бідних». Звертаючись до творчості Ф. Норріса, можна зауважити, за свідченням його брата Чарльза, що автор нерідко звертався до такого ж способу пізнання дійсності [6, с. 70]. Численні детальні описи життя і праці фермерів і працівників залізниці в романі «Спрут» доводять, що письменник під час своїх поїздок по Каліфорнії в період з 1899 по 1900 роки ретельно зібрав усі необхідні матеріали про діяльність Південної Тихоокеанської Залізниці в Долині Сан-Хоакін. Ф. Норріс особисто знайомився з трудовими процесами з вирощування пшениці, обробітку землі, збору урожаю; вивчав роботу доків Окланда та Сан-Франциско; добре знав місцевість.

Порівняльний аналіз репрезентації теорії та практики натуралізму у творчості Івана Франка та Френка Норріса доводить, що яким би яскравим, оригінальним не був індивідуальний стиль окремого автора, все ж його формування відбувається під впливом не тільки суб'єктивних, але й об'єктивних чинників, таких як загальна інтелектуальна атмосфера епохи, особливості історичного моменту, національні традиції та новаторські тенденції у розвитку світової літератури тощо. Підпорядковуючись цим іманентним закономірностям культурного процесу, навіть представники таких віддалених (географічно, а не типологічно!) літератур, як українська й американська, знаходили подібні шляхи та способи реалізації власних творчих задумів як на змістовому, так і на формальному рівнях.

Література:

1. Білецький О. Художня проза І. Франка // Вибрані праці : у 2 т. / О. Білецький. – К. : Держлітвидав УРСР, 1960. – Т. 1 : Від давнини до сучасності : зб. праць з питань укр. л-ри. – С. 381–429.
2. Гонкуры Э. и Ж. Дневник: в 2 т. / Э. и Ж. Гонкуры. – М., 1964. – Т. 1. – 710 с.
3. Золя Э. Собрание починений : в 26 т. / Эмиль Золя. – М. : Гос. изд-во худ. лит., 1966. – Т. 24. – 321 с.
4. Самарин Р. М. Зарубежная литература / Р. М. Самарин. – М. : Высш. школа, 1987. – 366 с.
5. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – К., 1978.
6. Ханнанова З. Р. Фрэнк Норрис. Проблема стиля и метода (к вопросу о развитии американского натурализма) : дисс. … канд. филол. наук : 10.01.05 / З. Р. Ханнанова. – Казань 2000. – 199 с.
7. Dillingham W. B. F. Norris. Instinct and Art / W. B. Dillingham. – Line, 1969. – 179 p.
8. Norris Frank. McTeague: A Story of San Francisco / F. Norris ; Introduction by Clay Motley. – New York : Barnes & Noble Publishing, Inc., 2006. – 338 p.
9. Norris Frank. Zola as a Romantic Writer – [Wave. – San Francisco, 1896. – Vol. 15 (June 27)] – 3 reprinted. / F. Norris // The Literary Criticism of Frank Norris; ed. Donald Pizer. – Austin : Univ. of Texas Pr., 1964.
10. Walker Franklin. Frank Norris: A Biography / F. Walker. – New York, 1963. – 317 p.

УДК 811.124'373.46:34

Х. В. Вітрів,
Львівський національний університет ім. І. Франка, м. Львів

ВИТОКИ ЛАТИНСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглядаються джерела латинської юридичної термінології, її становлення та подальший розвиток. Показано генезис латинської юридичної термінології та її тісний зв'язок з витоками та історією римського права. Досліджено перші юридичні документи та праці юристів класичного періоду (Емілія Папініана, Юлія Павла, Доміція Ульпіана та ін.), які є основними джерелами виникнення правничої термінології.

Ключові слова: *римське право, джерела римського права, латинська юридична термінологія.*

ИСТОКИ ЛАТИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

В статье рассматриваются источники латинской юридической терминологии, ее становления и дальнейшее развитие. Показано генезис латинской юридической терминологии и ее тесная связь с истоками и историей римского права. Исследовано первые юридические документы и труды юристов классического периода (Емилия Папиниана, Юлия Павла, Домиция Ульпиана и др.), которые являются главным источником возникновения правовой и юридической терминологии.

Ключевые слова: *римское право, источники римского права, латинская юридическая терминология.*

THE SOURCES OF LATIN JURIDICAL TERMINOLOGY

The article investigates the sources of latin juridical terminology, its becoming and the further development. Genesis of latin juridical terminology is closely connected with the sources and history of the Roman law. The first legal documents and labours of classical lawyers (Papinian, Paul, Ulpian and others) are the basic sources of origin of legal terminology and legal constructions, which deservedly became basis of general European legal doctrine. Special attention is given to «The Laws of the Twelve Tables», edicts of magistrates and emperors' constitutions. The labours of famous Roman historians (Tit Livy, G. Suetoni Tranquil) are also characterized as their works had great influence on the formation of latin legal terminology.

Keywords: *Roman law, sources of Roman law, latin juridical terminology.*

За останні роки у світовій науці з'явилося чимало досліджень латинської професійної лексики, але в жодному з них юридична термінологія не виступала самостійним об'єктом вивчення. Тому **актуальність** представленої теми не викликає сумніву.

Дослідження витоків римської правової думки дасть можливість простежити розвиток періодів римського права, повніше висвітлити внесок римських юристів, а також збагнути процес становлення юридичної латини на матеріалі писемних юридичних пам'яток.

Метою написання даної статті є дослідження римської літератури юридичного змісту, зокрема праць римських юристів, мислителів, громадських та політичних діячів та оцінити їх внесок як у розробку загальної проблематики правових ідей, так і розвиток латинської юридичної термінології.

Наукова новизна полягає в аналізі джерел латинської юридичної термінології Стародавнього Риму в період розквіту I ст. до н.е. – III ст. н.е.

Розвиток латинської правничої термінології тісно пов'язаний з історією римської державності та римського права. Історію римської правової думки в різні часи в своїх працях досліджували такі вітчизняні та зарубіжні дослідники як С. Алексєєв [1], І. Перетерський [14], В. Сінайський [16], В. Дождєв [6], І. Покровський [15], І. Новіцький [11], В. Хвостов [17], Д. Грім [5], Т. Кіп [9], Т. Моммзен [10] тощо. Проте, слід зазначити, що їхні дослідження не торкаються питань термінології, а розглядаються в контексті загальної теорії права. Частково понять термінології торкається М. Бартошек [3], дослідник, окрім свідчень про римських юристів, подає визначення термінів інститутів римського права.

Римське право – вагомий спадок античної цивілізації, що увійшов до правового життя сучасного світу. Воно базувалося на засадах справедливості та доброчесності, які зумовили його довершеність. Найдавнішими джерелами виникнення латинської юридичної термінології вважаються перші юридичні документи, виконані на дереві, камені, бронзі, шкірі, могилах та стінах будівель. Написів в оригінальному вигляді до наших днів збереглось вкрай мало, проте декілька з них ми можемо назвати. Насамперед, «Tabula Heraclensis» («Гераклейська таблиця») – бронзова таблиця (80 − 43 р. до н.е.), яка містить текст закону Юлія Цезаря про муніціпій. Іншим, не менш важливим документом для юриспруденції, вважають напис на саркофазі Гая Корнелія Сціпіона. Він є єдиним написом республіканського періоду, що зберігся повністю. Його цінність полягає у тому, що він містить ономастичні дані і відомості про почесні посади, які займав покійний. Слід зазначити, що, починаючи з другої половини XIX ст., згадані написи та усі інші публікували в спеціальному виданні «Corpus Inscriptionum Latinarum» («Звід латинських написів»). Не менш важливим джерелом пізнання лексики римського права вважають папіруси, які дають можливість зрозуміти дію норм права на практиці і з'ясувати локальні особливості права в окремих провінціях Риму. Вони стосуються публічного і приватного права, адміністративного та фінансового порядків (акти цивільного стану, договори, списки посад, тексти законів, едиктів тощо). На одному з папірусів, який дійшов до наших днів, зберігся едикт Антоніна Каракалли «Constitutio Antonina» («Конституція Антоніна») від 212 р. н.е. про надання прав римського громадянства провінціалам.

У Римі соціальними нормами були звичаї, так звані mores maiorum (звичаї предків) – прийняті у народі правила поведінки осіб. Римське право, як і право будь-якого народу, перебувало в дуже тісному зв'язку із релігією. Тому своєрідними соціальними нормами, які регулювали поведінку людей, були релігійні (сакральні) настанови, що з'явилися до виникнення держави, порушення яких нібито викликало гнів божества. Тому римляни розрізняли jus − право світського походження і fas – сакральне право.

З появою приватної власності і майнової нерівності з'являються нові звичаї, які, з одного боку, відображають зміни в економічних відносинах, а з іншого – прогрес у суспільних. Публічна влада Риму починає санкціонувати звичаї, визнавати їх загальнообов'язковий характер, і вони стають правовими звичаями, неписаними нормами права. «…Одна з вихідних засад формування права – це санкціонування звичаїв, які таким чином, виступали тією готовою формою, з допомогою якої окремі правила переходили в закон» [1, с. 55].

Цінним матеріалом для вивчення юридичної термінології періоду республіки є римські закони (leges) – акти вищої державної влади. З цього часу право все більше втрачає свій зв'язок з релігією і стає світським. На зміну неписаному праву приходить писане. В середині V ст. до н.е. на основі всіх діючих звичаїв і законів в Римі був складений збірник «Leges

© Х. В. Вітрів, 2015

duodecim tabulārum» («Закони XII таблиць»), який став основним джерелом права до III − II ст. до н.е. Відомий давньоримський історик Тіт Лівій називав закони XII таблиць «fons omnis publĭci privatique iuris» («витоком всього публічного і приватного права»). Оригінали цього документа не збереглись, але оскільки знання цих законів було обов'язковим, то вони міцно закріпились в народній пам'яті, а згодом були реконструйовані римськими письменниками і юристами, частково в буквальних висловах, частково у вільних переказах. Вони містили норми кримінального, цивільного, аграрного та сакрального права. І. Покровський вважає, що «Закони XII таблиць мали велике значення для подальшого розвитку римського права. Будучи, з одного боку, синтезом всієї епохи звичаєвого права, вони, з іншого боку, слугували основою для подальшого руху вперед» [15, с. 122].

Першими коментаторами права стали понтифіки, до яких зверталися за порадою як судді, так і приватні особи. Таким чином, понтифіки були першими юристами, а їхні записи (comentarii pontificum) – першою юридичною літературою, яка мала велике значення в історії формування правничої термінології.

Новими і доволі важливими джерелами у розвитку латинської юридичної термінології були едикти магістратів − публічні оголошення правил, які звичайно обнародували консули, претори та інші посадові особи при вступі на посаду [4, с. 69]. Оскільки управління правосуддям було зосереджено у преторів, то найбільше значення мали преторські едикти. Претор був наділений правом найвищої влади (imperium), скликав народні зібрання, видавав едикти − edictum praetorium, а також інтердикти (заборони) – interdictum praetorium. Кожен новий претор, видаючи свій едикт, брав до уваги едикти своїх попередників. Таким чином, поступово утворювалася певна сума норм, яка переходила від едикту до едикту (edictum tralaticium). За римською конституцією претори не мали права виправляти і відміняти закони (praetor ius tollĕre non potest). Поступово виникає нова, відмінна від цивільного права гілка, преторське право (jus praetorium). Відомий римський юрист Папініан пише: «Jus praetorium est quod praetōres introduxērunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civīlis gratia propter utilitātem publĭcam». − «Преторське право – це право, яке ввели претори для сприяння цивільного права чи для його доповнення або виправлення з метою користі для громади» [Dig. 1.1.7.1]. У 125-126 рр. н.е. юрист Юліан за дорученням імператора Юліана шляхом кодифікації преторського права уклав «Edictum perpetuum» («Постійний преторський едикт»), з часу видання якого правотворча діяльність преторів припинилася.

Велике значення для розвитку правової системи Риму та формування правничої термінології мала поява формулярного процесу. Згідно із формулярним процесом (per formŭlas), який виник у практиці перегрінського претора, сторони викладали свої претензії у вільній формі. Він робив це в особливій записці (formŭla), яку передавали судді, призначеному для вирішення справи. Важливими частинами преторської формули були intentio (формальна скарга позивача) та condemnātio (обвинувальний вирок). В intentio викладалася претензія позивача, яка могла бути різного характеру: intentio in rem (скарга внаслідок речового права) та intentio in persōnam (скарга внаслідок правовідносин між позивачем та відповідачем). Condemnātio – це припис судді. Крім названих основних частин, формула могла мати ще дві допоміжні: exceptio – заперечення та praescrīptio – застереження. Зауважимо, що введення формулярного процесу відіграло позитивну роль у розвитку римського права, оскільки він потребував фахової допомоги підготовлених юристів у складанні позовів, заперечень та самої формули.

Класичний період вважається розквітом римської юриспруденції. Важливим джерелом нашого дослідження у цьому періоді є імператорські закони та діяльність юристів. Зміцнення імператорської влади привело до того, що з'явилась нова форма законодавства – імператорські конституції (constitutiōnes principum), які поділяли на 4 групи: едикти (edicta) – загальні постанови, які виголошували всенародно і які були обов'язковими для всього населення; декрети (decrēta) − рішення принцепса по складному правовому позову, коли він виступав у функції судді; рескрипти (rescripta) – відповіді принцепса на юридичні запитання магістрантів чи приватних осіб; мандати (mandāta) – інструкції чиновникам по веденню правосуддя і управління. Влада імператора була сильною і відповідала принципу: «Princeps legĭbus solūtus est: augusta autem licet legĭbus solūte non est.» − «Усе, що бажає імператор, має силу закону, а сам імператор законами не пов'язаний» [D.1.3.31].

Не менш важливими у контексті нашого дослідження є твори знаменитого державного діяча і мислителя Марка Тулія Ціцерона (106 – 43 рр. до н.е.), праці якого дають нам глибокі відомості про приватне, публічне та природне право. У його творчості політико-правові проблеми розглядаються в працях «De re publica» («Про державу»), «De legĭbus» («Про закони»), «De officiis» («Про обов'язки»). Творча спадщина Ціцерона справила великий вплив на увесь наступний розвиток як світової культури, так і юриспруденції. У своїх промовах він подав нам живу картину римської судової практики, а висловлювання Ціцерона про державу і право широко використовуються в різних концепціях світової держави.

Джерелами для вивчення римського права періоду кінця Республіки і принципату є твори представників двох правових шкіл – прокуліанців (proculiāni) та сабініанців (sabiniāni), юридична діяльність яких мала значний вплив на подальший розвиток юриспруденції та юридичної термінології. Засновником школи прокуліанців був М. Антістій Лабеон (M. Antistius Labeo), який за своїми політичними переконаннями належав до партії республіканського режиму. Найвідоміша його праця «Ad edictum» («До едикту») − перший класичний коментар до преторського едикту, а праця «De iure pontificio» («Про понтифікаційне право») – містить відомості про правову діяльність понтифіків. Г. Атей Капітон (G. Ateius Capito) належав до партії нового державного порядку в політиці, проте в юриспруденції був захисником старих традицій. Серед представників згаданих шкіл також слід відзначити правознавця Масурія Сабіна (Massurius Sabīnus) і його працю «Libri tres iuris civīlis» («Три книги з цивільного права»). Твір став підґрунтям для розвитку концепцій права у багатьох європейських державах, оскільки містить такі актуальні правові проблеми: юридичні акти на випадок смерті (testamenta et legāta), юридичні акти між живими (negotia inter vivos), питання опіки (tutēla) тощо.

Наступний етап в розвитку правничої термінології пов'язаний з періодом царювання імператора Адріана. В часи його правління був реформований consilium principis (рада принцепса), до якої належали наближені до імператора юристи. Цей період відомий творчістю таких юристів Публія Ювентуса Цельса (Publius Juventus Celsus), Сальвія Юліана (Salvius Juliānus), Секста Помпонія (Sextus Pomponius). Цельс був ініціатором постанови сенату у справах про спадкування, яка отримала назву (Senatus Consultum Iuventianum, 129р.). Вагоме значення для подальшого розвитку юриспруденції мав видатний твір Юліана «Digesta» («Дигести») в 90 книгах.

Помпоній – найзнаменитіший автор серед юристів II ст., займався виключно викладацькою і літературною діяльністю в галузі права. Цінний для вивчення історії юриспруденції тим, що в «Corpus juris civīlis» зберігся уривок з його твору «De origĭne juris» («Про походження права»).

Поряд із згаданими юристами особливе місце займає Гай (Gajus). До наших днів у повному вигляді дійшов його твір «Institutiones» («Інституції»), який містить елементарний виклад громадянського права. Рукопис з текстом «Institutiōnes»

був знайдений у 1816 німецьким істориком Б.Г. Нібуром у бібліотеці собору у м. Верона. Твір користувався великим авторитетом серед римських юристів. Гай на початку твору пише: «Omne autem jus, quo utīmur, vel ad persōnas pertinet, vel ad res, vel ad actiōnes». − «Все право, яким ми користуємось, відноситься або до особи, або до речей, або до позову» [«Inst.» I, 8]. Грунтуючись на цьому визначенні, автор першу книгу твору присвячує загальним відомостям про право і правове становище людей; другу та третю – речовому і зобов'язальному праву; четверту – позовам і процесуальному праву. Завдяки цьому твору ми отримали цінне джерело відомостей про латинську юридичну термінологію.

На початку III ст. римська юриспруденція досягає свого «золотого» періоду. У цей час працюють і творять юридичну термінологію справжні корифеї юриспруденції (κορυφαῖοι τῶν νομικῶν) [7, с. 114]. Серед них Емілій Папініан (Aemilius Papiniānus), Юлій Павло (Julius Paulus) та Доміцій Ульпіан (Domitius Ulpiānus). Папініан був незаперечним авторитетом для юристів того часу. Основними творами Папініана є «Questiōnes» («Питання») та «Responsa» («Відповіді»), численні уривки яких містяться у «Дигестах». Твори юриста Павла («Ad edictum» («До едикту»), «Ad Sabīnum» («До Сабіна»), «Quaestiōnes» («Питання»), «Responsa» («Відповіді») та ін.) охоплюють усі галузі права і складають 1/6 «Дигест». Доволі добре зберігся його збірник юридичних запитань у 5-ти книгах під назвою «Sententiārum ad filium» («Сентенції до сина»). Завдяки творчості Ульпіана маємо класичне розмежування публічного і приватного права, яке переходить у наступні століття: «Publīcum ius est quod ad statum rei romānae spectat, privātum qoud ad singulārum utilitātem: sunt enim quaedam publīce utilia, quaedam privātim.» − «Публічне право – це те, яке стосується становища римської держави, приватне – це те, що стосується користі окремих осіб; існує корисне у суспільному відношенні й корисне у приватному відношенні» [D. 1.1.1.2]. Головна праця Ульпіана – «Ad edictum» («До едикту») містить коментарі до преторського едикту, інша − «Liber singulāris regulārum» («Книга правил») дійшла до нас у фрагментах (29 титулів) і тепер має назву «Fragmenta Ulpiāni» («Фрагменти Ульпіана»). Понад 2500 тисяч уривків з творів Ульпіана увійшли до «Дигест» і становлять близько третини всього змісту.

Після діяльності вище згаданих корифеїв класичної юриспруденції право швидко йде до занепаду. В цілому із юридичної літератури цієї епохи до нас дійшло дуже мало. З-поміж юристів наступного періоду слід назвати Марціана (Aelius Marciānus), головний твір якого складають «Інституції» («Institutiōnes») та Гереннія Модестина (Herennius Modestinus) – останній з юристів, цитований в «Corpus juris civilis», праці якого охоплюють всі галузі права.

За довгий час юридичної практики з'явилося багато законів, магістратських едиктів, коментарів юристів та розпоряджень імператорів в яких було важко розібратися. Тому виникла потреба у кодифікації римського права. Почали створюватись кодекси імператорів (Codices). Так, зокрема, в 295 р. з'явився Codex Gregorianus (Кодекс Грегоріана), в якому були зібрана імператорські конституції, починаючи з Адріана і закінчуючи діяльністю Діоклетіана. Проте, найвідомішою юридичною пам'яткою став Codex Justinianus 529 р. (Кодекс Юстиніана), який містить конституції із церковного, цивільного, кримінального права та положення з державного управління. Підсумовуючи, зауважимо що Кодифікація Юстиніана в XII ст. отримала назву «Corpus iuris civīlis» («Зводу цивільного права») і мала значний вплив на формування сучасної юриспруденції.

У 530 р. за дорученням імператора Юстиніана була створена комісія для написання «Дигест». Основним змістом праці стали фрагменти творів Ульпіана, Павла, Юліана та Модестина. Цей твір має чітку структуру: I-ша книга містить матеріал про форми права, про правовий статус осіб та посадових осіб імперії; книги II – XLVI присвячені приватному праву, книги XLVII і XLVIII – кримінальному праву, книга XLIX – апеляціям, фіскальному праву, юридичним дефініціям і правилам.

Говорячи про витоки юриспруденції та юридичної термінології, доцільно назвати і праці римських істориків, зокрема твір Тіта Лівія «Ab urbe condita» («Історія від заснування міста») та працю Гая Светонія Транквілла «De vita XII Caesarum» («Життя дванадцяти цезарів»). Ці історичні твори дають нам не тільки загальні відомості про історію Стародавнього Риму та біографії правителів, але й містять неоціненний матеріал про устрій імперії, про взаємини різних соціальних груп та їх правовий статус. Твір «Ab urbe condita» − це виклад загальної історії Риму від його заснування до сучасних автору подій, який містить відомості про призначення на посаду магістратів, будівництво храмів, тріумфи тощо. В історичній праці «Життя дванадцяти цезарів» Гай Светоній Транквілл надає біографії перших імператорів Риму, починаючи від Юлія Цезаря, які дають нам докладні відомості про громадянське і приватне життя імператорів. Автор показує ставлення правителя до сенату, верховенства і народу, перераховує закони та едикти, особливу увагу приділяє організації суду та судової діяльності імператора.

Римська держава залишила надзвичайно глибокий слід в історії розвитку народів Європи і світу, їх державності, права, культури, мистецтва тощо. Римляни дали людству численні зразки ланок державного механізму, розвиненої політичної системи. Римське право є досконалою юридичною формою, яку кожен із наступних народів наповнює новим змістом. Говорячи про витоки права і юриспруденції, слід зазначити що найбільший внесок здійснили Римські юристи класичного періоду. Вони чудово поєднували теорію і практику, відмінно знали запити життя і правові ситуації. Збережені фрагменти творів Папініана, Ульпіана, Павла, Юлія, та Модестина містять коментарі до преторського права та загальну теорію приватного права, що розроблялася багатовіковою діяльністю юристів. Вони першими створили спеціальну термінологію, якою і сьогодні користується весь цивілізований світ. Саме завдяки збереженим працям і фрагментам класичних юристів ми маємо відомості про закони XII таблиць, едикти магістратів, сенатусконсульти, конституції принцепсів тощо. Найбільш повну картину про римське право та юридичну термінологію нам дають такі праці як «Corpus Inscriptiōnum Latinārum» та «Corpus iuris civīlis».

Ідеями римського права сповнена сучасна теорія цивільного права, цивільний процес, міжнародне приватне право. Значна кількість термінів римського приватного права утвердилася в українській юридичній практиці (jūrisdictio, vindicātio, presūmptio, restitūtio) тощо.

Література:

1. Алексеев С. С. Общая теория права. / С.С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1981. – 361 с.
2. Барон Ю. Система римского гражданского права / Ю.Барона. – СПб., 1908. – 227 с.
3. Бартошек М. Римское право / М. Бартошек. Пер. с чешск. – М. : Юридическая литература, 1989. – 448 с.
4. Галанза П. Н. Государство и право древнего Рима / П. Н. Галанза. – Изд-во Московского ун-та им. М. В. Ломоносова, 1963. – 120 с.
5. Гримм Д. Д. Лекции по догме римського права / Д. Д. Гримм. – К., 1919. – 279 с.
6. Дождєв Д. В. Римское частное право / Д. В. Дождєв. – М., 2003. – 784 с.
7. Ефимов В. В. Лекции по истории римского права. / В.В. Ефимов. – СПб., 1898. – 491 с.
8. Институции Гая. / Текст и пер. Ф. Дыдынского. − Варшава, 1892. – 540с.
9. Кипп Т. История источников римського права / Пер. с нем. – СПб, 1908. – 156 с.

10. Моммзен Т. История Рима. / Т. Моммзен. Пер. с нем. – СПб., 1994. – 539 с.
11. Новицкий И.Б. Основы римского гражданского права. – М. : Юридическая литература, 1972. – 296 с.
12. Павел Ю. Пять книг сентенций к сыну. Фрагменты Домиция Ульпиана / Пер. с лат. Е. М. Штаерман. – М. : Зерцало, 1998. – 287 с.
13. Памятники римского права. Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. − М. : Зерцало, 1997. – 608 с.
14. Перетерский И.С. Дигесты Юстиниана. Очерки по истории составления и общая характеристика / И.С. Перетерский. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1956. – 129 с.
15. Покровский И.А. История римского права / И. А. Покровский. – Петроград, 1917. – 430 с.
16. Синайский В.И. История источников римського права / В. И. Синайский. – Варшава, 1911. – 215 с.
17. Хвостов В.М. История римского права / В. М. Хвостов. – М., 1905. – 414 с.
18. Ціцерон М.Т. Про державу. Про закони. Про природу богів / Пер. з латини В. Литвинова. – К. : Основи, 1998. – 476 с.
19. «Corpus iuris civilis». [Електронний ресурс]: http://www.thelatinlibrary.com/justinian.html
20. «Corpus inscriptionum latinarum». [Електронний ресурс]: http://www.cil.bbaw.de
21. Gaius Suetonius Tranquillus «De vita XII Caesarum». [Електронний ресурс]: http://www.thelatinlibrary.com/suet.html
22. Titus Livius «Ab urbe condita». [Електронний ресурс]: http://www.ancientrome.ru/antlitr/livi/periohae.htm

УДК 811.112.2

С. І. Вовчанська,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

СЕМАНТИЧНА ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ ТЕРМІНІВ МАРКЕТИНГУ У ФАХОВИХ ТЕКСТАХ

Стаття експлікує варіативний семантичний характер термінів маркетингу на матеріалі різнотипових фахових текстів. Дане явище обумовлено стрімкістю накопичення та трансферу фахової інформації, яка не в змозі задовольняти усі потреби фахового спілкування. Німецькі терміни маркетингу переважно зберігають своє термінологічне значення в усіх різновидах текстів. Незначна кількість термінів виявляє ознаки часткової або повної десемантизації.
Ключові слова: *термін, фаховий текст, маркетинг, семантична параметризація.*

SEMANTIC PARAMETRIZATION OF TERMS OF MARKETING IN PROFESSIONAL TEXTS
The article describes the variable semantic character of terms of marketing on material of the professional texts of different types, which represent the concrete functioning of professional languages, actual results of professional communication but act as complex units consisting, from one side, of social, situational and thematic factors and, from other side, text structures, levels of style and formal signs. This phenomenon is caused by rapidity of accumulation and a transfer of professional information, which is unable to satisfy all requirements of professional communication. The German terms of marketing mainly keep the terminological value in all kinds of texts. Some few terms show the signs of a partial or full desemantization.
It is important to accent, professional texts do not arise up for an end in itself, they must be perceived as instruments of human activity and the use of professional terminology in scientific economic texts is predetermined by possibility and necessity of dynamic accumulation and transfer of information.
Keywords: *term, professional text, marketing, semantic parametrization.*

СЕМАНТИЧЕСКАЯ ПАРАМЕТРИЗАЦИЯ ТЕРМИНОВ МАРКЕТИНГА В ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ТЕКСТАХ
Статья экспликует вариативный семантический характер терминов маркетинга на материале разнотипичных профессиональных текстов. Данное явление обусловленно стремительностью накопления и трансфера профессиональной информации, которая не в состоянии удовлетворять все потребности профессионального общения. Немецкие термины маркетинга преимущественно хранят свое терминологическое значение во всех разновидностях текстов. Незначительное количество теминов демонстрирует признаки частичной или полной десемантизации.
Ключевые слова: *термин, профессиональный текст, маркетинг, семантическая параметризация.*

Інтеграція України в країни Європи передбачає ґрунтовний аналіз національних фахових мов і передусім фахової мови маркетингу, тому що саме ефективна комунікація забезпечує розвиток економічних зв'язків і міжнаціональну інтеграцію. У цьому контексті німецька фахова мова маркетингу посідає значне місце, оскільки вона функціонує в економічних сферах законодавства, ділової документації через виникнення нових форм господарювання, а також розширення контактів із зарубіжними партнерами у сфері виробництва та збуту товарів і послуг.

Актуальність теми дослідження полягає у зростаючому інтересі до вивчення семантичної трансформації термінів як основних складових функціонування фахових мов, а також проявом зацікавленості до таких феноменів, як фаховий текст. Виникає також необхідність глибшого вивчення мовних засобів, якими оперує фаховий текст.

Мета статті – аналіз семантичних параметрів функціонування фахової підмови маркетингу на прикладі німецьких фахових текстів.

Об'єктом дослідження слугує фахова мова маркетингу (основи маркетингу, наука про економіку та організацію торгового підприємства, дослідження ринку, комунікативна політика, політика збуту, політика виробництва, грошова політика, просування бренду).

Основний виклад матеріалу. Для сучасного термінознавства характерний підвищений інтерес до питань системного вивчення мови. Найбільш очевидно системні зв'язки термінологічної лексики простежуються в спеціальному тексті, з огляду на це функціонування термінологічної лексики у фаховому тексті набуває виняткової актуальності.

Фахові тексти відображають конкретне функціонування фахових мов, актуальні результати професійної комунікації і виступають текстами-у-функції [7], комплексними одиницями, що, з одного боку, складаються з соціальних, ситуативних і тематичних факторів (Textexterna) та, з іншого боку, текстових структур, рівнів стилю та формальних ознак (Textinterna) [3, с. 9]. Вони більш комплексні за інші тексти, оскільки підпорядковуються певним критеріям, що їм нав'язує сам фах, як, наприклад, жорсткі плани побудови тексту, або надання переваги визначеним синтаксичним та семантичним структурам [9].

Фаховий текст є найважливішим засобом вираження фахової мови через накопичення та трансфер фахової інформації, що характеризується конкретною модальністю та прагматичною настановою. Використання фахової термінології в наукових економічних текстах зумовлюється можливістю й необхідністю динамічного накопичення та трансферу інформації. Будучи пов'язаним із реалізацією інваріантних ознак терміна (системність, дефінітивність, інформативність, однозначність), кожний жанр існує в рамках певних дискурсивно окреслених норм і конвенціонально заданих настанов [2].

© С. І. Вовчанська, 2015

Одним із **завдань дослідження** є аналіз семантичних трансформацій термінології маркетингу на сторінках фахових та науково-популярних німецькомовних друкованих видань, що зумовлений економічною тематикою, зокрема тематикою маркетингу, яка є однією з найактуальніших для громадян будь-якої країни, і тому, для задоволення попиту читача, періодичні видання динамічно й активно висвітлюють та описують внутрішні та зовнішні економічні події, послуговуючись при цьому економічною термінологією.

Для аналізу семантичних особливостей фахових текстів маркетингу було відібрано чотири типи текстів:

Тип 1 – *статті популярних газет:*
«Frankfurter Rundschau» (2008);
«Tagesspiegel» (2009);
«Zeit» (2010);
«Welt» (2011).

Тип 2 – *матеріали популярних журналів:*
«Manager Magazin» (2004);
«Wirtschaftswoche» (2005);
«Focus» (2006);
«Stern» (2007).

Тип 3 – *тексти фахових журналів:*
«Horizont» (2001);
«Acqiusa» (2002);
«Absatzwirtschaft» (2003);
«Werben und verkaufen» (2007).

Тип 4 – *наукові тексти навчальної літератури:*
«Marketing» (1985);
«Marktwirtschaft» (1992);
«Marktplatz» (1998);
«Marketing»(2002).

Відповідно до визначеної методології дослідження важливим є розгляд семантичних полів, зокрема за рівнем (ступенем) їх термінологічності. Семантичні поля можна розглядати за ступенем термінологічності або за ступенем зберігання семантичного значення в певній вузькоспеціальній галузі, а також за прагматикою контексту [1, с. 48]. У текстах газет маркетинговий термін може зберігати своє значення повністю, частково або його втрачати. Зауважимо, що під впливом входження в підмову маркетингу різногалузеві терміни зазнають, так званої, типізації, змінюючи своє місце в системі та дефініції. Вони починають функціонувати в текстах маркетингу як омоніми вихідних термінів. Наприклад, термін *der Umsatz*, що функціонує в області економіки зі значенням *«загальна кількість збутих товарів у межах певного періоду»* є омонімом медичного, хімічного терміна – *«перетворення енергії, матеріалів».*

Аналіз термінології маркетингу під кутом зору наявності чи втрати первісної семантики, проведений на матеріалі різнотипового дискурсу, показав, що переважна кількість термінів зберігають свою основну семантику (*die Zielgruppe, die Dienstleistungen, die Werbemaßnahmen, die Werbeagentur, die Produktpolitik* та ін.). Наприклад*: «Entscheidungen im Rahmen der* ***Produktpolitik*** *können sich im Social Marketing auf sämtliche materielle und immaterielle Leistungen beziehen, die zur Erfüllung sozialer* ***Bedürfnisse*** *geeignet sind. Dabei kann es sich sowohl um Sachgüter (Bücher, Schriften) als auch um* ***Dienstleistungen*** *(Krankenversorgung, Ausbildung), Ideen beziehungsweise geistige und ideelle Werte (Religion, Partei) handeln». Als Formen der Kommunikationspolitik im Social Marketing sind unter anderem die soziale Werbung,* ***Public Relations****, Soziosponsoring und Direct Marketing von besonderer Bedeutung. Gleichzeitig stellt die* ***Werbung*** *jedoch ein sensibles kommunikationspolitisches Instrument im nichtkommerziellen Bereich. Zudem weist ein bezahlter Werbeeinsatz von Social* ***Marketingorganisationen*** *teilweise Glaubwürdigkeitsprobleme auf. Deshalb ist es von besonderer Bedeutung, mit einfachen und kostengünstigen Mitteln eine dennoch effektive* ***Werbung*** *zu betreiben. Die Stiftung Deutsche Schlaganfall-Hilfe beispielsweise* ***wirbt*** *mit einfachen, aber dennoch sehr aussagekräftigen* ***Plakaten*** [8].

Спостереження за мовним матеріалом свідчить, що 91,2% німецькомовних термінів маркетингу зберігають свою семантику в сфері економічних текстів. Має місце й десемантизація згаданих термінів у структурі маркетингового тексту в сучасній німецькій мові (5,4% термінів). Наприклад: *«In Deutschland wandelt sich die* ***Einstellung*** *zum Luxus, sagte Louis-Vuitton-Manager Schaus»* [5] (див. табл. 1).

Було зафіксовано випадки, коли одночасно в різнотипових дискурсах терміни фахової мови маркетингу могли втрачати своє первинне значення, зберігати економічну семантику або ж повністю позбуватись. Наприклад: *«Da viele Social Marketing-Organisationen ihre Leistungen ohne beziehungsweise ohne adäquates Entgelt bereitstellen, kommt der* ***Beschaffung*** *von finanziellen Ressourcen eine besondere Bedeutung zu»* [8, с. 1283]. Проведений аналіз уможливив виявлення п'яти таких термінологічних одиниць, що становить 3,4% термінів, наприклад: *die Beschaffung, der Kunde, das Marketing, der Artikel, die Medien* (див. табл. 1).

Таблиця 1

Семантичні характеристики німецьких ФТ маркетингу

№	Збереження семантики (приклад)	Втрата первинного значення (приклад)	Втрата економічної семантики (приклад)
1.	Ausgerechnet Aldi, Deutschlands Discounter Nummer eins, ist bei den erneuten Preiserhöhungen der Trendsetter: In dieser Woche erhöhte der Marktführer die Preise von 25 Produkten, wie Aldi Süd der AP bestätigte [6]. Значення терміна «лідер на ринку» відповідає своєму семантичному змісту.	Die Teilnehmer auf den Beschaffungsmärkten stellen die notwendigen Güter (zum Beispiel Räumlichkeiten, menschliche Arbeitsleistungen, Geld) zur Verfügung [8, с.1283]. Первинне значення «товар» втратилось і термін функціонує зі значенням «благо»	Da viele Social Marketing-Organisationen ihre Leistungen ohne beziehungsweise ohne adäquates Entgelt bereitstellen, kommt der Beschaffung von finanziellen Ressourcen eine besondere Bedeutung zu [8, с.1283]. Економічне значення «закупка» набуло значення «залучення»

2.	«Die Verantwortung für die Entwicklung der Marke», betonte der Opel-Chef beim Amtsantritt 2001, «liegt in Rüsselsheim» [4].	In Deutschland wandelt sich die Einstellung zum Luxus, sagte Louis-Vuitton-Manager Schaus [5].	Monsieur Schaus, Ihre Läden in Frankreich sollen bis Ende November eine -Stunde früher schließen, weil Ihre Werkstätten mit der Lieferung der Ware nicht nachkommen. Ist das nicht nur Marketing [5].	
	Значення терміна «марка, фірмовий знак» відповідає своєму семантичному змісту.	Первинне значення «зачислення, прийняття на роботу, налаштування» втратилось і термін функціонує зі значенням «відношення»	Економічне значення «збут, реалізація» набуло значення «система заходів»	
% від загальної кількості фіксованих термінів маркетингу у ФТ				Разом
91,2%		5,4%	3,4%	100%

Висновки. Переважна більшість німецьких термінів маркетингу (91,2%) (див. табл.1) виявляють тенденцію до збереження свого термінологічного значення у всіх проаналізованих зразках. Приклади десемантизації фахових термінів маркетингу в різнотипових текстах є незначними.

Література:

1. Гумовська І. М. Семантична трансформація юридичної термінології у структурі економічного дискурсу / І. М. Гумовська // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – Том 13. – № 2. – Київ : КНЛУ, 2010. – С. 47– 52.
2. Рибачок С. М. Термінологічна лексика як засіб когезії англомовного економічного тексту [Текст] : Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / С. М. Рибачок. – Л. : Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2004. – 213 с.
3. Baumann K.-D. Integrative Fachtextlinguistik / K.-D. Baumann. – Tübingen : G. Narr, 1992. – 266 S.
4. Blau statt Gelb. 27.11.2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.focus.de/auto/neuheiten/auto-blau-statt-gelb_aid_215847.html – Назва з екрану.
5. Die Deutschen entdecken die Freude am Luxus. 28.09.2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.zeit.de/wirtschaft/2010-09/vuitton – Назва з екрану.
6. Discounter setzen Preise rauf. 12.11.2008. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.stern.de/familie/teure-lebensmittel-discounter-setzen-preise-rauf-597181.html – Назва з екрану.
7. Hoffmann L. Vom Fachwort zum Fachtext / L. Hoffmann.– Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1988. – 265 S.
8. Meffert H. Marketing: Grundlagen marktorientierter Unternehmensführung: Konzepten, Instrumente, Praxisbeispiele, 9. Aufl. / H. Meffert. – Wiesbaden : Gabler Verlag, 2000. – 1472 S.
9. Tupaj A. Fachtext-Linguistik: Was macht Fachtexte für Leienrezipienten so schwer verständlich / A. Tupaj [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://linse.uni due.de/linselinks_contao/index.php/katalogleser/items/3706.html

УДК 811.124'01

О. В. Галамага,
Київський національний університет ім. Т. Шевченка, м. Київ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ГЕНОЛОГІЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ САКРАЛЬНИХ ЛАТИНОМОВНИХ ТЕКСТІВ

Статтю присвячено проблемам сучасної генології, зокрема, специфіці сакральних текстів як жанру мовної комунікації. Запропоновано класифікації сакральних текстів з опорою на можливі критерії їх упорядкування. Виявлено особливості сакрального тексту як культурно заангажованого явища. В процесі аналізу описано типології сакральних текстів, співвіднесених з їх модусом породження та сприйняття. З опертям на категорії сучасної прагматичної лінгвістики досліджено одну з класифікацій сакральних текстів. Зроблено спроби створити власну класифікацію з врахуванням таких критеріїв, як: сфера реалізації, стиль та мова написання, хронотоп, авторство, мотиви створення сакрального тексту, форму преставлення. Зокрема виділено магічні (ритуальні) та релігійні (універсальні) сакральні тексти. Розмежовано поняття заговору (замовляння), наговору, прокляття.

Ключові слова: *генологія, класифікація, сакральний текст, замовляння, наговір, прокляття.*

CERTAIN ASPECTS OF GENEALOGICAL CLASSIFICATION OF SACRED LATIN TEXTS

The article is devoted to problems of development of genealogy asspecial section of the theory of the literature which connected with research of literary genres. Features of the sacral text as culturally engaged phenomenon are investigated. The typology of the sacral texts is described in the course of the analysis correlated to their mode of generation and perception. One of classifications of sacral texts with a support on category of modern pragmatical linguistics is investigated. The attempts are made to create own classification takingin to account such criteria as: sphere of realization, style and language of writing, chronotope, authorship, motives of creation of the sacral text, form. In particular it is distinguished magic (ritual) and religious (universal) sacral texts. In it's turn, magic ritual texts were classified on existence / absence of ritual. As it is represented, ritual texts with no reference to the ritual to which household damnations as acts of speech communication belong, inscriptions on tables of damnations and literary damnations (author's texts), are not engaged objects of research, according to the distinct outlines of its borders. In this article different types of the Latin sacral texts are described. In particular it is specified features ofc reation of a certain type of the sacral text, the characteristic lexical exprerssions inherent in a concrete type of the sacral text are investigated. Examples of application of various sacral texts with historical evidences about them aregiven. Concepts plots, slander, a damnation are differentiated.

Key words: *science of genre, classification, sacred text, spell, hex, malediction.*

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ГЕНОЛОГИЧЕСКОЙ КЛАССИФИКАЦИИ САКРАЛЬНЫХ ЛАТИНОЯЗЫЧНЫХ ТЕКСТОВ

Статья посвящена проблемам современной генологии, в частности, специфике сакральных текстов как жанра речевой коммуникации. Предложены классификации сакральных текстов с опорой на возможные критерии их упорядочения. Выявлены особенности сакрального текста как культурно ангажированного явления. В процессе анализа

© О. В. Галамага, 2015

описано типологии сакральных текстов, соотнесенных с их модусом порождения и восприятия. С опорой на категории современной прагматической лингвистики исследована одна из классификаций сакральных текстов. Сделаны попытки создать собственную классификацию с учетом таких критериев, как: сфера реализации, стиль и язык написания, хронотоп, авторство, мотивы создания сакрального текста, форма преставления. В частности выделено магические (ритуальные) и религиозные (универсальные) сакральные тексты. Разграничены понятия заговора, наговора, проклятия.

Ключевые слова: *генология, классификация, сакральний текст, заговор, наговор, проклятие.*

Найдавніші сакральні тексти – це унікальні пам'ятки людської культури, що значною мірою визначають світогляд та світовідчуття цілих народів, їх системи цінностей та картини світу. Вони містять в собі інформацію про багатовіковий досвід людського буття, і, відповідно, є безцінним джерелом знань про особливості життя, традицій, культури певних етносів.

Сакральні тексти завжди були об'єктом міждисциплінарного наукового дослідження, внаслідок чого сакральний текст був і залишається предметом аналізу релігієзнавців, філософів, істориків, лінгвістів, психологів, культурологів, тощо. Проте генологічний аспект вивчення сакральних текстів опрацьований ще недостатньо.

Об'єкт нашого дослідження – сакральність як лінгвістичний феномен. **Предмет** дослідження – генологічний аспект сакральних латиномовних текстів. **Мета** – запропонувати універсальну жанрову класифікацію сакральних латиномовних текстів.

Насамперед звернімося до характеристики новітньої предметної ділянки у мовознавчій науці під назвою «генологія», яка останнім часом оформилася в досить перспективний напрям антропоцентричної лінгвістики, що має паралельну номінацію – жанрознавство (генристика) [Арутюнова 1998; Барнет 1985; Бацевич 2003; 2005; Дементьев 2000; Дерпак 2005; Седов 1998, 2004; Шмелёва 1995; Van Dijk 1990]. Проте у сучасній науці ще не досягнуто єдності в розумінні лінгвістичної природи жанрів.

Традиційно під генологією (грец. γενος – рід і λογος – вчення) розуміють розділ у теорії літератури, присвячений дослідженню літературних жанрів (родів, видів). Термін запропонував французький учений П. Ван Тіж в 30-ті ХХ ст. Генологія – наука, котра своїми коренями сягає «Поетики» Аристотеля і є однією з найдавніших галузей теорії літератури. У класичному розумінні генологія представлена в праці Н. Буало «Мистецтво поетичне» (1674). У ХХ ст. з появою змішаних жанрів змінився характер генології. До сьогодні точаться дискусії з приводу того, який характер має сучасна генологія: теоретичний чи історико-літературний.

Першим проблему жанрів мовлення у лінгвістичному вимірі порушив визначний філософ і філолог ХХ ст. М. М. Бахтін (1895–1975). Вчення про жанри мовлення складає один із аспектів бахтінської філософії мови, яка відбиває тільки один бік його цілісної концепції культури. У монографії «Проблема мовленнєвих жанрів» М. М. Бахтін розмежовує мовленнєве спілкування, висловлення як його одиницю і мову, що надає засоби для побудови висловлень [12].

Мовленнєвий жанр М. М. Бахтін визначав як категорію, що дозволяє пов'язати соціальну реальність із мовною реальністю. Жанри мовлення вчений називав «приводними ременями від історії суспільства до історії мови» [12]. На сьогодні генологічні виміри сакральних текстів ще не дістали достатнього науково-лінгвістичного висвітлення.

Такі дослідники, як В. Г. Адмоні, Н. Б. Мечковська, І. О. Кривелєв, Т. Брукхардт неодноразово підкреслювали специфіку сакрального тексту як культурно заангажованого явища. За термінологією В. А. Кухаренко, сакральні тексти є закритими системами, тобто вони завершені, їх елементи не підлягають подальшому розвитку, вилученню або заміні. Це означає, що вони не можуть бути ані переглянуті, ані піддані подальшому розвитку: лише витлумачені [16].

Як зазначав Ш. Баллі ще у 1932 р., сакральні тексти на той час і досі ще залишаються поза проблемним полем сучасної лінгвістики: не запропоновані засади загальноприйнятої їх класифікації. Зрозуміло, що в основу типології текстів містичного характеру можуть бути покладені різноманітні критерії. Нижче представлена спроба розмежування містичних текстів[1] з опорою на поняття диктуму та модусу. Під диктумом Ш. Баллі розуміє «вираження судження про факт», або фактичний зміст висловлення, а під модусом – «різні відтінки почуття чи волі», або оцінка висловлення [11].

В аспекті типології текстів містичного характеру виявляють свою дієвість виділені Н. Д. Арутюновою класи модусів породження і сприйняття текстів, сформовані з опертям на концепцію, згідно з якою «ключ до семантики суб'єкта лежить у його предикатах». Важливими також слід уважати спосіб і форму втілення текстів. Із урахуванням цих критеріїв вчена виділяє низку модусів, релевантних для типології сакральних текстів:

1. Модус перцептивний.
2. Модус епістемічний (когнітивний, ментальний).
3. Модус емотивний.
4. Модус вольовий.
5. Модус втілення тексту: а) усний: б) писемний; в) друкований; г) комбінований, який суміщає знаки різних семіотичних систем.
6. Модус форми втілення тексту: а) монологічний; б) діалогічний; в) полілогічний [10].

З опорою на низку традиційних понять, а також категорій сучасної прагматично зорієнтованої лінгвістики, В. Е. Чернявська запропонувала класифікацію сакральних текстів на основі таких критеріїв:

1) основна (провідна) текстова функція;
2) тематичні особливості текстів;
3) спосіб (способи) представлення змісту зображуваного;
4) комунікативні ознаки текстів;
5) мовні засоби і категорії (лексичні, морфологічні, синтаксичні) втілення того чи того тексту [19].

Вважаємо, що вдаючись до власної класифікації латиномовних сакральних текстів, можна спиратися на різні критерії:

1. Сфера реалізації: побутові, любовні, медичні, воєнні, релігійні тексти.
2. Стиль, мова написання.
3. Хронотоп написання.
4. Авторство (його наявність або відсутність). Авторські тексти представлені у творах Овідія, Марціала, Секста Проперція, Апулея, Плавта, Вергілія, тощо.
5. Мотив використання.
6. Форма представлення: ритмовані / не ритмовані.
7. Наявність/відсутність ритуалу.

[1] Тут і надалі терміни «сакральний» та «містичний» використовуємо як синоніми.

З іншого боку, всі сакральні тексти за критерієм сфери їх використання можна поділити на дві групи:

• Магічні (ритуальні) тексти – закляття побутової магії для захисту, лікування від хвороби, привернення удачі, таблички проклять, а також тексти любовної магії : наговори, замовляння, привороти або присушки.

• Релігійні (універсальні) тексти, зокрема тексти військового характеру (закляття на полі бою), представлені у творах Тіта Лівія, Салюстія. Також слід додати до цих текстів тексти молитов до богів.

У свою чергу, магічні ритуальні тексти можуть бути класифікованими під кутом зору 6-ого критерія (наявністю/відсутністю ритуалу). Як видається, саме безритуальні тексти, до яких належать побутові прокльони як акти мовної комунікації, написи на табличках проклять та літературні прокльони (авторські тексти), є незаангажованим об'єктом дослідження з огляду на чітку окресленість його меж.

Якщо взяти до уваги номінативний аспект сакральних текстів, то виділяються наступні типи:

1. *Devotio* – прокляття, пожертва підземним богам.
2. *Deprecatio* – насилання прокльонів.
3. *Imprecatio* – прокляття, переважно написані родичами на надгробках, звернені до вбивці.
4. *Incantamentum* – закляття, магічна формула.
5. *Laminae ignorabiliter litterae* – таблички, вкриті невідомими письменами, які використовувались у ритуалах.
6. *Tabullae defixiones* – таблички проклять, надряпані на свинцевих пластинах.

Вважаємо за необхідне звернутися до детального опису кожного з видів античних латинських сакральних текстів.

Формули *devotiones* (віддавання жертви підземним богам) не містили прямого звертання до конкретного божества, проте мали певну вербальну формулу: *nomen delatum est, hanc ostiam acceptam habeaset consumas – ім'я зазначеного, прийми цей дар за бажаний і знищи його*. Подібний вид сакральних текстів зустрічаємо у Тіта Лівія (*devotio decii consulis* – приречення на смерть десяти консулів), Корнелія Непота, Ціцерона, Апулея, істориків Светонія та Петронія.

Наговір або *deprecatio deorum* – посвята богам (зустрічається у М.Туллія Ціцерона). Як показує сама етимологія, − це формула, за допомогою якої на певну особу накликається згубний гнів богів. Перші свідчення про наговір, спрямований не на людей, зустрічаємо в Законах XII таблиць[2] (*nequis alienos fructus excantassit – чаклуванням перенести плоди з чужої землі на свою*).

Інший вид посвяти богам – приворот, відрізнявся від наговору. Спільним для них є те, що певна особа піддається впливу божества, але при наговорі – це згубний вплив, а при привороті – примус одної особи покохати іншу. Спільним для замовлянь, наговорів та приворотів є звертання до підземних богів: *Dis pater*[3] (батько Діт), до Геї-матері Землі (*Mater genuit, mater receipit* – мати породила, мати прийме), до Персефони (цариці підземного світу), до Гекати (покровительки нечисті, чаклунства та ворожінь) та до Кори (божества помсти та смерті). Звертання до дрібних божеств – Манів (*dii Manes*[4]) мало досить суперечливий характер, оскільки не виключалася можливість впливу цих божеств на живих людей. Мани намагалися привернути до себе душі живих, залякували, викликаючи хворобу чи навіть смерть. Лише іноді звертання до Манів вживається в прокляттях (*imprecationes*), спрямованих на особу, на яку насилаються найстрашніші тортури чи смерть [17].

Сакральні тексти *imprecationes* писалися родичами померлих від насильницької смерті. Написи розміщували на надгробках з чіткою вказівкою на вид смерті, що було досить рідким явищем для римлян. Прокляття стосувалися тих, хто міг порушити цілісність гробниці, а також тих, хто жорстоко знущався над померлим за життя чи вбив його: *Quisquis eum laesit, sic cum suis valeat* – Всякий, хто її (могилу) пошкодить, так сам нехай і буде здоровий. Проте такі написи часто несуть позитивний характер: *Si quis hoc monumentum post habitum meum vendere vel donare volverit inferet aerario populi ……hs l.m.n.* – Якщо хтось цей надгробок після мого стану захотів продасти чи віддасти, нехай віднесе мідяки народу….

Incantamentum (від лат. canere − співати) − замовляння або магічна формула, що спочатку служила поясненням до ритуалу. При аналізі етимології терміна було виявлено кореневу спорідненість лексем *incantamentum* (за римським комедіографом Т. Макцієм Плавтом − закляття, магічна формула), *canere* − співати, *carmen* – пісня, закляття. Приклад знаходимо у римського поета Вергілія: C*arminibus solvere mentes* – звільняти закляттям душу [6, IV, 487]; *carminibus Circe socios mutavit Ulixi* – закляттями Цірцея перетворила товаришів Одісея [7, VIII, 69-71].

Таким чином, можна припустити, що перші закляття виконувалися співом. Як зазначає французький історик Н.-Д. Фюстель де Куланж, в давньому замовлянні не можна було змінювати жодного слова, а особливо ритму, інакше втрачалася його магічна сила. Н.Ф. Познанський, досліджуючи історію слов'янських замовлянь, пише: «За свідченнями Ціцерона, греки та римляни досить турботливо зберігали давні мотиви та наспіви (*antiquum vocum servare modum*). Теофраст зазначав, що подагру лікували за допомогою закляття та гри на флейті, тобто ритм відігравав магічну роль, а в синкретичних чарах слово тісно пов'язане з ритмом» [17].

У Римі, внаслідок впливу різних вірувань та забобонів, досить часто почали використовувати *laminae ignorabiter litterae* – таблички з невідомими письменами, що служили засобом як наговору, так і привороту. Це підтверджує і ранньохристиянський латинськомовний письменник Арнобій, зазначаючи, що в його часи Псілли та Марси (заклинателі змій, міфічні жителі Лівії та Нижньої Італії) продавали подібні таблички, що служили замовляннями від смертоносних ударів та отруйних укусів змій [18].

Римський письменник Луцій Апулей (124 р. н. е.) у романі «Метаморфози» описав ритуал любоного привороту з використанням таких «табличок»: *Priusque apparatu solito instruit feralem officinam, omne genus aromatis, ignorabiliter lamminis litteratis et in felicium navium durantibus damnis<repletam>, defletorum, sepultorum etiam, cadaverum expositis multis admodum membris…* [1, III, 17]. – *Спершу вона виставляє звично приготоване для згубного заняття, всякого роду аромати, таблички з невідомими письменами і вцілілі уламки кораблів, розкладені у великій кількості частини оплаканих та навіть похованих мерців, їхні кінцівки…*

Останнім різновидом сакральних текстів є написи на *tabullae defixiones*[5], – табличках проклять, що існували в античному світі з V ст. до н. е. Першим матеріалом для створення написів на табличках проклять був свинець та його сплави (з оловом чи міддю). Рідше використовувалися інші матеріали – глина, папірус, мідь, віск, слюда, мармур, селеніт. Очевидно, що перевага надавалася саме свинцю через його дешевизну, доступність та легкість маніпуляцій (зручність письма,

[2] XII таблиць (лат. Duodecim tabullarum) 451- 450 р. р. до н. е. кодифікація державного закону від народу (lex publica) у Стародавньому Римі, які регулювали практично всі галузі життя.

[3] Батько Діт – римський бог, що прирівнювався до грецького Плутона, іноді до Гермеса – хтонічного бога-провідника мертвих душ.

[4] Dii Manes– божества підземного світу чи духи померлих родичів, покровителів роду.

[5] Tabullae defixiones – таблички проклять, які створювались у вигляді свинцевих пластинок, тонких і довгих, що дозволяло скручувати її в циліндр, і в такому вигляді підкладати до могили, складати в глиняний посуд чи просто заховати.

надання потрібної форми чи скручування). Свинець в античній натурфілософії вважався металом Сатурна, а тому асоціювався із загробним світом та смертю.

Деякі якості свинцю можна було побажати для своїх ворогів (*similia similibus* – подібному подібне − одна із стандартних формул проклять), наприклад, щоб людина стала тяжкою, як свинець, чи нікчемною і холодною, як метал: *Frigidum enim, grave, cinereum et quasi mortis pallore suffusum Saturni metallum…* [2, XLIX] – *Холодний, навіть тяжкий, сірий і ніби по-мертвому блідий, вилитий Сатурном метал* [15, с. 12].

Таблички підкладали покійникам в могили, або вкладали у праву руку через те, що їх душі ще деякий час залишались підв'язаними до могили, і ще довго залишалися злими через раптову смерть. Таким чином, гнів мертвих можна було використати якнайефективніше [5, с. 56–57]. Існують свідчення історика Тацита (50 – 120 р. н.е.) та Діона Кассія про те, що таблички заривалися в будь-яку могилу з метою негативного впливу на живу людину[4, II, 69].

На *tabullae defixiones* могли писатися і любовні привороти і, якщо необхідно було водночас і нейтралізувати суперника (як помста за зраду чи погрози за відмову в коханні), і завоювати прихильність об'єкта любовних зазіхань. Подібний приклад зустрічаємо у творах римських поетів Вергілія (70 р. до н. е. – 19 р. до н. е.) та Марціала (бл. 40 р. – 105 р. н. е.):

Limus ut hic durescit et haec ut cera liquescit

Uno eodemque igni, sic nostro Daphnis amore [7, VIII, 80–81]. – *Як глина ця затверділа, так і віск розплавиться у вогні, так і любов нашого Дафніса.*

Non amet hanc vitam quisquis me non amat, opto,

Vivat et urbanis albus in officiis [3, I, 55] – *Той, хто мене не любить, нехай в житті нікого не полюбить. Бажаю, щоб він жив марно.*

Цікавим в дослідженні проклять, та й взагалі всіх магічних формул, є мотиви, які спонукали до їх створення. Якщо, наприклад, для любовного привороту існує мотив зради, то для інших – здійснення вбивств, що спонукало родичів до помсти, та дрібних злочинів, таких, як крадіжки. Прокляття наносилися на спеціальні таблички, які вивішувалися на зовнішній стороні храму. Для досягнення цілей такі таблички повинні були містити детальну вказівку на провину певної особи з тією метою, щоб ця особа, впізнавши в описі себе, поквапилася, остерігаючись згубного впливу богів, виправити свою помилку або визнати свою провину: наклеп на когось, присвоєння чиєїсь власності, борг, тощо.

Отже, дослідження можливостей генологічної класифікації сакральних текстів виявило низку критеріїв, релевантних для їх поділу. Всі сакральні тексти за критерієм сфери їх використання було поділено на магічні та релігійні. Інші класифікації можуть спиратися на найрізноманітніші критерії: зміст, стиль, мову та хронотоп написання, авторство (його наявність або відсутність), мету та мотив використання, форму представлення, наявність/ відсутність ритуалу. Залежно від призначення сакральних текстів було чітко розмежовано поняття замовляння, наговору та привороту.

Література:

1. Apuleius. Metamorphoses [Електронний ресурс] / L. Apuleius // The Latin Library. – Режим доступу : http://www.thelatinlibrary.com/apuleius.html

2. A. Audolent. Defixionum tabellae... // Auguste Audolent // Fontemoing, 1904. – 568 с.

3. M. Valerius Martialis. Epigrammaton libri [Електронний ресурс] /Marcus Valerius Martialis // The Latin Library. – Режим доступу : http://www.thelatinlibrary.com/martial.html

4. P. Cornelius Tacitus. Annales [Електронний ресурс] / Publius Cornelius Tacitus // The Latin Library. – Режим доступу : http://www.thelatinlibrary.com/tac.html

5. Q. Sept. Florens Tertullianus. De anima [Електронний ресурс] / Quintus Septimius Florens Tertullianus // Encyclopædia Britannica – Режим доступу : http://www.britannica.com/biography/Tertullian

6. P. Vergilius Maro. Aeneid [Електронний ресурс] / Publius Vergilius Maro // The Latin Library. – Режим доступу : http://www.thelatinlibrary.com/verg.html

7. P. Vergilius Maro. Eclogues [Електронний ресурс] / Publius Vergilius Maro // The Latin Library. – Режим доступу : http://www.thelatinlibrary.com/verg.html

8. Адмони В. Г. Система форм речового высказывания / Владимир Григорьевич Адмони. – СПб. : РАН Ин-т лингв. исслед, 1994. – 153 с.

9. Алпатов В. М. Вопросы лингвистики в работах М.М. Бахтина 40–60-х годов / Владимир Михайлович Алпатов // Вопросы языкознания. – 2001. – № 6. – С. 123–137.

10. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 896 с.

11. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французького языка / Шарль Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.

12. Бахтин М.М. Собрание сочинений : в 7 т. / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Русские слова-ри, 1996. – Т. 5 : Проблема речевых жанров. – С. 159–206.

13. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.

14. Иванова Р. А. Сакральный текст какособый тип спеціального текста / Р. А. Иванова //Linqua mobilis: Научный журнал. Вып. № 1(15) // – Челябинск : Челябинский государственный университет, 2009. – с. 51-55.

15. Кагаровъ Е. Г. / Кагаров Е. Г. Греческие таблички с проклятиями / Греческія таблички съ проклятіями. – Х. : Типография Г. П. Радовильского, 1918.

16. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту: підруч. для студ. старш. курсів філол. спец./ Валерія Андріївна Кухаренко. – 3-е вид. – В. : Нова книга, 2004. – 261 с.

17. Познанский Н. Ф., Капица Ф. С. Заговоры: Опыт исследования заговорных формул / Николай Федорович Познанский, Фёдор Сергеевич Капица.– М. : Индрик, 1995. – 352 с.

18. Помяловский И. В. Эпиграфические этюды/Иван Васильевич Помяловский. – СПб., 1873.

19. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность / Валерия Евгеньевна Чернявская. – М. : Либроком, 2009. – 248 с.

УДК 811.111: 82-1

Н. О. Гач,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПАРАДИГМА ЕКО-ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ДИСКУРС-АНАЛІЗУ

У статті окреслено базові підходи до дискурсивного аналізу текстів з позиції еко-лінгвістичних досліджень. Автором визначено поняття «еко-лінгвістика» й «еко-критика», встановлено основні напрямки еко-критичного аналізу текстів, які передбачають посилання на екологічний контекст, а також виокремлено основні методологічні підходи до дискурсивного аналізу текстів з точки зору еко-лінгвістики. Розглянуто поняття еко-критики як міждисциплінарної парадигми, а також визначено її провідні напрямки. Стверджується, що основу еко-критики складає усвідомлення нерозривного взаємозв'язку між мовою, соціумом, культурою і навколишнім середовищем, адже у ході історії природа перетворилась на культурний конструкт, категорію текстуальних і культурних досліджень, що застосовується до лінгво-когнітивного аналізу творів різних епох і жанрів.

Ключові слова: *дискурсивний аналіз, еко-критика, еко-лінгвістика, культурний конструкт, навколишнє середовище, природа.*

PARADIGM OF ECO-LINGUISTIC RESEARCH IN THE CONTEXT OF MODERN APPROACHES TO DISCOURSE ANALYSIS

The ecological turn in humanities and social sciences has triggered the emergence of numerous multidisciplinary approaches to the study of ecological issues in relation to society and culture. The article outlines the basic approaches to the discourse analysis of texts from the perspective of eco-linguistic research because of their relevance within the philosophical, social and human sciences in recent decades. The author defines the notions of «eco-linguistics» and «eco-criticism», sets the main directions of eco-critical analysis of texts which provide links to the environmental context, and singles out the basic methodological approaches to the discourse analysis of texts in terms of eco-linguistics. The notion of eco-criticism as interdisciplinary paradigm within the linguistic and literary doctrines is considered in details on the assumption of the fact that the nature as a relatively independent cultural and intellectual phenomenon is the embodiment of the cultural and aesthetic values and conventions of a linguistic community, and defines its relationships with other social groups in terms of race, class, gender, nationality, and geographical location. It is proved that eco-critical research is based on the awareness of the inseparable relationships between language, society, culture and environment, because in the course of history nature has turned into a cultural construct, a category of textual and cultural studies, which is applicable to the linguistic-cognitive analysis of texts of different epochs and genres.

Key words: *cultural construct, discourse analysis, eco-criticism, eco-linguistics, environment, nature.*

ПАРАДИГМА ЭКО-ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ К ДИСКУРС-АНАЛИЗУ

В статье обозначены базовые подходы к дискурсивному анализу текстов с позиции эко-лингвистических исследований. Автором определены понятия «эко-лингвистика» и «эко-критика», установлены основные направления эко-критического анализа текстов, предусматривающих ссылку на экологический контекст, а также описаны основные методологические подходы к дискурсивному анализу текстов с точки зрения эко-лингвистики. Рассмотрено понятие эко-критики как междисциплинарной парадигмы, а также определены ее ведущие направления. Утверждается, что основу эко-критики составляет осознание неразрывной взаимосвязи между языком, социумом, культурой и окружающей средой, ведь в ходе истории природа превратилась в культурный конструкт, категорию текстовых и культурных исследований, которая применяется к лингво-когнитивному анализу произведений различных эпох и жанров.

Ключевые слова: *дискурсивный анализ, эко-критика, эко-лингвистика, культурный конструкт, окружающая среда, природа.*

Постановка наукової проблеми та її значення. В останні десятиліття у центрі уваги гуманітарних і соціальних наук опинилася проблема збереження навколишнього середовища, зумовлена загрозою порушення екологічного балансу і навіть можливої екологічної катастрофи. Тому природа як унікальний феномен все частіше підлягає міждисциплінарним дослідженням екологічних питань у рамках аналізу різних типів дискурсу із залученням історичного, соціального й культурного контекстів. Такий еко-критичний поворот у царині лінгво-культурних студій, безсумнівно, передбачає перегляд усталених відносин між соціумом, культурою, літературою і власне природою [25, с. 50], що становить нову наукову проблему для дослідників у різних галузях знання; адже внаслідок соціальних і культурних трансформацій, які призвели до зміни уявлень і способів репрезентації природи, вона сама перетворилася на культурний конструкт, предмет аналізу у рамках філософії, соціології, культурології і лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Витоки терміну «еко-критика», сформульованого у 1970-х роках, сягають ще у першу половину XIX століття. Твір Р. Емерсона «Природа», створений у 1836 році, можна вважати одним із перших, що розкриває перед читачем теоретичний погляд на поняття природи, зокрема у контексті поетики. Сучасні дослідження у галузі еко-критики значною мірою завдячують двом працям у рамках літературних і культурних студій – «The Machine and the Garden: Technology and the Pastoral Ideal in American Culture» (L. Marx, 1964) і «The Country and the City» (R. Williams, 1973). Обидва автори зосереджуються на історії культури і літературній конкретизації неоднозначного ставлення до природи з позиції урбанізму і промислових технологій [4, с. 14]. На сучасному етапі екологічний поворот у галузі гуманітарних і соціальних наук спричинив появу численних міждисциплінарних підходів до вивчення екологічних питань у їх взаємозв'язку з культурою і суспільством [3; 4; 11; 12; 13; 14; 16]. Поява еко-критики [3; 4; 14; 19], еко-поетики [10], еко-фемінізму [9; 24], а також еко-психології [8; 18] розширила рамки дискурс-аналізу текстів, які несуть у собі посилання на екологічний контекст.

Мета і завдання статті. У ході історії природу часто використовували як ідеологічний інструмент і знаряддя влади та маніпуляції з метою виправдання так званих «природних» ієрархій статі, класу, раси, етнічної приналежності тощо [25, с. 50]. Тому метою проведеного дослідження є встановлення основних напрямків еко-лінгвістичних досліджень і підходів до дискурсивного аналізу текстів, проблематика яких стосується питань навколишнього середовища, з огляду на той факт, що природа як культурний конструкт є втіленням традицій і звичаїв мовної спільноти, а рівень і якість взаємозв'язків між людиною і природою визначають характер стосунків мовців з іншими соціальними групами і навколишнім світом

© Н. О. Гач, 2015

загалом, адже способи, якими ми сприймаємо, взаємодіємо і змінюємо природу, не можна відокремити від того, ким ми є у відношенні раси, класу, статі, віку, національності і географічного розташування [12, с. 13]. Основні завдання статті полягають у визначенні понять «еко-лінгвістика» й «еко-критика», а також у виокремленні основних методологічних підходів до дискурсивного аналізу текстів з огляду на провідні напрямки еко-лінгвістичних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Оскільки зв'язок між мовою і сферою екології полягає у тому, що ставлення соціуму до навколишнього світу визначається впливом концептів, ідеологій і ментальності мовців, то еко-лінгвістику варто розглядати з точки зору сукупності підходів до аналізу мовних схем, які впливають на сприйняття людьми навколишнього середовища, а також мовних форм, що стверджують як екологічну деструкцію, так і надихають на захист світу природи. Отже, еко-лінгвістика вивчає ідеології, метафори, фрейми, а також інші численні когнітивні та лінгвістичні феномени, які викривають ментальні моделі, що глибоко вкорінені у свідомість мовців і проявляються між рядками текстів, які побутують у суспільстві [21, с. 1-5].

Вивчення природи як культурного конструкта у лінгвістичному вимірі передбачає застосування міждисциплінарних теоретичних підходів до аналізу тексту і використання досягнень у галузі екології, культури і соціології. Теоретико-методологічні підходи до дискурс-аналізу визначаються такими основними напрямками еко-лінгвістики, як екологічні дослідження мови і лінгвістичні дослідження екології. У рамках еко-досліджень мови екологію розглядають як систему, чиї основні біологічні параметри функціонують як метафори, а взаємозв'язок між мовою, природою і навколишнім середовищем у цілому слугує необхідною передумовою екологічного підходу до вивчення мови і культури. Лінгвістичні дослідження екології у свою чергу зосереджуються на визначенні ролі мовної системи у процесі формування культурного концепту природи [5, с. 133]. У рамках дискурс-аналізу такі дослідження мають прикладне значення, бо зосереджуються на вивченні мовних особливостей текстів і розглядають навколишнє середовище, природу зокрема, як культурний конструкт, представлений на текстуальному рівні.

Як і еко-лінгвістика, еко-критика передбачає широке коло досліджень, основою яких є усвідомлення тісного взаємозв'язку між людською культурою і навколишнім світом. Тому предметом еко-критики є взаємовплив природи і культури [13]. Більшість еко-критиків розглядають тексти як відображення навколишнього середовища і людської взаємодії з ним, враховуючи при цьому особливості текстової репрезентації проблеми, а також ідеологічні й соціо-історичні фактори впливу [4].

Для першої хвилі еко-критики поняття «середовище» було тотожним поняттю «природне середовище», у результаті чого вважалося, що світи природного і людського ніяк не перетинаються. Саме тому спершу під еко-критикою розуміли турботу про землю, а її мету вбачали у боротьбі за збереження біологічних видів [6, с. 4]. Надалі завдання еко-критики було спрямовано на встановлення рамок концепту культури з точки зору «філософії організму», яка ставила під сумнів ієрархічні взаємовідносини між людьми й іншими об'єктами природного світу [7, с. 172]. Однак друга хвиля еко-критики відмовилася від органіцистичних моделей вивчення навколишнього середовища, оскільки її представники вірили у тісний взаємозв'язок між природним і штучно створеним середовищем. У цей час активно розвивалася ідея соціальної еко-критики, яка мала так само серйозно займатися питаннями урбаністичних ландшафтів, як і проблемами природних екосистем [2, с. 32]. Крім того, значну увагу було приділено пошукові природних осередків у містах, а також висвітленню злочинів у сфері еко-несправедливості щодо маргінальних груп суспільства [4, с. 24].

На сучасному етапі еко-критика як літературний підхід передбачає вивчення взаємовідносин між текстом і фізичним середовищем [14, с. xix] та фокусується на художньому вираженні людського досвіду як у природно, так і у культурно сформованому світі. Вона розглядає літературу й інші культурні форми як частину інтелектуальної екосистеми, що формується і підтримується шляхом взаємодії між природним світом, людським і не людським, і його культурними репрезентаціями [23, с. xii-xiii]. У широкому розумінні еко-критика є вченням про взаємозв'язки між цивілізацією і природою упродовж усієї історії розвитку культури, що також спрямоване на критичний аналіз власне поняття «людина» [11, с. 4-5]. Оскільки мова не існує окремо від культури, яку можна визначити як соціально набутий набір навичок та ідей у рамках певної спільноти, то вважається, що репрезентації «природного» світу є соціально сконструйованими [1, с. 3]. Саме тому у рамках еко-критики природа розглядається як культурний конструкт на рівні лінгвістичних одиниць і художньої структури тексту.

Інтерпретація тексту значною мірою залежить від вибору лінгвістичних одиниць, які є символічно й ситуативно вмотивованими і представляють культурно-національний досвід мовної спільноти. Мова є медіумом, у рамках якої створюється значення, медіумом, який дозволяє соціальним групам розвивати, структурувати і реалізувати концепти реальності, медіумом, який виконує перформативну функцію упорядкування світу. Саме мова дозволяє нам розвивати онтологічні концепти природи, культури і людини, і саме її текстуальна репрезентація формує відносини між людьми і природою [17, с. 112]. Таким чином, когнітивний аналіз лінгвістичних одиниць, які репрезентують концепт природи, базується на підходах, що розглядають мову як частину соціо-культурної екології, яка формує спільноти і культури, а також розкриває когнітивну здатність організмів пристосовуватись до навколишнього середовища [20, с. 7].

В еко-літературі автор поєднує свій безпосередній чуттєвий і тілесний досвід взаємодії з навколишній середовищем із культурними знаннями. Крім того, читачі, які володіють своїм власним досвідом взаємодії з природою, інтерпретують еко-тексти відповідно до особистих когнітивних процесів [22, с. 472]. Тому одним із найбільш потужних засобів дискурс-аналізу є конструкціонізм, який передбачає розуміння природи як втілення інтересів певних соціальних груп. Відповідно, еко-критики вивчають шляхи, з допомогою яких природа перетворюється на культурний конструкт, і водночас беруть до уваги те, що природа існує як об'єкт і основа певного дискурсу [11, с. 10]. Л. Бюел називає це міфом взаємного конструкціонізму, фізичного середовища (як природного, так і створеного людиною), що певною мірою формує культуру і водночас постійно її змінює [3, с. 6]. Отже, еко-критичний підхід до вивчення еко-текстів передбачає залучення екстра-лінгвістичної інформації про культурне, соціальне й історичне середовище мовної спільноти у процес когнітивного аналізу текстів, забезпечуючи у такий спосіб розуміння особливої ролі природи у житті людей.

Як міждисциплінарна парадигма у рамках лінгвістичних і літературних студій, що знаходиться у стані свого розвитку, еко-критика еволюціонувала у декількох напрямках, методологічні підходи яких дозволяють проводити всеохоплюючий дискурс-аналіз.

Зорієнтований на дослідження змісту твору соціо-політичний напрямок еко-критики розглядає тексти з точки зору їхньої уваги до феноменів природи і проблем навколишнього середовища. У результаті природа (на рівні з расою, класом і статтю) усталилась як категорія текстуальних і культурних досліджень, що застосовується до аналізу текстів різних епох і жанрів [25, с. 51]. З методологічної точки зору встановлення взаємозв'язку між змістом літературних творів і його лінгвіс-

тичною репрезентацією полягає у визначенні референтної ситуації, наділеної концептуальним значенням; лінгво-культурній інтерпретації базових елементів концептуальної сфери мовної спільноти; структуризації і узагальненні результатів, що сприяють формуванню цілісної концептуальної картини світу у рамках певного типу дискурсу.

Культурно-антропологічний напрямок еко-критики спрямований на дослідження процесів само-відмежування людини у контексті цивілізаційного розвитку. На відміну від попередніх епох, коли життя людини залежало від природного циклу, сучасне суспільство втратило взаємозв'язки зі світом природи [25, с. 52]. З цієї точки зору природу можна розглядати як автономний концепт, який репрезентує змінну систему соціальних вірувань і цінностей мовців. Оскільки процес культурного розвитку є еволюційним по своїй суті, окремі концепти також варто розглядати як формули еволюції та узагальнюючі ланки культурного континууму. Саме тому культурно-антропологічний підхід дозволяє здійснювати аналіз змін у стосунках між природою і людською цивілізацією.

На етичному рівні дослідження еко-критика прагне переглянути антропоцентричну систему культурних цінностей, що виключає визнання беззаперечної цінності природи [25, с. 52]. У рамках лінгво-культурного аналізу текстів така мета еко-критики є однією з провідних, оскільки слугує основою для вивчення ставлення мовної спільноти до природи, беручи до уваги культурні, історичні й соціальні умови її існування.

З епістемологічної точки зору еко-критика є частиною зсуву ширшої пост-класичної парадигми від випадкових і лінійних до складних і нелінійних форм знання. Якщо прийняти такі еволюційні зміни як аксіому, то в основі дослідження опиняться не ізольовані властивості окремих феноменів, а їх процесуальна взаємодія [25, с. 53]. Такий напрям досліджень дозволяє еко-критикам розглядати природу як самодостатній концепт, наділений особливими характеристиками, визначеними культурним досвідом мовців, який еволюціонує у часі й просторі.

Ще один напрям еко-критики, який становить особливу цінність для аналізу літературних текстів, стосується можливого застосування естетичного і художнього вимірів літератури до екологічно трансформованої моделі людства і людської культури зокрема. У всі часи література вважалася медіумом «культурної екології», адже центром її уваги завжди були взаємозв'язки домінуючих культурних систем і проявів людської та не людської природи. Відповідно, література також виступає чуттєвою сферою прихованих проблем і дисбалансу у сфері культури, формою текстуальності, яка критично збалансовує і символічно відтворює те, що є маргіналізованим, проігнорованим, приниженим або виключеним домінантними історичними структурами влади, системами дискурсу і формами життя, але що у будь-якому разі є надзвичайно важливим для різносторонньої оцінки людського існування у контексті взаємовідносин між культурою і природою [25, с. 53-56]. Отже, еко-критичне прочитання літературних текстів передбачає всеохоплюючий аналіз культурних проявів природи, а також способів її репрезентації. Іншими словами, усвідомлення природного середовища як фізично-матеріальної сутності і культурного конструкту, а також розуміння культури як такої, що є вкоріненою у фізично-матеріальний світ, складає основу літературної еко-критики [15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як бачимо, розуміння природи визначається не лише фізично-матеріальними умовами, але і людськими очікуваннями й культурною соціалізацією. Таким чином, природа як культурний конструкт розкриває індивідуальні і колективні механізми сприйняття мовцями навколишнього світу і слугує вираженням суспільних ідеологій. Відтворення природи не як об'єкта, а як автономної сили є тим вибором, що базується на культурних і індивідуальних уявленнях. Вибір зобразити природу як активного агента чи пасивного об'єкта відображає уявлення про самого себе, спільноту і в ширшому контексті навіть про націю в цілому [15, с. 80]. Саме тому дослідження світової літератури, а також інших типів дискурсу в діахронічній перспективі допоможе якнайповніше простежити еволюцію відношення соціуму до навколишнього середовища, беручи до уваги часово-просторові координати його існування.

Література:

1. Alexander R. Framing Discourse on the Environment: A Critical Discourse Approach / R. Alexander. – New York and London : Routledge, Taylor and Francis Group, 2009. – 239 pp.

2. Bennett M. From Wide Open Spaces to Metropolitan Places: The Urban Challenge to Ecocriticism / M. Bennett // ISLE. – 2001. – № 8. – Pp. 31–52.

3. Buell L. Writing for an Endangered World: Literature, Culture, and Environment in the U.S. and Beyond / L. Buell. – London : Belknap Press, 2001. – 361 pp.

4. Buell L. The Future of Environmental Criticism. Environmental Crisis and Literary Imagination / L. Buell. – London : Blackwell Publishing, 2005. – 195 pp.

5. Busse B. (Historical) ecolinguistics and literary analysis / B. Busse // Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism. – Amsterdam and New York : Rodopi, 2006. – Pp. 131–154.

6. Coupe L. The Green Studies Reader: From Romanticism to Ecocriticism / L. Coupe. – London : Routledge, 2000. – 315 pp.

7. Elder J. Imagining the Earth: Poetry and the Vision of Nature / J. Elder. – Urbana : University of Illinois Press, 1985. – 247 pp.

8. Fideler D. Restoring the Soul of the World: Our Living Bond with Nature's Intelligence / D. Fideler. – Rochester : Inner Traditions, 2014. – 311 pp.

9. Gaard G. Ecofeminism: Women, Animals, Nature / G. Gaard. – London, Temple University Press, 2010. – 241 pp.

10. Gander F. Redstart: An Ecological Poetics / F. Gander, J. Kinsella. – Iowa City : University of Iowa Press, 2012. – 96 pp.

11. Garrard G. Ecocriticism / G. Garrard. – London and New York : Routledge Taylor and Francis Group, 2004. – 230 pp.

12. Gersdorf C. Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism / C. Gersdorf, S. Mayer. – Amsterdam and New York : Rodopi, 2006. – 490 pp.

13. Glotfelty C. What is Ecocriticism? [Електронний ресурс] / C. Glotfelty // Association for the Study of Literature and Environment. – 2014. – Режим доступу до вид. : http://www.asle.org/sitte/resources/ecocritical-library/intro/defining/ glotfelty/.

14. Glotfelty C. The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology // C. Glotfelty, H. Fromm. – London : University of Georgia Press, 1996. – 456 pp.

15. Grewe-Volpp Ch. Nature «out there» and as «a social player»: some basic consequences for a literary ecocritical analysis / Ch. Grewe-Volpp // Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism. – Amsterdam and New York : Rodopi, 2006. – Pp. 71–86.

16. Kull K. Semiotic ecology: Different natures in the semiosphere / K. Kull // Sign Systems Studies. – 1998. – № 26. – Pp. 344-371.

17. Mayer S. Literary studies, ecofeminism ad environmentalist knowledge production in the humanities / S. Mayer // Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism. – Amsterdam and New York : Rodopi, 2006. – Pp. 111–128.

18. Roszak T. The voice of the Earth: An exploration of ecopsychology / T. Roszak. – New York : Touchstone, 1993. – 377 pp.

19. Rueckert W. Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism / W. Rueckert // Iowa Review. – 1978. – № 9(1). – Pp. 71–86.

20. Steffensen S. Ecolinguistics: the state of the art and future horizons / S. Steffensen, A. Fill // Language Sciences. – 2014. – № 41(6). – P. 25.

21. Stibbe A. Ecolinguistics. Language, ecology and the stories we live by / A. Stibbe. – London and New York : Routledge, 2015. – 207 pp.
22. Timo M. Where do your borders lie? Reflections on the semiotical ethics of nature / M. Timo // Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism. – Amsterdam and New York : Rodopi, 2006. – Pp. 455–476.
23. Volkmann L. Local natures, Global Responsibilities. Ecocritical Perspectives on the New English Literatures / L. Volkmann, N. Grimm. – Amsterdam and New York : Rodopi, 2010. – 370 pp.
24. Warren K. Ecofeminism: Women, Culture, Nature / K. Warren. – Bloomington and Indianapolis : Indiana University Press, 1997. – 454 pp.
25. Zapf H. The state of ecocriticism and the function of literature as cultural ecology / H. Zapf // Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism. – Amsterdam and New York: Rodopi, 2006. – Pp. 49–70.

УДК 811.1111

Н. В. Глінка, В. М. Гавриленко,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

ФУНКЦІЯ МОВИ І «ТИШІ» В ПРОЗОВИХ ТВОРАХ КЛАРІСЕ ЛІСПЕКТОР

У статті розглядаються функції мови та «тиші» в прозі бразильської письменниці Кларісе Ліспектор. Ці два концепти є важливими елементами в контексті літератури постмодернізму, і в творах К. Ліспектор – зокрема, адже вони сприяють глибшому розкриттю персонажів, їх функції в рамках наративу твору. В статті наводяться приклади використання даних концептів та досліджується їх значення в аспекті впливу на дискурс творів письменниці.
Ключові слова: *дискурс, постмодернізм, мова, тиша*

THE FUNCTION OF LANGUAGE AND «SILENCE» IN PROSE WORKS OF CLARICE LISPECTOR
In this article the authors study the functions of language and «silence» in the prose of a Brazilian writer Clarice Lispector. These two concepts are very important elements in the context of post-modern literature, and specifically – in the works of Clarice Lispector, because they facilitate the deeper characterization of the heroes, their function in scopes of the works' narrative. There are certain examples of usage of these concepts along with the research of their meaning in the context of the influence on the writer's works' discourse. The abstract deals with elements of philosophy of existentialism in the prose works of Clarice Lispector and the verbal manifestation of these elements in her texts. The language practices and the elements of manifestation of silence mitigate the defining of the role of the heroes in scopes of their ontological role in the discourse of the writer's work. The article also emphasizes the peculiar linguistic characteristics of the female characters which are dominant in the works of this Brazilian author.
Key word: *discourse, postmodern, language, silence.*

ФУНКЦИЯ ЯЗЫКА И «ТИШИНЫ» В ПРОЗОВЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ КЛАРИСЕ ЛИСПЕКТОР
В данной статье рассматриваются функции языка и «тишины» в прозе бразильской писательницы Кларисе Лиспектор. Эти два концепта являются важными элементами в контексте литературы постмодернизма, и в творчестве К. Лиспектор – в частности, так как они способствуют более глубокому раскрытию персонажей и их функций в рамках нарратива произведения. В статье приводятся примеры использования данных концептов и исследуется их значение в аспекте влияния на дискурс произведений писательницы.
Ключевые слова: *дискурс, постмодернизм, язык, тишина*

Постановка проблеми: Актуальність даного дослідження зумовлена відсутністю в українських мовознавчих та літературознавчих студіях наукових досліджень творчості Кларісе Ліспектор, а вони в перспективі мають дуже важливе значення – визначення місця авторки в контексті світової літератури, дослідження основних тематик її творчості, а також виявлення можливих зв'язків її творчості з українською культурою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Дослідженням творчості Кларісе Ліспектор займаються такі вчені як Надія Бателла Готліб (її вважають найкращим знавцем її творчості), Діана Мартінг (досліджує тему фемінності в творах Кларісе Ліспектор, а також риси постмодерної літератури, наявні в її творах), Бенджамін Мозер (біограф, найбільший знавець життєвого і творчого шляху авторки), Флора Шимінович та Нельсон Вієйра, які досліджують релігійну складову творів бразильської письменниці, та ін.

Мета і завдання дослідження: визначити особливості відображення концептів мови та «тиші» в прозових творах Кларісе Ліспектор, дослідження їх ролі в мовній реалізації особистості персонажів, визначення особливостей текстів письменниці, які дають змогу віднести її до когорти письменників-постмодерністів.

У той час як розмежування відмінностей між сучасними і постмодерністськими темами і формами все ще є досить спірним, мало хто сумнівається, що збільшення фрагментації, а-історичність, і використання стилізації в культурному виробництві Америки і Європи характеризують період між протестами кінці 1960х років і реакцією на постмодернізм кінця 1980х років. У Латинській Америці розбіжності між модернізмом і постмодернізмом (на відміну від Європи) окреслюються не так чітко значною мірою тому, раніше літературні руху в регіоні були визначені просто назвами цих течій, які використовувались в заданих хронологічних рамках. Бразильський модернізм, рух авангарду початку XX століття, наприклад, містить багато такого, що тематично і стилістично належить до постмодернізму, а постмодернізм містить риси модернізму. Як письменник, Кларісе Ліспектор належить до когорти (пост)модерністів.

Таємниці оточували все життя Кларісе Ліспектор; суспільство так і не дійшло до однозначних висновків стосовно всіх його аспектів, починаючи від її народження і до її віросповідання та сексуальності [8, с. 3]. Кларісе Ліспектор і не намагалась розвіяти міфи про своє життя – всі свої секрети вона тримала при собі. Але деталі, які читачі все ж здатні осягнути, показують наскільки її творчість була сильною та інноваційною. Її стиль та ідеї, що провокують роздуми, а також її таємничий життя продовжують надихати і зачаровувати читачів і до сьогодні.

(Пост)модернізм Ліспектор є, відповідно до одного з аспектів французької теорії постмодернізмі, прагненням до об'єкта, який неможливо створити, і який тим не менш створений її літературною мовою. Це створення словесного простору натякає на відсутність відповіді на вічні питання існування.

Фабіо Лукас побіжно згадує про зв'язок робіт Ліспектор і концепції постмодернізму в статті 1987 року «Clarice Lispector e o Impasse da narrativa contemporanea», де він пише, що в 1980і роки історичний «потік» сучасної бразильської оповіді може бути «розблокований» за умови більшого визнання інноваційного характеру оповідань письменниці.

© Н. В. Глінка, В. М. Гавриленко, 2015

Однією з найважливіших (пост)модерністських характеристик розповіді «Horses» є її фрагментарність. Жан-Франсуа Ліотар та інші теоретики постмодерну критикували використання підходу «великої історії» або «великого наративу». Відкидання такого «зверхнього» наративу в англо-американському літературному просторі розділяє модернізм і постмодернізм, а в Латинській Америці – традиційну літературу від авангардної. Таким чином хроніка Кларісе Ліспектор слугує прикладом зрілої мета літературної роботи. В «Horses» стиль її письма стає більш естетичним, більш наполегливим у своїй не-наративності і нераціональності, більш грайливим та іронічним, ніж у ранніх роботах..

Ліспектор відкидає текст як вже готову роботу. Таким чином вона підтверджує її фрагментарність. Однак заголовок «The girl and the horse» певним чином підтверджує цілісність тексту. Головний заголовок хроніки «The dry study of horses» спонукає розпізнати мовний ритм повторюваності слова «horse», а також концептуальну регулярність незакінченості всіх частин тексту. Відповідно до заголовку, можна припустити, що робота має цілу множину форм, але в той же час всередині неї, в її частинах, спостерігаються певні спільні риси. Весь заголовок і текст – «The girl and the horse» є суперечливим, адже він ніби стверджує, що йдеться про єдине дослідження, в той час як це збірка розрізнених частин [7, с. 437]. Таким чином ми бачимо, що робота К. Ліспектор репрезентує собою складний процес, який Дебра Кастільо називає «запереченням». І хоча заперечення – важливий термін в концепції екзистенціалізму, який тим не менш відкидається французькою філософією більш пізнього періоду, Кастільо підходить до цього явища більш стримано. Суть в тому, що говоріння підтверджує існування чогось, а тоді заперечує його, але залишаючи натяк на це підтвердження. В такому ракурсі заголовок хроніки називає текст завершенним, але водночас – незавершеним, і цілісним текст, який насправді складається з суміші розрізнених фрагментів. Багато підзаголовків всередині тексту змушують читачів очікувати, що вони зрозуміють, про що буде йтись далі, хоча ці ж заголовки часто «не підходять» уривкам тексту, яким вони передують.

Критики давно визначили «мовчання» як одну з головних характерних прози Кларісе Ліспектор. Набуваючи різноманітних форм і граючи безліч ролей, воно пронизує всі її роботи. Підсумовуючи різні погляди з цього приводу, Елізабет Лоу говорить: «Серце світу Кларісе Ліспектор – це мовчання, тихе сяйво поза дією і поза словами, які вона, як і її героїні, невпинно творить». Заповнену відчуттям блокування, відчуженості і фрустрації, прозу Кларісе Ліспектор однак можна прочитувати як дискурс тиші [6, с. 24], ліричний коментар до крихких людських стосунків в площині мови, людського пізнання і реальності. Фокусуючись на цих металітературних проблемах, романи і розповіді Кларісе Ліспектор дають приклад того письма, яка можна назвати «постмодерністським», письменства, в якому головний об'єктом стає сама природа письменства, процес, за допомогою якого воно щось утверджує [9, p. 6]. Але хоча в прозі Ліспектор і є декілька ключових рис, властивих літературі пост-модернізму [6, с. 25] одна з них є більш репрезентативною для цього стилю письма, а ніж використання прийому тиші, риса, властива всій прозі авторки, яку вона розвиває як метафорично так і за допомогою метонімії, для опису і втілення відчудженності сучасної людини. Оскільки тиша відіграє центральну роль в роботі К. Ліспектор, її твори надають читачеві чітку картину як один з найбільш характерних атрибутів постмодернізму функціонує в якості визначальної риси літературного світу конкретного автора. В якості функції мови саме тиша показує, наскільки прикладним міг би бути доробок письменниці в дослідницьких роботах таких теоретиків нарративу як Ролан Барт («Нульовий рівень культури»), Моріс Бланшо (Le Livre a venir), Жак Лакан (Ecrits) і Джордж Стейнер (Мова і тиша), які фокусувались саме на проблемі тиші в повоєнній літературі (період після Другої світової війни) [2, с. 47].

Гассан показує, що термін «тиша» може вживатись в якості тропу, який характеризує новий стиль письма, який розквітнув у численних західноєвропейських культурах в період з 60 по 70і роки. Він стверджує, що постмодерністські письменники дуже часто занадто сильно фокусуються на мові, що мова, яку використовують їх герої, сама по собі несе дуже мало смислового навантаження. Результатом, який Гассан вважає досить типовим для постмодерністських творів, є стан «тиші», який, за іронією, створюється нагромадженням безглуздих слів. (Ця сфокусованість на словах та їх комунікативній функції є типовою лише для оповідань і романів Кларісе Ліспектор, письменниці, для якох слова є «конкретними об'єктами» і невловимим «четвертим виміром» [6, с. 25]. Постмодернізм прози Ліспектор найяскравіше видно саме в цьому аспекті.

Тому письменниця бачить природу і функцію мови як невіддільну від основної теми – людського прагнення до самореалізації та усвідомлення самої себе; практично в усіх її оповіданнях є персонаж, котрий бореться проти мовчання, відмови від мови, чия тривожність має онтологічний характер і це відображається в нестабільних, імпульсних використаннях мови. Щодо безпосередньо структури, а також для характеристики використання мови в літературі К. Ліспектор, то вона ділиться на дві категорії: вираження власної ідентичності персонажа, і його вираження в суспільній свідомості. Ця структуралістська подвійність створює бінарну – і діалектичну – напругу, що характеризує роботу письменниці. і, в той же час, як функція самого механізму, який генерує мова мовчання, є надзвичайно типовою для творчості авторки. Для бразильської письменниці мовчання стає метафорою не-спілкування, відмови мови, як і у інших, більш відомих постмодерністів, наприклад, таких як Л. Борхес, Набоков і Беккет. Ця дихотомія відкритості/закритості забезпечує письменницю мовною структурою, в рамках якої вона може розвивати свої символи. Серед найбільш відомих з них, Мартім (Apple in the Dark, 1961), стає відомим читачеві, насамперед, через його тихі, внутрішні роздуми, і роль мови відводиться на формування і перепрофілювання його особи. Функція мови як найважливішої, однак найзагадковішої сили в людському існуванні, поступово вимальовується як реальний предмет роману. В межах цієї відкритої структури і невизначеного наративу, Ліспектор розвиває два окремі, але тісно взаємопов'язані функції героя поза його онтологічною орієнтованістю: в одній, Мартім, герой, фізично відкидає буржуазне суспільство, частиною якого він має був; в іншій, він відкидає мову, яку він починає сприймати як відображення суспільства, яку він облишив [4, с. 25]. Проблема в тому, як стверджує Грегорі Рабасса, що Мартім це не усвідомлює до кінця [4, с. 26]. У постмодерністського антигероя Мартіма ми спостерігаємо нагромадження хвилі слів, які поглинають його. Наляканий нескінченними можливостями семантичних властивостей слів, він поступово знижує своє «я» до примітивної свідомості, в які мовний акт є безпечним, за межами його здатності його подальшого генерування. Намагаючись осмислити нестабільні зв'язки між мовою і реальністю, Мартім замовкає. Хоча його розум переповнений від використання поетичної мови в усій її напруженості, Мартіму не вдається вирватися зі стану самотності і не-спілкування (тиші). Мова не сприяє Мартіму в його прагненні до самоусвідомлення і пізнання. Тиша перемагає. Персонаж К. Ліспектор, який діє зовсім по-іншому стосовно проблеми мови у визначенні та контролі людського існування – це Г. Х. з роману «The passion of G. H» (1964). Цей насичений роман також розповідає історію містичного пошуку в процесі самореалізації. В якості персонажа – жінка, і нам відомі лише її ініціали, G. H. G. H. також виконує функцію оповідача, і стверджує [5]: «*an entirely new and latent power throbbed in me, and I was in possession of a certain grandeur: the grandeur of courage, as if my very fear had at last invested me with daring.... An entire life of civilized refinement-for fifteen centuries I had not fought back, for fifteen centuries I had not killed, for fifteen centuries I had not died – an entire life trapped in propriety now*

coalesced in me and rever-berated like a silent bell whose vibrations I did not require to hear..... What had I done?..... I had killed. I had killed!» На відміну від Мартіма, G.H. вибирає протистояти хаосу буття, борючись з мовою, поки вона не дасть їй справжність буття. Але, як і у Мартіма, пошук G.H. також закінчується в стані мовчання, хоча в її випадку це особисте мовчання, досягнуте через акт самозвільнення. Для неї, як і для більшості персонажів Ліспектор, це є мовчання в ізоляції, тиша, народженна з усвідомлення того, що знаємо ми про це чи ні, і подобається нам це чи ні, в цьому світі ми самотні. Наприкінці своєї історії, G.H. отримує нове розуміння самотності, вона розуміє, що через її власний інтенсивний містичний досвід вона безповоротно змінилася. Її вибір, який служить прикладом коментаря Зонтага про функції містичного в пост-модерністської літератури, між прийняттям її вільного, хоч і болісного стану свободи або зреченням від цього стану, що означало б повернення до звичайного, недостовірного буття.

Коли Кетрін, дружина і мати, що живе в місті і належить до середнього класу, намагається вступити в боротьбу з відчуттям самосвідомості, яке в неї зароджується, текст набуває форми непрямого внутрішнього монологу. Ми читаємо: *Relieved of her mother's company, she had recovered her brisk manner of walking; alone it was much easier.... And things had disposed themselves in such a way that the sorrow f love seemed to her to be happiness- everything around her was so tender and alive, the dirty street, the old tram cars, orange peel on the pavements- strength flowed to and fro in her heart with a heavy richness»* [3, с. 119]. Коли Кетрін говорить, однак, що вона представляє своє суспільне або соціальне «я», «я» для якого є типовими звичайні слова і вчинки. Тим не менш, хоча вона і є символом у звичайному соціальному контексті, Кетрін іноді задіює своїх чоловіка і дитину у вражаюче загадкових діалогах, використовуючи слова, які функціонують як передавачі того, що можна було б вважати загальними темами. Хотілося б зазначити, однак, що їх спілкування не є вдалим, мова не служить інструментом для подолання не-спілкування, тиші. З цього можна зробити висновок, що герої не поділяють знання і тематики, і таким чином виникає ізоляція і конфлікт. На відміну від невиразності її голосових діалогів (які складають її соціальний дискурс), тихі внутрішні монологи Кетрін відзначені ліричністю нюансів, семіотичною двозначністю, і філософською інтенсивністю. У той час як її розмовне спілкування представляє, по суті, низький рівень спільної мовної взаємодії людей, багатозначне неозвучене мовлення Кетрін репрезентує силу і енергію людського розуму в збудженому і одночасно у стані споглядання себе та інших: «*I've forgotten anything*?» питає мама Кетрін. Катерина теж задумалась, чи може щось було забуто, і вони з побоюванням дивилися одна на одну, тому що, якщо щось дійсно було забуте, то тепер вже занадто пізно..... *«Mother» говорить жінка. Що б вони забули сказати одна одній? Але тепер це занадто пізно. Їй здавалося, що стара жінка мала б одного дня сказати «I am your mother, Catherine,» і що вона мала б відповісти «And I am your daughter». «Don't go sitting in a draught!» прокричала Кетрін. «Now dear, I am not a child» прокричала у відповідь мати, все ще хвилюючись про свою зовнішність.... і раптом Кетрін відчула несподівану потребу спитати її, чи була вона щаслива, живучи з батьком. «Give my love to Auntie!» прокричала вона. «Yes, yes». «Mother» сказала Кетрін.... «Кетрін!» сказала стара жінка з переляканими очима, хапаючи ротом повітря..... Трамвай уже відправлявся* [3, с. 118–119]. Ліспектор вдалося показати, як Кетрін теж стає замкненою в тиші. Ми бачимо, що вона не може сказати, що вона хоче сказати, щоб вирватися з її соліпсизму і щоб її спілкування з іншими мало хоч якесь значення. Не досягши успіху в спілкуванні через мову, Кетрін поступово стає ізольованою і розчарованною постмодерністською героїнею. Основний парадокс цього стану в тому, що читач приходить до розуміння і співпереживання героям Ліспектор навіть у момент розуміння, що вони обидва в пастці у своїх власних словесних лабіринтів. Ми поступово бачимо, що символи, такі як Кетрін, Мартім, G.H., і безліч інших або піддаються цьому душевному спрощенню як вже існуючі інтелектуально дійсні людські істоти або вже, будучи «простими», ведуть боротьбу за відновлення свого буття.

Розмовна мова персонажів в творах письменниці ніколи не може ні створювати, ні отримувати повідомлення і коди, які вони хочуть, і вони гостро усвідомлюють це як мовну недостатність та психологічну травму, яка з цього витікає. Але їх невисловлена і інтеріоризована мова, культивування якої – одна з сильних сторін прози Ліспектор, також змушує їх відчувати себе зрадженими мовою.

Хоча персонажі Кларіce Ліспектор є, як правило, розроблені більш як «різні стани свідомості» [10, с. 4–5], ніж реальні фізичні чи психологічні особи, їх біль відчувається як власне людський. Ми добре знаємо їх, їхні страхи поділяють дуже багатьох людей в епоху після Другої світової війни, епоху, яка зображається в постмодерністській літературі гостро незахищеною і болісною. Єдиним винятком з постмодерністської прози Кларіce Ліспектор є An Apprenticeship or the Book of Delight, суперечливий роман опублікований в 1969 році. Основна різниця між цією роботою і її іншими творами авторки є те, що тут грає діалог більш вирішальну роль у розвитку персонажів, ніж монолог. Діалог, крім того, має велике значення для двох головних персонажів, що беруть участь в подоланні екзистенційного розриву, який ізолює людей [1, с. 429].

Висновки: Кларіce Ліспектор є письменником, чия робота повністю вписується в тематичне і структурне русло західного постмодернізму. Будучи одним з представників так званої «літератури тиші», проза Ліспектор дає широке поле для подальших досліджень.

Література:

1. Fitz, Earl E. A Discourse of Silence: The Postmodernism of Clarice Lispector. Contemporary Literature,Vol. 28, No. 4, After the Boom: Recent Latin American Fiction (Winter, 1987) – P. 420-436 – http://www.jstor.org/stable/1208309

2. Hassan, Ihab. The Dismemberment of Orpheus: Towards a Postmodern Literature. 2nd ed. – Madison : U of Wisconsin P, 1982 – 338 pp.

3. Lispector, Clarice. Family Ties. Translated by Giovanni Pontiero. – Austin and London : University of Texas Press, 1960. – 160 pp.

4. Lispector, Clarice.The Apple in the Dark, trans. Gregory Rabassa. – New York : Knopf, 1967. – 361 pp.

5. Lispector, Clarice. The Passion According to G. H., trans. Jack E. Tomlins, The Borzoi Anthology of Latin American Literature, vol. 2, ed. Emir Rodriguez Monegal with Thomas Colchie. – New York : Knopf, 1977. – 218 pp.

6. Lowe, Elizabeth. Chronology: Clarice Lispector – Center for Inter-American Relations 24 (June 1979). – P. 24–26.

7. Marting, Diane E. Lispector's (Post)Modernity and the Adolescence of the Girl – Colt. MLN,Vol. 113, No. 2, Hispanic Issue (Mar., 1998) – Published by: The Johns Hopkins University PressStable – pp. 433–444 – http://www.jstor.org/stable/3251484

8. Moser, Benjamin. Why This World: A Biography of Clarice Lispector, Oxford University Press (2009)/Haus Publishing Limited. – 449 pp.

9. Newman, Charles. The Post-Modern Aura / Evanston : Northwestern UP, 1985. – P.6

10. Sontag Sontag. The Aesthetics of Silence / in Styles of Radical Will (New York : Farrar, Straus and giroux, 1969). – P. 4–5.

УДК 811.161.2'373.422

Н. С. Голікова,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

У статті проаналізовано особливості реалізації категорії інтертекстуальності в художньому дискурсі П. Загребельного. Мета дослідження полягає в описі контекстуальних «вкраплень», що ними насичена романістика письменника, творчий доробок якого поки що не розглянуто у зв'язку з категорією інтертекстуальності. Основними завданнями наукової публікації є виявлення різнотипних інтертекстем у низці творів белетриста, їх класифікація, визначення стилістичних функцій та вивчення комунікативно-прагматичних особливостей інтертекстів як мовленнєвих ситуацій.

Ключові слова: *текст, інтертекстуальність, інтертекстема, функція, цитація, комунікативний смисл.*

INTERTEXTUALITY IN THE ARTISTIC DISCOURSE OF P. ZAHREBELNYI

The article analyzes the peculiarities of the category of intertextuality in P. Zahrebelnyi's literary discourse. Revealed various forms of cooperation between the texts of reliance on the developed classifications of intertextemas, investegated their typology in the writer's novels and also functional load and pragmatic communicative potential. In Ukrainian linguistics intertextuality started being interpreted as a textual category only at the beginning of XXI century. In the scientific researches of linguists were reflected such issues of it as systematization, aspectology, functionality, etc. Although the linguistic study of the intertextual phenomenon is based on primarily literary texts, works of by far not all famous Ukrainian writers came in sight of developers of this problem.

In P. Zahrebelnyi's fiction accurate and semantic quotes are found, taken in quotes, highlited with graphic spacing or without any graphic highliting. Precedent texts are semantically relevant (mostly biblical quotes), and perform function of cultural creation mainly in historical works of the writer. In P. Zahrebelnyi's modern prose dominate intertekstems, that appeal to mass consciousness – they are: pop songs fragments, quotations from films, etc., representative, game and expressive function of which are representative.

Generally comprehensive study of P. Zahrebelnyi's artistic discourse currently requires wider coverage and detailing of text-creative units, which represent a category of intertextuality and idiostylistems, that are language-aesthetic signs of Ukrainian and world culture as well as make possible intertextual dialogical interaction.

Key words: *text, intertextuality, intertextema, function, citation, communicative meaning.*

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

В статье проанализированы особенности реализации категории интертекстуальности в художественном дискурсе П. Загребельного. Цель исследования состоит в описании контекстуальных «вкраплений», которыми насыщена романистика писателя, творческое наследие которого пока что не рассматривалось в связи с категорией интертекстуальности. Основные задачи научной публикации: выявить разнотипные интертекстемы в ряде произведений прозаика, классифицировать их, определить стилистические функции, прокомментировать коммуникативно-прагматические особенности интертекстов как речевых ситуаций.

Ключевые слова: *текст, интертекстуальность, интертекстема, функция, коммуникативный смысл.*

Одним з найважливіших питань сучасної текстології є всебічний аналіз одиниць, що репрезентують категорію інтертекстуальності. Попри те, що проблему взаємодії різночасових текстів представники зарубіжної та вітчизняної філософії й літературознавства порушили ще в другій половині XX ст., наразі вона не знайшла глибокого, системного відображення в цих та інших науках. У сучасній лінгвістиці, що не так давно привернула увагу до найтиповіших текстотвірних явищ, розроблення теоретичних засад інтертекстуальності є так само досить актуальним.

Як відомо, витоки щодо обґрунтування поняття взаємодії текстів потрібно шукати передусім у літературознавчих розвідках М. Бахтіна [2; 3], який створив концепцію діалогічності та двоголосся, висловив думку про те, що текст пов'язаний не лише з мовною системою, з одиниць якої він складається, а й з іншими текстами. У розвитку теорії інтертекстуальності на межі XX–XXI ст. вагому роль відіграли праці Ю. Крістевої [10; 11], яка вперше ввела в науковий обіг термін «інтертекстуальність», оригінально прокоментувала цю категорію з погляду семіотики, та багатьох інших науковців.

В українському мовознавстві почали тлумачити інтертекстуальність як текстову категорію лише на початку XXI ст. Зусиллями таких вітчизняних мовознавців, як І. Колегаєва [8], Н. Кондратенко [9], О. Переломова [12; 13], О. Селіванова [14], Г. Сюта [16; 17], Р. Чорновол-Ткаченко [18] та ін. сучасна текстологія збагатилася низкою праць, сконцентрованих навколо різних інтертекстів. У наукових пошуках лінгвістів знайшли відображення питання їх систематизації, аспектології, функційності тощо. На думку О. Переломової, у наш час «мовознавчі дослідження феномену інтертекстуальності базуються переважно на художніх текстах» [13, с. 3], однак творчість далеко не всіх відомих українських письменників потрапила в поле зору розробників проблеми.

Мета статті – дослідити специфіку інтертекстуальності в художньому дискурсі П. Загребельного, творчий доробок якого поки що не слугував джерельною базою для лінгвістичних студій у межах теорії інтертекстуальності. Основними завданнями наукової публікації є виявлення контекстуальних «вкраплень» у низці творів белетриста, їх класифікація, визначення стилістичних функцій та вивчення комунікативно-прагматичних особливостей інтертекстів як мовленнєвих ситуацій.

Літературну спадщину П. Загребельного потрібно осмислювати всім, кому залишив у спадок своє художнє слово письменник. Прозу белетриста мають всебічно проаналізувати не лише літературознавці, а й лінгвісти, які, на нашу думку, лише почали вивчати складний мовний світ митця. Наразі один з найраціональніших шляхів комплексного дослідження мовостилю П. Загребельного пролягає через текстологію та дискурсологію, що детально вивчають такі обов'язкові ознаки тексту-дискурсу, як авторство, адресатність, інформативність, інтертекстуальність [12, с. 94].

Поняття інтертекстуальності мовознавці пояснюють не зовсім однаково. Як системотвірну категорію тексту розглядає його О. Переломова, називаючи інтертекстуальністю «різнобічний зв'язок тексту з іншими текстами за змістом, жанрово-стилістичними особливостями, структурою, формально-знаковим вираженням» [13, с. 8]. Це лаконічне визначення поширеного в художній літературі явища покладено нами в основу опису інтертекстем – одиниць, що є стилістично значущими контекстуальними «вкрапленнями», або «вторинними текстами» (І. Колегаєва [8, с.76]), у прозі П. Загребельного.

Аналізуючи вторинні тексти, мовознавці зазвичай виділяють з-поміж них цитати, алюзії, ремінісценції, синтаксичні конструкції, міні-тексти – слова тощо. Такий підхід до типології інтертекстем не може слугувати універсальною моделлю

© Н. С. Голікова, 2015

їх систематизації, що підтверджують праці дослідників, у яких по-різному їх класифікують. На нашу думку, невеликий за обсягом, але смислово значущий «чужий» текст, що є «вкрапленням» у пізніше написаний текст, можна кваліфікувати в найширшому розумінні як цитату, оскільки, за словами Т. Смирнової, цитатою є «будь-яка форма текстового (мовного) перегуку» [15, с. 7], хоч самі цитати, наголошує Г. Сюта, «різноманітні і за способом та ступенем актуалізації, і за функціонально-текстотвірним навантаженням. Не однакові вони й із погляду збереження / трансформованості в метатексті первинної лексико-семантичної структури» [16, с. 83]. Отже, проблема типології інтертекстем досі потребує теоретичних узагальнень і логічного завершення.

Попри труднощі, що виникають у процесі класифікації вторинних текстів, їхній текстотвірний потенціал можна оцінити з огляду на семантику та стилістичне навантаження. Семантично релевантними є ті інтертекстеми, що актуалізують не лише міжтекстовий зв'язок, а й неперервність культурного розвитку людства. Насамперед до таких відносять прецедентні тексти (найчастіше біблійні цитати) – феномени світової й національної культури, що викристалізувалися в далекому минулому, є значущими для сучасників, не втратять своєї вагомості для прийдешніх поколінь. Цитати з Біблії та інших церковних книг виконують культуротвірну функцію переважно в історичних творах П. Загребельного. Глибоко філософським змістом наповнюють прецедентні тексти, зокрема, роман «Я, Богдан»: *Забули слова Спасителя:* ***«Всякая кровь, проливаемая на земле, взыщется от рода сего»****. – Слова сі можна обернути й навспак, – зауважив я (Богдан). – Може, то саме проти панства, яке їло людей, як у псалмоспівця:* ***ядят люди моя в снідь хліба*** [7, с. 32]; *Славитимуть вони (Г. Сковорода і Т. Шевченко) найперше розум і дух:* ***«Плоть ничтоже, но дух боготворить»*** [7, с. 341]; *Отож, бережіться, дітки. Як сказав апостол,* ***духа не угашайте*** [7, с. 223]; *– Знаєш же, як написано в святих книгах, Богдане.* ***Вогонь і град, голод і смерть – все це створено для відомщення. І зуби звірів, і скорпіони, і змії, і меч…***[7, с. 504] та ін.

Розглядаючи історичну прозу П. Загребельного, що пронизана не лише біблійними цитатами, а й рясно засіяна приказками, прислів'ями, крилатими висловами, фразеологізмами, афоризмами, рядками із творів художньої літератури тощо, які в межах лінгвостилістики кваліфікують як мовно-естетичні знаки української культури, або логоепістеми [4, с. 7], потрібно звернутися до інтертекстуальних зв'язків «текст у тексті» і «текст між текстами». Будь-яка цитація актуалізує перший із них, оскільки «чужий» текст автор включає у свою текстову оповідь з певною метою і намірами, що мають по-своєму осмислювати читачі. Однак, як зауважує Р. Барт, «текст не можна розглядати як завершений продукт, а лише як безперервну взаємодію між текстами, висловлюваннями, символами, іменами, цитатами тощо. Узятий окремо текст є міжтекстом по відношенню до якогось іншого тексту» [1, с. 415]. Це означає, що інтертекстуальний зв'язок «текст між текстами» є темпорально прогресивним. На нашу думку, художній спадок П. Загребельного – це невичерпне джерело для інших текстів, оскільки свої філософські розмисли письменник утілив у численних контекстах, що вже стали крилатими висловами.

Наприклад: *Бо коли хочуть щось дати, то дають, мають намір – то здійснюють, а як беруться за якусь справу, то тільки обіруч* [7, с. 18-19]; *Що війни? Війни минають, а життя зостається, і потрібна мудрість йому (народові) і праця – вперта й щоденна* [7, с. 45]; *Всі люди були молодими, та не всі вміють зберегти молодість душі* [7, с. 50]; *Люди завжди живуть в жорстокі віки* [7, с. 70]; *Тоді я (Богдан) сказав, що люди знаходяться до діла, а не діло до людей* [7, с. 173]; *Вже почав оточувати себе слухняними, а треба – здібними* [7, с. 275];*... мова народу – то святощі* [7, с. 282]; *Виграєш битву, а треба вигравати майбуття…* [7, с. 649] тощо.

У сучасній прозі П. Загребельного переважають інтертекстеми, що апелюють до масової свідомості. Аналізуючи постмодерністський художній дискурс, Н. Кондратенко зауважує: «…тексти масової культури тимчасові, семантично порожні, проте вони характеризуються легкістю впізнавання та запам'ятовування, саме тому проблеми ідентифікації тут не постають» [9, с. 73]. Попри те, що П. Загребельного справедливо вважають майстром історичної прози, письменник ще в ранніх творах постійно експериментував, описуючи сьогодення радянських людей, а в похилому віці його погляди на «незалежне» українське суспільство легко вписалися як у модерністську, так і в постмодерністську літературні течії.

До специфічних засобів ідіостилю письменника пізнього періоду його творчості належать різнотипні інтертекстеми, вилучені із творів масової культури – естрадних пісень, художніх фільмів тощо. Наприклад: *Кипчаченко – старий хам і вбивця всіх надій – від найскромніших до найполум'яніших. Хто потрапляє йому під руку –* ***«прощайте, скалисте горы!»*** [5, с. 190]; *Не ховаючись, цілком офіційно прийшла я (Клеопатра Січкар) до Реактивного Стартувальника і заявила: – Хочу особняк! Як співає Нані Брігвадзе:* ***«Снегопад, снегопад. Если женщина хочет…»*** [5, с. 97]; *...а я (Клеопатра Січкар) тільки сміялася, у мене все було, як у пісні з кінофільму «Діамантова рука»:* ***«А нам все равно, а нам все равно…»*** [5, с. 57] тощо. Такі й подібні контекстуальні «вкраплення» виконують переважно розпізнавальну, ігрову та експресивну функції.

Встановлення функційного статусу інтертекстеми потребує звернення до проблеми виявлення комунікативно-прагматичного потенціалу вторинного тексту. На думку О. Переломової, одним із напрямів такого аналізу є теорія дискурсу [13, с. 8], адже текст – це зупинений дискурс. Автор художнього твору попередньо розроблює комунікативні стратегії впливу на реципієнтів, що по-своєму мають розшифровувати наміри адресанта, спираючись на власні знання і життєвий досвід. Саме пресупозиція читача уможливлює успішне його спілкування з автором через посередництво художнього тексту, а відповідна оцінка тих чи тих ідіостилістем, прогнозована письменником, сприяє виникненню щодо них у свідомості адресатів індивідуальних прагматичних (комунікативних) смислів.

Особливо насиченим вторинними текстами є один з останніх романів П. Загребельного «Стовпо-творіння», що написаний у стилі постмодернізму. У цьому творі функції, характерні для текстів масової культури, почасти виконують і поетичні інтертекстеми (інколи графічно ніяк не виділені), ідентифікація яких стає причиною виникнення переважно негативних прагматичних смислів у свідомості тих читачів, які знають поезію, комунікативно «порожніми» вони є для адресатів, які не впізнали поетичні рядки. Наприклад: *Американський президент Лінкольн в молодості був свинопасом, і Микита Хрущов пас телят, і національний наш геній Тарас Шевченко не соромився свого дитинства:* ***«Мені тринадцятий минало, я пас ягнята за селом»*** [6, с. 24]; *О, скільки держав і народів оддали б усе, що мають, за такий демократичний дарунок!* ***О, недаремно, ні в степах ревли гармати і ллялась наша кров і падали брати****…* [6, с. 184]; *–* ***Тече Дніпро в синє море, та не витікає****, – вмить підхопив державну мисль претендент на Міністра* [6, с. 85]; *…найбільше ж крали вчорашні комсомольці, цей найактивніший, найдинамічніший, найпронозливіший складник* ***«народу, що вгору йде»*** [6, с. 9] тощо.

Особливо помітною є ігрова функція різнотипних інтертекстем, що використані в одному контексті. Такі мовні експерименти обов'язково досягають мети – підсилюють прагматичний потенціал кожного вторинного тексту в лінійному зв'язку з іншими. Наприклад: *...нова держава прагнула утверджуватися не добрими й благородними ділами, а надмірною*

пихою і плебейськими розкошами володарів ***«на фоне Пушкина и птичка вылетает»****, новий присидент* ***стверджувався і утверждался****, і ніхто не міг збагнути, звідки в нього такий розмах, такий смак до пишноти і така залюбленість у* ***суєту суєт****, геть не притаманна тим простим* ***людям, які його породили*** [6, с. 57]; *Яка жінка може знести таку занудливість? А я змушена була слухати і мовчки кивати. Тут уже не заспіваєш разом із хором Вірьовки* ***«Стороною дощик іде та все стороною»****, а завиєш слідом за отою навіженою співачкою:* ***«Отпустите меня в Гималаи, отпустите меня насовсем, а не то – я завою, залаю, а не то я кого-небудь съем!..»*** [5, с. 105] тощо.

Дослідження реалізації системотвірної категорії інтертекстуальності в художньому дискурсі П. Загребельного наразі потребує ширшого охоплення й деталізації вторинних текстів, якими своєрідно послуговувся письменник у різних творах. Високий комунікативно-прагматичний потенціал численних інтертекстем очікує подальшого лінгвістичного студіювання з опертям на методики лінгвопрагматичного аналізу.

Література:

1. Барт Р. От произведения к тексту / Р. Барт // Барт Р. Избранные работы : Семиотика : Поэтика. – М. : Прогресс, 1989. – С. 413–423.
2. Бахтин М. М. Проблемы содержания, материала и формы в словесном творчестве / М. М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. – М., 1975. – С. 6–71.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
4. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С. Я. Єрмоленко. – К. : Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
5. Загребельний Павло. Гола душа / Павло Загребельний. – Х. : Фоліо, 2003. – 253 с.
6. Загребельний Павло. Стовпо-творіння; Кавтаклізма / Павло Загребельний. – Х. : Фоліо, 2005. – 286 с.
7. Загребельний Павло. Я, Богдан / Павло Загребельний. – Х. : Фоліо, 2008. – 672 с.
8. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И. М. Колегаева. – Одесса : ОГУ им. И. И. Мечникова, 1991. – 122 с.
9. Кондратенко Н. В. Інтертекстуальна номінація в модерністському і постмодерністському художньому тексті / Н. В. Кондратенко // Вісник Одеського національного університету. Філологія. – Одеса, 2013. – Вип. 2 (6), Т. 3. – С. 69–74.
10. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Юлия Кристева // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму [пер. с фр., сост., вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : ИГ Прогресс, 2000. – С. 427–457.
11. Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики / Юлия Кристева [пер. с фр.]. – М. : РОССПЭН, 2004. – 656 с.
12. Переломова О. С. Інтертекстуальність як системотвірна текстово-дискурсивна категорія / О. С. Переломова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 07/2008. – № 34. – С. 94–102.
13. Переломова О. С. Інтертекстуальність в українському художньому дискурсі: структурно-семантичний і стилістичний аспекти: автореф. дис.... д-ра філол. наук / О. С. Переломова. – К., 2010. – 34 с.
14. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации [монограф., учебн. пособие] / Е. А. Селиванова. – К. : ЦУЛ; Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
15. Смирнова Т. А. Типология и функции цитаты в художественном тексте (на материале романов А. Битова «Пушкинский дом», В. Маканина «Андеграунд, или Герой нашего времени»): автореф. дис. … канд. филол. наук / Т. А. Смирнова. – М., 2005. – 20 с.
16. Сюта Г. Типологія і функції біблійних цитат в українській поетичній мові ХХ ст. / Г. Сюта // Українська мова. – 2013. – № 3. – С. 82–92.
17. Сюта Г. Функції цитати в поетичному тексті: теоретичні та практичні аспекти (І) / Г. Сюта // Українська мова. – 2014. – № 3. – С. 21–30.
18. Чорновол-Ткаченко Р. С. Теорія інтертекстуальності : цілі, завдання, методи / Р. С. Чорновол-Ткаченко // Вісник СумДУ. – Суми, 2006. – Т. 2. – № 11 (95). – С. 82–87.

УДК 81-11: 159.964.2

О. С. Гринько,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТОВ-АРХЕТИПОВ EARTH И AIR В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Предлагаемое исследование посвящено вербализации концептов-архетипов первостихий EARTH и AIR в современном английском языке и выполнено на материале авторитетных англоязычных толковых словарей. При анализе исследуемых вербализованных концептов были описаны основные определения изучаемых явлений, охарактеризована проявленность их маркированности, подтверждающей их архетипичную природу. Систематизация определений позволила выделить ключевые семантические компоненты вербализованных концептов-архетипов.

Ключевые слова: *воздух, земля, ключевой семантический компонент, концепт-архетип.*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ-АРХЕТИПІВ EARTH ТА AIR В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Представлене дослідження присвячено вербалізації концептів-архетипів першостихій EARTH та AIR в сучасній англійській мові та виконано на матеріалі авторитетних англомовних тлумачних словників. При аналізі досліджуваних вербалізованих концептів було описано основні тлумачення явищ, що вивчаються, прослідковано виявленність їхньої маркованості, що підтверджує їхню архетипну природи. Систематизація описаних визначень дозволила виділити ключові семантичні компоненти вербалізованих концептів-архетипів.

Ключові слова: *земля, ключовий семантичний компонент, концепт-архетип, повітря.*

VERBALIZED ARCHETYPAL CONCEPTS EARTH AND AIR IN THE CONTEMPORARY ENGLISH LANGUAGE

The article focuses on the verbalized archetypal concepts AIR and EARTH and the specific ways of their verbalization in the contemporary English language. The research was based on the six acknowledged explanatory dictionaries of the English language. The analysis, which involved the lexicographical sources, enabled us to shape the idea about the ways to verbalize the addressed archetypal concepts at the general cultural level. It also required the involvement of phraseological unites, containing EARTH and AIR components and/or their associates (such as UP and DOWN). The lexical and phraseological units studied revealed the presence of both positive and negative connotations in understanding the phenomena being studied. Such ambivalence, along with the stable «core», serves as a solid proof of these concepts' archetypal nature. Moreover, a number of the phraseological unites reveal the integration of the concepts of EARTH and AIR. This was also traced at the earliest stages of these concepts' verbalization as well as widely represented in the world mythological and religious systems.

© О. С. Гринько, 2015

The systematization of the definitions made it possible to formulate the key semantic components of each verbalized archetypal concept. These components enable the clear structuring of the verbalized concepts and could further be subdivided into smaller components.

Key words: *air, archetypal concept, earth, key semantic component.*

Постановка проблемы: Для реконструкции исследуемых концептов-архетипов с позиций социума или значительной его части представляется целесообразным обратиться к лексикографическим источникам, поскольку «словарная статья вербально фиксирует «алфавит идей», биографические данные того или иного понятия, мыслительных образований, и, следовательно, в целом и историю развития человеческой цивилизации. Именно в словарных статьях в сжатом, концентрированном виде представлены результаты освоения носителями того или иного этноса объективного и субъективного миров [76, с. 173]. Это значит, что анализ словарных толкований слова-репрезентанта концепта даёт важную информацию для исследователя: в этих определениях сконцентрированы важнейшие характеристики рассматриваемого ментального образования.

Актуальность предлагаемого исследования заключается в том, что в нём систематизировны основные пути вербализации концептов-архетипов EARTH и AIR в современном английском языке. **Новизна** работы, в свою учередь, видится в определении ключевых семантических компонентов, формирующих исследуемые концепты-архетипы.

Анализ последних исследований и публикаций. Настоящее исследование основано на работах Н. А. Красавского, З. Д. Поповой, Е. А. Селивановой, И. А. Стернина и других учёных, занимающихся вопросами когнитивистики в общем и вербализации концептов в частности.

Изложение основного материала. При систематизации значений слова-репрезентанта концепта EARTH в привлечённых англоязычных лексикографических источниках были выявлены следующие дефиниции:

1) *sometimes capital* the third planet from the sun, the only planet on which life is known to exist. It is not quite spherical, being flattened at the poles, and consists of three geological zones, the core, mantle, and thin outer crust. The surface, covered with large areas of water, is enveloped by an atmosphere principally of nitrogen (78 per cent), oxygen (21 per cent), and some water vapour. The age is estimated at over four thousand million years. Distance from sun: 149.6 million km; equatorial diameter: 12 756 km; mass: 5.976×10^{24} kg; sidereal period of axial rotation: 23 hours 56 minutes 4 seconds; sidereal period of revolution about sun: 365.256 days;

2) the inhabitants of this planet ;

3) the dry surface of this planet as distinguished from sea or sky; land; ground;

4) the loose soft material that makes up a large part of the surface of the ground and consists of disintegrated rock particles, mould, clay, etc; soil;

5) worldly or temporal matters as opposed to the concerns of the spirit;

6) the present abode of humankind, as distinct from heaven or hell: God’s will be done on earth as it is in heaven;

7) the hole in which some species of burrowing animals, esp foxes, live;

8) (a) a connection between an electrical circuit or device and the earth, which is at zero potential;

(b) a terminal to which this connection is made; US and Canadian equivalent: ground;

9) Also called: earth colour. any of various brown pigments composed chiefly of iron oxides;

10) modifier (astrology) of or relating to a group of three signs of the zodiac, Taurus, Virgo, and Capricorn;

11) (of a hunted fox) to go to ground;

12) to connect (a circuit, device, etc) to earth; British connect (an electrical device) with the ground;

Как видим, ни одно из значений не обладает выражено негативными или позитивными коннотациями. При этом в значении *worldly or temporal matters as opposed to the concerns of the spirit* (№5) наблюдается противопоставление земных, «низких» и душевных, «высоких» потребностей человека. Это возвращает нас к религиозно-мифологическим постулатам о том, что душа человека представляет собой субстанцию, относящуюся скорее к стихии ВОЗДУХА, ВЕРХА, чем к стихии ЗЕМЛИ, НИЗА, что проявляется также и при этимологическом анализе. Кроме того, в значении *the present abode of humankind, as distinct from heaven or hell* (№ 6) отражаются мифологические представления о трёхуровневом устройстве мира [1].

В то же время, при исследовании дефиниций лексем, семантика которых близка к EARTH (*land, soil, dust, mud* и др.), были выявлены как положительные, так и отрицательные коннотации. В частности, глагол *to land* приобретает значение *to win or obtain* <выигрывать или получать>. Негативные характеристики проявились в значениях лексем *soil: to pollute with sin or disgrace; sully; defile* <осквернять грехом или бесславием; запятнать>; *refuse, manure, or excrement* <отбросы, навоз или экскременты>; и *dust: a disturbance, fuss (esp. in the phrases Kick up a dust, raise a dust)* <беспокойство, суета, особ. поднимать шум>.

Ещё более ярко амбивалентные характеристики данной лексемы, вербализующей концепт-архетип EARTH, выражаются в паремиях, представленных в привлекаемых нами лексикографических источниках. Идиомы *salt of the Earth (good and honest people)* <соль земли>; *move heaven and Earth* в значении *do everything you can to achieve something* <дословно: сдвинуть небо и землю, идиом. горы свернуть>, *heaven on Earth (something extremely good)* <досл. небеса на земле, идиом. рай на земле> выявляют положительные характеристики данного ментального образования. В то же время, паремии *scum of the Earth (worst type of people can be imagined)* <дословно: отбросы земли, идиом. отбросы общества>, *hell on Earth (an extremely unpleasant place or situation)* <ад на Земле>, *to wish Earth/ground/floor opens (to be too ashamed)* <дословно: желать, чтобы земля/пол разверзлись; идиом. чуть сквозь землю не провалиться> имеют ярковыраженную негативную коннотацию.

Отдельного внимания заслуживает упомянутые выше идиомы *move heaven and Earth* и *heaven on earth*. Их структура указывает на частично сохранившийся на уровне паремий синкретизм концептов EARTH и AIR, который был достаточно чётко выражен в ранних формах вербализации данных элементов.

При анализе и систематизации изложенных дефиниций репрезентанта EARTH были выделены следующие КСК:

1) the third planet from the sun;

2) the dry surface of this planet as distinguished from sea or sky; land; ground;

3) the loose soft material that makes up a large part of the surface of the ground and consists of disintegrated rock particles, mould, clay, etc; soil; эта группа предполагает также включение различных номинаций почвы и её типов;

4) the objects, associated with *down* or *low* position; в данном случае, семантический компонент не имеет чёткого соответствия предложенным выше дефинициям, однако отражает «включённость» концепта EARTH в дуальную оппозицию

UP – DOWN и константную соотнесённость EARTH с DOWN, обнаруженную при этимологическом анализе и анализе мифов и религий разных народов.

Систематизация значений слова-репрезентанта AIR в привлечённых англоязычных словарях позволила выявить следующий дефиниционный ряд:

1) the mixture of gases that forms the earth's atmosphere. At sea level dry air has a density of 1.226 kilograms per cubic metre and consists of 78.08 per cent nitrogen, 20.95 per cent oxygen, 0.93 per cent argon, 0.03 per cent carbon dioxide, with smaller quantities of ozone and inert gases; water vapour varies between 0 and 4 per cent and in industrial areas sulphur gases may be present as pollutants;
2) air regarded as necessary for breathing;
3) the space above and around the earth; sky;
4) breeze; slight wind;
5) public expression; utterance ;
6) a distinctive quality ⇒ an air of mystery;
7) a person's distinctive appearance, manner, or bearing;
8) (airs) an annoyingly affected and condescending manner:;
(music) (a) a simple tune for either vocal or instrumental performance (b) another word for aria;
transportation in aircraft (esp in the phrase by air);
an archaic word for *breath;*
(*Australian, informal*) the height gained when getting airborne in surfing, snowboarding, etc.;
modifier (astrology) of or relating to a group of three signs of the zodiac, Gemini, Libra, and Aquarius;
to expose or be exposed to the air so as to cool or freshen; ventilate;
to expose or be exposed to warm or heated air so as to dry;
to make known publicly; display; publicize;
(of a television or radio programme) to be broadcast.

В отличие от оценочно нейтральных дефиниций лексемы EARTH, ряд определений лексемы AIR носят выраженную положительную или отрицательную коннотацию. Так, дефиниции *air regarded as necessary for breathing* (№2) и *an archaic word for breath* (№11) указывают на витальную значимость воздуха для человека, в то время как в определении an *annoyingly affected and condescending manner* (№8) проявляется отрицательная коннотация данной лексемы. В некоторых дефинициях, представленных выше *the mixture of gases that forms the earth's atmosphere* (№1), *the space above and around the earth; sky* (№3), *to expose or be exposed to warm or heated air so as to dry* (№15) упоминаются и другие стихии, концепты которых рассматриваются в настоящей работе. Это косвенным образом указывает на частично сохранившиеся на общекультурном уровне представления о синкретичности первоэлементов.

На уровне идиоматических выражений оценочные признаки выражены более чётко: *hot air – not sincere and will have no practical results* <досл. горячий воздух, идиом. сотрясание воздуха, пустая болтовня> *walk on air, be floating on air – to feel extremely excited or happy* <досл. идти по воздуху, плыть по воздуху, идиом. лететь, как на крыльях, ликовать>; *clear the air – to remove the bad feelings between people* <разрядить атмосферу>; *nose in the air: arrogant people* <досл.нос в воздухе, идиом. задирать нос>; *a breath of fresh air – something that is new and different and makes everything seem more exciting* <глоток свежего воздуха>.

Большинство представленных паремий обладают положительными характеристиками, что перекликается с представлениями древних о том, что ВОЗДУХ, ВЕРХ является объектом положительным, противопоставленным ЗЕМЛЕ, НИЗУ.

Систематизация и анализ представленных словарных дефиниций позволили выделить следующие ключевые семантические компоненты лексемы AIR:

1) the mixture of gases that forms the earth's atmosphere;
2) the space above and around the earth; sky;
3) processes, in any way involving movements of air masses;
4) objects, associated with *up* or *high* position.

Как видим, компоненты 3 и 4 не соответствуют ни одной из представленных выше дефиниций, однако их выделение, на наш взгляд, является обоснованным, поскольку они обобщают и объединяют целый ряд явлений, связанных с воздухом и перемещением воздушных масс.

Говоря об исследованных дефинициях и иллюстративном материале в целом и сопоставлении их с результатами этимологического анализа и исследования фрагментов религиозно-мифологических представлений, следует отметить выраженную десинкретизацию концептов-архетипов первоэлементов, наблюдаемую на современном этапе развития языка. Тем не менее, отдельные признаки интегрированности таких концептов-архетипов сохраняются на уровне паремий (напр., *to move heaven and Eeath* и др.).

Основные выводы. Таким образом, в данной статье были проанализированы основные пути вербализации концептов-архетипов EARTH и AIR в современном английском языке; выделены ключевые семантические компоненты, формирующие данные концепты. **Перспективы исследования** видятся в изучении возможного преломления концептов-архетипов в индивидуальном сознании и выявлении факторов, которые обуславливают подобные изменения.

Литература:

1. Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х томах – т. 1/ главн. ред. С. А. Токарев – М. : Сов. энциклопедия,1991 – 671с.
2. The American Heritage Dictionary of the English Language/Execut. Editor Anne H. Soukhanov – New York : Houghton Mifflin Company, 1994. – 8542 p.
3. Cambridge Dictionaries Online [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://dictionary.cambridge.org/
4. Collins English Dictionary [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.collinsdictionary.com
5. McMillan Dicitonary [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.macmillandictionary.com
6. Meriam-Webster Dictionary and Thesaurus [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.merriam-webster.com
7. Oxford dictionaries [Электронный ресурс] – Режим доступа : www.oxforddictionaries.com

УДК 81'22:7.038.6

С. О. Гурбанська,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК МАРКЕР ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ В КОНТЕКСТІ ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглянуто інтертекстуальність постмодерністського художнього дискурсу в контексті лінгвосеміотичних досліджень. Узагальнено й систематизовано різні наукові підходи до визначення інтертекстуальності як текстової категорії, що займає одне з центральних місць серед інших категорій тексту. Розглянуто постмодерністський художній дискурс як особливий смисловий осередок інтертекстуальних зв'язків. Виявлено, що інтертекстуальність змінює уявлення про художні тексти як гомогенні структури, натомість запропонувавши їхнє розуміння як гетерогенних структур.

Ключові слова: *постмодернізм, постмодерністський художній дискурс, художній текст, інтертекстуальність, семіотичний простір.*

INTERTEXTUALITY AS A MARKER OF POSTMODERN LITERARY DISCOURSE IN THE CONTEXT OF LINGUO-SEMIOTIC STUDIES

In this article intertextuality of postmodern literary discourse in the context of linguo-semiotic studies is viewed. Various scientific approaches in identifying intertextuality as text category which occupies one of central places among other categories of the text are generalized and systematized. Postmodern literary discourse is studied as a peculiar semantic cell of intertextual connections. The paper highlights that intertextuality modifies works of fiction presentation as homogeneous structures, offering their understanding as heterogeneous structures in exchange.

Postmodern literary discourse is a unique phenomenon of national and world culture. It is marked by intertextuality in all its possible manifestations. If intertextuality describes the literary text by refusal from the focus on originality, the postmodernism itself as a cultural phenomenon of the literary process exempts the artistic text from overtext determinants, tagging it with an autonomous status and bringing to the fore «death of the author» (Bart 1989) (blurring the category of authorship). Literary texts of postmodernism operate in a particular linguocultural area – in semiosphere of national and world culture: referring to the fund of existing texts, writers of postmodern literature find in it impulses for their own creative work – they create new texts, in which pretexts are transcoded. Intertextual connections provide the unity of the literary text linguistic structure.

Key words: *postmodernism, postmodern literary discourse, work of fiction, intertextuality, semiotic space.*

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ КАК МАРКЕР ПОСТМОДЕРНИСТСКОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИСКУРСА В КОНТЕКСТЕ ЛИНГВОСЕМИОТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В статье рассмотрена интертекстуальность постмодернистского художественного дискурса в контексте лингвосемиотических исследований. Обобщены и систематизированы различные научные подходы к определению интертекстуальности как текстовой категории, которая занимает одно из центральных мест среди других категорий текста. Рассмотрено постмодернистский художественный дискурс как особое смысловое средоточие интертекстуальных связей. Раскрыто, что интертекстуальность изменяет представление о художественных текстах как гомогенных структурах, взамен предложив их понимание как гетерогенных структур.

Ключевые слова: постмодернизм, постмодернистский художественный дискурс, художественный текст, интертекстуальность, семиотическое пространство.

Постмодерністський художній дискурс відтворює ризоматичну модель світу з її міфопоетичністю, фрагментарністю, ірраціональністю, гіперсимволічністю, амбівалентністю, а також інтертекстуальністю, що посідає «почесне місце у постмодерністському світобаченні серед інших прийомів, стратегій, концептів, якими постмодернізм виокремився в літературному процесі» [15, с. 4]. Ця текстова категорія є визначальною в організації постмодерністського художнього дискурсу: вона створює особливий семіотичний простір, у якому культурні знаки співвідносяться з фоновими знаннями та специфікою мовної свідомості.

Поняття інтертекстуальності є невіддільним від поняття текстуальності. І на рівні форми, і на рівні змісту тексту, вказує Н.В. Петрова, інтертекстуальність є провідною категорією текстотворення, що є доказом положення про інтертекстуальність як єдиний семіотичний закон [10]. Людська комунікація, на думку О.С. Переломової [9, с. 8], опосередкована текстами, котрі формують семіотичний універсум, у якому функціонує, розвивається та зберігається окремий етнос і вся цивілізація в цілому. Лінгвістичне вивчення тексту, завданням якого є виявлення і мовного інвентаря, і співвідношення власне мовних та позамовних чинників у створенні того чи іншого мовного твору, є різноаспектним. Одним із напрямів такого аналізу є теорія дискурсу. Дослідниця слушно наголошує: «Смисл тексту можна розуміти лише взявши до уваги увесь дискурс, у який вміщений цей текст» [там само, с. 3].

Ж. Женетт зазначає, що цільне бачення літературного поля – це «дуже глибока за своїм змістом утопія, і недаремно вона наділена такою привабливістю: адже література – це не просто зібрання творів, незалежних один від одного процесом випадкових та ізольованих зіткнень; вона є зв'язним цілим, однорідним простором, усередині якого твори взаємодотичні та взаємопроникні; вона сама є пов'язаною з іншими і є частиною простору культури, де її власна значимість залежить від цілого. У цій своїй подвійній якості вона підлягає структурному вивченню – всередині і ззовні» [6, с. 175].

Хоча останнім часом і спостерігається загальна тенденція вивчення тексту як інтертекстуального явища і у вітчизняній, і в зарубіжній науці, проте відмічається недослідженість постмодерністського художнього дискурсу в інтертекстуальному аспекті. Художні тексти найбільш показово віддзеркалюють текстотвірні тенденції постмодерної літератури, кризу ідеологічної системи та зміну ієрархії цінностей, а відтак і творення гібридних художніх форм з його продукуванням незвичних способів письма й маніфестації художніми текстами актуальної проблематики. Для інтертекстуалістів важливими є «тотожність і відмінність, семантика нового підпорядковує собі старий сенс, оволодіння є освоєнням, і виграє те, що нове: а все ж ті, хто чують у новому відлуння старого, не можуть заткнути вуха: поліфонія домагається вияснення, звуки повинні бути заново гармонізовані в читанні» [8, с. 343].

Інтертекстуальність, за спостереженнями М. Шаповал, «завжди була надзвичайно поширеним художнім явищем, більшість її форм виникли та процвітали задовго до постмодернізму, а теоретично осмислюватися почали, хоча і в інших термінах, задовго до постструктуралістських філософських перебудов. Тому інтертекстуальні прояви завжди можна прочитувати подвійно: і як специфічні прикмети постмодернізму, і як вияв позачасовості мистецтва, і як оригінальність, і як причетність до традиції» [15, с. 4]. Варто враховувати й те, що постмодерністська інтертекстуальність принципово відріз-

© С. О. Гурбанська, 2015

няється від допостмодерністської. Виходячи з мети й завдань, яким інтертекстуальність підпорядкована, виокремлюють два основні критерії відмінностей: 1) розмивання категорії авторства і 2) відмова від орієнтації на оригінальність: «Попри розбіжності у визначенні терміна «інтертекстуальність»... доцільно вживати його саме в широкому смислі, а термін «постмодерна інтертекстуальність» для позначення специфічної особливості (але не прийому) поетики постмодернізму, що набуває більш глибоких і додаткових смислів та інтерпретацій у порівнянні з інтертекстуальністю минулих століть, головним чином саме завдяки відкриттю цього явища» [2, с. 122]. Постмодерністський художній дискурс, наголошує Ю. Андрухович, «перейнятий майже виключно цитуванням, колажує, монтажує, паразитує на текстах попередників; абсолютизує гру заради гри, виключивши поза дискурс живу автентику оповіді (наративу), переживань і настроїв... заграє з масовою культурою, демонструючи несмак, вульгарність... руйнує ієрархію, підмінює поняття, позбавляє сенсу, розмиває межі, бере слова в лапки, хаотизує й без того хаотичне буття» [1, с. 15].

У межах постмодерністського художнього дискурсу інтертекстуальність розглядається нами як феномен, урахування якого є запорукою розуміння смислу художнього тексту. Ця текстова категорія займає одне з центральних місць серед інших категорій тексту (інформативність, когезія (внутрішньотекстові зв'язки), континуум (часовий і просторовий), ретроспекція і проспекція, завершеність, автосемантія, подільність, інтеграція, підтекст, модальність тощо).

О.Є. Бразговська вказує: «Міжтекстові взаємодії не можуть бути пояснені причиново-наслідковою залежністю одного тексту від інших і, як наслідок, зводитися (у практиці інтерпретації) до виявлення так званих «джерел». Питання інтерпретації семантичних і структурних відношень між текстами передусім дотичне до проблеми творення смислів і в просторі окремого тексту, і в просторі культури загалом» [3, с. 58]. Інтертекстуальність як вихідний принцип текстотворення виражається не лише на міжтекстовому, а й на внутрішньотекстовому рівні; вона є структурною ознакою художніх текстів літератури постмодернізму, яка забезпечує прирощення смислу художнього твору, формуючи в такий спосіб його історико-філологічний контекст. Уведення в текст фрагментів з інших текстів, зокрема особливості функціонування інтертекстів та інтертекстуальних зв'язків визначаються стратегією автора. При цьому володіння фоновими знаннями (історичні, соціальні, культурні, географічні тощо) сприяє адекватному сприйняттю художнього тексту. Інтертекстуальні зв'язки, на думку А.Р. Габідулліної, «поєднують дві картини світу – попереднє (колишнє, старе) розуміння будь-якого лінгвістичного явища та його теперішнє (нове) розуміння» [5, с. 18].

Міжтекстова та міжсуб'єктна проекції є основними напрямами, у яких відбувається «розгерметизація» тексту. Якщо вертикальна проекція, на думку В.Є. Чернявської, орієнтує текст на інші давні й сучасні тексти, то горизонтальна проекція є відображенням діалога автора й адресата як основних антропоцентрів тексту. У першому випадку йдеться про інтертекстуальність у її звичному розумінні; комбінація конкретних текстових нашарувань створює семіотичне напруження, що призводить до утворення додаткових значень. Натомість друга проекція лежить в основі закладеної автором програми рецептивних дій, які оптимізують текстове сприйняття [14, с. 24–25].

В аспекті функціональності І.П. Смирнов [12] виокремлює: 1) реконструктивну інтертекстуальність (сам твір вказує на реальний претекст); 2) конструктивну інтертекстуальність (автор розкриває паралелізм попередніх текстів, розкодовує їхню семантичну спорідненість); 3) змішаний тип реконструктивно-конструктивної інтертекстуальності (у цьому типі комбінуються обидва попередні типи міжтекстових зв'язків).

Поняття семіосфери, семіотичного простору, культурної пам'яті Ю. Лотман безпосередньо пов'язує з феноменом міжтекстових зв'язків, переакцентовуючи увагу від вивчення прагматики й структури тексту на дослідження його комунікативного аспекту. Учений розуміє спілкування широко – і як обмін інформацією між адресатом і адресантом, та як контакт між текстом і читачем, культурною традицією і аудиторією, текстом і культурним контекстом. Текст визначається як текст усієї культури, що розпадається на ієрархію «текстів у текстах» [7, с. 72]. Відтак, абсолютно ізольованим текст бути не може, оскільки відчуває потребу в іншому тексті для того, щоб увійти в культурний простір : вилучення тексту з культури призводить до невідворотного знищення його природи.

Окреслюючи головні принципи теорії історико-літературного процесу, варто зазначити, що будь-яка нова художня форма використовує елементи попередніх форм, у такий спосіб надаючи їм нових імпульсів і перетворюючи на частини власної будови. Зв'язок літератури вбачається з усім культурним контекстом, а не лише з окремими літературними текстами. У цьому річищі варто наголосити, що вивченням міграції сюжетів і мотивів у світовій літературі займався О.М. Веселовський: учений констатував паралелізм між текстом, пам'яттю і культурною традицією [4]. Розглядаючи специфіку художньої інтертекстуальності в ідеологічному, семіотичному й комунікативному аспектах, інший дослідник – І.П. Смирнов застерігав, що цей феномен не можна зводити до діалога, який відбувається між двома відправниками. Художній текст не діалогічний, а трансдіалогічний – він лише відсилає до діалога або ж квазідіалога [12].

Процеси інтертекстуальності стали предметом теоретичної рефлексії лише у другій половині XX ст., проте, на думку М. Шаповал [15, с. 19], це аж ніяк не лімітує виникнення і функціонування самого феномена інтертекстуальності в цей період з огляду на те, що будь-яке осмислення культури в термінах цієї самої культури так чи інакше відбувається через міжтекстові зв'язки, багатство й різноманітність яких є ціннісним критерієм художніх творів. При цьому причетність до культурного простору через інтертекстуальність може бути і маніфестацією престижного знайомства авторів з досяжним для них семіотичним спадком, і певною авторською стратегією, що спрямована на досягнення задоволення від читання.

Будь-яка теорія літератури, зазначає І.П. Смирнов [12, с. 67], ґрунтується на припущенні, що різні тексти порівнюються один з одним на підставі якоїсь спільної ознаки. Досі порівняння текстового матеріалу мислилося переважно як опосередковане медіаторами. Подібність текстів пояснювалася близькістю супутніх їх творенню соціально-історичних умов, збігами у психічних структурах, якими характеризуються особистості авторів, або ж антропологічними константами, що первісно притаманні людській свідомості і виявляються незалежно від місця й часу створення літературного твору. Якщо погодитися з думкою, що медіація лежить в основі міфотворення, то варто визнати, що поточні теорії літератури містять у собі релікти міфу. Таким чином, інтертекстуально повернута теорія літератури взяла б за точку відліку неопосередкований медіаторами контакт між літературними творами, звільнивши б моделювання художнього мислення від міфогенного спадку.

Справжнім, більш того – єдиним первісним значенням тексту, стверджує М. Ріффатер, є те значення, яке вкладали в нього його перші читачі (безвідносно до того, чи збігається воно з авторським наміром, чи ні). Саме реакції перших читачів дозволяють побачити первісне значення тексту. Зрозуміло, що цілковите відновлення коду сприйняття перших читачів не є можливим, оскільки знання про їхні реакції є завжди фрагментарним [11, с. 34]. Відзначаючи зростання розриву між незмінним кодом твору та зміненим кодом нових читачів тексту, учений наголошує на тому, що цей розрив призводить до подвійного прочитання, зокрема подеколи дослідникові доводиться констатувати глибокі зміни мовного коду, що уне-

можливлюють подвійне прочитання тексту. Відтак, неподоланною стає прірва між текстовим та мовним кодами, і, як наслідок, мертвіє текст [там само, с. 30]. При цьому вартою уваги є думка Ю. Лотмана: «Текст, що пропускається крізь код традиції, – це текст, що пропускається крізь якісь інші тексти, котрі виконують роль інтерпретатора. Але оскільки художній текст не може, у принципі, однозначно інтерпретуватися, то тут деяка множина тлумачень пропускається крізь іншу множину, що призводить до нового стрибка можливих інтерпретацій та нового прирощування смислів» [7, с. 210].

Оскільки на зміну класичній літературознавчій концепції приходить новий спосіб прочитання тексту в аспекті інтертекстуальності, котрий відкриває, що «тексти не є цільними й непроникними, а будуються як плетиво, де кожне волокно взяте з єдиного універсуму, в межах якого містяться тексти міфів, історії, філософії, культури, – то разом із цим прочитанням приходить і нова аксіологічна ієрархія, де орієнтація на оригінальність і новизну зміщується на інший рівень» [15, с. 13]. У літературному творі формується складний міжтекстовий комунікативний простір завдяки смисловим асоціаціям з текстами-попередниками. Сукупність інтертекстуальних елементів (цитати, крилаті вирази, алюзії, ремінісценції тощо) утворює єдиний інтертекст, який забезпечує динаміку загальної текстової семантики, структурну-смислову цілісність тексту.

Інтертекст робить можливим уведення до тексту або певної думки, або ж конкретної форми представлення цієї думки, що об'єктивована до існування цього тексту як цілого; він створює подібність тропеїчних відносин на рівні тексту при породженні конструкцій «текст у тексті» і «текст про текст». Таким чином, завдяки інтертексту, зазначає Н.О. Фатєєва [13, с. 37], цей текст вводится до більш широкого культурно-літературного контексту. Виявляючи інтертекстуальні зв'язки, необхідно звертати увагу на такому зауваженні: «Оскільки навколо тексту завжди існує мова, яка вміщує в собі уривки різноманітних культурних кодів, формул, ритмічних структур, то смисловими зв'язками буквально пронизано все: і щоденне спілкування, і мова публіцистики, і масової інформації. Тому необхідно розрізняти інтертексти літературні та інтертексти мовні, причому останні можуть бути предметом дослідження і літературознавців, і лінгвістів, – лише варто уважно стежити, де закінчується інтертекст, а де починаються випадкові збіги, які не мають художньої функції та інформативності для інтерпретації тексту» [15, с. 44].

Інтертекстуальність забезпечує не лише фрагментарність, нелінійність, незавершеність постмодерного твору. Це основний спосіб існування гіпертекстуальності в друкованому художньому тексті. Гіпертекстуальність тлумачать як сукупність специфічних особливостей гіпертексту в презентації, структуруванні й організації доступу до інформації, а сам гіпертекст – як реалію, що все більше входить у життя людини і стає однією з головних рис постмодерної епохи, змінюючи її традиційне уявлення про інформацію, руйнуючи лінійність та однозначність [2, с. 120].

Теорія інтертекстуальності може використовуватися в багатьох дисциплінах, але насамперед вона є категорією тексту і входить до складу загальної теорії тексту. Термін «інтертекстуальність» застосовується на позначення відношень між текстом, що розглядається, з іншими текстами, які можуть бути і художнього характеру, і нехудожнього. Інтертекстуальність виявляє тісний зв'язок з текстуальністю і є базовою у текстологічній теорії постмодернізму. Як центральна категорія тексту вона спонукає читача до діалога з текстом і його автором та виступає в ролі зв'язку тексту з іншими текстами за змістом, структурою, жанровими і стилістичними особливостями, знаковими висловлюваннями тощо. Багатомірна інтертекстуальність, що пов'язується зі здатністю постмодерністського художнього дискурсу вміщувати сконцентровану інформацію, відкриває надзвичайно великі інтерпретаційні можливості. Це досягається завдяки доступу до відповідних ресурсів поза текстом – в інших текстах та інших знакових системах, що сприяє реалізації міжтекстових зв'язків.

У художній літературі постмодернізму категорія інтертекстуальності творить фрагментований текст. Постмодерністський художній текст є гетерогенною структурою, що має вихід в інші тексти; це цілісна комунікативна, когнітивно-концептуальна й семіотична єдність, що позначена інтертекстуальними зв'язками. У такий спосіб створюється особливий семіотичний простір, у котрому культурні знаки співвідносяться з фоновими знаннями та специфікою мовної свідомості адресанта та адресата.

Текст у сучасній лінгвістиці потребує комплексного міждисциплінарного аналізу. Інтерес викликає вивчення і меж тексту, і його одиниць, категорій, законів зв'язності, а також типології текстів. Поняття інтертекстуальності розширює свої межі, змінивши уявлення про художні тексти як гомогенні структури, натомість запропонувавши їхнє розуміння як гетерогенних структур.

Перспективи подальших наукових досліджень: інтертекстуальний аналіз художніх текстів, що полягатиме у виявленні інтертекстем, визначенні їхнього зв'язку з претекстами, дослідженні авторських трансформацій і смислових прирощень, визначенні системи образних засобів, що створюються інтертекстуальними фрагментами, та класифікації інтертекстем відповідно до типів міжтекстових зв'язків.

Література:

1. Андрухович Ю. Повернення літератури / Юрій Андрухович // Плерома 3'98. Мала українська енциклопедія актуальної літератури / упор. В. Єшкілєв. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. – С. 14–21.

2. Білозуб А. Інтертекстуальність у художньому постмодерному дискурсі / Анастасія Білозуб // Лінгвістичні студії. – Вип. 23. – 2011. – С. 120–124.

3. Бразговская Е. Е. Текст культуры : от события к событию (логико-семиотический анализ межтекстовых взаимодействий) : [монография] / Елена Евгеньевна Бразговская. – Пермь : Изд-во Пермского гос. пед. ун-та, 2004. – 284 с.

4. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / Александр Николаевич Веселовский. – М. : Высшая школа, 1989. – 408 с.

5. Габідулліна А. Р. Навчально-педагогічний дискурс : категоріальна структура та жанрова своєрідність : автореф. дис.... докт. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / А. Р. Габідулліна. – К., 2009. – 30 с.

6. Женетт Ж. Структурализм и литературная критика // Фигуры : в 2 т. / Жерар Женетт. – М. : Изд-во имени Сабашниковых, 1988. – Т. 1. – С. 159–179.

7. Лотман Ю. Семиосфера : культура и взрыв. Статьи. Исследования. Заметки / Юрий Лотман. – СПб. : Искусство, 2000. – 704 с.

8. Мітосек З. Теорії літературних досліджень / Зофія Мітосек ; пер. з польськ. В. Гуменюк, наук. ред. В. Іванюк. – Сімферополь : Таврія, 2005. – 408 с.

9. Переломова О. С. Інтертекстуальність в українському художньому дискурсі : структурно-семантичний і стилістичний аспекти : автореф. дис. … докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. С. Переломова. – К., 2010. – 34 с.

10. Петрова Н. В. Интертекстуальность как общий механизм текстообразования : на материале англо-американских коротких рассказов : дисс. … докт. филол. наук : 10.02.19 / Петрова Наталья Васильевна. – Волгоград, 2005. – 395 с.

11. Риффатер М. Формальный анализ и история литературы / Майкл Риффатер // Новое литературное обозрение. – 1992. – № 1. – С. 20–39.

12. Смирнов И. П. Порождение интертекста : Элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б. Л. Пастернака / Игорь Павлович Смирнов. – С-Пб. : Изд-во С.-Петерб. гос. ун-та, 1995. – 189 с.

13. Фатеева Н. А. Интертекст в мире текстов. Контрапункт интертекстуальности / Наталья Александровна Фатеева. – 3-е изд. – М. : КомКнига, 2007. – 282 с.
14. Чернявская В. Е. Интертекстуальное взаимодействие как основа научной коммуникации / Валерия Евгеньевна Чернявская. – С.-Пб. : Изд-во СПбГУЭФ, 1999. – 209 с.
15. Шаповал М. Інтертекст у світлі рампи : міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми : [монографія] / Мар'яна Шаповал. – К. : Автограф, 2009. – 352 с.

УДК 81'4 (811.111+161.2): 39

О. П. Демиденко,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

МОВНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ АНІМАЛІСТИЧНИХ СИМВОЛІВ УКРАЇНОМОВНОЇ ТА АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР

Статтю присвячено аналізу анімалістичних символів україномовної та англомовної лінгвокультур. Особливу увагу авторки зосереджено на мовних структурах, які актуалізують смисл досліджуваних символів. На матеріалі лексикографічних джерел та міфопоезії проведено порівняльний аналіз слів-реалій та фразеологізмів як мовних репрезентантів анімалістичних символів, спільних для міфологічних уявлень представників досліджуваних лінгвокультур. Співставлення міфологічних реалій та образів фразеологізмів в українській та мовах проведено з урахуванням їх емотивності та асоціацій, що ними викликаються. Увага авторки зосереджена на специфіці реалізації емотивного потенціалу міфологічних анімалістичних реалій та лексем і фразеологізмів, що належать до їх денотативних полів у досліджуваних мовах і лінгвокультурах.

Ключові слова: *анімалістичні символи, лінгвокультура, міф, реалія, символ, фразеологізм, лінгвосеміотика*

LANGUAGE REPRESENTANTS OF THE ANIMAL SYMBOLS OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH-SPEAKING LINGUISTIC CULTURES.

The article deals with the analysis of the animal symbols of the Ukrainian and English-speaking linguistic cultures. The author pays special attention to the language structures actualizing the meaning of the studied symbols. Such symbols found in myths, legends, fairy-tales and other folklore items are described with different language tools including nation-specific comparisons, metaphors, lexemes forming nation-symbolic worldview of the representatives of different linguistic cultures. The comparative analysis of the realia and phraseological units language tools representing the animal symbols found both in Ukrainian and English-speaking linguistic cultures has been made on the basis of the mythological beliefs of the representatives of such linguistic cultures. The symbols of bear, wolf, horse, cat, deer, pig, dog and snake have been analyzed according to their emotive perception by the representatives of the studied linguistic cultures reflected in the phraseological units and mythological literature. Special attention has been given to the mythological background of such associations. In conclusion the author emphasizes the importance of the interdisciplinary research in the area of linguo-semiotics and cultural linguistics for the development of anthropocentricity paradigm in modern linguistics.

Key words: *animal symbols, linguistic culture, linguo-semiotics, myth, realia, symbol, phraseological unit.*

ЯЗЫКОВЫЕ РЕПРЕЗЕНТАНТЫ АНИМАЛИСТИЧЕСКИХ СИМВОЛОВ УКРАИНОЯЗЫЧНОЙ И АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУР

Статья посвящена анализу анималистических символов украиноязычной и англоязычной лингвокультур. Особенное внимание автора сосредоточено на языковых структурах, актуализирующих смысл исследуемых символов. На материале лексикографических источников и мифопоэзии проведен сравнительный анализ слов-реалий и фразеологизмов как языковых репрезентантов анималистических символов, совместных для мифологических верований представителей исследуемых лингвокультур. Сопоставление мифологических реалий и образов фразеологизмов в украинском и английском языках проведено с учетом их эмотивности и вызываемых ими ассоциаций. Внимание автора обращено на специфику реализации эмотивного потенциала мифологических анималистических реалий, лексем и фразеологизмов, принадлежащих к их денотативным полям в исследуемых языках и лингвокультурах.

Ключевые слова: *анималистические символы, лингвокультура, лингвосемиотика, миф, реалия, символ, фразеологизм.*

Постановка проблеми. У парадигмі сучасних лінгвістичних наукових розвідок, орієнтованих на «представлення всіх аспектів буття людини через призму «мовної системи координат» [1, с. 17], особливої актуальності набувають міждисциплінарні дослідження, у фокусі яких, з-поміж іншого, знаходиться й світогляд людини як представника певної лінгвокультури, який формується під впливом національних, історичних, культурних чинників, а також з власного досвіду соціалізації особистості. У процесі спілкування людина найчастіше використовує символи, знакові для своєї лінгвокультури, які, на її думку, найдоречніше репрезентують й описують певне явище чи поняття. Дослідження мовних засобів опису таких символів, що є досить актуальним і цікавим з суто філологічної точки зору, має ще й практичну зумовленість у сфері міжкультурної комунікації. У ситуації інтеркультурного спілкування процес налагодження взаєморозуміння може бути ускладненим необхідністю пояснення образів і символів, значення яких не співпадають і можуть викликати різні, позитивні чи негативні, асоціації у представників різних лінгвокультур.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю проведення лінгвокультурологічних та лінгвосеміотичних розвідок, спрямованих на співставлення засобів мовної репрезентації символів, значущих для представників досліджуваних лінгвокультур з урахуванням їх емотивного потенціалу. Дослідження проводиться у парадигмі антропоцентричного підходу до вивчення мовних явищ при взаємодії семіотичних систем, зіставлення яких є актуальним для різноструктурних мов, таких як українська та англійська, з урахуванням їх етнокультурної своєрідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика мовної репрезентації символів тісно пов'язана з тенденціями сучасних наукових пошуків у сфері фразеології, лінгвокультурології, лінгвосеміотики, теорії метафори, порівняльно-історичного та типологічного мовознавства. Серед науковців, які фокусували свою увагу на цих питаннях варто згадати Н. Д. Арутюнову, О. О. Барляєву, А. Вежбицьку, М. І. Івасюту Д. Лакофф, Ч. Пірса, О. О. Селіванову, Дж. Серля, В. М. Телію та багатьох інших. Особливої уваги заслуговує категорія емотивності символів різних лінгвокультур, яка на цьому етапі є практично недослідженою сучасними філологами.

Метою цієї статті є порівняльний опис мовних репрезентантів деяких анімалістичних символів української та англомовної лінгвокультур з урахуванням їх емотивності. З огляду на обмежений обсяг дослідження увагу буде сфокусовано

© О. П. Демиденко, 2015

на анімалістичних символах, спільних для стародавніх українців та кельтів, а саме образах ***ведмедя, вовка, коня, кота, оленя, свині, собаки та змії.***

Виклад основного матеріалу дослідження. Оточуючий світ наповнений символами, які є певними еталонами у свідомості людини. Засновник англо-американського прагматизму Ч. Пірс символом називає «знак, який конвенційно асоціюється зі своїм об'єктом» [1, с. 46–47]. Ці знаки можуть викликати спільні або відмінні асоціації у представників різних лінгвокультур і, відповідно, володіти різним емотивним потенціалом, який і формує усталений набір позитивних чи негативних асоціацій з певним явищем чи об'єктом. Ці асоціації реалізуються у лінгвокультурному коді, який визначається як завершена, на думку творців, але зі смислового та інтенціонального боку відкриту для багатьох інтерпретацій систему мовних знаків та їхніх комбінацій, що виражаються графічним або звуковим способом, семантико-смислова взаємодія яких виконує пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну та адаптаційну функції [1, с. 81].

Процес лінгвокультурного кодування знаходиться під впливом культурно-історичного досвіду, світогляду, а також міфологічних уявлень носіїв певної мови. Міф як «унікальний спосіб трансформації образності та реінтерпретації культурної спадщини» [4, с. 9] забезпечує можливість співставлення символічних смислів різних лінгвокультур, що реалізуються у метафорах і порівняннях як мовних структурах, що актуалізують символи [2]. Слова-символи творять багату і складну систему, якій притаманні різні типи відношень: парадигматичні, синтагматичні, фразеотворчі. Первинне символічне значення слова і контекстуальні використання символів розширюють ряд компонентів символічного значення лексичних одиниць [8, с. 8].

Анімістичні уявлення представників різних лінгвокультур тисячоліттями формували відповідні асоціації про об'єкти оточуючого світу, що мали певні властивості [7], позитивні або негативні, які реалізовувалися у їх поведінці. Парні поняття, що існують в кожній культурі (добро і зло, чорне і біле, світло і темрява тощо) можуть по-різному описуватися у різних лінгвокультурах, у тому числі за допомогою різних символів, навіть архетипних. Під час категоризації та символізації елементів навколишнього світу, їх властивості відтворювалися у мовних одиницях, які набували відповідного емотивного потенціалу. Це стосувалося як реалій-символів, що містили концентровану культурно-специфічну інформацію про уявлення та специфіку світосприйняття представників лінгвокультури, так і інших мовних засобів, що використовувалися для опису таких явищ, зокрема, метафор та порівнянь.

Анімалістичні символи заслуговують на окрему увагу з огляду на їх значущість для української та англомовної лінгвокультур та емотивність яка, репрезентована відповідними засобами досліджуваних мов Як зазначає О. О. Барляєва, до мовних структур, які фіксують символічні смисли лінгвокультур, відносяться порівняльні конструкції та метафори, що актуалізують відповідні символи та смисли, які ними породжуються [2, с.3]. Також до таких структур можливо віднести реалії-символи та фразеологізми, що в своїй структурі містять такий символ і актуалізують відповідну асоціацію. Розглянемо спільні для української та англомовної лінгвокультур анімалістичні символи та мовні засоби їх вираження.

Стародавні представники різних лінгвокультур, у тому числі й української та англомовної, про які йдеться у цій статті, наділяли тварин різними властивостями − реальними й міфічними, створюючи певні асоціативні зв'язки з ними. Так, тваринний світ давніх українців поділяється на «чистих» і «нечистих», що відповідно уособлювали позитивні або негативні рити з огляду тогочасної культури. У нашому дослідженні анімалістичні символи розглядаються на основі міфологічних уявлень українців та англійців, реалізованих та відтворених у міфопоезії досліджуваних лінгвокультур, тобто всіх жанрах художньої творчості, тематично чи структурно пов'язаних з давнім міфом [4, с.11]. Емотивний потенціал таких міфологічних образів зберігається й у творах літератури, пройшовши крізь призму авторської інтерпретації власної національної ідентичності і традицій. Таким чином, доцільним виявляється виокремлення анімалістичних символів, що мають певний емотивний потенціал, амбівалентний у межах досліджуваних лінгвокультур, і дослідження засобів їх мовної репрезентації, зафіксованих у лексикографічних джерелах та у міфопоетичній літературі.

Чільне місце серед тотемних уявлень ***українців***, які вірили, що певний звір або птах є захисником певного роду чи племені, посідали такі тварини, які були втіленням позитивних чи негативних якостей. В. М. Войтович, розглядає пантеон тваринного світу давніх українців, до якого увійшли *байбак, баран (овен), білка, бобер, ведмідь, верблюд, вівця, вовк, вуж, гадюка, горностай, жаба, заєць, їжак, кажан, кінь, кіт, коза, корова, кріт, куниця, лев, миша, олень, осел, рак, свиня, собака, соболь, тур, і, навіть, черв'яки, черепаха і ящірка*. Птахи також вважалися священними істотами і символами безсмертної душі, божественного прояву, духів мертвих [3, с. 421–573].

Кельтські тотемні уявлення привернули нашу увагу невипадково. Однією з причин є те, що, як відомо, кельти справили неабиякий вплив на формування свідомості давніх англійців і формування лінгвокультурного коду їх сучасників. Крім цього, наразі науковці знаходять все більше доказів впливу кельтської цивілізації на формування європейської. Як підкреслює Г.М.Казакевич, пам'ятки цієї культури відомі й в українських землях. Вони зосереджуються переважно на Закарпатті, але зустрічаються також у Правобережній Україні. Присутність кельтів на цих теренах фіксують античні писемні джерела, а сліди цього народу міцно відбилися у регіональній топоніміці [9]. Питання взаємозв'язку і взаємовпливу лінгвокультур давньоєвропейської цивілізації вже давно є предметом наукової полеміки у сферах лінгвокультурології, порівняльно-історичного мовознавства, соціолінгвістики, тощо і потребують окремого детального розгляду. У цій публікації ми зосередимо нашу увагу на лінгвосеміотичному аспекті цього взаємовпливу, що може виявлятися у різному емотивному потенціалі мовних репрезентантів однакових символів досліджуваних лінгвокультур, у нашому випадку − анімалістичних, які були тотемними тваринами як для українців, так і для кельтів. Дж. Метьюз до тотемних тварин давніх кельтів відносить *борсука, ведмедя, чорного дрозда, кота, журавля, ворона, собаку, ворона, вугра, яструба, коня, видру, сову, свиню/кабана, оленя, лебедя, вовка, лосося, бджолу та комах* [18]. Е.Росс, крім вищезгаданих, також вказує на значущі для стародавніх кельтів образи *баклана, качки, гуски, та змії*, підкреслюючи взаємозв'язок кожного з анімалістичних символів з божествами кельтського пантеону [13; 19]. Розглянемо образи, спільні для двох досліджуваних лінгвокультур детальніше.

Ведмідь в українській міфології є символом господаря, гарант добробуту, уособлює гостя. Також символізує воскресіння, нове життя, бо виходить навесні із свого барлогу [3, с. 553–554]. У кельтській міфології ведмідь асоціюється із силою, страхом, величчю та таємницями. Ці уявлення збереглися й в сучасній англійській мові різних періодів, де знаходимо, наприклад, *bear garden* (походить з 16 сторіччя і означає місце, де цькували ведмедів, відбувалися бійки [20]. Характерні риси тварини, відтворені у прислів'ї *to sell the bear's skin before one has caught the bear* [20], збереглися навіть у біржовому терміні «ведмідь» (який означає людину, яка продає акції, сподіваючись потім викупити їх за меншу ціну). Крім цього, образ ведмедя також часто використовується у американському варіанті англійської мови, що пов'язано з тотемними уявленнями давніх індіанців (наприклад, *Bear River, Bear Flag, Bear State, bear claw, bear in the air, bear trap*

[20] тощо). Виходячи зі специфіки мовної реалізації цього символу, припускаємо, що образ ведмедя в українській лінгвокультурі є більш позитивним, ніж в англійській.

Вовка українці вважали символом хижацтва, невгамовного голоду, швидкості, його іноді навіть не називали по-імені, бо боялися, щоб не наробив лиха на подвір'ї (називали його дядьком). Імена Вовк, Ведмідь та подібні до них символізували довге життя і нарікалися людині як побажання [3, с. 555–556]. Так, в українській мові цей символ знаходимо у складі фразеологізмів з компонентом-зоонімом, навіть тих, що мають термінологічний характер (*вовча яма, вовча паща* (назва хвороби), *вовчий голод, вовчий інстинкт, вовче життя, вовчі стрибки, вовчий погляд*) [14, с. 11–15]. Кельти вважали вовка втіленням сили місяця, пожадливості, жорстокості, люті, але водночас і вірності та інтелекту. В англійській мові вовком називають злу, жадібну людину, цю ж якість відтворює український фразеологізм «*дивитися вовком*». *Wolf at the door* означає голод, злидні (*to keep the wolf from the door* означає, відповідно, уникнути злиднів), *to throw someone to the wolves* [20], так само, як і в українській мові означає «кинути на поталу», хоча варто зауважити, що при подібності семантики фразеологізмів, образ вовка фігурує лише в англійській мові.

Кінь завжди користувався повагою українців, адже був вірним помічником у господарстві. Кінь був символом вірності, відданості, швидкості та витривалості, пов'язаним з родючістю і смертю. Кінь часто виконував роль провідника до іншого світу, порадника і друга (як, наприклад, у казці «Чарівний кінь»). При цьому кобилу у деяких міфах вважали перевертнем диявола [3, с. 561–562]. М. В. Дмитрук вказує, що у говірках Нижньої Наддніпрянщини про прудкого коня казали «*кінь на двадцять підкрилків*», а про худу але дуже злу людину говорили «*те, що коней кусає*» [5].

Як підкреслює Н. С. Широкова, уявлення, пов'язані з конем, займають особливе місце серед анімалістичних мотивів кельтської міфології. Для кельтів кінь був безцінною твариною у всіх іпостасях. Образ коня було включено до символіки Сонця і місяця (коня іноді розглядали як невтомного небесного скакуна, що може подорожувати як світом живих,так і світом мертвих, по воді та землі. В Ірландії та Уельсі слово «ех» (ірл. кінь) входить до назв багатьох міфічних персонажів, пов'язаних з сонячним культом та потойбічним світом на морських островах (*ірландський бог Еохайд (Батько всіх), демон Еохо Ехкенд (Еохо Кінська голова), бог острівного потойбіччя Ріангабаір (Морський кінь)*). У британському та ірландському фольклорі місяць до цього часу називають «*Білою Кобилою*» (*White Horse*) (кельтська богиня місяця *Ріанна (Rhiannon)* часто зображувалася саме з білим конем, оскільки її символами були білий колір, кінь та місяць). Широке поширення мав культ кельтської богині *Епони*, що традиційно зображалася з конем та рогом достатку і вважалася покровителькою цих тварин, родючості землі і всього, що з цим пов'язано [15, с. 307–315; 16]. В англомовній лінгвокультурі образ коня має чітку позитивну конотацію, що відтворено у відповідних ідіомах, наприклад, *as strong as a horse, to work like a horse, to climb on a high horse, one-horse race* [20].

Образ ***кота*** є надзвичайно популярним як в українській, так і в англійській лінгвокультурі. Українці кота переважно вважали за небезпечну істоту, що стоїть на грані двох світів − реального й потойбічного: на неї обертаються відьми, її поява віщує нещастя чи невдачу. Водночас амбівалентність образу проявляється у лікувальних властивостях тварини, згадках про неї у весільних піснях та колисанках (вираз *«співати кота»* виник із звичаю, коли у нову колиску клали кота, гойдали його і наспівували при цьому колискові пісні, лише після чого до колиски клали дитину). [3, с. 562–563]. До речі, образи кота й колиски знаходимо й у англійській мові у виразі *cat's cradle* [20], який означає дитячу гру «ліжечко». М. В. Дмитрук зауважує, що кішка визнається доброю істотою, другом людини, здатною охороняти людину від усього злого (*смішки з дурної кішки* − сміх без причин, *то котові, то попові* − гарне життя) [5]. У англомовній лінгвокультурі кіт асоціюється переважно з таємничістю, хитрощами, пророцтвами (*cat in gloves catches no mice* [20]− без праці нічого не дається, *cat did it* [20] – їй-бо, не я (це зробив), *the cat jumps* [20]− справа повертає на серйозне, *the cat is out of bag* [20] − таємниця розкрита, *the cat shuts its eyes when stealing cream*[20] − людині властиво закривати очі на свої грішки, *cat's paw* [20] − знаряддя, маріонетка у чиїхось руках).

Оленя стародавні українці вважали предком, що допомагає людині і вміє творити чудеса, царює над усією рогатою худобою. Це було пов'язане з образом Сонця [3, с. 566-567]. Кельти також вважали оленя надзвичайно важливим символом, його роги символізували взаємозв'язок зі Світовим Деревом, родючість, оновлення й відродження. Кельти вважали, що олень може подарувати людині благословення небес, багатство і щастя, і для цього створювали амулети − диски з оленячих рогів. Один з кельтських богів − Цернунн (у перекладі «Рогатий») зображувався з оленячими рогами на голові. У літературі острівних кельтів є цикл саг про лейнстерського героя Фінна, який вважався втіленням бога-оленя [12]. Образ оленя як надзвичайно шанованої кельтами тварини навіть потрапив до зодіаку. При цьому, у англійській фразеології цей образ зустрічається лише у виразі *to be like a deer caught in the headlights* [20], що означає психологічний стан, викликаний тривогою, страхом чи подивом, тобто будь-якою несподіваністю, але не з багатством чи щастям. Лексема ***hart***, що також означає оленя,ще представлена у виразі *hart's tongue* [20], що позначає рослину *листовик звичайний,* який і в українській мові називають *оленячим язиком.* А ось синонім ***stag*** є більш представленим в англійській ідіоматиці. Наприклад, stag dinner означає холостяцьку вечірку, існують економічні терміни *stag deflation* (зниження загального рівня цін і підвищення вартості грошових коштів без зростання економіки) та *to stag the market* (різко підвищити курси паперів нових випусків). В українські мові аналогічних виразів віднайдено не було.

Свиня (кабан) українцями уявлялася символом плодючості й достатку, захисником від злих сил. Хоча в українській фразеології знаходимо одиниці, які характеризують цю тварину досить негативно. В.В.Жайворонок вказує на те, що згодом свиня стала нечистою твариною, яка асоціюється з брудом, болотом, нечистю (*підкладати свиню*),зарозумілістю (*величається, як синя дощ*), незнанням (*знається, як свиня на перці*), відсутністю смаку й неохайністю (*пристало, як свині наритник, як свиня в дощ)*. Про несмачну страву українці кажуть «що й свині одвертаються», «у свинячий голос» щось роблять із великим запізненням, про матір, якій байдуже до долі дітей кажуть, що «свині не до поросят».

В англійській лінгвокультурі символ ***свині*** також є неоднозначним. Кельти шанували вепра, зображуючи його на бойових знаменах та монетах. У Древній Ірландії свиня та кабан вважалися священними тваринами, а полювання на вепра є одним з характерних ірландських міфологічних сюжетів [18]. Кельтські друїди називали себе «вепрами», а в артурівському циклі наявне символічне протистояння ведмедя і вепра (Турх Труїт – це Великий кабан, на якого полював Артур) [12]. Про товстуна скажуть *as fat as a pig*, з кабаном асоціюють дику поведінку (*to go hog-wild, as crazy as a peach-orchard boar* [20]), водія, який не вміє триматися своєї частини дороги називають *a road hog* [20], свиня часто асоціюється з невдачею (*in a pigs eye* [20]). При цьому варто зауважити, що в англійській мові зустрічаються й «позитивні» фразеологізми з образом свині, кабана (*to live high on/off the hog, to eat high on/off hog, to go whole hog* [20]). Як в українській, так і англійській мові свиня асоціюється з накопиченням багатства (*piggy bank/ свиня-копилка*). Спільним для обох мов є біблійний фразеологізм (*make a silk pursue out of a sow's ear, cast pearls before swine, кидати бісер свиням або метати перли перед*

свиньми). Цікавим є фразеологізм *to buy a pig in a poke*, аналогом якого в українській мові є вираз *купувати кота в мішку*.

Собака в українській лінгвокультурі є символом вірності, непідкупності, щирості та мудрості [3], про що свідчать вирази *вивченого пса нічим не купиш, собача вірність, собача радість, всі собаки знають, собаку на чомусь з'їсти*. Хоча українських фразеологізмах собаці надають деякі негативні характеристики (якщо несмачно, то *собака з маслом не з'їсть*, лиха людина – то *собача пара*, щось неякісне – *хоч одірви й собаці викинь*) [5].

Англійська мова містить численні фразеологізми, які характеризують собаку як втілення працелюбності (*to work like a dog*[20]), успіху й удачі (*top dog, put on the dog, every dog has its way*[20]), чистоти (*as clean as a hound's tooth*[20]). Але водночас собака асоціюється також з негативними рисами –нечесністю (*as crooked as a dog's hind leg*[20]), хворобливістю (*as sick as dog*[20]), неуважністю (*bark up the wrong tree*[20]), безглуздою показовістю (*dog and pony show*[20]), конкуренцією (*dog-eats-dog, fight like cats an dogs* [20]), деградацією та занепадом (*to go to the dogs, in the doghouse, to lea a dog's life* [20]), відсутністю власної думки чи волі (*a shaggy dog story, the tail wagging the dog*[20]), боягузництвом (*to turn tail, one's tail between one's legs*[20]), небажанням приймати нове (*you can't teach an old dog new tricks*[20]).

Образ ***змії*** також є амбівалентним для досліджуваних лінгвокультур. Як підкреслює В.В.Пономаренко, в українському фольклорі змій присутній практично у всіх міфологічних сюжетах: це і космогонічні міфи, в яких змій виступає творцем-деміургом або ж ототожнюється з різними частинами Всесвіту: небом, землею, світовим древом, світовим яйцем; міфи про тотемних тварин, які нерідко виступають фольклорними замінниками змія або ж, навпаки, його антиподами; це і міфи близнюкового культу, в яких змій постає у двох своїх іпостасях: з одного боку, як божество «верхнього» світу та як хтонічна істота, володар підземного світу померлих, уособлення вогняної стихії [10]. В уявленнях давніх українців змій має позитивні риси (наприклад, в Трипільській культурі змія була символом добра, охоронцем хатнього добра, домовиком, сонячно-водяним драконом, який уособлював космічне подружжя Неба і Землі. В українській мові збереглася негативна асоціація зі змієм («*підступний наче змій*», «*от зміюка!» кажуть про злу жінку)*.

В уявленнях давніх кельтів змія була символом відновлення й відродження, безсмертя, зцілення та мудрості завдяки своїй здатності скидати шкіру, хранителем світових секретів та божественної мудрості. Хоча, так само як і українській мові, в англійській збереглися переважно негативні асоціації зі змією (*snake in the grass* – небезпечна, підступна людина; *snaky insinuation* – підступний наклеп, *to raise snakes* − розпочати скандал, *to see snakes*– напитися до чортиків, *a snake story* − неймовірна, «мисливська» історія), існують також вирази, в яких цей образ є позитивним (*to give a square snake* − справедливо поставитись до когось, *to be snaky rich, to be as sound as a snake, to be in the snake's hips, a snake's age/ before serpent's time* [17; 20]).

З огляду на все, викладене вище, можливо зробити висновок, що анімалістичні символи володіють значним емотивним потенціалом, що може по-різному реалізовуватись засобами української та англійської лінгвосеміотичних систем з огляду на відмінності у розвитку української та англійської лінгвокультур. Подальші порівняльні дослідження мовних репрезентантів таких національно-культурних символів покликані сприяти у вирішенні актуальних питань сучасної лінгвосеміотики та лінгвокультурології у антропоцентричній парадигмі.

Література:

1. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття: монографія / Н. І. Андрейчук. – Львів : Видавництво Львівської Політехніки, 2011. – 280 с.

2. Барляева Е. А. Символические смыслы в англоязычной лингвокультуре : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Е. А. Барляева − СПб, 2012. − 40 с.

3. Войтович В. М. Українська міфологія. Енциклопедія народних вірувань / В. М. Войтович. – К. : «ФОБ Стебеляк», 2014. – 688 с.

4. Глінка Н. В. Міфопоетика у творчості Д. Г. Лоуренса : монографія / Н. В. Глінка. – К. : НТУУ «КПІ», 2012. – 200 с.

5. Дмитрук М. В. Фразеологізми з компонентами – назвами тварин (на матеріалі говірок Нижньої Наддніпрянщини) / М. В. Дмитрук // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – Том. 24 (63). – № 1. – Ч. 2. – 2011. – С. 61–65.

6. Жайворонок В. В. Знаки української культури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006 [Електронний ресурс] Режим доступу : http://ukrlit.org/slovnyk/zhaivoronok_znaky_ukrainskoi_etnokultury

7. Закович М. М. Культурологія: українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник / М. М. Закович. – К. : Знання, 2007. – 390 с.

8. Івасюта М. І. Мовні символи у творчості письменників Буковини кінця XIX–початку XX сторіччя : автореф. дис.на здобуття наук. ступеню канд. філол. наук: спец.10.02.01 – українська мова / М. І. Івасюта–Чернівці, 2008. – 20 с.

9. Казакевич Г. М. Кельти на землях України (III-I ст. до н.е.) / Г. М. Казакевич // Історичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 22–31.

10. Пономаренко В. В. Еволюція хтонічного образу в українському фольклорі: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 09.00.12 – українознавство / В. В. Пономаренко.– К., 1999. – 19 с.

11. Постовалова В. И. Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (к проблеме оснований и границ современной фразеологии) / В. И. Постовалова // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 30–45.

12. Роллестон Т. Мифы, легенды и предания кельтов [Електронний ресурс] / Т. Ролестон. − Режим доступу : http://www.Royallib.ru.

13. Росс Э. Кельты-язычники. Быт, религия, культура / Э. Росс. – М. : Центрполиграф, 2005. –52с.

14. Федорова Ю. М. Фразеологізація значень присвійних прикметників у сучасній українській мові: автореф. дис. канд... філол. н., спец. 10.02.01–українська мова / Ю. М. Федорова. – К., 2010. – 20 с.

15. Широкова Н. С. Анималистические мотивы кельтской мифологии / Н. С. Широкова // Исследования и публикации по истории античного мира. [под ред. Э. Д. Фролова]. – Выпуск 2. – СПб., 2003. – С. 307–320.

16. Широкова Н.С. Мифы кельтских народов / Н.С.Широкова. – М. : АСТ Астрель, 2005. – 77 с.

17. Brigham R. Snake idioms. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.raebridgman.ca/faqs/MiddleGate_snake_idioms.pdf

18. Mattwes J. Celtic totem animals. – Boston. MA / York Beach M.E. : Red Wheel. – 2002. – 195 p. – pp. 189–191.

19. Ross A. Pagan Celtic Britain : Studies in Iconography and tradition / A.Ross. –NY: Columbia University Press. – 1967. – 433 p.

20. Oxford Dictionaries. Language matters. – Режим доступу : http://www.oxforddictionaries.com/

УДК 37(091):271(477.83/.86)

Н. М. Дмитришина,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Використання технічних засобів навчання у процесі вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей. У статті проведено аналіз доцільності використання технічних засобів навчання при врахуванні психофізіологічних особливостей студентів немовних спеціальностей. Автором було розглянуто питання передачі мовної, мовленнєвої та соціокультурної інформації за допомогою ТЗН при вивченні іноземної мови.

Ключові слова: *технічні засоби навчання, психофізіологічні особливості, мотивація, соціокультурна інформація, комунікативна компетентність.*

THE USAGE OF TECHNICAL TRAINING RESOURCES IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE STUDYING BY THE STUDENTS OF NOT LINGUISTIC SPECIALTIES.

The article discloses the problem of choosing the appropriate technical resources while studying foreign language in accordance to physiological characteristics of students of not linguistic specialities. It was investigated that students' motivation can be increased while emotions and interest are involved. Technical training resources can be used for creating interesting and emotionally coloured tasks and presentations. While studying specific terms and difficult grammar rules teacher should make multimedia presentation for students to explain them some complicated aspects of their usage and to present those words which are needed for the technicians. In order to develop students' communicative skills video and audio tasks should be used at the classes. The aim of multimedia resources is not only to improve students' skills in listening and speaking but also to profound their knowledge in sociocultural life of the country the language of which they study.

Key words: *technical training resources, physiological characteristics, motivation, sociocultural information, communicative competence.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТАМИ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ.

В статье проведен анализ целесообразности использования технических средств обучения, учитывая психофизиологические особенности студентов неязыковых специальностей. Автором был рассмотрен вопрос передачи языковой, речевой и социокультурной информации средствами ТСО при изучении иностранного языка.

Ключевые слова: *технические средства обучения, психофизиологические особенности, мотивация, социокультурная информация, коммуникативная компетентность.*

Постановка проблеми. Структура та зміст сучасної системи освіти залежить від соціально-політичної ситуації і певних суспільних вимог всередині країни. Однак, кінцева мета – формування висококваліфікованого спеціаліста – залишається незмінною. Навчально-виховний процес вимагає використання усіх ефективних засобів, спрямованих на досягнення поставлених цілей та завдань. Вивчення іноземної мови на рівні з базовими дисциплінами гуманітарного та природничого блоку є неодмінною складовою у формуванні всебічно розвиненої особистості та забезпечує перейняття позитивного фахового досвіду у спеціалістів інших країн.

Розвиток науки надає необмежені можливості у використанні сучасних технічних засобів у навчальних цілях. Ефективність засвоєння необхідного навчального матеріалу студентами значно зростає, адже у процесі сприйняття задіюються усі психофізіологічні особливості діяльності мозку людини.

Технічні засоби навчання (ТЗН) – це прилади, що використовуються у навчально-виховному процесі як носії інформації та інструменти її передачі. Вони передусім спрямовані на підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу для подальшого його використання у практичній діяльності. Важливим фактором використання ТЗН є їх спрямованість на забезпечення різних форм сприйняття інформації, що дає можливість проводити візуальну, слухову й тактичну демонстрацію нового матеріалу. Таким чином, форми та методи застосування технічних засобів у процесі навчання потребують детального вивчення, а тому, з огляду на їх ефективність, це питання є **актуальним** у світлі розвитку сучасної системи освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема використання технічних засобів у навчально-виховному процесі стала предметом наукових досліджень О. Буйницької, Г. Краснової, О. Нікітіна, Н. Старцевої, С. Стрілець. Вчені зосереджують свою увагу на характеристиці ТЗН за функціональною ознакою та на доцільності їх використання у поєднанні з різними видами навчальної діяльності. Технологічний підхід до освіти активно розробляється у працях І. Богданової, В. Гузєєва, М. Кларіна, М. Лущик, Г. Селевка та інших дослідників. Предметом їх наукових пошуків є ефективність застосування ТЗН у процесі формування мовленнєвої компетентності спеціалістів ВНЗ, як основи їх фахового рівня. Цікавими, на нашу думку, є праці вчених О. Биконі, Ж. Безцінної, О. Карпової, Г. Копил, Л. Овсієнко, у яких зосереджена увага на ролі ТЗН під час вивчення іноземної мови у навчально-виховних закладах різних рівнів. Незважаючи на багатогранність та фундаментальність досліджень з цієї проблеми, аспекти застосування технічних засобів у процесі вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей залишаються недостатньо розкритими, а тому потребують детального аналізу та вивчення.

Невирішені аспекти даної проблеми. Форми та методи роботи зі студентами технічних спеціальностей, зокрема математиками та комп'ютерними інженерами, із застосуванням ТЗН на заняттях з іноземної мови вимагають детального аналізу. Нерозкритою залишається проблема врахування психофізіологічних особливостей студентів цих спеціальностей при виборі тих чи інших засобів навчання.

Таким чином, **метою** нашого дослідження є аналіз основних шляхів та методів використання технічних засобів у процесі навчання студентів немовних спеціальностей, а також оцінка їх ефективності на різних етапах засвоєння комунікативного іншомовного матеріалу з урахуванням психофізіологічних критеріїв.

Викладення основного матеріалу. Основна відмінність у вивченні іноземної мови студентами філологічних та технічних спеціальностей полягає у рівні мотиваційної спрямованості. Студенти-гуманітарії вивчають іноземну мову як засіб спілкування та передачі набутого досвіду у подальшій професійній діяльності. Студенти ж технічного напрямку вивчають іноземну мову як засіб отримання додаткової інформації зі свого фаху. Таким чином, мотиваційна складова студентів-мовників є значно вищою, оскільки від успішності засвоєння іншомовного комунікативного матеріалу прямо залежить рівень їх професійної затребуваності як спеціалістів. На відміну від гуманітаріїв, студенти немовних напрямів підготовки не розглядають іноземну мову як важливий критерій у системі фахової освіти, а лише як засіб отримання додаткової

© Н. М. Дмитришина, 2015

інформації. Це приводить до зниження мотиваційної складової, що негативно позначається на ефективності засвоєння навчального матеріалу.

Цікавою, з точки зору нашого дослідження, є думка науковця І. Зимньої, яка, як основний критерій формування мотивації у студентів немовних спеціальностей, розглядає активізацію психічних резервів особистості, якій, насамперед, сприяє підвищення інтересу до навчального матеріалу, а також емоції, що посилюють інтенсивність пізнавальної діяльності [3]. Заняття повинні мати емоційно забарвлений характер та стимулювати інтерес студентів. Досягненню цієї мети може сприяти використання комп'ютерів та мультимедійних засобів. Так, наприклад, введення нового лексичного матеріалу можна побудувати у формі мультимедійної презентації з використанням зображень понять, які потрібно запам'ятати. Посиленню емоційної складової навчального процесу сприяє також музика, яку можна використовувати як фонове оформлення до даної презентації.

Серед основних методів навчання іноземної мови, що сприяють підвищенню мотивації студентів немовних спеціальностей та враховують їх психологофізіологічні особливості сприйняття та засвоєння матеріалу дослідниця Н. Арістова виокремлює наступні: – практичні методи навчання (тренувальні та творчі вправи); – наочні методи (демонстрація, комп'ютерний показ); – методи контролю та корекції знань, умінь і навичок (комп'ютерний контроль та самоконтроль, усне та письмове тестування); – методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності (створення ситуацій інтересу до навчання, роз'яснення мети навчання); – методи активізації навчально-пізнавальної діяльності (інтелектуальні, ділові та рольові ігри) [1, с. 53]. Важливою складовою підвищення рівня мотивації у студентів дослідниця вважає використання новітніх інформаційних технологій, які, оцінюючи їх роль у житті сучасної людини, допомагають нівелювати розрив теоретичних знань та їх практичного застосування. Посиленню зацікавленості студентів до матеріалу сприяє використання методу створення ситуацій інтересу, реалізувати який допоможе демонстрація застосування засвоєних лексико-граматичних структур у живому спілкуванні. Зорове сприйняття зразків ділової поведінки та комунікації іноземною мовою з використанням фахової лексики спонукає студентів до розуміння суттєвих особливостей такого спілкування, аналізу елементів невербального характеру та посилює мотивацію у засвоєнні необхідного навчального матеріалу.

Врахування психофізіологічних особливостей студентів як суб'єктів навчально-виховного процесу є домінантним критерієм при виборі системи методів, засобів, організаційних форм та прийомів подачі, опрацювання та засвоєння необхідного матеріалу. Технічні засоби навчання можуть бути ефективними лише тоді, коли вони правильно використовуватимуться у поєднанні з іншими структурними компонентами навчально-виховного процесу.

Засвоєння лексико-граматичного матеріалу при вивченні іноземної мови є важливим критерієм у формуванні комунікативної компетенції. Студент повинен володіти достатнім словниковим запасом та легко оперувати граматичними структурами для здійснення діалогічного та монологічного мовлення. Як правило, у студентів технічних спеціальностей краще розвинене логічне мислення, їм легше працювати з формулами та схемами, проводити аналіз та синтез виучуваного матеріалу. Труднощі можуть виникати під час засвоєння винятків та поліваріантності використання певних граматичних конструкцій. У такому випадку студенту необхідна структурована чітка опора. Конспект не завжди може допомогти у вирішенні цієї проблеми, оскільки певні правила передбачають поліваріантність відповідей та вимагають уточнення їх використання. З метою подолання такого типу труднощів доцільною є розробка самим викладачем комплексу відеоуроків із засвоєння граматичного чи лексичного матеріалу. Вони дають змогу логічно та структуровано викласти необхідну інформацію, зосередивши увагу на складних моментах використання певної структури й звести до мінімуму поліваріантність у відповідях (що є важливим у вивченні іноземної мови), а також підібрати необхідний матеріал, що відповідав би фаховій орієнтації студентів. Такий метод засвоєння лексики та граматики дає можливість студентам легко повторити матеріал, що вивчається, а також створює умови для саморозвитку та самонавчання.

Під час вивчення іноземної мови студентами технічних спеціальностей важливу увагу слід приділяти також засвоєнню термінології, адже розуміння спеціалізованих текстів та професійного мовлення є ключовим критерієм рівня фахової підготовки. Терміни будь-якої галузі науки, мають такі характерні особливості: вони позбавлені емоційно-експресивних компонентів; терміни майже завжди однозначні; вони не мають смислових зв'язків з іншими словами та можуть бути автономними і функціонувати незалежно від особливостей певної системи мови [2, с. 48]. Ці фактори впливають на певну складність засвоєння фахової термінології, а тому завданням викладача є використання ефективних методів та засобів у процесі їх запам'ятовування студентами. Окрім звичних методів роботи із професійно орієнтованими текстами доцільно використовувати прийоми засвоєння іншомовних фахових лексичних одиниць у процесі коментованого виконання практичних завдань. Так, наприклад, при вивченні термінів із теми «Текстові редактори» (Word Processors) студентам можна запропонувати створити або редагувати документ у програмі Word. При цьому, їх завданням буде прокоментувати хід роботи або написати інструкцію із виконання тих чи інших завдань. Така форма навчання дозволить задіяти візуальні та тактичні канали сприйняття і засвоєння інформації, а також продемонструє можливість використання теоретичних знань у реальній професійній діяльності.

Успішне оволодіння іноземною мовою характеризується здатністю індивіда передавати і сприймати інформацію у процесі іншомовного спілкування. Під час формування навичок діалогічного та монологічного мовлення важливо використовувати аудіовізуальні засоби. Так, дослідниця С. Стрілець стверджує, що «організм студента, сприймаючи інформацію за допомогою аудіовізуальних засобів, перебуває під впливом потужного потоку якісно незвичайної інформації, що створює необхідну емоційну основу, на базі якої від чуттєвого образу значно легше переходити до логічного мислення, що в свою чергу значно покращує якість навчання» [5, с. 2]. За допомогою аудіовізуальних засобів реалізується принцип наочності та індивідуалізації навчального процесу, оскільки засвоєння необхідного матеріалу відбувається в індивідуальному темпі. При цьому можуть бути використані різнорівневі завдання спрямовані на тренування різних видів навичок. Під час демонстрації відеоматеріалу на початковому етапі вивчення іноземної мови можливим є використання текстових опор (титри, друковані тексти і діалоги, що передають інформацію із відео чи аудіо носія). У процесі формування комунікативних навичок важливо навчити студентів застосовувати принцип здогадки, використовуючи візуальні чи аудитивні підказки (міміка і жести мовців, фонове оформлення). Разом з тим викладач зобов'язаний пояснити студентам національну специфіку значень деяких паралінгвістичних засобів спілкування, оскільки їх незнання може призвести до неправильної інтерпретації інформації. Зорове та слухове сприйняття іншомовного комунікативного матеріалу допомагає також продемонструвати зразки різних ситуативних типів спілкування – ділового та неформального, виокремити потрібні лексико-граматичні структури та відповідні моделі поведінки.

Використання аудіовізуальних матеріалів допомагає також реалізувати принцип навчання в контексті діалогу культур. Так, за словами науковця М. Лущик «розуміння іншомовного мовлення може бути досягнуто лише за умови, що реципієнт

є достатньо компетентним не тільки в мовному, але й в соціокультурному коді відправника повідомлення – носія мови; це вимагає від студентів досягнення високого рівня не тільки мовної підготовки, але й відповідних фонових знань» [4, 77]. У процесі викладання іноземної мови необхідно знайомити студентів із національними, соціокультурними реаліями та моделями поведінки носіїв мови, що вивчається.

Таким чином, проаналізувавши особливості використання технічних засобів навчання на різних етапах вивчення іноземної мови ми дійшли висновків, що найважливішим завданням викладача при роботі зі студентами немовних спеціальностей є підвищення мотиваційної складової, за рахунок залучення емоцій до виконання тих чи інших завдань, а також створення ситуацій інтересу. З огляду на психофізіологічні особливості студентів технічних спеціальностей краще засвоєння іншомовного комунікативного матеріалу відбувається при умові візуальної, аудитивної та тактичної презентації нового матеріалу. Технічні засоби навчання забезпечують передачу мовної, мовленнєвої та соціокультурної інформації студентам, сприяють використанню аудіовізуальної здогадки та створюють умови для саморозвитку та самонавчання.

Подальшим нашим завданням є дослідження використання Інтернет ресурсів у навчальних цілях, а також підбір автентичних навчальних відео курсів для роботи зі студентами немовних спеціальностей на різних етапах вивчення іноземної мови.

Література:

1. Арістова Н. О. Вплив індивідуальних відмінностей видів пам'яті на вибір структурних компонентів технології формування мотивації вивчення іноземної мови у вищих нелінгвістичних навчальних закладах / Збірник наукових праць «Теоретичні питання культури освіти та виховання». – 2011. – № 44. – С. 49–54

2. Звегинцев В. А. Очерки по общему языкознанию / В. А. Звегинцев. – М. : Либроком, 2009. – 384 с.

3. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке: пособие для учителей средней школы / И. А. Зимняя. – М. : Просвещение. – 2007. – 159 с.

4. Лущик М. В. Застосування відеофонограми у навчанні студентів англійського монологічного мовлення / М. В. Лущик // Збірник наукових праць «Теоретичні питання культури освіти та виховання». – К. : КНЛУ, 2011. – № 44. – С. 75–78

5. Стрілець С. І. Технічне оснащення в сучасній вищій школі (електронні засоби навчання) [Електронний ресурс] / С. І. Стрілець // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2013. – Вип. 108. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2013_1_108_8.pdf

УДК 811.133.1'38'42

І. І. Єрмоленко,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПІГРАФІВ У ДЕТЕКТИВНИХ ТЕКСТАХ ДАНІЕЛЯ ПЕННАКА

У статті розглянуто лінгвопоетичну своєрідність епіграфів у детективних творах Даніеля Пеннака. З'ясовано роль епіграфів до всього твору та епіграфів до окремих розділів у структурно-композиційній організації детективного тексту. Залучено методику семного аналізу та комплексного лінгвістичного аналізу елементів епіграфів. Особлива увага приділена дослідженню функціонування удаваних епіграфів у детективних текстах Даніеля Пеннака.

Ключові слова: *детективний текст, епіграф, удаваний епіграф, лінгвопоетичний аналіз.*

LINGUOPOETIC FEATURES OF EPIGRAPHS IN THE DETECTIVE TEXTS OF DANIEL PENNAC

The article deals with the linguopoetic peculiar features of the epigraphs of the detective works of the modern French writer Daniel Pennac. It is performed a complex linguistic analysis of the epigraphs, it was especially involved the method of the componential analysis of the lexical units of the epigraphs. Special attention is paid to the study of functioning of the sham epigraphs to the chapters of the detective novels. It is shown the semantic relationship of the epigraph and the text as well as with the title of the given literary work. It is also revealed the relationship of the sham epigraphs to the chapters with the texts of these chapters as well as with the titles of these chapters. It is clarified the role of the epigraphs to the entire texts of the detective works of Daniel Pennac. There are defined the main functions of the sham epigraphs to the individual chapters of the detective works of Daniel Pennac. It is revealed in what way the epigraphs as well as the sham epigraphs to the texts of Daniel Pennac contribute to the realization of the pragmatic intention of the author. It is found it what way the reader can grasp the ideological content of the epigraph.

Key words: *detective text, epigraph, sham epigraph, linguopoetic analysis.*

ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭПИГРАФОВ В ДЕТЕКТИВНЫХ ТЕКСТАХ ДАНИЭЛЯ ПЕННАКА

В статье рассмотрены лингвопоэтическое своеобразие эпиграфов в детективных произведениях Даниэля Пеннака. Выяснена роль эпиграфов ко всему произведению и эпиграфов к отдельным разделам в структурно-композиционной организации детективного текста. Привлечено методику семного анализа и комплексного лингвистического анализа элементов эпиграфов. Особое внимание уделено исследованию функционирования мнимых эпиграфов в детективных текстах Даниэля Пеннака.

Ключевые слова: *детективный текст, эпиграф, мнимый эпиграф, лингвопоэтический анализ.*

Детективний текст постійно видозмінюється та еволюціонує відповідно до розвитку суспільства, що зумовлює сталий інтерес науковців різних галузей до детективних текстів. Детективні твори Даніеля Пеннака належать до французької постмодерністської літератури останніх десятиріч. Вони зацікавили таких західних науковців як С. Леблонд [6], Д. Платтен [7], Ж.–К. Рідон [8], К. Стотт [9], проте означені розвідки стосувалися здебільшого літературознавчої [7; 8] і культурологічної [6; 9] проблематики. Відсутність комплексного лінгвопоетичного дослідження «чорного детективу» Даніеля Пеннака з урахуванням жанрової специфіки, а також загальне спрямування сучасної лінгвістичної науки на дослідження художнього тексту зумовлює **актуальність** теми нашого дослідження.

Метою нашої наукової розвідки є визначення специфіки епіграфів до детективних текстах Даніеля Пеннака у лінгвопоетичному ракурсі. Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань**: з'ясувати роль епіграфа у тексті, виокремити особливості функціонування епіграфів у тексті Даніеля Пеннака, схарактеризувати епіграфи перед до всього тексту, а також епіграфи до окремих розділів детективів.

© І. І. Єрмоленко, 2015

Особливе місце в семантико-стилістичній структурі тексту, в його композиції займають так звані «сильні позиції». Ми поділяємо думку І. В. Арнольд про те, що ефективним засобом затримати увагу читача на важливих за значенням моментах і комбінаторних прирощеннях смислу є розміщення їх у сильну позицію, тобто на таке місце в тексті, де вони психологічно особливо помітні [1, с. 46]. Такими сильними позиціями виступають заголовок, початок і кінець твору. Вони привертають особливу увагу адресата, роблять значний внесок у процес інтерпретації твору.

У детективних творах Даніеля Пеннака епіграфу надається особливе місце у структуруванні твору. Епіграф являє собою складову частину сильної позиції художнього твору. Він має фіксоване положення в тексті, а саме, між заголовком і текстом твору, а також, опціонально, перед текстом конкретного розділу. Епіграф – це явний авторський знак, який указує адресату шлях до інтерпретації тексту. Епіграф створює складний образ, розрахований на сприйняття також і його контексту, з якого епіграф узятий.

Епіграф розглядається як комунікативний знак, сутність якого створюється і виявляється тільки в процесі функціонування, а функціонуванням епіграфа вважається його включення в структуру генетично чужого для нього тексту [3, с. 60].

Епіграф являє собою різновид цитати, а саме передтекстову цитату, згідно зі структурно-функціональним підходом [4]. Як передтекстова цитата епіграф відрізняється від внутрішньотекстової цитати. Епіграфу детективних романів Даніеля Пеннака властива автосемантичність, тобто структурна і семантична завершеність. Її сигналами є винесення тексту епіграфа за рамки основного тексту, розміщення на окремій сторінці, написання особливим шрифтом, наявність підпису автора, назви тексту-джерела. Водночас епіграф характеризується синсемантичністю, тобто смисловою співвіднесеністю з текстом. Головна особливість епіграфа як передтекстової цитати – це автосинсемантичність, тобто одночасна співвіднесеність з двома текстами [2, с. 224].

Структурно-композиційна близькість епіграфа й тексту детективних творів Пеннака підтримується лексичною подібністю або єдністю стилістичної тональності, що можна продемонструвати на прикладі детективної новели « Des chrétiens et des Maures ». Епіграфом до твору є цитата з повісті Германа Мелвілла «Писар Бартлбі»: *I would prefer not to*. Використання англійської мови, мови-оригіналу джерела епіграфу, утруднює сприйняття смислу епіграфу адресатом, інтерпретація останнього стає можливою лише під час прочитання твору. Авторський задум розкривається у першому розділі новели, який називається *Bartlebisme*, тобто містить посилання на епіграф. Англійська конструкція *I would prefer* актуалізується у французькому тексті шляхом багаторазових повторів французького відповідника такій граматичній конструкції:

– Je préférais mon papa, répondit le Petit sans toucher à son potage.

Ce conditionnel présent hanta ma nuit.

Je préférais.

Le Petit avait bien dit : « Je préférais mon papa » (Pennac, CM, 15).

Актуалізація епіграфа отримує відображення також у повторі конструкцій, близьких за значенням: *Je veux mon papa* (ibid., 11); відмітимо, що ця фраза повторюється 5 разів у першому розділі. Автор фокусує увагу на різниці у значенні граматичної конструкції індикативу та умовного способу теперішнього часу, підкреслюючи категоричність останньої. Таким чином, за допомогою епіграфу автор звертає особливу увагу читача на відтінки значення, які виникають унаслідок граматичних трансформацій, отже, епіграф поглиблює розуміння тексту адресатом.

До роману « Au bonheur des ogres » автор підібрав три епіграфи, два з них взяті з філософського твору Рене Жирара « Le bouc émissaire »:

1. *Pour attirer le petit Dionysos dans leur cercle, les Titans agitent des espèces de hochets. Séduit par ces objets brillants, l'enfant s'avance vers eux et le cercle monstrueux se referme sur lui. Tous ensemble, les Titans assassinent Dionysos ; après quoi ils le font cuire et ils le dévorent* (Pennac, BO, 7).

2. *[...] les fidèles espèrent qu'il suffira qu saint d'être là [...] pour qu'il soit frappé à leur place* (ibid., 7).

Третій епіграф є цитатою комічного актора, режисера, продюсера і письменника Вуді Аллена:

3. *Les méchants ont sans doute compris quelque chose que les bons ignorent* (ibid., 7).

Беручи до уваги факт, що головний герой роману працює у якості цапа відбивала в одному з паризьких магазинів, можна зробити висновок, що звернення автора до філософської інтерпретації феномену цапа відбивайла, реалізоване в епіграфі, спонукає адресата до більш глибокого осмислення цього питання в інтертекстуальній площині за межами сюжету твору. Перший епіграф, у якому йдеться про заманювання (*attirer le petit Dionysos*), вбивство (*les Titans assassinent Dionysos*), приготування (*ils le font cuire*) і пожирання (*ils le dévorent*) маленького Діоніса Титанами, семантично співвідноситься із заголовком роману « Au bonheur des ogres » завдяки дієсловам *cuire* v.t. – « rendre un aliment propre à la consommation en le soumettant à l'action de la chaleur » [5] і *devorer* v.t. – « manger avec voracité, goulûment, engloutir, en parlant de quelqu'un » [5], які належать до того ж лексико-семантичного поля, що й іменник *ogre*, наявний у заголовку. Іменник *ogre* може виступати актантом дій, виражених дієсловами *cuire* і *devorer*, що тематично пов'язує заголовок роману з епіграфом.

Третій епіграф стосується вічної проблеми добра і зла. Він не тільки спонукає адресата до філософських роздумів, а й актуалізується у тексті за допомогою повтору наявних у ньому лексичних одиниць: *Pas de doute, il a un don, Sainclair ? Il a compris un truc que je ne comprendrai jamais* (ibid., 39). Перифраз цитати, поданої у епіграфі, надає адресату можливість зрозуміти і певним чином натякає, як саме слід сприймати персонаж Сенклера, про якого йдеться у тексті. Суб'єкт дії головного речення, виражений особовим займенником *il*, який позначає Сенклера, співвідноситься з суб'єктом дії головного речення епіграфу, позначеним іменником *les méchants*. Отже, адресат відносить персонаж Сенклера до розряду негативних персонажів. Суб'єкт дії підрядного речення, виражений займенником *je*, який позначає оповідача, співвідноситься з суб'єктом дії підрядного речення епіграфу, вираженого іменником *les bons*, що дозволяє адресату розцінювати оповідача як позитивного персонажа. Отже, в цьому разі епіграф допомагає читачу інтерпретувати подальший текст відповідно до прагматичного задуму автора.

Характерним для Пеннака є використання так званих удаваних епіграфів, тобто епіграфів, узятих із власного тексту [2, с. 236]. Автор поміщає удавані епіграфи не перед текстом у цілому, а перед розділом тексту, починаючи з другого роману серії.

Так наприклад, епіграфом до другого розділу роману « La fée carabine » є репліка:

– *Pleurez, Malaussène, pleurez de façon convaincante : soyez un bon bouc* (Pennac, FC, 77).

Під час прочитання тексту читачу невідомо, хто саме висловлює цю репліку, проте наявність у реченні прізвища головного героя (*Malaussène*) дозволяє припустити, що ця репліка має безпосереднє відношення до тексту детективу. Цей факт підтверджується наявністю лексеми *bouc* (козел), тут мається на увазі bouc émissaire (цап відбивайло), яка позначає рід діяльності Бенжамена Малосена. Причому читач, знайомий з попереднім романом серії, володіє пресупозицією, що Малосен є цапом відбивайлом як на роботі, так і у повсякденному житті. Репліка є спонукальним реченням, дієслова

Pleurez, soyez ужито у формі наказового способу другої особи множини, що виражається дієслівним закінченням *–ez*. Епіграф не містить інформації про те, хто саме звертається до Малосена, отже, це може бути будь-хто, сам автор, або один із персонажів твору. Припущення, що до Малосена звертається хтось із персонажів, інтригує читача, сприяє його зацікавленості у прочитанні розділу, щоб дізнатись, хто є адресантом репліки. В процесі читання розділу читач дізнається, що епіграф є уривком з тексту цього ж роману зі сторінки 77:

– *Pleurez, mon cher, pleurez de façon convaincante : soyez un bon bouc* (ibid., 188).

Проте у наведеному вище фрагменті тексту звертання до персонажа передане словосполученням *mon cher*, у якому лексема *cher* adj. – « qui est l'objet d'un grand attachement ou qui occupe une place privilégiée » [5] актуалізує значення знайомства між людьми, а також поважного ставлення начальниці до персонажа. У репліці начальниці немає звернення на ім'я, тому ще вона є частиною діалогу, і адресат очевидний. Епіграф містить прізвище персонажа, що, на нашу думку, виконує дві функції. По-перше, завдяки прізвищу читач одразу розуміє, до кого звернена репліка, вирвана з контексту. По-друге, звертання, виражене прізвищем у комбінації з дієсловом другої особи множити, може служити формулою звертання від адресанта, який не є близьким знайомим адресата, а отже, адресантом зазначеного звертання може бути автор роману. Припущення, що до героя звертається сам автор тексту, може служити показником суб'єктивної модальності автора, який вносить свій коментар, спонукаючи персонажа старанно виконувати його обов'язки. Оскільки професійні обов'язки героя займають другорядне значення у сюжеті цього детективу, читач розуміє, що йдеться не лише про роботу Малосена, а і про його соціальну роль.

Епіграфом до третього розділу роману є мікродіалог:

– *Dites-moi, Pastor, comment vous y prenez-vous, pour faire avouer de pareilles crapules ?*

– *En y mettant un peu d'humanité, monsieur* (ibid., 207).

Перша репліка адресована інспектору Пастору, адресант невідомий, проте він звертається до Пастора на ви, про що свідчить уживання дієслів у другій особі множини: *Dites, prenez-vous*. Репліка-відповідь Пастора містить звертання *monsieur* n.m. – « titre qu'on donne aux hommes quand on s'adresse à eux ou quand on parle d'eux» [5]. Із попередніх розділів читачу відомо, що Пастор звертається за допомогою лексеми *monsieur* до комісара Кудріє, а комісар Кудріє звертається до Пастора на ви. Отже, можна припустити, що епіграф є фрагментом діалогу між двома персонажами, який міститься в наступному розділі. Така інтерпретація зацікавлює читача, стимулює його інтерес до прочитання розділу, оскільки в епіграфі йдеться про метод здобуття зізнань, яким користується інспектор Пастор, і суть якого досі залишається таємницею для інших персонажів, а також і для читача. Отже, епіграф містить натяк на розгадку інтриги, дає читачу надію скоро дізнатися відповідь і задовольнити цікавість, тим самим спонукаючи його до прочитання розділу.

Зазначимо, що після прочитання розділу з'ясовується, що такого діалогу в тексті немає. Отже, з інспектором Пастором розмовляє хтось інший. Ми вважаємо, що це автор, оскільки комуніканти спілкуються на ви, звертання *monsieur* свідчить про те, що комуніканти не є близькими знайомими, або про те, що діалог має формальний характер. У епіграфі запитання автора виражає запитання, яке цікавить читача, отже, автор зближується з читачем тексту, задаючи питання ніби від його імені. При цьому мікродіалог реалізує суб'єктивну модальність автора, яка розкривається у семантичному аналізі фрагменту. У відповіді Пастора ужито лексему *humanité* n.f. – « disposition à la compréhension, à la compassion envers ses semblables, qui porte à aider ceux qui en ont besoin » [5], яка актуалізує значення розуміння (compréhension) та співчуття (compassion). Ці семи підсилюється на фоні ужитого у запитанні іменника з протилежним значенням crapule n.f. – « individu sans moralité, capable des pires bassesses ; canaille » [5], який позначає аморальну людину (individu sans moralité), здатну на найгіршу підлість (capable des pires bassesses). Отже, відповідь інспектора Пастора констатує, що при роботі, а саме при допитах злочинців треба підключати свою гуманність. Ця відповідь має авторитет, оскільки на момент прочитання епіграфу читачу відомо, що Пастор завжди отримує зізнання від злочинців завдяки своєму таємному методу, про який ніхто не знає, а отже, цей метод безвідмовно працює. Також із попереднього тексту стає очевидним, що поліцейські обходяться з підозрюваними іншим чином.

У романі « La petite marchande de prose » епіграфи до заголовків пов'язані з назвами заголовків, деталізують і більш глибоко розкривають їх зміст. Так, наприклад, другий розділ роману має назву « Clara se marie », а епіграфом є автоцитата з тексту розділу: *Je ne veux pas que Clara se marie* (Pennac, PMP, 33). Епіграф є складним реченням, у якому підрядне речення повторює заголовок, але виражене формою Subjonctif présent (*que Clara se marie*), воно слідує за головним реченням, у якому дієслово *vouloir* v.t. – « désirer quelque chose, souhaiter que quelque chose se produise » [5] у заперечній формі виражає небажання мовця, у нашому разі – оповідача Бенжамена Малосена, – того, щоб Клара (його сестра) виходила заміж. Таким чином семантичне значення епіграфа розширює семантичний зміст заголовка до розділу, надає читачеві більшої інформації для того, щоб здогадатися, про що йдеться у розділі, звертає його увагу на основну ідею.

Третій розділ роману носить назву « Pour consoler Clara », і перед ним поміщено епіграф, який є цитатою з тексту розділу:

– Et quels sont vos projets, monsieur Malaussène ?

– Consoler Clara (ibid., 79).

Як і у попередньому розділі, епіграф розкриває зміст заголовку до розділу, надає читачеві можливість більш точно передбачити, про що саме йтиметься у розділі. Завдяки інформації у епіграфі, а саме звертанню, яке міститься у питальному реченні – *monsieur Malaussène*, стає очевидним, хто є актантом дії, вираженої у репліці-відповіді, і читач розуміє, що виконувати дію, яка есплікується у заголовку розділу (*consoler Clara*), буде Малосен, і центральними подіями розділу будуть його намагання втішити сестру, яка втратила нареченого.

Таким чином зосереджується увага читача на ключовій ідеї кожного розділу, до того ж, на нашу думку, не слід виключати ігрового елементу в епіграфах Пеннака, метою якого є заінтригувати читача у прочитанні розділу.

Осмислення ж ідей автора, виражених епіграфом перед розділом роману, можливе тільки ретроспективно, тобто під час або після прочитання розділу. Осягнути сенс епіграфів, поміщених перед текстами детективів, а також на початку розділів, можливо лише у процесі ознайомлення з текстом твору, що сприяє реалізації прагматичного наміру автора.

Подальше дослідження планується у напрямку аналізу структурно-композиційних і комунікативно-прагматичних особливостей детективних творів Даніеля Пеннака.

Література:

1. Арнольд И. В. Интерпретация художественного текста : типы выдвижения и проблема экспрессивности / Ирина Владимировна Арнольд // Экспрессивные средства английского языка. – Л. : ЛГПИ, 1975. – С. 11–46.

2. Беляева Н. В. Поэтика эпиграфа в русском романе : интертекстуальные аспекты / Н. В. Беляева // Русская литература. Исследования. [сб. науч. трудов] – К. : Киевский университет, 2004. – Вып. 5. – С. 233–243.

3. Кузьмина Н. А. Эпиграф в куоммуникативном пространстве художественного текста / Н. А. Кузьмина // Вестник Омского университета. – Омск, 1997. – Вып. 2. – С. 60–63.
4. Попова Е. Н. Эпиграф как вид предтекстовой цитаты / Е. Н. Попова // Категории текста: [сб. науч. тр.]. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореза, 1984. – Вып. 228. – С. 195–206.
5. Dictionnaire Larousse : définitions, expressions, synonymes & antonymes, difficultés, citations [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника : http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm
6. Leblond S. L'univers carnavalesque de Daniel Pennac dans La petite marchande de prose et autres romans de la saga des Malaussène / Stéphqne Leblond. – Univ. Laval. Québec. – 2010. – 90 p.
7. Platten D. The impact of the contemporary roman noir [Електронний ресурс] / Michael Bishop, Christopher Elson // French prose in 2000. – Rodopi, 2002. – 272 p. – Режим доступу до книги : http://books.google.ru/books?id=7XXnRMw1qqMC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false
8. Ridon J.-X. Mémoire, récit et contamination dans La Fée Carabine de Daniel Pennac / Jean-Xavier Ridon // L'Esprit Créateur, 1997. – V. 37. – No. 3. – P. 50–60.
9. Stott C. A. Belleville rouge, belleville noir, belleville rose : réprésentation d'un quartier parisien depuis le Moyen Age jusaqu'à l'an 2000 / Carolyn Anne Stott. – The Univ. of Adelaide. – South Australia. – 2008. – 376 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:
10. CM : Pennac D. Des Chrétiens et des Maures / D. Pennac. – P. : Ed. Gallimard, 1996. – 92 p.
11. BO : Pennac D. Au bonheur des ogres / D. Pennac. – P. : Ed. Gallimard, 1985 – 288 p.
12. FC : Pennac D. La fée carabine / D. Pennac. – P. : Ed. Gallimard, 1987 – 340 p.
13. PMP : Pennac D. La Petite Marchande de Prose / D. Pennac. – P. : Ed. Gallimard, 1989. – 408 p.

УДК 811.581.11:81`367.7

К. А. Завертайло,
Уханьський Університет

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПОЛУЧНИКІВ «ЧИ»/«ИЛИ»/«或者»/«还是» ТА ПРАВИЛА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА КИТАЙСЬКІЙ МОВАХ

Основною метою даного дослідження є порівняння сполучників «чи»/«или»/«或者»/«还是» в українській, російській та китайській мовах. Це є необхідним для кращого розуміння семантичних, синтаксичних та прагматичних відмінностей названого сполучника. Дане дослідження може значно полегшити процес вивчення мови україномовними або російськомовними студентами, а також допоможе звернути увагу на основні відмінності у використанні цього сполучника в усному мовленні та на письмі. Враховуючи усі граматичні та лексичні особливості сполучника «чи», викладачі китайської мови можуть ефективніше побудувати систему його впровадження в навчальну програму.

Ключові слова: *порівняльний аналіз, сполучник «чи», вивчення китайської мови, україномовні студенти, російськомовні студенти*

Comparative analysis on the conjunctions «чи»/«или»/«或者»/«还是» («or») and its usage in Ukrainian, Russian and Chinese languages

Conjunction «or» is commonly used in the written language, as well as in spoken, but the principles of using it are different in Ukrainian, Russian and Chinese languages. The main aim of this research is to compare the usage of this conjunction in these three languages in order to understand semantic, syntactic and pragmatic differences of this conjunction. This research can significantly simplify the process of learning the language by Ukrainian or Russian students. It can also draw attention to the main differences between using this conjunction in the written and spoken language. Teachers of Chinese can take into the consideration all the grammatical and lexical peculiarities of the coordinating conjunction «or» while introducing it to the students.

Keywords: *comparative analysis, conjunction «or», learning Chinese language, Ukrainian-speaking students, Russian-speaking students.*

Сравнительный анализ союзов «чи»/«или»/«或者»/«还是» и правила его использования в украинском, русском и китайском языках

Основной задачей данного исследования является сравнительный анализ союза «чи»/«или»/«或者»/«还是» в украинском, русском и китайском языках. Это необходимо для лучшего понимания семантических, синтаксических и прагматических отличий данного союза. Это исследование может значительно облегчить процес изучения языка украиноязычными или русскоязычными студентами, а также поможет обратить внимание на основные отличия использования этого союза в устной и письменной речи. Учитывая все грамматические и лексические особенности союза «или», преподаватели китайского языка могут эффективнее построить систему его ввода в учебную программу.

Ключевые слова: *сравнительный анализ, союз «или», изучение китайского языка, украиноязычные студенты, русскоязычные студенты*

Постановка проблеми: Загальновідомо, що у процесі вивчення нової мови, студенти дуже часто звертаються до рідної мови, щоб запозичити граматичні структури або лексичні відповідники. Це може стати причиною помилок в усному мовленні та на письмі, оскільки певні граматичні явища існують лише в одній мові, але відсутні в іншій, або існують в обох мовах, але правила використання значно відрізняються. Як, наприклад, у випадку із єднальним сполучником «чи»: в китайській мові існує два сполучника «或者» і «还是», але в українській та російській мовах у цих двох сполучників є лише один відповідник. Таким чином, якщо вчитель у процесі викладання не пояснює чіткої різниці між двома китайськими сполучниками, то випадки неправильного використання «或者» і «还是» будуть типовими.

Актуальність роботи: Кількість україномовних та російськомовних студентів, які вивчають китайську мову, невпинно зростає, а спеціальність викладача китайської мови та літератури щороку набуває популярності, тому актуальність компаративних досліджень української, російської та китайської мов є очевидною. Якщо під час навчального процесу викладач пояснює відмінності між схожими сполучниками поверхнево, не освітлюючі усі аспекти семантичних, синтаксичних та прагматичних відмінностей, то студенти не зможуть використати свої знання у певних мовних ситуаціях. Єднальний сполучник «чи» є одним з основних слів, які студенти зазвичай мають опанувати протягом перших двох років навчання. Детальне роз'яснення його значення та функцій може значно допомогти краще зрозуміти семантику, синтаксис та прагматику китайської мови, а також відмінність між цими трьома мовами в цілому.

© К. А. Завертайло, 2015

Наукова новизна дослідження: Існує чимало досліджень на тему єднальних сполучників, які були зроблені лінгвістами з різних країн. Китайський лінгвіст Чжу Чінсян [1] дослідила різні аспекти вживання сполучника «чи», а також порівняла його з іншим єднальним сполучником «і». Чжоу Юбінь та Шао Цзінмінь [2] також досліджували сполучник «чи» і детально розглядали різноманітні мовленнєві ситуації, в яких він використовується. Хоу Жуйфень [3] у своїй статті порівняла правила використання двох китайських сполучників із значенням «чи» у різних граматичних конструкціях, а також освітлила різні обмеження, яких вони зазнають за різних обставин. Іноземні студенти, які вивчають та досліджують китайську мову, також цікавляться єднальними сполучниками та їхніми характеристиками, відмінними від інших мов. Зокрема, Ма Маньцяо [4] захистила магістерську роботу, в якій порівняла основні сполучники китайської та тайської мови, такі як «і», «чи», «до того ж» і т.д. Чжан Юань [5] дослідила типові помилки, які допускають іноземні студенти у використанні єднального сполучника «чи». Однак вона не розділяла студентів за національностями, а досліджувала усіх іноземних студентів в цілому. Тема порівняння єднальних сполучників в українській/російській та китайській мовах є малодослідженою. На цю тему поки що немає спеціалізованих досліджень, тому тема є доволі актуальною для синологів та студентів, які вивчають китайську мову.

Мета роботи: провести порівняльний аналіз єднальних сполучників «чи»/«или»/«或者»/«还是» та визначитися з їхніми спільними та відмінними характеристиками.

Сполучник «чи» є загальновживаним словом в усному мовленні та на письмі. Студенти, які вивчають китайську мову, знайомляться з цим сполучником у перші два роки навчання. Як вже зазначалося раніше, в китайській мові існує два відповідники українському сполучнику «чи» та російському сполучнику «или»: «或者» та «还是». Обидва слова означають вибір або декілька можливостей. Основною та базовою відмінністю цих двох сполучників є те, що «或者» використовується в розповідних реченнях, а «还是» – в питальних. Наприклад:

1. 你得选一门选修课，汉语语法、古代汉语或者中国文化。

Ти маєш обрати один факультативний предмет, китайську граматику, старокитайську мову **чи** китайську культуру.

Ты должен выбрать один факультативный предмет, китайскую грамматику, древний китайский язык **или** китайскую культуру.

2. 去上海的飞机是3点半还是4点半？

Літак до Шанхаю відлітає о 3:30 **чи** 4:30?

Самолет до Шанхая вылетает в 3:30 **или** 4:30?

У цих випадках сполучники «或者» та «还是» не можуть бути взаємозаміненими. Ми також можемо прослідкувати закономірність: незважаючи на тип речення, в українській та російській мовах ми незмінно використовуємо той самий сполучник.

В українській та російській мовах сполучник «чи» / «или» може вживатися для вираження припущення, але китайські сполучники «或者» та «还是» не мають такого значення. Наприклад:

1. Зустрів я хлопчика. Малий мав років десять **чи** дванадцять. (Володимир Сосюра, II, 1956, 277)

Встретил я мальчика. Ему было лет десять **или** двенадцать.

2. Румуни розтяглися на кілометр **чи** й більше. (Олесь Гончар, III, 1959, 71)

Румуны растянулись на километр **или** и того больше.

Сполучник «чи» також може вживатися у значенні єднального сполучника «і», однак це не властиве китайському еквіваленту. Наприклад:

Коваль був чоловік розумний. Сам був неписьменний і дуже жалкував з того.. **Чи** газета попадається, **чи** книжечка – біда неписьменному. (Андрій Головко, II, 1957, 211)

Коваль был человеком умным. Сам он был неграмотным и очень жалел об этом... **Или** газета попадется, **или** книжечка – беда неграмотному.

У китайській мові сполучник «或者» також може бути повторюваним, але від того його значення не змінюється, як і раніше, означає вибір. Наприклад:

1. 我平时不做饭，或者在食堂吃饭，或者回父母家吃。

Я зазвичай не готую їсти, **чи** в їдальні обідаю, **чи** повертаюся додому до батьків.

Обычно я не готовлю, **или** обедаю в столовой, **или** возвращаюсь домой к родителям.

2. 或者升学，或者参加工作，由你自己决定。

Чи вступай до університету, **чи** шукай роботу, вирішувати тобі.

Или поступай в университет, **или** ищи работу, решать тебе.

З точки зору граматики сполучник «或者» також зазнає обмежень: він не може поєднувати односкладові додатки, у цьому випадку необхідно ще раз повторити дієслово. Це правило не поширюється на двоскладові додатки. Наприклад:

1. 有事找他或者找我都可以。(приклад з односкладовим додатком, в якому ми маємо ще раз вжити дієслово. Буквальний переклад: Якщо буде потреба, то ти можеш звернутися до нього чи можеш звернутися до мене).

Якщо буде потреба, то ти можеш звернутися до нього **чи** до мене.

Если в этом будет необходимость, то ты можешь обратиться к нему **или** ко мне.

2. 有事找老徐或者老刘都可以。 (приклад з двоскладовим додатком, повторення дієслова не є необхідним).

Якщо буде потреба, то ти можеш звернутися до Лао Сюй **чи** до Лао Лю.

Если в этом будет необходимость, то ты можешь обратиться к Лао Сюй **или** к Лао Лю.

Однак в українській та російській мовах сполучник «чи» / «или» не має таких обмежень. Наприклад:

1. Завтра вранці я куплю свіжі фрукти **чи** овочі.

Завтра утром я куплю свежие фрукты **или** овощи.

2. Для точного запису вимови окремих звуків, слів **чи** цілого тексту використовують фонетичну транскрипцію.

Для точной записи произношения отдельных звуков, слов или целого текста используют фонетическую транскрипцию.

В українській мові сполучник «чи» має ще одне значення, відмінне від російського сполучника «или» та китайських сполучників «或者» та «还是»: він уживається на початку з'ясувального підрядного речення. Наприклад:

Чи довго плив Еней, – не знаю, а до Евандра він доплив. (Іван Котляревський, I, 1952, 201)

Якщо ми перекладемо це речення російською мовою, то маємо замінити сполучник «или» на питальну частку «ли».

Долго ли плыл Эней, – не знаю, но до Эвандра он доплыл.

При перекладі даного речення на китайську мову ми не зможемо використати сполучники «或者» та «还是», які дослівно перекладаються, як «чи», тому що в китайській мові вони не мають такого значення і не можуть вживатися на початку з'ясувальних підрядних речень.

Висновки. Сполучник «чи» має різне значення та правила використання у різних мовах. Він також може надавати різного емоційного забарвлення реченням в одній мові, але може не мати такого значення в іншій. Студентам, які вивчають іноземну мову, властиве калькування з рідної мови, особливо на початковому етапі навчання. Саме з цієї причини подібні дослідження дуже важливі для кращого розуміння спільних та відмінних характеристик української, російської та китайської мов. Глибше вивчення не тільки самостійних, але і службових частин мови, сприятиме зменшенню помилок в усному мовленні та на письмі, а також полегшить процес систематизації знань іноземної мови.

Література:

1. 朱庆祥 连词 «和/或者»居于条件判断句前项引发的相关问题. / 中国社会科学院 语言系，北京 – 汉语学习 2010年6月第3期. – 37-46页.

2. 周有斌 邵敬敏 «或者»单用、双用与多用的条件制约. / 华东师范大学中文系，上海 – «语文研究» 2012年第2期. – 8–12页.

3. 侯瑞芬 «无论……都……»中«或者»与«还是»的差异. / 北京教育学院 国际交流中心，北京– 北京教育学院学报 2004年9月第18卷第3期. – 17-20页.

4. 马曼娇 汉泰连词比较研究 – 兼析泰国学生汉语连词使用偏误 / 西南大学 硕士论文– 2009年4月.

5. 张园 HSK动态作文语料库中留学生使用«还是»偏误研究 / 陕西师范大学 硕士论文– 2010年5月.

6. Словник української мови в 11 томах. – Том 11, 1980. – Стор. 321.

7. Сичинава Д.В. Части речи. / Материалы для проекта корпусного описания русской грамматики (http://rusgram.ru). – М., 2011.

УДК 81’243

О. О. Зеліковська,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
О. І. Степаненко,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті розглядається міжкультурна комунікативна компетенція, як важливий фактор успішного міжнародного взаємодії, представлено її визначення та структура. Аналізується комунікативна поведінка та вміння її інтерпретувати як складова структури міжкультурної комунікативної компетенції. Обґрунтовується, що навчання комунікативної поведінки, яке відповідає певному національному стилю комунікації, є важливою умовою підвищення ефективності формування міжкультурної комунікативної компетенції та має стати необхідною складовою змісту навчання іноземних мов.

Ключові слова: *комунікативна поведінка, міжкультурна комунікативна компетенція, структура міжкультурної комунікативної компетенції, національні стилі комунікації*

COMMUNICATIVE BEHAVIOR INTERPRETATION AS A MEANS OF DEVELOPING INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE

The article considers intercultural communicative competence as the major factor of international interaction. Its definition and content module structure have been presented. Communicative behavior and the ability to its interpretation have been analysed as an intercultural communicative competence structure unit. The authors stress that researches of communicative behavior are of great importance for understanding the intentions of a member of a different lingua-culture. Intercultural training is aimed at developing empathy, critical tolerance, intercultural awareness and the ability to avoid conflicts through foreign language acquisition.

In order to develop intercultural knowledge and skills communicative patterns should be modelled and interpreted in terms of communicative behavior of different culture. This can result in the adequate choice of both the right strategies and foreign language means as well as elimination of stereotypes. And the latter are socially marked linguistic units.

As a result learners should be able to adequately perceive and interpret different cultural values; regard various cultural phenomena from the position of empathy; reconsider and sometimes alter one’s perception of different culture together with building skills and experience of intercultural communication; change self-assessment as a result of foreign culture acquisition and denial stereotypes and prejudices; accept new knowledge of different culture for better understanding of one’s own culture; accumulate and generalise one’s own experience in intercultural dialogue.

The authors justify that communicative behaviour training that corresponds to the relevant national style of communication is an important condition for the efficiency of intercultural competence development. It should become the necessary component of foreign language training.

Key words: *communicative behavior, intercultural communicative competence, the structure of intercultural communicative competence, national communication styles.*

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КОММУНИКАТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

В статье рассматривается межкультурная коммуникативная компетенция, как важный фактор успешного международного взаимодействия, представлено ее определение и структура. Анализируется коммуникативное поведение и умение его интерпретировать как составляющая структуры межкультурной коммуникативной компетенции. Подтверждается, что обучение коммуникативному поведению, соответствующему определенному национальному стилю коммуникации, является важным условием повышения эффективности формирования межкультурной коммуникативной компетенции и должно стать необходимой составляющей содержания обучения иностранным языкам.

Ключевые слова: *коммуникативное поведение, межкультурная коммуникативная компетенция, структура межкультурной коммуникативной компетенции, национальные стили коммуникации.*

Комунікація, що відбувається в межах світового соціокультурного простору, є полікультурним феноменом і виступає провідним фактором розвитку суспільства, а також умовою, засобом і результатом розвитку особистості. Сучасні реалії

© О. О. Зеліковська, О. І. Степаненко, 2015

вимагають від особистості вміння адаптуватися у полікультурному суспільстві, ефективно долати комунікативні бар'єри в умовах міжкультурної взаємодії.

Відомо, що будь-яка мова є суспільно-історичним продуктом, в якому знаходять своє відображення історія народу, його культура, система стосунків, традицій та звичаїв. Тобто мова є фактом культури, важливим засобом людського спілкування в трансляції культурного досвіду, а, отже, володіння іноземною мовою для майбутніх спеціалістів – це один із засобів досягнення успіху в професійній діяльності. Тому в даному контексті міжкультурна комунікативна компетенція (МКК) – це здатність особистості, що базується на спеціальних знаннях, уміннях та навичках, а також особистісних установках та стратегіях, за допомогою яких можливе успішне здійснення професійного спілкування з представником інших культур [3].

Хоча термін «міжкультурна комунікативна компетенція» широко використовується у наукових колах, не існує єдиної думки щодо її складових. Деякі дослідники обирають загальний підхід і досліджують її структуру (Т.Астафурова, Є. Верещагіна, Р.Гришкова, П. Донець, І.Зимня, Г.Копил, В.Сафонова, С.Тер-Мінасова та ін.). Зарубіжні вчені розглядають МКК у зв'язку з проблемами міжкультурного спілкування і визначають МКК як сукупність набутих навичок (М.Байрам, У.Гудікунст, С.Кім, Е.Ларіна, Г.Маркус та ін.). У своїх дослідження вони розглядають МКК як комплекс здібностей, необхідних для ефективного процесу взаємодії з іншими людьми, які відрізняються один від одного своєю мовою та культурою. На думку вчених МКК складається з наступних складових: установки (емоційна реакція), знання, уміння та усвідомлення. Зазначені складові реалізуються у здібностях встановлювати і підтримувати відносини, в уміннях спілкуватися з мінімальними втратами, у здатності до співробітництва для досягнення взаємовигідних інтересів.

Отже, аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених щодо міжкультурної комунікації показав, що існує два підходи до проблеми вивчення структури МКК: теоретичний та практичний. Не можна заперечити той факт, що теорія має вплив на практичне застосування, і це вплив на розвиток нових шляхів викладання мови, удосконалення лінгвістичних умінь, лінгвістичної грамотності, забезпечення того, що майбутній спеціаліст знатиме як користуватися мовою відповідно до аналізу соціолінгвістичної практики. Важливим є те, що спроби теоретичного пояснення інтеграції мови та культури, а також розуміння структури міжкультурної комунікації забезпечують оновлену базу для практичного застосування.

Ми підтримуємо думку вітчизняних дослідників, що МКК є багатокомпонентною й головною в освітньому процесі. Будь-який спеціаліст має вміти висловлювати свої думки рідною й іноземною мовою, користуючись системою мовних та мовленнєвих норм, обираючи комунікативну поведінку адекватну аутентичній ситуації спілкування.

Мета статті – обґрунтувати, що обізнаність у комунікативній поведінці та здатність її інтерпретувати значно впливають на рівень сформованості МКК.

На нашу думку формування обізнаності у комунікативній поведінці в міжкультурному спілкуванні обумовлена необхідністю розширення міжособистісних і міжкультурних контактів, що є беззаперечною закономірністю сучасного життя, й, як наслідок, необхідністю пошуку шляхів ефективної комунікації у різних сферах й ситуаціях спілкування; оптимальних комунікативних стратегій у спілкуванні з носіями іншої культури; прагненням уникати непорозумінь, які виникають у результаті неправильної інтерпретації в міжкультурному діалозі.

Можна вважати МКК сформованою, якщо майбутній спеціаліст здатний долати мовні та культурні стереотипи, толерантно ставиться до іншої культури, усвідомлює особливості українського менталітету для успішної комунікації з представниками інших культур, володіє іноземною мовою на достатньому для ефективного спілкування рівні, вміє розробляти стратегію комунікативної поведінки, долаючи комунікативні бар'єри.

На нашу думку, в основу формування МКК як інтегративної компетенції необхідно розвивати здібності рефлексії на власну та іншомовну культуру, що є підґрунтям толерантного ставлення до проявів іншої культури; розширення знань про відповідну культуру з метою глибшого розуміння співвідношень між власною та іншою культурами; оволодіння знаннями про соціокультурні стратегії взаємодії.

Ми погоджуємося з думкою Н.Ю.Мамонтової, яка вважає, що під час процесу оволодіння МКК постають такі цілі: управляти процесом взаємодії; надавати адекватну інтерпретацію цій взаємодії; отримувати нові знання про культуру з контексту міжкультурної взаємодії, тобто засвоювати інші цінності іншої культурні під час міжкультурної комунікації. В результаті досягнення зазначених цілей майбутній спеціаліст повинен володіти наступними здібностями до міжкультурної комунікації: адекватно сприймати та інтерпретувати різноманітні культурні цінності; розглядати різні культурні явища та представників інших культур з позиції емпатії; з розширенням навичок та досвіду міжкультурного спілкування вміти переглядати та змінювати свої оцінки щодо іншої культури; у результаті вивчення іншої культури та відмови від стереотипів та забобонів змінювати свою самооцінку; сприймати нові знання про іншу культуру для глибшого пізнання своєї культури; систематизувати факти культурного життя; аналізувати та узагальнювати власний досвід у міжкультурному діалозі [9].

Навчання міжкультурній взаємодії неможливе без використання іноземної мови і спрямоване на розвиток емпатії, міжкультурної сенситивності, толерантності та здібності попереджувати й розв'язувати конфлікти. Тільки за умови володіння майбутніми спеціалістами МКК, яка є продуктом діалогу культур, можливе подолання комунікативних перешкод.

Поняття про комунікативну поведінку має посісти належне місце в структурі МКК, зокрема в її змістовій частині, яка складається з предметно-професійного (базове володіння системою знань і вмінь у професійній сфері, … особливостей професійно-ділового спілкування), соціокультурного (культурно-специфічні знання: соціокультурного контексту, вміння знаходити культурно-історичну і національно-специфічну інформацію та використовувати її в іншомовному спілкуванні; соціолінгвістичного (знання національних стилів комунікації та їх характеристик – соціокультурних, аксіологічних, соціолінгвістичних, психолінгвістичних, лінгвістичних, невербальних); стратегічні вміння (ідентифікувати, аналізувати і пояснювати непорозуміння при спілкуванні з представниками іншої культури тощо); комунікативні вміння та навички), афективного (емпатію, толерантність – створюють психологічний базис для ефективної міжкультурної взаємодії; стійкість до фрустрації, стресу; рефлексію; впевненість в собі; відсутність упереджень; відвертість; повагу до інших культур; готовність до вивчення міжнародних культур, міжкультурну адаптацію) компонентів[4].

Ми погоджуємося з В.І.Карасик, що входження в іншомовне культурне середовище вимагає від майбутнього спеціаліста урахування особливостей мовленнєвого етикету, прийнятних у лінгвокультурі співрозмовника, знайомства з їхніми стратегіями й тактиками у мовленнєвій поведінці для правильної інтерпретації інформації, отриманої під час комунікації, й вибору адекватних мовленнєвих засобів передачі змісту повідомлення. Вчений обґрунтовує думку про те, що інтерпретація реального повідомлення будується на основі розгорнутого ситуативно-культурного тлумачення, а не декодування тексту [5, с. 268], що нами розглядається як основа ефективного спілкування представників різних культур.

Погоджуючись з лінгвістами та методистами у сфері викладання іноземної мови, які зазначають, що стереотипи мовлення є соціокультурно забарвленими одиницями мови ([1; 8] та ін.), вважаємо за доцільне включити до змісту навчання іноземної мови знайомство з цими стереотипами, формування умінь вибудовувати міжкультурне спілкування з урахуванням мовленнєвих стереотипів, які є прийнятними в лінгвокультурі співрозмовника, а також уявлення про інтерпретацію власних мовленнєвих поведінкових стратегій і тактик під час міжкультурної взаємодії.

Майбутній спеціаліст повинен володіти уміннями та навичками спілкування в таких комунікативних ситуаціях, як привітання, прощання, вибачення, вдячність, побажання, співчуття, запрошення, ділова пропозиція, прохання тощо. Саме тому спеціалісти наголошують на необхідності включення до змісту навчання іноземної мови такої важливої складової спілкування, як комунікативна поведінка [6].

Розглядаючи комунікативну поведінку як один з аспектів навчання іноземної мови в руслі формування МКК, слід зробити висновок, що моделі комунікативної поведінки, які є характерними для досліджуваної лінгвокультури, мають бути включені до змісту навчання майбутніх спеціалістів.

Формування МКК здійснюється в умовах затвердженої програми в процесі інтерактивної взаємодії як під час проведення аудиторних занять зі студентами, так і при виконанні ними самостійної роботи. Створення комунікативних ситуацій, які за думкою О.В Качалова є способом організації діяльності, прийомом створення індивідуального мовленнєвого продукту під час спеціально організованої діяльності [6].

Проте слід зазначити, що саме на прикладі ініційованих викладачем комунікативних ситуацій можна показати ефективність формування МКК. Кожну комунікативну ситуацію варто інтерпретувати з точки зору іншомовної комунікативної поведінки, національного стилю комунікації, що дає можливість нарощувати міжкультурні знання, вміння та навички, уможливлює адекватний вибір тих чи інших комунікативних стратегій і засобів комунікації.

На нашу думку, оскільки знання про комунікативну поведінку та національні стилі комунікації допомагають тлумачити наміри представників інших лінгвокультур, суттєво впивають на побудову адекватних стратегій комунікації, необхідно включити знання про комунікативну поведінку та національні стилі комунікації у зміст навчання іноземної мови з метою підвищення ефективності формування МКК.

Матеріали дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення проблеми комунікативної поведінки. Висновки можуть бути враховані при підготовці навчальних посібників та програм з міжкультурної комунікації.

Література:

1. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М. : ИКаР, 2009. – 448 с.

2. Барышников Н. В. Культурный шок как мифологизированный феномен в реализации многоязычной коммуникативной компетенции / Н. В. Барышников. // Изв. Волгогр. гос. пед. ун-та. – 2012. – № 11. – С. 9–13.

3. Герасимова И. Г. Структура межкультурной компетенции / И. Г. Герасимова. // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2008. – № 67. – С. 59–62.

4. Зеліковська О. О. Формування міжкультурної компетенції студентів вищих економічних навчальних закладів : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Зеліковська Олена Олександрівна – Хмельницький, 2010. – 245 с.

5. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 520 с.

6. Качалов А. В. Коммуникативные ситуации как средство формирования межкультурной компетенции студентов в процессе изучения иностранного языка / А. В. Качалов, М. Р. Марганов // ФЭН-Наука. – 2014. – № 4 (31). – С. 38–40.

7. Ларина Т. В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах : монография / Т. В. Ларина. – М. : изд. РУДН, 2003. – 315 с.

8. Леонтович О. А. Введение в межкультурную коммуникацию: учеб. пособие. – М. : Гнозис, 2007. – 368 с.

9. Мамонтова Н. Ю. Формирование коммуникативной межкультурной компетентности студентов вуза / Н. Ю. Мамонтова // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2012. – Выпуск № 4. – том 4. – С. 59–62.

УДК 37:004.77

О. П. Іванцова,
Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова, м. Житомир

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті визначається умови досягнення високого рівня оволодіння іноземною мовою у вищих навчальних закладах. Розглядаються інформаційно-комунікативні технології при викладанні іноземних мов у вищих військових навчальних закладах. Зазначаються наукові основи технології навчання з використанням інформаційно-комунікативних технологій. Описується метод застосування відеоматеріалів, що сприяє підвищенню комунікативної компетенції військовослужбовців. Пропонується визначення поняття сучасні технології в освіті.

Ключові слова: *інформаційно-комунікативні технології, відеоматеріали, комунікація, інтерактивне спілкування, блог.*

MODERN TECHNOLOGIES FOREIGN COMMUNICATIVE COMPRTENCE FORMATION IN HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

In the article the conditions of achievement of high levels of foreign language in higher educational institutions are determined. Information and communication technologies in teaching foreign languages in higher military educational institutions are considered. Scientific fundamentals of using information and communication technologies are learned. The method of video application that improves the communicative competence of soldiers is offered. The definition of modern technology in education is proposed. Modern technologies in education – a professionally oriented foreign language learning, project work in education, the use of information and communication technologies, work with educational computer programs in foreign languages (multimedia systems) technology in distance learning foreign languages, creating presentations in the program PowerPoint, using Internet resources, learning a foreign language in the computer sector (forums, blogs, e-mail), new test technology. The article describes the peculiarities of work with video and possible activities for the learners. The aim of intensifying training in higher military school – through integrated use of the most effective forms, methods and means

© О. П. Іванцова, 2015

of teaching and the organization of close cooperation between them to ensure better satisfying the current requirements to practice training of military specialists.

Key words: *information and communication technologies, video application, communication, interactive, blog.*

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ВЫСШИХ ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье определяются условия достижении высокого уровня владения иностранным языком в высших учебных заведениях. Рассматриваются информационно-коммуникативные технологии при преподавании иностранных языков в высших военных учебных заведениях. Указываются аучные основы технологии обучения с использованием информационно-коммуникативных технологий. Описывается метод применения видеоматериалов, способствующий повышению коммуникативной компетенции военнослужащих. Предлагается определение понятия современные технологии в образовании.

Ключевые слова: *информационно-коммуникативные технологи, видеоматериалы, коммуникация, интерактивное общение, блог.*

Сучасне динамічне суспільство вимагає підготовки висококваліфікованих фахівців у різних галузях, які були б конкурентоспроможними в Україні та могли залучатися до співпраці за кордоном. Міжнародні контакти стають звичним явищем у здійсненні професійної діяльності, а неефективне спілкування вважається однією із основних перешкод на шляху досягнення в ній позитивних результатів. Останні події в Україні доводять необхідність досягнення високого рівня володіння іноземною мовою. З огляду на це, проблема формування іншомовної комунікативної культури під час вивчення англійської мови як важливого компонента професійної підготовки є своєчасною та важливою. Збільшення зарубіжних контактів України, активізація процесів європейської та світової інтеграції суттєво підвищує значущість іноземних мов у системі освіти. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» зазначає, що однією з стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні, є «забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення», насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) у формуванні всебічно розвиненої особистості.

Метою статті є дослідження сучасних технологій формування іншомовної комунікативної компетенції у вищих військових закладах освіти.

Наукові основи технології навчання з використанням ІКТ розглядались у дослідженнях А. М. Білоруса, І. М. Богданова, Л. Ф. Панченко та інших. Проблемі впровадження послуг Інтернету в освітній процес навчальних закладів присвячені праці О. Г. Глазунової, В. П. Карповської, Н. В. Морзе, К. М. Обухова, В. В. Осадчого, Є. Д. Патаракіна та інших.

Вивчення англійської мови військовослужбовцями Збройних Сил України спрямоване на досягнення кожним із них певного стандартизованого мовленнєвого рівня відповідно до Концепції мовної підготовки особового складу ЗСУ. Зміст навчання іноземної мови в інституті визначений на підставі керівних вимог з урахуванням відповідних міждержавних рішень. В галузі мовної підготовки існує сучасна нормативна база, яка включає: міждержавні рішення, державні рішення загальноосвітнього характеру, державні рішення в галузі національної безпеки і оборони.

Метою навчання іноземної мови в вищій школі на сучасному етапі є оволодіння курсантами комунікативними компетенціями, що дозволять реалізувати їхні знання, уміння, навички для розв'язання конкретних комунікативних завдань в реальних життєвих ситуаціях. Іноземна мова виступає як засіб комунікації, спілкування з представниками інших націй та життєво важливою необхідністю. Курсанти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного аутентичного навчального матеріалу до свідомого використання іноземної мови в подальшому житті та службі.

Сучасні технології в освіті – це професійно-орієнтоване навчання іноземної мови, проектна робота в навчанні, застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій, робота з навчальними комп'ютерними програмами з іноземних мов (система мультимедіа), дистанційні технології в навчанні іноземних мов, створення презентацій в програмі PowerPoint, використання інтернет-ресурсів, навчання іноземної мови в комп'ютерному середовищі (форуми, блоги, електронна пошта), новітні тестові технології (створення банка діагностичних матеріалів з курсу навчального предмета «Іноземна мова» для проведення комп'ютерного тестування) [1].

Активний та ефективний розвиток комунікативних навичок буде відбуватися лише за умов створення ситуацій практичного використання мови як засобу міжкультурного пізнання та взаємодії [5]. В цьому викладачам допомагають Інтернет-технології.

Основні технології, що існують на даний момент в кіберпросторі, які можна активно використовувати в процесі навчання іноземної мови, переводячи їх в розряд засобів навчання і виховання, можна поділити на дві групи: 1) засоби синхронної комунікації (synchronous communication tools) і 2) засоби асинхронної комунікації (asynchronous communication tools).

Засоби синхронної комунікації – це Інтернет засоби, що дозволяють спілкуватися в режимі реального часу (чат, відеочат і аудіочат). Прикладами засобів, що надають можливість синхронного спілкування за допомогою чату і голосового зв'язку є Skype і Yahoo Messenger, ICQ: http://messenger.yahoo.com/, http://skype.com/ Користувачі Yahoo messenger with voice і Skype мають можливість встановити миттєвий голосовий зв'язок з абонентом, що знаходиться в будь-якій точці земної кулі за наявності у нього даних програм (або подзвонити на звичайний стаціонарний телефон), або спілкуватися за допомогою письмового чату.

Засоби асинхронної комунікації – це Інтернет-засоби, що дозволяють обмінюватися інформацією із затримкою в часі (форуми, електронна і аудіо пошта, сайти, блоги) [4].

Блог – це веб-сайт, основний зміст якого складають записи, що регулярно додаються, зображення або мультимедія. Блогосфера – позначає сукупність усіх блогів як спільність чи соціальну мережу [2; 3]. Надзвичайна популярність блогів зумовлена двома головними обставинами: по-перше, публікувати інформацію в Інтернеті за допомогою блогів досить легко, по-друге, це моментальна доступність в Інтернеті опублікованої інформації.

У блогосфері до природні мовленнєвих ситуацій можна віднести розміщення блоггерами відео-, адудіофайлів, фото, картинок, які провокують до коментування, обговорення, до зворотної реакції (feedback) інших блоггерів.

Відеозасоби не вважаються новою технологією, але нажаль, у навчанні іноземних мов у вищих навчальних закладах застосовується не систематично. Потенціал відео методу для комунікативного викладання мови очевидний. З усіх доступних засобів він забезпечує найточніше відображення мови у користуванні, тому що вона вживається конкретними мовцями, тісно пов'язана з певною мовною ситуацією, а її комунікативна мета підсилюється цілим рядом візуальних закодованих немовних характеристик (пози, міміка, жести). Експерти Ради Європи вважають, що на відміну від телебачення та кінофільмів, які також необхідно використовувати для вивчення мови, відео метод має декілька переваг. Якщо

продукція телебачення сприймається скоріше як програми, які замінюють викладача, ніж як джерела, що можуть бути використані для взаємодії між викладачем та учнем, то нова відео технологія дозволяє використовувати записи із зупинками або вибірково; розділення двох каналів (аудіо та відео) і використання стоп-кадру дозволяє проводити дискусію щодо відео зображення [6].

Таким чином, саме, синтез слухової і зорової наочності забезпечує лінгвістичну та екстралінгвістичну основу, що є важливою умовою для оволодіння іншомовним мовленням, а співвідношення цих компонентів у відеофонограмі повинно вирішуватись в залежності від предмета вивчення, від конкретних завдань навчання. Перевага того чи іншого ряду може зберігатися протягом фрагмента або переходити від звуку до зображення і навпаки.

Наступні прийоми роботи з відео спрямовані на розвиток умінь монологічного мовлення:

1. Відсутність зображення при збереженні звуку. Найчастіше в даному випадку використовуються установки на опис передбачуваної зовнішності героїв та їх одягу, предметів, які могли перебувати поруч, місця подій, характеру взаємин між персонажами і т.д.

2. Завдання, спрямовані на використання кнопки «ПАУЗА». У цьому завданні студентам пропонують висловити припущення про подальший хід розвитку подій, що нерозривно пов'язано з розвитком таких дискурсивних умінь як визначення та встановлення логіко-смислових зв'язків тексту та їх розвиток.

3. Завдання, спрямовані на відтворення побаченого у формі розповіді, повідомлення і т.д. Ряд завдань може бути ефективно використаний для розвитку навичок діалогічного мовлення, наприклад: вимкнення звуку при збереженні зображення з подальшим відтворенням передбачуваного тексту. 4. Завдання, спрямовані на розвиток соціокультурних умінь Найважчим завданням для викладача у плані формування соціокультурної компетенції представляється вміння навчити слухачів інтерпретувати різні ситуації мовного і немовного характеру з точки зору культурних особливостей конкретної країни [6, с.118; 7, с. 92].

На відміну від аудіо або друкарського тексту, які можуть мати високу інформативну, освітню, виховну і розвиваючу цінність, відеотекст має ту перевагу, що сполучає в собі різні аспекти акту мовної взаємодії. Окрім змістовної сторони спілкування, відеотекст містить візуальну інформацію про місце події, зовнішній вигляд і невербальну поведінку учасників спілкування в конкретній ситуації, обумовлених частенько специфікою віку, статі, і психологічними особливостями. Візуальний ряд дозволяє краще зрозуміти і закріпити як фактичну інформацію, так і чисто мовні особливості мови в конкретному контексті. Максимальний розвиток комунікативних здібностей є основною, перспективною, але дуже нелегким завданням, яка постає перед викладачами іноземних мов.

Відеоматеріали надають практично необмежені можливості для проведення аналізу, побудованого на порівнянні і зіставленні культурних реалій і особливостей поведінки людей в різних ситуаціях міжкультурного спілкування (за умови, що відібрані відеотексти дають необхідну основу для такого порівняння). Запровадження інформаційно-комунікативних технологій створює умови для інтерактивного спілкування, що на сьогоднішній день є найважливішою складовою навчального процесу. Використовуючи інформаційно-комунікативні технології викладач може подати інформацію в абсолютно новій та ефективній формі, зробити її більш повною, цікавою та аутентичною.

Отже, необхідність навчити якомога більшу кількість людей говорити іноземною мовою і розуміти іноземну мову зростає з кожним роком у зв'язку з розвитком міжнародних, політичних, економічних і культурних зв'язків. На сьогоднішній день найпоширенішим та дієвим методом викладання та навчання іноземних мов, безперечно, є комунікативно-орієнтований, який максимально наближений до реальних умов іншомовної середи.

Література:

1. Коваленко Ю. А. Використання інформаційних технологій у навчанні іноземних мов / Ю. А. Коваленко // Іноземні мови. – 1999. – № 4. – С. 37–41.

2. Осадчий В. В. Соціальні сервіси Інтернет у професійній підготовці майбутніх учителів / В. В. Осадчий // Педагогічний дискурс: зб. наук. пр. за ред. Сиротенко А. Й. – Хмельницький : ХГПА, 2009. – Вип. 6. – С. 146–151.

3. Освітні технології: навчально-метод. посіб. / О. М. Піхота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За ред. Піхоти О. М. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с. –С. 14.

4. Традиції та інновації в методиці навчання іноземних мов: [навч. посіб. для студ. і вчит.] / [за ред. М. К. Колкової]. – СПб. : КАРО, 2007. – 267 с.

5. Яценко Ю. С. Интеграция информационно-коммуникационных технологий в процесс обучения иностранным языкам. – Преподаватель высшей школы в XXI веке. Международная научно-практическая Интернет-конференция. – 30 марта 2007 г. http://www.t21.rgups.ru/doc/5/21.doc

6. Modern Media in Foreign Language Education: Theory and Implementation / Ed. by Wm. F. Smith. In conjunction with the American Council on the Teaching of Foreign Languages. – Lincolnwood : National Textbook Company, 1994. – 295 p.

7. Richard-Amato, P.-A. Making It Happen. Interaction in the Second Language Classroom: From Theory to Practice / P.-A. Richard-Amato. – New York and London : Longman, 1988. – 426 p.

УДК 811.161.2'373.612.2:070

О. А. Ільченко,
Національна академія Національної гвардії України, м. Харків

ПОЛІТИЧНІ ЕВФЕМІЗМИ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ МОВИ ЗМІ

У статті проаналізовано евфемізми, що продукуються в сучасній мові ЗМІ, тобто властиві мас-медійному соціалекту. ЗМІ активно репрезентують вітчизняне й зарубіжне політичне життя, тож політичні евфемізми є важливою складовою сучасної мови ЗМІ. Поняття «політичний евфемізм» межує з поняттям «політкоректний термін». У статті також проаналізовано функції евфемізмів і продуктивні теми, що потребують «камуфлювання».

Ключові слова: *евфемізм, політичний евфемізм, політкоректний термін.*

POLITICAL EUPHEMISM AS A COMPONENT OF MODERN MEDIA LANGUAGES

The article analyzes the euphemism that produced in the modern media language that is characterized in the mass media languages. The mass media represents domestic and foreign political life therefore political euphemisms are an important component of the modern mass media language. Political euphemisms are an important component of the modern media language.

© О. А. Ільченко, 2015

The usage of researched components is specified of low limits of legal restrictions of the usage of linguistic means to express direct negative assessment in texts of the political communication; keeping all rules of cultural correctness in modern society; the high efficiency impact on the audience in implicit way of transmitting information. Linguists suggests on a link of euphemism with a political correctness. The term is describing the style of speech, ideas, and politics, behavior that aimed at minimizing the image of racial, religious, cultural and other groups. The concept «political euphemism» borders with the concept of «politically correct term», which refers to the euphemism that in modern condition, become a radical form of indirect communication. It is also analyzed the performance of the theme of euphemisms in the article that requires «camouflage»:It is sensitive topics about age, race, gender, social and property status, health and appearance, physical development, unemployment, etc., which require the use of a secondary nomination units to avoid insulting or abusive relationships for the potential recipient. The creation of euphemistic nominations in the modern mass media happens with politically correct purpose, which associated in language with certain themes that belongs to traditional taboo in different cultures. It is necessity of ethical sense denotata from the sphere of the end of human life, smuggling, corruption and other immoral action of people that causes the active usage of euphemisms, which are the most suitable for communication than the direct nomination. It gives the reason to confirm that euphemisation is the active process of hiding, camouflage of «frighten» vocabulary in modern mass media. The article shows the prospects for the further research that is shown in studying the studious euphemisms in Ukrainian modern mass media.

Key words: *euphemism, a political euphemism, politically correct term.*

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЭВФЕМИЗМЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКА СМИ

В статье проанализировано эвфемизмы, что продуцируются в современном языке СМИ, то есть характерные мас-медийному социалекту. СМИ активно репрезентируют отечественную и зарубежную политическую жизнь, таким образом политические эвфемизмы являются важнейшею составляющей современного языка СМИ. Понятие «политический эвфемизм» граничит с понятием «политкорректный термин». В статье также проанализированы функции эвфемизмов и продуктивные темы, которые требуют «комуфлирования».

Ключевые слова: *эвфемизм, политический эвфемизм, политкорректный термин.*

Засоби масової інформації (ЗМІ) – важливий фактор впливу на суспільну думку, який бере участь у формуванні певного типу соціальної поведінки людини. Важливу роль у зазначених процесах відіграють **евфемізми** – пом'якшені, благозвучні вислови, що вживаються замість прямих назв на позначення небажаного денотата [2]. Евфемістичні найменування використовують для усунення «надто різких, недостатньо ввічливих слів шляхом їхнього пом'якшення або шифрування через заборону на вживання деяких слів» [5, с. 144].

Визначаємо також поняття **політичного евфемізму**, що вирізняється функціонуванням у текстах політичної комунікації з метою уникнути репрезентації неприємних сторін дійсності шляхом пом'якшення й приховування смислу описуваного факту. Використання політичного евфемізму зумовлене кількома факторами: низкою обмежень правового характеру щодо використання мовних засобів для вираження прямої негативної оцінки в текстах політичної комунікації; дотриманням правил культурної коректності в сучасному суспільстві; високою ефективністю впливу на аудиторію імпліцитним способом передачі інформації [6, с. 164].

Евфемізми стали об'єктом уваги мовознавців Європи (Е. Бенвеніста, Л. Булаховського, С. Відлака, Б. Ларіна, О. Реформатського, П. Стасинської, Дж. Фрезера та ін.) й Америки (Дж. Апдайджена, Л. Блюмфілда, А. Додда та ін.). Опубліковано численні монографії й словники евфемізмів у США, Англії, Польщі (Е. Бертрам, Л. Бердоф, А. Домбровської, Н. Клейн, Б. Клінк, Дж. Нимен і Х. Роусона, В. Сафіра, К. Сильвер, Р. Спірса та ін.).

В україністиці вирізняються такі напрями досліджень евфемістичних номінацій: діалектологічний (Й. Дзензделівський, А. Івченко, М. Кравченко, В. Лєснова, Л. Скрипник, В. Ужченко), дискурсивний (К. Кантур, О. Манютіна, І. Решетарова, К. Серажим, В. Тхір), лексикографічний (Г. Аркушин, І. Мілєва, Л. Ставицька), міфологічний (Н. Тяпкіна, Н. Хобзей, О. Хомік). Науковці зосереджували увагу на аналізі евфемізмів розмовно-побутового стилю (Г. Аркушин, І. Мілєва, Л. Ставицька, О. Януш та ін.). Проте сьогодні одним із основних джерел поширення евфемістичних субститутів є континуум ЗМІ. Тож проблема вивчення політичних евфемізмів у мові сучасних ЗМІ набуває все більшої **актуальності**.

Джерельною базою цієї розвідки послугували словник метафоричних словосполучень української преси [3], матеріали телевізійних ЗМІ й інтернет-новин, що не ввійшли до названої лексикографічної праці у зв'язку з її джерельними, тематичними та часовими обмеженнями.

Мета статті – розглянути політичні евфемізми як важливий елемент сучасних україномовних ЗМІ.

Висвітлення подій, що відбуваються в духовному, політичному, соціально-економічному житті суспільства, вимагають від ЗМІ евфемістичних способів вираження думки. У мові ЗМІ евфемізуються сфери громадського життя країни (економічна, політико-правова, соціальна, духовна) [2], напр.: *Свої здібності демонстрували* ***діти з обмеженими фізичними можливостями*** (замість *інваліди*) (Урядовий кур'єр, 2010, № 10); ***Діамантові прокурори*** (замість *олігархи, хабарники*) (1+1, ТСН, 12.08.2015, 20:10); ***Людина з обмеженими можливостями*** (П. Порошенко, 23.08.2015). Евфемістичними номінаціями послуговуються й у висвітленні традиційно табуйованих тем: *Реформа* ***з летальним наслідком*** (Україна молода, 2011, № 23); ***В останню путь*** *проводжали Андрія Кузьменка, Скрябіна або просто Кузьму* (ICTV, Факти тижня, 08.02.2015, 19:41).

Появу евфемістичних субститутів продукує реалізація ними пом'якшувально-меліоративної функції, яка є важливою для безконфліктного спілкування, ефективної комунікації. Пряма номінація предмета або явища викликає негативну емоцію (страх, сором, огиду). Нова опосередкована номінація нейтралізує небажану емоцію. Сутність евфемізації полягає в тому, що одне й те саме явище (ситуація, подія, дія) може бути описане за допомогою мовних висловів, що мають різне смислове значення. Використання евфемізму робить предмет або явище більш «приємним» і менш дражливим в уяві адресата [2].

Зважаючи на це, лінгвісти вказують на зв'язок евфемії з **політкоректністю** (від англ. political correctness (politically correct or PC) – дослівно «політична правильність») – термін, що описує стиль мовлення, ідеї, політику, поведінку, мета яких мінімізувати образу расових, релігійних, культурних чи інших груп [2].

Багато аспектів евфемії залишаються дискусійними, у тому числі питання співвідношення евфемізму й політкоректного терміна: деякі дослідники у процесі вивчення евфемізмів не виділяють політкоректні терміни, другі – досліджують політкоректні терміни у межах евфемістичної лексики, треті – аналізують політкоректну лексику без співвідношення з лінгвістичними засобами евфемії [1, с. 3]. Ю. Бороєва під **політкоректним терміном** розуміє евфемізм, який у сучасних умовах перетворився в радикальний різновид непрямої комунікації [1, с. 13]. Названа дослідниця визначає дві іллокутивні мети евфемізмів: перша – нейтралізація аксіологічно сильних відтінків значення, що прагматично реалізується в пом'якшенні сприйняття негативного об'єкта (ситуації) у реципієнта; друга – полягає в позиціонуванні певного бачення

проблеми, так звана псевдоевфемізація, яка реалізується в тому разі, якщо мета евфемізації не справжня, а веде реципієнта хибним шляхом інтерпретації проблеми, що висвітлюється [1, с. 13].

О. Селіванова серед функцій евфемізму називає іронічну [5, с. 144], тож, можемо припустити, іронічна функція евфемізму реалізує його другу іллокутивну мету, визначену Ю. Бороєвою, пор.: *людина з особливими потребами* замість *інвалід*, *малозабезпечений* замість *бідний* і *подарунок* замість *хабар*, *колядувати* замість *брати хабарі*, *біднячок* замість *олігарх*, *діамант* замість *чиновник-мільонер*. Перші з перерахованих евфемізмів є знаком увічливості, ознакою хороших манер, це, – так звані, етичні евфемізми: *Після третього або четвертого мого уроку з ними діти вже пішли – до кабінету зазирнула* ***літня*** *вчителька* (замість *стара*) (Освіта України, 2011, № 1); *Серед молоді з* ***малозабезпечених*** *прошарків – підвищений ризик зараження інфекційними хворобами* (Урядовий кур'єр, 2011, № 57). Другий перелік слів має іронічний, часто явно негативний відтінок: *От вам і* ***«біднячок» із морозівської команди*** (Комуніст, 2006, № 13); ***Виборчі «діаманти»*** *в переговорному «стільці»* (Демократична Україна, 2007, № 90); ***Колорадська лихоманка*** (1+1, ТСН, 06.05.2015, 17:10) – ідеться про георгіївську стрічку, зображення якої з'являється на домашніх тваринах – собаках і кішках.

На думку В. Паніна, політкоректна евфемія служить для «подолання міжнаціональних, міжкультурних, міжетнічних протиріч і конфліктів» [4, с. 4]. Політична коректність у мові охоплює делікатні теми вікової, расової, статевої належності, соціального та майнового статусу, здоров'я та зовнішнього вигляду, фізичного розвитку, безробіття та ін., що вимагають уживання одиниць вторинної номінації для уникнення образи чи некоректного ставлення до потенційного реципієнта. Зазначені теми належать до традиційно табуйованих і є спільними для багатьох культур.

Евфемістична заміна традиційно татуйованої теми смерті набуває все більш вишуканих, інтелектуалізованих форм. До евфемістичного арсеналу мовних засобів ЗМІ активно долучають інтертекстуальні елементи, напр., для анонсування телевізійного повідомлення про дитячу смерть унаслідок укусів американського бульдога використано назву відомого кінофільму – ***Щелепи*** (1+1, ТСН, 18.08.2012, 19:41). Повідомлення про ситуацію на території зони АТО, що на сході України, все частіше рясніють словом *втрата*, під яким розуміють і втрати бойових одиниць, і людські втрати. Такий евфемізм дає змогу не шокувати реципієнта результатами точних підрахунків людських смертей.

Прямі номінації, що традиційно використовувалися під час висвітлення теми контрабанди, маскують за алюзіями: ***Тунель у Європу*** (1+1, ТСН, 19.07.2012, 19:33; 1+1, ТСН, 20.07.2012, 20:14 та ін. випуски новин), пор.: *вікно у Європу*. Слово *тунель* використано замість *контрабандний шлях* між Словаччиною й Україною, що призначений для перевезення цигарок, спиртного чи інших товарів.

У повідомленнях про корумпованість українських суддів, непрозорість їх призначення на посади уникають прямих номінацій відповідної проблеми – ***Шоколадні судді*** (1+1, ТСН, 04.08.2015, 19:44). У цьому інформаційному телеповідомленні йшлося про конституційні зміни, реформи суддівської діяльності, про перепризначення суддів на посади. Суддівські проблеми, пов'язані з неадекватністю бюджетних процесів, репрезентовано в загадковому й грайливому газетному заголовку – *Як подолати* ***бюджетні «химери»****?..* (Закон і бізнес, 2008, № 4).

Телевізійний супровід судових засідань у Харкові щодо газової справи Ю. Тимошенко, висвітлений у випусках новин, анонсували за посередництвом біблійного вислову – ***Судний день*** (1+1, ТСН, 14.08.2012, 09:01; 1+1, ТСН, 16.08.2012, 19:38; 1+1, ТСН, 15.02.2013, 19:40 та ін. випуски новин). Цією ж біблійною алюзією послуговувалися й у повідомленні про обирання суддів до Конституційного суду, що відбувалося у приміщення Верховного суду України, – ***Судний день*** (1+1, ТСН, 07.04.2014, 20:04).

У сучасних ЗМІ журналісти, характеризуючи відповідних осіб, уникають слів *обманювати*, *брехати,* використовуючи евфемізми, напр.: *Патріарх Кирило в усіх цих озвучених ним висновках піддався спокусі* ***говорити неправду*** *замість правди* (День, 2009, № 31); *Головне в роботі з виборцем –* ***вміння замилювати очі*** *власному електорату* (Ваше здоров'я, 2007, 04.09); ***Не морочте голову*** (День, 2009, № 224) – ідеться про те, що Ю. Луценко вважає «косметичними» заходи уряду з посилення боротьби з корупцією, оскільки в Україні не створено механізму невідворотності покарання.

Творення евфемістичних номінацій у сучасних ЗМІ відбувається з політкоректною метою, яка в мові пов'язана з певними темами, що належать до традиційно табуйованих у різних культурах. Необхідність в етичному позначенні денотатів зі сфери кінця людського життя, контрабанди, корумпованості та інших аморальних учинків людей зумовлює активне вживання евфемізмів, які є більш придатними для спілкування, ніж прямі номінації. Це дає підстави стверджувати, що евфемізація – ефективний процес завуальовування, камуфлювання «лякаючої» лексики у сучасних вітчизняних ЗМІ.

Перспективу досліджень убачаємо у вивченні перекладацьких студій евфемізмів сучасних україномовних ЗМІ, оскільки проблема відтворення прагматичного навантаження цих мовленнєвих одиниць у перекладі є, безсумнівно, актуальною.

Література:

1. Ботороева Ю. С. Лингвосемиотические аспекты эволюции эвфемизма в контексте времени культуры (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – «Германские языки» / Ю. С. Ботороева; ГОУ ВПО «Иркутский государственный лингвистический университет». – Иркутск, 2010. – 20 с.

Дубинець З. О. Евфемізація як процес творення коректної лексики в сучасній пресі [Електронний ресурс] / З. О. Дубинець // Український смисл : [зб. наук. праць / за заг. ред. А. М. Поповського]. – Дніпропетровськ, 2012. – Режим доступу : http://ukrsence.com.ua/zmist-zhurnalu/ukra%D1%97nskij-smisl-1-2012/evfemizaciya-yak-proces-tvorennya-korektno%D1%97-leksiki-v-suchasnij-presi/.

2. Ільченко О. А. Вербалізоване «обличчя» сучасного суспільства : словник метафоричних словосполучень української преси (2000-2010 рр.) / О. А. Ільченко. – Харків, 2012. – 198 с.

3. Панин В. В. Политическая корректность как культурно-поведенческая и языковая категория : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание» / В. В. Панин. – Тюмень, 2004. – 23 с.

4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

5. Смирнова Ю. Л. Политический эвфемизм как составляющая языка СМИ в предвыборных кампаниях демократических стран / Ю. Л. Смирнова // Политическая лингвистика, 2010. – Вып. 4 (34). – С. 163–165.

УДК 81.373-161.2

Н. В. Іовхімчук,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

КОНЦЕПТ «ЧУЖИНА» В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ПІСНІ

У роботі розглянуто семантику слова-концепту ***чужина*** *в українських народних піснях. Саме ця лексема стала об'єктом аналізу цієї статті. До лексико-семантичного поля* ***чужина*** *визначено типові дієслова, синонімічні вислови до лексеми. Український пісенний фольклор фіксує також зменшувальні форми слова-концепту* ***чужина****.*

Ключові слова: *семантика, чужина, далекий простір, далека земля, чужа сторона, чужа земля, чужий край.*

THE CONCEPT «OF FOREIGN LAND» IN UKRAINIAN FOLK SONG
This article examines the semantics of the word-concept in a foreign land Ukrainian folk songs. It is this token become the object of analysis of this article. In Ukrainian folk songs images of characters – is a special way to reflection of reality, which reflect the different stages of the categories of folk perception of space.To lexical-semantic field of common foreign land defined verb, synonymous expressions to the token. Ukrainian folk songs also fixes diminutive form of the word-concept foreign land.

Key words: *semantics, foreign land, far space far land, alien party, alien land, alien land.*

КОНЦЕПТ «ЧУЖБИНА» В УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ ПЕСНЕ
В работе рассмотрено семантику слова-концепта ***чужбина*** *в украинских народных песнях. Именно эта конструкция стала объектом анализа этой статьи. В лексико-семантическом поле* ***чужбина*** *определены типовые глаголы, синонимичные выражения. Украинский песенный фольклор фиксирует также уменьшительные формы слова-концепта* ***чужбина****.*

Ключевые слова: *семантика, чужбина, далекое пространство, далекая земля, чужая сторона, чужая земля, чужой край.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Життя українців у просторовому вимірі відображено в піснях за допомогою низки мовних одиниць. Вербалізацію взаємопов'язаних категорій простору й часу чітко простежено у структурі народнопоетичних текстів.

Найвиразніша риса фольклорного словника – його символічність й семіотичність. Лексеми, що входять до словникового складу, нерідко втрачають номінативне значення і знаходять нові валентності в межах архаїчної семіотичної системи, пов'язаної безпосередньо з уснопоетичною картиною світу. В українському пісенному фольклорі образи-символи – це особливий спосіб відбиття дійсності, які відтворюють різні етапи формування народнопоетичного сприйняття категорії простору.

У нашому розумінні мовна модель простору – це вербальна інтерпретація простору, втілена в семантиці ключових слів. Аналізуючи мовну категоризацію поняття простору в мові народної пісні, відзначаємо специфічний характер сприйняття і кодування просторових відношень у свідомості носіїв фольклору. Зокрема, лексико-семантичне поле «чужий простір» в українських народних піснях представлено словом-концептом *чужина*.

Концепт *чужина* у фольклорі досліджували Єрмоленко С. Я., Данилюк Н. О., Макаровска О., Селіванова О. О. Однак на сьогодні поза увагою дослідників залишаються питання, пов'язані з вивченням цього слова-поняття в українській народній пісні.

Мета і завдання статті. Метою нашої статті передбачено проаналізувати семантику слова-концепту *чужина* в українських народних піснях.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Назва *чужина* в усній словесності виявляє значення «чужа, далека земля, країна» [5, с. 379]. Наші предки навчилися розрізняти себе й довкілля, розмежовувати свій і чужий простір через своїх родичів та предмети побуту, одяг, страви тощо. Люди проживали на певній території і цей простір вважали своїм, знайомим, а тому й позитивним. Усе, що відоме, – нестрашне, нічим не загрожує, тому свій простір людина оцінювала позитивно. Чужий простір – незвичний, нерідний, такий, що насторожує, відштовхує. На думку О. В. Юдіна, у фольклорних текстах номінації *чужина/чужа сторона* змальовується «досить похмурими фарбами, життя там неприємне, болюче, небажане для людини» [6, с. 89]. Тобто *чужину* найчастіше оцінено негативно: *Ой піду я в лісок трісок та наломлю лому, Дурний же ня розум заніс на* ***чужу сторону****. А у* ***чужій стороночці*** *ні отця, ні мати, Лиш у* ***чужій стороночці*** *тяжко пробувати* [Пісні родин. життя, с. 56]. Особливо це протиставлення видно у родинно-обрядових піснях. У пісенному фольклорі чужина, чужа сторона, країна асоціюється з нещасливою долею, поневіряннями, чужими звичаями, законами. У чужу сторону віддає мати дочку, проводжає дівчина козака, їде козак на війну: *У неділю рано синє море грало, Випроводжає мати дочку у* ***чужу стороночку, В чужу стороночку****, між чужії люде: – Ой хто ж тебе, доню, жалувати буде!* [Бодянський, с. 151]; *Їхав козак на війноньку, Сказав: »Прощай, дівчинонько, Прощай, дівчино, чорнобривонько, Їду в* ***чужу сторононьку*** [Народні пісні, с. 300]. У весільних та родинних піснях вислів *чужа сторона* називає місце, куди йде заміж дівчина, й означає «нерідну сім'ю та батьків»: *Ой як тяжко конопельці сирій в воді гнити, Єще тяжче молодиці на* ***чужині жити*** [Пісні родин. життя, с. 56]; *Віддала мене* ***мати В чужу сторону, В чужу сторону****, Між велику сім'ю* [Пісні родин. життя, с. 92]; *А чужа сторона І без вітру шумить Чужа мати, чужий батько – І не б'ють, то болить* [Пісні родин. життя, с. 92].

У весільних текстах назви на позначення чужого простору об'єднані спільним мотивом прощання дівчини з батьками, рідним домом, родиною, дівоцтвом, просякнуті смутком і тривогою за майбутню долю: *Дайте Гальочци цибулю в вічі, Щоб заплакала д'матьонки йдучи, Д'матьонки свої та й* ***до чужеї****, Та й до* ***свекрухи та й до лихеї*** [Весілля, с. 26]. О. О. Селіванова зауважує, що «рід має складну стратифікацію, ієрархію стосунків, де опозиція *свій – чужий* отримує різне оцінне навантаження. По-перше, це стосунки чоловіка й дружини, кровно не рідних, але яких поріднив шлюб. Дослідники весільних ритуалів та обрядів відзначають, що шлюбні стосунки зумовлюють зближення, посвячення родів, просторовий перехід чоловіка від *свого* до *чужого*, і далі – знов до *свого*, а дружини – від *свого* до *чужого*» [4, с. 30]*:* Лексема *чужина* може набувати також оказіональної семантики «родина чоловіка» [1, с. 245]*: Перве горе, перве горе – Ой, дитина малая; Друге горе – ой, свекруха лихая. Третє горе, третє горе – Ой* ***чужая країна****, Попалася, ой, невірна дружина* [Закувала зозуленька, с. 296]; *Перша досада – що чужая сторона, Друга досада – що дружина невірна, Третя досада – що дитина малая, Четверта досада – що свекруха лихая* [Пісні родин. життя, с. 205]; *– Уставай, невістко, В* ***чужій стороні****, Погодуй пташину У новім дворі!* [Пісні родин. життя, с. 100].

© Н. В. Іовхімчук, 2015

К. Мошинський відзначав, що в селян завжди є відчуття небезпеки «чужого» простору й безпеки «свого». Безпечний свій будинок і садиба. Небезпечно – у чужих на дворі або в будинку, особливо в недобрих людей. Зовсім погано в чужому селі, полі, на дорозі [7, с. 305]. Крім того, на думку О. В. Юдіна, *чужина* – це місце ностальгії, туги, горя, загибелі. Однак усе ж туди їдуть люди, які втратили надію знайти своє щастя вдома [6, с. 91]: *Ревнули воли У новім ярмі, Поховали чумаченька В* ***чужій стороні*** [Яворницький, с. 267]: Характерна народнопісенна формула *на чужині жити* набирає значення «жити у місці, яке не є батьківщиною або місцем постійного проживання» [5, с. 379]: *Тошно сиротині* ***Жити на чужині****, Без отця, без неньки, Без рідного роду* [Яворницький, с. 152]; *Уже ж мої карі очі Та й поплакалися,* ***На чужині живучи****, Чужим людям годячи* [Пісні родин. життя, с. 156]. Інакші обставини життя, відстань роблять людину самотньою, відірваною від родини, рідної землі, вітчизни, тобто сиротою: *Горе* ***сиротині Ой на чужій країні, Ой на чужім краю****, Де роду не маю* [Пісні родин. життя, с. 262]; *Не шуми, луже, в дубровоньці дуже, Не задавай серцю жалю, що я в* ***чужім краю****! Ой я в* ***чужім краю****, в* ***чужій сторононьці****, Трудно ж мені в світі жити,* ***бідній сиротоньці*** [Пісні родин. життя, с. 199]. Тяжко живеться на чужині, усе не в радість, сумно за батьківщиною, печально через розлуку з нею і радісно від зустрічі з ким-небудь із рідних.

Синонімічні до слова *чужина* вислови *чужий край, чужа країна, чужа сторона, чужа чужина.* Ці словосполучення інколи використано в тій самій пісні: – *Ой лежав козак убитий та у полі під рокитою,* ***У чужій стороні, у чужому краю,*** *А я [вітер] побачив, що він* ***у чужій стороні****, Та й приніс козакові кості у рідний край!* [Закувала зозуленька, с. 342].

Український пісенний фольклор фіксує також зменшувальні форми: *чужа стороночка, чужа сторононька,* що передають гіркоту, співчутливість, ставлення до сироти. Наприклад: *А у* ***чужій сторононьці*** *Ні отця, ні неньки, гей! Тільки в саду вишневому Кують соловейки* [Пісні родин. життя, с. 53]; *Ой що твоя квітка на воді зівяла? – Не лежала-м, мамко, ані годиночки: Зсушила, звялила* ***чужа стороночка, Чужа стороночка****, людська роботочка* [Пісні родин. життя, с. 55]; – *Оженила сина лихая година, Оддала я дочку в* ***чужу стороночку****. Хто ж мені на старість випере сорочку?* [Пісні родин. життя, с. 71].

У наймитських, заробітчанських піснях вжито вислів *чужа чужина*. У «Словнику української мови» він кваліфікується як : «а) чужа, далека земля, країна. б) чужі, нерідні люди» [5, с. 379]. У народнопісенних текстах знаходимо обидва значення: – *Сестро ж наша, сестро да сестриченько, Чи вже ж ти привикла на* ***чужій чужині****, На* ***чужій чужині, між чужими людьми****?* [Бодянський, с. 147]; *В* ***чужий край*** *занесла, Між* ***чужії люди****, А хто ж мене вербо, Жалувати буде?* [Пісні родин. життя, с. 49]. У зв'язку з цим нагадаємо думку С. Я. Єрмоленко: «Якщо в ліричних піснях епітет *чужий* звичайно вживається з іменниками *край, сторона, люди,* то в наймитських, заробітчанських піснях семантика слова *чужий* розширюється, досягаючи найвищого вияву експресії в тавтологічному звороті *чужа чужина*. Експресивний зміст поетичного епітета *чужий* розкривається в пісенних текстах завдяки стилістичній фігурі повтору» [2, с. 83].

До лексико-семантичного поля *чужина* входять типові дієслова *жити, вмерти, піти, взяти, віддати, заслабнути, бідувати, поїхати, збиратися – Я без тебе загину, Як ти* ***підеш в чужину*** *– Ой не плач же, дівчино, не журись Та до мого серденька пригорнись* [Закувала зозуленька, с. 345]; *«Не бий мене, мужу, не лякай, Візьми моїх діток, Діточок маленьких, А я* ***піду в найми в чужий край****!* [Народні пісні, с. 158]. *Ой лежав козак убитий та у полі під рокитою, У чужій стороні, у чужому краю; А ти на* ***чужині*** *будеш* ***бідувати****, Гей, гей, будеш бідувати!* [Закувала зозуленька, с. 378].

Вислів *чужий край* перебуває в синонімічних відношеннях зі словосполученням *далекий край*. У пісенних текстах епітет *далекий* має значення «чужий простір», «чужа країна», отже, й оцінюється негативно, вороже: *Питається козак дівки: «Чи підеш за мене», – Не пійду, не пійду – з* ***далекого краю,*** *– Будеш бити, ізнущаться – я роду не маю* [Бодянський, с. 91]; *Прилетіла зозуленька* ***З далекого краю****, Сіла собі спочивати У зеленім гаю* [Народні пісні, с. 308].

У контекстах словосполучення *далекий край* асоціюється з перешкодою в коханні: *Повій, вітре, повій, буйний, з глибокого яру, – Прибудь, прибудь, мій миленький* ***з далекого краю****! – Ой рад би я повівати, глибокий яр дуже, Ой рад би ж я прибувати,* ***далекий край*** *дуже* [Бодянський, с. 125].

Номінацію *чужина* розуміють як «далекий населений пункт», причому, зазвичай, без уточнення місця, тобто міста, села, а також без вказівки на конкретне розташування або відстань до нього: *чужа сторона, чужа земля, чужий край, далекий край, чужа чужина.* О. Макаровська, зауважує, що «чужина та її концептивні еквіваленти (слова і словосполучення) виступають як щось абстрактне, яке існує за межею рідного, освоєного простору. При цьому підкреслюється відчуження, віддалення від рідних місць» [3, с. 156–157]: *Світ великий,* ***край далекий****, та ніде прожити: Славне військо запорізьке хотить погубити* [Укр. нар. думи, с. 156]; *«Не бий мене, мужу, не лякай, Візьми моїх діток, Діточок маленьких, А я піду в найми* ***в чужий край****»!* [Народні пісні, с. 158]; *Ревнули воли У новім ярмі, Поховали чумаченька В* ***чужій стороні*** [Яворницький, с. 267].

Предметна обмеженість нерідного простору, яке можна не тільки уявити, а й побачити, подається в пісенному фольклорі такими формулами: *чужі люди, чужі ворота, чужа хата, чужа сім'я.* Наприклад: *Ой не так же сторононька, А як тії да чужі люде, Як прийдеться помирати, Да нікому й поховать буде* [Закувала зозуленька, с. 373]; *Дружинонька неймовірная, Чужа сім'я непривітная!* [Закувала зозуленька, с. 295].

Висновки. Отже, невідоме у людській свідомості пов'язано з небезпекою, нещастям. Слово-концепт *чужина* має різну семантику: «далекий край», «чужий простір», асоціюється з перешкодами в коханні, тугою, горем, загибеллю тощо.

Література:

1. Данилюк Н. О. Концепт рідної сторони у мові української народної пісні / Н. О. Данилюк // Současná Ukrajinistika. Problémi jazika literatury a kyltury. Sborník článků Univerzita Palackého v Olomouci. – Olomouc, 2008. – С. 243–248.

2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 430 с.

3. Макаровска О. Концепт чужбина в русских пословицах и поговорках. Функционально-когнитивный аспект / О. Макаровска. – // Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 1999. – № 11. – С. 155–163.

4. Селіванова О. О. Опозиція *свій – чужий* в етносвідомості (на матеріалі українських паремій) / О. О. Селіванова // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 26–34.

5. Словник української мови: в 11т. / [ред. кол. І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка. – Т. 11. – 1980. – 699 с.

6. Юдин А. В. Концепт чужбина/чужина в русском и украинском языке: сопоставительный анализ / А. В. Юдин // Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej. – № 20. – 2008. – S. 77–95.

7. Moszyński K. Kultura ludova słowian / K. Moszyński. – T. 2. – Kultura duchowa. – Cz. 1. – Warszawa, 1967. – S. 305–306.

Список умовних скорочень джерел

1. Бодянський – Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських. – К. : Наук. думка, 1978. – 326 с.

2. Весілля – Кондратович О. М. Весілля на Поліссі / О. М. Кондратович. – Луцьк : Надстир'я, 1996. – 110 с.

3. Закувала зозуленька – Закувала зозуленька: [антологія української поетичної творчості] / [вступ. стаття, упоряд. та прим. Н. С. Шумади] – К. : Веселка, 1998. – 510 с.
4. Народні пісні – Українські народні пісні. – К. : Держ. видавн. образотв. мистец. і музичн. літератури., 1960. – 376 с.
5. Пісні родин. життя – Пісні родинного життя / [упоряд., автор вст. ст. та прим. Г. В. Довженок]. – К. : Дніпро,1988. – 359 с.
6. Укр. нар. думи – Українські народні думи та історичні пісні. – К. : Веселка, 1993. – 293 с.
7. Яворницький – Українські народні пісні, наспівані Д. Яворницьким. Пісні та думи з архіву вченого / [упоряд., вст. ст., прим. та коментарі М. М. Олійник-Шубравської]. – К. : Муз. Україна, 1990. – 453 с.

УДК 378.016:81'42=161.2]:791.52

О. М. Калита, С. І. Поворознюк,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО ФІЛЬМУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті з'ясовано сутність поняття «лінгвокультурна компетенція», а також досліджено особливості застосування художнього фільму як одного із засобів формування української лінгвокультурної компетенції у студентів-іноземців, а саме: основні критерії добору художніх фільмів для демонстрації студентам-іноземцям, шляхи застосування методу перегляду фільму та етапи реалізації цього методу під час вивчення української мови як іноземної.
Ключові слова: *компетентність, комунікативна компетентність, компетенція, лінгвокультурна компетенція, художній фільм, культурний фон, лінгвокультурні конотації.*

FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS BY USING FEATURE FILM DURING STUDYING UKRAINIAN AS A FOREIGN LENGUAGE

The essence of the concept «linguistic and cultural competence» was find out in the article. In particular, it includes the knowledge of language units (especially with the national and cultural component of semantics) and the ability to use them in accordance with social situations; knowledge of the national verbal and nonverbal behavior etiquette; skills to consider this knowledge in real life situations. Formation of the Ukrainian linguistic and cultural competence of foreign students promotes individual linguistic experience from the level of everyday speech to the whole Ukrainian language community.

Also, the features of using a feature film as a means of forming Ukrainian linguistic and cultural competence of foreign students was studied in the article. In particular, the feasibility of using an authentic feature film while studying Ukrainian as a foreign language was motivated; its advantages (using closer to the spoken speech situations, the sense of non-verbal communication). The main criteria of selection of feature films to showcase to foreign students (such as thematic compliance, durability, accessibility, availability of linguistic and cultural information, interesting story) was suggested. Two basic ways to use a feature film were described. Three stages of work with a feature film during studying Ukrainian as a foreign language were analyzed in details. Also, types of work with foreign students at each of these stages were proposed.
Keywords: *competence, communicative competence, competency, linguistic and cultural competence, feature film, cultural background, linguistic and cultural connotations.*

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ СТРЕДСТВАМИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ФИЛЬМА ВО ВРЕМЯ ИЗУЧЕНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

В статье раскрыта сущность понятия «лингвокультурная компетенция», а также исследованы особенности применения художественного фильма как одного из средств формирования украинской лингвокультурной компетенции у студентов-иностранцев, а именно: основные критерии отбора художественных фильмов для демонстрации студентам-иностранцам, пути применения метода просмотра фильма и этапы реализации этого метода во время изучения украинского языка как иностранного.
Ключевые слова: *компетентность, коммуникативная компетентность, компетенция, лингвокультурная компетенция, художественный фильм, культурный фон, лингвокультурные коннотации.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах суспільно-політичних трансформацій і переходу України на курс євроінтеграції, посилення зацікавленості іноземних громадян українським народом вивчення української мови іноземними студентами є надзвичайно важливим і сприяє інтеграції України в європейську систему освіти. Важливим напрямом сучасних наукових досліджень в Україні є вивчення специфіки викладання української мови як іноземної, що, крім засвоєння мовних знань, передбачає виховання в іноземних студентів позитивного ставлення до української мови, культури, українського народу, української держави. Залучення студентів до діалогу культур, знайомство з досягненнями української культури в розвитку загальнолюдської культури є необхідними для формування активної соціокультурної особистості студентів-іноземців, адже вивчення української мови без урахування загальноприйнятих в українському лінгвосоціумі культурних норм і цінностей призводить до засвоєння неповноцінної, викривленої моделі світу, що не задовольняє комунікативних потреб мовця в усіх сферах його життєдіяльності.

Актуальність дослідження. У сучасній літературі з питань викладання української мови як іноземної немає достатньої кількості методичних розробок як загалом щодо особливостей формування лінгвокультурної компетенції в студентів-іноземців, так і зокрема щодо засобів та методів здійснення цього процесу. Тому актуальність досліджуваної теми зумовлена важливістю обґрунтування необхідності формування лінгвокультурної компетенції студентів під час вивчення української мови як іноземної засобами художнього фільму.

Зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Лінгвокультурна освітня парадигма пов'язана насамперед із загальнонауковим спрямуванням теорії та практики викладання української мови на врахування національно-культурного компоненту значення мовних одиниць, які є засобом вираження національної самосвідомості українців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему взаємозв'язку мови, культури, етносу почали досліджувати на початку XIX ст. німецькі вчені – брати Грімм, ідеї яких знайшли свій розвиток у 60-70 рр. XIX ст. Сучасні українські дослідники спрямували увагу на вивчення проблем етнології тексту, виникнення, функціонування, розвитку мовного символу, зокрема Л.Мацько [8], В. Кононенко [7], В. Жайворонок [5] та інші. До проблем української лінгвометодики зверталися у своїх працях В. Дороз [3], Т. Дружченко [4], А. Соломаха [9] та інші. Також напрацьовано низку досліджень із методики застосування кіно-, теле- та відеофільмів у основному в процесі вивчення іноземних мов: англійської, німецької тощо (І. Буханець [2], І. Щербакова [10], Е. Щукін [11] та ін.).

© О. М. Калита, С. І. Поворознюк, 2015

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасній теорії та методиці викладання української мови як іноземної існують наукові розвідки щодо визначення поняття лінгвокультурної компетенції. Однак більшість науковців звертає увагу на дослідження теоретичних засад формування такої компетенції у майбутніх вчителів іноземних мов (А.Соломаха [9], Т. Жиденко, А. Маменко [6] та ін.), а проблема формування лінгвокультурної компетенції під час вивчення української мови як іноземної залишається недостатньо дослідженою.

Метою статті є з'ясування сутності поняття «лінгвокультурна компетенція», а також дослідження особливостей застосування художнього фільму як одного з засобів формування української лінгвокультурної компетенції у студентів-іноземців.

Викладення основного матеріалу. Основною метою викладання української мови як іноземної є формування комунікативно компетентної українськомовної особистості, здатної доречно й ефективно застосовувати власні мовленнєві знання та навички у повсякденній комунікативній практиці. «Концепція комунікативної освіти, яка наразі визначає стратегію викладання іноземних мов у вузах, формує здатність студентів бути активним суб'єктом в усіх сферах життєдіяльності, позаяк ґрунтується на визнанні факту, що повноцінна комунікація неможлива без набуття фонових знань, які відбивають позамовну дійсність» [4, с. 114]. Комунікативна компетентність студентів-іноземців під час вивчення української мови забезпечується формуванням таких компетенцій:

– мовної: знання фонетичної системи мови та мовленнєві слухо-вимовні навички (фонологічна компетенція); знання з лексики, фразеології, граматики в єдності з уміннями породжувати текст (висловлювання) – лексико-граматична компетенція;

– мовленнєвої: навички сприйняття і продукування висловлювань українською мовою, оволодіння закономірностями функціонування мовленнєвих форм в тих чи інших обставинах спілкування, використання їх в різних видах мовленнєвої діяльності;

– соціокультурної (лінгвосоціокультурної): здатність сприймати українську мову в її культуроносній функції, з національно-культурними особливостями, що включає знання мовних одиниць, у тому числі з національно-культурним компонентом семантики, і вміння використовувати їх відповідно до соціально-мовленнєвих ситуацій; знання особливостей національного мовленнєвого етикету і невербальної поведінки та навички врахування їх у реальних життєвих ситуаціях. В межах соціокультурної компетенції виділяють країнознавчу та лінгвокраїнознавчу (лінгвокультурну) компетенції. Так, Н. Бориско запропонувала концепцію визначення змісту навчання у процесі формування лінгвосоціокультурної компетенції, зокрема, вона поділяє соціокультурний аспект навчання на культурнокраїнознавчий і соціологічний підаспекти. До культурнокраїнознавчого вона зараховує знання основних фактів, що стосуються історії, географії, державного устрою, традицій, економіки, літератури та мистецтва країни, мова якої вивчається. Соціологічний аспект, на думку дослідниці, охоплює знання важливих для спілкування особливостей мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови і вміння себе поводити у відповідності до цих знань. А саме: 1) соціальні умовності (початок і завершення бесіди, привітання, вибачення тощо жести); 2) соціальні звичаї (візити, їжа, напої, запрошення тощо); 3) загальна інформованість (про умови життя, особливості повсякденного життя, міжособистісні стосунки, суспільні цінності тощо) [10].

Отже, лінгвокультурна компетенція розуміється як знання базових елементів культури (національних звичаїв, традицій, реалій тощо) країни, мовою котрої здійснюється комунікація; здатність мовця виявляти у мові країнознавчу інформацію і користуватись нею з метою досягнення запланованої комунікативної мети. Під час формування особистісної багатомовності іноземців українська мова відіграє роль рівноправного засобу особистісного професійного і культурного розвитку. А формування лінгвокультурної компетенції в студентів-іноземців сприяє розширенню індивідуального мовного досвіду від рівня побутового мовлення до мови всієї української лінгвокультурної спільноти і далі до мов інших народів, засвоєнню фонових знань про моральну, емоційно-вольову та ціннісну системи українського суспільства з метою подальшого активного функціонування в умовах українського лінгвокультурного соціуму.

Лінгвокультурним соціумом є група мовних особистостей з етнічною мовною свідомістю. Як зазначає Т. Дружченко, «єдність колективної мовної свідомості членів лінгвокультурної спільноти обумовлена наявністю когнітивної бази – спільним фондом знань і уявлень» [4, с. 113]. Під час навчання української мови як іноземної, крім лексико-граматичного матеріалу студенти-іноземці засвоюють і комплекс фонових знань, які містять інформацію про культуру українського суспільства на різних історичних етапах його розвитку, про побут, традиції та звичаї, свята, народну та державну символіку України.

Варто звернути увагу на те, що в сучасних методиках вивчення іноземних мов уже тривалий час превалюють автентичні навчально-методичні комплекси, наприклад, запропоновані видавництвами Великої Британії: «Oxford University Press», «Westley Longman». Ці методики спрямовують навчання іноземній мові через комунікацію, природну мовну ситуацію. Вони довели свою ефективність, тому варто орієнтуватися на ці принципи й у навчанні українській мові як іноземній.

Засвоєння потрібної когнітивної бази у студентів-іноземців здійснюється за допомогою різноманітних засобів формування лінгвокультурної компетенції, серед яких важливе місце посідає автентичний художній фільм, який є унікальним джерелом лінгво- та соціокультурної інформації. Наприклад, С. Стемплескі й Б. Томалін оцінюють відео як найкращий після реальних життєвих ситуацій засіб презентації мови в аудиторії [12, с. 3]. Крім того, відеоматеріал має ще й низку переваг перед реальними ситуаціями спілкування, серед яких можливість попередньої підготовленості студентів, вибіркового перегляду епізодів, їх коментування та повторного перегляду тощо.

На думку вже згаданих дослідників С. Стемплескі, Б. Томаліна, художній фільм одночасно допомагає вирішити кілька дидактичних завдань, серед яких: 1) активізація студентів і зацікавлення їх новою культурою; 2) розширення словникового запасу; 3) закріплення граматичних умінь і навичок; 4) робота над вимовою; 5) формування навичок аудіювання та мовлення; 6) робота над письмовим вираженням власної думки (твори, нотатки, короткий письмовий переказ змісту); 7) крос-культурні зіставлення, набуття знань про культурний фон та лінгвокультурні конотації мовних одиниць [12, с. 6].

Як бачимо, використання художнього фільму сприяє розвиткові усіх чотирьох необхідних мовленнєвих видів діяльності студентів-іноземців: читання, письмо, аудіювання і говоріння. При цьому забезпечується формування саме лінгвокультурної компетенції, адже в автентичному художньому фільмі використовуються ситуації, максимально наближені до живого розмовного мовлення, а смисл породжується не лише вербальними, а й паравербальними засобами комунікації (інтонацією, мімікою, жестами). Крім того, художній фільм наповнено образами, посланнями, ідеями, двозначностями, які також формують лінгвокультурну компетенцію глядача, збагачуючи його мовний досвід. Як зазначає І. Ю. Буханець, під час перегляду художнього фільму «деякі мовні одиниці ефективно засвоюються завдяки асоціаціям, що виникають у студентів у зв'язку з певними персонажами або акторами, їх жестами, мімікою, настроєм, зовнішністю, тобто асоціаціям з людьми, творцями та користувачами мови» [2]. Таким чином засвоюється не лише окремі слова чи фрази, а й «цілий комунікативний комплекс: емоційний стан людини, що говорить – комунікативний намір – смисл – значення – слово/фраза – інтонація – міміка, жест, з одного боку, та емоційний стан людини, яка сприймає інформацію, – з іншого» [2].

Отже, важливість використання автентичного художнього фільму при формуванні лінгвокультурної іншомовної компетенції є незаперечною. Проте існує певна складність вже на етапі добору фільмів для демонстрації студентам-іноземцям. Основними критеріями відбору художніх фільмів дослідники називають відповідність кінофільму тематиці навчальної програми, його країнознавчу інформацію і виховну цінність, тривалість, а також цікавий сюжет і відповідність інтересам та віковим особливостям іноземних студентів відповідного рівня навчання. Однак, у зв'язку зі станом вітчизняного кінематографу, в Україні створено не так багато художніх фільмів, що утруднює й без того складний процес їх добору для використання з навчальною метою. Зокрема, усім названим критеріям відповідають окремі серії та епізоди комедійних телесеріалів «Леся+Рома» (режисер О. Богданенко), «Світ Соні» (режисер О. Богданенко), художні фільми «Іван Сила» (режисер В. Андрієнко), «За двома зайцями» (режисер В. Іванов), «Залізна сотня» (режисер О. Янчук), «Трубач» (режисер А. Матешко) та низка інших. Складність у використанні українських художніх фільмів полягає насамперед у тому, що далеко не завжди можна знайти фільм, який би відповідав темі, що вивчається. Добре, якщо фільм із субтитрами (це полегшить запам'ятання окремих слів), проте це мають бути субтитри лише українською мовою.

Художній фільм можна використовувати двома основними шляхами, вибір яких зумовлений складністю самих фільмів для сприймання студентами-іноземцями, рівнем їх підготовленості й метою перегляду. Перший шлях передбачає попередню підготовку студента до сприймання фільму. Це може бути введення в певний історичний контекст (особливо якщо фільм на історичну тематику), ознайомлення з незнайомою лексикою до перегляду фільму. Цей шлях варто застосовувати також тоді, коли студенти погано сприймають мову на слух, не володіють українською мовою достатньою мірою. Другий шлях передбачає перегляд студентами нового фільму без попередньої підготовки. Такий спосіб краще використовувати, коли студенти володіють мовою на досить високому рівні. Його перевага в тому, що він спрямований на активізацію розуміння мови на основі накопичених знань, при чому головне завдання – розуміння змісту й основної ідеї фільму, характерів героїв, ситуацій тощо, без зосередження уваги на окремих незнайомих словах.

Навчальний перегляд художнього фільму включає три етапи:

1. Підготовчий, мета якого – мотивувати студентів до перегляду, поставити перед ними мету й завдання і попередити можливі труднощі при їх виконанні. Можливе пояснення власних назв, короткий історичний екскурс, розповідь про місце, де відбувається дія фільму тощо. Якщо це другий спосіб перегляду фільму, то викладач на цьому етапі навіть може коротко переказати сюжет фільму, пояснити події, які в ньому відбуваються. Якщо викладач обирає другий шлях (без спеціальної попередньої підготовки), то на цьому етапі він може порадити студентам підготувати спеціальні картки, на яких вони будуть записувати нові слова та їх переклад. Варто також нагадати про те, що при перегляді фільму не варто ставити собі за мету зрозуміти кожне слово та дослівно перекласти в думках кожне речення. Головне завдання – розуміти сюжет.

2. Сприйняття фільму, або демонстраційний етап, його мета – створення комфортних умов, за яких студенти активно сприймають художній фільм. На цьому етапі використовуються завдання, спрямовані на фіксування, трансформацію матеріалу, який подає фільм. Наприклад, студенти можуть записувати на картки нові для них слова або робити інші записи, які їм знадобляться при виконанні завдань на останньому етапі. Так, студенти можуть виписувати ті, слова, без яких не розуміють повороти сюжетної лінії (а потім з'ясувати їх значення за словником), або ті, які впродовж фільму повторюються кілька разів чи які студенти раніше багато чули, але не могли запам'ятати їх значення. Такі слова треба виписувати на один бік картки, а пізніше їхній переклад – на інший. Сюди ж можна записати речення, в якому слово вживалося у фільмі, поширені вислови із цим словом (все це на одному боці картки). Також варто запам'ятати сцену, в якій прозвучало це слово, та інтонацію речення, в якому воно було вжите.

3. Третій етап передбачає здійснення контролю розуміння основного змісту художнього фільму. Його мета – закріплення нових знань про вживання нових слів, ситуації їх використання та відповідну лінгвокультурну конотацію. Наприклад, можна попрацювати з картками, які були зроблені на попередньому етапі, провівши словникову роботу: викладач читає з картки українське слово, а студент має пояснити його зміст та навести приклад речень, та ситуацій, в яких воно може використовуватися. Ще один тип завдань – переказ сюжету (як усний, так і письмовий) з використанням нової лексики. Це завдання допомагає студентам глибше зрозуміти суть сюжету, закріпити здобуті лінгвокультурні знання та покращити власні мовленнєві навички. Післядемонстраційний етап може включати й роботу з однією зі сцен фільму. Наприклад, викладач може зробити його скрипт, зробивши пропуски на місці тих слів, які має вписати студент при повторному перегляді. Також рекомендується дати студентам завдання переглянути фільм самостійно ще раз. Подальша самостійна робота студентів над фільмом може включати три групи завдань: 1) про сюжет фільму; 2) про мову персонажів; 3) порівняльного характеру (порівняти мовні ситуації з кінофільму зі схожими ситуаціями з власної культури).

Зауважимо, що перегляд художніх фільмів для покращення мовленнєвих навичок і формування лінгвокультурної компетенції у студентів-іноземців використовується під час викладання української мови як іноземної в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова для студентів-іноземців усіх спеціальностей, починаючи з 3-го курсу, коли студенти володіють українською мовою на середньому рівні й мають достатній лінгвокультурний та соціальний досвід спілкування українською мовою. Метод засвідчив хороші результати: зокрема, значно підвищилася мотивація до вивчення української мови, зменшилася кількість недоречного використання мовних кліше, зросло розуміння лінгвокультурного значення (зокрема конотацій) українських слів, зокрема серед загальних назв, покращилося запам'ятання й розуміння (відповідно, доречність використання) фразеологічних засобів української мови.

Висновки. Отже, для успішного формування комунікативно компетентної українськомовної особистості ефективним є застосування методу перегляду художнього фільму, що збагачує студентів-іноземців знаннями країнознавчого характеру, а також сприяє формуванню в них навичок активного вживання засвоєних нових слів із лінгвокультурною конотацією відповідно до конкретної комунікативної ситуації.

Перспективи використання результатів дослідження. Перспективність подальших досліджень полягає у необхідності теоретико-методологічного обґрунтування специфіки застосування аудіо-лінгвальних методів навчання під час викладання української мови як іноземної.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – [Електронний ресурс]. – К. : Довіра, 2007. – 205 с. – Режим доступу : http // terminy-mizhkult-komunikacii.wikidom.com/k

2. Буханець І. Ю. Автентичний художній фільм у контексті навчання міжкультурного спілкування / І. Ю. Буханець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stattionline.org.ua/filologiya/31/1876-avtentichnij-xudozhnij-film-u-konteksti-navchannya-mizhkulturnogo-spilkuvannya.html

3. Дороз В. Ф. Українська мова в діалозі культур / В. Ф. Дороз. – К. : Ленвіт, 2010. – 320 с.

4. Дружченко Т. П. Теорії міжкультурної комунікації як підґрунтя компетентнісного підходу до освіти / Т. П. Дружченко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 14 (273). – Ч. ІІ. – 2013. – С. 112-116.
5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 48–63.
6. Жиденко Т. Методика формування лінгвосоціокультурної компетентності / Т. Жиденко, А. Маменко // Матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Дослідження та впровадження в навчальний процес сучасних моделей викладання іноземної мови за фахом», 17 квітня 2015 року, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : lingvo.onu.edu.ua
7. Кононенко В. Українська лінгвокультурологія [Текст] / В. Кононенко : навчальний посібник. – К. : Вища школа, 2008. – 327 с.
8. Мацько Л. І. Культура української фахової мови: навчальний посібник / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
9. Соломаха А. В. Теоретичні засади формування лінгвокультурної компетенції майбутніх вчителів іноземних мов / А. В. Соломаха // Наукові праці ДонНТУ. Серія: педагогіка, психологія і соціологія. – 2012. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : vuzlib.com.ua
10. Щербакова І. А. Кіно в навчанні іноземним мовам / І. А. Щербакова. – Мн. : Вишейшая школа, 1984. – 93 с.
11. Щукин А. Н. Методика использования аудиовизуальных средств / А. Н. Щукин. – М. : Русский язык, 1981. – 129 с.
12. Stemplesky S. Video in Action / Susan Stemplesky, Barry Tomalin. – NY, London, Toronto : Prentice Hall, 1990. – 173 p.

УДК 811. 111.'255.4

І. В. Каширіна,
Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА КОНЦЕПЦІЯ С. КАРАВАНСЬКОГО У СВІТЛІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглядається перекладацька концепція С. Караванського у світлі постколоніальних досліджень. Висвітлено багатогранність антиколоніального дискурсу С. Караванського. Автор статті висловлює критичні міркування щодо постколоніальних досліджень як інтерпретаційної стратегії. Аналіз демонструє помітний антиколоніальний зсув у розумінні призначення українського художнього перекладу другої половини двадцятого століття, водночас пунктирно окреслюючи всеукраїнський антиколоніальний дискурс та його індивідуальне втілення у творчості С. Караванського.

Ключові слова: *перекладацька концепція, постколоніальні студії, антиколоніальний дискурс, русифікація, колоніалізм, лінгвоцид, поетичний переклад.*

THE CONCEPTUAL FRAMEWORK OF THE TRANSLATION PRINCIPLES BY S. KARAVANSKY: POSTCOLONIAL VIEW

The article pays tribute to the creative legacy of a Ukrainian translator, Language Studies Scholar and lexicographer Svyatoslav Karavansky. His work is viewed in the context of his characteristic innovative approach to literary translation.

The article is focused on the analysis of the conceptual framework of the translation principles by S. Karavansky as the constituent part of the translation method. The conceptual framework of the translation principles by S. Karavansky is viewed in the context of postcolonial studies. The article discusses the multifaceted nature of Karavansky's anticolonial discourse that was represented by the creative activities in the field of literary translation, language studies, and lexicography.

The author of the article argues that under modern paradigm postcolonial studies is an obvious interpreting strategy sufficient enough to say its word about the common patterns of the translation method of S. Karavansky. The analysis reveals the visible anticolonial shift in understanding the main task of the Ukrainian literary translation in the second half of the twentieth century, while providing elements of comparison of the pan-Ukrainian anticolonial discourse and its individual characteristic features, the latter produced by creative activity of S. Karavansky.

Key words: *conceptual framework of translation principles, postcolonial studies, anticolonial discourse, Rusification, colonialism, lingvotsid, poetry translation.*

ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ С. КАРАВАНСКОГО В СВЕТЕ ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В статье рассматривается переводческая концепция С. Караванского в свете постколониальных исследований. Статья характеризует многогранность антиколониального дискурса С. Караванского, который представлен творчеством переводчика в сфере художественного перевода, языкознания и лексикографии. Автор критически оценивает постколониализм как интерпретационную стратегию. Анализ демонстрирует заметный антиколониальный уклон в понимании главной задачи украинского художественного перевода второй половины двадцатого века, одновременно контурно характеризуя всеукраинский антиколониальный дискурс и его индивидуальное воплощение в творчестве С. Караванского.

Ключевые слова: *переводческая концепция, постколониальные исследования, антиколониальный дискурс, русификация, колониализм, лингвоцид, поэтический перевод.*

Постановка проблеми. В лоні сучасної наукової парадигми, думається, вже існує нагальна потреба переосмислення перекладацької діяльності такого репрезентативного з точки зору постколоніальних досліджень у перекладі, як С. Караванський, вписавши його в ширший просторово-часовий контекст.

Актуальність проблеми. Досвід звернення до вивчення перекладацької спадщини С. Караванського є тим більш актуальним з огляду на сучасні соціально-історичні умови існування української мови і літератури.

Зв'язок статті з важливими науковими та практичними завданнями. Наука про переклад не може існувати без свого коріння, яким є історія перекладознавчої думки в Україні. Провідні вчені у галузі перекладознавства неодноразово звертали увагу наукової спільноти на своєчасність таких досліджень [6, с. 9; 19, с. 146]. В цьому аспекті важливим видається постколоніальний ракурс вивчення перекладацької концепції С. Караванського, перекладача, мовознавця і публіциста, який за право вільно говорити «солов'їною-калиновою» заплатив тридцять одним роком поневірянь по сталінських таборах суворого режиму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В царині перекладознастава постколоніалізм як явище, що докорінно змінює стратегії відтворення оригіналу, докладно представлено у працях вітчизняних та зарубіжних вчених М. Іваницької [7], Л. Коломієць [9; 10; 11; 12], М. Лановик [14], Г. Бгабга [1], Е. Гентцлера [24]. Дослідженнями в лоні постколоніальних

© І. В. Каширіна, 2015

студій займаються такі літературознавці, як Т. Гундорова [3], Н. Зборовська [5], П. Іванишин [8], І. Лімборський [15], Л. Масенко [16], О. Юрчук [21], розглядаючи вплив постколоніалізму на становище і розвиток літературних полісистем.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Наразі постколоніалізм визнано інтерпретаційною стратегією, яку в цьому дослідженні пропонується залучити до розгляду перекладацької концепції С. Караванського, що оприлюднює себе у загальноукраїнському антиколоніальному дискурсі.

Новизну дослідження визначає характер дослідження та застосованого інтерпретаційного інструментарію, адже, за висловом М. Стріхи, «досі не зроблено спроби поглянути на історію українського художнього перекладу під кутом постколоніальних методик, які протягом останніх десятиліть набули у світі широкого розповсюдження» [18, с. 21].

Загальнонаукове значення дослідження. Представлений матеріал сприятиме заповненню лакун в багатоаспектному аналізі історії українського перекладу в світлі постколоніальних досліджень.

Викладення основного матеріалу. В українській гуманітаристиці постколоніалізм одразу заявив про себе як про полівекторний дискурс. Зокрема, вирізняють ідеологічний, культурний, науковий, літературний вектори [21; 15]. Виділення ідеологічного вектору спонукає до розгляду поняття «антиколоніальний дискурс» крізь призму концепції І. Шевченко та П. Серио, які уводять, відповідно, соціокультурний контекст та ідеологічний підтекст як складові дискурсу [20; 23]. Переклад за умов колоніального існування країни стає каналом зв'язку і, власне, рушієм, що сприяє переміщенню «дефектних» літератур (термін І. Івен-Зогара) з маргінесів світової літературної полісистеми ближче до центру. Так своєрідно у колоніальному перекладі втілено концепцію вільної гри структурних елементів тексту та текстуальних значень (Ж. Дерріда), що позначає перехід від «зцентрованих» до «децентрованих» дискурсів (термін М. Зубрицької).

Антиколоніальний дискурс С.Караванський вибудовує доволі радикально. Його перекладацьку концепцію маніфестовано, передусім, у доборі творів для перекладу. З цим пов'язано питання особливого характеру підтексту, що його закладали перекладені твори в часи радянського, а насправді – антирадянського (термін М. Стріхи) перекладу.

М. Лановик зазначає, що у світлі постколоніалізму явище підтексту в мистецтві безпосередньо пов'язане з проблемою збереження національної ідентичності [14, с. 134]. Однак, тему далеко не вичерпано, і «донедавна в перекладознавстві практично не розглядалося питання про історичність перекладу в плані наявності в ньому історично зумовленої моделі колоніального світогляду, певні риси якої простежуються і в українському художньому перекладі XX ст., який має виразний ідеологічний підтекст», вказує Л. Коломієць [9, с. 23]. Певним чином зауваги вчених ілюструє перекладацька концепція С. Караванського.

Торкнемося обставин, за яких розпочалася перекладацька праця майстра красного письменства: 1956 року, за часів хрущовської відлиги, у лагпункті на станції Андзьоба зустрілися палкі українофіли С. Караванський та Р. Доценко, що й за ґратами прагнули продовжувати перекладацьку та мовознавчу діяльність. «Мандруючи неозорими просторами країни ҐУЛАҐів, Ростислав Доценко перевозить за собою книжки з обірваними палітурками (задля зменшення ваги), словники, дрібно списані зшитки», згадує Микола Білорус [2, с. 8].

Зазнайомившись з С. Караванським, Доценко пропонує останньому взятися до перекладацтва і попервах навіть допомагає із складанням підрядників. С.Караванський погодився, як він сам пояснює у листі до автора цієї статті, з наступних міркувань: «Річ у тім, що в українському перекладацтві мала місце потреба відійти від тодішньої безправної дійсності і в перекладах з іноземних класиків знаходити можливість критикувати й засуджувати сучасну перекладачам диктаторську очевидь. І це додавало охоти перекладачам. Я залюбки взявся за перекладацтво в таборі, бо твори англійських класиків мали свій антирежимний для диктаторського ССР присмак. Так, мій переклад 66 сонета Шекспіра аж ніяк не можна було опублікувати. І в совєтській Україні його й не опубліковано, хоч це був шедевр Шекспіра, а відзначаючи дати поетів, першим ділом треба вказувати на їхні шедеври. Але шедевр Шекспіра був не до смаку московській грі-без-правил. Ніби КҐБісти розуміли, що, перекладаючи Шекспіра, я мав на увазі саме їх».

Так з'явилася низка перекладів. Першим перекладено знаменитий вірш Р. Кіплінга «If». Назву С. Караванський відтворив як «Коли», хоча усі інші переклади колоніального радянського періоду здійснено під назвою «Синові». Прикметно, що ця поезія репрезентує так званий «невольничий переклад» не тільки С. Караванського, а й В. Стуса. Цікаво, що політичні в'язні зустрічалися й спілкувалися за ґратами, й саме Василя Стуса згадує С.вятослав Йосипович Караванський, перебуваючи в еґзилі, коли розповідає американцям про незламний дух українського народу.

До перекладу з Кіплінга додалися поезії Дж. Байрона, В. Шекспіра, П. Шеллі, Ч. Маккея…

Перекладацька концепція С. Караванського знаходить подальший розвиток у розумінні функціонального призначення антитоталітарної форми наратії не тільки в аспекті вибору оригіналів, а й у створенні особливої поетичної мови перекладів. Безсумнівна приналежність митця слова до автентично-народної «другої традиції» (термін Л. Коломієць) утверджувалась через ускладнене зовнішніми факторами відродження української мови, повернення мові власне творчих потенцій, деформованих лінгвоцидом.

Тлумач є «сильною мовною особистістю», і в такій якості характеризується не виключно особистісним, а й соціальним вибором мовних засобів [13, с. 24; 17, с. 1; 25, с. 160], що особливо актуальне в умовах антиколоніальних змагань в Україні.

Втілюючи свою мовоцентричну перекладацьку концепцію, С. Караванський застосовує у поєднанні методи реконструкції та мовної археології, що дозволяє «витягати на світ Божий словесні форми, поховані під шарами накинутої лексики», пояснює в своїх листах перекладач.

В контексті спрямованості до підтексту можна розглядати перекладацьке метапоетичне письмо як зворотній рух до первинної сугестивності поетичної мови першотвору, як це пропонує Л. Коломієць [9, с. 3]. В параметрах постколоніальної теорії перекладу такий рух, згідно перекладацької концепції С. Караванського, позначено вертанням до пракоренів скаліченої лінгвоцидом мови, що ірадіює виведені за рамки вжитку призабуті смисли.

Таку поетичну мову перекладу В. Коптілов називає «живим словом перекладу». На думку вченого, «середньоарифметичний «рівень читабельности»» протиставлено творчому відтворенню образності оригіналу, коли знаходить тлумач «лексику, яка б сполучалась із інтонацією, як слова пісні сполучено з мелодією». Майстерність перекладача народжується «від загостреного відчуття рідної мови у всіх її стильових особливостях та виражальних потенціях» [22, с. 150 – 151].

Радянський режим суворо карав вільнодумців, які повертали мові перекладу її живе звучання. Уніфікований стиль перекладу (термін Л. Коломієць) свідомо ламали Г. Кочур, М. Лукаш, Б. Тен, І. Світличний, В. Стус, тощо. Слово в національній одежині виходило й з-під пера С. Караванського.

Ґрунтовний принцип перекладацької концепції Святослава Йосиповича Караванського – живомовність. Реалізація цього принципу задля повернення втраченого маєстату рідного слова передбачала створення словників, де було б максимально акумульовано автентично-народний потенціал рідної мови.

Словникарство, на жаль, не мало офіційної підтримки в часи тоталітарної епохи [4, с. 31], і саме тим пояснюється той факт, що більшість українських перекладачів були змушені займатися цією діяльністю майже підпільно. Перебуваючи за колючим дротом у сибірських таборах, 1954 року С. Караванський починає кропітку працю, яка полягає у збиранні рим української мови. Через несприятливі обставини 60 000 мовних перлин залишалися недоступними шанувальникам краси рідного слова, до того моменту, коли на теренах незалежної України з'явився «Словник рим української мови». Унікальність та цінність праці Караванського-лексикографа полягає в тому, що всі ці тисячі римованих пар автор склав власноруч, по-суті, творив мову своїх оригінальних поезій та перекладів.

Про це С. Караванський розповідає у листі від 24 січня 2015 року, який адресовано автору цієї статті: «Я починав переклад із структури вірша. Тоді починалась робота із словником рим. Тут доводилось перебрати десятки, а то й сотні можливих варіянтів. Варіянти виписувались на папері, прочитувались і переоблялись. Цей процес був часожерний. Деякі переклади окремих віршів – а надто сонетів – забирали до місяця часу. Доводилось шукати й винаходити, або запозичувати з оригіналу вирази-ідіоми, які в нашій мові не існували, потрібна була свого роду сміливість вжити свій оригінальний вислів або запозичити з оригіналу й увести в наш мовний вжиток.

Наведу приклад. У перекладі вірша «Коли» є рядок «І холодно, як зрадницькі привіти». Виразів **зрадницький привіт (тут і далі – виділено С. Караванським)**, **зрадницькі привіти** в українській прозовій чи поетичній мові не здибано. Я сьогодні не можу сказати, чи я запозичив цей вираз у Кіплінґа, чи сам змайстрував, бо я не маю англійського оригіналу вірша «Коли». Цей вислів потрібен був мені, бо він римувався із словом «снити» в рядку «Коли ти можеш думати і снити...».

І це словник рим підказав мені, що пара **зрадницькі привіти** – це те, що треба вжити в цьому рядку. І я вжив білого крука в українській мові. І він, можливо, тому, що римується з потрібним рядком, сприймається, як цілком український».

Таке безпосереднє поєднання перекладацької та лексикографічної праці є унікальним в історії українського художнього (віршового) перекладу зокрема й в тому, як (в умовах сталінських таборів) розгорталася перекладацька праця: не від тексту оригіналу до тексту перекладу із принагідним залученням лексикографічних джерел, а від упорядкованої, систематизованої за певними принципами мови словника, твореного власноруч перекладачем, до живої мовної тканини перекладу.

Практична реалізація мовоцентричної перекладацької концепції С. Караванського в антиколоніальному дискурсі пізніше виходить за межі суто перекладацького письма й втілюється у наступних наративних формах: як відкритий протест в численних зверненнях до представників офіційної влади; через безпосереднє формулювання своєї настанови в серії статей і ряді книг («До зір крізь терня, або хочу бути редактором» (2008), «Листи до Героя пера – Марії Матіос» (2013), «Секрети української мови, або боротьба за національне «Я»» (2009)). Визначний антиколоніальний супротив відчувається в кожному ліричному рядку поетичних циклів С.Караванського: «Сутичка з тайфуном» (1980), «Моє ремесло» (1981), «Ярина з городу Хоми Черешні» (1981). Симбіозом поетичного доробку та мовознавчої розвідки постає цикл «Війна словес, або кожен Івась має свій лас», де майстерно протиставлено штамповані українські вирази радянських часів та питомо-народні форми (1981). Не можна обійти увагою лексикографічну працю С.Караванського: «Практичний словник синонімів української мови» (2012) пережив декілька перевидань, «Російсько-український словник складної лексики» (1998) навчає тонкощам відтворення російськомовної лексики, а «Словник рим української мови» (2004) є, по-суті, тонким інструментом, апробованим у його перекладацькому методі.

Головні висновки. В українському антиколоніальному дискурсі окреслюється тип наратії, позначений використанням питомо національних мовних форм. Прикметним у русі до первинної суґґестивності поетичної мови першотвору є пошук та накопичення таких автентично-народних мовних форм у лексикографічних джерелах, створених власноруч майстром красного письменства С. Караванським на цілком оригінальному матеріалі. У такий спосіб перекладач не тільки окреслив вектор власних перекладацьких пошуків, а також створив прецедент формування власне в лоні перекладацько-критичної думки тих скрижалів, які на сьогодні і сформували обличчя сучасного українського віршового перекладу.

Перспективи використання результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть слугувати підґрунтям подальшого дослідження новаторства індивідуального стилю С. Караванського.

Література:

1. Бгабга Г. Націєрозповідність / Гомі Бгабга // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / М. Зубрицька [ред.]. – Львів : Літопис, 1996. – С. 559–562.

2. Білорус М. Ростислав Доценко – доробок за п'ятдесят літ в українському літературному процесі : вступна стаття / Р. І. Доценко // Критика. Літературознавство. Вибране / передмова та упорядкування Миколи Білоруса. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 592 с. – С. 7–28.

3. Гундорова Т. Посттоталітарна пам'ять : виправдати чи виправити? / Тамара Гундорова // Критика. – 2008. – Ч. 12 (134). – С. 22–24

4. Доценко Р. Критика. Літературознавство. Вибране / передмова та упорядкування Миколи Білоруса. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 592 с.

5. Зборовська Н. Код української літератури : проект психоісторії новітньої української літератури / Ніла Зборовська. – К. : Академвидав, 2003. – 392 с.

6. Зорівчак Р. Художній переклад в Україні і буття нації // Записки перекладацької майстерні. 2000 – 2001. – Львів : Видавництво Львівського національного університету, 2001. – С. 9–17.

7. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах / Марія Іваницька. – Чернівці : Книги – XXI, 2015. – 604 с.

8. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко / Петро Іванишин. – К. : Академвидав, 2008. – 389 с.

9. Коломієць Л. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу / Л.В. Коломієць. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. – 522 с.

10. Коломієць Л. Перекладознавчі семінари : актуальні теоретичні концепції та моделі аналізу поетичного перекладу : навчальний посібник / Л.В. Коломієць. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – 527 с.

11. Коломієць Л. Перекладознавчі семінари : методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця XIX до початку XXI століття (на матеріалі перекладів англомовної поезії та поетичної драми) : навчальний посібник / Л. В. Коломієць. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – 495 с.

12. Коломієць Л. Український художній переклад та перекладачі 1920-30-х років : матеріали до курсу «Історія перекладу» : навчальний посібник / Л. В. Коломієць. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – 559 с.

13. Космеда Т. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу / Т. А. Космеда. – Дрогобич : Коло. – 2012. – 372 с.

14. Лановик М. Теорія відносності художнього перекладу : літературознавчі проекції / М. Лановик. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. – 470 с.

15. Лімборський І. Світова література і глобалізація / І. В. Лімборський. – Черкаси : Брама-Україна, 2011. – 192 с.
16. Масенко Л. Мова і суспільство : Постколоніальний вимір / Л. Т. Масенко. – К. : ВД «КМ Академія» ; Всеукр. т-во «Просвіта» ім.. Тараса Шевченка, 2004. – 163 с.
17. Радчук О. Відображення поетичного світобачення Роберта Бернза в українських перекладах : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.16 перекладознавство / Радчук Олена Віталіївна. – Київ : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2012. – 20 с.
18. Стріха М. Український художній переклад : між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт – Наш час, 2006. – 344 с.
19. Чередниченко О. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
20. Шевченко І. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117.
21. Юрчук О. У тіні імперії : Українська література у світлі постколоніальної теорії / Олена Юрчук. – К. : ВЦ «Академія», 2013. – 224 с.
22. Коптилов В. Живое слово перевода / В. Коптилов // Ежемесячный литературно-художественный и общественно-политический журнал «Радуга». – К. : Изд-во «Радянський письменник», 1982. – № 11. – С. 150–155.
23. Серио П. Как читают тексты во Франции / П. Серио // Квадратура смысла : Французская школа анализа дискурса. – М. : Прогресс, 1999. – С. 12–53.
24. Gentzler E. Contemporary Translation Theories / Edwin Gentzler. – Clevedon – Buffalo – Toronto – Sydney : Multilingual Matters LTD, 2001. – 232 p.
25. Robinson D. Becoming a Translator : An Introduction to the Theory and Practice of Translation / Douglas Robinson. – London – New York : Routledge Taylor and Francis Group, 2006. – 301 p.

УДК 811.13’366.58

І. С. Кірковська,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

КОГНІТИВНІ МОДЕЛІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЧАСУ В СУЧАСНИХ РОМАНСЬКИХ МОВАХ

У статті розглядаються останні результати усвідомлення властивостей онтологічної категорії часу у сучасних романських мовах. В рамках запропонованої розвідки зазначається, що реалізація темпоральної категорії часу в сучасних романських мовах виражається не тільки в стереотипному сприйнятті двоплановості, а й в плані когнітивістики. Проектується когнітивна модель граматичного часу в сучасних романських мовах, описуються процеси сприйняття, мислення та представлення знань.

Ключові слова: *онтологічний час, картина світу, спіралеподібна векторність, когнітивне моделювання, граматичний час, концепт ЧАС, інтегративна когнітивна модель.*

COGNITIVEMODELSOF TIME PRESENTATION IN THE MODERN ROMANCE LANGUAGES

The article aims to study the cognitive model of the TENSE concept in the the modern Romance languages. The main task performed in the research is the analysis of the TENSE concept as a mental construct. Moreover, the article substantiates the ontological and socially unitized levels of the TENSE concept in the modern Romance languages.

The TENSE category possesses the elements of subjectivism and psychologism. Thus, the demonstrational level of subjectivism is different in various languages. Such individual psychological perception of events influences not only the evaluation of their duration, but also the present tense diapason.It indicates the borders between present and future as well as present and past. Considering the cognitive modelling of grammatical tense presentation in the modern Romance languages, we can claim that the multidimensional space-time corresponds to the grammatical tense. It cannot be divided into past, present and future and cannot simply coincide with the borders of general chronological time. Present, past and future exist in the consciousness as a complex cluster, as perceptual-semantic frames of time perception, which are inexorably associated with each other. Integrative cognitive model of TENSE concept is based on the integrative approach of tense concept explanation. It means not only the banding of different views, but also the adaptation of new linguo-cognitive methods of traditional analysis. The aim of this banding lies in the elaboration of a new linguistic paradigm where there is a new view on the concept: the explanation of cooperation between speech and thinking, knowledge about the world and its verbal implementation.

Key words: *ontological tense, worldview, heliciform vectorness, cognitive modelling, grammatical tense, TENSE concept, integrative cognitive model.*

КОГНИТИВНЫЕ МОДЕЛИ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ВРЕМЕНИ В СОВРЕМЕННЫХ РОМАНСКИХ ЯЗЫКАХ

В статье рассматриваются последние результаты осознания свойств онтологической категории времени в современных романских языках. В рамках предложенного исследования отмечается, что реализация темпоральной категории времени в современном французском языке выражается не только в стереотипном восприятии двуплановости, а и в плане когнитивистики. Проектируется когнитивная модель грамматического времени в современных романских языках, описываются процессы восприятия, мышления и представления знаний.

Ключевые слова: *онтологическое время, картина мира, спиралевидная векторность, когнитивное моделирование, грамматическое время, концепт ВРЕМЯ, интегративная когнитивная модель.*

Актуальність даної теми зумовлена загальною спрямованістю лінгвістичних досліджень на виявлення ментального підґрунтя процесів, які відбуваються в мові та мовленні. **Метою** даної статті є аналіз когнітивної моделі концепту ЧАС у сучасних романських мовах. Основними завданнями, які вирішуються в рамках запропонованої наукової розвідки є:

– розгляд побудови категорії часу в сучасних романських мовах;
– аналіз поняття ЧАС як ментального конструкту;
– обґрунтування виділення онтологічного та соціально-уніфікованого рівнів концепту ЧАС;
– розгляд існуючих когнітивних моделей поняття ЧАС.

Опозиція часових форм з точковим і лінійним поданням події у романських мовах виражена в часах плану минулого протиставленням простого минулого (складного минулого) і імперфекта. Саме дане протиставлення використовується для вираження видових значень цілісності дії і процесуальності. Ця опозиція, яка походить від латини, може бути визначена як типологічна риса романських мов, тому що не знаходить точної відповідності за межами романської групи, зокрема в германських мовах. В англійській та німецькій мовах такого протиставлення немає, тому що немає форм із аналогічними значеннями. В українській мові дане протиставлення висловлюється категорією виду. Наприклад: фр. *Je l’ai vu plusieurs fois* ‘*Я* бачив його кілька разів’ [2, с. 151] і т. п.

© І. С. Кірковська, 2015

Типологічної рисою романських мов (і не тільки романських), є майже повсюдно витримане протиставлення двох планів повідомлення – плану історії та плану мовлення [1, с. 271], – або відношення «актуальність і неактуальність дії», пов'язаність дії зі справжнім моментом або її непов'язаність [2, с. 153]. Різниця між двома планами виявляється в тому, що в історичному плані допускаються в формах 3-ї особи: аорист (простий минулий), плюсквамперфект, форми типу *il allait partir* (так звані проспективні) і виключаються: сьогодення, перфект і майбутній простій і складній; у мовному плані виключаються часи «історичні»: проста і складна форма аориста, тобто простий минулий та відповідні складні форми [1, с. 271]. В українській мові протиставлення мовленнєвого і історичного планів не здійснюється настільки послідовно, як у романських мовах. Іноді дія, не пов'язана з цим, позначається недоконаним видом. Наприклад: *Ви були в цьому місті.*

Нарешті, в деяких романських мовах наприклад, в іспанській, дуже послідовно – у французькій, наголошується наступна особливість співвідношення форм часу: вираз часового інтервалу між дією і моментом мовлення. У французькій це значення передається протиставленням форм часу основної парадигми і так званих часів іммедіатних, наприклад у минулому: складного минулого і безпосереднього минулого (passé immédiat): *j'ai fait i je viens de faire* 'я зробив' і 'я тільки но зробив'.

Вираження тривалості часового інтервалу між моментом відліку і дією, вираженою дієслівною формою є характерним не тільки у формах часів типу французьких безпосереднього минулого або безпосередньо майбутнього (passé immédiat, futur immédiat). Вираження інтервалу граматичної формою часу здійснюється також, правда, переважно в писемно-літературній мові, за допомогою розряду так званих антерйорних часів типу фр. *passé antérieur,* ісп. *preterito anterior*, іт. *trapassato remoto*, як правило, вживаються з прислівниковими виразами типу фр. *vite, bientôt, tôt, en un instant* 'швидко, незабаром, в одну мить' або в складному реченні з союзами типу фр. *à peine que, dès que,* ісп. *luego que, apenas,* іт. *tosto che* (зі значенням 'як тільки, ледь лиш' і т. п.), ці часові форми передають дію, що безпосередньо передує моменту відліку: ісп. *Luego que hubo amanecido, salí* 'як тільки розвиднілося, він відправився'; фр. *Dès qu'il eut mis le pied dehors, un froid vif le saisit* 'ледве він вийшов, як крижаний холод охопив його' [4].

На відміну від форм іммедіатних, властивих живій мові і вельми активно вживаних, форми вираження інтервалу в письмовій мові все більш і більш втрачають вживаність, починають замінюватися формами плюсквамперфекта і навіть складного минулого. У португальській та румунській вони не знаходять вираження. В українській мові, як видно з переказів прикладів, значення безпосереднього минулого передається лексично. Отже, можливість передати часовий інтервал дієслівною формою між двома діями є особливістю романських мов, хоча вона властива не всім з них і не є формально строго витриманою (можливі паралельні форми). Так, здійснюється формальне протиставлення всіх трьох членів даної семантичної системи. За ознакою повноти формалізації «системи абсолютного лінгвістичного часу» [4], романські мови як би продовжують систему часів латинської мови. З романськими мовами об'єднуються сучасні германські мови, які в процесі розвитку перебудували стародавню двочленну систему з вираженим протиставленням процесу, що протікав або здійснився у минулому (претеріт), процесу, що не характеризується цією ознакою (презенс-футурум) у тричленну [5, с. 252].

Очевидно, що така різниця між сприйняттям часу в різних мовах індоєвропейської мовної сім'ї, закладена на глибинному рівні сприйняття поняття ЧАС як лінгвокультурного поняття з одного боку, та як ментального утворення з іншого.

Концепт ЧАС відноситься до категорій, які беруть безпосередню участь у структуруванні та модулюванні світу. «Темпоральний досвід», «темпоральна когніція» (у термінології В. Еванса) людини є полівимірними феноменами. Вони реалізуються в різних одиницях, поняттях, однак усі темпоральні явища визначає, означує та синхронізує людина за посередництвом абстрагуючої діяльності [8]. Це вкотре доводить, що час – це складно структурований феномен, у якому органічно поєднуються буттєве (фізичне) начало та інтелектуальний складовий елемент. Усі аспекти взаємодії людини та часу знаходять своє відображення в мові.

Концепт ЧАС, маючи фізично-філософську природу та мовне «обличчя», не зводиться до фізико-філософського прообразу як визначальної та структуроутворюючої основи. Мовне уявлення про час має об'єктивно-суб'єктивний характер і відповідає як незалежним від людини природним явищам (зміна пір року, доби), так і історичності та всьому тому, що пов'язане з реєстрацією фактів. Людському суспільству притаманні певні категорії і норми поведінки, які складаються на основі усталеного розуміння часу. Вміння людини орієнтуватись в довколишньому світі, зокрема адекватно сприймати його темпоральний рівень, експліцитно маніфестовано в мові.

Науковці розрізняють два види впливу людини на мову – феномен первинної антропологізації мови (вплив психофізіологічних та інших особливостей людини на конститутивні якості мови) та феномен вторинної антропологізації (вплив на мову різних картин світу людини – релігійно-міфологічної, філософської, наукової, художньої) [7, с. 47]. *Первинна концептуалізація* передбачає вплив фізичних властивостей часу як одного з вимірів навколишньої дійсності на конститутивні якості темпоральних елементів мови. Отже, йдеться про лінійність та циклічність часу як основні, первинні характеристики його сприйняття. *Вторинна концептуалізація* – це вплив на мову різних процесів у життєдіяльності людини і суспільства, тобто особливості бачення людиною тих чи інших темпоральних процесів та їх віднесення до певних суспільно-узгоджених моделей.

При дослідженні концепту ЧАС, зважаючи на його когнітивну природу та постулюючи два рівні його концептуалізації, виділяють два його рівні – *онтологічний* (буттєвий) та *соціально-уніфікований* (суспільний). Ці рівні співіснують у свідомості людини і перебувають не в опозиційних, а в комплементарних відносинах, що випливає з основних властивостей чи аспектів часу, які визначаються як послідовність, тривалість, одночасність, часовий порядок та реєстрація (співставлення спостережень зі шкалою часу та їх фіксація). Побудова інтегративної когнітивної моделі концепту ЧАС базується на реконструкції онтологічного та соціально-уніфікованого рівнів, модельованих через їх інтеграцію.

Онтологічний рівень концепту ЧАС як вияв первинного рівня концептуалізації представлений двома когнітивними моделями – лінійності та циклічності. Мовний матеріал дає підстави виокремлювати ці моделі та постулювати їх взаємоіснування у свідомості людини [3, с. 60]. Універсальними є властивості часу, зокрема послідовність, яка відображається у темпоральних відносинах, визначених словами *раніше* та *пізніше*. З іншого боку, структура концепту ЧАС вміщує відносини одночасності і тривалості. Тому доцільно розглядати концепт ЧАС через когнітивну модель лінійності, яка конституюється модусами *минулого – теперішнього – майбутнього*, та когнітивну модель циклічності, що визначається параметрами *повторюваності* та *точковості*. Наведемо схему первинної часової актуалізації:

Соціально-уніфікований рівень концепту ЧАС використовується людьми для регламентації життєдіяльності, впорядкування та кореляції подій. Він представлений двома когнітивними моделями – астрономічною та антропоорієнтованою. Астрономічна когнітивна модель є способом впорядкування дійсності, а її схематичність допомагає людям співвіднести перебіг подій. Календар є найоптимальнішим засобом рахунку часу, він забезпечує необхідну логічність у формуванні людиною уяви про хід подій. Ця модель дає яскраве уявлення про кількісно-якісне співвідношення якостей концепту ЧАС.

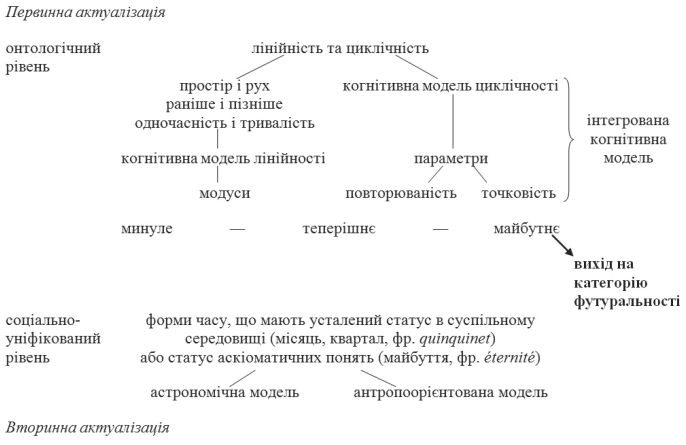

Рис. 1. Схема первинної часової актуалізації

Хронолексеми, окрім певних метричних характеристик, вказують на особливості національного бачення часу як вагомого чинника людського існування. До лексичних одиниць астрономічної когнітивної моделі належать групи назв днів тижнів, назв місяців, назв пір року, назв календарних свят та святкових дат та група квантитивного часу (дати, годинниковий час). Антропоорієнтована когнітивна модель є наказовою у сенсі взаємодії позалінгвальних та мовних фактів та є прямим свідченням взаємозв'язку концепту ЧАС з іншими концептами. Цю модель конституюють дві групи назв: назви періодів життя людини (дитинство, молодість, зрілість, старість) та назви періодів, пов'язаних з діяльністю людини (суспільна організація часу, назви вільного часу і назви прийомів їжі). Оскільки здавна людина бачила час як циклічно, так і лінійно і на різних етапах еволюційного розвитку домінувало те чи інше бачення, лінгвісти доходять висновку, що уявлення про час у мовній свідомості людини завжди буде і циклічним, і лінійним. За А. А. Хасановим, типологічною властивістю часу є його спрямованість вперед, тобто час є односпрямованим. Оскільки потік часу у свідомості людини є спрямованим, його закономірно характеризує векторність [3, с. 61].

На думку Н. Гошилик, зважаючи на синкретичну єдність у свідомості людини лінійного і циклічного часу, а також враховуючи те, що соціально-уніфікований рівень концепту ЧАС передбачає лінійність спрямованого часового руху і циклічність визначених людиною на основі природних явищ відрізків, просторово-геометрична спрямованість концепту ЧАС має *спіралевидну векторність*.

Характерною ознакою сучасної моделі адаптивного контролю раціонального мислення є наявність базового механізму мислення – умовивід за аналогією [7, с. 149]. Згідно даної теорії когнітивна модель граматичного концепту ЧАС у французькій мові буде складатися в ментальне утворення, яке складається з трьох універсальних репрезентацій хронологічного часу, яким відповідають три «дзеркальні» темпоральні моделі граматичного часу: минуле (passe), теперішнє (présent) та майбутнє (futur), а також кількох лінгвокультурних темпоральних моделей граматичного часу, орієнтованих на зсув осей орієнтації – минуле та майбутнє в минулому (plus-que-parfait та future dans le passé). Кодування сенсорних сигналів оточуючої дійсності на «мову мозку» відбувається в три етапи.

На першому, робоча пам'ять, згідно завданої мети, опрацьовує інформацію, яка поступає із зовнішнього світу у вигляді сенсорних сигналів, зіставляючи її з відомими ментальними репрезентаціями хронологічного часу. На другому етапі робоча пам'ять розподіляє опрацьовану таким чином інформацію по каналах асоціативного зв'язку до потрібного вузла декларативної пам'яті, який містить знання про факти навколишньої дійсності. На третьому етапі на основі цих даних із процедурної пам'яті записується «сценарій», аналогічний для вирішення задачі, що була поставлена в робочій пам'яті [6, с. 579]. Розглянемо приклад з французької мови: ***Demain*** *j'irai au travail/****Завтра*** я піду на роботу.

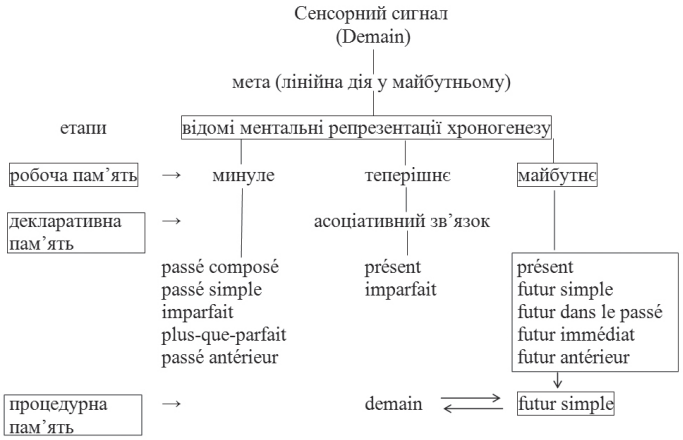

Рис.2. Етапи обробки інформації щодо граматичного часу французької мови

Схематично організація цього процесу дуже схожа на ефект віяла. Тобто мета, яка була задана сенсорним сигналом *завтра/demain* поступила в робочу пам'ять та була опрацьована й співвіднеслась з однією із хронологічних репрезентацій універсального часу,

Таким чином, типологічною особливістю дієслівної системи романських мов, відображеною в системі численних парадигматичних рядів часових форм («часів» дійсного способу), є наявність повних семантичних систем – з відносинами

одночасності, передування і слідування – для вираження як «абсолютного» часу, тобто співвідносного з «моментом мови», так і «відносного» часу, що пов'язує дію, подію, що виражається дієсловом, з іншим дією, подією. У кожній з романських мов в підсистемі абсолютних часів представлені: теперішнє, минуле (в сучасних мовах це, як правило, аналітичне складне минуле) і майбутнє (в більшості романських мов, за винятком румунської, це – форма синтетична).

Категорії часу притаманні елементи суб'єктивізму та психологізму. Тому ступінь прояву такого суб'єктивізму в різних мовах є різним. Від такого індивідуального психологічного сприйняття подій залежить не тільки оцінка їх тривалості, але й діапазон теперішнього часу, який визначає межу між теперішнім і минулим та між теперішнім та майбутнім. Когнітивне моделювання представлення граматичного часу в сучасних романських мовах можливо стверджувати, що граматичному часу відповідає багатомірний простір-час. Воно не може бути розділено на минуле, теперішнє та майбутнє та просто співпадати з кордонами універсального хронологічного часу. Минуле, теперішнє та майбутнє присутні у свідомості як складний кластер, як нерозривно пов'язані одне з одним перцептивно-семантичні фрейми сприйняття часу. Інтегративна когнітивна модель концепту ЧАС ґрунтується на інтегративному підході до тлумачення природи концепту ЧАС, що означає не лише поєднання різних поглядів, а й адаптацію нових лінгвокогнітивних методів до традиційного аналізу з метою опрацювання нової лінгвістичної парадигми, в якій концепт розглядається у новому ракурсі, у плані пояснення взаємодії між мовою і мисленням, знанням про навколишній світ та його втіленням у слові.

Література:

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
2. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / В. Г. Гак. – М., 1977. – С. 151–153.
3. Гошилик Н. С. Інтегративна когнітивна модель концепту ЧАС / Н. С. Гошилик // Семантика мови і тексту: матеріали X Міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2009. – С. 60–62.
4. Грамматика й семантика романских языков: К проблеме универсалий / Отв. ред. Г. В. Степанов. – М., 1978. – 225 с.
5. Гухман В. Б. Информатика в системе философского доказательства: Учеб. пособие / В. Б. Гухман. – М. : Наука, 1966. – 252 с.
6. Разорёнов Д. А. Когнитивная модель представления грамматического времени в современном английском языке / Д. А. Разорёнов. – Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. Вып. 1. – Тула : Изд-во ТулГУ, 2011. – С. 578–587.
7. Anderson J.R. Arguments concerning representation for mental imagery / J. R. Anderson. – Psycological Review. – 1985. – 197 p.
8. Evans V. How We Conceptualize Time: Language, Meaning and Temporal Cognition [Електронний ресурс] / V. Evans. – Режим доступу : http://www.vyvevans.net/EAStime.pdf

УДК 811.161.2'372.21

Д. В. Козловська,
Донецький національний університет, м. Вінниця

АНТРОПОЕТОНІМ ЯК ПОТУЖНИЙ ЗАСІБ РОЗКРИТТЯ ОБРАЗУ ДЕНОТАТА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЛЮКО ДАШВАР «МАТИ ВСЕ»)

У статті висвітлено роль антропоетоніма як значущого компоненту конструювання образів персонажів роману Люко Дашвар «Мати все». Підкреслено суттєвість значення антропоетоніма як органічної складової ідіостилю представниць сучасної української жіночої прози. Зроблено спробу довести факт важливості добору авторкою особових імен у досліджуваному творі, зафіксовано цінність антропоетоніма, ужитого в тій чи іншій формі, для характеристики взаємин персонажів. Наведено контекстуально найцікавіші приклади використання антропоетонімів.

Ключові слова: *фемінна проза, антропоетонім, денотат, особове ім'я, прізвище, апелятив, кваліфікатив, демінутив.*

ANTROPOETONYM AS A POWERFUL DEVICE OF DISCLOSURE OF THE DENOTATION IMAGE (BASED ON THE LYUKO DASHVAR'S NOVEL «TO HAVE EVERYTHING»)

The role of anthropoetonym as a significant component of constructing characters' images of Lyuko Dashvar's novel «To have everything» is elucidated in the article. The value of meaning of anthropoetonym as an organic component of modern Ukrainian female authors' idiostyle is emphasized. An attempt to prove the fact of importance of authoress' selection of personal names in investigated work is undertaken, the essentiality of anthropoetonym, taken in one or another form, for describing the characters' relationships is fixed. Contextually the most interest examples of usage anthropoetonyms are given. Personal names are the expressive guides of author's ideas, the important components in the system of graphic means in the woman writer's creative arsenal, because the main task of anthropoetonyms in literature is working for literary-art text, its understanding, adequate interpreting. Masterly handpicked by Lyuko Dashvar characters' nominations allow her to operate with them via a variety of ways: to weave in the story different name options from simple to unexpected, to use method of avoiding naming the characters of each other for transmission a sense of categorical disaffection of addressee, to resort to distortion of name for demonstrating character's affectation, to confer diminutives an unusual connotations for them, to apply the plural name forms for creating the effect of typing the characters.

Keywords: *feminine prose, anthropoetonym, denotation, personal name, surname, appellative, qualitative, diminutive.*

АНТРОПОЭТОНИМ КАК МОЩНЫЙ СПОСОБ РАСКРЫТИЯ ОБРАЗА ДЕНОТАТА (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА ЛЮКО ДАШВАР «ИМЕТЬ ВСЁ»)

В статье освещена роль антропоэтонима как значимого компонента конструирования образов персонажей романа Люко Дашвар «Иметь всё». Подчёркнута существенность значения антропоэтонима как органичной составляющей идиостиля представительниц современной украинской женской прозы. Сделана попытка доказать факт важности подбора автором личных имён в исследуемом произведении, зафиксирована ценность антропоэтонима, употреблённого в той или иной форме, для характеристики взаимоотношений персонажей. Приведены контекстуально самые интересные примеры использования антропоэтонимов.

Ключевые слова: *феминная проза, антропоэтоним, денотат, личное имя, фамилия, апеллятив, квалитатив, деминутив.*

Сучасна українська фемінна проза останніми роками позиціонується дослідниками як знакове явище культурного життя країни (розвідки Р. Є. Жаркової, Ю. Р. Кушнерюк, Г. А. Улюри й ін.). Насправді жінок-авторів нашій літературі не бракувало на всіх етапах розвитку українського письменства, однак наразі можна констатувати факт визначення обличчя сучасної літератури взагалі саме жіночим письмом. Як слушно зауважує Л. В. Таран, сучасним авторкам є що

© Д. В. Козловська, 2015

опрацьовувати – вони мають виговоритися, виписати накопичене, «відкрити власні глибини і явити їх світові» [7, с. 158]. Вони пишуть в основному для жінок і про жінок, їхні героїні різні – сильні духом та інфантильні, самовіддані й легковажні, шляхетні й малодушні, експресивні й урівноважені. У передачі усіх відтінків характерів, максимальному увиразненні художніх образів одну з вирішальних ролей виконують антропоетоніми. Власне ім'я як засіб глибинного пізнання тексту, розкриття сутності персонажа, поглибленого розуміння концепції літературно-художнього твору є органічною складовою ідіостилю письменниць, одним із найбільш вагомих, потужних засобів творення образів. Водночас, за словами Л. О. Белея, словесна характеристика денотата, розкриття його характеру через вчинки та взаємини з іншими персонажами є універсальним способом наповнення літературно-художнього антропоніма певною онімічною семантикою [1, с. 12].

Останнім часом усе активніше досліджується поетонімія творів сучасних авторок (праці С. Є. Панцьо, Н. І. Лісняк, А. І. Вегеш, І. Д. Скорук, Н. М. Бербер тощо). Проте власні назви в архітектоніці текстів Люко Дашвар досі не поставали об'єктом вивчення ономастів, у чому й полягає актуальність нашого дослідження. Метою пропонованої статті є простеження ролі, яку відіграють антропоетоніми у змалюванні образів персонажів роману Люко Дашвар «Мати все». Стаття має своїм завданням описати специфіку використання антропоетонімів у творі. Новизна роботи полягає в тому, що вона є першою спробою дослідження антропоетонімосфери творчості Люко Дашвар на прикладі конкретного роману. Під час аналізу антропоетонімії твору письменниці з'ясовано, що майстерний добір власних назв сприяє розкриттю авторської концепції, а вдале використання антропоетонімів виступає релевантною ознакою ідіостилю Люко Дашвар. Загальнонаукове значення статті зумовлено поглибленням розуміння специфічності антропоетонімного простору сучасної фемінної прози.

Люко Дашвар, авторка роману «Мати все», особливості антропоетонімосфери якого ми досліджуватимемо у цій статті, належить до тих письменниць, що рішуче відмовляються від традиційних стереотипів закритості та крізь призму свого особистого життєвого, навіть інтимного досвіду починають говорити правду про людське «я» [5, с. 182], про світ людських взаємин, про багатогранність і суперечливість людської природи. Антропоетонімія слугує авторці провідним інструментом розкриття усієї складності й неоднозначності характерів персонажів її роману. Хоча детермінує вибір антропоетоніма не лише характер, але й зовнішність, вік, сімейний та соціальний стан персонажа, фоносемантика власного імені, стиль, структура ономастичної та ієрархія образної системи твору і, зрештою, індивідуальні авторські уподобання тощо. Ю. О. Карпенко писав, що багато хто з письменників приділяє увагу власним іменам у своїх творах, чимало «часу та творчих пошуків віддає ономастиці. Записники багатьох письменників рясніють почутими або вигаданими прізвищами, заготовленими про запас» [3, с. 211]. Так, Олесь Гончар на запитання щодо мотивів присвоєння імен персонажам відповідав: «Яке ім'я підібрати персонажеві – цьому завжди надаю значення» [1, с. 17].

Велике значення добору антропоетонімів надає й Люко Дашвар, про що свідчить їхня оригінальність, маловживаність (Едуард, Лідія, Марк, Марта, Неля, Олесь, Платон, Раїса, Соломія, Тимур, Яків, Ян), іноді – вишуканість звучання (Ангеліна, Іветта, Зоряна). Навіть якщо персонаж наділений загальновживаним іменем, усе одно для нього підібране незаяложене ім'я-кваліфікатив (Аська, Ганнуся, Котька, Лялечка, Натка, Нінуха, *Нюся*). Крім цього, авторкою вигадані замінники імені з метою показати, що, наприклад, для хутірської жінки Нінухи ім'я Іветта є таким самим екзотичним, як італійська страва: « – Ризотта Андріївна*! – Нінуха підхопилася. ... – Мене звати Іветта! ...Андріївна! – Ну так! Іветто Андріївно!*» [4, с . 106]; «Нінуха бігла за гостею, бурмотіла на ходу*: – А повернетеся? А?* Ризетта Іветтівна*!*» [4, с. 108]; «Надвір вискочила, до Іветти пнеться: – Ой! Ризотто Іветтівно*, дорогенька! А ми вас завтра чекали*» [4, с. 129]; «Хоч би ім'я її вивчити, бо мамка її і Ризоттою*, і* Ризеттою обзивала, а вона Іветта… Іветта Андріївна ... – подумала Рая…» [4, с. 145]. Трапляються у тексті й замінники імен іншого, асоціативного характеру для називання молодих закоханих Платона і Раї, котрі можна зарахувати до конотонімів – варіантів онімів, що набувають у процесі функціонування значень, додаткових до основного [6, с. 107]: «Спи… Джульєтта хутірська… Піду твого Ромео пігулкою травити» [4, с. 170]; «Ісусик... *І* Магдаленка його… Пішли…» [4, с. 314].

Про розуміння авторкою важливості значення антропоетонімів у художньому тексті свідчить надзвичайна насиченість тексту роману словами ім'я, прізвище, фамілія (розм. – «те саме, що прізвище»), тобто самими назвами антропоетонімних класів: «Я замовлю золотий ланцюжок із медальйоном у вигляді імені «Платон». Головне, щоби Платон не забажав медальйона з іменем «Рая»» [4, с. 241]; «Як звати?! Дєвочка! Ти знаєш, як тебе звати? – Ліда Вербицька… – Записуйте! Лідія Вербицька! Прізвище в сиротинці дали? – Ні… – Ні?.. А хто тобі його дав? – Мама…» [4, с. 270]; «Так ось у чому режим! Його стрижень – Вербицька. Систематичне підтвердження значущості власної фамілії» [4, с. 324]. Цікаво, що одному з персонажів, кримському татаринові Ядгару, авторка укладає в уста роз'яснення етимології його імені та імені його коханої: «*...загадковий* Ядгар коротко пояснив, що ім'я в нього непросте. У перекладі з перської – «пам'ять»... – ...мене чекає Шайда*, дівчина моя. А її* ім'я в перекладі з перської означає «кохана»» [4, с. 154-155]. Персонажі Люко Дашвар надають неабиякого значення своєму прізвищу («А Ліді тепер куди?! Вона ж… Вербицька*. Єдина з усіх справжня* Вербицька*! Хай навкруги все куплене* – прізвища не віддасть! Стас і не ображається, що вона не Скакун» [4, с. 285]; «Ми… Скакуни... *Ми – звичайні. ... – Вибач. Я* – Вербицька... – *То поясни.* Вербицька... – *вона* не для Скакуна*?*» [4, с. 304]), вдаються до мовної гри з ним: «Присів на капот, закурив… – Доскакався... Скакун*!*» [4, с. 316].

Коли Люко Дашвар прагне передати неприязне ставлення одного персонажа до іншого, замість особових імен у звертаннях вона послуговується безонімною номінацією. Не називаючи адресата на ім'я, персонаж-мовець виявляє або презирство до нього (« – Молодий чоловіче*, цей подарунок покладіть у надійне місце, – сказала теща ... Він напружився... щоб не зірватися, не крикнути: «Який я тобі* ***«молодий чоловіче»****, стара ідіотко! У мене є ім'я, щоб ти...»*» [4, с. 51]; « – Поговорімо про те, що стосується вас, молодий чоловіче*. Питання по суті є? ... – Є! – замовк. Нахилився до Іветти. – Ви знаєте, як мене звати? Ви ім'*я чоловіка своєї доньки вивчили чи у вас склероз, мать вашу!» [4, с. 72-73]), або зневагу (« – Мама попросила віднести до загсу заяви від імені Платона і дівчини. *– У неї є ім'*я? … Шкода Платона. *– А* дівчини*? – У неї є ім'*я? – Певно. … – …Я його витягну. – А я поговорю з дівчиною. *– У неї є ім'*я? Ліда не могла пояснити собі, чому вперто відмовляється називати Раю на ім'*я…*» [4, с. 223]).

Авторка феєрично продемонструвала динаміку взаємин тещі й зятя, перебираючи варіантами його імені – від заміни апелятивом до зменшено-пестливого й офіційного повного та, врешті-решт, нейтрального за забарвленням гіпокористичного варіанту, яким називають уже «свою» людину: « – Ого! Та ти підвищення в Іветти заслужив, – зашепотіла Ангеліна. … – Як був ти «молодим чоловіком» – ненавиділа. Як «Стасиком» *і* «Станіславом» став – простила. А як «Стасом» – полюбила» [4, с. 295]. Зверхнє ставлення високопоставленої Іветти до оточуючих виражається також у вживанні зменшено-пестливих варіантів імен. Зазвичай демінутиви вживаються для того, щоб показати приязне ставлення до адресата, але не у нашому випадку: «*«*Ти просто невдячна потвора, Ангеліночко*!»* – спокійно і жорстко казала мама. «Ой, святі-грішні, – бубоніла нянька. – ... Потворою обзиваєтеся, і тут же тобі – Ангеліночко*». «Я вихована людина,* Ангеліночко*, – так*

само спокійно і жорстко відказала Іветта. – Моя ... тітка завжди зверталася до прислуги тільки у пестливій і водночас зменшувальній формі. Тому ти для мене завжди будеш тільки Ангеліночкою. *Навіть якщо я захочу тебе вбити». – От і я – все* Лідочка *й* Лідочка*, – прошепотіла гірко. – І хутірська у нас...* Раєчка. *Усі* – обслуга…» [4, с. 280–281].

У антропоетонімійну картину роману вплетені й плюральні форми особових імен, що виступають своєрідними соціальними маркерами: « – Отут ти і подохнеш, чоловіче із дивним іменем Марк! Маркам тут не місце. Як Платонам, Іоанам *й* Іаковам*! Тут виживають* Сашки. *Або* Серьожки*!*» [4, с. 250]. Крім того, авторка натякає, що імена Сашка й Серьожка – перші, котрі спадають на думку, описуючи вибір імені для новонародженої дитини: « – Та якби хлопець, так знаю… Сашка. *Або* Серьожка. *А дівчинку… Ми з дружиною разом подумаємо...*» [4, с. 322]. Нагадаємо, що Люко Дашвар дала імена Сашка та Серьожа персонажам свого першого роману «Село не люди», простим сільським хлопцям із вузьким світиком і обмеженими інтересами, які ніколи не розмірковували про високі матерії на противагу начитаним, мислячим, проникливим Платонові й Марку з «Мати все».

Досліджуючи антропоетонімію роману Люко Дашвар «Мати все», ми дійшли висновків, що у творчому арсеналі письменниці особові імена є виразним провідником авторських ідей, важливим компонентом у системі образотворчих засобів, адже головне завдання антропоетонімів у літературі – працювати на художній текст, його розуміння й адекватне інтерпретування. Майстерно дібрані Люко Дашвар найменування персонажів дають їй можливість оперувати ними найрізноманітнішими засобами: вплітати у розповідь різні варіанти антропоетонімів від простих до неочікуваних, використовувати прийом уникання називання персонажами одне одного для передачі почуття категоричного неприйняття адресата, вдаватися до перекручування імені з метою демонстрації кривляння персонажа, надавати демінутивам нехарактерної для них конотації, застосовувати множинні іменні форми для створення ефекту типізації образів. Перспективи використання результатів дослідження полягатимуть у подальшому вивченні поетонімосфери творчості інших репрезентанток сучасної жіночої прози.

Література:

1. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Белей Л. О. – Ужгород, 2002. – 176 с.

2. Галич В. М. Антропонімія Олеся Гончара: природа, еволюція, стилістика / В. М. Галич. – Луганськ : Знання, 2002. – 212 с.

3. Карпенко Ю. Специфика имени собственного в художественной литературе // Літературна ономастика : збірник статей / Ю. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 205–220.

4. Люко Дашвар. Мати все : [роман] / Люко Дашвар. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 333 с.

5. Павличко С. Виклик стереотипам: нові жіночі голоси в сучасній українській літературі // Фемінізм : монографія / С. Павличко. – К. : Основи, 2002. – С. 181–187.

6. Словник української ономастичної термінології [уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В.]. – Х. : Ранок-НТ, 2012. – 256 с.

7. Таран Л. В. «Бути самій собі ціллю» (Автобіографізм у творчості сучасних жінок-авторів) / Л. Таран // Українознавчий альманах. – 2011. – Вип. 6. – С. 157–162.

УДК 821.161.2’06-2.09(045)

М. М. Коновалова,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ П’ЄСИ ЮРІЯ ТАРНАВСЬКОГО «ЧОТИРИ ПРОЄКТИ НА УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРАПОР»

У статті розглядається п’єса як оригінальний художній текст, який синтезував літературу, образотворче мистецтво, авангардний театр. Досліджуються жанрові особливості тексту, його архітектоніка. Наголошується на авторській стилістиці твору як своєрідному мовному експерименті, що розширює можливості функціонування мови в сучасному мистецькому дискурсі.

Ключові слова: *п’єса, глобалізована ремарка, архітектоніка тексту, мовний експеримент.*

GENRE-STYLISTIC FEATURES OF YURIY TARNAWSKY’S PLAY «FOUR PROJECTS TO UKRAINIAN NATIONAL FLAG»

The article considers play as the original literary text, which synthesized the literature, cubism visual art, pop art and vanguard theatre. Genre features of the text, it’s similarity to the vanguard directions of theatre art area are researched. Architectonic of the work is determined as atypical for classical drama, which is dominated by descriptive texts and presented action at the scene. The author’s usage of the Ukrainian national attributes is analyzed in the spatial text of the play as the positioning of the conflict of the poet (poet in emigration) and society. Attention is drawn to the metaphorical interpretation of text as the primary code of information. Analyzing stylistic of the author’s work as a kind of linguistic experiment that expands functional abilities of language in contemporary art discourse.

Conclusions are made on the implementation of artistic ideas and methods, experimentation styles of Y. Tarnawsky in Ukrainian literature and of it’s worthy positioning in the paradigm of world literature.

Keywords: *play, globalized remark, architectonic of the text, linguistic experiment.*

ЖАНРОВО-СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПЬЕСЫ ЮРИЯ ТАРНАВСКОГО «ЧЕТЫРЕ ПРОЕКТА НА УКРАИНСКИЙ НАЦИОНАЛЬНИЙ ФЛАГ»

В статье рассматривается пьеса как оригинальный художественный текст, который синтезировал литературу, изобразительное исскуство, авангардный театр. Исследуются жанровые особенности текста, его архитектоника. Акцентируется на авторской стилистике произведения как своеобразном языковом эксперименте, расширяющим возможности функционрования языка в современном художественном дискурсе.

Ключевые слова: *пьеса, глобализированная ремарка, архитектоника текста, языковой эксперимент.*

Поезія та проза Ю. Тарнавського позиціонується чіткими настановами на експеримент, змістовими та формальними пошуками, стилістичними новаціями. Мистецькі ідеї письменника з часом знайшли своє вираження і в драматургії. Перша п’єса Ю. Тарнавського «Чотири проєкти…» вийшла друком 1973 року. Довгий час автор не звертався до цього жанру, і лише в 1998 році вийшла збірка драматичних текстів (гексалогія) під назвою «6х0». Шість п’єс, побудованих на анти-

© М. М. Коновалова, 2015

чних мотивах та образах, Т. Гундорова позиціонує як «театр-текст: радше призначений для читання, ніж для сцени, він є не випадковою збіркою драматичних творів, а послідовною концептуальною структурою» [3, с. 283], П'єси зацікавили сучасних дослідників. У критиці з'явилися відгуки, деякі драматичні тексти були поставлені на сцені. Однак перша п'єса «Чотири проєкти…», в структурі якої переплетені різні експериментаторські стилі і художні методи, характерні для другої половини XX століття, залишилася поза увагою дослідників.

Вперше про п'єсу згадує Л. Залеська-Онишкевич у вступній статті до «Антології української модерної драми». Вона визначає її жанр як «виставу», або «пер-форманс» [1, с. 27]. Дехто з дослідників окреслює близькість драматичного тексту до одного з авангардистських напрямів театрального мистецтва хепенінгу, сценічного різновиду поп-арту. Сучасні дослідники визначають драматичні тексти Ю. Тарнавського як глобалізовані ремарки, п'єси-коментарі.

Архітектоніка твору нетипова для класичної драматургії. І. Котик підкреслює, що «драматургія митця… мало нагадує ту драматургію, до якої звик український читач (і глядач). Драматургія Ю. Тарнавського – це в основному описові тексти, а не безконечні діалоги персонажів та представлена на кону дія. Дія на сцені якщо й трапляється у п'єсах автора, то вона не є головною, а радше ілюзорною. Головне ж відбувається за кулісами» [4, с. 228]. Сам автор зауважував, що він прихильник «метафоричного театру, в якім дія на кону, не ілюструє тексту, а його доповнює контрапунктовим способом» [5, с. 272]. У його п'єсах існує два паралельні потоки інформації – візуальний і мовний, тому вони написані як для постановки, так і для читання.

Твір «Чотири проєкти…», який автор називає сценкою з 1970-их років, свідомо позбавлений притаманних драмі (в значенні її родової належності) властивостей, побудований як суцільний пласт авторських ремарок. У ньому відсутнє членування на дії, картини, сцени, а скорочення кількості дійових осіб призводить до відсутності полілогів, діалогів і монологів. Дійовими особами п'єси є *мистець* як мовчазний виконавець дії на сцені та *дехто з глядачів.* У статті «Театр і текст» Ю. Тарнавський погоджується з Є. Гротовським про те, що «театр може існувати без режисера, без кону, костюмів і декорацій, без музики й освітлення, навіть без тексту, але не без актора і глядача. Тільки ці два елементи становлять театр. Все інше, це додатки» [5, с. 187]. За принципом театру Є. Гротовського драматург будує свій текст. Відсутність на кону діалогу та емоційна схвильованість глядачів від побаченого спонукає їх до відповідної реакції (до дії). Глядачі стають співучасниками тексту-гри. Драматична дія виходить за межі кону, стирається межа між сценою і глядачами.

Сценічний простір протягом дії п'єси не змінюється. На відкритій завісою і освітленій сцені (на кону), по середині задньої стіни причеплене біле полотно, на якому *мистець,* не покидаючи сценічного кону, виконує дію (малює). Відбувається повна заміна сценічного слова сценічною дією. Театральне дійство триває доти, доки відбувається фізична дія (процес малювання). Декілька безапеляційних фраз озвучує *голос,* який у п'єсі набуває ознак сюжетотворчого концепту, а *дехто з глядачів* як співучасників глядацької аудиторії пошепки коментує намальоване. Драматург говорить про це ненав'язливо («якщо хочеться»), однак, віддавши коментарі глядачам, він втрачає право на текст. Коментарі глядачів стосуються виключно намальованого, що створює ілюзію переживання автора за реакцію глядачів від побаченого. Таке естетичне дійство, пояснюється в тексті-ремарці, має відбуватися в тиші, або під чітко визначені звуки за лаштунками («звуки кроків, пересування важких предметів, стукання молотком, кашлю, притишених голосів, невиразних кроків»). За допомогою стирання межі між сценою та глядачами, залучення їх до дії та введення до площини художнього тексту (театрального дійства) залаштункових натуральних звуків відбувається деконструкція кону, що дозволяє нівелювати межу між мистецтвом і реальною дійсністю, перетворивши мистецтво на гру.

Особливу увагу автор зосереджує на логіці і точності рухів *мистця*, які виходять на перший план, надають енергії, швидкості процесу дії, і є головним інструментом і засобом спілкування з аудиторією. Його рухи швидкі, уривчасті, навіть неприязні, після виконаної роботи – повільніші та спокійніші. Він сконцентрований лише на дії – фарбою малює чотири проекти на український національний прапор. Дія запланована, виконання механічне, недбале. Техніка його створення близька до мистецтва поп-арту. Автор робить акцент не на малюнку на полотні, а на самому процесі його творення. «Краще було б, щоб мистець малював із пам'яті. Якщо треба, одначе, деталі того, що мистець малюватиме, можуть бути заздалегідь нашкіцовані на полотні. Та це мусить бути зроблене так, щоб глядачі цього не помічали» [6, с. 608]. У процесі роботи митець імпульсивно, навіть хаотично накладає фарбу на полотно. Якщо фарба ще не висохла, то він може залишити недомальованою частину полотна, на якій малюватиме червоною фарбою. Отже, йдеться не про художню майстерність митця та досконалість представленого полотна, а про процес дії. Автор підкреслює, що «тут повинно бути ясно, що хоче він представити лиш суть того, що малює, а не свою професійну вправність» [6, с. 608]

За принципами мистецтва поп-арту Енді Ворхола Ю.Тарнавський демонструє і композицію кону, детально описуючи при цьому реальні побутові предмети: «На верхнім сході, ліворуч, три бляшанки фарби. Вони повинні бути об'ємом від двох до п'яти літрів. Бляшанки повинні бути однакові. Вони повинні бути цілком чисті зовні. Побажано, щоб на них не було наліпок. Теж побажано, щоб колір бляшанок був срібний… Поверх бляшанок покришки… Поверх покришок по квачу… На верхнім сході, праворуч, бляшанка або пляшка з терпентиною. Поверх бляшанки ганчірка» [6, с. 607]. Незвичний театрально-декораційний простір кону підсилює вплив на глядача. Голос, що звучить на сцені, отже, знаходиться поза своїм природним станом, рухи митця, залаштункові звуки, декорації, незвичний простір виступають засобами театральної метафори, спрямованої на осягнення потрібного ефекту. Такий театр Ю. Тарнавський називає «моделлю метафоричного театру, себто театру, базованого на метафоричнім інтерпретуванні тексту» [5, с. 191].

Експерименти Тарнавського на цьому не закінчуються. Автор нехтує стилістичними властивостями мови і освоює межові художні зони. Як тонкий драматург і знавець авангардного театру, Ю. Тарнавський пропонує гру з матеріалом / текстом. Смисловому ритму його тексту відповідає авторська стилістика, базована на використанні коротких речень. У той час автор скрупульозно освоював механіку простого речення. Такий мовний експеримент, де речення в основному складаються з підмета і присудка, автор називає «клінічним описом». Відкинувши надмірну описовість, модерніст-реформатор Тарнавський «оскелетив» українську мову, а для відтворення «бажаної емоції» використав образи як основний код інформації в тексті.

У розмові з Бойчуком Ю.Тарнавський пояснює стиль своєї ранньої прози, який розробив для роману «ТБС». «…Цей стиль дуже добре підходив до задуманої мною структури твору, яка мала бути дуже схематична… чітка, майже математична» [5, с. 312]. Така «штучна мова», за словами автора, була підказана йому Вітгенштейном. Захоплення синтаксисом простого непоширеного речення вплинуло і на стилістку п'єси «Чотири проєкти…». Нашарування дієслів сконцентровує увагу читача на нарощуванні процесу дії, адже в основі п'єси рухи, звуки, жести. Короткі речення, на думку автора, не несуть емоційної інформації. Їх нейтральність проектує холод і байдужість у болючих чи трагічних ситуаціях, а це вказує на емоційну віддаленість автора від репрезентованої ним теми.

На рівні змісту твору письменник вдається до обігрування української національної атрибутики. У просторовому тексті п'єси – жовто-блакитний прапор. Абсолютизувавши значущість і безперечну цінність кольору й конфігурації українського прапора, автор вдається до метафоричної інтерпретації. Його традиційні властивості – жовто-блакитний колір як уособлення блакитного неба і жовтого лану пшениці, який ритмічно заплямовується червоною фарбою (краплями крові), його конфігурацію (у вигляді прямокутника) автор використовує для позиціонування проблеми конфлікту митця (митця в екзилі) і суспільства. Апелюючи до мистецтва кубізму, автор ділить полотнище на чотири геометричні площини (чотири прямокутники) і, застосовуючи нові форми і засоби виразності, грає з кольорами. У кожному наступному прямокутнику («проєкті») червоного кольору стає більше. «Червона частина ніби кров… Кров ця ніби виповняє простір за блакитною й жовтою частинами… Червона частина виглядає, як язик. Язик цей ніби язик крови. Кров ніби висуває його як надмірний гніт. Є теж можливим, що кров висуває язик, щоб кпити з тих, хто по цім боці блакитної й жовтої частин» [6, с. 610] Гра посилюється, з'являється грайливе самонасміхання, іронія, пародія, краплі крові виглядають як червоні язики, які сміються… *Мистець* уже не малює, а, прикусивши язика, з ентузіазмом «хляпає квачем на прямокутник». Створена митцем картина як абстрактне ціле («проєкт») в тексті уже має власне фізичне існування і, вивільнившись від максимального відтворення чистого відчуття та емоції, отримує символічне значення, вона стає інструментом пізнання. Емоції посилює й фраза-прощання *мистця,* яка звучить по-російськи. Передаючи зовнішні атрибути предмета його властивості, автор пропонує заглянути «за них», демонструючи світ таким, яким він є насправді, а не таким як він виглядає ззовні. Реальність зміщується з поверхні малюнка до його внутрішнього змісту.

Для тексту-ремарки Ю. Тарнавського важливим є читач (глядач) Залучаючи його до гри, автор стимулює його аналітичні здібності, спонукає до духовної розмови. «Було б наївним припускати, що існують мистецькі твори, які споживач може сприйняти повністю так, як задумав їх мистець. Сприйняття, чи «розуміння» кожного твору, це особиста реакція споживача на предмет, створений автором… Якщо твір викликає сильну, глибоку реакцію, він добрий», – говорить автор [5, с. 271]. Ю.Тарнавський пише не для того, щоб його розуміли, а для того, щоб відчували, звідси автор не зважав на незрозумілість своїх текстів, для нього були важливими відчуття від прочитаного, емоції. Тому його читацька аудиторія має бути достатньо моральною, для того, щоб судити, що є правильним, а що ні. Вона має вільний вибір почуттів щодо прочитаного (побаченого), може дати відповіді, залучаючи власну мову, історію, свободу. Його текст – це спосіб і засіб самопізнання. Таким підходом до аудиторії автор близький до театру Єжи Гротовського.

Особливістю авторського стилю є чітка, навіть математична структура тексту. Відкинувши традиційну побудову, базовану на хронологічному порядку, і, безумовно, зберігаючи форму художнього тексту, упорядкованого лінгвістично, автор вступає в гру з читачем, використовуючи математичні знаки. «Кожне мистецтво, – пояснює автор, – до якоїсь міри є грою, і це відрізняє його від немистецької праці» [5, с. 316]. Число чотири як четвертий вимір у категоріях простору винесене і закодоване в заголовку п'єси. У її композиційній конструкції автор розкладає реальність на геометричні складники (прямокутники). Математична схема, в центрі якої число чотири, не має особливого значення для читача. Схема має значення лише для Тарнавського, вона служить йому рамками, в які він вкладає свої розповіді. Б. Бойчук зауважує, що «число чотири є особливим і «досконалим» для Тарнавського – як чотири боки квадрата (Тарнавський тут протиставляється цілому світові, який вважає коло, а не квадрат, досконалою фігурою)» [2, с. 79]. Творчий процес, базований на своєрідній математичній схемі у композиції тексту з використанням кольору і форми, в результаті позиціонує особливий ескіз авторського бачення світу.

Отже, синтез мистецтв у драматургії Тарнавського не зводиться до використання уже відомих прийомів та принципів інших родів мистецтв у матриці власного тексту, а полягає у вживленні мистецьких ідей, експериментаторських стилів і художніх методів в українську літературу, послуговуванні ними для вписування її у світову парадигму, а також у розширенні можливостей мови для адекватного її функціонування в сучасному мистецькому дискурсі.

Література:

1. Близнята ще зустрінуться. Антологія драматургії української діяспори / Упрор. та автор передм. Лариса Залеська-Онишкевич. – Київ-Львів: Час, 1997. – С. 3–32.

2. Бойчук Б. Три блондинки і смерть / Богдан Бойчук // Сучасність. – 1994. – № 7–8. – С. 78–80.

3. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодернізм. [Монографія] / Тамара Гудорова / Вид. 2-ге, випр. і допов. – К. : Критика, 2013. – 344 с.

4. Котик І. Поезія як розмивання меж / Ігор Котик // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2008. – Вип. 44, Ч. 2. – С. 228–237.

5. Тарнавський Ю. Квіти хворому: Статті, критика, розмови / Юрій Тарнавський. – Львів: ЛА «Піраміда», 2012. – 384 с.

6. Тарнавський Ю. Чотири проєкти на український національний прапор / Близнята ще зустрінуться. Антологія драматургії української діяспори / Упрор. та автор передм. Лариса Залеська-Онишкевич. – Київ-Львів: Час, 1997. – С. 605–613.

УДК 892.1

В. И. Косолапов,
Национальный университет водного хазяйства и природоиспользования, г. Ровно

О КОНКУРЕНЦИИ (LEXICAL CLASHES) ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ ПРЕФИКСОВ IN- И UN- В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ (АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР)

Статья обобщает новейшие исследования английского словообразования. Использован материал авторитетных английских толковых и синонимических словарей, пособий по культуре речи, художественной литературы. Рассматриваются вопросы происхождения, семантики, продуктивности, частотности, синонимии, частеречной принадлежности, сочетаемости наиболее распространенных отрицательных префиксов современного английского языка.

Ключевые слова: *обзор, отрицание, префикс, конкуренция, синонимия*

ПРО КОНКУРЕНЦІЮ (LEXICAL CLASHES) НЕГАТИВНИХ ПРЕФІКСІВ IN- І UN- В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД)

Стаття узагальнює новітні дослідження англійського словотвору. Використано матеріал авторитетних англійських тлумачних і синонімічних словників, посібників з культури мовлення, художньої літератури. Розглядають-

© В. И. Косолапов, 2015

ся питання походження, семантики, продуктивності, частотності, синонімії, частиномовної приналежності, сполучуваності найбільш поширених заперечних префіксів сучасної англійської мови.

Ключові слова: *огляд, заперечення, префікс, конкуренція, синонімія.*

THE COMPETITION (LEXICAL CLASHES) OF THE MOST WIDE-SPREAD ENGLISH PREFIXES IN- AND UN OF PRESENT-DAY ENGLISH. (ANALYTICAL OVERVIEW)

The paper reviews latest researches on English word-building. The material is used of authoritative English monolingual and synonymic dictionaries, books on word usage, fiction literature. Questions are considered of origin, semantics, productivity, frequency, synonymy, parts-of speech relationships, collocability of the most wide-spread English prefixes of present-day English.

Key words: *review, negation, prefix, un-, in-, competion, synonymy.*

В исследовании проблем английского словообразования значительное внимание уделено вопросам продуктивности и валентности системы аффиксов. Однако, **недостаточно** освещены конкретные аспекты взаимодействия аффиксов и основ (синергии), наличия пробелов (gaps) в, казалось бы, стройной аранжировке словообразовательных рядов. Возникает, поэтому, **необходимость** осуществить обзор существующих точек зрения, чтобы выяснить характер давления системы, указать на её творческий характер. Исследований, посвященных английским префиксам, достаточно много, но они **мало обобщены и недостаточно доступны** для лингвистов, занимающихся изучением сути постоянных изменений в языке (архаизации и неологизации). Доступность электронных средств извлечения информации не исключает возможность и необходимость анализа лингвистического материала, чтобы не затеряться в огромной массе конкретных фактов.

Количество исследуемых отрицательных префиксов разнится от автора к автору. Целесообразно, нам представляется, рассматривать сопоставление отрицательных префиксов не в целом, а попарно, что будет конкретнее и удобнее для анализа.

In- и Un-

Наибольшее внимание уделено **сопоставлению** префиксов **in-** и **un-**. Их сравнивают в отношении происхождения, семантики, включая когнитивный и прагматический анализ деривата (construal), роли метафоры и метонимии в создании деривата, прототипического и возможного периферийного значения префиксов, полисемии префиксов, принадлежности полученного деривата к части речи (транспонирующий и нетранспонирующий характер префиксов = category changing, non-category changing), сочетаемости префиксов (attachment rules, adjacent principle) с основой слова (base, stem, radical), с другими префиксами (iterativeness) и причин блокирования этого процесса (blocking), ссчетаемости префиксальных дериватов (prefixations) с суффиксами, частотности (types- tokens mathematics) и продуктивности (productivity, compositionality, transparency), принадлежности к регистру (стилистический аспект, register), окружения деривата (collocation и colligation), принадлежности к региональным вариантам, встречаемости в тех или иных семантических полях (semantic fields, domains), редупликации (redundancy, double negation), лексикализации и ограничений (restrictions, Latinate constraint), авторства создаваемых окказионализмов и неологизмов (hapax legomena, neologisms), образованных с помощью этих префиксов.

Различие и сходство между in- и un-, прежде всего, связывают с их **происхождением**. В настоящее время в префиксе un- в языковом сознании объединены два омонимичных префикса, один из которых выражает отрицание (negation), а другой сходное значение реверсивности (reversal) и привативности (privation).

В нашем исследовании мы условно **не разграничиваем** эти два значения, тем более, что некоторые исследователи. Например, Хамаванд, посвящая свои работы анализу отрицательных префиксов, включают в их число и префиксы со значением привативности, реверсивности.

Ср. в этой связи трактовку префиксов in- в БОС: « in-, pref..., in Lat. In-,..., to express negation or privation» [1, с. 767], dis-: «!.4. with privative sense, implying removal, aversion, negation, reversal of action» [2, с. 713] и a-: «…from Gr… pref. of privation or negation = without, not, -less...» [3, с. 6], где семы «negation», «privation», «reversal» перечисляются в толковании их значения.

Вот что отмечает БОС в отношении **истории** префикса in- и его конкуренции с un-: «In Eng. in- (il-, im-, ir-) is a living negative prefix for words of Latin or Romanic origin, freely used, even when no corresponding formation appears in Latin; in this use it interchanges to some extent with OE negative un-, which is used in native or thoroughly naturalized words, e.g. incautious, un-cautious, in-, un-certain, in-, un-ceremonious, in-, un-communicative, in-,un-devout, in-, un-distinguishable. In such cases the practice in the 16th and 17th c. was to prefer the form with in-, e.g. inaidable, inarguable, inavailable, but the modern tendency is to restrict in- to words obviously answering to Latin types, and the prefix un- in other cases, as in unawailing, uncertain, undevout [1, с. 768]. И далее: «From the 14th century onwards there was considerable variation, when the base was of Latin origin, between the Latin in-, im-, etc, and the native un-... The culminating period of the double forms lies in the 17th century; since that time the tendency has been to differentiate, and to discard one or other of the doublets, the forms with in-, etc., being very commonly preferred when the whole word has a distinctively Latin character, as inadequate,... inarticulate, etc. Even with such forms there is no absolute rule, and doublets are still numerous, as in in- or un-advisable, in- or un-alienable, etc...» [4, с. 840].

Касаясь правил **присоединения** этих префиксов к основам слов, пурист Фаулер не является столь категоричным, как можно было предполагать. Он в этой связи пишет: «There is often a teasing uncertainty – or – incertitude – whether the negative form of a word should be made with in-..., or with un-. The general principle that un- is English and belongs to English words, and in- is Latin and belongs to English words, does not take us far». [5, с. 272].

Требл и Валлинс в этой связи замечают: « Shakespeare's 'uncapable of pity' reminds us, through the fact that Mod. E. prefers incapable, that there is a changing fashion in the use of in- and un-.» [6, с. 98].

Касаясь **ограничений** на использование префикса un-, Есперсен признается: «Not all adjs admit of having this prefix, and it is not always easy to assign a reason why one adj can take the prefix and another cannot. Still, the same general rule obtains in English as in other languages, that most adjs with un- have a depreciatory sense: we have undue, unkind, unworthy, etc., but it is not possible to form similar adjectives from foolish, naughty, ugly, or wicked. Nor it is felt as natural to negative adjectives denoting large size; un- is never prefixed to words like great, large, huge, and vast... Sometimes the use of the negative is restricted: unwell refers only to health, and we could not speak of a book as unwell printed (for badly). Unfair is only used in the moral sense, not of outward looks... Instead of prefixing un- to adjs in –ful it is usual to substitute –less,... but unfaithful and unmerciful are used by the side of faithless, merciless...» [7, с. 466–467].

Фанк (Funk) и Циммер (Zimmer) были в числе первых лингвистов, которые рассматривали отрицательные префиксы с точки зрения логики, т.е. выражения **противоположной или противоречащей оппозиции** (contrary vs. contradictory opposition).

Фанк, ссылаясь на Циммера, пишет: «We speak of contradictory opposites when both constituents are «felt to exhaust the possibilities along a given dimension».... the denotatum of a contradictory opposite is exclusively based upon negativity. This is not true with contrary opposites... It is not so much based upon negativity but rather marks a «positive» counterpole within the negated field... This is often connected with an aspect of evaluation. For example, the word incomplete may often express depreciation rather than description of something 'not being complete'....the question of contrary or contradictory opposition, in many cases, is settled in advance by the semantic qualities of the stem...Stems that express the idea of a single alternative tend to form contradictory opposites, while stems that do not suggest such an idea but denote some specific quality tend to form contrary opposites» [8, с. 366–368].

Различие между дериватами с префиксами in- и un- Фанк в некоторых случаях связывает с **наличием** у них **разных суффиксов** [8, с. 370].

Характерным является также такое замечание Фанка в отношении in- и un- пар дериватов: «Both constituents may denote either contrary or contradictory meaning, according to the context, with such pairs as: inexpressive – unexpressive, insane – unsane, insensible – unsensible, insensitive – unsensitive (op.cit., p. 376). Ср. также: «Though both constituents follow the same patterns, there are sometimes semantic restrictions on one of them. The in-derivative has a broader variety of meanings with stems like –artistic and –essential, the un-derivative with –declinable... and –measurable... Two different lexical meanings are denoted, in present-day usage, by inartificial 'rude, clumsy' and unartificial 'natural'..... The main difference is that in-derivatives are felt as close lexical units by the majority of speakers, while the prefix un- «stresses more strongly the derivative character of the negative adjectives». As in- was never prefixed to native stems it has rarely formed words of the common vocabulary» [8, с. 377].

В другом месте Фанк тонко замечает: »...the special ambivalence of the alternative in-/un-... lies in the fact that un- has for about a hundred years been the only productive prefix of the pair while, on the other hand, educated speakers often prefer in- with stems that are strongly felt as foreign, for mere reasons of correctness» [ibid.].

Многие лингвисты отмечают факт словообразовательной **избирательности** префиксов in- и un- в отношении прилагательных и коррелирующих с ними существительных: «Some words that take the un-prefix in the adjectival form may have a noun form that uses the negative prefix in-. Such combinations include: unable/inability... uncivil/incivility... unjust/injustice... unstable/instability. Jespersen... sees the reason why to use un- with these adjectives and in- with the nouns in the length of the words. «Un- is often preferred before the shorter word and in- before the longer word derived from it, which is generally also of a more learned nature» [9, с. 243].

Характеризуя **продуктивность** образований с префиксами in- и un-, Есперсен отмечает: «While most of the in-words are settled once and for all, and have to be learned by children as wholes, there is always a possibility of forming new words on the spur of the moment with the prefix un-' [7, с. 469].

Сопоставление **частотности и семантики** in- и un- (в числе других отрицательных префиксов) осуществлено В. Хулсе [10, с. 88, 98–99]. В ее корпусе данных в 343956 слов in- зарегистрирован у 922 слов (types) (193 –наречия, 351 – прилагательные, 358 – существительные, 20 – глаголы) с общей частотностью 108791 (tokens) (наречия – 15580, прилагательные – 70079, существительные – 223726, глаголы – 760). Соответствующие данные для un- такие: слов – 38836(наречия – 338, прилагательные – 2879, существительные – 404, глаголы – 214) с общей частотностью 170984 (наречия – 18340, прилагательные – 125210, существительные – 14231, глаголы – 9301). М. А. Савченкова осуществила сплошную выборку продуктивности нескольких отрицательных префиксов на материале произведения Дж. Р. Р.Толкина «Сильмариллион». По ее подсчетам, самым большим количеством префиксальных дериватов был представлен префикс un- – 70% от суммы всех производных с отрицательными префиксами (11). По нашим данным, в произведении А.Д.Фостера «Чужие» (649 стр.) un- производные встретились 196 раз (types) с общей частотнгостью 382 (tokens), тогда как in-производные соответственно 26 (types) и 43 (tokens) (12). В произведении Дж.Херберта «Луна» un-дериватов 102 (types) с частотностью 196 (tokens), тогда кака in-дериватов 54 (types) с частотностью 83 (tokens)(13).

Что касается **семантики**, Хулсе пишет: «Semantically, where in- and un- compete in the same environment, there is a tendency for in- prefixed words to have more negative connotations, for example in the case of inhuman and unhuman or immoral and unmoral. Inhuman, for instance, means 'brutal', whereas unhuman simply means 'not human'. Immoral means 'licentious or depraved', though the meaning of immoral is simply 'not moral' or 'non-moral'» [10, с. 99].

Префиксы in- и un-, согласно Хамаванд, характеризуются **прототипическими** и **периферийными** значениями.

«Prototypically, the prefix in- is linked to adjectival bases to express distinction. Relying on the nature of the combined base, in- displays the following semantic functions: a. 'the opposite of the property expressed by the adjectival base ',e.g. inaccurate is the opposite of accurate... b. 'difficult to perform the process expressed by the adjectival base'.. For example, incomprehensible means difficult to understand...

Peripherally, the prefix in- is linked to nominal bases to express other meanings. Relying on the nature of the combined base, in- displays the following semantic functions: a. 'empty of the thing expressed by the nominal base'.. For example, ineptitude means a lack of skill.... b. 'being unable to do the action expressed by the nominal base'. For example, inaction means an inability to act... (Z.Hamawand. The Semantics of English Negative Prefixes.L., 2009, pp. 66-67).

Prototypically, the prefix un- is tied to adjectival bases to express distinction, having the following semantic variants: a. 'the antithesis of what is specified by the adjectival base'. For example, uncooperative is the antithesis of cooperative...In some cases, it describes nationality. For example, un-American means the antithesis of an American national in characteristics...b. 'distinct from what is specified by adjectival base'.. For example, unofficial is distanced from being official... c. 'not subjected to what is specified by adjectival base'. For example, undressed means not dressed...

Peripherally, the prefix un- is tied to other bases to express other meanings, having the following semantic variants: a. 'inverting what is specified by the verbal bases'.. For example, unclose means inverting the action of closing...In some cases, the bases can be both nominal and verbal. For example, unclip means inverting 'bereft of what is specified by the nominal base'. b. 'taking away what is specified by the nominal base'. For example, unchain means taking away a chain from somebody or something... [14, с. 70–72].

Подводя итоги когнитивного (construal) сопоставления префиксов in- и un-, Хамаванд подчеркивает следующее. «The negative prefixes un- and in- exemplify the domain of distinction, but they activate different facets of it. The prefix un- means 'the antithesis of what is specified by the adjectival base'. It underlies contrast that lied above the middle point on the scale. It concentrates on less detail in highlighting the contrast. It carries the message that the action profiled is in a state that is possible but difficult to do. By contrast, the prefix in- means 'the opposite of the property expressed by the adjective base'. It underscores contrast that lies at the end of the scale. It shows distinction to an extreme degree, and draws on fuller detail in highlighting the contrast. It conveys the message that the action profiled is in a state that is impossible o do... words beginning with un- tend to take

nouns denoting concrete things or tangible objects. By contrast, words beginning with in- tend to collocate with nouns denoting abstract things or tangible objects [14, с. 136–137].

Из всего вышесказанного можно сделать вывод, что различие в семантике in- и un-дериватов исходит из их сочетаемости (collocability), из их лексического и синтаксического окружения (environment). Фактически, целесообразность так называемого когнитивного анализа употреблением слов «construal», «facet». «reference theory», «conceptualization», «interpretation», «encode», «domain» и т.п. мало доказательна и мало что вносит в традиционный анализ. К тому же, говоря о периферии значений префикса un-, Хамаванд не подчеркивает тот факт, что мы имеем дело с двумя омонимичными префиксами, хотя и близкими по значению.

Различие между in- и un- дериватов может касаться **территориальных** вариантов английского языка. Ср., например, употребление impractical, impracticable и unpractical в британском и американском вариантах.

Фаулер в данной связи замечает: »...**impractical, un-.** The second is better... The constant confusion between practicable and practical is a special reason for making use of im- and un- to add to the difference in the negatives: In inability to address itself to the questions of the hour produces this impression that the Labour movement is all impracticable agitation (read unpractical) [5, с. 271].

Хорвилл по этому поводу пишет: »...**impractical**. In Eng. One speaks of (1) an unpractical person and (2) an impracticable thing. In Am. Impracticable serves the purpose of both these epithets. (1) ‘He argued that a professor must necessarily be theoretical and impractical’... ‘The modern school is not wholly the development of impractical theorists’... (2) ‘He proved a constructive, statesmanlike document of high order but impractical’... ‘The details of Eliot’s scheme of government were quite impractical’... ‘The making of all laws by direct action of the people would be hopelessly impractical’...» [15, с. 173].

Ср. также утверждение Хулсе: »... although American and British English both still use in- and un-, where there is no semantic distinction, un-prefixed words increasingly become the choice over in-prefixed words in American English. For example, as Kwon claims that, «while irrecoverable is much preferred in British English, unrecoverable is use in both American and British English» [10, с. 99].

Похожая **дискуссия** идет много лет в отношении различения и правильного употребления disinterested – uninterested, inmoral – unmoral, inhuman – unhuman, insanitary – unsanitary, inept – unept, inartistic – unartistic, immaterial – unmaterial, irreligious – unreligious, incomplete – uncompleted, indecipherable – undecipherable, inessential – unessential, insubstantial – unsubstantial, inalienable – unalienable, imperfect – unperfect, inescapable – unescapable inexpressive – unexpressive.

Подобные оценки и рекомендации относительно правильного использования in- и un-дериватов обнаруживаем во многих других пособиях по правильному словоупотреблению, что свидетельствует о неустойчивости нормы и доказывает необходимость дальнейших разысканий для выяснения причин этого.

Говорить о **синонимии** префиксов in- и un- и других префиксов можно лишь в том случае, если доказательством этому будет присоединение этих префиксов к одним и тем же основам, а также встречаемость в одном предложении, абзаце, соседних страницах или даже в одном и том же тексте (произведении).

Есперсен цитирует примеры, где такие формы встречаются вместе: «all the unnumber’d and innumerable multitudes;... their faces undistinguished and indistinguishable in the crowd;...the fragments we possess of Shakespeare’s uncompleted work are incomplete;... they remained uncured because they were incurable;...after an unexplained, but not inexplicable delay;... there is a vast deal in life and letters both, which is not immoral, but simply a-moral;...children are naturally neither moral not immoral, but simply unmoral;...Mysticism is not irrational, but it is non-rational;...it will be unreligious, secretly antireligious all the same, said Irving to me» [7, с. 468–471].

Ср., к примеру, также такие ряды, зарегистрированные нами в Collegiate Dictionary (16): indefinable – undefinable, impractical – non-practical – unpractical – impracticable, independent – nondependent – undependable, incomprehensible – non-comprehensible – uncomprehended, irregular – unregulated – non-regulated,, inescapable – unescapable, etc.

Подводя итоги, следует отметить необходимость дальнейших исследований семантики и продуктивности префиксов in- и un- в различных регистрах, в различных территориальных вариантах. Интерес представляет также анализ их сопоставления с другими отрицательными префиксами, такими как non-, dis-, a-, а также с близким по значению префиксом mis-.

Список використаних джерел:

1. OED.Oxford, 1991,v.V11.
2.OED. Oxford,1991,v.1V.
3. OED. Oxford, 1991,v.1.
4.OED. Oxford, 1991, v.XV111.
5.H. W.Fowler. A Dictionary of Modern English Usage. – Oxford, 1965.
6. H. A.Treble, G. H. Vallins. An A. B. C. of English Usage. – Oxford, 1962.
7. O. Jespersen. A Modern English Grammar on Historical Principles. Part V1. Morphology. – L., 1965.
8. W. P. Funk. Adjectives with Negative Affixes in Modern English and the Problem of Synonymy // Zeitschrift fur Anglistik und Amerikanistik, Jg. 19, 1971. – № 4.
9. B. Dzuganova. Synonymy of Negative Prefixes Concerns Also Medical English // Bratisl Lek Listy 2008, 109 (5).
10. V. Hulse. Productivity in Morphological Negation: A Corpus-based Approach. Manchester, 2010.
11. М. А.Савченкова. Семантика префиксов английского глагола // Электронный ресурс.
12. A. D. Foster. The Complete Alien Omnibus. – N.Y., 1994.
13. J. Herbert. Moon. – L., 2012.
14. Z. Hamawand. The Semantics of English Negative Prefixes. – L., 2009.
15. H. W. Horwill. A Dictionary of Modern American Usage. – Oxford, 1965.
16. Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary. Eleventh Edition. – Springfield, 2004.

УДК 811.111.161

Н. Є. Кошіль,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНСПЕКТУ ЯК СПЕЦИФІЧНОГО МОВЛЕННЄВОГО ПИСЕМНОГО ЖАНРУ

Стаття присвячена вивченню специфіки написання студентського конспекту шляхом аналізу його лінгвістичних особливостей. Досліджується комунікативно – жанрова природа навчального конспекту. Подається класифікація студентських конспектів з урахуванням різних ознак. Акцентується увага на синтаксичних складових конспекту.
Ключові слова: *студентський конспект, лінгвістичний аспект, мовний жанр, образ автора, комунікативна мета.*

LINGUISTIC FEATURES OF THE SYNOPSIS AS A SPECIFIC GENRE OF WRITTEN SPEECH
The article is devoted to the study of student writing synopsis specificity by analyzing its linguistic features. The role of self-learning is depicted, as this activity is the primary tool for implementing mental alertness and enhances the effectiveness of training. The communicative and genre nature of the training synopsis is investigated. The question about the genre status of student synopsis and its features are considered. The analysis of the main types of speech genres that are inherent in students' lecture notes are carried out: informative, compelling, etiquette and evaluating. The image of the author in the synopsis as a participant of the communication, who seeks to successful communication is considered. The classification of student synopsis according to the different features are given. The attention is focused on syntactic component of the synopsis.
Key words: *Student synopsis, linguistic aspect, speech genre, the author of the image, communicative goal.*

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОНСПЕКТА КАК СПЕЦИФИЧЕСКОГО РЕЧЕВОГО ПИСЬМЕННОГО ЖАНРА
Статья посвячена изучению специфики написания студенческого конспекта путем анализа его лингвистических особенностей. Исследуется коммуникативно – жанровая природа учебного конспекта. Подается классификация студенческих конспектов с учетом различных признаков. Акцентируется внимание на синтаксических составляющих конспекта.
Ключевые слова: *студенческий конспект, лингвистический аспект, речевой жанр, образ автора, коммуникативная цель.*

Впровадження Болонського процесу в систему освіти України вимагає суттєвих змін щодо форми організації навчання у вищих закладах. На сьогоднішній день особливо актуальним постає питання самостійної роботи студента, оскільки цей вид діяльності є основним засобом реалізації розумової активності і сприяє підвищенню ефективності навчання. Процес опанування навичками та вміннями організації навчальної діяльності студентами передбачає роботу з текстовим матеріалом та знаннями основних принципів його конспектування. Роль конспекту у цьому процесі набуває особливого значення, тому що у студента розвивається відповідний спосіб мислення і аргументації рекомендованого матеріалу. Зважаючи на викладене вище основною метою нашого дослідження є вивчення специфіки написання конспекту шляхом аналізу його лінгвістичних особливостей.

Конспект як різновид тексту вивчається в різних галузях знань, однак ґрунтовніше його розглядають у лінгвістиці, педагогіці, а також педагогічній риториці. У навчально-методичній літературі конспект описують як стислу писемну форму будь-чого [1], аналізують методичні особливості написання конспектів і дають поради студентам і лекторам щодо оптимізації текстової діяльності. Розглядаючи конспект як укладений під час лекції текст, більшість авторів подавали рекомендації щодо того, як навчити ефективно використовувати розумову активність під час роботи, виконати конспект, який був би зручним для читання і одночасно сприяв би полегшенню запам'ятовування матеріалу; який комплекс практичних завдань доцільно підібрати щодо вироблення навичок складання конспекту. У той же час питання, що стосується комунікативно-жанрової природи студентського навчального конспекту залишається невивченим, виходячи з неоднозначності вирішення питання про первинність / вторинність аналізованого жанру. Поділ жанрів на первинний та вторинний, запропонований М.М. Бахтіним не є строго функціональним [2]. Первинні жанри функціонують в побутовому спілкуванні, у той час як вторинні «виникають в умовах більш складного і відносно організованого спілкування (переважно писемного): художнього, наукового, суспільно-політичного»[2, с. 251]. Конспект як вид писемного тексту виникає в умовах навчально-наукового спілкування, а отже, за цією ознакою його можна вважати вторинним жанром. Вихідним матеріалом для вторинних жанрів є первинні, які при цьому трансформуються, втрачають свою самостійність, стають частиною цілого втраченого жанру. М.М. Бахтін називає роман, монографію, ділове письмо як приклад вторинних жанрів [2, с. 252]. У ролі первинного жанру для навчального конспекту виступає лекція викладача, тому в даному аспекті конспект можна віднести до вторинного жанру.

Крім того, відкритим залишається питання щодо жанрового статусу конспекту і його ознак. Мовний жанр в сучасній лінгвістиці визначається як тематичний, композиційний і стилістичний тип висловлювань (текстів) [3, с. 352]. На наш погляд, є вагомі підстави кваліфікувати студентський конспект як специфічний мовний жанр. Однак, для перевірки цього припущення необхідно з'ясувати, чи студентський конспект має ті якості, які дають можливість вважати його окремим мовним жанром. Однією з важливих вважається ознака, що стосується визначення типу комунікантів за наступними критеріями: «вид адресата (особистий / колективний / масовий); типова концепція адресата (рівний / підлеглий, жінка / чоловік); звертання до адресата / відсутність звертання; адресат пасивний / адресат учасник» [8, с. 42].

Головною ознакою мовного жанру є комунікативна мета. Залежно від цілей висловлювання Т.В. Шмельова виділяє чотири типи мовних жанрів: інформативні, імперативні, етикетні (ритуальні) та оцінюючі. Комунікативна мета інформативного типу мовного жанру – різні операції з інформацією: її пред'явлення або запит, підтвердження або спростування. Всі студентські конспекти об'єднані єдиною комунікативною метою – зафіксувати отриману інформацію і зробити можливою подальшу роботу з цією інформацією. Отже, розглядаючи конспект на основі комунікативної мети, його можна зарахувати до інформативного жанру.

Специфічною властивістю студентського конспекту як інформативного жанру є те, що під час створення конспекту інформація трансформується в процесі «приватизації» знань. Це означає, що чужа інформація, яку студент включає в свій конспект, слухаючи лекцію, в момент її фіксації присвоюється автору конспекту: вона, як правило, зрозуміла, сприйнятлива і тільки після цього відображена в письмовому варіанті. Ще одна особливість інформативного жанру конспекту –

© Н. Є. Кошіль, 2015

включення елементів оцінюючого характеру (як студент сприймає інформацію, кваліфікує її як особливо важливу і цікаву і відображає її за допомогою різного роду засобів графічного оформлення конспекту (наприклад, навпроти одного із заголовків на полях конспекту студент ставить великий знак оклику, виділений червоним чорнилом). Однак наявність цих елементів не змінює загальну інформативну спрямованість комунікативної мети, а лише конкретизує її. Можна сказати, що комунікативна мета студентського конспекту полягає у тому, щоб зафіксувати інформацію, необхідну для подальшої роботи з нею, і намітити шляхи подальшої оцінки цієї інформації.

Іншою жанровою ознакою є образ автора. Образ автора – це інформація про нього як про учасника спілкування, який прагне до успішної комунікації. Якщо розглядати студентський конспект за цією ознакою, то можна сказати, що студент абсолютно самостійно, керуючись виключно власною уявою про ефективну комунікацію в навчально-науковій сфері, безпосередньо обирає особисту форму конспекту (поділ на абзаци, підкреслення якихось речень, дотримання правил орфографії і пунктуації). Автор (студент) може бути старанним або нестаранним, уважним або неуважним. Своє ставлення до самого лектора студент, який є автором конспекту, може відобразити лише письмово в зошиті, використовуючи місце на полях для вираження своїх думок за допомогою різних інформаційних символів, знаків питання і наголосу. Зазвичай студент, присутній на лекції, прагне отримати інформацію про предмет і зафіксувати її, він зацікавлений у такій письмовій фіксації навчального матеріалу, яка, відповідаючи вимогам зрозумілості, доступності, логічності, виділення головної думки, дозволила б згодом без утруднень відновити його в пам'яті. Якщо у студента немає зацікавленості в роботі на лекції, він не пише взагалі або пише якісь окремі речення, може навіть малювати в зошиті. У цьому випадку такий запис не є повноцінним джерелом інформації, а отже, не є власне конспектом. Автори конспектів по-різному проявляють рівень їх предметної компетентності. Якщо студент не вважає себе достатньо компетентною людиною, він намагається зафіксувати якомога більше інформації в надії, що з часом повернеться до незрозумілим йому окремим питанням і з'ясує їх. Якщо ж автор вважає себе достатньо компетентним, він пише коротко, даючи простір думкам при майбутньому читанні конспекту. Студент, який абсолютно не розуміє матеріал пише все підряд, намагаючись занотувати автоматично всю лекцію дослівно. Безсумнівно, важливою характеристикою образу автора є здатність диференціювати сприйняту інформацію, розрізняючи в ній головне і другорядне. Враховуючи той момент, викладач захоче передивитися конспект, автор розуміє, що текст повинен бути написаний досить розбірливим почерком, акуратно і не повинен містити сторонніх записів. Якщо автор прогнозує подальшу комунікативну поведінку щодо конспекту – його неодноразове прочитання та отримання корисної інформації в майбутньому, тексти зберігаються протягом тривалого часу, до них періодично звертаються. Наступні дві симетричні ознаки пов'язані з місцем кожного мовного жанру у ланцюзі мовного спілкування [5, с. 32]. Розглянемо фактори минулого і майбутнього, взявши до уваги конспект студента.

Конспект – це реакція на лекцію, яка вважається практично одночасною, можна сказати, паралельною з записом тексту. Конспект – це завжди відповідь на попередню мовну діяльність (лекцію). Першою починається лекція, а потім починається конспектування, згодом лекція і конспект проходять паралельно. Враховуючи те, що конспект є джерелом інформації, образ майбутнього в даному випадку – намір подальшого відтворення і використання інформації. Очікуваний ефект студентського конспекту полягає в наступному: добре складений конспект – це можливість витягти зафіксовану раніше інформацію, зокрема, це шанс ефективно підготуватися до іспиту. Якщо із запису лекції неможливо витягнути необхідну інформацію, конспект своєї мети не досягає і перестає бути конспектом. Найімовірніший майбутній мовний жанр – наслідок використання конспекту – усний виступ на практичному занятті, заліку, іспиті.

Одним із мовних параметрів жанру є формальна організація мовного жанру. У лінгвістичному аспекті формальна організація жанру передбачає спектр лексичних і граматичних можливостей [5]. Знання різнорівневих мовних ресурсів того чи іншого жанру дозволяє творцеві тексту вибрати конкретні засоби реалізації комунікативного задуму (лексичні та граматичні одиниці, синтаксичні конструкції, розділові знаки та інші засоби графічного і композиційного оформлення), індивідуальності, мінімальності / максимальності словесного вираження. Відносно індивідуальності різко різняться жанри формального і неформального спілкування. Для конспекту як жанру, що знаходиться на перетині офіційної навчально-наукової комунікативної сфери і неофіційної сфери авто комунікації, і де виявлені ознаки вторинності, характерна свого роду подвійна клішованість: мовні кліше учасника лекції накладаються на стандарти, вироблені автором конспекту. Відносно мінімальності / максимальності словесного вираження аналізований жанр демонструє широку і багатокомпонентну шкалу експліцитності. Студент, конспектуючи лекцію, знаходиться в режимі жорсткої економії часу, тому змушений вдаватися до різних скорочень, опорних сигналів, графічних символів для того, щоб зафіксувати в зошиті якомога більше інформації. Індивідуальний стиль конспектування проявляється в поступовому знаходженні студентом оптимального балансу між протилежними комунікативними властивостями детермінованих відносно один одного жанрів: інформаційною надмірністю лекції та інформаційною компресією конспекту.

Щодо питання граматики і пунктуації у тексті, варто зазначити, що цей фактор є також однією із жанрових ознак. ознака. Пунктуаційне оформлення некодифікованих текстів, зокрема, жанру студентського конспекту, має певну своєрідність, що вимагає дослідницької уваги. Автори конспектів виробляють свої норми постановки розділових знаків і користуються своїми пунктуаційними правилами. Отже, вивчення функціонування пунктуації в студентському конспекті необхідно для оцінки ролі пунктуаційної складової в семантиці і прагматиці некодифікованого тексту. Уявлення про конспект як особливий мовний жанр, однорідний текстовий матеріал дозволяє досить послідовно охарактеризувати пунктуаційну практику, виявити особливості функціонування розділових знаків у тексті, простежити динаміку змін пунктуаційних норм, сформулювати пунктуаційні правила і дати їм лінгвістичну інтерпретацію. Аналіз різнорівневих критеріїв дозволяє запропонувати наступну функціонально орієнтовану типологію студентських конспектів, що враховує зовнішню сторону їх оформлення, специфіку інформативно-смислового вираження і композиції, а також лексичні та граматичні показники, включаючи синтаксичні та пунктуаційні.

За обсягом записів лекцій конспекти можуть бути наступних видів: повні (об'ємні, докладні); короткі (що містять тільки записи основних частин); уривчасті записи (на останніх сторінках).

За ступенем відповідності темі: власне інформативні, що включають записи тільки по темі, предмету; частково оцінювальні, що мають записи з предмету, що виражають точку зору автора на подачу матеріалу в лекції, на оцінку лектором матеріалу, на обсяг навчального матеріалу.

По використанню пропозицій різної складності і довжини: написання простими реченнями; містять складні речення; містять прості і складні речення.

По використанню скорочених слів: докладні (слова написані повністю); включають скорочення, символи, зрозумілі тільки автору.

За ступенем мовної правильності записів: достатньо грамотні; з великою кількістю помилок; з невеликою кількістю помилок.

За ступенем акуратності: акуратні; неохайні; містять акуратні і неохайні записи.

По почерку: розбірливо / нерозбірливо; великим почерком; дрібним почерком.

Очевидно, що наведена класифікація характеризує конспект з урахуванням різних ознак, однак основний акцент переважно ставився на синтаксичних складових конспекту.

У цілому студентський конспект є однією з різновидів письмових мовних жанрів, що володіє стійкими жанровими ознаками.

Література:

1. Конспект // Великий тлумачний словник суч.укр.мови. – 5-те вид. – К. : Ірпінь : Перун, 2005

2. Бахтін М. М. Проблема мовних жанрів // в кн: Автор і герой: до філософських основ гуманітарних наук / М. М. Бахтін.– СПб. : Азбука, 2000. – С. 249–299.

3. Стилістика української мови : Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с

4. Остін Дж. Л. Слово як дія / Л. Дж. Остін // Нове в зарубіжній лінгвістиці. – М., 1986. – Вип. 17. – С. 22–129.

5. Шмельова Т.В. Мовний жанр. Можливості опису і використання у викладанні мови / Т. В. Шмельова // Russistik = Русистика. – 1990. – № 2. – С. 20–32.

УДК 811.111'37

О. Г. Кравченко,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

АНАЛІЗ КОМБІНАТОРНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ АНГЛІЙСЬКОГО ІМЕННИКА *ECONOMY*

У статті розглядаються проблеми мовної комбінаторики і проводиться аналіз відповідних властивостей одиниці economy.

Під назвою комбінаторика або сполучуваність в даній роботі розуміється наявність комбінаторного потенціалу слова та його реальних синтагматичних зв'язків. У свою чергу сполучуваність поділяється на семантичну, лексичну та синтаксичну.

Аналіз комбінаторних зв'язків іменника economy показує, що він виявляє розширену сполучуваність в межах компактних синтагматичних утворень. Відповідне явище пояснюється схильністю англійської мови до синонімії та розмитістю семантики англійських одиниць. Одиниця демонструє розширену сполучуваність при утворенні словосполучень з іншими іменниками за участю прийменника of або в межах двокомпонентних утворень, а також при сполученні із дієсловами (включаючи партиципи) та прикметниками. З нашої точки зору, це відбувається внаслідок аналітичності англійської мови та тенденції до кодування англійськими лексичними і синтагматичними одиницями широкого обсягу семантичної інформації.

Ключові слова: *комбінаторні властивості, комбінаторика, сполучуваність, семантична сполучуваність, лексична сполучуваність, синтаксична сполучуваність, синтагматичні зв'язки, лексична одиниця.*

ANALYSIS OF COMBINATORY PROPERTIES EXHIBITED BY THE ENGLISH NOUN ECONOMY

The article deals with issues regarding language combinality. Specifically, it provides the analysis of combinatory properties of the noun economy. The attention is given to semantic, lexical and syntactic aspects of the problem.

Combinality is regarded in this paper as the word's combinatory potential (valency) and its ready-made syntagmatic connections. As to the types of combinality, we distinguish semantic combinality, lexical combinality and syntactic combinality. The former one is about lexemes being able to form syntagmatic connections by virtue of their semantic compatibility. Lexical combinality is based on syntagmatic connections defined both by the semantic factors and combinatory traditions of a particular language. The syntactic one features the ability of lexemes to form syntagmatic connections stemming from logical syntactic combinality as well as from the syntactic patterns of a particular language.

The study shows that the noun economy is productive when forming combinatory connections within compact syntagmatic phrases, this being accounted for by factors such as multiple synonymy of the English language as well as its semantic ambiguity and vagueness. The item exhibits broad combinality when going with nouns in of-phrases and two-word combinations, as well as when taking verbs (participles included) and adjectives. The research posits that this is owing to the analytic nature of the language on the one hand and its ability to compress sizable amounts of semantic information into compact phrases on the other hand.

Key words: *combinatory properties, combinality, semantic combinality, lexical combinality, syntactic combinality, syntagmatic connections, lexeme.*

АНАЛИЗ КОМБИНАТОРНЫХ СВОЙСТВ АНГЛИЙСКОГО СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО ECONOMY

В статье рассматриваются проблемы языковой комбинаторики и проводится анализ соответствующих свойств единицы economy.

Под названием комбинаторика или сочетаемость в данной работе понимается наличие комбинаторного потенциала слова и его реальных синтагматических связей. В свою очередь сочетаемость делится на семантическую, лексическую и синтаксическую.

Анализ комбинаторных связей существительного economy показывает, что оно проявляет расширенную сочетаемость в пределах компактных синтагматических образований. Соответствующее явление объясняется склонностью английского языка к синонимии и размытостью семантики английских единиц. Единица демонстрирует расширенную сочетаемость при образовании словосочетаний с другими существительными с участием предлога of или в пределах двухкомпонентных образований, а также при сочетании с глаголами (включая партиципы) и прилагательными. С нашей точки зрения, это происходит вследствие аналитичности английского языка и тенденции к кодированию английскими лексическими и синтагматическими единицами широкого объема семантической информации.

Ключевые слова: *комбинаторные свойства, комбинаторика, сочетаемость, семантическая сочетаемость, лексическая сочетаемость, синтаксическая сочетаемость, синтагматические связи, лексическая единица.*

© О. Г. Кравченко, 2015

Аналіз мовної комбінаторики становить значний інтерес у сучасному мовознавстві. **Актуальність досліджень** у відповідній царині пояснюється тим, вони дають можливість поглибити уявлення про семантичну і граматичну структуру мови та особливості мовної сегментації екстралінгвістичної дійсності, а також про взаємозв'язок мови і мислення, що відповідає такій сучасній тенденції у мовознавстві, як надання уваги когнітивним аспектам мовної діяльності.

З огляду на сказане вище, **метою статті** є дослідження комбінаторних властивостей англійської одиниці *economy*, яка співвідноситься з домінантним поняттям економічної сфери. Подібні розвідки дають можливість досліджувати не тільки питання, пов'язані з мовною комбінаторикою, але й сприяють розв'язанню проблем, що стосуються теоретичних та практичних аспектів термінознавства, а також проблем зіставного мовознавства й перекладознавства.

Новизна роботи полягає у дослідженні комбінаторних зв'язків лексики, що вживається в економічній галузі.

Фактичним **матеріалом** послужили приклади, отримані методом суцільної вибірки з англомовних газетних видань економічного спрямування та економічних текстів, розміщених в Інтернет-ресурсах.

У роботі вияв комбінаторних властивостей розглядається одночасно в двох аспектах: структурно-синтаксичному і лексико-семантичному. Терміни «сполучуваність» і «комбінаторика» використовуються як повні синоніми при описі обох видів синтагматичних зв'язків.

Як відомо, у лінгвістичній літературі при висвітленні проблеми комбінаторних зв'язків лексичної одиниці використовуються назви «валентність» і «сполучуваність». Поняття «валентність» у науковий обіг увів Л. Теньєр, розуміючи при цьому здатність дієслова керувати кількома словами в реченні [3, див. с. 26]. Аналогічного погляду на валентність дотримуються такі автори, як Г. Гельбіг, М. Д. Степанова, М. П. Кочерган та інші [3, див. с. 27]. С. Д. Кацнельсон вважає, що валентність – це здатність слова вступати у певні комбінації з іншими одиницями [3, див. с. 27]. М. П. Кочерган розглядає сполучуваність як поєднання валентних (як це розумів Л. Теньєр) і невалентних зв'язків (узуальних і оказіональних). На думку автора, «валентні зв'язки оформляються як підрядні», а «сполучуваність охоплює й сурядні зв'язки» [3, див. с. 28]. О. І. Леута розглядає валентність як потенційну здатність слова до сполучуваності, «яка визначається лексичною чи лексико-граматичною природою слова, тобто запрограмована самою природою слова, а сполучуваність зумовлюється або граматичною категорією, або синтаксичною функцією речення» [5, с. 6]. Наш підхід до цього питання збігається з точкою зору М. В. Влавацької. в яка в межах поняття «сполучуваність» вирізняє валентність тобто потенційну здатність слова до утворення комбінаторних зв'язків (дане формулювання перетинається з наведеною вище точкою зору О. І. Леути), і реальну сполучуваність лексичної одиниці [2, с. 21]. Іншими словами, сполучуваність - це наявність комбінаторного потенціалу слова та його реальних синтагматичних зв'язків, утворюваних з іншими одиницями.

Справедливою є думка, що проблему комбінаторики найповніше можна розв'язувати на основі антиномії «мова-мовлення» [3, с. 34]. У цьому відношенні слід зазначити, що кожна мова виявляє специфіку в сегментації дійсності, котра знаходить вираження в утворенні комбінаторних зв'язків, притаманних лише відповідній мовній системі.

Щодо класифікації сполучуваності, то ми приймаємо точку зору, згідно вона поділяється на такі типи: семантична сполучуваність, лексична сполучуваність і синтаксична сполучуваність [4, с. 20; 2, с. 21]. Семантична сполучуваність – це здатність лексем утворювати синтагматичні зв'язки на основі їхнього значення і їхньої семантичної сумісності. Лексична сполучуваність передбачає утворення лексемами синтагматичних зв'язків, які регулюються не тільки семантичними чинниками, але й комбінаторними традиціями конкретної мови. Синтаксична сполучуваність розглядається нами як здатність лексем вступати в синтагматичні зв'язки на основі їхньої логічно-синтаксичної сумісності та закономірностей синтаксису певної мови. Слід пам'ятати, що ця класифікація сполучуваності є відносною і досить часто комбінаторні зв'язки поєднують елементи різних типів сполучуваності.

Перед тим, як розпочати розгляд комбінаторних зв'язків іменника *economy* в значенні «господарча сфера діяльності», слід зазначити, що яскраво виражена схильність англійської мови до мовної і мовленнєвої синонімії та до семантичної розмитості знаходить вияв у розширеній сполучуваності лексичних одиниць при відтворенні певного ситуативного смислу в межах однієї синтаксичної моделі. Так, за допомогою моделі N + of N1 термін *economy* може утворювати словосполучення зі значенням «стан економіки«, в яких він як залежний компонент, вступає у лівосторонні зв'язки з одиницями, співвідносними із значенням «стан«: *state of the economy*, *shape of the economy* (N – іменник, N1 – англійський досліджуваний іменник у моделях, що містить більше одного субстантивного компонента).

Що стосується сполучення *performance of the economy*, то його компонент *performance* не характеризується наявністю у своїй семантичній структурі ЛСВ «стан». Синонімізація словосполучення з наведеними вище утвореннями відбувається завдяки взаємодії значення одиниці *economy* із семою «успішність«, «рівень, якість виконання«, наявної у лівосторонньому компоненті, яка є певною мірою наближена до семи «стан». Існування предикативної структури *the economy is performing* свідчить про виділення в межах відповідного виразу категоріальної семи «дія«, тоді як вирази *state of the economy* і *shape of the economy* підкреслюють стан даного явища, його статичний аспект. Згадані семантико-категоріальні відношення словосполучення *performance of the economy* за своїм характером нагадують відповідні відношення іншого синонімічного утворення *behaviour of the economy*.

При розгляді комбінаторики іменника *economy* в межах моделі V + N, необхідно зазначити, що відповідна одиниця виявляє розширену здатність сполучатися з дієсловами на позначення процесу перетворення. Наприклад: *to reform the economy*, *to restructure the economy*, *to reorganize the economy*, *to overhaul the economy*. Це пояснюється тим, що, з одного боку, в плані семантики іменник *economy* є сумісним з вище наведеними одиницями, а з іншого боку, дані дієслова характеризуються високим ступенем взаємозамінності. Відповідно, лексема *economy* виявляє аналогічну розширену здатність сполучатися з іменниками, що є похідними від цих дієслів.

Іншою ілюстрацією підвищеної здатності англійського *economy* утворювати синонімічні словосполучення в межах моделі V + N слугує наведена нижче низка словосполучень, що означають процес створення економіки: *to create the economy*, *to establish the economy*, *to set up the economy*, *to build up the economy*. Що стосується словосполучення *to build up the economy*, то воно крім значення «створювати економіку» може актуалізувати інше значення: розвивати економіку, нарощувати економічний потенціал. Ми виявили контексти, де одночасно актуалізуються згадані вище значення. Подібний семантичний синкретизм дозволяє даному словосполученню утворювати синонімічний ряд не тільки зі згаданими вище синтагматичними одиницями, але й вступати в синонімічні зв'язки з іншим утворенням, у якому термін *economy* виконує роль прямого об'єкта: *to develop the economy*.

Розмитість семантики англійського дієслова, його розширені комбінаторні можливості та відсутність чітких меж між функціональними стилями в англійській мові створюють умови для появи утворень типу *to fix the economy*, *to sort out the economy, to mend the economy*. Порівняно з нейтральним словосполученням *to restore the economy* вони позначені певним відтінком розмовності і досить часто зустрічаються у публіцистичному стилі.

Також іменник *economy* може легко вступати у комбінаторні зв'язки з дієсловами, що означають забезпечення постійного розвитку або тривалості певного процесу. Наприклад: *to sustain the economy*, *to maintain the economy*, *to buttress the economy*, *to support the economy*.

Отже, на прикладі аналізу словосполучень, котрі одиниця *economy* утворює в межах моделі V + N, ми можемо стверджувати про її розширені комбінаторні можливості при функціонуванні у відповідній моделі. Це пов'язано із здатністю англійських лексем кодувати значний обсяг семантичної інформації у межах компактних синтагматичних одиниць.

При функціонуванні англійського *economy* в ролі ядерного компонента однією з найпоширеніших моделей є A + N. Особливою продуктивністю ця модель характеризується при утворенні одиниць, які позначають кризовий або застійний стан економіки. Наприклад: *recessionary economy*, *sluggish economy*, *slow economy*, *flat economy*, *weak economy*, *volatile economy*, *stagnant economy*, *listless economy*, *disastrous economy*, *fragile economy*. Подібну продуктивність відповідної моделі можна спостерігати у словосполученнях, що означають динамічний розвиток економіки, а саме: *powerful economy*, *strong economy*, *dynamic economy*, *vibrant economy*, *boisterous economy*, *buoyant economy*, *robust economy*.

Термін *economy* виявляє активність у сполученні з препозитивними атрибутами, у функції яких виступають партиціпи теперішнього часу. У межах цієї конструкції відповідна одиниця може утворювати численні вирази, які співвідносяться з негативними тенденціями в економічному житті. Наприклад: *disappointing economy*, *ailing economy*, *tottering economy*, *faltering economy*, *sinking economy*. Те ж саме можна сказати про вирази, які означають зростання економічного розвитку і економічного рівня. Наприклад: *booming economy*, *flourishing economy*, *developing economy*, *growing economy*.

Щодо здатності одиниці *economy* вступати у комбінаторні зв'язки з партиціпами минулого часу, то цікаво відзначити наявність утворень, де партиціпні елементи являють собою складні утворення, що містять іменник та минулу форму дієслова. Наприклад: *recession-hit economy*, *recession-bound economy*, *recession-inflicted economy*, *recession-affected economy*. Подібні утворення часто використовуються для характеристики негативних явищ в економіці.

Завдяки аналітичності англійської мови термін *economy* може сполучатися з препозитивними елементами, вираженими іменником або утвореннями, які містять іменники та інші частини мови. Відповідне явище ми можемо спостерігати у таких словосполучення: *fledgeling economy*, *cowboy economy*, *spaceship economy*, *three-person economy*.

Говорячи про підвищену здатність іменника *economy* сполучатися з атрибутивними елементами, вираженими прикметником, партиціпом, іменником чи іменниковою групою, слід зазначити, що дана властивість пов'язана із аналітичністю англійської мови, з одного боку, і спроможністю англійських лексем кодувати значний обсяг семантичної інформації у межах компактних синтагматичних одиниць.

Також, аналітичність англійської мови, широкі комбінаторні можливості терміна *economy* і підвищена здатність контактуючих із ним одиниць до синонімізації сприяють утворенню синонімічних пар, члени яких складаються з двох компонентів. При цьому залежні компоненти часто належать до різних частин мови: *emerging economy* (Part1 + N) – *fledgeling economy* (N + N1), *energy-starved economy* (Part2 + N) – *fuel-hungry economy* (A + N), *recessionary economy* (A + N) – *recession-hit economy* (Part2 + N) – *faltering economy* (Part1 + N), *inflationary economy* (A + N) – *overheated economy* (Part2 + N).

Термін *economy* також виявляє активність щодо сполучуваності в межах моделі N1 + of + N. Цілком природними в англійських мові є вирази *economy of the city*, *economy of the school*, *economy of the college*.

Отже, розгляд комбінаторних іменника *economy* демонструє його здатність до утворення лексично скомпресованих словосполучень, що з одного боку, пов'язано з аналітичністю англійської мови, а з іншого боку – з тенденцією до кодування розширеного обсягу інформації лексичними і синтагматичними одиницями, яка має місце у відповідній мовній системі.

Щодо перспектив використання результатів подібних досліджень, то вони можуть застосовуватися в подальшій розробці проблем мовної комбінаторики, що стосуються взаємозв'язків між мисленням та оформленням комбінаторних зв'язків, з одного боку, та взаємозв'язків між граматичною структурою мови та лексико-семантичними аспектами комбінаторики, з іншого боку. Також результати відповідних дослідження можуть використовуватися для розв'язання проблем, що стосуються теоретичного та прикладного термінознавства.

Література:

1. Влавацкая М. В. Комбинаторная лингвистика (постановка проблемы) // Вестник томского государственного университета. Сер.: Филология – 2011. – № 342. – С. 7–10.

2. Влавацкая М.В. Теоретические основы комбинаторной лингвистики: лексикологический и лексикографический аспекты (на материале русского и английского языков) : Автореф. дис.... докт. филол. наук: 10.02.19 / Кемеровский гос. ун-т. – Кемерово, 2013. – 51 с.

3. Кочерган М. П. Слово і контекст (лексична сполучуванність і значення слова) / М. П. Кочерган. – Львів : Вища шк., 1980. – 184 с.

4. Левицький В. В. Апроксиматичні методи вивчення лексичного складу / В. В. Левицький, О. Д. Огуй, С. В. Кійко, Ю. С. Кійко. – Чернівці : Рута, 2000. – 153 с.

5. Леута О. І. Сполучуваність лексичних одиниць у світлі сучасних лінгвістичних теорій / О. І. Леута // Науковий вісник Київського гуманітарного інституту. Сер.: Філологічні науки. – 2001. – № 1. – С. 6–11.

УДК 81'25.141

Г. М. Кузенко,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

РОЗВИТОК І СТРУКТУРА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА

У статті розглядається багатовимірна структура мовної особистості перекладача. Когнітивний компонент мовної особистості перекладача розкривається на біологічному, мовному та психологічному рівнях.

Ключові слова: *формування мовної особистості перекладача, структурні компоненти, інтроверт/екстраверт перекладач.*

DEVELOPMENT AND STRUCTURE OF TRANSLATOR'S LANGUAGE PERSONALITY

The article focuses on the multidimensional structure of the language personality of a translator. The cognitive component of language personality of the translator reveals the biological, linguistic and psychological levels.

Keywords: formation of the language person of a translator, structural components, an introvert / extrovert translator.

© Г. М. Кузенко, 2015

РАЗВИТИЕ И СТРУКТУРА ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ ПЕРЕВОДЧИКА

В статье рассматривается многомерная структура языковой личности переводчика. Когнитивный компонент языковой личности переводчика раскрывается на биологическом, языковом и психологическом уровнях.

Ключевые слова: *формирование языковой личности переводчика, структурные компоненты, интроверт / экстраверт переводчик.*

Ринкові відносини, стрімке зростання міжнародних зв'язків не лише розширюють межі діяльності перекладачів, а й ставлять їх в умови гострої конкуренції, що спричиняє зростання вимог до представників цієї професії. Стаючи ключовою фігурою міжкультурного спілкування та взаєморозуміння, перекладачі виконують соціально важливу комунікативну функцію, роблять можливими міжнародні контакти в політичній, комерційній, науково-технічній та інших галузях, без яких неможливе існування сучасного людства.

Індивідуальність перекладача найповніше проявляється у його мовній особистості. Цей феномен лише починає осмислюватися перекладознавцями, оскільки для вивчення мовної особистості потрібний інтердисциплінарний підхід. Філософія та соціологія, психологія і особливо психолінгвістика, культурологія, теорія комунікації, когнітивістика та герменевтика – це далеко не повний перелік наук, без залучення котрих неможливо дослідити сутність мовної особистості перекладача як двовекторної фігури міжкультурного посередництва.

Мовна особистість перекладача виявляється у специфічних умовах міжкультурної комунікації, у межах безпосередньої чи опосередкованої взаємодії носіїв різних мов, представників різних культур. У цьому випадку діяльність перекладача є провідним складником комунікації. Однак проблему формування мовної особистості майбутніх перекладачів стали розробляти порівняно недавно, вона залишається недостатньо вивченою: не отримали належної уваги підходи, принципи, технології формування мовної особистості фахівця в галузі перекладу.

Термін «мовна особистість» введено до наукового обігу російськими лінгвістами (В. Виноградов, Г. Богін, Ю. Караулов). За Ю. Карауловим, це «сукупність здібностей і характеристик людини, які зумовлюють створення і сприйняття нею текстів, що розрізняються: а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною і точністю відображення дійсності, в) певною цілеспрямованістю» [8, с.24]. Трирівнева структура мовної особистості представлена Ю. Карауловим й досі активно використовується сучасною філологією: 1) вербально-семантичний рівень (мається на увазі, як мовець володіє певною мовою); 2) когнітивний рівень, одиницями якого є поняття, ідеї, концепти, які складаються у кожної мовної особистості у картину світу, котра відображає систему цінностей; 3) прагматичний рівень, який охоплює цілі, мотиви, інтереси, установки та інтенціональності [там же].

Українські мовознавці Л. Гнатюк, Л. Засєкіна, О. Лавриненко, Л. Струганець також послуговуються поняттям мовної особистості [4; 7; 10; 16]. Дослідник Л. Засєкіна подає структурні компоненти мовної особистості, які дещо відрізняються від структури мовної особистості, запропонованої Ю. Карауловим, поєднуючи у першому – когнітивному – компоненті мовні здатності, здібності, знання, стратегії, компетентність із мовною картиною світу, і вводить емоційний компонент, який виражає біологічні, соціальні та психологічні емоції [7, с. 39]. Її ідеї розвиває О. Лавриненко, ускладнюючи поняття мовної особистості і вибудовуючи її структурно-функціональну модель таким чином, що три рівні мовної особистості – біологічний, мовний та психологічний – знаходять своє відображення у трьох компонентах особистості – когнітивному, мотиваційному та емоційному [10, с. 82-90]. Л. Струганець називає мовною особистість, виражену в мові (текстах) і через мову реконструйовану в основних своїх рисах на базі мовних засобів, яка акумулює психічний, соціальний, культурний, етичний та інші компоненти, переломлені крізь її мову й дискурс [16]. Названі вчені розглядають мовну особистість у психологічному аспекті, їхні міркування видаються доволі плідними, оскільки в лінгвістиці під таким кутом зору особистість перекладача ще не розглядалася.

Спільним у наведених визначеннях є виокремлення провідної якості мовної особистості – вільне, комунікативно виправдане володіння мовними засобами в усіх життєвих ситуаціях, сформоване почуття відповідальності за свою мовленнєву дію.

Вітчизняні перекладознавці О. Чередниченко, М. Новікова, А. Науменко, Л. Верзун, Т. Бідна, О. Мазур, розмірковуючи про творчі пошуки перекладачів, досліджуючи індивідуальний стиль конкретного перекладача чи аналізуючи відтворення певних елементів оригіналу при перекладі, вказують на такі важливі складові мовної особистості перекладача, як культурно-національна приналежність чи індивідуальні контексти.

М. Іваницька описуючи структуру мовної особистості перекладача, залучає для цього і позамовні фактори. Дослідниця стверджує, що когнітивний компонент мовної особистості перекладача можна розглядати на біологічному, мовному та психологічному рівнях. Так, хоча біологічний рівень має на увазі генетичні, тобто вроджені властивості особистості, але така визначальна вроджена властивість як екстравертованість / інтровертованість має безпосереднє вираження у мовленні: екстраверти говорять (а, отже, й пишуть) більш експресивно, яскраво, охоче діляться з оточуючими своїми думками, проблемами, відчуттями, займають активну позицію в комунікативному акті [6]. Можна припустити, що перекладачі-екстраверти привносять у текст перекладу більше своїх емоцій, аніж інтроверти, активніше, можливо, вільніше інтерпретують оригінал відповідно до своєї картини світу, ймовірно, працюють швидше, оскільки націлені на результат та соціальне визнання. Інтроверти-перекладачі, навпаки, можуть занурюватися у глибини першотвору та довго рефлектувати, обдумувати свої враження від прочитаного, дошукуватися невисловленого та ретельніше поводитися як із текстом оригіналу, так і з власною вербалізацією, пропущеною через свої почуття авторської думки.

Друга властивість, що належить до біологічного рівня, − співвідношення між логічним та образним мисленням − проявляється не лише і не стільки в інтелектуальній сфері, але й у рецепції першотвору та манері його перестворення цільовою мовою. Можна припустити, що перекладачі, у яких образне мислення переважає над логічним, створюють свої тексти на основі багатшої образності, ніж це передбачає оригінал, та не бояться мовної творчості, на відміну від перекладачів з логічним мисленням, переклади котрих будуються, швидше за все, за принципом семантичного (літерального) перекладу.

Третя вроджена властивість особистості – схильність до опанування інших мов, тобто до полілінгвізму, − закладає стрижневу ознаку сучасного перекладача, що пов'язана із володінням робочими мовами. За свідченнями перекладачів-практиків, для хорошого перекладу потрібно досконало володіти мовою, на яку перекладаєш, та достатньо – мовою, з якої перекладаєш. Але, безперечно, виграє той перекладач, котрий вільно володітиме обома, у котрого на генетичному рівні проявлятиметься гнучкість універсального предметного коду

На мовному рівні когнітивний компонент проявляється у мовній здатності, яка, в свою чергу, дає поштовх для мовних здібностей як індивідуально-специфічних особливостей людини. Користуючись ними, майбутній перекладач отримує

мовні та енциклопедичні знання, які створюють базу до мовної та позамовної компетентності. Варто згадати і адаптивно-акумулюючу характеристику особистості перекладача, котра проявляється у його здатності перекладати тексти різних авторів та жанрів, тобто у мовному плані пристосовуватися до різних комунікативних ситуацій, при цьому залишаючись самим собою. Можна констатувати той факт, що для перекладача досвід професійної діяльності, отримані навички та вміння не можна недооцінювати.

На психологічному рівні когнітивний компонент проявляється через свідомість, котра відповідає за дієздатність усієї системи елементів мовної особистості. Картина світу мовної особистості є динамічною, вона поповнюється новими образами та концептами завдяки комунікації, пізнавальній та творчій діяльності індивіда. Опосередковано картину світу автора можна уявити завдяки аналізові мови та ідей його творів, але виокремити під час аналізу перекладів картину світу перекладача набагато важче, оскільки вона накладається на картину світу автора.

Зазначимо, що індивідуальна картина світу перекладача прямо залежить від національної картини світу, перекладач бачить світ через призму своєї рідної мови. Під впливом мовних мотивів, настанов та інтенціональностей мовна особистість перекладача ставить перед собою певні цілі перекладу, стаючи одночасно не лише реципієнтом першотвору, але й його інтерпретатором, посередником між першотвором та іншомовним читачем, перестворюючи оригінальний твір цільовою мовою під впливом суспільно-історичного розвитку цільової культури та свого індивідуального життєвого досвіду.

Особливого особистісного смислу надає творчості перекладача третій компонент структури його мовної особистості – емоційний, котрий забарвлює як ставлення перекладача до об'єктів дійсності (серед яких і першотвір, і його автор), так і до мовної реальності (мова оригіналу, своє мовлення у ході відтворення оригіналу, та, особливо, – мовлення персонажів, яке є одночасно їхньою мовною характеристикою та відбиває інтерпретацію перекладачем певного образу). Естетико-мовний профіль особистості перекладача як цілісний вияв його буття у світі, утвердження його особистого естетичного світу проявляється у виборі твору та автора для перекладу, у тактиках та стратегіях перекладу, а також у його ідіостилі. На мовному рівні це проявляється у виборі певних лексичних, фразеологічних, синтаксичних та стилістичних засобів у різних комунікативних ситуаціях, на психологічному рівні – у задоволенні від своєї мовленнєвої / комунікативної / перекладацької діяльності, відчутті потрібності суспільству, можливості впливати на інших, просувати певні твори, культуру, поширювати ідеї тощо.

В. В. Серіков стверджує, що розвиток мовної особистоості здійснюється наступним чином:

а) розвиток її атрибутивних функцій: вибірковості, осмислення дійсності, довільності, креативності, рефлексивності, відповідальності, автономності. Актуалізація індивідуальних функцій сприяє розвитку ціннісного, понятійного і поведінкового аспектів мовної особистості;

б) розвиток духовної сфери – світоглядних, моральних, естетичних та інших цінностей у формі мотивів, установок і здібностей. Сюди ми відносимо розвиток мовних здібностей і комунікативних потреб мовної особистості;

в) діяльнісно-поведінковий розвиток особистості, яке передбачає становлення її звичок, досвіду, стилю і манери презентації свого «Я», тобто становлення мовної поведінки мовної особистості;

г) розвиток комунікативного простору – сфери відносин, кола спілкування, власного мікросоціуму, що припускає розвиток і становлення комунікативної компетенції;

д) становлення індивідуальності особистості, що проявляється у формуванні та розвитку мовної свідомості особистості [14, с. 121].

Під час організації цілеспрямованої роботи з формування мовної особистості майбутніх перекладачів значущим постає опір на принципи, визначені І. Баховим: 1) принцип пізнання і врахування ціннісних культурних універсалій; 2) принцип культурно пов'язаного співвивчення іноземної й рідної мов; 3) принцип етнографічного підходу до визначення культурних компонентів значень явищ лінгвістичного і нелінгвістичного характеру; 4) принцип мовленнєво- поведінкових стратегій; 5) принцип усвідомлення психологічних процесів і станів, пов'язаних із міжкультурним спілкуванням, що є результатом «переживання» культурних феноменів і пов'язаних з ними способів пізнання (внаслідок застосування цього принципу досягається «свідома компетенція»); 6) принцип керованості власним психологічним станом і станом невизначеності того, що відбувається; 7) принцип емпатійного ставлення до учасників міжкультурного спілкування; 8) принцип діалогу культур і цивілізацій; 9) принцип домінування методично прийнятних проблемних культурознавчих завдань [1, с. 17]. Як бачимо, виокремлені принципи спрямовані на формування соціокультурного складника мовної особистості перекладачів. Хоч ці принципи дослідник виокремив у контексті підготовки перекладачів англійської мови, ми вважаємо їх ефективними у процесі професійної підготовки перекладачів різних мов, оскільки вони враховують змістовий і технологічний аспекти навчання.

О. Поршньова визначила принципи мовної підготовки перекладачів, зокрема принцип практичної спрямованості, організації орієнтовної діяльності студента, збагачення суб'єктного мовленнєвого досвіду й тезаурусу, цілісності, послідовного моделювання змісту професійної діяльності, системності, сконцентрованості дій, гнучкості, динамічності [13].

Отже, можемо констатувати факт, що структура мовної особистості перекладача − це багатовимірна неієрархічна і нелінійна система мовних та екстралінгвістичних елементів, котрі взаємопов'язані і взаємообумовлені. Між рівнями цієї системи немає чітких меж, явища, що описані як елементи одного компонента, можуть так само бути під впливом іншого. Крім того, кожен компонент можна розглядати у різних контекстах

Література:

1. Бахов І. С. Формування міжкультурної професійної компетентності у студентів-перекладачів: [монографія] / І. С. Бахов. – К. : ДП ВД «Персонал», 2009. – 268 с.

2. Боринштейн Є. Соціокультурні особливості мовної особистості / Євген Боринштейн // Соціа- льна психологія. – 2004. − № 5 (7). – С. 63–72.

3. Боринштейн Е. Р. Личность: ее языковые и ценностные ориентации // Е. Р. Боринштейн, А. А. Кавалеров. – Одесса : Астропринт, 2001. – 163 с.

4. Гнатюк Л. П. Мовна особистість як об'єкт лінгвістичних досліджень: історія дослідження та проблема структури / Л. П. Гнатюк / Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». − Черкаси, 2002. – Вип. 44. – С. 38–43.

5. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества [1830–1835] / В. Гумбольдт // Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М. : Прогресс, 1984. – С. 37–298.

6. Іваницька М. Л. Структура мовної особистості перекладача художньої літератури як інтердисциплінарна категорія / М. Л. Іваницька // Studia Linguistica. – К., 2012 – Вип. 6. – С. 151–158.

7. Засєкіна Л. В. Мовна особистість у сучасному соціальному просторі / Лариса Засєкіна // Соціальна психологія. – 2007. – № 5 (25). – С. 82–90.

8. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 210 с.

9. Коптілов В. Теорія і практика перекладу / Віктор Коптілов. – К. : Юніверс, 2003. – 279 с.
10. Лавриненко О. Л. Конструювання концептуальної моделі мовної особистості / О. Л. Лавриненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vuzlib.com/content/view/851/94.
11. Мазур О. В. Дослідження творчої особистості перекладача у світлі теорії контекстів / О. В. Мазур // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки. – 2011. – № 6. – Ч. 2. – С. 65–71.
12. Новикова М. А. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик – жизнь / Марина Новикова. – Киев : Радян. письменник, 1986. – 225 с.
13. Поршнева Е. Р. Междисциплинарные основы базовой лингвистической подготовки специалиста-переводчика : автореф. дис. на соискание науч. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Е. Р. Поршнева. – Казань, 2004. – 42 с.
14. Сериков В. В. Образование и личность: Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. – М., 1999. – 317 с.
15. Сепир Э. Коммуникация / Э. Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М. : Прогресс ; Универс, 1993. – 656 с.
16. Струганець Л. Теоретичні основи культури мови: [навч. посіб. для студ. філол. фак-тів / Л. Струганець. – Тернопіль, 1997. – 96 с.

УДК 811.111'373.21:712

І. В. Кузнєцова,
Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНУ

У статті розглянуті основні способи творення англійських термінів ландшафтного дизайну за рахунок внутрішніх ресурсів мови: деривaційні афікси, словоскладання, укладання абревіатур та утворення словосполучень. Проаналізовані багатокомпонентні терміни ландшафтного дизайну, які створюються на базі греко-латинських терміноелементів..

Ключові слова: *Термін, термінологія, терміносистема, прості терміни, складні терміни, деривaційні афікси, словоскладання, абревіатура, багатокомпонентні терміни.*

STRUCTURAL FEATURES OF THE ENGLISH LANDSCAPE DESIGN TERMS FORMATION

In this article it is considered the basic methods of making the English landscape design terms by internal resources of language: derivational affixes, compounding, making abbreviations and the formation of phrases. It is analyzed multi-component terms of landscape design to be formed on the basis of the Greek and Latin term elements.

Key words: *Term, terminology, borrowings, single-component terms, multi-component terms, derivational affixes, compounding, abbreviation, compound terms.*

СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ АНГЛИЙСКИХ ТЕРМИНОВ ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНА

В статье рассмотрены основные способы образования английских терминов ландшафтного дизайна за счет внутренних ресурсов языка: деривационные аффиксы, словосложение, составление аббревиатур и образования. Проанализированы многокомпонентные термины, которые сформировались на базе греко-латинских терминоэлементов.

Ключевые слова: *термин, терминология, терминосистема, простые термины, сложные термины, деривационные аффиксы, словосложение, аббревиатура, многокомпонентные термины.*

Актуальність дослідження визначається стрімким зростанням кількості термінологічних одиниць у XX – XXI ст. з інтенсивним розвитком дизайну та проектування ландшафту сприяв створенню численних енциклопедичних видань і словників з тематики, що вивчалася. Суперечливий характер інформації в літературі подібного роду викликає ряд невідповідностей і неточностей при перекладі спеціальної літератури і технічної документації, а також проблеми у спілкуванні фахівців-дизайнерів. Це вимагає впорядкування і комплексної уніфікації термінів, пов'язаних з галуззю ландшафтного дизайну. Проте ефективна уніфікація терміносистеми повинна спиратися на попереднє лінгвістичне дослідження. **Мета дослідження** полягає в вивченні структурних особливостей утворювання термінів ландшафтного дизайну. **Предметом** аналізу є структурні особливості англійських термінів галузі ландшафтного дизайну, своєрідність їх утворення та функціонування. **Об'єктом дослідження** виступають англійські терміни сучасної термінології ландшафтного дизайну.

Як відомо, усі термінологічні системи, у тому числі й терміносистема ландшафтного дизайну, складаються з лексичних одиниць двох основних типів: однокомпонентних та багатокомпонентних термінів [1, с. 165]. За словотвірною структурою однокомпонентні терміни ландшафтного дизайну можна поділити: прості слова – 27,4% від загальної кількості опрацьованих термінів (*outfit – ансамбль, border – бордюр*; похідні, або афіксальні – 72,6 % *rockery – альпінарій, greenhouse – теплиця* [3, с. 56]. Таке співвідношення свідчить про чітко виражену перевагу деривативного розвитку термінологічних одиниць ландшафтного дизайну.

Похідні терміни ландшафтного дизайну утворюються за типовими для англійської мови словотвірними моделями: суфіксальними (65%): *arrangement – оранжерування,* префіксальними (28,7%): *biennial – дволітній,* суфіксально-префіксальними (6,3%): *verdurization – озеленення*. До числа найбільш продуктивних суфіксів, за допомогою яких утворюються терміни ландшафтного дизайну (іменники) належать такі: *– ade; – ry; – ment: ; – ing: ; – tion; – age; – ture* та інші. Суфікс– *ade* (25,1%) також утворює слова на позначення малих архітектурних форм: *balustrade –балюстрада* – огорожа балконів, терас, ступінчастих маршів, підпірних стінок, що складається з ряду фігурних стовпчиків – баляски. Також продуктивними у словотворі термінології ландшафтного дизайну є суфікси – *ry* (22,2%), що теж мають іменникову основу та позначають назви ділянок спеціального призначення: *rosary – розарій, rockery – рокарій*. Слова із суфіксом – *age* (10,2 %) вживаються для називання вигляду місцевості, ландшафту: *paysage – пейзаж* – загальний вигляд місцевості, що сприймається як частина ландшафту або парку, яка обмежена відповідними межами (кадром) і викликає відчуття, схожу на картину художника. Як правило, терміни з суфіксом – *age* французького походження.

У морфемній структурі термінів-іменників наявні суфікси – *ture, – re, – ur, – er* (16,4 %): *texture – текстура, sculpture – скульптура* та ін. Ці терміни належать до різних тематичних груп, тенденцій щодо спеціалізації значення не простежу-

© І. В. Кузнєцова, 2015

ється. Суфікси–*tion* (14,4 %) – додаються до віддієслівних основ, утворюючи іменники на позначення організації простору: *orientation – орієнтація, restoration – реставрація, рекультивація*. За допомогою суфікса – *ing* (6,3%) – від дієслівних основ утворюються терміни, що позначають стан та процес: *arranging – аранжування* – мистецтво складання або формування букетів, вінків, квіткових корзин або ваз при оформленні інтер'єрів та фасадів паркових павільйонів. У морфемній структурі назв художніх стилів здебільшого наявні суфікси – *ism* (5,4%): *romantism – романтизм, classicism – класицизм, mannerism – маньєризм, humanism – гуманізм* та ін..

Отже, найбільш продуктивними суфіксами термінів-іменників ландшафтного дизайну є: – *ade, – ry, –er, –tion*: *gardener – садівник, designer – дизайнер*.

Щодо префіксального і префіксально-суфіксального способів творення, то в терміносистемі ландшафтного дизайну вони малопродуктивні. Безумовно, у морфемній структурі багатьох термінів наявні префікси, проте такі лексеми найчастіше є наслідком термінологізації загальновживаної лексики з певними семантичними змінами (та ін.). Префікси, які не впливають на граматичну категорію слова: *contra–, demi– dis–, dys–, ex–, forein–, mis–, non–, out–, over–, post–, pre–, pro–, sub–, under–*. Наприклад : ***Dis + N = N:*** *disadvantage – недолік, disdrometer – вимірювач дощових крапель;* ***Super + N = N****: superwall – надстінок, superview – суперуявлення*. Серед префіксів, що змінюють граматичний характер слова, є: *be–, de–, dis–, en–, out–, un–, anti–, ex–, over–,post–, a–*. ***Ex + A = N****: explosive – вибухова речовина*.

Під час аналізу термінів ландшафтного дизайну терміни-прикметники виявились також досить вживаними у функції означення предметів, технік та дій у даній терміносистемі. Продуктивні префікси, що не впливають на граматичну категорію слова: *a–, anti–, arch–, co–, contra–, demi–, dis–, dys–, hyper–, hypo–, in–, mis–, super–, sur–, un–, under–. Наприклад:* ***Un + A = A***: *unsweetened – не підсолоджений*. Серед префіксів, що змінюють граматичний характер слова, є: *dis–, out–, un–, anti–, ex–, over–, post–.* Наприклад: ***Out + N = A***: *outdoor – зовнішній, outward – поверхневий.* Найбільш продуктивними суфіксами термінів-прикметників ландшафтного дизайну є: *–able, –y, –al, –ive, –less, –ous, –ity, –ly.* Наприклад: ***A + able = A****: available – вільний, invaluable – безцінний*; ***N + ous = A****: various – різноманітний, harmonious – гармонійний*.

Терміни-дієслова у текстах ландшафтного дизайну зустрічалися досить рідко. Головним чином дії позначалися загальновживаними англійськими дієсловами у конкретизованому значенні. Префікси, що не впливають на граматичну категорію дієслова: *co–, dis–, non–, out–, over–, post–, pre–, pro–, –sub, super–, un–.* Наприклад: ***Out + V = V*** *: outline – виділяти, overbalance – переважувати.*

Префікси, які змінюють граматичний характер слова: *be–, de–, dis–, en–, out–, un–, post–, a–.* Наприклад: ***De + A = V****: to define – визначати, to demean – винищувати.* Продуктивними суфіксами термінів-дієслів є: *–ize, –ive.* Наприклад: ***N + ize = V****: to maximize – максимізувати, to memorize – запам'ятати.*

Складні терміни ландшафтного дизайну найчастіше утворюються способом словоскладання. Словоскладання – морфологічний спосіб словотвору, під час якого нові поняття складаються з двох або більше кореневих морфем. Справжні корені англомовного походження, як правило, є вільними морфемами, тому це означає, що словоскладання може відбуватися природно з незалежних слів. Наприклад, *waterfall, grassplot – водопад, газон.*

Розглядаючи складні терміни ландшафтного дизайну, зазначимо, що найбільш поширеними моделями словоскладання є моделі з іменником, в ролі другого компонента.

Модель ***N + N*** – асинтаксична модель. Вона охоплює слова з підрядними та сурядними зв'язками між компонентами: *brickwork – цегельна кладка*. Оскільки іменник є семантичною достатньо місткою частиною мови, то і слова моделі ***N + N*** проявляють вельми різноманітні семантичні властивості, «провокуючи» численні класифікації, характеристики, описи. Модель ***A + N*** – ендоцентрична. Вона утворює складні іменники. Це синтаксична модель, оскільки розташування компонентів збігається з розташуванням елементів у словосполученні: *low-emissivity – з низькою випромінювальною здатністю.*

Модель ***V + N*** – синтаксична, ендоцентрична модель. Вона належить до ендоцентричних тому, що за нею утворюють складні іменники, тобто частину мови, представлену другим компонентом. Її приналежність до синтаксичних слів визначається можливістю знаходження дієслова перед іменником у словосполученнях. Більшість цих слів позначає особу, при цьому відношення між дієсловом і іменником є об'єктними: *guidelines – настанови.* Розглянемо моделі словотворення із прикметником у ролі другого компонента слова. Модель ***N + A*** – асинтаксична, утворює велику кількість слів, особливо в мові науково-технічної літератури. Широко розповсюджені другі компоненти *–rich, –poor, –free, –tight, –resistant, –proof.*: *year-round – цілий рік*. Модель ***A + A –*** асинтаксична, утворює велику кількість слів. При перекладі українською мовою спостерігається тенденція до утворення ряду слів А + А із сполучним голосним: *glass-and-steel arch – скляно-сталева арка.*Також розповсюдженою є модель з дієсловом, вжитим у ролі другого компонента складного терміна. Модель ***D + V*** утворює дієслова типу *overdo, overhear, outstand*.

Отже, проаналізувавши поданий матеріал, можемо зробити висновок, що модель словотворення з іменником, у ролі другого компонента складного терміна, є найбільш вживаною, адже терміни ландшафтного дизайну є найчастіше іменниками, що називають нові поняття, технології та прилади в дослідженій галузі.

Як показує наш аналіз, багатокомпонентні терміни створюються на базі греко- латинських терміноелементів і активно функціонують у сучасній терміносистемі сфери «Ландшафтний дизайн», до них належать: а) терміноодиниці, утворені в англійській мові в результаті словоскладання з використанням таких інтернаціональних словотворчих елементів, як *agro –, bio-, gydro-, phito-, macro-, micro-, eco-* та ін.: *argofabric – агроволокно*, *biomechanical ergonomics – біомеханічна ергономія, hydromechanization – гідромеханізація* та ін); б) терміни, створені з використанням греко-латинських префіксів *ultra–, trans –, cyb–* та ін (*transpiration – транспірація*, *ultrapremature ripening – ультраскоростиглий* (сорт)та ін); в) термінологічні номінації, утворені від грецьких і латинських за походженням основ (*resistant –резистентний* від терміна *resistibility – резистентність* (< лат resistentia «опір»), – *clonal – клональний* від терміноодиниць *clon– клон* (< грец. клон «гілка, втеча, нащадок «).

Згідно з класифікацією Н.Л. Коваленка, терміни-словосполучення, що виражають єдині цілісні поняття, мають різний ступінь значеннєвої розкладності, у цілому вони більш стійкі порівняльно з вільними словосполученнями загальнолітературної мови за своєю лексико-семантичною організацією, тому їх можна віднести до лексичних словосполучень, характерною рисою яких є те, що місце одного з компонентів заповнюється не будь-яким словом відповідної категорії, а лише деякими, які утворюють певну семантичну групу [2, с. 30].

В англійській ландшафтній термінології є велика кількість термінів, що складаються з декількох компонентів. Наприклад, arc-boutant – підпірна арка, green planting stability – стійкість зелених насаджень. Такі багатокомпонентні терміни, за твердженням лінгвістів, належать до двох типів: а) нерозкладні терміни-словосполучення; б) розкладні терміни-словосполучення.

Стійкі термінологічні словосполучення набагато легше піддаються перекладу, ніж складні слова-терміни, оскільки в них усі компоненти граматично оформлені, й це полегшує розкриття значеннєвих зв'язків між ними. У термінах-словосполученнях граматичне оформлення може виражатися: суфіксами (vertical gardening – вертикальне озеленення); прийменниками (system of plants – система рослин); закінченнями (three wheeled mower – триколісна косарка). Тому, звичайно, значеннєвий зміст термінологічних словосполучень не допускає ніяких неточностей у тлумаченні термінів.

Велика увага приділяється систематизації новітніх термінів [5, с. 56]. У багатьох галузях розроблено спеціальні правила утворення термінів для понять чи об'єктів певного класу. Терміни-словосполучення створюються шляхом додавання до терміна ознак з метою отримання видових понять, що безпосередньо пов'язані з вихідним. Такі терміни фактично є згорнутими визначеннями, що підводять це поняття під більш загальне й одночасно свідчать про специфічну ознаку. У такий спосіб утворюються своєрідні термінологічні гнізда, що охоплюють численні різновиди явищ, які позначаються [4, с. 62]. Наприклад, англійський термін «*lawn*», що визначається як «*газон*», використовується як основа для деяких термінів, які уточнюють характер газону чи його допоміжного матеріалу: arabesque lawn – газон мавританський, pattern lawn – партерний газон.

Термінологічне словосполучення є найчастіше поєднанням двох чи більше основ іменників, що збігаються з формами, які надані в словниках: roll sod – рулонна дернина, landscape architecture – садово-паркова архітектура тощо. Термінологічне стійке словосполучення, звичайно, утворюється поєднанням прикметника з іменником, дієприкметника з іменником або декількох іменників, які з'єднані прийменниками: interior garden – зимовий сад, land-use planning– планування землевикористання.

Абревіація є продуктивним способом утворення імен від назв, які представляють собою поєднання декількох слів [6, с. 6]. Це також форма домінування аналітизму в мові. Але щодо термінології ландшафтного дизайну, абревіація – малопродуктивний спосіб творення. Серед слів, утворених шляхом абревіації, слід розрізняти прості абревіатури, наприклад: *EI – environmental illness – непереносимість навколишнього середовища, SD – structural design – конструктивна побудова etc.)*.

Проаналізувавши наукові тексти з ландшафтного дизайну, можемо зробити висновки, що найбільш розповсюдженим способом творення однокомпонентних термінів є суфіксація. Префіксальний та суфіксально-префіксальний способи виявилися менш продуктивними. В англійській терміносистемі ландшафтного дизайну найчисленнішу групу серед однокомпонентних термінів становлять іменники та дієслова. Це пояснюється тим, що іменники утворюють назви процесів та обладнання в ландшафтному дизайні, а дієслово, як носій значення дії або її результату, є найпоширенішою частиною мови в термінологічному шарі фахової лексики ландшафтного дизайну. Часто вживаними виявилися багатокомпонентні терміни, які змінюють своє значення за рахунок афіксації. Процес суфіксації став найбільш поширеним при створенні нових однокомпонентних термінів, які є похідними назвами від вже існуючих ландшафтних понять. Результати основних способів і моделей термінотворення в межах англомовної ландшафтної термінології дозволяють зробити висновок про те, що найпродуктивнішим способом утворення термінів є термінологічні сполучення; для двокомпонентних сполучень найбільш поширеними є структури N + N та A + N. Кількість багатокомпонентних словосполучень, що складаються з чотирьох і більше елементів, є незначною, але все ж таки має значення для термінології ландшафтного дизайну.

Література:

1. Алексеева Л. М. Проблемы термина и терминообразования: учебное пособие по спецкурсу / Л. М. Алексеева. – Пермь : Перм. ун-т, 1998. – 281 с. – (Языкознание. Терминоведение).

2. Коваленко Н. Л. Работа по упорядочению научно-технической терминологии и некоторые лингвистические проблемы, возникающие при этом // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии / Н. Л. Коваленко – М. : Просвет, 1970. – 194 с.

3. Король А. Сутність поняття «дизайн» на його види // Педагогічні науки / А. Король. – Умань, 2011. – № 5. – С. 173–175.

4. Мар'янко Я. Г. Основоскладання як спосіб термінотворення в українській термінології дизайну // Вісник: Проблеми української термінології / Я. Г. Мар'янко. – Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2012. – № 733. – С. 208–211.

5. Пумпянский А. Л. Лексические закономерности научной и технической литературы. Англо-русские эквиваленты / А. Л. Пумпянский. – Калининград : Основа,1980. – 197 с.

6. Скорикова И. С. Структурно-семантические особенности подъязыка ландшафтного дизайна как элемент содержания обучения магистров / И. С. Скорикова // Вестник ВолГУ. – Серия 9. – Вып. 9. – 2011. – С. 63–66.

УДК811.124'271-112'373.2:582.475

О. М. Курудз,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ВІЧНОЗЕЛЕНІ РОСЛИНИ» У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ (ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ)

У статті досліджується етимологія номінацій вічнозелених рослин у латинській мові. Аналіз проводиться на основі творів латинської прози(III-I ст.)до н.е. Саме прозаїчні твори у цьому плані не були ще предметом спеціального дослідження.Флоролексеми класифікуються на основі мотиваційних ознак в певні групи, розглядаються їх символічні значення та конотемний потенціал, що виникає на їх основі.

Ключові слова: *лексико-семантичне поле, етимологія, номінація, номінативні одиниці.*

LEXICO-SEMANTIC FIELD «EVERGREEN PLANTS» ON LATIN LANGUAGE (etymological analysis)

The world of plants has always been the subject of research in many Indo-European languages. However, despite a great quantity of scientific researches dedicated to it, the indicated problem still needs detailed investigation on materials of different languages. In particular, the study of the plant world representatives of evergreens were not the subject of special research of the Latin prose (3-1 century BC), which determines the relevance of this scientific exploration.

In the article the etymology of nominations of evergreens in Latin is researched. Flora lexemes are classified on the basis of motivational features in certain groups; their symbolic meanings and konnotemn potential are investigated.

The goal of our research is to study the origin of nominative units that make up the LSP (lexical-semantic fields) «evergreens» in Latin.

For the study of etymology of nominations of evergreens the material of following dictionaries was used: A. Walde, Al. Forcellini, Thesaurus, Linguae Latinae, R. Schubert, G. Wagner, I. Kreiner and the works of Ukrainian authors.

© О. М. Курудз, 2015

During the process of dictionary data study the features which are put into the basis of the nomination of investigated lexemes were emphasized. These names can be formed on the outer (palma), the internal (taxus) features, the location of germination (pinus, picea), the colour (cedrus, laurus), the smell (myrthus) of plants. They can be also formed from anthroponyms (curpessus).

The analysis has found that most of Latin lexemes of investigated authors have Indo-European origin and find parallels in Greek, Latin, Slavic and other Indo-European languages.

This is due to the fact that this layer of lexemes is one of the oldest, as nominees for designation of botanical lexemes emerged in Indo-European era, during the period of peoples' settling on the territory that is now called Indo-European habitat.

The article examines the etymology of nomination of evergreen plants in Latin. The conducted analysis is based on Latin fiction of the 3rd-1st centuries B.C. Lexemes for flora are classified on the basis of their motivational features. The article also looks at their symbolic meanings and connotational potential.

***Key words:** lexico-semantic field, etymology, nomination, nominative units.*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ «ВЕЧНОЗЕЛЕНЫЕ РАСТЕНИЯ» В ЛАТИНСКОМ ЯЗЫКЕ (Этимологический анализ)

В статье исследуется этимология номинаций вечнозеленых растений в латинском языке. Анализ проводится на основе произведений латинской прозы (III-I век до н.э).Именно прозаические произведения в этом плане ещё не были предметом специального исследования. Флоролексемы классифицируются на основе мотивированных признаков в определённые группы, рассматриваются их символические значения и возникающий конотемный потенциал.

***Ключевые слова:** лексико-семантическое поле, этимология, номинация, номинативные единицы.*

Постановка проблеми. Рослинний світ віддавна був предметом дослідження у багатьох індоєвропейських мовах. Проте, незважаючи на велику кількість наукових досліджень йому присвячених, вказана проблематика ще потребує детального висвітлення на матеріалі різних мов. Зокрема вивчення таких представників рослинного світу, як вічнозелені рослини ще не було предметом спеціального дослідження на матеріалі латинської прози (3-1століття до н.е.), що і зумовлює **актуальність** цієї наукової розвідки.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких розглядається окреслена проблема, свідчить про те, що вона неодноразово перебувала у центрі уваги вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (Н. Н. Каден, Н. Н. Терентьева, Р. Щуберт, Г. Вагнер, І. Крайнер).

Попри численні лінгвістичні студії, присвячені дослідженню представників рослинного світу, названа проблема ще не отримала достатнього висвітлення, чим і зумовлена необхідність її дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У лінгвістиці віддавна набула поширення так звана польова модель системи мови. Детальний аналіз сутності поля та його різновидів зустрічається у численних дослідженнях Й. Тріра, Г. Ібсена, А. Б. Бондаренка, А. В. Уфімцевої, Г. С. Щура та ін. При польовому підході до вивчення лексики аналізуються певні групи лексем зі спільними семантичними ознаками. Ця спільна семантична ознака об'єднує всі одиниці лексико-семантичного поля (далі ЛСП), яка виражається лексемою з узагальнюючим значенням – архілексемою [7, с. 709], яка не входить до складу поля і позначає родове поняття, стосовно якого всі члени поля є видовими поняттями [9, с. 29].

У нашому випадку такою архілексемою або ідентифікатором ЛСП є словосполучення «вічнозелені рослини», що називає ту спільну сему, за якою виділяються члени досліджуваного поля – номінації вічнозелених дерев – із загального лексичного масиву латинської мови.

Мета нашої розвідки є дослідження походження номінативних одиниць, (далі н.о.), що входять до складу ЛСП «вічнозелені рослини» у латинській мові.

Аналіз етимології номінацій вічнозелених рослин базується на матеріалі словників Walde A, Forcellini Al., Thesaurus linquae Latinae, Schubert R., Wagner G., I. Kreiner та вітчизняних авторів.

На базі даних джерел загалом було розглянуто 30 н.о., які позначають вічнозелені рослини. Аналіз інформації про етимологію, що міститься у зазначених вище словниках, дає змогу визначити не тільки мову – джерело та початкове значення і форму слова – етимон, а й певні мотиви та моделі номінації вічнозелених рослин. Крім цього, одним із завдань нашого дослідження є порівняння обсягу та грунтовності етимологічних відомостей про назви вічнозелених дерев у проаналізованих словниках.

Накопичений етимологами досвід свідчить про те, що назви предметів чи явищ виникають на основі певної характеристики ознаки предмета чи явища [18, с. 160]. Саме дослідження внутрішньої форми номінації, тобто тієї ознаки, яка вибирається як розрізнювальна розглядається у нашій статті. Аналіз словникових даних про походження вічнозелених дерев дає змогу виділити декілька ознак, що покладені в основу номінації досліджуваних лексем.

Першу групу серед них утворюють дендроніми назви яких утворені за зовнішньою ознакою.

Palma – пальма. Дерево одержало назву за подібністю листків до рук з розчепіреними пальцями [3, Т. 3, с. 194]. Вальде у словнику виводить назву згаданої флоролексеми від грецького іменника παλάμη – плоска рука [28, с. 556]. Цікавою є версія про походження згаданої флоролексеми Єжи Крайнера, котрий виводить її від назви м. Пальма (на Майорці) та острова Пальма (один з Канарських островів [23, с. 57]).

Слід зауважити, що, дендроніми взагалі, як і назви вічнозелених дерев, поряд з вказівкою на об'єктивний рослинний світ, природу, дають уявлення про емоційне ставлення народу до рослин, які виконували роль моральних еталонів, ставали символами (5, с.31). Приміром в античності є дендронім palma (власне пальмова гілка), яка стає в античності символом військового тріумфу. При цьому у певних фітонімів на основі їх символічного значення виникає конотемний потенціал, який є відбитком специфічного сприйняття навколишньої дійсності певною нацією [1, с. 58–59]. Оскільки право на тріумф одержували полководці, які здобули вагому перемогу на війні, то у дендроніма palma виникає конотема «слава».

У римських авторів знайшло відображення здебільшого прагматичне ставлення до пальми На сторінках трактату Катона знайомимося з низкою кулінарних рецептів, зокрема, рецептом виготовлення вина з використанням листків пальми [21, CXIII, 18–20, с. 50].

Пальма – символ перемоги і тріумфу («пальма першості») [17, с. 49]. Пальмова гілка- символ довговічності і одна із емблем миру у римській культурі [11, с. 56].

Іменник abies – ялина демонструє генетичний зв'язок з індоєвропейським коренем abh, який означає існувати у великій кількості, бути повним чогось, можливо, через численність гілля та хвої на цьому дереві [4, с. 122]. У Варрона читаємо: «...In montanis prolixiora nascuntur ac firmiora propter frigus, ut abietes ac sappini:» «В гористих місцевостях виростають вищими і міцнішими із-за холоду ялини і сосни» [29, с. 106].* Іссидор Сивільський, розтлумачуючи походження дендроніма

abies, виводить його із фонетичного збігу з дієсловом ab-eo, ire – «підноситися у висоту». Це можна віднести до «народної етимології». Пор.: «Abies sic appellata, quod prae ceteres arboribus longe eat [h.e. abeat] et in excelsum promineat [Isid.17. Orig. 7.32]». «Ялина так названа через те, що з поміж інших дерев дуже підноситься і видається у височінь».[1]

Подібно до інших вічнозелених дерев, ялина у римлян виступала символом безсмертя і вічного життя. [10, с. 133].

Серед хвойних дерев дуже цінним був «iuniperus»- «ялівець», оскільки він часто використовувався з лікувальною метою. Є припущення, що ця ботанічна назва походить від кельтського ieneperus – колючий. Припускають, що назва дендроніма походить від прикметника iuvenis молодий та дієслова pario, ere – народжувати, що може бути пов'язане з тим, що це дерево є вічнозеленим та постійно народжує нові голки [4, с. 85]. Пліній розрізняє два види ялівцю: один більший, другий менший. Обидва види запалювали для відлякування змій. Крім того, ялівець мав зігрівальну дію, а також полегшує симптоматичні болі. Насіння його корисне при болях у шлунку, грудній клітці, а також полегшує кашель [24, с. 54]. Тому ялівець є символом здоров'я та життєдайної сили.

Другу групу складають дендроніми, номінації яких утворені за внутрішньою ознакою рослин. Вічнозелене хвойне дерево тис – taxus. Пліній засвідчує, що плоди і листя тиса мають шкідливі властивості і зазначає, що, стріли, опущені у сік тисового дерева, ставали смертоносними [24, с. 250]. Вальде пише, що назву флоролексеми taxus можна вважати похідним словом з д.-є.* tuaksos і порівнює з tvakšah – «сила» та давньогрецьким σάκος – «щит». Отже, тис названий сильним деревом за властивість деревини не псуватися [28, с. 765].

Іншої думки дотримуються Ерну і Мейє, пов'язуючи taxus з прикметником toxicus – «отруйний» [20, с. 1197].

Третю групу складають назви рослин за місцем проростання.

Особливе місце у латинській мові у групі назв вічнозелених дерев займає pinus – «сосна італійська» або «пінія». Щодо походження латинської назви існує дві версії. Згідно з першою, рослина отримала свою латинську назву від імені німфи Пітіс, яка сильно кохала веселого лісового бога Пана, покровителя мисливців і рибалок. Бог холодного північного вітру Борей, приревнувавши її до Пана, перетворив німфу в красиве вічнозелене дерево, яке дістало назву pinus. Тому лісового бога Пана часто зображували з сосновим вінком на голові. Пану були присвячені дуб і сосна [14, с. 75].

Науковці виводять латинську назву роду від кельтського слова «pin», що означає «скеля». Пояснюють таку назву тим, що сосна часто росте в дуже складних умовах, де інші дерева не виживають: на кам'янистих розсипах, скелястих урвищах, на кам'янистих схилах гір, на пісках [6, с. 46]. Про лікарські особливості цього дерева читаємо у Плінія: «Corticis e pinu in vino decoctum contra tormina datur». «…Кору із сосни у вині зварену проти болів у животі дають» [24, с. 54].

До цієї ж групи можна віднести дендронім picea − сосна. У Плінія читаємо: «Picea montes amat atque frigora [24, с. 160]». «Сосна любить гори і холод». В іншому місці римський енциклопедист уточнює: «situs eius est in excelso montium, sed maria fugerit [24, с. 98]»... її місцезнаходження високо в горах, але морів уникає».

Як вважають дослідники Н. Н. Каден, Н. Н. Терентьева [4, с. 118], назва цієї флоролексеми походить від латинського слова pix – смола. У Шуберта Р., Вагнера Г. читаємо: »...picea eigentlich Pechföhre». »...сосна, по суті, смолиста сосна» [27, с. 56]. А Форчелліні зазначає: «picea – πεύκη, genus arboris picem fundens». Сосна – рід дерева, який постачає смолу» [26, с. 728].

Сосна у багатьох народів символ життєвої сили, плодючості, самотності, сили характеру, безсмертя. У давнину сосна (соснова шишка) була емблемою Серапіса (Єгипет), Зевса, Артеміди, Венери, Юпітера [11, с. 17].

У четвертій групі серед назв вічнозелених дерев зустрічаються назви, утворені за кольором.

Номінація cedrus – кедр походить з грецької мови. У Форчелліні читаємо: «cedrus accipitur pro arbore quae perpetuo viret» [26, с. 707]. «Кедр сприймається у якості дерева, яке є постійно зеленим». А Колумелла називає це дерево cedrus odorata – запашний кедр [22, с. 235].Кедр у римській культурі є символом непідкупності і сили [17, с. 146].

Наступним дендронімом, назва якого утворена за кольором є лавр.

К. Блінова та Г. Яковлєва виводять етимологію флоролексеми laurus –лавр від кельтського прикметника blaur або lauer – зелений [2, с. 202].

Форчелліні пише: «Laurus, i f δαφνη, arbor perpetuo virens: cuius plura genera [26, с. 598]. «Лавр – дерево, яке є постійно зеленим: є його численні види».

Лавр – дерево, присвячене Аполлону і уособлює перемогу (11,с.246). Лавровими вінками у давнину увінчували голови переможців спортивних, а потім і музичних змагань. Тому згодом лавр стає символом перемоги взагалі, розвиваючи символічні конотеми «слава» і «пошана».

Лавр – вічнозелений кущ. Господар Катон прагнув не тільки працювати і дбати про господарство, але й мати деякий затишок: теплу кімнату і смачний стіл [13, с. 25]. Тому він дає корисні поради господині щодо випікання весільного печива застосовуючи при цьому листки лавру: «lauri folia suptus addito, cum coques» [21, с. 12–14]»... дай до низу лаврові листки, коли будеш пекти».

Лавр – це дерево тріумфів. Катон у своєму творі «De agricultura» згадує два садових види лавру: дельфійський та кіпрський. У Дельфах ним увінчують переможців, так і тріумфаторів у Римі.

П'ята група дендронімів отримала свої назви за запахом, який вони виділяють. До них належить лексема myrtus.

Мирт – південна вічнозелена рослина. Латинська флоролексема myrtus запозичена від гр. μύρτος – «миртове дерево»вважається словом семітського походження [2,с.43]. У Шуберта Р., Вагнера Г. читаємо про етимологію цієї рослини: «myrtus=myrte, griech.myron – wohlriechender Saft, Öl, Balsam, bezieth sich auf den Durf»[27,с.139]. «Мирт від гр. myron – пахучий сік, олія, бальзам, який випромінює аромат (пахощі)». У трактаті «De agricultura» Катон розповідає про три види мирту: вінчальний, білий, чорний. Мирт в античності – символ миру і любові, потім символ подружньої любові та вірності [11, с. 57].

Шосту групу становлять дендроніми, назви яких утворені від антропонімів. Латинська назва цієї флоролексеми cupressus, походить від грецького іменника κυπάρισσος [16, с. 235]. Як засвідчує «Thesaurus linguae Latinae» – «Cyparissus nomen pueri ab Apolline in cupressum mutati» [25, с. 235]. «Кипарис – ім'я хлопця перетвореного Аполлоном у кипарис». Давньоримський поет Овідій Назон розповідає легенду про надзвичайне перетворення людини в кипарис: «Вже в нього кров од надмірного плачу покинула тіло, вже зеленіти почав поступово, і навіть волосся, хоч тільки що нависало м'яке, над чолом білосніжним, їжитись враз почало. Жорсткуватим, загостреним стало. Вже й не волосся воно, а націлене в небо верхів'я. Сумно зітхнув тоді Бог : «Оплаканий нами ти і інших будеш оплакувать, −мовив супутник людської скорботи» [8, с. 136–142].

[1] Тут і далі переклад автора статті.

В античності кипарис, присв'ячений Плутону, був символом смерті. Тому не дивно, що у його семантичній структурі з'явились конотеми скорбота» і «сум».

В сьому групу виносимо назву дендроніма oliva.

Оливка – одна з найціннішних і найдревніших рослин, які культивує людина. Це підкреслює агроном Колумелла (1 ст. до н.е.) у виразі «Olea prima omnium arborum est». Її культура набула широкої популярності в країнах Середземномор'я, оскільки вона була відома ще за 4000 років до н.е. В давньому Єгипті її зображували на вазах та амфорах, згадки про неї виявлені в єгипетських текстах. При археологічних розкопках в Середземномор'ї та на о. Крит знайдені преси для отримання олії та посудини для зберігання оливкової олії, що датуються III –II тисячоліттям до н.е. Потрапивши в Італію грецьке слово ελαι(*f*)α, (ελαι(*f*)ον – оливка принесло в ужиток нову ботанічну назву olea (oliva). Характерним є те, що найбільше поширення здобула форма oliva. У своїх сільськогосподарських трактатах римські автори надають великої ваги культивуванню цієї культури, а особливо, Катон, який називає 8 сортів оливок. Про корисні властивості оливкового дерева згадує Пліній у своєму енциклопедичному творі Плінія «Historia Naturalis» [24, с. 50]. Оливкову олію використовували для натирання тіла та змащування волосся, і, звичайно при харчуванні. Здавна оливка є деревом мирної праці, а оливкова гілка – символом миру ї благополуччя, ознакою мирних намірів. В літературних джерелах є згадки про маслини на о. Крит, які посадили ще в часи Римської імперії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз виявив, що більшість латинських лексем у досліджуваних авторів мають індо-європейське походження і виявляють паралелі в грецькій, готській, слов'янській і інших індо-європейських мовах. Це пов'язане з тим, що цей пласт лексики є одним із найдавніших, адже номінанти на позначення ботанічних лексем виникли ще в праіндоєвропейську епоху, в період розселення народів на території, яку тепер прийнято називати індо-європейським ареалом.

У процесі дослідження етимології номінацій вічнозелених рослин використовувалися матеріали словників A. Walde, Forcellini Al., Thesaurus linguae Latinae,Schubert R., Wagner G., I. Kreiner та вітчизняних авторів. Детальний аналіз найменувань рослинного світу вічнозелених рослин у досліджуваних авторів здійснено з урахуванням мотивуючих ознак, що дало змогу покласифікувати їх у певні групи: 1) назви, утворені за зовнішньою ознакою; 2) назви, утворені за внутрішньою ознакою; 3) назви, утворені за місцем проростання; 4) назви, утворені за кольором; 5) назви, утворені за запахом; 6) назви, утворені від антропонімів. В окрему групу ми винесли назву дендроніма oliva.

Перспективи подальших досліджень полягають у подальшому дослідженні представників флори у різних авторів і у різні періоди історичного розвитку латинської мови.

Література:

1. Барабуля А. М. Символічна багатозначність фітонімів як основа реалізації їхнього конотемного потенціалу / А. М. Барабуля // Мова і культура. – К. : видавничий дім Д. Бураго,2005. – Вип. 8. – Т. V/ 1. – Ч. 1. – С. 55–59.

2. Блинова К. Ф. Ботанико-фармакогностический словарь / К. Ф. Блинова, Г. П. Яковлева. – Москва : «Высшая школа», 1990. – 271 с.

3. Етимологічний словник української мови. – К. : Видавництво «Наукова думка», 1989. – 570 с.

4. Каден Н. Н. Этимологический словарь латинских названий растений, встречающихся в окрестностях агробиостанции «Чашникаво» / Н. Н. Каден, Н. Н. Терентьева. – М. : Издательство Московского университета, 1975. – 197 с.

5. Компанець Т. Латинська дендронімічна лексика та її роль в реконструкції мовної картини світу давньоримської епохи / Т. Компанець // Матеріали всеукраїнських наукових читань, присвячених 90- річчю від дня народження професора кафедри класичної філології В. П. Маслюка «Класична філологія у XXI ст. Здобутки та перспективи». – Львів, 2011. – С. 1–34.

6. Заячук В. Я. Дендрологія / В. Я. Заячук. – Львів : Апріорі, 2008. – 695 с.

7. Лингвистический энциклопедический словарь // Гл. ред. В. И. Ярцева – 2-е изд., доп. – М. : Большая Российская Энциклопедия. – С. 202–709.

8. Овідій. Метаморфози. (Переклад А.Содомори). – К. : Дніпро,1985. – С. 304.

9. Полевые структуры в системе языка / Под ред. З. Д. Поповой – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. –198 с.

10. Полная энциклопедия символов и знаков / Авт.-сост. В. В. Адамчик. – Минск : Харвест, 2008. – 607 с.

11. Потапенко О. І. Словник символів культури України. «Міленіум» (за загальною редакцією В. П. Коцура) / О. І. Потапенко. – К., 2005. – 352 с.

12. Публій Овідій Назон. Метаморфози / переклад А. Содомори. – К. : Дніпро, 1985. – 304 с.

13. Сергеенко М. Е. Катон и его «Земледелие». – М. : Издательство «Наука», 1950. – 291 с.

14. Словник античної міфології. – Київ: Наукова думка, 1989. – 238 с.

15. Словник символів культури України. – К., 1989. – 345 с.

16. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М., 1986. – 261 с.

17. Энциклопедия символов. Издательство «Торсинг». –Москва, 2001. – 591 с.

18. Языковая номинация (общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – 99 с.

19. Andre Jacques. Lexique des termes de botanique en Latin /Jacques Andre. – Paris.: C. Klincksiek, 1956. – 343 p.

20. Ernout A.,Meillet A.Dictionnaire etymologique de la langue latine. Histoire des mots. – Paris.: 1951. – P. 59.

21. Cato. De agricultura. – Lipsiae.: MCMXXII.77. – P. 188.

22. Columella. De re rustica. – Lipsiae.: MCVXXV. – P. 205.

23. Kreiner I.Słownik etymologiczny łacinskich nazw używanych w biologii oraz medycynie.Wroclaw; – Krakow.: 1960. – P. 234.

24. Plinii Secundi Naturalis Historiae libri XXXVII. – Lipsiae.: 1832. – P. 395.

25. Thesaurus linguae Latinae. – Lipsiae.: MDCCCCI. – P. 1656.

26. Totius Latinitatis Lexicon / Forcellini Al. Schneebergae.: 1859 – 1887. – P. 888.

27. Schubert R., Wagner G. Pflanzennamen und Fachwörter. –Leipzig.: 1962. – P. 276.

28. Walde A. Lateinisches etymologisches Wörterbuch.- Heidelberg.:1938–1954. – P. 1055.

29. Varro. Rerum rusticarum. – Lipsiae.: MCVXXVI. – P. 173.

УДК 821(4)09

Н. Ю. Лазаревич,
Київський університет ім. Б. Грінченка, м. Київ

СПЕЦИФІКА ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНАХ-МЕТАФОРАХ «ПРОЦЕС» Ф. КАФКИ, «ГАЛАС І ШАЛЕНСТВО» В.ФОЛКНЕРА ТА «СТО РОКІВ САМОТНОСТІ» Г. Г. МАРКЕСА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглянуто проблему специфіки персонажів у романах-метафорах «Процес» Ф. Кафки, «Галас і шаленство» В. Фолкнера та «Сто років самотності» Г. Г. Маркеса. Персонажі творів досліджено з погляду їхнього статусу, способів репрезентації та функцій у тексті. Виявлено риси, які є спільними для репрезентації персонажів в авторських варіантах романів-метафор.

Ключові слова: *роман-метафора, персонаж, головний герой, наратор.*

CHARACTER SPECIFICS IN METAPHORICAL NOVELS THE TRIAL BY F. KAFKA, THE SOUND AND THE FURY BY W. FAULKNER, AND ONE HUNDRED YEARS OF SOLITUDE BY G.G. MÁRQUEZ: COMPARATIVE ANALYSIS

The article deals with the issue of images of characters in three metaphorical novels by different European and American writers, namely The Trial by F. Kafka, The Sound and the Fury by W. Faulkner, and One Hundred Years of Solitude by G. G. Márquez. The characters of the novels are viewed from the prospective of their status, specific ways of their representation, and their functions in the textual structure. The status and functions of characters in metaphorical novel differ from those of the traditional 19th century romantic or realistic novel: characters are no longer the main focus of the fictional text. Traditional novel tell a story, whereas metaphorical novel aims to create a fictional model of the world, therefore the characters are just a part of this model, their function is not more important than that of time or space. The three metaphorical novels show different approaches to representing characters, the number of main and minor characters, and their characteristic features; however, systems of characters in general have many similar features in all the texts. Special attention has been paid to discovering and analyzing the common features of characters, since these features are characteristic of the sub-genre of metaphorical novel in general.

Key words: *metaphorical novel, character, main hero, narrator.*

СПЕЦИФИКА ПЕРСОНАЖЕЙ В РОМАНАХ-МЕТАФОРАХ «ПРОЦЕСС» Ф. КАФКИ, «ШУМ И ЯРОСТЬ» У. ФОЛКНЕРА И «СТО ЛЕТ ОДИНОЧЕСТВА» Г.Г. МАРКЕСА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

В статье рассмотрена проблема специфики персонажей в романах-метафорах «Процесс» Ф. Кафки, «Шум и ярость» У. Фолкнера и «Сто лет одиночества» Г. Г. Маркеса. Проанализирована проблематика статуса персонажей, особенностей их репрезентации и функций в тексте. Выявлены общие черты специфики системы персонажей в авторских вариантах романов-метафор.

Ключевые слова: *роман-метафора, персонаж, главный герой, нарратор.*

Метажанр роману-метафори, який сформувався в першій половині ХХ ст. відрізняється від інших різновидів романного жанру насамперед тим, що не наслідує об'єктивну реальність, а передає її у вигляді метафоричних конструкцій. Оскільки внаслідок цього трансформується вся структура роману, то статус, способи репрезентації і функції персонажів також зазнають змін.

Актуальність дослідження персонажів у текстах саме цього метажанру зумовлена тим, що роман-метафора є одним із найбільш помітних жанрових різновидів літератури Модернізму. Окремі твори (романи австрійця Ф. Кафки, американця В. Фолкнера і колумбійця Г. Г. Маркеса), які належать до цього метажанру, стали об'єктом дослідження багатьох літературознавців, зокрема Т. Адорно, Д. Затонського, О.Кумінової, Дж. Петті та ін. У їхніх працях багато уваги приділено характеристикам образів творів Ф. Кафки («Франц Кафка і проблеми модернізму» Д. Затонського та «Замітки про Кафку» Т. Адорно), В. Фолкнера («Вільям Фолкнер та минуле, що триває: архітектура Йокнапатофи» Т.С. Хайнса, «Фолкнерівська риторика втрати: дослідження сприйняття і значення» Г.Л. Мортімор), Ґ. Ґ. Маркеса («Деякі аспекти семантики жовтого і золотого кольорів у «Ста роках самотності» Г. Г. Маркеса» Х. С. Петті, «Діалектика нашої Америки: генеалогія, культурна критика та літературна історія» Х. Д. Сальвідара). Однак не йдеться про порівняння систем персонажів романів певної парадигми, пошук спільних і відмінних рис у їх конструюванні.

Предметом дослідження в цій статті є статус, способи репрезентації та функції персонажів, а об'єктом – романи «Процес» Ф. Кафки, «Галас і шаленство» В. Фолкнера та «Сто років самотності» Ґ. Ґ. Маркеса.

У романі Ф. Кафки «Процес» кількість персонажів є відносно невеликою: один головний герой, Йосиф К., який водночас є фокалізатором всіх зображених у тексті подій та кілька другорядних персонажів, з якими він перетинається в ході самого процесу і буденного життя. Як зазначає Д. Затонський у праці «Франц Кафка і проблеми модернізму», особливість головного героя полягає в тому, що він не вирізняється взагалі жодними людськими якостями, ні привабливими, ні відразливими [2, с. 45]. У соціальному статусі героя теж немає нічого примітного: він не бідняк, але і не багатій, працює в банку, має підлеглих, але є у нього і начальник, якого він сам трохи побоюється. У Йосифа К. немає батька, але він має родичів (дядька і двоюрідну сестру), які з ним спілкуються й намагаються допомагати, він не одружений, але має стосунки з жінками, але без якоїсь сильної пристрасті. Таким чином, спочатку взагалі незрозуміло, чому саме він став героєм роману, і лише поступово читач усвідомлює, що цінність цього персонажа як об'єкта зображення власне й полягає у його звичайності, адже ця звичайність робить образ абсолютно універсальним.

Цим можна пояснити і відсутність інших головних героїв: один загальний персонаж уже є метафорою людини взагалі, а всі другорядні персонажі потрібні лише для того, щоб відобразити життєві ситуації, у які людина потрапляє. Квартирна хазяйка, судді, слідчі, дядько Йосифа К, адвокат, колеги з банку – це все персонажі, про яких читач не знає майже нічого, описи їхньої зовнішності і характерів зведені до необхідного мінімуму. Як вони живуть у той час, коли не перетинаються з Йосифом К., теж невідомо. Особливо характерними в цьому плані є судові чиновники: вони або названі лише по іменах або зовсім безіменні. Наприклад, читач не знає нічого про ставлення до ситуації інспектора, який говорить Йосифу К. : «*Оці добродії і я майже не причетні до вашої справи, ми навіть майже нічогісінько не знаємо про вас*» [3, с. 31]. Інспектор та інші чиновники діють не з власної волі, а так, як мають діяти відповідно до закону, тобто це персонажі повністю зведені до функцій у системі суду, решта аспектів їхнього життя цілковито винесена за дужки.

У романі В. Фолкнера «Галас і шаленство» описано історію родини мешканців американського Півдня в період інтенсивної перебудови економічного та соціального укладу суспільства. Головними персонажами є четверо дітей родини

© Н. Ю. Лазаревич, 2015

Компсонів: Бенджі, Квентіна, Джейсона і Кедді, при чому перші троє виступають водночас як наратори кожної з трьох частин роману. Кожен із цих персонажів наділений яскравою індивідуальністю і по-своєму є непересічним. Квентін – втілення аристократа, він має добру освіту й загострене почуття честі. Його уявлення про те, яким має бути цей світ, суперечать реальності настільки, що це призводить самогубства. Натомість Джейсон – людина, яка вдало вписалася в нову реальність. Він успішна ділова людина, цинік і прагматик, абсолютно позбавлений співчуття до інших людей, навіть своїх родичів. Їхній брат Бенджі – аутист, який залишився на рівні маленької дитини. Йому, за висловом А. Роума, «в прямому сенсі бракує слів, щоб описати життя персонажів» [10, с. 23]. Кедді є єдиною з усіх головних героїв, чий «голос» не представлений у тексті. Читач знає, якою бачать героїню її брати, але не знає її уявлень про себе і навколишні події. Кедді є втіленням жіночності, більше того – як гарних, так і поганих рис, які традиційно приписують жіночій природі: з одного боку, чуйна і турботлива, піклується про своїх братів і співчуває всім, хто страждає, з другого – її стосунки з чоловіками, з погляду південних уявлень про мораль, є проявом розпусти. Таким чином, головні герої роману Фолкнера є яскравими, подекуди суперечливими, але виразно індивідуалізованими. На відміну від головного героя «Процесу» Кафки, жодного з героїв Фолкнера не можна схарактеризувати як типового чи посереднього, однак оскільки вони дуже різні, то виникає своєрідний ефект компенсації, коли в сукупності вони створюють типового персонажа тодішнього Півдня. Другорядними персонажами роману Фолкнера «Галас і шаленство» є інші родичі Компсонів, їхні слуги, університетські друзі Квентіна, партнери Джейсона по бізнесу тощо. Вони зображені більш чи менш детально, але також наділені певними яскравими особливостями (як, наприклад, характерна риса містера Компсона – цинічні висловлювання та чорний гумор), і це підсилює враження різноаспектності системи персонажів роману.

У романі Г. Г. Маркеса «Сто років самотності» час дії є значно довшим, ніж у двох згаданих вище романах. Відповідно і кількість персонажів більша. Це і головні персонажі – багаточисельна родина Буендіа, а також Мелькіадес і другорядні – всі інші. Як і в романі Фолкнера, персонажі є непересічними характерами, деякі риси яких передаються з покоління в покоління (схильність до творчості всіх Ауреліано, впертість Урсули і Амаранти Урсули тощо), тому подекуди виникає плутанина, яка лише підсилюється однаковими іменами. У такий спосіб виникає не просто ефект зображення всіх можливих типів характерів, а й ефект повторюваності. Вся система персонажів разом взята виступає метафорою людства чи, як наголошує Х.Д. Сальвідар, латиноамериканської ідеї людства [11, с. 5].

Незважаючи на те, що в усіх трьох романах-метафорах кількість персонажів є різною, спільною є функція, яку виконує система персонажів кожного з творів: репрезентує загальні тенденції в житті певного суспільства (скажімо, у Фолкнера) чи людства загалом (у Кафки та Маркеса).

У «Процесі» Кафки події зображено крізь призму бачення головного героя, значну частину тексту становлять його роздуми. Скажімо, коли Йосиф К. розмірковує про причини появи Франца і Вілема у його помешканні, він так і не знаходить відповіді: «*З усього я висновую, що мене в чомусь звинувачено, але не бачу за собою найменшої провини, за яку можна звинуватити*» [3, с. 32]. Це знову-таки підтверджує згадану вище «звичайність» Йосифа К., який є добропорядним банківським службовцем і не розуміє, чому проти нього розпочато процес, тому й не здатний до якоїсь боротьби чи бодай спроби втечі. Важливо, що такі висновки щодо особистості головного героя, хоч і безпосередньо випливають із його думок і вчинків, проте не є суто читацькими, а сам позатекстовий оповідач не називає Йосифа К. боягузом, конформістом, чесною людиною тощо. Так само немає «об'єктивних» оцінок характеру жодного з другорядних персонажів, а є лише інформація про те, як цих персонажів сприйняв Йосиф К. Навіть вартових, інспектора, слідчих і суддів, які явно чинять зло, адже беруть участь у несправедливому процесі, наратор ніде не характеризує негативно.

У романі Фолкнера «Галас і шаленство» головною особливістю репрезентації персонажів є те, що в перших трьох частинах оповідачі є ненадійними (англ. unreliable narrator за класифікацією Дж. Блум), і лише в останній частині з'являється позатекстовий наратор, таким чином, наявні чотири точки зору, які мало в чому збігаються. При цьому, в перших трьох частинах характер нарації теж є одним із засобів репрезентації персонажа-наратора. Зовнішність персонажів не деталізована: про Кедді і її доньку Квентіну відомо тільки, що вони вродливі, але опису не подано. На відміну від об'єктивного наратора «Процесу», оповідачі трьох перших частин «Галасу і шаленства» щедрі на моральну оцінку інших персонажів. Так, наприклад, Квентін говорить про свою сестру та про всіх жінок загалом: «на прегрешение и зло у них чутье способность восполнять недостающие злу звенья» [5]. Джейсон несхвально відгукується про свою родину, гадаючи, що його мати неправильно виховала його братів, сестру і племінницю: «*эта чертова семейка, а мамаша и ее и всех их распустила окончательно*» [5] тощо. Однак, постає питання про те, наскільки об'єктивними є ці оцінки, тим більше, що вони не завжди збігаються у трьох частинах. Натомість в останній частині, де є позатекстовий наратор, категоричних тверджень щодо того, що хтось із родини Компсонів є добрим, злим, чуйним, егоїстичним тощо, немає.

У «Ста роках самотності» Г. Г. Маркеса персонажі зображені з «об'єктивної» точки зору позатекстового наратора, у їх зовнішності зазвичай виокремлюються окремі характерні риси (високий і ставний полковник Ауреліано, тендітна зеленоока Ремедіос Москоте, старий побитий життям циган Мелькіадес та ін.). Натомість думки та мотиви вчинків головних героїв описані детальніше, наприклад, почуття закоханого Ауреліано: «*Це було фізичне відчуття, що майже не давало йому ходити, як ото камінець, що потрапив у черевик*» [4]. Але, як і в романах Кафки та Фолкнера, немає моральних оцінок персонажів, які йшли б від «безстороннього» оповідача. Наратор не наважується оцінювати героїв навіть у випадку вчинків, які, здавалося б, потребують однозначного «вироку» (скажімо, вбивство Пруденсіо Агіляра, яке є чи то справедливою відплатою за образу, чи то злочином). Х. С. Петті у своїй статті «Деякі аспекти семантики жовтого і золотого кольорів у «Ста роках самотності» Г. Г. Маркеса» наголошує, що саме такий нейтральний, «об'єктивний» характер зображення залишає достатньо простору для читацьких інтерпретацій [9, с. 170].

Отже, спільною тенденцією конструювання системи персонажів усіх трьох проаналізованих творів є відсутність однозначної експліцитної оцінки позитивних чи негативних вчинків персонажів, а звідси – і можливості такого поділу персонажів. Ця особливість не є збігом, вона випливає з самої природи роману-метафори, який є спробою створити художню модель світу і результатом відмови від прагнення звести відображення дійсності до простих оціночних суджень.

У романі Кафки головний герой опиняється у вирі подій, які він не може не лише спрямувати в якесь русло, а навіть зрозуміти: в тексті неодноразово наголошено на тому, що Йосиф К. не може здійснити якісь свої задуми через Всі дії самого підсудного та його дядька, який намагається допомогти йому (походи до адвоката, розмова з художником Тінторелліі тощо) не мають значення, адже розгляд справи йде своїм ходом, незалежно від цих дій. Персонажі не можуть відхилитися від своїх ролей у судовому процесі, і така абстрактність призводить до того, що Т. Адорно в «Замітках про Кафку» назвав «роз'їданням будь-якого значення» [1, с. 123], адже в тексті немає підґрунтя для однозначної інтерпретації. За таких умов не доводиться говорити, що саме головний герой чи інші персонажі детермінують розвиток сюжету.

У романі Фолкнера «Галас і шаленство» проблема активності персонажів і їх здатності впливати на розвиток подій тісно пов'язана з часопросторовими параметрами тексту. Минуле у творі набуває форми, яку Т. С. Хайнс називає «минуле, що триває» (англ. tangible past), тобто воно постійно присутнє у свідомості героїв і детермінує їхні вчинки.

Г. Л. Мортімор у статті «Фолкнерівська риторика втрати: дослідження сприйняття і значення» наголошує на тому, що художній світ Фолкнера є насамперед просторовим світом і будь-яка зміна в просторі є важливою як в сюжетному, так і в символічному плані [8, с. 36]. Так, коли Кедді їде з Йокнапатофи, вона одразу ж випадає з фокусу уваги, а будь-які згадки про її життя в Європі супроводжуються словами на зразок «можливо», «напевне» тощо, жодних точних відомостей немає. Пізніше ця ситуація повторюється з Квентіною. Таким чином, час і простір відіграють у розвитку сюжету значно більшу роль, ніж самі персонажі.

У «Ста роках самотності» Г. Г. Маркеса присутня та ж сама тенденція, що і в «Галасі і шаленстві» Фолкнера, але вона є більш вираженою. Час існування роду Буендіа визначено наперед (як видно з самої назви), а все, що з ними має статися за цей проміжок часу, передбачено в пророцтві Мелькіадеса. Простір Макондо, як і простір Йокнапатофи у Фолкнера, залишається у фокусі зображення упродовж усього розгортання подій, а якщо хтось із персонажів цей простір залишає (наприклад, полковник Ауреліано під час військових походів чи Амаранта Урсула, яка подорожує Європою), то не згадується аж до часу повернення. Отже, сюжет розвивається так, як здійснюється пророцтво: від заснування Макондо і до його зруйнування внаслідок катастрофи, а роль персонажів у цьому процесі є пасивною, оскільки вони не здатні нічого змінити.

Таким чином, проаналізовані романи-метафори різняться кількістю персонажів і способами їх зображення, однак у всіх трьох випадках наявні спільні риси. По-перше, система персонажів у кожному з цих творів орієнтована не на створення окремих індивідуальних образів, а на метафоричне відображення людства. По-друге, всі засоби репрезентації персонажів позбавлені однозначних «об'єктивних» оцінок, інтерпретація залишається за читачем. По-третє, персонажі не виступають рушійною силою сюжету, бо постійно перебувають під впливом обставин, які вони не здатні перебороти. Усі ці особливості зумовлені тим, що роман-метафора є художньою моделлю дійсності, а в межах цієї моделі персонажі є не центром, а лише одними зі складників.

Література:

1. Адорно Т. Заметки о Кафке / Т. Адорно // Звезда. – 1996. – № 12. – С. 123–128.
2. Затонский Д. В. Франц Кафка и проблемы модернизма / Д. В. Затонский. – М. : Высшая школа, 1972. – 136 с.
3. Кафка Ф. Процес: Роман та оповідання: Пер. з нім. П. Таращука / Авт. передм. Д. Затонського / Франц Кафка. – К. : МП «Юніверс», 1998. – 288 с.
4. Маркес Г. Г. Сто років самотності: Роман, повісті, оповідання: пер. з ісп. [Електронний ресурс] / Ґабріель Ґарсіа Маркес. – 2004. – Режим доступу до ресурсу : http://www.e-reading.club/bookreader.php/1003133/Markes_-_Sto_rokiv_samotnosti.html.
5. Фолкнер У. Шум и ярость: Пер. с англ. Ю. Палиевской [Електронний ресурс] / Уильям Фолкнер // ЭЛЕКТРОННАЯ БИБЛИОТЕКА ModernLib.Ru – Режим доступу до ресурсу : http://modernlib.ru/books/folkner_uilyam/shum_i_yarost/read_1/
6. Hines T. S. William Faulkner and the Tangible Past: The Architecture of Yoknapatawpha / T.S. Hines. – University of California Press, 1997. – 164 p.
7. Kuminova O. Faulkner's The Sound and the Fury as a Struggle for Ideal Communication / Olga Kuminova // Literature Interpretation Theory. – 2010. – № 21. – P. 41–60.
8. Mortimor G. L. Faulkner's Rhetoric of Loss: A Study in Perception and Meaning / Gail L. Mortimor // A Forum of Fiction. – 2010. – p. 232–250.
9. Pettey J. Some Implications of Yellow and Gold in García Márquez's «One Hundred Years of Solitude»: Color Symbolism, Onomastics, and Anti-Idyll / John Carson Pettey // Revista Hispánica Moderna. – 2000. – №1. – P. 162–178.
10. Rome A. The Necessity of Benjy as an Opening Narrator in The Sound and the Fury [Електронний ресурс] / Alana Rome // Center for Faulkner Studies – Режим доступу до ресурсу : http://www.semo.edu/cfs/teaching/45455.html.
11. Saldívar J. D. The Dialectics of Our America: Genealogy, Cultural Critique, and Literary History / José David Saldívar., 2002. – 231 p.

УДК 811.111'06:81'276'37

А. В. Лебедєва,
Херсонський державний університет, м. Херсон

ТЕМАТИЧНА СПЕЦИФІКА НЕСТАНДАРТНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розкриваються актуальні в сучасній лінгвістиці проблеми взаємодії мови і суспільства, мови і культури, які не можливо успішно вирішити без вивчення специфіки використання мови різними верствами суспільства, соціальними і професійними групами, без ретельного дослідження її соціальної стратифікації та функціонально-стилістичного варіювання.

Простежується думка про те, що соціальні та професійні жаргони і сленг, які формують шар нестандартної лексики сучасної англійської мови, посідають важливе місце в широкому діапазоні форм мовленнєвого спілкування.

Автором виділено тематичні групи англомовної позалітературної лексики, які на сучасному етапі найбільш інтенсивно поповнюються ненормованими лексичними одиницями.

Ключові слова: *субкультура, субкод, нестандартні лексичні одиниці, тематичні групи.*

THEMATIC PECULIARITY OF MODERN ENGLISH NON-STANDARD LEXICAL UNITS

The article is aimed to review non-standard lexical units of Modern English vocabulary.

Language is known to be a social phenomenon. The social division of society directly affects the language functioning and structure.

Problems of language and society, language and culture, remaining relevant in modern linguistics, can not be successfully resolved without the study of specific language usage in different strata of society, social and professional groups.

It is stressed that social and professional jargons and slang that form a layer of non-standard vocabulary takes an important place in a wide range of spoken communication forms.

Thematic groups of English non-standard lexical units functioning in contemporary Internet editions and fixed in lexicographical sources are examined.

© А. В. Лебедєва, 2015

It should be stressed that non-standard vocabulary of the English language as a complex lexical system takes a special place in the hierarchy of social and stylistic components of the national language.

Most substandard lexical units appear and evolve quite naturally on specific situations. Thus, the appearance of new objects, things, ideas or events is accompanied by the appearance of new words for their explanation and description.

It is shown that advanced study of non-standard vocabulary is rather useful for linguistic and cultural assessments and generalizations.

Key words: *subculture, subcode, non-standard lexical untits, thematic groups.*

ТЕМАТИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА НЕСТАНДАРТНЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматриваются проблемы взаимодействия языка и общества, языка и культуры, которые, оставаясь актуальными в современной лингвистике, не могут успешно решаться без изучения специфики использования языка различными слоями общества, социальными и профессиональными группами, без тщательного исследования его социальной стратификации и функционально-стилистического варьирования.

Прослеживается мысль о том, что социальные и профессиональные жаргоны и сленг, формирующие пласт внелитературной лексики современного английского языка, занимают важное место в широком диапазоне форм речевого общения.

Автором предложены тематические группы лексики, которые на современном этапе наиболее интенсивно пополняются англоязычными нестандартными лексическими единицами.

Ключевые слова: *субкультура, субкод, нестандартные лексические единицы, тематические группы.*

Мова – явище соціальне, що природним чином пояснює вплив на структуру мови її суспільних функцій. Соціальне членування суспільства безпосередньо відбивається на функціонуванні мови і на її структурі.

Проблеми взаємодії мови і суспільства, мови і культури, залишаючись актуальними в сучасній лінгвістиці, не можуть успішно вирішуватися без вивчення специфіки використання мови різними верствами суспільства, соціальними і професійними групами, без ретельного дослідження її соціальної стратифікації і функціонально-стилістичного варіювання [2, с. 4].

Такі різновиди розмовної мови, що різною мірою визначаються як закриті, замкнуті і характеризуються відносною вузькістю соціальної сфери вживання, посідають важливе місце в широкому діапазоні форм розмовного спілкування. До числа цих різновидів відносяться соціальні та професійні жаргони і сленг, які формують шар нестандартної лексики.

Вивчення різних форм ненормативної лексики, що відхиляється від звичних стандартів мови, викликає на сучасному етапі особливий інтерес лінгвістів. Так, дослідники вивчають загальні закономірності, періодизацію, тенденції функціонування і стратифікації позалітературної лексики (В. І. Бєліков, М. Н. Бєляєва, Г. Ю. Богданович, Ю. К. Волошин, Л. П. Крисін, Е. Г. Куликова, В. О. Хомяков та ін.). Недостатньо вивченим лишається питання щодо тематичної класифікації ненормованої лексики сучасної англійської мови.

Метою дослідження є встановлення тематичних груп англомовних нестандартних лексичних одиниць, які, на нашу думку, відображають реальні процеси, що відбуваються у живій англійській мові на сучасному етапі її розвитку.

Нестандартна лексика англійської мови як складна лексична система посідає певне місце в соціально-стилістичній ієрархії компонентів загальнонаціональної мови.

Відомо, що до нестандартної або ненормативної лексики належать слова, або їх окремі значення, які знаходяться за межами нормативної, літературної мови. Ця мовна підсистема є некодифікованою і характеризується використанням специфічних слів і словотворчих засобів, функціонуванням переважно в усному спілкуванні, як правило, в неофіційній обстановці, замкнутим характером у порівнянні зі стандартною мовою, емоційно-оцінною зниженістю, а також існуванням стилістичних синонімів серед слів літературної мови.

Слідом за В. І. Бєліковим і Л. П. Крисіним, під нестандартної лексикою ми розуміємо експресивно-оцінну лексику, що існує в усному розмовному мовленні і знаходиться поза межами стандартної мови [1].

Більшість нестандартних лексичних одиниць виникає та еволюціонує цілком природним чином з конкретних ситуацій. Так, поява нових предметів, речей, об'єктів, ідей або подій супроводжується появою нових слів для їх пояснення й опису.

Субкультура є складовою частиною культури соціуму. Поглиблене вивчення нестандартної лексики (дискурсивне освоєння, входження в синонімічні відношення зі словами стандартної мови, наближення до адресата як комунікативна стратегія «публічного» адресата та ін.) виявляється досить корисним для лінгвокультурологічних оцінок і узагальнень [3, с. 87].

Розгляд мови, яка виявляє особливості соціального життя, увага до реального мовлення реальних людей, до їх мовної діяльності передбачає ретельне вивчення соціолектів (субкодів).

Тематичні групи англомовної нестандартної лексики відбивають ті сфери життя і діяльності мовних колективів, в яких емоційне навантаження висловлювання диктується матеріальними умовами побуту, загальною ідеологією членів колективу та індивідуальними нормами мовленнєвої поведінки, заданими сімейним вихованням, освітою, суспільним становищем, віком, статтю. Іншими словами, нестандартні лексичні одиниці відображають віддзеркалюють всі реалії навколишньої дійсності.

У процесі аналізу сучасних англомовних Інтернет-видань та лексикографічних джерел [8; 9; 10], методом суцільної вибірки було виявлено тематичні групи нестандартних лексичних одиниць.

Так, найбільш інтенсивно лексичні одиниці, що досліджуються, поповнюють наступні тематичні групи:

1. Людина, її характеристика: *broiler* 'задирака, призвідник чвар'; *caitiff* 'боягуз, негідник'; *chuckle-head* 'йолоп, телепень'; *chuff* 'грубіян'; *churl* 'грубіян, скнара'; *cold fish* 'байдужа людина'; *cool hand* 'холоднокровна людина'; *dumb bunny* 'дурний, болван'; *flunky* 'підлесник, підлабузник'; *gossip* 'базікало, плетун'; *heel* 'негідник, дурисвіт'; *humdrum* 'нудна людина'; *hunks* 'скнара'; *jackass* 'осел, дурень, телепень'; *jerk* 'болван, нікчема, шмаркач'; *jinx* 'людина, яка приносе нещастя'; *juggins* 'довірливий простак', *kibitzer* 'людина, яка втручається не в свою справу, дає непрохані поради'; *killjoy* 'буркотун'; *log-head* 'дурень, йолоп'; *loudmouth* 'хвалько, крикун'; *man of moods* 'людина настрою'; *mean thing* 'підла тварюка'; *meatball* 'дурна або нудна людина'; *miser* 'скупій, скнара'; *numskull* 'дурень, йолоп'; *nuts* 'навіжений, псих'; *offscourings* 'покидьки'; *queer fish* 'дивак'; *the rabble* 'потолоч, чернь'; *rip* 'розпусник'; *screwball slob* 'нечепура'; *scum*(*s*) 'мерзотник, покидьки'; *scumbag* 'покидьок'; *smug* 'зубрило, чванько, задавака'; *s-o-b* 'сучий син'; *softhead* 'дурник, недоумкувата людина'; *softy* 'дурень, слабка людина'; *sorehead* 'скиглій; буркотун'; *stool pigeon* 'донощик, виказувач'; *sneak* 'боягуз, негідник'; *zombie* 'кретин, тупак, чудило'.

2. Емоції, почуття: *to be floating on air* 'бути в екстазі'; *to be flying high* 'бути щасливим, радісним; *to be in the clouds* 'витати в хмарах'; *to be in the pouts*, *to sulk at smb*. 'дутися'; *to be on pins and needles*, *to be on tenterhooks*, *to be on thorns*

‘сидіти, як на голках’; *to get the needle*, *to have kittens* (*a canary*, *a cow*), *to hack around* ‘ледарювати, байдикувати’; *to hang about* (*around*) ‘плентатися навкруги, тинятися, шляться, вештатися’; *to have (get) the jitters* ‘нервувати, хвилюватися’; *to loaf about* ‘байдикувати, бити байди’; *to loiter about* ‘тинятися, вештатися, швендяти’; *to maroon* ‘ледарювати, вештатися’; *to mooch about* ‘тинятися без діла’; *no sweat* ‘легкий, нескладний’; *to see scarlet* ‘оскаженіти, ошаліти’; *to shake in one’s boots* ‘тремтіти від страху’; *to take exception to smb*. ‘ображатися на кого-н.’; *to walk on air* ‘бути щасливим, задоволеним’.

3. Кохання, стосунки: *to be infatuated for smb*. ‘шалено любити кого-н.’; *to be sweet on smb.* ‘бути закоханим у кого-н.’; *to be taken with smb.* ‘захоплюватися ким-н.’; *to bill and coo* ‘милуватися, воркотати’; *to canoodle* ‘милуватися, обійматися’; *to caress* ‘пестити’; *to dote on smb.* ‘палко кохати, божеволіти від кого-н.’; *to fall for* ‘закохатися’; *to fondle* ‘пестити’; *to give smb. an amorous look* ‘кинути на кого-н. закоханий погляд’; *to go for* (*to aim for*) намагатися добитися чого-н., подобатися, захоплюватися’; *to have enchant for smb.* ‘мати симпатію до кому-н.’; *to have* (*got*) *a crush on smb.* (*to develop a crush on smb.*) ‘сильно захопитися ким-н.’; *to infatuate* ‘закрутити голову, звести з розуму’; *to lust for smb.* ‘жадати кого-н.’; *to ogle smb*. ‘ніжно поглядати на кого-н., бісики пускати’; *to throw oneself at the head of smb.* (*someone’s feet*) ‘виснути у кого-н. на шиї’.

4. Відпочинок, святкування: *be-in* ‘свято з гулянням’; *to be floating on air* ‘бути в екстазі’; *fete* ‘свято’; *flying high* ‘щасливий, радісний’; *gaiety* ‘веселощі’; *get-together* ‘зустріч; *glee* ‘веселощі, радість’; *to have a whale of a time* ‘провести приголомшливо час’; *high jinks* ‘гучні, бурхливі веселощі’; *jamboree* ‘святкування, веселощі’; *to lay off* ‘відпочивати’; *merriment* ‘веселощі’; *merry-making* ‘веселощі, забава’; *spree* ‘веселощі, гульба’.

5. Жінка: *adolescent* ‘дівчина, підліток’; *alluring* ‘чарівна, приваблива’; *Betty (lady)*, *pin-up* ‘гарненька, чарівна’; *bird* ‘дівка, дівчисько’; *a bit of fluff* ‘дівчина’; *bobby-soxer* ‘дівчинка-підліток’; *bonny* ‘гарна’; *breezy* ‘подруга’, *damsel* ‘дівчина’; *gal* ‘дівчисько, дівчина; молода дівчина’; *Gill* ‘дівчина’; *lassie* ‘дівчина, дівчинка’; *puss* ‘(кокетлива) дівчина’; *wench* ‘дівчина, молода жінка’.

6. Чоловік: *adolescent* ‘юнак, підліток’; *blighter* ‘хлопець, тип’; *bloke* ‘тип, хлопець’; *cove* ‘хлопець, парубок’; *jack* ‘хлопець, людина’; *joker* ‘людина, хлопець’; *josser* ‘хлопець’; *sissy* ‘зніжений хлопчик (чоловік)’; *urchin* ‘хлопчак’; *walla*(*h*) ‘людина, хлопець’; *youngster* ‘хлопчик, юнак, молодик’.

7. Дружба, друзі: *buddy* ‘дружище, приятель’; *cater-cousin* ‘щирий друг’; *chum* ‘приятель, дружок, кореш’; *old cock* ‘дружище’; *pal* ‘кореш’; *mate* ‘друг, кореш’; *to be buddy-buddy with smb*., *to chum up with smb*., *to pal up with smb.* ‘подружитися з ким-н.’; *to pick up with smb.* ‘познайомитися з ким-н.’.

8. Гроші: *benjamins*, *brass*, *bread*, *cabbage*, *cake*, *cash*, *cheddar*, *chink*, *chips*, *dead*, *dough*, *dust*, *jack*, *kale-kail*, *L.S.D*, *the need*, *oof*, *presidents*, *purse*, *soap*, *tin* ‘гроші’.

Таким чином, ми визначили основні передумови функціонування та вживання ненормованої лексики англійської мови, а також виявили тематичні групи англомовних нестандартних лексичних одиниць, що поповнюються найбільше: «людина, її характеристика»; «емоції, почуття»; «кохання, стосунки»; «відпочинок, святкування»; «жінка»; «чоловік»; «дружба, друзі»; «гроші».

Перспективним лишається вивчення сфер функціонування англомовних соціолектів, аналіз їх типів, інформативний потенціал, соціокультурне значення, масштаби і наслідки впливу на сучасну англійську мову.

Література:

1. Беликов В. И. Социолингвистика: [учебник для вузов] / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 317 с.
2. Беляева М. Н. Нестандартная лексика английского языка / М. Н. Беляева, В. А. Хомяков. – 2-е изд. – М. : Книжный дом «Либроком», 2010. – 136 с.
3. Богданович Г. Ю. Сниженная лексика как объект лингвокультурологического осмысления / Г. Ю. Богданович // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 35. – С. 84–88.
4. Волошин Ю. К. Общий американский слэнг : Состав, деривация и функция (лингвокультурологический аспект) / Ю. К. Волошин. – Краснодар : КубГУ, 2000. – 282.
5. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови / Ю. А. Зацний. – Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 1998. – 430 с.
6. Куликова Э. Г. Норма в лингвистике и паралингвистике / Э. Г. Куликова. – Ростов н/Д. : РГЭУ «РИНХ», 2004. – 300 с. – (Монография).
7. Allen I. L. The City in Slang (New York Life and Popular Speech) / I. L. Allen. – N.Y., Oxford : Oxford University Press, 1993. – 307 p.
8. Macmillan English Dictionary / Ed. by M. Rundell, 2002. – 657 p.
9. New Dictionary of Contemporary Informal English / Ed. by S. Glazunov. – M. : Russky Yazyk Publishers, 2000. – 776 c.
10. Urban Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.urbandictionary.com/define.php?term=slang.

УДК 811.112.2’38

Л. Я. Левицька,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич
І. С. Микитка,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ZUM PROBLEM DER GRUNDZÜGE DES WIRTSCHAFTSDEUTSCHEN

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВНІ АСПЕКТИ НІМЕЦЬКОЇ ДІЛОВОЇ МОВИ

У статті висвітлено основні концепції німецької ділової мови та її місце в навчальних програмах. Метою дослідження є аспекти вивчення мови бізнесу для навчання висококваліфікованих фахівців. Лінгвістичні дослідження в галузі фахової німецької мови свідчать про тенденцію до успішного посередництва професійних і мовних навичок. Все частіше розмовні елементи використовується у фахових текстах, відтак можна стверджувати, що німецька ділова мова стає шаблонною.

Ключові слова: *ділова німецька мова, навчальні програми, навчання, підготовка висококваліфікованих фахівців, економічні відносини, іноземна мова, дидактичні методи, міждисциплінарний характер ділової німецької мови.*

TO THE PROBLEM OF THE BASIC CONCEPTS OF BUSINESS GERMAN

The article presents the basic concepts of business German and its place in the study curricula. The aim of the study are the aspects of the business-related GFL teaching for the training of highly qualified professionals. The expansion of interna-

© Л. Я. Левицька, І. С. Микитка, 2015

tional economic relations and the spread of modern technologies has a special place in the study curricula and does Business German one of the main aspects of the subject-specific teaching GFL. Linguistic researches in the field of economic Germans are tendency of economic Germans of the past decade and for its successful mediation of the appropriate professional and linguistic skills. In addition, many terms are used, which would be more attributable to the technical jargon.

That colloquial elements in the technical texts increasingly are used clearly visible and easy to understand. German tends recently to be formulaic. It is connected with the intention of the addressee not only informative to move, but also emotionally. Among the other objectives of the business-related foreign language teaching in today's world include cultural awareness, a value judgment-free observation, overcoming ethnocentrism and mutual acceptance. The wide possibilities of modern teaching aids offer didactic methods diversity as an important prerequisite for a successful achievement of these objectives. These concepts cause an interdisciplinary character of economy German, which corresponds to the general trend of scientific researches of today, gives the person a new status and propose further prospects of work.

Key words: *business German, study curricula, teaching, training of highly qualified professionals, economic relations, foreign language, didactic methods, interdisciplinary character of economy German.*

К ВОПРОСУ ОБ ОСНОВНЫХ АСПЕКТАХ НЕМЕЦКОГО ДЕЛОВОГО ЯЗЫКА

В статье отражены основные концепции немецкой деловой речи и ее место в учебных программах. Целью исследования являются аспекты изучения языка бизнеса для обучения высококвалифицированных специалистов. Лингвистические исследования в области профессионального немецкого языка свидетельствуют о тенденции к успешному посредничеству профессиональных и языковых навыков. Все чаще разговорные элементы используются в профессиональных текстах, поэтому можно утверждать, что немецкая деловая речь становится шаблонной.

Ключевые слова: *деловой немецкий язык, учебные программы, обучение, подготовка высококвалифицированных специалистов, экономические отношения, иностранный язык, дидактические методы, междисциплинарный характер делового немецкого языка.*

Anfang des 21. Jahrhunderts hat neue Möglichkeiten für die gegenseitig vorteilhafte Zusammenarbeit zwischen verschiedenen Ländern gebracht. Die politischen und ideologischen Veränderungen trugen auch zu dem weltweiten Prozess der Globalisierung bei, der seinerseits die Formen und Inhalt von Ausbildung in den einzelnen Ländern wesentlich beeinflusste. Die Umsetzung des Bologna – Prozesses hat unter anderem zur Vereinheitlichung des europäischen Hochschulsystems sowie zur Reformierung der Studiengänge in ganz Europa geführt. Diese Maßnahmen förderten die Mobilität der Fachkräfte, die Internationalisierung des Studiensystems, die Intensivierung der Kooperation mit ausländischen Partnern, engere Zusammenarbeit in der Forschung und den Einsatz internationaler Wissenschaftler.

Das Ziel der Untersuchung sind die Aspekte des wirtschaftsbezogenen DaF-Unterrichts für die Ausbildung der hoch qualifizierten Fachleute. Die Ausweitung der internationalen wirtschaftlichen Beziehungen und die Verbreitung moderner Technologien räumen dem Fach Wirtschaft einen besonderen Platz in den Studiencurricula ein und machen damit Wirtschaftsdeutsch zu einem der wichtigsten Aspekte des fachbezogenen DaF-Unterrichts. Linguistische Forschungen auf dem Gebiet des Wirtschaftsdeutschen sind dabei eine Voraussetzung zur erfolgreichen Vermittlung der entsprechenden fachlichen und sprachlichen Kompetenzen [4; 5; 6].

Der deutsche Wissenschaftler Jürgen Bolten beschrieb die Aspekte in einem idealen Curriculum des wirtschaftsbezogenen DaF-Unterrichts für die Ausbildung der hoch qualifizierten Fachleute. Das sind: das zur erfolgreichen Kommunikation in dem Zielsprachenbereich notwendige lexikalische Inventar; entsprechende grammatische Kenntnisse; Fremdsprachenfertigkeiten; parasprachliche und nonverbale Spezifika der Zielsprachenkommunikation; Spezifika der Zielkultur einschließlich wirtschaftsbezogener Landeskunde und alltagskulturellen Verhaltens; Sensibilisierung für interkulturelle Kommunikationssituationen [1, s. 7].

Es gibt eine Reihe von theoretischen Fragen, die zu beantworten sind. Wichtig ist auch, den Status des Wirtschaftsdeutschen zu bestimmen. Entsprechend der Definition von Lothar Hoffmann ist eine Fachsprache die Gesamtheit aller sprachlichen Mittel, die in einem fachlich begrenzbaren Kommunikationsbereich verwendet werden, um die Verständigung zwischen den in diesem Bereich tätigen Menschen zu gewährleisten [2, d. 15].

W. Schmidt, seinerseits, meint, dass die Fachsprache in Fachtexten aktualisiert wird, die durch einen spezifischen Fachwortschatz und spezifische Normen für Auswahl, Verwendung und Frequenz gemeinsprachlicher lexikalischer und grammatischer Mittel gekennzeichnet sind. Typisch für alle Fachsprachen ist auch außer der fachsprachlichen Schicht das Vorhandensein der gemeinsprachlichen Elemente.

Nach diesen Definitionen lässt sich Wirtschaftsdeutsch als eine Fachsprache einordnen, die aber ihre spezifischen Schichten aufweist und wegen der funktionalen Vielfalt des Faches stark unterschiedliche Erscheinungsformen hat. Das wird deutlich, wenn man einerseits solche Bereiche, wie z. B. Forschung, Dokumentenzusammensetzung, Diskussion oder Produktion in Betracht zieht, welche eine horizontale Gliederung des ganzen Sprachmaterials erlauben. Andererseits kann man auch über die vertikale Gliederung jeder Fachsprache sprechen, die nach L. Hoffmann aus 5 Stufen (A, B, C, D und E) besteht und sich auf folgende Kriterien stützt: die Höhe der Abstraktionsstufe; die äußere Sprachform; das Sprachmilieu der Kommunizierenden; die Teilnehmer an der Kommunikation [2, s. 23].

Die so genannte Stufe A beinhaltet die höchste Abstraktionsstufe, wo künstliche Symbole für Elemente und Relationen angewendet werden. Auf dieser Stufe kommunizieren Wissenschaftler auf der Ebene der theoretischen Grundlagenwissenschaften.

Die Kommunikation auf der Stufe B erfolgt auf einer sehr hohen Abstraktionsstufe, wo man neben Symbolen für Elemente auch natürliche Sprache für Relationen (auf der Syntaxebene) gebraucht. Hier erfolgt die Kommunikation im Rahmen der experimentellen Wissenschaft zwischen den Wissenschaftlern und den technischen Fachkräften.

In der Stufe C, die eine hohe Abstraktionsstufe beinhaltet, wird die natürliche Sprache mit einem sehr hohen Anteil an Fachterminologie und einer streng determinierten Syntax gebraucht. Hier kommunizieren im Bereich der angewandten Wissenschaft und Technik Wissenschaftler bzw. Techniker mit wissenschaftlich-technischen Leitern der materiellen Produktion. Der niedrigen Abstraktionsstufe D entspricht die natürliche Sprache mit einem hohen Anteil an Fachterminologie und einer relativ ungebundenen Syntax, wobei die Kommunikation in der materiellen Produktion zwischen wissenschaftlichen und technischen Leitern, Meistern und Facharbeitern bzw. Angestellten vor sich geht.

In der sehr niedrigen Abstraktionsstufe E funktioniert die natürliche Sprache mit einigen Fachtermini und ungebundener Syntax. Das Anwendungsgebiet ist Konsumtion, wo die Vertreter der materiellen Produktion mit den Vertretern des Handels und mit Konsumenten kommunizieren.

Jede Stufe beinhaltet den entsprechenden Anwendungsbereich. Wissenschaftlich-theoretische Auslegungen in Lehrbüchern und wissenschaftlichen Artikeln, in Rechenschaftsberichten aller Art, auf Symposien und Konferenzen erfolgen in den Stufen A, B oder C. Auf der Ebene der Stufen D und E führt man Gespräche sowohl im Geschäft, in der Bank, als auch in der Familie, mit Freunden und Bekannten. Das Thema Wirtschaft ist jetzt praktisch für jeden Menschen aktuell, denn jeder muss entweder Miete und Steuern zahlen, Kredite nehmen oder für etwas sparen.

Wie in jeder Sprache erfolgt die Kommunikation im Bereich Wirtschaft in der mündlichen und schriftlichen Sphäre. Ein schriftlicher Text zu wirtschaftlicher Thematik hat alle Merkmale eines Fachtextes, die die Texte anderer Stile grundsätzlich nicht besitzen: das Vorhandensein fachlicher Begriffe, die Bevorzugung von entsprechenden grammatischen Formen, syntaktischen Strukturen u. a.

Die Spezifik eines wissenschaftlichen wirtschaftlichen Textes ist durch seine funktional-pragmatische Intention bedingt. Er dient zur Übergabe von fachlichen Informationen und Kenntnissen und hat den Adressaten von der Richtigkeit der gemachten Schlussfolgerungen zu überzeugen.

Das bedingt die Standardhaftigkeit der zu behandelnden Situationen und führt dazu, dass die meisten Texte stereotyp in ihrer sprachlichen Form sind, wie z.B. die unpersönliche Auslegung der Information, emotionale und subjektiv – wertungsmäßige Neutralität der Aussage, nichtkategorische Behauptungsweise, Ökonomie der Darlegungsmittel, der Gebrauch von gängigen Formeln, Schemata, grafische Darstellung der Ergebnisse usw. Solchen sprachlichen Formen liegen maßgebliche Regeln zu Grunde, die die Auswahl und Verwendungsweise der jeweiligen sprachlichen Mittel in einem gewissen Sinne steuern. Für die Fachtexte, die in die Stufe A, B und C gehören, ist die Eliminierung der ausgesprochen umgangssprachlichen Elemente typisch. Die stilneutralen lexikalischen Einheiten verbinden sich mit Fachwörtern, die zum Teil die emotionale und subjektiv-wertungsmäßige Neutralität jedes Textes bedingen.

Die nichtkategorische und verallgemeinernde Darstellungsart als eine allgemein geltende Regel eines Fachtextes realisiert sich in bestimmten grammatischen Normen: z.B. die Vermeidung oder mögliche Einschränkung der expliziten Ich-Bezeichnung des Autors, die hohe Frequenz von Verben im präsentischen Konjunktiv zur Wiedergabe einer fremden Äußerung, der vorherrschende Passivgebrauch, das Vorhandensein der erweiterten Attribute und isolierten Partizipialgruppen, der hohe Verwendungsgrad von Modalverben.

All das wird zwar in den meisten modernen Lehrwerken für Wirtschaftsdeutsch berücksichtigt, doch kann man eine Reihe von Problemen nicht vermeiden, die durch den Einfluss der Gemeinsprache bzw. Umgangssprache auf das Wirtschaftsdeutsche entstehen. Deshalb ist es auch wichtig das Verhältnis zwischen diesen Sprachbereichen festzustellen.

Ein sehr wichtiger Punkt ist die Frage der Fachtermini und ihrer morphologischen Klassifikation. Der Bereich Wirtschaftdeutsc ist ungleichmäßig. Hier lassen sich einige Benennungszonen gruppieren: der Markt und die Marktbeziehungen, die Bezeichnungen von Handlungsträgern der Wirtschaftstätigkeit, wie z. B. verschiedener Institutionen oder Vertreter der entsprechenden Tätigkeiten: Käufer, Verkäufer, Bank, Aktiengesellschaft, Benennungen von Geldeinheiten usw.

Die meisten Sprachforscher meinen, dass die Fachtermini in ihrer reinen Form durch Substantive ausreichend vertreten sind. Der tschechische Linguist O. Man behauptet, dass Verben in der Fachsprache als Fachtermini betrachtet werden sollten, wenn sie bestimmte Begriffe der entsprechenden Wissenschaft benennen, ohne irgendwelche Assoziationen mit anderen Schichten des Wortbestandes einer Sprache hervorzurufe. Als Terminus sind auch die Verben zu bezeichnen, die vom Substantivnominant eines Prozesses gebildet sind. z.B. fundieren, abwirtschaften, sich verteuern.

Die zentrale Zone in dem Benennungsraum «Wirtschaft« nehmen die so genannten «Wirtschaftsprädikate« ein, die die grundlegenden Prozesse in diesem Bereich sowie verschiedene Typen der wirtschaftlichen Beziehungen fixieren, z.B. produzieren, verbrauchen, handeln, liefern, sponsern u. a. Die meisten von ihnen sind in die Wörterbücher nicht als Fachtermini aufgenommen worden, doch sind sie als Fachwortschatz zu betrachten. Viele Verben bilden mit den entsprechenden Substantiven und Adjektiven ein terminologisches Nest, z.B. Verlust in Höhe von … tragen, aus einem Segment zurückziehen, Investitionen ankündigen, und sind als eine selbstständige Gruppe des fachsprachlichen Vokabulars zu erfassen.

Die Frage, welche Wortart die Rolle eines Fachterminus erfüllen kann, ist nicht nur für linguistische Erforschungen wichtig, sondern auch für den wirtschaftsbezogenen Fremdsprachenunterricht von großer didaktischer Bedeutung. Die Erfahrung der Deutschlehrer zeugt davon, dass man Verben schwerer behält als Substantive, denn die Verben im Deutschen bilden ein kompliziertes morphologisches System, dessen Aneignung den Lernenden gewisse Schwierigkeiten bereitet.

Die Tatsache ist auch, dass starke Amerikanisierung der Wirtschaftstexte auch Englischkenntnisse zumindest im Wirtschaftsbereich erforderlich macht [3, 238]. Die Tendenz des Wirtschaftsdeutschen des letzten Jahrzehnts ist, dass diese Fachsprache expressiver als technische Fachsprachen ist, wie z. B. diejenige für die Pharmazie, Metallbearbeitung oder den Gerätebau. Diese Expressivität ergibt sich insbesondere durch den Gebrauch bildhafter idiomatischer Ausdrücke. Darüber hinaus werden oft Ausdrücke verwendet, die eher dem Fachjargon als der Fachsprache zuzuordnen wären. Z.B. Budgetkosmetik betreiben; mit frischem Geld ausstatten; Zinserhöhung abblasen u.a. Dass umgangssprachliche Elemente in den Fachtexten immer mehr gebraucht werden, ist deutlich zu sehen und gut verständlich. Deutsch tendiert in der letzten Zeit dazu immer weniger formelhaft zu werden. Es ist mit der Intention verbunden, den Adressaten nicht nur informativ zu bewegen, sondern auch emotionell. Z. B. der zarte Umsatzwachstum, die Verkäufe in den Schatten stellen, Umsatz klettert um … %, die Belastung federt ab, … Daumenschrauben anziehen…, krankhaftes Festhalten an etw. … u.a.

Die gleiche Tendenz ist auch im syntaktischen Bereich spürbar, denn man findet viele Beispiele mit expressiver Wortfolge, wie z.B. Allzu üppig wird solches Zubrot nicht ausfallen… oder Nicht irritieren lassen sollten sich deutsche Geschäftsleute, wenn … u. a.

Das ist ein weites Forschungsfeld, das auf seine tiefe Analyse und Verallgemeinerung noch wartet. Seit der so genannten pragmatischen Wende in der Linguistik verwischten sich die ehemals scharfen Grenzen zwischen der Analyse rein sprachlicher Komponenten eines Textes und der Analyse der Einbettung des Textes in die Sprechsituation, die immer ihre nonverbalen kulturellen Spezifika hat. Das ist aber ein wichtiges Thema, das hier nur kurz erwähnt werden kann. Man muss in diesem Zusammenhang über das interkulturelle Lernen im Rahmen des wirtschaftbezogenen DaF- Unterrichts sprechen, in dem geeignete Methoden fremdkulturelle Tatsachen einsehbar und verstehbar machen sollten.

Zu den weiteren wichtigen Zielen des wirtschaftsbezogenen Fremdsprachenunterrichts in der heutigen Welt gehören: die kulturelle Sensibilisierung, eine werturteilsfreie Beobachtung, die Überwindung von Ethnozentrismus und gegenseitige Akzeptanz. Die breiten Möglichkeiten moderner Lehrmittel bieten eine didaktische Methodenvielfalt als eine wichtige Voraussetzung für eine erfolgreiche Realisierung dieser Ziele. Gleichzeitig ist hier die Rede davon, dass Wirtschaftdeutsch über seine Schranken hinausgeht und mit der fachbezogenen Linguolandeskunde eine Einheit bilden lässt. Dadurch kann dem Fach Wirtschaftsdeutsch ein interdisziplinärer Charakter zugesprochen werden, was dem allgemeinen Trend der wissenschaftlichen Erforschungen von heute entspricht, dem Fach einen neuen Status verleiht und weitere Perspektiven der Arbeit vorschlägt.

Literaturverzeichnis

1. Bolten, Jürgen. Marktchance Wirtschaftsdeutsch. – Klett Verlag, Stuttgart, 1995. – 152 S.
2. Hoffmann, Lothar. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. 2. – völlig neu bearb. Aufl. Tübingen 1985. – 307 S.

3. Kandinskij, Boleslav. Übersetzung von Wirtschaftstexten aus kommunikativer Sicht. In: Das Wort. Germanistisches Jahrbuch. Moskau, 1994. – S. 235–238.
4. Sadowska, Liliana. Didaktische Aspekte des Lehrfachs Wirtschaftsdeutsch im Rahmen der Germanistikausbildung. In: Das Deutsche als Forschungsobjekt und als Studienfach. Peter Lang. Frankfurt am Main, 2006. – S. 377–382.
5. Siewert K. Das Recht in der Sprache und die Sprache im Recht. Einige Bemerkungen zum Stand der Erforschung der Rechtssprache. In: Wschod – Zachod. Slowiansko-germanskie badania literaturoznawcze i glottodydaktyczne na przelomie milenium. Slupsk 2002. – S. 309–315.
6. Im internationalen Wettbewerb. Interview mit Christian Bode. In: Deutschland. Forum für Politik, Kultur und Wirtschaft. Societäts-Verlag. Frankfurt a.M. 1/2007. – S. 18–21.

УДК 811.124'373–029:7]»00/02»

А. Д. Липецький,
Львівський національний університет імені І. Франка, м. Львів

«NATURALIS HISTORIAE» ПЛІНІЯ СТАРШОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКИ МИСТЕЦТВА ЕПОХИ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Стаття присвячена дослідженню античних літературних джерел становлення лексики мистецтва епохи Римської імперії, зокрема праці Плінія Старшого «Naturalis Historiae». У ній аналізуються 33-37 книги твору Плінія, де автор подає короткий нарис з історії античного мистецтва, згадує відомих скульпторів, художників, періоди їх творчої діяльності, а також матеріали та технології, які застосовувались у той час для створення мистецької композиції. Дана стаття є по суті першою спробою вивчення малодослідженого пласту латинської мови – лексики мистецтва. Запропонована тематика може зацікавити не лише філологів, а й професійних майстрів, художників, дизайнерів, архітекторів та мистецтвознавців.
Ключові слова: *лексика мистецтва, античне мистецтво, джерела дослідження лексики мистецтва епохи Римської імперії.*

PLINY'S «NATURALIS HISTORIAE» AS A SOURCE FOR ANALYSIS OF ART LEXIS ESTABLISHING IN THE PERIOD OF EMPIRE

The article deals with ancient literary source study of art lexis establishing in the period of Empire, specifically on the basis of «Naturalis Historiae» written by Pliny the Elder. There is an analysis of Pliny's books 33-37, where the author exposes the epitome of ancient art history and mentions well-known sculptors, painters, periods of their creative activity, as well as makes reference to materials and technologies which were used at that time to create some unique design. As a matter of fact, this article is the first attempt to study an underexplored stratum of Latin language – the lexis of art. The proposed subject may be interesting not only for philologists, but also for professional masters, artists, painters, designers, architects, art historians and art critics.
Keywords: *lexis of art, ancient art, source for analysis of art lexis in the period of the Roman Empire.*

«NATURALIS HISTORIAE» ПЛИНИЯ СТАРШЕГО КАК ИСТОЧНИК ИССЛЕДОВАНИЯ ЛЕКСИКИ ИСКУССТВА ЭПОХИ РИМСКОЙ ИМПЕРИИ

Статья посвящена исследованию античных литературных источников становления лексики искусства эпохи Римской империи, в частности сочинения Плиния Старшего «Naturalis Historiae». В ней анализируются 33-37 книги сочинения Плиния, где автор излагает краткий очерк по истории античного искусства, упоминает о известных скульпторах, художниках, периодах их творческой деятельности, а также о материалах и технологиях, которые применялись в то время для создания художественной композиции. Данная статья является по сути первой попыткой изучения малоисследованного пласта латинского языка – лексики искусства. Предложенная таматика может заинтересовать не только филологов, но и профессиональных мастеров, художников, дизайнеров, архитекторов и искусствоведов.
Ключевые слова: *лексика искусства, античое искусство, источники исследования лексики искусства епохи Римської империи.*

Вивчення історії становлення словникового складу мови у зв'язку з розвитком культури народу у сучасній мовознавчій науці є надзвичайно актуальним, тому лінгвістичними пошуками охоплено широке коло лексики, яка відображає різноманітні сторони життя і діяльності людей. Мову розвивають, збагачують, удосконалюють і наповнюють власним життєвим досвідом та особливостями свого менталітету численні покоління людей.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що генезис лексики мистецтва епохи Римської імперії, яка є предметом нашого дослідження, донині залишається мало вивченим як у вітчизняній, так і у зарубіжній лінгвістиці, хоча її значення для сучасності досить вагоме, оскільки поняття творчості та унікальності зараз високо цінуються, а зразки мистецтва періоду розквіту Римської імперії (чи як його ще називають «золотий період») можуть вважатися еталоном, тому й лексика того часу зацікавить не лише філологів, а й професійних майстрів, художників, дизайнерів, архітекторів та мистецтвознавців.

Метою написання даної статті є дослідження літературних джерел становлення лексики мистецтва епохи Римської імперії і насамперед 33-37 книг «Naturalis Historiae» авторства Плінія Старшого, та їх внеску у розвиток латинської мистецької термінології.

Варто відзначити, що оригінальний текст «Naturalis Historiae» Плінія Старшого, який лежить в основі нашого дослідження, не є простим для інтерпретування. В перекладах російською мовою (якою, до слова, немає опрацювання усіх 37 книг одним виданням), коментарі до тексту можуть займати близько 70 відсотків від загального об'єму. Повний переклад представлений англійською мовою у десяти томах і майже повний – французькою. Перший переклад англійською мовою здійснив педагог, фізик і перекладач Філемон Голланд у 1601 році. Потім з'явився спільний переклад Дж. Бостока і Г. Райлі, а також К. Джекси-Блейк і Є. Селлерса. Російською мовою твір Плінія в частині мистецтва перекладали Г. А. Таронян і Б. В. Варнеке. Серед дослідників над темою Плінія в цьому ж контексті працювали Дж. Айсагер, А. Дараб, О. Ф. Лосєв.

Пропонована стаття є по суті першою спробою вивчення малодослідженого пласту латинської мови – лексики мистецтва.

Мистецтво, будучи елементом духовної культури, відображає осмислений людиною світ. Воно здатне впливати на наші почуття, розум та світосприйняття. У мистецтві Стародавньої Греції та Риму головною темою була людина, її велич і тілесна краса (καλός) та краса її почуттів (αγαθός). Ще в архаїчний період Стародавньої Греції розвинулися всі види мистецтва – архітектура, скульптура, живопис та прикладне мистецтво. Розвиток Стародавнього Риму перебував під бес-

© А. Д. Липецький, 2015

посереднім впливом грецької культури, однак, як відмічають дослідники, у давньоримському мистецтві проявилися і специфічні риси, обумовлені особливостями римського менталітету, а саме прагматизмом, що знайшло своє відображення у домінуванні видів мистецтва, які мали для римлян практичне значення. Шедеври, створені талановитими майстрами античного світу, надихали митців усіх наступних епох, їхні твори вважалися вершиною художньої майстерності.

Розглядаючи історію образотворчого мистецтва, можемо назвати ряд античних авторів, які подають нам відомості з цього питання. Серед греків – це Дуріс Самоський, Антігон Каристський, Ксенократ, Полемон, Павсаній. Також описи мистецьких творів можна зустріти і у художній літературі Стародавньої Греції. Це «Іліада» Гомера, де описується щит Ахілла, та діалоги Лукіана. Серед римських авторів питання мистецтва висвітлювали Ціцерон, Плутарх, Квінтіліан, Пліній Старший, Діон Хрисостом, Філострат Старший, Філострат Молодший, Плотін.

Будучи єдиною збереженою до наших днів літературною працею Гая Плінія Секунда (більш відомого як Пліній Старший), «Naturalis Historiae» вважається прообразом сучасної енциклопедії. Сам Пліній охарактеризував її грецьким виразом «ἐγκύκλιος παιδεία» (загальна освіта) [20, с. 12]. На думку автора російського перекладу Г. А. Тароняна, традиційний переклад назви твору Naturalis historiae як «Природнича історія» – невірний та незрозумілий. Він вважає, що historia (гр. ἱστορία) тут вжите не в значенні «історія», а як «опис» або точніше «свідчення», «знання про щось» і пропонує дати назву «Природознавство» [12, с. 9]. Разом з цим, у примітках до наукової статті Г. С. Литичевського знаходимо протилежну гіпотезу. Зважаючи на те, що слово <storja вживається не тільки у значенні «знання», але й має варіанти перекладу «опис», «розповідь», «дослідження» та ін., а в латинській мові є відповідники до цих слів (напр., res, memoria, fabula), то виникає питання, чому Пліній не обрав одне з цих латинських слів, а запозичив грецьке слово ἱστορία? Цікавий і той факт, що Светоній у своїй книзі «Про знаменитих людей» розмістив відомості про Плінія у розділ «Про істориків». Тому, на думку Г. Литичевського, назву твору слід перекладати буквально – «Природнича історія» [9, с. 191-209]. Якщо ще додати, що в цій праці Пліній наводить певний історичний фактаж, то варіант перекладу «Природнича історія» можна вважати зрозумілим та цілком прийнятним.

У XIX-XX ст. деякі науковці критикували роботу Плінія, вважаючи, що це просте нагромадження фактів, де немає якоїсь чіткої структури та систематизації. Але вже у наш час така оцінка спростовується, оскільки ми бачимо логічну послідовність у викладі інформації Плінієм Старшим. Наприклад, що стосується мінералів, то автор починає із золота і продовжує далі описувати мінерали за ступенем їх дорогоцінності. Історію мистецтва систематизує хронологічно [20, с. 6]. Весь матеріал, що стосується мінералів і металів, наче розділений на частини. Спочатку мова йде про спосіб утворення матеріалу, як його добувають і обробляють. В другій частині описані його властивості, і, нарешті, останній блок інформації – це спосіб використання даного матеріалу (в медицині або образотворчому мистецтві). Окрім того, німецький дослідник Ф. Румер (F. Römer) у тематиці всіх тридцяти семи книг розгледів симетрію: про неживу матерію розповідають книги 2-6 і 33-37, в 7-11 та 28-32 книгах описуються люди і тварини, в книгах 12-19 і 20-27 мова йде про рослинний світ [1, с. 1377].

У першій книзі «Naturalis Historiae» Пліній вказує джерела, з яких він черпав інформацію для написання усіх наступних 36 книг. Називає понад 400 авторів, 146 з яких – римські. Серед джерел для книг 33-37, які є об'єктом нашого дослідження, найчастіше згадуються імена римських авторів Марка Теренція Варрона і Корнелія Непота, а також Юби, Веррія, Луція Пісона, Муціана, Дуріда. Серед авторів грецького походження – Демокріт, Пасітель, Діонісій і Теофраст. Усі вони презентовані Плінієм як «ex auctoribus» у чотирьох книгах з п'яти досліджуваних. Немає точних даних, яким чином Пліній використовував інформацію, отриману з різних джерел. Позаяк в той час не було такого поняття як «плагіат», цілком можливо, що переписували чи просто перекладали фрагменти тексту без будь-яких змін чи авторських відступів. Тому буває важко з'ясувати точку зору самого Плінія, адже написану інформацію він часто не аналізує, а подекуди наводить слова двох різних авторів, які по своїй суті суперечать одне одному [2, с. 135].

Матеріалом для нашого дослідження, як було сказано вище, слугують 33-37 книги, у яких описані метали та мінерали, їх застосування у мистецтві, міститься інформація про технологію виготовлення золота, скла, про скульптуру у мармурі та бронзі, про види фарб, які використовувалися в той час (міній, охра, білила тощо). Тут також подано короткий нарис з історії мистецтва, згадано відомих скульпторів, художників, періоди їх творчої діяльності, історії з їхнього життя, часто анекдотичного характеру, розкрито різні методи і техніки для створення мистецької композиції. Багато автор пише про ліпнину, різьбу та чеканку, а також про архітектурні споруди. Описуючи предмети розкоші, Пліній звертає увагу на те, що люди втрачають інтерес до суспільних цінностей, прагнучи мати у своєму володінні все більш розкішні та коштовні речі.

Пліній багато згадує про грецьких митців та описує їхні твори. Відшукуємо у Плінія і повідомлення про Афінську пінакотеку (щось на зразок картинної галереї), в якій зберігались картини видатних художників (6, 79). Це свідчить про початки колекціонування творів мистецтва. Відомо, що така традиція була продовжена римлянами.

Все ж Пліній велику увагу приділяє римським реаліям, адже писав енциклопедію для імператора Тіта. Він поставив перед собою мету – викласти у доступній формі певну суму природничих знань для простих людей (землеробів, ремісників, та дослідників-аматорів (*humili vulgo scripta sunt, agricolarum, opificum turbae, denique studiorum otiosis*). Сам Пліній вважає, що його твір не вирізняється талановитістю, а його особисті обдарування, власне кажучи, посередні (*Nam nec ingenii sunt capaces, quod alioqui (in) nobis perquam mediocre erat*). Відомо, що твори римських авторів дуже часто не є самостійними науковими дослідженнями, а компіляціями з грецької літератури. Пліній теж не був самостійним дослідником. Однак з його твору видно, що він був дуже освіченою людиною, яка зібрала та систематизувала багатий різноманітний матеріал зі спеціальної та неспеціальної літератури за багато років. Подекуди він навіть вступає в полеміку з такими авторитетами, як Арістотель (XI, 226; IX, 16) та дає свої пояснення (II, 71; XVIII, 279). На нього часто посилаються римські автори. Зокрема, Светоній у «De vita Caesarum» («Життєписах дванадцяти цезарів») [13, с. 104] та Авл Геллій, автор «Noctes Atticae» («Аттічних ночей»), збірника цитат і виписок з грецьких і римських авторів [5, с. 21, 199, 379–381, 405–406, 423–424; 6, с. 293]. Останній пише, що Пліній за життя, завдяки своєму талантові, користувався великим авторитетом. В іншому місці він стверджує, що Пліній Секунд вважається надзвичайно освіченою людиною свого часу. Серед інших авторів, які посилаються на Плінія – Апполінарій Сидоній (V ст.), Тертулліан (II-III ст.) та Августин (IV-V ст.). Ієронім Стридонський відводить Плінію перше місце серед римських авторів, які писали про природу.

Авторитет Плінія з тисячоліттями зростав. У XIII ст. Фома Кантимпрейський з Брабанту в передмові до свого енциклопедичного твору «Про природу» відводить йому друге місце після Арістотеля. У середні віки було створено багато енциклопедичних праць, для авторів яких Пліній був незаперечним авторитетом і джерелом. В епоху Відродження високу оцінку твору «Naturalis Historiae» дав Петрарка. Після першого видання твору в 1469 р. його авторитет настільки виріс, що у багатьох навчальних закладах були створені кафедри, де вивчали та аналізували творчість Плінія. Ретельно вивчав Плінія і Колумб, про що свідчать зроблені його рукою помітки на полях збереженого екземпляру «Naturalis Historiae» з

його бібліотеки [16, с. 196–250]. Починаючи з 18 століття авторитет Плінія дещо послаблюється, а його праця піддається критиці. Особливо це відчувається у судженнях Р. Б'янки-Бандінеллі, який стверджує, що Пліній далекий від мистецтва і його по суті не розуміє, поняття естетики для нього чуже [15, с. 4–11]. А Ч. Мурхауз вважає, що Пліній Секунд розуміється в мистецтві на рівні середнього римлянина, у якого недостатньо розвинине естетичне відчуття [19, с. 29–35].

У сучасному мистецтвознавстві є дві точки зору, що розглядають відношення римлян до мистецтва: «проримська» і «антиримська». «Проримська» полягала в тому, що римляни шанували мистецтво, добре розбиралися у ньому, а «антиримська» – римляни не належним чином цінували твори мистецтва. Дослідник Дж. Тойнбі називає абсурдною «антиримську» точку зору, проте і не є затятим прихильником «проримської» [24]. Але, як би там не було, «Naturalis Historiae» Плінія залишається єдиним збереженим джерелом знань про античне мистецтво та лексику, якою користувалися античні митці.

Сьогодення багато чим зобов'язане античності та середньовіччю. Свою роль в цьому зіграв і Пліній, який своїм просвітницьким твором прагнув принести користь людям, знайомлячи їх з науковим та творчим надбанням попередників та сучасників.

«Naturalis Historiae» Плінія Старшого, без сумніву, є надбанням надзвичайної цінності як у галузі літератури, так і в сфері науки чи мистецтва, чи практичного їх застосування. Результати нашого дослідження можуть бути використані як при вивченні самого твору, так і при підготовці фахових словників, а також може представляти інтерес для творчих людей – художників, архітекторів, мистецтвознавців тощо. Наукові пошуки у галузі лексики мистецтва, зокрема у творі Плінія Старшого«Naturalis Historiae», який є цінним джерелом, дасть можливість виявити основні закономірності та шляхи розвитку словникового складу латинської мови, причини та час виникнення кожного слова та зміни значення.

Література:

1. Альбрехт М. История римской литературы / М. Альбрехт // Перевод с немецкого А. И. Любжина. – Москва : Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина, 2004. – Т. 2. – 704 с.

2. Беркова Е. А. Научная литература ранней империи / Е. А. Беркова // История римской литературы / Под ред. С. И. Соболевского, М. Е. Грабарь-Пассек, Ф. А. Петровского. – Москва : Издательство АН СССР, 1962. – Т. 2. – С. 135.

3. Виппер Б. Р. Введение в историческое изучение искусства / Б. Р. Виппер. – Москва : Издательство В. Шевчук, 2008. – 368 с.

4. Виппер Б. Р. История европейского искусствознания. От Античности до конца XVIII века. / Б. Р. Виппер, Т. Н. Ливанова. – Москва : Академия наук СССР, 1963. – 436 с.

5. Геллий Авл. Аттические ночи. Книги I-X / Пер. с лат. А. Я. Тыжова. – Санкт-Петербург : ИЦ «Гуманитарная академия», 2007 – 480 с.

6. Геллий Авл. Аттические ночи. Книги XI-XX / Пер. с лат. А. Я. Тыжова. – Санкт-Петербург : ИЦ «Гуманитарная академия», 2008 – 448 с.

7. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – Москва : Наука, 1974. – 246 с.

8. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. / Пер. М. Гаспарова. – Москва : Астрель, 2011. – 570 с.

9. Литичевский Г. С. Природа моря в контексте натурфилософских представлений Плиния Старшего / Г. С. Литичевский // Архив истории науки и техники. – Вып. 1 : Сб. статей. – Москва : Наука, 1995. – С. 191–209.

10. Лосев А. Ф. История античной эстетики. / А. Ф. Лосев. – Москва : Издательство АСТ, 2000. – Т. 1–8.

11. Плиний. Об искусстве. / Перевод и примечания Б. В. Варнеке. – Одесса, 1918. – 289 с.

12. Плиний Старший. Естествознание: Об искусстве. / Перевод с латинского, предисловие и примечания Г. А. Тароняна. – Москва : Ладомир, 1994. – 941 с.

13. Светоний Гай. Жизнь двенадцати цезарей / Пер. М. Гаспарова. – Москва : Наука, 1993. – 368 с.

14. Beaujean J. Histoire naturelle. Pline L 'Ancien. / J. Beaujean [éd. et trad.]. – 37 vols. – Paris : Les Belles Lettres, 1950.

15. Bianchi-Bandinelli R. Piccoli problemi da risolvere. I: Parrasio, linea, spazio, volume. – CA, 1938. – № 13. – pp. 4–11.

16. Spanische Forschungen der Görresgesellschaft. Reihe 1. – Münster : Aschendorff, 1930. – 402 S.

17. Isager J. Pliny on Art and Society: The Elder Pliny's Chapters on the History of Art. – Odense : Odense University Press, 1991. – 263 p.

18. Jex-Blake K., Sellers E. The Elder Pliny's Chapter on the History of Art. – London, 1896.

19. Moorhouse A. C. A Roman view of Art. – Greece & Rome, 1940. – X. – pp. 29–35

20. Murphy T. Pliny the Elder's Natural History : The Empire in the Encyclopedia. – Oxford : Oxford University Press, 2004. – 233 p.

21. Pliny the Elder. Natural History with an English Translation in Ten Volumes by Harris Rackham. – London : The Loeb Classical Library, 1938–1962.

22. Pliny the Elder. The Natural History. / Translated by John Bostock and Henry Riley. – London, 1855.

23. The Historie of the World. Commonly called, The Naturall Historie of C. Plinius Secundus. / Translated into English by Philemon Holland, Doctor in Physic. – London, 1601.

24. Toynbee J. M. C. Some Notes on Artists in the Roman World. – Brussels : Latomus, 1950. – Volume VI. – 56 p.

УДК 8.811.112.2

Г. Л. Лисенко, З. В. Чепурна,
Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З АНІМАЛЬНИМ КОМПОНЕНТОМ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті аналізуються останні дослідження в галузі фразеології, розглядається класифікація ФО з АК за ступенем семантичної злитності компонентів, пропонується поділ анімалізмів на групи, вивчається можливість фразеологічного та нефразеологічного перекладу ФО з АК з німецької мови українською, а також застосування таких лексичних перекладацьких трансформацій як антонімічний переклад, конкретизація та генералізація.

Ключові слова: *семантична злитність, фразеологічний переклад, перекладацькі трансформації, анімальний компонент, характеристика, явище, оцінка, фразеологічні вирази, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення.*

PROBLEMS OF TRANSLATION OF THE GERMAN PHRASEOLOGIKAL UNITS WITH ANIMAL COMPONENTS INTO UKRAINIAN

The article analyses the latest researches in the sphere of phraseology. Classification of PU with AC according to the degree of components' semantic continuity is regarded, division of animalisms into groups is proposed, possibility of phraseo-

© Г. Л. Лисенко, З. В. Чепурна, 2015

logical and non-phraseological translation of PU with AC from German into Ukrainian as well as use of lexical translation transformations, namely, antonymic translation, concretization and generalization are studied.

Keywords: *semantic continuity, phraseological translation, translation transformation, animal component, characteristic, phenomenon, score, phraseological expressions, phraseological unity, phraseological combinations,concretization, generalization.*

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА НЕМЕЦКИХ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С АНИМАЛЬНЫМ КОМПОНЕНТОМ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

В статье анализируются последние исследования в области фразеологии, рассматривается классификация ФО с АК по степени семантической слитности компонентов, предлагается разделение анимализма на группы, изучается возможность фразеологического и нефразеологичного перевода ФО с АК с немецкого языка на украинский, а также применение таких лексических переводческих трансформаций как антонимический перевод, конкретизация и генерализация.

Ключевые слова: *семантическая слитность, фразеологический перевод, переводческие трансформации, анимальный компонент, характеристика, явление, оценка, фразеологические выражения, фразеологические единства, фразеологические сочетания.*

Головною ознакою фразеологічних одиниць, яка відрізняє їх від інших значущих одиниць, слів і термінологічних сполучень є семантика, їх образний зміст, а, отже, розгляд семантичної сутності анімального компоненту в складі фразеологічної одиниці та шляхи його семантичного перетворення представляють собою неабиякий інтерес для філологів-науковців.

Успішний розвиток сучасної фразеології дозволив мовознавцям висунути поняття стержневого компоненту, який вирізняється більшою кількістю оцінок його змістових та формальних властивостей. Питанням статусу компонента фразеологічних одиниць (ФО) займався О.В. Жуков. Розгляд різноманітних точок зору на компонент ФО, а також аналіз наукових дефініцій компонента і їх синтез дали змогу О.В. Жукову запропонувати нову оригінальну точку зору на компонент, яка полягає в наступному: компонент не існує до фразеологізму, він вторинний, похідний. Значення компоненту має потенційний, ймовірний характер. Компонент набуває цього значення після того, як сформована ФО. На думку О. В. Жукова компонент не має позасистемних значень ні перед утворенням ФО, ні після нього [3, с. 22]. Питання про визнання чи невизнання компонента ФО власне словом – одне з суперечливих у фразеології. Деякі лінгвісти вважають, що компоненти ФО втрачають основні властивості слова (Л.А. Новиков, W. Fleischer, A. Iskos та інші). Ряд вчених притримуються думки, що компоненти ФО є словами і зберігають їх основні ознаки (И. И. Чернышева та ін.). В. П. Жуков вважає, що компоненти ФО в будь-якому разі беруть участь у формуванні фразеологічного значення, завдяки чому вони мають певну семантичну самостійність. Наукова **новизна** статті полягає в комплексному розгляді ФО з АК в німецькій мові в перекладацькому аспекті. Отже, **предметом** нашого інтересу є ФО з анімальним компонентом. Вивчення питання про участь анімального компонента в створенні фразеологічного значення, а також питання перекладу ФО з АК українською мовою є **теоретично значимими** для сучасної теорії перекладознавства. В якості досліджуваних нами ФО виступають назви домашніх тварин, диких звірів. Земноводних, комах, тощо. Такі лексико-семантичні одиниці називаються анімалізмами. Парий А.В. вважає, що анімалізм «як особливий словесний знак є важливою комунікативною одиницею», яка відіграє надзвичайно важливу роль в житті суспільства [5, с. 76]. Цим пояснюється необхідність вивчення природи семантичної сутності анімалізму, визначення його місця в системі мови та відношення до інших елементів лексико-семантичної системи мови. Науковці вважають, що при фразеологізації анімальний компонент зазнає якісних змін та набуває нових ознак. **Об'єктом** нашої статті є семантична сутність анімалізму як елемента лексико-семантичної системи, здійснення семантичного перетворення, якісні зміни при фразеологізації, роль асоціацій у формуванні ФО з анімалізмом.

Призначення семантики анімалізму полягає в тому, щоб через образне уявлення вказати на денотат, конкретизуючи його і даючи йому емоційну оцінку. ФО з анімальним компонентом охоплюють головним чином сферу емоцій та почуттів, а також різноманітну гамму оцінок. Ми вживаємо фразеологізми, щоб шляхом конкретизації через образне уявлення виразити певне ставлення до предмета, що супроводжується його емоційною оцінкою. Отже, ставлення людини до предмету думки виражається саме в семантиці.

ФО з АК є структурною одиницею мови, яка характеризується повним чи частковим семантичним перетворенням анімалізму, який позбавлений семантичної самостійності і, внаслідок цього, втратив лексичне значення в результаті деактуалізації. Семантична деактуалізація анімалізму фразеологічної одиниці спричиняє втрату предметної спрямованості, а, отже, семантичної співвіднесеності з відповідними словами вільного вжитку. Не зважаючи на втрату анімальним компонентом фразеологізму основних ознак слова вони беруть участь у створенні фразеологічного значення, що свідчить про певну семантичну самостійність компонентів [4, с. 123]

Як підтвердження згаданого вище розглянемо наступну фразеологічну одиницю: *aus einer Mücke einen Elefanten machen – робити з мухи слона.* В даному випадку анімалізми втрачають своє основне значення назв біологічних видів тварин, проте семантична самостійність компонентів зберігається, хоч і в незначній мірі. Цей фразеологізм має значення «перебільшувати» – з такої малої істоти як *комар* зробити такого велетня як *слон*. Тобто анімалізм зберігає сему «розмір».

Розглянемо роль анімалізму у відображенні ознаки при порівнянні як одного з видів семантичного перетворення, при якому характеристика і узагальнений образ представлені окремо. Іншими словами, анімалізм у складі компаративних фразеологічних одиниць називає не саму особу чи явище, а вказує на його певні характеристики та дає оцінку. Напр.: *schlafen wie ein Murmeltier.* Загальне значення фразеологізму визначається властивістю байбака міцно спати. *Rot wie ein Krebs- червоний як рак.* Асоціація з червоним кольором ґрунтується на особливості раків набувати червоного кольору при потраплянні в окріп. *Grausam wie ein Tiger-лютий як тигр.* Значення ФО пояснюється біологічним фактом.

Анімалізми в структурі ФО виступають зазвичай об'єктом порівняння. На підставі вище розглянутих фразеологізмів можна стверджувати, що цілісне значення ФО формується на основі значення анімалізмів. Це дає можливість згрупувати анімалізми в декілька груп:

1. Найменування домашніх тварин: *der Ochse*: dumm wie ein Ochse, *die Ziege*: so eine alte Ziege, *der Esel*: zum Esel machen, *das Pferd*: das beste Pferd im Stall, *die Kuh*: eine bunte Kuh, *die Katze:* die Katze im Sack kaufen, *der Hund:* da liegt der Hund begraben, *das Schwein:* Schwein haben.

2. Найменування диких тварин: *der Hase:* alter Hase, *der Fuchs:* was der Löwe nicht kann, das kann der Fuchs, *der Wolf*: wie der Wolf in der Fabel, *die Maus*: wie Mäuse in der Speckseite leben, *der Bär*: gesund wie ein Bär, *der Löwe*: der Löwe des Tages, *der Tiger*: grausam wie ein Tiger, *der Affe*: sich einen Affen kaufen, *der Elefant*: sich benehmen wie ein Elefant im Porzellanladen.

3. Найменування птахів: *der Hahn:* den roten Hahn aufs Dach setzen, *das Huhn*: mit den Hühnern aufstehen, *der Storch*: wie der Storch im Salat, *der Sperling*: ein Sperling in der Hand ist besser als eine Taube auf dem Dach, *die Nachtigall*: die Nachtigall einer Gruppe sein, *der Strauß*: er steckt den Kopf in den Sand wie der Vogel Strauß.

4. Найменування риб: *der Aal*: den Aal beim Schwanze fassen, *der Hecht:* ein toller Hecht.

5. Найменування плазунів: *die Natter:* eine Natter am Busen nähren, *die Schlange*: Schlange stehen.

6. Найменування комах: *die Mücke:* aus einer Mücke einen Elefanten machen, *die Fliege:* eine leichte Fliege, *der Floh:* einen Floh für einen Elefanten ansehen.

7. Найменування земноводних: *der Frosch:* er hat Frösche im Bauch.

8. Найменування червів та молюсків: *die Schnecke:* kriechen wie eine Schnecke, *der Wurm:* einen Wurm im Kopf haben.

Крім анімалізмів назв тварин до класу анімалізмів слід віднести також слова, похідні від них. Розглянемо декілька прикладів: Лексема *bocken* походить від слова *der Bock – козел, цап.* Як відомо, ця тварина дуже вперта. Тому це слово має значення *упиратися*.

Слово *eseln* має два значення: 1) тяжко працювати, гнути спину; 2) зробити дурницю. Це слово утворене від анімалізму *Esel – осел.* Осел з давніх-давен був твариною, яка виконувала в господарстві всю важку роботу, крім того, ця тварина асоціюється з поняттям «дурний». Аналогічним чином утворені анімалізми *dachsen, äffen, kälbern* та інші.

Таким чином, завдяки асоціативному мисленню в свідомості людини відображається суб'єктивне бачення світу. Асоціації, які виникають на основі реальних властивостей об'єктів, позначуваних словом, чи уявлень про них, сприяють формуванню у компонентів нових значень і слугують мотивом для семантичного переосмислення фразеологічних одиниць. Отже, анімалізм як компонент називає не саму особу чи явище, а вказує на їхні певні характеристики [2, с. 124].

На сьогодні відомі кілька класифікацій фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом. Одна з перших була зроблена французьким мовознавцем Ш. Балі, а пізніше доповнена російським вченим В. Виноградовим. Він виокремлює ФО з АК за ступенем злитності компонентів: *фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення*. Проте, деякі вчені (І. І. Чернишова, A Iskos) дотримуються широкого розуміння фразеології та відносять до складу ФО ще і *фразеологічні вирази*, до яких належать прислів'я, приказки та крилаті вирази.

Фразеологічні вирази або ідіоми визначають як семантично неподільні ФО, значення яких не випливає зі значень їх компонентів*: Da liegt der Hund Begraben! – Ось де собака заритий!* Для більшості зрощень є характерною відсутність живого синтаксичного зв'язку між його компонентами, тобто, синтаксична неподільність. Синтаксична єдність та синтаксична неподільність дають змогу зрощенням виступати еквівалентами слів: *j-n zur Eule machen – j-n auslachen, spotten (висміювати кого-небудь).*

Компоненти фразеологічних єдностей втрачають предметну (денотативну) спрямованість і починають відображати таку позамовну дійсність (предмети, явища, властивості, тощо), з якою втратили (повністю або частково) зв'язок самі по собі компоненти: *Fliegen fangen – ловити мух(байдикувати).* Для фразеологічних єдностей характерна семантична двоплановість. У зворотах окремо взятих від контексту не можливо визначити їхню семантику, бо такі словосполучення можуть вживатися як вільні, у прямому значенні, так і як фразеологічні в переносному, тобто вони є омонімічними. Сказане можна проілюструвати двома прикладами: *1. Der Junge näherte sich einem Ochsen und wollte ihn bei den Hörnern packen. 2. Er packte sofort einen Ochsen bei den Hörnern und fragte ob sie ihn heiraten wollte.*

Фразеологічні сполучення виникають внаслідок окремого сполучення семантично перетвореного компонента, Анімальний компонент набуває в процесі семантичного переосмислення фразеологічно зв'язаного значення, яке сприяє формуванню серійної сполучуваності зі словами певної семантичної групи, підсилюючи таким чином образність: *essen(schlafen) wie ein Dachs, wie ein Murmeltier.*

Фразеологічні вирази характеризуються стійкістю у своєму складі та вживанні семантичною подільністю та складаються зі слів з вільним значенням. У сфері фразеологічних виразів з АК можна знайти ФО комунікативного та номінативного характеру. До перших належать комунікативні одиниці, які передають ціле повідомлення, вживаються або самостійно, або як базисний мовний знак більш складного за структурою речення. Це головним чином комунікативні одиниці афористичного характеру: *wo Bienen sind da ist auch Honig.* Інші вживаються як номінативні одиниці, які називають те чи інше явище екстралінгвістичної діяльності, виступають як образні та виразні еквіваленти слів: *furchtsam wie ein Hase.*

В залежності наявності чи відсутності в мові перекладу еквівалентів виділяємо два основні способи перекладу ФО з АК:

– Фразеологічний переклад;

– Нефразеологічний переклад (за відсутності фразеологічних відповідників чи аналогів).

Фразеологічний переклад передбачає: а) *переклад фразеологічним еквівалентом,* тобто фразеологізмом української мови рівноцінним одиниці оригіналу за всіма показниками, тобто він повинен мати таке саме денотативне та конотативне значення. Мова йде про абсолютну і повну еквівалентність, яка свідчить про дуже високі вимоги, які стоять перед фразеологічним еквівалентом [4, с. 153]. Відносний фразеологічний еквівалент відрізняється від абсолютного лише тим, що має порівняно з ФО оригіналу лише один відмінний показник: інші часто синонімічні компоненти, незначні зміни синтаксичної структури, тощо. Різниця може полягати в лексичній або синтаксичній сполучуваності. Порівняємо: *Da lachen ja die Hühner – Та це ж курам на сміх*! б) *переклад фразеологічним аналогом.* Існують фразеологічні еквіваленти на новій метафоричній основі. Такі відносні еквіваленти деякі мовознавці (Комиссаров, Рецкер) називають аналогами. Наприклад: *wie die Mäuse in der Speckseite leben – кататись як сир в маслі.* В)*переклад ФО з АК із застосуванням трансформацій.* У даному випадку можливе застосування а) антонімічного перекладу: *das Kalb will klüger sein als die Kuh – Яйця курку не вчать.* б) застосування конкретизації: *jedem Vogel gefällt ein Nest – кожен кулик своє болото хвалить.* в) застосування генералізації: *den schlafenden Löwen aufwecken – будити звіра в кому-небудь.*

Нефразеологічний переклад передбачає відтворення ФО за допомогою лексичних, а не фразеологічних засобів. Такий переклад досить рідко, буває повноцінним, завжди є певні втрати, що і змушує перекладача звертатись до нього лише у крайньому випадку. До цього виду перекладу деякі вчені відносять *лексичний* переклад, *калькування* та *описовий* переклад. До лексичного перекладу віднесемо ФО з АК *sich D einen Affen kaufen – залити очі, напитися.* В українській мові ФО має семантично еквівалентне словосполучення. В якості *калькування* можна розглянути наступний приклад: *Bärenkräfte haben – мати ведмежу силу*. *Описовий* переклад ФО з АК зводиться до перекладу не самого фразеологізму, а його тлумачення. Це можуть бути пояснення, описи, порівняння і т. і. Наприклад: *seinem Affen Zucker geben – віддаватись нестримним веселощам, потурати власним бажанням.*

Нашим **подальшим дослідженням** може бути розгляд німецьких ФО з АК з точки зору національно-культурного надбання народу з урахуванням їхніх структурних та семантичних особливостей.

Література:
1. Коптілов В.М. Теорія і практика перекладу : Навчальний посібник / В. М. Коптілов. – Київ : Юніверс, 2002. – 280 с.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение : общие и лексические вопросы / В. С. Виноградов. – Москва : Издательство ИОСО РАО, 2001. – 400 с.
3. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов / В. П. Жуков. – Москва : Русский язык, 1984. – 336 с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учебник для институтов и факультетов иностранных языков/ В. Н. Комиссаров. – Москва : Высшая школа, 1990. – 253 с.
5. Парий А. В. Фразеологические единицы с анимальным компонентом в современном немецком языке : Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук / А. В. Парий. – Киев : Киевский государственный педагогический институт иностранных языков, 1987. – 203 с.

УДК 811,111'373.7

Л. О. Лисенко,
Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград

КОНЦЕПТ «КОЛІР» В АНГЛОМОВНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ЯК ПРОЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦИФІКИ

Статтю присвячено розгляду особливостей вербалізації кольорових концептів, які мають національну специфіку у фразеологічній картині світу англійської мови. Проводиться аналіз на базі кольоронімів «синій / блакитний», «білий», «чорний», «червоний».
Ключові слова: *фразеологічна картина світу, фразеологічна одиниця, концепт, колоронім.*

THE CONCEPT «COLOUR» IN THE ENGLISH PHRAZEOLOGICAL WORLDVIEW AS A MANIFESTATION OF NATIONAL SPECIFIC
The article considers the process of verbalization of colour concepts as the national specific of the English phraseological worldview. Also, colouronyms «blue», «white», «black» and «red» have been analysed.
The comparison of colour in different languages made it possible to identify the specific of the national outlook. It is established that the concept of colour is one of the principles of culture that reflects the ways of formation and development. Our investigation showed that in English colour concepts such as «blue «, «white», «black» and «red» are the most widespread, and colouronym «blue « occupies a leading position.
Key words: *phraseological worldview, phraseological unit, concept, colouronym.*

КОНЦЕПТ «ЦВЕТ» В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КАРТИНЕ МИРА КАК ПРОЯВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ СПЕЦИФИКИ
Статья посвящена рассмотрению особенностей вербализации цветовых компонентов в английском языке, которые обладают национальной спецификой во фразеологической картине мира английского языка. Проводится анализ на базе колоронимов «синий / голубой», «белый», «черный», «красный».
Ключевые слова: *фразеологическая картина мира, фразеологическая еденица, концепт, колороним.*

Дослідження кольороназв у лінгвістиці має доволі довгу історію: цієї проблематикою займалися такі дослідники, як Р. Алімпієва, Ю. Апресян, Н. Бахіліна, Л. Грановская, Л. Зубова, А. Кириченко, А. Критенко, Л. Миронова, В. Московичь, та ін. При цьому об'єктом дослідження часто ставали не тільки способи найменування кольорів у тій чи іншій мові, а й використання кольористики в усіх інших сферах життя та мистецтва, а особливо в літературі. Так, у поезії його використовують для передачі кольорового еквіваленту дійсності, емоційно-смислового настрою твору та його символіки. Результати численних досліджень кольору в різних галузях науки детально висвітлили такі основні аспекти цього явища, як його психологічні характеристики М. Люшер, Г. Клар), психосемантику (Р. Фрумкіна) та символіку (В. Бауер).Окрім цього, на сьогоднішній день науковці дали відповідь на низку питань, пов'язаних із проблематикою кольору, серед яких роль прототипу в мовній концептуалізації кольору (А. Вежбицька) та роль кольору в актуалізації архетипного образу (К. Юнг).

Протягом останніх десятиліть, з формуванням нової, когнітивно-комунікативної або функціональної парадигми у лінгвістиці спостерігається зростання інтересу до цієї проблематики. У контексті сучасної лінгвістичної парадигми вивчення категорії кольору в мові потребує інтегрованого підходу. Так, дослідники зазначають, що в історії вивчення слів-кольоронайменувань склалися лінгвістична, психологічна, культурно-антропологічна традиції. Дослідження кольорономінацій відбувається в різних мовознавчих галузях – етимології, словотворі, ідіостилістиці, лінгвостатистиці, психолінгвістиці [10].

Зацікавленість цією тематикою демонструють як західні дослідники, так і вчені всього пострадянського простору. В когнітивному і соціокультурному аспектах найменування кольорів розглядали Р. Адамсон, Дж. Ван Брейкел, А. Вежбицька, Р. Кассон, К. Келлі, М. Кріг, Л. Маффі, В. Меррифілд, Б. Сондерс та ін. Серед українських дослідників проблемами лінгвоколористики цікавилися І. Бабій, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, Г. Яворська та ін. Аналіз лексико-семантичної групи кольору проводили на матеріалі багатьох мов у таких напрямах: зв'язок і взаємодія між концептуалізацією кольору носіями мови і розвитком словника кольороназв у мові (досліджували Б. Берлін, Т. Прістлі, П. Кей), колір крізь призму психолінгвістики (О. Василевич, Р. Фрумкіна, А. Залєвська), структурний і семантичний аналіз кольороназв (А. Кириченко, В. Франчук, Т. Пастушенко), історія виникнення та розвитку колірних лексем (М. Чикало, О. Дзівак), та ін. [4].

На думку Г. Яворської, назви кольорів як об'єкт дослідження виявилися надзвичайно цікавими у кількох важливих відношеннях: на матеріалі різних мов світу їх розглядали як з погляду проблеми мовних універсалій, так і у ракурсі семантичної типології мов, у процесі виявлення національно-специфічних моделей світу, адже назви кольорів переконливо свідчать про відмінні засоби мовної концептуалізації світу [10, с. 42].

У галузі когнітивної семантики на увагу заслуговує праця А. Вежбицької, в якій авторка при дослідженні мовних концептів кольору запропонувала враховувати стійкі асоціативні зв'язки, що існують між концептом та його «еталонним» носієм – прототипом – у свідомості людей, які користуються цим концептом (наприклад, для синього кольору таким прототипом буде небо, для зеленого – рослинність, для червоного – вогонь та кров тощо). Однак при цьому важливо враховувати той факт, що в різних лінгвокультурах такі прототипи можуть не тільки не збігатися, а й кардинально різнитися між собою, адже сприйняття кольору пов'язане з певними «універсальними елементами людського досвіду», які по-різному концептуалізуються в різних мовах [3, с. 231-290].

© Л. О. Лисенко, 2015

Зіставлення кольороназв у різних мовах – один із найпопулярніших напрямів сучасних досліджень, що дає змогу виявити специфіку національного світобачення. Питання позначення кольорів і використання колоративів у тій чи іншій лінгвокультурі є невід'ємною складовою проблематики мовної картини світу, яку активно досліджують передусім у межах таких напрямів, як когнітивна лінгвістика, лінгвоконцептологія та лінгвокультурологія. Відомо, що в основі мовної картини світу лежить більш широке поняття картини світу, яку визначають як упорядковану сукупність знань про дійсність, сформовану в суспільній, груповій чи індивідуальній свідомості. Мовна ж картина світу – це лише фрагмент загальної картини світу, зафіксований засобами мови у процесі життєдіяльності людей та набуття ними практичного досвіду. Таким чином, оточуючий людину світ переломлюється в її свідомості через культуру, модифіковану на основі індивідуальних сприймань особистості. На ставлення людини до світу також впливає безліч суб'єктивних факторів, починаючи від її життєвої позиції і закінчуючи глибиною знань про світ, у результаті формується спрощена модель оточуючої дійсності, яка допомагає індивіду орієнтуватися у складному світі.

Переконливим прикладом цього може бути сприйняття кольорів у різних культурах та їх номінація.

Назва кольору допомагає зрозуміти ті когнітивні процеси й механізми, які лежать в основі не лише первинної мовної категорії, а й вторинної номінації.

Варто зазначити, що у культурно-семантичному просторі різних мов можна виділити вербіалізовані у них універсальні та національно-специфічні поняття, тим самим ми отримуємо ключ до розуміння напряму думок і почуттів народівносіїв цих мов.

За свідченням А. Вержбицької, колірні концепти пов'язані з певними «універсальними елементами людського досвіду», які умовно можна визначити як день (білий), ніч (чорний), сонце і вогонь (червоний), рослинність (зелений), небо (синій) і земля (коричнеий) [14, с. 23].

Феномен кольору – предмет вивчення багатьох фундаментальних наук. З погляду психології відчуття кольору – одна зі специфічних реакцій ока й мозку на світлові частотні коливання. «Світ безбарвний, кольору в природі немає, є враження про якусь реальність, представлене в відчуттях кольору. Внаслідок цього реальність колірного ряду уявною» [7, с. 45].

Колір є однією з констант або одним із принципів культури, що може служити «своєрідною моделлю розвитку, що відображає шляхи формування, освоєння, закріплення в культурній пам'яті не тільки загальних, але й національно забарвлених культурно-значимих концептів» [5, с. 109].

Колір виступає однією з основних категорій культури, «фіксуючу унікальну інформацію про колорит навколишньої природи, своєрідності історичного шляху народу, взаємодії різних етнічних традицій, особливості художнього бачення світу» [5, с. 109].

У *кольорі* може виражатися відношення людини до явищ навколишньої природи. *Колір* виступає як змістовний елемент культури, за допомогою якого можна охарактеризувати, систематизувати предмети, соціальні установки й поняття.

У кожного народу з найдавніших часів колір був одним із засобів осмислення світу. Згодом сфера використання кольорів у символічному значенні розширилася. Кольори стали вживатися для характеристики простору й часу, стали позначенням певних соціальних груп.

Когнітивна модель кольору, на думку Є. Белявской має три рівні:

1. Рівень гештальной репрезентації, тобто, як мислитися концепт «колір». На даному рівні при дослідженні концептів «колір» треба «виявити концептуальні схеми, які відбивають міфічну модель світу» [1, с. 85].

2. Рівень концептуального поля. Образна модель концепту сприяє визначенню системи знань і уявлень, що склалися в національному світосприйманні. На основі системи знань і уявлень створюється концептуальне поле, що містить у собі наступні параметри:

• колір як просторовий орієнтир (верх-низ);
• колір як часовий параметр;
• колір як об'єкт почуття (добре-погано) – *black deed – чорне діло, dark days – чорні дні, біла/чорна магія – white/black magic;*
• колір як об'єкт пізнання й думки;
• колір як соціальний параметр – [5, с. 112].

3. Рівень семантичних узагальнень. На даному рівні варто виявити ті семантичні узагальнення, які властиві тій або іншій мові.

Таким чином, моделювання концепту допомагає виявити семантичні механізми, що викликають метафоричні вживання кольорів.

Наш аналіз показав, що в англійській мові такі кольорові концепти, як «синій / блакитний», «білий», «чорний» та «червоний», є найбільш широко розповсюдженими, причому кольоронім «синій / блакитний» займає провідну позицію.

У результаті дослідження нам вдалося виявити більше 35 фразеологічних одиниць з кольоронімом «синій/блакитний», поданих у різних словниках [6; 11; 12; 13]: (to) be blue / feel blue / have the blues / sing the blues; blue blood; blue-collar worker; blue funk / fear; blue law; blue Monday; blue-pencil; blue print; blue ribbon; blue stocking; blue streak; once in a blue moon; out of the blue; true blue; the Blue and the Gray; by all that's blue; the Cambridge blues / the light blues; the Oxford blues / the dark blues; till all is blue, like a bolt from the blue та ін.

Учені відзначають, що в англійській, французькій та німецькій мовах категорійне розрізнення синього і блакитного є відсутнім, а відтінки синього активізуються за допомогою ад'єктивних уточнювачів: light-blue «блакитний», dark-blue «синій» [14, с. 156; 3, с. 257]. В англійській фразеологічній картині світу виділяються схожі фразеологічні одиниці: the light blues, the dark blues, – які без розуміння специфіки національної культури, без фонових знань мови не забезпечують виявлення їх семантичного значення. Ці ідіоми мають синоніми, наприклад: the light blues / the Cambridge blues; the dark blues / the Oxford blues. Вони позначають колір форми спортивних команд Кембриджа та Оксфорда, причому у першому випадку мається на увазі блакитний колір, а у другому – синій [6].

Проте розповсюдженість вживання синього кольору у фразеологічних одиницях зумовлена перш за все його співвідносеністю з небом (його глибиною, прозорістю, сталістю) та океаном, який оточує людей, що мешкають на Туманному Альбіоні, з усіх боків.

Компонент blue зі значенням «небо / повітря» ввійшов до складу таких фразем, як like a bolt from the blue, a shot in the blue, to vanish / disappear in the blue.

Фразеологічні одиниці з компонентом blue продовжують асоціативний ряд, що ґрунтується на сприйманні синього як небесного кольору, що символізує світлий початок (a bit of blue sky; blue bore),позитив (blue of the plum), щось неосяжне, те, до чого варто прагнути (blue rouse).

В англійській фразеології національну специфіку такого сприймання підтверджують знайдені нами приклади негативної конотації кольороніму «синій / блакитний»: (to) be blue / feel blue / have the blues / sing the blues(нудьгувати, бути у пригніченому стані); blue funk / fear (сильний переляк, страх, паніка) і т.ін. У деяких словниках англійської мови знаходимо таке уточнення семантики лексеми blue: «похмурий, нещасний, меланхолійний, у пригніченому стані» [13, с. 105].

Таким чином, символічний аспект функціонування номінації синього / блакитного отримує специфічну національно-культурну конотацію, яка спричинена як психологією сприймання цього кольору носіями англійської мови, так і їхніми історико-культурними особливостями.

Варто зазначити, що у фразеологічній картині світу англійської мови на особливу увагу заслуговує також кольорова тріада «білий – чорний – червоний», яка зумовлена подібністю природних, соціально-історичних та психічних процесів, котрі відбуваються, відповідно, у природі, суспільстві та свідомості людини.

Аналіз фонетичного матеріалу показав, що за розповсюдженням фразеологічних одиниць кольоронім «white» займає лідируючу позицію серед досліджених нами словосполучень. Так, нам вдалося знайти близько 30 прикладів вживання цього кольороніму у словниках: white as a sheet / as driven snow / as ashes / as marble / as a ghost / as death; white as milk / a lily / as chalk / as ivory; white-collar worker; white elephant; white flag; white heat; white lie; white paper; white tie; whitewash; (to) call / make white black; white caps / horses; (to) fly / show the white feather; (to) wash a blackmoor white; (to) wash an Ethiopian white; (to) stand on a white sheet тощо [6; 11; 12; 13].

У бінарній позиції світлого і темного, білого і чорного виділяються такі універсалії, як чистота і приналежність до чогось світлого (white dress, white meat, white bread, white man, white lie, to put on a white sheet). У той же час білий колір у деяких випадках може символізувати поганий стан здоров'я (white as a sheet / as driven snow / as ashes / as marble / as a ghost / as death). Серед інших фразеологічних одиниць з компонентом white, що мають негативне значення, на особливу увагу, на наш погляд, заслуговують to show the white feather «злякатися» та white elephant «обтяжливе майно, подарунок, якого важко позбутися», оскільки незнання англійської національної специфіки часто призводить до неправильного вживання цих фразеологічних одиниць. Так, у першому випадку мова йде про біле перо як про символ боягузтва та малодушності; виникнення цієї ідіоми пов'язане з таким видовищем, як бій півнів (якщо у хвості півня було біле перо, це свідчило про погану природу і, як наслідок, про незадовільні бойові якості птаха). Із часом біле перо почали надсилати тим людям, яких хотіли звинуватити у боягузтві, зокрема – в ухилянні від військової служби. У другому випадку маємо справу з історичною реалією: коли король Сіаму хотів розорити когось із своїх підданих, він дарував їм священного білого слона, утримання якого коштувало дуже дорого. фразеологічних одиниць

Аналіз досліджуваних фразеологічних одиниць показав, що кількість фразеологічних одиниць з кольоронімом white приблизно дорівнює кількості фразеологічних одиниць з кольоронімом black: black and blue; black and white; blackball; black humor; blacklist; blackmail; black market; black out; black sheep; black tie; (to) be in the black; black and tan; the Black and Tans; black as a crow / as coals / as shades / hell / night; black or white; (to) climb / go / get into the black; not so black as one is pained; (to) prove that black is white; (to) put up a black; two blacks do not make a white та ін. [6; 11; 12; 13]. І це дивно, оскільки день і ніч, світле й темне та їх відповідні номінації є такими універсалі ями, які притаманні будь-якій культурі, причому їх національні особливості проявляються у фразеологічних одиницях, у яких досліджувані кольороніми є їх важливими компонентами.

В англійській мові словосполучення з номеном «чорний» традиційно мають негативну конотацію (black mate, to blackball, black books, black sheep, the gentleman in black, black lie, black magic, black and blue, black list, black market, black shirt, black flesh / stock, to depict in black colours / to paint something black).

Також нам вдалося виявити і позитивне значення кольороніму black у такій фразеологічній одиниці, як to be in the black – «мати гроші на банківському рахунку, успішно займатися бізнесом». Відповідно до словника Longman Idioms Dictionary ця фразеологічна одиниця означає, що, коли якась особа має гроші у банку, це вказує цифрами, надрукованими чорним кольором [12: с. 26].

Англомовний матеріал також дозволяє виявити немало (близько 25) фразеологічних одиниць з колоронімом «червоний», який за кількість займає третє місце в досліджуваній нами тріаді: (to) be in the red / put in the red / go in to the red / come out of the red; a red cent; red eye; red flag; red-handed; red hot; red-letter day; red neck; red tape; (to roll out) the red carpet / (to) see red; red as a beet / as a boiled lobster / as a turkey-cock; red as a cherry / a rose / a poppy / fire / blood; red ribbon; red under the beds; the red white and blue та ін. [6; 11; 12; 13].

Червоний колір універсально асоціюється у різних народів з кров'ю, вогнем, а також з червоною глиною, яка тісно пов'язана з людиною.

Архетипний зв'язок між червоним кольором (кров, вогонь) і часом емоційної напруги людини (полювання, воєнні дії, жертвоприношення) знайшли своє відображення у таких словосполученнях, як red flag, to see a red light, red cock.

В англійській мові функціонує значна кількість фразеологічних одиниць з компонентом red, які є національно-специфічними саме для фразеологічної картини світу англійської мови, наприклад, red tape «канцелярська тяганина», be in the red «мати борги», red carpet «особливо гарне ставлення», red herring «привід для відволікання уваги, для замилювання очей», the red, white and blue «англійський флот та армія» або «англійський державний прапор – за кольорами, які входять до нього» тощо.

Таким чином, кольоровий словник слів, об'єктивне сприймання кольорів носіями національних мов у колірно-категоріальних концептах дозволяє виявити не стільки вплив мови на мислення (гіпотеза Сепіра-Уорфа), скільки вплив перцептивно-когнітивних факторів на категоризацію кольору.

Мета роботи досягнута, було проаналізовано лінгвістичне наповнення концепту «колір» в англійській та українській культурах. Досить велика площа перетину колірної лексики української та англійської мов зумовлена універсальністю колірної характеристики як такої. Дивергентність найчастіше простежується на рівні емоційно-експресивних, асоціативних та символічних конотацій українських та англійських фразеологізмах на позначення кольору.

Основною проблемою при перекладі фразеологічних одиниць цільовою мовою виявляється необхідність передати значення візуальних денотативних сем, які слугують основою для активізації асоціацій, та конотативного макрокомпонента, котрий вміщає багатоаспектну етнокультурну інформацію.

Отже, дослідження охопило основні аспекти перекладу колірних лексем, що функціонують у мовленні як предметно-логічні означення, та компоненти фразеологізмів.

Література:

1. Белявская Е.Г. Семантическая структура слова в номинативном и коммуникативном аспектах (когнитивные основания формирования и функционирования семантической структуры слова). – М., 1992. – 345 с.

2. Вежбицка А. Обозначения цвета и универсалии зрительного восприятия / Анна Вежбицка // Язык. Культура. Познание. – М. : Русские словари, 1996. – С. 231–290.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 282 с. (48, 152, 153)
4. Голубь Л. А. Сквозные мотивы языковой картины мира (на примере семантического поля «цвет» в английском и русском языках) : автореф. дис… канд.. филол. наук [Электронный ресурс] / Л. А. Голубь. – М., 2006. – Режим доступа : psycholing.narod.ru/auto/golub.pdf
5. Жаркынбекова Ш. К. Моделирование концепта как метод выявления этнокультурной специфики / Ш. К, Жаркынбекова // Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ. – Братислава, 1992. – 25 с.
6. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь [лит. ред. язык, 1984. – 944 с.
7. Мостепаненко Е.М. Свет в природе как источник художественного творчества // Художественное творчество. – 1986. – № 3. – С. 4–9.
8. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация / А. П. Садохин. – М. : Альфа, 2006 – 286 с. (196, 197).
9. Упорова С. О. О методологии анализа цвета в художественном тексте// Художественное творчество. – 1986. – № 4. – С. 7–19.
10. Яворська Г. М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації) / Галина Михайлівна Яворська // Мовознавство. – 1999. – № 2–3. – С. 42–50.
11. English in color: 61 Colorful Idioms in English with Practical exercises / D. Curry. – Washington, 1993 – P. 66.
12. Longman Idioms Dictionary. – Harlow: Addison Wesley Long Limited, 1998. – 398 p.
13. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Lexicon Publications, Inc, 1993. – 1216 p.
14. Wierzbicka A. The meaning of colour terms: Semantics, culture and cognition / A.Wierzbicka // Cognitive Linguistics1, 1. – 1990. – P. 23.

УДК 811.111'373:159.942:659.1(045)=111

М. О. Марценюк, І. М. Фельцан,
Мукачівськмй державний університет, м. Мукачів

ЕМОТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКА СФЕРИ ТУРИЗМУ, ЯК ЗАПОРУКА ЗДІЙСНЕННЯ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основою будь-якої економічної діяльності є ділове спілкування. Від рівня його опанування залежить успіх переговорів, ефективність взаємодії з партнерами та клієнтами. Сфера відпочинку функціонує на перетині різних культур, що характеризуються комунікативними нормами. Комунікативна навичка є першочерговою при відборі працівників туристичної сфери, проте, професійна туристична комунікація повинна бути емотивно коректною, та не бути тотожною до балакучості. Емотивна компетентність є базою, на якій будуються успішні відносини між клієнтами та тими, хто пропонує туристичну послугу.

Ключові слова: *міжкультурне спілкування, комунікативна навичка, емотив, емотивна компетентність, емотивна норма, емотивна індивідуальність.*

COMMUNICATVE COMPETENCE OF A TOURISM SPHERE WORKER AS A BASIS FOR PURSUIT A SUCCESSFUL PROFESSIONAL ACTIVITY

The basis for any economic activity lies in business communication. The level of its mastering speaks to the success of negotiations, effectiveness of cooperation with partners and clients. The sphere of leisure functions on intercrossing of different cultures, which are characterized by communicative norms. Communicative skill is the main criteria during personnel selection in tourism sphere, and it should be emotively correct and not be confused with overtalkativeness. Emotives are the words which are intended to express or evoke emotions. This principle is widely used in business environment as a tool of attracting new clients, to captivate their attention. Emotive competence is a background of successful relations between clients and those which propose tourism services. Emotion is a basis which serves the successful business promotion no matter what particular sphere is under concern. Language of a company speaks for its attitude to the clients, it is through the assessed lexis that the customer decides whether to buy a product or not.

Key words: *cross-cultural communication, communicative skill, emotive, emotive competence, emotive norm, emotive individuality, business environment, promotional tool.*

КОМУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ РАБОТНИКА ТУРИТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ, КАК УСЛОВИЕ ВЕДЕНИЯ УСПЕШНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Основой любой экономической деятельности является деловое общение. От уровня владения им зависит успех переговоров, эффективность взаимодействия с партнерами и клиентами. Сфера отдыха функционирует на пересечении разных культур, которые характеризуются коммуникативными нормами. Коммуникативный навык есть главным при отборе работников для туристической сферы, и эта коммуникация должна быть эмотивно корректной, и не отождествляться с болтливостью. Эмотивная компетентность – это база, на которой можно строить успешные отношения между клиентом и теми, кто предлагает туристические услуги.

Ключевые слова: *межкультурное общение, коммуникативный навык, эмотив, эмотивная компетентность, эмотивная норма, эмотивная индивидуальность.*

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Туризм – галузь економіки, яка чи не найбільше пов'язана з емоційною сферою життя людини. Новим тенденціям передують соціальні віяння, що відображають емоційний стан мікро та макросоціумів. Відслідковуючи психологічні тренди серед населення, сфера туризму пропонує, майже відразу, тип послуг здатний задовольнити нові тенденції. Отже, можна прослідкувати чітку пряму взаємодії, коли умови життя формують у світогляді особистості певний емоційний дефіцит, який сфера туризму намагається компенсувати через пропозицію нових послуг. Проблематика професійного спілкування в такому контексті набуває особливої актуальності, адже саме вона формує засади успішного ведення туристичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. До проблематики професійного дискурсу зверталися такі науковці як: В. І. Карасик, М. Л. Макаров, С. А. Аристов, І. П. Сусов, М. М. Полюжин, що досліджували феномен мовної особистості та працювали над створенням теорії розмовного дискурсу, комунікативно-когнітивної лінгвістики. Питання комунікативної компетентності цікавили таких науковців як Т. Д. Щербан, Є. В. Сидоренко, Ю. М. Жукова, О. В. Винославську. Поняття «емоційна компетентність» стало використовуватись у психології завдяки публікаціям таких зарубіжних дослідників, як К. Саарні, Д. Гоулман, М. Райнольдс, І. Андрєєва, Е. Яковлева та ін.

© М. О. Марценюк, І. М. Фельцан, 2015

Метою статті є привернути увагу тих фахівців, хто забезпечує країну новими кадрами в сфері туризму, до проблеми емотивного виховання майбутній працівників галузі. Лексична компетентність та багатство лексичного апарату працівника сфери туризму здатні створити той позитивний імідж від відвідання нашої країни, який здатний компенсувати певні недоліки спричинені економічними коливаннями.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасної інформаційної політики малих та великих туристичних господарств підтверджує думку про те, що емоційна складова є першоосновою побудови успішної діяльності в туристичній галузі. Вважаємо за доцільним наводити в статті найбільш вдалі інформативні слогани мовою оригіналу – англійською, адже багато українських туристичних господарств сьогодні обирають саме її як інформативну мову свого бізнесу для того, щоб апелювати до емоційного аспекту людської психіки та заявити про себе як міжнародну установу зі світовими стандартами.

Для більшості людей, словосполучення «туристична відпустка» асоціюється з чимось приємним, захоплюючим, радісним, позитивним та рекреаційним. Всі ці емоційні побажання, можливо реалізувати лише за умов чіткого дотримання етичних норм та правил поведінки працівника сфери туризму. До прикладу, етап надання інформаційних послуг у готелях – один з найважливіших і, часто, визначаючий. Вміле надання інформації повинно привертати увагу, збуджувати інтерес і бажання придбати послугу, тобто здійснити вибір: готелю, номеру, терміну перебування тощо. У той же час, діяльність, що пов'язана з наданням послуг та інформації, варто проводити з великим тактом, увагою та професіоналізмом [7].

Кожна людина має у своєму арсеналі принаймні дві автономні системи психічного відображення дійсності. Одна з них – когнітивна, яка дає змогу пізнавати світ раціонально. Розвиток цієї системи здійснюється переважно в межах навчання людини. Інша система – емоційна, яка орієнтує людину у світі через вибіркове емоційне ставлення до об'єктів дійсності, які в змозі задовольняти її потреби. Саме в емоціях і почуттях відтворюється цілісне ставлення людини до довкілля та відповідність її поведінки потребам [4].

Роль емоцій в людському спілкуванні не підлягає сумніву, вони виникають лише там, де є людина та об'єкти, що впливають на її суб'єктивний світогляд. Навичка правильно виражати свої емоції в спілкуванні – є запорукою ведення успішних переговорів, ділових зустрічей та листування. Недарма норми ділового листування передбачають особливі фразеологічні звороти, які б змогли передати емоцію позитивного та доброзичливого ставлення до споживача: «З повагою», «Щиро Ваші», «З найкращими побажаннями».

Категорія вербальності – є найголовнішим компонентом взаємодії клієнта та установи. Слово – це перше, що чує та на що орієнтується клієнт, коли починає взаємодіяти з представниками сфери обслуговування, починаючи з рекламних оголошень де, за допомогою емотивної лексики та емоційних образів прагнуть спокусити та привернути клієнта, закінчуючи формулами вітання: «Раді вітати!», «Ласкаво просимо!», «Приємно бачити Вас!». Емотивний компонент присутній всюди, і використовується як найважливіший спосіб викликати інтерес до послуги. Про силу слова та можливість побудови певного образу в свідомості людини за допомогою вербаліки сьогодні говорять всі, проте, не кожен спеціаліст має навички використання цього потужного важеля впливу для побудови продуктивних та довготривалих відносин зі споживачами.

Дж. Р.Серль говорив про «принцип вираження», суть якого полягає в тому, що все, що виникає на рівні мислення та думок, може бути виражене словами. Отже, слово є тим ключем до емоційного, який може створити необхідні умови для рекреації фізичного та духовного життя туриста [10].

В даному контексті є сенс застосувати категорію «емоційна компетентність». Емоційна компетентність – це здатність адекватно оцінювати емоційну ситуацію, правильно відповідати на емоційні прояви клієнта, вміння та навички регулювати надмірну емоційну активність (позитивну чи негативну) як клієнта, так і свою власну. Саме проблема емоційної некомпетентності стає найгострішою в умовах перехідної економіки, реформування, соціальної напруги всередині певного мікросоціуму. Емоційна напруга, зазвичай, виступає потенційною причиною агресивного вираження в мовленні. І якщо ми проаналізуємо деякі факти і проведемо власну міні-статистику, то пригадаємо, як часто емоційна некомпетентність працівників сфери обслуговування псувала відпочинок у здавалося б затишному та спрямованому лише на відновлення місці. Працівник туристичної сфери проявляючи ту чи іншу свою емоцію, перш за все, виражає своє відношення до клієнта, і саме через лексичні засоби він прагне привернути увагу до того, що хоче нам запропонувати. Емоції відносяться до числа таких феноменів, які проявляються в будь-якій діяльності та спілкуванні [5].

Таким чином, емоційна компетентність, передбачає цілісний та прогресивний розвиток емоційної сфери особистості і представляє собою набір знань, вмінь та навичок, які дозволяють адекватно діяти на основі обробки всієї емоційної інформації. Емоційна компетентність збагачує досвід особистості, сприяє швидкому аналізу емоціогенних ситуацій. Саме тому, на наше глибоке переконання, емоційна компетентність може і повинна виступати аспектом спеціального тренування, адже орієнтація у власному емоційному світі, а відтак, і адекватна поведінка дозволяє гармонійно взаємодіяти з навколишнім світом [4].

Емотивна компетентність – є невід'ємною складовою побудови успішних відносин між туристом та тим, хто надає туристичну послугу. Відомо, що мова – є засобом накопичення соціального досвіду, а емоції – є невід'ємною частиною цього досвіду.

Проблеми мовної емотивності дістають все більший резонанс, даючи визнання тому факту, що будь-яке проявлення мовної особистості в комунікації супроводжується проявом емоцій. Характер та сила емоційної реалізації визначається соціокультурними факторами, серед яких віковий, ґендерний, освітній, професійний, релігійний та ін. Про нерозривний зв'язок мови та культури написано досить багато. Так, В.Н. Телія зауважила, що культура «включена» в мову, саме мова вбирає всю інформацію про певну культуру, відображаючи як дзеркало її традиції та менталітет нації [11].

Емоційна компетентність виражається двома основними факторами: соматикою, що включає в себе міміку, жести, тембр голосу, та вербаліку, що реалізується через слова, мовлення, лексику. Формальними засобами вираження емоцій можуть стати міміка, інтонація, рух, які можуть розповісти про емоції без слів, проте існують емотиви їх опису. У мовних одиниць також присутні додаткові словотворчі, зовнішні ознаки емоційного: специфічні суфікси емотивної оцінки, специфічні експресивні структури тощо.

Процес мислення реалізує на мовному рівні ту чи іншу емоцію та залучає потрібний для даного контексту мовний засіб, який є соціально осмисленим та відображає емоційну картину світу. Цитуємо нещодавнє листування друзів в інтернет-просторі, щодо вражень від поїздки до Риму:

– Як ви?

– Чудово, тут дуже атмосферно! Дуже приємні люди.

Наведений приклад говорить як про емотивну зрілість того, хто відповідає, так і про ті цінності, які для нього важливі на відпочинку. Зворотна емоція – це саме те, до чого апелює вся сфера обслуговування та надання послуг різного виду сьогодні.

Перша проблема, з якою зіштовхується недосвідчений працівник туристичної галузі – це емоційна некомпетентність, про яку згадувалося вище. На лексичному рівні цей недолік отримав назву «емотивної некомпетентність», тобто нездатність людини вдало добирати слова для реалізації успішного діалогу з клієнтом. Саме відсутність такої навички часто стає причиною багатьох конфліктів в сфері обслуговування.

Розвиток мови пропорційний розвитку особистості. Те, як людина говорить, формує перше та стійке враження про неї загалом, рівень її інтелекту та враження про установу, яку вона представляє. Емотивна компетентність, на відміну від професійної, не завжди залежить від освітнього рівня працівника, а залежить, переважно, від його психічної зрілості. Психічно зріла людина краще інтерпретує свої та чужі емоції, та здатна збалансувати їх за допомогою емотивів підчас діалогу. Емотивна компетентність не передбачає надмірного вживання емотивів, вона говорить про вміння їх доречного застосовування в потрібному місці та в потрібний час, адже гіперемоційність може стати причиною негативного досвіду, коли від перенасичення емотивно забарвленою лексикою виникає відчуття підозри та недовіри до «перехваленої» послуги, у клієнта почитає формуватися негативне судження про самого працівника та установу, що він представляє. Науковий рівень сучасних теорій дозволив розмежувати емоції та емоційність, визначивши останню як рису особистості [5; 6]

В більшості випадків емоції реалізуються групами: група гніву, група радості, група печалі, група страху. В туристичній сфері, група радості – є основоположною, на яку опирається вся концепція сфери надання послуг.

Емотивний символ – ще один невід'ємний компонент ведення туристичної діяльності. Тонко відчуваючи, чого саме прагне споживач, фірма чи установа застосовує певний лексичний набір в побудові образу свого бренду, який стає впізнаваним серед широкої аудиторії. В бізнесі існує певна тенденція: чим стабільнішою є діяльність компанії, тим більше уваги вона приділяє створенню свого образу на рівні сприйняття візуального, фонетичного, вербального, наприклад: «Good food. Good life», «Passion for Excellence», «The inspiration of nature», «Add colour to your world», «Discover harmony in diversity», «Together with passion», «Positive energy for you» [13].

Лінгвістичні уміння і навички є першочерговими вимогами на сучасному ринку праці. Перше враження про працівника роботодавець формує на основі співбесіди, де можна чітко зрозуміти рівень підготовки фахівця, просто прислухавшись до тону його вербаліки. Навіть відсутність зовнішнього дрес-коду, може бути компенсована лінгвістичною компетентністю, і тут пригадуємо відому народну приказку «Зустрічають по одежині, а проводжають по розуму». Підготовка кваліфікованих працівників для сучасного ринку праці значну увагу приділяє білінгвальній компетентності. З цією метою студенти вищих навчальних закладів та шкіл вивчають дві, а інколи і три іноземні мови. Лінгвістична компетентність є чи не основною сучасною вимогою для працівників туристичної галузі, адже передбачає безперервне спілкування та консультування людей.

Емоційність супроводжує весь мовленнєвий процес та закріплюється в семантиці слова. Різноманітні емоції, виражені в словах та висловлюваннях, є зрозумілі всім носіям певної мови, оскільки вони є узагальненими та виступають певною формою відображення зовнішнього світу, та частиною картини цього світу. Проте, коректність вираження цих емоцій може відрізнятися в залежності від географічної локації. Стриманість у вираженні емоцій серед туристів з країн де неприйнятною є демонстрація своїх почуттів на публіці, вимагає відповідного поводження з боку працівників обслуговуючої туристичної фірми чи готелю. Нерідко, емотивна необізнаність може призводити до конфліктів міжнародного рівня. Це може відбуватися коли одна із сторін просто не розуміє причини образи іншої сторони, що сприйняла занадто агресивно висловлювання гумористичного характеру на свою адресу. Для джерела гумористичних памфлетів, такі емотивні висловлювання звучать нормально.

Телебачення – це ще один спосіб дізнатися про емотивну культуру певного мікросоціуму. Напевно, для українського глядача, звучить не зовсім коректно лексика присутня в американських розважальних ток-шоу. Наша мовленнєва культура має певні табу, що не прийнятні для вживання навіть у сімейному колі, вже не кажучи вже про національне телебачення. Порівнюючи український та російський телепростір, можемо констатувати гіперемотивність останнього, та більш емотивно стриману подачу серед українських медіа. Це також є показником емотивної культури певного народу, вказує саме на те, що є прийнятним чи неприйнятним для певного мікросоціуму.

Першочерговою вимогою будь-якого туриста є його безпека, і не лише фізична, але й моральна. В деяких країнах, туристичні зони є певними оазами, що відокремлюють решту країни від комплексів відпочинку. Такий підхід практикується в тих країнах, де клімат для оздоровлення є сприятливим для туриста, проте національна культура відрізняється духовною специфікою та релігійними нормами, що не розділяють певного характеру поведінки, одягу, гендерної рівності та ін. В таких зонах, туристам радять не залишати територію відпочинкового комплексу без відповідного супроводу туристичного гіда. Емотивна відповідальність працівників в таких туристичних комплексах в рази збільшується, адже вони працюють на перетині двох, трьох та більше культур, котрим буває важко прийняти морально-духовну специфіку один одного. Етика – є обов'язковою дисципліною, котру проходять студенти туристичних напрямків.

Національно-специфічні параметри також є підставою виникнення лакун, де необхідна самостійність у прийнятті рішень щодо добору вдалої лексичної палітри підчас спілкування, такий метод веде до так званого «синдрому Пігмаліона», коли дійсний світ суперечить модельному. І тут постає питання емотивної норми та емотивної індивідуальності.

Емотивна норма – це прийнятий у соціумі лексичний спектр вираження емоційного, який є зрозумілим для всіх носіїв та практикується у діловому спілкуванні. Працівник сфери туризму – це офіційна особа, яка повинна керуватися загальновизнаною нормою, заради уникнення міжкультурних та будь-яких інших непорозумінь. Емотивна індивідуальність – це набір притаманних для окремої людини лексичних засобів вираження емоційного, який несе особистісний характер та може по-різному сприйматися та трактуватися членами соціуму. Емотивна індивідуальність може бути позитивна сприйнята в колі друзів, проте у діловому спілкуванні її можуть тлумачити як недоречну, вульгарну чи панібратську. Вміння балансувати між емотивною нормою та емотивною індивідуальністю є обов'язковою вимогою для працівника сфери туристичної діяльності.

Висновки. Емоційна компетентність – це інтегральна властивість особистості, яка представляє собою набір знань, вмінь та навичок, які дозволяють адекватно діяти на основі обробки всієї інформації. Вона збагачує досвід особистості, сприяє швидкому аналізу емоціогенних ситуацій, виступає умовою успішності людини у всіх сферах життя. Ми припускаємо, що рівень емоційної компетентності проявляється в емоційних властивостях особистості і одночасно детермінується ними. Саме тому, на наше глибоке переконання, емоційна компетентність може і повинна виступати аспектом спеціального тренування, адже орієнтація у власному емоційному світі, а відтак, і адекватна поведінка дозволяє гармонійно взаємодіяти з навколишнім світом. В цілому, порушена проблема, незважаючи на її величезну значущість, поки що залишається недостатньо дослідженою у теоретичному плані і потребує подальшого наукового вивчення та обгрунтування.

Сфера туризму, як ніяка інша, функціонує на перетині різних культур, народів, моралі, вікової диференції. Емотивна компетентність є одним з найважливіших принципів здійснення туристичної діяльності. Врахування цього аспекту під час підготовки професійних кадрів, дасть можливість підвищити рейтинг України серед рекреаційних осередків світу. Окрім того, слід подбати про кращу білінгвальну підготовку працівників сфери туризму та готельно-ресторанної справи, адже саме вони є першою сходинкою, яка відкриває іноземцю нашу країну, а коректний діалог є основою позитивного враження від спілкування. Емоція – це першопричина вчинків будь-якої людини, адже спочатку виникла емоція, потім прагнення її виразити, і вже потім слово. Компетентний добір емотивних слів та фраз під час спілкування може схиляти та формувати у референта відповідний настрій, психологічний стан та є саме тією фасилітацією, що створює позитивну атмосферу підчас відпочинку.

Література:

1. Баксанский О. Е. Современный когнитивный подход к категории «образ мира» / О. Е. Баксанский, Е. Н. Кучер // Вопросы философии, 2002. – № 4. – С. 52–59.
2. Букринская О.А. Особенности национальных характеров, менталитетов и их проявление в языке (на примере поэзии А. Джами) // XI Научно-методические чтения: Проблемы национальных характеров, менталитетов и их проявления в языке. – М. : Гардарики – 2001. – 88 с.
3. Бєлова А. Д. Вербальне відображення концептосфери етносу : Мовні і концептуальні картини світу / А. Т. Бєлова. – № 5. – К. : Либідь, 2001. – 136 с.
4. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. / О. І. Власова. – К. : Либідь, 2005. – 400 с.
5. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард [Пер. с англ.]. – СПб. : Изд-во «Питер», 2000. – 464 с.
6. Кубрякова Е. С. Язик и знания: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, Российская академия наук. Институт языкознания, 2004. – 560 с.
7. Кузнецова Н. М. Основи економіки готельного та ресторанного господарства : навчальний посібник / Н. М. Кузнецова. – К. : Либідь, 1997. – 156 с.
8. Лозова О. М. Основи психосемантичних досліджень етнічної свідомості: навчально-методичний посібник / О. М. Лозова. – Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ННД», 2007. – 64 с.
9. Мельникова А. А. Язык и национальный характер. Взаимосвязь структуры языка и ментальности / А. А. Мельникова. – СПб. : Речь, 2003. – 320 с.
10. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XVII. Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986.
11. Сидоренко Е. В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2003. – 208 с.
12. Щербан Т. Д. Компетентність – якісна характеристика спілкування // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка, АПН України / За ред. С. Д. Максименко. – К. : Гнозіс, 2002. – Т. IV. – С. 327–332.
13. Kyiv Post. Independence. Community. Trust [http://www.kyivpost.com/] // Vol.20, issue 23. – June 5, 2015.

УДК 821.161.2-143

І. В. Мельничук,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

«ПЛАЧ, АЛЬБО ЛЯМЕНТ ПО ЗЕСТЮ З СВѢТА СЕГО ВѢЧНОЙ ПАМЯТИ ГОДНОГО ГРИГОРІЯ ЖЕЛИБОРСКОГО» В СИСТЕМІ ТАНАТОЛОГІЧНИХ ЖАНРІВ УКРАЇНСЬКОЇ БАРОКОВОЇ ПОЕЗІЇ

У статті розглядається панегірик «Плач, альбо лемент по зестю з свѣта сего вѣчной памяти годного Григория Желиборского», що є одним з найцікавіших творів окремого жанрового комплексу панегіричної поезії, що обслуговував сферу смерті, виформовуючи танатологічний дискурс в українській бароковій літературі XVII століття. Панегірики з нагоди смерті вибудовувалися як комплекс віршів-орацій, призначених для декламації, часто поєднуючи також елементи гербовної та зорової поезії. У статті аналізується низка характерних для європейського барокового мистецтва мотивів та образів, пов'язаних із світоглядною концепцією уявлень про життя та смерть, сформованих в епоху соціально-політичної нестабільності, яка супроводжувала реформаційні та контрреформаційні процеси доби.

Ключові слова: *лемент, епітафіон, надгробок, ars moriendi, vanitas vanitatum, барокова поезія, макабричний дискурс.*

«CRY OR LYAMENT FOR GREGORY ZHELIBORSKY» IN THE SYSTEM OF THANATOLOGICAL GENRES IN UKRAINIAN BAROQUE POETRY

In the article there is examined a panegyric «Cry or lyament for Gregory Zheliborsky», which is one of the most interesting works of separate genre complex of panegyric poetry, which served the sphere of death and formed tanatological discourse in Ukrainian baroque literature of XVII century. Panegyrics on the occasion of death were built as a set of poems – orations intended for recitation, they often combined the elements of heraldic and visual poetry. So « Cry...» includes an epigraph from the Scripture, visual part – the inscription on the church gonfalon, the address of servants to brother-in-arms and associate of the late Adam Litynsky, directly cry, so-called «pozhegnane» (Farewell), tombstone and epitafion.

The article analyzes a series of motives and images typical for European Baroque art, which are connected with the world outlook conception about life and death, and which are formed in the era of social and political instability that accompanied the Reformation and Counter-Reformation processes of the period. They are macabre motives of temporality and transiency of human life (vanitas vanitatum); the need for thorough preparation for the transition to another world (ars moriendi); images, that claim brevity and illusory nature of human existence; the image of death, which indiscriminately and ruthlessly exterminates all living things, that cruelly pulls a person out of life and separates him forever from relatives. There should be also noted the presense of biographical motifs, which are essential for works of this genre: information about the life and work of the deceased, placed in tombstone and epitafion that characterize him as a courageous warrior, defender of the state and the patron of the Orthodox Church.

Key words: *cry, epitafion, headstone, ars moriendi, vanitas vanitatum, baroque poetry, macabre discourse.*

«ПЛАЧ, АЛЬБО ЛЯМЕНТ ПО ЗЕСТЮ З СВѢТА СЕГО ВѢЧНОЙ ПАМЯТИ ГОДНОГО ГРИГОРІЯ ЖЕЛИБОРСКОГО» В СИСТЕМЕ ТАНАТОЛОГИЧЕСКИХ ЖАНРОВ УКРАИНСКОЙ БАРОЧНОЙ ПОЭЗИИ

В статье рассматривается панегирик «Плач, альбо лемент по зестю з свѣта сего вѣчной памяти годного Григория Желиборского» как одно из наиболее интересных произведений отдельного жанрового комплекса панегири-

© І. В. Мельничук, 2015

ческой поэзии, который обслуживал сферу смерти, формируя танатологический дискурс в украинской барочной литературе XVII века. Панегирики по случаю смерти выстраивались как комплекс стихов-ораций, предназначенных для устной декламации, так же часто включали в себя элементы гербовной и зрительной поэзии. В статье так же анализируется ряд характерных для европейского барочного искусства мотивов и образов, связанных с мировоззренческой концепцией представлений о жизни и смерти, которые сформировались в эпоху социально-политической нестабильности, сопровождавшей реформационные и контрреформационные процессы этого периода.

Ключові слова: *лямент, эпитафион, надгробок, ars moriendi, vanitas vanitatum барочная поэзия, макабрический дискурс.*

В історії європейської культури особливе місце посідає епоха бароко, своєрідність художнього стилю якої була зумовлена складною ситуацією духовного життя постренесансної доби, бурхливими соціально-політичними процесами, жорстокими релігійними конфліктами, приголомшливими астрономічними та географічними відкриттями, які змушували людину докорінно змінити уявлення про всесвіт і переглянути власну роль у загальній системі речей. Драматизм барокового світобачення відчутний щонайперше в змісті творів різних видів мистецтва, автори яких активно розробляли теми швидкоплинності та крихкості дочасного життя, непостійності щастя й тлінності земних благ, мислили людину як трагічну істоту, що усвідомлює власну мізерність і марно шукає втрачену гармонію свого існування. Бурхливі події вітчизняної історії XVII – XVIII ст. також справили помітний вплив на формування світоглядних основ національної барокової традиції. Нестабільна політична ситуація в Україні цієї доби, запеклі конфесійні суперечки, тривалі збройні конфлікти з численними жертвами та руйнуваннями давали можливість особливо гостро відчути нікчемність і хисткість дочасних людських прагнень. Бароко, з його загостреним відчуттям вселенського катастрофізму, досить часто зверталося до образу смерті, що дозволяв наочно і переконливо продемонструвати всевладний закон загибелі і руйнації усього земного. У цьому сенсі для нестабільного і смутного сьогодення, що шукає визначеності і впорядкованості, – епоха бароко є надзвичайно близькою по духу. Тому **актуальною** бачиться спроба дослідити жанрову своєрідність творів, що обслуговували сферу танатосу, прослідкувати трансформацію провідних мотивів танатологічного дискурсу в українській поезії початку XVII ст. в контексті загальних тенденцій європейського бароко.

Теоретичне підгрунтя статті становлять праці вітчизняних істориків української літератури XVII – XVIII століть – В. Крекотня, Б. Криси, Л. Ушкалова, А.Макарова, Д. Чижевського, В.Шевчука та ін., а також історико-філософські та культурологічні студії Ф. Ар'єса, В. Бичкова, Й. Гейзінги, А. Гуревича, В. Нічик тощо.

Текст панегірика «Плач, альбо лемент по зестю з свѣта сего вѣчной пам'яти годного Григория Желиборского» був виданий у друкарні Львівського братства 1615 року, на титульному аркуші позначено, що друкарня на той час була розташована у монастирі Онуфрія Великого. Така пильна увага до події пояснюється тим, що у цей період – кінець XVI – початок XVII ст. – участь у справах братства, а також фінансову підтримку братству в його видавничій діяльності надавали православні шляхтичі – Адам Літинський і Григорій Желіборський, які намагалися «ученых збирати», а також князь Михайло Вишневецький. Щоб пошанувати мецената й покровителя, на смерть Григорія Желіборського братство видало у 1615 р. віршований «Плач, албо лямент…».

Панегірик з нагоди смерті побудований, як і переважна більшість творів цього жанру, як низка віршів-орацій, призначених для декламації під час поховального ритуалу. Загалом авторство твору залишається невстановленим, однак відомо, що серед його авторів – рогатинський пресвітер Петро, ймовірно, під цим іменем приховано особу відомого лексикографа Памви Беринди.

«Плач, альбо лемент…» складається з епіграфа та шести окремих поезій, що репрезентують фактично увесь спектр жанрів танатологічного циклу: 1) напис на церковній хоругві (відзначаємо наявність елементів зорової поезії); 2) звертання «слуг богомольців іноців общаго житія» до Адама Літинського; 3) власне лямент; 4) «Пожегнаньє»; 5) Надгробок; 6) Епітафіон тощо.

Епіграф, маркований як «Сірах, 38» являє собою цитату з однієї з Другоканонічних книг – Книги премудрості Ісуса, сина Сірахова.

Ці книги вважаються неканонічними в іудействі та протестантизмі. Православна ж церква їх визнає і вважає рівними іншим писанням та повністю богонатхненними, що й було згодом закріплено рішенням Ієрусалимського Собору 1672 року, римо-католики книги Другого канону визнали ще на Тридентському соборі у квітні 1546 року.

Зміст Книги Премудрості Ісуса, сина Сірахова становить вчення про божественну премудрість та її втілення у світі та в людині, а також про мудрість людську життєву. Незважаючи на загалом неканонічне походження, ця книга віддавна вважалася глибоко повчальною для усіх тих, хто шукає премудрості та благочестя. Посилання на висловлювання премудрого сина Сірахового можна зустріти у численних проповідях Отців Церкви.

Цитата з Книги премудрості Ісуса, сина Сірахового – «Над мервецем источи слъзы. И пак:/ Сътвори сѣтованіє яко же єму достоѣт»[1] – відкривається у смислову площину обов'язкового поховального *ритуалу*.

Тут слід зазначити, що трагічна і афективна барокова свідомість актуалізує аспект переживання/проживання сакрального, особливого значення в цей момент набувають соціорелігійні практики, найперше місце серед яких посідає поховання. Як відображення стійкого страху перед непідвладною людському розуму вічністю, поховальний ритуал, за спостереженням етнологів, являє собою один з найповільніше змінюваних елементів культури.

Більшість шляхетських поховань поренесансної доби здійснювалося «вдома», тобто в межах родинного культу предків, в одному й тому самому родовому гнізді, яке символізувало своєрідну солідарність крові понад віросповідними різницями. Відбувається зміна уявлень про «добрий похорон». Якщо раніше він сприймався як акт покаяння та смирення, то власне в поренесансному XVI столітті поховальна церемонія почала обростати ритуалами, що спрямовувалися на підкреслення слави покійного – його доблесті та родовитості. У такому акті кров і сакральний аспект вже виступали як нерозривно поєднані, причому уявних предків заступали предки осяжного минулого – родова солідарність «людей великих».

Так Григорія Желіборського було покладено в родинному храмі Святого архангела Михаїла, поряд з батьком, Андрієм Желіборським, що засвідчує напис на церковній хоругві. Відомості про смерть Андрія Желіборського та його зображення вміщені на одній стороні хоругви. Слід відзначити наявність великої кількості біографічних деталей, що вводить образ Желіборського-молодшого до родинного культу предків, долучає до родинного пантеону: «Року божого 1594 мѣсяца апрілліа, 7 шляхетно уроженый Андрей Желиборскій, сын власный славной Короны Полской, дѣдич землѣ Руской, обыватель повѣту Галицкого, послушник церкве въсточной, овечка избранного стада Христова, преставися у маєтности своєй, в селѣ Рудниках, и положен єст въ обители храма святого архангела Міхаила. Господи боже вседержителю, прійми душю єго въ мѣста свѣтла, нехай он съ святыми веселиться въвѣки. Аминь» [1].

З іншого ж боку хоругви подано настанову в поетичній формі. Уривок побудований на двох стилістичних фігурах – анафорі та антитезі. Утверджується думка про те, що старіння і вмирання має мислитися людиною як природний стан речей, а усі випробування, які випадають на її земному шляху, і які вона має достойно пройти, – запорука вічного існування людської душі у Царстві небесному.

Частина друга панегірика являє собою звертання слуг, богомольців та іноків до Адама Літинського із благанням захисту та опіки. Утверджується думка, що Літинський як соратник та однодумець Желіборського повинен тепер взяти на себе піклування у справах освіти та церкви православної, реалізацію задуманого з товаришем-меценатом: «Ваш был замысл живую церков будовати,/ Ваше было стараня ученых збирати./ През котрых бы ся що доброє родило,/ И церковноє свѢтло бы вѢчно свѢтило» [1]. Таким чином маємо ніби своєрідний заповіт – спонукання до продовження справ покійного, розпочатих у земному житті.

Також слід відзначити наявність одного з найпоширеніших макабричних образів – образу *смерті як вічного сну* – «Заснул бовѢм сном въ вѢку им непребуженым» [1] – (зовнішня подібність цих процесів була помічена людством дуже давно: так, наприклад в античній міфології персоніфіковані Смерть (Танатос) та Сон (Гіпнос) є братами-близнюками).

Ще дуалізм середньовічних уявлень різко розчленив світ на полярні пари, згрупувавши їх за вертикальною віссю, де небесне протистоїть земному, Бог – дияволу, поняття верху корелюється з поняттями благородства, чистоти, добра, тоді як поняття низу має відтінок неблагородства, грубості, нечистоти, зла. Контраст матерії та духу, тіла і душі також містить в собі антитезу низу та верху. Опозиція «земля – небо» набувала у людській свідомості релігійно-етичного значення. Небо мислилося як місце піднесеного, вічного, ідеального життя, на противагу землі – юдолі гріховного та тимчасового перебування людини; земля в результаті забирала тлінну грішну плоть людську. Розраховується з світобудовою і Григорій Желіборський: «Отдал елементом, що їх коли был побрал,/Земноє земли, душу вѢчности заховал» [1].

Мотивами vanitas vanitatum відкривається основна частина панегірика – власне **Лямент**.

• Людське життя є коротким, основними його характеристиками є скороминущість і марнотність. Все, що людина уважає цінним і вартісним у цьому світі не має ніякого значення і ваги: «Все, що кольвек єст, нич не єст, кгды ж ся минаєт:/ И бы якая роскош, съ часом уставаєт/ Все, в чом ся люде кохають, мусить минути/ А в зепсованьє и въ порох ся обернути./ Все, ах мнѢ, *марностю ся марностій* ставаєт,/ И вся *помпа того свѢта, як дым, щезаєт*» [1].

• Людина мислиться як втілення усієї марноти і минущості світу матеріального, вона є вмістилищем хвороб, знаком злиденності, ігрищем випадковостей та нещасть: «И тот що ж єст? Єдно марности указанье/ А розмаитых *хороб гнѢздо и мешканьє*./ Нендзы тылко знак, а щастя зась посмѢвиско,/ И вшеляких на свѢтѢ припадков игриско» [1].

• Марнотна людина не може протистояти смерті, із праху сотворена – мусить обернутися на порох знову: «Кгды ж кождый чоловѢк *марности єст подобный*,/ Бы теж и як можный и наддер был оздобный./ Трудно нендзный перед смертю может звинути,/ Так же *въ смрод и порох мусить ся обернути*» [1]. Людина неминуче втрачає молодість та вроду, мужність та силу, губить гостроту думки; квітучості життя протиставляється монохромність смерті: «Где молодость, где гладкость, где урода тѢла:/ Пред тым *як квѢт*, нынѢ юж *зблѢд*, и твар *счернѢла*./ Мензтво увядло, и сила праве устала,/ И высокаа пред тым мысль на дол упала» [1].

• Акцентований страх і відраза перед мертвим, бажання відмежуватися від нього. Подано натуралістичні, відразливі подробиці тих процесів, що супроводжують смерть: процеси гниття, розкладання, тління, наявність трупного запаху тощо. Образ важкого відразливого запаху гниючої плоті неодноразово повторюється автором, створюючи ефект нагнітання: «Над то флекгма и тяжар вшелякого *смроду*/ Паша, альбо склад весь робачного приходу./ Скоро умрет, зараз ся ставаєт *смродливым*/ И кождому до доткненья ся обридливым./ Кгды венц з него дивный а *острый смрод* заходить» [1].

• Смерть сприймається як розрив, як акт виривання людини з повсякденного життя, монотонності раціонального світу, і перенесення її у світ ірраціональний. Образ Смерті тут підкреслено насильницький: вона наступає на карк, стинає косою або мечем, наче кат. Ніхто не може опиратися її поступу, хоч би якою мужньою та сильною не була людина – мусить схилитися, скорившись її волі. Неминучість смерті актуалізується через образ «гіркої чаші», «прикрого трунку», що мусить до дна випити кожен: «Бы як кто был славный, можный и родовитый,/ Як и цный Желиборскій, муж непосполитый./ Кто кольвек, жаден ся не может смерти збыти,/ А нѢ тыж ся *перед мечем єй ухилити*./ НѢкто ся о то не кусил, а нѢ покусить:/ Кождый юй *шію свою наставити мусить*./ Кождый з нас повинен то будет учинити,/ Же мусить *горкую чашу* тую питии» [1].

• Смерть розриває родинні і соціальні зв'язки, розлучає приятелів, матір – з сином, дружину – з чоловіком, дітей – з батьком. Не знаючи жалю і співчуття, вона засмутила «усіх кревних»: дружина оплакує своє вдівство, діти – сирітство.

Окремо слід відзначити надзвичайно емоційний характер власне ляменту. Автор апелює до почуттів слухачів, намагаючись вразити, викликати жаль і співчуття, активно використовуючи емоційно забарвлену лексику, метафори на позначення процесів життя та смерті, натуралістичні деталі, стилістичні фігури (повтори, анафору, риторичні запитання та звертання); окрема роль відводиться вигукам, якими насичений текст ляменту: «Бы якій стан, до покоры ся тогды маєт,/ Кгды му юж смерть, *ах мнѢ ах*, на карк наступаєт», «И прикро му, *ах не стуйте ж*, на карк наступил,/Абы ся был с тоѝ горкоѝ чаши напил», «О прикрась ты всѢм, смерти, и барзо окрутна:/ *Смутна душа, кгды тя обачить, ах мнѢ смутна*» [1].

Четверта частина панегірика – **«Пожегнанье»** – стилістично помітно вирізняється з-поміж інших частин панегірика найперше складністю побудови думки, використанням книжної лексики, схоластичною забарвленістю. «Пожегнанье» містить традиційні для жанрів танатологічного циклу настанови ars moriendi – «мистецтва доброго вмирання». Автор розмірковує над тим, що смерть сама по собі дуалістична: вона є смерть тілесна та смерть духовна. Тілесна смерть полягає в тому, що тіло втрачає душу, яка його оживлювала, а духовна – у тому, що душа може бути позбавлена Божої благодаті. Душа також може померти, але не так, як помирає тіло. Коли вмирає тіло – воно втрачає почуття і руйнується; коли ж гріховно вмирає душа, вона втрачає радість та блаженство, але не руйнується, а поринає у морок скорботи та страждань. Гріховна смерть – це смерть плоті, матерії, яку потрібно подолати, прагнучи Божественної вічності духу. Тілесність породжує страх смерті, вона тлумачиться автором як покарання, бо саме над нею має владу смерть. Натомість можливість душі приєднатися до вічності – спасіння і дарунок, нагорода праведному.

Виконавши необхідний ритуал оплакування, автор звертається до Бога із благанням позбавити праведних страху перед потойбіччям, і подарувати вічний спокій померлому: «Боячися як судѢ и пана своєго,/ *Не дай нам так телесными ся находити,/ Жебысмы пред тою смертю мѢли сходити*,/ Котрая ачъколвек зъ свѢтом нас розлучаєт,/ Але зась съ хори справедливых нас спрягаєт./ О боже, котрыйсь взял от нас своє створенье,/ Дай му у себе вѢчноє опочиненьє»[1].

Простий за стилістикою, невибагливий, позбавлений нагромадження художніх засобів та надмірної метафоризації, **«Надгробок»** побудований як уславлення дому Желіборських. Григорій постає тут як досвідчений та мужній воїн, вірний державі, Речі Посполитій та православній церкві. Продовжуючи традиції рицарського служіння предків, статечно прожив

життя, помножуючи славу свого роду. Вказано кількість років земного життя Григорія – тридцять вісім, також наявне звертання до всіх з проханням згадувати покійного у своїх молитвах.

Остання частина – **«Епітафіон»** – підсумовуючи, містить мотиви, висвітлені у попередніх частинах панегірика: біографічні, мотиви vanitas vanitatum, макабричні, ars moriendi, а також memento mori – нагадування живим про марноту та мізерію світу та необхідність підготовки до переходу в інший світ.

Отже, система жанрів танатологічного циклу, являючи собою яскраве уособлення трагізму барокового світобачення та віддзеркалюючи засадничі уявлення християнської релігії про марність земного життя людини, посідає чільне місце в системі ідеологічних побудов вітчизняної поезії XVII століття. Панегірик «Плач, альбо лямент…» постає як один з найцікавіших творів цього періоду, він містить фактично усі жанрові різновиди, що обслуговували сферу смерті в бароковому дискурсі: лямент, епітафіон, надгробок тощо. У творі наявні макабричні мотиви минущості і швидкоплинності людського життя, необхідність ретельної підготовки до переходу в інший світ (ars moriendi), образи, що стверджують нетривалість та ілюзорність людського існування. Григорій Желіборський зображується як нащадок шляхетського роду, що усвідомлює свій обов'язок перед державою, народом та вірою, свідомо обираючи шлях заступництва грецької апостольської церкви, відстоюючи права православних в католицькій державі.

Література:

1. Анонім Плач, альбо лямент по зестю з свѣта сего вѣчной памяти годного Григория Желиборского // Українська поезія кінець XIV – середина XVII ст. / упор. В. П. Колосова, В. І. Крекотень, М. М. Сулима. – Київ : Наукова думка, 1978, 1992. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto.htm

2. Арьес Ф. Человек перед лицом смерти: Пер. с фр./ Общ. ред. Оболенской С.; Предисл. Гуревича А. Я. / Ф. Арьес. – М. : Прогресс-Академия, 1992. – 526 с.

3. Ушкалов Л. В. З історії української літератури XVII–XVIII століть / Л. Ушкалов. – Харків : Акта, 1999. – 216 с.

4. Хёйзинга Й. Осень Средневековья / Й. Хёйзинга. – Пб. : Издательство Ивана Лимбаха, 2011. – 768 с.

УДК 81'366=512,161

Є. В. Михайлова,
Київській національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ РОЗРЯДИ ПРИКМЕТНИКІВ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається лексико-граматичні розряди прикметників сучасної турецької мови. Описується лексичний корпус прикметника, який включає в себе прикметники визначеної та узагальнено семантики. Також аналізується етимологічний процес становлення та формування у тюркських мовах семантичної категорії.

Ключові слова: *прикметник, турецька мова, статична ознака предмета, лексичний розряд.*

LEXICAL GRAMMATICAL CATEGORIES OF TURKISH ADJECTIVES

The lexical and grammatical categories of the adjectives in the modern Turkish language are viewed in the article. The article describes the etymology of the Turkish adjective. In the article the types of adjectives are viewed. The article describes lexical corpus of the adjective in the modern Turkish language. This corpus includes adjectives certain and generalized semantics. Also the article analyzes etymological process of formation the semantic category.

Key words: *adjective, Turkish language, static attribute of the object, lexical level.*

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ РАЗРЯДЫ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматривается лексико-грамматические разряды прилагательных современного турецкого языка. Описывается лексический корпус прилагательного, который включает в себя прилагательные определенной и обобщенной семантики. Также анализируется этимологический процесс становления и формирования в тюркских языках семантической категории.

Ключевые слова: *прилагательное, турецкий язык, статический признак предмета, лексический разряд.*

Лексичний корпус прикметника у різних за статусом класах слів та у різних граматиках визначається неоднозначно. До прикметника зараховують іменники, прислівники, займенники, числівники та дієприкметники, що зумовлено різними причинами у різних граматичних концепціях: не диференціюються морфологічні ознаки слів, що оформлюють різну категорійну семантику слів; не диференціюються синтаксичні відношення та зв'язки, які маркують різну категорійну семантику слів на синтаксичному рівні; не враховується явище транспозиції у граматичній системі мови.

Наукові та практичні граматики турецької мови визначають два статуси прикметникових класів слів у граматичній системі турецької мови 1) прикметник – окрема частина мови; 2) прикметник – атрибутивно-функціональний клас слів у межах частини мови предметно-якісне ім'я. Первинність функціонально-синтаксичного критерію спричинила відсутність у деяких граматиках турецької мови прикметника як окремої частини мови (Б. Емре, М. Ергін, Ф. Еркман-Акерсон) і / або означення як окремого члена речення (Т. Аксалан, Т. Ґенджан, Ю. Ґьокнель, З. Коркмаз). Ця тенденція відображена і в граматичній теорії М.О. Баскакова, який прикметник визначає як функціональну форму частини мови предметно-якісне ім'я.

Етимологічний процес становлення і формування у тюркських мовах семантичної категорії 'статична ознака предмета' здійснювався у двох напрямках:

1) формування категорії 'якісна ознака предмета';

2) формування категорії 'відносна ознака предмета'.

Якісна ознака предмета формується на основі ономасіологічного виокремлення в алтайський та пратюркський період ознакових слів із класу слів «недиференційоване ім'я предметно-якісної семантики».

Диференціація імені на класи предметних та ознакових слів розпочинається в алтайський період на основі лексико-семантичного критерію, що зумовлює функціонально-синтаксичну реалізацію слів із семантичною домінантою ознаки у препозиції до предметно-іменних слів та дієприкметниково-іменних слів, які пізніше розвинулися у фінітні форми дієслова.

Відносна ознака предмета формується на функціонально-синтаксичному рівні: 1) утворенням в алтайський період безафіксного та одноафіксного ізафету; 2) утворенням в пратюркський період двохафіксного ізафету; 3) утворенням у пізній пратюркський період дієприкметників на базі прикметників-атрибутивів із дієслівними коренями, які займали препозицію до іменника.

© Є. В. Михайлова, 2015

Виконуючи номінативну функцію, прикметники автономно не співвідносяться з денотатом, а тільки через посередництво означуваного ними іменника, тому категорійна семантика прикметника ’статична ознака предмета’ двокомпонентна, вона узагальнює лексичну сему (назву ознаки) та граматичну сему ’означальне відношення’ (залежність від носія ознаки – іменника). Категорійна семантика прикметника ’статична ознака предмета’ входить до загальномовної семантичної категорії якості, що формує функціонально-семантичне поле, до якого належать слова різних частин мови, але ’статична ознака предмета’ виокремлюється в окрему частиномовну категорію за особливостями семантики, а саме статичністю та залежністю від предмета як носія цієї ознаки.

За теорією номінації, прикметник автономно не співвідноситься з денотатом, а тільки через посередництво означуваного ним іменника, тому семнатика ’статична ознака предмета’ двокомпонентна, вона об’єднує лексичну сему (назву ознаки) та граматичну сему ’означальне відношення’ (залежність від носія ознаки – іменника). Прикметники виражають статичну ознаку – якість, властивість, відношення, що безпосередньо або опосередковано характеризує предмет (особу), названий іменником. Така семантика узагальнюється в семантичну категорію ’статична ознака предмета’, що визначається узагальненим питанням nasıl?.

Питання nasıl? (*büyük* (nasıl?) ← *orman /великий ліс/*) вказує на узагальнену категорійну семантику прикметника: у поданому прикладі це означає, що ознака *büyük /великий/* характеризує будь-який *orman /ліс/*. Крім питання nasıl?, прикметники відповідають на питання hangi? kaçıncı? kiminki?, які диференціюються залежно від конкретної мовленнєвої ситуації та специфіки лексичної семантики прикметника.

Питання hangi? (*büyük* (hangi?) ← *orman /великий ліс/*) вказує на ознаку і виражає референцію до конкретної ситуації, описуваної у реченні: у поданому прикладі питання hangi? вказує на те, що саме конкретний *orman /ліс/*, про який говориться в реченні, *büyük /великий/*.

Питання kaçıncı? (*ikinci* (kaçıncı?) ← *sınıf /другий клас/*) вказує на ознаку за порядком при лічбі. Питання kiminki? вказує на ознаку предмета за його належністю істотам-людям, рідше – тваринам (*anneninki (kiminki?) /мамина сукня/*).

Лексичні прикметники – це слова, які узагальнюються семантичною категорією ’статична ознака предмета’ і виражають цю категорійну семантику лексично, тобто у межах одного слова, яке відповідає на питання nasıl? hangi? kaçınıc? kiminki? поза контекстом.

У тюркології, як уже зазначалось, визначення критеріїв поділу прикметників на якісні та відносні є дискусійним питанням. На думку деяких учених, для того, щоб відрізнити якісний прикметник від відносного достатньо врахувати їхні семантичні особливості [2, с. 110]. Інші вчені вважають, що розряди прикметників відрізняються один від одного за своєю морфологічною структурою: якісні прикметники є непохідними, а відносні – похідними [3, с. 302]. Відсутність єдиного загальноприйнятого критерію у визначенні якісних та відносних прикметників призводить до того, що один і той самий прикметник може бути визначений і як якісний, і як відносний, а також до того, що у похідних відносних прикметників з’являються ступені порівняння

Т.Х. Ходжаєв [3, с. 303] слушно зауважує, що у визначенні якісної та відносної семантики прикметника не можна керуватися критерієм словотвірної похідності прикметників, оскільки якісні прикметники можуть бути як непохідними, так і похідними, а відносні тільки похідними.

У турецьких граматиках особлива увага надається опису лексичних розрядів прикметників, які традиційно поділяють за особливостями формування та вираження ознаки на якісні і відносні, використовуючи різні дефініції на позначення цих класів.

Наприклад, М. Ергін [7] визначає:

кваліфікативні прикметники (*beyaz /білий/, doğru /правильний/, eski /старий/, gelecek /майбутній/*);

означальні прикметники – це такі прикметники, які дають тільки зовнішню, непостійну характеристику (*ormanlı /лісовий/, dağlı /гірський/, yıkısı /пральний/*).

Клас якісних та відносних прикметників визначається у турецьких граматиках по-різному, оскільки, керуючись функціональним критерієм визначення прикметників – означальною функцією у препозиції до іменника – турецькі лінгвісти зараховують до цього класу і неприкметникову лексику.

М. Ергін [7] до розряду означальних прикметників відносить вказівні займенники (*bu /цей/, şu /той/, o /той/*), питальні займенники (*kaç /скільки/, hangi /який/, ne /що/*), неозначені займенники (*falan /деякий/, bazı /декотрий/*), кількісні числівники (*bir /один/, iki /два/, yirmi /двадцять/*), порядкові числівники (*birinci /перший/, onıncı /десятий/*), дробові, збірні й інші види числівників (*birer /по-одному/, üçer /по-троє/, beşte iki /дві п’ятих/, ikiz /двійня/, üçüz /трійня/*).

М. Хенгірмен [8, с. 145] поділяє прикметники на якісні та означальні, зараховуючи до якісних прикметників звання, титули, назви за сімейним та соціальним станом тощо, виражені іменниками (***Kraliçe*** *Elizabeth /королева Єлизавета/,* ***Bayan*** *Serpil /пані Серпіль/,* ***Bay*** *İsmail /пан Ізмаїл/, Feliz* ***Hanım*** */пані Феліз/, Hasan* ***Efendi*** */пан Хасан/, Ali* ***Amca*** */дядько Алі/, Fatma* ***Hala*** */тітка Фатьма/, Nasrettin* ***Hoca*** */* ***Hoca*** *Nasrettin /вчитель Насреттін/*).

До означальних прикметників М. Хенгірмен [8, с. 132] зараховує вказівні, питальні, неозначені займенники та числівники:

1) вказівні прикметники, що характеризують предмет через вказівку (*öteki sokak /інша вулиця/, şu sandalye /той стілець/, böyle hava /така погода/, şöyle bir araba /така машина/*);

2) числівні прикметники, що вказують на кількість та порядок предметів при лічбі. За функціями вони поділяються на власне числівні (*sekiz ağaç /вісім дерев/, altmış kişi /шістдесят людей/, üç ay /три місяці/*), порядкові (*ikinci kat /другий поверх/, ilk gün /перший день/, ortanca çocuk /середня дитина/, son sayfa /остання сторінка/*), розділові (*yarımşar /по-половині/, birkaçar /по декілька/, ikişer /по двоє/, dörder /по чотири/*), дробові (*yüzde elli /п’ятдесят сотих/, yarım elma / пів’яблука/, yarı /половина/, çeyrek /чверть/*);

3) неозначені прикметники, що позначають неозначеність слова (*birkaç kişi /декілька людей/*) і поділяються на: ті, що позначають кількість (*az /мало/, biraz /трохи/, çok /багато/, birçok /дуже багато/, birkaç /декілька/, nice /трохи/, fazla /занадто/*); ті, що узагальнюють сукупність предметів (*her /кожен/, tüm /всі/, büttün /цілий/, herhangi /будь-який/, bir /якийсь/*); ті, що розділяють предмети (*bazı /деякий/, kimi /дехто/, her biri /кожен/, başka /інший/*); ті, що позначають цінність, важливість або відсутність предмета (*hiçbir /жоден/, yarı, buçuk, yarım /половина/*);

4) питальні прикметники, що характеризують предмет за допомогою питальних слів (*kaç? /скільки?/, hangi? /який?/, nasıl? /який?/, ne /що?/*).

Наведені приклади демонструють класифікаційну непослідовність визначення якісних та відносних прикметників, оскільки у таких класифікаціях не враховуються:

1) морфологічні та семантичні особливості слів на позначення кількості; 2) особливості номінації ознаки у словах із конкретно визначеною та вказівною семантикою.

У дослідженні базовим теоретичним положенням у поділі прикметників на лексико-граматичні розряди є врахування способу референції: співвідношення слова з явищем дійсності.

Лексичні прикметники позначають ознаку предмета різними способами: номінативним – слово називає ознаку предмета і має індивідуальне лексичне значення;

і вказівним (дейктичним) – слово вказує на ознаку предмета, але лексично не визначає її і має узагальнене вказівне значення.

За способом референції прикметники поділяються на два семантичні типи – прикметники визначеної семантики та прикметники узагальнено-вказівної семантики (займенникові прикметники). У межах цих семантичних типів прикметники диференціюються на лексико-граматичні розряди за характерними лексичними, словотвірними і морфологічними ознаками.

Лексичний корпус прикметника об'єднує ад'єктивну лексику, яка структурується за способом референції на два семантичні типи – прикметники визначеної семантики та прикметники узагальнено-вказівної семантики (займенникові прикметники), а у межах цих семантичних типів прикметники за характерними лексичними, словотвірними і морфологічними ознаками диференціюються на лексико-граматичні розряди: 1) прикметники визначеної семантики: якісні та відносні (власне відносні, порядково-відносні, дієприкметники, присвійно-відносні); 2) прикметники узагальнено-вказівної семантики: присвійні; вказівні; ототожнювальні; означальні; питальні; неозначені.

Отже, виконуючи номінативну функцію, прикметники автономно не співвідносяться з денотатом, а тільки через посередництво означуваного ними іменника, тому категорійна семантика прикметника 'статична ознака предмета' двокомпонентна, вона узагальнює лексичну сему (назву ознаки) та граматичну сему 'означальне відношення' (залежність від носія ознаки – іменника). Категорійне значення 'статична ознака предмета' визначається узагальненим питанням nasıl?, але залежно від конкретної мовленнєвої ситуації та специфіки лексичної семантики прикметники відповідають на питання hangi? kaçıncı? kiminki?

Категорійна семантика 'статична (непроцесуальна) ознака предмета' функціонально реалізується *в атрибутивних, атрибутивно-предикативних та предикативних синтаксичних відношеннях*, що корелюють із категорійною семантикою прикметника, тому визначають функціональну особливість прикметника як частини мови: функції безпосереднього (присубстантивного) означення та присудка *мають семантико-синтаксичний характер і є первинними синтаксичними функціями* прикметника.

У цих синтаксичних функціях можуть виступати всі прикметники незалежно від особливостей їхньої семантики.

Література:

1. Баскаков Н. А. Морфологическая структура слов и части речи в тюркских языках / Н. А. Баскаков // Советское востоковедение. – 1957. – № 1. – С. 72–85

2. Мирзаев М. Узбек тили / М. Мирзаев, С. Усманов, И. Расулев. – Ташкент, 1962. – С. 175.

3. Ходжаев Т. Х. О дифференциальных признаках прилагательных в тюркских языках / Т. Х. Ходжаев, Р. К. Кунгуплов // Вопросы теории частей речи на материале языков различных типов. – 1968. – С. 301–306.

4. Akaslan T. Bir, Bu, Bazı, Kimi, Hangi, Kaç, Ne? Sıfat mı! / T. Akaslan. – İstanbul : Boğaziçi Üniv. Yay., 2001. – 37 s.

5. Gencan T. N. Yeni Dilbilgisi / T.N. Gencan. – İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1946. – 158 s.

6. Erkman-Akerson F. Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış / F. Erkman- Akerson. – İstanbul : Multilingual, 2007. – 282 s.

7. Ergin M. Universiteler için Türk dili / M. Ergin. – İstanbul : Bayrak Yayınlar, 2009. – 544 s.

8. Hengirmen M. Türkçe Dilbilgisi / M. Hengirmen. – Ankara : Engin Yayınevi, 1998. – 624 s.

УДК 81'243:37.018

П. І. Мігірін,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Стаття розглядає актуальні питання, пов'язані з перспективами застосування новітніх освітніх технологій і методик навчання з використанням мультимедійних засобів у процесі формування професійної іншомовної комунікативної компетенції у студентів немовних вищих навчальних закладів. Наведено приклади використання контекстного навчання, методу проектів, інформаційно-комунікативних технологій, застосування професійно орієнтованого підходу до навчання з досягненням комунікативних цілей через фахову інтерактивну діяльність.

Ключові слова: *компетенція, інформаційно-комунікативні технології, іншомовна комунікативна компетенція, мультимедійні засоби, контекстне навчання, інтеграція навчальних дисциплін.*

PARTICULARITIES OF FORMING PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

The article examines current issues related to the prospects of the use of the newest educational technologies and teaching methods using multimedia in the process of forming professional foreign language communicative competence of students of non-linguistic specialities.

It is emphasized that innovative methods of teaching foreign languages based on the humanistic approach create conditions for effective improvement of educational process in higher educational institutions. The basic principles of modern methods are: the movement of the whole to the individual, classes orientation for the student (learner-centered lessons), purpose-fulness and meaningfulness of classes, their focus on the achievement of social interaction, the teacher's faith in the success of his/her students, mastering foreign language by using knowledge from other branches of science. The article provides examples of implementing contextual learning, project method, information and communicative technologies, the use of professionally oriented approach to achieve communicative goals by means of professional interactive activities.

The article stresses the need of strengthening the autonomy (independence) of students who act as active subjects of training process. This is achieved through clear planning and organization of classroom and independent work of students by using creative tasks, defined forms and methods of work, and also owing to the detailed guidelines on foreign language courses. All activities aimed at developing creativity of students ensure the practical orientation of training and combine individual, pair and group forms of work.

© П. І. Мігірін, 2015

Much attention is paid to the integration of academic subjects and development of interdisciplinary connections, that is the establishment of effective partnership between the teachers of foreign languages department and teachers of professional academic subjects that will improve students' cognitive activity and create positive learning motivation and effective assimilation of large amounts of educational information.

Key words: *competence, information and communicative technologies, foreign language communicative competence, multimedia, contextual learning, integration of academic subjects.*

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

В статье рассматриваются актуальные вопросы, связанные с перспективами применения новейших технологий и методик обучения с использованием мультимедийных средств в процессе формирования профессиональной иноязычной коммуникативной компетенции у студентов неязыковых высших учебных заведений. Приводятся примеры контекстного обучения, проектного метода, информационно – коммуникативных технологий, использования профессионально ориентированного подхода к обучению с достижением коммуникативных целей в ходе профессиональной интерактивной деятельности.

Ключевые слова: *компетенция, информационно-коммуникативные технологии, иноязычная коммуникативная компетенция, мультимедийные средства, контекстное обучение, интеграция учебных дисциплин.*

Сьогоднішній стан міжнародних зв'язків України в різноманітних сферах, вихід її у європейський і світовий простір, нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії потребують суттєвих змін і у сфері освіти, в тому числі й у галузі навчання іноземних мов.

Для сучасного суспільства велике значення має підготовка кваліфікованих спеціалістів у різних галузях суспільної діяльності, здатних орієнтуватися в необмеженому інформаційному просторі та використовувати здобутки науково-технічного прогресу. Інтеграційні процеси вимагають від сучасних фахівців не тільки глибоких професійних знань, а й володіння принаймні однією іноземною мовою як важливим засобом для особистих, культурних, професійних та економічних контактів у сучасному багатомовному, полікультурному, інформаційно розвиненому світі.

Положення, покладені в основу сучасного навчально-виховного процесу ВНЗ, орієнтовані на підвищення якості професійної підготовки фахівців різних галузей для забезпечення їх ефективного спілкування в академічному та професійному середовищі в обраній сфері діяльності.

Злободенність статті викликана тим, що сьогодні, як ніколи раніше, підготовка майбутніх фахівців, враховуючи зростання ролі іноземної мови, потребує оптимізації навчального процесу з метою формування у студентів необхідних іншомовних комунікативної компетенції шляхом впровадження новітніх освітніх технологій і методик з використанням мультимедійних засобів.

До недавнього часу більшість наукових праць, присвячених даній тематиці, досліджували лише деякі аспекти організаційно-педагогічних засад навчання ІМ у вищому технічному навчальному закладі. Приділялася недостатня увага теоретико-методологічним засадам розвитку компетентності студентів немовних спеціальностей в іншомовній комунікативності, а також філософським, історико-педагогічнм аспектам зарубіжного досвіду у даній галузі. Це спонукає науковців і викладачів шукати нові ефективні форми і методи навчання, зокрема, у немовних вищих навчальних закладах [1].

Аналіз останніх публікацій і наукових робіт засвідчує наявність значної кількості досліджень у таких напрямках: інноваційні технології навчання (Л. І, Олійник, А. В. Нісімчук, М. П. Папагутіна, І. Р.Серповська та ін.); проектна методика (І. О. Зимня, І. В. Підкасистий, Є. Г. Полат та ін.); формування комунікативної компетенції (О. В. Романова, О. І. Черемська та ін.); інноваційні підходи до навчання професійного спрямування (О. Н. Андрущенко, І. С. Башмакова, О. К. Плотнікова та ін.).

Нові економічні умови, нові вимоги до змісту освіти не можуть бути реалізовані без інноваційного підходу до вдосконалення методів навчання. Сучасний професійний рівень фахівця передбачає не лише його вміння аналізувати і вирішувати нагальні проблеми, але й спроможність вдосконалювати технології своєї діяльності та визначати власну стратегію.

Реформа української освіти призвела до перегляду та оновлення цілей, змісту навчання, принципів, методів викладання, різновидів контролю та форм оцінювання і самооцінювання як в системі освіти загалом, так і в кожній конкретній спеціальності. Це покращить комунікабельність молодих фахівців і на українському, і на міжнародному ринку праці та зробить вивчення іноземної мови та культури важливою складовою системи освіти.

Тому **мета** статті – розглянути можливості і перспективи використання сучасних інформаційних технологій та інтерактивних проектних методик навчання у процесі формування професійної іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних ВНЗ.

Основними компонентами змісту підготовки студентів немовних спеціальностей є знання, вміння і навички, досвід творчої діяльності, а також емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу.

Аналіз змісту дисципліни «Іноземна мова» показує, що не всі компоненти змісту підготовки фахівців наявні в необхідній мірі, і якомога більше уваги слід приділяти не лише розвиткові умінь та навичок усного і письмового мовлення, а й набуттю необхідного рівня **комунікативної компетенції** і досвіду творчої діяльності, бо саме творчий рівень студентів є невід'ємною складовою частиною професійної діяльності майбутнього фахівця [2].

Саме концепція компетентності як провідна ідея для сучасної національної системи освіти заслуговує на особливу увагу. ЇЇ суть полягає в тому, що система освіти тільки тоді може вважатися ефективною, коли її результатом буде компетентна особистість, котра володіє не тільки знаннями, моральними якостями, але й адекватно діє у відповідних ситуаціях, беручи на себе відповідальність за дану діяльність.

Передовий досвід викладачів засвідчує, що навчання іноземних мов базується на ***комунікативному підході.*** Комунікативної компетенції студенти набувають при вивченні мови за комунікативним методом, основу якого складає переорієнтація з форми на функцію, з лінгвістичної компетенції на комунікативну, з мовної правильності на спонтанність та автентичність, тобто природність комунікації.

Для більшості фахівців у сфері викладання іноземних мов інноваційність розглядається як комунікативність. Отже, методичним змістом сучасного заняття з іноземної мови має бути комунікативність та формування у студентів відповідної ***комунікативної компетенції***, яка визначається як «...уміння ефективно застосовувати знання в різних умовах професійного спілкування з різними комунікантами та здатність користуватися мовою залежно від конкретної ситуації» [5, с. 65].

Формування комунікативної компетенції можливе за умови моделювання у навчальному процесі типових ситуацій реального спілкування, що виникають у різних сферах життя і стосуються різних тем. Найважливішою характеристикою

комунікативного підходу є наявність автентичних матеріалів, тобто таких, які реально використовуються носіями мови. Автентичні тексти фахового спрямування є джерелом поповнення фахового термінологічного словника, предметом для комунікативно-мовленнєвої діяльності студента. Мовленнєва взаємодія тих, хто навчається, проходить за співучасті викладача в найрізноманітніших формах**: парах, невеликих групах, з усією групою**. Для досягнення ефективності комунікації потрібно планувати її результат, визначати комунікативну мету співпраці та використовувати комунікативні завдання. Це передбачає дотримання комунікативних стратегій, які дають змогу досягти необхідного результату комунікації. В умовах професійного спілкування такими стратегіями можуть бути стратегії співробітництва з урахуванням фахових інтересів.

Для формування комунікативної компетенції викладачі іноземної мови використовують новітні методи навчання, що поєднують комунікативні та пізнавальні цілі, а саме: інтерактивні методи навчання іноземних мов, спрямовані на розвиток особистості, розкриття її творчого потенціалу. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що процес навчання організований таким чином, що практично всі студенти залучаються до процесу пізнання. Спільна діяльність у процесі засвоєння навчального матеріалу означає, що кожний робить свій особливий індивідуальний внесок, йде обмін знаннями, ідеями, засобами діяльності.

В технічних ВНЗ основна увага має приділятися професійно орієнтованому підходу до формування іншомовної професійної компетенції студентів, пов'язаного з використанням особистісно-діяльнісного підходу, впровадження якого досягається завдяки диференціації, індивідуалізації навчання та використання нових навчальних технологій. Основними принципами сучасних методів є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на студента (learner-centered lessons), цілеспрямованість та змістовність занять, їх спрямованість на досягнення соціальної взаємодії при наявності у викладача віри в успіх своїх вихованців, інтеграція мови та засвоєння її за допомогою знань з інших галузей наук. У сучасній методиці існують різні варіанти цього напряму – «Cognitive Approach», «Content-Based ESL Program», «Cognitive Academic Language Approach», «Co-operative Learning», «Interactive training» та інші. Важливо, що інтерактивні методи навчання можна застосовувати практично для всіх видів навчання: аудиторного, заочного, дистанційного, в Інтернеті тощо. Під час занять викладач не викладає матеріал, а як активний учасник дискусії направляє її у потрібне русло. Будь-які інтерактивні заняття корисні, оскільки вчать висловлювати свої думки і відстоювати свою точку зору [6, с. 59].

Професійно орієнтований підхід до формування іншомовної професійної компетенції студентів пов'язаний з використанням особистісно-діяльнісного підходу, основою якого є особистісно-орієнтована діяльність. Такий підхід ґрунтується на положенні, що особистість формується у діяльності та спілкуванні з іншими людьми. Навчання іноземних мов вимагає підходу, що повною мірою відображає особливості майбутньої професійної діяльності студентів.

Ефективному вирішенню проблеми мовної підготовки студентів в рамках процесу професійної освіти сприяє ***контекстний підхід***, позитивний досвід застосування якого накопичений на кафедрі іноземних мов.

Метод контекстного навчання передбачає перехід від безпосередньо освітніх (лекції, практичні заняття) видів діяльності до напівпрофесійних (рольові і ділові ігри, проекти) та подальшої навчально-професійної діяльності (науково-дослідна робота студентів, професійна практика). Застосування принципів контекстного підходу у навчанні іноземної мови дозволяє вирішувати такі проблеми як: підвищення мотивації вивчення іноземної мови, формування професійних інтересів і мотивів у поєднанні з іншими дисциплінами; розвиток системного мислення майбутнього фахівця; усвідомлення власної професійної ідентичності, місця і ролі у професійному співтоваристві та суспільстві в цілому; розвиток відповідального ставлення до справи, соціальних цінностей і принципів професіонального колективу або суспільства [1].

Прикладом застосування контекстного підходу в навчанні спілкування професійно орієнтованою іноземною мовою є проведення комплексних занять у формі освітніх проектів іноземною мовою, які розробляються викладачами кафедри іноземних мов у співпраці зі спеціалістами, які викладають технічні дисципліни на профільних кафедрах і мають відповідний рівень знань з фахової термінології іноземною мовою. Налагодження більш тісного зв'язку із профільними дисциплінами сприятиме інтеграції навчальних дисциплін, розвитку міждисциплінарних зв'язків і буде запорукою якісного формування змісту дисципліни «Іноземна мова».

Однією з найбільш поширених інноваційних технологій навчання стала ***проектна методологія***, що набула актуальності в системі вищої освіти у зв'язку з потребою підготовки конкурентоспроможних фахівців для сучасного ринку праці. Проектна діяльність та проектування комунікативних ситуацій дозволяють створювати конкретні моделі професійної діяльності студентів та сприяють умінню визначити шляхи особистої інтеграції у ринок праці. Проект також забезпечує опанування студентом навичок дослідника. Виконання проекту дозволяє учаснику інтерактивної взаємодії порівнювати власну діяльність з нормативною моделлю та визначати напрямки саморозвитку [2]. В основі методу проектів лежить розвиток пізнавальних навичок і критичного мислення, вміння самостійно конструювати знання, орієнтуватися в інформаційному просторі. Робота в групах розвиває навички співпраці, спонукає до творчого пошуку, що позитивно впливає на якість виконання проекту. Результати роботи в межах проектів можуть бути у вигляді відео-презентацій, плакатів. стіннівок тощо. Викладач у процесі проектної діяльності виступає як консультант.

При виборі об'єктів проектної діяльності викладач також має враховувати рівень підготовки студентів і їхню зацікавленість. Отже, використання методу проектів дозволяє забезпечити студентів можливістю самостійного набуття знань у процесі розв'язання практичних фахових задач, які вимагають інтеграції знань зі спеціальності та іноземної мови.

В умовах зміни змісту освіти, коли відбувається перехід від центричного підходу до компетентнісного пріоритетна роль у навчально-виховному процесі надається інформаційно-комунікативним технологіям.

Перед педагогами стоїть важливе завдання – виховати та підготувати молодь, спроможну активно включатися в якісно новий етап розвитку сучасного суспільства, пов'язаний з інформацією. Ніхто не сумнівається щодо ефективності та доцільності використання інформаційних технологій на заняттях з ІМ. Адже суспільство, яке дбає про своє майбутнє, має усвідомити колосальні можливості нових інформаційних технологій та навчитися грамотно застосовувати їх, у першу чергу, в освіті.

Більшість дослідників доходять висновку, що інноваційні технології викладання іноземних мов передбачають поєднання інтерактивних методів викладання з використанням технічних засобів навчання (комп'ютерних, мультимедійних, мережі Internet) [4].

Мультимедійні технології зараз широко використовуються в навчальному процесі. Мультимедія – це сучасна комп'ютерна інформаційна технологія, що дозволяє об'єднувати в одній комп'ютерній програмно-технічній системі текст, звук, відео, графічне зображення й анімацію (мультиплікацію). Для викладача цікавим є не стільки технологія комп'ютерного іміджу та звуку, скільки освітнє різноманіття та розвиток тих змін, які відбуваються у студента під впливом мультимедійних засобів.

Залежно від методичних завдань освітні мультимедійні технології можна поділити на програмно-методичні (методичні рекомендації, програми, тематичні плани тощо); навчальні (електронні підручники, словники, енциклопедії, довідники); контрольні (тестові та програми з оцінювання) [1].

Комплексне використання інформаційних технологій у навчальному процесі сприяє динамічності, інтенсифікації процесу навчання, забезпечує його диференціацію з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, дає можливість у вигляді наочних образів представити складну іншомовну інформацію, відкриває доступ до нових джерел інформації.

Залежно від дидактичних цілей можна виокремити такі типи комп'ю-терних програм, спрямованих на розвиток мовних навичок: навчальні, трену-вальні, контролюючі, демонстраційні, імітаційні, довідково-інформаційні.

За допомогою електронних підручників і словників можна активізувати вивчення професійної лексики, тренувати мовні моделі.

Доцільним, на наш погляд, може бути використання програм для підготовки фахових презентацій, які транслюватимуться у мережі Інтернет.

В умовах глобальної комп'ютерізації формування іншомовної професійної компетенції Інтернет є найбільш популярним серед новітніх технологій завдяки швидкості та зручності пошуку необхідної інформації.

Існує багато форм та можливостей організації занять з використанням ресурсів Інтернету, які роблять процес оволодіння іноземною мовою інтерактивним і цікавим. Серед методів, які активно використовуються у навчальному процесі, слід зазначити так зване комбіноване навчання (Blended Learning), що об'єднує інтерактивні методики з інформаційними технологіями. Популярністю серед студентів користується робота з блогами або вебсайтами, що висвітлюють актуальні події у порталах відомих видань, де можна ознайомитися з потрібною інформацією, розмістити коментар [2].

Перспективи використання інформаційних технологій навчання передбачають участь у міжнародних відео-конференціях, імітаціях проблемних ситуацій, притаманних реальній професійній діяльності фахівця, дискусіях, мультимедійних презентаціях, ділових іграх, диспутах, фахових проектах, дистанційному навчанні тощо.

Зміст комунікативної компетенції, крім мовної, мовленнєвої, дискурсивної та стратегічної компетенцій, включає також соціокультурну та соціолінгвістичну компетенцію.

Ефективність спілкування професійно орієнтованою іноземною мовою безпосередньо залежить від здатності брати до уваги культурні особливості країни співрозмовника, від спроможності змінювати тактику мовної поведінки в мінливих умовах спілкування і застосовувати ці уміння для вирішення професійних завдань [3, с. 281].

Важливим методичним принципом, що лежить в основі зазначених навчально-методичних комплексів, є орієнтація на посилення автономії (самостійності) студентів, які виступають в якості активних суб'єктів навчальної діяльності. Це досягається за рахунок чіткої організації аудиторної та самостійної роботи студентів по виконанню творчих завдань шляхом використання визначених методів роботи і методичних вказівок по самостійній роботі студентів у різних її видах і формах.

При виконанні самостійних робіт інформаційні навчальні технології дають студентам не тільки можливість роботи в інтерактивному фаховому середовищі, а й можливість регулювати підбір програм за допомогою навчальних сайтів, які містять матеріал, розподілений за рівнями складності.

Це дозволяє підвищити ефективність організації самостійної роботи студента з використанням різних фахових джерел та здійснити якісний контроль виконання студентом тестових завдань завдяки ресурсам спеціальних сайтів. Всі заходи націлені на розвиток самостійності та творчості студентів, що дозволяє забезпечити практичну спрямованість навчання, дає можливість поєднувати різні види роботи, значно підвищуючи рівень володіння мовним матеріалом і внутрішню мотивацію.

Практичний досвід фахівців та аналіз методичних джерел свідчать, що стратегії інтерактивного навчання ІМ спеціального вжитку, використання освітніх мультимедійних проектів, оволодіння сучасними методиками роботи з Інтернетом, розробка електронних підручників для спецкурсів зі спеціальностей можуть бути напрямами для подальших досліджень, хоча це потребуватиме зусиль від викладачів та сучасних технічних засобів.

Інтерактивні освітні та мультимедійні технології, інтенсифікуючи процес здобуття знань, модернізуючи форми проведення занять, відкривають доступ до нових джерел інформації, активізують процеси ментальної обробки іншомовної інформації Вони надають нові можливості для формування професійних навичок, дозволяють реалізувати інтерактивні методи навчання.

Впровадження інноваційних технологій, застосування професійно орієнтованого та проблемного підходів до навчання з досягненням комунікативних цілей через фахову інтерактивну діяльність сприятиме формуванню іншомовної професійної комунікативної компетенції студентів немовних вищих навчальних закладів шляхом подальшого вдосконалення процесу навчання іноземної мови професійного спрямування.

Література:

1. Куниця Л. І. Викладання іноземної мови у вищих технічних навчальних закладах засобами мультимедійних технологій / Л. І. Куниця, Л. В. Шапран // [Електронний ресурс].– Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/

2. Куріч М. А. Використання інтерактивних технологій на уроках іноземної мови / М. А. Куріч // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/.

3. Попко І. А. Сучасні тенденції у викладанні іноземних мов у вищих навчальних закладах : Зб. наукових статей учасників всеукр. наук.-практ. конф. / І. А. Попко. – Київ. – 2013. – С. 278–284.

4. Рибалко Т. В. Використання інтерактивних технологій при вивченні іноземних мов / Т. В. Рибалко. – [Електронний ресурс], – Режим доступу : www.intconf.org

5. Романова О.В. Модель формування професіональної компетентності викладача / О. В. Романова // Педагогіка. – 2012. – № 2. – С. 64–67.

6. Черемська О. І. Формування мовної і комунікативної компетенції вищій школі / О. І. Черемська // Вища освіта. – 2011. – № 12. – С. 59–65.

УДК 811.161.2’42:303.833.5

О. Ф. Мінкова, Ю. А. Надольська,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. М елітополь

СОЦІАЛЬНІ КОНОТАЦІЇ ОНІМІВ

У статті розглядаються механізми актуалізації експресивних можливостей онімів, виявлення залежності цих можливостей від соціальної ролі денотата, запропоновані в ній стилістичні прийоми допомагають розкрити мовленнєвий потенціал ономастичного прошарку лексики.
Ключові слова: *оніми, ономастика, експресія, соціальна конотація, газетно-журнальна публіцистика.*

The article discusses the mechanisms of actualization of the expressive possibilities of names,revealing dependence of these features from the social role of denotation. Proposing stylistic techniques help to reveal potential speech onomastic layer of vocabulary.
Keywords: *onomastics, expression, social connotate, newspaper and magazinejournalism*

В статье рассматриваются механизмы актуализации экспресивных возможностей онимов, выявление зависимости этих возможностей от социальной роли денотата. Предалагаемые в ней стилистические прийомы помогают раскрыть речевой потенциал ономастичской прослойки лексики.
Ключевые слова: *оним, ономастика, экспрессия, социальная конотация, газетно-журнальная публицистика.*

Власні назви займають особливу лексичну нішу в мові. Їхня відособленість виразно виявляється на мовленнєвому рівні, зокрема в газетно-журнальній публіцистиці. У період суспільно-політичних зламів, коли міняються суспільні установки, цінності, переосмислюється ставлення до осіб, подій, історичних періодів соціальний складник у семантиці онімів набуває особливого публіцистичного значення. Образ в газетно-журнальній публіцистиці – це образ соціальний – елементарна частка суспільно важливих подій. Окрім цього він бере участь у творенні механізму впливу на поведінку і діяльність людей, формування громадської думки, ставлення до фактів та явищ дійсності.

У газетно-журнальній публіцистиці соціальні компоненти значення імені тісно переплітаються з авторськими семами, що передбачають оцінку об’єкта найменування, емоційно-експресивний заряд.

Газетно-журнальна публіцистика – «конструктор реальности» належить до того виду діяльності, в якому реалізується, знаходить свій практичний вияв громадська діяльність людей. Соціальні фактори є визначальними для виконання митцями слова завдань, поставлених суспільством. Для досягнення ефективності масово-інформаційного впливу служать засоби соціальної експресії.

Публіцисти надають великого значення експресії онімів, справедливо розглядаючи актуалізацію стилістичного потенціалу імен як один з найефективніших мовностилістичних засобів новітньої публіцистики. Особливо активно він реалізується в умовах демократизації преси та розвитку ринку засобів масової інформації, оскільки допомагають привернути увагу читацької аудиторії до тієї чи іншої публікації, а також точніше висловити ставлення до конкретних осіб, фактів, подій, явищ тощо.

Вступаючи в різноманітні синтагматичні та парадигматичні зв’язки, імена забезпечують актуальність тексту, відтворюють складну ієрархію відношень об’єктів дійсності, орієнтують читача в просторі і часі.

Життєва віха в якій перебуває наше суспільство, позначена хисткістю та невизначеністю щодо багатьох реалій як у діахронічному, так і синхронічному плані. Значення відомого імені охоплює сему ставлення суспільства до денотата. Перші кроки у напрямку демократизації зумовлюють «різночитання» щодо багатьох суспільно значеннєвих власних назв. Різні політичні та фінансові групи через підконтрольні ГПЖ формують різне ставлення до відомих імен.

Соціальна роль денотата зумовлює його значення в кожен конкретний період часу. Денотат імен підпорядкований суспільному розвиткові [4, с. 106–107]. Він змінюється, і водночас міняється його образ у свідомості людини, зазнає змін значення імені для певних соціальних груп. Значення імені варіює не лише в часовому вимірі. Той самий онім різними соціумами може «читатися» по-різному. Більш того, ідеологічні, світоглядні фактори, від яких залежить значення оніма, дають підстави говорити про ономастичний простір кожної окремої особи [4, с. 11], для якої кожне відоме їй ім’я наповнене індивідуальним змістом.

Кожна більш-менш значна подія наповнює соціальним значенням імена, що індефікують її, малозвані власні назви завдяки газетно-журнальніц публіцистиці стають відомими, входять в активний лексичний фонд багатьох людей.

Актуалізація стилістичного потенціалу імен у газетно-журнальній публіцистиці є одним з найважливіших мовностилістичних засобів публіцистики. Про те, якого значення журналісти та редактори надають експресії реальних онімів, можна судити вже із заголовків газетних, журнальних публікацій, матеріалів у Інтернеті.

Означена проблема розглядалася в працях Л. В. Щерби, С. Г. Лисик, В. А. Кухаренка, Б. І. Косовського, М. В. Карпенка, Н. Г. Іванової, Ю. Ю. Сапліна.

«Значення імені як екстралінгвальна категорія, очевидно, ширше, ніж значення апелятива, – стверджують автори цитованого вище академічного видання [4, с. 105], – оскільки екстралінгвальні зв’язки імені багатогранніші, ніж зв’язки апелятива». Значення оніма поєднує як енциклопедичні відомості про денотат, так і дані про саме слово. Багатоплановість семантики імені відкриває широкі можливості для використання імен у різних стилістичних прийомах, зокрема творення тропів та синтаксичних фігур. З другого, боку синонімія, варіативність та поліменність також слугують основою для створення експресії. Дослідник С.Перкас вказує на асиметричність онімів як мовних знаків, яка зумовлює їх здатність вживатися у переносному значенні [2, с. 99, 125].

Власні назви слугують мотиваційною основою для вживання їх у переносному значенні та творення нових лексичних одиниць. Ідеться про стилістичну деонімізацію імен – зокрема й ситуативну, – тобто про перехід їх до фонду апелятивної лексики або контекстуальне набуття ними озак апелятива. З другого боку, загальні назви можуть «індивідуалізуватися», набувати ознак імені. Провідна роль у цьому процесі також належить газетно-журнальній публіцистиці.

Вступаючи в різноманітні синтагматичні та парадигматичні контакти, власні назви забезпечують актуальність тексту, відтворюють складну ієрархію відношень об’єктів дійсності, орієнтують читача в просторі й часі.

Оніми мають складну структуру значення. Насамперед ідеться про загальне значення, тобто таке знання (чи уявлення) про денотат, носієм якого є суспільство загалом. Воно також передбачає зв’язок з родовим апелятивним поняттям, якого стосується одиничний об’єкт. Соціальний складник значення охоплює знання соціуму про об’єкт та ставлення до нього,

© О. Ф. Мінкова, Ю. А. Надольська, 2015

що формується, зокрема, й засобами масової інформації. Соціальні значення неоднорідні, змінюються в часі й залежать від відношення соціальної групи з об'єктом. Окремо можна виділити індивідуальне, або авторське, значення – тобто думку, знання чи уявлення окремої особи про денотат, яке з'являється під впливом як соціуму, так і власного досвіду особи.

Щодо «наповненості» соціального складника, імена поділяються на відомі та невідомі. Перші встановлюють стійкі асоціації з конкретним об'єктами та набутими знаннями про них. Текст частково коригує ці знання. Відомі імена та загальне значення їх, очевидно, стосуються не лише мовлення, а й мови. Що ж до невідомих імен, то в мові вони існують на правах цитат, а в мовленні – на правах відтворюваних одиниць [3, с. 7]. Текст створює їхнє значення – так само, як і в художній літературі, з тією різницею, що газетний матеріал наповнює імена соціальним змістом, чого немає в белетристиці.

У газетному тексті актуалізуються всі соціальні складники значення власної назви. Вони тісно переплітаються з авторськими семами, які передбачають оцінку об'єкта іменування, емоційно-експресивний заряд. Авторське значення, так би мовити, – «найбільш мовленнєве». Оцінка денотата здійснюється як контекстом загалом, так і суто мовними засобами.

Газетний текст часто не лише змінює знання про денотат, але й розширює рамки використання імені, «відриває» його від конкретного денотата, переносячи його на інші об'єкти дійсності.

Особливістю функціонування власних назв у ГПЖ є набуття ними соціальних конотацій, тобто таких контекстуальних сем, що актуалізуються через відображення соціально значущих фактів, процесів, явищ тощо.

Виконуючи головним чином номінативну (точніше ідентифікаційно-диференційну) функцію, онім, потрапляючи до газетного тексту, отримує, так би мовити, соціальне навантаження, оскільки вводить у текст соціально значущий денотат.

Усі факультативні функції онімів, досліджувані лінгвістами (акумулятивна, пізнавальна, адресна, ідеологічна, впливова, емоційна, експресивна тощо), можна умовно поділити на дві групи: соціальні та оцінні (оцінка завжди містить у собі емоцію та експресію). Та оскільки в мовленні жодна з названих функцій не може закріпити за собою постійного статусу головної, деякі дослідники визначають як таку соціально-оцінну функцію онімів. Коли власна назва потрапляє в газетний текст, її диференційна та інформаційна функції не відмирають, а відсуваються на другий план [1, с. 112–113].

Соціальне навантаження онімів у засобах масової інформації пояснюється функцією ГПЖ – бути соціальним інформатором та відбивати соціально значущі події, факти явища тощо. Ідентифікація повідомлюваного здійснюється за допомогою власних назв.

Дослідження «соціального компонента» денотата у ГПЖ виходить за межі лінгвістики. Нас більше цікавить не носій власної назви з його соціальними функціями, а саме ім'я, його специфічне функціонування в мові засобів масової комунікації.

Функціонування денотата в складній системі суспільних зв'язків часто зумовлює специфічні соціально-експресивні конотації імен, котрі виявляються в мові ГПЖ. При цьому самі мас-медіа часто відіграють головну роль у творенні, закріпленні й поширенні цих конотацій. Так, топонім *Біловезька Пуща* після грудня 1991 року в політичній публіцистиці асоціюється з розпадом СРСР.

Газетний контекст, як правило, не змінює архисеми та найбільш загального денотативного значення оніма, але зміна може модифікувати диференційні й додати емоційно-експресивні семи.

Отже, у тексті функціонування імен відіграє важливу роль у створенні його публіцистичності за допомогою як мовностилістичних засобів, так і змістово-асоціативних зв'язків. Ці зв'язки формують своєрідні онімічні гнізда, до яких входять тематично споріднені – як правило, через відношення суміжності – власні назви. Онімія газетно-журнального тексту виявляє внутрішню організацію, відбиваючи тією чи іншою мірою позатекстову тематичну віднесеність імен.

Література:

1. Данильченко А. В. Особенности функционирования топонимов в языке газеты // Шоста республіканська ономастична конференція (4–6 грудня 1990 р). Тези доповідей і повідомлень. І. Теоретична та історична ономастика. Літературна ономастика. – Одеса : Одеський ун-т ім. І. І. Мечникова, 1990. – С. 112–113.

2. Перкас С. В. Парадигматические и синтагматические аспекты лингвостилистического потенциала топонимов в современном английском языке : Автореф. канд. диссертации / С. В. Перкас. – М., 1980. – 22 с.

3. Суперанская А. В. Лингвистический аспект ономастических исследований / А. В. Суперанская // Вопросы ономастики. – Труды Самаркандского ун-та. – Самарканд, 1976. – III. Вып. 284. – С. 5–12.

4. Теория и методика ономастических исследований. – М. : Наука, 1986. – 256 с.

УДК 811.161.2'42

І. Г. Мірошниченко,
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна, м. Дніпропетровськ

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ЗАСОБИ КОМПРЕСІЇ СТИСЛОГО МАС-МЕДІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕКСТУ

У статті досліджується проблема конденсації інформації у стислому мас-медійному українському тексті, а саме: з'ясовується роль фразеологічних одиниць у компресії повідомлюваного. На матеріалі стислих текстів проаналізовано компресуючий потенціал фразеологізмів та здійснено спробу їх класифікації як засобів стиснення тексту. Доводиться, що не всі ідіоми мають високий потенціал для компресії мас-медійного повідомлення, а найвищим потенціалом володіють модифіковані фразеологізми.

Ключові слова: *мас-медійний дискурс, стислий текст, конденсація інформації, засоби стиснення тексту, фразеологізм.*

IDIOMS AS MEANS OF UKRAINIAN COMPRESSED MASS MEDIA TEXTS

The problems of compressed text are very important for modern Ukrainian mass-media discourse. The issues of rational representation and pragmatic approach to information are relevant today because of information space overload in mass-media. The idioms play one of the important roles in text compression process. The problem of compression potential of idioms hasn't been investigated completely in Ukrainian mass-media discourse yet. The aim of this article is to enlighten the role and functioning of idioms as means of text condensation of Ukrainian mass-media compressed text.

This paper deals with some peculiarities of idioms and their functions in text condensation. The investigation of the compression potential of the idioms has shown that some idioms have higher potential than other. They have wider information

© І. Г. Мірошниченко, 2015

content and semantic meaning under their formal structure. The modified idioms are the most effective means of condensation in compressed text because new elements give new meanings to idiom content. The research is attempted to classify the idioms according to compression potential.

Idioms as means of information condensation assist in reducing efforts, time, space for making up a text in mass-media. Further investigations should deal with analyses of other means of compressed text.

Key words: *mass-media discourse, compressed text, information condensation, means of text compression, idioms.*

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ КАК СРЕДСТВА КОМПРЕССИИ СЖАТОГО МАС-МЕДИЙНОГО УКРАИНСКОГО ТЕКСТА

В статье исследуется проблема конденсации информации в сжатом масс-медийном тексте, а именно: определяется роль фразеологических единиц в компрессии сообщаемого. На материале сжатых текстов анализируется компрессирующий потенциал фразеологизмов и предпринимается попытка классифицировать их как средства для сжатия текста. Доказывается, что не все идиомы имеют высокий потенциал для компрессии масс-медийного сообщения, а самый высокий потенциал присущ модифицированным фразеологизмам.

Ключевые слова: *масс-медийный дискурс, сжатый текст, конденсация информации, средства сжатия текста, фразеологизм.*

Мас-медійний дискурс, який має незаперечний вплив на сучасне суспільство, представляє собою особливий інтерес для вчених-мовників. Серед лінгвістичних проблем новітнього дискурсу ЗМІ можемо сміливо виокремити явище стиснення тексту як найбільш розповсюджене і запитане як для філологів, так і для медійників. Стислий текст виникає у результаті цілеспрямованої творчої діяльності, у процесі якої застосовується ціла низка мовних (а в друкованому варіанті й графічних) засобів для компресії інформації задля різноманітних прагматичних цілей: конденсації інформації; надання тексту меншого об'єму; економії зусиль, затрачених на створення інформаційного повідомлення; збереження ефірного часу; зменшення площі, яку займає текст у друкованому виданні, та ін. Визначення стислого тексту наводить вітчизняний лінгвіст О. Панченко: «Стислий текст – це повідомлення, об'єктивоване подібно до будь-якого іншого тексту в письмовій формі, побудоване шляхом скорочення повного тексту або створене як первісно коротке, призначене за необхідності для подальшого розгортання у більш об'ємний текст» [3, с. 306]. Проблеми стислого тексту мало досліджені в вітчизняній лінгвістиці, хоча нагальна потреба у такому дослідженні є вимогою нашого часу.

Питання сталих висловів активно досліджується у науці про мову: учені аналізують походження фразеологічних одиниць, семантичні та структурні особливості, полісемію, їхні прагматичні та когнітивні властивості, роль у структурно-смисловій організації тексту, емоційний вплив на читача та ін. Піонерами у дослідженні фразеологізмів вважають Ш. Баллі, Бодуена де Куртене, В. Виноградова, М. Покровського, О. Потебню, Л. Щербу, чиї наукові розвідки активно продовжили М. Алефіренко, А. Альохіна, Я. Баран, Ф. Бершадська, В. Виноградов, А. Григораш, М. Демський, П. Єрченко, Р. Зорівчак, А. Івченко, А. Капелюшний, А. Кунін, А. Мамалига, І. Ощипко, О. Пономарів, О. Сербенська, Л. Скрипник, В. Телія, В. Ужченко, Н. Шадрін, Н. Шанський та інші. Особливості функціонування ідіом у мас-медійному дискурсі досліджували Л. Баркова, Х. Дацишин, Л. Жукова, З. Камбарова, О. Кисельов, В. Костомаров, Н. Мариноха, І. Серебрянська, Г. Солганік, І. Тараба, Л. Шевченко та інші вчені.

Досліджуючи багатий лінгвістичний інструментарій, застосовуваний для конденсації інформації в українському мас-медійному дискурсі, ми виокремили проблему функціонування фразеологізмів як засобу стиснення повідомлення, яка ще не була достатньо обґрунтована і, з нашої точки зору, є актуальною для аналізу дискурсу вітчизняних ЗМІ. Тому мета нашої статті – дослідити компресуючий потенціал фразеологічних одиниць у стислих текстах українських мас-медіа.

Сучасні вчені-лінгвісти серед різноманітних лексико-граматичних засобів створення стислого тексту (на морфологічному рівні – використання морфем та різних частин мови для створення скорочених форм; на лексичному – використання різних способів словоскладання: універбації, телескопії, зрощень, абревіації, субстантивації, – запозичень, кальок, просторіч та ін.) називають і фразеологізми, які активно використовуються у текстах українських ЗМІ. Висока частотність вживання фразеологічних одиниць у мас-медійних текстах пояснюється багатьма чинниками: за їх допомогою яскраво репрезентується зміст або ідея інформаційного повідомлення, привертається увага до конкретної події, здійснюється ефективний вплив на свідомість реципієнта твору, створюється запланований фон для сприйняття, передається потрібна емоційність висловлювання тощо: 1) *Не хлібом єдиним* («Україна молода» від 25.11.2015, с. 11); 2) *Наука на голодному пайку* («Голос України» від 24.12.2013, с. 6); 3) *Гра м'язами* («Україна молода» від 25.11.2015, с. 2); 4) *Хіба ревуть воли, як ясла повні?* («Голос України» від 25.12.2013, с. 5); 5) *ЄС забракло духу для санкцій – реакція світової преси* («ПіК» від 3.07.2014);

У низці функцій фразеологічних одиниць (ФО) у вітчизняних мас-медійних текстах ми розглядаємо їхній потенціал для конденсації інформації, результатом якої є стислий текст.

Вживання фразеологізмів як засобу компресії інформації пов'язане з їх структурно-семантичними особливостями: дефініції багатьох ФО містять більше мовних компонентів, ніж сам фразеологізм. Значення фразеологічної одиниці не співпадає зі значенням її елементів, поєднання яких створює новий смисл, що завдяки традиції закріпився в усній та писемній мові.

В українських мас-медійних текстах активно вживається все різноманіття зі скарбниці фразеологізмів: власне фразеологізми, прислів'я, приказки, крилаті вислови, просторіччя, сленгові ідіоми, а також їхні трансформації: 1) *Бюджет-2014: Кабмін пише «з коліс»* («УНІАН» від 11.09.2013); 2) *Нарешті знайшлася людина, яка розставила крапки над «і»* («ПіК» від 18.07.2013)*;* 3) *Колісниченко непомітно підклав Януковичу свиню* («ПіК» від 27.07.2013); 4) *Український веб-простір: від «розділяй і володарюй» до «об'єднуй і спрямовуй»* («День», від 8.10.2013); 5) *Нащо і клад, коли в сім'ї лад* («Україна молода» №191 від 25.12.2013, с.8). Семантичні та структурні модифікації фразеологізмів і крилатих висловів свідчать про їхній експресивний та прагматичний потенціал, дають можливість уникнути стандартних висловів і демократизувати сучасну комунікацію: 1) *Привид бродив Придніпров'ям* («Зоря область» №74 від 25.09.2013); 2) *ЗАЗ-ювіляр має «наполеонівські плани» і … скорочує робочий тиждень* («Україна молода», 25.10.2013); 3) *Хіба ревуть воли, як ясла повні?* («Україна молода», №190 25.12.2013, с.5); 4) *Закордон йому допоможе?* («Україна молода», 25.10.2013); 5) *Гучна відставка голови ДАІ Єршова: хто винний і що робити* (tsn.ua від 20.05.15).

Фокусуючись на компресуючому потенціалі ФО, ми проаналізували різні види цих лексичних одиниць та їхніх модифікацій, якими так часто послуговується мас-медійний текст. Компресія тексту, в результаті якої виникає стислий текст, базується на вилученні надлишкових елементів формальної структури повідомлення та подачі інформації за допомогою найбільш економних морфологічних, лексичних, синтаксичних та інших засобів. Опираючись на це визначення, ми може-

мо стверджувати, що маємо підстави класифікувати ФО за їх здатністю економно і стисло виражати думку, коли за малим об'ємом сприймається більший зміст. Дослідивши структурний та семантичний склад фразеологізмів, ми встановили, що одні фразеологізми володіють високим потенціалом для стиснення формальної структури тексту, а інші – низьким. За кожною ФО у мові закріплене усталене традицією значення, чітко окреслений когнітивний фон, певний асоціативний ряд, яскраво виражене емоційне забарвлення, що супроводжують висловлювання, в якому звучить ФО. Врахування цих характеристик допомагає схематично змалювати фразеологізм як багатопланову одиницю мовлення, у якій за формально-структурною частиною (якоюсь кількістю граматично та синтаксично узгоджених твірних елементів-слів) стоїть смислове поле, що включає в себе семантичне значення ФО, його інтертекстуальні зв'язки, пов'язані з ним асоціації, емоційний фон. Чим ширше смислове поле фразеологізму, тим, відповідно, вищий і ефективніший його компресуючий потенціал. За певними ФО ми бачимо широке смислове поле, наприклад, модифікація крилатого вислову «І ти, Брутє?» у виданні «Політика і культура»: *І ти, Данилич? Екс-президенту «ліплять» справу Щербаня* («ПіК» від 29.03.2013). У короткій за кількісним складом модифікації закладений набагато довший за семантичним вираженням смисл: К. Л. Кучму підозрюють у справі, до якої, як здавалося, він не мав би бути причетним. У смисловому полі реципієнт повідомлення сприймає наступні значення: «нечесна, підла справа», «зрада», «причетність до зради», «ненадійність», «підступність», «безвихідь», «розпач». Модифіковані фразеологізми під'єднують у своє поле знання та асоціації, пов'язані з новим компонентом. Так, наприклад, у смисловому полі ФО *«А віз і нині там»* відчуваємо такі складові: «нерозпочата запланована справа», «бездіяльність», «відсутність одностайності у роботі», «недбальство», «пуста балаканина замість справи», «безвідповідальність». Модифікація цього крилатого вислову на основі гри слів *віз – віза*, використана у заголовку *«А віза й нині там»* («Україна молода», №143 від 6-7.11.15, с.4), розширює це поле прихованими компонентами «євроінтеграція», «безвізовий режим із ЄС», «ухвалення законопроектів у Верховній Раді, що стосуються безвізового режиму з ЄС». За приклади таких ФО можемо навести: 1) *На Східному «фронті» без змін* (Україна молода, №135 від 16.09.14); 2) *Фортуна усміхається завзятим* («Голос України», №250 від 31.12.2013, с.13); 3) *Всі дороги ведуть до храму* («Україна молода», №191 від 25.12.2013, с.5); 4) *ТАСС уповноважений заявити: палала хата* («ПіК» від 22.02.14); 5) *Сепаратисти вже на Київщині – попереджені та небезпечні* («ПІК» від 11.06.2014).

Але разом із тим, фразеологізми іншої групи не мають такого широкого смислового поля і, складаючись із кількох структурних компонентів, тяжіють у своєму значенні до одного слова, що не сприяє завданням економії мовних засобів та створенню стислого тексту, а часто, навпаки, збільшує формальну частину повідомлення. Фразеологізм-заголовок *Пустий номер* («Голос України» № 243 від 21.12.13, с. 16) має смислове поле «безрезультатна справа», яке мало відрізняється за своїм структурно-формальним складом від самого фразеологізму, але певне завдання виконує його емоційний план, додаючи відчуття безнадійності та деякої згрубілості висловлюванню. У реченні *Пшениця на вагу золота* («Україна молода», №27 від 21-22.12.2014, с.7) фразеологізм *на вагу золота* має смислове поле «дорогий» «дорогий, як золото», яке не надто поширене, тому можемо говорити про невисокий компресуючий потенціал цієї ФО. Таке ж явище спостерігаємо в наступних прикладах: 1) *Сноуден: місію виконано* («Голос України» № 245 від 25.12.13, с. 5) – фразеологізм *місію виконано* має семантичне значення «завдання виконане», «важливе завдання»; 2) *Цукор б'є по кишені* («Голос України» № 241 від 19.12.13, с. 14) – ФО *б'є по кишені має смислове поле* «дорогий»; 3) *«Зелений коридор» – для людей і товарів* («Україна молода», №186 від 18.12.2013, с.1) – ФО *зелений коридор* зі смисловим полем «сприяння»; 4) *Буквально на п'яти Пінк наступає Брюс Спрінгстін із 147,6 «лимона»* («Україна молода», №186 від 18.12.2013, с.12) – ФО *на п'яти наступати* зі смисловим полем «наздоганяти». Можна підкреслити, що фразеологізми з мало поширеним смисловим полем мають невисокий компресуючий потенціал і тому не можуть розглядатися як ефективні засоби конденсації інформації та стиснення тексту. Вони виконують інші функції у мас-медійному тексті, властиві всім ФО: дають оцінку повідомлюваному, підсилюють образність, виразність та емоційність висловлювання.

На жаль, в українських стислих мас-медійних текстах не так широко використовуються фразеологізми порівняно з іншими лексичними засобами конденсації інформації (абревіатурами, іншомовними словами, професіоналізмами, кальками, просторіччями та ін.), що збіднює мовний план повідомлення; найчастіше зустрічаємо фразеологізми у заголовках.

Отже, можемо зробити висновок, що однією з важливих функцій фразеологізмів у мас-медійних текстах є їх здатність конденсувати інформацію та сприяти стисненню друкованого або озвученого тексту, тим самим вирішуючи нагальну потребу сьогодення – передавати максимум інформації з мінімальною затратою мовних зусиль, часу на сприймання повідомлюваного, місця у друкованому виданні чи ефірі. Увесь багатий фразеологічний корпус української мови можна класифікувати на ФО з високим компресуючим потенціалом та низьким, що слід враховувати укладачам мас-медійних текстів. Особливо високий компресуючий потенціал мають модифікації ФО, тому що нові компоненти розширюють смислове поле фразеологізму, вводячи нові семантичні значення, асоціації, інтертекстуальні зв'язки. Подальшу перспективу досліджень стислих текстів у мас-медіа України ми вбачаємо в аналізі морфологічних, синтасичних, семантичних засобів конденсації інформації.

Література:

1. Дацишин Х. П. Фразеологізми в заголовках друкованих видань: проблема мовно-культурної ідентифікації / Х. П. Дацишин // Теле- та радіожурнілістика: Зб. Наук.-метод. Праць. – 2010. Т. 2. – Вип. 9. – С. 200–204.

2. Молчкова Л. В. Идиоматизация как способ компрессии информации / Л. В. Молчкова // Вестник Волгоградского гос. ун-та. Серия 2 «Языкознание». 2012. – № 2 (16) – С. 124–128.

3.) Панченко Е. И. Лингвистика сжатого текста (на материале современного русского языка) : дис…д-ра филол. наук: 10.02.02 / Е. И. Панченко. – Днепропетровск : ДГУ, 1998. – 380 с.

4. Серебрянська І. М. Фразеологізми античності в мові сучасної преси / І. М. Серебрянська, Н. М. Маринoха.//Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24 (63). – 2011 г. – № 4. Часть 1. – С. 182–187.

5. Українська мова: енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доповнене. – К. : Вид. «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 884 с.

6. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко.– К. : Знання, 2007. – 494 с.

7. Щерба Л. В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании. / Л. В. Щерба // Звегинцев В. А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1965. Ч. 2. – 496 с.

УДК 811.111'366.581

Т. В. П'ятничка,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

НЕОСОБОВІ ФОРМИ ДІЄСЛОВА ТА ЧАСОВІ КОРЕЛЯЦІЇ

У статті аналізуються особливості реалізації категорії теперішності безособовими формами дієслова. Здатність інфінітива, герундія, дієприкметника I у конкретному висловлюванні відносити дію до теперішності виявляється найчіткіше за умов реалізації значення одночасності дії, переданої безособовою формою дієслова, з дією присудка, вираженою Present Simple або Present Continuous, а також від семантичних, лексичних і граматичних умов контексту.

Ключові слова: *категорія теперішності, часові кореляції, одночасність*

NON-FINITE FORMS OF THE VERB AND TIME CORRELATINONS

The article deals with some specific ways of referring an action to the presence by means of the Verbals. The Infinitive, Participle I and Gerund do not have the Category of Tense but they render the temporal meaning through the temporal correlation of the actions denoted by them with those, expressed by the finite forms of the verbs.

The article points out the peculiarities of realizing the objective presence by the Infinitive, Gerund and Participle I expressing simultaneous, preceding and following actions with those defined by the predicates of the sentences depending on the different syntactic positions of the Verbals as well as on the semantic, lexical and grammatical conditions of the context.

Key words: *the category of presence, time correlations, simultaneity.*

НЕЛИЧНЫЕ ФОРМЫ ГЛАГОЛА И ВРЕМЕННЫЕ КОРРЕЛЯЦИИ

В статье анализируются особенности реализации категории настоящего неличными формами глагола. Способность инфинитива, герундия, причастия I в конкретном высказывании относить действие к настоящему отчетливо проявляется в условиях реализации значения одновременности действия, выраженного безличной формой глагола, с действием сказуемого, выраженной Present Simple или Present Continuous, а также от семантических, лексических и грамматических условий контекста.

Ключевые слова: категория настоящего, временные корреляции, одновременность.

Постановка проблеми. Особові та безособові форми дієслів виявляють щільні корелятивні ознаки як засоби, що виражають співвідношення основної і другорядної дій у рамках цілісного часового періоду. У безособових форм дієслова відсутня категорія часу, тобто самі по собі вони не можуть співвідносити виражену ними дію з моментом мовлення. Не маючи категорії часу, вони, однак, виражають часові зв'язки відносно – як одночасні з іншою дією (неперфектні форми) чи попередні (перфектні форми). **Мета статті:** розкрити особливості реалізації презентних темпоральних кореляцій безособовими формами англійського дієслова. **Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Лінгвісти І.П. Іванова, І.П. Верховська вважають, що змістом категорії часу у безособових форм дієслова є не абсолютний, а відносний час [2, с. 174; 1, с. 28]. Про вживання герундія та дієприкметника I з метою імпліцитного вираження *часової* характеристики, переданої ними дії, з опорою на особове дієслово та контекст говорить у своєму дослідженні О.М. Мєшкова [4, с. 83]. Г.Т. Ісаєва виділяє інфінітив, герундій та дієприкметник, як засоби створення вторинного предикативного зв'язку, що входять до економного арсеналу синтаксичної конденсації [3, с. 40-45]. У будь-якому випадку факт залежності часового значення безособових форм дієслова від значення часу особового дієслова не викликає жодного сумніву. Однак ця залежність не відкидає, а підтверджує здатність безособової форми дієслова відображати часовий інтервал протікання реальної дії, хоч і не через часове значення, а через часове відношення, тобто не безпосередньо через зв'язок дії з моментом мовлення, а через часове співвідношення з дією, переданою особовою формою дієслова.

1. **Виклад основного матеріалу.** Аналізуючи опозицію to write ↔ to have written, to be written ↔ to have been written, writing ↔ having written, being written ↔ having been written, відзначаємо ознаки (to have + Participle II) у членів опозиції, що мають значення попередності (перфект). У неперфекта такі ознаки відсутні, але констатації цього факту звичайно мало для встановлення часового значення іншого члена опозиції. Його визначення простежується при аналізі контексту. Таких значень щонайменше три: одночасність, слідування і попередність. Останнє виявляється тільки у певних контекстних умовах і детермінується або синтаксичною позицією інфінітива / герундія / дієприкметника, або їх семантичними зв'язками.

У випадках, коли неперфектна форма виражає попередність, виникає ситуація, за якої опозиція неперфект ↔ перфект нейтралізується.

Перебуваючи через часові відношення у тісному зв'язку з особовими формами дієслова, інфінітив / герундій / дієприкметник I, залежно від своєї форми та від часу, вираженого присудком, відносять дію до теперішнього, минулого чи майбутнього. Хоч значення часової віднесеності до теперішності виявляється інфінітивом, герундієм, дієприкметником I, як семантика одночасності, тобто як поєднання змісту таксиса і відносного часу, ці безособові форми дієслова не мають категоріальних форм ні абсолютного, ні відносного теперішнього часу. Значення одночасності, притаманне інфінітиву, герундію, дієприкметнику I, розкривається у різних синтаксичних позиціях, властивих кожній із трьох форм. Простежимо це на прикладах вживання *герундія та інфінітива*:

1. «***Throwing*** *things away is what she likes best*» [8, с. 32].
2. «***Lying*** *is a deadly sin*» [14, с. 13].
3. «*Why go on* ***living*** *with them if they can't stand them*?» [6, с. 37].
4. «*I don't like* ***to hear*** *a man continually running down his own country*» [16, с.114].
5. «*You are mistaken in* ***thinking*** *I'm unhappy*» [13, с. 210].
6. «*But in the sunlight it has the appearance of* ***being black*** *hence the name*» [10, с. 463].
7. *The abnormal mind is quick* ***to detect*** *and* ***attack*** *itself to this quality* [6, с. 5].
8. *«… you protect yourself by* ***saying*** *you aren't going far*» [20, с. 65].
9. *There is only one way in which a man can save his face when he is in that sort of position and that is* ***to pretend*** *he knows nothing* [13, с. 56].

Наведені приклади достатньою мірою переконливі, щоб побачити неоднакове виявлення одночасності у різних синтаксичних позиціях і навіть у межах однотипної синтаксичної позиції. Так, у позиціях підмета (приклади 1, 2), інфінітивного суб'єктивного комплекса (приклад 7), додатка (приклад 5), означення (приклад 6), предикатива (приклад 9) одночасність може бути представлена ширше і узагальненіше, ніж у позиції обставини (приклад 8). А у видовому присудку (приклади

© Т. В. П'ятничка, 2015

3, 4) відбувається цілковите злиття дій, виражених особовим дієсловом, герундієм чи інфінітивом. Різні діапазони одночасності можуть модифікуватися і всередині даної синтаксичної позиції залежно від лексичних та граматичних умов контексту. Найповніше одночасність розкривається, коли герундіальна чи інфінітивна дії поєднується з діями, вираженими так званими фазовими дієсловами: *to be, to have, to keep, to seem, to try, to like, to feel, to hear, to see* тощо.

Досить часто словосполучення модального характеру виражають реальну теперішню дію (названу інфінітивом), що збігається з моментом мовлення (модальне дієслово у таких випадках втрачає значення повинності, обов'язковості, здатності, уміння тощо):

10. «*I* ***must decline to be*** *Professor… Please do not think me ungrateful*» [18, с. 249].

11. «*I* ***can't see*** *the smallest reason for it. Quite happy, normal, people. Now I can understand it in Grimes' case*» [22, с. 110].

Зміст прикладу 10 однозначно трактує ситуацію не як усвідомлення героєм твору необхідності відхилити пропозицію про присвоєння йому звання професора, а як фактичну його відмову від цього звання. Аналогічно модальне словосполучення *can't see* (приклад 11) не виражає неспроможність персонажа бачити причину, а констатацію того факту, що цієї причини немає.

Незважаючи на те, якими чинниками зумовлена одночасність (синтаксичними, семантичними чи їх поєднанням), які нюанси відображають форми інфінітива (Indefinite, Continuous), у якому стані вжитий інфінітив або герундій у реченнях з присудком у Present Simple/Present Continuous, безособові форми дієслова набувають здатності орієнтувати на презентність, охоплюючи різний діапазон: від зосередженості у її центральній точці – періоді мовлення (приклади 8, 10), розширюючись у площині теперішності до різного за обсягом періоду (приклади 3, 4, 5, 6, 7, 9), і до розмитих часових рамок (приклад 2).

Це надзвичайно цікаве явище, оскільки, відносячись до площини теперішності і будучи одночасними, дві дії (інфінітивна/герундіальна і та, що виражена присудком) не є, однак, паралельними. Завдяки своїй здатності орієнтувати на презентність через *одночасність* інфінітив і герундій у парі з особовим дієсловом створюють смисловий комплекс, у якому виражені ними дії переплітаються настільки тісно, що, по-суті, утворюють одне поняття, зміст якого зрозумілий лише з урахуванням семантики обох дієслівних форм.

У випадках, коли друга дія у реченні виражена дієприкметником I, який також означає одночасність з дією, вираженою особовим дієсловом, її реальний час, як і у випадках інфінітива/герундія, стає відомим лише з контекстних ситуацій, і він не входить у категоріальне значення дієприкметника. Таким чином, у більшості випадків у реченнях з присудком у Present Indefinite чи Present Continuous дієприкметник I співвідноситься з теперішнім часом. Відмінність вираження категорії часової віднесеності дієприкметником I від передачі часових відношень герундієм та інфінітивом у тому, що дієприкметник чіткіше виокремлює вторинну дію. Провідне часове значення дієприкметника I – часове відношення у плані одночасності. Воно базується на категоріальному значенні дієприкметника переважно як виразника паралельної дії/стану і пов'язаного з цим значення процесуальності. Простежимо це на наступних прикладах:

1. «*I usually find myself among strangers because I drift here and there* ***trying*** *to forget the sad thing*» [6, с. 70].

2. «Now we know who we have ***running*** with us» [17, с. 139].

Наведені у реченнях дієприкметники I передають дії, паралельні з діями, вираженими присудками, і орієнтують на абстрактну/повторювану теперішність. Аналіз прикладів дозволяє стверджувати, що одночасність властива дієприкметнику I в усіх його синтаксичних позиціях і їх різновидах. Усе-ж, становить інтерес питання про те, з яким членом речення співвідноситься дієприкметник у часі, та від чого ця співвіднесеність залежить, оскільки вона не однакова у різних синтаксичних функціях дієприкметника I:

1. «*A* ***dying*** *man* ***making*** *a confession, he doesn't talk business*» [21, с. 139].

2. «*They have two guests, each* ***giving*** *his side to some controversial issue*» [21, с.152].

3. «*I hear children* ***running***» [8, с. 19].

Не зважаючи на те, що дія, виражена дієприкметником I, є *вторинною*, у семантичному плані вона звертає на себе особливу увагу, а саме – пояснює дію, виражену особовою формою дієслова: описує, характеризує підмет, додаток, або іменник, що входять до складу обставини, а також передає їх стан на момент протікання дії особового дієслова (приклади 1, 2, 3).

Значення процесуальності, закладене у семантиці дієприкметника I, пожвавлює, робить яскравішою, виражену ним дію, перетворюючи дію, передану присудком, з основної у «фонову», що окреслює часову площину теперішності, у якій розгортається процес, виражений дієприкметником.

Як уже зазначалося, значення одночасності – не єдиний із способів вираження часових відношень безособовими формами дієслова. У багатьох випадках інфінітив та герундій передають дію, що реально слідує за дією особової форми дієслова. Тобто в об'єктивній дійсності спочатку відбувається дія, виражена дієсловом в особовій формі, а потім – дія, позначена інфінітивом. Синтаксичною позицією, яка зумовлює значення слідування інфінітивної дії за дією дієслова в особовій формі, є, перш за все, позиція інфінітива, що функціонує у реченні як обставина мети. Дія інфінітива не стільки слідує за дією особового дієслова, скільки може/повинна або, за припущенням, буде слідувати за нею. Уважно розглянувши приклади з текстів художньої прози, не важко переконатися, що мова в абсолютній більшості випадків йде не про власне майбутній час, а про дію, яка безпосередньо слідує за дією особового дієслова і в основному не виходить за межі площини теперішності:

1. «*You pull on the chain to take a snapshot*» [9, с. 18].

2. **«*A nice sunny spot here* *to dry* *my hair*» [9, с. 65].**

3. **«*I'm here* *to learn*» [21, с. 117].**

Яскравим з цього приводу є речення 2, у якому експліцитно відсутнє особове дієслово. Функціонально-семантичне поле теперішності окреслюється лексично (словом *here*) та контекстом (саме зараз, коли у цьому місці сонячно – через якийсь час тут буде тінь або сонце зайде за хмару – і якраз тепер я можу сушити тут волосся). Таким чином, усі потенційні дії, виражені у прикладах 1-3, якщо вони реалізуються, то у тій самій площині теперішності, що і дія основного дієслова, а не більше чи менше віддаленого майбутнього.

Здатність відносити дію до площини теперішності властива також і герундієві, що виражає дію, наступну до дії, переданої особовою формою дієслова. Значення наступності зустрічається у герундія у різних синтаксичних функціях і воно завжди лексично зумовлене.

1. «*Every day he risks* ***being laid*** *low by a bullet*» [7, с. 67].

2. «*There is no one worthy of* ***eating*** *him*» [11, с. 58].

3. «*Regina has no intention of* ***giving*** *me anything*» [14, с. 128].

4. «*There is no **avoiding** it, I suppose*» [5, с. 396].

5. «*You can't pick up a newspaper without **seeing** the medical profession under attack*» [5, с. 316].

Із прикладів видно, що значення слідування дії, яке, однак, не виходить за рамки площини теперішності, зумовлюється семантикою дієслова або прикметника перед герундієм-додатком (приклади 1, 2), іменем перед герундієм-означенням або підметом (приклад 3, 4), прийменником перед герундієм-обставиною та значенням обставини всередині герундіального звороту (приклад 5).

Важливо також зазначити, що навіть у таких випадках, коли інфінітив/герундій у модальних словосполученнях передає майбутню дію, велике значення має той факт, що необхідність, обов'язковість, можливість цієї дії усвідомлюється мовцем і передається реципієнтам у теперішньому (в момент мовлення), реалізуючи таким чином об'єктивну презентність.

Дієприкметник I для передачі наступної дії відносно до тієї, що виражена особовою формою дієслова, зустрічається досить рідко і, зокрема, – для відображення дій, що реалізуються у площині теперішності. Дієприкметник I наступної дії обов'язково знаходиться у постпозиції до основного дієслова.

«*Your brother **demands** my returning to Court at once **taking** your two children with me,» she said* [15, с. 82].

Значеннями одночасності і наступності дій, виражених неперфектними формами інфінітива, герундія та дієприкметника I, до дії особового дієслова не вичерпуються можливості безособових дієслівних форм передавати різні аспекти часового відношення реалізованих ними дій до часової площини (часового плану) особового дієслова. У деяких контекстуальних умовах неперфектна форма інфінітива, герундія, дієприкметника I може мати і значення попередності. У таких випадках (як і при реалізації значення наступності) нейтралізується опозиція «неперфект ↔ перфект».

Простежимо реалізацію таких часових відношень на прикладах:

1. «*What are you laughing at? I **see** nothing **to laugh***» [13, с. 69].

2. «*All is in train for our departure when my brother, **finding** his cold to be no better, **declares** himself to be unable to risk the dangers of travel in this inclement weather*» [12, с. 91].

3. «*A doctor **assumes** responsibility for a patient without **thinking** of the money*» [19, с. 206].

У випадках дієприкметника I у функції означення часова взаємозалежність між його діями та діями основного дієслова є меншою. Це яскраво виявляється, наприклад, у тому, що дієприкметник-означення може виражати дію, яка *випадає із заданого часового плану*. Для дослідника такі приклади становлять особливий інтерес, оскільки тут дієприкметник I, самостійно, незалежно від часу основного дієслова, може відносити виражену ним дію до площини теперішності.

*Highness, all knew that this kind was devoted only to one who could not return his love, **being** so highly **placed*** [15, с. 75].

Між дією дієприкметника і дією особового дієслова може бути розрив безпосередніх часових зв'язків. Найчастіше це трапляється, коли особова форма дієслова і дієприкметник-означення проявляють різне модальне забарвлення.

«*I don't like people **prowling** about, and I won't have them **poking** their red noses into my room*» [12, с. 145].

Висновки. Таким чином, завдяки різній взаємній співвіднесеності у часі дієслова безособової та особової форм взаємопов'язують явища двох рівнів – лінгвального та екстралінгвального. Часова віднесеність є явищем лінгвальним, а те, по чому вона визначається, базується на факторах екстралінгвального характеру, а саме, – на реальному співвідношенні основної і вторинної дії у часі. Віднесеність до теперішності виявляється найчіткіше за умов реалізації значення одночасності дії, переданої безособовою формою дієслова, з дією присудка, вираженою Present Simple або Present Continuous. Неперфектні форми безособових дієслів (інфінітива, у тому числі і сполученнях з модальними дієсловами; герундія; дієприкметника I) можуть під впливом певних синтаксичних і семантичних умов передавати три типи часових відношень: одночасність, наступність і попередність стосовно дії, вираженої особовим дієсловом.

Література:

1. Верховская И. П. Видо-временные формы в английском сложноподчиненном предложении / И. П. Верховская. – М. : Высшая школа, 1980. – 112 с.

2. Иванова И. П. Вид и время в современном английском языке / И. П. Иванова. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1961. – 200 с.

3. Исаева Г. Т. Конденсация препозитивних структур в современном английском языке (к проблеме языковой экономии): Дис.... канд. филол. наук: 10.02.04 / Г. Т. Исаева. – К., 1988. – 214 с.

4. Мешкова Е.М. Прагмалингвистика английского герундия и причастия настоящего времени (анализ существующих материалов): Московский государственный ун-т им. М. В. Ломоносова. – М. : Макс Пресс, 2000. – 124 с.

5. Denker H. Error of Judgment // Reader's Digest Condensed Books. – Canada : The Reader's Digest Association Ltd, 1979. – P. 273–406.

6. Fitzgerald E. The Great Gatsby. – Kiev : Dnipro Publishers, 1973. – 181 p.

7. Fleming T. Liberty Tavern // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1976. – P. 7–182.

8. Folch-Ribas J. Northlight, Lovelight // Reader's Digest Condensed Books. – Canada: The Reader's Digest Association Ltd, 1976. – P. 5–62.

9. Galsworthy J. A Modern Comedy. Book 2. The Silver Spoon. – Moscow : Progress Publishers, 1976. – 280 p.

10. Godey J. The Snake // Reader's Digest Condensed Books. – Canada : The Reader's Digest Association Ltd., 1979. – P. 409–498.

11. Hemingway E. The Old Man and the Sea. – Moscow : Progress, 1971. – 127 p.

12. Heyer G. The Talisman Ring. – London : Pan Books Ltd, 1976. – 237 p.

13. Maugham S. The Painted Veil. – Москва : Международные отношения, 1981. – 274 p.

14. North J. River Rising // Reader's Digest Condensed Books. – Canada : The Reader's Digest Association Ltd, 1979. – P. 5–177.

15. Plaidy J. Castile for Isabel. – London : Pan Books, 1974. – 287 p.

16. Priestley J. Angel Pavement. – Moscow : Progress Publishers, 1974. – 504 p.

17. Seymour G. The Glory Boys // Reader's Digest Condensed Books. – Canada : The Reader's Digest Association Ltd, 1977. – P. 369–518.

18. Spark M. Public Image. – Moscow : Progress Publishers, 1976. – 292 p.

19. Stafford J. Boston Adventure. – New York : Harcourt, Brace and World, Inc., 1944. – 538 p.

20. Steinbeck J. Cannery row. – New York : Bantam Books, 1963. – 123 p.

21. Wallace I. The R Document // Reader's Digest Condensed Books. – Canada : The Reader's Digest Association Ltd, 1977. – P. 113–270.

22. Waugh E. Prose. Memories. Essays. – Moscow : Progress Publishers, 1980. – 445 p.

УДК 81.37:811.11(045)

І. Б. Паславська,
Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця

ПРАГМАТИЧНІ ЧИННИКИ СУЧАСНОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена розвідці впливу прагматичних факторів на прийняття перекладацьких рішень. Переклад вважається об'єктивним процесом, але його реалізація відбувається під впливом цілого ряду як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, знання яких суттєво полегшує перекладачеві вибір мовних засобів для забезпечення можливості адекватного сприйняття й розуміння інформації. Прагматичний фактор обумовлює не (с)тільки засіб реалізації перекладацького процесу, але й об'єм інформації, яка закладена у вторинний текст (у текст перекладу). Реакція на перекладений текст адресата залежить від досягнення комунікативного ефекту, яке вважається головним завданням перекладача. Відсутність комунікативного ефекту призводить до комунікативної невдачі.

Ключові слова: *прагматика, прагматична компетенція, лінгвістична прагматика, прагматичний потенціал мовних одиниць, комунікативний ефект, еквівалентність перекладу.*

PRAGMATIC FACTORS IN CONTEMPORARY TRANSLATION ACTIVITY

The article deals with the research of pragmatic factors that have an impact on the decision-making process in translation. Translation is considered to be an objective practice, but its implementation is influenced by a number of objective and subjective factors. The knowledge of these significantly facilitates the interpreter's choice of language tools for performing an adequate perception and understanding of information. Pragmatic factors describe not only realization of the translation process, but also the amount of information that is embedded in the secondary text (in the text of translation). The response to the translated text of the addressee depends on the achievement of a communicative effect, which is considered the main task of the translator/ translation. Lack of communication effect is the reason for communication failure.

Key words: *pragmatics, pragmatic competence, linguistic pragmatics, pragmatic potential linguistic units, communicative effect, equivalence of translation.*

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ СОВРЕМЕННОЙ ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена исследованию влияния прагматических факторов на принятие переводческих решений. Перевод считается объективным процессом, но его реализация происходит под влиянием целого ряда как объективных, так и субъективных факторов, знание которых существенно облегчает переводчику выбор языковых средств для обеспечения возможности адекватного восприятия и понимания информации. Прагматический фактор обуславливается не (с) только средствами реализации переводческого процесса, но и объемом информации, которая заложена во вторичном тексте (переводе). Реакция на переведенный текст адресата зависит от достижения коммуникативного эффекта, которое считается главной задачей переводчика. Отсутствие коммуникативного эффекта приводит к коммуникативной неудаче.

Ключевые слова: *прагматика, прагматическая компетенция, лингвистическая прагматика, прагматический потенциал языковых единиц, коммуникативный эффект, эквивалентность перевода.*

Антропоцентрична парадигма, що панує у сучасному мовознавстві, зумовлює інтерес до людини-мовця, до мовної та мовленнєвої особистості, яка живе, розвівається і змінюється в епоху глобалізації. Саме тому у лінгвістичних дослідженнях спостерігається значний інтерес присвячений проблемам перекладу. Наприклад, А. Нойберт вважає, що саме прагматика, а не граматика чи семантика, висвітлює домінуючі проблеми перекладу і пропонує чотири рівня прагматичних взаємовідносин у перекладі [7]. Проблемою прагматичних чинників у перекладі займалися також як вітчизняні, так і зарубіжні вчені [1, 2, 3, 4, 6, 7, 8 та інші].

Питання про прагматику знакових систем, включаючи систему мови, вперше було порушено американським філософом Ч.С.Пірсом. Згідно його теорії пізнання, процес пізнання відбувається через продукування та інтерпретацію знаків (насамперед, мовних), а звідси випливає прагматизм пізнання [9]. Сам термін «прагматика» був введений в науковий обіг іншим американським філософом Ч.У. Морісом, який розглядав прагматику як один із розділів семіотики, що вивчає взаємини між знаками та їх інтерпретаторами. Відома теорія знаку Ч. Моріса розглядала останній як комплексне утворення, що складається з трьох частин: семантики, яка визначає відношення знаків до об'єктів; синтаксису, що зумовлює взаємозв'язки між знаками; і прагматики як розділу семіотики, що актуалізує відносини між знаками і тими, хто їх вживає. У лінгвістиці прагматику (від грец. Πραγματικός – 'дія', 'справа', 'користь') традиційно визначають як науку, що вивчає відносини між засобами мови і мовними особистостями [6]. Отже, прагматика намагається зрозуміти співвідношення між знаками та їх інтерпретаціями, в той час як семантика фокусується на самих об'єктах та ідеях, на які посилається слово, а синтаксис вивчає відносини між двома знаками. Якщо говорити загалом, то прагматика – це вчення про природне розуміння мови, а конкретно, це вчення про те, як контекст впливає на інтерпретацію мовної одиниці.

Іншими словами, прагматику можна визначити як науку, що досліджує мову у дії, тобто мову як засіб, який використовується людиною у її мовної та мовленнєвої діяльності. Мова являє собою найважливіший засіб людської комунікації (спілкування). Проте за виключенням так званої фактичної комунікації, тобто спілкування заради спілкування, вона використовується для вирішення низки комунікативних завдань, наприклад, повідомити про важливу подію, спонукати адресата до певних дій або до їх припинення, висловити свої почуття або дати оцінку чиїмось вчинкам. Саме тому цілком виправданим є вивчення мови як інструмента дії, а мовних явищ – у парадигмі постулатів лінгвістичної прагматики.

Лінгвістична прагматика як один із підвидів лінгвістики розвинулася у другій половині сімдесятих років двадцятого сторіччя. Метою лінгвопрагматики є розвідка процесу продукування комунікативного або мовленнєвого акту в конкретній мовленнєвій ситуації, зазвичай у розмові. У ракурсі лінгвістичної прагматики виділяються дві інтенції (значення) у кожному висловлюванні чи комунікативному акті вербального спілкування. Перша – це інтенція інформативна, тобто значення мовної одиниці (речення), а друга – це інтенція комунікативна, тобто значення, якого надає висловлюванню мовець. Лінгвістична прагматика вивчає вживання мови з урахуванням вікових, суспільно-статусних та професіональних особливостей комунікантів, а також конкретних умов та цілей мовного акту. Здатність розуміти та продукувати комунікативний акт зазвичай називається прагматичною компетенцією. Це поняття принципово відрізняється від поняття компетенції, розробленого Н. Хомським [11]. Думається, що для завдань перекладацької діяльності більш доцільним є поняття комунікативної компетенції,запропоноване Д. Хаймсом. Під комунікативною компетенцією розуміється здатність мовця вибирати з доступної йому сукупності граматично правильних форм ті, які належним чином відображають норми поведінки в реальних актах взаємодії [13, с. 277]. Прагматична компетенція включає у себе знання людини про так звану соціальну

© І. Б. Паславська, 2015

відстань, соціальний статус між мовцями, які беруть участь у розмові, культурні знання, такі як, наприклад, ввічливість, а також лінгвістичні знання, експліцитні та імпліцитні.

Відомий дослідник прагматичних аспектів перекладу А.Д. Швейцер визначає три взаємозалежні елементи: 1) комунікативну інтенцію (мета комунікації), 2) функціональні параметри тексту і 3) комунікативний ефект. Ці елементи відповідають трьом компонентам комунікативного акту – відправнику, тексту і одержувачу. Співвідношення між елементами цієї тріади формулюються наступним чином: «Перекладач на підставі функціональних домінант вихідного тексту виявляє комунікативну інтенцію, що лежить в його основі, і намагається отримати комунікативний ефект, який відповідає цієї інтенції » [12, с. 147].

У сучасному перекладознавстві фокус дослідження спрямований на вивчення та аналіз саме прагматичних факторів, які найбільш впливають на перекладацьку діяльність. У цьому розумінні мова як система знаків, яка виступає посередником між комунікантами, відходить на другий план; мовознавці вивчають характеристики прагматичного потенціалу мовних одиниць початкового тексту та особливості їх передачі у процесі перекладу. Йдеться перш за все про те, що одна й та сама інформація може бути виражена по-різному різними авторами, так як вибір передачі є суб'єктивним і базується на особливостях світогляду, смаку та пріоритетах адресанта. Це означає, що адресант і адресат первинного тексту (тексту-оригіналу) зв'язуються через посередника-перекладача, який обробляє інформацію з урахуванням кількісних та якісних характеристик фонових знань як відправника (адресанта), так і отримувача (адресата) для забезпечення можливості адекватного розуміння інформації, тобто, для досягнення комунікативного ефекту. Як мовна особистість на першому етапі перекладацької діяльності перекладач виступає в ролі адресата оригіналу. Він намагається адекватно зрозуміти зміст інформації, що неможливо без володіння однаковими з «носієм» мови фоновими знаннями. Перекладач (адресат) сприймає та аналізує оригінал повідомлення, визначає прагматичні чинники: суть його виникнення, інтенцію та домінантну функцію [10, с. 143]. Наступним етапом є створення перекладачем-адресантом нового тексту для вторинного адресату. При цьому вторинний адресат має стати отримувачем однакового чи подібного комунікативного ефекту, який надає первинному адресату (перекладачеві) оригінальне повідомлення. Отже, завданням перекладача стає 1) виділити в тексті-оригіналі властивості, які уможливлять створення певного комунікативного ефекту, 2) зберегти ці особливості у тексті перекладу таким чином, щоб він також викликав аналогічний комунікативний ефект [10, с. 154]. Здатність тексту створювати комунікативний ефект означає викликати у адресата прагматичне відношення до текстового змісту. Здійснення прагматичного впливу на отримувача інформації називається прагматичним потенціалом. За словами В.Н. Комісарова, перекладачеві, подібно драматичному акторові, необхідна здібність свого роду перевтілення, уміння ставати на точку зору автора тексту, сприймати та відтворювати особливості його стилю [3, с. 184]. Успішне виконання функцій перекладача вимагає також всебічного знайомства з історією, культурою, літературою, традиціями, сучасним життям та іншими реаліями народу, який розмовляю іноземною мовою. Будуючи повідомлення, адресант (відправник, комунікант, автор) завжди стоїть перед вибором, яка інформація повинна бути прямо виражена в тексті, а яка має бути імплікована, оскільки вона може бути відомою адресату (отримувачу, реципієнту). У процесі перекладу відбувається прагматична адаптація первинного тексту, тобто вносяться поправки на соціально-культурні, етнічні, національні, психологічні та інші розбіжності між комунікантами, адже перекладацька діяльність означає зіставлення різних культур. Прагматичні чинники вважається ключовими через те, що саме вони визначають не тільки засіб реалізації процесу перекладу, а й об'єм інформації, який реалізується у вторинному тексті.

Розглядаючи вплив прагматичних факторів на прийняття перекладацьких рішень, доцільно дослідити поняття перекладацької еквівалентності. У теорії перекладу еквівалентність визначається як збереження відносної рівності (балансу) змістовної, змістової, семантичної, стилістичної й функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі й перекладі. Еквівалентність оригіналу і перекладу передбачає, насамперед, спільність розуміння інформації, що міститься в тексті, включаючи й ту, що впливає не тільки на розум, але і на почуття реципієнта; інформації, яка не лише експліцитно виражена в тексті, але й імпліцитно віднесена до підтексту. Еквівалентність перекладу залежить також від ситуації походження тексту оригіналу і його відтворення в мові перекладу [1].

Кожній мові притаманна певна мовна своєрідність тексту, зміст якого зорієнтований на відповідний мовний колектив, котрий володіє притаманними лише йому фоновими знаннями та культурно-історичними особливостями. Саме останні не дозволяють відтворити зміст оригіналу цілком [8]. З огляду на те, що не існує двох ідентичних мов, ні за значеннями, які виражають ті, чи інші символи, ні за правилами розташування цих символів у реченні, мовні одиниці чи явища не можуть чітко відповідати одне одного, що означає неможливість повністю адекватного перекладу. Загальне враження перекладу може виявитися дуже близьким до оригіналу, однак ідентичності у деталях бути не може [5, с. 4]. Отже, під час перекладу необхідно шукати найбільш близькі еквіваленти.

Термін «еквівалентність» трактується як відносна спорідненість перекладу та оригіналу за відсутністю їх тотожності [5, с. 79]. В.Н. Комісаров відокремлює теоретично можливу еквівалентність, що визначається шляхом співвідношення структур і правил функціонування двох мов, та оптимальну, суть якої полягає у відносній близькості перекладу та оригіналу, що досягається шляхом перекладу. В обох випадках еквівалентність не є фіксованою величиною: ступень близькості перекладу і оригіналу може бути різним. Проблема перекладацької еквівалентності полягає у спробі знайти в змісті оригіналу певну інваріативну частину, збереження якої є необхідним і достатнім для досягнення еквівалентності перекладу. Іншими словами, якщо переклад може виконати одну й ту ж саму функцію або описує ту ж саму реальність, то він є еквівалентним [5, с. 74]. У процесі перекладу встановлюються відносини еквівалентності між відповідними рівнями оригіналу та перекладу. Одиниці оригіналу і перекладу можуть бути еквівалентні один одному на всіх існуючих рівнях або тільки на деяких з них. Кінцева мета перекладу полягає у встановленні максимального ступеня еквівалентності на кожному рівні.

Узагальнюючи все вищезазначене, можна зробити висновок про важливість прагматичних чинників для процесу перекладу, який, в свою чергу, охоплює уміння перекладача виділити та зрозуміти домінантну функцію повідомлення, певним чином обробити інформацію з урахуванням кількісних та якісних характеристик фонових знань як автора (адресанта), так і реципієнта (адресата), модифікувати її для забезпечення адекватного розуміння інформації, для досягнення комунікативного ефекту. Перспективним для подальшого дослідження вважається проблема прагматичної адекватності тексту при перекладі в умовах міжкультурної комунікації.

Література:

1. Балахтар В. В. Адекватність та еквівалентність перекладу / В. В. Балахтар, К. С. Балахтар // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 12.01.2012 : < http://www. confcontact. com/20110531/fk-balahtar.htm>.

2. Золян С. Т. Лингвистические аспекты теории перевода (хрестоматия) / С. Т. Золян, К. Ш. Абрамян. – Ереван : Лингва, 2007. – 307 с.
3. Комиссаров В. Н. Слово о переводе (Очерк лингвистического учения о переводе) / В. Н. Комиссаров. – М. : Международные отношения, 1973. – 216 с.
4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2001. – 424 с.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 250 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
7. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода // Вопросы теории перевод в зарубежной лингвистике: Сб. статей. – М. : Международные отношения, 1978.
8. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 16.01.2012 : < http://teneta.ru/rus/prevd/parshin-and_teoria-praktika-perevoda/htm >.
9. Пирс Ч. С. Логика как семиотика: теория знаков // Метафизические исследования. Вып. 11. Язык. – СПб, 1999. – С. 199–217.
10. Сдобников В. В. Теория перевода / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 448 с.
11. Хомский Ноам. Картезианская лингвистика. Глава из истории рационалистической мысли: Пер. с англ. / Предисл. Б. П. Нарумова. – М. : КомКнига, 2005. – 232 с. (История лингвофилософской мысли.)
12. Швейцер А. Д. Теория перевода (статус, проблемы, аспекты) / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
13. Hymes D. H. On Communicative Competence // Sociolinguistics. Selected Readings. J.B. Prideand J. Holmes (eds) / D. H. Hymes – Harmondsworth: Penguin, 1972.

УДК 811. 161. 2

Л. І. Пац,
Національний фармацевтичний університет, м. Харків

ТРАДИЦІЙНІ Й НОВІ ПАРАМЕТРИ МОВЛЕННЄВОЇ РЕАЛІЗАІЇ КОНЦЕПТІВ ‘ЧОЛОВІК’ І ‘ЖІНКА’

У статті досліджено особливості мовленнєвої реалізації концептів ‘чоловік’ і ‘жінка’ в традиційному вимірі та з огляду змін, що зумовлені соціально-політичними, економічними і культурно-історичними умовами життя сучасного суспільства. Окреслено співмірність складників обраних для аналізу концептів та зміну параметрів існування осіб жіночої й чоловічої статі як представників культурно-історичного соціуму. За результатами дослідження зроблено висновок, що гендерно-ментальні стереотипи на сьогодні зазнали суттєвих змін, а відтак це позначилось на особливостях мовленнєвої реалізації усіх складників аналізованої опозиції.

Ключові слова: *концепт, мовна картина світу, прислів’я, приказки, тендерна опозиція, семантичні складники, гендер, гендерні стереотипи.*

TRADITIONAL AND NEY CHARACTERISTICS OF CONCEPT ‘MAN’ AND ‘WOMEN’ VERBAL REALIZATION

The peculiarities of verbal realization of concepts ‘man’ and ‘woman’ are analyzed in a traditional way and considering changes caused by social, political, economic, cultural and historical conditions of modern society. The components chosen for the concepts analysis and characteristics change of the male and female as the representatives of cultural and historical community are analyzed. The work deals with natural-physical, physiological, psychological, intellectual, and social-status characteristics of men and women, the evolution of which can be traced comparing set phrases with texts of modern Ukrainian artistic prose. The study results in conclusion that nowadays gender and mental stereotypes have undergone significant changes, and consequently it affected the peculiarities of speech implementation of all components of the analyzed opposition. Sayings and proverbs reveal common ideas about men and women according to traditional Ukrainian mentality; and the works of fiction portray our contemporaries in compliance with their changes under the pressure of socio-political and economic circumstances.

Keywords: *concept, linguistic world image, proverbs and sayings, gender opposition, semantic components, gender, gender stereotypes.*

ТРАДИЦИОННЫЕ И НОВЫЕ ПАРАМЕТРЫ РЕЧЕВОЙ РЕЛИЗАЦИИ КОНЦЕТОВ ‘МУЖЧИНА’ И ‘ЖЕНЩИНА’

В статье исследовано особенности речевой реализации концептов ‘мужчина’ и ‘женщина’ в традиционном измерении в соответствии с изменениями, обусловленными социально-политическими, экономическими и культурно-историческими условиями жизни современного общества. Определено соразмерность составляющих анализированных концептов и изменение параметров существования лиц женского и мужского пола как представителей культурно-исторического социума. По результатам исследования сделан вывод о том, что гендерно-ментальные стереотипы на сегодня существенно изменились, что соответственно повлияло на особенности языковой реализации всех составляющих анализированной оппозиции.

Ключевые слова: *концепт, языковая картина мира, пословица, поговорка, гендерная оппозиция, семантические составляющие, гендер, гендерные стереотипы.*

Становлення і розвиток лінгвоконцептології спричинили нагальну потребу концептуального аналізу як одного із прийомів реконструкції мовної картини світу. Проблема для когнітивної лінгвістики не нова і неодноразово поставала в працях зарубіжних та вітчизняних мовознавців, таких, як Дж. Лакофф, М. Джонсон, А. Вежбицька, В. Карасик, О. Кубрякова, В. Маслова, Ю. Степанов, Н. Арутюнова, М. Алефіренко та ін. Актуальність нашого дослідження полягає не лише у відсутності викінченого опису гендерної опозиції складників, що формують концепти ‘чоловік’ і ‘жінка’, а й у потребі з’ясування тих змін, що сталися в розумінні й репрезентації гендерних стереотипів. Задля розв’язання окресленого кола проблем ми звернулись до українських прислів’їв та приказок, де представлено традиційні світоглядні уявлення українців щодо статусних, рольових, природно-фізичних особливостей представників різної статі, а також до творів українських прозаїків, де втілено сучасне бачення чоловіка й жінки в усіх їхніх іпостасях, що трансформувались відповідно до соціально-політичних, економічних, культурно-історичних умов сьогодення. Саме це уможливлює досягнення мети нашого дослідження – окреслити співмірність складових обраних для аналізу концептів та зміну параметрів існування осіб жіночої і чоловічої статі як представників культурно-історичного соціуму.

У з’ясуванні парадигми компонентів, що формують концепти ‘чоловік’ і ‘жінка’, та особливостей їх мовленнєвої реалізації ми спираємось на розуміння концепту як інформаційно-когнітивної структури свідомості, певним чином орга-

© Л. І. Пац, 2015

нізованої та вбудованої до колективної чи індивідуальної концептосистеми, задекларованe О. Селівановою [9, с. 297]. Під гендером будемо розуміти дослідницьку модель, що є результатом високого рівня абстрагування і дозволяє узагальнити та теоретизувати знання про природу культурно-соціальної взаємодії представників різної статі [7, с. 141].

Вибір прислів'їв і приказок задля з'ясування специфіки мовленнєвої реалізації концептів, що формують гендерну опозицію, видається цілком умотивованим з огляду на те, що саме ці паремійні одиниці чи не найбільше відображають менталітет українців, особливості національного світогляду і світобачення, окреслюють морально-етичні, соціальні, гендерні і навіть природно-фізичні особливості осіб жіночої і чоловічої статі.

Усі позиції, що визначають зміст понять, які є домінантами концептів 'чоловік' і 'жінка', представлені в системі українських прислів'їв і приказок відповідно до світоглядних уявлень, моральних принципів і постулатів усього етносу. Так, у фольклорі репрезентовано природно-фізичні, фізіологічні, психологічні, інтелектуальні та соціально-статусні характеристики чоловіків і жінок. Звернімо увагу, що природно-фізичні дані представників і чоловічої, і жіночої статі мало представлені в паремійних жанрах, можливо, через те, що духовний світ людини здавна був для українців вагомішим за зовнішність. Що ж до вияву природно-фізичних даних у прислів'ях і приказках, то практично відсутній опис осіб чоловічої статі, тоді як жінкам та їхній зовнішності приділено багато уваги: *Гарна дівчина, як у лузі калина; Одна брова варта вола, другій брові й ціни нема* [6, с. 114].

Належність аналізованої нами гендерної опозиції до загальнолюдських концептів визначає опертя на морально-етичні цінності, а відтак психологічні позиції чоловіків і жінок чи не найбільше представлені в прислів'ях і приказках. Причому, у стійких народних висловах чи не найчастіше дається оцінка людині за її ставленням до праці, вправністю, а в контексті актуалізується один із компонентів лексико-семантичної структури семи 'чоловік', а саме – людина безвідносно до статі: *У невмілого руки не болять; Праця чоловіка годує, а лінь марнує* [6, с. 92]. Так само піддаються осуду і чоловік, і жінка за невміння працювати, непристосованість до роботи: *Ото ткач: нитка рветься, а він в плач* [10, с. 51].

Через призму малих паремійних форм представлені і психологічні та інтелектуальні семантичні складники реалізації гендерної опозиції 'чоловік' – 'жінка', що вказують на прикметні риси осіб чоловічої та жіночої статі. Зокрема, ідеться про відвагу і сміливість чоловіка: *То не козак, що боїться собак; Сміливого й куля не бере; Смілому море по коліна* [10, с. 26]; а жінка цінується, перш за все, як берегиня родинного вогнища: *Без господині хата – що день без сонця; Лучше бути гарною наймичкою, ніж поганою господинею* [10, с. 66]. Варто також зауважити, що з-поміж соціально-статусних іпостасей українського чоловіка роль хазяїна, господаря дому окреслена достатньо чітко: *В доброго хазяїна й соломинка не пропаде; Всякий двір хазяйським оком держиться* [10, с. 61]. Розум – це те, що цінується в людині незалежно від її статі, а тому в мовній картині світу, одним із традиційних репрезентантів якої є прислів'я і приказки, інтелектуальний рівень як чоловіка, так і жінки є визначальним конструктом якості життя загалом: *На красивого чоловіка дивитись гарно, а з розумним жити легко* [10, с. 34]; *Краще жінка сварлива, ніж дурна* [10, с. 35]; *Нема гіршого ворога, як дурний розум* [10, с. 44].

Важливими характерологічними рисами українських жінок і чоловіків є доброта, чесність, порядність, що наявні чи відсутні безвідносно до статі і визначаються внутрішнім світом людини, її сутністю: *Добрий чоловік – надійніше кам'яного мосту; Хто чисте сумління має, спокійно спать лягає; Бійся не чорта, а лихого чоловіка* [10, с. 27].

Мовлення жінок завжди перевищує за ступенем емоційної напруженості чоловіче, більш виважене, спокійне і предметне. Психологічна іпостась чоловіка змальована без використання конотативної лексики, а такі риси, як жіноче марнослів'я, гострий язик, схильність до перебільшень не залишаються поза увагою: *Одна збрехала, друга не розібрала, а третя по-своєму перебрехала* [10, с. 44]; *Пси кусають зубами, а баби – язиками* [8, с. 73]; *Поневолі баба клянеться, коли бреше* [10, с. 43].

Гендерна опозиція 'чоловік' і 'жінка' представлена в малих фольклорних жанрах через рольові іпостасі батька й матері, повага до яких є обов'язковою складовою української ментальності і виховується в дитині з малих літ: *Шануй батька і неньку, буде тобі скрізь гладенько* [6, с. 102]; *Все купиш, лише тати й мами ні* [10, с. 32]. За українською світоглядною традицією жінка лише тоді вповні реалізувала себе в житті, коли стала матір'ю, для якої нічого важливішого не існує понад її дітей, а тому народ увіковічив цю позицію жінки в прислів'ях та приказках, підкресливши, що мати – найважливіша людина для кожного з нас, яка дитячі болі сприймає як свої особисті: *Мати одною рукою б'є, а другою гладить* [10, с. 32]; *У дитини заболить пальчик, а в матері серце* (6, с.118); *Рідна мати високо замахує, а помалу б'є* [6, с. 117]. Яку б вагу не мав у родині батько, він не здатен ані замінити матір, ані дорівнятись до неї за значимістю: *Одна мати вірна нарада* [10, с. 31]; *Отець умре – то півсироти дитина, мати – то вже цілая сиротина* [10, с. 32].

Зміна суспільних орієнтирів, сучасний спосіб життя з його безупинним рухом, зростання ваги жінки як представника соціуму спричинили руйнування традиційних гендерних стереотипів, що знайшло своє відображення в мовленнєвій реалізації досліджуваних концептів, а відтак і в сучасній прозі. Гендерні параметри особистості як комплекс соціальних, психологічних, мовленнєво-мисленнєвих та інших складових визначають особливості соціологізації чоловіків і жінок, що позначається на доборі мовних засобів, що актуалізують соціально значимі на сьогодні характеристики осіб жіночої і чоловічої статі.

Якщо за традиційними уявленнями українців жінка поставала фізично здоровою, привабливою, роботящою, берегинею родинного вогнища, для якої ведення домашнього господарства – найважливіша справа, а справжній чоловік був мужнім, розумним і розважливим, хазяїном родини і господи, то в сучасній прозі акценти в окресленні іпостасей осіб різної статі змінюються. Сьогодення диктує свої вимоги, починаючи із зовнішнього вигляду. Зовнішність сучасної жінки – важлива складова її загального іміджу, а тому вона докладає максимум зусиль, щоб бути доглянутою і привабливою, лягає під ніж пластичного хірурга, аби виглядати молодшою за свої роки: *В оксамитовому, схожому на царський трон кріслі біля столу сиділа красива доглянута пані за шістдесят. Очі гоноровиті, холодні, вуста тонкі, спина пряма, як шляхи героїв* [2, с. 9]; *Не змінюючи виразу обличчя, аби не зіпсувати результатів пластичної операції, спробувала пожартувати дружина Ординського Олена* [3, с. 5]. Ідеал сучасної жінки в мовній картині світу сучасної української прози виглядає так: *Справді красива. Білява, коротка стрижка. Коштовні сережки у вухах. Досконалий макіяж. Одягнута з неабияким смаком і в речі, яких не купиш у рідному місті* [5, с. 181]. Не менше переймаються своїм зовнішнім виглядом і чоловіки, для яких зовнішні атрибути життєвого успіху та матеріальних статків мають виявлятися із першого погляду на них: *Молоді хлопці – мов з іншого світу. На службових автівках приїжджали. Костюми, краватки. Рухи впевнені, розмови зарозумілі* [4, с. 61]. *З мазераті вийшов красно голений хлопець років двадцяти з лишком, джинси порепані, сорочина баксів на п'ятсот тягне* [4, с. 51].

Як бачимо, своєму вигляду приділяють увагу і жінки, і чоловіки, причому це безпосередньо пов'язано із соціальним статусом особи або з її прагненням змінити цей статус за будь-яку ціну. Привабливий зовнішній вигляд, доповнений

природною вродою чи набутий, для декого стають самоціллю, до якої рухаються попри вік і здоровий глузд: *Гламурні тітоньки передпенсійного віку докладають надзусиль, аби втриматися в загальній колії. Намагаються одягом від знаменитих модельєрів сховати те, що лишилося від колись молодих, стрункіх і впевнених у собі сільських дівчат* [5, с. 123]. Із відчуттям легкого жалю і смутку вимальовано частину українського жіноцтва, що через життєві перипетії, негаразди, іноді брак часу чи сил для догляду за собою, виглядають передчасно постарілими та непривабливими: *Колись красива, тепер вона втратила всю свою звабу, розповніла й обстригла спалене хімією волосся. Виглядала так, як більшість жінок її віку. Навіть дорогий одяг не ховає зайвої ваги, надміру широких стегон, набряклих від навантаження ніг. Друге підборіддя, обвислі щоки, обважнілі повіки з підмальованими чорним олівцем стрілками. Втомлені очі, розгублений погляд* [5, с. 23].

Якщо з-поміж ментальних атрибутів концепту ‘жінка’ мовленнєвої реалізації в сучасній українській прозі активніше зазнають природно-фізичні її іпостасі, то з концептуальних ознак сучасного чоловіка більше виявляються психологічні характеристики. Причому чоловіки ідентифікують себе далеко не завжди так само, як сприймають їх жінки. Якщо позиція чоловіка полягає в тому, що він *«не любить виглядати дилетантом у будь-якій сфері»,* то для жінки це значить – *«не вміє визнавати того, що помиляється або не має рації»* [5, с. 13].

З урахуванням тих змін, що сталися в традиційних гендерних стереотипах, на сьогодні опозиція ‘чоловік’ і ‘жінка’ постає у вигляді симетричного бінома, де репрезентовано сучасне уявлення про реалізацію успішної особистості: *Упевнений, мовчазний, зразу видно, що цей чоловік знає, що робить, і слів на вітер не кидає* [5, с. 149]; *Самодостатня, спокійна, виважена. Знає, чого хоче. Впевнена у своєму виборі* [5, с. 79]. Попри позитивні стереотипи, що склалися в сучасному суспільстві, часто зустрічаємо і діаметрально протилежну позицію, яка залежать не стільки від статі, скільки від рис конкретної людини: *На противагу впевненим у своїх власних силах і самодостатнім чоловікам і жінкам частина юнаків та дівчат перебуває під надмірною опікою батьків, що зазвичай формує слабку духом особистість: освіту блискучу забезпечили, квартиру на Хрещатику купили, «Мазераті», та й батьківський рахунок у Максима немалий* [1, с. 17]; *І купи їй землі. Їй богу! На сімнадцятиріччя. Гарний привід. Ти подумай: діаманти губляться, авто розбиваються, а земля, щоб Руслана не вигадала, залишиться* [3, с. 7].

Еволюція гендерних стереотипів, яку ми простежуємо при зіставленні малих паремійних форм і сучасної прози, виразніше виявляється у зміні природно-фізичних характеристик чоловіків і жінок, тоді як психологічні складові досліджуваних концептів є більш усталеними, статичними.

Отже, проаналізувавши природно-фізичні, фізіологічні, психологічні, інтелектуальні, соціально-статусні та рольові складники концептів ‘чоловік’ і ‘жінка’, ми дійшли висновку, що гендерно-ментальні стереотипи на сьогодні зазнали суттєвих змін, що безперечно позначилось на особливостях мовленнєвої реалізації усіх складників аналізованої опозиції: сучасний ідеал представників різної статі далекий від того, яким він був у прислів’ях і приказках, де втілено народні уявлення про чоловіків і жінок відповідно до традиційного українського менталітету.

Література:

1. Дашвар Люко. Биті є. Макс. Книга 2 / Люко Дашвар. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2012. – 288 с.
2. Дашвар Люко. Мати все / Люко Дашвар. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2011. – 333 с.
3. Дашвар Люко. Молоко з кров’ю / Люко Дашвар. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2010. – 268 с.
4. Дашвар Люко. Рай. Центр / Люко Дашвар. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2009. – 272 с.
5. Лукащук Х. Курва / Христина Лукащук. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2013. – 240 с.
6. Народ скаже – як зав’яже. Українські народні прислів’я, приказки, загадки / Упоряд. Н. С. Шумада. – К. : Веселка, 1973. – 229 с.
7. Пицун М. А. Исследование гендера с позиций когнитивистики / М. А. Пицун // Изменяющийся славянский мир: новое в лингвистике / Отв. ред. М. В. Пименова. – Севастополь : Рибэст, 2009. – С. 141–145.
8. Прислів’я та приказки: Взаємини між людьми / Упоряд. М. М. Пазяк. – К. : Наук. думка, 1991. – 440 с.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2010. – 844 с.
10. Скарбниця народної мудрості / Упоряд. Т. М. Панасенко. – Харків : Фоліо, 2009. – 286 с.

УДК : 811. 111’42: 81’22

О. А. Пєшкова,
Запорізький національній університет, м. Запоріжжя

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ІНТРЕМЕДІАЛЬНІСТЬ ТА СУМІЖНИХ ТЕРМІНІВ

У статті аналізуються дослідницькі надбання вчених у тлумаченні терміна «інтермедіальність». Систематизується трактування терміна «інтермедіальність» та його відмежування від суміжних понять. Теорія інтермедіальності передбачає вивчення змістової й образної взаємодії різних видів мистецтв у тексті художнього твору. Вона визначається як особливий спосіб організації художнього твору і як специфічна методологія. В аналізі художнього тексту термін «інтермедіальність» забезпечує вторинне кодування, фіксуючи за допомогою мови дію візуальних, аудіальних, зорових, тактильних кодів.

Ключові слова: *Інтермедіальність, інтермедіальний аналіз, моделі інтермедіальності, художній текст, семіотика, код.*

MODERN APPROACHES TO DEFINITION OF THE CONCEPT «INTERMEDIALITY» AND RELATED TERMS

This article presents the analysis of the different points of view on defining the term «intermediality.» The definition of the term «intermediality» is viewed from different perspectives that allows to single out from other related concepts.

The theory of intermediality involves the study of semantic and imagery interaction of different arts in the text of art. It is defined as a special way of organizing the work of art and as a specific methodology. Intermediality – creation of an integral artistic space in the system of culture (or creation of artistic metalanguage of culture); special way of organizing literary text; specific form of dialogue between cultures, which is accomplished by means of interaction between artistic references; specific methodology of analysis of separate work of art and the language of culture in general. In the analysis of literary text, the term «intermediality» provides a secondary coding fixing through language performance of visual, auditory, visual, tactile codes.

Keywords: *intermediality, intermediality analysis, models of intermediality, literary text, semiotics, code.*

© О. А. Пєшкова, 2015

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ТРАКТОВАНИЮ ПОНЯТИЯ «ИНТЕРМЕДИАЛЬНОСТЬ» И СМЕЖНЫХ ПОНЯТИЙ

В статье анализируются исследовательские достижения ученых в толковании термина «интермедиальность». Систематизируется трактование понятия «интермедиальность» и его отграничения от смежных понятий. Теория интермедиальности предусматривает изучение содержательного и образного взаимодействия различных видов искусств в тексте художественного произведения. Она трактуется как особый способ организации художественного произведения и как специфическая методология. В анализе художественного текста термин «интермедиальность» обеспечивает вторичное кодирование, фиксируя при помощи языка действие визуальных, аудиальных, зрительных и тактильных кодов.

Ключевые слова: *Интермедиальность, интермедиальный анализ, модели интермедиальности, художественный текст, семиотика, код.*

Сучасна лінгвістика, як і інші науки сьогодення, характеризується міждисциплінарним підходом до вивчення явищ, в результаті чого останнім часом з'являється значна кількість досліджень, виконаних на стику наук.

Результатом такого підходу в лінгвістиці, зокрема, є термін «інтермедіальність». Сьогодні існує значний досвід застосування цього терміна і спроб надати однозначну дефініцію цьому поняттю, проте очевидною є відсутність системного підходу, що обумовлюється, зокрема, розмаїттям термінів, що часто застосовуються як синонімічні або тотожні: інтертекстуальність – текстова категорія, яка «відображає співвіднесеність одного тексту з іншими, діалогічну взаємодію текстів у процесі їх функціонування і забезпечує прирощення смислу твору» [5, с. 104], інтердискурсивність – використання в продукованому тексті структурних та лексико-семантичних особливостей інших типів дискурсу, що передбачає «когнітивне перемикання» з однієї системи знання або типологічної моделі на іншу, що означає перехід в свідомості автора, а також і читача, з одного типу дискурсу на інший, інтерсеміотичність – створення цілісного поліхудожнього простору в системі культури (або створення художньої «метамови» культури) [6, с. 25].

Все це визначає **актуальність** даної статті, яка зумовлена необхідністю систематизації існуючих підходів до трактування терміна «інтермедіальність» та його відмежування від суміжних термінів і визначає **мету** дослідження.

Об'єктом дослідження виступають теоретичні роботи дослідників, що апелюють до поняття «інтермедіальність» та суміжних понять.

Сутність поняття «інтермедіальність» опиняється у фокусі уваги як вітчизняних, так і закордонних дослідників, які працюють в сфері лінгвістики тексту, когнітивної поетики тощо. При цьому специфіка підходу до вказаного поняття визначається як особливостями накопичених знань та відомостей, загальними тенденціями, так і ракурсом погляду окремого дослідника.

Значна увага дослідників сконцентрована навколо художніх текстів. Це можна пояснити ускладненістю принципів організації художніх текстів, які не лише запозичують, інтерпретують, а й асимілюють коди текстів інших видів мистецтва. Текст постає своєрідним «інформаційним генератором», що здатен зберігати різноманітні коди, трансформувати отримувані повідомлення й породжувати нові [2, с. 24].

Розглянемо основні спроби трактувати поняття «інтермедіальність» та основні теоретичні дефініції цього терміну.

Вважається, що вперше термін «інтермедіальність» було використано німецьким вченим О. Ханзен-Льове у 80-ті рр. минулого століття, який запропонував наступну дефініцію: «Співпраця гетерогенних художніх форм у рамках одного інтегрального медіума (театр, опера, кінофільм, перформанс тощо), а також єдиної мультимедійної презентації відбувається при зовсім інших інтертекстуальних умовах і виявляє інші кореляції, ніж у випадку мономедіальної комунікації (літературний текст, німе кіно тощо)» [10, с. 291-292].

Інтермедіальність – невід'ємна ознака сучасного літературно-художнього дискурсу – характеризує текст як поєднання численних інших текстів чи їх фрагментів, сполучення непоєднуваного, іноді парадоксального, що призводить до невичерпності й непередбачуваності авторських варіацій.

Інтермедіальність характеризує світовідчуття сучасної людини, яка живе у світі медіа. Кожний окремо взятий текст, як правило, виявляється місцем перетину інших, адже письменник перебуває під впливом різноманітних дискурсів, реагує на інші твори [4, с. 4].

Науковці пропонують наступні дефініції терміну: інтермедіальність – не лише наслідок засвоєння, а й підпорядкування літературою властивих іншим видам мистецтва виражальних засобів. За визначенням Ю. Лотмана, це «текст у тексті», за характеристикою Є. Фарино – «мистецтво в мистецтві» за висловом Н. Тішуніної – «специфічна форма діалогу культур» [цит. за Н. Тішуніною].

Інтермедіальність – це відтворення в літературному тексті таких образних структур, що несуть інформацію про інші види мистецтва.

Інтермедіальність – створення цілісного поліхудожнього простору в системі культури (або створення художньої метамови культури); особливий спосіб організації художнього тексту; специфічна форма діалогу культур, здійснена за допомогою взаємодії художніх референцій; специфічна методологія аналізу як окремого художнього твору, так і мови художньої культури в цілому [3, с. 152].

Найбільш адекватно поняття взаємодії мистецтв, яке відбувається за допомогою різних семіотичних рядів, розкривається через сформульоване у другій половині XX ст. поняття «інтермедіальності», що згодом виокремилася в самостійну галузь досліджень. Теорія інтермедіальності передбачає вивчення змістової й образної взаємодії різних видів мистецтв у тексті художнього твору. Вона визначається як особливий спосіб організації художнього твору і як специфічна методологія. Феномен інтермедіальності полягає у розширенні можливостей інтерпретації літературного твору не тільки за допомогою літературознавчого інструментарію, але й збагачення його мистецтвознавчою термінологією [9, с. 212].

У зв'язку з інтенсивною появою все нових видів медіадискурсу в сучасному інформаційному просторі, виникає проблема їх опису з точки зору взаємодії їх полікодових складових. Дана проблема не нова, так як поліхудожні тексти існували і раніше. Взаємодія кодів (вербального, візуального, музичного) може бути описана тільки на підставі інтерсеміотичного підходу, який вивчає принципи передачі інформації в полі художньому тексті.

Інтерсеміотичність обумовлює звернення до жанрових форм емблематики, до різних видів екфрасису, актуалізуя методи синестетичного зображення. Важливою сферою проявлення інтерсемитотики є комбінація різних форм нелінійного тексту [1].

Положення про взаємодію різних соціальних норм, свого роду «кодів», тісно змикається з відомою тезою Ю. М. Лотмана про множинність кодувань художнього тексту і з думкою М. М. Бахтіна про «поліфонії» художнього тексту.

Дійсно, будь-який художній текст можна розглядати як мінімум двічі закодований: за допомогою природної мови та мови художньої літератури. Мова художньої літератури, так само як і мови театру, кіно розглядаються в якості «вторинних моделюючих систем» (Ю. М. Лотман, Б. А. Успенський), при чому вторинність вказує тільки на факт їх створення по «первинної»моделі мови.

З появою терміна «інтермедіальність» та його еволюцією виникають різноманітні підходи щодо його вивчення та розкриття сутності. Вчені тлумачать його з двох точок зору: семіотичної та технологічної. Щодо семіотичного розуміння терміна, то, з одного боку, воно дещо співпадає з технологічним (як взаємодія та інтеграція), а з іншого боку, відрізняється. Ця відмінність була з'ясована в статті Йенса Шрьотера «Інтермедіальність». Дослідник виокремлює чотири підходи стосовно семіотичного трактування поняття «інтермедіальність». Й. Шрьотер на основі синтезу структурального і формального підходів розмежовує чотири типи інтермедіальності: синтетичну, трансмедійну, трансформаційну й онтологічну. Синтетична інтермедіальність характеризується появою якісно нового, органічного інтермедіума.

Трансмедійна, тобто формальна, інтермедіальність має у своїй основі естетичну реалізацію в одному медіумі формальних структур іншого медіума, трансформаційна – репрезентацію одного медіума в іншому, онтологічна – вияв якостей одного медіума через зіставлення з іншими [4, с. 23].

В цілому позначені Шрьотером типи представляють не стільки різновиди інтермедіальних, скільки взаємопов'язані між собою форми взаємодії мистецтв: синтез мистецтв (як форма мульти – і мономедійності) і інтермедіальних (як взаємодії мов і текстів мистецтв. Типологія власне інтермедіальних відносин представлена у літературно-музичній класифікації С. П. Шера (на матеріалі німецького романтизму), скоректованої згодом А. Гіром, і в літературно-мальовничій класифікації А. Ханзен-Льове (на матеріалі російського авангарду) [7, с. 376].

1. Синтетична інтермедіальність – перша частина текстів, які відносяться до цієї групи, визначає інтермедіальність як поєднання деяких засобів масової інформації, що призводить до створення нового медіуму. З появою нових синтетичних «мономедіальних» форм стає можливим розмежування «мистецтва» та «життя». Інтермедіальність як синтез медіа, що в результаті дає єдність, котра повертає цілісність буття. Прибічниками цього підходу є американські дослідники Дік Хіггінс, Юд Ялкут.

2. Формальна або трансмедіальна інтермедіальність грунтується на наявності формальних структур, характерних для різних медіа. Йохим Печ наголошував на невід'ємності медіуму і форми, оскільки форма з'являється тільки у медіумі. Вчений зауважив, що між літературою та кіно не існує інтермедіальності, вона виявляється тільки між літературним медіа та екранізованим оповіданням або наративом. Наприклад, один і той же сюжет може бути втілений засобами різних видів мистецтва. Наративи є досить незалежними від медіа, тим самим даючи змогу виявити схожі та відмінні риси у взаємовідношеннях з медіа. Йохим Печ, Івон Шпільман підтверджували та розвивали цю думку.

3. Трансформаційна інтермедіальність – це модель, що заснована на репрезентації одного медіа іншим з перекладом з однієї знакової системи в іншу з трансформацією інформації при переході в інший медіум. Цей вид інтермедіальності виявляється у процесі репрезентації, таким чином він стає його зворотним боком (наприклад, живопис у кіно, архітектура на фото). Представниками цього підходу є Філіп Хейуорд, Маурен Турім, Девід Болтер, Річард Грузін.

4. Онтологічна інтермедіальність або онтомедіалітет – медіа завжди існує у зв'язку з іншим медіа. Не існує жодної медіа, яка може бути самостійною, вона має системний характер. Прикладом може слугувати музичність поезії, театральність прози. Цей вид інтермедіальності вивчається в працях Юргена Мюллєра.

5. Віртуальна інтермедіальність – перспективний напрям інтермедіальних досліджень, який потребує додаткового обгрунтування й розробки [9, с. 212].

Вищевказані підходи об'єднуються тим, що різнорідні види мистецького дискурсу утворюють художню єдність. Інтермедіальні відносини виявляються не в рамках одного тексту, а у взаємовідношенні текстів різних видів мистецтва [9, с. 212].

Наприкінці XX століття Вернер Вольф доповнив класифікацію Шера, ставши в результаті одним із основних теоретиків інтермедіальних кореляцій. Групування інтермедіальних зв'язків, за Вернером Вольфом, передбачає таку послідовність: екстракомпозиційна інтермедіальність та інтракомпозиційна (у вузькому сенсі) інтермедіальність. У свою чергу автор розділяє екстракомпозиційну інтермедіальність на:

1) трансмедіальність (наприклад, варіації у музиці та літературі, розповідний характер музики та літератури);

2) інтермедіальна транспозиція (перехід роману в оперу). Інтракомпозиційна інтермедіальність поділяється на такі види, у яких вчений виділяє кілька різновидів:

1) інтермедіальне посилання (використання однієї семіотичної системи):

а) явне посилання або інтермедіальна імітація (музикалізація художньої літератури, програмна музика);

б) неявне посилання або інтермедіальна лематизація (обговорення музики в літературі, характер композитора в художній літературі);

2) плюральна інтермедіальність (використання понад одного символу, які належать до кількох семіотичних систем):

а) інтермедіальне злиття (постановка опери);

б) інтермедіальна комбінація (текстуальна основа опери).

Вернер Вольф зауважує, що попередні дослідження були сфокусовані на «інтракомпозиційній інтермедіальності» або «інтермедіальності у вузькому сенсі» та її видах. Типологія, запропонована теоретиком, починається з більш широкого тлумачення цього терміна, а саме з «екстракомпозиційної інтермедіальності» та її видів [9, с. 213].

У контексті інтермедіальності окреме місце займають питання методологічного характеру, головним чином теорія інтермедіального аналізу, який передбачає міждисциплінарний підхід до вивчення подібного типу відносин між мистецтвами. У його основі лежить інтертекстуальний аналіз з елементами рецептивної естетики і культурологічного аналізу. Такий підхід передбачає виявлення інтермедіальной структури (яка містить інформацію про інше види мистецтва) у творі, встановлення її можливих «претекстів» і вивчення їх подальшої трансформації і функціонування в художньому тексті (будь то літературний текст, картина або музичний твір).

Інтермедіальний аналіз спрямований на виявлення засобів суміжних мистецтв, що реалізуються в літературі. Прочитання живописних, кінематографічних чи музичних кодів у ній дозволяє виявити смислові глибини тексту, віднайти приховані в інтрахудожніх дискурсах відтінки значень.

Інтермедіальний аналіз здійснено з опорою на модель В. Чуканцової, що складається з трьох етапів:

– вибір загальної для різних видів мистецтва категорії аналізу (наприклад,категорія художнього образа, категорія художнього простору та часукатегорія художнього стилю, художньої форми тощо);

– визначення спільних для них рівнів аналізу (композиція, художні деталі, ритмічна організація тощо);

– аналіз засобів, прийомів і технік художньої виразності творів інших видів мистецтв у зв‘язку з їх втіленням у літературному творі (прийоми кольорової та світлової організації, реалізація особливостей живописного чи музичного жанру на матеріалі літературного тексту, гра з перспективою, зміна ритму і темпу розповіді тощо) [8].

В цілому, аналітичний огляд літератури, в якій дослідники апелюють до поняття «інтермедіальність» та суміжних термінів, дозволив звести розмаїття дефініцій терміну до наступного: інтермедіальність – це відтворення в художньому тексті таких образних структур, що несуть інформацію про інші види мистецтва. Прочитання живописних, кінематографічних чи музичних кодів у художньому тексті дозволяє виявити смислові глибини тексту, віднайти приховані в інтрахудожніх дискурсах відтінки значень, що вважаємо релевантним для аналізу в складі художнього тексту як полі кодової структури.

Література:

1. Заярная И. С. Интресемиотические художественне модели в русской поэзии второй половины XX ст. / И. С. Заярная. – [Электронный ресурс] – Режим доступа : http:// www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Rli/2008_12/zayarnaya.pdf

2. Лотман Ю. М. Избранные статьи : в 3 т. Т.І. Статьи по семиотике и типологии культуры / Ю. М. Лотман. – Таллин : Александра, 1992. – 480 с.

3. Просалова В. А. Інтермедіальні аспекти новітньої української літератури. Монографія / Віра Андріївна Просалова. – Донецьк : ДонНУ, 2014. – 154 с.

4. Просалова В. Інтермедіальність у системі інтертекстуальних зв’язків / Віра Просалова // Актуальні проблеми української літератури і фольклору : наук. зб. – №. 15. – Донецьк, 2010. –184 с.

5. Профе О. О. Взаимодействие литературы и живописи в ранней драматургии Мориса Метерлинка : дис.... канд. філол. наук : 10.01.03 / Ольга Александровна Профе. – СПб., 2005. – 234 с.

6. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М. Н. Кожиной]. – М. : Флинта ; Наука, 2003. – 696 с.

7. Хаминова А. А. Теория интермедиальности: проблемы и перспективы /А. А. Хаминова // Вестник Томского государственного университета. – 2012. – № 389. – С. 373–379

8. Чуканцева В. О Интермедиальный анализ в системе других подходов к исследованию литературных художественных текстов: преимущества и недостатки [Электронный ресурс] / В. О. Чуканцева. – Режим доступа : Http://goncharov-sa. narod. ru/chukancova. doc

9. Шикиринська О. Б. Напрями міждисциплінарних студій в історичному розвої / О. Б. Шикиринська // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2012. – № 23. – С. 210–214. –Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2012_23_70.pdf

10. Hansen-Löve A. Intermedialität und Intertextualität: Probleme der Korrelation von Wort und Bildkunst – am Beispiel der russischen Moderne / A. Hansen-Löve // Wiener Slawistischer Almanach. – Wien, 1983. – Sbd.11. – S. 291–360.

УДК 811.111.19

О. Г. Пєшкова,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

МОВНА ГРА В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТАХ

У статті розглянуто явище мовної гри та особливості визначення даного поняття у загальному філософському сенсі та у його суто лінгвістичному значенні. Проаналізовано основні характеристики та ключові риси текстів наукового жанру та виокремлено науково-популярні тексти як такі, в яких мовна гра буде функціонувати частіше та її використання буде більш логічним. Окреслено функції, які обумовлюють застосування авторами прийому мовної гри у побудові наукових текстів.

Ключові слова: *мовна гра, науковий дискурс, науково-популярний текст, норма, функціональний стиль.*

LANGUAGE GAME IN POPULAR SCIENTIFIC TEXTS

The present paper deals with the notion of language game which is viewed in the framework of scientific discourse. Language game can be defined as a linguistic phenomenon based on breaking the usual norms of building the texts of a particular type. Such breaking can lead to comic humorous effect. Scientific discourse has its clear rules of building texts, both in the written and oral forms, and these rules are rarely broken. The main purpose of scientific discourse is to provide and transmit knowledge and the main concept of the discourse is the concept TRUTH. The dyad agent – client, which is characteristic for any institutionalized discourse including scientific one is in some degree different in this type of discourse as one and the same agent can fulfill the role of a scientist, a teacher, a lecturer and a popularizer. Language game can still be present in scientific texts with particular functions. This is especially characteristic for popular scientific texts, which according to their basic characteristics nevertheless belong to scientific discourse. Such functions of language game in popular scientific texts include the aims to entertain the audience, to draw special attention of the audience to certain topics or statements and to emphasize the high status of a scientist who can afford to joke breaking the rules of the discourse.

Key words: *language game, scientific discourse, popular science text, norm, functional style.*

ЯЗЫКОВАЯ ИГРА В НАУЧНО-ПОПУЛЯРНЫХ ТЕКСТАХ

В статье рассмотрено явление языковой игры и особенности определения этого понятия в общем философском смысле и в исключительно лингвистическом понимании. Проанализированы основные характеристики и ключевые черты текстов научно-популярного жанра. Научно-популярные тексты выделены как те, в которых языковая игра будет функционировать чаще и где ее использование будет более логичным. Выделены функции, которые обуславливают использование авторами приема языковой игры в построении научных текстов.

Ключевые слова: *научный дискурс, научно-популярный текст, норма, функциональный стиль, языковая игра.*

Мовна гра є багаторівневим явищем, яке, з одного боку, демонструє творчі можливості учасників спілкування та, з іншого боку, розкриває еволюційні потенції мови. Таким чином, антропоцентрична природа об’єкту дослідження і зумовлює його актуальність. Автором терміну є австрійський філософ Людвиг Вітгенштейн, який вказує на те, що комуніканти далеко не завжди спілкуються за допомогою розповідних речень, а часто застосовують накази, прохання, висловлюють власні думки та сподівання, жартують, що, на його думку, і є прикладами використання мовної гри. Таким чином, за Л. Вітгенштейном, мовна гра є особливою діяльністю носіїв мови, яка має на меті створення змістів, що демонструють зв’язок мови з законами природи та логіки.

© О. Г. Пєшкова, 2015

В суто лінгвістичному сенсі ми використовуємо визначення поняття «мовна гра», надане О.П. Сковородниковим: «Мовна гра – творче, нестандартне (неканонічне) використання будь-яких мовних одиниць та / або категорій для створення влучних висловлювань, в тому числі – комічного характеру, яке характеризується відхиленням від мовної / мовленнєвої, в тому числі – стилістичної, логічної норми». В той же час, мовна гра є естетично мотивованою та використовується свідомо в межах ідіостиля автора [9, с. 54].

На думку О.П. Сковородникова, мовна гра нерозривно пов'язана з категорією комічного як семантична категорія, у складі якої відрізняються різновиди, що диференціюються за ступенем представленості в них пейоративно-оціночної модальності (гумор, іронія, сатира, сарказм), та балагурство, якому притаманний не оціночний, а розважальний характер. Таким чином, мовна гра є таким використанням риторичних засобів (засобів мовленнєвої виразності), яке націлене на створення дотепних, здебільшого комічних висловлювань, яким притаманні влучність, оригінальність та несподіваність, а факультативно – ексцентричність, епатажність в різних наборах та комбінаціях [9].

Універсальним механізмом побудови мовної гри є порушення мовної норми з боку одного з комунікантів та прагнення комунікантів з іншого боку відновити або хоча б наблизитися до стану симетричності та стабільності мовленнєвого акту, що має певні відхилення, які виникли за рахунок зсуву статичного положення мовної системи в процесі отримання нової інформації.

Більш широко можна визначити мовну гру як діяльність свідомості, ментальну надбудову над існуючим світом. Аналіз мовного матеріалу вказує на те, що певна доля нестабільності та неозначеності є необхідною умовою успішної комунікації. Таким чином, процес продукування мовлення відбувається одночасно на рівні свідомості, який може керуватися до певної міри соціальними та лінгвістичними стереотипами, та на рівні несвідомого, який не може нічим контролюватися. З цієї точки зору, мовна гра може розглядатися як прояв рівня несвідомого, спроба людської природи звільнитися від стереотипів, що обмежують можливості свідомості [7, с. 26].

На перший погляд, мовна гра не може виступати рисою, характерною для текстів наукового дискурсу, адже комізм та ексцентричність не є поняттями, безпосередньо пов'язаними к науковим дискурсом як типом інституційного дискурсу. Можна виділити такі основні особливості наукового тексту порівняно з іншими видами текстових матеріалів. Насамперед, слід зазначити, що науковий текст має раціональний характер, він складається із суджень, умовиводів, побудованих за правилами логіки науки і формальної логіки [5]. Таким чином, будь-яке порушення норм логіки, навіть незначне, буде привертати увагу читача. Також важливою його особливістю є широке використання понятійного, категоріального апарату науки. На відміну від художнього тексту, він не базується на образі, не активізує почуттєвий світ його читача, а орієнтований на сферу раціонального мислення. На відміну від публіцистичного тексту, він не припускає спрощення і користується понятійним апаратом. Його призначення не в тому, щоб змусити повірити, а в тому, щоб довести, обґрунтувати, аргументувати істину, при цьому концепт ІСТИНА є основним для наукового дискурсу. В той же час, використання в текстах наукового дискурсу прийомів мовної гри представляє не спрощення, а, в певних випадках, полегшення сприймання понятійного апарату науки.

Важливо зазначити, що частотність використання авторами мовної гри в текстах наукового дискурсу варіюється в залежності від стилю та підстилю наукового спілкування. Р.С. Алікаєв в межах наукового стилю виділяє наступні підстилі: власне науковий (академічний), науково-навчальний, науково-технічний, науково-публіцистичний, науково-інформаційний та науково-розмовний [1]. Здебільшого використання прийомів мовної гри буде притаманним для текстів науково-публіцистичного та науково-розмовного стилю, оскільки вони дозволяють автору більший ступінь свободи у виборі засобів виразності, які і будуть використовуватися з метою зацікавити слухача, звернути його особливу увагу на певні факти.

Науково-навчальний та науково-публіцистичний підстилі є периферійними щодо академічного підстилю як архетипу, але саме ці тексти фіксують стан дисциплінарного знання у певний період часу.

Як підстильовий різновид наукового функціонального стилю, науково-популярний підстиль зберігає основні специфічні особливості, що є характерними для наукового стилю: в науково-популярній літературі подаються знання, отримані в сфері наукової діяльності; зміст науково-популярної літератури в основному є таким самим, як і у власно науковій літературі. Основні стильові екстралінгвістичні фактори, які визначають закономірності функціонування в мовлені мовних засобів науково-популярного підстилю, залишаються такими самими, як і в науковому стилі. Відмінність науково-популярного підстилю – в «додаткових» спеціальних завданнях комунікації: для науково-популярної літератури це завдання донесення до неспеціалістів в зрозумілій формі істинних наукових знань. Враховуючи наявність ознак, що є спільними у науково-популярних текстів із власно науковими та декілька змінених екстралінгвістичних факторів («спрощення» характеру подання, «ускладнення» цілей та завдань комунікації), логічно стильовий аспект науково-популярної літератури визначати як підстиль єдиного наукового функціонального стилю і, таким чином, розглядати науково-популярні тексти в межах власне наукового дискурсу.

Науково-популярна література, як правило, має своїм читачем неспеціаліста, однак у сучасній науковій комунікації можна відмітити тенденцію до розширення адресації науково-популярних текстів. Так, виділяють три форми популяризації: загальноосвітню, інтранаукову (направлену на задовільнення професійних запитів спеціалістів, які намагаються вийти за межі вузької спеціалізації в межах своєї науки) та інтернаукову (спрямовану на заповнення міждисциплінарних інтересів вчених).

В науково-популярному тексті експресивні синтаксичні засоби відіграють важливу роль у досягненні комунікативного завдання науково-популярного тексту. Вони організовані в ньому на рівні всього тексту: виступають як засоби вираження та побудови предметних та емоційно-оціночних компонентів тексту. Вони розміщуються у «вузлових» місцях науково-популярного тексту: в назвах, на початку та в кінці тексту, в місцях, де формулюється основна тема, ставиться проблема, формулюються гіпотези. При цьому вони слугують для створення комунікативно-дискурсивної (початок та закінчення комунікації) та емоційно-оціночної рамки тексту (мобілізація уваги та інтересу адресата, висловлення авторської оцінки). Таким чином, засоби експресивного синтаксису в науково-популярному тексті відповідають основному стильовому принципу науково-популярного викладення – принципу доступності та наочності.

Тож, незважаючи на відмінності та периферійне положення текстів науково-популярного підстилю у порівнянні з текстами власне академічного підстилю, вони за своїми основними характеристиками розглядаються як елементи наукового дискурсу.

Розглянемо декілька прикладів. Відомий науковець та популяризатор науки Д.Сіманек в своїй роботі «Mistakes in Science» так описує новий технічний прилад: *«I would call it arty farty wiffle waffle» (actually I would use other words but that is a more polite version)…»* [10], маючи на увазі, що він не у захваті від нового приладу та міг би використати і більш сильні вирази, але не

може собі цього дозволити. За допомогою даних фонетичних засобів та жарту в цілому Сіманек і привертає увагу читачів до того факту, що певне явище, на його думку, є негативним, і в той же час змушує читача посміхнутися та розважитися.

Аналіз прикладів також дозволяє дійти висновку про те, що мовна гра в наукових текстах може вказувати на високий статус вченого-популяризатора, як наприклад, лектор дозволяє собі відхилення від стандартних правил побудови текстів та повідомлень наукового дискурсу. *«Somerset was a prominent public figure who was interested in science, mechanics and mathematics and made useful suggestions and improvements for them,especially for the use of steam as a motive power. He has some claim to being the inventor of the steam engine. The PDF of his book is free online, and certainly worth no more»* [10]. В даному прикладі відомий вчений-популяризатор Д. Сіманек під час лекції не схвально говорить про свого колегу-вченого, дозволяючи собі кепкувати з нього.

Іншою функцією використання прийому мовної гри в текстах наукового дискурсу є розважити, зацікавити аудиторію. *«If you have just invented a seemingly marvelous perpetual motion machine, you'd better look here to see whether it has been done before. If it has, you can be sure it doesn't work»* [10]. В даному прикладі лектор Дональд Сіманек починає діалог з аудиторією з метою викликати інтерес слухачів.

Також однією з функцій використання мовної гри є привертання уваги аудиторії / читача / студента до певного пункту, теми, питання: *«The Landgrave hired natural philosopher and engineer Professor 's Gravensande of Leyden(1688-1742) to investigate the machine. He observed it (without being allowed to look inside) and described it in a letter to Sir Isaac Newton. »... hollow wheel, a kind of drum, covered over with canvas to prevent the inside from being seen. I have examined the axles and am firmly persuaded that nothing from without the wheel in the least contributes to its motion». We have no record that Newton ever replied. Newton disliked being a part of any controversy»* [10]. В кінці довгого пояснення теми з наведенням цитати лектор Дональд Сіманек повертає увагу аудиторії на себе за допомогою жарту.

Таким чином, в основі побудови мовної гри є порушення мовної норми, що на практиці реалізується за допомогою використанням риторичних засобів, що в цілому має на меті створення дотепних, комічних висловлювань, які характеризуються влучністю, оригінальністю та несподіваністю. Незважаючи на те, що на перший погляд використання прийому мовної гри не є притаманним для текстів наукового дискурсу, практично мовна гра має ряд своїх функцій, за якими вона реалізується в наукових текстах, особливо що стосується науково-популярних текстів. Проаналізований матеріал усного наукового дискурсу (науково-популярні лекції) дозволяє визначити основні функції: звернути увагу слухачів на певне питання лекції, розважити аудиторію та підкреслити власний високий статус у науковому світі, який дозволяє відходити від звичайних норм текстів заданого дискурсу.

Література:

1. Аликаев Р. С. Язык науки в парадигме современной лингвистики / Р. С. Аликаев. – Нальчик, 1999. – 210 с.
2. Витгенштейн Л. Коричневая книга / Л. Витгенштейн. – М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. – 158 с.
3. Гридина Т. А. Языковая игра: стереотип и творчество / Т. А. Гридина. – Екатеринбург: Издательство УГПУ, 1996. – 204 с.
4. Журавлева О. В. Когнитивные модели языковой игры автореф. дис. на получение науч. степени канд. филол наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / О. В. Журавлева. – Алтайский государственный технический університет. – Барнаул, 2002. – 21 с.
5. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.
6. Кибрик А. Е. Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах / А. Е. Кибрик, А. С. Нариньям. – М. : Наука, 1987. – 335 с.
7. Красиков Ю. В. Алгоритмы порождения речи / Ю. В. Красников. – Орджоникидзе : Издательство ИР, 1990. – 239 с.
8. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1999. – 544 с.
9. Сковородников А. П. Об определении понятия «языковая игра» / А.П. Сковородников // Игра как прием текстопорождения: коллектив. монография под ред. А.П. Сковородникова. – Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2010. – С. 50–62.
10. Lectures by Donald Simanek. – [Electronic resource]. – Access mode : https://www.lhup.edu/~dsimanek/

УДК 7.046: [821.581+821.161.1]

А. А. Плотникова,
Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Полтава, Ланьчжоуский политехнический университет г. Ланьчжоу, Китай
Л. В. Климчук,
Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Полтава

МІФОЛОГЕМА ЛИСИЦІ У ТВОРЧОСТІ ПУ СУНЛІНА ТА ВІКТОРА ПЕЛЕВІНА

У статті автори розглядають репрезентацію міфологеми лисиці, що є характерною для творчості середньовічного китайського письменника Пу Сунліна, у творчості В. Пелевіна. У статті досліджуються літературні традиції китайського розповідача, які знайшли своє відображення у творчості сучасного російського письменника. У ході роботи автори розглядають традиційну китайську міфологему лисиці, представлену в сучасному російському романі. Автори роблять висновок щодо значення китайських літературних традицій у творчості В. Пелевіна

Ключові слова: *Пу Сунлін, Віктор Пелевін, міфологема, лисиця, традиція.*

FOX MYTHS IN THE WORKS OF PU SONGLING AND VICTOR PELEVIN

In this article the authors examine the representation of fox mythological image, which is common for the medieval art of Chinese writer Pu Songling, in the works of Russian writer Victor Pelevin. The article investigates the literary traditions of the Chinese narrator, which are reflected in the works of contemporary Russian writer. During the work the authors consider the traditional Chinese mythology, image of fox, presented in a modern Russian novel, its origin, evolution and classification, as well as characteristic features. In the article the parallel between the traditional Chinese way of representation of fox-werewolf and image of fox A-Huli by V. Pelevin were given. The authors conclude that the role of the Chinese literary tradition in the works of Victor Pelevin, namely the significance of the fox myths that arose in the early Middle Ages in the Chinese literature and found its reflection in the main character of the novel protagonist A-Huli, main character in the novel «The Sacramental book of Werewolf» by Victor Pelevin.

Key words: *Pu Songling, Victor Pelevin, mythology, fox, tradition.*

© А. А. Плотникова, Л. В. Климчук, 2015

МИФОЛОГЕМА ЛИСИЦЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ПУ СУНЛИНА И ВИКТОРА ПЕЛЕВИНА

В статье авторы рассматривают репрезентацию мифологемы лисицы, характерной для творчества средневекового китайского писателя Пу Сунлина, в творчестве В. Пелевина. В статье исследуются литературные традиции китайского сказителя, которые нашли свое отражение в творчестве современного русского писателя. В ходе работы авторы рассматривают традиционную китайскую мифологему лисицы, представленную в современном русском романе. Авторы делают вывод о роли китайских литературных традиций в творчестве В. Пелевина.

Ключевые слова: *Пу Сунлин, Виктор Пелевин, мифологема, лисица, традиция.*

Мир, в котором мы живем, развивается такими темпами, что многие успевают только стоять в стороне и наблюдать за гигантскими шагами прогресса. Влияние многих стран не безызвестно, так и невидимая рука Китая уже вторглась в нашу жизнь и мировоззрение. Нельзя сказать с полной уверенностью, когда именно это произошло, но фен-шуй и фильмы Джеки Чана также знамениты в мире, как и Полтавские галушки в Украине. В то время как наши молодые таланты осваивают китайские просторы, китайские же, в свою очередь, – все мировое пространство. Многие авторы используют мотивы Китая в своем творчестве, адаптируя их для определенной аудитории или оставляя неизменными.

Восточные мотивы нашли свое отражение в современной русской литературе, и такие мэтры как Виктор Пелевин и Борис Акунин обращаются к ним в своем творчестве. Китайская мифология, средневековая литература и современное творчество писателей Китая – это все неисчерпаемый кладезь вдохновения для творцов во всем мире.

Мифологема лисицы, традиционная для восточной литературы в целом, вошла в современную литературу и кинематограф, стала одной из наиболее узнаваемых восточных образов. Данное явление характерно для творчества Виктора Пелевина, одного из самых исследуемых российских авторов нашего времени, чьи романы всегда с нетерпением ожидаемы читателями. На данный момент В. Пелевин стал еще и счастливым обладателем титула самого влиятельного интеллектуала России по версии культурного портала «Openspase.ru» [2]. Ввиду взаимопроникновения китайской и русской литератур на современном этапе изучение процесса их взаимовлияния привлекают особое внимание исследователей. Поэтому данная статья является попыткой комплексного анализа китайской литературной традиции в творчестве отдельно взятого русского писателя, что немаловажно для понимания развития современной русской и китайской литератур.

Исследованием творчества Пу Сунлина занимался переводчик В. М. Алексеев, открывший для русского читателя чарующий мир китайских историй о «необычайном». Кроме того, изучением наследия китайского новеллиста занимались Д. Н. Воскресенский, Г. А. Джайлз, И. А. Алимов, Я. Я. М. де Гроот. Казалось бы, работы средневекового писателя уже должны быть достаточно исследованы, но внимание синологов в большей мере привлекает конфуцианский аспект его творчества, тогда как литературоведческий остается незатронутым. Что касается В. Пелевина, то в ряды его исследователей входят Т. М. Лестева, Ю. Щербинина, Н. Переяслов, С. Казначеев, И. Кукулин, И. Каспэ, Д. Володин и другие. В круг их научных интересов входят разнообразные аспекты творчества русского мэтра, и даже в самом романе «Священная книга оборотня» каждый находит собственный предмет исследования. Так, образ главной героини романа лисицы А-Хули вызывает интерес каждого, но при этом, ни мифологема, ни традиции китайской культуры, представленные с ее помощью изучены не были. Именно поэтому данная статья посвящена исследованию мифологемы лисицы, традиционной для китайского писателя Пу Сунлина, в романе Виктора Пелевина «Священная книга оборотня». Новизна нашей работы заключается в сопоставлении творчества двух авторов, которое проводится впервые, и выявлении характерных традиций в использовании мифологемы лисицы.

Целью работы является исследование мифологемы лисы в романе В. Пелевина «Священная книга оборотня». В ней хотелось бы раскрыть литературоведческий аспект заявленного феномена в творчестве русского писателя.

Обратимся к понятию мифологемы как древнему образу в действии. Согласно К. Г. Юнгу, происходящие из древней литературы и в том числе мифов, образы могут служить материалом для нового витка творчества на современном этапе. Основное свойство мифологем заключается в том, что «застывая в форме сакральных традиций, мифологемы, тем не менее, сохраняют свойства произведений искусства» [1, с. 13]. И служат основой для творчества более поздних этапов литературного процесса. Так, впервые появившийся в мифологии и словесности Древнего Китая образ лисицы стал традиционной мифологемой для таких китайских авторов как Пу Сунлин, Юань Мэй, Цзи Юнь. Сейчас он проникает в литературу и кинематограф зарубежья (например, «47 ронинов»).

В романе Виктора Пелевина «Священная книга оборотня» мифологема лисицы представлена в образе главной героини А-Хули. Ее имя выбрано не случайно, «狐狸» с китайского переводится как лиса, и получается, что лиса у нас А-лиса. Но вернемся к тому, что данная мифологема пришла в литературу из Китая, поэтому образ нужно воспринимать исключительно в китайском контексте, и не связывать с привычной для нашего читателя Лисой Алисой – персонажем сказки А. Н. Толстого. Пелевинская героиня – это бессмертная лиса, которой несколько тысяч лет. Данный факт и есть одним из определяющих моментов для дифференцирования мифологемы китайской лисы. Вечность присуща лисам Пу Сунлина, и говоря, о мифологеме лисы в китайской литературе, нельзя не упомянуть классификацию лис по возрасту и приобретенным сверхъестественным способностям. Так, пятидесятилетняя лиса может превращаться в женщину, знает некоторые языки; в сто лет она умеет превращаться в мужчину и ее умения и возможности увеличиваются с каждым годом. Тысячелетней лисице открываются законы Неба, и она становится Небесной лисой с девятью хвостами.

В романе В. Пелевин знакомит читателя с китайским прошлым героини: она вспоминает и времена Сражающихся Царств, свою сестру И – якобы знаменитую императорскую наложницу Летящую Ласточку, и даже мужа сестрички Е – Юань Мэя – автора «О чем не говорил Конфуций» (сборник историй о лисах-оборотнях). Автор явно не вырывает ее из среды: А-Хули расскажет о Конфуции и его канонах, о комедии «Две лисы в одном городе» и даже прочитает стихотворение Ли Бо «Луна над горной заставой». Все это дополняет ее образ, делает более естественным. А-хули, конечно же, приобретает новые черты, но все же остается тот знакомый для китайской литературы образ лисички, которая живет в могилах, наводит морок на случайных прохожих и вытягивает жизненные силы из мужчин. К тому же, всесильная лиса в образе четырнадцатилетней девочки занимается древнейшей в мире профессией на просторах российской столицы. В заявленном образе мифологема приобретает новую важную особенность – хвостик, как его сама героиня называет «пушистая гибкая антенна огненно-рыжего цвета» [3, с. 28]. При этом антенна еще и меняется в размерах: в спящем состоянии хвостик можно спрятать под одеждой, а вот в рабочем – как говорят, шила в мешке не утаишь, – может быть до метра длиной. Этот хвост – важный атрибут ее жизни и профессии – это «орган, с помощью которого мы создаем наваждения»[3, с. 29], говорит лиса. У Пу Сунлина об этой части тела речь не идет, соответственно в этом состоит догадка русского автора, который рисует нам образ рыженькой лисички с хвостиком-антенной. Эротические наваждения – вот и все, что делает наша московская лисичка: она никоем образом не принимает участия в рабочем процессе, кроме как, настраивая хвостик, осуществляет желания своих клиентов.

Следует также упомянуть, что лисы по Пелевину – бесполые существа, у них нет репродуктивных органов, и они сами выбирают какой образ принять – мужчины или женщины. Этот момент отличает А-хули от привычной мифологемы лисы у Пу Сунлина. В его сборнике «Ляо Чжай чжи и» мы встречаемся с ситуациями, когда лисы создают семью и имеют детей.

Китайская мифологема лисы и героиня романа имеют сходные черты. Например, традиционная китайская лиса занимается охотой, принимая свой животный облик. Так же и А-хули время от времени занимается «охотой на кур» – своеобразный способ поддержания формы. Внешняя животная форма лис совпадает: молодая особь пушистая и красивая, а старая – облезшая и непривлекательная.

В привычном для китайской литературы образе представлено стремление их рода к развитию, науке и истине, даже к семье. Пелевин продолжает эту традицию – его героиня стремится познать истину и найти путь к самосовершенствованию. Ведь давным-давно в Древнем Китае монах поведал ей, что она избранная – будущий сверхоборотень, и теперь А-Хули старается вступить на путь самосовершенствования, войти в Радужный поток и, достигнув уровня сверхоборотня, поделиться приобретенными знаниями с сестричками-лисами. Вот разве такое возможно-то с ее работой? Поэтому автор очень быстро обрывает связи А-хули с древним ремеслом. Теперь за героиней следит ФСБ, которая в итоге оказывается стаей волков-оборотней. С профессией приходится покончить. Встретив своего героя – волка-оборотня, лисица влюбляется.

Волк Александр Серый, он же – генерал-лейтенант ФСБ, становится поворотным моментов в развитии лисички А-хули, из обыкновенной бессмертной, превращается в сверхоборотня. Он – грешен, подвержен страстям, но в тоже время, любовь к нему преображает нашу героиню до неузнаваемости. Она и до встречи была достаточно необычным образцом китайской цивилизации: она, как и ее сородичи, морочит головы людям и живет благодаря этому, следует китайским религиозным канонам – даосизму, буддизму и конфуцианству, слитым воедино. Теперь же, забывая о своем привычном дао, она начинает философствовать об учениях Канта, Ницше и Беркли. Здесь Пелевин далеко ушел от привычной для китайской литературы мифологемы лисы. Отношения с оборотнем меняют не только философские воззрения героини, но и взгляд на многие другие аспекты, например, отношения между мужчиной и женщиной. Первое, о чем нужно сказать, это то, что Александр Серый – оборотень из России, а вот она – из Китая. В Москве живет уже немало лет, но все-таки некоторые традиционные для понимания русским человеком истины А-хули неизвестны: она вспоминает о русских поэтах и даже немного говорит о русской душе, но патриотизм Серого, его охота на нефть ей не привычны и непонятны. Конечно, под влиянием любимого она приобщается к его образу жизни, но она постоянно возвращается мыслями к истокам – к своей китайской отчизне. Перед нами отношения двух разных видов (волк и лиса) и даже двух разных наций. И Пелевин говорит, что такое возможно. Главное совсем не внешность, ибо А-хули будет любить своего Серого даже когда тот станет черной собакой. Для героев любой любовной истории всегда важны чувства. И наша героиня в итоге меняет свое мнение о любви: «Пока я не узнала на собственном опыте, что такое любовь, я считала ее неким специфическим наслаждением, которое бесхвостые обезьяны способны получать от общения друг с другом дополнительно к сексу… Любовь оказалась совсем не тем, что про нее пишут… Она не походила на опьянение, но еще меньше напоминала трезвость… В любви начисто отсутствовал смысл. Но зато она придавала смысл всему остальному. Она сделала мое сердце легким и пустым, как воздушный шар» [3, с. 300-301]. Именно эта любовь, которую она приписывала исключительно людям и не считала ничем особенным, стала движущей силой, толкающей ее в Радужный поток. Конечно же, любовь не бывает милостивой, и у А-хули «Любовь и трагедия идут рука об руку»[3, с. 300]. Превратившись от поцелуя истинной любви в черную собаку, Александр Черный решает, что именно он является сверхоборотнем. И как в итоге получается, двум сверхоборотням мало места в маленькой России. Все эти любовные перипетии помогают героине войти в Радужный поток. Именно отношения лисы и волка, принятие и осознание этой любви, у Виктора Пелевина стали еще одной отличительной чертой А-хули от традиционной мифологемы, которую мы видим у Пу Сунлина. Пелевинская лисица – ни что иное как мифологема в движении – развивается, приобретает новые особенности, но китайская основа остается неизменна.

Таким образом, творчество Пелевина демонстрирует многогранность современного прочтения древнекитайской мифологемы лисы. В его романе «Священная книга оборотня» А-хули, тысячелетняя лиса, переживает многочисленные изменения: лиса влюбляется, учится строить отношения с волком, терпит расставание и входит в Радужный поток – все это и противоречит первоначальной мифологеме лисы, но и делает ее индивидуальноавторской. Рассмотренный роман, на наш взгляд, иллюстрирует особенность эволюции мифологемы от средневековой героини в работах Пу Сунлина, до современного пелевинского образа лисы, синтезировавшего традиции Китая и новые веяния современной России.

Література:

1. Кереньи К., Юнг К. Г. Введение в сущность мифологии // Юнг К. Г. Душа и миф. Шесть архетипов, – М. : ЗАО «Совершенство», 1997. – 395 с.

2. Лестева Т. Мой Пелевин. За или Против? / Т. Лестева // Литературная учеба. – 2011. – № 5. – С. 148–177.

3. Пелевин В. О. Священная книга оборотня / В. Пелевин. – М. : Эксмо, 2015. – 416 с.

УДК 811.112.2 : 81'276.3

О. В. Поздняков,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

НІМЕЦЬКА МОЛОДІЖНА ЛЕКСИКА З ПЕЙОРАТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ: СТРУКТУРНО-КВАНТИТАТИВНИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано шляхи утворення молодіжних сленгізмів та їх пейоративно маркованої частини. Автор вказує на передумови використання молодіжного сленгу, його роль у збагаченні словникового складу сучасної німецької мови. На основі вибірки з лексикографічних джерел вивчено специфіку номінативних процесів (словотвору, семантичної деривації, запозичення) для обох виокремлених груп сленгізмів. Зазначено екстралінгвальні чинники, які детермінують семантичні зміни твірних основ молодіжного вокабуляру. За допомогою критерію Стьюдента встановлено статистичну значимість різниці відсоткових показників, одержаних при аналізі шляхів утворення загальної кількості лексикографічно зафіксованих сленгізмів та мовних одиниць з пейоративними компонентами.

Ключові слова: *молодіжний сленг, сленгізми з пейоративними компонентами, словотвір, семантична деривація, запозичення, критерій Стьюдента.*

© О. В. Поздняков, 2015

GERMAN YOUTH VOCABULARY WITH PEJORATIVE COMPONENTS: STRUCTURAL-QUANTITATIVE ANALYSIS

The article analyses the ways of forming youth slangisms and their peyorative marked units. The author points out preconditions for the use of youth slang, its role in enriching the vocabulary of the modern German. The main features of the youth slang are striving for individualization, identification, creativity, the search of originality, expressiveness, subjective assessments. The study consists of three stages. The first stage of the study deals with the analysis of the ways of forming the total number of slangisms selected from lexicographical sources. It has been established, that most of this vocabulary is a result of word-building, which is considered as an essential way of evolution of the German vocabulary. Metaphor and metonymy play an important role in nominative process because of their suitability for expressing subjective attitude towards the subject of designation. Most metaphorical name transfers take place on the basis of similarity of internal characteristics. Loanwords mostly belong to anglicisms. Their use is caused by the need for verbal identification among other social and age groups, creativity reflected in forming vocabulary with unusual structure. The second stage of the study investigates nominative processes, which are typical for slangisms with pejorative components. At the third stage of the study the author finds out a difference in percentage indexes of nominative processes in both analyzed groups of slangisms using the Student's t-test. This difference is statistically significant for the processes of word-building and semantic derivation. That is caused by increasing compounds and decreasing metaphorized words among the slangisms with pejorative components. Pejorative vocabulary in its traditional form is not popular among young people, but it is widely used in forming new words. Thus, nominative processes of youth slang are characterized by prevalence of the need for creativity over vulgarization.

Key words: *youth slang, slangisms with pejorative components, word-building, semantic derivation, loanwords, Student's t-test.*

НЕМЕЦКАЯ МОЛОДЁЖНАЯ ЛЕКСИКА С ПЕЙОРАТИВНЫМИ КОМПОНЕНТАМИ: СТРУКТУРНО-КВАНТИТАТИВНЫЙ АНАЛИЗ

В статье проанализированы пути образования молодёжных сленгизмов и их пейоративный маркированной части. Автор указывает на предпосылки использования молодежного сленга, его роль в обогащении словарного состава современного немецкого языка. На основе выборки из лексикографических источников изучено специфику номинативных процессов (словообразования, семантической деривации, заимствования) для обеих выделенных групп сленгизмов. Указано экстралингвальные факторы, определяющие семантические изменения производных основ молодёжного вокабуляра. При помощи критерия Стьюдента установлено статистическую значимость разницы процентных показателей, полученных при анализе путей образования общего количества лексикографически зафиксированных сленгизмов и языковых единиц с пейоративными компонентами.

Ключевые слова: *молодежный сленг, сленгизмы с пейоративными компонентами, словообразование, семантическая деривация, заимствование, критерий Стьюдента.*

Постановка проблеми. Гетерогенність словникового складу сучасної німецької мови детермінована насамперед різноманіттям джерел його формування та збагаченння. Через систематичне вживання значна кількість лексичних одиниць, які первинно вважались елементами комунікації певних професійних, вікових чи соціальних груп, поповнює вокабуляр розмовного та письмового варіантів літературної мови (нім. «*die Standardsprache*») та фіксується у лексикографічних джерелах.

Останнім часом спостерігається тенденція проникнення на рівень загальнонімецького, не обмеженого суспільно-віковими рамками спілкування лексичних одиниць молодіжного сленгу. Основними інструментами популяризації сленгізмів виступають засоби масової інформації – традиційні (телебачення, друковані публіцистичні видання, радіо) та новітні (інтернет). Звідси, важливість всебічного, грунтовного дослідження молодіжної лексики визначається її зростаючою роллю як потенційної складової мовного стандарту.

До головних ознак німецького молодіжного сленгу як мовної субсистеми є прагнення відмежування, конспірації, ідентифікації на фоні інших [12], пошук оригінальності шляхом «гри з мовним матеріалом» [6, с. 14], експресивність, суб'єктивність оцінок, демонстрація за допомогою специфічного словникового запасу особистих почуттів і переживань [11, с. 43]. Вказані чинники визначають структурно-семантичну специфіку сленгізмів. **Актуальність** здійсненого дослідження зумовлена тим, що креативність, спроба виокремлення, протест молоді проти існуючих у світі дорослих правил може знаходити вираження у використанні лексем з пейоративними компонентами, що розглядається як загроза вульгаризації вокабуляру німецької мови [8].

Аналіз лінгвістичної літератури засвідчив наявність чималої кількості праць, присвячених дослідженню структури та семантики молодіжної лексики, її взаємозв'язку з одиницями інших мовних субсистем та літературною мовою [7; 9; 10]. Низка проблем стосовно шляхів утворення та використання сленгізмів висвітлена також у працях вітчизняних науковців [4; 5]. **Новизною** ж запропонованої розвідки є зосередження уваги на пейоративно маркованій частині молодіжного вокабуляру.

Метою статті є виявлення особливостей структури та семантики молодіжних сленгізмів з пейоративними компонентами у порівнянні із молодіжним вокабуляром загалом. Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення низки **завдань**, а саме: квантитативний аналіз шляхів утворення лексикографічно зафіксованих сленгізмів та мовних одиниць з пейоративними компонентами, з'ясування місця останніх серед потенційних джерел збагачення загальнонімецького вокабуляру, порівняння одержаних показників для встановлення статистичної значимості їх різниць.

Таким чином, **об'єктом** дослідження виступають зафіксовані в словниках молодіжні сленгізми, а **предметом** – їх структурно-семантична специфіка.

У ході дослідження використано наступні загальнонаукові та лінгвостатистичні **методи**: описовий, індуктивний, аналізу та синтезу, кількісні підрахунки, критерій Стьюдента.

Матеріалом дослідження є 1869 лексичних одиниць (990 іменників, 528 дієслів і 351 прикметник), виокремлені в результаті суцільної вибірки із спеціалізованих словників німецького молодіжного сленгу (загалом 5 джерел, серед них 4 одномовних та одне – двомовне), а також 73 сленгізми (55 іменників, 11 дієслів і 7 прикметників) з числа зазначених вище, що містять у своєму складі пейоративні компоненти. Останніми ми вважаємо позначені в словниках «Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache», «Duden – Deutsches Universalwörterbuch» та «Duden-Oxford. Großwörterbuch Deutsch-Englisch-Deutsch» як «*derb*», «*vulgär*» і «*salopp*».

У першій частині дослідження нами здійснено аналіз шляхів утворення загальної кількості сленгізмів, відібраних із лексикографічних джерел. Встановлено, що більшість молодіжної лексики (68,38%) виникла внаслідок словотвору як найважливішого шляху розвитку словникового складу німецької мови[3, с. 46]. Серед проаналізованого вокабуляру виокремлено лексичні одиниці-результати різних словотвірних способів.

Кількість сленгізмів-симплексів, важливою функцією яких є потреба приховування справжнього змісту повідомлення, виявилась незначною – 43 одиниці (*knörzen –«rauchen«; barzen – «kiffen«*). Причинами цього вважаємо домінування конспіративної функції над суб'єктивно-оцінною, а також вплив засобів масової інформації, які пропонують молоді штучно створені лексеми.

Значно продуктивнішим є словоскладання – 494 сленгізми (*Duftgemüse – «Blumen«*; *Tellertaxi – «Kellner«*). Левову частку тут становлять детермінативні композити, сформовані для задоволення потреб молоді в суб'єктивній оцінці.

Найбільш численними є похідні, утворені афіксальним і напівафіксальним способами. При виокремленні словотвірних елементів використано «Словарь словообразовательных элементов немецкого языка» [2]. З'ясовано, що експліцитні деривати становлять загалом 555 слів (*anbraten – «flirten«; keimig – «eklig, widerlich, dreckig»*). Для утворення таких сленгізмів притаманне використання формантів із значеннями іронічності або підсилення, що детерміновано схильністю молоді до перебільшення, а з іншого боку – вразливістю цієї соціально-вікової групи комунікантів. Конверсиви, утворення яких вважаємо задоволенням прагнення експериментів з мовним матеріалом, у проаналізованій вибірці репрезентовані значно меншою кількістю одиниць – 97 (*festen – «feiern«; prallen – «sich langweilen«*).

Популярним видом скорочених слів у молодіжному сленгі є усічення та відабревіатурні похідні (*Soli – «Solarium«*; *Mädchen-TÜV – «Frauenarzt«*).

Зазвичай перелічені вище словотвірні процеси супроводжуються семантичним переосмисленням твірних основ як вираженням протесту молоді, вербальним відмежуванням від інших членів суспільства, реалізацією мовнокреативного потенціалу (*Gartensalami – «Gurke«; Nasenleerer – «Taschentuch«*).

14,98% виокремлених лексичних одиниць утворені шляхом семантичної деривації. Останню за логічним принципом класифікації пропонуємо поділяти на розширення та звуження значення, метафоричні та метонімічні перенесення найменування. Отримані результати показали невисоку продуктивність розширення та звуження значення – 34 одиниці (*zocken* – «*spielen«*; *Kanne* – «*Farbdose für Graffity-Sprayers«*), причиною чого є, на нашу думку, прагнення молоді оригінальності, звідси, надання переваги перенесенню значення, а не зміні його обсягу.

Натомість метафора та метонімія більш придатні для вираження суб'єктивного ставлення до предмету найменування, оптимально реалізують можливість використання загальновживаних лексичних одиниць у новому значенні без допомоги словотвірних засобів, демонструючи взаємодію молодіжного сленгу з літературною німецькою мовою (*Golfplatz – «leichtes Mädchen«; Laufwerk – «Gehirn«*). Аналіз вибірки засвідчив наявність 246 лексичних одиниць, що виникли в результаті зазначених способів семантичної деривації. Найчастіше метафоричні перенесення найменування відбуваються на основі подібності внутрішньої ознаки, переходу від зовнішнього до внутрішнього та від конкретного до абстрактного (*Keule – «Joint«; Haferbrei – «Schleimer«*).

Екстралінгвально детерміновану потребу виокремлення серед інших соціальних та вікових груп, креативності за допомогою формальної незвичності лексики, є підставами для використання в молодіжному сленгі запозичень, більшість з яких походять з англійської мови – 311 одиниць (16,64%). Ці слова вербалізують модель сприйняття молоддю оточуючої дійсності (*Noob – «Anfänger«; Turn – «gute Stimmung«*). Структурно чимало з них є композитами з семантично переосмисленими твірними основами (*Pipibox – «Toilette«; Muffin-Top – «Schwimmring«*).

Друга частина дослідження репрезентує з'ясування специфіки шляхів утворення сленгізмів з пейоративними компонентами, частка яких серед загальної кількості відібраних є незначною (3,91%). У процесі аналізу отримано наступні результати. Особливість обраного критерію визначає відсутність у складі виокремлених лексем симплексів і абревіатур. Цим самим пояснюється і перевага композитів – 42 одиниці (*Kackpappe – «Toilettenpapier«; Autofurz – «Abgas«*). Для словоскладання виявлено формування словотвірних рядів як демонстрації існування популярних серед адолесцентів пейоративних елементів. Першими повторюваними компонентами вони зафіксовані в 6 словотвірних рядах загальною кількістю 17 одиниць (*Fresshöhle – «Mund«; Fresspause – «Diät«*), другими – в 3 словотвірних рядах загальною кількістю 6 одиниць (*Feldtitte – «Zelt«; Hummeltitten – «Gänsehaut«*).

Наступним за чисельністю способів утворення молодіжних лексем з пейоративними компонентами є експліцитна деривація. Тут найбільше сленгізмів є складними утвореннями – 7 одиниць (*Buschscheißer – «Pfadfinder«; Eierkneifer – «sehr enge Männerunterhose«*).

2 лексеми є результатом метафоричного перенесення найменування, стільки ж – розширення значення (*reihern – «1.quatsche, dumm daherreden; 2.speien, sich übergeben«; verrückt – «1.äußerst seltsam, komisch; 2.extrem«*). Сленгізмів з пейоративними компонентами іншомовного походження зафіксовано 11 одиниць (15,07%), де спостерігається переважання англіцизмів (*anfucken – «jemanden beleidigen«; aufbitchen – «sich schminken«*).

Таким чином, найпродуктивнішим шляхом утворення даного вокабуляру є словотвір (58 одиниць – 79,49%), якому значно поступаються запозичення (11 одиниць – 15,07%) і семантична деривація (4 одиниці – 5,48%).

З огляду на різницю відсоткових співвідношень окремих шляхів утворення всіх виокремлених сленгізмів і пейоративно маркованих, у третій частині дослідження з'ясовано статистичної значимості відмінності одержаних показників. Для цього застосовуємо критерій Стьюдента, здійснюючи розрахунки за формулами [1, с. 77]:

$$t = \frac{p_1 - p_2}{Sd\%}, \quad Sd\% = \sqrt{p \cdot q \cdot (\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2})}, \quad p = \frac{p_1 \cdot n_1 + p_2 \cdot n_2}{n_1 + n_2}, \quad q = 100\% - p,$$

$$df = n_1 + n_2 - 2$$

де t – нормоване відхилення, p_1, p_2 – відсоткове співвідношення для першої та другої порівнюваних вибірок, p – середній показник для двох вибірок, q – відсоток сприятливої появи події, $Sd\%$ – середня похибка різниці між двома відсотковими показниками, n_1 – об'єм першої вибірки, n_2 – об'єм другої вибірки, df – число ступенів свободи. Враховуючи об'єм вибірок, отримані дані володіють статистичною значимістю [1, с. 69], якщо $t \geq 1{,}96$.

Як помітно з табл. 1, різниця відсоткових співвідношень шляхів утворення молодіжної лексики з пейоративними компонентами та загальної кількості досліджуваної має статистичну значимість для процесів словотвору та семантичної деривації. Це досягнуто за рахунок більшої частки серед пейоративно маркованих сленгізмів одиниць, утворених за допомогою першого способу, та меншої – за допомогою другого.

Отже, пейоративи не користуються значною популярністю серед молоді в своїй загальновживаній формі, натомість активно використовуються в композитоутворенні та деривацийних процесах. Таким чином, реалізується притаманна адолесцентам креативність, нестандартність. Відсутність статистичної значимості різниці відсоткових співвідношень для запозичень свідчить про популярність їх використання при утворенні цієї групи сленгізмів.

Таблиця 1

Статистична значимість різниці відсоткових співвідношень шляхів утворення досліджуваних груп сленгізмів

Шляхи утворення	Статистичні показники								
	p1	p2	n1	n2	p	q	Sd%	t	df
Словотвір	68,38	79,45	1869	73	68,80	31,20	5,52	2,01	1940
Семантична деривація	14,98	5,48	1869	73	14,62	85,38	4,21	2,26	1940
Запозичення	16,64	15,07	1869	73	16,58	83,42	4,43	0,35	1940

Як **висновок**, можна констатувати нехарактерність масового використання пейоративних компонентів при утворенні молодіжних сленгізмів, надання їх творцями в процесі демонстрації нонконформізму переваги креативності над вульгаризацією. Це спростовує думку про негативний вплив сленгової лексики на розвиток вокабуляру сучасної німецької мови. На рівні загального використання, зокрема, в засобах масової інформації та при лексикографічній фіксації, відбувається відбір мовних засобів з стилістично нейтральною формою з новим, семантично переосмисленим та експресивно забарвленим змістом.

Перспективами використання результатів здійсненого дослідження вважаємо з'ясування особливостей функціонування слегізмів з пейоративними компонентами в публіцистичних виданнях і творах художньої літератури.

Література:

1. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Чернівці : Рута, 2004. – 190 с.
2. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка [2-е изд., стереотип.] / А. Н. Зуев, И. Д. Молчанова, Р. З. Муясов и др.; под рук. М. Д. Степановой. – М. : Русский язык, 2000. – 536 с.
3. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка [2-е изд., испр.] / М. Д. Степанова; под ред. Т. В. Строевой. – М. : КомКнига, 2007. – 376 с.
4. Турчин М. М. Становлення та розвиток сучасної молодіжної німецької мови / М. М. Турчин, Ж. Є. Потапова // Вчені записки Харківського гуманітарного інституту «Народна українська академія». – Харків : Око, 2002. – Т. 2. – С. 479–488.
5. Христенко О.С. Німецький молодіжний сленг: лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний аспекти – дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Оксана Сергіївна Христенко. – К, 2009. – 323 с.
6. Anders P. Das ist Poetry Slam! [Електронний ресурс] / P. Anders // JUMA. – 2005. – TIPP 2. – S. 12–15. – Режим доступу : twww.juma.de/2005/ j2_05/image/1215.pdf.
7. Androutsopoulos J. K. Und jetzt gehe ich chillen : Jugend- und Szenesprachen als lexikalische Erneuerungsquellen des Standards / J.K. Androutsopoulos // L. Eichinger, W. Kallmeyer. Standardvarianten. Wie viel Variation verträgt die deutsche Sprache. – Berlin; New York : de Gruyter, 2005. – S. 171-–206.
8. Jugendsprache – Sprachverfall oder Sprachwandel? [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.uni-magdeburg.de/didaktik/projekte_student/ Projektseiten/Jugend-sprache/index.htm.
9. Neuland E. Jugendsprache und Standardsprache. Zum Wechselverhältnis von Stilwandel und Sprachwandel / E. Neuland // Zeitschrift für Germanistik. – 1994. – Jg. 1. – S. 78–98.
10. Schlobinski P. Jugendsprache und Jugendkultur / P. Schlobinski // Politik und Zeitgeschichte. – 2002. – Bd. 5. – S. 14–19.
11. Schneider C. Die Gefühlssprache Jugendlicher / C. Schneider // Muttersprache. – 2006. – № 1. – S. 40–52.
12. Zehender Ch. Was Teenagereltern über Jugendsprache wissen sollten [Електронний ресурс] / Ch. Zehender. – Режим доступу : http://www.mahnert-online.de/family.html.

Список лексикографічних джерел

13. Михайлова Н. Молодежный язык Германии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imwerden.de/pdf/deutsche_jugendsprache.pdf.
14. Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache [4. Aufl.]. – [Електронний ресурс]. – Mannheim : Bibliographisches Institut, 2012. – CD-ROM für Windows / Mac OS X / Linux.
15. Duden – Deutsches Universalwörterbuch [7. Aufl.]. – [Електронний ресурс]. – Mannheim : Bibliographisches Institut, 2011. – CD-ROM für Windows / Linux / Mac OS X.
16. Langenscheidt e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache 5.0. – [Електронний ресурс]. – München : Langenscheidt, 2009. – CD-ROM für Windows 2000 / NT / Vista / XP.
17. Lexikon der Jugendsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hehl-rhoen.de/pdf/lexikon_der_jugendsprache.pdf.
18. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2014. – Stuttgart : Ernst Klett, 2013. – 144 S.
19. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2015. – Stuttgart : Ernst Klett, 2014. – 143 S.
20. Schaffrath M. Hä?? Jugendsprache unplugged: Deutsch, Englisch, Spanisch, Französisch, Italienisch. – Berlin; München; Wien; Zürich u.a.: Langenscheidt, 2008. – 144 S.

УДК 811.111'255.4(045)

Ю. О. Попович,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ВІДТВОРЕННЯ АЛЮЗІЇ ЯК МАРКЕРА СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ПЕРСОНАЖУ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ БРИТАНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ XIX СТОЛІТТЯ

У статті розглядається проблема відтворення алюзії як маркера соціального статусу персонажу. Дослідження виконано в рамках антропоцентричного підходу на матеріалі українських перекладів британських художніх творів XIX століття, з'ясовуються труднощі її передачі, аналізуються основні стратегії й тактики, до яких вдаються перекладачі для їх подолання.

Ключові слова: *переклад, алюзія, маркери соціального статусу, британські художні твори, антропоцентричний підхід.*

PLAY ALLUSION AS A MARKER OF SOCIAL STATUS CHARACTERS IN UKRAINIAN TRANSLATIONS BRITISH NINETEENTH CENTURY WORK OF ART

This article gives an insight into the complex interdisciplinary notion of social status and the notion of allusion as a social status marker of a literary character. It seeks to research the main challenges in rendering allusion as a literary character's

© Ю. О. Попович, 2015

social status marker in the translation of the XIX century English fiction into Ukrainian. The research is carried out within the anthropocentric approach and points out the chief strategies and tactics used by Ukrainian translators in tackling this problem.

Key words: *translation, allusion, social status markers, English fiction, anthropocentric approach.*

ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ АЛЛЮЗИИ КАК МАРКЕРА СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА ПЕРСОНАЖЕМ В УКРАИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ БРИТАНСКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ XIX ВЕКА

В статье рассматривается проблема отображения аллюзии как маркера социального статуса персонажа в украинских переводах британских художественных произведений XIX века. Исследование выполнено в рамках антропоцентрического подхода. В нем определяются переводческие трудности, а также основные стратегии и тактики, используемые в их преодолении.

Ключевые слова: *перевод, аллюзия, маркеры социального статуса, британские художественные произведения, антропоцентрический подход.*

Адекватний переклад художніх творів вимагає аналізу понять, які належать кільком гуманітарним наукам і складають єдину науку про людину. Одним із таких понять є соціальний статус людини. Перед перекладачем постають проблеми, пов'язані з розпізнанням у художньому тексті маркерів соціального статусу персонажу та оптимальним відтворенням їх у перекладі, без втрати їхньої художньої забарвленості та зі збереженням функцій, які вони виконують в оригіналі художнього твору.

Поняття соціального статусу, яке передусім належить соціології та соціолінгвістиці, вимагає розгляду у багатьох інших дотичних дисциплінах, у тому числі й у перекладознавстві. Оптимальним підходом до вивчення соціального статусу у перекладі на сьогодні вважається антропоцентричний підхід у когнітивно-комунікативній парадигмі лінгвістики, адже як переклад художнього дискурсу, так і соціальний статус людини пов'язані з вивченням специфіки комунікативної поведінки в різних соціальних сферах, що на сьогодні є одним із домінантних напрямків досліджень у багатьох гуманітарних науках. Цей підхід дозволяє осягнути досі не вивчені аспекти художнього перекладу.

Соціальний статус розглядається у даному дослідженні передусім як соціолінгвістичне і водночас як комплексне міждисциплінарне поняття, що означає правове положення особи або соціальної групи в соціальній системі, яке характеризується певними визначальними ознаками й виражається у її мовленнєвій поведінці, стилі життя й контактах [4; 9; 11]. За В. Карасиком [4], соціальний статус мовця, відображений у індексах виховання, освіти й способу життя, безпосередньо впливає на його мовлення. Високий рівень освіченості британських аристократів XIX століття визначає багатство так званого вертикального контексту в їхньому мовленні, найпоширенішими різновидами якого є алюзії й цитати з літератури, історії, філософії, фольклору (прислів'я та приказки), міфології й Біблії, які функціонують в якості своєрідного «коду», який дозволяє виключити з кола спілкування «чужого» (не аристократа). На їхній основі вибудовується мовна гра, яка також є маркером високого соціального статусу. Тому алюзія, особливо поширена в аристократичному соціолекті британських художніх творів XIX століття, може розглядатись як маркер соціального статусу персонажів.

Перекладач художнього твору повинен розшифрувати лінгвокультурний код, який передається різноманітними вербальними засобами, серед яких важливе місце посідає алюзія. Лінгвокультурний код – це система культурно-мовних відповідностей, яка характеризує ту чи іншу лінгвокультурну спільноту і вироблена нею в процесі пізнання чи опису навколишньої дійсності [10, с. 151]. Неточне відтворення алюзії або повне її вилучення призводить до стилістичних втрат та викривлення статусних характеристик персонажів художніх творів. Проблема відтворення алюзії у перекладі передусім пов'язана із питанням переплетення культур й вимагає від перекладача пошуку більш широких можливостей перекладу, пов'язаних із наявністю культурних відмінностей. Багатоаспектне явище алюзії досліджувалося у лінгвістиці, стилістиці, риториці, поетиці, лінгвокраїнознавстві, ономастиці, прагматиці, теорії комунікації, семіотиці, літературознавстві, культурології та інших наукових напрямках. Проблемам вивчення алюзії присвячено праці О. Абрамової, О. Ахманової, І. Гюббенет, О. Дронової, А. Євсеєва, М. Кіосе, А. Мамаєвої, Л.М ашкової, З. Порат, І. Потилициної, Є. Розен, І. Софронової. Теоретичні моделі та підходи до її відтворення у перекладі розробили такі дослідники як Л. Венуті, С. Влахов, Г. Денисова, У. Еко, Д. Єрмолович, О. Іванов, А. Кам'янець, В. Комісаров, О. Копильна, Т. Некряч, М. Новикова, А. Попович, П. Тороп, С. Флорін, О. Чередниченко, О. Швейцер. Алюзія здебільшого вивчається в двох напрямках: з позиції стилістичних прийомів або ж у контексті проблеми інтертекстуальності. У першому аспекті вона розглядається як посилання на певний факт, явище, особу чи подію, які вважаються відомими, у другому – як один з її виявів, а саме як інтертекст – елемент прецедентного тексту, що включається в новий текст і слугує посиланням на текст-джерело (претекст). Алюзія є формальним виразником інтертекстуального зв'язку між текстом, що містить алюзію, та текстом-джерелом і тим самим стає засобом створення міжтекстових зв'язків [1; 5; 7; 8; 10]. О.Копильна у своїй дисертації «Відтворення авторської алюзії в художньому перекладі» пропонує розглядати алюзію як «один з виявів інтертекстуальності, що в лаконічній формі розкриває суттєві параметри авторського задуму і потребує при перекладі врахування прирощення змісту тексту і ступеня відомості претексту в цільовій культурі» [5, с. 5]. За висновками її дослідження, складність відтворення алюзії в перекладі полягає в повній або частковій втраті її впізнаваності в цільовій культурі, що може завадити розумінню авторського задуму, а отже, основне завдання перекладача при відтворенні алюзії – зберегти її асоціативний фон, відтворивши її «асоціативний шлейф» [6, с. 8], забезпечити її впізнаваність реципієнтом, що має викликати в нього необхідні асоціації, передати статусні характеристики персонажу, який вживає цю алюзію, а також відтворити її стилістичні функції у вихідному тексті. Так, наприклад, алюзивні назви широкої відомості загальнокультурного характеру передаються повними відповідниками, історичні та культурні алюзії часто відтворюються за допомогою прийому конкретизації, а задля відтворення алюзій обмеженої відомості чи тих, які мають складний асоціативний ряд, найчастіше використовується транскодування з позатекстовим коментарем, поданим в примітках, у кінці тексту чи в додатках. При застосуванні приміток визначається акцент культурної інформації, а також враховується поступове розширення культурних обріїв читача і з часом скорочується їхня кількість до базових культурних фактів. Маловідомі алюзії вилучаються у перекладі, коли вони є локальними елементами і не мають істотного значення для оповіді, натомість утруднюють сприйняття і вимагають громіздкого коментаря. Пояснювальний переклад є компенсаційною стратегією, оскільки навіть докладний коментар іноді не може передати повністю усіх асоціацій [5, с. 5–11].

Особливу трудність у роботі перекладача передусім складає розпізнання прихованих у тексті алюзій. Наприклад, у романі В.Коллінза «Жінка в білому» італієць граф Фоско у розмові з Меріан Голкомб використовує біблійну алюзію *good news,* за допомогою якої граф позиціонує себе у ролі архангела Гавриїла, який за біблійним текстом приніс благу вість про народження сина Божого Марії:

*«I only venture to disturb you because I am the bearer of **good news**.»* [19] – *Я насмілився потурбувати вас лише заради **хороших вістей*** [15].

Слова графа *because I am the bearer of good news* (букв. *бо я приніс **благу вість***) О. Мокровольський відтворює стилістично нейтральною обставиною мети *заради хороших вістей* із повною втратою алюзії, яка свідчить про вищий статус мовця, що нівелюється у перекладі. Важко уявити, що така освічена людина, як О.Мокровольський, не розпізнала у тексті алюзію *good news*. Можливо, справа у редакторі, який діяв згідно з вимогами радянської ідеології – максимально уникати біблійних алюзій. Біблія вросла у свідомість англійців, зокрема в мовну, і тому прямі або завуальовані посилання на неї зустрічаються доволі часто. Інша біблійна алюзія, майстерно вплетена у мовлення витонченої Меріан Голкомб, як маркер соціального статусу відтворена в перекладі досить точно, хоча із втратою поетичності, притаманній їй в оригіналі:

*«No, no,» she said, earnestly and kindly, «leave us like a friend – **break bread** with us once more»* [19]. *– Ні, ні, – сказала вона щиро й серйозно. – Поїдьте від нас як друг, ще раз **розламайте хліб** разом з нами* [15].

Як вже зазначалося, біблійна алюзія *break bread* (у канонічному перекладі І.Огієнка звучить як «поламати хліб» [21]) натякає читачеві на останню вечерю Ісуса Христа з його учнями перед його смертю. У ній відчуття невідворотності розлуки змішане з глибокою повагою та вірністю дружби.

У цьому ж романі містер Ферлі, який захоплюється живописом, коментуючи невігластво тогочасної аристократії, вживає багато історичних алюзій, пов'язаних з мистецтвом:

*«They are sad **Goths** in Art, Mr. Hartright. People, I do assure you, who would have opened their eyes in astonishment, if they had seen **Charles the Fifth** pick up **Titian's** brush for him»* [19]. *Вони невиправні **варвари** в питаннях мистецтва, містере Гартрайт. Запевняю вас, ці люди повитріщали б очі, коли б побачили, як **Карл П'ятий**[1] **подає пензлі Тіціанові*** [15].

Алюзія Goths відтворена точно за смислом, хоча й більш узагальнено – варвари, а от алюзивне посилання на картину французького художника П'єра-Ноласка Бержере 1808 року «Імператор Карл V подає пензлі Тіціану», яке натякає на високий статус мовця, обізнаного в мистецтві, у перекладі втрачає свою природну конкретику як твору мистецтва і сприймається українським читачем лише як натяк на певну подію – король прислуговує художнику, а у виносках надається пояснення лише про постать Карла V.

У романі О. Вайлда «Портрет Доріана Ґрея» в розмові з леді Нарборо Доріан Грей порівнює популярну серед чоловіків мадам де Ферол із Марґаритою Валуа, першою дружиною Генріха Наваррського, «королевою Марго», про яку згадував Стендаль у романі «Червоне й чорне», опублікованому у 1830 (за 60 років до виходу в світ роману О. Вайлда), і яка, за переказами, бальзамувала й зберігала у себе в кімнаті голову свого коханця Жозефа Боніфаса де ла Моля:

*«I asked her whether, like **Marguerite de Navarre**, she had their hearts embalmed and hung at her girdle»* [20]. *– Я запитав її, чи не бальзамує вона їхніх сердець і чи не носить їх за поясом, як **Марґарита Наваррська*** [14].

Алюзія відтворена дослівно й не втрачає свого статусного маркування, але для українського читача залишається поза увагою чимала частка історико-культурної інформації, що криється за іменем принцеси Валуа, королеви Наваррської, постать якої доволі популярна і серед українців завдяки роману Дюма і численним екранізаціям. Заміна імені на «королева Марго» виконала б обидві ці функції. У цьому ж творі герцогиня Ґледіс Монмаут розмовляє з лордом Генрі про Доріана Ґрея, з яким вона кокетує. Лорд Генрі застерігає її проти його чар, розуміючи, що їхні сили рівні:

*«**Greek meets Greek**, then?» «I am on the side of the **Trojans**. They fought for a woman»* [20]. *– Отже, **рівні сили – грек проти грека**? – Я на боці **троянців**. Вони боролися за жінку* [14].

В англійській мові алюзивне прислів'я *When Greek meets Greek, then comes the tug of war* (коли зустрічаються гідні суперники, великої битви не минути; найшла коса на камінь [22]) стосується жорсткого опору, який чинили грецькі міста військам Філіпа й Александра Македонських, які самі були грецького походження. Український варіант *рівні сили – грек проти грека* хоча і компенсує значення прислів'я, проте не відтворює глибини даної алюзії. Розвиваючи тему греків, герцогиня торкається іншої – завоювання Трої, коли троянці відмовлялися віддавати прекрасну Єлену ахейцям (грекам), чим підкреслюється неприступність герцогині, яка врешті-решт не проти бути завойованою. Така тонка гра натяків, на жаль, нівелюється в українському перекладі, хоча статусна маркованість мовлення зберігається.

У мовленні аристократів нерідко зустрічаються посилання на літературні твори та їхніх персонажів. Так у романі Дж. Остін «Нортенгерське абатство» Генрі Тілні, у розмові з Кетрін Морланд, яка поділяє його літературні вподобання, говорить про відому письменницю, якою він захоплюється, та її твір:

*«I have read all **Mrs. Radcliffe's** works, and most of them with great pleasure. **The Mysteries of Udolpho**, when I had once begun it, I could not lay down again<…>»* [17] *– Я прочитав усі твори **місіс Редкліфф**, і більшість з них з великим задоволенням. Коли я розгорнув **«Удольфські таємниці»**, я просто не міг відірватися<…>* [16, с. 99].

Анна Радкліфф – романістка XVIII століття, а «Удольфські таємниці» – її готичний роман жахів, у якому дія відбувається в старовинних замках Франції та Італії. Звідси велика кількість фантазій Кетрін, викликаних перебуванням у Нортенгерському абатсві. Отже, точно відтворені алюзії (знову ж таки без приміток чи пояснень у виносках) не дають читачеві уявлення про важливі історико-культурні факти, які не тільки красномовно говорять про внутрішній світ головних героїв та їхні погляди, а й підкреслюють їхній високий освітній статус. Слід зазначити, що сама Дж.Остін наділяла літературною обізнаністю лише персонажів освічених, достойних поваги, статусно й морально вищих за інших. Про високий статус містера Тілні свідчить і його обізнаність в ораторському мистецтві та історії, на що вказують наступні алюзії:

*«If a speech be well drawn up, I read it with pleasure, by whomsoever it may be made – and probably with much greater, if the production of Mr. **Hume** or Mr. **Robertson**, than if the genuine words of **Caractacus**, **Agricola**, or **Alfred the Great**»* [17]. *– Якщо промова добре написана, я читаю її з задоволенням, незалежно від того, хто її склав, – і, можливо, навіть з більшим задоволенням завдяки тому, що це не справжні слова **Каракатакуса, Агріколи** або **Альфреда Великого**, а твір містера **Юма** або містера **Робертсона*** [16, с. 105].

За контекстом український читач здогадується, що Юм та Робертсон мають якесь відношення до публічних промов, але глибше розуміння функції цих імен, а саме, що вони були видатними істориками й політичними діячами XVIII століття, вселяє повагу до містера Тілні, коло інтересів якого не обмежується читанням романів й дає адекватне уявлення про його високий суспільний статус, але це втрачається через відсутність додаткових коментарів у перекладі. Те саме стосується і нестачі таких коментарів щодо інших згаданих тут імен: Каракатакус – перший з британських князів, хто протидіяв вторгненню римлян у Британію за часів правління імператора Клавдія й був винагороджений свободою за свою палку промову перед імператором, Агрікола – відомий римський полководець, воєнний трибун за правління Нерона, Альфред Великий – король англосаксонського королівства Вессекс, який у IX столітті об'єднав під своєю владою сусідні англійські королівства [2, с. 68–155].

У романі О.Вайлда «Портрет Доріана Ґрея» в розмові з молодою герцогинею про думку іноземців щодо англійців лорд Генрі посилається на Мольєрівського Тартюфа – відомого тогочасним читачам та любителям театру персонажа – уособлення лицемірства й ханжества, який підступними хитрощами, вдягаючи на себе маску доброчинності й порядності, намагається привласнити чуже майно:

«What do they say of us?» «That ***Tartuffe*** *has emigrated to England and opened a shop»* [20]. *– Що ж там кажуть про нас? – Що* ***Тартюф*** *перебрався до Англії і став тут крамарем* [14].

Комедія Мольєра «Тартюф» дуже відома, ім'я Тартюф стало провербіальним й означає «негідник під маскою доброчинності». У перекладі Р.Доценка згадана статусно маркована алюзія відтворена точно, але для пересічного читача, особливо молодого, не ознайомленого з французькою класикою XVII століття, жарт лорда Генрі про Англію, у якій пронозливі «тартюфи» можуть жити й процвітати, не має сенсу, тому для менш обізнаних читачів варто було б подати коментар у виносках.

О. Вайлд щедро розсипає літературні алюзії. Доріан Ґрей та лорд Генрі виявляють свій високий статус через вживання літературних алюзій, як, наприклад, у розмові про юну селянку Гетті, яку Доріан залишив незайманою, і це був єдиний його добрий вчинок:

«She can live, like ***Perdita****, in her garden of mint and marigold.» «And weep over a faithless* ***Florizel****,» said Lord Henry, laughing, as he leaned back in his chair.* [20] *– Вона може жити як* ***Пердіта*** *у своєму садку серед м'яти й нагідок. – І ридати над невірним* ***Флорізелем****! – засміявся лорд Генрі, відкидаючись на спинку крісла* [14].

Освічені британці та шекспірознавці розуміють легко дану алюзію (пастушка Пердіта й принц Флорізель – це закохані один у одного герої пізньої п'єси Шекспіра «Зимова казка»), проте, попри широку обізнаність українського читацького загалу з найславетнішими творами Шекспіра (навряд чи потрібно пояснювати, хто такі Ромео й Джульєта, Офелія і Гамлет, Дездемона чи леді Макбет), «Зимова казка» не належить до найпоширеніших Шекспірових п'єс. Варто було б вдатися до приміток чи коментарів, щоб досягти повного розуміння рівня освіти персонажів роману, а ще й збагатити читача важливими культурологічними знаннями. Не знаючи цих фактів, український читач втрачає можливість насолодитися глибиною паралелей, проведених автором з літературними персонажами інших творів.

Зустрічаємо велику кількість алюзій і в мовленні аристократів у романі Ш. Бронте «Джейн Ейр», але, на відміну від попередніх випадків, у перекладах П. Соколовського та У. Григораш подаються поясення у виносках, завдяки яким читач може осягнути тонкощі закладених автором значень у репліках персонажів, у тому числі і їх статусні характеристики (усі примітки в перекладі У. Григораш робила Н. Тисовська – редактор). Так, наприклад, баронеса Інгрем, яка перебуває з візитом у маєтку містера Рочестера, коментуючи якості відомих музикантів, вживає кілька алюзій:

«A fig for ***Rizzio****!» <…> «It is my opinion the fiddler* ***David*** *must have been an insipid sort of fellow; I like black* ***Bothwell*** *better: to my mind a man is nothing without a spice of the devil in him <…>»* [18] *– Хай йому всячина, вашому* ***Річіо****! <…>Мені здається, що скрипаль* ***Давід*** *був дуже гидкою людиною. Чорний* ***Босвел*** *мені більше до вподоби. Я не шаную чоловіків, що не мають у собі чогось демонічного* [12, с. 172]. */ – Грець із ним, із вашим* ***Риччо.****<…>Мені здається, що скрипаль* ***Давид*** *був дуже нудною людиною. Чорний* ***Ботвел*** *більше мені до вподоби. На мою думку, мужчина повинен мати у собі щось демонічне* [13, с. 203].

В обох перекладах у виносках дається пояснення, що Давид Риччо – це італійський музикант, фаворит шотландської королеви Марії Стюарт, а Джеймс Гепберн, герцог Ботвельський – фаворит Марії Стюарт і згодом її третій чоловік, проте не роз'яснено, чому Ботвел був «чорним» і «демонічним» (він був негарним, не кохав Марію Стюарт, поводився з нею жорстоко й заради корони пішов на вбивство її попереднього чоловіка Генрі Дарнлі [3, с. 65]). Завдяки коментарям відтворено обізнаність молодої аристократки у царині історії, а отже, і її високий статус.

Таким чином, особливу трудність становить розпізнання алюзій у тексті. Неточне відтворення алюзії або повне її вилучення призводить до стилістичних втрат на рівні усього твору та хибної передачі статусних характеристик персонажів. У деяких перекладах варто було б вдаватися до приміток чи коментарів, щоб досягти повного розуміння соціального статусу і рівня освіти персонажів твору та збагатити читача важливими знаннями в царині культури-джерела.

Література:

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность : Сб-к статей / И. В. Арнольд. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1999. – 443 с.

2. Глебов А. Г. Англия в раннее средневековье / А. Г. Глебов. – СПб. : Издательство «Евразия», 2007. – 288 с.

3. Ермолович Д. И. Англо-русский словарь персоналий / Д. И. Ермолович. – 2-е изд., стереотип. – М. : Рус. Яз., 1999. – 333 с.

4. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.

5. Копильна О. М. Відтворення авторської алюзії в художньому перекладі (на матеріалі українських перекладів англомовної прози ХХ століття). : Дис... канд. наук: 10.02.16 / о. М. Копильна. – 2007.

6. Некряч Т. Є. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі : монографія / Т. Є. Некряч, Ю. П. Чала. – К. : Кондор-Видавництво, 2013. – 194 с.

7. Некряч Т. Є. Естетичні параметри інтертекстуальності / Т. Є. Некряч // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Вип. 1. – К. : КНУ ім. Тараса Шевчнка, 2002. – С. 159–163.

8. Некряч Т. Е. Некоторые аспекты воссоздания поэтической аллюзии / Т. Є. Некряч // Теория и практика перевода. Вып. 3. – Киев, 1980. – С. 80–85.

9. Шкаратан О. И. Социология неравенства. Теория и реальность ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики» / О. И. Шкаратан. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 526 с.

10. Ярема О. Б. Алюзія у лінгвокультурному просторі тексту / О. Б. Ярема // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2013. – № 9(2). – С. 149–154. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vluf_2013_9(2)__28.pdf

11. Weber M. 1946. «Class, Status, Party.» pp. 180–95 in From Max Weber : Essays in Sociology, H. H. Girth and C. Wright Mills (eds.). New York : Oxford University.

Джерела матеріалу дослідження:

12. Бронте Ш. Джен Ейр : Роман / Шарлотта Бронте ; перекл. з англ. Петра Соколовського. – К. : Дніпро, 1987. – 459 с.

13. Бронте Ш. Джейн Ейр : Роман / Шарлотта Бронте ; пер. з англ. Уляни Григораш. – К. : КМ Publishing, 2009. – 528 с.

14. Вайлд О. Портрет Доріана Ґрея. перекл. з англ. Ростислава Доценко. [Електронний ресурс]. – Харків : Фоліо, 2015. – 398 с. – Режим доступу: http://www.ukrlib.com.ua/books-zl/printthebookzl.php?id=417&bookid=1&sort=0

15. Коллінз У. Твори в двох томах : Жінка в білому : Роман / Пер. з англ. О. М. Мокровольського ; Передм. І. Києнко. [Електронний ресурс]. – К. : Дніпро, 1989. – Т.1. – 586 с. – Режим доступу : http://www.e-reading.club/book.php?book=1002535

16. Остен Дж. Нортенгерське абатство: Роман / Пер. з англ. Т. О. Шевченко. – Харків : Фоліо, 2009. – 255 с.

17. Austen Jane. Northanger Abbey. [Electronic resource]. – Access mode : http://www.literaturepage.com/read/northangerabbey.html

18. Bronte Charlotte. Jane Eyre. [Electronic resource]. – London : Wordswoth Editions, 1999. – 409 p. – Access mode: http://www.bronte.netfury.co.uk/jane-eyre/

19. Collins Wilkie. The Woman in White / Edited with an Introduction by John Sutherland. [Electronic resource]. – Oxford, New York : Oxford University Press, 1996. – 702 p. – Access mode: http://www.readbookonline.net/title/35321/

20. Wilde Oscar. The Picture of Dorian Gray. [Electronic resource]. – Access mode : http://www.literaturepage.com/read/doriangray.html

Список довідкових джерел:

21. Біблія. Перекл. Івана Огієнка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.bibleonline.ru/bible/ukr/

22. Multi-Translation Online Dictionary. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.multitran.ru/

УДК 811.133.1' 25: 82 – 92

Н. И. Пустовойт,

Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна, г. Днепропетровск

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ФРАНЦУЗСКОЙ ПРЕССЫ

Рассматриваются вопросы, касающиеся перевода с французского языка на русский газетных текстов, определения статуса языка прессы, анализируются различные классификация известных лингвистов типов текстов публицистической направленности. Изучаются приемы и способы перевода газетно-журнальной публицистики, проводится сравнительная характеристика языка французской и русской прессы. Определяются основные особенности стиля периодической печати: ее информативность, экспрессивно-эмоциональный характер, использование разговорной, ненормативной лексики, сокращенных слов, аллюзии, а также привлечение реальных политических и общественных событий. Подробно рассматривается вопрос употребления фразеологизмов, пословиц, поговорок, других стилистических приемов. Определяется понятие «фразеологизм» и исследуются его виды, а также изучаются помимо фразеологизмов, которые указаны в словарях, окказиональные фразеологические единицы.

Ключевые слова: *язык прессы, фразеологические сращения, идиомы, свободные сочетания слов, фразеологические обороты, фразеологические выражения.*

PROBLEMS OF FRENCH PRESS TRANSLATION

The article considers the problems of newspaper texts translation from French into Russian that are characterized by definite lexical and grammatical structures, typical only for press language expressions and formulas understandable for native speakers, but are not always explainable from the viewpoint of language norms. The French press language status is determined, which is part of the journalistic style, the analysis of the approaches to the language study is carried on. Different classifications of journalistic text types offered by well-known linguists are analyzed. On the basis of the text classification in L.S. Barhudarov edition the approach in solution of tasks put in the article is determined: to define the peculiarities of journalistic style. The methods and ways of translation of newspaper and magazine texts are examined; the comparative analysis of French and Russian press is conducted. The basic features of the style of the periodic press are determined: its informativeness, expressively emotional character, the use of colloquial and substandard vocabulary, abbreviated words, and allusion. The typical feature of press texts is the coverage of real political and meaningful for public events. The problem of the use of phraseological units, proverbs, sayings and other stylistic devices is examined in detail. The notion «phraseological unit» is determined here and its types are investigated profoundly. Besides phraseological units indicated in dictionaries the author analyses nonce phraseological units.

Keywords: *language of the press, phraseological units, idioms, word combinations*

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРЕСИ

Розглядаються питання, які стосуються перекладу газетних текстів з французької мови на російську, визначається статус мови преси, аналізуються різні класифікація відомих лінгвістів щодо типів текстів публіцистичної спрямованості. Вивчаються прийоми і способи перекладу газетно-журнальної публіцистики, проводиться порівняльна характеристика мови французької і російської преси. Визначаються основні особливості стилю періодики : її інформативність, експресивно-емоційний характер, використання розмовної, ненормативної лексики, скорочених слів, алюзії, а також залучення реальних політичних і громадських подій. Детально розглядається питання вживання фразеологізмів, прислів'їв, приказок, інших стилістичних прийомів. Визначається поняття «фразеологізм» і досліджуються його види, а також вивчаються окрім фразеологізмів, які вказані в словниках, окказіональні фразеологізми.

Ключові слова: *мова преси, зрощення фразеологізмів, ідіоми, вільні поєднання слів, обороти фразеологізмів, вирази фразеологізмів.*

В настоящее время поток информации с активным использованием интернета значительно возрос и позволяет получать новости со всего мира. Это приводит к конкуренции разных СМИ, и те агентства, которые быстрее и качественнее подают самую свежую информацию, становятся самыми востребованными и конкурентно способными. В этом случае переводчик является связующим звеном между средством массовой информации и его потребителем. Совершенствование качества перевода зависит во многом от того, насколько многосторонне исследованы вопросы изучения языка прессы. Что касается французской прессы, то, несмотря на отдельные исследования в этой области, остается еще много лакун в изучении проблем перевода французской прессы на русский язык. В частности, это касается анализа фразеологических словосочетаний, широко используемых во французских публицистических текстах. Поэтому считаем, что исследование особенностей языка прессы является актуальным.

Вопросы, связанные с переводом на русский язык французской прессы, вызывают, несомненно, интерес в лингвистической среде, и, несмотря на наличие множества работ, написанных по этому поводу, остается еще немало проблем. Некоторые из них послужили поводом для написания этой статьи, посвященной изучению особенностей перевода языка французской прессы и, в частности, встречающихся в ней фразеологизмов. Новизной в исследовании этой проблемы считается анализ и характеристика свободных словосочетаний и идиом, значение которых невозможно вывести из отдельных элементов, входящих в словосочетания, а также анализ окказиональных фразеологизмов.

© Н. И. Пустовойт, 2015

Непосредственному анализу газетных текстов, должно предшествовать, по нашему мнению, определение статуса языка французской прессы и выбор подхода в его изучении. Этот вопрос рассматривается многими известными лингвистами. Например, В.С. Виноградов выделяет шесть типов текстов публицистической тематики: 1)официально-деловые; 2) научные; 3) разговорные; 4) художественные; 5) общественно-информативные; 6) религиозные [2, с. 16]. Т. Р. Левицкая и А.М. Фитерман делят тексты на : «… газетные, газетно-публицистические, исторические, научно-популярные и художественные» [4, с. 3]. Л. С. Бархударов по этому поводу дает развернутую характеристику жанров, исходя из типов речи, которую он делит на обиходно-разговорную и книжно-письменную: «В пределах этой последней различаются следующие основные жанры: 1)художественная литература; 2)официально-научный жанр; 3)публицистический жанр. Каждый из этих жанров, в свою очередь, подразделяется на разновидности: так, внутри художественной литературы различаются художественная проза, драматургия и поэзия; внутри официально- научного жанра – тексты официально-деловые, газетно-информационные, документально-юридические и научно-технические; внутри публицистики – общественно-политическая литература, газетно-журнальная публицистика (в узком смысле) и ораторская речь» [1, с. 66].

Нам кажется, что последняя точка зрения наиболее полно отражает сущность текстов прессы, которые относятся к публицистике, и включают общественно-политическую литературу и газетно-журнальную публицистику. Определение ниши среди множества других классификаций позволит нам выбрать соответствующий подход в решении задач, поставленных в статье: определить особенности газетно-журнальной публицистики; провести анализ французской прессы на материале статей из газет Le Monde и Figaro; рассмотреть разные виды фразеологизмов и способы их перевода на русский язык.

Первой и самой важной особенностью публицистических текстов и периодической печати является их информативность. Однако информация подается чаще всего в виде конкретной точки зрения человека и может содержать признаки пропагандистского или идеологического характера. В ней также содержится оценка источника информации, явная или скрытая. Цель такой подачи материала заключается в желании автора донести до читателя свое мнение и побудить в нем определенную реакцию.

Другой особенностью печати является экспрессивно-эмоциональная окраска информации, имеющая целью повысить интерес аудитории и побудить читателя к активному восприятию материала. Этот эффект достигается с помощью разного рода эпитетов, сравнений, а иногда и непосредственным обращением к аудитории.

Использование разговорной, ненормативной лексики, сокращенных слов позволяет сделать текст привлекательным для публики и не оставить ее равнодушной к проблеме, которая в нем затрагивается.

Широкое использование реальных событий общественной и политической жизни, аллюзий (фактов, взятых из истории, искусства, известных всем событий) также преследует цель привлечь как можно больше публики.

Газетно-журнальная публицистика отличается большим количеством фразеологизмов, поговорок, пословиц, каламбуров, использованием игры слов и других стилистических средств.

Особое место в прессе занимают заголовки статей, которые соревнуются между собой неожиданным, неординарным характером употребления каламбуров, поговорок, идиом. Например: «Sur la laïcité, le gouvernement a mis des oeillères» (Правительство надело наглазники (намордник) на мирскую жизнь).

Помимо всего вышеперечисленного в публицистике используется много стилистических приемов таких как: метафор, метонимии, литот, эвфемизмов, сравнений, гипербол и большого количества фразеологических единств и идиом. Употребление фразеологизмов в текстах прессы объясняется их экспрессивностью, сочетающейся со строгим литературным стилем.

Анализ фразеологизмов в газетных статьях позволяет сделать вывод о том, что там встречаются наравне с идиомами, устойчивые сочетания, фразеологические сращения и скрытые фразеологизмы или фразеологические выражения, о чем пишет В. В. Виноградов [Виноградов В. В. Русский язык – М. : Наука. 1972. – 639 с.].

Для определения фразеологизмов обратимся к словарю-справочнику лингвистических терминов Д. Э. Розенталя и М.А. Теленковой: «Идиома (греч. Idioma – своеобразное выражение)… 1.То же, что фразеологическая единица. 2. То же, что фразеологическое сращение» [5, с. 116]. «…Фразеологические единства. Фразеологические обороты, целостное значение которых (обычно образное) в той же или иной степени мотивировано отдельными значениями составляющих их слов» [5, с. 515]. «…Фразеологические сочетания. Фразеологические обороты, в состав которых входят слова со свободным и фразеологически связанным значением, причем целостное значение вытекает из значения отдельных слов» [5, с.515]. «Фразеологические выражения. Устойчивые в своем составе обороты, семантически делимые и состоящие полностью из слов со свободными значением (что сближает их со свободными словосочетаниями), но в процессе общения воспроизводимые как готовые речевые единицы (что сближает их с фразеологическими единицами)» [5, с. 515].

Анализируя тексты прессы, можно встретить все виды фразеологических единств. Среди них есть фразеологизмы, которые указываются в словарях и окказионализмы, появившиеся благодаря авторам статей и которые можно считать находками, способствующими сделать язык прессы более выразительным и красноречивым.

Среди фразеологизмов, перевод которых встречается в словарях, к фразеологическим выражениям можно отнести следующие словосочетания: dresser le bilan (подвести итог); dresser le procès-verbal (составить протокол). Эти разные выражения с одним общим элементом, отличаются друг от друга, но их значения можно вывести из значений тех слов, присутствующих в каждом из выражений. Выражение «pour des raisons indépendantes de ma volonté» (по независящим от меня обстоятельствам) можно отнести к оборотам, состоящим из слов со свободным значением, однако в переводе этого примера есть трансформация, выражающаяся в замене некоторых элементов выражения. Слово « ma volonté » заменено местоимением и глаголом «зависеть» в отрицательной форме. Похожее явление прослеживается и в следующем примере: ne pas avoir une bonne idée de qn (быть невысокого мнения о ком-нибудь). Замена выражения « une bonne idée » словосочетанием «не высокое мнение» также вносит некоторые коррективы в перевод этого фразеологизма. В переводе выражения «ils n’exigent que leur dû » (они требуют только должного) есть практически полное соответствие форм оригиналу. О таком же соответствии форм оригинала и перевода свидетельствует пример выражения «la guerre froide » (холодная война). Здесь мы встречаемся с явлением, когда метафорическое выражение широко используется в разных языках.

Примером фразеологических сочетаний, в которых наряду со свободным значением входят слова фразеологически связанные, могут служить следующие фразеологизмы: heurter l’amour-propre (задеть самолюбие); un sentiment d’horreur (чувство отвращения). В этих словосочетаниях один из элементов входит со свободным значением, а второй элемент является фразеологически зависимым. Мы встречаемся с тем же явлением в примерах: par acquit de conscience (для очистки совести); fondre sur l’ennemi (обрушиться на врага); il considerait habillement les négociations (он ловко вел переговоры). Эти примеры свидетельствуют о том, что такого рода фразеологизмы достаточно легко переводятся на русский язык, но разница в использовании лексики в двух языках вызывает необходимость замены некоторых элементов выражения.

Третью группу представляют фразеологические выражения, которые часто называют идиомами или фразеологическим сращениями. Среди примеров этой группы, которые нам встретились в прессе, можно назвать «ça ne tient pas debout» (это ерунда); «l'échapper belle» (счастливо отделаться); «il est des histoires» (все это вздор!); «à l'impossible nul n'est tenu» (на нет и суда нет); «faire du joli» (наломать дров); «parti pris» (предвзятое мнение). На примере этих сращений можно утверждать, что их значение сегодня практически невозможно определить, исходя из элементов их строения. Тем не менее, степень их сращения не одинаковая. В примере: « il est des histoires » слово «истории» подразумевает значение «небылицы, глупости»; а в примере « l'échapper belle » используется выражение «избежать красиво», что близко по значению «счастливо отделаться».

Фразеологические выражения, к которым относятся в первую очередь пословицы и поговорки, также часто используются в публицистике, стиль которой отличается стилистической окрашенностью и эмоциональностью. Примерами таких выражений стали: «à l'impossible nul n'est tenu» (на нет и суда нет); «comment on fait son lit on se couche» (что посеешь, то и пожнешь); «enfermer le loup dans la bergerie» (пустить козла в огород); «être comme un coq en pâte» (кататься как сыр в масле). В этих выражениях встречаются слова со свободным значением и семантически свободные обороты, но их использование в речи привело к тому, что они стали устойчивыми единствами и воспринимаются как единое целое. Следует отметить также, что в переводе на русский язык эти пословицы и поговорки нашли свое адекватное отражение, что не всегда имеет место. Однако перевод этих устойчивых выражений был бы невозможен без трансформаций, выражающихся в замене лексических и грамматических единиц. Выразительным примером является пословица «enfermer le loup dans la bergerie ». Ее дословный перевод был бы «заключить волка в овчарне», но так как в русском языке есть пословица, соответствующая значению этого выражения с учетом специфики восприятия событий в каждом языке,она переводится «пустить козла в огород». В этом примере произошла лексическая трансформация, которая, не нарушила значение французской пословицы.

Язык прессы использует стилистически нейтральные и стилистически окрашенные фразеологизмы. Первые со временем становятся штампами в связи с их частым использованием. Например: peu à peu (понемногу); pas à pas (шаг за шагом, постепенно); de temps en temps (время от времени). Что касается стилистически окрашенных фразеологизмов, то они употребляются в публицистических текстах для передачи экспрессивной оценки. Например: se casser les dents (обломать себе зубы); renforcer ses marges de manoeuvre financières (укрепить свои позиции для финансовых маневров); bras de fer (тиски); partager la même galère (разделять одну и ту же тяжелую долю). Среди названных примеров есть фразеологизмы, которые легко определить по компонентам, входящим в выражение. Например: se casser les dents или bras de fer (наручники), но в статье это выражение приобрело более выразительное значение «тиски». Другие примеры, приведенные выше, представляют собой фразеологизмы, значение которых можно было понять только в контексте, к тому же они были созданы авторами статей и представляют собой окказионализмы.

Фразеологизмы характеризуются в своей основе двуплановостью, которая выражается прямым и переносным значением. Например: manier la gâchette (владеть, умело пользоваться спусковым рычагом; т.е. легко управлять); le tableau de bord (приборная доска), а в газетной статье означает «статистическая сводка»; ouvrir les vannes de l'immigration (открыть дорогу иммиграции), где слово «les vannes» означает «клапаны». Метафора является основной отличительной чертой фразеологизмов, особенно тех, которые встречаются в прессе. Выражение «attraper les bons», где слово «les bons» означает «талоны, бонусы», в газетной статье приобретает метафорическое значение «усердствовать».

Анализ фразеологических выражений позволил сделать следующие выводы:

1) сравнительная характеристика фразеологизмов, входящих в состав языка, и окказионализмов, созданных авторами газетных статей, показал, что ситуативные фразеологизмы или окказионализмы преобладают над словарными выражениями, потому что последние воспринимаются читателем как привычные и маловыразительные сочетания, а необычное соединение слов оживляет подачу информации и вызывает интерес читателя;

2) исследование материала показало, что фразеологизмы являются одним из самых продуктивных способов выразительности и образности в языке прессы;

3) среди фразеологических единиц в языке публицистики встречаются устойчивые стилистически нейтральные сочетания, штампы и стилистически окрашенные идиомы;

4) фразеологизмы могут быть построены на основе профессиональной, разговорной, терминологической лексики. Активно используются также поговорки и пословицы, синонимические и антонимические фразеологические обороты.

5) Язык французской публицистики характеризуется более яркой экспрессивно-оценочной лексикой, чем русская публицистика.

Результаты данного исследования могут стать частью более полного исследования языка прессы и на занятиях со студентами-переводчиками при изучении особенностей перевода публицистических текстов.

Литература:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : «Международные отношения», 1975. – 240 с.

2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение. Общие и лексические вопросы/ В. С. Виноградов. – М. : «Издательство института общего среднего образования РАО», 1988. – 224 с.

3. Виноградов В.С.Русский язык / В. С. Виноградов. – М. : « Наука», 1972. – 639 с.

4. Левицкая Т. Р. Теория и практика перевода английского языка на русский / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. – М. : «Издательство иностранной литературы», 1963. – 215 с.

5. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : «Просвещение», 1976. – 543 с.

УДК 821.133.1-3Глиссан.09

Н. К. Путівцева,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків

ОБРАЗНІ ДОМІНАНТИ РОМАНУ ЕДУАРА ҐЛІССАНА «РІКА ЛЕЗАРДА»

У статті аналізується роман видатного мартинікського письменника Едуара Ґліссана «Ріка Лезарда». Метою дослідження є виявлення окремих образних домінант твору, які ілюструють світоглядні орієнтири письменника. Показано, що образи роману передають особливе авторське бачення світу, якому притаманні багатогранність та різноманітність культур. В статті проаналізовано особливості наратологічної стратегії автора, з'ясовано роль архетипно-міфологічних мотивів роману, визначено специфіку часово-просторової організації твору.

Ключові слова: *франкофонна література, Карибський басейн, національна свідомість, антильська ідентичність, мартинікська реальність.*

FIGURATIVE DOMINANTS OF THE NOVEL BY ÉDOUARD GLISSANT «LA LÉZARDE»

The article deals with the analysis of the novel «La Lézarde» by eminent Martinican writer Édouard Glissant. The object of the study is to determine figurative dominants of the work which illustrate the writer's philosophical orientation. It is shown that the figures of the novel transmit the author's powerful vision of a world where cultural diversity flourishes. In the article we analyze the peculiarities of the author's narratological strategy, we determine the role of archetype and mythological motifs of the novel, we define the specificity of the temporal and spatial organization of the work.

Key words: *Francophone literature, the Caribbean basin, national consciousness, Caribbean identity, Martinican reality.*

ОБРАЗНЫЕ ДОМИНАНТЫ РОМАНА ЭДУАРА ГЛИССАНА«РЕКА ЛЕЗАРДА»

В статье анализируется роман выдающегося мартиникского писателя Эдуара Глиссана «Река Лезарда». Целью исследования является определение отдельных образных доминант произведения, которые иллюстрируют мировоззренческие ориентиры писателя. Показано, что образы романа передают особенное авторское видение мира, которому присущи многогранность и разнообразие культур. В статье проанализированы особенности нарратологической стратегии автора, определена роль архетипно-мифологических мотивов романа, обозначена специфика временно-пространственной организации произведения.

Ключевые слова: *франкофонная литература, Карибский бассейн, национальное сознание, антильская идентичность, мартиникская реальность.*

Едуар Ґліссан – видатний представник франкомовних письменників Карибського басейну, якого високо оцінили у франкофонному світі та широко вивчають у західноєвропейському літературознавстві. Його багатогранна романна та поетична творчість націлена на переосмислення своєї історії, на ствердження карибської ідентичності в культурній мозаїці Латинської Америки. Письменник упевнений, що задля формування справжньої колективної пам'яті антильських народів, необхідно осягнути й визнати болісне минуле, позначене насамперед торгівлею людьми та рабством, які Ґліссан називає «травматичним шоком» [5, с. 229]. Усі його романи – «Ріка Лезарда», «Четверте століття», «Мальмор», «Дім командора», «Махагоні», «Всесвіт», «Сарторіус», «Ормерод» – пов'язані між собою й присвячені проблемі відтворення власної історії та пошуку антильської ідентичності: «Творчість Ґліссана може бути визначена як група островів, текстовий архіпелаг, де твори поєднуються, переплітаються один з одним, де вдало застосовується метисація літературних жанрів» [6, с. 14].

Слід зазначити, що останнім часом у західноєвропейському літературознавстві спостерігається величезний інтерес до постколоніальної літератури, її проблематики та художньо-ідейних особливостей (Дж. Сак, І. Клаварон, Б. Конор, К. Каваллеро та ін.). Але, на жаль, в українському літературознавстві праці, присвячені постколоніальній літературі, є нечисленними, тому вважаємо наше дослідження доцільним та актуальним.

Метою даної статті є аналіз роману «Ріка Лезарда», виявлення окремих образних домінант твору, які ілюструють світоглядні орієнтири письменника.

«Ріка Лезарда» – перший роман Едуара Ґліссана, написаний у 1958 році і дуже схвально сприйнятий критикою та читачами. Роман отримав престижну французьку літературну премію Ренодо, хоча це викликало неабияке невдоволення у пресі консервативного спрямування. Справді, отримання такої почесної премії молодим невідомим письменником з Антильських островів, до того ж мулатом, стало справжньою сенсацією у літературному житті Франції 1950-х років.

«Роман про народження» – такими словами зустріли «Ріку Лезарду» засоби масової інформації. Але можна також розглядати цей роман як народження письменника, який зробив блискучий дебют у літературі. Ґліссан, який жив на той час у Франції, пише свій роман у манері, яка різко відрізняється від усього, що вже мала мартинікська проза: автор відмовляється від лінеарного викладення подій та від натуралістичної естетики, надаючи перевагу потужній поетиці. Численні авторські відступи й наративні еліпсиси споріднюють «Ріку Лезарду» з Новим романом [6, с. 17], напрямом у французькій прозі 1940-х–1960-х років.

Роман «Ріка Лезарда» проголошує необхідність визволення батьківщини, про що свідчить сама назва твору. Лезарда – це назва головної ріки Мартиніки, що символізує у романі шлях країни до свободи: «Так, усе непевно, все непевно тепер. Але незабаром ми пізнаємо дію! Ріка тече по-новому, це Лезарда, благодатна ріка […]. Згодом наша дельта вже не буде забрудненою! Лише в цьому Лезарда нас зрадила. Але ми побудуємо їй дамби, канали […]! І одного дня Лезарда постане перед морем чистою, як упевнений народ, який іде назустріч іншим…» [4, с. 85].

Таким чином, ріка у Ґліссана – це, у певному сенсі, ціла країна, яка, мов ріка – загадкова, мінлива й не одразу піддається осмисленню [1, с. 441]. Як зазначає письменник, «кожна людина народжується для того, щоб розповісти правду про свою землю, і вона повинна розповісти її через слова […], через кров […], треба жити з землею і поступово оволодівати нею, як коханою жінкою» [4, с. 107].

Відома ґваделупська письменниця і соратниця Ґліссана Маріз Конде пише у статті «Едуар Ґліссан або відвойовані Антили» (1998): «Я вважаю, кожен визнає, що в першому романі, «Ріка Лезарда», […] головним героєм є сам пейзаж, сама ріка» [2, с. 2].

Низка душевних станів персонажів відображується автором насамперед через метафоричний ряд, у якому на центральному місці постає образ ріки. Твір пронизаний поезією, притаманною Ґліссану, і революційні інтенції змішуються в ньому з ірреальними мотивами. Течії ріки, що збігає з гір, Ґліссан присвячує детальний опис, в якому ріка порівнюється то з жінкою, то з революційним поривом: «З першими променями сонця Лезарда, захоплена на повороті, здається, завмирає, підстерігаючи світило, розігрує розважливу даму, потім зненацька кидається вперед, як повсталий народ, […], і ось, вже вранці, вона вільна і весела […], це оголена дівчина, яка не соромиться перехожих на березі» [4, с. 33].

© Н. К. Путівцева, 2015

Але нижче за течією характер ріки змінюється: «На заході виток Лезарди неспокійний: вона хоче полонити місто, але раптом вирівнюється […] і на сході, пройшовши через похмурі поля цукрової тростини, губиться в своїй дельті. По її поверхні пробігають брудні струминки; у Лезарди нелегка смерть» [4, с. 33].

Дійство роману розгортається у 1945 році у місті під назвою Ламбріана (ця назва вигадана, але в ній можна пізнати Ламантен – місто, в якому Ґліссан провів дитинство та юність). Сюжет пов'язаний з першими політичними виборами, які мають дозволити антильцям обрати своїх представників до органів влади. Автор наводить дискусії групи молодих революціонерів, більшість імен яких починається з літери «м» – тієї ж літери, що і слово «mort» – «смерть» (Матьє, Міцея, Маргарита та ін.) До них приєднується Рафаель Таржен, якого називають Таель, – чоловік, близький до природи, який спустився з гір зі своєю коханою Валері, щоб боротися за краще життя. Група дізнається, що «представник уряду був призначений, щоб приборкати «заворушення» в Ламбріані» [4, с. 20–21]. Це такий собі Ґарен, агент влади, який прагне також експропріювати землі на берегах Лезарди. Молоді революціонери вирішують вбити Ґарена і вмовляють Таеля виконати їхнє доручення.

Таким чином, мартиніканці вперше приводять до влади представника народу, який не має тісних зв'язків з колоніальною владою. Виборчий процес, такий, яким його зображує Ґліссан, в буквальному сенсі народжує націю. Завдяки голосуванню, громада Мартиніки, яка ще навіть не знає про себе, усвідомлює свою реальність і свої особливості.

Виборча боротьба розгортається в третій частині роману, яка називається «Вибори», і де креольський народ приводить до влади свого першого справжнього представника. Участь мартиніканців у виборах має тут значення хрещення. Крім того, Вибори, про які іде мова, написані з великої літери і несуть в собі символічне значення. Спільнота, яка розкривається шляхом голосування, переживає визволення, революцію: політика стає «новою сферою, яка має дозволити відчути свою гідність» [4, с. 19]. Крім свого фактичного значення, термін «Вибори» слід розуміти в тому сенсі, що народ Мартиніки, реалізуючи право голосу, здійснює акт визволення та стає «обраним» народом: «Коли в народу крадуть його душу, коли хочуть завадити йому бути собою, коли хочуть зробити його таким, яким він не є насправді, тоді цей народ повинен піти шляхом боротьби» [4, с. 228].

Отже, цей довгий недільний день виборів знаменує собою пробудження цілого народу. Мартиніканці прокидаються після вікового летаргічного сну та починають діяти. Таель уособлює цей відрив цілої спільноти від статичного, нерухомого періоду, періоду поза часом. Справді, роман відкривається чудовим описом руху Таеля, який спускається з гори [4, с. 13–14] і переміщується з вершини пагорба до великої рівнини, де спить місто. Переміщення Таеля є не лише географічним або топографічним, воно також значною мірою символічне. Карибський пагорб, з якого він спускається, – це, переважним чином, місце легенд, таємниць, первісних часів.

Покритий густим лісом, таємничим та похмурим («покрив таємного тіла, останній притулок самотності, яку пристрасть не освітлює і не затуманює» [4, с. 14]), пагорб є територією маронів – так в Латинській Америці називали збіглих рабів, – які там оселилися (останній з них, старий Лонгуе, все ще живе там). Згідно зі світоглядом Ґліссана, цей пагорб несе в собі дуже ясне смислове навантаження: це місце архаїчності, відмови від будь-яких компромісів з рівниною, яка виступає як територія поселенців, місце рабства. Таель іде з пагорбу, він дихає ним, він знає його «старі легенди» [4, с. 25], він втілює його архаїчність і красу. Він розуміє його темряву, але залишає його, тому що прийшов час витягнути своїх з часів легенд, «оповідей про іншу епоху» [4, с. 159], «значущих», але «застарілих» [4, с. 63]. Він іде назустріч місту, яке чекає на нього («Він посміхнувся місту. Ламбріана чекала на нього» [4, с. 16]), щоб повести там колективну, громадянську боротьбу, боротьбу політичну та прагматичну.

Важливим кроком у процесі дозрівання Таеля стає вбивство, яке він здійснює від імені своїх товаришів і своєї спільноти, вбивство Ґарена, уповноваженого центральною владою та призначеного, щоб позбавити нащадків рабів їхніх прав на землю. У цьому діалектичному процесі, вбивство Ґарена стає «посвяченням» [4, с. 118–119], що зав'язує і розв'язує драму, вписуючи Таеля і його народ до нової ери, яка починається з виборів. Цей фатальний вчинок є кульмінацією. Він веде громаду, що народжується і яку втілює Таель, з таємничих часів легенд («Він залишив легенду» [4, с. 74]) до іншої форми знань та свідомості.

Мова йде про те, щоб вийти з «величі» [4, с. 74] міфічних часів, в яких жив пагорб, щоб увійти «до невдячного простору повсякдення» [4, с. 74], поріднитися з антильським народом та «пізнати суворість спільних злиднів» [4, с. 74]. Поезія тут поступається прагматизму, політиці задля того, щоб успішно завершився, завдяки Таелю, процес «народження його народу» [4, с. 183]. Міфічні часи, первісні часи (і сам пагорб) зникають, щоб звільнити місце для політичної дії, територія якої є міською, з усім тягарем відповідальності, яку прийдеться брати на себе.

Однак, хоча настав час прагматизму («Не будьмо романтиками […], залишмо ці легенди інших часів, все загинуло в століттях» [4, с. 94–95]), «народження», що відбувається під пером письменника, оточується священним ореолом. Світ, який народжується, повинен бути узаконений генетичним посвяченням. Таким чином, «Ріка Лезарда», роман про «народження», перетворюється під пером Ґліссана, на роман про генезис.

Описуючи політичне пробудження мартинікського народу і закладаючи фундамент світу, який Ґліссан хоче перебудувати, «Ріка Лезарда» при читанні сприймається як генезис, як Книга буття, і навіть нагадує місцями уривки зі Старого Заповіту. Письменник насичує твір численними запозиченнями з основоположних християнських міфів. Іноді автор просто вдається до перифрази біблійного тексту, як, наприклад, у наступній алегорії падіння:

«Таель вийшов з дому, сонце вже осявало промінням росу та червоні дахи. Перша спека першого дня! Перед чоловіком відкривається алея, мощена камінням, яка потім переходить у стежку, вкриту глиною. Вогняне дерево піднімає тут свою червону масу, це як глина всього простору, місце, де зустрічаються мрії, розсіяні в повітрі. Таель пішов далеко від алеї, відірвався від величі дерева. Він рішуче поринув у бруд, він рушив за сонцем.

Потім він зупинився та зробив знизу ніби жест змови і прощання […] Згодом він затремтів, як людина, що оплакує щастя, яке втекло» [4, с. 13].

Отже, з перших рядків роман поринає у заграву сонця («сонце вже осявало промінням росу та червоні дахи») та сильну спеку («перша спека»). Перед Таелем відкривається важка дорога, яку символізує «алея, мощена камінням», що контрастує з м'якістю «стежки, вкритої глиною», яка її продовжує. Це протиставлення доповнюється наступним, між «величчю дерева» та «брудом», в який поринає Таель.

Таель уникає райського саду. Дерево, міфічний символ, стежить за його поступовим розвитком. Як тільки він залишив священний простір першого саду, одразу ж почалась його деградація («Він поринув у бруд»). Це добровільне заслання далеко від первісного місця одразу кидає його у муки падіння. Від цього виникає почуття втрати, що охоплює тих, хто «оплакує щастя, яке втекло». Щастя, яке Таель втрачає перед нашими очима, за яким він повинен бути в жалобі і втрата

якого представляється тут у формі «тремтіння», – це його наївність: «Все преображається в Таелі по мірі того, як він спускається. В ньому прокидається свідомість» [4, с. 14]. Будь-хто, поступившись демону цікавості, залишає свій перший сад (тут це гора – місце легенд та міфічних часів), втрачає разом з наївністю будь-яку надію на повернення. Сад стає для нього недоступним, а щастя – яке може дозволити лише цілковита несвідомість – віднині для нього є забороненим. Таким чином, пішовши шляхом першого чоловіка, який вкусив яблуко, порушивши божественні заборони, щоб долучитися до знання про добро і зло, і був вигнаний за це з Раю Земного, Таель заплатить високу ціну за своє посвячення. Його спроба сходження на вершину пагорба буде коштувати йому занадто дорого: він побачить, як жінку, яку він кохає і має намір зробити своєю дружиною, пожирають собаки, що збожеволіли від голоду, тобто вони змушують бунтаря заплатити кров'ю коханої жінки.

Зустріч Таеля з Матьє також перекликається з біблійним текстом. Якщо Єва вийшла з ребра Адама, Матьє виник нібито з самого існування Таеля:

Коли він зупинився, у продовженні його руки з'явився – як породження швидкості і запаморочення […] – Матьє» [4, с. 15].

Здається, що Матьє народжується тут з тіла Таеля. «Як Діоніс виник зі стегна Юпітера, так Матьє з'явився з руки Таеля» [3, с. 101], – пише Ромуальд Фонкуа, один з найвизначніших дослідників антильської літератури. Отже, чоловік з ім'ям апостола (Матвій в українській версії) виникає з чоловіка з ім'ям пророка (Рафаель). Відносини, що зав'язуються між ними одразу після їхньої зустрічі, продовжують паралель, яку можна провести між «Рікою Лезардою» та Старим Заповітом. Тут треба згадати параболу Каїна та Авеля. Кочівник Каїн був пастухом, тоді як Авель, що вів осілий спосіб життя, був землеробом. Таким чином, продовжуються антиномії: Таель – це людина гір, а Матьє живе на рівнині. Багато разів у романі обігруються ці братські/братовбивчі стосунки. Справді, хоча зв'язок, що з'єднує Матьє і Таеля є дуже тісним, він є вочевидь дуже конфліктним. Валерія стає об'єктом конкуренції між двома чоловіками, і конфлікт, латентний, незначний, але неминучий, кінець кінцем перетворюється у дику сутичку. Якби не поява їхніх супутників, ця бійка завершилась би смертю одного з них та прокляттям іншого, підсилюючи таким чином відлуння біблійного тексту.

Пара Таель – Матьє набуває неабиякого міфічного значення. Надприродні явища, які ідуть паралельно з відкриттями, з виникненням Матьє, із зустріччю двох чоловіків, відбуваються невипадково. Матьє «пішов назустріч запрошеному, в зазначений день і час» [8, с. 16], що перекликається з Євангелієм за Святим Матвієм. Ця зустріч відбувається тому, що було написано, що вона має відбутися. Вона має місце «під сліпучою блакиттю» [4, с. 17], під небом, де ховається творець – письменник.

У романі є безліч інших відлунь біблійного тексту. Як і Христос, Таель, задіяний проти своєї волі у вбивстві Ґарена, є Обраним (Месією), обраним своїми товаришами, щоб скоїти вбивство, що всі вважають за необхідне і за яке всі готові нести відповідальність: «Так хто його вб'є, собаку? Ми! Ми всі! Ти віриш в прокляття, у кров, яка лягає потім на твою голову? Ми його вб'ємо, ми всі. Тому що так треба» [4, с. 48]. Але Таель, використаний своїми, один заплатить за цю кров; в цьому він буде схожий з Христом, який ніс на собі всі гріхи людства. Він – той, хто скоює вчинок і розплачується за його трагічні наслідки. Таель, як і Христос, виступає у ролі героя-Месії («Ми його не звали. Він прийшов» [4, с. 111]). Його несе «пристрасть» [4, с. 194], яка його захоплює, про що свідчить постійне повторювання слова «пристрасть», що має дуже сильну конотацію. В тому ж дусі, ми бачимо Таеля, який після символічних обмивань, чекає всю ніч на вихід Ґарена, «як посвячений, що готується до церемонії» [4, с. 98], потім він «благословляє день» [4, с. 99]. І Ґліссан, обходячи церемонію хрещення, презентує нам Ґарена, очищеного і звільненого від гріхів водами Лезарди, чоловіка «нового, наділеного гідністю; таке враження, що його минулі злочини, його зради, його неуцтво були змиті, стерті, і розчинилися у текучій воді» [4, с. 113]. Навіть пейзаж насичується релігійним змістом. Лексичне поле, що використовується в описах пейзажу, вочевидь має посилання на релігійну сферу, як можна побачити в наступному уривку: «Височенні собори ночі і землі відкриваються перед сліпою дівчиною, вона піднімається через неф таємниць, серед товстих мангових дерев, серед повзучих склепінь, серед свисту вітру (що є ще більш витонченою архітектурою), до ранкового олтаря. […] Вона одна серед колон, звідки небо спускається, як нескінченне полотно. […] Велике причастя завершилося, собори зникли. Настав час страждань, що мають призвести до осяяння» [4, с. 60–61].

«Собори», «неф», «склепіння», «олтар», «колони», «полотно», «причастя» – широко використовуються парадигматичні і лексичні поля священного, релігійного. Антильська природа стає місцем відкриття, вона несе в собі важливе значення, яке слід розшифрувати. Це відкриття є євангельською «доброю новиною». Після вчинку Таеля та проведення виборів, народ Мартиніки «повертається у своє царство» [4, с. 53]. «Нове світло […] струменить на долонях світу» [4, с. 54]. Ґліссан оспівує та славить народження мартинікського народу: «Народ, такий обмежений на цих островах, такий покинутий, занурений у презирство і забуття, нарешті народився» [4, с. 224]. Відтоді письменник відволікається від міфів, щоб розмістити свою розповідь у просторі та часі. Наприкінці роману ми дізнаємося, що дійство відбувається на Мартиніці [4, с. 252] в середині 1940-х років: «Ось, це вересень 1945 року, чотирнадцяте число, ми – новий, обраний народ» [4, с. 225].

Так завершується роман, у якому письменник дарує своєму народові алегорію його народження, генезис, який народ має осягнути. Головним персонажам вдалося і через кров, і через голосування витягти свій народ зі знадливих міфів, з їхньої піднесеності, з їхньої «величі» [4, с. 74]. Але вони також знають, що бій лише починається. Втілюючи, в своїй особі, громаду, що формується («Таель, Матьє, Ґарен: […] це не просто люди, це долі, доведені до краю, які служать прикладом») [4, с. 108], персонажі «Ріки Лезарди» означають зміни. Тільки-но ця неділя радощів і тріумфування завершується на Мартиніці, «реальність накладається по-іншому» [4, с. 218], з'являються інші виклики. «Ріка Лезарда» анонсує подальшу програму: «інша робота» [4, с. 95] потребує свого оповідача, прийшов час «опису реальності». Віднині слід «рахувати рани. З терпінням та витримкою» [4, с. 218]. Починається новий, триваліший етап: «Розгляньмо наші рани, розгляньмо наші хвороби» [4, с. 225].

Едуар Ґліссан, завершуючи «Ріку Лезарду», бере на себе нову місію: «опис історії». Адже «історія Антил розуміється [ним] як небуття, не лише у сенсі провалля у пам'яті, але також як небезпека безповоротного падіння у безодню» [7, с. 70]. Після проголошення дивовижного пришестя, через піднесеність алегоричного народження, письменник повинен тепер присвятити себе тому, щоб сказати правду про свій народ: «Історію нашого народу треба створити, […] і тоді ми пізнаємо один одного» [4, с. 83].

Наприкінці роману група молодих людей доручає Матьє написати книгу з їхньої історії, але передати не подробиці, а «запал, весь запал» [4, с. 226]: «Пиши її наче ріка. Повільно. Як Лезарда. З підскоками і закрутами, з паузами, заворотами, ти потроху збиратимеш землю […]. Як ріка зі своїми секретами, ти впадеш у спокійне море […]. Пиши її наче поему» [4, с. 226].

Отже, «Ріка Лезарда» – це проголошення віри у сьогодення мартінікського народу, у мартінікську націю, на чому наголошується у «це вересень 1945 року». Але це оголошення народження виступає як проекція, націлена на майбутнє. Майбутнє вимагає пізнання, що повинно супроводжуватись аналізом, позбавленим самолюбування та поблажливості. Ця вимога висловлена у заклику «розгляньмо наші рани, розгляньмо наші хвороби». І ми розуміємо, що у романах, які слідуватимуть за «Рікою Лезардою», Ґліссан намагатиметься звернутись до аналізу мартінікської реальності.

Таким чином, проаналізувавши образні домінанти роману, ми відстежили, як розкривається авторська позиція, реалізується задум у художньому творі. Показано, що оповідач є дуже близьким до світу головних героїв роману. Він ніби знаходиться в колі зображених осіб і подій, перебуває в тій же емоційно-семантичній сфері, що й герої, сприйняття ним зовнішнього світу є близьким сприйняттю світу тим або іншим персонажем, а нерідко навіть зливається з ним. Образи Лезарди, Таеля, Матьє є виразниками індивідуального світобачення автора і набувають ознак власного естетичного буття.

Література:

1. Никифорова И. Д. Литература франкоязычных стран: Мартиники, Гваделупы, Гвианы / И. Д. Никифорова // История литератур Латинской Америки в 5-ти кн. – М. : ИМЛИ РАН, 2004. – Кн. 4, ч. 1. – С. 380–483.
2. Condé M. Édouard Glissant, ou les Antilles repossédées / M. Condé // Édouard Glissant: de la pensée archipélique au Tout-Monde, colloque international de New York, décembre 1998.
3. Fonkoua R. Essai sur une mesure du monde au XXème siècle. Édouard Glissant / R. Fonkoua. – Paris : Honoré Champion, 2002. – 122 p.
4. Glissant É. La Lézarde / É. Glissant. – Paris : Gallimard, 1997. – 260 p.
5. Glissant É. Le Discours antillais / É. Glissant. – Paris : Gallimard, 1997. – 848 p.
6. Joubert J.-L. Édouard Glissant / J.-L. Joubert. – Paris : Association pour la diffusion de la pensée française, 2005. – 88p.
7. Suk J. Postcolonial Paradoxes in French Caribbean Writing. Césaire, Glissant, Condé / J. Suk. – New York : Oxford University Press Inc., 2003. – 208 p.

УДК 811.161.2’373.23:26-23

О. О. Решетняк,
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов’янськ

ЩОДО ПИТАННЯ СТАТУСУ БІБЛІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В СУЧАСНОМУ УЗУСІ

У статті порушено проблему статусу біблійної картини світу в сучасному узусі; виокремлено підґрунтя розрізнення сакрального й профанного, що змодельовано в релігійній картині світу; заналізовано біблійну парадигму усталених традиційних критеріїв філософського ґатунку; проілюстровано позицію щодо сакралізації біблійних текстів як основного засобу інформаційного збереження й «захисту» провідних концептів.

Ключові слова: *Біблія, сакралізація, біблійна парадигма, релігійна картина світу, символема, біблії̈зми.*

ON THE ISSUE OF THE STATUS OF BIBLICAL WORLDVIEW IN MODERN USAGE

The problem of the status of biblical worldview in modern usage is raised in the article; the base of distinction of sacred and profane that modeled in the religious worldview is also emphasized; the author analyzes the biblical paradigm of the established traditional criteria of philosophical range; the position on sacralization of biblical texts is illustrated as the main means of information storage and «protection» of the leading concepts; it is proved that the formation of a significant number of cross-cutting symbols of the biblical worldview was completed at the text level of the Bible, which is the semantic core that generates new concepts and new texts, what expands and simultaneously organizes and codifies the biblicisms in a single orderly system so called linguistic worldview. Biblical symbol brings out the deeper meaning and it is often not identical with the nominative meaning, symboleme as a linguistic unit that actually determines symbol assigns the word associations that form the symbolical complex. They as special signs at the intersection of language and cultural realia correlate with cultural continuum, religious and language worldview. The biblical text contributed to the formation of Ukrainian mentality, including the concepts of love, conscience, truth, compassion, and etc.

Keywords: *Bible, sacralization, biblical paradigm, religious worldview, symboleme, biblicism.*

К ВОПРОСУ СТАТУСА БИБЛЕЙСКОЙ КАРТИНЫ МИРА В СОВРЕМЕННОМ УЗУСЕ

В статье затронута проблема статуса библейской картины мира в современном узусе; выделены основы разграничения сакрального и профанного, что смоделировано в религиозной картине мира; проанализировано библейскую парадигму устоявшихся традиционных критериев философского сорта; проиллюстрировано позицию по сакрализации библейских текстов как основного средства информационного хранения и «защиты» ведущих концептов.

Ключевые слова: *Библия, сакрализация, библейская парадигма, религиозная картина мира, символема, библеизмы.*

Біблія за своїм впливом на загальнолюдську культуру посідає таке провідне місце, що жоден інший прецедентний текст не зможе зрівнятися з нею. Наявність усвідомлюваного чи неусвідомлюваного, безпосереднього чи опосередкованого впливу Святого Письма можна констатувати в усіх феноменах християнської культури, зокрема й українська мова, подібно до інших мов християнських народів, зазнала неабиякого його впливу. В історії духовної культури людства мова й релігія посідають чільне місце, вони є двома особливими формами світосприймання. Актуальність ідей О. Потебні про мову як духовну сутність, як неповторний витвір етносу зумовлює вибір таких лінгвокультурологічних об’єктів наукового аналізу, які дозволяють простежити взаємозв’язок філологічних й енциклопедичних знань, виявити закономірності експлікації в мові, насамперед, у її лексико-семантичній системі, культурній концептосфері. Ізоморфізм мовних і культурних понять зумовлює необхідність системних наукових студій, об’єктом дослідження яких є аналіз метамови як форми народної культури, прагматичних параметрів як основи для формування мовної чи концептуальної картини світу. Теорію концептів нині активно запроваджують у лінгвістику такі мовознавці, як: С. Жаботинська, О. Кубрякова, Ж. Соколовська, М. Полюжин та ін. Біблійну фразеологію репрезентовано науковим доробком Г. Бурдіної, А. Коваль та ін. Слушні коментарі подають у наукових розвідках щодо сакралізації біблійних текстів П. Рікер, В. Лєпахін, А. Нямцу, В. Лаба та ін. Але аналіз статусу біблійної картини світу в сучасному узусі є недостатньо дослідженим в українському мовознавстві, що й зумовило актуальність запропонованої статті.

Метою статті є аналіз статусу біблійної картини світу в сучасному узусі. Сформульована мета зумовлює розв’язання таких завдань: 1) виокремити підґрунтя розрізнення сакрального й профанного, що змодельовано в релігійній картині світу;

© О. О. Решетняк, 2015

2) заналізувати біблійну парадигму усталених традиційних критеріїв філософського ґатунку; 3) проілюструвати позицію щодо сакралізації біблійних текстів як основного засобу інформаційного збереження й «захисту» провідних концептів.

Мовна й релігійна картина світу зумовили виникнення двох моделей семіотичної системи, де, як зазначає Н. Мечковська, саме мова є передумовою й універсальною формою існування інших форм суспільної свідомості, релігія – як універсальний зміст – історичним першоджерелом формування всієї подальшої суспільної свідомості [7, с. 4]. Дослідниця справедливо відзначає, що однією з функцій релігії є збереження певної інформації, універсальної для будь-якого соціуму, «заповітних смислів», які людина пізнає від Бога [7, с. 4]. Біблійна картина світу є складником життєдіяльності суспільства, вплив Книги Книг на менталітет етносу є значним і різноманітним.

Старозаповітні й новозаповітні тексти в біблійному дискурсі традиційно вважають вищою реалізацією Божественного Об'явлення, яке сприймають як волевиявлення трансцендентного Бога, а Його інформацію як абсолютний критерій поведінки й пізнання людства. «У своїх найкращих виявах християнське богослов'я завжди намагалося віднайти рівновагу між двома спорідненими біблійними істинами – божественною трансцендентністю та божественною іманентністю. По-перше, Бог трансцендентний щодо світу, Він самодостатній та існує незалежно від світу. Бог панує над всесвітом і приходить у наш світ ззовні… По-друге, Бог іманентний світу. Це означає, що Він завжди присутній у своєму створінні. Господь бере найактивнішу участь у процесах, що відбуваються у всесвіті та історії людства…» [4, с. 9]. Вирішення онтологічної проблеми взаємозв'язку трансцендентного й іманентного аспектів Бога й унаочнення її понятєво-концептуального оприявлення має неабияке значення через потребу обґрунтування можливості пізнання Бога, участі людини в Його замислах. Віддаленість божественного й людського зникає завдяки Синові Божому, який з'єднав полярні світи: дочасний і вічний, обмежений та безмежний, людський і божественний.

З виникненням релігії пов'язують початок формування іншого різновиду світогляду, підґрунтям якого є розрізнення сакрального й профанного, що змодельовано в релігійній картині світу. Констатуємо наявність своєрідного балансування в просторі *sacrum – profanum* (лат.), відчуття постійного подолання в людському існуванні певної невидимої межі між цими двома взаємодоповнювальними категоріями буття. Священне є бінармою мирському. Людина усвідомлює священне, оскільки воно марковане як щось цілком відмінне від мирського. Священне й мирське – два способи буття людини у світі. Священне насичене буттям, воно є і реальністю, і вічністю, і силою. Сукупність значень понять *sacer*, *sacrum* невіддільна від уявлень про конкретного носія надлюдської могутності й святості – Бога. Амбівалентну сутність сакрального яскраво репрезентовано в пророчому змісті Старого Заповіту, де священне поступово набуває вищої справедливості й істини, тобто стає святим, що згодом спричиняє ототожнення святості й моральної досконалості.

Біблія є тому символічним світом, що в ній фігурують небесні й земні створіння, які декларують усвідомлення вічної сутності Бога. У Писанні все символьне, і потрактування Книги Книг є одним з нагальних релігійних і мовних завдань індивіда. Символіка інтерпретує біблійні оповіді як такі, що мають, крім буквального, ще й інший фігуральний рівень референції поза подіями, експлікованими в текстах Святого Письма. Окремою формою такої інтерпретації є типологійне потрактування, за яким основні події Старого Заповіту є передвіщенням подій Нового. Свою позицію В. Лаба мотивує твердженням про те, що «прообразом зветься особа, річ або дійство у Старому Завіті, що проображує, тобто наперед означає і передсказує в Новому Завіті особи, установи, події Нового Завіту» [5, с. 20]. Дослідник прообрази поділяє на особові (Адам, Ной та ін.), речові (манна небесна, мідний вуж тощо), подієві (вихід з неволі, потоп, пасха тощо) [5, с. 20].

У текстах Старого Заповіту фіксуємо чимало пророчих картин – символьних і типологійних. Так, наприклад, апостол Павло в Посланні до римлян 5: 1-10 інтерпретує образ Адама як прообраз Христа, конкретизуючи таке розуміння в Першому посланні до коринтян: «*Є тіло звичайне*, *є тіло духовне… Перша людина Адам став душею живою*, *а останній Адам – то дух ожившляючий… Перша людина – з землі*, *земна*, *друга людина – з неба Господь*» (1 Кор. 15: 44-49). У цій типологійній паралелі закцентовано на основних ознаках двох осіб: вони обидва первістки в Божественному походженні й перші в новому порядку творіння. Як і Адам, Ісус є вінцем людства, з Ним асоціюють Новий Заповіт як з оновленим творінням, – але, на відміну від Адама, який приніс покарання і смерть, Ісус («останній Адам») – це прощення й життя. Такий елемент протиставлення наявний чи не в усіх прообразах. Книга Буття вияскравлює основні персоналії Писання, що до кінця тексту Біблії набувають рис символів (Адам і Єва, Авель і Каїн, Авраам, Ісаак і Яків, Йосип, нащадки Сифа, Ноя, Лотових дочок та ін.).

Світ Біблії символізує усталені традиційні критерії філософського ґатунку. Вони слугують своєрідним опертям для пошуку сутнісного, для втілення найзагальніших засад буття й свідомості людини. Залучення біблійної символіки є, власне, інтеграцією у вимір «наскрізного» часу замість тривіального, профанного щоденного буття. У періоди соціально-політичної нестабільності, принципового руйнування основних критеріїв суспільної свідомості біблійні персонажі завдяки своїй універсальності часто набувають ознак абсолютно етичних орієнтирів, зрозумілих та узвичаєних для основної частини суспільства [8, с. 24]. Наука знову послуговується Біблією як традиційним носієм моральних максим. Книга Книг задекларувала людину як неоднозначну істоту, спроможну до пізнання добра і зла.

Ідея Об'явлення є домінантою християнського віровчення, тим концептуальним ядром, що сформувало конфігурацію семантичного поля бібліїзмів. У Біблії Об'явлення Творця, започатковане в Старому Заповіті, завершується в Новому й має багаторівневий вияв. Теологічно Біблія – це «велике послання Бога всьому людству, єдине й органічне» [3, с. 44]. За релігійними уявленнями, Вседержитель відкриває Себе світу завдяки усній традиції та за допомогою текстів, записаних пророками та апостолами, які й називають Святим Писанням. Підґрунтям релігійної картини світу є значущі для людства «заповітні смисли», так звані духовно-культурні концепти того чи того соціуму. У релігії їх потрактовують як «заповіти», які Бог відкрив людям. У біблійній картині світу формувалися певні особливі засоби захисту й збереження Божого Об'явлення. Усталеність форми й повторюваність біблійних висловів маніфестують беззаперечний авторитет Біблії, їхнє поширення й семантичну єдність під час ретрансляції в просторі й часі.

Основним засобом інформаційного збереження й «захисту» провідних концептів є сакралізація біблійних текстів, що створює феномен сприймання мовного знака. Формування значної кількості наскрізних символів біблійної картини світу завершилося на рівні тексту Святого Писання, яке є тим змістовим ядром, що формує нові поняття й нові тексти, чим розширює і водночас систематизує та кодифікує бібліїзми в єдину упорядковану систему – мовну картину світу. Біблійний текст посприяв формуванню українського менталітету, зокрема понять: *любов*, *совість*, *правда*, *милосердя* тощо.

Значний вплив на культурний розвиток українського етносу мали словесні формули, символи та образи текстів Книги Книг. Біблійні символеми окреслили семантичні перспективи багатьох одиниць слов'янської лексико-фразеологічної системи, зумовили формування нових переносних значень, збільшили кількість висловів і форм, що створили ідіоматичні комплекси. Біблійні символи є засобом декодування утаємничених значень і формування нових, переносних. Як уважає

В. Лєпахін, слово символьне в таких вимірах: 1) символізм слова зумовлений символьністю імені: «Священне ім'я Боже – це найсвятіший словесний символ»; 2) символічним є Святе Письмо як Ім'я Боже, яке «розгорнулося»: «Слово Боже, як окремі книги, так і ціла Біблія, є богонатхненним символом, має символічну природу та безмежну глибину…» [6, с. 135].

Символізація – це один з найважливіших засобів усвідомлення дійсності. Пізнання буття відбувається завдяки символам. Власне біблійна історія є найбагатшим джерелом їх формування, завдяки якому Писання наповнює життя та історію всіх часів і народів. П. Рікер зазначає: «Оскільки символ наділений подвійним смислом, він підлягає подвійній інтерпретації: дедуктивній і реставраційній, яка відображає в ньому семантичну віртуальність, як заповітне, обітоване слово» [10, с. 98]. Біблійний символ, як культурний код минулого, набуває ознак сакральності. Мова з її унікальними семантичними площинами й спроможністю до високого рівня символізації є однією з найважливіших характеристик національної автентичності соціуму, для культури якого символ стає концептуально значущою одиницею. Знаки-символи мають неабияке значення в інтелектуальному пізнанні світу, зокрема біблійна символіка. Філософський енциклопедичний словник констатує один з основних різновидів інтерпретації профанних і сакральних текстів – анагогічну інтерпретацію, за якої біблійні події інтерпретують відповідно до прийдешнього життя як його прообразу [12, с. 114].

Подібними до прообразів є символи, В. Лаба зокрема зазначає, що прообрази мають в історії Об'явлення самостійну позицію, незалежно від майбутньої дійсності, а символи – незалежні, вони не потребують контексту, проте є штучно створеними й застосовуваними для яскравої й наочної репрезентації певного явища. Прообрази завжди співвідносні з подіями, маніфестованими новозавітною добою, символи переважно – з реальністю або минулим [5, с. 21].

Під час найменування динамічних символів Бога людина не залишається осторонь від сприймання. Їх усвідомлення відбувається на різних онтологічних рівнях, формуючи символічну ієрархію. Релігійні символи, на думку Є. Пилипенка, мають особливі ознаки, а саме: 1) ці символи виникли у власне релігійній культурі й мові; 2) використання символів тими, для кого вони стали засобом вираження самоінтерпретації та відповіддю на нагальні питання буття, закодовані в їхньому екзистенційному предикаменті; 3) це трансформація символьної семантики, якої вони набули під час інтерпретації основних подій, що є підґрунтям християнства [9, с. 328]. Особливій символізації піддано біблійні антропоніми й топоніми. На переконання П. Тілліха, божественним іменам притаманна певна таємниця, завдяки якій вони перевершують себе та стають символьними [11, с. 258]. Вочевидь, символічні імена Христа (*Добрий Пастир*, *Жива Вода*, *Світло Світу* тощо) сприяють пізнанню божественної природи Сина Божого й мети Його приходу на землю. Антропоніми Книги Книг є особливими, оскільки вже символізують певні властивості людини. Переважно всі біблійні імена можна вважати символами, вони мають переосмислене значення, трансформовані в асемантизований елемент і набувають «вторинного стану» імені-символу. Біблія репрезентує випадки, коли антропонім маркований певною семантикою, тобто виокремлено внутрішню форму імені. Аналіз біблійних антропонімів засвідчує, що звуковий аспект імені зумовлений змістом, значенням. Певна місія, історична подія, важливий життєвий епізод, сакральний досвід спілкування з Богом, умови чи обставини народження тощо детермінують семантику імені біблійного персонажа: «*І назвав Адам ім'я своїй жінці*: *Єва*, *бо вона була мати всього живого*» (1 М. 3: 20) – Єва (івр. חַוָּה xawwa:h, суч. євр.: Хава, Chavvah – життя, жива [2, с. 12]. У Старому Заповіті всі імена семантизовані. Наприклад, прийнявши обіцяння від Бога, Аврам (великий чи сильний батько) отримує перейнакшене ім'я – Авраам (батько багатьох) [1, с. 18], змінив Бог ім'я і його дружині із Сара (сварлива) на Сарра (господиня моя, господиня багатьох) [1, с. 624]. Біблійне ім'я не лише семантизоване, воно є маркером подальшої долі біблійного персонажа; зміна імені спричиняє зміну долі й місії.

Слова Святого Писання, і зокрема бібліонім, є сакральними, оскільки тексти Біблії вважають Богонатхненними, тобто такими, що постулюють Його Божественне Слово. Саме тому їм притаманний могутній потенціал, підґрунтям якого є авторитет Творця. Біблійні слова проектують ідеї святості, сакральності на всі складники релігійної картини світу, тому актуальним є дослідження причин їхньої інтенсифікованої вербалізації в мовній картині світу, їхнього функційного навантаження в мовному дискурсі, послуговування аргументованим, значущим потенціалом біблійних символів.

Отже, тексти Біблії насичені особливими мовновиражальними засобами, зокрема символами, що зумовлено її ідейно-концептуальним, світоглядним призначенням. Символи завдяки експресивно-оцінній семантиці сприяють окресленню кола ціннісних орієнтирів вірян, низки особливостей біблійної мовної картини світу.

Література:

1. Библейская энциклопедия. – Репринтное издание. – М. : Терра, 1990. – 902 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / переклад проф. Івана Огієнка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.
3. Верещагин Е. М. Из каких книг состоит Новый Завет / Е. М. Верещагин // Азия и Африка сегодня. – 1993. – № 8. – С. 40–45.
4. Гренц С. Богословие и богословы XX века [пер. с англ.] / С. Гренц, Р. Олсон. – Черкассы : Колоквиум, 2011. – 519 с.
5. Лаба В. Біблійна герменевтика / В. Лаба. – Рим : Видавництво УГКЦ, 1990. – 149 с.
6. Лєпахін В. Ікона та іконічність / В. Лєпахін. – Львів : Свічадо, 2001. – 288 с.
7. Мечковская Н. Б. Язык и религия : пособие для студентов гуманитарных вузов / Н. Б. Мечковская. – М. : Агентство «ФАИР», 1998. – 352 с.
8. Нямцу А. Євангельські мотиви у світовій літературі (теоретичні аспекти) / Анатолій Нямцу // Біблія і література : зб. наук. статей. –Чернівці : Рута, 2000. – Вип. 1. – С. 21-25.
9. Пилипенко Е. Святоотеческое богословие символа / Е. Пилипенко // Альфа и омега. – 2001. – № 2. – С. 328–349.
10. Рікер П. Метафора і символ / Поль Рікер ; пер. з англ. Г. Хомечко // Альманах Перекладацької Майстерні 2000–2001 : збірник. – Львів ; Дрогобич : Коло, 2002. – Т. 2, Кн. 2 : Наукові переклади. – С. 97–121.
11. Тиллих П. Систематическое богословие / Пауль Тиллих. – СПб. : Алетейя, 1998. – 488 с.
12. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

УДК 811.2

С. М. Рибачок,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

МАНІПУЛЯТИВНІ ЗАСОБИ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті описані маніпулятивні засоби в освітньо-педагогічному дискурсі.

Мета маніпулятивної стратегії у педагогічному дискурсі – домогтися виконання освітніх вимог, реалізується тактиками самопрезентації, посилання на авторитети, оцінювання, похвали, нагнітання страху. Виділено маніпулятивні мовні засоби на фонографічному, лексичному та лексико-прагматичному рівнях. Знання механізмів маніпуляції дасть можливість прогнозувати наслідки мовленнєвої взаємодії.

Ключові слова: *маніпуляція, педагогічний дискурс, стратегії, тактики.*

MANIPULATIVE MEANS IN THE EDUCATIVE DISCOURSE

The range of manipulative means is described in the article on the example of educational discourse. Manipulation in the educational discourse is realized when one group of communicants builds communication strategies through the discoursive models of knowledge transfer, evaluation of results to another group of communicants to achieve educational goals. The purpose of manipulative strategy in educational discourse is to enforce educational requirements by tactics of self-realization, reference to authorities, evaluation, praise, bulling. The manipulative linguistic means are analysed on the phonographic, grammatical, lexical and lexico-pragmatic levels. Knowledge of the linguistic mechanisms of manipulation will allow to reveal the intentions of a communicant, predict the consequences of verbal interaction and resist psycho-technical effect of manipulation.

Key words: *manipulation, educational discourse, strategy, tactics.*

МАНИПУЛЯТИВНЫЕ СРЕДСТВА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В статье описаны манипулятивные средства в образовательно-педагогическом дискурсе. Цель манипулятивной стратегии в педагогическом дискурсе – добиться выполнения образовательных требований, реализуется тактиками самопрезентации, ссылки на авторитеты, оценки, похвалы, нагнетания страха. Выделено манипулятивные языковые средства на фонографической, лексическом и лексико-прагматическом уровнях. Знание механизмов манипуляции даст возможность прогнозировать последствия речевого взаимодействия.

Ключевые слова: *манипуляция, педагогический дискурс, стратегия, тактика.*

Інтенсифікація суспільних відносин, викликана як демократичними процесами, так і глобалізаційними тенденціями, задіює механізми творення і трансляції знань, цінностей стосовно соціокультурної реальності та характеризується певним інтересом до освітнього-педагогічної комунікації.

Освітньо-педагогічний дискурс не раз був об'єктом вивчення як у психолого-педагогічних, так і у власне лінгвістичних дослідженнях Дж. Синклер, М. Кулхардт, М. Стаббс. Проте, специфіка освітньо-педагогічного дискурсу, що спрямована на ефективність комунікативної взаємодії у межах суспільних освітніх інститутів та залежить від компетентності учасників комунікації створювати адекватні суспільним (професійним) ситуаціям дискурсивні моделі, вибудовувати стратегії спілкування, прогнозувати наслідки мовленнєвої взаємодії і передбачати можливість комунікативної невдачі в освітньо-педагогічній взаємодії потребує подальшого вивчення.

Актуальними у цьому плані стають питання, пов'язані з використанням механізмів мовленнєвого впливу для досягнення певних цілей в освітньому процесі, здійснення спеціально організованого комунікативного акту на учасника освітньо-педагогічної комунікації з метою зміни його поведінки або внутрішньої картини світу, зокрема питання *маніпуляції.*

Дослідженню такого складного психолінгвістичного феномену як маніпуляція присвячено низку мовознавчих праць. Йдеться про роботи таких вітчизняних і зарубіжних учених, як Ф. С. Бацевич, В. В. Зірка, О. В. Дмитрук, О. Руда, Т. ванДейк, Є. Л. Доценко та ін. Проте, незважаючи на чисельність досліджень, лінгвопрагматичні основи даного явища залишаються не виясненими. Загалом, вчені визначають маніпуляцію як комунікативну практику чи подію, в межах якої здійснюється прихований вплив, спрямований на отримання вигоди чи бажаного результату, при цьому адресат реалізує цілі маніпулятора, приймаючи їх за свої власні, не усвідомлюючи здійснюваного впливу. Маніпулятивний вплив розглядається як спосіб зміни чи модифікації картини світу адресата, що реалізується за допомогою вербальних складових, які взаємодоповнюються та взаємоперетинаються із невербальними. Таке складне багаторівневе явище включає психологічний вплив, відношення до об'єкта як до засобу впливу, використання прихованих засобів, домінуючий статус суб'єкта, спонукання об'єкта до здійснення певних кроків. Маніпулятивний вплив ґрунтується на принципах прихованості, майстерності, існування / створення ілюзорної дійсності, що ускладнює виокремлення власне вербальної складової такого багаторівневого явища [2]. Тому, деякі лінгвісти застерігають, що маніпуляція не має чітких термінів лінгвістичного опису, оскільки маніпулятивний вплив не завжди можна доказати, а лінгвопрагматичний аспект дослідження маніпуляції передбачає, з однієї сторони, врахування екстралінгвістичного контексту, а з другої – виявлення вербальних і невербальних засобів реалізації маніпулятивного впливу [1].

Одним із найперспективніших підходів до вивчення маніпуляцій з позиції прагмалінгвістики є її розгляд з використанням *стратегічно-тактичного механізму* мовленнєвого впливу [Т. ван Дейк, О. Руда]. Такий підхід розглядає комунікацію стратегічним процесом, що передбачає вибір оптимальних вербальних та невербальних засобів Науковці розглядають *маніпулятивну стратегію* як вербальні ресурси, вжиті з метою маніпулювання у поєднанні з певними прийомами структурування та подання інформації. *Маніпулятивна тактика* як мовленнєва дія, що відповідає певному етапу в реалізації тієї чи іншої стратегії, є сукупністю певних прийомів здійснення маніпулятивного впливу. Відношення між комунікативною стратегією і тактикою розглядаються як зв'язки роду і видів. У конкретному комунікативному акті тактики реалізуються *прийомами* – способами побудови висловлення чи тексту. І тактика, і прийом набувають маніпулятивності лише у конкретному комунікативному акті [5, с. 51–52].

Метою цієї роботи є вивчення та опис засобів, здатних виявляти маніпулятивний вплив у педагогічному дискурсу. Особливість маніпуляції в педагогічному дискурсі зумовлена його онтологічними та телеологічними особливостями, коли одна група комунікантів вибудовує комунікативні стратегії пояснення, нормування, примусу з метою передачі іншій групі знань та оцінювання результатів.

Основними комунікативними стратегіями реалізації таких цілей є пояснююча, виховна, оцінююча, контролююча, мотивуюча, організуюча стратегії [4, с. 213]. Варто зауважити, що стратегії дискурсу виділяються досить умовно, їх можна вважати дослідницькою абстракцією [4, с. 219] У реальності існує сукупність інтенцій,що переходять одна в одну, швидко змінюються в залежності від змінних обставин спілкування, відбувається координація стратегій.

© С. М. Рибачок, 2015

Мета маніпулятивної стратегії у педагогічному дискурсі (у загальному вигляді) – домогтися виконання освітніх вимог, але мотиви їх застосування можуть істотно відрізнятися. Умовно можна виокремити позитивні мотиви, в процесі яких педагог здійснює прихований вплив на поведінку учнів з метою модифікації системи їх цінностей, намірів та уявлень на благо самих учнів, використовуючи позитивні риси особистості (почуття відповідальності, співчуття і допомогу людям, інтерес до нових знань, вражень та інше), та негативні мотиви, що реалізують бажання педагога зміцнити свій престиж, підкреслити значущість, переконати школярів у справедливості педагогічних вимог в інтересах педагога, використовуючи слабкі сторони дитячої натури (страх, пристосуванство, прагнення до уникнення невдач, суперництво та ін.). Разом з тим межі між цими видами маніпулятивної стратегії досить нечіткі.

Розглянемо деякі тактики маніпулятивної стратегії педагогічного дискурсу.

1. *Тактика позитивної самопрезентації* використовується задля підкреслення значущості статусу викладача, що повинно переконати у правильності певних дій, рішень, оцінок педагога, і зумовити учнів змінити свої думки та вчинки: *Я тут вже працюю 25 років і такої поганої відповіді не чув.*

2. *Тактика посилання на авторитети* робить повідомлення більш значущим та може приховувати бажання педагога зняти певну відповідальність: *Міністерство освіти вимагає додаткові форми контролю дисципліни…*

3. *Тактика близькості*. Перехід педагога на особистісний контакт зі студентом за допомогою вживання особового займенника *«ти»* може розглядатися не тільки як бажання викладача бути ближче, але і спрощенням деяких моральних норм, способу поведінки, фамільярність, що може приховувати підсвідоме прохання про певну послугу, поблажку, наприклад, небажання додатково працювати зі студентами.: *Ти можеш сам вияснити ці питання*.

4.*Тактика оцінювання* використовуючи цифрову оцінну шкалу, суб'єктивні та об'єктивні форми оцінювання, компаративні вербальні засоби з позитивним чи негативним оцінним значенням, зокрема ступені порівняння прикметників, володіє значним маніпулятивним потенціалом як способу прихованої мотивації: *Ти найкраще підготовив завдання, тому я додаю два додаткові бали до підсумкової оцінки з предмету*;

5.*Тактика похвали* приховує намагання викладача спонукати учнів до виконання навчальних цілей, реалізується мовними засобами позитивної прагматики, майбутніми часовими формами: *Я впевнений, що завтра ви краще справитесь із завданням*.

6. *Тактика нагнітання страху, погроз, шантажу* створює ситуацію психологічної напруги, що змушує учнів діяти відповідно до цілей маніпулятора та реалізується умовними реченнями, засобами негативної прагматичної спрямованості: *Якщо ви не виконаєте завдання, ми викличемо ваших батьків до школи.*

7. *Тактика висміювання, навішування ярликів* для створення негативного образу учня чи класу може приховувати нездатність педагога виконувати свої обов'язки та реалізується номінативними засобами*: Ви – неуки!*

8. *Тактика ухиляння від відповіді* через некомпетентність, вказівку на складність чи посилання на більш авторитетне джерело реалізується риторичними, альтернативними питаннями: *Хіба ми будемо сумніватися у словах авторів підручника?, Може я помиляюсь?*

9. *Тактика «подвійних стандартів»*, коли одні й ті ж аргументи визнаються правильними, якщо вони висловлюються на захист позиції / оцінки одного учня/ ситуації, і неприйнятними стосовно іншої і реалізується модальними мовними засобами: *Їм можна користуватися додатковими ресурсами, а вам – ні.*

До лінгвістичних прийомів маніпулятивного впливу у педагогічному дискурсі можна віднести такі:

• Емоційно забарвлені повтори часто привчають учнів до беззастережного виконання поставлених цілей: *Запамятайте це!*

• Використання номінацій для мовної гри з емоційно-оцінними конотаціями: парафраз, евфемізмів, «ярликів»: *Хто знає, той говорить, хто не знає, той мовчить. Лініві стають невдахами.*

• Використання риторичних фігур і тропів: наприклад, метафоричні моделі переносу «тварина – людина» з метою дискредитації*? Ти – осел!*

• Використання педагогічних мовних прийомів, кліше: *Для того, щоб отримати відмінну оцінку….*

• Використання у загальнених і абстрактних дієслів, які не пояснюють, як саме робити, виконувати завдання: *Вивчити, написати, ознайомитись.*

• Лексичні засоби з семантикою майбутнього: *Це… пригодиться в майбутньому.*

• Використання ассертивів, інакше кажучи, переважання «так» в значенні твердження, згоди і схвалення і уникнення слів «ні» і «не»: *Всі вивчили? Так! Переходимо до …;*

• Порівняльні прикметники, прислівники вищого і найвищого ступенів: *Сьогодні краще, ніж вчора*.

• Директивні висловлення такі як накази, вимоги, прохання, поради, бажання, застереження, пропозиції *Запам'ятайте це назавжди!*

• Модальні дієслова повинності, обов'язку, примусу*: Ви повинні виконати…*

• Використання можливостей мовної динаміки (зміна тону, гучності голосу, темпу мови, паузи та ін.), наприклад, голос буде гучнішим при погрозах і залякуванні.

Дослідження показують, що маніпуляція у педагогічному дискурсі є складний психолінгвістичний процес, що реалізується мовними одиницями на: – фонографічному рівні за допомогою особливого звукового оформлення; лексичному рівні за допомогою експресивів, номінації різного змісту і складу, мовних кліше, оцінних та компаративних мовних одиниць; граматичному рівні за допомогою модальних та умовних структур; синтаксичному рівні за допомогою повторів, риторичних та декларативних засобів.

При цьому власне вербальні компоненти маніпуляції не завжди однозначно піддаються ідентифікації, бо в цілому вони не виходять за рамки нормативної мовної практики. Активне використання в маніпулятивному дискурсі певних лексичних, граматичних форм і синтаксичних конструкцій не створює специфічних вербальних компонентів, оскільки ці ж мовні засоби використовуються і в таких стратегіях педагогічного дискурсу як виховна, мотивуюча, оцінююча, організуюча, контролююча. У той же час виокремлення типових для маніпулятивних текстів мовних засобів є важливим для ідентифікації факту маніпулювання. Маніпулятивним педагогічний дискурс робить не наявність специфічних мовних одиниць, а, насамперед, інтенції педагога, прихований характер висловлювання, вплив на учнів та досягнення поставлених цілей. Маніпулятивний вплив маркується різнорівневими мовними показниками, що дозволяють інтерпретувати наміри мовця, виявити, характер висловлення та спосіб досягнення цілей, як з метою запобіганню його негативному впливу, так і спонукання учнів до навчання.

Література:
1. Анисимова Т. В. Манипуляция как объект лингвистического исследования / Т. В. Анисимова // Вестник МГОУ. – Серия «Русская филология». – № 2/2012. – С. 5–8.
2. Доценко Е. Л. Психология манипуляции / Е. Л. Доценко. – М., 1997. – 250 с.
3. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – Волгоград, 2000. – 520 с.
5. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія / Олена Руда; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2012. – 232 с.
6. Teun A. van Dijk Discourse and Manipulation / Teun A. van Dijk http://www.discourses.org/download/articles/

УДК-811'342.9

Н. В. Рибіна,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

БІЛІНГВІЗМ ТА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЇ МОВНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Стаття присвячена вивченню проблем білінгвізму та інтерференції в процесі розвитку сучасного суспільства. У результаті здійсненого дослідження встановлено, що у процесі міжкультурної/міжмовної комунікації неминуче має місце зіткнення двох мов, наслідком якого постає новий когнітивно-емоційний лінгвокультурний простір, проявом якого є інтерференція. У роботі запропоновано також варіанти вирішення проблеми інтерферованого мовлення.
Ключові слова: *білінгвізм, інтерференція, лінгвокультурний простір, міжмовна комунікація.*

BILINGUALISM AND INTERFERENCE AS LANGUAGE TRENDS OF MODERN SOCIETY: PROBLEMS AND THEIR SOLUTIONS

The article is devoted to the study of bilingualism and interference problems in the development of modern society. The paper elaborates a theoretical background for the analysis of those two phenomena. As a result, the research has found that in the process of intercultural / interlingual communication there is an inevitable clash of two languages, the result of which is a new cognitive emotional language cultural space, which is a manifestation of interference. The paper has also proposed solutions to the problem of interfered speech. It has been given the available programs for foreign languages improvement as well as recommendations for future studying of these very problems.
Keywords: *bilingualism, interference, language cultural space, inter-language communication.*

БИЛИНГВИЗМ И ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ КАК ТЕНДЕНЦИИ ЯЗЫКОВОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА: ПРОБЛЕМЫ И СПОСОБЫ ИХ РЕШЕНИЯ

Статья посвящена изучению проблем билингвизма и интерференции в процессе развития современного общества. В результате проведенного исследования установлено, что в процессе межкультурной / межъязыковой коммуникации неизбежно имеет место столкновение двух языков, в следствие которого возникает новый когнитивно-эмоциональное лингвокультурное пространство, проявлением которого является интерференция. В работе предложено также варианты решения проблемы интерферованной речи.
Ключевые слова: билингвизм, интерференция, лингвокультурное пространство, межъязыковая коммуникация.

XXI століття являє собою новий етап розвитку сучасного суспільства. Більшість політико-економічних і соціально-культурних змін останніх років нерозривно пов'язані з прагненням країн загалом та України зокрема до відкритого суспільства та інтеграції в єдиний європейський культурно-освітній простір [5].

Міжнародні відносини, що стрімко розвиваються, ведуть до тісної взаємодії різних культур і цивілізацій. У світі залишилося мало місць, де жителі стикаються за своє життя всього лише з однією рідною мовою. Телебачення, ЗМІ, Інтернет проникають всюди, а разом з ними і іншомовні форми спілкування. Люди подорожують, мігрують, намагаються пристосуватися до нової обстановки, зрозуміти особливості життя в інших місцях, іноземні мови входять в багатьох країнах до освітнього мінімуму шкільних та вузівських програм підготовки, і досить часто мова освіти відрізняється від рідної мови. Без знання іншої або інших мов, в тій чи іншій мірі, тепер не обійтися. Вищезгадані процеси істотно впливають на мовну ситуацію загалом. Розвиток відкритого інформаційно-комунікативного простору створює передумови та умови для поширення двомовності або білінгвізму як провідної тенденції мовного розвитку сучасного суспільства. Проте недоліком цієї ситуації є інтерференція, яка мимоволі виникає за умови володіння двома і більше мовами.

Актуальність нашого дослідження визначається спрямованістю сучасних досліджень в сфері лінгвістики на вивчення особливостей мовної концептуалізації знань, поєднання когнітивного й комунікативного підходів до аналізу мовних і мовленнєвих фактів зокрема білінгвізму та інтерференції. Метою даної роботи є встановлення особливостей цих явищ шляхом аналізу основних тенденцій мовного розвитку сучасного суспільства.

Дослідження такого плану є одним із багатьох, що здійснюються в даний час, та орієнтовані на виявлення національної специфіки й міжмовних відмінностей у англійському і українському мовленні, встановлення закономірностей функціональних змін, що супроводжують зазначене явище, інтерпретацію причин виникнення інтерференції та розкриття механізмів її породження у площині когнітивної лінгвістики. Особливу зацікавленість викликають питання встановлення причин мовної інтерференції за умов білінгвізму, з'ясування її ролі та функцій у соціальному (Б. М. Ажнюк, Ю. Д. Дешерієв, У. Лабов, А. Табуре-Келлер, J. A. Fishman, W. E. Lambert, S. Romaine, J. Walters), психологічному (Є. М. Верещагін, О. О. Залевська, І. О. Зімняя, І. І. Усов, K. Cantone, F. Grosjean, R. Javier, J. Macnamara, K. Vaid), нейрологічному (Н. П. Бєхтєрева, О. Р. Лурія, Т. В. Чернігівська, Р. Якобсон, L. Obler, M. Paradis, J. Schumann) й лінгвістичному (В. В. Алімов, О.Р. Валігура, В. І. Карабан, О. Д. Огуй, О. Д. Петренко, С. В. Семчинський, О. О. Тараненко, О. Б. Ткаченко, О. І. Чередниченко, W. F. Mackey, R. C. Major, N. Poulisse) планах [2, с. 17].

Доцільно зауважити, що в свою чергу, білінгвізм як сучасне соціально-культурне явище розвивається під впливом наступних чинників:

– посилення ролі соціокультурного компонента – вивчення культури інших країн і більш глибоке усвідомлення своєї власної культури, участь в «діалозі культур»;

© Н. В. Рибіна, 2015

– створення єдиного освітнього простору (загальноєвропейського освітнього простору, міжнародного освітнього простору) і, як наслідок, прагнення людей до досягнення загальноєвропейського рівня володіння іноземними мовами; розвиток академічної мобільності студентів і викладачів;

– потреба в білінгвальному навчанні як засобі професійної підготовки, що дає майбутнім фахівцям можливість реалізувати свій потенціал і активно працювати на світовому ринку, а також значне збільшення в XXI столітті обмінів міжпрофесійного характеру;

– розвиток світового інформаційного простору, стрімке поширення таких сучасних інформаційних і комунікаційних технологій як телебачення та Інтернет, різних засобів масової комунікації;

– використання нових інформаційно-комунікативних технологій, розвиток дистанційної форми навчання, навчання в режимі on-line та ін.

Значення білінгвізму як соціокультурного явища сучасного суспільства незаперечна, оскільки поява двомовності сприяє зближенню народів, мирному вирішенню питань співіснування, виробленню навичок шанобливого ставлення до культури і мови, традицій і звичаїв інших народів, формуванню загальних завдань і цілей у процесі інтеграції. У цьому контексті білінгвізм як тенденція мовного розвитку сучасного суспільства дає людині можливість усвідомити своє місце і свою культуру в діалозі культур і цивілізацій у процесі співробітництва та кооперації з іншими людьми. В даний час полікультурна білінгвальна освіта засобами вивчення рідної та іноземної мов є важливою складовою частиною модернізації цілей і змісту національних освітніх систем в країнах Європи (включно з Україною). В умовах глобалізації, економічної інтеграції та створення єдиного європейського ринку праці вони прагнуть забезпечити підготовку фахівців європейського рівня, здатних працювати в масштабах загальноєвропейського ринку праці і ставати активним суб'єктом сучасного суспільства. Все це, безсумнівно, сприяє розширенню можливостей міжкультурного спілкування людей у різних сферах життєдіяльності людини [6].

Наступним фактором, що має важливе значення для розвитку білінгвізму, є приєднання України до Болонського процесу. Реалізація принципів Болонської декларації передбачає становлення в Україні системи білінгвального освіти, при якому нарівні з українською використовується і англійська (також німецька або французька) мова. Декларованою метою Болонського процесу виступає створення сильної конкурентоспроможної у світі європейської системи освіти. Це, у свою чергу, сприятиме приєднанню України до світової системи освіти.

Потреба в білінгвальному навчанні як засобі професійної підготовки також є вагомим чинником міжнародного співробітництва держав, одним з напрямків якого є стимулювання мобільності і «створення умов для вільного переміщення студентів з метою забезпечення доступу до освіти та викладачів з метою визнання і оцінки їх роботи в країнах Європи» [7]. Інтернаціоналізація вищої освіти безпосередньо пов'язана з розширенням доступу різних верств населення до різноманітних рівнів та ступенів освіти, індивідуалізацією вибору шляхів і методів отримання знань [1]. У документах ЮНЕСКО вказується, що за останні 25 років міграція академічно налаштованої молоді зросла в міжнародних масштабах більше, ніж на 300%. Можливості, які відкриває студентам академічна мобільність, є ефективним мотивуючим засобом до вивчення іноземних мов. Європейська практика організації білінгвальних (двомовних) освітніх програм і курсів, що забезпечують міжнародний аспект у змісті вузівської освіти, дозволяє підготувати студентів до міжнародної співпраці у різних областях діяльності людей в іншомовному світі. Двомовна підготовка здійснюється в рамках наступних програм Європейського союзу [6; 7]:

– Програма Еразмус Мундус (Erasmus Mundus), що являє собою програму співпраці та мобільності у сфері вищої освіти і дає можливість студентам і молодим вченим з усього світу отримати післядипломну освіту в університетах Європи;

– Програма Сократ (Socrates), що є однією з основних програм Європейського Союзу щодо поліпшення якості й розширення співробітництва між країнами Європейського Союзу у всіх сферах освіти;

– Програма Леонардо да Вінчі (Leonardo da Vinci), що є однією з базових програм Європейського Союзу в галузі професійного навчання та розвитку і включає в себе заходи, спрямовані на підтримку співпраці між різними університетами, організаціями та компаніями з професійного навчання;

– Програма Темпус (Tempus), що являє собою програму співробітництва в галузі вищої освіти і дає можливість взаємодії університетам, коледжам, агентствам і компаніям Швеції та інших країн Європейського Союзу. Проекти передбачають студентські обміни, розвиток нових курсів і поширення результатів раніше завершених проектів;

– Програма «Навчальний Рік у Франції, Іспанії чи Німеччині», що надає можливість вивчати французьку, іспанську або німецьку мови в цих країнах;

– Програма IAESTE – міжнародна практика для студентів вищих навчальних закладів;

– DAAD (Німецька служба академічних обмінів) – організація вищих навчальних закладів Німеччини. Станом на 2015 р DAAD об'єднує 232 німецьких вузи-учасники і 129 студентських організацій, є посередником в організації зовнішньої культурної політики, а також політики вищої освіти і науки Німеччини. DAAD має 14 зарубіжних представництв та 50 інформаційних центрів по всьому світу і видає близько 50000 стипендій на рік.

Викладачі та студенти беруть активну участь у реалізації спільних освітніх програмах і отримують унікальну можливість вивчати спеціальні дисципліни іноземною мовою в університетах-партнерах. Навчання за кордоном, вивчення культури і традицій іншої країни дозволяють їм іншими очима подивитися на власну культуру та звичаї, підвищити рівень своєї білінгвальної підготовки і стати повноправним суб'єктом сучасного суспільства.

Крім цього, вони переконливо доводять відповідність якості навчання в рідному вузі міжнародним стандартам, беручи участь в різних представницьких міжнародних конкурсах і міжнародних наукових конференціях (іноземною мовою).

Говорячи про двомовність як про основну тенденцію мовного розвитку сучасного суспільства, слід зазначити, що інформаційні процеси в сучасному світі привели до корінних соціальних змін, і поряд з інформаційною революцією, людство є свідком мовної революції, в основі якої лежать соціально-комунікативні процеси білінгвізму. Інформація долає кордони, і її отримання в доступній для розуміння формі-якій іншій точці світу є дуже важливим. Розвиток глобальних білінгвальних (мультилінгвальних) процесів сучасності пов'язано, насамперед, з цінністю переданої інформації. Зважаючи на такі сучасні інформаційні та комунікаційні технології як телебачення та Інтернет, різні засоби масової комунікації, сучасний білінгвізм стрімко поширюється по всьому світу [3].

Входження тієї чи іншої країни у світовий інформаційний простір і проникнення в сферу науки та освіти інформаційних і комунікаційних технологій помітно змінює освітнє середовище будь-якого навчального закладу. Так, розвитку білінгвізму і білінгвального освіти в сучасному суспільстві значною мірою сприяє використання якісно нового педагогічного супроводу: мультимедійні навчальні посібники, дистанційна освіта, навчання в режимі on-line та ін.

Розширення меж світового інформаційного простору в сучасному суспільстві робить обмін інформацією на білінгвальній основі найважливішим чинником функціонування єдиного міжкультурного простору. Будучи своєрідним перетином як мінімум двох мов, білінгвізм сприяє формуванню у людини нової інформаційної культури. Володіння іноземними мовами полегшує сприйняття іншої культури, надає можливість активно функціонувати в соціально-інформаційному просторі сучасного співтовариства. Білінгвізм стає ознакою культури, і необхідність усвідомлення цього явища в контексті освоєння культурних цінностей є найважливішим завданням сучасного етапу розвитку цивілізації.

Проте інтерференція (вперше цей термін виник у Празькій лінгвістичній школі, де вона визначалася як процес відхилення від норм контактуючих мов) як процес та результат процесу мовлення становить порушення носієм двомовності та багатомовності правил співвідношення контактуючих мов, які проявляються в його мові у відхиленні від норми [4].

Інтерференція – це невід'ємна складова частина процесу повільного, поступового проникнення того чи іншого іншомовного елементу в систему сприймаючої мови [4]. Зрозуміло, що це негативна ознака білінгвізму, яку необхідно усувати шляхом наполегливого вивчення та удосконалення мовних навичок.

Таким чином, необхідність вивчення комплексу проблем, пов'язаних з формуванням і функціонуванням двомовності, значно зросла в умовах нової хвилі всесвітньої інтеграції. Білінгвізм як соціальне явище набуває все більшого значення і стає важливим атрибутом інформаційного суспільства. Білінгвальна освіта стає в даний час невід'ємною частиною освіти. Знання іноземних мов дозволяє кожній людині реалізувати свій накопичений потенціал незалежно від місця і часу з використанням усіх можливих умов, способів і методів навчання. Вивчення другої мови – запорука успішної кар'єри кваліфікованого фахівця, затребуваного ринком праці, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів.

До перспективних напрямів подальшого лінгвістичного пошуку шляхів вирішення аналізованої проблеми слід віднести: з'ясування особливостей формування міжмовних перемикань у мовленні білінгва; виявлення впливу мовної картини світу на іншомовний акцент білінгва; дослідження особливостей процесів кодування смислу в інтерферованому мовленні білінгвів; встановлення специфіки сприйняття еталонного мовлення білінгвами та інтерферованого мовлення носіями мови. Виходячи із зростаючої ролі англійської мови як засобу міжкультурного спілкування, перспективним також вбачається дослідження інтерференції з урахуванням етноспецифічного та лінгвокультурологічного аспектів.

Література:

1. Бирюкова Н. А. Формирование социальной мобильности личности в высшей школе / Н. А. Бирюкова, С. Л. Яковлева. – Йошкар-Ола : Изд-во Мар. гос. ун-та, 2008. – 188 с.

1. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів: Монографія / О. Р. Валігура. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 288 с.

2. Ковалева С. С. Билингвизм как социально-коммуникативный процесс: автореф. дис. канд. социол. наук: 20.00.04 / С. С. Ковалева. – Москва, 2006. – 25 с.

3. Малишева А. В. Проблема визначення терміну «мовна інтерференція» [Електронний ресурс] / А. В. Малишева. – Режим доступу : http://intkonf.org/malisheva-av-problema-viznachennya-terminu-movna-interferentsiya/

4. Сафонова В. В. Билингвальные образовательные программы как инструмент обновления содержания языкового школьного образования [Електронний ресурс] / В.В. Сафонова. – Режим доступу : http: www. Fismozaika.ru/document/safonova.pdf.

5. Филимонова М. С. Билингвизм как тенденция языкового развития современного общества // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 1; [Електронний ресурс] / М. С. Филимонова, Д. А. Крылов. – Режим доступу : www.science-education.ru/101-5558.

6. Directory of higher education institutions in the European Community // Second edition. – The Commission of the European Communities: Task Force for Human Resources, Education, Training and Youth, by Erasmus Bureau. – Brussels, Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 2004. – 567 p.

7. Gateway to education: Socrates – European Community action programme in the field of education (2000-2006). – European Commission, Education and Culture. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2000. – 20 p.

УДК 811.111

Ю. О. Сабадаш,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ LOVE В АНГЛОМОВНИХ ВЕРСІЯХ БІБЛІЇ

У статті розглядаються особливості еволюції лінгвокультурного концепту LOVE. Англомовні версії Біблії різних епох дають можливість простежити причини, механізми, способи вербалізації досліджуваного концепту, який трансформується в умовах модифікації біблійного дискурсу та соціо-культурно-історичних змін. Лексико-семантичні варіації та субституції вербалізаторів дозволяють розкрити специфіку еволюції концепту LOVE у Біблії під впливом мовних та позамовних чинників.

Ключові слова: *еволюція, лінгвокультурний концепт, мовна одиниця, вербалізація, любов, тексти Біблії.*

EVOLUTION OF THE LINGUOCULTURAL CONCEPT LOVE IN THE ENGLISH BIBLE TEXTS

The article describes the evolutional peculiarities of the linguocultural concept LOVE which is modified in the terms of the Biblical discourse transformation. The English Bible texts of different periods allow identifying the reasons, mechanisms and ways of the concept LOVE verbalization through the aspect of linguistic factors of language development. On the basis of lexicographical sources, the author analyses the dynamics of semantic interpretation of the positive emotional concept LOVE. The focus is on the substitutions of lexical components through the linguocultural prism. Lexical and semantic substitutions permit revealing national and cultural specificity of the analyzed concept LOVE considering both linguistic and extralinguistic factors. These substitutions reflect the evolution of a human being along with the historical development of national society. The author investigates linguistic factors requiring the changes in the later versions of the Bible among which the evolution of the meaning prevails. Modernization and simplification of the textual content, «sexual revolution» in the modern society and the tendency towards the reduction of emotional expressiveness are the basic extralingiustic factors which also demand a range of substitutions in the Holy texts. The research features the considered concept LOVE in the Biblical discourse as an evolutionary product adjusted to the models of the given time periods.

Keywords: *evolution, linguocultural concept, language unit, verbalization, love, the Bible texts.*

ЭВОЛЮЦИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТА LOVE В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ВЕРСИЯХ БИБЛИИ

В данной статье рассматриваются особенности эволюции лингвокультурного концепта LOVE. Англоязычные версии Библии разных эпох дают возможность исследовать причины, механизмы и способы вербализации анализи-

© Ю. О. Сабадаш, 2015

руемого концепта, который трансформируется в условиях модификации библейского дискурса и социо-культурно-исторических изменений. Лексико-семантические вариации та субституции вербализаторов позволяют раскрыть специфику эволюции концепта LOVE в Библии с учетом лингвальных и экстралингвальных факторов.

Ключевые слова: *эволюция, лингвокультурный концепт, языковая единица, вербализация, любовь, тексты Библии.*

Надзвичайного поширення останніми десятиліттями набула антропоцентрична парадигма, у руслі якої пізнання мови відбувається крізь призму буття людини, її свідомість, культуру, релігійні цінності, крізь проекцію людських емоції та почуттів, різні соціальні і національні чинники існування людини, що безпосередньо висуває на перший план особистість носія мови [1, с. 7; 2, с. 31–37; 5; 6]. Дослідження мовного образу людини в Біблії релевантне для суспільства взагалі і лінгвістів зокрема, оскільки дозволяє детальніше розкрити релігійну картину світу. Людина, будучи однією з ключових фігур біблійної картини світу, яка створена «за образом і подобою Божою», представлена балансом матеріального і духовного вимірів.

Духовний світ людини, пов'язаний, перш за все, з емоційно-психологічним станом особистості, розкриває поведінку індивіда. Широкий спектр почуттів актуалізує *позитивні, негативні та нейтральні почуття / емоції*, що «постійно взаємодіють між собою задля повнішого розкриття зовнішнього світу з усіма його стимулами та властивостями внутрішнього світу людини» [4, с. 28].

Почуття / емоції, що віддзеркалюють навколишню дійсність людини, визначаємо як загальнокультурні феномени, оскільки незалежно від зміни історико-соціо-культурних обставин життєдіяльності особистості, світ емоцій є універсальним та культурно значимим. Проте набір засобів, що вербалізують емоційно-психологічний фон, та механізми осмислення структури ключових «емоційних знаків» не співпадають та змінюються в залежності від мови та часу. Аналіз вербалізаторів емотивних одиниць в діахронії дозволяє з'ясувати національно-культурні особливості «переосмислення» досліджуваних емоційно-психологічних феноменів взагалі та розкриває вектори еволюції позамовних та мовних факторів розвитку лінгвальної системи зокрема.

Специфіка функціонування лінгвокультурних емотивних концептів (наприклад, «злоба», «щастя», «ненависть», «радість» тощо) часто стає об'єктом уваги багатьох дослідників (Т. В. Братусь, М. В. Пименова, П. О. Селігей, І. А. Стернін, Z. Kovecses, P. Niedenthal), які традиційно аналізують їх з боку тісно пов'язаних категорій оцінності, експресивності, образності. Лінгвокультурний концепт ЛЮБОВ (LOVE), що посідає чільне місце серед емоцій і почуттів позитивного плану, також непозбавлений наукового інтересу лінгвістів (О. Ю. Балашова, Л. Є. Вильмс), проте у межах біблійного текстопростору його дослідження не є вичерпними, що саме й визначає **актуальність** нашої роботи.

Метою цієї наукової розвідки є дослідження особливостей еволюції концепту LOVE в біблійних текстах різних епох з урахуванням специфіки лінгвокультурного простору Біблії. **Об'єктом** дослідження є лінгвокультурологічна і лінгвосоціальна специфіка вербалізації концепту LOVE в англомовних текстах Біблії. **Предметом** дослідження виступають мовні засоби репрезентації концепту LOVE різних версіях Писання, субституції яких викликані еволюцією як біблійного дискурсу, так і позамовного середовища. **Матеріалом** слугували тексти англомовних версій Біблії: King James Version (далі KJV, 1611 р.), American Standard Version (ASV, 1901 р.), English Standard Version (ESV, 2001 р.), New International Version (NIV, 2011 р.).

Для розуміння сутності аналізованого концепту пропонуємо розглянути дефініції поняття LOVE, що містяться в англійських лексикографічних джерелах [12; 13; 14], де одиниця *love* «любов» позначає: (1) to be very strongly attracted to someone in an emotional and sexual way; (2) a strong feeling of caring about someone, especially a member of your family or a close friend; (3) a strong feeling of pleasure and enjoyment that something gives you тощо.

Виходячи з наведених дефініцій, визначаємо, що поняття LOVE, з одного боку, направлене на людину у вигляді прив'язаності / сексуального бажання, з іншого – на людську діяльність (процес), що є проявом закоханості. Варто додати, що аналіз даних етимологічного словника з'ясував, що початкове трактування поняття LOVE пов'язане з філософським тлумаченням, з акцентом на «любові до ближнього, любові до Бога». Пізніше поняттю LOVE (з 1950 р.) властивий аспект «сексуальності», що частково позбавляє це явище символічності [7], проте є важливим для віддзеркалення специфіки сприйняття цього феномену в сучасних варіантах Писання.

Відповідно до біблейських енциклопедичних джерел, у текстах Старого та Нового Заповітів поняття ЛЮБОВ / LOVE має декілька лінгвальних репрезентацій: у широкому сенсі з д. грец. *<u>агапе</u> «αγαπη»* позначає (1) *любов*, незалежно від її внутрішнього змісту; у вузькому сенсі *агапе* – (2) *«божественну, жертовну любов»*, без жодного егоїстичного прояву. *<u>Філіо</u> «φιλη»* з д. грец. має значення (3) *«ніжна, дружня любов»*. У Священному Письмі також зустрічаються такі поняття, як *<u>сторге</u> «στοργή»*, що вербалізує (4) *соціальну любов*, любов до сім'ї, дітей, та *<u>ерос</u> «έρως»* – (5) *стихійна, шалена, пристрасна любов або сильний потяг* [10, с. 5; 3], що необхідно враховувати при аналізі специфіки реалізації концепту LOVE.

В англомовних версіях Біблії **лінгвокультурний концепт LOVE** безпосередньо вербалізується одиницею *love*, значення якої охоплює всі 4 терміна (5 значень): любов – агапе, любов – філіо, любов – строге та любов – ерос, перші три з яких в біблійних текстах усіх періодів видань репрезентуються лексемами *love / to love, to be in love* і розкривають:

– любов до Бога: *…when we **love** God, and keep his commandments* (KJV, ASV, ESV). → *…by **loving** God and carrying out his commands* (NIV) [1 John 5: 2];

– любов Бога до людей: *…according to the **love** of the Lord toward the children of Israel…* (KJV) → *…even as the Lord **loves** the children of Israel…* (ASV, ESV) →*...as the Lord **loves** the Israelites…* (NIV) [Hosea 3: 1];

– любов до дітей: *Now Israel **loved** Joseph more than all his children…* (KJV, ASV, ESV, NIV) [Gen. 37: 3];

– братерську любов: *…having compassion one of another, **love** as brethren…* (KJV) → *… compassionate, **loving** as brethren…* (ASV) → *…sympathy, brotherly **love**…* (ESV) → *…be sympathetic, **love** one another…* (NIV) [1 Peter 3: 8];

– кохання до жінки: *Husbands, **love** your wives, even as Christ also loved the church…* (KJV, ASV, ESV, NIV) [Ephes. 5:25];

– кохання до чоловіка: *… to **love** their husbands…* (KJV, ASV, ESV, NIV) [Titus 2: 4];

– дружню любов: *A friend **loveth** at all times, and a brother is born for adversity* (KJV, ASV). → *A friend **loves** at all times, and a brother is born for a time of adversity* (ESV, NIV) [Prov. 17: 17];

– любов до іншої близької людини: ***Love** your neighbor…* (KJV, ASV, ESV, NIV) [Matth. 5: 43]; ***Love** your enemies…* (KJV, ASV, ESV, NIV) [Luke 6: 27];

– любов до чогось: ***Love** not <u>sleep</u>, lest thou come to poverty* (KJV, ASV, ESV). → *Do not **love** <u>sleep</u> or you will grow poor* (NIV) [Prov. 20: 13]; *...he that **loveth** <u>wine</u> and oil shall not be rich* (KJV, ASV, ESV). → *...whoever **loves** <u>wine</u> and olive oil will*

never be rich (NIV). [Prov. 21: 17]; *...A man who* ***loves*** *wisdom brings joy to his father* (KJV, ASV, ESV). [Prov. 29: 3]; *But people* ***loved*** *darkness instead of light…* (KJV, ASV, ESV). [John 3: 19] тощо.

Очевидно, концепт LOVE – це один із базових концептів у свідомості кожного індивіда англомовного соціуму, тому лексична одиниця, що його репрезентує, а саме одиниця *love,* не зазнала семантичних або стилістичних змін, проте на граматичному рівні відбулося трансформування закінчень дієслів у 3 особі однині *lov**eth*** → *lov**es***, що пов'язано з системою становлення особистих закінчень дієслова в середньоанглійському періоді, коли у XIV та XV ст. форма із закінченням *-es* стала поширюватися в центральних і південних діалектах англійської мови, поступово витісняючи форму на *-eth*. Варто додати, що в версії 1901р. архаїчна форма дієслова на *-eth* залишається незмінною, з метою збереження архаїчного біблійного стилю.

Любов або *epoc* представляє стосунки між жінкою та чоловіком, маніфестуючи їхнє інтимне життя. Лексеми, що репрезентують аспект плотської любові, у канонічних версіях представлені словосполученнями: *to know (a woman)* (KJV, ASV, ESV), *to go into (a woman)* (KJV, ASV, ESV), *to lie with (a woman / a man)* (KJV, ASV, ESV, NIV), *to solace with loves* (KJV, ASV), де автори традиційних версій звертались до метафоричного іносказання близькості. У пізніших варіантах спостерігаємо субституції словосполученнями, пряме значення яких відверто репрезентує інтимні стосунки: *to sleep with (a woman / a man)* (ESV, NIV), *to make love to (a woman)* (NIV), *to have sexual relations with (a woman / a man)* (ESV, NIV), *to have sex with (a woman / a man)* (NIV), *to enjoy with love* (NIV). Висока рекурентність мовних знаків *sexual* (87 разів) і *sex* (2 раза) у сучасних виданнях, маніфестуючи «культ сексу», демонструє відкритий, незавуальований коментар інтимного життя на сторінках Біблії, що вказує на екстралінгвальні чинники демократизації суспільства та сексуальної революції 60-70-х років XX ст., які особливим чином впливають на розвиток мови, і біблійного дискурсу зокрема, як «дзеркала» суспільного життя.

The woman also with whom man ***shall lie with****…* (KJV, ASV) → *If a man* ***lies with*** *a woman…* (ESV) → *When a man* ***has sexual relations with*** *a woman…* (NIV) [Levit. 15: 18].

Значна кількість застарілої лексики та конструкцій в раніших версіях (KJV, ASV) створює глибинний, навіть символічний, сенс біблійної мови та мовлення, наприклад: *to know a wfe* «пізнати жінку» [Gen 4: 1], *to go in unto her* «увійти до неї» [Gen. 29: 21], *to lie with a woman* «лежати з жінкою» [Levit. 15: 18], у такий спосіб відбувається «історична стилізація» біблійного текстопростору та зберігається епохальний дух. Зміна історико-соціо-культурних обставин, пов'язаних з радикальними змінами в соціальному житті суспільства і збереженням стандартних, традиційних моделей поведінки, пояснює залучення сучасними авторами конструкції *to make love* з метою представити «сексуальні стосунки». Ця субституція (на відміну від попередньо розглянутого виразу *to have sexual relationships*) підтримує патетичний стиль висловлювання, що став нормою ще у часи епохи Відродження (XVI ст.): *And Adam* ***knew*** *Eve his wife…* (KJV, ASV) → *…And the man* ***knew*** *Eve his wife…* (ESV) → *…Adam* ***made love*** *to his wife Eve…* (NIV) [Gen. 4: 1]; *…**I may go in unto** her* (KJV, ASV, ESV). → *…I want* ***to make love*** *to her* (NIV) [Gen. 29: 21].

Номінативи – «об'єкти любові», репрезентовані такими одиницями мови, як *lover, love, wellbeloved, beloved, dearly loved, dear*, не зазнали функціональних ротацій і формують стале ядро. В окремих ситуаціях в сучасних версіях вони можуть передаватися за допомогою дескриптивних конструкцій: *…I will sing for* ***the one I love****…*(NIV) [Isaiah 5: 1]; *…The Pharisees,* ***who loved money****…* (NIV) [Luke 16: 14], що додає конкретики.

Для надання найповнішої характеристики людині з точку зору її емоційно-психологічного стану, слід зазначити загальний ряд одиниць предикативного та атрибутивного плану, що вербалізують лінгвокультурний концепт LOVE. Різноманітність дієслівних виразів представлена наступними одиницями: *to be in love* (NIV), *to give someone love* (ESV, NIV), *to seek love* (KJV, ASV, ESV), *to show love* (ESV), *loved can be turned against someone* (KJV, ASV, ESV, NIV), *love can be shed abroad in the hearts* (KJV, ASV), що здебільшого залишаються незмінними, проте деякі були замінені авторами пізніших версій сучаснішими:*…because* ***the love*** *of God* ***is shed abroad in our hearts****…* (KJV, ASV) → *…because God's* ***love has been poured into our hearts****…* (ESV, NIV) [Rom. 5: 5];

…But God ***commendeth his love*** *toward us…* (KJV, ASV) → *…but God* ***shows his love*** *for us…* (ESV) → *…But God* ***demonstrates his own love*** *for us in this…* (NIV) [Rom. 5: 8], де відбувається субституція денотативного значення в бік звуження поняття.

Концепт LOVE у Біблії має різни відтінки емоційного вираження, що передаються за допомогою:

• атрибутивів та загальних назв: *…for I am* ***sick*** *of love…* (KJV, ASV, ESV). → *…for I am* ***faint*** *with love…* (NIV). [Song of Solom. 2: 5]; *Let love be* ***without dissimulation*** (KJV). → *Let love be* ***without hypocrisy*** (ASV). → *Let love be* ***genuine*** (ESV). → *Love must be* ***sincere*** (NIV). [Rom. 12: 9]; *…for love is* ***strong as death****…* (KJV, ASV, ESV, NIV) [Song of Solom. 8: 6];

• предикатів антонімічного характеру: *…**I was hated**…* (KJV, ASV, ESV) → *…**I am not loved**…* (NIV) [Gen. 29: 33], що пом'якшують стиль висловлювання завдяки зниженню ступеня інтенсивності емоції при переході від негативного до позитивного плану вираження.

У межах концепту LOVE зустрічаються приклади персоніфікації таких мовних одиниць як *soul* та *heart*, що в силу своєї символічності, підкреслюючи духовний початок людини, акцентують увагу читачів на щирості пережитих емоцій, що йдуть з самого центра – серця та душі. Мовні одиниці *soul* / *heart* є взаємозамінними або субституються у сучасних версіях тексту особистими займенниками. Наприклад, *…whom my* ***soul*** *loveth…*(KJV, ASV, ESV) → *…for the one my* ***heart*** *loves…* (NIV) [Song of Solom. 3: 1] тощо.

Слід додати, що будучи прибічниками руху Реформації, автори версії короля Якова, яка на 85% складалася з Біблії Тіндала [8, с. 14], в окремих випадках, підтримували його ідеї (наприклад: субституції *charity* → *love*) [9, с. 8]. У його роботі залучалися мовні одиниці на позначення ключових біблійних понять та термінів (одиниця *love* не була винятком), значення яких, на думку католиків, взагалі не відповідали канонам біблійного мовлення. Таким чином, В. Тіндал запровадив нову субституцію на позначення *charity* «милосердя» одиницю *love* «любов». На його думку, одиниця *ἀγάπη* з грец. інтерпретується не як *charity «милосердя»*, а як *love «любов»*, що він пояснює відсутністю дієслівної форми у одиниці «милосердя», що ускладнює висловлювання, оскільки неможливо сказати «милосердствувати» Бога і ближнього [11]. Наприклад, *…he will* ***love*** *thee, and bless thee…* (KJV, ASV) → *… He will* ***love*** *you and bless you…*(ESV, NIV) [Deuter. 7: 13].

У деяких випадках ротація *charity* → *love* у версії короля Якова не призвичаїлась, але традиційне заміщення простежується в пізніших варіантах: *…**Charity** suffereth long, and is kind…* (KJV) → *…**Love** suffereth long, and is kind…* (ASV) → *… **Love** is patient and kind…* (ESV) → *…**Love** is patient, **love** is kind* (NIV). [1 Corinth. 13: 4].

Дослідження англомовних версій Біблії різних часів дозволило визначити вектори еволюції лінгвокультурного концепту LOVE, вербалізатори якого модифікуються та адаптуються до історико-соціо-культурних вимог. Концепт LOVE реалізує універсальне поняття з точки зору сукупності загальних ознак, що його наповнюють, проте мовні інтерпретації змінюються в залежності від часу видання відповідного варіанта Святого Письма, що підтверджує діахронічний аналіз

вербалізаторів концепту. Наукова розвідка з'ясувала, що культурно значимий концепт LOVE, будучи загальнолюдською універсалією, віддзеркалює особливості еволюції англомовної свідомості, що розкриваються у власних образних, емоціональних та оціночних характеристиках. Разом з «переосмисленням» семантичної інтерпретації вербалізаторів концепту LOVE дослідження виявило тенденцію до конкретизації емоційної інформації завдяки зниженню експресивності аналізованого концепту, також відчувається напрямок домінування раціональної складової концепту LOVE. У зв'язку із зміною культурного фону нації спостерігається незавуальване представлення «сексуальної сторони» у стосунках між чоловіком і жінкою, проте традиційною є тенденція асоціацій любові з «душею» та «серцем» та відчувається класична взаємозалежність бінарних понять «любов» та «ненависть» у свідомості англомовної соціокультурної спільноти.

Наукова розвідка не є вичерпною і відкриває перспективи подальшого дослідження еволюції лінгвокультурних концептів у межах релігійної картини світу під впливом лінгвальних та екстралінгвальних чинників.

Література:

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
2. Римашевський Ю. Соціолінгвістика і лінгвокультурологія: спільне і відмінне у підходах до вивчення взаємодії мови та культури / Ю. Римашевський // Мова і суспільство. – 2010. – Вип. 1. – С. 31–37.
3. Ринекер Ф. Библейская энциклопедия Брокгауза [Электронный ресурс] / Фритц Ринекер, Герхард Майер; Пер. с нем. В. М. Ивановой, А. А. Карельского, Д. В. Щедровицкого. Кременчуг, Християтска зоря, 1999. – 1226 с. – Режим доступа: http://logosenc.org/brokgauz.
4. Шиліна Н. Є. Основи психології: Навчально-методичний посібник для студентів усіх спеціальностей / Н. Є. Шиліна. – Одеса : ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2007. – С. 128.
5. Duranti A. Linguistic Anthropology (Cambridge Textbooks in Linguistics) / A. Duranti. – UK. : Cambridge University Press, – 1997. – 422 p.
6. Enfield N. J. The Cambridge Handbook of Linguistic Anthropology / N. J. Enfield, P. Kockelman, J. Sidnell. – UK. : Cambridge University Press, 1014. – 763 p.
7. Harper D. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс] / D. Harper. – Режим доступу : http://www.etymonline.com.
8. Mansbridge R. The Percentage of Words in the Geneva and King James Versions taken from Tyndale's translation / R. Mansbridge // Tyndale Society Journal. – № 3. – 1995. – P. 10–14.
9. Norton D. The King James Bible: A Short History from Tyndale to Today / Norton David. – UK. : Cambridge University Press, – 2011. – 232 p.
10. Strong J. The New Strong's Expanded Exhaustive Concordance of the Bible / James Strong. – USA. : Publisher: Thomas Nelson, – 2010. – 1968 p.
11. Tyndale W. An Answer into Sir Thomas More's Dialogue [Електронний ресурс] / Ed. by J. Foxe. – London: Printed by J. Daye, 1573. – P. 247–39. – Режим доступу : http://archive.org/stream/tyndalesanswer00tynduoft/ tyndalesanswer00tynduoft_djvu.txt.
12. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.merriam-webster.com.
13. Longman Dictionary of Contemporary English. 3rd ed. – Harlow: Longman, 1995. – 166 p.
14. Webster's Third New International Dictionary of the English Language, unabridged / Ed. in chief Ph.B.Gove. – Springfield: Merriam–Webster, Inc. Publishers, 1981. – 2662 p.
15. The King James Version Bible (KJV) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.biblegateway.com/versions/King-James-Version-KJV-Bible.
16. The American Standard Version (ASV) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.biblegateway.com/versions/American-Standard-Version-ASV-Bible/#booklist.
17. The English Standard Version (ESV) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.biblegateway.com/versions/English-Standard-Version-ESV-Bible/#booklist.
18. New International Version (NIV) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.biblegateway.com/versions/New-International-Version-NIV-Bible/#booklist.

УДК 821.133.1 – 3 Юрсенар. 09

Г. С. Сатановська,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

КОНЦЕПЦІЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ МЕЖОВОЇ СИТУАЦІЇ В ХРОНОТОПНІЙ МОДЕЛІ РОМАНУ МАРҐЕРІТ ЮРСЕНАР «ФІЛОСОФСЬКИЙ КАМІНЬ»

Статтю присвячено аналізу концепції екзистенціальної межової ситуації в хронотопній структурі роману М. Юрсенар «Філософський камінь». У часопросторі роману було виявлено образи закритого простору (образи кімнати, тюремної камери, притулку) як ворожі до протагоніста-мандрівника, а також просторові образи з аспектом межовості, переходу – вікна, дзеркала, темної води. Ці образи є художньою реалізацією межових ситуацій життєвого шляху протагоніста Зенона.

Ключові слова: *М. Юрсенар, «Філософський камінь», межова ситуація, хронотопна структура, просторовий образ, шлях, перехід.*

CONCEPTION OF EXISTENTIAL LIMIT SITUATION IN CHRONOTOPE MODEL OF «THE ABYSS» BY MARGUERITE YOURCENAR

This article is dedicated to the analysis of the conception of existential limit situation in the chronotope structure of the «The Abyss» by M. Yourcenar, which is considered to be one of the masterpieces of philosophical and intellectual prose of the XX century. This historical novel is dedicated to the theme of the search of self-identity that is incarnated in the spatial image of the journey in European scenery of XVI century. The loneliness of the protagonist-traveller Zeno and his opposition to the environment are one of the dominant motives of the novel. The decisions made by the character at a young age demonstrate his discontent with the church clerk's way of life that was prepared for him in the future. On the poetological level this aspect is realised in constant changes of the protagonist's space and the dichotomy of the closed / open space. In the spatial model of the novel images of the closed space (images of the room, prison cell, harbour) as those that are estrange for the protagonist-traveller Zeno were found. Spatial images with the aspect of limit, transition – those of the window, mirror, dark water that are the artistic implementation of the limit situations on Zeno's path of life were discovered as well.

Key words: *M. Yourcenar, «The Abyss», limit situation, chronotope structure, spatial image, journey, transition.*

© Г. С. Сатановська, 2015

КОНЦЕПЦИЯ ЕКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЙ ПОГРАНИЧНОЙ СИТУАЦИИ В ХРОНОТОПНОЙ МОДЕЛИ РОМАНА МАРГЕРИТ ЮРСЕНАР «ФИЛОСОФСКИЙ КАМЕНЬ»

Статья посвящается анализу концепции екзистенциальной пограничной ситуации в хронотопной структуре романа М. Юрсенар «Философский камень». В пространственно-временном континууме романа были выявлены образы закрытого пространства (образи комнаты, тюремной камеры, убежища) как чуждые протагонисту-путешественнику, а также пространственные образы с аспектом пограничности, перехода – окна, зеркала, темной воды. Эти образы являются художественной реализацией пограничных ситуаций жизненного пути протагониста Зенона.

Ключевые слова: *М. Юрсенар, «Философский камень», пограничная ситуация, хронотопная структура, пространственный образ, путь, переход.*

Роман «Філософський камінь» (1968) належить перу М. Юрсенар (1903–1987), представниці французької філософсько-інтелектуальної прози середини XX століття. Хронотопно цей твір охоплює європейський простір XVI століття, яким мандрує в пошуках своєї ідентичності головний герой – лікар та алхімік Зенон. Жанрова оболонка історичного роману постає в М. Юрсенар як форма роману шляху, де центральне місце відводиться екзистенціальному пошуку протагоніста.

Роман «Філософський камінь» уже був предметом літературознавчої рефлексії. Французькі дослідники М. Ґосляр [17] та М. Ґалі [18] акцентували увагу на філософсько-гуманістичній проблематиці роману. Російські юрсенарознавці (Ю. Давидов [3], С. Завадовська [6], С. Жиронкіна [7]) зверталися до питань самопізнання та відповідальності особистості у найвидатніших творах письменниці, а Н. Соболєва [11] вивчала жанрові особливості романів М. Юрсенар, зокрема, деякі їх темпоральні характеристики. В українському літературознавстві дотепер не існувало наукових розвідок, спрямованих на вивчення хронотопного аспекту романів письменниці. У статтях Дроздовського Д. [4] та Рущак О. [9] вивчаються символічні та стилістичні особливості творів авторки. На нашу думку, варто виокремити екзистенціальний аспект філософської складової творчості М. Юрсенар, оскільки письменниця вочевидь відчуває вплив екзистенціальної філософії і літератури на формування концепції власних творів. Метою пропонованої статті є вивчення засобів втілення екзистенціальної проблематики (зокрема, концепції межової ситуації) в хронотопній моделі роману «Філософський камінь».

На думку Ж.-П. Сартра [10], визначальною якістю екзистенціальної особистості є свобода, тому особистість може протистояти зовнішнім обставинам лише через вільний вибір, за результати якого відповідає сама – тому свобода також є важким тягарем. За К. Ясперсом [16], у взаємодії з навколишнім світом екзистенціальний індивід неодмінно опиняється в межовій ситуації – ситуації усвідомлення конфлікту зі світом та свого невдоволення, що й приводить до самоаналізу, пізнання й вибору власних життєвих цінностей; людина отримує можливість стати творцем власної долі. Дуже часто йдеться про ситуації на межі життя і смерті, в просторі яких відбувається прозріння екзистенції, яка звільняє людину від тенет буденності й надає свободу вибору. Перебуваючи в межовій ситуації, людина усвідомлює кінцевість свого життя, і це дає можливість пізнати трансцендентність як шлях до екзистенції.

Ю. Лотман відзначає, що мова просторових відносин є одним із головних засобів осмислення дійсності. У дослідженні «Семіотика простору» [8] він, зокрема, стверджує, що межі просторів та підпросторів у художньому тексті можуть отримувати свою реалізацію в таких просторових образах як *дім, вікно, ворота.* Саме тому, що в структуру будь-якої моделі культури входить неможливість проникнення через межу, найбільш типовою побудовою сюжету стає рух через межу простору. Схема сюжету виникає як боротьба з конструкцією світу. Треба розрізнювати сюжетну колізію (проникнення через межу простору) та несюжетну: прагнення внутрішнього простору захистити себе, закріпивши межу, та зовнішнього – зруйнувати внутрішнє, поламавши межу» [8, с. 398]. Теорію розмежування художнього простору детально вивчає В. Топоров [12], який у статті «Простір і текст» вирізняє межу як базовий елемент, що первісно структурує простір, оскільки останній є не тільки результатом відділення від хаосу, тобто розділення, але також процесом розгортання назовні по відношенню до певного центру.

Як уже зазначала О. Вайнштейн [2], протагоніст роману «Філософський камінь» Зенон, як і герої інших творів М. Юрсенар, впродовж свого життя робить непрості вибори й тим самим намагається розширити межі наданої йому свободи. З дитячого віку герой має звичку втікати з дому та заводити друзів з інших соціальних кіл, або тих, яких не схвалюють його родичі. Досягнувши дорослості, Зенон відмовляється від кар'єри церковника, на яку його орієнтувала сім'я, і приймає рішення присвятити життя мандрам, алхімії і лікарству. Оточення протагоніста вже від початку вороже ставиться до нього, адже він є позашлюбною дитиною: батько Зенона зник ще до його народження. Мати переносить образу на сина і не приділяє йому уваги. Отже, самотність протагоніста і його протистояння з навколишнім світом є одним із провідних мотивів роману, а низка рішень, які він приймає вже замолоду, демонструють його невдоволення заготованою для нього спокійною течією життя церковника. На поетологічному рівні цей аспект реалізується у постійній зміні простору героя і дихотомії закритий / відкритий простір. При цьому саме відкритий простір сприймається протагоністом як «свій», а закритий постає як ворожий. Плин часу має тенденцію вповільнюватись під час перебування Зенона на природі (відкритий простір) і прискорюватись, коли він опиняється у великих містах, королівських дворах і т. н.

У результаті прийнятих рішень протагоніст на своєму життєвому шляху опиняється в декількох ситуаціях, у межах яких переживає кризу особистості і робить життєво важливий вибір. Акцентуємо, що всі ці межові ситуації невід'ємно пов'язані з екзистенційними аспектами життя і смерті героя або його оточення.

Отже, перша межова ситуація в житті Зенона описується ним самим кузенові Анрі-Максимільєну під час зустрічі в Інсбруці – протагоніст розповідає про смерть свого улюбленого слуги від чуми, що охопила того часу Європу. Відтворений Зеноном простір спогадів є простором кімнати при заїжджому дворі, який був завжди настільки наповнений звуками ріки Рейн, що текла десь поруч, що зазвичай було неможливо почути щось інше. Слуга мав звичку щовечора зустрічати Зенона з ліхтарем в руці, грати на віолі, коли той був утомлений – звуки інструменту були для нього водночас ліками й святом. Відмітимо символічну роль образу слуги як джерела світла в присмерку, а також приємних звуків музики на тлі гулу великої ріки. О. Фрейденберг [13, с. 44] відмічає, що на міфопоетичному рівні світло має значення життя, неба, сакрального начала, натомість темрява символізує смерть, спуск до пекла, саме пекло.

Одного вечора слуга не зустрів Зенона, який знайшов його вже помираючим. Зенон детально описує тілесні страждання нещасного, замислюючись при цьому над сенсом власного життя й лікарства: «Ce n'était certes pas la première fois que mes juleps s'avéraient inutiles, mais chaque mort n'avait guère été jusque là qu'un pion perdu dans ma partie de médecin... Il faut chérir quelqu'un pour s'apercevoir qu'il est scandaleux que la créature meure... Mon courage me faillit... Mon métier me parut vain...» [19, с. 113]. «Звісно, мої мікстури не першого разу виявились даремними, але кожна смерть до того моменту була лише програним пішаком у моїй партії лікаря… Щоб усвідомити всю обурливість чиєїсь смерті, потрібно когось люби-

ти… Моя сміливість зрадила мене… Моє ремесло здалось мені даремним…». Зенон акцентує, що смерть слуги здійснила в ньому настільки похмурий переворот, що в ту мить він відчув нестерпну втому від своєї справи «<…> de rapetasseur de corps...» [19, с.114] («<…> майстра людського тіла…»). Зазначимо, що згідно з О. Фрейденберг [14] на міфопоетичному рівні образ слуги символізує двійника протагоніста, його своєрідне відображення, при цьому дуже часто слуга є «метафорою смерті» [14, с. 212] героя. Таким чином, можна припустити, що сцена смерті слуги є метафорою смерті самого Зенона – а саме, перевороту в його свідомості. Протагоніст дав собі зарок більше ніколи не займатись лікарством, але через півроку цікавість до цієї справи виникла в ньому знову. Таким чином, пройшовши межову ситуацію вибору подальшого життєвого шляху на тлі смерті улюбленого слуги, протагоніст не змінює напряму своїх пошуків і не зраджує своїм талантам і вмінням.

Одним із маркерів перехідних меж у хронотопній моделі роману «Філософський камінь» є часопросторовий образ вікна, який домінує в розділі «Останні скитання Зенона». Тут сама назва реалізує змістовий код закінчення періоду поневірянь героя і вже наміченого початку перехідної стадії його життя. Отже, жага нових вражень і знань приводить Зенона до двору шведського короля, де він зупиняється як особистий лікар правителя в замку Вадстена. Проводячи тут довгі зимові вечори, Зенон, обпершись ліктями об високе вікно, між холодним небом і померзлими рівнинами озера, займається вирахуванням позицій зірок.

Необхідно підкреслити, що екзистенційна межова ситуація Зенона, який вже пройшов довгий шлях дорогами різних країн і замислюється над поверненням до рідного краю, реалізується в просторовому розмежуванні по горизонталі (замок – природа) і по вертикалі (небо – озеро), при цьому тут відкритий простір постає холодним, померзлим, тобто недобрим до людини в міфопоетичному аспекті.

Окрім образу вікна, схожим за метафоричним семантичним кодом межової ситуації є образ дзеркала: знову, як і в попередньому прикладі, думки Зенона спрямованні на повернення з Парижу до Брюґґе й знаходження там сховища від церковних переслідувань. Герой випадково бачить себе у флорентійському дзеркалі – декілька відображень підштовхують його до думки, що він є втікачем, закритим у своєму маленькому світові вигнанців-філософів. На міфопоетичному рівні образ дзеркала символізує перехід до іншого простору, а також, до небуття – в цьому образи дзеркала і води є схожими. Отже, образ дзеркала демонструє розчарування Зенона в ідеї абсолютної свободи людини в її найкращому проявленні; герой втрачає цікавість до мандрувань, оскільки вже сумнівається в досягненні своєї мети.

Наступною межовою ситуацією, через яку доводиться пройти протагоністу, є ситуація його вимушеного тривалого перебування в Брюґґе й пов'язаного з цим сумніву щодо правильності відмови від мандрувань. У закритому просторі великого міста свідомість героя втрачає розуміння часових меж – Зенон не відчуває різниці між вчорашнім і сьогоднішнім днем; іноді йому здається, що він тільки вчора приїхав до Брюґґе, а іноді – що він там прожив усе своє життя. Зенон відчуває себе в'язнем цього міста й притулку, де він мешкає: «Sa vie sédentaire l'accablait comme une sentence d'incarcération qu'il eût par prudence prononcée sur soi-même...» [19, с. 155]. «Осіле життя пригнічувало його, неначе вирок ув'язнення, який він з необачності виніс сам собі…». Герой розуміє, що вирішивши осісти в Брюґґе й вести спокійне життя, він помилився, адже жадоба знань, вражень і діяльності так і не покинула його, вона тільки сховалася на деякий час: «Cette existence immobile bouillonnait sur place; le sentiment d'une activité presque terrible grondait comme une rivière souterraine» [19, с. 155]. «Це нерухоме життя булькотіло, залишаючись на одному місці; відчуття якоїсь майже надзвичайної діяльності вирувало в ньому, як підземна ріка».

Пик межової ситуації міститься в розділі з хронотопною назвою «Безодня» – герой переходить у трансцендентний стан марень і спогадів, в якому простір його кімнати починає ірреально змінюватись: «Une forêt remplissait la chambre... Les murs de brique se résolvaient en boue qu'ils redeviendraient un jour» [19, с. 172–173]. «Кімната почала заростати лісом… Цегляні стіни перетворювались на той бруд, яким вони будуть колись». Видіння, в які він все глибше поринає, зміщують межі не лише часу, а також і простору, – Зенон бачить людей і ситуації, які вже відбувалися десь і колись, або матимуть місце в майбутньому; усе довкілля починає здаватися йому цією примарою, в якій субстанція обертається на пустоту, а час і вічність зливаються воєдино «<…> comme une eau noire qui coule dans une immuable nappe d'eau noire» [19, с. 157]. «<…> як чорна вода, яка стікає до нерухомого дзеркала чорної води». Відмітимо міфопоетичний аспект хронотопних характеристик цього періоду життя героя – час набуває циклічного характеру, що, згідно з М. Еліаде, є невід'ємною рисою сакрального часу [5], при цьому простір, зливаючись із часом, наповнюється ідентичними об'єктами і людьми. Образ дзеркала чорної води у міфопоетичній картині світу традиційно символізує небуття, перехід до потойбічного світу, забуття. Як зазначає М. Еліаде у роботі «Трактати з історії релігії» (1949), вода на космологічному і антропологічному рівнях може мати значення як зародження життя, так і його завершення: «<…> занурення у воду означає не кінцеву, «останню» гибель, а лише тимчасове повернення до сфери неясного і неоформленого, вслід за яким починається нове творіння, нове життя, або нова людина…» [15, с. 382]. Г. Башляр у дослідженні «Вода і мрії» говорить про воду як про «субстанціальне небуття» [1, с. 134], виокремлюючи архетип «мовчазної, темної, сплячої і бездонної води» як маркер переходу до небуття.

Простір марень Зенона заповняється звуками (неприємні звуки криків тварин, яких убивають) і запахами (поту, крові, молока, насильницької смерті). Завдяки цим медитативним видінням протагоніст намагається осмислити все своє життя і вирішити, куди життєвий шлях поведе його далі: «<…> ce voyageur au bout d'une étape de plus de cinquante ans s'obligeait pour la première fois de sa vie à retracer en esprit les chemins parcourus, distinguant le fortuit du délibéré ou du nécessaire, s'efforcant de faire le tri entre le peu qui semblait venir de soi et ce qui appartenait à l'indivis de sa condition d'homme» [19, с. 164]. «<…> Цей мандрівник наприкінці етапу в більше ніж п'ятдесят років вперше в житті примушував себе відтворити в пам'яті пройдені шляхи, розрізняючи випадкове від навмисного або необхідного, намагаючись провести межу між тим малим, що було притаманне його особистості, і тим, чому він був зобов'язаний належністю до роду людського». Ці рефлексії розширяють свідомість героя, яка акцентована просторовими характеристиками: «Depuis plus d'un demi-siècle il se servait de son esprit comme d'un coin pour élargir de son mieux les interstices du mur qui de toute part nous confine» [19, с. 172]. «Протягом більше півстоліття він користувався своїм розумом як закутком для максимального *розширення щілин у стіні, яка нас обмежує зі всіх сторін*». Зауважимо, що трансцендентний стан і пов'язана з ним екзистенційна межова ситуація корелюють з положеннями К. Ясперса [16] про нерозривний зв'язок вільної особистості, екзистенції і трансценденції: тільки вільна особистість, опинившись в межовій ситуації, може перейти до трансцендентного у своєму стремлінні до прозріння екзистенції.

Нарешті, останньою межовою ситуацією для протагоніста стають його арешт і ув'язнення за вигаданим обвинуваченням в участі в анабаптистських оргіях. Перебування в закритому тісному просторі камери є ворожим для волелюбної натури героя, що знову провокує його занурення в спогади й рефлексії: «<…> la spirale des voyages l'avait ramené à Bruges...

Bruges s'était restreinte à l'aire d'une prison et... la courbe s'achevait enfin sur cet étroit rectangle» [19, с. 318]. «<…> спіраль мандрів привела його до Брюґґе… Брюґґе звузився до тюрми і… крива закінчувалась нарешті в цьому прямокутнику камери». Цікавим аспектом є просторова складова уявлень героя про своє минуле і теперішнє – в рамках міфологеми життєвого шляху час характеризується спіральним рухом по простору, який у свою чергу теж змінюється. У момент, коли стає відомо, що Зенону винесуть смертний вирок, герой робить важкий вибір і приймає рішення покінчити життя самогубством, що становить кульмінацію його екзистенціальної межової ситуації, адже це його остання протидія навколишньому світові. Зенона охоплює відчуття звільнення, підйому: «Jamais il ne s'était senti de corps et d'âme plus alerte: l'économie et la rapidité de ses gestes étaient celles de ses grands moments de chirurgien» [19, с. 319]. «Ніколи він не відчував такого душевного і тілесного підйому: точність і швидкість його рухів були подібні тим, що приходили до нього в його найвдаліших хірургічних діяннях». Протагоніст вважає реалізацію цього рішення кроком до свого абсолютного звільнення як в духовному, так і в тілесному аспектах: «<…> le liquide s'élança… anxieux... d'échapper aux labyrinthes obscurs où il circule enfermé» [19, с. 319]. «<…> рідина бризнула, нестерпно прагнучи вирватися з темних лабіринтів, якими вона *замкнено* циркулює». Тут ми бачимо міфопоетичний символізм засобу самогубства героя – розтину вен, який втілює звільнення його крові, тобто його сутності. Відмітимо також, що кровопускання в міфопоетичній свідомості часто означає перехід до спілкування з вищими істотами, вознесіння тощо.

Момент уходу Зенона з життя збігається із шумом відкриття замка дверей його камери – перехід із закритого простору камери до іншого екзистенційного простору здійснюється.

Таким чином, проаналізувавши хронотопну структуру роману «Філософський камінь», доходимо висновку, що проблематика екзистенціальної межової ситуації реалізується в романі в концепції життєвого шляху протагоніста Зенона, втілюючись на поетологічному рівні в образах закритого простору (образи кімнати, тюремної камери, притулку) як ворожого до протагоніста-мандрівника, а також просторових образах з аспектом межовості, переходу – вікна, дзеркала, темної води. Простір життєвого шляху свого героя М. Юрсенар моделює як спіраль, спрямовану вперед і вгору. Витки цієї уявної спіралі образно втілюють семантику, яка, з одного боку, пов'язана з міфопоетичним циклічним уявленням про часопростір, а з другого – з поступовим рухом героя шляхом самопізнання, набуття самості, прозріння власної екзистенції.

Література:

1. Башляр Г. Вода и грезы: Опыт о воображении материи / Г. Башляр. / Пер. с франц. – М. : Изд-во гуманитарной литературы, 1999. – 268 с.
2. Вайнштейн О. Маргерит Юрсенар / О. Вайнштейн // Французская литература 1945–1990. – М. : Наследие, 1995. – С. 622–642.
3. Давыдов Ю. Н. Послевоенные романы Маргерит Юрсенар / Ю. Н. Давыдов // М. Юрсенар. Избранное. – М : Радуга, 1984. – С. 5–26.
4. Дроздовський Д. Поетика сигнатур і символіка алхемічного експерименту у творчості Маргеріт Юрсенар // Д. Дроздовський. Кур'єр Кривбасу. – № 271 – 272 – 273. – 2012. – С. 72–78.
5. Еліаде М. Священне і мирське ; Міфи, сновидіння і містерії ; Мефістофель і Андрогін ; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / М. Еліаде [пер. Г. Кьоран, В. Сахно]. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 592 с
6. Жиронкина С. Д. Проблема самопознания и формирования личности в произведениях М. Юрсенар: «Алексис», «Воспоминания Адриана», «Философский камень» : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература зарубежных стран» / С. Д. Жиронкина. – Воронеж, 2006. – 26 с.
7. Завадовская С. Ю. Глядя на мир открытыми глазами / С. Ю. Завадовская // Юрсенар М. Северные архивы. – М. : Прогресс-Литера, 1992. – С. 5–31.
8. Лотман Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста// Избранные статьи: в 3 т. / Ю. М. Лотман. – Таллинн: Александра, 1992.
9. Рущак О. «Стилістичні функції запозичень у поетиці роману Маргеріт Юрсенар «Філософський камінь» // Наукові записки факультету романо-германської філології. Випуск IV. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2008. – С. 49–153.
10. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто /Ж.-П. Сартр/ Пер. с франц. – М. : Республика, 2004. – 639 с.
11. Соболева Н. В. Специфика жанра романа в творчестве Маргерит Юрсенар («Мемуары Адриана», «Философский камень») : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература зарубежных стран» / Н. В. Соболева – Москва, 2012. – 21 с.
12. Топоров В. Н. Пространство и текст // Текст: семантика и структура. – М. : Наука, 1983. – С. 227–284.
13. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности / О. М. Фрейденберг – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. – 800 с.
14. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра / О. М. Фрейденберг – М. : Лабиринт, 1997. – 445 с.
15. Элиаде М. Трактаты по истории религии: в 2 Т. / М. Элиаде. – СПб: Алетейя, 2000. – Т. 1. – 392 с.
16. Ясперс К. Философия / К. Ясперс. – М. : Канон +, 2012. – Т.1. – 384 с.
17. Goslar M. Yourcenar : Biographie / M. Goslar. – Bruxelles : Racine, 1998. – 404 p.
18. Yourcenar M. Les yeux ouverts. Entretiens avec Matthiew Galey / Yourcenar M. – P. : Editions du Centurion, 2010. – 317 p.
19. Yourcenar M. L'Œuvre au Noir / Yourcenar M. – P. : Editions Gallimard, 1988. – 339 p.

УДК 81.1

Л. Л. Семененко,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СПОСОБІВ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙСНОСТІ В МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

Статтю присвячено описові теоретичних засад вивчення в сучасній лінгвістиці способів категоризації політичної дійсності в мовних картинах світу, що є актуальною проблемою мовознавства, вирішення якої допоможе встановити взаємовідношення між мовою і дійсністю, показати наочно, яким чином сегментується дійсність і формуються знання про політичну дійсність мовними способами. При сприйнятті фактів довкілля основним когнітивним процесом, який допомагає унормувати, класифікувати отриману інформацію є процес категоризації. Політична дійсність є складним і суперечливим об'єктом дослідження, позаяк має мінливі межі і значно залежить від оцінки суб'єкта політичної діяльності. У розвідці зроблено теоретичний огляд філософських поглядів на дійсність, аналізуючи які, автор виводить визначення політичної дійсності.

Ключові слова: *дійсність, політична дійсність, категоризація, мовна категоризація, категорія, мовна картина світу, політична картина світу.*

© Л. Л. Семененко, 2015

THEORETICAL FOUNDATIONS OF STUDYING CATEGORIZATION WAYS OF POLITICAL REALITY IN LANGUAGE WORLD VIEWS

The article describes the theoretical foundations of studying in modern linguistics the categorization ways of political reality in the language world views that is an actual linguistics problem the solution of which will help establish the correlation between language and reality, show clearly how reality is segmented and knowledge about the political reality with language means is formed. During the perception of the facts, the main environmental cognitive process that helps regulate, classify the information is the process of categorization. Through this process a single fact of reality can be related to a specific category, because it is thought not as a separate phenomenon of reality, but as a representative of a certain class, it has a number of required attributes for this category. The core of the political categories of objects, concepts and phenomena that allow our consciousness correlate linguistic signs with political reality are formed through semantic categorization. The political reality is a complex and controversial subject of research, as it has changing boundaries and strongly depends on the assessment of the subject of political activity. The term «political reality» is used in linguistic intelligence but is not defined. In the exploration the author has made the theoretical overview of philosophical ideas on reality the analysis of which lets give the definition of political reality. In our opinion, the political model of reality is the political world view that is influenced by linguistic knowledge about the world of a certain ethnic group. Highlighted issues holistically help understand the theoretical basis for further research in a specific way.

Keywords: *reality, political reality, categorization, linguistic categorization, category, language world view, political world view.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ СПОСОБОВ КАТЕГОРИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В ЯЗЫКОВЫХ КАРТИНАХ МИРА

Статья посвящена описанию теоретических основ изучения в современной лингвистике способов категоризации политической действительности в языковых картинах мира, является актуальной проблемой языкознания, решение которой поможет установить взаимоотношения между языком и действительностью, показать наглядно, каким образом сегментируется действительность и формируются знания о политической действительности языковыми способами. При восприятии фактов окружающей среды основным когнитивным процессом, который помогает нормировать, классифицировать полученную информацию, является процесс категоризации. Политическая действительность – сложный и противоречивый объектом исследования, поскольку имеет меняющиеся границы и значительно зависит от оценки субъекта политической деятельности. В статье сделано теоретический обзор философских взглядов на действительность, анализируя которые, автор выводит определение политической действительности.

Ключевые слова: *действительность, политическая действительность, категоризация, языковая категоризация, категория, языковая картина мира, политическая картина мира.*

Нинішня поліпарадигмальна і полідисциплінарна лінгвістика шукає нових рішень основних проблем організації системи мови і її функціонування в контексті знань про її пізнавальну здатність, специфіку когнітивних процесів при опрацюванні мовного матеріалу, тому займається дослідженням мовних фактів у взаємозв'язку різних підходів: системно-структурного (Ю. Д. Апресян, В. Г. Гак), комунікативно-прагматичного (А. Г. Баранов, І. О. Філатенко) і когнітивно-дискурсивного (Н. Д. Арутюнова, М. М. Болдирев, Т. А. ван Дейк, С. А. Жаботинська, Н. К. Кравченко, О. С. Кубрякова), які відводять людині – носію конкретної природної мови – ключове місце в дослідженні мови (М. М. Болдирев, С. Г. Воркачов, А. А. Ворожбитова, А. М. Кузнєцов): як мова, яку пізнає, класифікує і відтворює індивід, пов'язана з дійсністю (А. Вежбицька, С. А. Жаботинська, Дж. Лакофф, О. О. Селіванова, А. А. Уфімцева).

Мета статті обумовлюється потребою дослідити та описати теоретичні засади вивчення способів категоризації політичної дійсності в мовних картинах світу.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань**:**

− визначити поняття *політична дійсність* у контексті філософської недискретної категорії *дійсність* та окреслити його межі;

− розглянути основні теорії категоризації в сучасній науці;

− встановити співвідношення політичної картини світу з мовною картиною світу.

Питання осмислення буття підіймаються з часу постання науки. Від античної філософії до нині категорія *дійсність* розглядалася по-різному. Так, значну частину діалогу «Кратил» давньогрецький мислитель Платон відводить власне лінгвістичним питанням, а саме розмірковуванню про те, чи пов'язані слова і їхні тлумачення з фактами дійсності [Платон 17]. Починаючи від Аристотеля, *дійсність* визначається реалізацією певних можливостей. Критикуючи платонівський світ ідей, Аристотель називає дійсністю сукупність одиничних предметів, які можна безпосередньо спостерігати [1, с. 37].

У філософії XVI–XVIII ст. дійсність постає сукупністю матеріальних тіл, що існують об'єктивно в просторі та часі і наочно даних у сприйнятті. У натуралістичному розумінні Т. Гоббса і Р. Декарта дійсність набуває абстрактно-механістичного (ціле є сукупністю (сумою) частин) і геометричного характеру [4, с. 80]. Тенденція до визнання ідеальних, а не лише матеріальних реалій, фактами дійсності проглядається в поглядах І. Канта, який перевів проблему дійсності в поле гносеології і вбачав в цій категорії матеріальну умову досвіду, що забезпечує зв'язок речі зі сприйняттям. Дійсність визначається філософом як логічна категорія модальності [6, с. 181], тому реалія визначається фактом дійсності через існування предмета в можливому чуттєвому досвіді.

Представник сцієнтистського напряму філософії Л. Вітгенштейн на початку 20-х років XX ст., осмисливши діалектичну єдність мови і дійсності, у праці «Логіко-філософський трактат» стверджував, що дійсність – це не більше, ніж сукупність фактів і подій, які можна фіксувати і передавати за допомогою мови [3, с. 21]. Учений намагається становити межу між мовою, мисленням і дійсністю, з'ясувавши, що є її фактом, чи все видиме є дійсним. Таким чином дійсність переформатовується мовою, створюючи тим самим унікальну картину світу, притаманну носіям конкретної природної мови і культури.

Під поняттям *дійсність* визначаємо все, що об'єктивно існує в довкіллі, є невід'ємною частиною матеріального і духовного життя людства загалом і кожного окремого соціуму. Мова членує дійсність власними способами, перетворюючи її в дискретну категорію. За допомогою мови людина отримує можливість осмислювати цілісну дійсність і класифікувати її залежно від виділених ознак, позаяк інтерпретує її у конкретних назвах мовних категорій. Тому дійсність унаслідок членування її мовною свідомістю постає в науках розгорнутою в часі і просторі дискретною множиною, серед якої, визначивши притаманні категорійні ознаки, можна виділити політичну дійсність. У різних політологічних словниках *політику* найчастіше визначають соціальною діяльністю в політичній галузі суспільства, яка спрямована основним чином на утримання, закріплення і реалізацію влади. Це відношення між соціальними групами та їхніми лідерами з питань державної влади. Такому смислу в англійській мові відповідають дві форми: policy (концепції, програми дій чи власне дій певних

індивідів, груп чи урядів) і politics (усе, що пов'язане з боротьбою за владу) [5, с. 310]. Ця галузь формується відношеннями між об'єктами політики – політичної еліти та електорату, політичної влади та опозиції, соціальних груп, політичних інститутів, політичних лідерів та ін.

Ці та інші визначення в наукових джерелах допомагають окреслити межі політичної дійсності як частини загальнофілософської категорії *дійсність*. Зважаючи на виділені диференційні ознаки політичної галузі буття можна витлумачити *політичну дійсність* виділеним нашою свідомістю сегментом дійсності, що об'єднує предмети, об'єкти, явища, дії на позначення політичної галузі і відображає відношення між об'єктами політики. Вона є національно-специфічною, позаяк включає в себе предметно-ідейну складову політичного буття певного суспільства. Викривлення істини – ознака політичної дійсності.

Політична дійсність, яка вивчається через призму політичного дискурсу (А. М. Баранов, О. І. Шейгал та ін.), є об'єктом дослідження в лінгвістичних працях (О.І. Андрейченко), проте цілісного її визначення у працях не наведено. Пізнання дійсності поза нами полягає в постійному відкритті закономірностей її будови, тому треба розуміти, що структура світу, який оточує людину, того екологічного середовища, в яке вона інтегрована, не може не відобразитися на формах пізнання світу [7, с. 18]. Мова покликана відображати та інтерпретувати процес і результати пізнання дійсності і самої мови, тобто служить засобом відображення і реалізації гносеологічної функції, засобом осмислення онтології світу, його концептуалізації і концептуалізації категорій, які в ній виділяються [2, с. 10].

Встановлення спільності фрагментів дійсності і вироблення для цієї спільності мисленням узагальнювального поняття, яке часто (але не обов'язково) отримує закріплення словом, являє собою категоризацію як когнітивний процес. *Категоризувати* значить бачити індивідуальний об'єкт як представника загального, сприймати індивідуальне як належне до загального [15, с. 44].

Дослідники мови не одноразово помічали, що значення слова значно ширше за те мисленнєве утворення, яке фіксує наша свідомість. О. Селіванова вважає, що «категоризація – це механізм виведення у структурах мислення, який передбачає об'єднання предметів і явищ у відповідні класи як рубрики досвіду, сформовані шляхом пізнавальної діяльності людини» [14, с. 377]. З.Д. Попова та І. А. Стернін під категоризацією розуміють «осмислення об'єктів і явищ дійсності в межах категорій – узагальнених понять» [11]. Вище наведені визначення свідчать про витоки трактування категоризації класичної доби.

Нині в когнітивній лінгвістиці вважають витоками сучасних поглядів на категоризацію в підходах Е. Рош, емпіричні дослідження якої протиставляються традиційній аристотелівській теорії. Саме вона в 70-і рр. XX ст. висунула теорію прототипів (прототипну семантику), суть якої полягає в тому, що в основі будь-якого класу речей лежить уявлення про найтиповішу одиницю цього класу – прототип, – яка має найбільш виражені й притаманні йому когнітивні ознаки. Дослідниця стверджує [16], що більшість повсякденних понять має градуйовану внутрішню структуру, яка характеризується прототипом (вихідна одиниця класифікації) в центрі і «розмитими межами» на периферії. За аналогією з поглядами Л. Вітгенштейна, Е. Рош припустила, що властивості, які визначаються при категоризації, не обов'язково притаманні усім підвидам поняття. Усі члени категорії можуть мати «родинну схожість». Ця схожість розпізнається швидше за допомогою чуттєвого сприйняття, ніж визначається логічно.

Процес категоризації тісно пов'язаний із процесом концептуалізації: будучи класифікаційною діяльністю, вони розрізнюються водночас кінцевим результатом і / або метою діяльності. Другий направлений на виокремлення мінімальних одиниць людського досвіду в їх ідеальному змістовому представленні, перший – на об'єднання одиниць, що виявляють у певному відношенні подібність [8, с. 93]. На відміну від категоризації, концептуалізація передбачає формування номінативного поля концепту, тобто всіх можливих ознак певного факту дійсності і мовних одиниць, які можуть якнайточніше відобразити його зміст.

Політична дійсність моделюється в формах і категоріях національної мови. Мовні знання про політичну дійсність ґрунтуються на усвідомленні визначальної ролі мови в процесах категоризації дійсності. Результатом категоризації політичної дійсності є формування когнітивних класифікаційних ознак, які виявляються в групах концептів і фіксуються в окремих концептах. Когнітивні класифікаційні ознаки впорядковують концепти та їх групи в єдину концептосферу. Формується система категорій, які репрезентують політичну дійсність, у вигляді групи концептів, що зберігаються в пам'яті носія мови.

При визначенні класифікаційних ознак, визначальних для членів певної категорії, важливими є класифікатори – показники, що дозволяють віднести факт дійсності до окремої категорії. Одним з перших ввів у науковий обіг поняття класифікатор Дж. Лакофф [18, с. 12–51], який називає основним принципом класифікації сферу досвіду. Специфічне знання перед загальним при категоризації отримує перевагу.

Зважаючи на зазначене вище, визначаємо, що категоризація однозначно є процесом згортання інформації, зведення її до концентрованої інформації про факт дійсності. Критерії категоризації встановлюються відношеннями між ядром категорії і критеріями, що є визначальними для віднесення фактів дійсності до неї. У статті «Категоризація категоризації» В. Старко [15] обґрунтовує потребу розмежовувати такі різновиди категоризації: ідентифікувальна (розпізнання об'єкта дійсності як представника категорії), класифікувальна, або таксономічна, (встановлення ієрархії категорії), номінативна (називання досі безіменних об'єктів).

У концепції Дж. Тейлора категоризація посідає центральне місце в дослідженні мови взагалі: вивчення лексичної семантики і є вивченням категоризації, причому не лише слова, а й граматичні явища (час дієслова) позначають категорії, оскільки вони передають певне лексичне чи лексико-граматичне значення [17, с. xiii]. Під мовною категоризацією розуміємо процес структурування знань за темами, формування узагальнених класифікаційних категорій для мовних одиниць, який здійснюється з метою впорядкування мовної інформації про факти дійсності нашою свідомістю за допомогою мови. Цей процес передбачає розподіл знань за категоріями, які, зазначимо, можуть мати ієрархічну будову (поділятися підкатегорії) і взаємопов'язані між собою.

Базовим для політичних категорій є рівень, на якому категоризація визначається загальним сприйняттям. Уявлення про політичну дійсність носіїв мови не ідентичні їй, а здебільшого ґрунтуються на культурній традиції і поглядах, який нав'язує політичний дискурс. Модифікація інформації про політичну дійсність свідомістю індивіда пов'язана з попереднім досвідом, результатом якого є знання про світ загалом. Інформація, сприймана нашою свідомістю, спочатку абстрагується (до певної міри спотворюється), а потім зберігається в пам'яті у вигляді знань до часу актуалізації.

Традиційний підхід до структури знань про дійсність базується на їх поділі на мовні і немовні знання; за іншою класифікацією – мовні та енциклопедичні (наукові) [2, с. 10]; наукові (об'єктивна істина) і ненаукові (прагматично орієнтовані і

направлені на прийняття адекватного до ситуації рішення). Мовні знання відображають внутрішню природу і закони функціонування мови. Вони включають інформацію про мову як систему, про її будову, особливості функціонування, принципи комунікації. Немовні знання передбачають володіння інформацією про екстралінгвальну ситуацію мовлення (офіційна / неофіційна), знання культурної інформації про адресата, фонових знань про світобудову та устрій суспільства тощо.

У той же час альтернативний підхід до структурації знань про дійсність базується на тому, що знання в психіці людини формуються у вигляді концептів, які складають концептосферу (концептуальні знання про світ), і знання про процеси накопичення інформації, що відбуваються в об'єктивному світі. Концептуальні і процедурні знання групуються довкола ментального лексикону, який, за твердженням О. Селіванової [14, с. 232], зберігає всю концептуальну систему. Інтеграція ментального лексикону містить знання словникового складу мови і зафіксованих за формами номінативних одиниць смислів, що репрезентують інтеріоризовані у свідомості об'єкти і явища дійсності та концептуальну структуру внутрішнього рефлексивного досвіду.

Сукупність знань про дійсність формує у свідомості індивіда картину світу, вивчення якої в сучасних гуманітарних науках зумовлене зростанням наукового зацікавлення цією категорію, значною частотою вживання в різногалузевих дослідженнях, відсутністю чіткої дефініції тощо. Розуміння поняття *картина світу* в працях лінгвістів ґрунтується на усвідомленні вивчення дійсності, тобто інформації про неї. Картина світу є результатом обробки інформації про довкілля і людини в ньому. Картина світу – універсальна категорія природничих і гуманітарних наук, яка представляє дійсність у вигляді певної системи понять [15, с. 441]. Для окремого етносу сприйняття дійсності відбувається за власними сценаріями і схемами, тому така система понять є національно орієнтованою.

Вищим виявом узагальнення і систематизації знань про дійсність і відображення їх через поняття є мовна картина світу, яка вивчається в різних галузях знань, проте для мовознавства вона є особливим об'єктом дослідження (Н. Ю. Анашкіна, А. А. Залевська, О. С. Кубрякова, А. М. Кузнєцов, В. І. Шаповалова), позаяк відбиває і структурує знання про недискретну дійсність у ментальності індивіда і суспільства (В. Старко, G. Lakoff, R. Langacker, J.M. Mandler) лінгвальними засобами.

Одним із основних понять сучасної політичної лінгвістики є *політична картина світу*, яка трактується визначається цілісною сукупністю образів дійсності, що існують у свідомості (як індивідуальній, так і колективній) і знаходить відображення в комунікативній діяльності [9, с. 652]. Політична картина світу, попри те, що ядром має енциклопедичні знання про світ, більшою мірою вбирає в себе мовні знання про політичну дійсність (Р. Л. Лебєдєва, І. М. Самаркіна), вона відображає і класифікує ту частину мовних знань, що стосуються політичної дійсності (А. М. Баранов, О. І. Шейгал). Це цілісний образ знань про світ у свідомості соціуму і певного індивіда, що може бути представлена (репрезентована, експлікована) низкою взаємопов'язаних слів. Вона є складним утворенням, позаяк складається з ментальних одиниць (концептів, понять, сценаріїв, метафоричних моделей та ін.), які репрезентують до політичної дійсності.

Політична картина світу має низку властивостей, які обумовлюють її відмінність від інших картин світу і надають їй індивідуальний характер. Так, вона: 1) неглобальна, що пояснюється тим, що вона є лише національно-специфічною моделлю світу; 2) динамічна, мінлива, тому що політична реальність нескінченно поповнюється новими фактами дійсності; 3) антропоцентрична, тобто формується людиною, яка категоризує політичні реалії, спираючись на свої уявлення про світ і своє місце в ньому; 4) цілісна, єдина завдяки узгодженості її складових; 5) неадекватна, позаяк часто це псевдомодель політичної дійсності, нав'язана індивіду засобами політичної агітації.

Отже, політична дійсність є сегментом недискретної дійсності. Вона охоплює політичну галузь окремого суспільства, його ідеальний і матеріальний аспекти життя. Вичленовується політична дійсність шляхом виділення особистістю категорійних ознак фактів і співвіднесення їх зі спеціальними знаннями у свідомості індивіда. Тому при формуванні світоглядних знань про політичну дійсність важливу роль відіграє процес категоризації – когнітивна дія, під час якої людина співвідносить факти дійсності з формованими у свідомості поняттями про однотипні предмети. Очевидно, що проблема категоризації, який передує процесові концептуалізації, а також структуруванню знань за моделями свідомості, потребує подальшого вивчення як в теоретичному аспекті, так і на прикладі фактичного матеріалу. Політична дійсність у процесі пізнання її індивідом, виділення його свідомістю специфічних категорійних ознак і формування спеціальної концептосфери відображається, структурується мовними засобами, а, отже, знаходить своє втілення у політичній картині світу, що є відображенням політичної дійсності у свідомості індивіда.

Література:

1. Аристотель. Метафізика / Аристотель. – К. : «Эльга», 2002. – 829 с.
2. Болдырев Н. Н. Языковые категории как формат знания / Н. Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2006. – № 2. – С. 5–22.
3. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження / Л. Вітгенштайн. – К. : Основи, 1995. – 240 с.
4. Гоббс Т. Сочинения в 2 т. / Томас Гоббс. – М. : Мысль, 1989. – 622 с.
5. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей : [Пер. з фр.]. – Том перший. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. – 576 с.
6. Кант І. Критика чистого розуму / І. Кант. – К., 2000. – 500 с.
7. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка: Когнитивные исследования / Е.С. Кубрякова / Ин-т языкознания РАН. – М., 2012. – 208 с.
8. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
9. Леонов Д. К. К вопросу об анализе политического дискурса в партийных программах / Д. К. Леонов, А. Э. Сенцов // Молодой ученый. – 2015. – № 5. – С. 652–654.
10. Платон. Кратил, или о правильности имен // Античные теории языка и стиля (Антология текстов) – СПб. : Алетейя, 1996. – С. 40–64.
11. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2010. – 314 с.
12. Роль фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
13. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія: [наукове видання] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : «Довкілля-К», 2008. – 712 с.
15. Старко В. Категоризація категоризації / В. Старко // Проблеми зіставної семантики. – Вип. 9. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – С. 57–61.
16. Rosch E. Prototype Classification and Logical Classification: The Two Systems. – N.Y., 1981.
17. Taylor J. R. Linguistic Categorization / J. R. Taylor. – [3rd ed.]. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 308 p.
18. Lakoff, G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About The Mind. – Chicago : University of Chicago Press, 1987. – 614 p.

УДК 81'42

О. Р. Сенькович,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ПАРАВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ПОРТРЕТА ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОЗИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.)

У статті здійснено класифікацію та опис виявлених у класичних зразках соціально-психологічної прози паравербальних маркерів психоемоційного стану людини, доведено необхідність їх урахування для повноаспектної характеристики образу людини. Продемонстровано, що у структурі прозової оповіді зовнішні вияви внутрішніх переживань персонажів, описи міміки, мовно-художнє зображення жестів окреслюють або ж увиразнюють емоційно-психічні стани персонажа, створюють епічність оповіді.

Ключові слова: *мовне портретування людини, паравербальні маркери, психоемоційне портретування людини.*

NON-VERBAL MARKERS OF EMOTIONAL STATE OF A PERSON FOUND IN SAMPLES OF CLASSICAL SOCIAL-PSYCHOLOGICAL PROSE.

The beginning of the twentieth century is a specific prosaic period of the Ukrainian language as a functional Ukrainian language. It represents a new and rapidly developing genre named Ukrainian social-psychological prose.

Genre of Ukrainian social-psychological prose is a unique and specific segment in national literature, within which a wide range of linguistic human description means is represented, especially – emotional ones.

The article gives classification and description of non-verbal markers of emotional state of a person found in samples of classical social-psychological prose (works of B. Antonenko-Davidovych, M. Khvylovy, A. Golovko, A. Liubchenko, V. Vinnichenko, V. Pidmohylny, Ulas Samchuk). The article gives reasons to take these non-verbal means of human description into account for creating complete lingual image of a person. It is demonstrated that in the structure of narrative prose external manifestations of personal feelings of the characters (e.g. physical features like eyes, eyebrows, face descriptions, facial expressions, linguistic and artistic images of gestures) outline or underline the emotional and mental state of the character, creating epic tale.

The psychological condition of a character, behavior of characters in prose language of the described period is specified by different types of expressive syntax structures, particularly embedded phrases or sentences.

Key words: *lingual image of a person, non-verbal means, psycho-emotional representation.*

ПАРАВЕРБАЛЬНЫЕ МАРКЕРЫ ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ЧЕЛОВЕКА (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОЙ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ)

В статье осуществлена классификация и описание выявленных в классических образцах социально-психологической прозы паравербальных маркеров психоэмоционального состояния человека, доказана необходимость их учета для повноаспектнои характеристики образа человека. Продемонстрировано, что в структуре прозаического повествования внешние проявления внутренних переживаний персонажей, описания мимики, культурно-художественное изображение жестов определяют или подчеркивают эмоционально-психические состояния персонажа, создают эпичность повествования.

Ключевые слова: *образ человека, паравербальные маркеры, психоэмоциональное состояния человека.*

Постановка проблеми. З огляду на домінування у сучасній лінгвістиці антропоцентричної парадигми та детермінованих нею методик й інструментарію дослідження художнього тексту цілковито логічним видається істотне збільшення кількості праць, присвячених вивченню мовного образу людини (С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Лисиченко, О. Маленко, Г. Межжеріна Л. Кравець, Г. Сюта, Т. Сукаленко, Г. Дядченко та ін.). У них «найрізноманітніші факти, явища, дії тощо відображено, пояснено, оцінено з позиції людини – її фізичної та психоментальної природи, світогляду, діяльності, реалізації творчих і пізнавальних можливостей» [4, с. 1].

Концептуальний статус образу *людина* як ментально домінантного і в національних, і в індивідуальних картинах світу підтверджує, зокрема, різноаспектність його розгляду, вивчення у різних (і в класичних, і в некласичних) мовознавчих парадигмах. На сьогодні відомі лінгвокогнітологічні дослідження однойменного гіпероніма – макроконцепта *людина* (Г. Межжеріна, А. Пікалова, Г. Сюта, О. Бірюкова), концептів *чоловік, жінка* (Г. Дядченко, О. Бондаренко, Н. Карпенко, Т. Сукаленко), етномаркованих концептів *кобзар* (В. Іващенко), *козак* (В. Буда, В. Красавіна, Т. Сукаленко). Також активним є вивчення образу людини із задіянням методів функціональної семантики, що передбачає виявлення й лінгвістичний опис найпродуктивніших тропеїчних моделей вербалізації антропозначень. У цьому річищі здійснено вичерпний аналіз метафоричних сполук із ключовим словом *людина* як компонентів поетичного словника (Л. Пустовіт, Л. Кравець, Г. Сюта, Г. Дядченко, Л. Дмитришин), словника прозових творів (С. Єрмоленко, Л. Ставицька, Н. Сологуб, М. Братусь, Л. Мялковська, В. Красавіна, І. Гоцинець) тощо. Як об'єкт аналізу образ людини актуалізовано також у лінгвосинергетичних студіях (О.О. Семенець).

Особливої актуальності останнім часом набула лінгвістична методика *мовного портретування***.** Застосовуючи її, дослідники (Н. Сологуб, Г. Сюта, Г. Дядченко) активно оперують ключовим поняттям *мовний портрет людини* та його конкретизувальними поняттями *зовнішній портрет людини*, *психоемоційний портрет людини*, *соціальний портрет людини.*

Незважаючи на репрезентативність наведеного огляду праць, в українській лінгвостилістиці поки що немає докладних (а тим паче комплексних) досліджень, присвячених вивченню *паравербальних маркерів* у структурі *мовного образу* чи *мовного портрета людини*. Водночас незаперечно, що цілісність відповідних описів передбачає не лише характеристику рис зовнішності, психоемоційних станів і поведінки. Ці базові сегменти інформативно доповнюють одиниці паравербального словника – актуальні і для системи мови і для конкретних текстів словесні й надслівні засоби зображення міміки і жестів. Системне дослідження цього поки що недостатньо акцентованого в сучасному мовознавстві аспекту здатне виявити закономірності й особливості часової, стильової, жанрової, ідіостильової динаміки образу людини, а отже, є актуальним.

Мета цієї статті – визначити й описати базові паравербальні маркери психоемоційного портретування людини, зафіксовані зразках української соціально-психологічної прози першої третини ХХ ст.

Розгляд актуалізованих у мові української прози 20–30-х рр. ХХ ст. паравербальних засобів психоемоційного портретування людини передбачає насамперед виявлення, класифікацію та лінгвістичну характеристику показових жестів та міміки як зовнішніх виявів певного психоемоційного стану [див. про це: 1; 6; 7; 8]. У зв'язку з цим звертаємо увагу на вживання в текстах активних у побутовій мові образних характеристик міміки й жестів у тому числі й стійких: *нахмуритися, скривитися, чухати бороду, чухати потилицю, рвати на собі чуба, збити шапку на потилицю, розводити руками, махнути рукою, одмахуватися, поникнути головою, опустити голову* тощо. У мовній свідомості, у жестовій картині світу українців вони пов'язані з зовнішніми виявами станів:

© О. Р. Сенькович, 2015

− збентеження, розгубленості, безпорадності, зніяковіння: *Такого ще не було. Такого... (**він розвів руками** і, розгадливо дивлячись у землю, весь схилився на бік)* (Любченко, с. 255); ***Кузьма довго думає й довго чухає бороду*** (Самчук т.2, с. 277); *А темно – летять селянські фунти міркучка в артільну комору. Тільки **потилицю** сердега який **почухає*** (Головко, с. 142); *…**солдат спантеличено одсунув на потилицю брудну шапку*** (Антоненко-Давидович, с. 43); *А вчора він оповідав про вас **(Володько опустив голову)**. Гарна та дівчина? Ні. Я не так хотіла сказати... Чи цікава?* (Самчук т.2, с. 174);

− роздратованості, нервового збудження: ***Гусак нервово крутився** на стільці, **витягував угору шию**, мов йому муляв там комір* (Антоненко-Давидович, с. 121); *–Прямо шовініст! Невозможно! – **сплюнув, махнув рукою** і почвалав наперед до своїх* (Антоненко-Давидович, с. 371); *Бухгалтер мнеться, він **нервово поправляє пальцями окуляри**..* (Антоненко-Давидович, с. 210); *Горобенко **тремтячими руками скрутив похапливо цигарку*** (Антоненко-Давидович, с. 73);

− незадоволення, образи: *Цибатий Макарон **нахмурився** і засунув за борт… куртки жилаву суху долоню* (Антоненко-Давидович, с. 25); образи: *Вареник **образився**. Рівно стрижена **голова його на короткій м'ясистій шиї, як черепаха за панцир, влізла** в накрохмалений білий комір* (Антоненко-Давидович, с. 290); *Лише **хмурився..**, бо кожне слово його довбнею гупало по тім'ї* (Головко, с. 56);

− злості: *Макар з лютості **рве на собі** такого чудового **чуба*** (Микитенко, с. 47); [Євген] ***сердито**, по-парубоцькому **сплюнув набік*** (Антоненко-Давидович, с. 329); *Прямо шовініст! Невозможно!* [...] – ***сперсердя сплюнув, махнув рукою** і почвалав наперед до своїх* (Антоненко-Давидович, с. 371);

− суму, горя: *Стояли над трупом пониклі і приголомшені. Підбіг коваль з рушницею (видно, збігав уже додому). Протиснувся в коло, побачив на снігу і **теж похилився головою…*** (Головко, с. 427); *Василь Григорович **зажурено схилився** на стіл* (Антоненко-Давидович, с. 254);

− страху, переляку: *– Єзус Марія! – **перелякано одмахується**, точиться на одвірок* (Любченко, с. 143).

Зв'язок зафіксованих у текстах жестів і міміки із визначеними психоемоційними станами підтверджують суміжно вжиті обставини способу дії: *спантеличено, незадоволено, сердито, сперсердя, зажурено, перелякано.*

Через зовнішні жестові вияви *хитнути головою, махнути рукою* характеризується ставлення персонажа до комунікативної ситуації чи до іншого персонажа. У такий спосіб маркуються позиції:

− згоди, прийняття: *Макарон **на знак згоди хитнув головою*** (Антоненко-Давидович, с. 121); *–Лідочка твоя така велика, що їй, гляди, й до комсомолу вже пізно, – просто в партію і на жінвідділ, – **хитнув головою** Мара* (Антоненко-Давидович, с. 223);

− незгоди, неприйняття: ***Не треба!** – уже майже несвідомо **махає руками Іван Іванович*** (Хвильовий, с. 335); *Мій герой спершу **незадоволено хитав головою**, але потім прийшов до тієї ж думки, що й балабаєшник* (Хвильовий, с. 358); *Іван Панасович тільки **трусив незадоволено** своєю марксовою головою і, очевидно, нічого не думав* (Хвильовий, с. 327).

На окрему увагу заслуговують вербалізовані психологічні ремарки, пов'язані з поведінковим, жестовим акцентуванням не ситуативних, а сталих ознак поведінки чи характеру персонажів. Описуючи певні зовнішні вияви почуттів та емоції героїв, такі конструкції слугують опосередкованій психологічній характеризації дійових осіб. Наприклад:

− позначають звички, притаманні дійовим особам: ***як сидить, то обов'язково засовається на лаві, ногу на ногу закладе і голосно носом повітря втягає*** (Самчук т.1, с. 19); *Товариш Жан (Іван Іванович) свій високий лоб і рогові окуляри **протирає завжди білосніжною хусткою*** (Хвильовий, с. 334);

як сидить, то обов'язково засовається, протирає завжди,

Психологічний стан, характер, особливості поведінки персонажів у прозовій мові першої третини XX ст. конкретизують різнотипні структури експресивного синтаксису, зокрема вставні та вставлені конструкції. Як стверджує О. В. Галайбіда, у соціально-психологічній прозі цього періоду вставлені конструкції – це «відеоремарки, які відтворюють жести і міміку героїв, передають страх, вагання, обережність, напругу героя, які знаходять своє відображення у його діях, поведінці» [3, с. 67]. Пор.: *Я, Галакточко, нічого не маю проти, – нарешті зідхав мій стійкий герой, – але щодо Сталіна, я з тобою (**тут Іван Іванович озирався**) згодний* (Хвильовий, с. 359); *– Ну, але... (**Никон мнеться**). Там, за границею... Йон там був...* (Самчук т.2, с. 165); *я думаю, що б вийшло з того, якби Колю (**тут товариш Хрущ здригнув**) взяти, скажім, з архіву і посадити ближче до життя. Що б з того вийшло?* (Хвильовий, с. 398); *– Це ти, Макаре?. Він мовчить. Я ще раз питаю його. Тоді він одповідає: – Ти знаєш... я збожеволію.*[...] ***(Макар б'є з усієї сили кулаком об камінь)*** (Микитенко, с. 47); *Напекла я, що могла – мазуриків на маслі, курочку (**тут Одарка сякає у запаску носа і витирає очі**), Боже, Боже!..* (Самчук т.1, с. 285); ***Навіть рука батькова опустилася хлопцеві на голову, але не погладив (мо', засоромився й сам своєї до сина ніжності), а навпаки – повів проти волосся*** (Головко, с. 336); *Ну, якщо знайдеш, не кури (ще й **усміхнувся, мовби так – байдуже**, а я бачу!), – папір товстий курити* (Головко, с. 141).

У мовостилі А. Любченка виявляємо розгорнутий епічний опис внутрішнього стану персонажа (його окреслено деперсоналізованою номінативною словосполукою *постать гостя*) через актуалізовану у вставних конструкціях зовнішню поведінку, жести:

– Я хочу, скориставшись із ваших же слів, остаточно сказати вам: якщо жадоба, що кличе від одного народження до другого, гарантує нас од нірвани, то хай живе ця прекрасна жадоба!

***(Постать гостя вражено застигла)**.*

– Якщо жінка сприяє жадобі й народженню, якщо жінка – один із тих найсильніших стимулів, що ніколи не дозволять зазнати нудного й страшного супокою, то хай живе ця прекрасна жінка!

***(Постать гостя нервово здригається)**.*

– Якщо жадоба радості є початок страждання, то хай живе страждання!

***(Постать гостя різко хитнулася** і починає мерхнути)* (Любченко, с. 285-286).

Із погляду експресивно стилістичного навантаження кількаразовий повтор вставлених конструкцій із домінантою *постать гостя* (*постать гостя нервово здригається, постать гостя вражено застигла, постать гостя різко хитнулася*) означує емоційно-психічний стан персонажа. Із погляду художньо-композиційного – це синтаксичні скріпи, які створюють кінематографічність оповіді.

У стилістичній парадигмі мовоопису жестів та міміки як зовнішніх, паравербальних виявів внутрішнього стану, характеру персонажа своєрідну ядерну зону становлять це мовні структури з номінаціями *очі, брови, лице.*

Контекстний зміст багатьох метафор, у яких смисломоделювальними центрами виступають зовнішньопортретна деталь *очі* та пов'язані з нею дієслова *дивитися*, *глянути* тощо, у мові аналізованої української художньої прози не тільки стосується опису найрізноманітніших емоційних та психологічних станів, а й часто диференціює їх за інтенсивністю вияву тієї чи тієї ознаки. Пор: *Макарон **холодними, слюдистими очима байдуже глянув** на Горобенка* (Антоненко-Дави-

дович, с. 123); ***Очі*** *Горобенкові стали* ***великими*** *і* ***перелякано дивилися*** *на Чернишова* (Антоненко-Давидович, с. 139); *А інженер мовчки походжав між партійцями і* ***свердлив очима*** *їхні спини* (Антоненко-Давидович, с. 59).

Так само різняться характером та інтенсивністю виявлюваної ознаки динамічні характеристики *дивитися, глянути*, вжиті самодостатньо (без номінації *очі*), однак у контекстному поєднанні з епітетами, обставинами способу дії – *байдуже, з прихованою огидою, скоса, похмуро* та ін.: *Горобенко з хвилину подивився йому вслід, потім* ***глянув байдуже*** *на високу дзвіницю..* (Антоненко-Давидович, с. 97); *Він* ***з прихованою огидою подивився*** *на дране* [...] *пальто* (Антоненко-Давидович, с. 79); *Горобенко* ***скоса глянув*** *на куценькі забрьохані штани Гольцева* (Антоненко-Давидович, с. 65); *Через тини і з вікон виглядали полохливі літні жінки і тільки інколи коло фіртки* ***похмуро дивилось*** *чиєсь чоловіче бородате лице* (Антоненко-Давидович, с. 105).

Послідовно автори характеризують своїх персонажів через дію *дивитися,* вербалізовану в афористичних висловах і перифразах. Так, оперті на національну фразеологічну традицію авторські слововживання *вп'ястися очима, ловити голодними очима* спрямовані на створення місткого психологічного образу персонажа з виразним емоційним забарвленням: *Марфа Галактіонівна* ***вп'ялась очима*** *в маленьку фігурку товариша Лайтера* (Хвильовий, с. 348); *Що ти* ***ловив голодними очима*** *і ховав на саме дно душі* (Головко, с. 410).

Перетворення лексеми *очі* на концептуальну одиницю словника психоемоційного портретування людини не нівелює актуальності традиційних зв'язків із конкретно-чуттєвою сферою сприймання. Наприклад, актуальною залишається дієслівна семантика, що увиразнює внутрішній зміст образу *дивитися*, через який у мові аналізованої прози вербалізується риса характеру персонажа, його ставлення до інших героїв: *Хведот* ***дивиться*** *на свого брата* ***виразно згори****. Нічого з нього не буде. Ані пан, ані Іван.* (Самчук т.2, с. 156); *обоє подружжя* ***ніби непомітно, але пильно*** *(особливо жінки)* ***оглянули одне одного з ніг до голови*** (Любченко, с. 206).

Стилістично навантажений елемент зовнішнього портрета – *брови*. Акцент на цій деталі дозволяє передавати суб'єктивно-оцінне сприйняття дійсності, концентрує увагу читача в моментах певної емоційної напруги – станів здивування, страху, незадоволення (*Радченко* ***підвів здивовано*** *густі брови* (Антоненко-Давидович, с. 85); *Паля Степанівна разом з бухгалтером* ***ошелешено підводить угору брови*** *... і відчуває незрозумілу насолоду припертого до стінки страху* (Антоненко-Давидович, с. 210); [Матюха] ***нахмурив брови*** *й сказав не своїм голосом – задерикувато****,*** *перекривляючи, мабуть, когось із КК* (Головко, с. 158) або ж справжньої чи удаваної нейтральності, байдужості (*Ще вибухнув сміх. А вона – ой дівчина ж! –* ***тільки бровою звела****. І не всміхнеться* (Головко, с. 84).

Щонайширшу гаму психологічних та емоційних станів – від позитивних до негативних – передає елемент портрета *обличчя*. Це показово ілюструють розгорнуті лінійно-динамічні структури – описи мімічних рухів обличчя – *лице похмурилось, прийняв суворе обличчя, обличчя почервоніло й заворушилось, лице застигло непорушно* та ін. Пор.: *Але* ***лице*** *йому* ***похмурилось*** *і* ***замовкло*** (Антоненко-Давидович, с. 318); *Але ми віримо, що товариші визнають свої помилки і покинуть бузу. Коли ж вони цього не зроблять (тут* ***Семен Якович прийняв відповідно суворе обличчя****), та... е... е... пролетаріат примусить їх це зробити* (Хвильовий, с. 351); *Його* [комісара – *О. С.*] *спокійне* ***обличчя почервоніло й заворушилось*** (Підмогильний, с. 52); *Лагідне* ***фізикове лице*** *з приємним яблуневим рум'янцем* ***розтягнулось*** *і на хвилину* ***застигло непорушно****.* (Б. Антоненко-Давидович).

Висновки. Перша третина ХХ ст. – знаковий період становлення української прозової мови як функціонального різновиду української літературної мови. Саме в цей час оформлюється й інтенсивно розвивається жанр української соціально-психологічної прози, становлення якого пов'язано з іменами Б. Антоненка-Давидовича, Миколи Хвильового, А. Головка, А. Любченка, В. Винниченка, В. Підмогильного, У. Самчука. Вичленування цієї мовотворчості на тлі національної словесності пов'язане з рядом інтра- та екстралінгвальних чинників, які стали визначальними для лексико-семантичного розгортання текстів, зокрема у сегменті мовного портретування людини.

Паравербальні маркери – органічний компонент психоемоційного портрета людини. Увиразнюючи зовнішні вияви внутрішніх переживань осіб, вони узагальнено передають поведінковий портрет людини, оскільки перебування людини в тому чи тому психологічному стані виявляють не лише внутрішні нейрофізіологічні процеси, але й динамічні, кінетичні вияви, характер міміки тощо. Уводячи у структуру оповіді описи міміки, пов'язані із зовнішньопортретними деталями *очі*, *брови, обличчя*, мовно-художнє зображення жестів, автори окреслюють або ж увиразнюють емоційно-психічні стани персонажа, створюють епічність оповіді.

Перспективи використання результатів дослідження пов'язані з можливістю використання застосованої методики дослідження для вивчення мовних образів людини в текстах інших жанрів і стилів, зокрема тих, які передбачають врахування візуального компонента поведінки людини (напр., жанр політичної риторики). Також важливим для поглиблення сучасної теорії лінгвостилістики може стати спостереження про те, що виявлені у мові соціально-психологічних творів першої третини ХХ ст. паравербальні маркери психоемоційного портретування людини екстраполюються на загальну систему мови художньої прози.

Література:

1. Антоненко-Давидович Б. Твори : в 2 т. / Борис Антоненко-Давидович. – К. : Наук. думка, 1999. Т.І : Повісті та романи. – 744 с.
2. Головко А. Твори : в 2 т. / Андрій Головко. – К. : Наук. думка, 1986. Т.1. – 570 с.
3. Любченко А. Вибрані твори / Аркадій Любченко. – К. : Смолоскип, 1999. – 520 с.
4. Микитенко І. Зібрання творів [Текст] : у 6-ти т. / І. К. Микитенко. – К. : Наук. думка, 1964. Т. 1. Прозові твори. 1923-1930. – 459 с.
5. Підмогильний В. Оповідання. Повісті. Романи / Валер'ян Підмогильний. – К. : Наук. думка, 1991. – 800 с.
6. Самчук У. Волинь : Роман : у 3 ч. / Улас Самчук. – К. : Дніпро, 1993. Т.1. – 573 с.; Т.2. – 334 с.
7. Хвильовий М. Новели, оповідання / Микола Хвильовий. – К. : Наук. думка, 1995. – 816 с.
8. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка : попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. 1995. – Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с., 1 ил.
9. Галайбіда О. В. Вставлені конструкції в українському художньому тексті : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Оксана Василівна Галайбіда. – 2009. – 215 с.
10. Дядченко Г.В. Соматизми в українській поетичній мові кінця ХХ – початку ХХІ століття: лексико-семантична та тропеїчна парадигми : автореферат дис.... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ганна Вікторівна Дядченко. – Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності : (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко ; Інститут української мови НАН України. – К. : Довіра, 1999. – 431 с. – Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту жінка в українській мові : дис.... канд. філол. наук : 10.02.01 / Тетяна Миколаївна Сукаленко. – Сюта Г. М. Сучасник з погляду сучасника (мовний образ людини в українській поезії кінця ХХ – початку ХХІ ст.) / Галина Сюта // Культура слова. – Сюта Г. «Увічнюю завжди ту саму людину...» (образ людини у поезії української діаспори) / Галина Сюта // Культура слова. – 2005. – Вип. 65. – С. 3–8.

УДК 821.161.2-3

В. Ю. Сікорська,
Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса

ДОКУМЕНТАЛІЗМ ЯК ПРИКМЕТНА РИСА СУЧАСНОЇ ПРОЗИ: ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ «МІЖ ЧАСОМ І МОРЕМ. КОЛЕКЦІЯ НЕВИГАДАНИХ ІСТОРІЙ»

У статті зосереджено увагу на основних рисах сучасної документальної літератури у межах одного тексту. Звернено увагу на характеристику тенденцій і традицій документального письма. Акцентовано увагу на основних рисах документалістики, а також кореляції художнього та документального на прикладі аналізу твору Григорія Гусейнова «Між годиною і морем».

Ключові слова: *автор, дискурс, документальна література / документалістика, жанр, кореляції, наратив, стиль, художня література.*

FICTION AS A DISTINCTIVE FEATURE OF MODERN PROSE: GREGORY HUSEYNOV «BETWEEN TIME AND SEA. A COLLECTION OF TRUE STORIES»

Today there is an interest in searching of new forms in literature, which is focused on the nodal points of society and trying to shape the desire of the authors to go beyond the limits of the genre. Therefore, scientists predict artistic and documentary prose paramount place in the multicultural space.

Documentary literature quantitatively and qualitatively connected with the person's life and epoch, are a kind of symptom in existential maturity literature, borrowing from different genres, compositional techniques, stylistic factors, polyphonism forms, high emotional tone and a moral objective. However, the researching field of documentary prose is not complete, since literary criticism is only in beginning to respond to the phenomenon of documentary within the fiction.

The bright representative in the reproduction of the symbiosis of documentary and art in contemporary Ukrainian literature can be called Gregory Huseynov. The article focused on the main features of non-fiction within the same text. Attention is drawn to the characteristic trends and traditions of documentary letters. The attention is focused on the main characteristics of documentary, and the correlation of artistic and documentary on the works of Gregory Huseynov «Between time and sea».

In the text the author captures the temporal boundaries that describe real space, make reference to epistolary and archival documents. The reality in a special way is considered, capturing the reader's attention on the Human instrument, his image, which is a reflection of the history and embodiment of the author's perception. He naturally gets along with factual information, art framing, which creates a sense of aberration, because the authenticity allows for deviations through a revival of history.

Enter the facts and names in the artistic fabric of the work requires the artist's subordination of the flow of information from a single author's ideas, which gives the opportunity to define a clear writer's position. Gregory Huseynov is known for their special attention to the history of real families and cultural context of Ukraine, where through the prism of representations of an individual is shown the historical experience of a nation.

Key words: *author, discourse, fiction / documentary, genre, correlations, narrative, style, literature.*

ДОКУМЕНТАЛИЗМ КАК ОТЛИЧИТЕЛЬНАЯ ЧЕРТА СОВРЕМЕННОЙ ПРОЗЫ: ГРИГОРИЙ ГУСЕЙНОВ «МЕЖДУ ВРЕМЕНЕМ И МОРЕМ. КОЛЛЕКЦИЯ НЕВЫДУМАННЫХ ИСТОРИЙ»

В статье сосредоточено внимание на основных чертах современной документальной литературы в пределах одного текста. Обращено внимание на характеристику тенденций и традиций документального письма. Акцентировано внимание на основных чертах документалистики, а также корреляции художественного и документального на примере анализа произведения Григория Гусейнова «Між часом і морем».

Ключевые слова: *автор, дискурс, документальная литература / документалистика, жанр, корреляции, нарратив, стиль, художественная литература.*

Сучасне письменство є явищем складним і неоднозначним, проте художній процес відбувається досить динамічно. На межі другого і третього тисячоліття спостерігається своєрідний інтерес до пошуку нових форм у літературі, концентруючись на вузлових або й переламних моментах життя суспільства та намагаючись сформувати прагнення сучасних авторів вийти за межі одного жанру. Такий запит мистецтва вимагає від літературознавчої науки активного реагування – відгукуватись теоретичними розвідками на кожен новий експериментальний мистецький крок.

Наукова кореляція документального та художнього в царині вітчизняної літератури представлена рядом монографічних і дисертаційних праць, що дають можливість говорити про активність у цій площині дослідження. Свого часу ми розглядали цю взаємодію у площині історичного роману [11]. Сучасні науковці, зосереджуючись на художньо-документальній прозі, пророкують їй першорядне місце у полікультурному просторі, оскільки вона належить «до суміжних родожанрових утворень, а отже, знаходиться на перехресті художньої літератури, літературознавства, літературної критики, публіцистики, різних наукових дисциплін» [4, с. 49].

М. Коцюбинська, осмислюючи феномен документальної прози, орієнтує «на збереженні пам'яти та новому осмисленні минулого, …перетину й синтезу окремих індивідуальних «правд» [9, с. 6]; О. Галич визначає важливою ознакою індивідуальне трактування суспільно-політичних подій і явищ важливих для життя народу, із «глибоким співвіднесенням власного духовного досвіду автора та внутрішнім світом героїв, соціальною і психологічною природою їхніх учинків» [4, с. 47]; І. Савенко наголошує на подвійному навантаженні документальної літератури – «сильному психологічному чиннику, що примушує людину вірити в реальність зображуваного, та художньому чиннику, що залучає читача до аналізу дійсності» [10, с. 23]; М. Варикаша наголошує на відтворенні реальних подій минулого «за рахунок фіксації, осмислення й розкриття внутрішньої суті фактів та явищ» [3, с. 28].

У цьому ключі цікавою є ще думка І. Денисюка, який зазначає: література факту налаштована на передачу живого безпосереднього враження від дійсності. Листи, мемуари, щоденники, есеї, за його словами, можуть бути «рапаві, вільні, свавільні. Ця форма легка для опанування – сідай і пиши. Тут треба тільки одного… геніальності!» [8, с. 5].

Це дає підстави говорити про універсальність документальної літератури, оскільки вона кількісно і якісно пов'язана з життям людини та епохи [10] та є своєрідною ознакою екзистенційної зрілості літератури, запозичуючи у різних жанрів композиційні прийоми, стильові чинники, поліфонізм форм, високий емоційний тонус і моральні надзавдання. Проте поле дослідження документальної прози є не повним, оскільки літературна критика лише починає відгукуватися на феномен документалістики в межах художньої літератури.

Яскравим представником у відтворенні симбіозу документального і художнього в новітній українській літературі можна назвати Григорія Гусейнова, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка і цілої низки інших

© В. Ю. Сікорська, 2015

відзнак, активного культурного діяча, краєзнавця, редактора відомого літературного журналу «Кур'єр Кривбасу» (1994), засновника премії «Глодоський скарб» (2007).

Автор прозових книжок «Незаймані сніги»(1993), «Чаша ювеліра Карла Фаберже» (1995), «Станційні пасторалі» (1999, 2005), «На землі на рідній…» (у трьох томах, 2000–2005), «Господні зерна» (у десяти книгах, 2000–2005), «Тіні забутого парку. Малюнки з уяви» (у двох книгах, 2007), «Піщаний Брід та його околиці» (2007), «Тіні забутого парку» (2007), «Незаймані сніги» (у трьох книгах 2010), «Повернення в Портленд» (2011), «Між часом і морем» (2013), один із творчо найактивніших українських письменників, без якого важко уявити сучасний літературний процес.

Григорій Гусейнов – один із тих письменників, які визначають сьогодні обличчя вітчизняної документалістики. Постмодерністська кореляція художнього і документального, відчуття смаку слова, уміння показати історію на власний манер, але без особливої аберації, підведення читача до особливого трактування забутих чи невідомих постатей – це ті особливі ознаки, що дають можливість письменнику бути упізнаваним у літературному потоці.

Книжка «Між часом і морем. Колекція невигаданих історій» (2013) складається з двох частин – «Тонка калинова гілка» та «Гість у царстві степу». Як зазначив у одному з інтерв'ю відомий критик Михайло Слабошпицький, цей твір «найяскравіший з усієї творчості Григорія Гусейнова, попри навіть давню важливу присутність його «Господніх зерен» у нашій літературі» [2].

Зображувані події «Тонкої калинової гілки» відтворюють історію життя онучки Варфоломія Шевченка, прямої родички Великого Тараса, її кохання з російським письменником Леонідом Андреєвим, життєві долі синів: старшого Вадима – широко відомого і Даниїла – молодшого, призабутого часом та історією, «*де домінуючою ознакою було утвердження порядності за будь-яких критичних ситуацій і у якій в один вузол зв'язалися долі нащадків Тараса Шевченка, місто Корсунь на Черкащині, подарунки видатного родича крихітній Прісі (на книжці «Робінзон Крузо» поет написав: «Любій Прісі на пам'ять од дядька Тараса Шевченка. 1859. сентябрь 12), містечко Голованівськ на Південному Поділлі, класик російської літератури, холеричний напівбожевільний Леонід Андреєв, учасник французького Опору Володимир Сосинський і на додачу до них скромний криворізький гірник з вулиці Клубної*» [7, с. 203]. Далі цитуватимемо за цим виданням.

Колосальний фактаж першої, необ'ємної як для Гусейнова, частини є осмисленням суспільно-культурних подій та життєвого шляху реальних історичних осіб і важливої для життя українського народу проблеми. Документалістом здійснено спробу за законами художньої творчості дослідження із залученням істинних документів свого часу, глибоке співвіднесення власного духовного досвіду з внутрішнім світом героїв, соціальною та психологічною природою їхніх учинків.

Автор чітко фіксує часові межі, наводить описи реального простору з фіксуванням міст, поселень, вулиць, робить посилання на епістолярій, архівні документи – все це вчергове підкреслює приналежність тексту до документальної прози. Реальність по-особливому осмислюється (текст перенасичений іменами), фіксуючи увагу читача на Людському документі, його образі, який є відбиттям історії та втіленням авторського її сприйняття. Саме в тому виявляється цінність цієї переосмисленої дійсності.

Та ще особливість тексту полягає й у тому, що Григорій Гусейнов підходить до нього з неабиякою художньою майстерність, де документальний фактаж природно уживається з художнім обрамленням, яке аж ніяк не створює відчуття аберації, оскільки справжність допускає певні відхилення через оживлення реальної історії.

Вимальовуючи історію життя сина Леоніда Андреєва, митець подає читачеві свою позицію щодо викладу матеріалу через приклад трактування автобіографічної повісті Вадима Леонідовича «Дитинство» (1960): «*…Автору важливо було не поспішати, час від часу зупинятися на подробицях, що виринали в нього, самому повертатися в знайомі реалії, в давні звичні ситуації, де сльози й посмішки, розмови, побут, кольори й пахощі*» (с. 113). Цитата визначає темп не лише Андреєва, але й самого Гусейнова.

Це дає можливість говорити про універсальний характер документальної літератури, що не лише зображає життя особи, а й привідкриває завісу на трактування фактажу подій із її життя та допомагає відчути новий погляд на відтворювану епоху, посилюючи зацікавлення минулим і повертаючи на літературну орбіту імена забутих громадських і мистецьких діячів. Гусейнов це називає «*складною родинною долею*» (с. 124), впливаючи на читача особливим відбором фактів, авторським коментарем, інтерпретацією. «*Історія – надто вразлива галузь, щоб бути до кінця достовірною*» – іронізує автор (с. 15).

Характерною особливістю аналізованого тексту є те, що письменник не лише фіксує, реконструює, а й умотивовує читача переосмислити тяглість історії. Ми погодимося з думками Л. Тарнашинської та М. Коцюбинської [9, с. 5], які спільні в міркуваннях щодо орієнтації не лише на збереження народної пам'яті, а й на новому екзистенційному осмисленні минулого, на стереоскопічності історичної картини внаслідок зіткнення часом різних точок зору, перетину й синтезу окремих індивідуальних «правд» та на самоідентифікації автора. Тому творчі шукання письменника наштовхують читача на спробу осмислення Людини в усіх її кореляціях із простором і часом, налаштовуючись на своєрідну екзистенційну площину сприймання невигаданої художньої історії.

Текст ґрунтується на фактах, зібраних документах, спогадах очевидців (варто згадати збирача старовини одесита Григорія Зленка, який листувався з Вадимом Андреєвим, першим написав про Олександру Велигорську), де історичний і художній матеріал вступають у специфічну взаємодію, даючи можливість побачити суцільну павутину історії, відчути тяглість загальнокультурного процесу та оцінити історичний, ідеологічний, географічний, морально-естетичний колаж. «Одна й та сама історична особа чи подія опиняється в фокусі суб'єктивних різноспрямованих оцінок, і це зумовлює повноту й неоднозначність характеристики», – як свого часу влучно підмітила Михайлина Коцюбинська, даючи загальну характеристику документальній прозі [9, с. 10].

Не зважаючи на перевантаження тексту документальним фактажем, художнє начало займає в творі недругорядне місце представлене в описах природи, інтер'єрів, у чисельних ліричних та філософських відступах:

«*Степ – інша реальність, що стоїть поза звичайним побутуванням. Тут щохвилини, ніби в дитячій іграшці з кольоровими скельцями, відбуваються дивовижні метаморфози, безкінечний, фізично відчутний рух часу, ніким не зафіксований простір, що його в Степу не можна вважати матеріальним, а на додачу виникає бурхлива уява, яку для митця цей простір вивільняє*» (с. 14).

На одній із літературних зустрічей Гусейнов визначив вектор власної діяльності: «Наше пробування в цьому світі – це суцільний ланцюг утрат, забуття імен, постатей непересічних людей, які мали освіту, талант, неабияку волю, робили великі справи, були воістину подвижниками. Творами я хочу перервати цей потік безпам'ятства, адже інформація про них може так багато дати сучасному поколінню, нашій культурі в цілому». А для цього потрібно уповні зануритися у художньо-документальну реальність, сміливо поєднуючи факти, на перший погляд зовсім некомпоновані, думками та роздумами.

Уведення фактів та імен в художню канву твору вимагає від митця підпорядкування потоку цієї інформації єдиній авторській ідеї, що дає можливість визначити чітку письменницьку позицію, яку він презентує читацькій аудиторії, оскільки він є не просто збирачем фактичного матеріалу:

«*…Єфросинія Варфоломіївна (в сім'ї частіше називали її Прісею) – це дочка Варфоломія Григоровича Шевченка, троюрідного брата й свояка геніального українського поета… відомо, що Софія Варфоломіївна Шевченко, усиновила й виховала Арсенія, незаконнонародженого сина своєї племінниці Віри Миколаївни Прохорової (Воскобойникової). У свою чергу, чарівна Вірочка близько зналася, зосібна, з Марією Тобілевич*» (с. 36); «*Катерину Велигорську (*старшу доньку Прісі – *В. С.) записали до навчальні Чібісової, де приблизно тоді ж училася Варвара Покровська, майбутня мати Михайла Булгакова*» (с.83); «*…Іван Бунін згадав загалом побіжну зустріч з молодятами в причорноморському місті, з роками не забулася йому й весела Шурочка Велигорська* (ще одна донька Прісі, дружина Леоніда Андреєва – *В. С.*)» (с. 108).

Цей ланцюжок випадкових чи передвизначених зустрічей можна було б продовжити, позаяк факти поєднані спільним художнім поглядом скеровані на неймовірні вузли історії, яка своєю тяглістю підтверджує факт несфальшованої реальності. Дослідник у «Невигаданих історіях» змальовує заплутані родинні сплетіння, наштовхуючи читача на вибудовування генеалогічного дерева не лише окремих родин, а на представленні справжнього заглиблення в історію нації. Адже через відчуття-сприйняття роду формується думка про приналежність до нації, «без чого вимріяне громадянське суспільство так і залишиться в царині мрій…» [9, с. 30].

Ось як Гусейнов проводить тонку паралель між нащадками Андреєва та Шевченком: «*Чи тримали в своїй хаті «Кобзаря»? Чи читала бабуся внукам безсмертні поетові рядки? Ні, згадок про це так само не збереглося, натомість замінила все світла пам'ять про могутнього духу літню українку та про дивом на ту пру ще вцілілі малоросійські барвисті стрічки. От, здавалося б, і все. Однак легкі, осяяні неусвідомленою пам'яттю, кісники якимось дивом насправді втримували на собі безцінне духовне минуле родини… Вже потім, у середині 1960 років, плануючи написати про все це в листах до Одеси, він (*Вадим Андреєв – *В. С.) обіцяв провести розрахунки, але не встиг*» (с. 89). Як митець Григорій Гусейнов славиться особливою увагою до історії конкретних родин та культурологічного контексту України, де через призму представлення поодинокого, індивідуального показано історичний досвід української нації.

Отже, твір «Між часом і морем» є підтвердженням не лише інтересу, а й потребою у використанні документа в літературі не задля історії особистостей, а задля особистої історії, де представленим є історичний факт, пропущений через авторське осмислення. Наше дослідження окресленої проблематики не є вичерпним і її подальший розгляд допоможе краще осягнути сутність документальної літератури та доробку сучасного письменника Григорія Гусейнова зокрема.

Література:

1. Акіншина І. М. Жанрово-стильові особливості художньо-біографічної прози 80-90-х років ХХ років ХХ століття: Дис. … канд. філол. наук / І. М. Акіншина – Луганськ, 2005. – 19 с.

2. Бондаренко С. Степ – це держава // Літературна Україна, 17 жовтня 2013 року, №40, с.1-2.

3. Варикаша М. М. Література non-fiction: поміж факто і фікцією // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Випуск ХХІІІ. – Частина 3. – С. 28–39.

4. Галич, О. А. Термінологія сучасної документалістики / О. А. Галич // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – Вип. 26. – С. 47–49.

5. Галич О. А. У вимірах non-fistion : щоденники українських письменників ХХ століття : монографія / О. А. Галич. – Луганськ : Знання, 2008. – 200 с.

6. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, ґенеза, перспективи / О. А. Галич – Луганськ: Знання, 2001. – 246 с.

7. Гусейнов, Григорій. Між часом і морем. Колекція невигаданих історій / Г. Гусейнов. – К. : Ярославів Вал, 2013. – 720 с.: іл.

8. Денисюк І. Людина в катаклізмах епохи: майстерність мемуариста // Крушельницька Л. І. Рубали ліс...: (Спогади галичанки) / НАН України; Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника / В. М. Трипачук (упоряд.і ред.). – 2. вид., доп. і випр. – Л.; Нью-Йорк : Видавництво М. П. Коць, 2001. – 260 с.

9. Коцюбинська М. Історія, оркестрована на людські голоси : екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури / М. Коцюбинська. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 70 с.

10. Савенко І. Л. «Документалізм як прикметна риса сучасного письменства: тенденції і традиції» // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – № 19 (182), 2009. – С. 20–26.

11. Сікорська В. Ю. Художній часопростір в історичних романах Павла Загребельного / В. Ю. Сікорська // автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – Кіровоград, 2007. – 20 с.

УДК 811.133.1: 316.346.2: 070-055.2

О. В. Соболєва,
Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

АКТУАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНО-КУЛЬТУРНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ГЛЯНЦЕВИХ ВИДАНЬ

Серед друкованих інформаційно-розважальних ЗМІ найбільшою популярністю користуються у сучасному світі видання для жінок. Саме з появою міжнародних глянцевих видань в історії існування жіночого журналу відкрились нові перспективи та підходи до вивчення мовлення ЗМІ. У статті розглядається актуалізація гендерно-культурної диференціації глянцевих видань, яка вибудовується на основі певних стереотипів, норм асоціювання та соціальних ролей. Глянцеві видання набувають статусу особливого когнітивно-комунікативного феномену з фемінним акцентом.

Ключові слова: *когнітивний феномен, феміністична лінгвістика, концепт, андроцентричність.*

GLOSSY MAGAZINES: ACTUALIZATION OF GENDER AND CULTURAL DIFFERENTIATION

Among the print entertainment media the women magazines are the most popular in the modern world. It is the integral part of today's society as a part of mass media communication they have a power to influence the perception and opinion of mass audience. It is with the apparition of international editions in the history that are opening the new perspectives and approaches to the media language analysis. Woman, her life and problems started to be reflected in the papers and periodicals at the turn of the 17th and 18th century with the arrival of the first woman's magazine. The success of magazines is to some extent influenced by today's life style, which demands to live fast. An average reader looks for «escape reading» together with the availability and affordability, which magazines offer. Woman's magazine as a composition of unrelated parts (articles,

© О. В. Соболєва, 2015

photographs) is than referred to as heterogeneous. The article deals with the actualization of gender-cultural differentiation of glossy magazine, which is based on the definite stereotypes, norms of association and social roles. Such peculiarity is the distinctive style forming feature of modern magazine and the glossy editions become the particular cognitive-communicative phenomenon with the feminine accent.

Key words: *cognitive phenomenon, feministic linguistic, concept, androcentrism.*

АКТУАЛИЗАЦИЯ ГЕНДЕРНО-КУЛЬТУРНОЙ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ГЛЯНЦЕВЫХ ИЗДАНИЙ

Среди печатных информационно-развлекательных СМИ наибольшей популярностью пользуются в современном мире издания для женщин. Именно с появлением международных глянцевых изданий в истории существования женского журнала открылись новые перспективы и подходы к изучению языка СМИ. В статье рассматривается актуализация гендерно-культурной дифференциации глянцевых изданий, которая выстраивается на основе определенных стереотипов, норм ассоциирования и социальных ролей. Глянцевые издания приобретают статус особенного когнитивно-коммуникативного феномена с феминным акцентом.

Ключевые слова: *когнитивный феномен, феминистическая лингвистика, концепт, андроцентричность.*

Останнім часом у лінгвістичній науці інтенсивно розвиваються нові напрямки досліджень, які спираються на антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ. Особливе місце у цих дослідженнях займають гендерні дослідження. Мовлення ЗМІ є активним провідником мовних нововведень, лінгвістичний аналіз яких дозволяє уявити сучасні процеси, що відбиваються в мові. Усе більша увага приділяється питанням розбіжностей вербальної мови, тому можна говорити про чоловічу та жіночу модель вербальної поведінки [4]. Дані розбіжності виявляються на усіх рівнях мови. Публіцистичний жанр ЗМІ, а саме жіночі журнали, які відображають актуальний стан суспільства, є сприятливим комунікативним контекстом для вивчення особливостей функціонування гендерних стереотипів. На мовному рівні гендерні стереотипи розглядаються як системи знаків, які репрезентують уявлення щодо типового чоловіка або типової жінки при певній передбачуваності асоціативних зв'язків.

Таким чином, **актуальність** даної статті визначається однією з сучасних тенденцій розвитку лінгвістичної науки до дослідження динамічного співвідношення чоловічого та жіночого субстратів.

Метою статті є виявити особливості гендерних стереотипів глянцевих журналів.

Матеріалом слугують друковані тексти, опубліковані у сучасних франкомовних журналах для жінок.

Наукова новизна полягає в аналізі цього когнітивного феномену, який виявляється у мовних кліше, певних концептах та особливостях мвленнєвої поведінки комунікантів.

Гендерні дослідження є невід'ємним атрибутом у будь-якій культурі та знаходять певну об'єктивацію на різних рівнях мови. Гендер у сучасній лінгвістичній науці розглядається як компонент індивідуальної та суспільної свідомості, що дозволяє оперувати поняттям гендерний концепт (О. І. Горошко [2,3] В. І. Карасик [5], Д. Лакофф [6], В. О. Маслова [7], О. В. Містрюкова [8], З. Д. Попова, Й. А. Стернін [8], В. В. Потапов [9], Г. Г. Слишкін [10], І. І. Халєєва [11], R. S. Jackendoff [12]). Як відомо, гендерні концепти осмислюються на основі таких категорій як «мужність» та «жіночність». Дихотомічне протиставлення чоловічого та жіночого та їх ієрархічність, де домінантну позицію займає мужність, властиве майже усім напрямкам філософської думки. О.В. Містрюкова, яка включила до поняття культурного концепту гендерну складову, дає таке визначення гендерного концепту: «гендерний концепт – це семантичне утворення, яке виникає в результаті співвідношення словникового значення слова з етнокультурним світосприйняттям та яке дає типове уявлення про чоловічі та жіночі образи, у якому виокремлюються ціннісна, експресивна та понятійна сторони» [8].

Наприкінці 60-х – початку 70-х рр. гендерні дослідження в лінгвістиці отримали потужний імпульс, завдяки новому жіночому руху в США та Німеччині. В результаті у мовознавстві виник напрям, який отримав назву феміністична лінгвістика або феміністична критика мови. Визначною стала праця Р.Лакоффа, у якій автор обгрунтовує андроцентричність мови та неповноцінність образу жінки у світовій картині, яка відбивається у мові [6]. З плином часу жінки завойовують провідні позиції у суспільстві та підкреслюють свою фемінність. Фемінність є комплексом рис та особливостей поведінки, можливостей та очікувань, що визначають соціальну практику певної групи, об'єднаної за ознакою жіночої статі [1]. Традиційна фемінність розкривається у жіночих журналах шляхом змалювання одвічно притаманних жінкам рис вдачі, поведінки, зовнішності.

Інтенсивний розвиток гендерології визиває останнім часом закономірний інтерес до дослідження образу жінки в різних сферах комунікації. Різноманітні типажі жінок, які представлені в журнальній медіа продукції належать до так званого вищого середнього класу. Ці жінки мають достатньо високий соціальний та економічний статус. Гендерно – орієнтовані жіночі журнали виступають не лише трансляторами гендерної культури, репрезентуючи образи жіночості, стратегії поведінки та моделі взаємовідносин між представниками різної або однієї статі, але й створювачами «нового образу» сучасної жінки. Таким чином, мета жіночих журналів – це формування гендерних стереотипів властивих даному суспільству. В журналах жінка виступає в таких основних образах: *жіночої привабливості* (жінка – представниця слабкої статі, якій властивий шарм та чарівність), *еротичній* (привабливі та спокусливі образи моделей), *соціально-біологічному* (жінка – мати, дружина, хранителька домашнього вогнища) *суспільно – політичному* (жінка – політична сила суспільства), *трудовому* (жінка – бізневумен). Образ емансипованої жінки наділяється властивостями, які притаманні сильній статі, такими як: незалежність, рішучість, самостійність, енергійність. Гендерні стереотипи, які існують в людській свідомості, відображають не тільки сукупність біологічних ознак та соціальних ролей, але й особливості емоційної поведінки представників двох статей в рамках певної культури та епохи.

В основі уявлень у сучасному суспільстві про жінку лежить біологічний фактор (жіноча привабливість, її вік та характер) та соціальні фактори (спосіб життя, домашні обов'язки та соціальний статус). Останнім часом у зв'язку із зростанням участі жінок у комерційній діяльності, політиці, проблема стереотипних концептів «жіночого» надзвичайно активізувалася. Успішна жінка повинна виглядати дійсно привабливою, доглянутою, справляти враження справжньої бізнес-леді. Жінки усе більше уваги звертають на динамічний розвиток «індустрії вроди» з її новими видами послуг, активно займаються спортом та є повноправними учасниками сучасного суспільства на усіх щаблях його розвитку нарівні з чоловіками. Знайомство з сучасними франкомовними глянцевими журналами для жінок та їх рубриками дає підстави стверджувати що, відбиваючи тенденції суспільства, вони орієнтуються на такі основні концепти, як-от:

1) *догляд за собою (краса, здоров'я, спорт, косметика*). Рубрики: styleellebeauté [*14-19*], oh beauté! [*23*], beauté – santé – forme [*22*]. Формування цього образу жіночності відбувається завдяки вербальним та візуальним компонентам. Вербальний складається зі статей та текстів інтерв'ю, присвячених останнім розробкам у сфері краси, рекомендаціям дієтологів щодо здорового харчування та відпочинку, заняттям спортом, відповідному підбору макіяжу або сучасної зачіски. Візуальний – з рекламних фото, у яких акцент робиться на привабливість та спокусливість жіночого тіла;

2) *мода (модні новинки зі світових подіумів)*. Рубрики: carnet de style [*22-23*], styleellemode [*14-19*], Fashion Fiona [*21*]. Образ сучасної модної жінки вибудовується на основі інтерв'ю з відомими кутюр'є (їх рекомендації щодо підбору гардеробу, вмілого поєднання кольорів, останні тенденції зі світових подіумів). Візуальна частина подається у вигляді фото різноманітних речей (від аксесуарів до верхнього одягу), завдяки яким можна скласти цілісний образ сучасної модної жінки. Ці рубрики, як і попередні, входять до складу концепту «врода»;

3) *успіх (кар'єра, підвищення професійних навичок)*: рубрики temoignage [*22-23*], elleinfohebdo [*14-19*], star express [*21*], people [*20*]. Формування образу успішної ділової жінки відбувається завдяки інтерв'ю з відомими бізнес-леді (їх біографія, важкий шлях до визнання), які досягли успіху у тій чи іншій галузі. Варто відмітити, що у більшості випадків професійна діяльність жінок відноситься до «жіночого» бізнесу (модельні агенції, салони краси, благодійні фонди, спортивні організації, комерційна діяльність), але останнім часом усе більше текстів присвячується жінкам-політикам у зв'язку з їх активним проникненням у суто чоловічу сферу діяльності;

4) *дім (облаштування домівки кулінарія, дизайн)*. Рубрики: styleelledeco, vieprivéemaison, vieprivéecuisine [*14-19*], déco [*21*], art de vivre [*20*]. Цей концепт передається у глянцевих журналах через такі аспекти, як: оздоблення домівки (статті дизайнерів, флористів) та приготування їжі (оригінальні рецепти від відомих особистостей);

5) *кохання* (*створення родини)*. Рубрики: psycho [*22-23*], ma vie en rose [*21*]. У цьому образі жінки-дружини та матері гендерні репрезентації пов'язані з родиною, вихованням дітей, піклуванням про домашній затишок. Він представлений статями про гармонійні родинні відносини, про проблеми виховання дітей та секрети створення ідеальних родин. Ілюструються такі статті фото щасливих сімейних пар.

На лексичному рівні у глянцевих журналах останнім часом виникають назви нових, суто жіночих видів спорту: *step-aerobics, aquaerobics, lambaerobica, beau body dance, callanetics, pilates, yoga, strollerobics [14-19]*.

Сфера косметики та візажу є також активною сферою неологічного росту: *wash-and-go, all-in-one, co-enzyme, collagen, metabolism, la folie Botox, expert lift [22-23]*. Цікавими є утворення *Paris lip, French knee, nose job, lifting, pealing, brussage, liposuction [21]* та інші назви пластичних операцій та спеціальних тренувань.

У зв'язку з посиленням зайнятості жінок в професійній діяльності, їх заклопотаність домашнім господарством відступає на задній план. Це в першу чергу стосується приготування їжі, тому виникають багато типів їжі, що замінює домашні страви та, відповідно, назв видів альтернативного харчування. Найзагальнішою одиницею в цій групі є акронім *HMR* (*home meal replacement*); сюди входять такі одиниці, як *deskfast* (швидкий сніданок на роботі, за робочим столом), *drive-through cuisine, drive-time dining [22-23]* (снідання під час керування автомобілем) *[14-19]*, *one-handed food* (швидкий прийом їжі, «на ходу») *[21], fast-casual* (проміжний варіант між харчуванням вдома та в кафе *fast-food*) *[20]*.

На стилістичному рівні у глянцевих виданнях використовуються різномнітні стилістичні засоби, які мають фемінний акцент. Наприклад, на вербальному рівні частотним є вживання гіперболізованих прикметників, які надають мовленню підвищеної експресивності та є характерними для жіночої комунікації з їх природним почуттям усе перебільшувати. Для підсилення популярності відомих жінок, журнал « Elle » використав таку незвичну графічну форму: *les wondermégasuperwomen [16]*. У друкованих текстах спостерігається частотне вживання префіксів при утворенні емотивних епітетів, що дозволяє реципієнтові краще уявити предмет або явище, про які йдеться у тексті: *super angoissée, une mère ultra-conventionnelle, hyperfashion, l'hyper-blonde, l'ultra-brune [14-19]*.

Одним із паралінгвістичних засобів актуалізації стереотипів фемінності у глянцевих виданнях для жінок виступає колір. Враховуючи психосемантику кольору, автори використовують саме теплу кольорову гаму. Кольорове зображення візуальних повідомлень емоційно та сугестивно впливає на свідомість і психіку реципієнта, що свідчить про його символічність. Превалюють такі кольори, як жовтий, білий, зелений, блакитний. Жовтий колір асоціюється з легкістю, сяйвом, теплом, полум'ям. Ахроматичний білий колір є провідником усього позитивного: світла, чистоти, відкритості, радості, здоров'я. Зелений колір символізує новітню тенденцію до збереження навколишнього середовища, переробки відходів, а також асоціюється з природою, чистотою, оточуючим довкіллям. Блакитний колір є символом духовного піднесення людини, його чистоти. Він знімає збудження та агресію, налаштовую на спокій та доброзичливість. Виявлено тенденцію до поширення червоного кольору, який асоціюється з активністю, виступає провідником життєвої сили, ініціативності та має значення бажання та усіх форм апетиту.

Таким чином, франкомовні жіночі видання є особливим когнітивно-комунікативним феноменом, особливістю якого є актуалізація гендерної культурно-символічної диференціації. Навіть зверхній погляд на глянцеві видання дозволяє побачити гендерну асиметрію у репрезентації жіночності та мужності. На гендерному рівні жіночі журнали суттєво відрізняються від чоловічих. Жіночі видання найбільш активно подають жінок як турботливих жінок та матерів, які створюють та зберігають тепло родинного вогнища та як успішних бізнес-леді. Чоловічі видання висвітлюють представників сильної статі як прагнучих до автономності, авантюризму, домінування та влади. Їх більше цікавлять події навколишнього середовища, ніж глибинний аналіз своїх почуттів та прагнень. Отже, гендерні відмінності суттєво впливають на розподіл комунікативних потоків публіцистичного дискурсу, формуючи у ньому окремо чоловічі й жіночі глянцеві журнали, кожні з яких мають свою мовленнєву специфіку.

Література:

1. Батлер Дж. Гендерний клопіт: фемінізм та підрив тожсамості / Дж. Батлер. – Київ, 2003. – 224 с.

2. Горошко Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма / Е. И. Горошко. – 158 с.

3. Горошко Е. И. Гендерная проблематика в языкознании / Е. И. Горошко // Введение в гендерные исследования. – Х. : ХЦГИ, 2001. – СПб. : Алетейя, 2001. – Ч. 1. – С. 508–542.

4. Земская Е. А. Особенности мужской и женской речи / Е. А. Земская, М. А. Китайгородская, Н. Н. Розанова // Русский язык в его функционировании: коммуникативно-прагматический аспект. – М., 1993. – 143 с.

5. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик – 2-е изд. – М. : Гнозис, 2004. – 389 с.

6. Лакофф Д. Женщины, огонь и другие опасные вещи: [монография] / Д. Лакофф. – Chicago : The University of Chocago press, 1990. – 631 с.

7. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие / В. А. Маслова. – 2-е изд. – Минск : ТетраСистемс, 2005. – 256 с.

8. Мистрюкова Е. В. Средства репрезентации концептов «мужественность» и «женственность» в современном английском языке: дис.... канд. филол. н.: спец.10.02.04 / Е. В. Мсистрюкова. – Самара, 2005. – 229 с.

9. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж, 2003. – 192 с.

10. Потапов В. В. Современное состояние гендерных исследований в англоязычных странах / В. В. Потапов // Гендер как интрига познания. – М. : Рудомино, 2002. – С. 94–117.

11. Слышкин Г. Г. Гендерная концептосфера современного русского анекдота / Г. Г. Слышкин // Гендер как интрига познания. Гендерные исследования в лингвистике, литературоведении и теории коммуникации : альманах. Пилотный выпуск. – М., 2002. – С. 72.

12. Халеева И. И. Гендер как интрига познания. Гендерные исследования в лингвистике, литературоведении и теории коммуникации / И.И. Халеева // Альм. Моск. гос. лингвист. ун-т. лаб. генд. исслед.; редкол.: И. И. Халеева (гл. ред.) и др. – М. : Рудомино, 2002. – 141 с.
13. Jackendoff R. Foundation of language: brain, meaning, grammar, evolution / R. Jackendoff. New York Oxford University Press, 2003. – 498 p.

Джерела ілюстрованого матеріалу:

14. Elle # 3170, août 2008.
15. Elle # 3243, février 2008.
16. Elle #3270, septembre 2008.
17. Elle #3321, 21 août 2010.
18. Elle #3433, 14 octobre 2011.
19. Elle 3453, 2 mars 2012.
20. Marie-France #166, décembre 2007.
21. Cosmopolitan/Cosmopolitan France – INTER EDI # 411 décembre 2010.
22. Marie-Claire, #673, septembre 2008.
23. Marie-Claire #687, novembre 2009.

УДК 811.133.1'373.43: 070'06

О. В. Соболєва,
Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПРАГМАТИЧНА НАСТАНОВА НЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРЕСИ)

У статті подано огляд процесів утворення неологізмів у французькій мові з метою прагматичного впливу на реципієнтів. Вони підвищують ефективність комунікації, відбивають тенденцію до економії мовленнєвих зусиль та раціоналізації мови, поповнюють та збагачують словниковий запас. Частотне вживання таких компонентів стає невід'ємною частиною сучасної французької мови, є фактором спрощення сприйняття візуального матеріалу, підвищення експресивності мовлення та створення нового оригінального графічного образу.

***Ключові слова**: абревіатури, телескопія, апокопа, графічна гібридізація, дієреза.*

CONTEMPORARY FRENCH MEDIA: PRAGMATIC TENDENCY OF NEOLOGISMS.

Vast quantities of texts are produced each day in variety of media including traditional publications such as newspapers and magazines, as well as a newer type of communication like blogs and micro blogs. In journalism, neologisms or newly-coined words occur very often for their ability and power of information consideration and their expressive effect. Language users create new words through a variety of word formation processes: derivational morphology, compounding, abbreviation and borrowing from another language. The context in which a neologism is used also provides information about its syntax and semantics. It is significant to learn how these words are created, because neologisms undergo certain linguistics processes, the so-called word formation process, and to try to find out to what structural-semantic types neologisms belong and in which sphere of life they are used more frequently. The article gives a survey of formation of neologisms in the French language with the aim of pragmatic influence to the recipients. Such neologisms improve the effectiveness of communication, reflect the tendency to the economy of language efforts and language rationalization, replenish and enrich its vocabulary. The frequent usage of such components is becoming the integral part of contemporary French language and is the factor of simplification of visual material perception, of language expressivity reinforcement and of creation of the new original graphic image.

***Key words:** abbreviations, apocope, telescopy, graphic hybridization, dieresis.*

ПРАГМАТИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ НЕОЛОГИЗМОВ (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ ФРАНЦУЗСКОЙ ПРЕССЫ).

В статье подан обзор образования неологизмов во французском языке с целью прагматического влияния на реципиентов. Они повышают эффективность коммуникации, отображают тенденцию к экономии языковых средств и рационализации языка, пополняют и обогащают словарный запас. Частотное употребление таких компонентов стает неотъемлемой частью современного французского языка, является фактором упрощения восприятия визуального материала, повышения экспрессивности высказывания и создания нового оригинального графического образа.

***Ключевые слова**: аббревиатуры, телескопия, апокопа, графическая гибридизация, диереза.*

Таким чином, **актуальність** дослідження визначається однією з сучасних тенденцій розвитку лінгвістичної науки до аналізу новоутворень.

Метою публікації є виявлення різноманітних типів неологізмів у сучасній французькій мові.

Наукова новизна полягає в комплексному аналізі різних типів неологізмів у сучасній французькій мові, що свідчить про новітні процеси, що відбуваються у мові, а також про постійне збагачення словникового запасу.

Виникнення неологізмів у французькій мові пов'язано з бурхливим прогресом науки і техніки, з пошуком нових форм подання інформації та має «запрограмований», «свідомий» характер. Неологізми у французькій мові утворюються шляхом деривації, словоскладання, конверсії, скорочення, запозичення тощо. Серед іншомовних запозичень найпоширенішими є англомовного походження (як результат всесвітньої глобалізації та поширення англійської мови), більшість з яких підлягає трансформації шляхом вживання власномовних ресурсів, що свідчить про збереження національної ідеї та активну роботу з пуріфікації французької мови, яку проводять сучасні спеціалісти.

Функціонування складних слів у газетних і журнальних статтях та особливості їх стилістичного забарвлення зумовлені специфікою мови мас-медіа. Мета і завдання масової комунікації нерозривно пов'язані із здійсненням певного впливу на адресата. Характерною особливістю є те, що текст створюється з розрахунком не на конкретну особу, а на ідеалізоване уявлення про реципієнта, так званого »модельного» реципієнта. Це веде до стирання образу особи, що говорить, та ідеалізації самого повідомлення, закладається процес правлення, створюються ускладнені форми, нехарактерні для усного спілкування. Вживання складних слів у пресі часто може бути мотивоване принципом економії. Разом з цим, складні слова завжди мають графічну експресивність, тому що своєрідне поєднання в рамках одного слова кількох компонентів сприяє досягненню такої прагматичної мети як привертання уваги реципієнта.

© О. В. Соболєва, 2015

Вжиті у мові мас-медіа, складні слова часто виступають як «стилістичні неологізми», емоційно забарвлені носії авторської настанови та певного підтексту. Композити покликані здійснювати непрямий вплив на адресата, сприяють успіху пропаганди, вони призначені для переконання реципієнта щодо вірної позиції журналіста та допомагають формуванню в аудиторії тих чи інших поглядів. Популярним засобом створення неологізмів є словоскладання за наступною схемою: V + N або N + N. Наприклад:

– *«EN FRANCE, les victimes se nomment journaldelabourse, vivrefemme ou koobuycity» [14].*

Не останню роль у створенні неологізмів відіграють абревіатури. Виникнення нових абревіатур у мові диктується самим життям, змінами, які відбуваються в ньому та тенденціями мови до скорочення й редукції слів. У наш час вживання різноманітних скорочень стало вже своєрідною модою. Прикладом абревіації може слугувати телескопія:

– *«Maïakovski avait peut – être été sacré poète de la révolution, mais le recueil intitulé 150 000 000, qu'il avait envoyé en 1921 «au camarade Vladimir Ilitch Lénine» avec des «salutations komfutiennes»* (від «communistes-futuristes», телескопія за принципом початок першого і другого слів) *[14].*

Прикладом телескопічного словоскладання також є іменник «*asialationnisme*» :

– *«Sa dernière offensive lancée contre la politique étrangère du président Truman reste animée non pas du pur esprit isolationniste, mais de cette forme nouvelle qu'on appelle aux Etats – Unis, d'un jeu de mots douteux, l'asialationnisme [14].*

Виділена лексема є комбінацією слів asiatique і isolationnisme і служить для компактнішого відображення політики, що проводиться США в азіатських країнах. Інші приклади телескопії:

– *pipolitique* (*pipole + politique*) *[12]* (початкова частина першого слова і повне друге).

– *Chanellywood (Chanel + Bollywood) [12]* (повне перше слово і кінець другого).

– *Merkozy (Merkel + Sarkozy) [12]* (початкова частина першого слова і кінець другого).

На сторінках французької преси останнім часом також можна зустріти такі слова-композити: *attachiant(e) – attachant* + розм. *chiant* – людина з якою ти не можеш жити, але і без неї життя не миле; *aigriculteur* – від *agriculteur* + *aigre* – фермер, стомлений від свого фермерського життя; *bête seller* – від *bête* + *best seller* – книга, нібито добре продається, але не має глибого змісту; *eurogner* – від *euro* + *rogner* – робити збереження в евро; *phonard* – людина, яка не може існувати без свого телефону; *ordinosore – ordinateur* + *dinosaur* – дуже старий комп'ютер; *bonjoir* – мікс з *bonjour* та *bonsoir* – вітатися вдень; *photophoner* – фотографувати на мобільний телефон *[12, 13, 15, 16].*

За допомогою сиглів створюються також неологізми, які стають широковживаними у повсякденному мовленні: *génération X, génération Y, génération P [12].*

– *C'est mYsterieux Y les situe dans la continuité de la génération X identifiée par Douglas Coupland en 1991 et designant les quadras ei quinquas d'aujourd'hui, sans répères et sans messages, coincés entre la guerre froide et la révolution technologique. [12].*

У цьому уривку ми бачимо вживання скорочень X та Y, один з яких навіть дублюється у слові « mYsterieux », створюючи на письмі завдяки графону незвичний візуальний ефект, який маючи додатковий наголос, створює на письмі підсилюючий, персуазивний ефект та додає ще більшої містичності цьому поколінню.

У текстах преси можна знайти скорочення, які утворилися завдяки словам-пелігринізмам, як правило запозиченим з англійської мови: *A-list* (список акторів з найбільш високими гонорарами), *les lunettes XL*, *talent XXL, soleil XXL, déjeuner XXL [12].* Інші сигли мають оказіональний характер, а їх утворення викликано соціальними змінами, наприклад: *l'affaire DSK [13]* – справа міжнародного масштабу, у центрі якої опинилася відома політична фігура, екс-директор МВФ Домінік Стросс-Кан, *CCC* (Clean Clothes Campaign) *[13]* – новітня екологічно чиста технологія надання джинсам зношеного вигляду, *FIV* (Fécondation in vitro) *[15].*

Для привабления уваги реципієнта автори друкованих текстів вдаються також засобів графічної гібридізації. Прикладом графічних окказіоналізмів, які були виявлені нами на сторінках французької преси, являється наступна одиниця: *«la – perte – de – l'autonomie – communale – à – laquelle – nous – sommes – tous – très – attachés» [13].* Це графічне злиття є характерним прикладом гіперскладання. Мета подібного ігрового словотворчого «нагромадження» полягає у тому, щоб привабити увагу реципієнта, змусити його виконати певну розумову роботу. Такі конструкції сприяють економії мовних засобів та варіативності графічної форми слова, а кількість варіацій обмежується лише можливостями зміни графічної форми слова. Таке явище отримало назву «голофразис» (від англ. the whole phrase – ціла фраза). Але у мовознавчий традиції ще й досі немає чіткої термінологічної дефініції цього феномену: зрощення, злиття (В.В. Виноградов [2]), стягнення, аглютинація (Ф. де Соссюр [5]), голофразис (І.В. Арнольд [1], І.О. Ковіньова [4]). Такі утворення є оказіональними авторськими неологізмами, які завдяки особливі графічній формі передають у друкованому тексті іронічну коннотацію, підвищуючи експресивність висловлювання.

У наступному прикладі йдеться не про намір британського прем'єра проводити звичайну політику на території Європи, а про його прагнення зробити євро валютою Сполученого Королівства, де дієреза *«euro-péenne»* несе у собі додаткову семантику:

– *«Une mention en passant dans la fameuse allocution du millénaire quant à l'ambition du Royaume-Uni de devenir bientôt «le phare du monde», <.> il y a un an et demi, par le Trésor, de préparer le pays à l'éventualité d'une adhésion à l'euro vers 2002-2003. Depuis six mois, l'ardeur euro-péenne de Tony Blair s'est singulièrement relâchée» [14].*

Серед особливих прикладів вживання дієрези з метою створення неологізмів оказіонального характеру ми виокремили такі, як-от: *chic-issme, pink-nique, éco-logis, chic-isez le glam rock [16, 14, 11].* Такі новоутворення відповідають потребам часу та мають неабиякий успіх у журналістів та у реципієнтів.

Відмінною рисою французької графічної гібридизації є наявність абревіатур-омофонів із словами або навіть з цілими пропозиціями, як в наступному прикладі:

– *«CPE C'EST PEU»,* де абревіатура CPE (contrat première embauche контракт першого найму на роботу) розшифровується як вираження *C'EST PEU* (цього мало) *[15].*

– *«Davos souhaits»* співзвучно з вираженням *«A vos souhaits»! [16].*

Даний випадок є характерним прикладом мовної гри, яка будується на використанні назви міста Давос, що часто іменується в ЗМІ економічною столицею світу, в якості пародії до широко використовуваного побутового вираження.

Заголовок статті *«Dominique Galéjeur de vil pain»* звучить як пародія на ім'я і прізвище прем'єр-міністра Франції Домініка де Вильпена *[11].*

Переважна більшість неологізмів сучасної французької преси є окказіональними лексемами. Неологізми, відмічені в словниках, складають незначну частину неологічної лексики. Попри те, що у французькій лексикографічній практиці поширена методика використання у словникових джерелах для віднесення слова до класу неологізмів, аналіз матеріалу

показав, що лексеми, відмічені в словниках так само, не знаходять широкого використання у сучасній французькій пресі. Отже, прагматика неологізмів найефективніше виявляється на матеріалі медіадискурсу, який характеризується різноманітністю засобів передавання інформації та потенційною можливістю маніпуляції сприйняттям адресата, що забезпечує чіткий прагматичний ефект, який виконує функцію засобу повного віддзеркалення стверджувальної реальності. Зазвичай вживання неологізмів у медіадискурсі зумовлено потребою економії мовленнєвих зусиль і водночас прагненням до експресивності та намаганням привернути увагу реципієнта.

Література:

1. Арнольд И. В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования: на материале имени существительного / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1966. – 186 с.
2. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 256 с.
3. Гак В. Г. О современной французской неологии // Новые слова и словари новых слов: Сб. ст. Л., 1978. – С. 37–52.
4. Ковынева И.А. Голофразис как способ словообразования в русском языке: дис.... канд. филол. н.: спец. 10.02.01 / Ирина Анатольевна Ковынева. – Орел, 2007. – 175 с.
5. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр [пер. с франц. А.Сухотина]. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1999 – 432 с.
6. Gilbert P. Dictionnaire des mots nouveaux, Paris, Hachette-Tchou, 1971.
7. Goosse A. La néologie française aujourd'hui, Paris, CILF, 1975. P. 19-65.
8. Murcia C, Joly H. Dictionnaire de mots nouveaux des sciences et des techniques 2004-2006 // Conseil international de la langue française. – 2007.
9. Rey Alain. Terminologie: noms et notions // Collection « Que sais-je ? », 1780. – P., 1993 [1979]. 10. Wise H. The Vocabulary of Modem Frehch: Origins, Structure and Function. – New York. P. 103-128.

Джерела ілюстрованого матеріалу

11. «Le Courrier de l'Ouest» (octobre 2009, mai 2010).
12. «Elle» (mars 2009, juin 2010, srptembre 2011).
13. «Le Figaro» (octobre 2011, janvier 2013).
14. «Le Monde» (octobre 2009; janvier 2010, janvier 2011; mars 2013).
15. «Le Nouvel Observateur» (décembre 2010, juin 2011).
16. «Paris Match» (janvier 2009, octobre 2010, septembre 2011).

УДК 81'373.46

В. Ф. Старко,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ІДЕАЛІЗОВАНІ КОГНІТИВНІ МОДЕЛІ ЯК ТЕОРІЯ КАТЕГОРИЗАЦІЇ

У статті проаналізовано теорію ідеалізованих когнітивних моделей (ІКМ) Дж. Лакоффа у світлі сучасних підходів до мовної категоризації. Розглянуто позитивні здобутки теорії та її слабкі місця. Дослідник обґрунтовано заперечує проти уречевлення прототипів і ставить в центр уваги прототипові ефекти. Показано, що поняття ІКМ є «парасольковим терміном» із розмитим значенням. Теорія ІКМ не узгоджується з постулатом про примат вжитку – підвалиною парадигми когнітивної лінгвістики, а проте пропонує перспективні наукові конструкти: внутрішні й зовнішні прототипові ефекти, радіальна структура категорії тощо.

Ключові слова: *ІКМ, категоризація, Лакофф, когнітивна лінгвістика.*

IDEALIZED COGNITIVE MODELS AS A THEORY OF CATEGORIZATION

The article analyzes George Lakoff's theory of Idealized Cognitive Models (ICMs) in the light of contemporary approaches to linguistic categorization. The author considers the positive achievements of the theory and its weaknesses. The ICM theory is a kind of theory-theory of categorization in which ICMs are chunks of knowledge (theories) about the world. Lakoff has a well-reasoned case against the reification of prototypes and chooses to put prototype effects in the focus of his attention. He warns against equating: a) effects and structure and b) prototypes and representations. The article shows that the concept of ICMs is an umbrella term with vague meaning. It encompasses a number of known cognitive models and may serve as the conceptual underpinning of a number of different linguistic units. Two prominent examples (the categories bachelor and mother) on which the ICM theory is built are subjected to analysis. Critical remarks from literature and the author's own observations are brought to bear on the validity of the ICM theory with respect to these cases of categorization. While the ICM theory needs to be reconciled with the usage-based thesis of the cognitive linguistics paradigm, in its present state it still offers some promising constructs, such as internal and external prototype effects, radial category structure, etc., which warrant further research and elaboration.

Keywords: *ICM, categorization, Lakoff, cognitive linguistics.*

ИДЕАЛИЗИРОВАННЫЕ КОГНИТИВНЫЕ МОДЕЛИ КАК ТЕОРИЯ КАТЕГОРИЗАЦИИ

В статье анализируется теория идеализированных когнитивных моделей (ИКМ) Дж. Лакоффа в свете современных подходов к языковой категоризации. Рассмотрены позитивные достижения теории и ее слабые места. Исследователь обоснованно высказывается против овеществления прототипов и ставит в центр внимания прототипические эффекты. Показано, что понятие ИКМ является «зонтиковым термином» из размытым значением. Теория ИКМ не согласуется с постулатом о примате употребления – одной из основ парадигмы когнитивной лингвистики, но предлагает перспективные научные конструкты: внутренние и внешние прототипичные эффекты, радиальная структура категории и т.д.

Ключевые слова: *ИКМ, категоризация, Лакофф, когнитивная лингвистика.*

Теорія, що її в галузі лінгвістики розвинув Дж. Лакофф у відомій праці «Жінки, вогонь та небезпечні речі» (Women, Fire and Dangerous Things) [5] (див. також пізніший і стисліший виклад в статті [4]), належить до так званих «теорійних теорій» (англ. theory-theories) категоризації. Це досить розмита множина теорій, які спираються на загальну ідею про те, що в процесах категоризації мовці керуються певними структурованими комплексами уявлень (теоріями) про світ [6-8]. У концепції Дж. Лакоффа роль теорій виконують «ідеалізовані когнітивні моделі» (ІКМ). ІКМ викликали бурхливе обговорення в колі когнітивних лінгвістів і досі залишаються впливовими науковими конструктами [2]. Критичний аналіз

© В. Ф. Старко, 2015

теорії ІКМ присутній у науковій літературі [10-12] (про це йтиметься нижче), однак недостатньо уваги звернено на аспект, власне, категоризації, що й зумовлює актуальність цієї розвідки. Для глибшого розуміння фундаментальної когнітивної здібності – категоризації – важливо врахувати позитивні здобутки теорії Дж. Лакоффа та вказати на її слабкі сторони.

Дж. Лакофф розвиває свою теорію в рамках парадигми, в основу якої він поклав принцип досвідного реалізму (англ. experiential realism, experientialism), або втілення (англ. embodiment). ІКМ властиве втілення, вони почасти спираються на людську уяву, мають властивості гештальтів та «екологічну структуру». За Лакоффом, тілесний досвід та людська уява великою мірою визначають процеси конструювання категорій. Дж. Лакофф розвиває свою концепцію категоризації, відштовхуючись від ідей Е. Рош. Він цілком слушно підкреслює, з посиланням на вкрай важливе застереження самої Е. Рош [9, с. 40–41], неправомірність уречевлення прототипів: «прототипи не становлять якоїсь окремої моделі процесів, представлень чи навчання. Цей момент так часто хибно розуміють, що він вимагає обговорення... говорити про *прототип* взагалі – це просто зручна граматична фікція; насправді йдеться про судження про ступінь прототиповості... Прототипи не становлять теорії представлення категорій...»

Попри ці перестороги прототипи вважали й досі вважають (хибно, слід завважити) психологічно реальними одиницями, безпосередньо пов'язаними з сутністю природномовних категорій. Дж. Лакофф вказує на дві поширені інтерпретації прототипових ефектів:

ефекти = структура – судження про ступінь прототиповості представників категорії є прямим відбиттям ступеня належності до категорії (градуального членства);

протипи = репрезентація – категорії представлені в мозку прототипами (конкретними найкращими взірцями або, за іншими версіями, певною абстракцією, наприклад, схемою чи сукупністю найтиповіших ознак). Ступінь подібності до прототипу визначає ступінь членства в категорії.

Натомість Дж. Лакофф вводить ІКМ й обстоює тезу про те, що знання (принаймні, наївне знання) організоване в такі когнітивні моделі, а прототипові ефекти є їхнім наслідком [5; 6]. ІКМ можна вважати наївними теоріями; вони бувають різних типів, а тому й прототипові ефекти постають із різних джерел. Ознаки, що фігурують в ІКМ, є інтерактивними з природи – вони не дані «об'єктивно» у світі, а мають суб'єктивно-об'єктивний характер, постаючи з осмисленої людської взаємодії з довкіллям.

У когнітивній науці дослідники пропонують когнітивні моделі, які дають змогу структурувати й зрозуміти людський досвід. Дж. Лакофф розмежовує пропозиційні моделі (фрейми Філлмора, схеми Румельгарта, фрейми Мінського, скрипти Шенка й Абельсона) й інші моделі, розвинуті в когнітивній лінгвістиці: образно-схематичні, метафоричні, метонімічні й символічні [4, с. 392–393]. *Градуйовані моделі* описують категорії й концепти, що є градуйованими з природи. Наприклад, такими є категорії, що їх позначають прикметники, які мають ступені порівняння. Прототипові ефекти в цьому випадку виникають тривіальним чином. *Ідеалізовані когнітивні моделі* описують випадки, коли категорії визначено стосовно певних ідеалізованих умов. Посилаючись на спостереження Ч. Філмора [3], Дж. Лакофф завважує, що англійська категорія *bachelor* є класичною (неодружений дорослий чоловік), але цей англійський іменник служить для категоризації осіб на підставі певних очікувань щодо одруження й шлюбу, що склалися в суспільстві. Через це постають випадки непевної категоризації: чоловіки в гомосексуальних стосунках, Тарзан, папа римський, мусульманин, якому дозволено мати чотирьох дружин, а він має лише три, тощо [4, с. 393]. Прототипові ефекти тут постають через невідповідність «ідеальних» умов, щодо яких сформульовано категорію, та безпосереднього досвіду чи знання про світ. Завважмо, що в потрактуванні американського науковця категорія *bachelor* залишається класичною, а розмитість пояснено саме завдяки невідповідності ІКМ, що лежить в основі цієї категорії, та реалій. Відтак прототипові ефекти виявляються похідними від процесу ідентифікації, себто співставлення концептуальної (ментальної) категорії та реальних об'єктів, а структуру категорій насправді задають когнітивні моделі, які, на відміну від простих ознак, мають внутрішню структуру.

Дж. Лакофф стверджує, що деякі категорії описують цілі кластери когнітивних моделей. Він розглядає в ролі такого прикладу категорію *mother*. На цю категорію складається кілька моделей: модель народження, генетична модель (із розвитком репродуктивної медицини ця модель уже не конче збігається з моделлю народження), модель виховання, подружня модель, генеалогічна модель (найближчий предок жіночої статі). Разом ці моделі сходяться й утворюють кластер, що відповідає типовому уявленню про матір. Дж. Лакофф завважує, що від цього ідеалізованого уявлення можливі відхилення й наводить низку прикладів із словосполукою *real mother* (справжня мати), які показують, що та чи та модель із кластеру може бути відсутня. Наприклад, *Мене всиновили, і я не знаю, хто моя справжня мати.* В цьому випадку підкреслено вагу моделі народження. Жодна з моделей у кластері не є неодмінною, найважливішою чи найправильнішою. В різних випадках вага якоїсь моделі може нівелюватися, а інші виходитимуть на передній план. Складні номінації в англійській мові на кшталт *stepmother, surrogate mother, adoptive mother* тощо Дж. Лакофф трактує як випадки, в яких різні моделі не сходяться. Метафоричні вживання теж висвітлюють різні окремі моделі. Наприклад, *Necessity is the mother of invention*. (дослівно, *Потреба – мати винаходу*; пор. *Біда навчить*) підкреслює модель народження. Генеалогічна модель активується в описі вузлів графів: вищий вузол – *mother*, нижчий – *daughter* (англ. дочка). Пор. також у комп'ютерній термінології *motherboard* 'материнська плата'. Дж. Лакофф робить висновок, що категорія *mother* не є класичною, позаяк немає набору необхідних і достатніх ознак, що охоплювали б усі випадки. Натомість нетипові матері, наприклад, сурогатні, називаються матерями в силу свого стосунку до ідеального випадку, в якому сходяться всі моделі. Наявність ідеального випадку й численних нетипових представників і є джерелом прототипових ефектів.

Метонімічні моделі також можуть слугувати джерелом прототипових ефектів. Соціальні стереотипи розглядаються як випадки метонімії, в яких підкатегорія з особливим, визнаним соціумом статусом замінює цілу категорію й є підставою для поверхових суджень Дж. Лакофф наводить приклад матері-домогосподарки: хоча ця підкатегорія й не має окремої номінації, в американському суспільстві вона має статус кращого прикладу цілої категорії матерів. Звідси постає можливість оцінки тієї чи тієї жінки як типової/менш типової матері. Категорія *working mother* (мати, що працює) дістає наповнення, на думку Дж. Лакоффа, як категорія, протиставлена стереотиповій матері-домогосподарці. В основі протиставлення лежить модель виховання-піклування: мати, що працює, не може залишатися з дітьми весь день, а отже й неспроможна належним чином піклуватися про них. Американський дослідник висновує, що кластер когнітивних моделей і метонімічна модель матері-домогосподарки складаються на категорію *mother* і створюють її прототип: взірцевою матір'ю є біологічна мати-домогосподарка, переважно зайнята вихованням і доглядом за дітьми, що не має оплачуваної роботи й одружена з батьком дітей. Цей «складений прототип» (англ. composite prototype) накладає на категорію *структуру репрезентативності*: що ближче жінка до прототипу, то репрезентативніша вона матір [4, с. 400]. Така структура лінійна й задає лише шкалу подібності, однак вона відбиває, на думку Дж. Лакоффа, когнітивні моделі, що характеризують категорію. Дослі-

дження категорій не повинно обмежуватися виокремленням прототипу й лінійної градації непрототипових випадків, а розкривати деталі когнітивних моделей, що лежать в основі структури репрезентативності.

Описуючи категорію *mother*, Дж. Лакофф зараховує до неї як підкатегорії особливого типу такі поняття, як *stepmother, adoptive mother, birth mother, natural mother, foster mother, biological mother, biological mother, surrogate mother, unwed mother* та *genetic mother*. Ці підкатегорії є відхиленнями, тобто містять не просто додаткові ознаки, а такі, що відрізняють їх від центрального випадку; вони вмотивовані й зумовлені культурою. Дж. Лакофф стверджує, що категорія *mother* в американській культурі має *радіальну структуру*, тобто структуру «з центральним представником і його конвенціоналізованими варіаціями, що їх не можна передбачити загальними правилами», причому порівняно з основним екземпляром варіації повинні містити відмінні ознаки, а не просто більше ознак [4, с. 401].

Що стосується категорії *bachelor*, то Дж. Лакофф вважає, що навіть якщо абстрагуватися від невластивих прикладів, соціальний стереотип слугує джерелом розмитості категорії *всередині* меж цієї категорії (*внутрішні прототипові ефекти*), що їх чітко встановлює класична дефініція. Особи, що більше відповідають американському стереотипу *bachelor* (мачо, нерозбірливі в стосунках, завсідники барів тощо), будуть кращими прикладами категорії, а ті безсумнівні холостяки, що не вписуються в нього (наприклад, неодружені чоловіки, що люблять поратися по господарству, готувати, доглядати дітей тощо), – менш типовими.

Дж. Лакофф вказує на ще одне джерело прототипових ефектів – радіальні категорії. Такими він вважає категорії, що мають *одну* центральну підмодель і периферійні підкатегорії, поєднані з центром зв'язками мотивації (а не жорсткими правилами чи довільними зв'язками). Радіальну категорію не можна пояснити, охопити якоюсь однією когнітивною моделлю. Натомість в основі зв'язків мотивації лежать різні когнітивні моделі й окремі підкатегорії можуть ставати центрами поширення нових зв'язків. Як приклад американський дослідник розглядає японський класифікатор *хон*, що стосується переважно довгих тонких предметів, але поширюється на різні предмети і дії завдяки різним когнітивним механізмам. В результаті постає досить складна мережева структура. Прототипові ефекти виникають, вочевидь, із когнітивних моделей, що лежать в основі вмотивованих зв'язків, що тягнуться від центральної підкатегорії до нецентральних. Така структура уможливлює розширення категорії, яке може відбуватися нерівномірно. Прототипові ефекти виявляються також на самій периферії: класифікація маргінальних (але не центральних) об'єктів різниться від мовця до мовця.

Загалом ідея радіальних категорій справила колосальний вплив на розвиток когнітивної семантики. І справді значення великої кількості слів можна з певним ступенем вірогідності представити як мережу з локальними центрами й відгалуженнями. Чи існує в кожному випадку один-єдиний центр залишається дискусійним питанням. Наприклад, структура англійського прийменника *over*, що його Дж. Лакофф використав як ілюстрацію радіальної категорії [5] залишається дискусійною. Деякі лінгвісти небезпідставно вважають, що неможливо визначити одне-єдине центральне значення.

За Дж. Лакоффом, прототипові ефекти постають напряму, коли когнітивна модель градуйована чи внаслідок радіальної структури категорії, або ж опосередковано – у випадку ідеалізованих метонімічних і класичних моделей. В кожному разі джерелом прототипових ефектів є концептуальна структура, однак у першому випадку кореляція між концептуальною структурою категорії та прототиповими ефектами *безпосередня*, а в другому – ускладнена через посередництво ІКМ [4, с. 411].

Повищий виклад, звісно, не може претендувати на повноту, однак він висвітлює основні тези теорії ІКМ й дає підстави висунути певні критичні зауваги.

1. Концепція ІКМ не узгоджується з постулатом про примат мовного вжитку (usage-based thesis), що лежить в основі парадигми сучасної когнітивної лінгвістики [1]. Згідно з цим постулатом, мовні структури постають із мовного вжитку, тоді як концепція ІКМ передбачає, що принаймні деякі структури, як-от категорія *bachelor*, формуються стосовно «ідеалізованих умов», тобто умов, не даних у досвіді. Якщо поглянути ширше, то «ідеалізовані» когнітивні моделі не цілком узгоджуються навіть із постулатом про досвідний реалізм, що його висуває сам Дж. Лакофф. На нашу думку, слід враховувати, що і в індивідів, і в мовних спільнот категорії формуються на підставі їхнього досвіду, який є, загалом кажучи, неповним. Поки індивід і спільнота оперують категоріями в межах даного їм у досвіді фрагмента реальності, вони не наштовхуються на значні категоризаційні труднощі. Однак вихід за ці межі й потреба категоризувати незнайомі або суттєво відмінні об'єкти можуть легко спричинитися до категоризаційних провалів. Одним із таких випадків, як нам видається, є категорія *bachelor*.

2. Змішування діахронічного й синхронічного рівнів. Прототипові ефекти – явище синхронії, а ті ІКМ, що їх описує Дж. Лакофф, працюють у діахронії. Хоча вони можуть бути цілком реальні й утворювати описані категорії різної складності й розгалуженості, в мовній свідомості індивіда категорія, очевидно, представлена інакше, без відтворення усього ланцюжка історичних переходів і трансформацій. Під цим кутом зору сумнівним видається твердження, що ІКМ, які виконують роль сполучних ланок між підкатегоріями, є джерелами прототипових ефектів.

3. Постулювання *однієї центральної* підкатегорії для класу радіальних категорій є не лише високою мірою умоглядним, а й повторює «прототипову структуру» категорії, що її Дж. Лакофф намагається заперечити, за винятком такої особливості, як нетранзитивності зв'язків між центром і периферією [10]. Цілком можливо, що локальних центрів може бути більше, ніж один.

4. Окремою проблемою є невизначеність кореляції між ІКМ та мовними одиницями. Дж. Лакофф пов'язує ІКМ із такими різними одиницями, як слова, фрази (*strictly speaking*), ментальні процеси, сценарії, окремі індивіди тощо. З іншого боку, опис одного полісемічного слова (англ. *over*) або одного класифікатора (яп. *хон*) може вимагати залучення низки ІКМ [10; 11]. Така полівалентність значно послаблює пояснювальну силу ІКМ і підриває їхній статус ментальних репрезентацій.

5. З попередньої зауваги випливає ще одна вада: розмитість поняття ІКМ. Дж. Лакофф вводить його як «парасольковий термін», що охоплює низку основних когнітивних моделей, розвинутих у когнітивній лінгвістиці, й застосовує його до різних мовних одиниць і ментальних утворів. Через це поняття розмивається, йому бракує менш-більш чіткого окреслення.

6. Критичні зауваги викликає потрактування окремих прикладів категоризації. Аналізові категорії *bachelor* у праці Дж. Лакоффа А. Вежбицька закидає зосередженість виняткова на фізичних (спостережуваних) ознаках і неувагу до ознак ментальних [12]. Дослідниця пропонує таку приблизну дефініцію *bachelor*: чоловік, який ніколи не був одружений і про якого інші люди думають, що він може одружитися з кимось, якщо захоче. Ментальна ознака «може одружитися», безумовно, важлива; вона присутня в дефініціях цього слова в тлумачних словниках англійської мови. Проте за модальним дієсловом «може» (або інакше висловленою спроможністю) приховуються цілі комплекси культурних уявлень. Наприклад,

досягнувши повноліття, особа чоловічої статі може – в юридичному сенсі слова – одружитися, однак 18-річних підлітків не прийнято називати *bachelor*. Введення до визначення ментальної ознаки, правильно у своїй суті, є зручним способом дефініювання, однак наслідком цього стає затирання важливих для категоризації чинників.

Що стосується категорії *mother*, то на думку А. Вежбицької, Дж. Лакофф не враховує низки мовних фактів: 1) *mother* без означення позначає генетичну матір і не стосується усіх інших різновидів матерів (сурогатних, прийомних, мачух тощо); 2) вислів *real mother* не є надійним діагностичним контекстом, бо вкладуваний у нього зміст може залежати від специфічних індивідуальних уявлень мовця; 3) сполука *biological mother* може вживатися лише в контрастивних контекстах, на відміну від *foster mother, adoptive mother, surrogate mother*. У дефініції біологічний компонент слід формулювати як фактичний, а соціальний та психологічний – як очікувані, стверджує дослідниця [12]. Додамо, що замість конвергенції й дивергенції когнітивних моделей можна запропонувати й альтернативне пояснення: в узусі слово *mother* охоплює різні аспекти материнства, а в конкретному контексті може бути висвітлено чи, навпаки, притлумлено певний аспект. Номінації на кшталт *біологічна мати* побудовані в такий спосіб, що додане слово (*біологічна*) висвітлює один аспект і нівелює всі інші. Цей самий механізм працює й у випадку метафоричних уживань. До того ж, підхід Дж. Лакоффа загалом передбачає нестримне множення когнітивних моделей – він описує п'ять моделей лише для однієї категорії *mother*.

Соціальні стереотипи, типові екземпляри, ідеали, взірці, підмоделі – все це, за словами Дж. Лакоффа метонімічні моделі, що їх людина використовує в мисленні і що «дають якісь прототипові ефекти» [4, с. 406]. Дослідник не наводить доказів того, що такі моделі спричинюють прототипові ефекти саме в процесах категоризації як такої (тобто пошуку відповіді на запитання «До якої категорії належить цей об'єкт?»). Ми вважаємо, що перелічені моделі можуть створювати прототипові ефекти *всередині* категорії, коли одні представники ідентифікуються швидше, виступають вихідними точками в розумуванні, оцінках. Дж. Лакофф має рацію в тому, що в певних ситуаціях ці моделі можуть визначати очікування, слугувати підставою для поверхових висновків тощо. Проте вони навряд чи суттєво впливають на процеси виваженої категоризації. Тому доречно розрізнювати внутрішні й зовнішні прототипові ефекти.

Отже, теорія ідеалізованих когнітивних моделей Дж. Лакоффа належить до класу теорійних теорій категоризації. Вона відіграла важливу роль у становлення досліджень категоризації в когнітивній лінгвістиці. Американський дослідник запропонував оригінальний науковий конструкт, подав приклади його застосування до кількох складних випадків категоризації й звернув увагу наукової спільноти на механізми, що лежать в основі утворення категорій. Теорія ІКМ викликала низку критичних зауваг, серед яких найважливішими, на нашу думку, є розмитість самого поняття ІКМ та неузгодженість теорії із фундаментальними постулатами парадигми когнітивної лінгвістики. Стосовно категоризації Дж. Лакофф висунув низку перспективних ідей, які, ми вважаємо, заслуговують на дальший розвиток: відмова від уречевлення прототипів і пошуки причин появи прототипових ефектів, розмежування внутрішніх і зовнішніх прототипових ефектів, радіальна структура категорій.

Література:

1. Старко В. Парадигма когнітивної лінгвістики й проблема категоризації / В. Старко // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во Нац. університету «Острозька академія». – Вип. 48. – 2014. – С. 116–119.
2. Evans V. Cognitive Linguistics. An Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 851 p.
3. Fillmore Ch. Towards a descriptive framework for spatial deixis / Ch. Fillmore // Speech, place, and action. – London: Wiley, 1982. – Pp. 31–59.
4. Lakoff G. Cognitive Models and Prototype Theory / G. Lakoff // Concepts. Core Readings. – Cambridge : MIT Press, 2000. – Pp. 391–421.
5. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things / G. Lakoff. – Chicago, London : University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
6. Laurence S. Concepts and Cognitive Science / Laurence S., Margolis E. // Concepts. Core Readings. – Cambridge : MIT Press, 2000. – Pp. 3–81.
7. Medin D. Concepts and conceptual structure / D. Medin // American Psychologist. – 1989. – 44. – Pp. 1469-1481.
8. Murphy G. The role of theories in conceptual coherence / G. Murphy, D. Medin // Psychological Review. – 1985. – 92. – Pp. 289–316.
9. Rosch E. Principles of categorization / E. Rosch // Cognition and categorization. – Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1978. – Pp. 27–48.
10. Vandeloise C. Representation, prototypes, and centrality / C. Vandeloise // Meanings and prototypes. – London, New York : Routledge, 1990. – Pp. 403–437.
11. Vervaeke J. Women, Fire, and Dangerous Theories: A Critique of Lakoff's Theory of Categorization / J. Vervaeke // Metaphor and Symbol. – 1997. – 12(1). – Pp. 59–80.
12. Wierzbicka A. Semantic Primes and Universals / A. Wierzbicka. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 500 p.

УДК 81'42:821.111

М. П. Степанюк,
Херсонська державна морська академія, м. Херсон

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ХУДОЖНІХ ПЕРСОНАЖІВ В ЕМОЦІЙНОМУ СТАНІ У РОМАНАХ Ш. БРОНТЕ ТА Е. БРОНТЕ

У статті визначено гендерні особливості комунікативної поведінки художніх персонажів в емоційному стані у романах Ш.Бронте та Е.Бронте, представлено відмінності у комунікативних діях жінок та чоловіків в емоційних станах, а саме: «радість», «гнів», «здивування», «огида» і «страх». У статті надані приклади стримування, приховування та маскування емоцій жінками та чоловіками.

Ключові слова: *емоційний стан, гендер, художній персонаж, емоції.*

GENDER PECUALARITIES OF CHARACTERS' COMMUNICATIVE BEHAVIOUR IN EMOTIONAL STATES IN THE NOVELS OF SH.BRONTE AND E.BRONTE

The article defines gender peculiarities of communicative behavior of the characters in the emotional state in Sh.Bronte's and E.Bronte's novels, presents differences in communicative actions of men and women in emotional states, namely, «joy», «anger», «surprise», «disgust» and «fear». In the article were given examples of containment, concealment and disguise emotions by women and men.

Analysis shows, that emotional states of men deviate from expected gender stereotypes. Men in women's novels often behave as women – emotionally and use a lot of words. According to gender stereotypes, women's communicative behavior

© М. П. Степанюк, 2015

has a high level of emotion expression, but in women's novels they behave discreetly and not so emotionally. They prefer even to conceal them or disguise.

Key words: *emotional state, gender, character, emotions.*

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОММУНИКАТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПЕРСОНАЖЕЙ В ЭМОЦИОНАЛЬНОМ СОСТОЯНИИ В РОМАНАХ Ш.БРОНТЕ И Э.БРОНТЕ

В статье определены гендерные особенности коммуникативного поведения художественных персонажей в эмоциональном состоянии в романах Ш.Бронте и Е.Бронте, представлены различия в коммуникативных действиях женщин и мужчин в эмоциональных состояниях, а именно: «радость», «гнев», «удивление», «отвращение» и «страх». В статье предоставлены примеры сдерживания, скрытия и маскировки эмоций женщинами и мужчинами.

Ключевые слова: *эмоциональное состояние, гендер, художественный персонаж, эмоции.*

Вже загальноприйнятим як у науковому дискурсі, так і в буденному спілкуванні стало твердження про те, що жінки є більш емоційними і мають більш розвинену інтуїцію, ніж чоловіки [1]. Причому це твердження характерно для представників різних культур. Емоційність розглядають як один із найістотніших характеристик жіночності, як правило, протиставляючи її чоловічій раціональності. Таке протиставлення можна зустріти і в працях великих філософів минулих століть, і в сучасних дослідженнях із психології. Прийнято вважати, що, на відміну від чоловіків, жінки рідше приховують свої емоції, частіше висловлюють ніжні почуття, частіше плачуть і відчувають себе ображеними [2, с. 82–94].

Вплив гендера на вираження емоцій привертає увагу багатьох науковців, серед яких: І. Н. Андрєєва, Ш. Берн, Є. П. Ільїн, А. П. Мартинюк, R. Lakoff, S. Romaine, D. Spender, D. Tannen. Ця проблема є актуальною і сьогодні.

Метою нашого дослідження є визначення гендерних особливостей комунікативної поведінки художніх персонажів в емоційному стані у романах сестер Бронте. Досягнення визначеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

– виявити відмінності комунікативної поведінки жінок та чоловіків у романах сестер Бронте;

– навести приклади гендерних особливостей комунікативної поведінки художніх персонажів в емоційному стані «радість», «гнів», «здивування», «огида» і «страх».

У сучасному мовознавстві гендерний підхід до вивчення мовної діяльності людини характеризується врахуванням особливостей чоловічої і жіночої мовних особистостей як складників гендерного дискурсу. Для когнітивного підходу у гендерних дослідженнях сучасної дискурсології, як і у феміністському літературознавстві, важливим є розгляд гендеру як складника дискурсивних репрезентацій мовної особистості.

Дослідження відмінностей у контекстуальних репрезентаціях вираження емоцій жіночими та чоловічими мовними особистостями, у нашому матеріалі – гендерно забарвлених емотивно-маркованих контекстах із романів Ш. Бронте та Е. Бронте, розкриває зумовленість реалізації емоційного стану художнього персонажа як гендером самої мовної особистості художнього персонажа, так і гендером авторів жіночої прози вікторіанської доби.

Аналіз вербальної репрезентації емоційного стану художнього персонажа, структурованого емоційними концептами – JOY 'РАДІСТЬ', ANGER 'ГНІВ', SURPRISE 'ЗДИВУВАННЯ', DISGUST 'ОГИДА', FEAR 'СТРАХ', унаочнив відмінності у комунікативній поведінці чоловіків і жінок.

У романах Ш. Бронте та Е. Бронте виражені такі комунікативні дії художніх персонажів, як стримування, приховування або маскування своїх емоцій, причому одні комунікативні дії є, певною мірою, нормативними, тобто відповідають загальноприйнятим гендерним стереотипам, а інші – відрізняються від поведінки людини в емоційному стані, очікуваної від чоловіка або жінки вікторіанської доби.

Притаманними для гендерного стереотипу чоловіка, а особливо, англійця, істинного джентльмена епохи вікторіанської Англії, як відомо, є такі риси, як вихованість, поважність, стриманість, врівноваженість тощо, тому комунікативні дії чоловіків у романах Е. Бронте і Ш. Бронте щодо стримування, приховування або маскування своїх емоцій повністю узгоджуються із загальноприйнятим гендерним стереотипом. Наприклад, лише обличчя Містера Рочестера видає його огиду і страх, які він приборкує і відповідає спокійно, не демонструючи жодних проявів емоцій: *I saw Mr. Rochester* ***shudder****: a singularly marked expression of disgust, horror, hatred, warped his countenance almost to distortion; but he only said – «Come, be silent, Richard, and never mind her gibberish: don't repeat it.»* [3].

Відповідно до образу, сформованого у суспільній свідомості, джентльмен відрізняється бездоганними манерами і галантною поведінкою по відношенню до жінок. Зокрема, він ні в якому разі не посміє поводитися з жінками неврівноважено, грубо; навпаки, джентльмен буде неухильно дотримуватися правил етикету. Але в досліджуваних романах жіночої прози чоловіки не є такими манірними й бездоганними.

Аналіз емотивно-маркованих контекстів, у яких описано комунікативну поведінку чоловіків в емоційному стані «гнів», показав відхилення від очікуваних гендерних стереотипів: у стані гніву чоловіки не контролюють себе, вживають сварливі слова, можуть замахнутися на жінку і навіть, вдарити її, наприклад: *«And you, you* ***worthless*** *–» he broke out as I entered, <…> «There you are, at your idle tricks again! The rest of them do earn their bread – you live on my charity! Put your trash away, and find something to do. You shall pay me for the plague of having you eternally in my sight – do you hear,* ***damnable jade****?»*

«I'll put my trash away, because you can make me if I refuse,» answered the young lady, closing her book, and throwing it on a chair. «But I'll not do anything, though you should swear your tongue out, except what I please!» Heathcliff *lifted his hand*…… [6].

Чоловіки у жіночих романах Е. Бронте і Ш. Бронте часто поводяться, як жінки, – емоційно й багатослівно. Наприклад, Рочестер дуже емоційно й нестримано пропонує Джейн одружитися: *«Gratitude!» he ejaculated; and added* ***wildly*** *– «Jane accept me quickly. Say, Edward – give me my name –Edward – I will marry you.»* [3]. А коли ображена Джейн відмовила йому у поцілунку, Рочестер починає багато говорити, оцінюючи ситуацію, та звинувачувати її: *«Not in your sense of the word, but in mine you are scheming to destroy me. You have as good as said that I am a married man – as a married man you will shun me, keep out of my way: just now you have refused to kiss me. You intend to make yourself a complete stranger to me: to live under this roof only as Adele's governess; if ever I say a friendly word to you, if ever a friendly feeling inclines you again to me, you will say, – «That man had nearly made me his mistress: I must be ice and rock to him;» and ice and rock you will accordingly become.»* [3].

Для комунікативної поведінки жінок в емоційному стані, за гендерними стереотипами, характерним є високий ступінь прояву емоцій, нестриманість, що межує з істеричністю, тощо. Але для жінок вікторіанської доби така емоційність непритаманна, вони не схильні виставляти напоказ свої почуття – *There's no need to make a display of feeling.* 'Немає потреби виставляти свої почуття' [5]. Навпаки, жінки, як змальовано у досліджуваних романах Е. Бронте і Ш. Бронте, дуже рідко виражають свої емоції, поводяться стримано, контролюючи свої емоції, особливо, в присутності чоловіків: *«Do you never laugh, Miss Eyre? Don't trouble yourself to answer – I see you laugh rarely; but you can laugh very merrily; believe me, you are*

not naturally austere, any more than I am naturally vicious. The Lowood constraint still clings to you somewhat; controlling your features, muffling your voice, and restricting your limbs; and you fear in the presense of a man and a brother – or father, or master, or what you will – to smile too gaily, speak too freely, or move too quickly: but, in time, I think you will learn to be natural with me, as I find it impossible to be conventional with you; and then your looks and movements will have more vivacity and variety than they dare offer now. I see at intervals the glance of a curious sort of bird through the close-set bars of a cage» [3]. Будучи залежними від чоловіків, жінки побоюються зайвий раз проявляти свої почуття, «посміхатися занадто весело, занадто вільно говорити або рухатися занадто швидко» (*to smile too gaily, speak too freely, or move too quickly*); їхня роль у житті не є активною, вони лише спостерігають за життям, немов пташки крізь зачинену клітку (*the glance of a curious sort of bird through the close-set bars of a cage*).

Тому комунікативна поведінка жінок в емоційному стані радості, гніву, огиди, здивування і страху, яка характеризується стриманістю, прихованістю і, навіть, маскуванням емоцій, цілком відповідає нормам, прийнятим у вікторіанському суспільстві.

Наприклад, Джейн стримує сльози, намагається не показувати свій розпач при розмові з Рочестером стосовно весілля, яке було нездійсненим: *He sat down: but he did not get leave to speak directly. I had been struggling with tears for some time: I had taken great pains to repress them, because I knew he would not like to see me weep.* [3]. Джейн також намагається стримати сльози, придушити свою печаль, щоб містер Рочестер не помітив її засмучення:

«Return to the drawing-room: you are deserting too early.»

«I am tired, sir.»

He looked at me for a minute.

«And a little depressed,» he said. «What about? Tell me.»

«Nothing – nothing, sir. I am not depressed.»

«But I affirm that you are: so much depressed that a few more words would bring tears to your eyes <…>.» [3].

Жінки намагаються також приховувати емоції, навіть, радість, наприклад, *«Is it you, Graham?» said his mother, hiding a glad smile and speaking curtly.* [4]. Міс Темпл приховує усмішку, тим самим приховуючи емоцію радості: *Miss Temple passed her handkerchief over her lips, as if to smooth away the involuntary smile that curled them.* [3]. Приховуючи емоції, жінки можуть сміятися у душі, але не показувати своєї емоції у мовленні або ж виразом обличчя, наприклад: *«My name is Hareton Earnshaw,» growled the other; «and I'd counsel you to respect it!»*

«I've shown no disrespect,» was my reply, laughing internally at the dignity with which he announced himself. [6].

Маскуючи свої почуття й емоції, жінки не виражають свого гніву відверто, як, наприклад, Місіс Лінтон, яка має подвійне вираження обличчя: вона трохи злиться, трохи посміхається у той самий час: *He looked vexed, and suggested the kitchen as a more suitable place for him. Mrs. Linton eyed him with a droll expression – half angry, half laughing at his fastidiousness* [6].

Кароліна намагається посміхатися, щоб не виразити свою печаль і замученість тим, що Роберт пішов зі свята, навіть, не підійшов до неї і не попрощався: *They saw Robert quit the group, pass through a gate, and disappear. «And he has not bid us good-bye,» murmured Caroline. Scarcely had the words escaped her lips, when she tried by a smile to deny the confession of disappointment they seemed to imply. An unbidden suffusion for one moment both softened and brightened her eyes.* [4].

Але у романах сестер Бронте, які є яскравими зразками жіночої прози, вже спостерігаються нові тенденції у зображенні емансипованої жінки, вольової, хороброї та незалежної. Так, у стані гніву, жінки спроможні на неочікувані та мужні вчинки, вони нічого не бояться і можуть відважно відстоювати свою позицію, наприклад: *«I grieve to say I could not quite carry out this resolution. For some time the abuse of England and the English found and left me stolid: I bore it some fifteen minutes stoically enough; but this hissing cockatrice was determined to sting, and he said such things at last – fastening not only upon our women, but upon our greatest names and best men; sullying, the shield of Britannia, and dabbling the union jack in mud – that I was stung. With vicious relish he brought up the most spicy current continental historical falsehoods– than which nothing can be conceived more offensive. Zelie, and the whole class, became one grin of vindictive delight; for it is curious to discover how these clowns of Labassecour secretly hate England. At last, I struck a sharp stroke on my desk, opened my lips, and let loose this cry: – «Vive l'Angleterre, l'Histoire et les Heros! A bas la France, la Fiction et les Faquins!» The class was struck of a heap. I suppose they thought me mad. The Professor put up his handkerchief, and fiendishly smiled into its folds. Little monster of malice! He now thought he had got the victory, since he had made me angry.»* [5].

Під час своєї промови стосовно дня народження, Пауль досить різко виражає своє ставлення до Англії та жінок, які там живуть, тому що Люсі його не поздоровила зі святом. Люсі дуже розгнівалася, встала у залі, стукнула по столу та мужньо крикнула: «Хай живе Англія!», що викликало справжній шок у публіки.

Отже, гендерні особливості комунікативної поведінки художніх персонажів в емоційному стані «радість», «гнів», «здивування», «огида» і «страх» зумовлюють репрезентацію таких комунікативних дій художніх персонажів, як стримування, приховування або маскування своїх емоцій, що відповідає або не відповідає загальноприйнятим у вікторіанському суспільстві гендерним стереотипам поведінки людини в емоційному стані.

У перспективі нашого дослідження є когнітивне моделювання гендерно зумовленого емоційного стану художнього персонажа у жіночому романі.

Література:

1. Гендер и эмоции. Учебное пособие/ Под ред. И. А. Жеребкиной [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zadocs.ru/filosofiya/24041/index.html?page=33

2. Fischer A. «Emotion», in K. Trew and J. Kremer, eds., Gender and Psychology / A. Fisher. – London, Arnold: 1998. – pp. 82–94.

3. Charlotte Bronte «Jane Eyre» / Ch. Bronte [Електронний доступ] – Режим доступу : http://www.online-literature.com/brontec/janeeyre/

4. Charlotte Bronte «Shirley» / Ch. Bronte [Електронний доступ] – Режим доступу : http://books.google.com.ua/books/about/Shirley.html?id=sQ8RRKfSb34C&redir_esc=y

5. Charlotte Bronte «Vilette» / Ch. Bronte [Електронний доступ] – Режим доступу : http://www.literature.org/authors/bronte-charlotte/villette/

6. Charlotte Bronte «Wuthering Heights» / Ch. Bronte [Електронний доступ] – Режим доступу : http://www.literaturepage.com/read/wutheringheights.html

УДК 811.161.2’42’371’373.422

І. Б. Стисло,
Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ОПОЗИЦІЇ МОЛОДИЙ – СТАРИЙ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ КОРПУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

У статті розглянуто бінарну опозицію МОЛОДИЙ – СТАРИЙ і досліджено її концептуалізацію в українській лінгвокультурі. Аналіз здійснено на основі даних, вибраних із корпусу текстів української мови. Було експліковано семантичні ознаки, які характеризують члени протиставлення МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у відібраних контекстах. Значення слів молодий і старий, виявлені шляхом аналізу текстів, були зіставлені зі словниковими дефініціями.

Ключові слова: *опозиція, концепт, корпус текстів, контекст, семантична ознака, оцінка.*

CONCEPTUALIZATION OF THE OPPOSITION YOUNG – OLD IN THE PUBLICISTIC TEXTS (BASED ON THE CORPUS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE)

The article describes the binary opposition YOUNG – OLD and investigates its conceptualization in the Ukrainian language and culture. The analysis has been based on the data, collected from the corpus of the Ukrainian language, namely from its part containing the publicistic texts. The semantic traits that characterize the members of the opposition YOUNG – OLD in the selected contexts were explicated. The meanings of the words young and old revealed from the analyzed texts were compared to those from the lexicographical definitions. Most of the revealed characteristics of YOUNG and OLD are typical for these concepts and therefore can been found in the dictionaries. These are semantic traits like beauty, strength, inexperience, verdancy, and short period of the existence for the YOUNG, on the one hand, and weakness, infirmity, solitude, wisdom, experience, and long period of the existence for the OLD, on the other hand. But some features that were found in the analyzed contexts, such as mental capacity, elegance, passion, energy, ambition, dynamism for the YOUNG, and good, reliable (about friend, mate) etc. for the OLD were not given in the lexicographical definitions. The members of the opposition YOUNG – OLD are contrasted to each other with regard to the features like experience / inexperience, power / infirmity, health / sickliness, short / long period of existence etc.

Key words: *opposition, concept, text corpus, context, semantic trait, valuation.*

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ОППОЗИЦИИ МОЛОДОЙ – СТАРЫЙ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРИАЛЕ КОРПУСА УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА)

В статье рассмотрена бинарная оппозиция МОЛОДОЙ – СТАРЫЙ и исследована ее концептуализация в украинской лингвокультуре. Анализ осуществлен на основе данных, выбранных из корпуса текстов украинского языка. Были эксплицированы семантические признаки, характеризующие члены противопоставления МОЛОДОЙ – СТАРЫЙ в отобранных контекстах. Значения слов молодой и старый, выявленные путем анализа текстов, были сопоставлены со словарными дефинициями.

Ключевые слова: *оппозиция, концепт, корпус текстов, контекст, семантический признак, оценка.*

Опозиція МОЛОДИЙ – СТАРИЙ є однією із важливих для української лінгвокультури, про що свідчить, наприклад, зафіксована у частотному словнику розмовно-побутового стилю частотність вживання слів *молодий* (абсолютна частота – 128) і *старий* (абсолютна частота – 192) [див. 1, с. 95, с. 107].

Окрім того, це протиставлення є одним із найдавніших. Початки його формування у суспільстві можна спостерігати ще у реалізації принципів дуальної організації та у формуванні так званих «вікових класів» у племен із різних частин світу [див. 3, с. 285-287].

В’яч. Іванов і В. Топоров виокремили опозицію МОЛОДИЙ – СТАРИЙ як одне із основних протиставлень архаїчної слов’янської культури [4, с. 64]. Вони зазначають, що вона «реалізується в ієрархічних відношеннях: … головний – неголовний і предок – нащадок» [4, с. 64]. Згадані дослідники стверджують, що це протиставлення і два його варіанти можна інтерпретувати у трьох планах: віковому, соціальному і генеалогічному [4, с. 179].

Можна відзначити ряд досліджень концептосфер МОЛОДІСТЬ і СТАРІСТЬ у польській мові та культурі [14; 15; 16; 17; 18]. Над аналізом концептів МОЛОДІСТЬ і СТАРІСТЬ у російській мові працює О. Рудакова [9]. І. Сєдакова досліджує аксіологічний аспект концепту СТАРІСТЬ в болгарській традиційній картині світу [10]. В українській мові ці концепти аналізує В. Калько на матеріалі народних прислів’їв і приказок [5]. А. Дюськіна розглядає протиставлення *молодий – старий* і *малий – старий* як складові компоненти концепту РОЗУМ [2]. Проте ця опозиція, як і взагалі концепти МОЛОДИЙ, СТАРИЙ, МОЛОДІСТЬ, СТАРІСТЬ не достатньо вивчені у лінгвістиці, оскільки протиставлення МОЛОДИЙ – СТАРИЙ ще не ставало предметом окремого дослідження в українській лінгвокультурі. У нашій статті здійснено спробу такого аналізу на матеріалі даних, вибраних із корпусу текстів української мови.

Джерельною базою для дослідження послужив матеріал, відібраний із публіцистичних текстів корпусу української мови [6]. Було вибрано по 150 контекстів вживання слів *молодий* і *старий*, які було поділено на певні групи залежно від того, які елементи аналізованих концептів вони експлікують.

У значній частині прикладів, вилучених для першого члена досліджуваної опозиції, виявлено типову ознаку МОЛОДОГО – вік. Прикметник *молодий* у низці із них вживається у поєднанні з іменниками *чоловік*, *хлопець, студент,* наприклад: *«Кілер, **молодий чоловік** у мотоциклетному шоломі…»*; *«… наприкінці минулого тижня помер **молодий хлопець**…»*; *«Міністром не може стати **молодий** український **студент**…»* [6]. Слід зауважити, що словосполучення *молодий чоловік* і *молодий хлопець* виступають своєрідними шаблонами, кліше, а вирази *молодий хлопець* і *молодий студент* є семантично надлишковими, оскільки *молодий* виступає постійною ознакою значень слів *хлопець* і *студент.* Так, для лексеми *хлопець* у тлумачному словнику подано фрагмент дефініції ‘молодий чоловік, юнак, парубок’ [13, с. 84]. У лексикографічному тлумаченні для лексеми *студент* ‘той, хто навчається у вищому або середньому спеціальному навчальному закладі’ [12, с. 799] цю семантичну ознаку не вказано, проте вона зафіксована у результатах асоціативного експерименту, які відображають стереотипні уявлення носіїв української мови [див. 8, с. 192].

Низка речень експлікує градаційність визначення молодого віку, що втілено у таких словосполученнях, як *відносно молодий; відносно молодий, але аж ніяк не старий; чоловік ще молодий; занадто молодий; доволі молодий для поважного віку; навіки молодий*. Наприклад: *«**Відносно молодий вік** значної частини членів ЦВК ускладнює процес їхнього співіснування?»; «І принаймні **відносно молодий**, **але аж ніяк не старий**, не дід у кудлатій шапці»; «… **чоловік ще молодий**, усе життя в нього попереду…»* [6]. Ці вирази вказують на контрарність пари антонімів *молодий – старий*, яка «виражається видовими поняттями «X» і «Y», між якими можливе третє, середнє «Z»» [7, с. 10].

© І. Б. Стисло, 2015

У наступній групі прикладів виявлено таку стереотипну рису, притаманну молодим людям, як *сила, міць*: *«… я **молодий, сильний**…»; «… м'яке і **юне міцніше старого** і крихкого: **молодий паросток витримає бурю**…»* [6].

У деяких прикладах охарактеризовано такі типові ознаки зовнішнього вигляду молодої людини, як *краса, стрункість*: *«… водій генерала **молодий, гарний, високий** старшина»; «**Молодий, стрункий, гарний**, а головне – він, як ніхто інший, поставився до неї по-людськи».* А у реченні *«… **Ламара Чконія**, головна гостя свого вечора, **мала досконалий та навдивовижу молодий вигляд**»* [6] *молодість* пов'язують із *досконалістю.* Унікальна ознака, пов'язана із зовнішністю МОЛОДОГО, – *елегантність* – зафіксована у виразі: *«Фаня **елегантний молодий** чоловік»* [6].

Наступна група проаналізованих прикладів вказує на такі риси характеру молодої людини, як *азартність, енергійність, амбітність, впевненість, динамічність*: *«І **молодий, азартний, пробивний** Любомир Левицький…»; «Зрештою, той **молодий, енергійний, не позбавлений здібностей та амбіцій**…»; «Досить **молодий, динамічний, упевнений у собі**…»* [6].

У низці відібраних речень було виявлено стереотипну негативну ознаку молодості – *недосвідченість*, наприклад: *«… він **надто молодий і недосвідчений**…»* [6]. Інші приклади, навпаки, характеризують МОЛОДОГО як *досвідченого, знаючого, здібного*: *«**Молодий, але досвідчений** офіцер…»; «Його грає **молодий, але здібний** Роман Халаїмов»; «… Філарет може ці півроку прожити спокійно, не боячись, що **молодий та ранній** наступник захоче швидше його змістити…»* [6]. В останньому реченні вжито фразеологізм *молодий та ранній*, що виражає негативну оцінку.

У наступному прикладі *«… Ромо, **гуляй доки молодий**, устигнеш іще на себе це ярмо повісити…»* [6] експліковано уявлення про молодість, як безтурботну пору гулянь.

Вираз *старий і молодий,* який міститься у реченні *«**Старий і молодий** поспішали додому…»* [6] має значення 'усі, без винятку'.

Велика частина відібраних прикладів реалізує значення лексеми *молодий* 'який недавно почав свою діяльність у якій-небудь галузі' [11, с. 786], наприклад: *«… підсумувала **молодий спеціаліст**»* [6].

У багатьох прикладах слово *молодий* вживається в поєднанні з політичною лексикою (*президент, депутат, політик*) і, здебільшого, вказує на ознаку *недосвідченості*, наприклад: «*Головний козир, який **молодий президент** зможе протиставити критикам, – це реальні зовнішньополітичні успіхи на проблемних напрямах»* [6].

Наступна група контекстів фіксує вживання слова *молодий* у поєднанні з назвами мистецьких, творчих професій (*митець, маестро, прозаїк, автор, художник, режисер, кінорежисер, постановник, хореограф, артист, актор*), наприклад: *«… **молодий маестро** спробував узагальнити власні почування…»; «**Молодий прозаїк** Таня Малярчук…»* [6].

Уживання прикметника *молодий* із назвами професій технічного спрямування представлено у прикладах: *«… **молодий конструктор** був причетний до конче важливого завдання…»; «**Молодий інженер** швидко опанував роботу…»* [6].

У низці виразів слово *молодий* вживається із назвами військових звань, таких, як *курсант, офіцер, старшина*: *«… **молодий курсант**, який прийшов навчатися в наш університет, щоб стати працівником органів правопорядку…»; «Добре пам'ятає **молодий офіцер** і своє перше бойове хрещення»; «**Молодий старшина** величезної енергії і працездатності…»* [6].

Поєднання прикметника *молодий* зі словами *вчений*, *науковець* тощо експлікує значення 'недавно почав свою діяльність у науковій сфері': *«… **молодий вчений** дослідив Курську магнітну аномалію…»; «… взяли участь 45 магістрів, аспірантів і **молодих науковців** університету»* [6].

У деяких прикладах слово *молодий* вживається у поєднанні з назвами конкретних професій науковців: *«**Молодий фізик** Іван Левківський…»; «… відкрив **молодий краєзнавець** Сергій Івко»* [6].

У окрему групу відібрано контексти, які фіксують уживання прикметника *молодий* по відношенню до людей різних національностей: *«… цей **молодий поляк** виявиться настільки жорстким консерватором?»; «… **молодий українець** захоче жити»; «… **молодий румун** Крістіан Мунджіу…»* [6].

Наступна частина виразів стосується рослин або тварин і вказує на їх недовгий період росту: *«… **молодий бамбук** сягає двадцяти метрів заввишки…»; «… з-під коріння з'являється **молодий поріст**…»; «**Молодий птах**, що набирає висоту…»; «… галопував, як **молодий жеребець**…»* [6].

Виявлено також приклади використання прикметника *молодий* у поєднанні з назвами природних явищ, неживих предметів, які реалізують значення, подане у СУМі, 'який недавно виник, утворився' [11, с. 786]. Наприклад: *«**Метеорний рій молодий**…»; «… **п'ять котлів, із яких лише один відносно «молодий»** – йому чотири роки»* [6]. У них експліковано ознаку *короткий період існування*.

Аналіз іншого члена опозиції – СТАРИЙ – дав змогу виявити, передусім, ознаку *віку*: *«**Старий дідусь** тричі привозив термос із чаєм з Троєщини»; «… **старий** згадує перед смертю події свого життя з моменту появи на світ»* [6]. Про градаційність значення слова *старий* свідчить контекст*: «Один з них **дуже старий – йому 80 років**»* [6].

Наступні приклади дають змогу виявити типові негативні ознаки старості, а саме: *немічність, хворобливість, самотність.* Наприклад: *«… **старий хворий чоловік** (у тих-таки черевиках із загнутими вгору носами) біг за машиною…»; «**Старий самотній хворий чоловік** з останніх сил відчайдушно орудує цією лопатою…»; «Мати із сином та дочкою, а також **немічний старий** живуть у будинку десь у лісі»* [6].

У реченні *«Крім того, не дивуйтеся, коли в день народження шефа ваш син раптом запитає: «То це той **старий козел**, якому давно вже час на пенсію?»»* міститься негативне оцінне значення, виражене в інвективі *старий козел*. Проте в текстах можна знайти не лише негативно марковані контексти. Так, у виразі *«Зупиніться, пане, – промовив **мудрий старий**»* [6] експліковано позитивну ознаку старості – *мудрість.*

Інші приклади дають змогу виявити такі ознаки СТАРОГО, як *досвідченість, вірність*: *«… він **старий і випробуваний боєць** за єдність із Московським патріархатом…»; «**Старий вояка Бісмарк** спромігся розгледіти, що то за халепа…»*; *«… **старий бойовий кінь**…»; «… Черчилль усміхнувся й сказав: «**Старий орел** не вилетить із гнізда»»* [6].

Вживання прикметника *старий* з назвами різних професій може експлікувати як ознаку віку, так і досвіду, наприклад: *«Але зупинився **старий шахтар**»; «Вів судно **старий лоцман**…»; «… великий князь, шахиншах, султан, **старий чабан** – та мало чого!»; «… **старий учитель** архітектури Володимир Васильович Самодрига…»; «… на включенні ікон до експозиції наполіг **старий етнограф**…»* [6].

У прикладах *«… повернувся новий **старий директор**…»; «… **старий партнер** А. Яценка, а нині його помічник на громадських засадах…»* [6] слово *старий* виступає у значенні 'колишній, бувший; протилежне новий' [12, с. 655].

У реченні *«**І старий, і малий** здороваються зі мною…»* вжито фразеологізм на позначення усіх, без розрізнення віку [див. 12, с. 654].

У наступних виразах *«… втікача щоразу ловить кишинівська поліція, для якої він уже «**старий знайомий**»»; «Тут не крадуть, – цілком серйозно говорить **старий друг**»* [6] зафіксовано словосполучення *старий знайомий, старий друг*, які

містять позитивне оцінне значення ‘хороший, надійний друг, якого давно знаєш’. Прикметник *старий* також уживається у функції сленгової номінації серед молоді, наприклад: *«Знаєш, **старий**, – сказав Вовка, – я б оце зараз пивка б…»* [6].

Частина проаналізованих прикладів експлікує значення лексеми *старий* ‘який був, існував у колишні часи’ [12, с. 655]. Наприклад: *«Триває мода на **старий Львів**…»; «Першими мали загинути «**старий Київ**», Свята Софія, братський монастир, Києво-Могилянська академія…»* [6].

Низка відібраних контекстів вживання прикметника *старий* вказує на ознаку ‘довгий період існування’, наприклад: *«У мене **старий хороший приймач** «Мінськ»»* [6].

Крім того, слово *старий* може мати значення ‘не дійсний, не чинний’: *«Хтось давно мріяв замінити **старий мобільник** на новий…»; «… вас можуть змусити придбати новий **комп'ютер**, якщо ваш **старий** зламався…»; «Є спеціальне рішення КС, але в ньому містяться посилання на **старий КПК**, отже, воно втратило чинність»; «Натяк був зрозумілий: хтось намагається викинути орендаря з приміщення, в якому щойно навели лад, використовуючи **старий і вже не чинний декрет**»* [6].

У наступній групі речень виявлено значення ‘який зберігся, залишився від колишніх, давніх часів’ [12, с. 655]: *«Тим більше що **старий стадіон** потребує реконструкції…»; «А **старий цвинтар** на вулиці Кам'янецькій, розташований майже в центрі міста, який люди більше сприймають як парк, – також упорядковано за гроші вашого підприємства?»; «Улітку непорушні стіни об'єкта реконструкції (**старий завод** з ремонту військової техніки) раптом струснулися та віддалися владі будівельників»; «… **старий будинок** являв собою пам'ятник війни…»; «До унікальних елементів декору інтер'єрів належать і вцілілі ліплення в руському стилі на стелі їдальні, мармурові каміни й **старий паркет**»; «… іржаві поручні й **старий навіс** замінили новими»* [6].

Низка відібраних прикладів експлікує значення лексеми *старий*, зафіксоване у словниках, ‘характерний для минулого, власт. йому’ [12, с. 655]: *«… кияни побачать наш новий **старий спектакль**»; «… мій улюблений джаз – це **старий класичний джаз**»; «Їхня музика нагадує **старий добрий бріт-рок**…»; «Розділяй і володарюй – **принцип старий, як світ**»; «… кандидати використовують і **старий перевірений метод** псування репутації конкурентів»; «Але він критикує не стільки **старий благоустрій**, скільки планування міста та низьку якість архітектури окремих будівель і відсутність ансамблевості у забудові»* [6].

Негативну оцінку містять вирази *«**Старий режим** явно зацікавлений у тому, щоб розчинити протести без використання сили і створення мучеників»; «Зате популізм більшості цих законопроектів змушує згадати весь той **самий старий недобрий час**…»; «**Старий, менш ефективний спосіб**, – розчинення тромбу, який закупорив судину, з допомогою ліків – фібринолітика»* [6].

Слово *старий* входить до складу багатьох географічних назв населених пунктів, зокрема, у проаналізованих контекстах зафіксовано наступні: *Старий Запуст*, *Старий Скалат*, *Старий Розділ*, *Старий Кодак*, *Старий Крим*, *Старий Угринів*, *Старий Витків*, *Старий Самбір*. Наприклад: *«Як повідомив Михайло Ватуляк, половина райцентрів області, у тому числі Перемишляни, Пустомити, **Старий Самбір**, деякі інші, не мають жодного книжкового магазину»* [6].

Таким чином, матеріал, відібраний із корпусу української мови, дав змогу виявити характеристики членів опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ, зафіксовані у лексикографічних джерелах. Проте, деякі ознаки відповідних концептів, які були виявлені у текстах, що засвідчує їхню значущість для носіїв української мови і культури, не згадуються у словникових дефініціях. Зокрема, у публіцистичних текстах виявлено наступні характеристики першого члена досліджуваного протиставлення: *краса, сила, недосвідченість / здібність*, *елегантність, азарт, енергійність, амбітність, впевненість, динамічність*, які вживаються по відношенню до людей, *короткий період росту* – до рослин, тварин, *короткий період існування* – до неживих предметів. Для другого члена опозиції у текстах зафіксовано такі риси, як *немічність, хворобливість, самотність*, *мудрість, досвідченість,* які характеризують людей, і *довгий період існування,* яка функціонує по відношенню до неживих предметів. Отже, члени опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ протиставляються між собою за такими ознаками, як *досвідченість / недосвідченість, сила / немічність, здоров'я / хворобливість, короткий / довгий період існування* тощо.

Література:

1. Бук С. 3000 найчастотніших слів розмовно-побутового стилю сучасної української мови / С. Бук; [наук. ред. Ф. С. Бацевич]. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 180 с.

2. Дюськіна А. П. Образний компонент концепту «розум» (на матеріалі галицько-руських народних приповідок) / А. П. Дюськіна // Філологічні студії. – Кривий Ріг, 2013. – Вип. 9 – Ч. 2. – С. 33–39.

3. Золотарев А. М. Родовой строй и первобытная мифология / А. М. Золотарев. – М. : Наука, 1964. – 328 с.

4. Иванов Вяч. Вс. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период) / Вяч. Вс. Иванов, В. Н.Топоров. – М. : Наука, 1965. – 246 с.

Калько В. Концепти МОЛОДІСТЬ і СТАРІСТЬ в українській мові (на матеріалі паремій) / В. Калько // Лінгвістичні студії : Збірник наукових праць. – Донецьк, 2012. – Випуск 24. – С. 110–114.

Корпус української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209.

5. Львов М. Р. Словарь антонимов русского язика : более 2000 антоним. пар / М. Р. Львов; [под ред. Л. А. Новикова]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Рус. яз., 1984. – 384 с.

6. Мартінек С. В. Український асоціативний словник: У 2 т. / С. В. Мартінек. – Т. І : Від стимулу до реакції. – 2-ге вид., стер. – Львів : ПАІС, 2008. – 344 с.

7. Рудакова О. И. Концепты «молодость» и «старость» как динамические явления (на материале словообразования) / О. И. Рудакова // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2007. – № 51. – С. 247–252.

8. Седакова И. А. Аксиология старости в традиционной картине мира болгар (на общеславянском фоне) / И. А. Седакова // Категория оценки и система ценностей в языке и культуре. – М. : Индрик, 2015. – С. 237–259.

9. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 4. – 839 с.

10. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 917 с.

11. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 11. – 699 с.

12. Akartel G. M. Od dzieciństwa ku śmierci (na materiale odzwierzęcych quasi-semantyzmów w polskim podstandardzie językowym) / G. M. Akartel // Droga w jęyzku i kulturze. Analizy antropologiczne / [pod red. J. Adamowskiego i K. Smyk]. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2011. – S. 53–64.

13. Goljanek M. J. Dwie postawy wobec własnej starośći. Na podstawie opowiadań E. Hemingwaya. Stary człowiek przy mośćie i Stary człowiek i morze / M. J. Goljanek // Dojrzewanie do pełni życia. Starość w literaturze polskiej i obcej [pod red. S. Kruka, E. Flis-Czerniak]. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2006. – S. 565–578.

14. Kukołowicz T. Szacunek dla kobiety i starszego człowieka, umiłowanie dziecka / T. Kukołowicz // Wartości w kulturze polskiej / [pod red. L. Dyczewskiego]. – Lublin : Fundacja Pomocy Szkołom Polskim na Wschodzie im. Tadeusza Goniewicza, 1993. – S. 223–232.

15. Potent-Ambroziewicz M. Starość w języku młodziży współczesnej / M. Potent-Ambroziewicz. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2013. – 221 s.
16. Zmorzanka A. Z. Platon o starości i ludziach starych / A. Z. Zmorzanka // Vox Patrum. – 2011. – T. 56. – S. 73–104.

УДК 802.0-56 (075.8)

И. П. Суима,
Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, г. Днепропетровск

РЕСПОНСИВНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

РЕСПОНСИВНІ РЕЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ.

Стаття присвячена розглядові респонсивних речень – вербальної реакції на різного типу висловлювання – на матеріалі англійської мови. Звернено увагу на функціонування такого типу структур у художній літературі. Особлива увага приділяється визначенню поняття респонсивне речення, що описується як специфічний тип синтаксичних одиниць. Розглянуто структуру та семантику респонсивних речень у діалогічному мовленні.

Ключові слова: *респонсивне речення, типи діалогів, вербальна реакція, лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори, тавтологічний респонсив, контентний, неконтентний, латентний респонсиви.*

RESPONSIVE SENTENCES IN THE MODERN ENGLISH LITERATURE.

The article deals with the responsive sentences – verbal reactions to the any types of statements. Particular attention is drawn to the metalinguistic interpretation of the notions «responsive» and «responsive sentence.» Responsive sentence is considered as a specific type of sentence according to its communicative task. These speech units have a wide range of differential features, based on the lexical content, functional loading and communicative orientation of the corresponding constructions. To sum up, the responsive sentences are influenced with the extralinguistic factors as well as with linguistic ones during all stages of communication: establishing contact or introducing an issue for a discussing, continuation of the conversation and its logical development, concluding of the communication, presenting of final arguments, drawing to the conclusion. In the modern English literature are used different types of the responsive sentences with their lexical, semantic, structural and functional characteristics, and they are influencing the creation of dialogues' stylistic and functional in the artistic literature.

Key words: responsive sentence, types of dialogues, verbal reaction, linguistic and extralinguistic factors, tautological responsive, contented, uncontented and latent responsive sentences.

РЕСПОНСИВНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.

Статья посвящена рассмотрению респонсивных предложений – вербальной реакции на разного рода сообщения – на материале английского языка. Обращено внимание на функционирование такого типа структур в художественной литературе. Особое внимание уделяется определению понятия респонсивное предложение, которое описывается как специфический тип синтаксических единиц. Рассмотрено структуру и семантику респонсивных предложений в диалогической речи.

Ключевые слова: *респонсивное предложение, типы диалогов, вербальная реакция, лингвистические и экстралингвистические фактор, тавтологический респонсив, контентный, неконтентный, латентный респонсивы.*

Респонсивные предложения представляют собой вербальную реакцию на вопрос, побуждение или высказывание и являются функционально значимыми синтаксическими единицами: *Would you like the galleries and the exhibitions or the sights? – the sights; What are you doing here? – What do you think?* и т.п.

Понятия «респонсивное предложение» и «респонсив» находим в исследовании Чарльза Фриза «The Structure of English. An Introduction to the Construction of English Sentences»[12], в котором по цели высказывания предложения подразделяются на два основных типа: ситуативные высказывания, требующие ответа (situation utterance), и респонсивные высказывания, собственно ответы (responsive utterance). Первый класс речевых единиц делится на 3 подгруппы: 1) высказывания, которые обычно сопровождаются только устным ответом: приветствия, обращения, вопросы и т.п. (utterances that are regularly followed by oral responses only); 2) высказывания, реакцией на которые является какое-то действие: команды, просьбы (utterances eliciting action responsing); 3) высказывания, требующие от слушателя подтверждения того, что он слушает говорящего и готов поддержать разговор (utterances regularly eliciting conventional signals of attention to continue discourse). Д. Локвуд, П. Фриз, Дж. Коуплэнд употребляют термин респонсив по отношению к конструкциям типа *I am, they are, we are* и т.п [13, с. 117]. Б. Джонс, исследуя особенности ответа на закрытый вопрос (yes-no question) в разных языках, под респонсивом понимает ответы *да, нет* и их эквиваленты: The term responsive is adopted as a general label for both yes-no words and their equivalents [15, с. 203].

В работах И.И. Меньшикова [3] и Е.А. Половинко[4] как функционально значимые коммуникативные единицы с целеустановкой, отличающейся от других типов предложения, указываются респонсивные предложения или респонсивы (от англ. Responce – *ответ, реакция, отклик*), представляющие собой реакцию на то или иное высказывания и соотносящееся с вопросительными предложениями в их первичной функции. В работе И.И. Меньшикова была осуществлена попытка построить общую систему респонсивных предложений как реакцию на заданный вопрос (или шире – на предыдущее высказывание) [3]. Указаны также дифференциальные признаки такого рода конструкций: они не могут существовать как самостоятельные коммуникативные единицы и обязательно входят в состав более крупного синтаксического образования; респонсивные предложения противопоставлены остальным типам по характеру стимула, получаемого говорящим [3, 89–91].

В предлагаемой статье такого рода коммуникативные единицы рассматриваются на материале диалогов, взятых из современной английской литературы. Диалог, как указано в Словаре лингвистических терминов, это – разновидность (тип) речи, при которой происходит обмен взаимообусловленными высказываниями-репликами. Реплика, которая дает начало разговору, определяет его тему и цель, строится относительно свободно. Эта реплика называется стимулом, так как побуждает собеседника к ответной реплике или действию. Диалог обычно состоит из чередующихся реплик-стимулов и реплик-реакций. [5]. Исследователи выделяют четыре особенности художественного диалога:

1) художественный диалог должен иметь определенную протяженность, вовсе не обязательную для диалога в жизни;

2) он заранее обдумывается его создателем, чего нет в спонтанной естественной речи;

3) художественный диалог развивает действие, все его элементы тесно связаны и взаимосвязаны, что не обязательно для диалога в жизни;

© И. П. Суима, 2015

4) диалог в художественном тексте подчинен правилам времени, ритма и темпа, вне которых не существует художественный текст. [2]

По роли в сюжетном развитии художественного произведения диалоги классифицируют следующим образом: служебные, информационные, разъяснительные [2] Выделяют также три типа драматического диалога [1,2,6]:

1) дискуссивный;

2) экспрессивный;

3) ситуативный.

Дискуссивный тип диалога характеризуется тем, что в нем «доминирует функция сообщения, невербальные средства (мимика, жест) используются незначительно, индивидуализации речи персонажей нет, преобладает изысканный стиль, вся драма предстает как рупор идей автора»[2].

В диалогах экспрессивного типа речь эмоционально окрашена, возрастает роль внеречевого контекста, появляется большее по сравнению с предыдущим типом диалога количество авторских ремарок, которые влияют на значение слов и реплик персонажей.

В диалогах ситуативного типа преобладает разговорный язык, индивидуально окрашенная, спонтанная речь.

При изучении диалога особое внимание, как правило, уделяется репликам-стимулам [1, 2, 9, 10, 14], особенно, если они являются вопросительными по своему коммуникативному задания, а не репликам-реакциям. Стимулирующая реплика определяет характер коммуникации, является более независимой, но, реплика-реакция, несмотря на тесную связь с инициирующей репликой, информативнее стимулирующей фразы и характеризуется стилистическим, семантическим, структурным и функциональным разнообразием. Реплика реакция, в большинстве случаев, является не сколько ответом, сколько именно реакцией на вопрос или высказывание и может быть квалифицирована как респонсивное предложение или респонсив – особая синтаксическая единица с особым коммуникативным заданием, выражающая вербальную реакцию на инициирующую реплику. Респонсивное предложение (вербальная реакция) практически всегда обусловлена целым рядом лингвистических и экстралингвистических факторов.

Акцентируя внимание на указанных выше типах диалогов, отметим, что для построения разных типов диалогов используются различные типы респонсивные предложений, которые характеризуются своими структурными, семантическими и лексическими параметрами и выполняют ту или иную функцию в контексте диалога. Респонсивы в первую очередь можно разделить на контентные – так или иначе отвечающие на вопрос и содержащие запрашиваемую информацию, неконтентные – представляющие собой реакцию на высказывание, которая не ведет к достижению коммуникативной цели собеседника и часто непосредственно не соотносится с самим сообщением [3, 92], и латентные – лексика которых может быть не связана с лексическим материалом вопроса или высказывания. Прямой, а часто и косвенный, ответ на вопрос или сообщение в латентных респонсивных предложениях не представлен, но отвечающий предоставляет ту или иную дополнительную информацию, анализируя которую можно понять, будет ли продолжаться диалог на эту тему, или сделать какой-то вывод по существу вопроса (*Have you had your holiday for this year? – I am taking it at the end of September; Was the atmosphere at the meeting good enough? – I think it was too crowded and noisy!*). Три основные типа респонсивных предложений имеют свои подтипы, имеющие как общие, так и дифференциальные признаки. Контентные респонсивные предложения представляют собой самый общий, как правило, положительный (*Are you planning to travel anywhere? – Yes, I am; Can I close the window. It's rather chilly and windy. –Yes, of course*) или отрицательный (*Do you want to leave her a message? – No, thanks; Is there anything else you'd like to ask? – No, that's it. Thank you*) ответ.

В художественных текстах, как правило, представлены практически все типы респонсивных предложений, например, саботирующий респонсив – конструкция, указывающая на то, что собеседник не хочет отвечать на поставленный вопрос, говорить на заявленную тему или делать то, что ему говорят:

«Get my clothes,» muttered Ralph. «Along there.» [Golding W. Lord Of The Flies, 17]

«Shut up.» [Golding W. Lord Of The Flies, 18]

«Choir! Stand still!»

«You're talking too much,» said Jack Merridew. «Shut up, Fatty.» [Golding W. Lord Of The Flies, 22]

«Tell us about the snake-thing.»

«Shut up! Wait! Listen!» [Golding W. Lord Of The Flies, 34]

Формальные респонсивные предложения – да\нет и их эквиваленты, также часто находим в художественных текстах: «*Let's have* a vote.»

«Yes! [Golding W. Lord Of The Flies, 22–23].

Тавтологический респонсив – предложение, представляющее собой реакцию на любое высказывание, содержащее в основном лексику самого высказывания. Например: *Is it enough for you a piece of cake or I should bring one more for you? – Enough; You spoke with your sister almost 2 hours? Nothing happened with her? -Nothing happened* [7]. Тавтологические респонсивные предложения имеют место не только в вопросно-ответной системе, такого рода коммуникативные единицы могут быть и реакцией на высказывание: *I think they're going to fire me. – No, no, nobody's going to fire you!; Julia, I will call you tomorrow. – I will call!;* побуждение: *Remind the driver I will wait for him at three o'clock! – At three o'clock; Let's go to the cinema! – Let's go* [8].

Таким образом, в современной английской литературе используются разные типы респонсивных предложений с их лексическими, семантическими, структурными и функциональными характеристиками, которые, так или иначе, оказывают свое влияние на создание стилистических и функциональных особенностей диалога в художественной литературе.

Литература:

1. Андреева В. Ю. Особенности скрытого противодействия в разных типах дискурса / В. Ю. Андреева // Актуальные проблемы лингвистики и лингводидактические аспекты профессиональной подготовки переводчиков: материалы II научно-практической Интернет-конференции с международным участием. – Тула : Изд-во ТУлГУ, 2013. – С. 6–10.

2. Лагутин В. И. Проблемы анализа художественного диалога / В. И. Лагутин. – Кишинев : Штиинца, 1991. – 98 с.

3. Меньшиков И. И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке / И. И. Меньшиков // Избранные труды по лингвистике. – Днепропетровск : Новая идеология, 2012. – С. 85–100.

4. Половинко Е. А. Типы отношений между репликами вопросно-ответных конструкций / Е. А. Половинко // Вісник Дніпропетровського університету. – 2007. – Вип. 10. – № 4/1. – С. 238–244.

5. Словарь-справочник лингвистических терминов. Изд. 2-е. – М. : Просвещение. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. – 1976. – Электронный ресурс. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/lingvistic/диалог

6. Третьякова В.С. Речевой конфликт и аспекты его изучения / В.С. Третьякова // Юрислингвистика-5: Изд-во Алтайского гос. ун-та, 2004. – 357 с. – С. 112–120.
7. Alger Horatio. Ragged Dick or Street life in New York with the Boot-Blacks / Horatio Alger. – New York : Signet classic, 1990. – 186 p.
8. Arthur Hailey. – Electronic resource. – Access: http://english-e-books.net/books/upper-intermediate/Airport-Arthur_Hailey/Airport-Arthur_Hailey.txt
9. Bloomfield L. Language / L. Bloomfield. – New York : Henry Holt and Company, 1933. – 580 p.
10. Crystal D. Cambridge Encyclopedia of the English language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 491 p.
11. Encyclopedia of language and linguistics / edited by Keith Brown. – 2-nd edition, Elsevier Science, 2005. – 9000 p.
12. Fries. Ch. C. The Structure of English: An Introduction to the Construction of English Sentences / Ch. C. Fries. – London : Longmans, G-reen and Co., 1957. – 304 p.
13. Functional approaches to language culture and cognition / edited by David G. Lockwood, Peter H. Fries, James E. Copeland. – Michigan state university: John Benjamins B.V., 2000. – 656 p.
14. Gleason H. A. J. Linguistics and English Grammar / H. A. J. Gleason. – New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1965. – 519 p.
15. Jones Bob Morris. The Welsh answering system / Bob Morris Jones. – Berlin : Rotaprint Druck Werner Hidebrand, 1999. – 360 p.

УДК 821.161.2-1.09«19»

О. О. Тищенко, А. С. Лапенкова,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ

МІСЬКА ТЕМАТИКА В КОНТЕКСТІ ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ Б.-І.АНТОНИЧА

Поезія Б. І. Антонича – складне явище в контексті мистецьких рухів початку XX століття, що вимагає різних підходів до осмислення предмета дослідження і типологічних зіставлень з іншими видами мистецтва (малярство, музика, кіно). Напрями та школи в літературі, що визначали пріоритет мистецького освоєння буття, відтворювалися Антоничем на національній основі в контексті урбаністичної тематики, яка через міф трансформувалася в складні конструкції поетичної символіки на рівні художнього образу, його поетики.
Ключові слова: *поезія, урбанізм, образи, катастрофізм, ілюстрація, провінційність.*

CITY THEME IN THE CONTEXT OF POETIC HERITAGE BY B. I. ANTONYCH

Poetry by B.I Antonych is a complex phenomenon in the context of artistic movements of the early XX century, requiring different approaches to the understanding of the research subject and typological comparisons with other art forms (painting, music, movies). Directions and schools in literature, that determined the priority of art development of being played by Antonych on a national basis in the context of urban issues, which through myth transformed into complex structures of poetic symbolism at the artistic image, his poetics.

Creation bt Antonych shows in his time that Ukrainian poetry takes on a new level – more philosophical than political. His attempt to produce a universal vision of the world he weakens the ideological relationship between poet and society and the nation, in any case, they are less important than it was in the prevailing canon of contemporary Ukrainian literature. Antonych attained his own recognizable style of writing, exacerbating the literature conceptual and philosophical problems highlighted his innovation poetic techniques.
Keywords: *poetry, urbanism, images, catastrophism, illustration, provincialism.*

ГОРОДСКАЯ ТЕМАТИКА В КОНТЕКСТЕ ПОЭТИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ Б.-И.АНТОНЫЧА

Поэзия Б. И. Антонича – сложное явление в контексте художественных течений начала XX века, которое требует различных подходов к осмыслению предмета исследования и типологических сопоставлений с другими видами искусства (живопись, музыка, кино). Течения и школы в литературе, определяли приоритет художественного освоения бытия, воспроизводились Антонычем на национальной основе в контексте урбанистической тематики, которая через миф трансформировалась в сложные конструкции поэтической символики на уровне художественного образа, его поэтики.
Ключевые слова: *поезия, урбанизация, образы, катастрофизм, иллюстрация, провинциальность.*

Постановки проблеми пояснюється особливістю розвитку української лірики загалом та розвитком поетичного всесвіту Б.-І. Антонича зокрема. Філософське начало його поезії нерозривно пов'язане із фольклорними мотивами, переважно Лемківщини, і водночас із поетовим потрактуванням культурологічного досвіду переважно міфічного забарвлення. Проблема дослідження індивідуальних поетико-стильових тенденцій урбаністичної поезії Антонича тісно переплітається із рештою світоглядних основ виразно національного скерування. Такий аспект в досліджуваній ліриці має проблемний характер, оскільки шляхи, якими еволюціонував Антонич-митець, вимагали вибору.

Актуальністю дослідження української поезії XX століття становить значний культурний пласт естетичного самовираження філософсько-мистецьких пошуків 20-30-х років, що виявилися найбільш плідними щодо формування в літературі шкіл та напрямів, які збагачували традицію українського віршування тематичними, формальними та поетико-стильовими ознаками. Таке збагачення відбулося в основному через переосмислення національних джерел, естетичного досвіду та творчого засвоєння західноєвропейських тенденцій розвитку поетичного мистецтва (імпресіонізм, експресіонізм, модернізм, авангардизм). Перебуваючи на перехресті суспільно-політичних та літературно-мистецьких подій, поетичне покоління 20-30-х років Галичини, еміграції та радянської України прагнуло індивідуальної інтерпретації світу, новизни тематичного освоєння дійсності, новаторства поетики та стилю.

Завдання полягає у тому, щоб розглянути основні елементи моделі міста в контексті художнього світу Антонича та їх естетичну функцію на рівні тексту; простежити взаємозв'язок елементів художнього мислення (поетичне, міфічне, національне) в структурі поетичного образу міста в ліриці Антонича.

Зацікавлення доробком поета в 50-60-х роках пов'язані з переосмисленням контексту Антоничевої епохи та його мистецької своєрідності. Антоничеву поезію досліджували літературознавці радянської України та діаспори. Відразу виявилися два різні підходи до розкриття поетичного всесвіту митця – ідеологічний та естетичний. Праці Б. Рубчака, Д. Павличка, О. Зілинського, М. Ільницького, М. Неврлого, Д. Козія, М. Ласло-Куцюк, базуючись на різних методологічних засадах, по-своєму пізнавали лірику Антонича. При цьому поетико-стильові особливості письма «євангеліста природи» розглядалися в кількох контекстах: літературно-мистецької традиції; міфологічному та психоаналітичному контексті; нових мистецьких та філософських напрямків.

© О. О. Тищенко, А. С. Лапенкова, 2015

Серед літературознавчих праць про творчість Антонича виділимо статті М. Новикової «Міфосвіт Антонича», «Богдан Ігор Антонич», «Велика гармонія» та «Зелена Євангелія», стаття М. Ільницького «Західноукраїнська поезія 20-30-х років у зоні авангардизму», а також праці И. Соловей, в яких вивчається філософський аспект поетичного світу Антонича.

Наукова новизна. Проблема специфіки художнього мислення Антонича по- новому трактується з огляду на домінування в ньому естетичної доцільності генетичного та культурологічного міфу, особливостей національної психіки, проблемі урбанізації. Розкриваючи функціональність поетичного образу в системі художніх засобів Антонича, автор доводить, що індивідуальність поетичного стилю реформувала не тільки принципи світобачення, а одночасно кардинально змінила і збагатила можливості мистецтва слова як самодостатності.

Практичне значення роботи полягає в розширенні наявних концепцій про своєрідність і унікальність лірики Б.-І. Антонича в контексті української поезії ХХ століття. Здобуті результати і висновки можуть використовуватися для подальшого осмислення місця поета в літературному процесі 20–30-х років, а також типологічних зіставлень творчості Антонича з іншими митцями, впливу світоглядних засад на особливості поетики стилю.

Однією із характеристик образного світу Антонича є урбанізм, тобто сукупність образів, які вказують на тематику міста і пов'язаних з містом явищ. Місто як особливий соціо-техно-культурний організм з багатоступеневим і складним нашаруванням значень та функцій завжди привертало до себе увагу митців та мислителів, однак визначеної масштабності це явище набирає саме в добу становлення і дальшого розвитку модернізму.

Міські поезії раннього Антонича (як правило, написані в період напружених шукань цілісності між першою збіркою «Привітання життя» та другою «Три перстені») несуть на собі виразну печать формального експериментування і являють нам можливість іншого Антонича, зухвалішого у формі, кострубатішого.

Типові для раннього поета міські ситуації виявляються тепер зовсім знеціненими, уломними. Його не цікавлять сцени роботи і побуту, не обходять *церкви, цукерні й біржі* як громадські заклади, не дратує задоволене сите міщанство. Зрілий Антонич шукає суті міста, тієї суті, за якою місто відкривається як частина природи, як біологічний твір, як муравлисько.

Назва «Ротації» пов'язана із технікою, а не з природою. Міські вірші Б.-І. Антонича просякнуті мотивами катастрофи. Притлумлене натовпом, розчавлене технікою, місто має тільки один шанс врятуватися – навернути до природи, знайти її в собі. Чи не тому такі химерні образи добирає для приреченого міста Антонич? Антена виглядає йому кущем, мегафони – тюльпанами, лампи – червоними маками, а кривий ліхтар – квітом.

Львів і Антонич. Була це любов чи навпаки? Ніхто нині не зважиться відразу дати відповідь на це запитання. Бо хай що, саме тут поет прожив найголовніші останні вісім років. І це якраз ті вісім років, які з усіма подальшими аналітичними розправами (так, саме це добре слово!), він мусив почуватися зле. Його гнітили камінь і асфальт, а також несамовиті людські скупчення *церкви, цукерні й біржі*. «Багато хто з учених поетознавців, за природою своєю переважно мудрих лисів, бачить Антонича передусім таким собі лемківським Мауґлі, до безтями зануреним у глибинне, кореневе, етнографічне, зелене.

Таку концепцію загалом годилось би прийняти, як висловлюються в колах тих-таки аналітиків, за основу, коли б не упевненість, що насправді її силоміць підігнано до тієї моделі Антонича, котра має страшенно мало спільного з його реальною (і сюрреальною) постаттю. І це вже хоча б тому, що ця модель була почасти прижиттєвою, але головним чином посмертною пасткою, налаштованою на поета згадуваним уже *галицьким громадським театром*.

Так, Львів – місто поліційних духових оркестрів, провінційних публічних зібрань, народних кав'ярень і суспільних чайних, місто з велетенською в'язницею на головній вулиці, зовсім поруч із поетовим блудним притулком. Нескладно зауважити в цьому місті два головні ігальні для Антонича сегменти. Перший з них – це Львів підземний, похований і затоплений, з глухими шахтами й коридорами, таємними напівзасипаними лабіринтами й замурованою річкою, до берегів якої ще досі спазматично труться табуни осліплої риби, тиснучи на будівлі знизу і аючи навсібіч репану асфальтову шкаралущу.

Другий – це Львів пролетарський, можливо, навіть люмпенський, себто всі його жахливо освітлені й непролазні осінньо-весняні передмістя з усіма можливими ґуральнями, борнями, олійнями та броварнями, з повсюдними брудними базарчиками й вагончиками, а також розбитими й навіки загрузлими у багні лімузинами, з вуличною торгівлею псячими пиріжками, маковинням, денатуратом і дівчатами; ясна річ – з незліченною кількістю темних і теплих кубел, де днями й ночами, зануривши у нещадно деренчливу музику й без перерви лузаючи соняшникове насіння, висиджують якісь голені чоловіки та розмальовані, з волоссям, фарбованим насиньо, їхні подруги.

На катастрофізм як одну з характерних світоглядно-естетичних рис поезії Б.-І. Антонича в руслі властивого йому і безумовно модерного для українського вірша урбанізму вказує дослідник творчості поета Ю. Андрухович. Зокрема, він відзначає таке: «Опанування міського простору зрілим Антоничем дуже цікаво розглянути з точки зору поняття «цивілізація» (в його шпенглерівському, протиставному до «культури» розумінні). Особливістю Антонича-урбаніста є, по-перше, вельми відчутний метафізичний акцент у зображенні міста, а по-друге, підказаний самим поетом (1935р., «Назустріч») поділ на два плани зображення – з одного боку, місто в Антонича постає як учуднений статичний ландшафт («Монументальний краєвид», «Площа янголів»), з другого – як апокаліптичне звалище, фінальний катаклізм і завершення технократичної бездумної цивілізації (фактично провідний мотив усієї збірки «Ротації»).

Катастрофізм Антонича, яким він вимальовується з «Ротацій», а «Книги Лева» (1936), має яскраво виражений есхатологічний характер, стосується загалом всесвіту як Божого творіння, що в ньому – соціально-суспільна площина є тільки однією з багатьох авансцен, розігруються останні акти всезагальної буттєвої драми [5, с. 266]. Така органічна включеність людського виміру у всепланетарний, а далі – й вітній, звільнює вірш Антонича від будь-якої дидактики, оскільки проблема волі і вини явно потісняться природною неминучістю останнього суду. Як ось у вірші 1935р. «Мертві авта, де «дівчата з квіттям», «зелена рута» й метрополія зі звалищами «мертвих авт» покликаються на цей суд єдиним Тут немає праведних, бо, по суті, немає й винних, є тільки великий буттєвих циклів, за яким і відбувається чергова зміна діючих осіб та

Як ми копаєм кості ящурів під скелями
віків забутих,
колись копатимуть на цвинтарях міст наших
кості металеві.
Дівчата з квіттям без наймення, пальми
родять хліб, зелені рута
й нові міста із площами з блакиті,
де качаються жар-леви
Та тіні неспокійні, привиди невтишні з-під землі стають,
з-під площ, з-під трав.

Метрополю,
долонями червоних мурів упокій крилаті душі авт! [3, с. 246].

Подібний катастрофізм як властивість матерії втрачає на драматизмі і виступає в Антонича органічною складовою його вітаїзму й біологічного ірраціоналізму, що досліджується у плані авторського світогляду, вельми відчутно забарвленого рідним поганством. Себто особливий Антоничів біологізм («поетична концепція, що утверджує єдність, космосу, підпорядкованого законам природного саморозвитку, і включає людину в «мудре коло життя» як органічну частку природи» [4, с. 210], що виразно заявляє про себе циклічністю поетичного часу.

Звісно, сказаним аж ніяк не вичерпується своєрідна Антоничева логія, яку ми заторкнули хіба що в її найголовніших і відмінних від інших поетичних втілень філософсько-естетичних якостях.

Отже, для Б.-І. Антонича поезія була насамперед спробою відповіді на питання – що робити і як жити у сучасному світі, світі, який до решти втратив ієрархію цінностей через технізоване і релятивістське світобачення. Відомо, що це ж питання було центральним у творчості інших модерністів, таких як Еліот і Рільке, або, у Польщі, Чехович і Мілош. Тому центральною ідеєю цих поетів-модерністів було розуміння мистецтва як творчої дії, що формує ті вартості, які можуть впорядкувати хаос.

Література:

1. Андрухович Ю. Євангеліє від Антонича, або Зелена книга прощання // Рад. літературознавство / Ю. Андрухович. – 1989. – № 10. – С. 55–59.
2. Андрухович Ю. Дванадцять обручів / Ю. Андрухович. – К., 2004. – 334 с.
3. Антонич Б.-І. Поезії / Б.-І.Антонич. – К. : Рад. письменник, 1989. – 380 с.
4. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. – Кн. 1 – Перша половина ХХ ст. Підручник / За ред. В. Г. Дончика. – К. : Либідь, 1998. – 464 с.
5. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща / В. Моренець. – К., 2002. – 327 с.

УДК 811.111`37:811.161.2`25

О. В. Ткачик, О. О. Великодська,
Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ СПОСОБІВ УТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ

У статті розглядаються деякі ключові проблеми неології, такі як виявлення способів номінації, визначення поняття «неологізм», узагальнення різних підходів до класифікації неологічної лексики. Визначається, які прийоми є типовими при перекладі новоутворень: транслітерація (транскрипція), калькування, описовий переклад, а також робиться спроба встановити зв'язок між способом утворення неологізму та його перекладом.

Ключові слова: *неологізм, семантична інновація, словотвір, трансномінація, транслітерація (транскрипція), калькування, описовий переклад.*

NEOLOGISMS IN THE FOCUS OF FORMATION AND TRANSLATION ANALYSIS

The problems of definition of neologisms being a part of the language picture of the world are dealt with in this article. Neology is looked upon as a part of the common theory of the word which gives possibilities to study the most important tendencies in the development of lexical structure of the language. It is the development of nominative function of the language which extends and renews the notional part of nominative sphere and changes the methods of nomination. Thus the main attention is paid to the methods of nomination; the term of the neologism is given basing on the main defining criteria to this notion and some different approaches to its classification are illuminated. According to one of them, neologisms are divided into neologisms proper, transnominations and semantic innovations. It should be specially underlined that neologisms in different contexts may function with various new meanings, that results in the polysemy and creation of new lexico-semantic variants. Considering neologism as a result of removing homonyms it should be bared in mind that some internal language stimuli are in question here. A great deal of neologisms is created with the help of word-building methods. Neologisms are formed with the help of affixation, conversion, composition, blending, clipping and others. Reproduction of a notion in translation from one language to another is a much more complicated task when it concerns a new term. In that case such methods as transliteration (transcription), loan translation, descriptive translation are used. An attempt of connection of the way of neologisms formation and their translation is done.

Key words: *neologism, nomination, semantic innovation, transnomination, transliteration (transcription), descriptive translation.*

ОСОБЕННОСТИ СПОСОБОВ ОБРАЗОВАНИЯ И ПЕРЕВОДА НЕОЛОГИЗМОВ

В статье рассматриваются проблемы выявления способов номинации, определения понятия «неологизм», обобщаются различные подходы к классификации неологической лексики. Определяется, какие приемы являются типичными при переводе новообразований: транслитерация (транскрипция), калькирование, описательный перевод, а также делается попытка установить связь между способом образования неологизма и его переводом.

Ключевые слова: неологизм, семантическая инновация, словообразование, трансноминация, транслитерация (транскрипция), калькирование, описательный перевод.

Серед сучасних напрямів англійській неології можна виділити дослідження специфіки поновлення словникового складу мови та вивчення проблематики, пов'язаної з розвитком зовнішньої і внутрішньої структури слова, утворення нових одиниць за типовими, а також нестандартними словотворчими моделями. Окремим питанням стоїть переклад неологізмів, який потребує охоплення надбання декількох суміжних напрямів наук, як суто філологічних, так і перекладознавчих.

В рамках першого напряму у вітчизняній лінгвістиці дослідження проводилися в руслі сучасної теорії номінації, яка розвивалася як наука, спрямована на пояснення шляху появи слова – від поняття до його позначення в мові (В. І. Заботкіна, Н. Д. Арутюнова, В. Г. Гак, Е. С. Кубрякова, Б. С. Серебренников, В. Н. Телія, А. А. Уфімцева). Саме неологія стала тією частиною загальної теорії слова, яка дозволила побачити найважливіші тенденції розвитку лексичної структури мови. В рамках системного опису словникового складу англійської мови, використовуючи структурно-семантичні методи опису моделей нових слів (Волошин, 1983), а також з позицій діяльнісного та комунікативно-прагматичного підходів

© О. В. Ткачик, О. О. Великодська, 2015

(Іванов 1971, 1983, 1984, 1996, Заботкіна 1989, 1996, 1999), когнітивної лінгвістики (Сухоплещенко 1995, Ліпіліна 1998, Боярська 1999), лінгвісти досліджували різні аспекти нової лексики сучасної англійської мови, включаючи і переклад англійських новоутворень російською мовою (Хахам 1970). Комплекс питань, пов'язаних з відтворенням неологізмів при перекладі жваво обговорюється фахівцями (А. Л. Бурак, Ж. А. Голикова, В. І. Карабан, С. Є. Максимов, Л. Л. Нелюбин, О. І. Чередниченко), що вказує на актуальність проблеми.

У XX столітті спостерігається розширення старих і поява нових областей номінації, що викликано бурхливим розвитком науки, засобів масової інформації. Однак розвиток номінативної функції мови відбивається не тільки в розширенні і відновленні понятійної сфери найменувань, але й у зміні способів номінації. У різні епохи мовного розвитку і в різних мовах переважають різні типи створення номінацій, діють певні «типи активних номінативних процесів» (термін А. Н. Іванова, 1982) [2].

Сформована в мові лексична система накладає певні обмеження на творчу діяльність людей, які створюють нові слова. Основна маса нових одиниць утворюється за допомогою словотворчих засобів. Нове розуміння словотворення як джерела не тільки готових назв, але і правил їх утворення за певними моделями і схемами дозволило виявити дію різних принципів, за якими будуються ці правила (дія аналогії, асоціативних процесів і т.д.). Поява неологізмів зумовлена синергетичним параметром самоорганізації та збереження мови, тенденціями її розвитку, мовної економії і надмірності, стереотипізацією та ін. [4, с. 417–418]

При цьому поява нового слова не завжди викликана прямими потребами суспільства в новому позначенні. Найчастіше неологізм – це результат нових асоціацій або результат усунення омонімії і т.д., тобто при створенні неологізму найчастіше діють чисто внутрішньомовні стимули.

Розвиток предметних галузей науки і техніки зумовлює появу нових термінів, при цьому кількість термінів-неологізмів, які виникають у суміжних галузях безперервно зростає. Функціонування термінів-неологізмів є однією зі складних інтралінгвістичних та інтерлінгвістичних проблем. Виникає проблема адекватної уніфікації, стандартизації і регламентації їх вживання. Відсутність єдиної міжнародної системи уніфікації термінів-неологізмів ускладнює регламентацію їх вживання в сферах спілкування на різні суспільно-політичні, наукові і технічні теми. Вирішення проблеми відтворення еквівалентного поняття при аналітико-синтетичній обробці тексту, і крім цього при перекладі з однієї мови на іншу, значно ускладнюється, якщо вимагається розуміння нового терміна і генерація його еквівалента мовою перекладу.

Однією з невирішених проблем неології є проблема терміна «неологізм». Зауважимо, що діапазон термінів для визначення нового слова досить широкий: ***неологізм, оказіоналізм, новоутворення, інновація, лексичне нововведення, нове найменування, новація*** та ін. Від традиційних слів неологізми відрізняються особливими зв'язками з часом. Новими словами лексикологи і лексикографи вважають одиниці, які з'являються в мові пізніше якоїсь часової межі. Будь-яке нове слово має якість неологізму, тобто тимчасову конотацію новизни, поки колективне мовна свідомість реагує на нього як на нове. З часом неологізми можуть втрачати свій статус, переходити до складу загальновживаної лексики.

В результаті акту номінації створюється одиниця, яка відноситься до одного з типів одиниць номінації. На думку В. Г. Гака, який запозичив дану класифікацію з робіт Л. А. Хахам (1970), Є. В. Розен (1966), можливі чотири елементарні зміни в процесі найменування:

1) використання даного знаку для позначення нового об'єкта; 2) введення нового знака для позначення об'єкта, що вже має назву в мові; 3) введення нового знака з новим означуваним і, нарешті; 4) зникнення знака у зв'язку з дезактуалізацією позначуваного [2].

Інакше кажучи, ***неологізмом*** є нове слово (стійке поєднання слів), нове або за формою, або за змістом (і за формою, і за змістом). Отже, неологізм – слово або сполука, використані мовою в певний період на позначення нового або вже наявного поняття або в новому значенні й усвідомлюється як такі носіями мови [4, с. 417].

Виходячи з цього, у вокабулярі неологізмів можна виділити:

1) ***власне неологізми*** (новизна форми поєднується з новизною змісту): *fleshmeet – a meeting in the flesh, especially one composed of people who usually or only converse online, that is people chatting online make a date to see each other in the real world; smexting – sending messages while standing outside on a smoking break (blending from smoke+texting); spatique – a specific type of store where one can receive spa services (such as massages, manicures, and pedicures) yet also buy the latest beauty products and clothing fashions (blending of 'spa' and 'boutique').*

2***) трансномінації***, які поєднують новизну форми слова зі значенням, яке вже передавали раніше іншою формою: *mint (adj. Informal) – nice; cool. – The car looks mint;*

3) ***семантичні інновації***, або переосмислення (нове значення позначається формою, яка вже наявна в мові): *burger – a menu on a computer screen comprising three short parallel horizontal lines which the user clicks to see options.*

У мові останніх десятиліть переважають одиниці першої групи, що пов'язано із збільшеною потребою суспільства дати назви новим реаліям, які виникли у зв'язку з науково-технічним прогресом. Найбільшій кількості нових лексем можна завдячувати процесам інтернетизації та інформатизації суспільства. Яскравими прикладами можуть слугувати такі слова як *cyberspace, electronic shopping, e-mail, cybermoney, blog* тощо. Бурхливий розвиток комп'ютерної техніки викликав до життя, крім зазначених вище прикладів, такі одиниці, як *dumbwalking (n) – walking slowly, without paying attention to the world around you because you are consulting a smartphone or wearing headphones, electronic cottage – будинок програміста).*

Трансномінації, що з'являються в мові з метою дати нове, більш емоційне ім'я предмета, який вже має нейтральне найменування, відображають тенденцію до вживання більш експресивних форм. Дана тенденція поряд з іншими відображає процеси, пов'язані з необхідністю поліпшення мовного механізму. Наприклад: *bubble-headed, airhead, airbrain* (нові сленгові одиниці, обмежені у вживанні американським варіантом) *легковажний, дурний; burned-out вичавлений, втомлений; bail-out виручка.*

Слід зазначити, що у перекладацькій практиці неологізм, використаний у висловлюванні як засіб для вираження експресії, вимагає від перекладача знайти відповідне експресивне висловлювання. Іноді можливо знайти відповідний неологізм у цільовій мові, але не завжди він справляє таке ж враження на отримувача тексту і експресивність нейтралізується.

Під семантичними інноваціями розуміються нові значення вже існуючих слів. При цьому можливі наступні варіанти: 1) старі слова повністю змінюють своє значення, втрачаючи раніше існувало; 2) в семантичній структурі слова з'являється ще один лексико-семантичний варіант (ЛСВ) при збереженні всіх традиційних.

Серед семантичних інновацій останніх десятиліть переважають одиниці другого типу. Так, слово *mafia* розширило своє значення і стало означати *«будь-яке секретне співтовариство, замкнуте коло, клан» (пор.: literary mafia).* Серед найбільш уживаних нових значень в сучасній англійській мові можна відзначити *charisma – сильна особиста притягальна сила, магнетизм; bummer – розчарування, неприємність; go-go – динамічне, сучасне; funky – приємний, відмінний; banana,* особливо

у фразі *to go bananas – божеволіти; flaky – ексцентричний*. Останні три одиниці обмежені у вживанні американським варіантом, ситуаціями неформального спілкування, коли комуніканти перебувають у рівних соціальних і вікових відносинах.

Щодо утворення семантичних інновацій та трансномінацій слід особливо зазначити явище розширення значення, при якому слово через вживання в різних контекстах іноді набуває нових значень чи відтінків значення, що призводить до полісемії, тобто появи нових ЛСВ. Нові значення впливають і навіть замінюють первісне значення, і завдяки цьому слова частіше вживаються і входять до складу загальновживаної лексики.

Серед продуктивних моделей словотворення неологізмів слід зазначити ***конверсію***, тобто зміну лексико-граматичної парадигми слова з відповідною зміною його синтаксичної функції, напр. *backbill – виписати рахунок попередньою датою, benchmark – засвоювати найкращий досвід, рівнятись на кращих.*

Часто неологізми утворюються шляхом ***ад'єктивації***: *tech-life balance – the use of technology in such a way that it does not interfere with or reduce the quality of one's personal life or relationships: A few weeks earlier, we had been chatting as a family about our* ***tech-life balance*** *and seeing if we could have some* ***non-screen time*** *(NST). Зміна частиномовної приналежності слова може супроводжуватися семантичним розвитком, я у наступних випадках: blockbuster – 1) (ім.) високобюджетний фільм; 2) (adj.) величезний, (розм.) здоровенний, catch-all – різноманітний, різношерстий.*

Численною є ***субстантивація*** прикметників: *collectibles – речі, які можна колекціонувати, cool* у значенні самоконтроль *(self-control)* вживається у виразах *to lose one's cool, to keep one's cool.*

Для здійснення правильного перекладу потрібно переосмислити слово відповідно до його семантики. Як правило, у перекладі неологізми, утворені конверсією, яка супроводжується семантичним розвитком, відтворюються загальновживаною лексикою, і відчуття новизни та експресії втрачається.

Неологізми часто утворюються скороченням слів, у такому випадку можна використовувати словники скорочень, одномовні чи двомовні, якщо в них представлені неологізми. Усічення та злиття, як найбільш творчі та непередбачувані способи словотвору, найчастіше не мають скорочених відповідників у цільовій мові і, як правило, потребують повного варіанту або описового перекладу : *Brit {R-cut} – британець, burb від suburb – передмістя, Chieftain від chief + captain – голова, капітан, engineer від engineering company – машинобудівник, машинобудівна компанія.* Як бачимо з прикладів, новоутворення при перекладі не завжди передаються скороченою формою, тільки останній приклад дає нам скорочену форму.

Іноді неологізми утворюються ***за аналогією*** з уже існуючими словами з загальновживаним значенням. У випадку набуття словом термінологічного значення загальновживане значення береться за основу і відбувається звуження, специфікація, набуття термінологічного значення: g*ive-up – відмова, передача комісійних від одного брокера до іншого за розпорядженням клієнта. High yield від high yielding bonds – високоприбуткові облігації.*

Останнім часом в англійській мові з'явилось багато неологізмів з елементами *-in* типу *work-in, lie-in, die-in, sleep-in, love-in, pray-in, write-in, teach-in, live-in, eat-in, in-language*. Подібні слова вживаються для позначення різних форм протесту чи роз'яснювальної кампанії. Дієслівний компонент вказує на місце чи форму протесту чи кампанії [1, с. 178–185], [2].

Для визначення значення неологізму з метою його адекватного перекладу необхідно з'ясувати: його семантику, включаючи контекстуальне значення, його структуру і морфологічну мотивацію та з'ясувати, за якою існуючою словотвірною моделлю воно було створене. Особливу роль при розумінні смислу новоутворення відіграє контекст, тому без трансформацій не обійтись. При перекладі неологізмів використовується наступні перекладацькі прийоми: транскрипція, транслітерація (з наступною семантизацією цього слова) – при цьому часто відбувається запозичення слова до мови перекладу. Наприклад: *Industrials {R-plur} – індустріали, акції або облігації промислових корпорацій, municipals {R-plur) – муніципали, муніципальні облігації, outsourcing – аутсорсінг, stochastic (stochastic oscillator) – стохастик.* В останньому прикладі спостерігаємо лінгвістичну компресію, при якій у словосполученні вилучено головне слово – іменник, а залежний від нього прикметник субстантивувався, беручи на себе семантику і функцію всього словосполучення.

Калькування (тобто відтворення засобами української мови значення і морфологічної структури нового англійського слова чи словосполучення) займає положення між перекладом і переносом нового слова. Як прийом створення мовою перекладу відповідника неологізму він полягає у покомпонентному перекладі складників складного слова чи словосполучення: *netize (the existing products) – інтернетизувати [існуючі продукти], netizens – мережевики (net + citizens – громадяни мережі), pace-setter – задатчик темпу.*

При ***описовому перекладі*** відбувається тлумачення слова без відношення до моделі і структури іншомовного слова. Частіше, описово, чи у формі пояснення, використовується словникова дефініція англійського неологізму. У прикладі *morning call* калькування *«вранішній дзвоник»* не дає реципієнту розуміння семантики висловлювання, тому доцільніше використати описовий переклад *«посилання на сторінку сервера, яка містить дані про ситуацію перед відкриттям бірж».* Інший приклад – *public company – публічна компанія, або компанія, акції якої є у відкритому продажі.* Спостерігаємо метонімічний перенос у випадку *slinkies – слинки, тобто заможні бездітні самотні жінки як сегмент ринку*, де *slink – це викидень (плоду).* Подібні неологізми можуть перекладатись як за допомогою транскрипції, так і за допомогою описового перекладу.

Серед труднощів при перекладі неологізмів слід зазначити визначення нових слів іншої мови, проблеми лексикографічної практики, коли нове слово проходить певний період адаптації у мовній спільноті, перш ніж потрапити до словника неологізмів.

Перспективним напрямком є дослідження оказіоналізмів, новітніх авторських термінів, їх визначення та переклад. Перекладацькі дії з оказіональними новоутвореннями, які не зафіксовані у словниках і які використовувались лише один раз, пов'язані з аналізом структури слова, з його безпосередніми складовими, з аналізом значень однокореневих слів. При визначенні смислу новоутворення слід враховувати роль аналогії і частотність способів утворення.

Література:

1. Голикова Ж. А. Перевод с английского на русский = Learn to Translate by Translating from English into Russian: учеб. пособие / Жанна Анатольевна Голикова. – 3-изд., испр. – М. : Новое издание, 2005. – 287 с. – С. 178–185.

2. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка / В. И. Заботкина. – М. : «Высшая школа» – 1989. – 126 с.

3. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е. С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. – М., 1988. – С. 141–172.

4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

УДК 81'25(045)

И. В. Ткачук,
Винницкий торгово-экономический институт КНТЭУ, г. Винница

ПЕРЕВОД КАК СРЕДСТВО МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

В предлагаемой статье перевод рассматривается как средство межъязыковой коммуникации. Соотношение языка и культуры – тема актуальная, многогранная и неисчерпаемая, поскольку затрагивает коренные проблемы интеллектуального и социального бытия человека, а каждый ракурс её исследования представляет собой объект для отдельного изучения и анализа. В статье предпринята попытка высветлить два взаимосвязанных аспекта заявленной проблематики: во-первых, рассмотреть вопрос о роли перевода как средства межкультурной коммуникации и, во-вторых, выяснить требования к подготовке переводчика для исполнения этой роли.

Ключевые слова: *перевод, межкультурная и межъязыковая коммуникация, лингвокультурная адаптация, межкультурный конфликт.*

TRANSLATION AS A MEANS OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

The article deals with the translation as a means of cross-language communication. The ratio of the language and culture is an actual, multi-faceted and sophisticated as it touches upon the fundamental problems of intellectual and social life of the person, thus, every perspective of the research can be the object of an independent study and analysis. The article focuses on highlighting the two interrelated aspects of the stated problems. Firstly, it deals with the issue of the role of translation as a means of intercultural communication and, secondly, the requirements for the preparation of the interpreter to perform this role are analyzed.

Keywords: *translation, intercultural and cross-language communication, linguo-cultural adaptation, intercultural conflict.*

ПЕРЕКЛАД ЯК ЗАСІБ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У запропонованій статті переклад розглядається як засіб міжмовної комунікації. Співвідношення мови і культури – тема актуальна, багатогранна і невичерпна, оскільки зачіпає корінні проблеми інтелектуального і соціального буття людини, а кожен ракурс її дослідження являє собою об'єкт для окремої розвідки та аналізу. У статті зроблена спроба висвітлити дві взаємопов'язаних аспекти заявленої проблематики: по-перше, вивчити питання про роль перекладу як засобу міжкультурної комунікації і, по-друге, з'ясувати вимоги до підготовки перекладача до виконання цієї ролі.

Ключові слова: *переклад, міжкультурна і міжмовна комунікація, лінгвокультурний адаптація, міжкультурний конфлікт.*

Центральным понятием теории перевода является само понятие «перевод». Содержание ключевого термина изменялось в течении столетий и в наши дни трактуется неоднозначно. Прежде всего, следует иметь в виду, что концепт «перевод» многозначно. Во-первых, данное понятие обозначает перевод как некую интеллектуальную деятельность, то есть, процесс. Во-вторых – перевод как результат этого процесса является продуктом переводческой деятельности, иначе говоря, речевым воспроизведением (текстом перевода), созданным переводчиком. Именно от личности, профессионализма и компетентности переводчика зависит успех межкультурной коммуникации, а, следовательно, переводчик должен быть не только языковой личностью, которая владеет двумя языками, но и быть поли(би)культурной речевой личностью.

Будучи средством общения людей различных национальностей, перевод является средством межъязыковой и межкультурной коммуникации. Согласно одной из фундаментальных робот по теории перевода, автором которой является А. Д. Швейцер, «перевод может быть определен как однонаправленный и двухфазный процесс межъязыковой и межкультурной коммуникации, при котором на основе подвергнутого целенаправленному («переводческому») анализу первичного текста создается вторичный текст (метатекст), заменяющий первичный в другой языковой и культурной среде <…>. Это процесс, характеризуемый установкой на передачу коммуникативного эффекта первичного текста, частично модифицируемый различиями между двумя языками, двумя культурами и двумя коммуникативными ситуациями»[7, с. 75].

Перевод в современном переводоведении рассматривается как часть опосредованной культурой межкультурной коммуникации, в которой переводчик выступает в качестве языкового посредника. Известно, что язык является отражением культуры нации, содержит национально-культурный компонент (код) того или иного народа. В нем встречаются слова, в значении которых может быть выделена особая часть, отражающая связь языка и культуры. От правильной передачи такого рода лексических единиц (прежде всего) на язык перевода, которая предполагает одновременную коммуникативно-прагматическую адаптацию определённых сем, зависит успех или неудача межкультурного общения и коммуникации.

Рассматривая возможности лингвокультурной адаптации, с помощью которой определяют степень сохранения или потери культурной информации в процессе перевода, Н.В.Тимко отмечает, что такие слова, как, например, *черемуха – bird's cherry* значительно расходятся на уровне сигнификативных коннотаций: «в русской культуре черемуха обладает яркой положительной окраской, закрепленной в литературной традиции, особенно поэтической. Есенин создал поэтический образ дерева, который ассоциируется с красотой, нежностью, юностью. Английский словарный эквивалент лишен какой бы то ни было эмоциональной значимости, так как черемуха мало известна англичанам» [6, с. 151].

Взаимодействие культур через перевод предполагает, прежде всего, стремление предоставить в распоряжение читателей перевода факты и события, свойственные чужой культуре, с целью расширить читательский кругозор, дать им возможность понять, что у других народов могут быть иные обычаи, что надо знать и уважать другие культуры. В этом заключается огромная общеобразовательная и воспитательная роль перевода [4, с. 130].

Как инструмент знакомства с чужой культурой, перевод играет важнейшую роль, поскольку он «пересекает» не только границы языков, но и границы культур, а создаваемый в ходе этого процесса текст транспонируется не только в другую языковую систему, но и в систему другой культуры [8, с. 37].

Часто знакомство с элементами культуры происходит опосредованно: во-первых, через художественный текст; во-вторых, через переводной вариант этого текста. Если речь идет о переводе, то ни автор оригинала, ни читатель текста перевода не в состоянии проверить, насколько элементы культуры, представленные в переводе, соответствуют реальному положению вещей, так как оба они находятся по разные стороны лингвокультурного барьера. В таком случае вся ответственность возлагается на переводчика, который выступает в качестве эксперта относительно обеих культур.

С одной стороны, переводчик должен сохранить авторские культурные маркеры, а с другой, – помочь читателю идентифицировать культурные маркеры, часто адаптируя их. Поэтому лингвокультурная трансляция в процессе перевода осуществляется различными степенями адаптации. Она может быть слабой, сильной или вообще отсутствовать. В связи

© И. В. Ткачук, 2015

с этим перед переводчиком стоит вопрос, как поступать с элементами культуры при передаче содержания: сохранять конвенции исходной культуры или заменять их конвенциями культуры, к которой принадлежит переводной текст? Выбор переводчика определяется заранее выбранной стратегией и зависит от того, какое место культурная информация занимает в системе ценностей, представленных в тексте оригинала [6, с. 55–56].

Своеобразие национальных языковых картин мира и множественность культур не является препятствием для взаимопонимания народов и преодолевается при переводе. Одним из важных и решающих практических доказательств совместимости логических и языковых систем в их познавательной сущности является неопровержимый факт взаимопонимания народов на основе перевода с одного языка на другой. Никогда в истории (кроме библейского Вавилона) языковые преграды не были непреодолимой помехой общения народов не только цивилизованных, но и народов, стоящих на разных ступенях социального развития (например, в период великих географических открытий). Однако межкультурное общение адекватно и успешно протекает только тогда, когда коммуниканты, являющиеся носителями разных культур и языков, осознают тот факт, что каждый из них является «другим» и каждый попеременно воспринимает «чужеродность» партнера. Следовательно, ознакомление с культурой других народов является одной из важнейших социальных функций перевода. Переводчик-билингв является как бы «двойной» языковой личностью. Он воспринимает иноязычную текстовую деятельность с позиции лингвокультуры иноязычного социума, после чего переходит на родной языковой и социокультурный коды (в их нерасторжимом единстве). Особенность переводческого билингвизма состоит, во-первых, в том, что переводческий билингвизм имеет, как правило, асимметричный характер. У большинства переводчиков доминирует один язык, данный ему с молоком матери, равно как и одна культура, впитанная вместе с этим языком. Этот язык и эта культура подчиняют себе другие, с которыми переводчику приходится сталкиваться при переводе. Через призму доминирующего языка и доминирующей культуры расшифровываются смыслы, заключенные в речевых произведениях на другом языке, воспринимаются факты другой культуры. Во-вторых, в процессе перевода оба языка присутствуют в акте речи и функционируют одновременно, что означает, что переводчику постоянно приходится преодолевать интерференцию языков и культур.

Под понятием межкультурная коммуникация в самом общем виде понимается непосредственный или опосредованный обмен информацией между представителями разных лингвоструктур. Межкультурная коммуникация, в отличие от публичной, межличностной, групповой или профессиональной коммуникации, не является одной из сфер коммуникации как таковой. Скорее, можно говорить о том, что коммуникация межкультурная является коммуникацией *par excellence*, так как в ней в обостренном виде проявляются все существенные, узловые проблемы коммуникации, в частности – проблемы контекстуализации и (ре)конструирования смысла в рамках коммуникативного события.

Термин «межкультурная коммуникация» в узком смысле появился в литературе в семидесятых годах двадцатого века. К этому времени сформировалось и научное направление, логической сердцевиной которого стало изучение коммуникативных неудач и их последствий в ситуациях межкультурного общения. Впоследствии произошло расширение понятия межкультурная коммуникация на такие области, как теория перевода, обучение иностранным языкам, сравнительная культурология и др. К настоящему моменту научные исследования в области межкультурной коммуникации фокусируются на поведении людей, сталкивающихся с различиями в языковой деятельности и последствиями этих различий.

Стремление понять другие культуры и их носителей, познать культурные сходства и различия, всегда волновало пытливые умы человечества. В эпоху глобализации вообще и экономики, в частности, проблема успешной межкультурной коммуникации становится все более насущной. Процесс межкультурной коммуникации уже давно стал предметом специальных исследований в самых различных дисциплинах от антропологии до филологии. Понятие «межкультурной коммуникации» впервые было сформулировано в 1954 году в работе Г. Трейдера и Э. Холла «Культура и коммуникация. Модель анализа». В этой работе под межкультурной коммуникацией понималась идеальная цель, к которой должен стремиться человек в своем желании как можно лучше и эффективнее адаптироваться к окружающему миру. Многие ученые, исследовавшие межкультурную коммуникацию, рассматривали ее как общение людей, принадлежащих к разным этносам. В узком смысле межкультурную коммуникацию можно представить как опосредованное общение между представителями разных культур. В определении межкультурной коммуникации ключевым является общение между людьми разных народов. В данной статье под межкультурной коммуникацией понимается общение языковых личностей, принадлежащих к различным лингвокультурным сообществам. Совершенно очевидно, что общение это является не только вербальным. Национальная семиосфера (семантическое пространство) включает в себя разнообразные коды, каждый из которых отличается своей спецификой по сравнению с аналогичным кодом в другой национальной культуре. Особой семиотичностью отмечены лексические единицы для обозначения понятий в одной из культур того, что отсутствует или не обладает знаковостью в другой (ср. *смотрины, перестройка, commuter, road rage, joy riding*). Необходимо заметить, что в процессе межкультурной коммуникации коммуникативные неудачи встречаются чаще, чем в монокультурной. Изучение типов подобных неудач является одной из базовых проблем лимфодидактики и той области прикладной лингвистики, которая занимается описанием языка для его преподавания «инофонам» [см. 2, с. 54].

Однако не всегда партнеры по коммуникации получают удовлетворение от общения с представителем другой культуры. Аксиомой для постулатов социологии культуры и культурной антропологии стало утверждение о том, что «чужая культура – всегда грязная». Причин тому немало – это и отношение к другой культуре, как «чужой», и стереотипы, коренящиеся в нашем сознании, и губительное воздействие этноцентризма. Все это в совокупности создает затруднения быть понятым и услышанным в акте речевого общения [1, с. 47–48]. Очевидно, что актуальность вопросов, связанных с межъязыковой культурой, приобрела в настоящее время небывалую остроту. Повышенный интерес к изучению культур разных народов, выдвижение на передний план культурологии, еще недавно влачившей жалкое существование на задворках истории, философии, филологии; поток публикаций на тему диалогов и особенно конфликтов культур; создание обществ, ассоциаций, объединяющих исследователей проблем культуры; бесконечные конференции, симпозиумы, конгрессы по вопросам культуры; включение культурологии и антропологии в учебный план подготовки специалистов по всем гуманитарным направлениям и даже в программы средней школы; наконец, известное предсказание С. Хантингтона о третьей мировой войне как войне культур и цивилизаций – все это свидетельствует о настоящем буме, взрыве интереса к проблемам культуры. К сожалению, за этой популярностью скрываются не только и не столько благородные и созидательные мотивы интереса к другим культурам, или стремление обогатить свою культуру опытом и оригинальностью других, сколько совсем иные причины, грустные и тревожные. В последние годы социальные, политические и экономические потрясения мирового масштаба привели к небывалой миграции народов, их переселению, расселению, столкновению, смешению, что, разумеется, приводит к конфликту культур [5, с. 18–19].

Предпосылками такого явления были социальные, политические и экономические потрясения мирового масштаба (такие как, например, падение Берлинской стены, распад Советского Союза, расширение Европейского союза, создание Шенгенского договора и в целом научно-технический прогресс и пр.), приведшие к необыкновенной миграции народов, их переселению, смешению и столкновению. Исходя из сути термина «конфликт культур», многие авторы приходят к заключению, что родная культура объединяет людей, в то же время отделяя их от чужих культур. Следовательно, весь мир делится на «своих» и «чужих», не владеющих языком и не знакомых с культурой данного народа [3].

Открытие новых граней и обогащение новыми знаниями об иноязычной культуре, соприкосновение с которой преподает людям как homo loquens уроки духовности и побуждает к синтезу ценностей, предполагает их сублимации в отечественную культуру. В процессе межкультурного общения происходит более глубокое понимание родной культуры, но при одновременной оценивании инокультуры через призму своей собственной, возникает конфликт. Путем исследования разнообразных межкультурных ситуаций выявляются основные причины конфликта в языке и культуре. К ним относятся: языковой барьер (как следствие лингвистической некомпетентности), этническая ментальность, проявляющаяся в культурно-обусловленных моделях поведения и национально-специфические особенности «культур-коммуникантов». Соприкасаясь с инокультурой, языковые личности стоят на пороге новых открытий благодаря добровольной интеграции в контекст межкультурного диалога, происходящего в и характеризующего нашу belle époque (прекрасную эпоху).

Литература:

1. Гойко Е. В. Преграды в межкультурной коммуникации / Е. В. Гойко // Вестник МГУКИ. – 2011. – № 2. – С. 47–48.
2. Гудков Д. Б. Теория ы практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
3. Гумбольт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем.; Общ.ред. Г.В. Рамишвили / В. Фон Гумбольдт. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2000. – 389 с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (Лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: (Учеб.пособие) / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – С. 18–19.
6. Тимко Н. В. Фактор «культура» в переводе / Н. В. Тимко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Курс : Курск.кос. ун-т, 2007. – 151 с.
7. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 234 с.
8. Швейцер А. Д. Теория и практика перевода / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1998. – 268 с.

УДК 811.111(81'42)

О. Є. Ткачук-Мірошниченко,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

РОЛЬ ІКОНІЧНОГО КОМПОНЕНТУ В АНГЛОМОВНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Ця стаття присвячена розгляду ролі іконічного компоненту в англомовному рекламному дискурсі. Останній представлений зразками креолізованих рекламних текстів, в яких вербальний та іконічний компоненти взаємодіють, працюючи на досягнення прагматичного ефекту. Іконічними компонентами виступають зображення-метафори, зображувальні символи, колір та параграфічні знаки. Дискутується питання про допоміжну роль, яка відводиться іконічному компоненту в англомовних рекламних текстах.

Ключові слова: *вербальний компонент, іконічний компонент, креолізований текст, зображення-символ, параграфічний знак.*

THE ROLE OF THE ICONIC COMPONENT IN THE ENGLISH-SPEAKING ADVERTISING DISCOURSE

The article is devoted to the analysis of the role of the iconic component in the English-speaking advertising discourse. The latter is represented by examples of creolized advertising texts. Both verbal and iconic components interact, aiming at exercising pragmatic effect on the addressee. The iconic component is manifested in illustrations, visual symbols, colour, and paragraphic signs. Illustrations transform into visual metaphors with symbolic meaning. Besides its psychological effect and attractiveness, colour communicates with the addressee, produces associations relevant to the advertised product. Different styles of type communicate additional associations as well. The article disputes the secondary role of the iconic component in the English-speaking advertising discourse.

Key words: *verbal component, iconic component, creolized text, visual symbol, paragraphic sign.*

РОЛЬ ИКОНИЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ РЕКЛАМНОМ ДИСКУРСЕ

Данная статья посвящена рассмотрению роли иконического компонента в англоязычном рекламном дискурсе. Последний представлен образцами креолизованных рекламных текстов, в которых вербальный и иконический компоненты взаимодействуют, работая на достижение прагматического эффекта. Иконическими компонентами являются изображения-метафоры, изобразительные символы, цвет и параграфические знаки. В статье дискутируется вопрос о вспомогательной роли иконического компонента в англоязычных рекламных текстах.

Ключевые слова: *вербальный компонент, иконический компонент, креолизованный текст, изображение-символ, параграфический знак.*

Аналіз будь-якого виду дискурсу не обмежується дослідженням виключно мовного наповнення останнього. У межах дискурсивного аналізу своє висвітлення знаходять власне немовні (іконічні) засоби передачі інформації,

Метою цього дослідження є визначення ролі іконічного компоненту в організації англомовного рекламного тексту, аналіз впливу іконічних засобів на адресата та на формування комунікативно-прагматичного аспекту англомовного дискурсу і тексту.

Як зауважує І. Н. Горєлов, «в людині виховується з самого початку життя навичка розподілу уваги між вербальною та невербальною частинами комунікативного акту, який завжди входить до більш широкої сфери, ніж власне мовленнєва діяльність» (переклад наш – О.Т-М.) [5, с. 90].

Рекламний дискурс є динамічним утворенням, для якого є характерним синтез багатьох компонентів. Такими провідними інтерактивними компонентами є, звичайно, вербальні та іконічні, що свідчить про взаємодію в рекламі двох мов – власне мови та парамови [8, с. 66]. Результатом останньої є «іконічний текст – послідовність іконічних знаків, опосередкована мовною та мовленнєвою компетенцією і когнітивним станом адресанта і адресата, та яка зберігає основні

© О. Є. Ткачук-Мірошниченко, 2015

характеристики вербального тексту – зв'язність і цілісність» [4, с. 66]. Відносна самостійність іконічного тексту та його опосередкованість вербальним текстом, як правило, знаходять втілення в одному дискурсивно-текстовому просторі. З цієї точки зору рекламний дискурс загалом та рекламний текст, зокрема, можна вважати креолізованим, тобто особливим вербально-невербальним, лінгвовізуальним феноменом, у якому вербальні та іконічні компоненти утворюють одне візуальне, структурне, змістове та функціональне ціле, яке забезпечує його комплексний прагматичний вплив на адресата [1, с. 73]. Отже, в організації рекламного тексту креолізованого типу беруть участь елементи різних знакових систем, тому специфічною особливістю рекламного тексту є його полікодовий характер.

Іконічний компонент креолізованого рекламного тексту представлений пікторальними елементами (ілюстрації, малюнки, фотографії, графіки, таблиці, формули, символічні зображення тощо) – візуальний канал (термін Г. Г. Почепцова) та параграфічними прийомами, до яких ми відносимо знаки поліграфічної семіотики (термін О. Н. Рибакової), зокрема, різні види графічних прийомів, такі як підкреслення, виділення кольором, особливий шрифт, нумерація, рамка,овал тощо).

Співвідношення вербального та іконічного в межах одного рекламного простору може варіюватися, проте «у композиційно-смисловій схемі креолізованого тексту вербальні та іконічні компоненти виявляють найбільший ступінь зв'язку на змістовому рівні креолізованого тексту: надати найбільш повну, всебічну інформацію про конкретний фрагмент об'єктивної реальності за допомогою різних засобів, як мовних, так і немовних, різних інформаційних джерел» [4, с.68]. Питання про переважання вербальних компонентів над іконічними у змістовому плані не є однозначним, особливо для такого виду дискурсу як рекламний. У багатьох рекламних зразках іконічний компонент є ядром комунікації, створюючи відповідний настрій, передаючи інформацію, переконуючи, при цьому залишаючи вербальний компонент лише у функції допоміжного засобу на периферії. Такі рекламні тексти отримали назву 'фактично позбавлених мови' [8, с.49]. Навіть у рекламних текстах, де домінантним є вербальний компонент, він не носить ізольованого характеру, а, навпаки, отримує додаткові значення шляхом інтеракції з іконічним компонентом. На думку Горєлова І.Н., «учасники комунікації підсвідомо здійснюють урахування інформативної цінності обох частин. Тому надлишок в якійсь частині начебто ігнорується відповідно до принципу заощадження зусиль, а частка необхідної інформації, якої не вистачає в одній частині, відновлюється за рахунок другої... Таким чином, засвоєння тексту є двоплановим процесом...» (переклад наш – О.Т-М.) [5, с. 90].

Важко визначити який з цих двох компонентів є домінуючим, хоча останні дослідження в царині психології віддають перевагу саме іконічному компоненту, що підтверджує загальна тенденція до мінімізації вербальної частини в рекламних текстах. Можлива причина зміщення в бік невербального криється, як зазначає Хекер С. та Стюарт Д., в тому, що « невербальні послання спрямовані в саму середину, у результаті чого вони долають культурні бар'єри, контексти та системи» (переклад наш – О.Т-М.) [9, с. 85]. Певним чином іконічний компонент є прийомом компенсації лакун, які обов'язково виникають при контакті з іншокультурним рекламним текстом. Як відомо, у більшості людей особливо розвиненою є зорова пам'ять, тобто швидше запам'ятовуються готові образи, а не слова. Серед інших причин можна назвати безмежні технічні можливості, які експлуатує реклама при створенні невербального компонента, наприклад, фотомонтаж, фотографіка, фотоінформація, фотокомпозиція, паралельний вплив на зір та відчуття, вплив на стадії сприйняття. Багато рекламних текстів є вимушено «позбавленими мови». Тут йдеться про рекламу таких товарів, як сигарети та алкогольні напої, чиї рекламні техніки обмежені жорстким контролем. Тому, у більшості рекламних зразків цієї групи товарів домінує іконічний компонент.

Якщо розглядати слова та іконічні компоненти як засоби комунікації в світлі їх комунікативного призначення, то виявляється, що вони беруть участь у реалізації таких комунікативних функцій: несуть інформацію, тобто зображують об'єкт, іноді задовольняючись лише топологічною подібністю, або, як в рекламному дискурсі, виконують певну оцінну функцію та функцію переконання, перетворюючи об'єкт як такий в об'єкт бажання. Він наповнюється, «насичується» рисами, які, на думку адресанта, повинні зробити предмет привабливим,... жаданим» [6, с. 121]. Таким чином, іконічні компоненти виступають у рекламній комунікації певними аналогами слів та, виконуючи аналогічну словам комунікативну функцію, перетворюються на своєрідну мову – мову зображень, фотографій, кольорів тощо.

Зображення є самостійними носіями інформації та самодостатніми для розкриття певного змісту. У друкованій рекламі, як правило, зображення домінує, займаючи від 60% до 70% загального простору. Ілюстрації, якщо вони використовуються, повинні бути настільки привабливими, щоб на них затримався погляд нудьгуючого, утомленого власними проблемами адресанта. Рекламні знімки можуть бути кольоровими або чорно-білими, надрукованими в реалістичній манері або з використанням спецефектів, які змінюють їх вигляд. Рекламні ілюстрації є дуже різноманітними – від чорно-білого ескізу до чудово виписаної кольорової картини. Фотографію вважають більш привабливою, порівняно з малюнком. Існує загальне правило, за яким фотографії людей впливають на глядача сильніше, ніж пейзажі, натюрморти або великоформатні фотокартки самого продукту.

Окремі рекламні іконічні компоненти отримують статус зображувальних метафор, при декодуванні потребують взаємодії зі свідомістю адресата, викликаючи в ній відповідні асоціації та образи.

На думку Н. Д. Арутюнової, «зображувальна метафора» є змістово порожньою, обмеженою власним контекстом, безперспективною щодо подальшого існування поза межами твору, який її породив, порівняно зі словесною метафорою [2, с. 22]. В рекламі зображувальна метафора використовується тоді, коли при порівнянні об'єктів треба передати абстрактні поняття наочно, і хоча зображувальна метафора є контекстно обмеженою, вона не є змістово порожньою.

Здатність зображувальних метафор імплікувати певні значення дозволяє нам розглядати їх як **зображення – символи**, які породжують сталі асоціації, імплікують наднидивідуально-авторське, стабільне, загально культурне значення. Варто згадати історичний приклад «лебединої рекламної кампанії» від голландських авіаліній «KLM», які використали зображення лебедя у проектуванні корпоративного іміджу авіакомпанії. У друкованій рекламі ми бачили його в польоті, у телевізійних рекламних роликах спостерігали за його рухами – «відльотом» та «приземленням», подібно до літака. Відомо, що історично склалося (лише згадаємо казку Г.Х. Андерсена «Гидке каченя») особливе ставлення до цього птаха як до символу краси, грації та сили. Ці символічні значення імпліцитно проектувалися на авіакомпанію «KLM», породжуючи умовиводи про якість її послуг та створювали ауру позитивних емоцій навколо реклами. Вдалий прийом символічного зображення лебедя був оцінений належно кількома преміями в царині реклами. Інший приклад іконічного символізму – образ американського ковбоя Мальборо з міфічної країни Мальборо з рекламної кампанії одноіменних сигарет зі слоганом Come to where the flavor is. Come to Marlboro Country, який зійшов зі шпальт та телеекранів через обмеження реклами тютюнових виробів у 2000 рр., але залишився у свідомості аудиторії символом свободи, сили, мужності, хоробрості та неприборканості.

Окрім пікторальних компонентів, іконічними є колір та параграфічні знаки. Роль кольору в рекламному дискурсі не можливо переоцінити. Колір чинить комплексний вплив: фізіологічний та емоційний (на рівні генетичної пам'яті), асоціативно-зображувальний (суб'єктивний, на рівні особистого досвіду та пам'яті), асоціативний та концептуальний (на рівні

пам'яті та свідомості) [7, с. 65]. Так, серед фізіологічних впливів кольору є зняття роздратування, підняття тонусу, стимулювання розумової активності, бадьорість, зняття меланхолії. Коли фізіологічний вплив переходить на рівень глибоких вражень, тоді можна говорити про психологічний вплив кольорів на людину (стимулюючі (червоний, оранжевий, жовтий), дезінтегруючі (фіолетовий, синій), статичні (зелений, жовто-зелений, пурпуровий) [7, с. 70–71]. Відповідність обраного кольору створюваному образу лежить в основі ефективності прагматичного ефекту креалізованого рекламного тексту.

Параграфічні знаки (підкреслення, типи та розмір шрифтів) є також релевантними іконічними компонентами рекламного тексту, не другорядними, а додатковими компонентами його композиції. Цікаві параграфічні знахідки можуть бути інформаційно значущими засобами привертання уваги, які залучають адресата до їхньої інтерпретації.

Виключним прикладом креолізованого рекламного тексту з домінантним іконічним компонентом є різдвяна реклама від американської компанії глобальної мережі кав'ярень Starbucks. Різдвяні свята для мешканців США – це частина американської культури. Згідно опитувань 9 з 10 американців святкують Різдво, 75% вірять в народження Христа, для 50% опитаних – це релігійне свято, для 35 % – свято культурне, серед американських нехристиян 8 з 10 також святкують Різдво. Щодо різдвяних заходів американці відповідають так: 86% збираються в родинному колі, 86% купують подарунки для друзів або родини, 92% встановлюють новорічну ялинку, 81% надсилає різдвяні листівки. На запитання «Чого Ви найбільше чекаєте від різдвяних свят?» 69% відповіли «Часу з родиною та друзями» [10]. Враховуючи неперечисну важливість цього періоду, рекламні знахідки іноді вражають. Так, ще в 1997 році компанія Starbucks запустила різдвяну кампанію під назвою «Red Cups campaign», обравши базовим багатий на різдвяні асоціації – червоний колір – колір свят, енергії та запалу, різдвяних атрибутів та новорічних прикрас. В 2013 році на тлі червоного кольору стояли червоні паперові горнятка кави з трикутними «шапками» топінгу білого кольору, які формували зображувальний символ – різдвяну ялинку із зіркою. При цьому вербальна частина була представлена лише однією фразою в білому кольорі THE HOLIDAY DRINKS ARE HERE, яка містила капіталізацію літер. За аналогічним принципом було створено інший креолізований текст: на червоному тлі три горнятка кави з пінкою, на кожній пінці корицею «намальовані» крапками обриси сніговика – іншого символу зимових свят. І тут вербальна частина була зведена до мінімуму – повторення фрази THE HOLIDAY DRINKS ARE HERE.

Цікавим прийомом є стилізація різдвяного рекламного тексту від Starbucks під різдвяні та новорічні листівки з побажаннями. Наприклад, іконічна частина представляє тло – білий фон з кучугурами та сніжинками, на якому містяться зображення різдвяних напоїв у фірмових святкових горнятках, вербальна частина тексту – святкове побажання Share the warmth of the holidays, literally, або різдвяна рекламна «листівка» з побажанням WISH FOR JOYOUS REUNIONS із зображенням фірмових напоїв та ялинкової кульки з надписом WISH в біло-червоних кольорах. Або побажання I WISH EVERY DAY WERE CHRISTMAS [11]. Додатковою особливістю цих трьох рекламних текстів є ореольність шрифтів – стилізація під почерк. Подібна стилізація створює іконічні асоціації зі святами та різдвяними листівками з побажаннями, які пишуться від руки та зігрівають серця, а продукт від Starbucks є особистим подарунком.

Підсумовуючи вище викладене, можна стверджувати, що іконічний компонент рекламного дискурсу – зображення, колір та параграфічні знаки – можуть ставати як самостійними, так і допоміжними носіями інформації, можуть бути самодостатніми для розкриття змісту рекламного тексту. Тому твердження про те, що іконічні комунікативні компоненти є лише підпорядкованими та вторинними по відношенню до вербальних, є неправомірним для англомовного рекламного дискурсу.

Література:

1. Анисимова Е. Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов) / Е. Е. Анисимова // Вопросы языкознания. – 1992. – № 1. – С. 71–78.

2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры: Сборник: Пер. с анг., фр., нем., исп., польск. яз. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.

3. Волкова В. В. Дизайн рекламы: Учебное пособие / В. В. Волкова. – М. : Книжный дом «Университет», 1999. – 144 с.

4. Гетьман З. О. Креолізований текст як єдність вербального та іконічного в мовленнєвій комунікації / З. О. Гетьман // Теоретична та прикладна лінгвістика. – 2004. – №2. – С. 65–70.

5. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации / И. Н. Горелов. – М. : Наука, 1980. – 104 с.

6. Михалкович В. И. Изобразительный язык средств массовой коммуникации / В. И. Михалкович. – М. : Наука, 1986. – 223 с.

7. Трегуб Н. Е. Ретроспектива исследований цветового восприятия / Н. Е. Трегуб // Харківський художньо-промисловий інститут. Збірка наукових праць. – Харків: ХХПІ, 1997. – № 4. – С. 9–14.

8. Cook G. The Discourse of Advertising / G. Cook. – L. : Routledge, 1992. – 250 p.

9. Hecker S. Nonverbal Communication: Advertising's Forgotten Elements / S. Hecker, D. W. Stewart // Nonverbal Communication in Advertising. – N.Y. : Uni Press, 1988. – P. 3–7.

10. Електронний ресурс. Режим доступу : http: // www. www.pewforum.org.2013/12/18 celebrating Christmas and the Holidays, Then and Now.

11. Електронний ресурс. Режим доступу : http: // www. pinterest.com.

УДК 81'25:808.2 В.Митрофанов

А. М. Тригуб,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

САМОЦЕНЗУРА МИТРОФАНОВА-ПЕРЕКЛАДАЧА (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ГАРРІЄТ БІЧЕР-СТОУ «ХАТИНА ДЯДЬКА ТОМА»)

У статті розглянуто явище самоцензури перекладача як невід'ємної складової акту перекладу. На основі перекладознавчого порівняльного аналізу роману Гаррієт Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» встановлено, що самоцензура змістовних та/або стилістичних характеристик оригіналу і перекладу часто була безпосередньою відповіддю на зовнішній ідеологічний тиск.

***Ключові слова**: В. Митрофанов, ідеологія, політична цензура, самоцензура, художній переклад*

SELF-CENSORSHIP OF MYTROFANOV-THE TRANSLATOR (BASED ON THE NOVEL «UNCLE TOM'S CABIN» BY HARRIET BEECHER STOWE)

The article aims to consider the notion of self-censorship by the translator as an integral part of the act of translation. Under some historical circumstances, translators tend to produce literary translations which are 'acceptable' from both social

© А. М. Тригуб, 2015

and personal perspectives. Due to some ideological restrictions in the USSR, a large number of translations of foreign literature from English into Ukrainian were censored. Based on the comparative analysis of an anti-slavery novel «Uncle Tom's Cabin» by Harriet Beecher Stowe with its translation by Volodymyr Mytrofanov, it is proved that self-censorship of content and/or stylistic features of the source text was often considered to be an immediate response to external ideological pressure.

The comparative analysis has also revealed that the translation of the novel was inluenced by the dominant ideology that pertained to the attitudes and beliefs, values and morals concerning the religious issues in the 60's. It is argued that the censored parts of religious issues in the translation by Volodymyr Mytrofanov are the result of ideological restrictions and harmful formalistic tendencies in the USSR.

***Keywords**: Volodymyr Mytrofanov, ideology, political censorship, self-censorship, literary translation.*

САМОЦЕНЗУРА МИТРОФАНОВА-ПЕРЕВОДЧИКА (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА ГАРРИЕТ БИЧЕР-СТОУ «ХИЖИНА ДЯДИ ТОМА»)

В статье рассмотрено явление самоцензуры переводчика как неотъемлемой составляющей акта перевода. На основе сравнительного анализа перевода романа Гарриет Бичер-Стоу «Хижина дяди Тома» установлено, что самоцензура содержательных и/или стилистических характеристик оригинала и перевода часто была непосредственным ответом на внешнее идеологическое давление.

***Ключевые слова:** В. Митрофанов, идеология, политическая цензура, самоцензура, художественный перевод.*

Дослідження впливу цензури на переклад є невід'ємною складовою вивчення ідеологічного аспекту перекладу [3]. Серед радянських перекладачів було поширене свідоме самоцензурування як спосіб отримати дозвіл на друк матеріалів, що в іншому вигляді не мали б шансів на публікацію. Така самоцензура змістовних та/або стилістичних характеристик оригіналу та перекладу, тобто, умисне усунення перекладачем зі твору перекладу частин, які він вважає, залежно від культурних, соціально-політичних та історичних умов, неприпустимим для публічної демонстрації, часто була безпосередньою відповіддю на зовнішній ідеологічний тиск. Саме тому велику кількість перекладів творів зарубіжної літератури публікували у цензурованому вигляді, де мали місце вилучення, заміни, спотворена інтерпретація на різних рівнях, а саме, від окремого слова чи словосполучення, речення, стилістичного прийому до великого фрагменту тексту.

Випадки перекладацької самоцензури, а також причини перекладацьких вилучень В. Митрофанова частково вже досліджувалися (С. Снігур [4]), проте систематичної роботи, яка б відображала головні причини цих вилучень в контексті стратегії перекладів В. Митрофанова в українському перекладознавстві ще немає.

Оскільки цензурний вплив на переклад може бути не лише зовнішнім, але й внутрішнім, перспективним видається також дослідження впливу самоцензури перекладача на відтворення текстуальної цілісності оригінального твору в перекладі, що і визначає **актуальність** дослідження.

Мета даної розвідки полягає у визначенні та дослідженні релігійних ознак оригінального тексту, які протирічили домінуючій у СРСР ідеології, та ступінь відтворення цих ознак у перекладі.

У статті розглядаються випадки перекладацької самоцензури на **матеріалі** перекладу роману Гаррієт Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома», виконаного Володимиром Митрофановим.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в аналізі перекладацького підходу В. Митрофанова під кутом панівної ідеології, що сприяє подальшому дослідженню особливостей перекладацької концепції Володимира Івановича.

У кінці 19 століття роман Гаррієт Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» про рабів у південноамериканських штатах став бестселером свого часу і здобув світову славу. Книга була написана у період, коли боротьба проти рабовласництва у США перебувала у центрі суспільної уваги. Повний переклад «Хатини дядька Тома» Гаррієт Бічер-Стоу (1811-1896) побачив світ у Києві 1969 року. Поява одного з найперших романів реалістичного спрямування саме в цей час також не є випадковою, адже ідея прав людини імпліцитно перегукується з тодішніми настроями й життєвими позиціями більшості української інтелігенції.

Перед перекладачем стояло надзвичайно складне завдання, оскільки для того, щоб відтворити літературну епоху в такому широкому хронологічному діапазоні (перекладена В. Митрофановим «Хатина дядька Тома» вперше вийшла друком 1825 року), потрібне досконале знання англійської мови в її понад столітньому розвитку. Митрофанов-перекладач відтворив емоційне забарвлення сюжетної лінії твору Гаррієт Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома», дотримуючись принципу передачі загальної мовленнєвої манери персонажів та підбираючи українські відповідники для вжитих образних описів. Подиву гідна здатність перекладача буквально пройматися настроєм, душевним складом того автора, над творами якого він працює.

В. Митрофанову вдалось передати розмовність оповіді, ідейно-естетичний світ першотвору, але переклад роману Гаррієт Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» зазнав впливу самоцензури. У рецензії до твору відома перекладачка Ольга Сенюк влучно зазначила, що за кількома винятками, перекладач робить скорочення у двох напрямках, а саме: скорочування авторських міркувань на тему рабства, тодішніх порядків у штатах, у парламенті, і вилучення або перефразування всього, що стосується релігії [6, арк. 1]. Якщо у першому випадку, на нашу думку, книжка тільки виграла, бо розвиток усіх змальованих подій так яскраво показує життя рабів у тогочасних США, що теоретичні міркування вже власне нічого нового не додають, то в другому випадку перекладач скорочує або перефразовує текст відповідно до цілої низки факторів, нав'язаних панівною ідеологією стосовно релігійних переконань. Порівняймо:

«Love Dodo! Why, Eva, you wouldn't have me! I may like him well enough; but you don't love your servants.»	*– Любити Додо? Та що ти, Єво! Ну, жаліти його я ще сяк-так можу. Але ж і ти сама не любиш своїх слуг.*
«I do, indeed.»	*– Ні, люблю.*
«How odd!»	*– От дивина!*
«Don't the Bible say we must love everybody?»	*Єва змовчала. Якусь хвилю очі її незворушно й замислено дивилися перед себе.* [1, с. 128]
«O, the Bible! To be sure, it says a great many such things; but, then, nobody ever thinks of doing them,--you know, Eva, nobody does.»	
Eva did not speak; her eyes were fixed and thoughtful for a few moments [2, с. 195].	

Вилучений уривок не міг бути надрукований у тогочасній ідеологічній атмосфері, оскільки містить згадку про релігійність маленької Єви на фоні подальшої дискусії про Біблію. Очевидно, що перед нами приклад самоцензури перекладача на ідеологічному грунті.

Звісно, у романі Гаррієт Бічер-Стоу є багато місць, яких молодим читачам, не обізнаним бодай поверхово із християнськими обрядами, зрозуміти важко, і це, можливо, призвело до спрощення у тексті перекладу. Так, наприклад, у романі міс-

титься чимало посилань та натяків на факти й події, пов'язані з біблійними розповідями. Митрофанов-перекладач відтворює наступну фразу, зберігаючи чіткість думки та уникаючи буквалізмів. В оригіналі читаємо: *«Wal, Missis, de Lord he persarves his own. Lizy's done gone over the river into 'Hio, as 'markably as if* ***de Lord over in a charrit of fire and two hosses****»* [2, с. 53].

Переклад В. Митрофанова звучить так: *«То оце ж я й кажу, пані. Ліззі перейшла через річку до Огайо, та ще й так знаменито,* ***наче хто її на крилах переніс****»* [1, с. 39].

Вираз *«de Lord over in a charrit of fire and two hosses»* замінено, оскільки тогочасний читач, за відсутності відповідної релігійної обізнаності, з контексту навряд чи зрозумів би, що під *«*вогняна колісниця*, запряжена* вогняними кіньми*»* мається на увазі. Український відповідник *«наче хто її на крилах переніс»* зберігає смислове, образне, функціонально-стилістичне та експресивно-емоційне забарвлення, яке хотіла передати авторка цим фрагментом, при цьому релігійне забарвлення свідомо прибирається перекладачем.

Митрофанов-перекладач замінює *«Lord»*, *«God»* словами *«доля»*, *«людяність»*, *«щастя»* навіть у звичайній розмовній мові, де подібні вислови *«боже мій», «дай боже»* вживаються на позначення емоційного стану людини, а не якогось конкретного бога. Наприклад: *«Obeying* ***God*** *never brings you on public evils…»* [2, с. 104] – *«****Людяність*** *не може завдати жодної шкоди»* [1, с. 98]; *«I can thank* ***Him****…»* [2, с. 121] – *«Дякуймо* ***долі****…»* [1, с. 118]; *«****God*** *blessed her…»* [2, с. 170] – *«Хай благословить її* ***доля****»* [1, с. 167]; *«I'll buy you and the boy;* ***God helping me****, I will!»* [2, с. 15] – *«Я викуплю і тебе, і хлопчика –* ***сподіваюсь, мені пощастить це зробити****»* [1, с. 11]; *«****God be praised****, she isn't dead!» she said; «but where is the poor child now?»* [2, с. 54] – *«****Яке щастя****, що вона жива! – озвалась вона. – Але де ж то вона тепер, бідолашна дитина?»* [1, с. 40].

У багатьох випадках В. Митрофанов застосовує прийом **генералізації** (*«It must be right: but, if it an't right, the* ***Lord*** *forgive me, for I can't help doing it!»* [2, с. 29] – *«То ж, мабуть, я чиню справедливо, а якщо й ні, то* ***нехай мені простять****, бо інакше я не можу!..»* [1, с. 20]; *»...and that* ***Bible*** *I mean to follow»* [2, с. 58] – *«Так велить мені* ***сумління****»* [1, с. 43]; *«Obeying* ***God*** *never brings on public evils. I know it can't. It's always safest, all round, to do as* ***He*** *bids us»* [2, с. 58] – *«****Доброчинність*** *не може завдати суспільству ніякої шкоди, я певна. Найкраще чинити так, як* ***підказує сумління****»* [1, с. 43]) або передає вирази з образним компонентом *«Lord»* за допомогою **вигуків** на позначення жалю, нарікання, страху, як-от: *«****Good Lord!*** *What's that?» said Aunt Chloe, starting up and hastily drawing the curtain* [2, с. 29] – *«****Ой, хто це там?*** *– вигукнула тітонька Хлоя, скорчивши з, ліжка й квапливо відсуваючи завіску»* [1, с. 20]; *«****Lord bless you****! – I'm skeered to look at ye, Lizy! Are ye tuck sick, or what's come over ye?»* [2, с. 29] – *«****Ох лишенько****! Та на тебе ж глянути страшно, Ліззі! Що з тобою таке? Може, занедужала?»* [1, с. 20]; *«****The good Lord*** *have pity on us!» said Aunt Chloe. «O! it don't seem as if it was true! What has he done, that Mas'r should sell him?»* [2, с. 29] – *«****Ой леле!*** *– вигукнула тітонька Хлоя. – Та невже ж це правда? Чим він завинив, що хазяїн надумав його продати?»* [1, с. 20]; *«****Lord*** *have mercy on us!»* [2, с. 62] – *«****Ой лихо-лишенько****!»* [1, с. 46].

Перекладацька стратегія у наступних прикладах засвідчує використання прийому генералізації як прояву самоцензури перекладача до назв творів релігійної літератури: *«In the family «keeping-room», as it is termed, he will remember the staid, respectable old book-case, with its glass doors, where* ***Rollin's History,* Milton's Paradise Lost, Bunyan's Pilgrim's Progress, and Scott's Family Bible****,** stand side by side in decorous order, with multitudes of other books, equally solemn and respectable»* [2, с. 111] – *«Пригадають вони, певне, і дебелу книжкову шафу, де за скляними дверцятами, вишикувані рівними рядами, стоять* ***урочисті й поважні книжки****»* [1, с. 80]; *«Well, of course, by and by, Eva, you will have other things to think of besides reading the* ***Bible*** *round to servants»* [2, с. 189] – *«Я певна, Єво, що з часом ти думатимеш про щось інше, а не про те, щоб* ***читати*** *слугам уголос»* [1, с. 124].

Після вилучення чи перефразування фрагментів речень, що стосуються релігійної тематики, Митрофанов-перекладач мимоволі надає романові революційного, ніж є на те підстави, забарвлення. Порівняймо:

*«****S'pose we must be resigned****; but oh* ***Lord!*** *how ken I? If I know'd anything whar you 's goin', or how they'd sarve you! Missis says she'll try and 'deem ye, in a year or two; but* ***Lor****! nobody never comes up that goes down thar! They kills 'em! I've hearn 'em tell how dey works 'em up on dem ar plantations.»*
«There'll be the same God there, Chloe, that there is here».
«Well,» said Aunt Chloe, «s'pose dere will; but de Lord lets dreffful things happen, sometimes. I don't seem to get no comfort dat way».
«I'm in the Lord's hands,» said Tom; «nothin' can go no further than he lets it; – and *thar's one thing I can thank him for. It's me that's sold and going down, and not you nur the chil'en. Here you're safe; – what comes will come only on me;* ***and the Lord, he'll help me, – I know he will»*** [2, с. 68].

– Кажуть, ми повинні коритися*. Та як же я можу коритися!.. Коли б я хоч знала, куди тебе повезуть і як тобі там буде! Пані обіцяє, що десь через рік чи два викупить тебе. Але ж ніхто ще не вертався живий з того клятого пониззя. Негрів там мордують до смерті! Я сама чула, що вони конають від тяжкої праці на тих плантаціях.*
– Дякуймо богові хоча б за те, що продали мене, а не тебе чи дітей, – сказав Том. – Тут вам жити безпечно, і коли вже й скоїться щось лихе, то тільки зі мною... [1, с. 50]

Така, наприклад, фраза в устах тітоньки Хлої, дружини дядька Тома: *«Кажуть, ми повинні коритися»* (*«S'pose we must be resigned...»*) перетворює її мало чи не на свідому бунтарку, а насправді це тільки елементи першої, може, ще інстинктивної критики християнської моралі. Більш того, стає незрозумілим безмежна терплячість і безоглядна покора дядька Тома, оскільки саме релігія своєю проповіддю терплячості й покори якнайактивніше допомагала рабству, освячувала його.

Подібними є й наступні приклади: *«and, law or no law, I never will, so help me* ***God****!»* [2, с. 59] – *«Ні, хай там буде хоч який закон,* ***а я цього ніколи не робитиму****!»* [1, с. 44]; *«That I do now!» Tom heard her say; and again he heard her say, «****O, Lord, how long! O, Lord, why don't you help us?****»* [2, с. 256] – *«Та я вже й так не хочу! – почув Том її кволий голос»* [1, с. 164]. На нашу думку, таким скороченням та перефразовуванням автор перекладу позбавляє образів головних героїв роману тієї підвалини, на якій ґрунтується їхня мораль. Певна річ, на час підготовки перекладу до друку, після чергового наступу «войовничого атеїзму», в СРСР тема релігії була небажаною [4; 5, с. 18]. Знову йдеться про самоцензуру на ідеологічному ґрунті.

У результаті зіставного лінгвостилістичного та перекладознавчого аналізу мовних та мовленнєвих елементів тексту оригіналу художнього твору та його перекладу ми дійшли висновку, що всі зміни в тексті перекладу роману Гаррієт Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» порівняно з першотвором є результатом його заломлення під кутом панівної ідеології.

Митрофанов-перекладач здійснює вилучення на рівні тексту (власне фрагментів, що імпліцитно протирічать радянській ідеології) та застосовує прийоми генералізації та лексичної заміни для уникнення хоча б натяків на релігійність персонажів твору. Зважаючи на те, що Гаррієт Бічер-Стоу писала свій твір на засадах християнської моралі, ніхто не

сприймав його як пропаганду християнства, а сприймав як палкий, полум'яний захист прав поневоленого чорного люду, і таким він увійшов у скарбницю світової літератури. Саме ідеолого-політичний тиск зумовив адаптування у процесі перекладу релігійної тематики у бік більшої традиційності та нормативності, без якого рецепція твору українською мовою у період втручання радянської політичної цензури була б неможливою.

У подальших розвідках доцільно проаналізувати ідеологічні та інші чинники, що впливали на прояв особистої самоцензури В. Митрофанова.

Література:

1. Бічер Стоу Г. Хижина дядька Тома / Пер. з англ. В. Митрофанова. – К. : Веселка, 1975. – 407 с.

2. Beecher Stowe, Harriet. Uncle Tom's Cabin; or Life Among the Lowly. – London and Melbourne : Ward, Lock and Coop, 1973. – 463 p.

3. Рудницька Н.М. Самоцензура перекладача [Електронний ресурс] / Н. Рудницька. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/9498/1/31.pdf

4. Снігур С.В. Автоцензура перекладача як складова стратегії «одомашнення» [Електронний ресурс] / С. Снігур. – Режим доступу : http://www.anthropos.lnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2448/1/405-412_%D0%A1%D0%BD%D1%96%D0%B3%D1%83%D1%80_%D0%A1.pdf

5. Федотова О. О. Політична цензура друкованих видань в УСРР – УРСР : становлення, технологія, еволюція. 1919-1990 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О. О. Федотова. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – 36 с.

6. ЦДАМЛМ України, ф. 1061, оп. 1, спр. 25. Рецензія на переклад з англійської твору Гаррієт Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» / перекладач В. Митрофанов, 29 черв. 1971 р., 3 арк.

УДК 811.111'42:004.823

Ю. В. Федецька,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ФРАЗОВИЙ ФРЕЙМ НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ «БАТЬКІВСТВО» В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті йдеться про зв'язок мови й навколишнього світу на прикладі номінативного поля «батьківство» в сучасній англійській мові. Описано фразовий фрейм, зокрема граматичну сполучуваність домінантної лексичної одиниці цього концепту − слова father. У масиві моделей граматичного зв'язку виділено ядро, приядерну зону та периферію. Здійснено тематичну класифікацію паремій (приказок, прислів'їв, поговірок), до складу яких входить слово father.

Ключові слова: *номінативне поле «батьківство», фразовий фрейм.*

PHRASAL FRAME OF THE NOMINATIVE FIELD OF THE CONCEPT «FATHERHOOD» IN MODERN ENGLISH

The article deals with the problem of the connection between the language and the outer world. As an example, the phrasal frame of the nominative field of the concept «fatherhood» has been analyzed. The nominative field includes free word combinations, phraseological units, proverbs, sayings and quotations which contain the word father. Grammatical combinability of the lexical unit father, which is the dominant in the nominative field under the analysis, has been described in terms of models, in which special symbols represent certain parts of speech. In the set of established models the kernel and the periphery have been defined.

Key words: *the nominative field of the concept «fatherhood», the phrasal frame.*

ФРАЗОВЫЙ ФРЕЙМ НОМИНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТА «ОТЦОВСТВО» В СОРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье исследуется связь языка с внешним миром на примере номинативного поля концепта «отцовство» в современном английском языке. Описано фразовый фрейм, в частности грамматическую сочетаемость доминантной лексической единицы − слова father. За параметром «продуктивность» в массиве моделей грамматической связи выделено ядро, приядерную зону и периферию. Предлагается тематическая классификация паремий, в состав которых входит слово father.

Ключевые слова: *номинативное поле концепта «отцовство», фразовый фрейм.*

Постановка наукової проблеми та її значення. У науковій парадигмі декількох останніх десятиліть утверджуються нові підходи та ідеї стосовно дослідження мови: це, передусім, ідея *антропоцентризму*, що залучає до розгляду людський фактор, осмислення мови невід'ємно від людини і людини невід'ємно від мови; ідея *когнітивізму*, з позицій якого мова виступає як спосіб організації й передачі знань та уявлень людини про світ; ідея *лінгвокультуралізму* як принципу встановлення тісного зв'язку мови з культурою народу, що дозволяє проникнути в глибини національного способу мислення. При всіх цих підходах велика увага приділяється проблемі мовної картини світу, що розглядається в нерозривному зв'язку з концептуальною картиною світу й позамовною дійсністю.

Актуальність дослідження. Як відомо, однією з найважливіших форм маніфестації світопізнання людини є мова. На тісний зв'язок мови зі світом, що оточує людину, вказував ще В. Гумбольт. Дослідник підкреслював, що кожна мова утримує всю структуру понять та увесь спосіб уявлень окремої частини людства. «Людина переважно – навіть і виключно, оскільки відчуття та діяння її залежать від її уявлень, – живе з речами так, як їх подає їй мова. За допомогою тієї ж самої дії, в силу якої вона сплітає мову всередині себе, вона вплітає себе в неї; і кожна мова описує коло навколо народу, якому вона належить» [9, с. 80].

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Ці міркування В. Гумбольта про зв'язок картини світу з мовою розвиваються сучасними дослідниками. Так Бондаренко Є. В. вважає, що онтологічна картина світу, тобто світ як він є, репрезентує вихідний пункт світопізнання людини. При цьому йдеться не тільки про зовнішній, а й про внутрішній світ людини, з усіма поки далеко не пізнаними його властивостями. Наступний рівень – рівень ментальних уявлень людини про світ у вигляді концептів, категорій, ідей та інших оперативних одиниць і структур свідомості – умовно позначений концептуальною картиною світу. Структури цього рівня почасти залишаються невербалізованими, почасти відбиваються в поведінкових системах, однією з яких є мова [3, с. 58].

© Ю. В. Федецька, 2015

Таким чином, слід підкреслити принципову необхідність розмежування власне розумової концептосфери людини та семантичного простору мови як тієї частини концептосфери, що отримала номінацію і відображається у мовних знаках. «У першому випадку концепт постає як феномен духовного порядку, як своєрідний ментальний контур чи згусток енергії, що його відкладено в лінгвокультурній свідомості народу і що прагне назовні. У другому випадку йдеться про екстеріоризацію концепту, а точніше про його озовнішнювання мовними засобами, тобто про його матеріальну оболонку», що на думку багатьох дослідників складає «семіотичну щільність» або «номінативну дрібність» концепту – онтологічну представленість у плані вираження цілою низкою синонімів (слів і словосполучень), тематичних рядів і полів, паремій, фольклорних і літературних сюжетів, символів тощо» [13 с. 104].

З огляду на вищесказане, першочерговим завданням когнітивної лінгвістики є виведення вичерпного переліку мовних одиниць, які об'єктивують досліджуваний концепт. На думку З. Д. Попової і І. А. Стерніна, сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт у визначений період розвитку суспільства, визначається як *номінативне поле концепту.* Номінативне поле відрізняється від традиційно виокремлених в лінгвістиці структурних групувань лексики – лексико-семантичної групи, лексико-семантичного поля, лексико-фразеологічного поля, синонімічного ряду, асоціативного поля – тим, що воно має комплексний характер, включаючи в свій склад всі перераховані типи групувань і не виступає при цьому як структурний підрозділ у системі мові, будучи сукупністю номінативних одиниць, виявлених і упорядкованих дослідником. [12 с. 66]. Воно включає одиниці всіх частин мови.

За З. Д. Поповою та І.О. Стерніним [12, с. 38], основними мовними засобами опису номінативного поля є наступні: 1) прямі номінації концепту (ключове слово-репрезентант, яке вибирається дослідником у якості імені й назви); 2) похідні номінації концепту; 3) однокореневі слова, одиниці різних частин мови, словотворчо пов'язані з основними лексичними засобами вербалізаціїї концепту; 4) контекстуальні синоніми; 5) оказіональні індивідуально-авторські номінації; 6) усталені словосполучення; 7) фразеологічні одиниці, до складу яких входить ім'я концепту; 8) паремії (приказки, прислів'я, афоризми); 9) вільні словосполучення, які номінують ту чи іншу ознаку концепту; 10) словникові дефініції; 11) метафоричні номінації; 12) структурні та позиційні схеми речень (синтаксичні концепти); 13) тексти та сукупності текстів.

Як бачимо, перелік мовних засобів опису номінатовного поля включває тринадцять позицій. Основним засобом є, звичайно, слово [5, с. 77–79; 1, с. 543]. Адже саме слово одержує статус імені концепту – мовного знаку, що найбільш повно та адекватно відбиває його зміст. Однак, зрозуміло, що слово не може передати усі ознаки концепту, воно передає лише кілька ознак, що мають безпосереднє значення для конкретного повідомлення. Увесь концепт можна передати «сукупністю мовних засобів, усім номінативним полем концепту, кожний з яких розкриває лише його частину» [7, с. 189–190]. План вираження концепту репрезентований цілим рядом мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму, а план змісту залучає спільні для усіх його мовних реалізацій семантичні ознаки, що «скріплюють» лексико-семантичну парадигму та утворюють його понятійну або прототипічну основу [15, с. 37].

У нашому дослідженні номінативними одиницями вважаємо одиниці, що виконують номінативну функцію, тобто використовуються для називання виділених мовною свідомістю окремих фрагментів немовного континууму та відповідають «баченню світу» лінгвокультурним соціумом [7, с 189-190]. Сутність номінативної функції полягає у здатності відображувати не лише певний реальний об'єкт, але й узагальнений образ. Словесні знаки можуть функціонувати як назви предметів, що вони позначають, а також як назви понять про ці предмети, тобто номінативні одиниці вказують на об'єкт, а також позначають поняття про цей об'єкт, в якому закріплено результати процесу раціонального пізнання дійсності, пов'язаного з абстрагуванням від реального об'єкту, його ознак, перетворенням їх в ідеальну сутність. У цьому зв'язку номінацію визначаємо як процес і результат надання імені, під час якого мовні елементи співвідносяться з об'єктами, що вони позначають [8, с. 237].

Лексичні номінації прийнято поділяти на *класичні* й *некласичні. Класичними* номінативними одиницями є лексичні номінації, що «як форма існування концептів є відображенням об'єктивної реальності» [11, с. 20]. Значення номінативних одиниць як ментальна сутність відображає не весь об'єкт в цілому, а лише невелику кількість ознак, властивостей об'єкта, або навіть одну з багатьох його властивостей.

До *некласичних* номінативних одиниць відносять *словосполучення* та *фразеологізми* [7, с. 57]. Словосполучення є репрезентантом синтаксичної синтагматики в системі мови, а фразеологізми – це стійкі, зв'язані єдністю змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполуки або висловлення, які ґрунтується на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю [14, с. 641].

Метою цієї наукової розвідки є встановлення особливостей організації саме некласичних номінативних одиниць номінативного поля концепту «*батьківство*» в сучасній англійській мові. Отже, об'єктом нашого дослідження є вільні словосполучення, фразеологічні одиниці різного ступеня усталеності та паремії (приказки, прислів'я, поговірки, афоризми).

Виклад основного матеріалу. Передусім зупинимося на деяких спірних питаннях проблеми сполучуваності. Кожна проблема повинна мати свій предмет дослідження. Що ж є предметом дослідження сполучуваності? Традиційно вважається, що предметом дослідження сполучуваності є *словосполучення.*

Незважаючи на великий інтерес до цієї проблеми, в трактуванні словосполучення є серйозні розбіжності як у вітчизняному, так і в зарубіжному мовознавстві. Не вдаючись у подробиці дискусії, зауважимо лише, що у вченні про словосполучення співіснують два протилежні погляди – *лексикологічний* і *синтаксичний.* Згідно з лексикологічною теорією (прихильниками цієї теорії є В. В. Виноградов, Л. В. Щерба, О. С. Ахманова) словосполучення являють собою певні типи структурно-семантичних підрядних єдностей, які об'єктивно існують у мовній системі поза реченням і служать будівельним матеріалом для них. Прихильники другого погляду вважають, що мінімальна синтаксична одиниця не існує самостійно поза структурою речення (В. М. Ярцева та більшість зарубіжних лінгвістів, наприклад, Л. Блумфільд, Ч. Хоккет, а також російські та українські германісти, наприклад, Б. А. Ільїш, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов). Така точка зору значно розширює поняття словосполучення: це будь-яке осмислене сполучення слів у межах речення; до розряду словосполучення належать не лише підрядні, а й предикативні пари та сурядні чи однорідні сполучення.

На нашу думку, переконливішою є друга точка зору, і саме вона прийнята у цій роботі, згідно з якою будь-яка синтаксично організована група, що являє собою комбінацію або повнозначних слів, або службового й повнозначного слів, поєднаних будь-яким із існуючих типів синтаксичного зв'язку, є словосполученням [2; 4; 10].

У нашому дослідженні ми розрізняємо поняття «група» і «словосполучення», оскільки досліджуючи сукупність зв'язків, у які вступає аналізоване слово, ми маємо справу не лише із словосполученням. Зв'язок може бути словосполученням, але може ним і не бути, як у випадку з предикативним зв'язком чи у випадку зв'язку слова з підрядним реченням чи синтаксичним комплексом. Досліджувані лексичні одиниці можуть бути як ядерними елементами групи, так і ад'юнктними. Крім того, вони можуть входити в склад предикативної чи сурядної групи.

Дослідження комбінаторики в граматичному плані розкриває синтаксичні зв'язки слова. Традиційно розрізняють *сурядність* і *підрядність* як основні типи зв'язку. *Сурядний зв'язок* елементів передбачає їх рівноправність і незалежність один від одного. Він характеризується відсутністю домінації між граматично зв'язаними словами. При *підрядному зв'язку* один із елементів домінує над другим. Домінуюча одиниця називається *ядром*, а зв'язок – *ядерним*. Залежне слово називається *ад'юнктом*, а зв'язок – *ад'юнктним*. За структурою підрядні групи можуть мати як ліве розташування ад'юнктів, так і праве [2, с. 35]. *Предикативний зв'язок* – це взаємозалежність, яка існує між підметом і присудком, обидва слова є домінуючими [10, с. 120].

Граматична сполучуваність описується *моделями* граматичних зв'язків. *Модель* являє собою інваріант, за яким у мовленні утворюється множина конкретних сполучень, кожне з яких повторює всі релевантні *ознаки моделі*: 1) *тип граматичного зв'язку* між компонентами залежно від ролі досліджуваного слова: *ядерний*, *ад'юнктний*, *предикативний*, *сурядний*; 2) *структура моделі*, яка визначається а) характером другого компонента, яким може бути слово (іменник, прикметник, прислівник тощо), слово з формально поєднуючим елементом (прийменником, сполучником), комплекс або речення; б) *об'єм моделі* (кількість елементів, що входять до складу моделі – двохелементні, трьохелементні і т. д.).

При встановленні моделей ми керувалися принципами, розробленими авторами «Частотного словника сполучуваності сучасної англійської мови» [6]. Для запису моделей слова кодуються символами граматичних класів. У нашому дослідженні прийняті такі симоли: іменник – N, дієслово – V, приметник – Adj, прислівник – Adv, Num – числівник, Num_o – порядковий числівник, Num_c – кількісний числівник, прийменник – prp, сполучник – cnj. При аналізі сполучуваності до складу слів прирівнюється також підрядне речення, яке кодується символом S. У межах класів виділяються деякі їх форми, які функціонально прирівнюються до самостійних класів, а саме: N's – іменник у присвійному відмінку, V_{inf} – інфінітив, V_{en} – дієприкметник минулого часу, V_{ing} – дієприкметник теперішнього часу та герундій. До класу прислівників належать також прислівникові звороти типу *at least*, *at once*, *at all*. Символом prp кодуються як прості, так і похідні, складні та групові прийменники: *in*, *during*, *within*, *instead of*. Деякі слова подаються в формулі в явному вигляді, тобто не кодуються: 1) сурядні сполучники *and*, *or*, *neither … nor*; 2) слова *as*, *than*; 3) займенник *it*; 4) слово *there*, яке входить у зворот *there is*; 5) слово нечіткої категоріальної приналежності *like*.

При кодуванні моделей з підрядним зв'язком ядерне слово підкреслюється: Adj N *late father*. У сурядних моделях жоден елемент не підкреслюється: N' and N *father and mother*, а у предикативних моделях кожен елемент підкреслюється окремо: N V *father loves*. При наявності в формулі символів одного й того ж класу (як правило, це іменник) аналізований іменник позначається знаком ['']: N prp N' *the description of father.*

Проаналізуємо сполучуваність ключової лексичної одиниці *father* за типом граматичного зв'язку. Аналіз фактологічного матеріалу за цим параметром показує, що в інвентарі моделей сполучуваності досліджуваних лексичних одиниць номінативного поля «*батьківство*» явно превалюють **ад'юнктні моделі** – тобто такі моделі, в яких досліджувана лексична одиниця є ад'юнктом, тобто залежною. За структурою ад'юнкти можуть мати як ліве, так і праве розташування по відношенню до ядерного елемента підрядної групи. Основне функціональне навантаження несуть моделі N' N (*father figure*); N''s N (*father's love*); N prp N' (*the death of father*); N prp N'and N (*relations between father and children*); prp N prp N'(*in the name of one's father*); V N (*to kill father*); V prp N (*to take after one's father*);

Ядерні моделі займають другу позицію. Цей масив охоплює такі моделі: Adj N (*poor father*); N' prp N (*the father of the princess of Wales*); Ven N (*the unmarried father, devoted father*); prp N' (*with one's father*); prp N' prp N (*from father to son*); N V= (*father to be*). Найчисельнішою виявилася модель Adj N, в якій місце ад'юнктного компонента займають прикметники *practical, biological, cruel, faceless, kind-hearted, late, lone, real, surrogate* в описах батька, його зовнішності, характеру, віку, соціального статусу тощо.

Предикативні моделі складаються з ключового слова *father* або сурядних сполучень цього іменника з іншими іменниками та простого або складеного присудка: N V (*father died*); N and N V (*father and son returned*); N' VN (*father was a tutor*); N VA (*father is dead*); N VVen (*father is restrained*); It/that VN (*It was her father*); N' V like N (*father was like a friend (to me)*); N V like N' (*John was like his father*); N' and N VVen *(my father and mother are divorced*).

Сурядні моделі сполучуваності виявилися мало характерними для досліджуваного масиву. Зафіксовані наступні моделі сполучуваності: N' and N (*father and mother*); N', N, N (*father, mother, grandparents*); N', N and N (*father, mother and chidren*); either N or N'(*either mother or father*); either N' or N (*either father or mother*); N' or N (*father or mother*).

Проаналізувавши кожен підмасив моделей сполучуваності зокрема, простежимо, як діє «закон переваги» у сумарному масиві досліджуваного номінативного поля, виділивши ядро (75% досліджуваних словосполучень), при ядерну зону (90% разом з ядром) та периферію за параметром «продуктивність моделей сполучуваності».

Аналіз показав, що до ядра належать такі моделі сполучуваності: N prp N', A N, N''s N, N' and N, N V, V N, V prp N, V N' prp N, N' prp N, N' VN. У приядерній зоні знаходяться моделі N VA, Ven N, N and N', prp N' prp N. Решта моделей знаходяться на периферії.

Ціннісні характеристики концепту «*батьківство*» яскраво представлені також засобами пареміологічного фонду англійської мови, який максимально лаконічно, точно й виразно передає найбільш цінний життєвий досвід, пов'язаний з проблемами батьківства. Сукупність пареміологічних одиниць, можна розкласифікувати тематично. Одні наголошують на величезній ролі батька в сім'ї (*One father is more than a hundred of schoolmasters. Fathers are angles, without father the world seems to be nothing. Whether you fall or fail,whether you cry or sob, all you can look forward to is that your dad believes in you. He picks you up, brushes you off, and lets you try again*), інші – на труднощах та тонкощах процесу виховання дітей в сім'ї (*It is much easier to become a father than to be one. The words that a father speaks to his children in the privacy of home are not heard by the world, but, as in whispering galleries, they are clearly heard at the end and by posterity. Any man can be a father, but it takes someone special to be a dad. Being a great father is like shaving. No matter how good you shaved today, you have to do it again tomorrow. To be a father requires patience, love and giving up the 'all about me' attitude.*). У багатьох приказках та прислів'ях описана безмежна батьківська любов до своїх дітей (*The heart of father is the masterpiece of nature.)*, сімейні стосунки та їх вплив на виховання дітей (*Like father, like son. Mean fathers, wasteful sons. Friendship reminds us of fathers, love of mothers. A happy family is a reflection of a good father and a loving husband.*), а також звучать як заповіді для дітей (*Listen to your father who gave you life and do not despise mother when she is old.*).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У цій науковій розвідці здійснено синхронно-семантичну експлікацію знака досліджуваного концепту – лексеми *father* як відображення процесу когнітивної концептуалізації батьківства, описано фразовий фрейм номінативного поля «*батьківство*». Проведений аналіз уможливлює зробити такі висновки:

1. Домінантою лексичного простору, який об'єктивує концепт «*батьківство*» є лексема *father*.

2. Виокремлений *лексико-фразеологічний* фрейм номінативного поля концепту «*батьківство*», що включає вільні словосполучення, фразеологічні одиниці різного ступеня усталеності та паремії, виконує функцію лінгво-культурного коду, що репрезентує досліджуваний концепт «*батьківство*» в сучасній англійській мові.

3. Аналіз *синтагматичних зв'язків* та *структури виокремлених сполучень слів* у межах досліджуваної концептуальної системи показав, що переважна більшість словосполучень є вільними, серед яких превалюють ад'юнктні моделі, за якими йдуть ядерні, предикативні та сурядні.

4. Фразеологічні сполуки мало характерні для досліджуваної царини, однак влучно віддзеркалюють народну мудрість стосовно багатьох аспектів батьківства, передусім, стосунків батька й дитини.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі концептуалізації феномену «*батьківство*» в англійському художньому мовленні.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.

2. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М. : Высшая школа, 1966. – 200 с.

3. Бондаренко Є. В. Картина світу і дискурс: реалізація дуальної природи людини / Є. В. Бондаренко // Дискурс як когнітивно-комунітивний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 36–64.

4. Бурлакова В. В. Основы структуры словосочетания в современном английском языке. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1975. – 127 с.

5. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая / Пер. с англ. А.Д. Шмелева. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с. – (Язык. Семиотика. Культура. Малая серия).

6. Волкова В. О. Частотный словарь сочетаемости современного английского язика. Принципы составления словаря / В. О. Волкова, Р. З. Гинзбург, В. И. Перебейнос и др. – Ч. І. – М. : МГПИИЯ, 1971. – 76 с.

7. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультутный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 236 с.

8. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики, 1971. – М., 1972. – С. 237–242.

9. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.

10. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.

11. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 12–23.

12. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике /З. Д. Попова. – Воронеж : Истоки, 2002. – 192 с.

13. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя : Прем'єра, 2008. – 332 с.

14. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

15. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 295 с.

УДК 81'37:81'367.6

Г. В. Фінчук,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені Степана Дем'янчука, м. Рівне
В. П. Палій,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ПРОБЛЕМА СЕМАНТИЧНОЇ ТА ГРАМАТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ІМЕННИКІВ ТА ПРИКМЕТНИКІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті аналізується проблема функціональної взаємодії граматичних категорій іменника та прикметника, прагматичні функції іменника у французькій мові та особливості класифікації прикметників французької мови на основі функціонально-семантичного підходу. Досліджуються особливості іменників та прикметників на лексико-синтаксичному мовному рівні у семантичному аспекті. Розглядається проблема визначення граматичної категорії та аспекти її висвітлення в працях сучасних мовознавців.

Ключові слова: *граматична категорія, семантичний аспект, прагматичні функції, функціональна взаємодія, лексико-синтаксичний рівень.*

THE PROBLEM OF SEMANTIC AND GRAMMATICAL INTERACTION BETWEEN FRENCH NOUNS AND ADJECTIVES

The problem of functional interaction of grammatical categories of the French noun and adjective, pragmatic functions of the French noun and peculiarities of the French adjectives classification based on the functional-semantic approach are analysed in the article. The peculiarities of nouns and adjectives on the lexical and syntactic language level in semantic aspect are investigated. The problem of determination of grammatical categories and the aspects of their explanation in the works of modern linguists is considered. The functional interaction of the French nouns and adjectives based on the concepts of leading scientists in the sphere of linguistics is analysed. The article examines the category of the French nouns gender which has dual character: semantic and nonsemantic.

Key words: *grammatical category, semantic aspect, pragmatic functions, functional interaction, lexical and syntactic level.*

ПРОБЛЕМА СЕМАНТИЧЕСКОГО И ГРАММАТИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье анализируется проблема функционального взаимодействия грамматических категорий существительного и прилагательного, прагматические функции существительного во французском языке и особенности классификации прилагательных французского языка на основе функционально-семантического подхода. Исследуются особенности существительных и прилагательных на лексико-синтаксическом языковом уровне в семантическом аспекте. Рассматривается проблема определения грамматической категории и аспекты ее рассмотрения в работах современных языковедов.

Ключевые слова: *грамматическая категория, семантический аспект, прагматические функции, функциональное взаимодействие, лексико-синтаксический уровень.*

© Г. В. Фінчук, В. П. Палій, 2015

Актуальність. Останнім часом все частіше вивчаються особливості французької мови на основі функціонально-семантичного підходу. Однією із найголовніших ознак даного підходу до вивчення мови є взаємодія граматичних та лексичних категорій у процесі навчання іноземній мові. Вивчаються окремі частини мови на всіх мовних рівнях, аналізуються окремі аспекти мовних категорій, їх актуалізація у мовленні.

Проблема функціональних особливостей іменників та прикметників французької мови, вивчення граматико-семантичних особливостей іменників та прикметників як окремо, так і у взаємозв'язках, дослідження особливостей іменників та прикметників на лексико-синтаксичному мовному рівні у семантичному аспекті є актуальним питанням сучасної французької філології. Роботи таких науковців, як В. Г. Гак, А. Г. Басманова, Р. А. Будагов, Г. І. Скепська, Ю. С. Степанов, Ш. Баллі, Ж. Дамурет, Е. Пішон є базовими при вивченні даної проблеми.

Метою даної статті є аналіз функціональної взаємодії іменників та прикметників французької мови на основі концепцій провідних науковців в галузі лінвістики. Відповідно до мети були поставлено **завдання** дослідити граматико-семантичні особливості іменників та прикметників як окремо, так і у взаємозв'язках, а також проаналізувати їхні особливості на лексико-синтаксичному мовному рівні у семантичному аспекті.

Граматична категорія – це явище, в якому послідовно пов'язані зміст та вираження. Проблемі визначення граматичної категорії присвячені праці багатьох мовознавців: В. Г. Гака, Ю. С. Степанова, Р. А. Будагова, А. Г. Басманової, О. О. Потебні, А. В. Бондарка, Б. А. Серебрянникова, Л. П. Піцкової. Серед мовознавців існує декілька визначень поняття «граматична категорія». На думку Ю. С. Степанова, головним принципом існування будь-якої категорії у мові є принцип протиставлення. Вчений вважає, що «*будь-що існує у мові лише у тій мірі, у якій воно протиставляється чомусь-іншому, пов'язаному з ним, але відмінному від нього*» [8, с. 234]. Ядром будь-якої граматичної категорії лінгвіст вважає опозицію. На його думку, оскільки протиставлення завжди передбачає наявність схожості і відмінності між об'єктами, то будь-яка граматична категорія виникає як на основі спільності, так і відмінності між протиставлюваними частинами. Це спільне і відмінне може проявитися і в плані змісту, і в плані вираження. На думку А. Г. Басманової, граматичні категорії неоднорідні за кількістю членів, які входять в одну опозицію та «*можуть включати від двох до чотирьох і більше категорій*» [2, с. 37].

Намагаючись розмістити всі численні граматичні категорії за певними моделями, дослідники обов'язково виділяють принцип опозиції. Зокрема А. Г. Басманова стверджує, що «*поняття опозиції передбачає зіставлення двох членів, які найчастіше є асиметричними»* [3, с. 25]. Але ж в подібні двочленні протиставні ряди неможливо вибудувати всі граматичні форми, адже на думку Р. А. Будагова, граматичні категорії не завжди відображаються в протилежних одна одній двочленних універсальних моделях [5, с. 147]. Узагальнений характер граматичної категорії, на думку Р. А. Будагова, виявляється в тому, що якась одна граматична категорія може стосуватися кількох різних лексем, і, навпаки, одне і те ж слово може характеризуватися різними граматичними категоріями в залежності від того, до якої частини мови воно належить [5, с. 45]. Скажімо, граматична категорія роду об'єднує в собі такі різні лексеми як *fille, (n.f), fillette (n.f), fine (adj. f), finale (adj. f).* Або, навпаки, іменник *fille* характеризується кількома граматичними категоріями: рід, число, істота – неістота, тощо.

Р. А. Будагов стверджує, що граматична категорія знаходить своє морфологічне або синтаксичне вираження, взаємодіючи з предметним значеннями слова. Слово ж завжди виступає в певному граматичному оформленні – морфологічному чи синтаксичному, отже, будь-яка граматична категорія виступає у тісному зв'язку з певними групами слів [5, с. 115]. Кожна мова характеризується певним набором граматичних категорій, які є дуже специфічними. Наприклад, запозичені слова, які проникають в іншу мову, повинні підпорядковуватися законам формування граматичних, лексичних, і навіть фонетичних категорій мови реципієнта.

Проблему поділу французьких прикметників досліджував В. Г. Гак. Прикметники він позначав терміном *adjectifs qualificatifs*, вважав їх неоднорідними і поділяв на якісні та відносні [6, с.117]. Якісними, на думку вченого, є прикметники, які характеризують предмет за формою *long, rond*, за кольором *noir, vert*, за розміром *petit, énorme* тощо. Відносними В. Г. Гак вважав прикметники, які позначають приналежність чи походження *ouvrier, français*, належність до певної науки, доктрини *historique*, просторові чи часові відносини *futur, isolé, voisin*, відношення до дії *gonflable, productif.* В. Г. Гак зазначав, що якісні прикметники, як правило, прості *blanc, court, léger*, а серед відносних переважають похідні від іменникових *métallique, italien* чи дієслівних основ *administratif* [6, с.118].

В. Г. Гак наголошував на відмінностях між якісними та відносними прикметниками, які проявляються у їхніх граматичних та словотвірних властивостях. На відміну від якісних, відносні прикметники не можуть виражати ступенів порівняння та рівень інтенсивності. Не можна сказати: *un programme plus scolaire qu'un autre* або ж *un programme très scolaire.* Відносні прикметники рідко вживаються у функції предикатива. Наприклад: *C'est une boîte métallique* або *Cette boîte est en métal*, але не *Cette boîte métallique*. Тільки якісні прикметники можуть мати суфікс суб'єктивної оцінки: *jaunâtre, lourdaud, propret, maigrichon*, тощо.

О. І. Богомолова погоджується з принципом поділу прикметників французької мови на якісні та відносні в залежності від їх значення. Вона позначає відносні прикметники терміном, який запропонував Шарль Баллі *adjectifs de relation*. Французькі вчені підкреслюють відмінності у значенні якісних та відносних прикметників. Шарль Баллі говорив про транспозицію (непряму деривацію) однієї частини мови в іншу. Якщо транспозиція не змінює значення слова, то Ш. Баллі класифікував її як функціональну: *système planétaire*; адже на основі іменника *planète* прикметник *planétaire* зберігає значення, виражене твірною основою, і в цьому випадку він відповідає поняттю відносного прикметника. Якщо ж іменник, який набуває функціональних ознак прикметника, змінює не тільки свою функцію, але й значення, то це є ознакою семантичної транспозиції. У прикладі *froid glacial* прикметник *glacial*, вжитий у переносному значенні, є прикметником якісним [1, с. 138].

Традиційно лінгвісти вважають, що чіткого розмежування між якісними та відносними прикметниками не існує, є окремі випадки вживання відносного прикметника замість якісного. На нашу думку, такі функції прикметників досить поширені у розмовному дискурсі: *Je suis anglais à cette vie.* Дискусія про виділення частини мови у французькій граматиці ведеться і нині, оскільки існує цілий ряд труднощів, які не дозволяють чітко розподілити всі лексеми на класи. Деякі слова мають здатність переходити з однієї частини в іншу, зберігаючи проміжні форми. Як зазначав В. Г. Гак, граматична традиція, що бере свій початок ще з античності, виділяє частини мови на основі їхніх морфологічних ознак. Французький граматист Е. Пішон є представником теорії, що враховує, насамперед, формальні ознаки. Дослідник вважав неправильним врахування лише семантики слова при виділенні частин мови. На його думку, якщо слово позначає субстанцію, воно ще не є іменником, адже існує безліч слів, що вказують не на сам предмет, а на його ознаку. Для прикладу автор наводить ряд слів *la verité, le bleu, la course, le chant, le pour, le contre*, які позначають якість, процеси, відносини або стан. Якщо ж ці

слова називають іменниками, то лише за аналогією до слів *le chien, le chat*, які справді виражають субстанцію, хоча всі ці слова можуть вживатись у множині та виконувати роль підмета у реченні.

В. Г. Гак відзначає, що синтаксичні функції частин мови пов'язані з їхнбою категоріальною семантикою, коли іменники можуть виступати суб'єктами та об'єктами процесу. Тому первинними їхніми синтаксичними властивостями є функція підмета і додатку [6, с. 55]. Як відомо, виявом аналітичності французької мови є артикль, який виконує функцію показника роду іменника. О. І. Боголомова стверджує, що рід французького іменника визначається формою узгодженого з ним детермінатива чи прикметника. Наприклад, *le (un, ce) mode particulier – la (une, cette) mode particulière* [4, с. 18]. Належність французького іменника до певного роду визначається або за родовими ознаками у самому слові, або за формою узгодженого детермінатива чи прикметника. У французькій мові, яка має також деякі елементи синтетизму, знаходимо і флективні форми роду, наприклад, слова *page, livre, place, balle* – де наявність флексії *-e* не є показником роду у цих словах.

Отже, однакове закінчення не завжди може бути показником граматичної категорії роду. У більшості випадків для вираження роду французьких іменників використовуються службові слова. Флективна форма вираження роду, яка була успадкована французькою мовою від народної латини, із розвитком аналітичних тенденцій, поступово втрачала своє значення і зникала навіть у вимові. Категорія роду є важливою для французького іменника. Можна стверджувати, що немає чітко визначеної межі між чоловічим та жіночим родом. Оскільки у французькій мові відсутні чіткі родові закінчення, деякі іменники вживаються в обох родах для позначення різних понять, іноді пов'язаних між собою. Наприклад, *un aide – personne qui aide*; *un aide – appui, secours, assistance; un crèpe – tissu léger de soie ou de laine; un crèpe – galette legère de blé ou de sarrasin.* Розділення значень у таких іменників йшло різними шляхами і часто спільність походження важко визначити. Форми чоловічого та жіночого родів стали свого роду омонімами: *le crèpe – la crèpe*.

В. Г. Гак вважає, що значення роду тісно пов'язане з поділом іменників на істоти та неістоти. На його думку, у іменників – назв істот рід є категорією значимою, а в неістот – асемантичною [6, с. 79]. Таким чином, вчений стверджує, що категорія роду французьких іменників має подвійний характер: семантичний та асемантичний. Лінгвіст доводить, що у іменників категорія роду актуалізується лише за наявності форм, які можна протиставляти одна одній за ознакою статі: *lion – lionne, instituteur – institutrice* [6. с. 77]. У протилежному випадку рід – категорія асемантична: *professeur, ministre, girafe.*

Ж. Дамурет та Е. Пішон не ототожнюють граматичний рід та біологічну стать. Вчені взагалі відмовляються від трактування роду, як граматичної категорії, яка відображає розподіл усіх предметів на чоловічий та жіночий роди. Автори відмовляються від самого терміна «рід» (*genre*), оскільки вважають його надто характерним для філософії та біології, пов'язуючи рід зі статтю живих істот. Про це свідчить і введений ними термін *sexuisemblance* – «уподіблення за статтю» [7, с. 38].

А. Г. Басманова наводить приклад зв'язку роду і статі у назвах тварин. Часто цей зв'язок використовують байкарі, які «олюднюють» тварин: «*Compère le renard se mit un jour en frais. Et retint à diner commère la cigogne»* (LaFontaine) [2, с. 75]. У словах-неістотах іноді теж відображається семантика категорії роду. Якщо іменник-неістота має ознаки чоловічого роду, то якісна характеристика надається йому за допомогою іменників типу *père, fils, frère, veuf, cousin*; якщо ж слово належить до жіночого роду, то в метафоричному контексті вживають такі антропоніми як *mère, fille, soeur, épouse, veuve, cousine* тощо. В. Г. Гак стверджує, що у іменників-неістот існує певний зв'язок між категорією роду та фонетичним закінченням слова. Наприклад, лексеми, які закінчуються на приголосну (окрім *r, l, j*), як правило, мають ознаку жіночого роду, зокрема, 70,4% слів, що закінчуються на [*- n]* та 91% слів, що мають флексію [*- e*] [6, с. 75].

В результаті проведеного нами дослідження можна стверджувати, що у мовознавців існує декілька визначень поняття «граматична категорія». Питання про граматичні категорії є центральним у морфології французької мови. Граматична категорія знаходить своє морфологічне або синтаксичне вираження, взаємодіючи з предметним значеннями слова. Слово ж завжди виступає в певному граматичному оформленні – морфологічному або синтаксичному, отже, будь-яка граматична категорія виступає у тісному зв'язку з певними групами слів. Категорія роду французьких іменників має подвійний характер: семантичний та асемантичний. Флективна форма вираження роду, яка була успадкована французькою мовою від народної латини, із розвитком аналітичних тенденцій, поступово втрачала своє значення і зникала навіть у вимові. Категорія роду є важливою для французького іменника. Рід іменника є його невід'ємною характеристикою, однак у мові існують слова, визначення роду яких має деякі труднощі. Можна стверджувати, що немає чітко визначеної межі між чоловічим та жіночим родом.

У французькій мові, яка має також деякі елементи синтетизму, знаходимо і флективні форми роду. При визначенні іменника як частини мови враховується його синтаксична функція. Іменники можуть виступати суб'єктами та об'єктами процесу, отже первинними їхніми синтаксичними функціями є роль підмета і додатку.

Французькі прикметники, на нашу думку, варто характеризувати терміном «adjectifs qualificatifs», оскільки вони є неоднорідними і поділяються на якісні та відносні. Чіткого розмежування між якісними та відносними прикметниками не існує, є окремі випадки вживання відносного прикметника замість якісного. На нашу думку, такі функції прикметників досить поширені у розмовному дискурсі. Однак, цей принцип поділу прикметників французької мови на якісні та відносні необхідно розглядати в аспекті залежності від їх значення.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – К. : Едиториал УРСС, 2003. – 388 с.
2. Басманова А. Г. Именные части речи во французском языке / А. Г. Басманова. – М. : Просвещение, 1983. – 128 с.
3. Басманова А. Г. Тарасова А. Н. Синтаксис предложения французского языка / А. Г. Басманова, А. Н. Тарасова. – М. : Высшая школа, 1986. – 223 с.
4. Богомолова О. И. Именные граматические категории в современном французском языке / О. И. Богомолова. – М. : Просвещение, 1999. – 345 с.
5. Будагов Р. А. Язык, история и современность / Р. А. Будагов. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1971. – 299 с.
6. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология: на материале французского и русского языков / В. Г. Гак. – М. : Международные отношения, 1997. – 264 с.
7. Скепская Г. И. Введение в синтагматику / Г. И. Скепская. – М. : Высшая школа, 1989. – 135с.
8. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 335 с.

УДК 811. 133. 1: 81’367.7

І. В. Хожаіж,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ЗАГАЛЬНОПИТАЛЬНІ ВИСЛОВЛЕННЯ У ГІПОТЕТИЧНОМУ КОНДИЦІОНАЛІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядаються типи загальних питань у гіпотетичному кондиціоналі з різними ступенями імовірності реалізації гіпотези у минулому, майбутньому або теперішньому мовця. Вивчаються контекстуальні модальні значення гіпотетичних власне- і невласне-питальних загальнопитальних висловлень модального поля кондиціоналу, а також функції модалізаторів, що змінюють їхню ілокутивну силу, орієнтуючи їх на позитивну або негативну відповідь адресата.

Ключові слова: *диктум, загальнопитальне висловлення у гіпотетичному кондиціоналі, ступінь імовірності, контекстуальне модальне значення, модалізатор, модус.*

TOTAL QUESTIONS IN HYPOTHETICAL CONDITIONAL MOOD (ON THE MATERIAL OF THE MODERN FRENCH LANGUAGE)

This paper is dedicated to the study of types of total questions in hypothetical conditional mood with different levels of probability of realization of hypothesis in the past, present and future of speaker. The proposition of total questions of modal field of conditional mood expresses the hypothesis unrealized in the past, realizing in the present, realizing or unrealzing in the future. The linguists distinguish two types of hypothetical total questions: 1) intonational, paraphrastical and inverse positive and negative constructions with connector of hypothesis si, which are divided in two subtypes: a) total questions with explicit dictum and explicit / implicit modus; b) total questions with partially implicit dictum and explicit modus; 2) intonational, paraphrastical and inverse positive and negative constructions with predicate in conditional mood and explicit dictum and explicit / implicit modus which implicitauth the paraphrase in (même) si + imperfect or (même) si + past perfect. They also study contextual modal values of hypothetical total proper and improper interrogative utterances of modal field of conditional mood and the functions of modalizers which modify their illocutionary force orienting them on the positive or negative answer of addresser.

Key words: *contextual modal value, dictum, level of probability, modalizer, modus, total question in hypothetical conditional mood.*

ОБЩЕВОПРОСИТЕЛЬНЫЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ В ГИПОТЕТИЧЕСКОМ КОНДИЦИОНАЛЕ (на материале современного французского языка)

В статье рассматриваются типы общих вопросов в гипотетическом кондиционале с разными степенями вероятности реализации гипотезы в прошлом, будущем или настоящем говорящего. Изучаются контекстуальные модальные значения гипотетических собственно- и несобственно-вопросительных общевопросительных высказываний модального поля кондиционала, а также функции модализаторов, изменяющих их иллокутивную силу, ориентируя их на позитивный или негативный ответ адресата.

Ключевые слова: *диктум, контекстуальное модальное значение, модализатор, модус, общевопросительное высказывание в гипотетическом кондиционале, степень вероятности.*

Комплексний аналіз складових дискурсу, зокрема загальних питань у модальному полі кондиціоналу, а також модалізаторів, що змінюють комунікативну перспективу дискурсивних одиниць, з точки зору семіозису (динамічної взаємодії синтаксису, семантики і прагматики) становить необхідне підґрунтя для кращої інтерпретації суб’єктивно-апресиативного характеру дискурсивних фрагментів у сучасних наукових дослідженнях.

Недостатність вивчення модального аспекту функціонування умовних загальнопитальних висловлень (ЗПВ) у дискурсивних формаціях та відсутність класифікації прагматичних операторів, що ілокутивно спрямовують такі структури на очікувану відповідь адресата, зумовили актуальність цього дослідження.

Об’єктом аналізу є загальнопитальні висловлення у гіпотетичному кондиціоналі сучасної французької художньої прози.

Предмет статті – типи гіпотетичних загальнопитальних висловлень з різними контекстуальними модальними значеннями у французькому художньому дискурсі.

Метою дослідження є побудова типології ЗПВ у гіпотетичному кондиціоналі з різними ступенями реалізації гіпотези та аналіз модалізаторів, що змінюють ілокутивну силу умовних загальних питань.

Матеріалом статті слугують 29 прикладів ЗПВ у гіпотетичному кондиціоналі французької художньої прози.

Загальнопитальні висловлення у гіпотетичному кондиціоналі вписуються до поля функціонування кондиціоналу «пом’якшення», або мітігації [2, с. 19]. Поняття мітігації широко вивчається у сучасній лінгвопрагматиці [1; 4; 8]. Так, Фрейзер Б. визначає мітігацію як зменшення небажаного ефекту, що може справляти певний мовно-мовленнєвий акт на адресата [4, с. 341].

Розглядаючи мітіговані (пом’якшені) конструкції у кондиціоналі лінгвісти експліцитно або імпліцитно спираються на приклади, де ко(н)текст вказує на те, що мислимий зміст висловлення визначається як імовірний або неперевірений чи сумнівний. Таке вживання кондиціоналу демонструє «позитивний етос сповненого пошани індивідуума» [3, с. 115], що адаптує стратегію ввічливості, не-агресивності, коли він наполегливо просить дати відповідь, що співрозмовник може вільно «вилучити» із своїх знань.

У ЗПВ у гіпотетичному кондиціоналі події або факти одного з можливих світів комуніканта представляються як уявлені, фіктивні у кореляції з гіпотетичною рамкою. Вони становлять імовірність, розташовану у майбутньому, минулому або теперішньому мовця, дезінтегруючись з його реальності («зараз» мовця). Гіпотетичні ЗПВ характеризуються різними ступенями імовірності, що схематично можливо представити так:

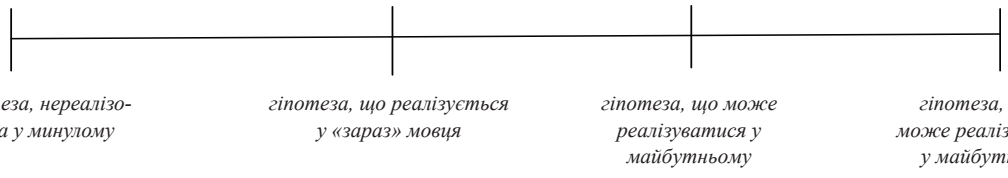

Рис. 1. Шкала ступеней імовірності ЗПВ у гіпотетичному кондиціоналі

© І. В. Хожаіж, 2015

Шкала імовірностей представляє собою певний континуум від імовірних подій або фактів, що могли реалізуватися у минулому, але залишилися нереалізованими, до гіпотез, що інтерпретуються співрозмовником як ті, що не можуть реалізуватися. Ступень імовірності залежить від механізмів інтерпретації, що застосовуються мовцями, тобто носить суто суб'єктивний характер.

Гіпотетична рамка ЗПВ у гіпотетичному кондиціоналі маркується різноманітними структурами, серед яких конструкції на *si*, а також загальні питання з предикатом у кондиціоналі, що можуть бути замінені парафрастичними утвореннями на (*même*) *si* + імперфект (коли гіпотетичний мислимий зміст (пропозиція) питання спрямований на ймовірне майбутнє мовця або знаходиться у протиріччі з його «зараз») або на (*même*) *si* + плюсквамперфект (коли пропозиція-гіпотеза протиставляється минулій реальності). При цьому конектор *si* набуває умовного значення тільки у кореляції із кондиціоналом.

Однією з особливостей загальних питань у гіпотетичному кондиціоналі є несумісність альтернативи відповідей *oui* або *non* з предикатом у майбутньому, теперішньому та минулому складному часах модального поля індикативу:

Cela vous conviendrait-il de partir à cinq heures du matin, au lever du jour? (J. Jiono)

Наведене вище неорієнтоване ЗПВ (що припускає відповідь *oui* або *non*) з мислимим змістом, що виражає імовірність реалізації події у майбутньому, та з контекстуальним модальним значенням пропозиції припускає парафразу на *si* + імперфект*: Si on partait à cinq heures du matin, au lever du jour, ça vous conviendrait?* Відповідь співрозмовника, виражена лексемами *oui* або *non*, може бути поповнена предикативною структурою модального поля кондиціоналу, при цьому конструкція *oui / non* + дієслово модального поля індикативу є неможливою:

Oui, ça me (nous) conviendrait.

Non, ça ne me (nous) conviendrait pas.

Oui, ça me (nous) conviendra.

Non, ça ne me (nous) conviendra pas.

Аналіз корпусу прикладів ЗПВ модального поля кондиціоналу сучасної французької художньої прози дозволяє виділити такі конструкції у гіпотетичному кондиціоналі з різними ступенями імовірності:

1. Інтонаційні, перифрастичні (з морфемою *est-ce que*) й інверсивні стверджувальні і заперечні ЗПВ з конектором умовності *si* (у деяких випадках з антепозитивним прислівником *même*), що поділяються на два підтипи:

а) ЗПВ з експлікованою диктумною частиною та експлікованим / імплікованим модусом;

б) ЗПВ з частково імплікованим диктумом та експлікованим модусним компонентом.

Si tu étais Thian, le ferais-tu? (D. Pennac)

Подане неорієнтоване інверсивне ЗПВ з експліцитним диктумом і імпліцитним модусом набуває у контексті модального значення припущення. На шкалі модальності воно займає кінцеву позицію (пропозиція-гіпотеза, що не реалізується у майбутньому), оскільки протагоніст розповіді ніяк не може втілитись в іншу людину.

Si tu inventais des têtes, elles ne se ressembleraient pas toutes? (B. Clavel)

Цей приклад становить неорієнтоване ЗПВ з пропозицією-гіпотезою третього ступеня імовірності (гіпотеза, що може реалізуватися у майбутньому за певних обставин) та з експліцитною диктумною і імпліцитною модусною частинами. Аналізована структура характеризується контекстуальним модальним значенням припущення.

***Et** si, par exemple, mon Julien se trouvait à présent dans cette zone?* (B. Clavel)

Наведена конструкція з контекстуальним модальним значенням припущення становить приклад другого підтипу ЗПВ у гіпотетичному кондиціоналі з конектором умовності *si*. У пропозиції імплікується друга частина диктуму, що переводить такі питання до рангу ЗПВ-перемикаів розповіді, тобто запиту інформації, що вимагає більш розгорнутої відповіді співрозмовника, ніж *oui* та *non* або їхніх семантичних еквівалентів. Цікавим видається той факт, що всі ЗПВ з частково імплікованим диктумом становлять орієнтовані власне-питальні конструкції, оскільки вони завжди містять конектори *et*, *mais* або прислівникові модалізатори, що виконують контекстуальну експресивну функцію й ілокутивно спрямовують співрозмовника на очікувану реакцію (в аналізованому прикладі на відповідь *Confirm-oui*). На шкалі імовірності цей приклад займає другу позицію (гіпотеза, що реалізується у теперішньому мовця).

***Et** si nous n'étions pas revenus?* (Ch. Jacq)

У цьому власне-питальному орієнтованому ЗПВ з контекстуальним модальним значенням припущення та з частково імплікованим диктумом модус експлікується прагматичним оператором (конектором *et*), що спрямовує адресата на стверджувальну відповідь (*si*), яка потребує детального пояснення. Пропозиція поданого ЗПВ містить гіпотезу, що не реалізувалася у минулому через певні обставини.

2. Інтонаційні, перифрастичні й інверсивні стверджувальні і заперечні ЗПВ з предикатом у кондиціоналі та з експліцитним диктумом і експліцитним / імпліцитним модусом, що імплікують парафразу на (*même*) *si* + імперфект або на (*même*) *si* + плюсквамперфект.

Obtiendrait-on de meilleurs résultats en mettant José pensionnaire? (F. Mauriac)

Подане інверсивне власне-питальне ЗПВ з гіпотетичною пропозицією, що може реалізуватися у майбутньому, і з контекстуальним модальним значенням сумніву імплікує парафразу *si* + імперфект: *Si on mettait José pensionnaire, obtiendrait-on de meilleurs résultats?* Конструкція не містить експліцитних модалізаторів, отже припускає альтернативу відповідей (*oui* або *non*). Вживання займеннику *on* у гіпотетичному кондиціоналі дозволяє адресанту «зменшити радіус дії його енонсиативного зобов'язання і таким чином зробити його менш суб'єктивним, залишаючи адресату можливість суперечити його словам, не атакуючи його особисто» [7, с. 130].

Ne devrais-je pas seconder mon père, lors du rituel d'offrandes au Nil? (Ch. Jacq)

Подане декларативно-питальне ЗПВ зі стверджувальною пропозицією-гіпотезою (*Je devrais seconder mon père...*), що передбачає імовірну реалізацію події у майбутньому мовця, може бути заміщеним парафрастичною структурою: *S'il y avait le rituel d'offrandes au Nil, ne devrais-je seconder mon père?* Аналізоване загальне питання з контекстуальним модальним значенням припущення та з аргументативним (зовнішнім) запереченням є ілокутивно зорієнтованим на відповідь *Confirm-oui*. Модальне значення предикату *devoir* у кондиціоналі + інфінітив доцільно визначити як «епістемічне» (або імовірнісне), а не як «деонтичне» (або необхідності) [5, с. 83; 6, с. 71], що є характерним для модального поля індикативу.

Est-ce qu'au lieu d'amour ce ne serait pas autre chose? (J. Jiono)

За шкалою імовірностей наведена перифрастична конструкція з предикативним (внутрішнім) запереченням розміщується на другому рівні шкали ступенів імовірності реалізації гіпотези (гіпотеза, що реалізується у теперішньому мовця) та характеризується контекстуальним модальним значенням припущення. Вона становить орієнтоване власне питання (оскільки морфема *est-ce que* у сполученні з предикативним запереченням спрямовує ЗПВ на позитивну відповідь (*si*)), що може заміщуватися парафразою на *si: Si ce n'était pas l'amour ce serait autre chose?*

Sauver le monde, ça vous amuserait? (B. Werber)

Цей приклад інтонаційного біполярного (неорієнтованого) позитивного ЗПВ з імпліцитною модусною частиною та пропозицією-гіпотезою, що може реалізуватися у майбутньому, набуває контекстуального модального значення пропозиції та може бути парафразований так: *Si on sauvait le monde, ça vous amuserait?*

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. В аспекті семіозису невласне- і власне-питальні ЗПВ у модальному полі кондиціоналу набувають різних контекстуальних значень (припущення, сумніву, пропозиції тощо) та характеризуються різними ступенями імовірності реалізації гіпотези, не інтегрованої до його реальності.

2. Гіпотетичні ЗПВ поділяються на два типи: конструкції на *si* з експлікованим / імплікованим модусом та з експлікованим / частково експлікованим диктумом; і структури з дієсловом у кондиціоналі та з експліцитним диктумом і експліцитним / імпліцитним модусом з імплікованою парафразою на (*même*) *si* + імперфект або (*même*) *si* + плюсквамперфект.

3. Конектори різних типів та прислівникові модалізатори виступають орієнтаторами ЗПВ модального поля кондиціоналу на бажану відповідь адресата у певному контексті.

Перспективою роботи є комплексне вивчення ролі ко(н)текстуального оточення у зміні комунікативної перспективи ЗПВ модального поля кондиціоналу.

Література:

1. Caffi C. On mitigation / Caffi C. // Journal of Pragmatics. – 1999. – V. 31. – P. 881–909.
2. Dendale P. Le conditionnel en français / P. Dendale, L. Tasmowsky // Recherches linguistiques, Université de Metz, 2001. – № 25. – P. 147–167.
3. Fouilloux C. A propos du mode et de l'atténuation / C. Fouilloux, D. Tejedor De Felipe // Langue française. – P. : Larousse, 2004. – № 142. – P. 112–126.
4. Fraser B. Conversational mitigation / B. Fraser // Journal of Pragmatics. – Elsevier, 1980. – V. 4. – P. 341–350.
5. Haillet P. P. Le conditionnel dans le discours journalistique: essai de linguistique descriptive / Haillet P. P. – Bref, Collection Science, C.P. 9, Neuville, Québec, Canada GOA 2RO, 1995. – 157 p.
6. Huot H. Le verbe DEVOIR. Etude synchronique et diachronique / Huot H. – P. : Klincksieck, 1974. – 192 p.
7. Soliman L. T. Modalisation dans l'interview scripturalisée: l'emploi du «conditionnel de la mitigation» / L. T. Soliman // Synergies, Italie – 2009. – № spécial. – P. 125–135.
8. Vet C. Futur simple et futur du passé: leurs emplois temporels et modaux / C. Vet, B. Kampers-Mahne // In: P. Dendale & L. Tasmowski (éds.), 2001. – 89–104.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Clavel B. Celui qui voulait boire le mer / B. Clavel. – P. : Robert Laffont, 1983. – 348 p.
2. Giono J. Les âmes fortes / J. Giono. – P. : Gallimard, 1987. – 448 p.
3. Jacq Ch. Ramsès, Le fils de la lumière / Ch. Jacq. – P. : Editions Robert Laffont, 1995. – 441 p.
4. Jacq Ch. La justice du vizir / Ch. Jacq. – P. : Librairie Plon, 1994. – 379 p.
5. Mauriac F. Le mystère Frontenac / F. Mauriac. – P. : Bernard Grasset, 1984. – 191 p.
6. Pennac D. La fée carabine / D. Pennac. – P. : Editions Gallimard, 1987. – 320 p.
7. Werber B. Troisième humanité / B. Werber. – P. : Editions Albin Michel, 2014. – 696 p.

УДК 808. 003.05

О. М. Чабан,
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна, м. Дніпропетровськ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПИСЬМА ПРИ ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ (РОСІЙСЬКОЇ) МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті аналізується значення писемного мовлення при вивченні іноземної мови. Розглядаються етапи навчання письма, а також труднощі, що виникають в процесі оволодіння ним і шляхи їх подолання. У роботі акцентується увага на вивченні іноземцями російської мови як іноземної для них.

Ключові слова: *писемне мовлення, іноземна мова, значення навчання, орфографія.*

REALIZATION OF PRACTICAL METHODS OF STUDIES OFLETTER IS AT TEACHING (RUSSIAN) OF UKRAINIAN ASFOREIGN

The article analyzes the importance of writing in learning a foreign language. The stages of learning to write and the difficulties that arise in the process of mastering it and how to overcome them. The paper focuses on the study of foreigners Russian as a foreign language for them. In the process of studying Russian as a foreign language, students are involved in all aspects of speech activity. Teachers selected the correct methods and techniques for teaching writing, proper communication tasks. The different stages of the study write. In the group held among foreign students study which proved that writing has a positive impact on the learning process. Considered oral and written language as a form of communication.

Keywords: *writing, foreign language, values education, spelling.*

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ПИСЬМУ ПРИ ИЗУЧЕНИИ УКРАИНСКОГО (РУССКОГО) ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

В статье анализируется значение письменной речи при изучении иностранного языка. Рассматриваются этапы обучения письму, а также трудности, возникающие в процессе овладения им и пути их преодоления. В работе акцентируется внимание на изучении иностранцами русского языка как иностранного для них.

Ключевые слова: *письменная речь, иностранный язык, значение обучения, орфография.*

Проблема вивчення української (російської) мови як іноземної у немовних вищих навчальних закладах України на сьогодні залишається дискусійною. Незважаючи на те, що вже кілька років це питання активно обговорюється на наукових конференціях різного рівня, на засіданнях «круглих столів», де приймалися рішення про необхідність вивчення української (російської) мови як іноземної у немовних вищих навчальних закладах України, ця тема залишається все ж відкритою і потребує своєчасних досліджень.

© О. М. Чабан, 2015

Підготовка іноземних студентів до подальшого навчання у вищих навчальних закладах неможлива без оволодіння ними всіма видами мовленнєвої діяльності, бо це забезпечує рівень їх підготовки. Вивчаючи українську (російську) мову як іноземну, залучаються всі аспекти мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, усне мовлення, письмо). Та письму належить особлива роль. Писемне мовлення, як і усне, є продуктивним видом мовленнєвої комунікації, за допомогою якого є можливість висловлювати свої думки, ідеї, міркування у відповідь на прослухане або прочитане. Недооцінка ролі писемного мовлення у навчанні іноземної мови негативно впливає на результат навчання. У 90% людей зоровий канал сприйняття інформації домінує. Тому можна припустити, що міцність та обсяг вивченого матеріалу, сприйнятий та закріплений через зоровий канал зв'язку, буде значно вищим. В писемному мовленні чіткіше виявляється мовленнєва природа зв'язного висловлювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обрана тема ніколи не залишилася поза увагою дослідників. Цікавими є сучасні публікації О. В. Бугайчука [1], Т. В. Глазунової [2] тощо. Грунтовним, на нашу думку, є дослідження Г. В. Рогової, Ф. М. Рабинович, Т. Е. Сахарової [8]. Лінгвісти досить активно досліджують цю тему, проте це питання потребує постійно нового вивчення.

Актуальність дослідження. В останні роки роль письма в навчанні української (російської) мови як іноземної поступово підвищується. Ефективність процесу навчання письма залежить від правильного вибору викладачем методів та прийомів навчання письма, від правильного підходу до комунікативних завдань.

Основною метою цієї роботи є осмислити та проаналізувати практичні методи навчання письма при вивченні іноземної мови.

Об'єктом дослідження є предмет навчання письма на різних етапах, тому що це питання представляє собою практичний та теоретичний інтерес для майбутнього викладача.

Предметом дослідження є цілі, етапи навчання письму та принципи навчання письма, а також труднощі, що виникають в процесі оволодіння.

В сучасній методичній літературі розрізняють письмо та писемне мовлення. Деякі дослідники використовують лише термін письмо, підкреслюючи його вузьке чи широке значення [6; 7]. Цей поділ пов'язаний із особливостями механізму письма, що складається із двох етапів: складання слів за допомогою літер та формування письмових повідомлень, до складу яких входять слова, словосполучення. В основі реалізації першого етапу лежить оволодіння графікою та орфографією. Для здійснення другого етапу необхідно оволодіти мовленнєвим умінням.

У програмах з іноземних мов письмо визначали частіше як засіб, а не як мету навчання. На різних етапах навчання іноземних мов роль письма змінюється. Так, на початковому – реалізується мета оволодіння технікою письма. Вказані вміння необхідні для розвитку вмінь читання та усного мовлення.

На середньому етапі основним є навчання. Одночасно розвивається писемне мовлення як засіб, що сприяє формуванню вмінь та навичок усного мовлення.

На старшому етапі набуті навички письма вдосконалюються. Крім цього, писемне мовлення виконує ще одну важливу роль. Воно стає допоміжним засобом під час самостійної роботи над мовою, зокрема у вигляді складання анотацій та планів до прочитаних текстів. Письмо є метою та важливим засобом навчання іноземної мови.

Знайомство з українським (російським) алфавітом відбувається в рамках вводно-фонетичного курсу. Студенти знайомляться зі звуками української (російської) мови та буквами (друкованими та письмовими, великими та маленькими). Послідовність вивчення українських (російських) букв залежить, з одного боку, від складності звуку, що він позначає, з іншого – від складності написання самої букви для студентів певної національності. Наприклад, ті іноземні студенти, які володіють кириличним або латинським письмом у рідній мові, легко оволодіють написанням українських (російських) букв. Араби, китайці, азербайджанці та представники інших національностей, що використовують у своєму письмі арабське, ієрографічне письмо, зустрічаються у подібних випадках із значними труднощами.

На початковому етапі навчання письму велика кількість помилок є наслідком поганого засвоєння української (російської) фонетики, тому варто приділяти досить уваги звуко-буквенним відповідностям, оскільки «той, хто пише» завжди відштовхується від почутого слова та його вимови. Особливо ефективним, на наш погляд, є наступні вправи: звуко-буквенний та складовий аналіз слова, слухові вправи, списування, списування з одночасним виконанням додаткових завдань (підкреслюємо певні графеми, відновлюємо пропущені в словах букви); групування слів за певними ознаками (дво та трискладові слова з наголосом на певному складі, запис цифр словами, виписувати з тексту слова, що належать до певної теми та ін.); конструювання слів з букв і складів.

Основний принцип української орфографії – морфологічний, що значить, що кожна морфема (префікс, корінь, суфікс) пишемо однаково. Саме тому в групах з іноземними студентами виправдано використання вправ різного словотворчого аналізу, особливо технічних термінів, з якими студенти зустрічатимуться під час навчання. Правила української (російської) орфографії подаємо поступово, під час знайомства з відповідним словом та граматичною формою. Подоланню труднощів сприяють робота над складом слова, різного типу орфографічні диктанти, самодиктанти, а також спеціальні вправи: а) копіювання тексту (списування) з метою засвоєння правил орфографії; б) списування, ускладнене додатковими завданнями (заповненням пропусків, підкреслюванням певних букв та ін.); в) групування слів (омографів, тематично пов'язаних слів, слів схожих за складом та ін.); г) написання диктанту на фоні шуму або інших перешкод та ін. В практиці навчання української (російської) мови як іноземної одним з важливих завдань є навчання іноземних студентів сприйняттю запису мови на слух – з метою підготовки студентів до прослуховування запису лекцій. Запис лекції, що сприймається на слух, відноситься до вторинних видів комунікативної діяльності та являє досить складний процес навіть в сфері рідної мови. Навчаючи іноземних студентів сприйняттю та запису мови на слух, зустрічаємося з необхідністю спеціального відбору та організації навчального матеріалу, спеціальної організації навчального процесу. Найбільш поширеною вправою при навчанні письма є диктанти, твори.

Писемне мовлення дозволяє зберегти мовні та фактичні знання, служить надійним інструментом мислення, стимулює говоріння, слухання і читання.

За умови правильного визначення мети навчання письма та писемного мовлення, врахування ролі письма у розвитку інших умінь, використання вправ, які повністю відповідають поставленій меті, виконання вправ на відповідному етапі навчання, усне мовлення поступово стане багатшим і логічнішим.

Нами проведено дослідження в академічній групі, студентами якої є іноземці і російська мова для яких є відповідно – іноземною. Учасникам дослідження було запропоновано завдання: переказ тексту, одній підгрупі усно, іншій – письмово. Наступного дня перед студентами було поставлено завдання в усній формі передати зміст раніше прочитаного нами

тексту. Як виявилось, набагато краще справились із завданням ті учасники дослідження, які раніше записували. Вони краще запам'ятали зміст, послідовність викладеного матеріалу, окремі вислови та словосполучення. Отже, можемо стверджувати, що завдяки писемному фіксуванню усного висловлювання набувається більша свобода й легкість в оперуванні мовним матеріалом в подальшому усному мовленні: конструкції та фрази, які фіксувались письмово, набувають більшої варіативності.

У процесі комунікації письму надається менше уваги, ніж говорінню, аудіюванню та читанню, але воно використовується як ефективний засіб розуміння, закріплення, заучування та використання лексичних і граматичних явищ. Письму належить значна навчальна функція, що зумовлює підтримку процесу аудіювання, говоріння та читання, дає можливість одночасно здійснювати індивідуальну продуктивну мовленнєву діяльність всіх студентів, є раціональним засобом контролю їх знань, вчить самоконтролю та самоперевірці. Завдяки взаємодії різних аналізаторів мовний матеріал в процесі письма запам'ятовується краще, позитивну роль при цьому відіграє уповільнення акту письма, що дозволяє проводити ретельний внутрішній аналіз утворення та вживання мовних одиниць. У процесі навчання значна частина матеріалу записується і використовується при заучуванні, повторенні, закріпленні. Студенти привчаються до різних видів письмових вправ, що є необхідним елементом розвитку вмінь і навичок.

Думка про використання однієї форми мовлення для розвитку іншої не нова у методичній літературі. Недооцінювання ролі писемного мовлення у навчанні іноземних мов негативно впливає на весь навчальний процес. Відомо, що у 90 % людей зоровий канал сприйняття інформації в декілька разів сильніший у порівнянні зі слуховим. Це дає підстави припустити, що обсяг і міцність засвоєного матеріалу, вилученого через зоровий канал зв'язку, будуть значно вищими. Тому й неправомірною здається позиція прихильників аудіовізуального методу, які виключають на довгий час письмо з процесу навчання, вважаючи, що мова – це «слухо-наочне ціле». Недостатня увага до письмових вправ у навчанні іноземних мов веде до збіднення навчального процесу, до швидкого забування, до втрати умінь та навичок, здобутих значним зусиллям.

Спільність двох видів мовлення (усного та писемного) підкреслюють і лінгвісти, які вважають їх двома формами спілкування однією і тією ж мовою, формами взаємно зумовленими, які доповнюють одна одну, користуючись матеріалом одного словникового фонду, опираючись на загальну граматичну будову [3]. Усне й писемне мовлення розглядається лінгвістами, як дві форми комунікації, що мають у своїй основі загальні базові моделі, загальний план змісту і дещо різні плани його вираження [6]. Практичне володіння іноземною мовою не буде повноцінним, якщо воно не включає обидві форми комунікації у тісному взаємозв'язку. Писемне мовлення має багато якостей, необхідних для усного мовлення. Набуваючи навики письма, студент переносить їх в усне мовлення, від чого воно стає досконалішим, а сам мовець відчуває себе впевнено.

Висновки. Таким чином, враховуючи вищесказане, можна говорити про те, що володіння писемною формою мовлення – це вміння особи, яке за допомогою використання системи графічних знаків є засобом комунікації. Письмо є продуктивним видом діяльності, що дає можливість фіксувати і передавати інформацію. З функціональної точки зору використання письма на заняттях з вивчення іноземної мови служить засобом контролю.

Беручи до уваги всі результати виконаних нами досліджень, а також опрацьовані матеріали на цю тему, робимо висновок, що роль писемного мовлення при вивченні іноземної мови має надзвичайно важливе значення для навчання. І викладачам слід звертати на це особливу увагу під час проведення занять. Безумовно, необхідно поєднувати аудіювання, читання, усне мовлення, письмо. Але при цьому на писемний вид мовлення слід зробити особливий акцент.

Література:

1. Бугайчук О. В. Сучасні технології в навчанні писемного іноземного креативного мовлення студентів / о. В. Бугайчук // Наука і освіта. – Одеса, 2001. – № 1. – С. 104–106.

2. Глазунова Т. В. Види письмових висловлювань як об'єкт навчання / Т. В. Глазунова // ІМ. – 1997. – № 1. – С. 61–62.

3. Демьяденко М. Я. Основы общей методики обучение иностранным языкам / М. Я. Демьяденко, К. А. Лазаренко, С. В. Мельник. – К. : Вища школа,1994. – С. 180–189.

4. Калініна Л. В. Навчання творчого письма іноземною мовою у старших класах середньої школи / Л. В. Калініна, І. В. Самойлюкевич // ІМ. – 1996. – № 1. – С. 9–10.

5. Леонтьев А. А. Общая методика обучения иностранным языкам / А. А. Леонтьев. – М. : Высшая школа, 1991.

6. Мильруд Р. П. Методика обучения иноземной письменной речи / Р. П. Мильруд // ИЯШ. – 1997. – № 2. – С. 5–11.

7. Мусницкая Е. В. Обучение письму // Общая методика иностранным языкам. Хрестоматия / Е. В. Мусницкая. – М. : Русс. яз. 1991. – С. 261–270. ИЯШ – 1991 р. – № 1. – С. 60–64.

8. Рогова Г. В. Методика обучения иностранного языка в средней школе / Г. В. Рогова, Ф. М. Рабинович, Т. Е. Сахарова. – М. : Просвещение, 1991. – 287 с.

УДК 81'371'366.587-26=14'02

Л. Я. Чеботар,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ІТЕРАТИВНІСТЬ ЯК ТИП ПРЕДИКАТНОЇ МНОЖИННОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ГОМЕРОВОЇ «ІЛІАДИ»)

У статті здійснено структурний аналіз категорії ітеративності, як однієї з різновидів функціонально-семантичного поля предикатної множинності. Виявлено засоби вираження повторювальної семантики на лексичному, граматичному та синтаксичному рівнях, проаналізовано частотність їх вживання, досліджено особливості відтворення ітеративного значення.

Ключові слова: *предикатна множинність, категорія ітеративності, ітеративна семантика, гомерівський епос, функціонально-семантичне поле.*

ITERATIVITY AS A TYPE OF PREDICATE PLURALITY (IN THE BOOKS OF HOMER'S «ILIAD»)

In this research the structural analysis of the iterativity's category as one of the part of functional-semantic field of predicate plurality is realized. The main components of predicate plurality are: iterativity, distributivity and multiplicativity. The article shows some ways of expressing iterative semantic at the different linguistic levels: lexical, grammatical, syntactical, also, there is analyzed the frequency of using these ways. The most extended are adverbial modifiers of cyclicity, interval,

© Л. Я. Чеботар, 2015

usitativity which are representatives of the lexical level. On the grammatical level, there are some time-forms of the verbs, especially, in the past and suffix. The subordinate clauses of time and condition and constructions with infinitive express the iterative meaning on the syntactical level. In this article are investigated the peculiarities of expressing of the iterative meaning in Ancient Greek.

Key words: *predicate plurality, category of iterativity, iterative semantic, Homeric epos, functional-semantic field.*

ИТЕРАТИВНОСТЬ КАК ТИП ПРЕДИКАТНОЙ МНОЖЕСТВЕННОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ «ИЛИАДЫ» ГОМЕРА)

В статье выполнено структурный анализ категории итеративности, как разновидности функционально-семантического поля предикатной множественности. Выявлены способы выражения повторительной семантики на разных языковых уровнях: лексическом, грамматическом, синтаксическом, проанализирована частотность их употребления, изучены особенности передачи итеративного значения.

Ключевые слова: *предикатная множественность, категория итеративности, итеративная семантика, гомеровский эпос, функциональ-семантическое поле.*

Ітеративність – це аспектуальне значення, яке відображає кількісні характеристики способу перебігу дії в комбінації з її темпоральними параметрами і характеризує дію з точки зору її кратності [1, с. 5]. За «кількістю крат» виділяють: однократні (разові, монотемпоральні), багатократні (повторювані, політемпоральні) дії та стани з подальшим їх поділом на обмежені/необмежені, регулярні/нерегулярні повторення [4, с. 321]. З огляду на розвиток, категорію повторюваності можна кваліфікувати, застосовуючи поняття дієслівної множинності як інтерпретаційної категорії, що відбиває об'єктивну дійсність у зв'язку з інтерпретацією її мовцем. Не кожне значення неодноразовості подій пов'язується з ітеративністю [3, с. 7]. Переважно, виділяються три типи дієслівної множинності: мультиплікативний, дистрибутивний та ітеративний [6; 8].

Предикатна множинність, практично не досліджувалася на матеріалі класичних мов, зокрема відсутні праці, які б систематично представили засоби її вираження у старогрецькій мові, що й зумовило актуальність даного дослідження.

Метою дослідження є структурний аналіз категорії ітеративності та засобів її вираження на матеріалі Гомерової «Іліади».

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу значення ітеративності, слід приділити увагу характерним ознакам ітеративних дій. В. С. Храковський виділяє дві головні семантичні ознаки: політемпоральність та тотожний набір актантів [8, с. 144]. Тобто, мова йде про багатократне відтворення аналогічних ситуацій з тотожними одиницями, або множинними актантами. Ітеративний тип може виражатися не лише за допомогою референтно, а й концептуально тотожних актантів [8, с. 41]. Д. Кюзік, у своїй монографії, називає такі ситуації event external verbal plurality [9].

Âci ˜k£stJ dîma periklutÕj ¢mfigu»eij

«Hfaistoj po…hsen «du…Vsi prap…dessi· (I, 608) – де кожному окремо для душі дім зробив славний кульгавий Гефест.

На думку Рянської Е.М. характерними ознаками понятійної категорії ітеративності є: 1) неоднократна множинність повторюваних ситуацій; 2) невизначеність повторюваності; 3) перервність; 4) політемпоральність; 5) той самий набір актантів у всіх повторюваних ситуаціях [7, с. 11]. Існують деякі сумніви щодо пункту 2) невизначеність повторюваності, оскільки, значення ітеративності присутнє, також, у реченнях чи словосполученнях з визначеною кількістю повторюваних ситуацій:

œnqa dš min taÚroisi kaˆ ¢rneio‹j fl£ontai

koàroi 'Aqhna…wn peritellomšnwn ™niautîn·(II, 550-551) – Багато років там молодь афінська умилостивлює (богів) биками та овечками.

'All' Óte d» ' ™k to‹o duwdek£th gšnet' ºèj, (I,493) – Ось уже дванадцятий раз з'явилася Еос.

Найпоширенішим лексичним та універсальним засобом вираження ітеративного значення є обставини. Найчастіше вони виражаються прислівниками, або прислівниковими числівниками. У різних мовах є певні варіації та розбіжності щодо представлення обставини у контексті та частотності її вживання. Власне, ітеративні обставини, ми можемо розподілити на обставини циклічності, інтервалу та узитативності [8, с. 41].

Циклічні обставини – це ті, які позначають повторювані періоди часу, що є переважно, хронологічно та календарно визначеними. У кожному з повторюваних періодів часу реалізується одна ситуація, але вона не займає цей період повністю. Загалом, у кожному з повторюваних періодів може реалізуватися кілька ситуацій. У цьому випадку, контекст містить комплексні обставини: обставини циклічності та обставини рахунку [8, с. 41], наприклад, укр. *тричі на рік;* англ. *two times a week.*

Оскільки обставина циклічності, позначає лише регулярно повторювані періоди часу, то їй безпосередньо, не властиве ітеративне значення, проте речення, з присутньою в ньому обставиною циклічності, набуває такого значення, бо ситуація, яка виражена в реченні співвідноситься з кожним повторюваним періодом часу [8, с. 42].

Обставини інтервалу позначають проміжки між повторюваними ситуаціями та оцінюють їх, відповідно до певної умовної норми. Інтервали можуть бути більші від умовної норми, що означає – нерегулярну повторюваність (*рідко, інколи*):

ka… @' Óte pšr min ™gë polem…zein oÙk e‡askon

oÙd' ™kpaif£ssein, …(V, 802-803) – і навіть тоді, коли я не дозволяла йому воювати, він стрімголов кидатися (в бій)…

У реченні немає чіткої вказівки на нерегулярну повторюваність, але з контексту можна зрозуміти, що дія «*не дозволяла*» повторювалася рідше від стверджувальної «*дозволяла*».

Pergas…dhn, Ön Trîej Ðmîj Pri£moio tškessi

t‹on, ™pe‹ qoÕj œske met¦ prètoisi m£cesqai. (V, 535-536) – він був сином Пергаса, троянам він рівний був з сином Пріама, коли бувало, спритний боровся в передніх рядах. Утворену від дієслова εύναι, форму œσκε (Imperfectum), можемо перекласти «бувало», тобто, дія траплялася, але повторювалась не часто. Такі аналітичні конструкції виражають нерегулярну повторюваність в минулому, раніше основного повідомлення [8, с. 143].

Звернемо увагу, що і в інших випадках, для вираження повторюваної дії, вживається конструкція εύναι + infinitivus, але може змінюватися регулярність повторень:

oÙ g£r moi genna‹on ¢lusk£zonti m£cesqai

oÙd' kataptèssein· (V, 253-254) – бо для мене не (є) благородно ухилятися від бою, ані боятись.*

З огляду на те, що в реченні присутнє чітке ствердження, або певне правило поведінки, яке вказує на постійне повторення дії у даній ситуації, ми охарактеризуємо його як узитатив.

Інтервали можуть бути менші від умовної норми, з надмірно регулярною повторюваністю (*часто, дуже часто*):

poll£ki min xe…nissen ¢rhfiloj Menšlaoj

* У цьому прикладі присутній еліпсис дієслова εύναι.

o‡kJ ™n ¹metšrJ ÐpÒte Kr»thqen †koito. (III, 232-233) – часто Менелай, Ареєві любий, приймав його в нашому домі, коли він приїжджав з Криту.

oÙdš ti tîn mšmnhtai, Ó o f m£la poll£kij u fÕn

teirÒmenon sèeskon Øp' EÙrusqÁoj ¢šqlwn. (VIII, 362-363) – він не пригадує, що дуже часто я сина його рятувала, що мучився в Еврістеєвих битвах.

Т.В. Белошапкова стверджує, що кількісні зміни в мовній свідомості з'являються у вигляді градаційної шкали, тому вона, теж виділяє два типи ітеративності – більшу від норми та меншу від норми [11, с. 73].

Узитативні обставини позначають, відносно, регулярну повторюваність ситуацій, яка базується на певних закономірностях, або емпіричних спостереженнях:

tù d' aâte filomeid¾j 'Afrod…th

a«e^ parmšmblwke ka^ aÙtoà kÁraj ¢mÚnei· (IV, 10-11) – І знову, як завжди, усміхнена Афродіта приходить йому на допомогу і захищає від смерті.

Доволі часто у піснях «Іліади» зустрічаємо прислівники: *завжди, постійно, знову* та адвербіальну форму *ніколи + не*, що у контексті, навпаки, набуває стверджувального значення «завжди»:

oÜtš pot' ™j pÒlemon ¤ma laù qwrhcqÁnai

oÜte lÒcon d' «šnai sÝn ¢rist»essin 'Acaiîn

tštlhkaj qumù· tÕ dš toi k¾r e‡detai eınai. (I, 226-228) – Ніколи у бій з народом озброїтися, ані в засідку піти зі сміливцями ахейськими ти не наважуєшся, це здається тобі смертю.

Не часто, але зустрічається вживання конструкції *e‡qw (маю звичку) + infinitivus*, яка більше властива для вираження габітуального значення. Її відповідником у латинській мові є *solere / (con)suescere + infinitivus*, в англійській мові – конструкції *used to / would + infinitive*, особливо для вираження повторюваної дії в минулому часі в минулому часі.

¼ ˜ m£list' e‡wqe kakÍj ÑdÚnVsi pel£zein. (V, 766) – вона ж (Афіна), йому найбільше звикла прикрих страждань завдавати.

Загалом, у різних мовах, речення з ітеративним значенням будуються по різному. Особливу увагу привертають ті мови, у яких присутня парадигма часових форм дієслова. До таких мов, з наявними часовими формами, належить й досліджувана нами старогрецька мова. Значення повторюваності у старогрецькій мові може виражатися ітеративними обставинами, часовими формами дієслова та їхнім поєднанням між собою у реченні.

Дієслово вжите у формі минулого часу, недоконаного виду (Imperfectum) може набувати повторювального значення:

ïde ka^ o f prÒteroi pÒleaj ka^ te…ce' ™pÒrqeon

tÒnde nÕon ka^ qumÕn ™n^ st»qessin œcontej. (IV, 308-309) – так й наші предки міста і мури руйнували, такий же розум і дух у грудях маючи.

¢ll' Ó g' ¢eqleÚein prokal…zeto, p£nta d' ™n…ka

ρηϊδέως· to…h o f ™p…rroqoj Äen 'Aq»nh. (IV, 389-390) – він викликав до боротьби і всіх легко перемагав, йому помічницею була Афіна.

Зауважимо, що у наведених прикладах немає ітеративної обставини. Вказівкою на повторення ситуації є імперфектна форма дієслів πορθέω / προκαλίζομαι / νικάω та додаток вжитий у множинному числі.

Значно рідше ітеративну семантику у реченні відтворюють форми дієслів теперішнього та майбутнього часів. Ідентифікувати значення повторюваності дії у реченнях із теперішнім часом, можна за допомогою формули: якщо форму теперішнього часу дієслова можна замінити формою минулого недоконаного без зміни смислу речення, то воно виражає семантику ітеративності [5, с. 11]:

Ã oÙc ¤lij Ótti guna‹kaj ¢n£lkidaj ºperopeÚeij; (V, 349) – чи не достатньо, що ти боязких жінок зваблюєш?

™j t… œti kte…nesqai ™£sete laÕn 'Acaio‹j; (V, 465) – доки ще дозволятимете ахейцям вбивати народ?

У словниках [2] зі старогрецької мови та підручниках, що аналізують контекстуальні значення лексем, зустрічається термін Imperfectum iterativum, який позначає форму дієслова у минулому часі недоконаного виду з повторювальним значенням. У тексті Гомерової «Іліади», у дієсловах, або дієслівних формах, що називаємо Imperfectum iterativum, часто з'являється суфікс *-σκ-*, який надає їм повторювального значення, наприклад, утворені форми *κρύπτασκε* / *δύσκεν* від дієслів *κρύπτω* та *δύω* :

aÙt¦r Ö aâtij «ën p£üj ìj ØpÕ mhtšra dÚsken

e«j A‡anq'· Ö dš min s£keü krÚptaske faeinù. (VIII, 271-272) – а він, йдучи, знову, наче мамине дитя, ховався за Еанта, який щитом світлим прикривав його.

У реченні присутній прислівник *α΄τις – знову,* який теж вказує на повторення дії.

Власне, у Гомера, дуже часто зустрічаємо суфікси -σκ- з характерною їм ознакою ітеративної дії. Найчастіше він приєднується до основи презенса утворюючи згаданий Imperfectum, та до основи аориста (минулий час доконаного виду).

У контексті, дієслова зі повторювальним значенням представлені у формах доконаного і недоконаного виду. Недоконаний вид є характерним для всіх часових форм ітеративних предикатів і для семантичних різновидів ітеративності. Більш специфічним, вважається функціонування форм доконаного виду. Для ітеративних предикатів доконаного виду характерним є вираження значення дистрибутивності та початковості дії [5, с. 11]:

ïde dš tij e‡pesken 'Acaiîn te Trèwn te· (III, 297-319) – Так, кожен з ахеїв і троян сказав.

¢ll' Óte d¾ polÚmhtij ¢naxeien 'OdusseÝj

st£sken, Øpa^ d ‡deske kat¦ cqonÕj Ômmata p»xaj,

skÁptron d' oÜt' Ñp…sw oÜte proprhnj ™nèma,

¢ll' ¢stemfj œcesken ¢dreüfwt^ ™oikèj· (III,216-219) – Коли ж піднімався й вставав Одіссей велемудрий, дивився, очима вп'ялившись вниз, в землю, берло ані назад, ні вперед не схиляв, але твердо тримав схожий до мужовбивці.

Ще одним, не менш поширеним засобом вираження ітеративного смислу у старогрецькій мові є підрядні речення умови та часу.

Найчастіше у Гомера для вираження умови з повторювальним значенням в минулому часі зустрічається ε> + optativus у протасисі та imperfectum/aoristus indicativi в аподосисі:

«On tina m2n basilÁa ka^ œxocon ¥ndra kice…h

tÕn d' ¢gano‹j ™pšessin ™rhtÚsaske parast£j· (II, 188-189) – якщо когось він зустрічав, володаря, чи знатного мужа, зупиняючи стримував ласкавими словами.

•On d' aâ d»mou t' ¥ndra ‡doi boÒwnt£ t' ™feÚroi,

tÕn sk»ptrJ ™l£sasken Ðmokl»saskš te mÚqJ (II, 198-199) – А якщо з народу мужа, що підвищує голос, бачив чи зустрічав, то берлом його вдаряв і словом сварив.

Особливістю гомерівського діалекту є вживання в умовних реченнях форми κέ/κέν замість сполучника Âν:

ka… kš tij ïd' ™ršei Trèwn ØperhnoreÒntwn

tÚmbJ ™piqróskwn Menel£ou kudal…moio· (IV, 176-177) – і так би кожен з троян гордовитих сказав, вискочивши на могилу славного Менелая.

До таких, що виражають багатократну дію, можемо зарахувати підрядні часові речення, зі сполучниками *поки, коли, в той час як*, проте повторювальне значення в них, переважно, підсилене ітеративними обставинами, або за допомогою суфікса -σκ-:

Ôfra m2n ™j pÒlemon pwlšsketo d‹oj 'AcilleÚj,

oÙdš pote Trîej prÕ pul£wn Dardani£wn

o‡cneskon· ke…nou g¦r ™de…disan Ôbrimon ægcoj· (V, 788-790) – поки бував на війні божественний Ахілл, ніколи трояни не виходили (перед) за ворота дарданські, бо вони його списа могутнього боялися.

aÙt¦r Óq' Ûpnoj ›loi, paÚsaitÒ te nhpiaceÚwn,

eÛdesk' ™n lšktroisin ™n ¢gkal…dessi tiq»nhj (XXII, 502-503) – а коли сон його брав і втомлювався від ігор дитячих, солодко засинав у ліжечку, в обіймах няні.

Отже, ітеративна семантика у старогрецькій мові може бути виражена на лексичному, граматичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. Найпоширенішими є індикатори ітеративного значення на лексичному рівні: обставини циклічності, інтервалу – з нерегулярною повторюваністю та узитативні – з відносно регулярною повторюваністю ситуацій, що в реченні набувають прислівникової форми. Представниками граматичного рівня є часові форми предикатів, особливо, у минулому часі доконаного/ недоконаного видів та часто вживаний Гомером суфікс -σκ-. Синтаксичний рівень представлений підрядними реченнями умови і часу. Ітеративний тип тісно взаємопов'язаний з іншими типами предикатної множинності: мультиплікативним та дистрибутивним, що власне, й спонукає нас до подальшого детального вивчення кожного з них.

Література:

1. Біскуб І. П. Лексико-граматичне поле ітеративності в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук / Біскуб І. П. – Львів, 2004. – 22 с.

2. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь. Том 1 / И. Х. Дворецкий. – М. : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1958. – 1043 с.

3. Жигора І. В. Семантико-синтаксична структура речень з ітеративними предикатами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук / І. В. Жигора. – Кіровоград, 2004. – 23 с.

4. Маслов Ю. С. Очерки по аспектологии / Ю. С. Маслов. – Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та., 1984. – 261 с.

5. Париляк Л. І. Структура функціонально-семантичного поля ітеративності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук / Л. І. Париляк. – Івано-Франківськ, 2008. – 20 с.

6. Плунгян В. А. Вид и типология глагольных систем / В. А. Плунгян // Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова. / отв. ред. М. Ю. Черткова. – Москва : Изд.-во Московского Ун-та, 1997. – С. 173–190.

7. Рянская Э. М. Способы действия в когнитивном аспекте / Э. М. Рянская. – Санкт-Петербург, 2002. – (Изд-во РГГУ им. А.И. Герцена).

8. Типология итеративных конструкций : монография / отв. ред. В. С. Храковский. – Л. : Наука, 1989. – 310с.

9. Cusic D. Verbal plurality and aspect. PhD dissertation. – San Francisco : Stanfort University, 1981. – 776 p.

10. Homeri. Ilias / Homeri : red. A. Ludwice. – Lipsiae, 1907.

11. Palosi Ildiko. Видовая характеристика глаголов количественно-терминативных способов действия // Beiträge der Europäischer Slavistischen Linguistik (Polyslav). Band 16, München-Berlin-Washington, D.C., 2012. – P. 193–199.

УДК 811.111'42

Є. О.Червінко,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків

СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ PUBLIC RELATIONS В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Робота присвячена лінгвокогнітивному дослідженню специфіки фразеологічної репрезентації концепту PUBLIC RELATIONS в англійській мові (американській та британський варіанти) з фокусом на виявленні універсальних та національно-специфічних характеристик концепту, що вивчається, в американській та британській лінгвокультурах. Обгрунтовано місце концепту PUBLIC RELATIONS в мовних культурах Великої Британії та США через встановлення ступеню його актуальності у відповідних національних ціннісних картинах світу.

Ключові слова: *когнітивний простір, концепт PUBLIC RELATIONS, концептуальна ознака, лінгвокультура, фразеологічна об'єктивація.*

PECULIARITIES OF THE PHRASEOLOGICAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT PUBLIC RELATIONS IN THE ENGLISH LANGUAGE

The article focuses on studying the peculiarities of the phraseological representation of the concept PUBLIC RELATIONS in the English language (American and British variants) with an emphasis on revealing universal and nationally specific characteristics of the concept under consideration in American and British linguocultures. The status of the concept PUBLIC RELATIONS in the linguocultures of Great Britain and the USA has been substantiated through explicating the degree of its actuality in the corresponding national axiological pictures of the world, the theoretical basis being that cultures of different nations – the American and the British ones, in our case – in the context of their close interaction can have a common overlapping linguocognitive space. Thus, in the structure of the concept PUBLIC RELATIONS which apeared in both the American and the British linguocultures almost synchronically we have found out the supranational, the universal since the phenomenon of PR activities proves to be international, cognized by linguocultures empirically. In this connection, the novelty of the research is explicated in the fact that within its framework quite a peculiar fragment of reality – PR activities – is regarded in the format of a concept, whose ways of phraseological objectivization have been systematized, taking into account their correlations with various components of its structure and revealing nationally specific segments at all its levels except the universal one.

Key words: *concept PUBLIC RELATIONS, conceptual characteristics, conceptual space, linguoculture, phraseological objectivization.*

© Є. О.Червінко, 2015

СПЕЦИФИКА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ КОНЦЕПТА PUBLIC RELATIONS В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Работа посвящена лингвокогнитивному исследованию специфики фразеологической репрезентации концепта PUBLIC RELATIONS в английском языке (американский и британский варианты) с фокусом на выявлении универсальных и национально-специфических характеристик изучаемого концепта в американской и британской лингвокультурах.

Обосновывается статус концепта PUBLIC RELATIONS в лингвокультурах Великобритании и США посредством выяснения степени его актуальности в соответствующих национальных ценностных картинах мира.

***Ключевые слова:** концептуальное пространство, концепт PUBLIC RELATIONS, концептуальная характеристика, лингвокультура, фразеологическая объективация.*

Робота присвячена вивченню специфіки репрезентації концепту PUBLIC RELATIONS фразеологічними засобами американського і британського варіантів англійської мови.

Актуальність розвідки визначається загальною антропоцентричною спрямованістю роботи і зв'язком досліджуваних питань з мейнстрімами сучасної філології, зокрема, когнітивної лінгвістики –напряму, який формує «нову реальність мовознавства», що проявилася у зміщенні акценту з вивчення самодостатньої мовної системи на аналіз широкого кола аспектів людського буття [1; 3], від концептуальної системи до контексту епохи і культури (Ю. С. Степанов, Л. І. Баранніков а, А. Вежбицька, А. П. Бабушкін, Й. А. Стернін, С. А. Жаботинська, І. С. Шевченко та ін.). Інтенсивно досліджуються концепти в аспекті міжмовної компаративістики (Є. Ю. Балашова, І. В. Палашевська та ін.), однак майже не приділяється уваги питанню національно-культурної специфіки репрезентації концептів у варіантах однієї мови [2]. Цей дослідницький вимір, акцентований в нашій роботі, також обумовлює її нагальність, зважаючи на підвищення інтересу сучасних вчених до проблеми національно-культурних відмінностей у межах регіональних варіантів англійської мови (В. В. Ощепкова, Г. Д. Томахіна, Є. С. Максименко та ін.). Актуальним вбачається також сам вибір вербалізованого концепту PUBLIC RELATIONS (KPR) як об'єкта дослідження: по-перше, цей концепт належить до розряду відносно нових концептів, що сформувалися на сучасному етапі розвитку цивілізації, і через призму його мовної репрезентації можна отримати доступ до розуміння сучасного світобачення конкретного етносу; по-друге, KPR є міжкультурною одиницею з неабияким лінгвокультурним змістом, що надає доступ до виявлення національно-культурних відмінностей. У свою чергу, «виявлення національно-культурної специфіки мовної репрезентації конкретних концептів сприяє розв'язанню такого важливого загальнонаукового завдання, як створення цілісної концепції співвідношення мови, мислення, позамовної дійсності та культури» [4]; по-третє, KPR є елементом як професійної, так і колективної концептосфери національно-культурної спільноти, що дозволяє розширити діапазон дослідження та виявити співвідношення інтернаціонального і культурно-специфічного як на рівні національного, так і на рівні професійного шарів концепту.

Предмет дослідження –способи фразеологізації KPR з фокусом на їхній етноспецифіці в американській і британській лінгвокультурах.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі комплексного дослідження фразеологічних репрезентантів KPR з урахуванням екстралінгвістичних чинників його формування і розвитку виявити національно-специфічні риси мовної онтології цього концепту в американській і британській лінгвокультурах.

Для реалізації зазначеної мети ми звертаємося до таких **методів**, як загальносистемний метод когнітивного аналізу мовних одиниць з урахуванням їх кореляції зі свідомістю, в рамках якого використовувалися фреймовий і компонентний аналіз, інтерпретаційний аналіз екстралінгвістичної інформації, етимологічний аналіз; описовий та порівняльний методи; метод семного аналізу.

Матеріал розвідки представлено суцільною вибіркою з таких друкованих та електронних джерел, як енциклопедичні словники, тлумачні словники з PR, наукові, методичні та учбові видання з питань PR, матеріали ЗМІ, присвячені PR, друкована продукція, що супроводжує PR-діяльність. Загальний обсяг досліджуваних фразеологічних одиниць складає 400.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що вперше специфічний фрагмент дійсності – PR-діяльність – розглядається у форматі концепту, способи фразеологічної репрезентації якого систематизовано з урахуванням їх кореляції з різними складниками його структури і виявленням національно-специфічних сегментівна всіх рівнях, крім універсального шару. У роботі вперше зроблена спроба комплексного дослідження KPR в системі знаків американської і британської лінгвокультур, що розглядаються всередині загального культурного континууму в контексті їх близької взаємодії.

Звернемося до результатів нашої розвідки стосовно виявлення універсальних та національно-специфічних характеристик концепту PR в американській та британській лінгвокультурах. Вважаємо, що культури різних націй – американської та британської – в контексті їх близької взаємодії можуть мати спільний простір. Звідси, в розглянутому KPR, що з'явився в американській і британській лінгвокультурах практично синхронно, виокремлюємо наднаціональне, універсальне, виходячи з того, що феномен PR-діяльності – це інтернаціональне явище, яке емпірично пізнається різними лінгвокультурами. Тому до універсального шару ми відносимо загальне для двох лінгвокультур уявлення про PR-діяльність.

Незважаючи на те, що середовищем породження KPR є професійна субкультура, частина його мовних репрезентацій може бути віднесена до загальнозрозумілих одиниць: *electoral race, political advertising, politicall correctness, global village* і т.д., що відповідає загальній для всіх сучасних мов тенденцій до розширення загально-соціального застосування професійної лексики і фразеології внаслідок впливу екстралінгвістичних факторів.

«Інформація про ступінь актуальності KPR в національній ціннісній концептуальній системі двох лінгвокультур» трактується нами, слідом за М. Джонсоном як «національний шар KPR» [5, с. 116]. Спираючись на численні дослідження щодо відмінностей менталітету і систем цінностей американців і англійців [6; 7], вважаємо правомірним зазначити, що такі американські цінності, як орієнтація на майбутнє, зміна, рівність, конкуренція, прямолінійність у судженнях оцінках, молодість і працездатність, єдність і соціоцентризм контрастують з британськими аксіологічними настановами консерватизму (монархія), стабільності, недоторканості особистісного простору. Цікаво, що на кожній монеті, викарбуваної в США, можна знайти девіз США: «*E pluribus unum*», де єдність сприймається як вища національна цінність з акцентом на пріоритеті соціально-спрямованої моделі буття. В британській лінгвокультурі вираз «*Love your neighbor as you love yourself*» має іронічний відтінок, однак прислів'я «*An Englishman's home is his castle*» сприймається серйозно і символізує наріжний камінь англійської етики.

Вважаємо, що саме тут і криється основна причина різного сприйняття концепту PR в двох лінгвокультурах: для британця PR вже за своїм визначенням є своєрідним вторгненням у приватне життя, а для американця – допустимим, символізуючим причетність кожного громадянина до життя своєї країни.

Якщо проаналізувати концепт PR через призму опозиції: '*орієнтація на майбутнє, зміна'* (амер.) – *консерватизм* (брит.), то також стає зрозумілим, чому значущість PR є різною у двох лінгвокультурах, що вивчаються: *Americans have*

traditionally been hopeful that the future would bring even greater happiness… Since Americans have been taught to believe that Man, and not Fate, can and should be the one who controls the environment…Americans will be looking toward the future and what it will bring. Водночас, *in general, the British value continuity over modernity for it's own sake. They do not consider it especially smart to live in a new house…They have a general sentiment attached to older, supposedly safer times*.

Професійна номінація *trial close* відображає використовуваний в PR прийом, який спонукає людину почати діяти, спробувати що-небудь, що органічно для американської свідомості, яке цінує активність, ефективність і корисність: *The popular American «trial-and-error» approach to problem-solving also reflects the practical. This approach suggests listing several possible solutions to any given problem, then trying them out, one-by-one, to see which is more effective*. З точки зору британців цей мотив є нав'язливим: *Developments at (EU) level which might cause a change in some everyday aspect of British life are usually greeted with suspicion and hostility*.

Про високий ступінь актуальності KPR в американській лінгвокультурі свідчить ціла низка образних номінацій-репрезентантів, що відображають різні аспекти PR-діяльності в період передвиборної кампанії (*keep the ball rolling, stalking horse, favorite son, bandwagon effect, red states, blue states, straight ticket, balanced ticket, the herd instinct, underdog effect, honeymoon period* та ін.). Відомо, що за масштабом і шоу-аспектами з виборами президента США не можуть зрівнятися вибори в жодній іншій країні. Відомо також і те, що американське суспільство бере активну участь у передвиборних заходах: *Elections are the most obvious way that the people tell the government what they think and what they want*. Це пояснюємо, по-перше, демократичністю американської системи: *Equality is, for Americans, one of their most cherished values. This concept is so important for Americans that they have even given it a religious basis. They say all people have been «created equal»*. Тому в суспільстві, яке проголосило конституційний принцип рівних можливостей всіх громадян, де публіка або приймає імідж кандидата, або відкидає його, KPR є культурно фундаментальним. По-друге, інтерес широкої публіки до всіх проявів передвиборчої гонки обумовлений і тим, що у свідомість американців глибоко закладено повагу до інституту президентства: *Most schools teach Americans to respect the presidency, even when they find fault with specific president on important issue.*

А досягається це багато в чому завдяки чудово налагодженій системі PR у США: *The American public has deep psychological bonds with all its presidents. Those bonds may be strained by specific events and the conflicting interests of the population, but they are a foundation for the president's oscillating relationship with the public.... The media, economic enterprises, voluntary associations, cultural events, and even some religious institutions also promote a general respect for the office.*

У британській лінгвокультурі створено набагато менше образних номінацій, що позначають власне реалії виборів. Тим часом, британські ЗМІ активно обговорюють діяльність політиків, і широко використовують образні засоби з метою її оцінки: тому британським політикам, які шукають підтримки в суспільстві, набагато важче домогтися успіху, застосовуючи традиційні PR-стратегії: *David Cameron had an excuse for his worries. Unlike a lot of his colleagues who were still nostalgic sentimentalists, he knew that many of the changes wrought by Thatcherism were irreversible. There could never again be a governing majority for old Labour policies. He had to placate the England of the Daily Mail and The Sun. This led to constant strain*.

У ході дослідження ми звернули увагу на загальну тенденцію негативної оцінки PR, що сформувалася в британських ЗМІ. Нами було виявлено велику кількість негативних узуальних контекстів як самої номінації *public relations*, так і номінацій з компонентом *'spin'* (*spin doctor, culture of spin* та ін.): *In recent years, the velocity of the spin cycle in business and politics has become ever more rapid, as the news has become a global, interactive, round-the-clock affair. But the essential ethical issues have not changed. The Financial Times … spent decades in the nineteenth century building its reputation as a trustworthy vehicle of financial news, against competition from rifles which allowed reporters to moonlight as market traders and so use their columns to make money. Today, the FT has a register of journalists' investment interests and rules about any trading of stock…In paper's early day's, however, there had been no such clarity. Horatio Bottomley, the paper's weeler-dealing first chairman, was flung into jail where, in 1922, an acquaintance found him stitching mail bags. 'Ah, Bottomley, sewing?' inquired the visitor. 'No, reaping', replied the FT's founder. There is a powerful echo here with the world of political spin…It is this erosion of trust which has so damaged modern politics, business, public relations and journalism…*

У ході аналізу фактажу було виявлено, що в британській лінгвокультурі найактуальнішою концептуальною ознакою KPR є BACK STORY: *They are the political party who, more than any other, have used the power of advertising to win elections. They even boast as their co-chairman the advertising mogul Lord Maurice Saatchi*.

Ще одним доказом відмінностей у скопусі актуальності KPR в ціннісних системах американської та британської лінгвокультур є протилежне сприйняття тенденції до глобалізації політики (*international public relations* у США vs *localism* у Британії: *For obvious reasons, prison sports teams always play at home. New Labour had the opposite constraint. It was never allowed to play at home because David Cameron did not believe that there was such a thing as a home crowd. But the PM is now exhibiting the tension one might expect in a sportsman who has always had to perform on enemy territory*.

Таким чином, відмінності, виражені в національно-специфічних соціальних, культурних, естетичних цінностях накладають відбиток і на ступінь актуальності KPR в аксіологічних картинах світу американської та британської лінгвокультур. Дивергентна концептуалізація ступеню актуальності й оцінки, репрезентована фразеологічно, детермінує національно-культурну специфіку мовної онтології KPR, об'єктивованої в його національному шарі, подальше вивчення якої зі зверненням до методологічного інструментарію психо- та соціолінгвістики складає перспективу нашої розвідки.

Література:

1. Дианова В. М. Искусство как моделирование картины мира / В. М. Дианова // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. К 80-летию М. С. Кагана : материалы межд. научн. конф. (Санкт-Петербург, 18 мая 2001 г.). Серия «Symposium». Вып. 12. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2012. – С. 290–294.

2. Лисиченко Л. А.Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство. – 2010. – № 5. – С. 36–41.

3. Маслова В. А. Современные направления в лингвистике : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. / В. А. Маслова. – М. : Изд. центр «Академия», 2008. – 272 с.

4. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / Шевченко І. С. // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен ; під заг. ред. І. С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – С. 105–117.

5. Johnson M. Moral imagination : implications of cognitive science for ethics / Mark Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1993. – 287 p.

6. Lakoff G. More than cool reason : a field guide to poetic metaphor / George Lakoff and Mark Turner. – Chicago : University of Chicago Press, 1989. – 230 p.

7. Meulen A. Representing Culture in Natural Language : The Dynamic Interpretation of Tense and Aspect / A. Meulen. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 2011. – 144 p.

УДК 811.133.1’42’37

Д. О. Чистяк,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ

КОНЦЕПТ *СИМВОЛ* У ТЕОРІЯХ БЕЛЬГІЙСЬКИХ СИМВОЛІСТІВ

Стаття присвячена реконструкції концептуалізації провідних лінгво-філософських, лінгво-естетичних та лінгвопоетичних аспектів праць знакових письменників, теоретиків бельгійського символізму, зокрема М. Метерлінка, А. Мокеля, Ш. Ван Лерберга та Ж. Роденбаха. До того ж, аналізується їхня перспективність у контексті провідних досліджень концептуалізації художнього тексту у символістський період, а також у зіставленні із сучасними концепціями символічних теорій.

Ключові слова: *текстовий концепт, символ, лінгвопоетика, бельгійський символізм, авторська картина світу.*

CONCEPT SYMBOL IN THE THEORIES OF BELGIAN SYMBOLISTS

The article is devoted to the reconstitution of the conceptualization of basic philosophical, aesthetical and poetical peculiarities in works of Belgian symbolists Maurice Maeterlinck, Albert Mockel, Charles Van Lerberghe and Georges Rodenbach. Their conceptualization is generated by a number of different influences and confluences: the integral idealism by Fichte, the philosophy of Nature by Schelling, the works of Iena romantics (Novalis, Shlegel) and those of French symbolist movement (Mallarmé, Moréas, Ghil). The most important conceptual patterns such as SOUL, EGO, GOD, IDEA, HARMONY, RHYTHM, BEAUTY, TRUTH, INSPIRATION are revealed in their lingo-philosophical background. Beides, that interpretation gives the opportunity to determine such lingo-poetical realities as SYMBOL, VERS LIBRE, OEUVRE TOTALE, VERBAL HARMONY, PHONETIC SYMBOL and others. Besides, the relevancy of Mockel’s, Maeterlinck’s, Van lerberghe’s and Rodenbach’s aesthetic works is proved in comparison with other researches in conceptualization of literary text during the symbolist period in French-speaking cultural area. The conclusion makes perspective to use theoretical concepts of aesthetical background of Belgian symbolists to make comparative analysis with the conceptions of symbolic language in works of other Belgian writers of that period (Max Elskamp, Emile Verhaeren, Fernand Severin) and with symbolist conceptions in other artistic trends of different epochs.

Key words: *Belgian symbolism, textual concept, poetics, symbol, author’s worldview.*

КОНЦЕПТ СИМВОЛ В ТЕОРИЯХ БЕЛЬГИЙСКИХ СИМВОЛИСТАХ

Статья посвящена реконструкции концептуализации основных линво-философских, линво-эстетических и лингвопоэтических аспектов работ знаковых писателей, теоретиков бельгийского символизма, в том числе М. Метерлинка, А. Мокеля, Ш. Ван Лерберга и Ж. Роденбаха. Также анализируется их перспективность в контексте главных исследований концептуализацыии художественного текста в символистский период и в сопоставлении с современными концепциями теорий символа.

Ключевые слова: *текстових концепт, символ, лингвопоэтика, бельгийский символізм, авторская картина мира.*

Постановка проблеми. *Актуальність* дослідження естетичних засад художньої концептуалізації у текстах знакових європейських письменників полягає у включенні цих процесів у широкі культурні семіотичні контексти, що генерують структурно-семантичне ядро художніх текстів. Вирішення *теоретичних проблем* концептуалізації пов’язане з побудовою картини світу певного культурного ареалу, а також певного літературного напрямку (тут – бельгійського символізму), тоді як вирішення *практичних проблем* структури концептуалізації на рівні текстів знакових європейських письменників вирішує *методологічні* шляхи інтеракції між авторськими картинами світу, що передбачають концептуалізацію ширшого порядку (символістську концептосферу). *Метою* статті є моделювання провідних лінгво-філософських, лінгво-естетичних та лінгвопоетичних аспектів праць знакових письменників, теоретиків бельгійського символізму у лінгвокогнітивному та лінгвопоетичному аспектах аналізу, закладених у працях В. Бурбело [2], Т. Вільчинської [3], О. Кагановської [4], В. Кононенка [5], О. Селіванової [8] і розвинутих нами [17]. *Предметом* дослідження виступає авторська концептуалізація в теоретичних текстах представників франкомовного символістського руху, а *об’єктом дослідження* – вербалізоване структурно-семантичне ядро їхніх авторських картини світу. *Наукова новизна* статті полягає у першому комплексному аналізі елементів концепту СИМВОЛ у проекції на провідні тексти авторів бельгійської символістської школи, хоча розпорошені елементи такого аналізу простежуються у працях М. Оттена [13; 15], П. Ґорсекса [10] і Д. Чистяка [17].

Виклад основного матеріалу. Символістський рух у Бельгії визначається оригінальною семантизацією концепту СИМВОЛ, яка містить низку спільних і відмінних лінгвоментальних характеристик у представників цього мистецького напрямку.

Видатний європейський письменник М. Метерлінк (1862–1949) записав у нотатнику за 1888 р., що «через міфічність виявляється ембріон духу» [11, с. 115], а також, що «примітивне – природне будь-якої епохи […] єднає митців над часом» [11, с. 118] і «вживання символу, поза сумнівом, є проявом примітивного мистецтва в літературі» [11, с. 130]. При цьому під символом письменник розумів «несвідоме, яке виявляється поза поетом […] це сила природи, і людський розум мусить коритися її законам» [12, с. 586]. Таким чином, концепт СИМВОЛ виступав у М. Метерлінка авторським терміном на позначення структур несвідомого в тексті, а міфічне, в річищі символічної концепції міфу (Ф. Крейцер, Ф.В. Шеллінг, І. Геррес), поставало несвідомою проекцією над-свідомого над-часового Абсолюту. Водночас, така концепція цілком зіставна з ідеєю про авторське відчуття щодо функціонування у текстах потужного міфічного субстрату. Цю тезу підтверджують і сучасні філологічні концепції символу, в яких «міфологічність» розглядається як одна з його ознак (С. Аверінцев [1, с. 156], О. Лосєв [6, с. 439], С. Шурма [9, с. 8], Е. Рахматулліна [7, с. 139]). Натомість зіставлення з інтертекстуальною теорією виявляє подібність у кореляції концепції еманації в текстах над-часового Абсолюту із ідеєю про над-часову «всеприсутність» інтертекстів у канві гіпертексту.

Бельгійський письменник і науковець Альбер Мокель (1866–1945) – багатогранна постать у мистецькому житті франкомовного літературного процесу. У 1886–1892 рр. він очолював одне з найавторитетніших видань символістського спрямування, часопис «Валлонія», у редакційній колегії якого окрім видатних бельгійських письменників Е. Верхарна, М. Метерлінка та Ш. Ван Лерберга брали участь і французькі Метри – С. Малларме, Ф. В’єле-Ґріффен, Р. Ґіль, А. де Реньє і молодий А. Жід. Літературно-критична спадщина А. Мокеля: естетичні трактати «Слово про літературу» (1894) і «Герой, Стефан Малларме» (1898) також містять важливі узагальнення філософського, зокрема естетичного, а також лінгвопоетичного плану.

Філософську систему А. Мокеля не можна назвати стрункою, але в ній можна виділити низку констант, які при комплексному філологічному аналізі стають індикаторами його авторської концептуалізації. Естетичні тези філософської концепції А. Мокеля нерозривно пов’язані з його спостереженнями у царині поетики художнього тексту. Передусім

© Д. О. Чистяк, 2015

науковець визначає поетичне мистецтво як найвищий рівень ідеалізації доколишнього життя шляхом інтеграції інших мистецтв: «Поезія не є музикою, не є скульптурою, не є малярством, не є архітектурою чи мораллю, але вона має стати філософською відповідно до свого ідеалу: нехай вона стане архітектурно упорядкованою, нехай образність буде художньою, нехай ритми й гармонія сягають музики […] адже вона живиться всіма мистецтвами і всіма ідеями» [13, с. 111]. В образотворенні А. Мокель передбачає абстрагування від реальності, узагальнене бачення ідей і явищ: «слід розглядати людину в її есенції […] над матеріальним і часовим простором для розгляду людського як абсолютної величини» [13, с. 27], для чого пропонує використання топіки надчасових бувальщин («вони не належать до жодного століття, і являють своїм свідкам не надто реальну форму» [13, с. 28]), а також дистанціювання від буденних сюжетів («вищим рівнем реалізації цього задуму могла би стати пантоміма в найтонших відтінках тиші […] щоб ритм жестів ставав начерком тієї легкої музики, якій обарвленням і гармонією стало б мовчання […] я мрію про далекі-далекі яви, де в суголоссі народних хорів наївні персонажі знерухомлювались на золотому тлі» [13, с. 240]).

Саме з такими технічними рекомендаціями А. Мокеля слід пов'язати функціонування концепту СУГЕСТИВНІСТЬ, який пристуній (але не описаний докладно) також у символістському маніфесті Ж. Мореаса (1885) [14, с. 28]. На відміну від останнього, перейнятого пошуком інтелектуальних маніпуляцій із Ідеалом, бельгійський філолог фіксує кардіоцентричну тенденцією, а також оніристичний компонент сугестивного образотворення: «наше прагнення Нескінченного […] можна перекласти лише неясним, образами, котрі безперестань навіюють нам сон, котрий перевершує їх» [13, с. 213]. Таким чином, концепт СУГЕСТИВНІСТЬ постає проекцією та об'єктивацією на рівні технічного втілення у художньому образотворенні РИТМУ «Я» до «НАД-Я».

Найвищим рівнем образотворення у художньому тексті А. Мокель вважає символізацією. При цьому відзначимо, що концепт СИМВОЛ у бельгійського філолога проходить певну еволюцію: від «фігурального вираження певної Ідеї» (у статті «Література образів», 1887) [13, с. 37], що, власне, можна означити як алегорію – до значно ширшої естетичної концепції символічного, викладеної у працях 1894–1915 рр. Згідно з нею, поет постає агентом Ідеалу: «Поет схоплює ідеальні зв'язки між Формами, а символ постає з раптового поєднання між ними, оскільки вони відтепер поєднані шляхом імпліцитного *ідеального поєднання.* Це має бути гармонійна злука неповних розрізнених форм, раптове зближення яких вияснює ідеальне значення» [13, с. 87]. Ідеал, вочевидь, тут слід розуміти як реалізацію РИТМУ ДУШІ, інтуїтивне вчування образністю в есенцію «Я»: «поетова інтуїція – то, може, не що інше, ніж схоплення асоціативних і координаційних зв'язків між формами: деталями, образами, виразами, що відсилають одні до одних і загалом – послідовність образів і їхніх значень загалом. Навіювання такої інтуїції може бути ознакою довершеного твору мистецтва» [13, с. 43]. Синтезуючи основні ідеї цієї концепції, зауважимо, що концепт СИМВОЛ постає способом осягнення і декодування дійсності, який полягає в інтуїтивному синтезі образного потенціалу, що уможливлює плюралізм його інтерпретацій.

В іншому ключі формується символічна концепція Ш. Ван Лерберга. У листі до Ф. Северена від 18 жовтня 1897 р. він зауважує: «я дивлюсь на все образами, символами […] речі змальовую лише опосередковано, через нечіткі алегорії, натяками» [18, с. 12]. Слід зауважити, що корелятами концепту СИМВОЛ в естетиці Ш. Ван Лерберга постають мезоконцепти КРАСА та ТАЄМНИЦЯ. Вочевидь, у річищі концепцій С. Малларме та Ж. Мореаса письменник розглядає СИМВОЛ як форму експресивного мовного вираження концепту ІДЕЯ шляхом містичної партиципації з образними конструктами художньої фантазії.

Фрагментарною постає концепція символічного у спадщині Ж. Роденбаха. У статті про творчість художника Е. Каррера (1899) письменник зауважує: «у пам'яті залишається мрія про людських істот […] із чистими рисами, ніби на межі обрію часу та вічності» [16, с. 279]. В цьому контексті акад. П. Ґорсекс мав слушність [10, с. 228], визначаючи у Ж. Роденбаха мезоконцепт ДУША як еманацію енергії античної ідеологеми ДУША СВІТУ через зв'язки з її іншими матеріальними модулями. При цьому концепт СИМВОЛ постає знаком зв'язку між матеріальною та духовними концептосферами.

Головні висновки та перспективи дослідження. Проведений аналіз концепту СИМВОЛ у працях провідних письменників-теоретиків бельгійського символізму засвідчив функціонування низки лінгвоментальних структур, що дозволяють сформулювати комплексну концептосферу символічного. До нуклеарної структури концепту СИМВОЛ належать такі концептуаль дескриптори як ДУША, ІДЕЯ, НЕСВІДОМЕ, НАД-Я, ТАЄМНИЦЯ, ПРИРОДА. На периферії концептосфери символічного функціонують дескриптори, що водночас постають модуляторами-засобами текстової реалізації концепту в тексті: МІФ, СУГЕСТИВНІСТЬ і РИТМ, Принципове новаторство бельгійської символістської теорії полягає у продукуванні стрункої естетичної платформи, позначеної впливами філософії німецького романтизму (Й.Ґ. Фіхте, Ф.В.Й. фон Шеллінґ, А. Шопенгауер), а також індуїстської традиції, що містить суттєві відмінності від французької символістської школи (С. Малларме, Ж. Мореас, Р. Гіль) в плані концептуалізації символічних засад знакоутворення та образотворення. Перспективним вважаємо простежити, яким чином засновки аналізованої естетичної концепції вплинули на концептуалізацію у текстах представників інших письменників бельгійського символізму (Е. Верхарн, М. Ельскамп, Ф. Северен), а також проведення компаративного аналізу з концепціями символічного в інших хронологічних зрізах і географічних варіантах художньої концептуалізації.

Література:

1. Аверинцев С. Символ художественный / С. Аверинцев // Аверинцев С. София-Логос: [словарь]. – 2-е, изд., испр. – К. : Дух і Літера, 2001. – С. 155–161.

2. Бурбело В. Б. Лінгвопоетика французької словесності IX–XVIII ст. / Валентина Броніславівна Бурбело. – К. : Київський університет, 1999. – 251 с.

3. Вільчинська Т.П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст. / Тетяна Пилипівна Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с.

4. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини XX сторіччя) / Олена Марківна Кагановська. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.

5. Кононенко В.І. Концепти українського дискурсу / Віталій Іванович Кононенко. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 248 с.

6. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / Алексей Фёдорович Лосев. – М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1982. – 480 с.

7. Рахматуллина Э.А. Категориальные признаки мифа / Э.А. Рахматуллина // Филологические науки. – 2006. – № 5. – С. 133–140.

8. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / / Елена Александровна Селиванова. – К. : Брама, Изд. Вовчок Р. Ю., 2004. – 336 с.

9. Шурма С. Г. Поетика образу та символу в американському готичному оповіданні: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі новелістики Е. По, А. Бірса та Г. Лавкрафта) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «германські мови» / С. Г. Шурма. – К., 2008. – 20 с.

10. Gorceix P. Georges Rodenbach / Paul Gorceix. – Paris : Honoré Champion, 2006. – 273 p.

11. Maeterlinck M. Cahier bleu / Maurice Maeterlinck [Texte établi, annoté et présenté par J. Wieland-Burston] // Annales Fondation Maurice Maeterlinck. – T. XXII. – P. 7–184.
12. Maeterlinck M. La Princesse Maleine [Edition établie et annotée par F. van de Kerckhove] / Maurice Maeterlinck. – Bruxelles : Labor, 1998. – 302 p.
13. Mockel A. Esthétique du Symbolisme / Albert Mockel [Étude par Michel Otten]. – Bruxelles : Palais des Académies, 1962. – 256 p.
14. Moréas J. Les premières armes du symbolisme / Jean Moréas. – Paris : Vanier, 1889. – 52 p.
15. Otten M. Paysages du Nord. Études de littérature belge de langue française / Michel Otten. – Bruxelles: Le Cri, 2013 – 310 p.
16. Rodenbach G. Les essais critiques d'un journaliste. – Paris: Honoré Champion, 2007. – 360 p.
17. Tchystiak D.O. Concept SYMBOLE PHONETIQUE dans la réflexion esthétique du symbolisme belge / D.O.Tchystiak. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету / гол.ред. І.В. Ступак. – Серія «Філологія». – Вип 8. – Том. 1. – С. 223–225.
18. Van Lerberghe Ch. Lettres à Fernand Severin / Charles Van Lerberghe [Textes établis, présentés et annotés par Raymond Trousson]. – Bruxelles : ARLLF, 2002. – 536 p.

УДК 821.161.2.09

Т. М. Шарова, С. О. Супрун,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь

РЕАЛІСТИЧНЕ ВІДТВОРЕННЯ ЖИТТЄВОЇ ПРАВДИ У ТВОРАХ І. МАСЛОВА

Аналіз творів у художній спадщині Івана Маслова дав змогу з'ясувати місце і роль оповідання в реалізації письменницького таланту, усвідомити характер взаємодії жанрів у творчій практиці Івана Маслова. На прикладі творів письменника можна прослідкувати, як особистісні риси письменника дозволили йому стверджувати правду, долати актуальні проблеми, не відходячи від власного розуміння й бачення світу та людини.
Ключові слова: *оповідання, творча спадщина, талант, правдиве висловлення.*

REALISTIC REPRODUCTION TRUTH OF LIFE IN THE WORKS OF IVAN MASLOV

The analysis of story in the creative inheritance of Ivan Maslov enabled to find out a place and role of story in realization of writer talent, awareness of character of co-operation of genres in creative practice of Ivan Maslov. It is possible to trace on the example of stories of writer, as the personalities lines of writer allowed him to assert a true, overcome the issue of the day, not walking away from the own understanding seeing of world and man.

In the article attention is accented on that the theme of village is the dominant theme of works of Ivan Maslov. He remains faithful to the theme: the fates of countrymen, трударів Слобожанщини, to which fell out to pass by the heavy ways of life, fluster him. Living life in large town, Ivan Maslov touched the varied layers of his citizens – exceptionally large, people at power is a writer by a soul remained faithful to the native suburb village his nature and human mode. In the most works represented the peasant of worker which is indissolubly related to native land.

In the article attention is concentrated on that in a spotlight works of Ivan Maslov people which went out from the thicket of generation of the twentieth age; it is marked on that works of writer contain philosophical generalizations, reflections about time, about the fate of man and humanities. In the stories a writer speaks to the ordinary man, tries to expose the sources of its feeling and awareness by her the meaningfulness.
Keywords: *story, creative inheritance, talent, veracity.*

РЕАЛИСТИЧНОЕ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ ЖИЗНЕННОЙ ПРАВДЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ И. МАСЛОВА

Анализ произведений в художественном наследии Ивана Маслова дал возможность выяснить место и роль рассказа в реализации писательского таланта, осознать характер взаимодействия жанров в творческой практике Ивана Маслова. На примере произведений писателя можно проследить, как личностные черты писателя позволили ему утверждать правду, преодолевать актуальные проблемы, не отходя от собственного понимания и виденья мира и человека.
Ключевые слова: *рассказ, творческое наследство, талант, правдивое высказывание.*

Творчість І. Маслова залежить від багатогранного і специфічного бачення світу й репродукується у прозі. Іван Маслов – майстерний оповідач різноманітних ситуацій та історій. Його прозові твори вирізняються своєрідністю моделювання способів зображення і вираження, адже він не лише талановито володіє словом, а й зважає на питання читацького сприйняття тексту. Провідна тема творчості Івана Маслова життя повоєнного села, гострі соціальні та морально-етичні проблеми сучасності. Творам Івана Маслова притаманна найголовніша та найвагоміша якість – вони зберігають універсальні істини й забарвлюють їх національним колоритом.

Художня спадщина І. Маслова осмислювалася науковцями переважно у трьох напрямках: 1) аналіз окремих творів (Ю. Шовкопляс, В. Дрозд, А. Гуторов, А. Ярещенко, В. Лихоносов); 2) інтерпретація основних проблем масловського художнього світу (А. Гуторов, О. Ковалевський, М. Артамонов, В. Милюха, Т. Шарова); 3) зіставлення творчості автора з творчістю інших авторів (М. Ільницький, М. Шаповал, В. Брюгген, А. Пінчук, П. Краснов, В. Молчанов). Недостатність вивчення проблеми в обраному нами ракурсі зумовила потребу її всебічного наукового осмислення.

Проза Івана Степановича Маслова є важливим складовим елементом літературного процесу і являє собою перспективний матеріал для літературознавчих студій насамперед з огляду на її місце в системі явищ художньої культури 90-х рр. XX ст. Твори І. Маслова наповнені переможною силою правдивого слова, через його спогади дитинства проходить сумна нота підступництва, брехні, ошуканості. На той час коли люди вірили владі, вона їх використовувала, влада залишала свій народ голодувати й мерзнути, переконуючи, що ці муки не лише простих людей, що страждають всі. І. Маслов подає тогочасне життя, тим самим наголошуючи на руйнівній силі довіри простого народу до вищих кіл суспільства.

Прочитавши твори І. Маслова можна виокремити головну конфліктну колізію творів – правда життя. У творах немає віри, відчуття свята, відчуття того, що все складеться добре, нагнітає почуття сильного нав'язування, розуміння того, що народ довели. Сам І. Маслов зазначає, що своїм словом намагається кинути світло на актуальні проблеми сучасності, щоб залишити правду, яку так ретельно приховували у ті часи й у деякій мірі приховують зараз. Він пише, щоб залишити словом просвіт. Підіймаючи тему правди і відчуваючи розуміння та підтримку – митцем викривається актуальність творів. Категорія правди розуміється як самодостатність. Тим самим письменник намагається, хоч так залишити в літературі правдивість зображення, а для тих, хто читає – застереження від згубності. Наголошує на важливості чесного життя, чистій совісті, довірі оточуючих, допомозі нужденним.

© Т. М. Шарова, С. О. Супрун, 2015

Тема села була близькою майже для всіх письменників та поетів української літератури. Вона червоною стрічкою пролягла у творчості великого українського поета та художника Тараса Григоровича Шевченка. Земля стала мрією літературних героїв Панаса Мирного, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Михайла Коцюбинського, Михайла Стельмаха. Любов до земля лежить в основі багатьох творів Олександра Довженка. Прикладом «селянської» літератури можу бути й соціально-побутова повість Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» – одне з найкращих витворів світової літератури, в якому досить реалістично зображено життя пореформеного села (після відміни кріпосного права) з усіма його недоліками. Проблематика повісті не дивлячись на прив'язку до конкретного часу, дуже сучасна. Адже сварки між сусідами, родичами за землю та спадок – це вічна тема. Вочевидь, вона буде актуальною і в третьому тисячолітті.

Селянську тему в українській літературі продовжив своєю творчістю І. Маслов. Він залишається вірним своїй темі: його хвилюють долі земляків, трударів Слобожанщини, яким випало пройти нелегкими шляхами життя: «Письменник – це не тільки і не стільки покладене на рядок слово, це, в першу чергу, глибоке, ніжне відчуття життя, здатність до невпинного морального пошуку» [4, с. 1].

Дуже влучно з цього приводу висловився сам І. Маслов: «… правда і міра самореалізації письменника перебувають у прямому зв'язку і взаємозалежності одне від одного. І саме правда дозволяє повнокровно реалізуватися письменникові, являючи одночасно й істинну сутність його душі і природу світу, який оточує митця і є правдою його особистості. Виявити цю правду і сказати про неї світові було нелегко» [8, с. 125].

Дослідник творчості І. Маслова А. Кудравець захоплюється вмінням автора точно змалювати особливості сільського побуту та краси природи: «Творчій манері автора притаманний образний опис сільського побуту, невичерпних багатств і краси, широких російських просторів. Особливо запам'ятовується яскрава святковість колгоспного сінокосу. Напівголодні, знесилені роками воєнного лихоліття люди як і раніше, як у кращі часи, виходять на росяні луги, немов на свято вічної селянської праці... Іван Маслов добре знає дрібні подробиці повсякденного селянського побуту перших повоєнних років, любить природу не взагалі, а кожну травинку, дерево, квітку. І це робить його розповідь більш переконливою, діалоги героїв відрізняються життєвою правдивістю» [6, с. 15].

Сільське життя у І. Маслова не позбавлене ідеалізації, навмисної, бо вона є джерелом вічних цінностей: материнської любові, батьківського дому, зцілюючої природи, хліба та привітного ставлення до людей. І. Маслов дивиться прямо і чесно на сьогоднішнє життя, некон'юктурно оцінює його перспективи. І читач, можливо, прислухається до його голосу, до його болів і сумнівів, його людської і письменницької певності та наснаги. Кращі твори І. Маслова, присвячені теперішньому важкому життю села: романи «Рій», «Задовго до прильоту жайворонків», повісті «Мед Білого угору», «Вінцеве коло», «Мар'я», «Заручини», «Качечка», «Терпіння», а також цикли оповідань.

Війна та перші важкі роки після неї складають основний зміст творів І. Маслова, в центрі їх – село Тернова з нелегким селянським побутом 40- х рр. ХХ ст., з нелегкими долями людей. Про соціальний і психологічний досвід воєнного покоління П. Білоус зазначав: «Ми не боялися трагедій, ми писали про людину, що опинилася в нелюдських обставинах. Ми шукали в ній сили переборення самої себе і в жорстокі дні шукали добро і пробували уявити майбутнє» [1, с. 7].

В. Дрозд свого часу про твори І. Маслова зазначав: «Біографія комуніста Луконіна – не лише героїчне минуле, це і нинішній день, бо зроблене ним – безсмертне, продовжене його дітьми, онуками, новими поколіннями борців за щастя народне. Думка ця добре простежується в повісті» [3, с. 475]. В. Романовський так оцінює образ головного персонажа: «… у повісті «Білий цвіт терну» письменник ставить у центрі подій людину, рівняє на неї своїх героїв, рівняється і сам» [9, с. 5].

Художня розповідь переривається документальним матеріалом – архівними пошуками, листами Лазарєва дружині та друзям, записами розмов з людьми (в ту пору входила в моду документальна проза, і монтаж розділів у цій книзі виконано досить професійно), тут і епіграфи, і перебої тексту. Цікаво, що в наступних книгах І. Маслов ніде більше не звертається до цих ефектних, але не завжди змістовних прийомів літературного письма.

У повісті І. Маслов зумів з'єднати два літературні жанри – документальну і художню прозу. Повість захоплює, з кожною сторінкою розкриваються все нові й нові цікаві факти з життя села Тернівка, долі людей, у свідомості яких назріває класове розуміння подій, що відбуваються. Автор добре знає, про що розповідає в повісті, він говорить, що описані ним події відбулися в його рідному селі, з близькими йому людьми, яких він добре знає.

Характерів тут майже немає, важко в цьому не погодитись із В. Дроздом, є добре продумані персонажні схеми, герої повністю реалізуються своєю соціальною функцією, і якщо це «свої» – голова, тракторист, партизан, то вони ідеальні у всіх своїх якостях, якщо «чужі» – вороги колективізації, білі офіцери, віруючі, те нема про них що і казати – у них немає і не може бути будь-яких людських рис та якостей. Ось позитивна героїня Лєна Лимар іде в засніжений ліс виручати синочка Вовку, узявши про всякий випадок німецького кинджала. Там відбувається її зустріч з поліцаєм Сьомкою Лушнею. Поліцай освідчується їй у коханні, обіцяє їй гарне життя, але в цьому самому місці: «Він кинувся до неї, рванув кофтинку. Квіти звіробою розсипались по снігу. Лєна упала на спину, відчула, що задихається, намагаючись піднятись, уперлась руками у сніг. Наче обнімаючи Сьомку, підняла руки, і, зібравши усі сили, загнала кинджал йому в спину» [7, с. 277-278].

Або ось двоє сміливців воюють проти білогвардійців, що штурмують Тернову. Один із них – кулеметник – вкладає, як дрова, ворогів, що йдуть у наступ, а інший – червоноармієць, його помічник – награє в цей час на гармоні, створюючи наступаючим відповідний супровід. З цього приводу О. Гуторов писав: «У світлі того, що ми тепер знаємо про колективізацію, про її методи, «Білий цвіт терну» нижче всякої критики. Його кон'юктурно-бодряцький пафос, як це не парадоксально, був не до душі й самому автору, який знав із розповідей про колективізацію не тільки те, що йому було потрібне для достойного втілення. Тому зусилля журналіста Петра Лазарєва і виявляється тут якимись млявими, нежиттєво-сумними, а сам він виглядає ходячою схемою» [2, с. 150].

Газета «Літературна Україна» більш м'яко прокоментувала першу повість І. Маслова: «У повісті помітна була фрагментарність, не всі образи вдалися авторові, відчувався брак літературного досвіду, – зате – і це найголовніше – були неабиякий талант, свіжість світобачення, справжня, а не задекларована, як це подекуди трапляється, громадян кість письменника» [3, с. 4]. З цієї першої повісті й починається перехід прози Івана Маслова у іншу літературну якість.

О. Ковалевський вбачає в книгах І. Маслова одну цікаву особливість: «… опис конкретних життєвих фактів, реалістична приземленість картин переплітається у нього з романтичним натхненням, одухотвореністю й піднесенням авторського почуття. За цим рядом прикмет його твори можна віднести до так званої ліричної прози. Природа є органічною частиною художнього світу, в якому живуть його герої» [5, с. 136].

Отже, проза Івана Маслова – густа, соковита, пропахла землею, весняною вологістю. Уважно прочитавши твори І. Маслова, зрозуміло, що вони розраховані не на одне, перше, прочитання. Майже в кожен абзац автор вклав стільки інакомовного та потаємно прихованого для неуважного читача, що читання його творів стало читанням, що приносить не-

підробне задоволення під час розшифровки тексту. Своєрідний ретроспективний погляд на історичні події, осмислення їх із точки зору сьогодення, надає всьому пережитому емоційної схвильованості і філософської глибини. Правда у творах письменника виступає не лише способом відтворення минулих історичних подій, а й засобом передачі невіддільних від них глибоко особистих почуттів і переживань у зв'язку з актуальними проблемами сьогодення.

Література:

1. Білоус П. Індивідуальний стиль письменника / П. Білоус // Українська мова та література. – 2002. – № 44. – С. 3–7.
2. Гуторов А. Ступени роста / А. Гуторов // Радуга. – 1989. – №10. – С. 149–155.
3. Дрозд В. Вогонь життя / В. Дрозд // Літературна Україна. – 1978. – 30 вересня. – С. 475.
4. Дрозд В. Способность к неустанному нравственному поиску / В. Дрозд. – Рукопис. – 4 с.
5. Ковалевський О. Дар пророчий. Про «Вибране» І. Маслова / О. Ковалевський // Слобожанщина. – № 3-4. – С. 136.
6. Кудравец А. Проза Ивана Маслова – это серьезная земная проза / А. Кудравец // Панорама. – 1999. – №42. – С. 15–17.
7. Маслов И.С. Избранное / И.С. Маслов / Художник-оформитель И. И. Яхин. – Х. : Прапор, 2002. – Т.3. – 2002. – 528 с.
8. Маслов І. Гуманізм правди / І. Маслов // Слобожанщина. – 1995. – № 1. – С. 123–139.
9. Романовський В. Тепло рідної землі / В. Романовський // Ленінська зміна. – 1984. – 7 червня. – С. 5.

УДК 821.161.2. 09

Т. М. Шарова, В. В. Таран,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь

ХУДОЖНЯ ПРАВДА У ТВОРІ К. ГОРДІЄНКА «ЗИМОВА ПОВІСТЬ»

У статті розглядається спадщина К. Гордієнка, творчість якого досліджена недостатньо. Досліджується художня правда у творі «Зимова повість». У роботі акцентована увага на тому, що письменник прагнув написати твір, стислий, компактний, спрямований на відображення виробничих проблем.

У публікації подано аналіз твору, а також розкрито простір слобожанського села, яке було добре знайоме Гордієнкові. У творі «Зимова повість» письменник вдало оперував художніми прийомами розкриваючи при цьому характери головних героїв.

***Ключові слова:** повість, художня правда, контекст, конфлікт, сюжет.*

ARTISTIC TRUTH IN THE WORK OF K. GORDIENKO «WINTER STORY»

The article deals with the legacy of K. Gordienko, whose work explored enough. Investigate artistic truth in the book «Winter story». The paper also focused on the fact that the writer wanted to write an essay, short, compact, aimed at mapping production problems.

The publication presents an analysis of the work, and uncovered space Slobozhansky village which was familiar Gordienko. The author wanted to write a work that would have concentrated attention on the problems of agricultural production. Winter time reflected on the events of the story in a way that in the first place after the fieldwork pushed livestock. And it turned out that the economy is not prepared to spend the winter cattle. Not that there were any adverse weather conditions, and that organized collective farm management so that managers are not interested in the performance of the economy.

The article emphasized that formed the basis of his own observations of the work of the writer. By focusing on the development of farm village Slobozhansky, K. Gordienko line displays contrasts that are embodied through positive and negative images of the work. In the essay «Winter story» writer successfully operated art techniques while revealing the characters of the protagonists.

The article reports the idea that it was optimistic story that showed doomed to die of such an economic system where destroyed people's initiative, which is not the case the owner decides its economy, and its ready to use force, formulaic for all standards and plans. K. Gordienko, showed that only free entrepreneurial initiative of citizens – a guarantee of successful development.

***Keywords:** story, artistic truth, context, conflict, plot.*

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ПРАВДА В ПРОИЗВЕДЕНИИ К. ГОРДИЕНКО «ЗИМНЯЯ ПОВЕСТЬ»

В статье рассматривается наследие К. Гордиенко, творчество которого исследовано недостаточно. Исследуется художественная правда в произведении «Зимняя повесть». В работе акцентировано внимание на том, что писатель стремился создать произведение, сжатое, компактное, направленное на отражение производственных проблем.

В публикации представлен анализ произведения, а также раскрыто пространство слобожанского села, которое было хорошо знакомо Гордиенко. В произведении «Зимняя повесть» писатель удачно оперировал художественными приемами, раскрывая при этом характеры главных героев.

***Ключевые слова:** повесть, художественная правда, контекст, конфликт, сюжет.*

В українській літературі ХХ ст. визріло чимало уславлених імен майстрів художнього слова, що зробили свій творчий внесок у духовну скарбницю людства: І. Багряний, М. Бажан, А. Головко, О. Гончар, М. Куліш, А. Малишко, П. Панч, Л. Первомайський, М. Рильський, У. Самчук, В. Сосюра, М. Стельмах, П. Тичина, М. Хвильовий та ін. У цьому колі першорядних імен важлива присутність і К. Гордієнка, потреба дослідження творчої індивідуальності якого є істотним завданням сучасної науки про літературу.

Серед критиків та літературознавців не раз лунала думка про те, що творчість К. Гордієнка лишається недооціненою й заслуговує на пильнішу увагу. Творчість К. Гордієнка майже не осмислювалася українськими критиками, хоча його постаті присвячено кілька глибоких аналітичних розвідок (В. Брюховецький, Г. Гельфандбейн, Ю. Герасименко, І. Голубничий, О. Зінченко, Л. Новиченко, М. Острик, І. Пащук, Г. Скульський, Г. Стукалова, Р. Якель). В особі К. Гордієнка українська література мала яскравого і художньо-переконливого майстра слова.

Творча постать К. Гордієнка, не може бути належно охарактеризована без опису його тридцятирічних мандрів по селах Лебединського району, що дали матеріал для доброго десятка книг, без урахування спраглої допитливості і щирої потреби якнайчастіше бувати з людьми, про яких пишеш. Це і є взірець чесності у ставленні до своїх героїв, у здійсненні того, що ми називаємо «вивченням життя» [2, с. 3]. Результати мандрів селами Слобожанщини лягли в основу твору К. Гордієнка «Зимова повість».

© Т. М. Шарова, В. В. Таран, 2015

Книжка К. Гордієнка «Зимова повість» вийшла в світ у Києві, у видавництві «Радянський письменник», у 1965 році. Наступного року (1966) вона була перекладена російською мовою і видана в Москві. Російська літературна критика, уже тоді вихована на традиціях сільської («деревенской») прози, здивувалася з появи такого твору й залишила кілька осудливих висловів щодо нього. Письменникові дорікали за схематизм, відсутність обов'язкових для «деревенской» прози сцен сільського побуту, перебільшену зосередженість на проблемах сільськогосподарського виробництва.

Насправді ж повість цілком відповідала авторському задумові К. Гордієнка. Він і прагнув написати твір, стислий, компактний, спрямований на відображення саме виробничих проблем. Навіть не стільки виробничих, скільки організаційних. К. Гордієнко написав надзвичайно актуальний для свого часу твір. Але справа в тому, що авторська дата під текстом повісті – 1963 рік, а описано в ній події зими 1960–1961 року, про що автор з документальною точністю вказав у тексті: «Такої зими, яка випала наприкінці 1960 року, навіть старі люди не пригадують!» [1, с. 7].

У творі кілька разів згадано січневий Пленум. Ідеться про січневий (1961 р.) Пленум ЦК КПРС, на якому розглядалися питання розвитку в країні сільського господарства. На Пленумі були виявлені істотні перекручення в керівництві галуззю, наведені приклади адміністрування, невдалого централізованого планування, ішлося про необхідність надати господарствам права на власну ініціативу.

К. Гордієнко розташував події повісті у добре відомому йому просторі слобожанського села. Назви його він не подав, але подав назву колгоспу – «Зелений лан». Це той самий «Зелений лан», який неодноразово згадувався як сусіднє з колгоспом «Червоні зорі», що в Буймирі, господарство у романі «Дівчина під яблунею», що входив до трилогії «Буймир». Зимовий час позначився на подіях повісті таким чином, що на перше місце після завершення польових робіт висунулося тваринництво. І тут виявилося, що господарство не готове ефективно провести зимівлю худоби.

З літературної критики К. Гордієнка ми знаємо, що він високо цінував такий структурний компонент літературного твору, як художній конфлікт. Він не уявляв собі безконфліктної літератури, вважав, що конфлікти засадничо не можуть вичерпати себе. Конфліктна ситуація в «Зимовій повісті» виникає через те, що приблизно в один час у колгоспі «Зелений лан» з'явилися два спеціалісти: зоотехнік Варвара Горошко, молода дівчина, яка щойно закінчила тваринницький технікум, і агроном Марко Лукич Степняк, людина літня, досвідчена. Молодість, енергійний натиск поєдналися з мудрістю, розважливістю, статечністю.

У колгоспі «Зелений лан» вже десять років головує Федір Минович Швачка. Як стає зрозуміло з низки деталей, які автор розкидав по тексту, він не був обраний, а призначений з району на цю посаду без згоди загальних зборів колгоспу, як те передбачав колгоспний статут. «Декому, може, в пам'яті ставали минулі дні, – нагадав письменник з посиланням на персонажів, – коли в райцентрі призначили Швачку на голову без усякої мороки. Десять літ очолює колгосп людина. Тепер долю голови повинні вирішувати збори…» [1, с. 135]. Автор докладніше нам нічого не пояснив. Він вважає, що читач сам повинен розуміти, що призначили Швачку головою ще за сталінщини, коли з людьми не рахувалися. Але тепер прийшли інші часи.

Перед січневим Пленумом збори таки відбулися; і уникнути їх ніякої змоги не було. Автор ніде про це не говорить, але не виключено, що виконується спеціальна постанова: перед січневим Пленумом провести перевибори голів колгоспів. Сільське господарство в країні опинилося в такому занепаді, що навіть ті, хто його туди завів, змушені шукати виходу. На поверхні лежало кадрове оновлення керівництва. Але зробити це було нелегко. К. Гордієнко й показав цей процес.

Будучи доволі бездарним керівником, Федір Швачка потурбувався про те, щоб мати авторитет у районі. Час від часу він дивує районне керівництво, щоправда, справами, які ніякого відношення до ведення господарства не мають: то створив у колгоспі духовий оркестр, то придумав відкрити сільський готель у хаті Мотрі Кислички. Це готель не для звичайних людей, не для колгоспників. Тут відпочиває районне начальство: секретар райкому товариш Воропай, голова райспоживспілки Іван Іванович Книш та інші шановані в районі урядовці. «Воропай із завгоспом на Пслі кашу варить, рибу ловить, на болотах качок стріляє» [1, с. 168]. Ну, як з такими друзями не почувати Швачці себе в цілковитій безпеці?

У ситуації в середині колгоспу Федір Швачка оточив себе палкими прихильниками, підлабузниками, які за нього готові горло дерти за будь-яких обставин. Усі вони – члени правління колгоспу: завгосп Панько Кикоть, бухгалтер Юрась, бригадир Грицько Брага, комірник Гнат Середа.

Письменник обрав для знайомства читача з усією командою голови прикметний епізод: правління зібралося й викликало за засідання бригадира Марину Голубку, щоб примусити її написати заяву про завершення збирання врожаю. Справжня ситуація далека від бажаної: у полі ще залишаються чимало гектарів незібраного соняшника, кукурудзи, буряка. Серед мотивів, чому таку заяву треба написати й такий: ми ж не можемо пасти задніх, ось і січневий Пленум наближається, а ми з чим до нього йдемо, рапортувати треба. А що в рапортів буде брехня, так хто ж про те довідається? Марина відмовляється йти на обман. Вона навіть не відразу зрозуміла, чого від неї хочуть керівники, що засіли в правлінні.

В авторській мові розкидано чимало влучних характеристик Федора Швачки. «З кожного підлеглого, – відзначив письменник, – голова волів би зробити попихача» [1, с. 18]. Швачка до всіх звертається на «ти», підкреслюючи там самим свою зневагу до співрозмовника. А епізод засідання правління автор прокоментував так: «Федір Швачка не раз мав змогу переконатися, що слово його завжди збігається з думкою членів правління» [1, с. 22]. Голова «округлий, пишновусий» [1, с. 7]. А от як його характеризує авторитетний герой Іван Мжичка: «Голова вийде на двір, подивиться на світ запухлими очима, крутнеться на одній нозі і гайда з братією до Мотрі Кислички заливати свою досаду» [1, с. 7].

Найбільше Федір Швачка боїться, щоб не виявилася його некомпетентність, його невміння керувати господарством, невміння мислити по-державному. Будь-яку рекомендацію чи пораду щодо поліпшення роботи він сприймає як особисту загрозу, спробу принизити його авторитет: «Засідання правління, чого так не любив голова, перетворилося на велелюдне зборище, де завжди можна сподіватися на непристойні вихватки» [1, с. 102].

К. Гордієнко потрапив на свою улюблену хвилю – відображення масових сцен, поліфонії людських голосів, коли всі говорять одночасно, прагнучи довести свою правоту. Мало хто чує навіть сусіда, але їх усіх чує письменник. Не полишає враження, що всі ці масові сцени списані з натури, настільки потужно в них панує стихія самого життя. Немає в описах зборів доповідачів, промовців, які б промовляли монологи. Ні, питання розглядаються пекучі, і кожний присутній не може залишатися осторонь, він прагне вставити своє влучне слово, перебити опонента, спрямувати розмову й громадську думку в потрібному для себе руслі.

З чотирнадцяти розділів повісті мало не половина присвячена описові зборів – колгоспу, правління, партійного осередку. От розділ шостий – партійні збори, які закінчилися висновком про те, що в колгоспі справді назрів серйозний, глибокий конфлікт. А у восьмому розділі вже описано загальні збори колгоспу, на яких Федір Швачка вимагає від своїх тваринників. Звітно-виборні збори – то останній епізод «Зимової повісті». Народ сам вирішив свою долю й розв'язав кон-

флікт, який назрів у колективі. Більше того, він розв'язав його всупереч партійній позиції райкому. К. Гордієнко показав райком і його першого секретаря як гальмо в розвитку сільського господарства, і можна було зрозуміти, – і всієї країни. Райком хоче зовсім не того, чого хочуть люди. Райком прикриває безгосподарника й шахрая.

Це були незвичні, новаторські ідеї, цілком нові й несумісні з радянською ідеологією. Можна припустити, що письменник поспішав (у цьому й причина деяких художніх недоробок), але адміністративно-командна система чинила перешкоди. Тому повість забарилася, проробила такий складний шлях до читача. К. Гордієнко дивився далеко вперед і там, далеко попереду, на демократичних засадах, бачив шляхи успішного розвитку країни, господарства й людини.

Художню правду автор вдало передав у книжці «Зимова повість», що побачила світ у 1965 році. Головним задумом автора було написати твір, який би зосереджував увагу навколо проблем сільськогосподарського виробництва. Зосередивши увагу на розвитку колгоспу слобожанського села, К. Гордієнко виводить лінію контрастів, які втілюються через позитивні та негативні образи твору. Перші дбають за сільське господарство, другим байдуже за розвиток колгоспу та сільського господарства. Навіть поява нових спеціалістів у колгоспі (зоотехнік, агроном) не виводять колгосп на новий рівень, оскільки з таким головою, як Федір Швачка важко утримати господарство. Колгоспом керую бездарне керівництво, в яке К. Гордієнко вкладає увесь негатив тодішньої керівної системи.

Письменник вдало оперує художніми прийомами, розкриваючи при цьому характери головних героїв. Феномен письменника полягає в майстерному поданні влучних характеристик Федора Швачки, які допомагають читачеві отримати максимально повну характеристику голови колгоспу «Зелений лан». Автором донесена думка про те, що Швачка прагнув до влади, хотів господарювати, не вкладаючи при цьому в справу власних сил. Він боїться протестних настроїв з боку представників молоді, оскільки знає ціну своєму господарюванню в колгоспі.

Це була оптимістична повість, яка показувала приреченість на загибель такої господарської системи, де знищується народна ініціатива, де не господар вирішує справи свого господарства, а його примушують користуватися готовими, шаблонними для всіх стандартами й планами. К. Гордієнко показав, що лише вільна підприємницька ініціатива громадян – гарантія успішного розвитку країни.

Література:

1. Гордієнко К. Зимова повість / К. Гордієнко. – К. : Радянський письменник, 1965. – 179 с.
2. Голубничий І. Лебедин вшановує свого письменника / І. Голубничий // Ленінська правда. – 1959. – 20 жовтня. – С. 3.

УДК 811.111'42:004

О. А. Шкамарда,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

СТРАТЕГІЇ СУБ'ЄКТНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ БЛОГ-ДИСКУРСІ

У статті розкрито специфіку позиціонувальних стратегій на прикладі англомовного персонального блогу «In Pursuit of Happiness». Проведений аналіз авторських онлайн повідомлень дав змогу виокремити дискурсивні механізми актуалізації глобальної, локальних та мовленнєвих стратегій суб'єктного позиціонування в комунікативному середовищі Інтернет-блогу. У роботі дано визначення поняттям «блог-дискурсу» та «позиції суб'єкта дискурсивної діяльності».

Ключові слова: *суб'єкт дискурсивної діяльності, позиціонування, блог-дискурс, глобальна стратегія, локальна стратегія, мовленнєва стратегія.*

STRATEGIES OF SUBJECTIVE POSITIONING IN THE ENGLISH BLOG DISCOURSE

The article focuses on the discursive strategies of subject positioning in the English Internet blog. The material of the research is based on the written messages of the personal blog «In Pursuit of Happiness». Blogs, which are seen as online journals, allow users to reflect and share opinions as well as discuss various topics. In other words, they offer moden opportunities for stancetaking and identification over the Internet. Stance is treated in this work as an interactional phenomenon that consists of epistemic and affective elements and includes subjective expressions of the speaker's attitude towards the object of conversation, including marking of his / her mood, evaluations, perspective, point of view and opinion. It has been proved that bloggers use certain discursive strategies to construct their stances. Subjective positioning strategy in the Internet blog is defined as a cognitive model that modifies the stancetaker's discursive behavior, implements his / her intentions and influences on the recepient's cognition and emotions. It has been shown that positioning strategies in the personal blog are divided into global, local and speech strategies. Some of the linguistic resources (lexical, grammatical and stylistic) which the speakers have at their disposal for articulating a stance have been examined in this article.

Keywords: *subject of discourse, positioning, blog discourse, global strategy, local strategy, speech strategy.*

СТРАТЕГИИ СУБЪЕКТНОГО ПОЗИЦИОНИРОВАНИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ БЛОГ-ДИСКУРСЕ

В статье раскрыта специфика стратегий позиционирования на примере англоязычного персонального блога «In Pursuit of Happiness». Проведенный анализ авторских онлайн сообщений позволил выделить дискурсивные механизмы актуализации глобальной, локальных и речевых стратегий субъектного позиционирования в коммуникативной среде Интернет-блога. В работе дано определение понятиям «блог-дискурса» и «позиции субъекта дискурсивной деятельности».

Ключевые слова: *субъект дискурсивной деятельности, позиционирование, блог-дискурс, глобальная стратегия, локальная стратегия, речевая стратегия.*

Поява і популяризація Інтернет-технологій змінили уявлення людства не лише про сам процес комунікації, а й про характер обміну інформацією. Сьогодні спілкування у форматі блогів значно випереджає чати, форуми, персональні сторінки. Така популярність блогосфери зумовлена її мобільністю, простотою у використанні та доступністю, оскільки будь-який користувач, маючи комп'ютер, приєднаний до Інтернету, може зареєструватися та вести свою особисту сторінку. Саме цей електронний ресурс дозволяє людині, як суб'єкту дискурсивної діяльності, заявити про себе та свої переконання на весь світ.

Загальною тенденцією сучасного політичного, професійного та ділового світу є орієнтація на мережеві засоби комунікації, до яких, звичайно, належить і блог. Визначну роль Всесвітньої мережі у сучасному житті яскраво ілюструють наукові публікації, присвячені вивченню специфіки Інтернет-дискурсу [2; 3; 4; 14; 18; 21], жанрової системи Інтернет-комунікації [6], самопрезентації особистості в умовах електронного спілкування [7], мовній особистості як суб'єкта блог-дискурсу

© О. А. Шкамарда, 2015

[4] та ін. Проте, на нашу думку, стратегічний характер позиціонування суб'єкта дискурсивної діяльності в комунікативних умовах персонального блогу досі не ставав об'єктом окремої наукової розвідки, що і зумовлює **актуальність** нашої статті.

Мета дослідження полягає у виокремленні та розкритті специфіки дискурсивних стратегій, які використовує автор особистого блогу для маніфестації власних позицій.

Досягнення поставленої мети можливе за умови вирішення таких **завдань:** дати визначення поняттям «позиція суб'єкта дискурсивної діяльності» та «блог-дискурсу», розглянути існуючі підходи до класифікації стратегій спілкування, виявити та проаналізувати стратегії самопрезентації автора персонального блогу.

Матеріалом для нашого дослідження послугували фрагменти письмових повідомлень англомовного авторського блогу Бріт Рейнтс *«In Pursuit of Happiness»* («У пошуку щастя») [23], який, згідно зі статистикою пошукової системи Google Page Rank [26; 28], входить у список ста найпопулярніших особистих блогів з саморозвитку у 2015 році. Дослідження базується на методологічних засадах комунікативно-діяльнісного підходу до мови й мовлення, який активно розвивається у лінгвістиці останніх років [10]. Застосовані методи дискурс-аналізу, конверсаційного та лінгвостилістичного аналізу дозволили виявити лексико-граматичні та стилістичні особливості дискурсивних позиціонувальних стратегій у авторському блозі.

У світлі настанов сучасної антропоцентричної парадигми зростає інтерес до вивчення механізмів, за допомогою яких людина, як учасник комунікативної взаємодії, перетворюється на суб'єкта, котрий «…виявляючись основною умовою дискурсивної практики, водночас залежить від неї, стаючи її продуктом» [12, с. 23]. Таким чином, суб'єкт як носій мови, вступаючи в комунікативну взаємодію, демонструє свої знання, почуття та переконання, а, отже, позиціонує себе. Поняття «позиції суб'єкта дискурсивної діяльності» (stance), у найзагальнішому розумінні, стосується дискурсивного вираження автором усного висловлення або письмового твору власних поглядів, почуттів, ставлення, суджень або оцінок не лише стосовно предмету спілкування, а й стосовно інших учасників мовленнєвої взаємодії [16; 2; 22; 24].

Середовищем реалізації суб'єктних позицій є дискурс. У сучасній науці не існує єдиного визначення цього поняття. Дискурс розуміють як складну діяльнісну (акціональну) структуру [11, с. 66], як текст занурений у життя з усіма відповідними формами життя [1], як ситуативно зумовлену інтерсуб'єктну мовленнєво-розумову діяльність, спрямовану на взаємну орієнтацію у життєвому просторі на основі надання мовній формі семіотичної значущості [8, с. 11]. Ми, слідом за Т. А. ван Дейком, трактуємо дискурс як форму / спосіб міжособистісної вербальної взаємодії у певних ситуаційних умовах, що дозволяє не обмежувати аналіз мовленнєвої інтеракції лише рамками усної комунікації, а також включати до розгляду і письмову комунікацію, виділяючи два основних типи дискурсу – усний (talk) і письмовий (text) [19, с. 3]. Дослідники Інтернет-комунікації [2; 7; 27] тлумачать блог як новий вид дискурсу, під яким розуміється зв'язний текст в сукупності з екстралінгвістичними факторами, занурений в ситуацію віртуального спілкування за допомогою електронних засобів зв'язку [3, с. 150-155].

Ведення Інтернет-блогу набуває дедалі більшої популярності серед користувачів Всесвітньої мережі, оскільки розширює можливості як міжособистісного, так і соціально значущого спілкування. У нашому дослідженні блог трактується як інтерактивне електронне видання, що містить статті (пости) на різну тематику і надає можливість користувачам обмінюватися думками, дискутувати, обговорювати різноманітні проблеми та будувати соціальні взаємовідносини з читачами й іншими блогерами [27]. Класифікують блоги за різними критеріями: а) автором / авторами (особисті / авторські / персональні, колективні, корпоративні блоги), б) наявністю мультимедіа (текстові, музичні, фото- та відеоблоги), в) особливостями змісту (контентні, моніторингові, мікроблоги), г) технічною основою (блоги на різноманітних блог-платформах, моблоги) [31]. Оскільки блог – це особливий вид дискурсу, основа якого – текст, доступний для прочитання будь-якою людиною, то те чи інше приватне твердження, зроблене індивідом у блозі, стає доступним широкому загалу, а, отже, виявляється стансом – соціально-значущою позицією [12, с. 322].

Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності базується на ознаках учасника дискурсу як особистості: що він / вона робить (доходить висновків, залучається до спілкування тощо) як член певної соціальної і культурної групи та як учасник процесу конструювання соціального значення. Відтак, суб'єкт дискурсивної діяльності вступає у взаємодію з іншими відповідно до однієї позиції або декількох одночасно [9].

Згідно Ущиної В. А., у складі суб'єктних позицій виділяються епістемічний та афективний компоненти. В епістемічному компоненті позиціонування відображено об'єктивну інформацію про походження знань мовця щодо предмета мовлення та суб'єктивну рефлексію, що ґрунтується на поточних параметрах ситуативного контексту; емоційні і оцінні аспекти позиції суб'єкта дискурсивної діяльності становлять афективний складник позиціонування, у якому відображаються емоції, почуття, оцінки й ставлення суб'єкта стосовно предмета мовлення та інших суб'єктів і який реалізується інтеракційно за допомогою різноманітних мовних ресурсів [12, с. 234-235]. У процесі комунікативної взаємодії блогери конструюють свої епістемічні та афективні станси, використовуючи при цьому певні дискурсивні стратегії, які дозволять їм створити бажаний образ своєї особистості. Таким чином, позиціонування має стратегічний характер, оскільки людині небайдуже як співрозмовники сприйматимуть її погляди, переконання і уподобання, що маніфестовані в її суб'єктних позиціях.

Стратегія – це дискурсивний феномен, що належить свідомості людини, втілюється у мовленні та конструює комунікативну практику суб'єктів дискурсу [13, с. 207-209]. Отже, автор блогу, коментуючи певні події чи надаючи якусь інформацію про себе, обирає такі стратегії, які дозволяють йому керувати свідомістю адресата і, в результаті, досягнути максимального результату.

В основу дослідження дискурсивних стратегій позиціонування автора персонального блогу у нашій роботі покладено концепцію Т. ван Дейка, згідно якій стратегії поділяються на глобальні, локальні та мовленнєві [5]. Науковець трактує глобальну стратегію як стратегію всього дискурсу, загальну стратегію учасника мовленнєвої взаємодії, яка контролює результати на локальних етапах і реалізується за допомогою локальних стратегій, що, своєю чергою, спрямовані на досягнення більш конкретних цілей; глобальна і локальна стратегії разом складають загальну макростратегію управління дискурсом. Мовленнєва стратегія – це функціональна одиниця послідовності дій, яка сприяє вирішенню локального або глобального завдання [5, с. 274, 277].

Дискурсивним середовищем дослідження стратегічного характеру позиціонування суб'єкта дискурсивної діяльності ми обрали персональний блог, який надає особистості необмежені можливості для самопрезентації. Мета створення особистого блогу полягає не лише в інформуванні широкого загалу про повсякденні події у житті автора, а й вираженні власного ставлення до них, або позиціонуванні. Опис подій насправді є лише фоном, на тлі якого автор може представити себе у певному світлі – маніфестувати свою суб'єктну позицію, в результаті накопичення яких формується його / її ідентичність [12; 17]. Власне, блог ведеться особистістю «…не для себе, а задля визнання себе іншими, саме тому тут завжди

присутній елемент самореклами» [14, с. 99]. В умовах електронного спілкування читачі сприймають особистість блогера як сукупність написаних ним / нею текстів, у яких представлено його / її стани щодо тих чи інших подій, проблем, інших суб'єктів суспільного життя і комунікації. Описуючи певні події, автор вибирає ті мовні засоби, які сприятимуть реалізації його інтенцій та зададуть адресату необхідне для нього сприйняття та бачення цих подій.

Таким чином, під стратегією суб'єктного позиціонування в Інтернет-блозі ми розуміємо модель дискурсивної поведінки суб'єкта, яка забезпечує реалізацію його інтенцій та здійснює вплив на когнітивну та емоційну сфери адресата.

Пропонуємо розглянути особливості стратегій суб'єктного позиціонування на прикладі Інтернет-повідомлень популярного американського блогера, письменниці та спікера конференції TED (від англ. *Technology, Entertainment, Design* – Технології, Розваги, Дизайн, конференція, присвячена «ідеям вартим поширення») Бріт Рейнтс. Для цього проаналізуємо такі повідомлення (пости) як *Advocacy* [15], *Testimonial*s [29], *Welcome!* [30] загальною кількістю 1770 слів. Наше дослідження структуруємо згідно класифікації дискурсивних стратегій Т. ван Дейка, на основі якої ми виокремили такі стратегії суб'єктного позиціонування у авторському блозі (рис. 1): глобальна стратегія самопозиціонування, локальна старатегія позитивної самопрезентації, яка поділяється на мовленнєві стратегії позитивної самооцінки, самокритики і залучення думки стороннього реципієнта та локальна стратегія негативної презентації опонентів, яка, своєю чергою, поділяється на мовленнєві стратегії критики та звинувачення.

Обсяг статті обмежує можливості повного розкриття механізмів актуалізації усіх вищезазначених стратегій, тому ми зосередимо увагу лише на локальних стратегіях позитивної самопрезентації та мовленнєвих механізмах актуалізації цих стратегій. Оскільки глобальна стратегія – це загальна стратегія учасника мовленнєвої взаємодії, яка контролює результати реалізації задуму мовця, а основна мета автора персонального блогу – повідомити про себе, свою позицію та переконання широкому загалу, то ми визначаємо стратегію самопозиціонування як глобальну. Ця стратегія контролює дискурсивну поведінку блогера на локальних етапах. Розглянемо детально мовленнєві механізми актуалізації локальної стратегії позитивної самопрезентації.

Рис. 1. Стратегії позиціонування в англомовному блог-дискурсі.

І. Мовленнєва стратегія позитивної самооцінки. Блогер вдається до експліцитного маркування власного емоційного стану за допомогою використання займенників *«I / my / me»*, які зосереджують увагу читачів на особистості автора повідомлень. Лексичні одиниці в предикативній позиції з позитивним конотативним значенням *«happy / happiness»* вказують на афективну позицію автора: *«My name is Britt Reints and I'm a happiness expert. Actually, I prefer the term CZAR of HAPPINESS…»* [30], *«How I became a happiness expert»* [30], *«Now I'm happy»* [30]. Наведені приклади яскраво ілюструють бажання адресанта позиціонувати себе не просто щасливою людиною *«I'm happy»*, а такою, яка є експертом щастя *«I'm a happiness expert»*, тобто може слугувати зразком для наслідування. Блогер за допомогою вставного прислівника «*actually*», що належить до адвербіальних маркерів стансу [25], та словосполучення «*CZAR of HAPPINESS*» уточнює особисту афективну позицію, тим самим наголошуючи на власній впливовості та компетентності у питанні пошуку щастя. Слово-варваризм *«czar»* (цар) обране автором невипадково, адже, маючи більше смислове та емоційне навантаження у порівнянні з нейтральною за значенням лексичною одиницею *«expert»* (експерт), швидше приверне увагу читача. Стилістичний графічний засіб капіталізації *«CZAR of HAPPINESS»* використано для інтенсифікації емоційної самооцінки продуцента та її особистісних характеристик.

Імпліцитна самооцінка актуалізується у комунікативному середовищі блогу через опис автором власних вчинків, дій та поведінки. Відтак, читач може чітко прослідкувати бажання блогера позиціонувати себе як:

а) безкорисливу людину:*«I'd come because a friend of mine was passionate about the project and had invited me, and I knew we shared similar values and an addiction to volunteerism»*[15], *«Since June I've been working for a neighborhood non-profit, and it's been an eye-opening introduction into the whole world that doesn't measure success with dollars earned»* [15]. Ця позиція актуалізується у дискурсі Інтернет-блогу за допомогою інклюзивного займенника *«we»* та лексичних одиниць «*volunteerism*» (волонтерство), *«non-profit»* (неприбутковий, благодійний), які підкреслюють вищезазначену характеристику блогера;

б) справедливу людину: *«My justice complex has been nurtured since birth»* [15] – стилістичний прийом метафори додає висловленню експресивності та привертає увагу до відповідної якості адресанта;

в) вірного друга, що маркується у тексті поста за допомогою ввідного словосполучення, яке ілюструє позитивні риси блогера: *«I am the friend, who will listen to you and feed you – and eventually suggest you fix it or quit whining»* [15];

г) турботливого сім'янина, що актуалізується у дискурсі Інтернет-блогу за допомогою паралельної конструкції, яка свідчить про вирішальну роль автора повідомлення у створенні комфортного і щасливого сімейного життя. *«I've also put my marriage back to together... I've created a life filled with love, fun, and purpose; and now I want to help you do that for yourself»* [30].

ІІ. Мовленнєва стратегія самокритики. Автор блогу Бріт Рейнтс вдається до експліцитної самокритики, що виражено в тексті постів за допомогою використання паралельної конструкції, яка підсилює емоційний вплив на читача: *«I've blown up my life more than once. I've quit jobs, abandoned friendships, lost and gained hundred of pounds, and even tried really hard to destroy my marriage. I have made so many mistakes»* [30]. Лексичні одиниці з негативною конотацією*«blow up»* (руйнувати), *«quit»* (покидати), *«abandon»* (залишати), *«loose»* (втрачати), *«destroy»* (руйнувати) та словосполучення *«make a mistake»* (робити помилку) свідчать про те, що автор визнає, не приховує та відкрито повідомляє читачам про власні помилки. Блогер також експліцитно номінує свої негативні якості за допомогою абстрактних іменників *«uselessness»* (марність, некорисність), *«impotence»* (безпомічність, безсилля) та присвійного займенника *«my»* (мій / моя / моє): *«I sunk into my coach and let myself be crushed by the weight of my uselessness, my impotence in the face of very real problems that are not inevitable and yet remain unsolved»* [15]. Метафора «*let myself be crushed by the weight of my uselessness, my impotence»* акцентує увагу на усвідомленні автором власного безсилля та яскраво ілюструє почуття незадоволення своєю безпорадністю. Проте, така відкрита самокритика не призводить до негативного сприйняття блогера, а навпаки, створює імідж об'єктивної особистості, що спроможна визнати свої слабкі сторони та виправити свої помилки.

ІІІ. Мовленнєва стратегія залучення думки стороннього реципієнта. Характерною рисою авторського блогу Бріт Рейнтс є розміщення відгуків своїх читачів та послідовників на власній Інтернет-сторінці. Автор використовує цю стратегію з метою підтвердження об'єктивності створеного нею образу. Стратегія залучення думки стороннього реципієнта актуалізується у персональному блозі за допомогою прямої характеризації особистості Бріт Рейнтс:

«Britt Reints is a breath of fresh air… She's honest, open, and an excellent storyteller... – Kate Stoltzfus» [29].

«My favorite part of your presentation was how «real» you were. You were so «down to Earth» and open with us and we really were able to see the real you!! – Deanna Walser, workshop attendee» [29].

«… As someone who has had a number of mentors, more than one therapist and a lot of advise over the years, I am honestly qualified to tell you that you are truly gifted at coaching, teaching and leading. – Shannon Miller» [29].

«She is the most generous, intentional person I've found in ages – and wicked funny! – Dr. Deborah Gilboa (Tweet)» [29].

Використаі читачами оцінні епітети *«honest»* (чесний), *«open»* (відкритий), *«excellent»* (чудовий), *«real»* (справжній), *«down to Earth»* (простий), *«trully gifted»* (насправді обдарований), *«the most generous»* (найщедріший), *«intentional»* (цілеспрямований), *«wicked funny»* (з відмінним почуттям гумору) та метафора *«a breath of fresh air»* (ковток свіжого повітря) свідчать про позитивне сприйняття особистості блогера, а також про правдивість описаних автором власних характеристик.

Висновки. Отже, проведений аналіз мовленнєвої взаємодії у персональному блозі свідчить про стратегічний характер позиціонування у ньому суб'єкта дискурсивної діяльності. Глобальна стратегія самопозиціонування є домінуючою у дискурсивній поведінці блогера і реалізується за допомогою локальних стратегій позитивної самопрезентації та негативної презентації опонента. Мовленнєві стратегії сприяють реалізації інтенцій блогера на локальних етапах та поділяються на стратегії позитивної самооцінки, самокритики, залучення думки стороннього реципієнта, критики та звинувачення.

Перспективою подальших досліджень є вивчення механізмів актуалізації локальної стратегії негативної презентції опонента в комунікативних умовах авторського блогу.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс : лингвистический энциклопедический словарь / Н. Д. Арутюнова : гл. ред. В. И. Яйцева. – М. : Сов. энциклоп., 1990. – С. 136-137.

2. Гермашева Т. М. Блог как новый тип дискурса / Т. М. Гермашева // Лингвистика в образовательном процессе. Материалы международной научно-практической конференции. – Ростов-на-Дону, 2009. – 220 с.

3. Гермашева Т. М. Исследование лингвистических и паралингвистических характеристик блог-дискурса / Т. М. Гермашева // Известия Российского государственного педагогического ун-та им. А. И. Герцена. – 2010. – № 126. – С. 150–156.

4. Гермашева Т. М. Языковая личность субъекта блог-дискурса: лингвокогнитивный аспект : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 – теория языка / Т. М. Гермашева. – Ростов на Дону, 2011. – 21 с.

5. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация : пер. с англ. / Т. А. ван Дейк ; сост. В. В. Петрова ; под ред. В. И. Герасимова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

6. Иванов Л. Ю. Язык в электронных средствах коммуникации / Л. Ю. Иванов // Культура русской речи. – М. : Флинта-Наука, 2003. – 840 с.

7. Козлова Н. С. Самопрезентация личности в условиях виртуальной коммуникации (на примере немецкоязычных блогов) / Н. С. Козлова // Вестник ЮурГУ. Серия «Лингвистика», 2012. – Выпуск 15, № 25. – С. 113-115.

8. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвітики / А. П. Мартинюк. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 196 с.

9. Морозова О. І. Stance: позиція суб'єкта дискурсивної діяльності / О. І. Морозова // Вісник Київського національного лінгвістичного ун-ту. Серія філологія. – 2011. – Т. 14, № 1. – С. 87–93.

10. Пшеничних А. М. Діяльнісний підхід до вивчення особливостей реперспективізації ситуації комунікантами / А. М. Пшеничних // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2010. – № 928. – С. 52–58.

11. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Нова Кныга, 2009. – 272 с.

12. Ущина В. А. Позиціонування суб'єкта в англомовному дискурсі ризику: соціокогнітивний аспект : монографія / В. А. Ущина. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 380 с.

13. Фролова І. Є. Дискурсивна стратегія як когнітивно-комунікативний феномен / І. Є. Фролова // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – Т. 2, № 82. – С. 207–209.

14. Школовая М. С. Лингвистические и семиотические аспекты конструирования идентичности в электронной коммуникации : автореф. дисс. … канд. филол. наук / М. С. Школовая. – Тверь, 2005. – 22 с.

15. Advocacy. – [Electronic resource]. – Access Mode : http://inpursuitofhappiness.net/blog/#.VhFvSkPKS0g

16. Biber D. Historical patterns for the grammatical marking of stance. A cross-register comparison // Journal of Historical Pragmatics. – John Benjamins Publishers, 2004. – 5:1. – P. 107–136.

17. Bucholtz M. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach / M. Bucholtz, K. Hall // Discourse Studies. – London : Sage Publications, 2005. – № 7 (4-5). – P. 585–614.

18. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge, 2nd edition, 2006. – 318 p.

19. Dijk T. A. van. The Study of Discourse / T. A. van Dijk // Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction ; ed. by T. A. van Dijk. – London ; Thousand Oaks ; New Delhi : Sage Publications, 1997. – Vol. 1. – P. 1–34.

20. Du Bois J. The Stance Triangle // Stancetaking in Discourse / Ed. by R. Englebretson. – Amsterdam : John Benjamins, 2007. – P. 139–182.

21. Herring S. Slouching toward the Ordinary: Current trends in Computer-Mediated Communication / S. Herring // New Media and Society. – London : Sage Publications, 2004.

22. Hunston S. Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse / S. Hunston, G. Thompson. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 225 p.
23. In Pursuit of Happiness – Blog – [Electronic resource]. – Access Mode : http://inpursuitofhappiness.net/blog/#.VgU0fEPKS0g
24. Kiesling S. F. Style as Stance / S. F. Kiesling // Stance: Sociolinguistic Perspectives; ed. by A. Jaffe. – Oxford : OUP, 2009. – P. 171–194.
25. Myers G. Stance-taking and public discussion in blogs / Greg Myers // Critical Discourse Studies. – 7 (4). – 2010. – P. 263–275.
26. [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.prchecker.info/check_page_rank.php]
27. Rahimpour S. Blogs: A Resource of Online Interactions to Develop Stance-Taking / Sepideh Rahimpour. – [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.researchgate.net/researcher/2069722786_Sepideh_Rahimpour
28. [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.startofhappiness.com/top-100-personal-development-blogs-2015
29. Testimonials. – [Electronic resource]. – Access Mode : http://inpursuitofhappiness.net/testimonials/#.VhFWuEPKS0h
30. Welcome!. – [Electronic resource]. – Access Mode : http://inpursuitofhappiness.net/about/#.VhFXpkPKS0h
31. Wikipedia. – [Electronic resource]. – Access Mode : https://uk.wikipedia.org/wiki/Блог

УДК 811.161.2'367.

Т. В. Юрчишин,
Тернопільський національний **економічний університет, м. Тернопіль**

ІНВАРІАНТНИЙ ХАРАКТЕР СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ РЕЧЕНЬ УЗАГАЛЬНЕНОГО ЗМІСТУ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю детального аналізу семантичної структури речень узагальненого змісту як вагомого чинника, релевантного для вираження різними конструкціями узагальненого змісту. Мета статті – визначити семантико-синтаксичні ознаки речень узагальненого змісту. Для досягнення цієї мети передбачається розв'язати такі завдання: окреслити наповнюваність поняття речення узагальненого змісту з урахуванням досягнень сучасної лінгвістичної науки; простежити закономірності організації семантичної структури речень узагальненого змісту; представити семантичну структуру речень узагальненого змісту як інваріантну для конструкцій різної формальної будови, що утворюють один змістовий тип.

Ключові слова: *актуалізаційні модусні категорії, диктумний зміст, змістовий тип, модусний зміст, семантична структура.*

THE INVARIANT CHARACTER OF SEMANTIC STRUCTURE OF GENERALIZED CONTENT SENTENCES

The article substantiates existence of separate semantic type of sentence structures which represent generalization of the essence expressed in them and are actualized in a situation of speech. The actuality of this article is determined of necessity of the detailed analysis of semantic structure of generalized content sentences as a ponderable factor relevant for expression of the generalized content in different constructions. Purpose of the article is to define semantic and syntactic signs of generalized content sentences. For achievement of this purpose it is foreseen to untie such tasks: to define meaning of concept generalized content sentences taking into account achievements of modern linguistic science; to analyze conformities mechanisms, which determine the actualization of generalized content; to present the semantic structure of suggestions of the generalized maintenance as invariant for the constructions of different formal structure, which form one semantic type. The lexical-semantic filling of semantic-syntactic positions are presented. Conformities with the law of semantic structure of sentences of the generalized content as invariant for the construction of different formal structure are found out. The conclusion about semantic unanimity of the same type of generalized content sentences with complete absence of specific peculiarities of structures.

Key words: *actualized modus categories, dictum content, modus content, semantic structure, semantic type.*

ИНВАРИАНТНЫЙ ХАРАКТЕР СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ ПРЕДЛОЖЕНИЙ ОБОБЩЁННОГО СМЫСЛА

Актуальность исследования обусловлена необходимостью детального анализа семантической структуры предложений обобщённого смысла как важного фактора, релевантного для выражения разными конструкциями обобщённого смысла. Цель статьи – определить семантико-синтаксические признаки предложений обобщённого смысла. Для достижения этой цели необходимо выполнить следующие задания: определить наполнение понятия предложения обобщённого смысла с учётом достижений современной лингвистической науки; проанализировать закономерности организации семантической структуры предложений обобщённого смысла; представить семантическую структуру предложений обобщённого смысла как инвариантную для предложений разной формальной структуры, которые формируют один смысловой тип.

Ключевые слова: *актуализационные модусные категории, диктумный смысл, модусный смысл, смысловой тип, семантическая структура.*

На сучасному етапі розвитку синтаксичної науки утвердився багатоаспектний аналіз речення з урахуванням формального, семантичного й комунікативного рівнів його організації. До конструкцій, які ще не стали об'єктом такого всебічного аналізу в україністиці, належать речення узагальненого змісту.

Узагальнення змісту, репрезентоване реченнєвою структурою, традиційно узгоджується з поняттям узагальнено-особового речення. Водночас останнім часом увага синтаксистів зосереджується на тому, що узагальнення змісту репрезентується в структурі всіх типів речень – простих односкладних (особових, безособових, інфінітивних) та двоскладних, складносурядних, складнопідрядних і безсполучникових.

У межах лінгвістики сутність подібних реченнєвих структур досліджувалася та осмислювалася з різних позицій. Речення узагальненого змісту корелюють з іншими номінаціями, зокрема з пареміями (афоризмами, сентенціями, прислів'ями, максимами), абстрактно-авторськими реченнями, універсальними реченнями, загальнореферентними висловленнями. Серія робіт мовознавців присвячена дослідженню речень узагальненого змісту саме з пареміологічного погляду (В. Бондаренко [1, с. 73-77], О. Дуденко [2], Г. Садова [3]). Речення узагальненого змісту як паремії досліджують також у контексті мовленнєвої діяльності (Г. Сидоркова [4], О. Мерзлікіна [5]). До аналізованих конструкцій часто застосовується фразеологічний підхід, орієнтований на виявлення, систематизацію й теоретичне осмислення їх як стійких, відтворюваних одиниць. У колі дослідницьких зацікавлень перебуває функціонування речень узагальненого змісту на фразеологічному рівні як афористичного мовного масиву (В. Калашник [6, с. 94-97],

Н. Шарманова [7, с. 58-61]). Структурну та семантичну специфіку так званих абстрактно-авторських речень виявляє в дисертаційній роботі О. Олійник [8]. У філологічній літературі наявні фрагменти аналізу «універсальних речень» в систе-

© Т. В. Юрчишин, 2015

мі художнього тексту (Ю. Бірюкова [9, с. 169-174]). Опис загальнореферентних висловлень в логіко-семіотичному аспекті здійснили О. Падучева [10] та Л. Лєбєдєва [11, с. 81–89]. Однак відсутні комплексні дослідження речень узагальненого змісту на власне синтаксичному рівні.

Актуальність дослідження зумовлена потребою в систематизації поодиноких міркувань синтаксистів щодо відсутності визначальних структурних особливостей речень, які репрезентують узагальнення. На цій основі актуалізується необхідність детального аналізу семантичної структури речень узагальненого змісту як вагомого чинника, релевантного для вираження різними конструкціями узагальненого змісту.

Мета статті – визначити семантико-синтаксичні ознаки речень узагальненого змісту.

Для досягнення цієї мети передбачається розв'язати такі **завдання:**

– окреслити наповнюваність поняття *речення узагальненого змісту* з урахуванням досягнень сучасної лінгвістичної науки;

– простежити закономірності організації семантичної структури речень узагальненого змісту;

– представити семантичну структуру речень узагальненого змісту як інваріантну для конструкцій різної формальної будови, що утворюють один змістовий тип.

Семантична структура речень узагальненого змісту інваріантна для синтаксичних конструкцій різної будови. Порівняй: – Минулих літ не повернеш (Л. Лежанська) – узагальнений зміст пов'язаний зі структурою простого речення, яке в традиційній синтаксичній класиології номінується як односкладне узагальнено-особове. *– Та про що тобі думати? Чи у тебе жінка, чи воли? Живи та й годі! – **Звісно ж, про життя треба думати**. Дивак ти якийсь* (А. Макаренко) – узагальнений зміст репрезентує просте односкладне безособове речення. *Так і Варська жиє тепер у чиїйсь пам'яті, так, може, і він колись... Махнув рукою. – «Також думки! – **Живий живе гадати мусить**». Пригадалася Марина, і пішов на обід* (Б. Лепкий) – узагальнення пов'язане зі структурою простого двоскладного речення. *Ганя втерла заплакані очі: «Зайвий сентимент! **Життя треба брати таким, як воно є, не заохочувати від нього Бог вість чого…**»*(Б. Лепкий) – конструкція узагальненого змісту відповідає структурі складного речення.

Семантичну однотипність формально відмінних синтаксичних одиниць виявляють різні аспекти їх змістової організації. Зокрема, диктумний зміст узагальнених конструкцій становлять ситуації-еталони. Так, пропозиція речення *Минулих літ не повернеш* є моделлю еталонної ситуації, пов'язаної з невблаганним плином часу. Пропозиція реченнєвої структури *Звісно ж, про життя треба думати* є моделлю еталонної ситуації –умовиводу про сенс та вартість життя. Пропозитивний зміст конструкції *Живий живе гадати мусить* становить умовивід про покликання людини під час її життя на землі. Поліпропозитивна структура *Життя треба брати таким, як воно є, не заохочувати від нього Бог вість чого* представляє складні еталонні ситуації дійсності, що становлять собою висновки про життєву позицію та ціннісні орієнтації.

З погляду модусного змісту розглядувані конструкції реалізують явище нейтралізації протиставлень в системі актуалізаційних модусних категорій –персоналізації, просторової та часової локалізації. Порівняй: *Звісно ж, **про життя** треба думати* – об'єктний компонент змісту позбавлений актуалізації (життя взагалі, а не чиєсь конкретно життя), інші неактуалізовані компоненти змісту не експлікуються (порівняй: ***Завжди і скрізь всім** треба думати про життя*). ***Живий живе** гадати мусить* – неактуалізованість суб'єктної та об'єктної синтаксем маркується лексично, неактуалізованість, пов'язана з узагальненням стосовно часу та простору, узгоджується з незаміщенням лексем у відповідних синтаксичних позиціях (порівняй: ***Завжди і всюди** живий живе гадати мусить*). ***Життя** треба брати таким, як воно є, не заохочувати від нього Бог вість чого…* – лексично маркується неактуалізованість об'єкта (життя взагалі, а не чиєсь конкретно), неактуалізованість суб'єкта, просторової та часової локалізації позначена незаміщенням відповідних синтаксичних позицій (порівняй: ***Життя нам всім** треба **завжди і всюди** брати таким, як воно є, не заохочувати від нього Бог вість чого*).

У змістовій структурі всіх наведених конструкцій актуалізується модусна категорія авторизації, що корелює з персуазивністю, – загальновідома сентенція пов'язується з достовірним джерелом її отримання. Так, у конструкції *Звісно ж, про життя треба думати* простежується функціонування в позиції авторизаційного предиката лексеми *звісно* як контекстуального синоніма слів *знати, вірити*, що вказує як на джерело інформації, так і на її достовірність. Суб'єктна лексема, що пов'язана з інтерпретацією інформації як загальновідомої, не експлікується (порівняй: ***Ми** знаємо, що про життя треба думати*). У реченнєвій структурі *Минулих літ не повернеш авторизаційні суб'єкт та предикат не експлікуються*. Однак мовна компетенція дозволяє їх передбачити, домислити в механізмі узагальнення (порівняй: ***Всім відомо,** що минулих літ не повернеш*). Аналогічне явище простежується в конструкціях *Живий живе гадати мусить. Життя треба брати таким, як воно є, не заохочувати від нього Бог вість чого.* Інформація, представлена в них, подається об'єктивовано, абстрагуючись від автора, як загальновідома. Мовець вважає зайвим вербалізувати джерело та спосіб отримання інформації, однак на основі мовної компетенції їх легко експлікувати (порівняй: ***Всі знають**, що живий живе гадати мусить. **Ми знаємо**, що життя треба брати таким, як воно є, не захочувати від нього Бог вість чого*).

Всі аналізовані конструкції однаково виявляють соціальну модусну категорію – демонструють самовираження мовця як частини генералізованої спільноти суб'єктів, що тим самим мотивує його право керувати поведінкою адресата. Порівняй: *Минулих літ не повернеш. Живий живе гадати мусить. Життя треба брати таким, як воно є, не заохочувати від нього Бог вість чого → **Всі знають (а, отже, і я, і ти),** що минулих літ не повернеш/про життя треба думати/живий живе гадати мусить/ життя треба брати таким, як воно є, не заохочувати від нього Бог вість чого.* У свідомості слухача постають імплікатури на зразок: *Це відомо всім, а отже, і мовцеві, і мені. Тому потрібно прислухатися до такої інформації, не жаліти втрачених років/думати про нагальні буденні справи/реально сприймати життя.* Водночас мовець знімає з себе відповідальність за проголошену інформацію, оскільки не він безпосередньо є її автором, а широкий загал.

Можна стверджувати, що різна формальна будова розглянутих синтаксичних конструкцій узгоджується з їх однотипною семантичною організацією. Отже, семантична структура речень узагальненогозмісту мислиться як інваріант, релевантний для виділення ряду синтаксичних конструкцій, що сприймаються як варіанти. Зокрема, такими виступають:

1) структурно-семантичні різновиди простих односкладних речень, предикативна основа яких узгоджується з мінімальними схемами однокомпонентного блоку та їх регулярними реалізаціями, наприклад: На ділі каймося, не насловах (Леся Українка); Любові легкого шляху не треба (Леся *Українка);* Не повернути нам минулих літ (Л.*Лежанська*);

2) прості двоскладні речення, предикативна основа яких узгоджується з мінімальними схемами двокомпонентного блоку та їх регулярними реалізаціями, *наприклад:* Все згадує себе в свою найкращу пору(Л. Костенко); Бідні вміють поділитися останнім (О. *Сенатович*); Усі вмирають рівні перед Богом (Леся Українка); Чекати ніколи не пізно (Л. *Лежанська*);

3) усі типи складних речень, наприклад: Усе іде, але не все минає над берегами вічної ріки (Л. Костенко); Жінки в любові – наче повінь, що невиходить з берегів (О. Кушнір); Якщо кохаєш – знайдеш без адрес *(Л. Костенко)*.

При цьому семантична структура складних речень представляє складні ситуації дійсності, що осмислюються як взаємозв'язок кількох ситуацій. Загалом у складних реченнях простежуються три варіанти формування узагальненого змісту: 1) обидві предикативні частини позначають типові ситуації дійсності, а змістові відношення, які їх поєднують, постають як узагальнені; 2) змістові відношення між двома предикативними частинами сприймаються як узагальнені при тому, що узагальненню підлягає лише значення однієї з них; 3) жодна з предикативних частин не виявляється як речення узагальненого змісту – узагальнення стосується лише змістових відношень, якими вони пов'язані.

Загалом продукується висновок, що речення узагальненого змісту не мають визначальних особливостей структури та узгоджуються з різноманітними синтаксичними конструкціями. Натомість вагомим чинником для окреслення їх статусу є закономірності семантичної організації. Це дає підстави об'єднати так звані «узагальнені конструкції» в один змістовий тип.

Література:

1. Бондаренко В. Г. О варьировании пословиц со структурой односоставных предложений / В. Бондаренко // Русский язык в школе. – 1988. – № 6.– С. 73–77.

2. Дуденко О.В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»/ Дуденко Ольга Вікторівна; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2002. − 17 с.

3. Садова Г. Ю. Семантико-синтаксична організація компаративних паремій: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Садова Галина Юріївна; Національна академія наук України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., 2006. – 16 с.

4. Сидоркова Г. Д. Прагматика паремий: пословицы и поговорки как речевые действия. – Автореф. дисс. на соискание научн. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык»/ Сидоркова Галина Дмитриевна; Краснодарский государственный университет. – К., 1999. – 53 с.

5. Мерзлікіна О. В. Комунікативно-прагматичний аспект функціонування прислів'їв у художніх текстах (на матеріалі творів М. Сервантеса): Автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / Мерзлікіна Ольга Володимирівна; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 14 с.

6. Калашник В. С. Структурно-функціональні різновиди афоризмів / В. Калашник // Культура слова. – Київ : Наукова думка, 1989. – Вип. 36. – С. 94–97.

7. Шарманова Н. М. Категорія адресантності в комунікативній природі афоризму / Н. Шарманова// Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія Філологія. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2006. – № 745.– Вип. 49. – С. 58–61.

8. Олійник О.О. Абстрактно-авторські речення в художньому мовленні: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова»/ Олійник Ольга Олександрівна; Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова. − Одеса, 1999. – 16 с.

9. Бирюкова Ю. А. Общесмысловое высказывание в строе художественного текста: На м-ле англ. языка: Дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: 10.02.04 / Бирюкова Юлия Андреевна. – Москва, 1998. – 194 с. – Библиограф. : С. 16–174.

10. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесённость с действительностью / Е. Падучева. – М. : «Наука», 1985. – 271 с.

11. Лебедева Л. Б. К проблеме общереферентных высказываний / Л. Лебедева // Вопросы языкознания, 1986. – №2. – С. 81–89.

УДК 81'25(045)

В. О. Яблочнікова,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті досліджуються основні види безеквівалентної лексики сучасної англійської мови та перекладацькі прийоми, які можна застосовувати для перекладу даного виду лексики. Наукова новизна полягає в тому, що робиться спроба узагальнити накопичений досвід з вивчення даної проблеми і ввести до наукового обігу найбільш релевантне для теорії та практики перекладу уявлення про безеквівалентність як про явище відносне за своєю природою і суттю.

Ключові слова: *безеквівалентна лексика, переклад, адекватність перекладу, транслітерація, калькування.*

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF CULTURE-SPECIFIC VOCABULARY

The article deals with the basic kinds of culture-specific vocabulary of modern English and basic approaches which can be used for translation of this kind of vocabulary. Scientific novelty lies in the fact that we tried to summarize the experience of studying this problem and introduce the most relevant definition of culture-specific vocabulary. On the basis of the conducted research, the following definition of culture-specific vocabulary was formulated – words that serve to express the concepts in one language and are absent in another culture and language, the words that relate to specific cultural elements, the cultural elements that are typical only for A culture and are absent in culture B, as well as words with no translation into another language, have no equivalent outside of language to which they belong.

Keywords: *culture-specific vocabulary, translation, the adequacy of translation, transliteration, tracing.*

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ

В статье исследованы основные виды безэквивалентной лексики современного английского языка и переводческие приемы, которые можно применять при переводе данного типа лексики. Научная новизна заключается в том, что делается попытка обобщить накопленный опыт по изучению данной проблемы и ввести в научный оборот наиболее релевантное для теории и практики перевода представление о безэквивалентности как о явлении относительном по своей природе и сути.

Ключевые слова: *безэквивалентная лексика, перевод, адекватность перевода, транслитерация, калькирование.*

Переклад має довгу історію, яка розпочалася в ті часи, коли виникла потреба в людях, які володіли б декількома мовами і могли бути посередниками при спілкуванні різних мовних спільнот. Проте, у якості самостійної науки переклад сформувався лише на початку XX ст. В умовах поглиблення та розширення міжнародних зв'язків та обміну інформацією перекладознавство отримало можливість швидко розвиватися.

У системі значень мови кожного народу відбиті результати досвіду людини. Саме через відмінні умови життя, клімату, історії, культурних цінностей, традицій та звичаїв, у кожній мові виникають такі одиниці, що позначають явища та

© В. О. Яблочнікова, 2015

процеси, властиві лише побуту та способу життя кожного конкретного народу. Ось чому до труднощів перекладу відносять переклад без еквівалентної лексики [5, с. 34].

Проблемою перекладу безеквівалентної лексики займалося багато вчених, серед них Л. К. Латишев, Л. С. Бархударов, М. П. Бажан, Т. Р. Левицька, М. О. Возна та інші. Але, незважаючи на значну кількість праць щодо вивчення безеквівалентної лексики, проблема залишається не повністю дослідженою.

Актуальність теми даної статті визначається недостатністю вивчення проблеми перекладу безеквівалентної лексики в сучасному перекладознавстві, та підвищеним інтересом до поняття «безеквівалентна лексика».

Метою дослідження є:

– вивчення проблеми використання безеквівалентної лексики;

– визначення перекладацьких прийомів, завдяки яким здійснюється переклад оригінальних текстів;

Завдання дослідження випливають з поставленої мети і передбачають:

– дослідити теоретичний матеріал із зазначеної проблеми;

– визначити поняття «безеквівалентна лексика»;

– вивчити класифікацію безеквівалентної лексики, наявної у сучасному перекладознавстві.

Наукова новизна полягає в тому, що робиться спроба узагальнити накопичений досвід з вивчення даної проблеми і ввести до наукового обігу найбільш релевантне для теорії та практики перекладу уявлення про безеквівалентність як про явище відносне за своєю природою і суттю.

У продовж багатьох років провідні вчені-філологи відстоювали гіпотезу, про неможливість рівноцінного відтворення як змісту, так і форми оригіналу засобами іншої мови, цілком правильно стверджуючи, що художній твір завжди має чітко виражений національний характер, що кожна мова має власні, притаманні лише їй засоби виразності. Кожна країна, будь-який народ чи місцевість мають притаманні лише їм умови розвитку, які виступають їхніми характерними рисами, надаючи їм щось особливе, незвичайне, неповторне. Кожна мова містить у своєму лексичному складі слова, які належать до національної лексики, не маючи ані аналогів, ані еквівалентів в інших мовах. Такі слова або словосполучення називають безеквівалентною лексикою.

Кожен перекладач ставить перед собою мету – досягнення адекватності. Адекватність – це вичерпна передача смислового змісту оригіналу і повна функціонально-стилістична відповідність йому. Безумовно, найвищою майстерністю перекладача вважають досягненнятотожностізмістуоригіналу та перекладу [6, с. 62]. Вирішальну роль для перекладу відіграє той факт, що різні мови мають одиниці, які відрізняються в плані вираження, тобто за формою, але співпадають у плані змісту. Тобто, перекладом називається процесс перетворення мовного твору однією мовою в мовний твір іншою мовою зі збереженням незмінного плану змісту. У разі міжмовних перетворень неминучі втрати, тобто наявна неповна передача значень у тексті оригіналу. Звідси випливає, що текст перекладу ніколи не може бути повним та абсолютним еквівалентом тексту оригіналу, завдання перекладача полягає в тому, щоб зробити цю еквівалентність найбільш повною, тобто намагатися зводити втрати до мінімуму [1, с. 10–11]. Під поняттям еквівалентності перекладу розуміють передачу в перекладі змісту оригіналу, який розглядається як сукупність інформації, що міститься в тексті, включаючи емотивні, стилістичні, образні, естетичні функції мовних одиниць. Отже, еквівалентність – поняття ширше, ніж «точність перекладу», під яким зазвичай розуміють лише збереження «предметно-логічного змісту» оригіналу.

Переклад безеквівалентної лексики – це частина великої і важливої проблеми передачі національної та історичної самобутності нації, яка сягає самого зародження теорії перекладу як самостійної дисципліни. Безеквівалентна лексика належить до найменш вивчених лінгвістичних одиниць, а тому її переклад завжди становить неабияку складність [2, с. 106].

Переклад не може бути абсолютним аналогом оригіналу, тому головне завдання перекладача полягає у створенні тексту, максимально наближеному до оригіналу за семантикою, структурою та його потенційним впливом на реципієнта. У цьому випадку необхідно застосовувати перекладацькі трансформації. Цей процес пов'язаний з глибинним розумінням змісту тексту однією мовою і свободою володіння виразними засобами іншої мови. Безеквівалентна лексика наявна в кожній мові. М. Кочерган вважає, що безеквівалентна лексика переважно становить не більше 6-7 % загальної кількості активно вживаних слів [4, с. 171–172]. Кількість безеквівалентної лексики у тексті залежить від авторського стилю, змісту самого твору, часу його написання та багатьох інших факторів. При розгляді явища безеквівалентності мовознавці намагаються відмежувати його від інших, або, порівнюючи з поняттями «лакуна», «реалія», «фонова лексика», «екзотизм», «варваризм», «національно маркована лексика», «етнографізм», «локалізм» та ін., дати визначення поняттю «безеквівалентна лексика». Під час перекладу частіше за все видозмінюється не лише безеквівалентна лексика, а й оточуюче її речення. Це обумовлено наступними факторами: особливостями синтаксису мови перекладу, нормами сполучуваності слів у мові перекладу і контекстом, який виступає одним із найважливіших засобів перекладу, тому що він дуже часто уточнює значення реалії. В одному випадку перекладачеві доводиться додавати деякі слова, які необхідні для розуміння тексту, в інших – перекладач може упустити кількість слів для розуміння значення реалії.

Безеквівалентна лексика відображає національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, називає такі поняття та явища у сфері певної культури, які не властиві культурам інших народів, виступає складовою образності тексту, створює емоційно-експресивний підтекст, пов'язаний з етнічним компонентом значення.

Критеріями виокремлення такої лексики можуть бути:

1) семантичний (за яким враховується значення слів);

2) граматичний (показовий насамперед щодо одиниць, які мають певні формальні показники);

3) функціонально-стилістичний (безеквівалентна лексика може виконувати в тексті функції створення національного колориту, інтимізації тощо, у композиції поетичного тексту безеквівалентна лексика стає своєрідною смисловою домінантою, впливає на зміст усього твору).

Переклад безеквівалентної лексики є важким, тому може виникнути повна неможливість знайти відповідне слово оригіналу, але це не означає,що вона не піддається перекладу. Це трапляється тоді, коли слово-оригінал означає місцеве явище, якому не існує відповідника у мові перекладу. Сюди можна віднести і неологізми. Наведемо приклади:

• *switchel* – напій з патоки і води;

• *tammany* – система підкупів у політичному житті США;

• *newshawker* – газетер;

• *newshound* – репортер [8].

Зустрічаються слова, які мають неповну відповідність у мові перекладу. Наприклад, англійські *«hand»* та *«arm»* українською означають просто – «рука» [8]. При цьому важливо вказати на фальшиву безеквівалентність, тобто вдавану відсутність еквівалентів в мові перекладу. Наприклад:

• *to turn over a new leaf* – розпочати нове життя;
• *to talk turkey* – говорити відверто (амер.);
• *monkey-business* – безглузда праця.

Різні дослідники пропонують різноманітні прийоми перекладу безеквівалентної лексики, включаючи той чи інший прийом передачі національно-маркованої мовної одиниці, не беручи до уваги інший. Найпоширенішими способами перекладу такої лексики є: 1) транслітерація та транскрипція – при транслітерації засобами перекладацької мови передається графічна форма слова початкової мови, а при транскрипції – його звукова форма. В даний час прийом транслітерації та транскрипції при перекладі використовується набагато рідше, ніж раніше; 2) калькування – передача іншомовної лексики за допомогою заміни її складових частин – морфем або слів їх прямими лексичними відповідниками в мові перекладу[2]; 3) описовий («роз'яснювальний») переклад – полягає у розкритті значення лексичної одиниці початкової мови за допомогою розгорнутих словосполучень, що розкривають істотні ознаки позначуваного явища даної лексичної одиниці (наприклад: *landslide* – перемога на виборах з великою перевагою голосів). Цей спосіб вважається досить громіздким і неекономним. Часто перекладачі вдаються до поєднання двох прийомів – транскрипції або калькування та описового перекладу, даючи останній у виносці або в коментарі; 4) наближений переклад передбачає пошук найближчої за значенням відповідності в мові перекладу для лексичної одиниці вихідної мови. Такого роду приблизні еквіваленти лексичних одиниць можна назвати «аналогами»(наприклад: *know-how* – секрети виробництва). Застосовуючи в процесі перекладу «аналоги» потрібно мати на увазі, що в деяких випадках вони можуть створювати не цілком правильнее уявлення про характер позначуваного ними предмета чи явища; 5) трансформаційний переклад передбачає перебудову синтаксичної структури речення, лексичні заміни з повною зміною значення вихідного слова або іншими словами, здійснення лексико-граматичної перекладацької трансформації (наприклад: *glimpse* – вживається у виразах *to have, to catch a glimpse of smth* [8]. Це дає можливість застосувати в перекладі дієслово і тим самим використовувати синтаксичну перебудову пропозиції.

На підставі представлених даних можна стверджувати, що наявність без еквівалентних одиниць не означає, що їх значення не може бути передано в перекладі або що вони переводяться з меншою точністю, ніж одиниці, які мають прямі відповідності. Справа в тому, що така лексика щоразу ставить перекладача перед проблемою вибору того чи іншого способу їх передачі. Вибір шляху перекладу даного виду лексики залежить від кількох передумов:

1) від характеру тексту; 2) від значимості лексики в контексті; 3) від характеру самої лексики, її місця в лексичних системах мови перекладу і вихідної мови; 4) від самих мов – їх словотворчих можливостей, літературної та мовної традиції; 5) від читачів перекладу (у порівнянні з читачем оригіналу).

Отже, беручи до уваги все вищезгадане, можна сформулювати наступне визначення поняття «безеквівалентна лексика» – це слова, що слугують для вираження понять, є відсутніми в іншій культурі та мові, слова, що відносяться до особливих культурних елементів, тобто до культурних елементів, що характерні лише для культури А і відсутні в культурі Б, а також слова, які не мають перекладу на іншу мову одним словом, не мають еквівалентів за межами мови, до якої вони належать.

Основною проблемою перекладу безеквівалентної лексики залишається відсутність єдиної її класифікації, проте в основу всіх наявних класифікацій покладено предметний принцип. Тому безеквівалентна лексика вимагає творчого підходу і глибоких знань лінгвокраїнознавства при перекладі її на іншу мову.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, – 1975. – С. 240.
2. Бугулов И. Н. Особенности передачи слов-реалий в переводах англоязычной литературы развивающихся стран / И. Н. Бугулов, О. Ф. Шевченко. – К. – 1985.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе. Реалии / С. Влахов, С. Флорин // Мастерство перевода – Москва : Сов.писатель, 1970. – С. 432–456.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / М. П. Кочерган. – К., 1999.
5. Возна М. О. Англійська мова для перекладачів і філологів / М. О. Возна. – Вінниця, 2006. – С. 337.
6. Зорівчак Р. П. Реалія та переклад / Р. П. Зорівчак. – Львів, 1989.
7. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова вструктуріхудожньоїкультуриучня: теорія і практика / Н. Є. Миропольська. – К., 2002. – С. 204.
8. ABBYY Lingvo. – Режим доступу : http://www.lingvo.ua/uk

УДК 821.135.1

Наталія Яцків,
Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ РОМАНУ БРАТІВ ҐОНКУРІВ «МАНЕТТА САЛОМОН»

У статті досліджено інтермедіальність роману братів Ґонкурів «Манетта Саломон», простежено взаємозв'язок літератури та живопису в епоху середини XIX століття, коли обидва види мистецтва шукали засобів оновлення. Типологія екфрастичних описів засвідчує, що письменники шукали вербальних засобів для вираження візуальних картин, як реальних, так і уявних. Терміни живопису насичують смислову структуру, вживаються як для означення живописних жанрів, так і власне літературних (ескіз, акварель, колаж). Численні ремінісценції на твори відомих художників, роздуми над естетичними пріоритетами, пошуки і фіксація нової техніки перетворюють роман на живописний, тобто живописні референції входять у вербальний текст імпліцитно, впливаючи на жанрову, композиційну структуру та витворюють неповторний живописний стиль, «артистичне письмо» Ґонкурів.

Ключові слова: *живопис, художник, колаж, екфраза, вербальний образ, візуальний образ.*

INTERMEDIALITY OF THE GONCOURT BROTHERS' NOVEL «MANETTE SALOMON»

This article deals with the study on intermediality of the Goncourt brothers' novel «Manette Salomon», there is retraced a correlation between literature and art in the epoch of the mid-nineteenth century, when both kinds of art searched for the means of renewal. The Goncourt brothers created the novel about art, in which artworks were the subject of depiction. The

© Наталія Яцків, 2015

typology of ekphrastic descriptions testified that the writers were looking for verbal means to express visual pictures, both real and imaginary. Terms of painting saturate the semantic structure and are used both for the definition of painting genres and literary ones (sketch, watercolor, collage). Ekphrases of the Goncourt brothers play an important role in the plot-compositional construction of the novel, the expression of the visual artifacts unfolds the single line of the plot, creates dialogism of the narrative. Numerous allusions to the works of famous artists, reflections on aesthetic priorities, searching and fixing of new techniques transform the novel into a painting, that is to say, pictorial references enter the verbal text implicitly influencing the genre, compositional structure and creating the unique painting style, «artistic writing» of the Goncourt brothers.

Keywords: *painting, painter, collage, ekphrasis, verbal image, visual image.*

ИНТЕРМЕДИАЛЬНОСТЬ РОМАНА БРАТЬЕВ ГОНКУР «МАНЕТТА САЛОМОН»

В статье изучено интермедиальность романа братьев Гонкур «Манетта Саломон», исследовано взаимосвязь литературы и живописи в эпоху средины XIX века, когда оба вида искусства искали возможностей обновления. Типология екфрастических описаний свидетельствует, что писатели искали вербальных средств для выражения визуальных картин, реальный и воображаемых. Множественные реминисценции на произведения известных художников, размышления над эстетическими приоритетами, поиски и фиксация новой техники превращают роман на живописный. Живописные референции включаются в вербальный текст имплицитно, влияя на жанровую, композиционную структуру и формируют неповторимый живописный стиль, «артистическое письмо» Гонкуров.

Ключевые слова: *живопись, художник, коллаж, экфрасис, вербальный образ, визуальный образ.*

Роман братів Ґонкурів «Манетта Саломон», написаний 1867 року, розкриває естетичні дискусії стосовно розвитку мистецтва середини XIX століття через образи художників, які по-різному визначають своє призначення та бачення Краси. Виведення образів художників, описи їх процесу творчості та наслідків – картин, жваве середовище виставок, Салонів, відгуків сучасників вказують на те, що цей роман не просто оповідає історію митця, а прагне виразити духовно-естетичну атмосферу епохи, тому побудований на виявленні спільних точок перетину між літературою та живописом. Валентина Фесенко, досліджуючи діалог літератури та живопису, доводить його асиметричність, «від середніх віків до доби романтизму (кінець XVIII ст.) літературний текст надихає живопис, який виконує релігійну і політичну функції, легітимізує себе у висвітленні засадничих для цивілізації сакральних і міфологічних текстів. Починаючи з XIX ст. живопис прагне вивільнитися з-під тиску слова, літератури» [5, с. 4]. Тому література і живопис середини XIX ст. одночасно шукають засобів оновлення мистецтва, нерідко надихаючись новаторськими пошуками суміжних мистецтв.

Тематика і проблематика роману «Манетта Саломон» вимагає й відповідної методології його інтерпретації, адже без інтермедіальності неможливо визначити ні жанрово-композиційну, ні наративну, ні стильову оригінальність твору. Інтермедіальні дослідження в сучасному літературознавстві розвиваються порівняно недавно у контексті інтертекстуальних інтерпретацій, однак якщо останні зосереджують увагу на інтеракції вербальних творів, то в інтермедіальних дослідженнях йдеться «про висвітлення літературою інших видів мистецтв, тобто фіксацію в художньому творі іномедійних вкраплень, що підтверджують своєрідну «розгерметизацію» художньої літератури, яка не лише привласнює, а й асимілює притаманні іншим мистецтвам ознаки: візуальність живопису, пластичність скульптури, виражальність музики тощо» [4, с. 19]. На основі сучасних досліджень зарубіжних вчених Віра Просалова виокремлює три типи інтермедіальності: «перший пов'язаний із моделюванням фактури іншого виду мистецтва, наприклад: візуальних форм у поезії, таких, як акровірш, паліндром тощо; другий тип інтермедіальності виявляється в реалізації формотвірних принципів музичного, живописного чи архітектурного твору в літературному; третій – ґрунтується на інкорпоруванні мотивів, образів, сюжетів музики, живопису чи інших видів мистецтв в художній текст» [4, с. 22]. Інтермедіальний аналіз спрямований на виявлення засобів суміжних видів мистецтв, що реалізуються у художньому творі.

Визначення жанрової типології роману «Манетта Саломон» співпадає з першим типом інтермедіальності. Вказуючи на новаторство братів Ґонкурів, Е. Золя зауважував, що письменники «не турбуються про дотримання загальноприйнятих правил стосовно форми і розвитку літературного твору. Вони керуються тільки своєю поетикою і все більше нехтують думкою читачів» [2, т. 25, с. 540]. Роман «Манетта Саломон» Золя називає «вільним етюдом про мистецтво і сучасних художників» [2, т. 25, с. 540], в основі композиції якого «зображення фактів, вибраних навмання. Вірний щоденник життя багатьох художників… Але щоденник, тонко оброблений майстрами живопису, які одухотворяють все, до чого вони торкаються» [2, т. 25, с. 541]. Фрагментарність композиції і послаблення інтриги зумовлені тим, що письменники намагаються відійти від традиційної форми і в маленьких частинах, ніби на картинах, виразити життя художників, створити серію сцен, які б представили творчі пошуки і манеру їх втілення різними митцями. Своє пояснення жанрової структури роману брати Ґонкури зазначили у «Щоденнику» 1865 року, зауваживши, що ця книга – «це історія, яка перелистує людей» [1, т. 1, с. 507], а у записах 1885 року Едмон Ґонкур запозичує термін у техніці живопису, щоб визначити твір як «один з перших колажів у літературі» [5, с.408]. Французький дослідник Ж.-П. Ледюк-Адін, цитуючи рецензію Е. Золя на роман Ґонкурів, опубліковану 25.07.1885 р. у газеті «Фігаро», вживає й інші терміни живопису, як то «колекція офортів і акварелей, розташованих один за одним» [8, с.412]. Таке визначення обурило Е. Ґонкура, який у «Щоденнику» від 2.08.1885 р. зазначає, що вихваляння Е. Золя, що його книга «не буде низкою акварелей і офортів» (натяк на «Манетту Саломон»), а глибоким психологічним дослідженням» [1, т. 2, с. 375]. Мова йде про роман Золя «Творчість», у якому, на думку Е. Ґонкура, Золя використав сюжет з «Манетти Саломон», зокрема епізод про художника, що примушує дружину йому позувати і докоряє їй за недосконаліть тіла, спотвореного материнством [1, т. 2, с. 391–392]. Незважаючи на зневагу, яка проглядаються у характеристиці Золя, й цілком природнє обурення Е. Ґонкура, варто зауважити, що Золя мав рацію, так як брати Ґонкури цим романом справді прагнуть створити твір більше живописного мистецтва, ніж літературно-художній. Зауважимо, що сам термін «колаж» був відомий ще в Античності, коли означав «центон» – твір, змонтований з чужих віршованих текстів, але як художній прийом «колаж» запроваджується у малярстві представниками авангардистського мистецтва, а вже згодом використовується і в літературі для означення особливої техніки поєднання окремих фрагментів. У постмодернізмі «колаж» перетворився на «універсальний принцип організації текстового і культурного простору, переосмислюється у контексті постмодерністської чуттєвості, плюрального, хаотичного, фрагментаризованого світосприймання на тлі «присмерку метанарацій» та обвальної децентрації» [3, с.497]. Отож використання Ґонкурами терміну «колаж» для визначення жанру твору свідчить про те, що письменники вказували на тісний зв'язок літератури та живопису. Вони прагнули відійти від шаблонів і шукали нові способи художньої організації тексту та форми вираження дійсності, передбачаючи нові шляхи розвитку мистецтва.

Аналізуючи спільне та відмінне у літературі та живописі В. Фесенко доводить, що жанрові системи у цих видах мистецтв відрізняються. Однак, починаючи з XIX ст., і в літературі, і в живописі, відбувається поступовий процес деге-

роїзації, повернення до приватної історії. «Він проходить через поступовий розпад тісних зв'язків великої Історії (події, політика) та індивідуальної, естетизованої, особистої історії людського життя» [5, с. 134]. У цьому плані, митці середини XIX ст. шукають відповіді на питання співвідношення мистецтва та дійсності, намагаються віднайти красу у довколишньому, актуальному, сучасному й надати сенс людському існуванню. Отож центральна проблема «Манетти Саломон» – митця і мистецтва – розгортається у романі через співвідношення мистецтва, дійсності і краси, яку герої намагаються розв'язати через особистий досвід, талант, вміння, вдосконалення. Приклади героїв роману – художників, які по-різному вибирають естетичні орієнтири, віддано служать мистецтву чи використовують його для особистих цілей – демонструють пошук рівноваги між талантом і майстерністю, натхненням і наполегливістю, формують поле дискусії й виливаються у множинності думок. Тому погоджуємось з французьким дослідником М. Крузе, який стверджує, що роман «Манетта Саломон» є передусім «хронікою естетичної думки середини XIX ст.», який дозволив Ґонкурам створити пара-історію мистецтва, «змішуючи реальність і фікцію, роман представляє вигаданих митців, але вписаних у рамки правдивості, фіктивних персонажів, які мають реальних прототипів, що втілюють магістральні пошуки живопису середини XIX ст., але також, вони вигадують винахідників, вони репрезентують майбутнє живопису, яке уявляється художникам водночас можливим і оригінальним, що поєднує реальність і майбутнє» [7, с. 26–27]. На відміну від своїх попередників і наступників, Ґонкури створюють роман не про життя художника, а про болісний процес творчості, у якому естетичні пошуки стають основною інтригою. Цій меті підпорядкована структура твору, бо митець живе, щоб творити, бо у творах він реалізує своє бачення мистецтва.

У романі про художників переплітаються літературні норми із образотворчими, термінологія живопису, вербальне вираження живописних технік стає предметом теоретичної дискусії й щоденних розмов митців. У частині III письменники роблять короткий екскурс в історію живопису, протиставляючи живописну техніку двох найвизначніших митців епохи романтизму Делакруа та Інгреса у пошуках сучасності, описуючи експресивність вираження краси першого та повернення гармонії Рафаеля у техніці другого. Лист Коріоліса до Анатоля зі Сходу містить цікаві спостереження про відмінність відчуття кольорів та світла, про його прагнення виразити всю повноту місцевого колориту у русі, запахах. А після повернення в Париж Коріоліс надзвичайно чутливо реагує на орієнталізм Декампа, відкриваючи очі парижанам на те, що Схід є дуже різним, і сонце Єгипту, Туреччини чи Сирії не може бути зображеним однаково. Публіка схвально сприймала брутальність, дикість пустельних пейзажів Декампа, але тонкий, нюансований екзотичний Схід Коріоліса, який здавався огорнутий туманом чи випаровуванням, виблискував різними відтінками при освітленні, вона не готова приймати [7, с. 246]. Таким чином у художню тканину прозового твору проникає піктуральність, яка стає ознакою письма Ґонкурів.

Французька дослідниця творчості Ґонкурів Стефані Шампо детально проаналізувала референції письменників до живописних творів: перелік художників, які цитуються у романі «Манетта Саломон» вражає – 128 [7, с. 570–585]. Автори роману демонструють обізнаність з історією та теорією живопису, прагнуть представити власну оцінку досягнень визначних майстрів у вираженні дійсності, представити своє бачення талановитих полотен, які виставляються у Салонах Парижа. Вербальні описи творів мистецтва спонукають Ґонкурів до пошуку відповідної техніки репрезентації, щоб дати можливість читачу побачити й відчути естетичне задоволення від картин, які створюють фіктивні художники – герої роману та реальні метри живописного мистецтва, твори яких уже стали відомими.

Серед найпоширеніших засобів транспозиції мистецтва дослідники виділяють екфразу та гіпотипоз. Ґрунтуючись на працях Н. Брагінської, П. Вагнера, Л. Геллера, Д. Хеффернена та інших О. Яценко пропонує класифікацію екфраз за об'єктом, смисловою домінантою, предметом, об'ємом, кількістю, широтою образотворчої інформації, часом появи [6]. Беручи до уваги тематику і проблематику роману «Манетта Саломон», кількість безпосередньо та опосередкованих цитованих творів мистецтва, ремінісценцій та алюзій, можна стверджувати, що всі види екфрази представлені у творі. Не претендуючи на вичерпність аналізу, зупинимося на окремих найцікавіших екфразах. Наприклад, первинний екфрастичний опис задуму картини Коріоліса «Турецька купальниця» референційно відсилає до відомої картини Шассеріо «Туалет Естер», виставленої у Луврі 1841 року. Ґонкури наголошують, що «художник вирішив помістити оголене тіло в кадр, де він міг оживити велич людського тіла… На вологому камінні бані, на ніжному граніті постать нахиленої жінки, яка ніби виходить зі зрошувальної хмарки, з білої мильної піни, яку наносила оголена служниця-негритянка у нагрудній пов'язці жвавих кольорів» [7, с. 258]. Детальний опис композиції картини, постави моделі, елегантності її пропорцій, точності ліній і тіней першого плану та приглушені форми жінок другого плану підкреслювали влучне вирішення законів перспективи, застосування кольорової гами, яка, здавалося, передавала рух моделі у випарах повітря та сонця. Такий екфразис можемо означити як міметичний, оскільки він відсилає до відомої картини, точний опис якої автори прагнуть передати вербально. Друга згадка про цю ж картину представлена у формі дискусії – реакції друзів на завершене полотно, яка підкреслює досягнення художника як колориста у зображенні людського тіла і породжує роздуми про роль світла на полотнах представників різних малярських шкіл, наприклад у Рембрандта та Делакруа, що спонукає Коріоліса підправити картину, уважніше придивитися до моделі у сонячний день [7, с. 302–303]. Отже, Ґонкури не просто фіксують досягнення митців-живописців і прагнуть вербально виразити смислове й емоційне наповнення їх мистецтва засобами літератури, а й ненав'язливо рекомендують нові шляхи розвитку живопису. Саме тому картина Коріоліса стала успішною на Виставці 1853 року, що вона не повторювала попередників Делакруа і Шассеріо, а запропонувала новий підхід до освітлення: «Всі відвідувачі були вражені сонячним випроміненням цього тіла жінки, тою люмінесценцією, яку Коріоліс запримітив у променях заходу сонця» [7, с. 306].

Цікаво розгортається у романі історія з картинами Коріоліса «Le conseil de Révision » та «Un mariage à l'église », що стали шедеврами і принесли художнику визнання, якого він не очікував. Екфрастичний опис, за спостереженнями Мішеля Крузе, відсилає до творчості Гаварні та Курбе, і скоріше нагадує цілковиту протилежність, «перевернутий малюнок» картини Курбе «Enterrement à Ornans ». На Виставці 1855 року картини Коріоліса зазнали краху, «голова поважного академічного журі навіть вирішив у своїй промові засудити талановитого художника, який уже добився успіху попередніми картинами, а тепер ображає естетичні почуття відвідувачів тим, що виставляє оголену жінку поряд з поважними чоловіками, одягнутими у чорні костюми» [7, с. 429]. Захищаючи традицію, критик апелює до Римської школи, яка не пропускає варварів до мистецтва, а суворо стежить за дотриманням правдивості. Іронія в тому, що перша з цих картин Коріоліса, яка нагадує полотно Е. Мане «Сніданок на траві» [7, с. 426], експозиція якого 1863 року викликала скандал і несприйняття публіки, у кінці твору була продана за величезну суму, що доводить різні уподобання офіційних критиків та справжніх поціновувачів мистецтва.

В. Фесенко зауважує: «Коли письменник звертається до теми творчості художника і зображає митця за роботою, то він створює власний симетричний образ, який віддзеркалює його особисті ідеали, естетичні принципи, світобачення» [5, с.198]. У романі «Манетта Саломон» – п'ять художників, кожен з яких уособлює певний тип митця. Коріоліс виражає мистецькі

наміри самих Ґонкурів – постійно шукати щось нове, не зупинятися на досягнутому, уважно придивлятися до дійсності і винаходити такі засоби, щоб донести повноту її сприйняття до читача/глядача. Однак Коріоліс виявляється слабким, він закохується у натурницю, яка поступово підкорює його собі, перетворює на слухняного чоловіка, батька, чим знищує у ньому митця. Крессан – талановитий пейзажист, який прагнув відновити прямі контакти з природою, відчути її повноту і поетичність, водночас просту й божественну. Образ Крессана нагадує представників Барбізонської школи. У Ґонкурів це – творець спонтанного, щасливий у живописі й у житті, він задовольняється тихим розміреним сільським життям, живе з домашнього господарства. У Крессана завжди напоготові палітра і фарби, він прагне кожну прекрасну мить виразити на полотні. Зворотною стороною Коріоліса і Крессана, художниками, яких умовно можна означити таким словом, є Анатоль і Ґарнотель. Перший – талановитий, але лінивий, другий – позбавлений таланту, але працьовитий і спраглий успіху, вони доповнюють один одного у формуванні образу тогочасного представника богеми, що користується мистецтвом задля власних інтересів.

Alter ego Ґонкурів у романі є Шассаньоль, скоріше теоретик мистецтва, ніж художник. Цей дивний тип, пристрасний оратор, який натхненно виголошує суперечливі патетичні промови, але ніколи нічого не розповідає про себе, виступає живим втіленням парадоксального блазня-паразита. Він періодично з'являється на сторінках твору, щоб у критичні моменти життя героїв заплутати їх у виборі естетичного чи етичного пріоритету, щоб дискутувати про шляхи розвитку мистецтва, порівнювати мистецькі школи минулого і пророкувати майбутнє, щоб привернути увагу до таких складних проблем як традиція, талант, індивідуальність та свобода митця, суспільний статус та суспільна думка. Цей карикатурний персонаж за своєю зовнішністю та манерами водночас є рупором Ґонкурів у висловленні їх власних думок стосовно мистецтва. Наприклад, його реакція на наміри Анатоля пройти конкурсний відбір і потрапити до числа обраних претендентів на Римську премію, виливається екзальтованими окриками про безумство. Безумством називає Шассаньоль прагнення «визначати переможців серед найрізноманітніших і найсуперечливіших митців за темпераментом, покликанням, навиками і особистими способами відчувати, бачити і виражати, вибирати оригінального і неповторного серед митців, які цією оригінальністю наділені від природи і Всевишнього, щоб порятувати мистецтво від монотонності і нудьги» [7, с. 140]. Бо що ж таке Краса? Чи може будь-яка установа видати патент на Красу? Визначити її? Те саме стосується таланту. Словами Шассаньоля брати Ґонкури виражають своє розуміння таланту, «як здатність до новаторства, яку талановита особа має в собі; як вміння вкладати в те, що ти робиш, частинку себе, своє індивідуальне розуміння й сприйняття; як мати сміливість спробувати виразити проблему, яку ти помітив своїм короткозорим чи далекозорим поглядом парижанина XIX ст., очима карими чи голубими, проблему, якою будуть займатися окулісти і можливо виведуть закон колористики… Одним словом, талант – це здатність бути собою, відмінним від інших» [7, с. 141]. Те, що у романі не один художник, а різні за рівнем таланту та майстерності, світобаченням представники мистецького середовища, формує плюралізм художніх пошуків. Брати Ґонкури наполягають тільки на тому, що кожен, хто прагне бути митцем, повинен довести це наполегливою працею над сюжетами та постійним удосконаленням своєї манери.

Отже, предметом, об'єктом зображення та способом представлення матеріалу у романі «Манетта Саломон» постає живопис. Письменники шукають натхнення у живописних творах, разом з героями намагаються знайти відповіді на питання, пов'язані з розумінням Краси. У широкому соціально-культурному контексті епохи брати Ґонкури аналізують мистецькі досягнення попередників, сучасників і передбачають шляхи розвитку мистецтва майбутнього. Типологія екфрастичних описів засвідчує, що письменники шукали вербальних засобів для вираження візуальних картин, як реальних, так і уявних. Терміни живопису насичують смислову структуру, вживаються як для означення живописних жанрів, так і власне літературних (ескіз, акварель, колаж). Екфрази Ґонкурів відіграють важливу роль у сюжетно-композиційній побудові твору, вираження візуальних артефактів розгортає сюжетну однолінійність, формує діалогічність розповіді. Численні ремінісценції на твори відомих художників, роздуми над естетичними пріоритетами, пошуки і фіксація нової техніки перетворюють стиль роману на живописний, тобто живописні референції входять у вербальний текст імпліцитно, впливаючи на жанрову, композиційну структуру та витворюють неповторний живописний стиль, «артистичне письмо» Ґонкурів.

Література:

1. Гонкур Э. и Ж. Дневник. Записки о литературной жизни. – М. : «Художественная литература», 1964. – В 2-х т.: 1– 710 с., 2–749 с.
2. Золя Э. Эдмон и Жюль де Гонкур. – Собр соч. в 26 т. – Т.25. – М. : «Художественная литература», 1966. – С. 521–546.
3. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Т. 1. / Авт.-уклад. Ю. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
4. Просалова В.А. Інтермедіальні аспекти новітньої української літератури. Монографія / Віра Андріївна Просалова. – Донецьк : ДонНУ, 2014. – 154 с.
5. Фесенко В. І. Література і живопис: інтермедіальний дискурс: навч. посібник. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – 398 с.
6. Яценко Е. В. «Любите живопись, поэты… Экфразис как художественно-мировоззренческая модель // Вопросы философии. – 2011. – № 11. – С. 47–57.
7. Goncourt E. et J. Manette Salomon. / Edmond et Jules de Goncourt /Préface de M. Crouzet / Edition présentée, établie et annotée par S. Champeau. – Paris : Gallimard, 1996. – 630 p.
8. Leduc-Adine J.-P. Effets de picturalité dans Manette Salomon. // Les frères Goncourt : art et écriture./ Edition préparée par J.-L. Cabanès. – Bordeaux : Presses universitaire de Bordeaux, 1997. – P. 401–416.

УДК 811.111›42

О. В. Єрченко,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів

СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУАЛЬНО-МАРКОВАНИХ АНОТАЦІЙ В АМЕРИКАНСЬКІЙ НАУКОВІЙ МЕДИЧНІЙ ПЕРІОДИЦІ

У статті розглядаються структурно-композиційні особливості маркованої анотації як елемента мегатекстової структури наукової медичної статті. Диференційованість анотацій у науковій медичній періодиці не дозволяє однозначно трактувати цей тип анотації як уніфіковану мегатекстову одиницю. Аналіз проведено на функціональному та текстовому рівнях. Здійснено опис та характеристику формальних маркерів включно з їх класифікацією як на рівні ходів та кроків, так і на рівні текстового представлення. Обґрунтовано взаємозв'язок між функціональними інтенціями адресанта, автора анотації та засобами текстової реалізації таких інтенцій.

Ключові слова: *анотація, маркована анотація, формальні маркери, мегатекстові структури, класифікація анотацій.*

© О. В. Єрченко, 2015

STRUCTURAL AND COMPOSITIONAL PECULIARITIES OF TEXTUALLY MARKED ABSTRACTS IN AMERICAN SCIENTIFIC MEDICAL

The article considers structural and compositional peculiarities of the marked abstract as an element of the megatextual structure of medical research article. The abstract diversity on both functional and textual levels does not allow to treat an abstract as a unified megatext unit. The description and characteristics of formal markers has been provided including their classification both on the level of moves and steps and on the level of textual presentation. The interconnection and interdependence between the functional intentions of the addresser, the author of an abstract, and the means by which the text accomplishes such intentions has been substantiated. A wide range of scholars, engaged in the studies of an abstract as a general notion, a vast uninvestigated area still exists, namely in differentiating an abstract in terms of its functional goals as well as of its textual composition. This concerns not only different branches of science but even one separate branch.

There exist several factors influencing the authur's choice to unveil new information within an abstract in addition to the requirements put on him. Those factors are considered to be of pragmatic and/or occupational nature, or may be influenced by realities of the specific investigation presupposing a definite discourse structure hence leading to a specific abstract composition. As a necessary element of an abstract, the article gives classification of primary and secondary markers, the latter being optional.

Key words: *abstract, marked abstract, formal markers, megatextual structures, classification of abstracts.*

СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕКСТУАЛЬНО-МАРКИРОВАННЫХ АННОТАЦИЙ В АМЕРИКАНСКОЙ НАУЧНОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ПЕРИОДИКЕ

В статье рассматриваются структурно-композиционные особенности маркированной аннотации как элемента мегатекстовой структуры научной медицинской статьи. Дифференцированность аннотаций в научной медицинской периодике не позволяет однозначно говорить об аннотации как унифицированной мегатекстовой единице. Анализ проведен на функциональном и текстовом уровнях. Сделано описание и представлена характеристика формальных маркеров включая их классификацию как на уровне ходов и шагов, так и на уровне текстового представления. Обосновано взаимосвязь между функциональными интенциями адресанта, автора аннотации и средствами текстовой реализации таких интенций.

Ключевые слова: *аннотация, маркированная аннотация, формальные маркеры, мегатекстовые структуры, классификация аннотаций.*

Специфікою наукової комунікації взагалі і письмової журнальної комунікації у галузі медицини зокрема є мегатекстова структурованість окремих видів повідомлень. Власне наявність мегатексту диференціює науковий текст від інших видів тексту. І. М. Колєгаєва, порівнюючи мегатекстові структури наукового та художнього повідомлень, пояснює їх відмінності вибором адресантами обох повідомлень різних прагматичних приписів та різною функціональною природою цих повідомлень [1, с. 78].

І. М. Колєгаєва стверджує, що «основною функцією наукового тексту є, передусім, функція повідомлення, передача інтелективної інформації…. Прагматичний припис наукового тексту вимагає добору максимально широкої інформативної бази. Автор бере на себе роль інтерпретатора референтного простору, причому завжди одного з багатьох можливих інтерпретаторів, якому треба доводити правоту і перевагу свого бачення проблеми серед інших існуючих точок зору» [1, с.78]. І далі: «Для наукової прози 'проникненість' тексту як медіуму є нерелевантною. Натомість, заключна фаза наукової комунікації передбачає верифікацію отриманого повідомлення, чому значною мірою сприяє його мегатекстова структура. Оточення основного тексту допоміжним оптимізує засвоєння основного повідомлення…. Чітка позначеність меж цієї інформативної бази, недвозначність скерованих на неї додаткових текстових вказівок значно зменшує індивідуальний розподіл отримуваної різними читачами підсумкової інформації, що, передусім, відповідає інтенційному завданню наукового повідомлення» [1, с. 78, 79].

Аналогічно, Дж. Свейлз та К. Фік відзначають феномен застосування метадискурсу в плані розгляду розвитку текстового сценарію. Вони стверджують, що елементи метадискурсу не вносять додаткової інформації у пропозиційний матеріал (зміст), − їх завдання полягає в тому, щоб допомогти уявному читачеві адекватно оцінити дискурсивну та текстову структуру і зменшити когнітивне навантаження на читача, а також забезпечити підтримку процесу комунікації та позицій адресанта при цьому. Для даного явища характерна наявність низки експліцитних маркерів дискурсу, що виражають різні категорії [7, с. 169–172].

Медичні журнальні публікації відзначаються специфічними для галузі у когнітивно-функціональному відношенні допоміжними текстовими компонентами мегатекстової структури: заголовками, анотаціями, таблицями, схемами, посиланнями, додатками, бібліографією, які займають різні позиції щодо основного тексту статті, а саме можуть перебувати у препозиції, інтерпозиції, постпозиції та паралельній позиції. Кожен із цих компонентів виконує власні чіткі прагматичні приписи адресанта у спільному з основним текстом комунікативному завданні – забезпечити адресата оптимальними умовами для найрелевантнішого сприйняття наукового повідомлення.

На особливу увагу заслуговують допоміжні текстові структури, які можна вважати візитними картками письмового наукового повідомлення. Їх неоднорідність, ще мало досліджена, була центральним об'єктом нашого зацікавлення. Різні аспекти питання анотації були об'єктом дослідження як мовознавців у плані дискурсивної та текстуальної організації наукових творів, так і фахівців − учасників процесу наукової комунікації. Здійснений нами аналіз дає підстави виокремити два напрями досліджень: лінгвістичний та практичний. Словники дають подібні визначення поняття анотації, не деталізуючи тлумачення її функціональної, риторико-стилістичної структури, і подають лише її поверхневу класифікацію. «Новий тлумачний словник української мови» дає таке стисле визначення анотації: «коротка бібліографічна довідка, характеристика змісту книги, статті і т. ін.» [2, с. 46]. Аналогічні визначення містять й інші словники. Так, згідно зі словником А. С. Горнбі, «***abstract****, n. short account (of the chief points of a piece of writing, a book, speech, etc.)* [4, с. 5].

У цьому контексті заслуговують на увагу декілька інших термінів, які мають інваріантне значення «короткий виклад суті/основної ідеї»:

Annotation *– note or comment* [4, с. 34]; *short notes to a book or piece of writing to explain parts of it* [5, с. 48]

Summary *– brief account giving the chief points* [4 с. 1010]; *short statement that gives the main information about something, without giving all the details* [5, с. 1458];

Resume *– summary, abstract of something* [233 : 840]; *a short description of something, such as an article or speech that gives the main points but no details* [5, с. 1231];

Резюме – короткий виклад суті доповіді, статті і т. ін.; короткий висновок із сказаного, написаного або прочитаного [2, т. 3, с. 890].

Варто зазначити, що в українській мові термін резюме може вживатись як синонім до терміна анотація. На відміну від цього уживання в сучасній англійській мові термін *resume* використовується лише в такому варіанті: *a short written*

description of your education and your previous jobs, that you send to an employer when you are looking for a new job [5, с. 1231].

За висновком Дж. Свейлза, анотація «продовжує залишатись областю, що нехтується науковою спільнотою дослідників дискурсу» [6, с. 181]. Така неоднорідність виходить як з функціонального рівня, так і з рівня текстового, які можна об'єднати аналізом структурним, де структурами першого рівня є ходи та кроки, а другого – формальні маркери. Власне, формальні маркери, тобто їх наявність чи вілсутність, є первинними диференційними чинниками текстової структури анотації.

Марковані анотації до дослідницьких статей є маркованими текстовими одиницями, де наративність подання інформації значною мірою редукується виокремленням формальних маркерів на текстовому рівні − це характеризує даний вид анотацій як сукупність окремих маркованих секцій, що будуються на основі функціональної структури ходів, об'єднаних в одну функціональну та текстову композицію.

Немарковану анотацію до дослідницької статті можна композиційно вважати текстом, де функціональні ходи представлено не так, як у випадку маркованої анотації до статті дослідницької, а функціональними одиницями, що плавно переходять одна в другу, або й «зливаються» чи «накладаються» одна на одну, що підсилює ефект «оповідності». Це дає підстави вважати немарковані анотації, радше, сконденсованими творами, ніж сукупністю секцій. Тобто, якщо маркована анотація до дослідницької статті має риторичні риси сукупності тез звіту з переліком усіх необхідних параметрів дослідження у формі самодостатніх секцій, кожна з яких висвітлює свій аспект дослідження, то немаркована анотація до дослідницької статті у риторичному відношенні подає такий звіт у формі оповіді без виокремлення таких аспектів на текстовому рівні. Дана риторична відмінність немаркованої анотації не означає відсутності функціональної типологізації композиційної структури. З огляду на це, повне розуміння природи немаркованої анотації можна забезпечити шляхом функціонального порівняння немаркованої і маркованої анотації до дослідницької статті та аналізу аналогічної немаркованої анотації на функціональному і текстовому рівнях.

Наш вибір дослідження аргументується низкою причин, йдеться передовсім про неоднорідність анотацій, наявних у науковому медичному письмовому мовленні, і не лише у контексті маркованості/немаркованості:

Поняття анотації є полісемантичним і вживається для позначення різних типів мікротекстів з різною функціональною метою.

Попри чітке оформлення вимог різних інстанцій щодо її написання, анотація, при визначенні параметрів її структурних характеристик, має розмите або й повністю відсутнє тлумачення, в який спосіб функціонально та текстуально представити дискурс наукової медичної статті в обмеженій текстовій площині анотації.

Різні типи медичних статей супроводжуються різними видами анотацій, при цьому деякі види статей не мають їх зовсім. У цьому контексті виникають проблемні питання: 1) які функціональні та риторичні параметри статті впливають на аналогічні параметри анотації; 2) що зумовлює маркованість чи немаркованість анотації; 3) чому певні види статей не мають анотацій у мегатексті.

На основі цього виділені такі аспекти дослідження анотації, які уможливлюють системну інтерпретацію згаданих проблем. Йдеться, по-перше, про формулювання чіткої дефініції для анотацій, що застосовуються в англомовних американських спеціалізованих медичних журналах. По-друге, існує необхідність проведення класифікації такого різновиду анотацій. По-третє, провести аналіз маркованого типу анотацій згідно з отриманою класифікацією.

У світлі загальних характеристик анотацій виявлено, що всі загальні функції власне анотацій присутні в підвиді анотації до медичної статті, а саме: суплементарна (допоміжна) функція, що дає змогу адресатові дати оцінку пропонованої йому статті так, як цього прагне адресант; функція підтримки комунікації та презентаційна функція, оскільки анотація до медичної статті є важливим чинником у науковому спілкуванні, як і сама стаття, будучи її стислим представленням; інформативна функція, яка полягає в характеристиці змісту статті у формі тезового звіту; функція підсумовування, коли резюмуються та абстрагуються всі основні фрагменти статті; специфікаційно-індикативна функція, позаяк сама наявність в мегатексті анотації свідчить про прагматичний напрям і прагматичні завдання статті (іншими словами, тип статті); селективна та риторична функції, оскільки анотація служить адресатові попереднім інформатором у вирішенні питання доцільності чи недоцільності звернення до основного тексту та способи такого звернення, через наявність у ряді згаданих журналів статей з різних областей медичної науки, а також статей про різні клінічні дослідження в якійсь одній області.

У нашому випадку об'єктом дослідження є власне анотація. Цей тип анотації входить до складу жанрів, що застосовуються в процесі дослідницької роботи (*research process genres*).

Дослідницька стаття займає центральне місце у презентації досліджень. Якщо така анотація додається до мегатексту наукової статті, то вона створюється адресантом в останню чергу, на основі тексту самої статті.

В англомовній науковій комунікації цей вид анотацій має низку особливостей. В даному контексті виділяємо дві з них: автор та опублікування − йдеться про те, що автором такого виду анотації може бути як спеціально виділений для такого виду роботи фахівець (*abstracter*), так і сам адресант. Цей тип анотації поділяється на два підвиди: один є окремим різновидом повідомлень про нові публікації в спеціальних випусках (*abstracting journals*); другий в англомовній періодиці представляє мегатекст наукової статті, а також окремий вид тексту, аналогічного до попередньої дискурсивної та текстуальної організації, що презентує публікацію самої статті у подальших випусках певної журнальної періодики.

Згідно з вимогами наукових журналів, типова анотація має підсумовувати основні питання, висвітлені у статті, шляхом виділення основних пунктів як формальних текстових маркерів, що представляють функціональну та когнітивно-прагматичну структуру ходів та кроків.

AMAMS (American Medical Association Manual of Style. A guide for authors and editors) [3] дає перелік таких пунктів у наступному порядку: 1) мета чи фонова база досліджень (*the study objective or background*); 2) моделювання дослідження та методи (*the study design and methods*); 3) попередні результати (*primary results*); і 4) основні висновки (*principal conclusions*). Текстуально марковані анотації рекомендується долучати до дослідницьких та оглядових статей, метааналізів та рекомендацій, прийнятих внаслідок консенсусу на нарадах фахівців у певному напрямі медицини (*consensus statements*) [3, с. 19]. Такий дискурсивний поділ даного виду анотацій специфікується залежно від виду статті. На основі таких уточнень виділено структуру ходів та кроків до кожного підвиду текстуально маркованої анотації та проведено когнітивно-прагматичний та функціональний аналіз кожної з них.

Здійснений аналіз на текстовому рівні виявив застосування однакової кількості лексичних одиниць кожним з трьох підвидів − у середньому 250 слів. Усі функціональні одиниці у формі ходів та кроків представлені у текстах маркованих анотацій підзаголовками (маркерами), які скеровують читача на той чи інший аспект дослідження і відповідають функціональній структурі ходів дискурсу маркованої анотації.

Аналіз показав неоднорідність застосування формальних маркерів анотації як в одному журналі, так і в різних журнальних публікаціях. При всій неоднорідності такого представлення можна виділити три категорії формальних маркерів анотацій: 1) типові − характерні для більшості досліджених анотацій; 2) вибірково-типові − трапляються у меншості анотацій, але їх не можна вважати довільними; 3. інші − ті, які відображають особливі ходи, що використовуються при побудові дискурсу анотації.

До першого типу відносимо маркери *Background/Context; Objectives; Design; Setting; Patients/Subjects/Participants; Methods; Results; Conclusions*. Дані маркери представлені у більшості американських наукових медичних журналів, у яких застосовуються марковані анотації. Наявність цих маркерів не означає їх сталої послідовності у тому вигляді, в якому вони представлені вище.

Другий тип − це анотації вибірково-типові, представлені маркерами *Intervention/Interventions* та *Main Outcome measures*. Ці маркери виокремлено лише у журналі *JAMA (The Journal of American Medical Association)*.

До третього типу відносимо маркери *Design and Setting, Setting and Participants* (журнал *JAMA*), який об'єднує два окремих маркери в інших випадках, та *Design, Setting and Participants/Subjects* з трьома об'єднаними маркерами, які представляють типове маркування в анотації. Подібне об'єднання маркерів виокремлено і в журналі *MCP*, де *Patients* і *Methods* об'єднані в один маркер.

У нашому дослідженні простежено функцію структури ходів маркованої анотації до дослідницької статті і встановлено ті механізми, які таку структуру будують. З огляду на головну тезу про компресію як чинник перетворення статті в анотацію, можна зробити висновок про різну природу та різні ступені компресії, залежно від функціонального призначення того чи іншого ходу та його відповідності певним функціональним одиницям сценарію дискурсу ДС. Тобто, можна стверджувати, що існує необхідність диференційованого підходу до висвітлення питання компресії з метою висвітлення двох аспектів природи компресії: аналітичного (на граматичному, лексичному та синтаксичному рівнях) та функціонального (на рівні дискурсивному, зумовленому певним сценарієм з ходів та кроків). Отже, щодо функціональної структури сценарію як статей, так і анотацій можна зробити висновок про неможливість типологізації. Завдання та специфіка медичних наукових текстів зумовлюють появу та реалізацію особливої функціональної моделі, що має власну смислову природу дискурсу.

На синтаксичному рівні спостерігається тенденція до надання переваги простим реченням, що будуються або за класичним зразком з традиційним розташуванням членів речення, або за допомогою граматичних конструкцій, які виконують функцію перетворення складних речень на прості: інфінітивні звороти (*patients with …CFS are more likely … to develop*); дієприкметникові звороти (*immigration is a major force sustaining the incidents of…*); номінативні сполуки (N+N, N+N+N, Adj +N, PP+N) (*chronic fatigue syndrome; neutrally mediated hypertension*); пасивні дієслівні форми (*little is known about how clinical practice is accepted*) тощо.

Беззаперечним фактом є те, що в центральній секції маркованої анотації («Результати») представляється передусім новизна, яку приносить дослідження. Ці результати обов'язково супроводжуються референціями, покликаними уточнювати такі показники. Зокрема, це ті ж референції, про які йшлося вище (хронотоп, типи аналізів, проб, досліджень, що сприяли отриманню того чи іншого результату, виявленню особливостей вибраних для цього пацієнтів тощо). На нашу думку, функціональна семантика результатів може пояснювати як і експліцитність (у плані референцій і включення самих показників), так і кількісні параметри дослідження, наявність більшої кількості складносурядних та складнопідрядних речень, з додаванням до них уточнень, параметрів показників. До того ж, адресант може факультативно вживати текстові маркери, які специфікують той чи інший функціонально референційний аспект (*at the time of, at that time, among these patients, for the entire cohort, other independent factors, important predictors of…varied…*), і відносити інформацію в ту чи іншу функціональну площину дискурсу секції

У маркованій анотації до дослідницької статті адресант за допомогою кожного з ходів подає узагальнену інформацію про дослідження, що на текстовому рівні виражена одним або двома реченнями у формі стислої констатації висновків, зроблених за результатом дослідження. Висновки подаються адресантом у двох різних формах риторично: дескриптивно чи у вигляді дефініцій. Дескриптивність на текстовому рівні забезпечується інтродуктивними фразами з референціями на дослідження та/або на наявність позитивних/негативних результатів дослідження: *Our data indicate that…; These data do not support the hypothesis…; This retrospective study of… suggests that…* та ін.). Такі вступні фрази розташовані у препозиції до дефініцій, що створює ефект описовості (наративності), а не постулату. Зокрема, риторична дескриптивність секції «Висновки» статті може також реалізовуватись у тексті анотації формами дієслів у минулому часі у стверджувальній чи заперечній формах, залежно від позитивних чи негативних висновків на основі результатів дослідження.

Структурні особливості маркованої анотації до дослідницької медичної статті є яскравим прикладом неоднорідності анотацій як функціональних та текстових одиниць, не лише в різних галузях науки, а й в окремо взятій галузі зокрема. Навіть в одній галузі (як медицина) така неоднорідність присутня і зумовлена як специфікою окремого наукового журналу, так і когнітивно-прагматичними, структурними та іншими чинниками, що лежать в основі побудови мегатексту наукової статті.

Література:

1. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации : монография / И. М. Колегаева. – Одесса : Ред.-изд. отдел обл. управления по печати, 1991. – 121 с.

2. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / укл.: Василь Яременко, Оксана Сліпушко. – К. : Вид-во «Аконіт», 1998. – Т. 1. – 910 с.; Т. 2. – 910 с.; Т. 3. – 927 с.; Т. 4–941 с.

3. American Medical Association. Manual of Style: a guide for authors and editors / Cheryl Iverson (chair) et al. – 9th edition. – Williams & Wikins, USA, 1998. – 660 p.

4. Hornby A. S. The Advanced Learner's Dictionary of Current English / A. S. Hornby, E. V. Gatenby, H. Wakefield. – London : Oxford University Press, 1963. – 1200 p.

5. Longman Advanced American Dictionary. – Longman, 2000. – 1682 p.

6. Swales J. M. Genre Analysis. English in academic and research settings / J. M. Swales. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 260 p.

7. Swales J. M. English in Today's Research World. A Writing Guide / J. M. Swales, C. B. Feak. – Ann Arbor : The University of Michigan Press, 2000. – 293 p.

УДК 378.147 (045)

І. В. Шевчук,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Вінниця

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПІДХОДУ В СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядаються особливості формування творчого підходу в студентів вищої школи економічного профілю у процесі вивчення іноземної мови.

Ключові слова: *студентська академічна група, вища школа економічного профілю, сприйняття навчальної інформації, творчий підхід, початковий етап навчання, професійні знання, іноземна мова, виховна діяльність.*

THE CREATIVE ATTITUDE FORMATION PECULIARITIES OF STUDENTS IN HIGHER ECONOMIC ACADEMIC INSTITUTIONS IN THE FOREIGN LANGUAGE STUDING PROCESS

In the article the peculiarities of creative approach formation of students in higher economic educational institutions in the foreign language studying process are described. Economic disciplines and learning foreign languages nowadays have occupied a leading role not only in economic universities and economic faculties and also in almost all other universities.

Professional formation of students in higher education depends on the level of their cognitive properties, such as: perseverance, self-control, emotional stability. A huge influence on the professional development of students in higher education institutions produce their professional orientation, educational objectives and significance of their own activity.

Upgraded educational process of higher school of economics should be based on the study of the students' perception in studying of economic information and foreign languages and levels of development of the students' creative approach to professional knowledge. This path involves the use of student interest in learning knowledge through the development of creative approach to the process and focus in the right direction of his work. In the development and application of appropriate educational and correctional techniques can organize such an impact on student activities, which will be directed «inside – outside», and namely to improve the adaptability of a student and his teamwork in academic interest group through the student to the educational process. Consider the basic aspects of student creativity and enhance its creative approach to the study of economic sciences, foreign languages and the educational process.

Creativity of students in the mastery of professional knowledge in the process of learning a foreign language can be seen as a conscious desire to their deep understanding, evaluation and application in both the academic and professional activities.

The aim of the article is to analyze the importance of students' creativity formation in the process of obtaining professional knowledge in the study of foreign languages to facilitate the reorientation of the educational system of functional-executive basis for content-search and creativity; the factors of the students' educational information perception of economic subjects and foreign languages, which is based on economic education. From the perception of educational information point of view it is essential to analyze the level of the students' creative attitude development to professional knowledge, which is especially important to ensure such educational and training activities that will make the learning process interesting for students, according to their goals and wishes and add encouragement in the choice of future profession.

Key words: *a students' academic group, higher economic academic institutions, learning information comprehension, creative approach, primary stage of education, professional knowledge, a foreign language educational activity.*

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОДХОДА У СТУДЕНТОВ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

В статье рассматриваются особенности формирования творческого подхода у студентов высшей школы экономического профиля в процессе изучения иностранного языка.

Ключевые слова: *студенческая академическая группа, высшая школа экономического профиля, восприятие учебной информации, творческий подход, начальный этап обучения, профессиональные знания, иностранный язык, воспитательная деятельность.*

Постановка проблеми. З огляду на демократичні перетворення останніх років, які відбуваються в українському суспільстві в цілому і в освітній галузі зокрема, постає питання про застосування засобів і методів виховної діяльності для створення фахівців нової демократичної формації. Вирішення цього питання потребує створення модернізованих демократичних освітньо-виховних підходів, одному з яких й присвячена дана робота. Справа в тому, що на сьогодні застосована в Україні традиційна освітньо-виховна діяльність у вищих навчальних закладах базується на сформованій ще за радянських часів основі [6]. Така модель освіти зберігає ключові позиції у питаннях виховання в сучасній вищій школі України, відчужує і викладача, і студента «як від предмету вивчення, так і від цінності навчання: ні перший, ні другий не переслідує у процесі взаємодії власне освітні цілі, які відповідають особистим інтересам; і перший, і другий будують свою діяльність під примусом» [3, с. 185–186]. Цей підхід в освітньо-виховній системі призводить до зниження навчальної мотивації та негативно позначається на результатах освітньої діяльності. До того ж, він має величезні негативні наслідки для особистості як студента, так і викладача. Традиційна система освіти та виховання створює перешкоди на шляху до формування творчої особистості студента і призводить до випуску молодого фахівця із заздалегідь зниженим професійним та творчим потенціалом, недбалим ставленням до власної кваліфікації. Через це актуальність даного дослідження є дуже важливою.

Аналіз попередніх досліджень. Проблеми формування творчого підходу у студентської молоді до професійних знань та факторів сприйняття ними навчальної інформації розглядаються у дослідженнях Л. О. Бєлової, П. М. Бойчука, Г. С. Костюка, О. В. Михайлова, Г. В. Чаплицької. Різні аспекти творчого ставлення студентів до професійних знань розкриті у працях О. О. Вишневської, О. М. Галус, Л. В. Зданевич, Н. С. Пряжникова, В. А. Семиченка та ін. Сприйняття навчальної інформації студентами досить детально розглянуті в працях Т. І. Глухової, В. І. Ковалевського, А. Л. Налчаджян, К. А. Огієнка.

Мета дослідження – проаналізувати важливість формування творчого підходу в студентів до одержання професійних знань у процесі вивчення іноземної мови, що сприятиме переорієнтації освітньої системи з функціонально-виконавчої основи на змістовно-пошукову, творчу; розглянути фактор сприйняття навчальної інформації економічних дисциплін та іноземних мов, на якому базується економічне виховання. З позицій сприйняття навчальної інформації проаналізувати рівень сформованості творчого ставлення студентів до професійних знань, що є особливо важливим для забезпечення такої виховної і навчальної роботи, яка зробить освітній процес цікавим для студентів, відповідним до їхніх цілей та побажань, додасть привабливості у виборі майбутньої професії.

Виклад основного матеріалу. Економічні дисципліни та вивчення іноземних мов в наш час займають одне з провідних місць не тільки в економічних вузах і на економічних факультетах, а практично у всіх вищих навчальних закладах. [5; 9].

© І. В. Шевчук, 2015

Професійне становлення студентів у вищому навчальному закладі залежить від рівня розвитку їхніх пізнавальних властивостей, зокрема таких як: наполегливість, самовладання, емоційна стійкість. Величезний вплив на професійне становлення студентів у вищих навчальних закладах справляють їх професійна спрямованість, значущість навчального завдання та власна активність.

Модернізовані освітньо-виховні процеси вищої школи економічного профілю повинні ґрунтуватися на вивченні особливостей сприйняття студентами навчальної економічної інформації та іноземних мов і рівня сформованості у студентів творчого підходу до професійних знань. Такий шлях передбачає задіяти зацікавленість студента в оволодінні знаннями через розвиток творчого ставлення до цього процесу і спрямування в потрібному напрямку його власної творчості. У розробці та застосуванні відповідних освітніх і виховних методик можна організувати такий вплив на діяльність студента, що буде спрямовано «зсередини – назовні», тобто покращити адаптованість студента та його колективну роботу в академічній групі через зацікавленість самого студента до освітньо-виховного процесу. Розглянемо основні аспекти, пов'язані з творчістю студента й активізацією його творчого ставлення до вивчення економічних дисциплін, іноземної мови та виховного процесу.

Творчий підхід студентів в оволодінні професійними знаннями у процесі вивчення іноземної мови може розглядатися як усвідомлене прагнення до глибокого їх осмислення, оцінки та застосування як у процесі навчальної, так і професійної діяльності.[1]. Професійні знання є фаховими знаннями, які дозволяють вільно орієнтуватися в економічних ситуаціях і подіях, давати їм економічну оцінку; знаходити ефективні економічні технології; знання іноземної мови допомагають встановлювати ділові економічні відносини. Творчий підхід студентів до оволодіння професійними знаннями є основою професійної компетентності спеціаліста.

Формування творчого підходу у студентів до засвоєння професійних знань у процесі вивчення іноземної мови як керований процес залежить від доцільно обраної або розробленої освітньо-виховної методики, що забезпечує розвиток знань, умінь і навичок, накопичення початкового творчого досвіду професійної діяльності. Така методика повинна містити наступні компоненти системи формування творчого ставлення: мотиваційно-цільовий; когнітивний; процесуальний; контрольно-результативний [7; 8].

Основним показником ефективності освітньо-виховної методики є динаміка сформованості творчого ставлення до професійних знань у процесі вивчення іноземної мови. Її встановлювали на основі таких критеріїв і показників: стійкий характер пізнавального інтересу, активність студентів (лише в 11%); рівень засвоєння знань і системність знань (нестійкий – 54% і ситуативний – 46%); рівень сформованості умінь (у 70% переважає репродуктивний); характер оцінних суджень (5% – творчий підхід) і прояв уміння знаходити та оцінювати помилки (у 68% відсутня критичність). Для виявлення результатів експериментальної роботи були розроблені показники творчого ставлення студентів до професійних знань [9].

За наведеною інноваційною освітньо-виховною методикою до високого рівня належать студенти, у яких склався стійкий інтерес до набуття професійних знань та творчої діяльності, постійно виявляється активність у процесі отримання знань (звернення до додаткової інформації, вибір творчих завдань для виконання); в разі вибору є прагнення до творчого застосування знань саме в нових ситуаціях, які мають сформовану системність, тобто вирізняються наявністю системи дій, вмінням прогнозувати як результат виконуваної дії, так і спосіб її виконання; мають творчий рівень оволодіння економічними уміннями (аналізувати, порівнювати та узагальнювати інформацію економічного спрямування); в яких сформувалася критичність мислення, тобто уміння давати об'єктивну, обґрунтовану оцінку теоріям, фактам, судженням і власним діям, критично оцінювати помилки, знаходити оптимальні шляхи їх усунення.

Студенти з достатнім рівнем творчого ставлення до професійних знань мають відносно стійкий інтерес до діяльності, який вимагає постійного або періодичного стимулювання; обирають завдання як творчого, так і репродуктивного характеру; уміють прогнозувати результат виконуваної дії, але не завжди правильно; їхній рівень володіння економічними уміннями носить переважно реконструктивний характер; вони відчувають ускладнення в аналізі та порівнянні інформації; уміють дати обґрунтовану та ціннісну (але не завжди об'єктивну) оцінку професійним знанням і власним діям, критично оцінюють помилки. Студенти із середнім рівнем виявляють ситуативний інтерес до професійних знань, обирають як репродуктивні, так і творчі завдання, але часто неправильно їх виконують; оцінюють помилки частково критично.

У студентів з низьким рівнем відсутнє творче ставлення до професійних знань.

Висновки. Отже, ми проаналізували важливість та особливості формування творчого підходу в студентів до одержання професійних знань у процесі вивчення іноземної мови, що сприятиме переорієнтації освітньої системи з функціонально-виконавчої основи на змістовно-пошукову, творчу; розглянули фактор сприйняття навчальної інформації економічних дисциплін та іноземних мов, на якому базується економічне виховання. З позицій сприйняття навчальної інформації проаналізували рівень сформованості творчого ставлення студентів до професійних знань, що є особливо важливим для забезпечення такої виховної і навчальної роботи, яка зробить освітній процес цікавим для студентів, відповідним до їхніх цілей та побажань, додасть привабливості у виборі майбутньої професії.

Література:

1. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности : Учебное пособие для вузов / В. А. Бодров. – М. : PerSe, 2001. – 511 с.

2. Вишневська О. О. Педагогічні умови поліпшення підготовки майбутніх менеджерів у бізнес-коледжі / О. О. Вишневська // Наукові записки кафедри педагогіки. – Харків : Константа, 2001. – Вип.VI. – С. 26–32.

3. Гусинский Э. Н. Введение в философию образования / Э. Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М. : Издательская корпорация «Логос», 2000. – 224 с.

4. Доній В. М. Психологія і педагогіка життєтворчості : навчально-методичний посібник / В. М. Доній. – К. : ІЗМН, 1996. – 792 с.

5. Михайлов О. В. Формування соціальної зрілості студентів економічного профілю: дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка / О. В. Михайлов. – Кіровоград, 2000. – 202 с.

6. Основи демократії: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; За заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-Канад. проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти. – К. : вид-во «Ай Бі», 2002. – 684 с.

7. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. – М., Воронеж : НПО МОДЭК, 1996. – 253 с.

8. Семиченко В. А. Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу : Навчально-методичний посібник / В. А. Семиченко, О. М. Галус, Л. В. Зданевич [За заг. ред. В. А. Семиченко]. – Хмельницький : ХГПІ, 2001. – 253 с.

9. Чаплицька Г. В. Формування творчого ставлення до професійних знань студентів економічних спеціальностей : дис… канд. пед. наук: 13.00.04. / Г. В. Чаплицька. – Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2003. – 19 с.

УДК 821.161.2’42:32

О. С. Білінська,
Одеський Національний Університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ СЛОГАНІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню слоганів, що функціонують в українському політичному дискурсі. Особливу увагу приділено саме структурно-семантичному аспекту дослідження слоганів, оскільки він переважно залишається поза увагою науковців. Представлено основні синтаксичні моделі політичних слоганів та проаналізовано семантичне наповнення слоганів. Визначено структурно-семантичні типи політичних слоганів та запропоновано відповідну типологію українських політичних слоганів. Виокремлено загальну тенденцію політичних слоганів на українському просторі. Матеріалом дослідження послугували українські політичні слогани передвиборчих кампаній 2004 – 2014 років.

Ключові слова: *політичний дискурс, політична комунікація, політичний слоган, синтаксична модель, семантика.*

THE STRUCTURAL-SEMANTIC MODELS OF SLOGANS IN UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE

The article is devoted to the study of slogans, functioning in Ukrainian political discourse. Special attention is given to the structural-semantic aspect of the study of slogans, mainly because it remains outside the purview of scientists. Presents the basic syntactic model of political slogans and analyzed the semantic content of the slogans. The structural-semantic types of political slogans and offered a corresponding typology of Ukrainian political slogans. Highlighted a General trend of political slogans in Ukrainian space. The research is based on the Ukrainian political slogans election campaigns 2004 – 2014.

Keywords: *political discourse, political communication, political slogan, the syntactic model, semantics.*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ СЛОГАНОВ В УКРАИНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена исследованию слоганов, которые функционируют в украинском политическом дискурсе. Особое внимание уделено структурно-семантическому аспекту исследования слоганов, поскольку в большинстве случаев учеными не уделяется ему должного внимания. Представлены основные синтаксические модели политических слоганов и проанализировано семантическое наполнение слоганов. Определены структурно-семантические типы политических слоганов и предложена соответствующая типология украинских политических слоганов. Выделена общая тенденция политических слоганов на украинском пространстве. Материалом исследования стали украинские политические слоганы предвыборных кампаний 2004 – 2014 годов.

Ключевые слова: *политический дискурс, политическая коммуникация, политический слоган, синтаксическая модель, семантика.*

Актуальність дослідження зумовлена потребою ґрунтовного аналізу української політичної слоганістики, що становить один із жанрів політичного дискурсу. У зарубіжному мовознавстві політичні слогани проаналізовано за різними аспектами та комплексно описано (К. В. Кисельова, В. В. Кеворков, А. Д. Кривоносов, Н. В. Ложева, І. А. Морозова, І. В. Неговорова, К. В. Шидо та ін.), хоч політичні слогани в цих розвідках репрезентовано меншою мірою, ніж комерційні. В українській лінгвістиці досліджено слогани в різних аспектах (В. В. Зірка, Т. Ю. Ковалевська, Н. Л. Коваленко, Н. В. Кутуза, Н. В. Кондратенко та ін.), проте саме структурно-семантичний аспект переважно залишено поза увагою науковців, які насамперед звертали увагу на сугестивний потенціал слоганів. Проте структура і семантика політичних слоганів належать до актуальних проблем політичної лінгвістики, які потребують нагального розв’язання.

Мета статті – проаналізувати структурні моделі політичних слоганів, що функціонують в українській політичній комунікації, та виявити їхні семантичні особливості. Мета передбачала розв’язання таких **завдань**: визначити поняття слогану як жанру політичного дискурсу; виявити специфіку синтаксичних моделей українських політичних слоганів; з’ясувати особливості семантики політичних слоганів. **Об’єктом** дослідження є український політичний дискурс, а **предметом** – політичні слогани як особливий жанр політичного дискурсу.

Слоган потрактовують у лінгвістиці в різних аспектах: як тип висловлення, як тип тексту та як мовленнєвий жанр. Найпоширенішим є перший підхід, відповідно до якого вважають, що слоган – це «коротке самостійне рекламне повідомлення, що може існувати ізольовано від інших рекламних продуктів та становить згорнутий зміст рекламної кампанії» [10, с. 7]. Ця дефініція стала майже класичною, тому більшість сучасних дослідників вважають слоган висловленням або фразою, висуваючи до його структури та змісту певні вимоги. Так, О. В. Медведєва називає основні вимоги до слогану: концентрація сутності комерційної пропозиції; відносна стислість за умови емоційної насиченості; проста й легка мова, що сприяє кращому сприйняттю та запам’ятовуваності [9, с. 10–11]. Перелік таких вимог може різнитися, проте всі дослідники єдині в тому, що політичний слоган має містити основну думку, ідею, зміст рекламної пропозиції, тобто політичної концепції партії / політика. Зважаючи на це, вважаємо, що основна вимога до політичного слогану – це його концептуальність, що зумовлює орієнтацію на політичну програму та мінімізацію абстрактної семантики.

Інша позиція науковців полягає у розумінні політичного слогану як особливого різновиду тексту: «У політичному дискурсі окремі слогани, як і заголовки, виконують функцію впливу. Також прагматичні та семіотичні характеристики рекламного слогану, що формально становлять єдність вербальних і невербальних знаків, наближають його до текстів, насамперед – малоформатних» [3]. При цьому слоган займає особливе місце серед видів тексту: А. Д. Кривоносов вважає, що слоган «потрібно розглядати як сильну позицію політичного макротексту, що становить сукупність усіх компонентів політичної комунікації (вербальної, невербальної, графічної, колірної, музичної, предметної)» [6, с. 257]. Розуміння слогану як тексту потребує певних уточнень, оскільки цей різновид тексту має певні особливості: з одного боку, стислість та афористичність слогану, а з іншого – змістова ємність і цілісність, спричиняють його потрактування як мікротексту, що характеризується однією темою повідомлення і становить семантичну цілісність, тобто побудований на підставі категорій когезії та когерентності. Такий підхід до політичних слоганів представлений у монографії Н. В. Кондратенко [5].

Останнім часом набуває поширення витлумачення слогану як одного з різновидів мовленнєвого жанру. Так, Л. Н. Селіверстова розрізняє первинні і вторинні мовленнєві жанри: первинні виникають у процесі безпосереднього спілкування, а до вторинних належать художні тексти, суспільно-політичні статті тощо. З цього погляду, політичні слогани мають ознаки і первинних, і вторинних мовленнєвих жанрів, оскільки «виникають в умовах складної, організованої політичної комунікації, характеризуються не лише семантичною цілісністю, а й комунікативно-прагматичною завершеністю» [11, с. 48–49]. Домінування лінгвопрагматичного наукового підходу в сучасному мовознавстві актуалізує розуміння

© О. С. Білінська, 2015

слоганів як мовленнєвих жанрів – це «тематично, композиційно й стилістично усталені типи повідомлень – носіїв мовленнєвих актів, об'єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування» [2, с. 160]. У межах лінгвістичної генології, основним представником якої в україністиці є Ф. С. Бацевич, мовленнєві жанри, що корелюють з різними типами дискурсу, доцільно поділяти на групи відповідно до соціолінгвістичних та прагмалінгвістичних типів дискурсу: жанри політичного дискурсу належать до першої групи [1, с. 75]. Сюди ми уналежнюємо й політичні слогани як особливий тип мовленнєвого жанру політичного дискурсу.

Політичний слоган виконує в політичній комунікації різні функції, серед яких домінує функція впливу: «первинним завданням політичного слогану є вплив на електорат, інформативне завдання слогану є вторинним» [11, с. 49], що загалом характерно для всіх жанрів політичного дискурсу. На думку Н. В. Кутузи, «основні цілі політичних слоганів – коротко викласти головну ідею політичних партій / кандидатів, вплинувши на виборця, тобто змусити віддати голос за певного кандидата» [7, с. 62]. Цій меті підпорядковано структуру та семантику політичних слоганів.

Ми проаналізували політичні слогани передвиборчих кампаній 2004–2014 років та виокремили основні структурні моделі, представлені в українській політичній комунікації, спираючись на концепцію Н. В. Кондратенко [4, с. 96]. Синтаксичні моделі розмежовано на двоядерні та одноядерні, серед двоядерних переважають такі, що відповідають структурним схемам N_1V_f, N_1 – Inf, Inf – N_1, Inf – Inf та N_1 – N_1, наприклад: *Україна переможе, Настав час УДАРу, Економічний націоналізм збереже Україну, Моє завдання – захистити Україну, Україна – це твоя «Свобода»* тощо (26%). Паралельно з поширеною моделлю двоскладного речення з простим дієслівним присудком та підметом, вираженим іменником у називному відмінку, функціонує модель, де підмет представлений займенником *ми*, що характерно для політичного дискурсу загалом, напр.: ***Ми** їх зупинимо, **Ми** побудуємо нову Україну*. Частотною (12%) є модель N_1 – N_1, що побудована на синтаксичному паралелізмі та містить лексичні повтори: ***Сильний** президент – **сильна** країна, **Нова** людина – **нова** Україна* тощо. Ця модель характеризується не лише структурною, а й візуальною симетрією, що сприяє зоровому сприйняттю та здійє одночасно за різними каналами комунікації. Поодинокі випадки використання в подібних конструкціях займенника *я*, проте вони також представлені в українському політичному дискурсі та орієнтовані не на представлення політичної сили, а на презентацію окремих політиків (2%), наприклад, слогани О. Ляшка: ***Я** поверну Україні Крим, **Я** ніколи і нікому не віддам рідного дому.*

Двоядерні конструкції представлено не лише повними структурними варіантами, а й неповними, зокрема еліптичними, де незаміщеною є присудкова позиція (9%), напр.: *Україна для людей, В єдності – сила, Українці – за «Нашу Україну», Україна в надійних руках, Ми у своїй, Богом даній країні*. У таких конструкціях часто вжито тире з актуалізаційною метою, хоч не завжди правила пунктуації вимагають його використання.

Серед одноядерних переважають дієслівні конструкції, що становлять означено-особові речення (11%), де предикативний центр представлений дієсловами 1-ої особи однини та множини: ***Гарантую** безпеку, **Скасуємо** депутатську недоторканність, **Повернемо** країну народу*, ***Захистимо** Україну*. До цієї ж групи належать і конструкції з дієсловом у наказовому способі, що одночасно з функцією впливу виконують й функцію заклику: ***Плекаймо** українську силу.* Означено-особові речення з дієсловом у наказовому способі орієнтовані не лише на політичні сили, а й на виборця, тому наявні й форми 2-ої особи однини та множини, що актуалізує чинник адресата рекламного повідомлення та закликає реципієнта до певних дій: ***Голосуй** за партію «Україна вперед»*, ***Голосуй** за себе, **голосуй** за «Батьківщину»*, ***Зміни** майбутнє, **Обери** новий шлях.* Трапляються й випадки інфінітивних конструкцій (8%): ***Змінити** все на користь українців, **Жити** по-новому, **Вірити** сьогодні не можна нікому*.

Іменні одноядерні конструкції представлені здебільшого номінативними моделями, головний предикативний член яких виражений іменником у називному відмінку, тобто вони відповідають структурні схемі N_1: ***Економіка** рівних можливостей, **Смерть** окупантам.* Частотність (26%) цієї моделі зумовлена можливістю її використання в двочленних і тричленних (трапляються і полікомпонентні моделі) слоганах номінативного типу, що складаються з низка тверджень, напр.: ***Мир. Економіка. Майбутнє; Людина – Родина – Добробут – Україна**; Сильні **регіони**. Міцна **держава**. Заможні **люди; Сила. Порядок. Добробут***. Такі конструкції є зручними для запам'ятовування через синтаксичний паралелізм і стрункість структурної організації. Інші структурні моделі з одним предикативним центром є рідкісним явищем (3%).

Синтаксичні моделі, що представлені складними реченнями (11%), побудовані здебільшого на причинно-наслідковому зв'язку: *Руїну подолано – стабільність досягнуто, Здобули волю – здобудемо долю*, або на протиставленні: *Різні можливості – рівні права*. Проте складні речення рідко використовуються як політичні слогани, оскільки переважно не відповідають критерію стислості.

На семантичному рівні політичні слогани в українському політичному дискурсі є національно маркованими, оскільки апелюють до патріотичних почуттів реципієнтів, тому містять лексеми *Україна, український, українець*, наприклад: ***Україні** – бути, Спільно – заради **України**, **Україна** для людей, **Україна** в надійних руках, **Україна** буде рухатися вперед, Змінити все на користь **українців**, **Українці** – за «Нашу Україну», Хто з Богом – з тим і **Україна**, Нас змінив Майдан – разом змінимо **Україну**, За єдність і благополуччя **українського** народу, соціальну справедливість та єдність*. У межах патріотичної семантики перебувають й слогани, що побудовані на діалогічному принципі й вимагають відгуків, тобто функціонують в усній формі та поєднують ознаки політичного та побутового дискурсу: *Слава Україні – Героям слава; Слава нації – Смерть ворогам*, *Україна – Понад усе* тощо. Ця група слоганів домінує в українській політичній комунікації (понад 50%), проте може містити й інші лексеми, що актуалізують патріотичну семантику опосередковано: *країна, рідна земля, наша земля, народ*, наприклад: *Єдина **країна**, В **рідній краї** панувати не дамо нікому, Повернемо **країну народу***.

Політичні слогани, зважаючи на специфіку політичної комунікації, містять й абстрактну лексику. Н. В. Кутуза вважає, що «надання переваги абстрактним поняттям пояснюється ще й тим, що реципієнти декодують їх так, як особисто сприймають і розуміють, «навантажуючи» актуальним змістом» [8, с. 137]. З огляду на це, абстрактні лексеми частотні в політичних слоганах (28%), наприклад: *За гідність кожного і добробут усіх; В єдності – сила; Час встановити справедливість; Економіка рівних можливостей; Зміни майбутнє; Державність. Демократія. Реформи*. Слогани, що містять абстрактну лексику, не відповідають основному принципу – концептуальності, оскільки не передають основну думку передвиборчої кампанії, а апелюють до загальних норм і цінностей. Абстрактний характер таких висловів знецінює змістове навантаження слоганів та знищує їх впливовий потенціал.

Третю семантичні групи становлять політичні слогани, що містять назву політичного об'єднання або прізвище політика (18%), наприклад: *Голосуй за партію **«Україна – вперед»**, Настав час **УДАР**у, Україна – це твоя **«Свобода»**, **Михайло Добкін** – єдина країна, Українці – за **«Нашу Україну»**.* Такі слогани здебільшого мають не концептуальний, а агітаційний характер, тому не передають основну думку рекламної кампанії, а закликають виборця підтримати політика або політичну силу на виборах.

Слогани іншої семантики мають поодинокий характер і можуть бути цитатами з прецедентних текстів, напр.: *Пролетарії всіх країн, об'єднуйтесь; Борітеся, поборете, вам Бог помагає* (Т. Шевченко); або конкретними чи абстрактними закликами чи обіцянками, напр.: *Почую кожного; Обери новий шлях; Час єднатися* тощо. тяжіють такі слогани до абстрактного змісту, вони не орієнтовані на концептуальність політичного тексту.

Отже, в українському політичному дискурсі переважають політичні слогани, що відповідають монопредикативним синтаксичним конструкціям – двоядерним та одноядерним. Двоядерні представлені моделями N_1V_f, N_1 – Inf, Inf – N_1, Inf – Inf та N_1 – N_1 та моделлю $PronV_f$, де підмет виражений займенником «ми». Одноядерні репрезентовані дієслівними конструкціями означено-особового типу з головним членом у формі 1-ої особи однини та множини та дієсловом у наказовому способі, також трапляються інфінітивні дієслівні моделі. Іменні номінативні конструкції здебільшого є полікомпонентними та характеризуються синтаксичним паралелізмом. поліпредикативні моделі не мають частотного характеру в політичному дискурсі. На семантичному рівні виокремлено три тематичні групи слоганів: патріотичного змісту, абстрактної семантики та конкретно-агітаційної. У першій групі наявні лексеми *Україна, український, українці* та слова наближеної семантики; у другій групі – абстрактна лексика, в третій групі – назви політичних партій і прізвища політиків. Загальна тенденція українських політичних слоганів – абстрагування від політичного життя та підміна концептуальності агітаційністю.

Перспективи подальших досліджень полягають у створенні типології політичних слоганів за структурно-семантичним та функційним критеріями, що охопило б всі види слоганів в українському політичному дискурсі.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології : [навч. посібник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія, 2006. – 248 с.

2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія, 2004. – 344 с.

3. Букина Ю. В. Слоган как неотъемлемый элемент англоязычной рекламной коммуникации / Ю. В. Букина // Филологические науки : Язык, речь, речевая коммуникация. – 2013. – Вып. 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу : http://www.rusnauka.com/9_NND_2013/Philologia/7_131372.doc.htm

4. Кондратенко Н. В. Слоган у політичній комунікації : структура і семантика / Н. В. Кондратенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – Херсон : ХДУ, 2006. – Вип. 4. – С. 94–98.

5. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.

6. Кривоносов А. Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций / А. Д. Кривоносов. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2002. – 288 с.

7. Кутуза Н. В. Політичний слоган як маркер ментального лексикону / Н. В. Кутуза // Діалог : Медіа-студії : [зб. наук. праць]. – Одеса : Астропринт, 2009. – № 8. – С. 59–69.

8. Кутуза Н. В. Рекламний та PR-дискурс: аспекти впливу : [зб. статей] / Н. В. Кутуза. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – 288 с.

9. Медведева О. В. Рекламная коммуникация. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 280 с.

10. Морозова И. Слагая слоганы / И. Морозова. – М. : РИП-холдинг, 2006. – 174 с.

11. Селиверстова Л. Н. Политический слоган как речевой жанр с точки зрения прагмалингвистики / Л. Н. Селиверстова // Вестник Таганрогского института управления и экономики. – 2014. – № 1. – С. 48–51. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: http://cyberleninka.ru/article/n/politicheskiy-slogan-kak-rechevoy-zhanr-s-tochki-zreniya-pragmalingvistiki

УДК 82.0:22(4/.9)

С. В. Бронських,
Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ СЮЖЕТНО-ОБРАЗНИЙ МАТЕРІАЛ В ЛІТЕРАТУРІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ОДВІЧНІ ПИТАННЯ

Наукова проблема вивчення функціонування традиційного сюжетно-образного матеріалу різних генетичних груп у світовій літературі залишається надзвичайно актуальною. Міжкультурні діалоги розкрили явище мультикультуралізму, яке неабияк актуальним стало в XX столітті. Цей факт пояснюється духовною кризою людства. ***Мета*** *даною розвідки полягає у встановленні кореляції між успадкованим змістом традиції та нормативними принципами, які є кращими з точки зору сьогодення та у системному вивченні процесу переосмислення традиційних структур.* ***Актуальність*** *роботи полягає у потребі здійснення системного аналізу інтерпретації традиційних структур.* ***Об'єктом*** *дослідження є формально-змістові трансформації легендарно-міфологічного дискурсу у літературі.* ***Наукова новизна*** *полягає у тому, що в ній узагальненні результати зарубіжного і вітчизняного літературознавства у розробці теоретичних та історико-літературних аспектів функціонування традиційних структур.*

Ключові слова*: генетичні групи, міжкультурний діалог, традиційні структури, євангельський сюжетно-образний матеріал.*

EVANGELICAL PLOT-SHAPED MATERIAL IN THE LITERATURE AS AN ANSWER TO THE ETERNAL HUMAN QUESTIONS

The scientific study of the problem of the functioning of the traditional plot-shaped material of different genetic groups is extremely important in the world of literature. Intercultural dialogues revealed the phenomenon of multiculturalism, which has become considerably important in the twentieth century. This is due to the spiritual crisis of humanity. ***The aim*** *of this work is to establish a correlation between the connection of an inherited tradition and normative principles that are the best in terms of the present and in the systematic study of the process of rethinking the traditional structures. The importance of the work lays in the need for system analysis of the interpretation of traditional structures.* ***The object*** *of the study is legendary and mythological discourse in literature.* ***Scientific novelty*** *lies in the fact that it summarizes the results of researches of foreign and Ukrainian literary critics and in the description of the development of theoretical, historical and literary aspects of the traditional structures.*

Keywords: *genetic groups, intercultural dialogue, the traditional structures, evangelical plot-shaped material.*

© С. В. Бронських, 2015

ЕВАНГЕЛЬСКИЙ СЮЖЕТНО-ОБРАЗНЫЙ МАТЕРИАЛ В ЛИТЕРАТУРЕ КАК ОТВЕТ НА ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ ВЕЧНЫЕ ВОПРОСЫ

Научная проблема изучения функционирования традиционного сюжетно-образного материала различных генетических групп в мировой литературе остается чрезвычайно актуальной. Межкультурные диалоги раскрыли явление мультикультурализма, которое стало изрядно актуальным в XX веке. Этот факт объясняется духовным кризисом человечества. ***Цель*** *данной работы заключается в установлении корреляции между унаследованным содержанием традиции и нормативными принципами, которые являются лучшими с точки зрения настоящего и в системном изучении процесса переосмысления традиционных структур.* ***Актуальность*** *работы заключается в необходимости осуществления системного анализа интерпретации традиционных структур.* ***Объектом*** *исследования являются формально-содержательные трансформации легендарно-мифологического дискурса в литературе.* ***Научная новизна*** *заключается в том, что в ней обобщены результаты зарубежного и отечественного литературоведения в разработке теоретических и историко-литературных аспектов функционирования традиционных структур.*

Ключевые слова: *генетические группы, межкультурный диалог, традиционные структуры, евангельский сюжетно-образный материал.*

Переосмислення міфу передбачає наявність істинно «релігійного» досвіду, оскільки він відрізняється від звичайного досвіду, від досвіду щоденного життя. Релігійний характер цього досвіду є наслідок того факту, що актуалізуються легендарні події, події піднесеного характеру і наповнені надзвичайної значущістю. Ми ніби заново присутні при творчих актах надприродних істот. Ми покидаємо світ буденності і проникаємо у світ перетворений, пронизаний невидимою присутністю надприродних істот. Мова йде про колективне відтворення в пам'яті міфічних подій. Ми відчуваємо особисту присутність міфічних персонажів і стаємо їх сучасниками. Цей процес передбачає сприйняття міфу не в хронологічному аспекті, а саме в контексті занурення у первісну епоху, коли події відбулися вперше. Це надзвичайно «сакральний» час, коли виявляються нові явища повні мощі і значущості. Переживати заново цей час, відтворювати його якомога частіше, бути заново присутнім на виставі божественних творінь, знову побачити надприродні істоти і сприйняти їх урок творчості – таке бажання проглядається у всіх спробах відтворенні міфів. Взагалі міфи показують, що світобудова, людина і життя мають надприродне походження і надприродну історію, і що ця історія, володіє великою цінністю і є зразком для наслідування. Адже концентрація багатовікового індивідуального та колективного досвіду у традиційному сюжетно-образному матеріалі обумовило актуалізацію його поведінкової та аксіологічної орієнтації в контексті наступних літературних інтерпретацій, направлених на виявлення екзистенцій них станів особистості та соціуму за допомогою художнього моделювання та осмислення опозицій «добро-зло», індивідуалістичного «я» та загальнолюдського «Ми». Ось чому, в більшості нових літературних варіантах традиційні структури виступають у якості своєрідних ідейно-естетичних моделей-каталізаторів, які трансформують причинно-наслідкові зв'язки та мотивування процесів, які відбуваються в реальному або в художньому житті та придають йому універсальне та онтологічне звучання [49, с. 45].

Релігія завжди сприймалася людством як своєрідний універсальний кодекс честі. Література віддзеркалює дійсність та драматизм тієї чи іншої епохи. Морально-психологічне «зневоднення» сьогодення призвело до звернення літератури до євангельського сюжетно-образного матеріалу. Кожна інтерпретація та трансформаційне перетворення відбувається згідно потреб сучасності. Використання євангельського сюжетно-образного матеріалу зумовлене бажанням авторів заповнити духовні лакуни та осмислити онтологічні та духовні реалії власної епохи. На думку А. Нямцу, ці вкрай суперечливі процеси мають як позитивне значення (впровадження у свідомість християнських етичних максим), так і відверто формалізоване проявлення (масове «ходіння» до церкви, мода на християнську атрибутику, в певній мірі «одержавлення» однієї з релігійних течій, різке загострення протиріч між віросповіданнями тощо). Крім того, звернення до Бога пояснюється не тільки «принципом маятника» (тотальний атеїзм – масове «прилучення до релігії»), але й в першу чергу пошуками етико-психологічної компенсації утвореного духовного вакууму, прагненням знайти нові ідеали замість повержених кумирів [49, с. 66].

Слід відмітити, що євангельські образи дедалі частіше починають функціонувати у контексті XX століття. Сучасна проза розширює їх морально-естетичний діапазон та драматизм. Реалії сучасності дещо деформують сталі новозавітні образи та мотиви згідно своїх культурно-історичних реалій. Полеміка репрезентації євангельських образів полягає у їх розширенні та доповненні.

Дослідження функціонування біблійного сюжетно-образного матеріалу займає провідне місце в контексті проблеми традиції та новаторства, домінантної в сучасному літературознавстві. Літературний процес XX століття вносить вагомі зміни у формально-змістове поле біблійного сюжетно-образного матеріалу.

Розвиток даної проблематики викладено у наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників з питань порівняльного літературознавства, зокрема теорії функціонування традиційний сюжетів та образів у світовій літературі (І. А. Бернштейн, О. С. Бушмін, О. М. Веселоський, Є. М. Мелетинський, І. М. Нусінов, А. Є. Нямцу, та ін.) [7; 14; 16; 41; 42; 46; 47; 48; 49; 50; 51; 52; 53; 54; 55], проблеми рецепції та інтерпретації біблійної поетики (Н. Фрай, І. Франко та. ін.) [61; 61]. На нашу думку, теоретико-методологічна розробка А. Є. Нямцу та його комплексна теоретична модель історико-літературного аналізу традиційно сюжетно образного матеріалу разом із термінологічним інструментарієм, інтегральним та диференційним ознакам, генетико-типологічній класифікації найширше розкриває проблему визначення аспектів формально-змістових трансформацій євангельського (новозавітного) сюжетно-образного матеріалу. На його думку, «біографії» євангельських персонажів, створені світовою літературою, досить переконливо демонструють різноманітність підходів до загальновідомого канонічного матеріалу та відображають, ті сутнісні онтологічні та аксіологічні зрушення у індивідуальній та колективній свідомості, які характеризують історію людської цивілізації у XX столітті. Саме тому, на його погляд, літературні моделі євангельських колізій, створені в різні культурно-історичні епохи, зберігають своє значення та звучання, допомагають осмислити шляхи і роздоріжжя руху людства в гуманістичне майбутнє. «Життєпис», створений світовою літературою, відрізняється аксіологічним драматизмом, діалектично осмисленим протиріччям поведінкових установок, складністю мотивувань, глибиною емоційно-психологічних характеристик. В кращих літературних інтерпретаціях загальновідомі персонажі є «носіями» складних онтологічних та світоглядних комплексів, які характеризуються орієнтацією на сучасні уявлення про людську природу та оточуючий світ. При цьому, автори активно використовують різноманітні соціально-ідеологічні, філософські та морально-етичні теорії та концепції, які дозволяють різнобічно дослідити індивідуальне, конкретне з точки зору універсального, загальнолюдського, повсякчасного [54, с. 67].

Автори художніх текстів жонглюють євангельськими подіями, сакральні герої стають маріонетками художньої розповіді. Петро, Варавва, Іуда, Понтій Пілат та Христос набувають нових рис, при цьому, не порушується формальне збережен-

ня канонічного хронотопу. Проте, на тлі художньої фантазі може розгортатися низка драматичних колізій. Євангельська проза ставить своїх героїв перед складними екзистенцій ними ситуаціями, ця драматична риса й пояснює популярність жанру літературного Євангелія, роману-апокрифу та євангельського роману.

Легендарно-міфологічний матеріал піддається значним трансформаціям та контамінаціям, тим не менш, розгляд функціонування традиційного сюжетно-образного матеріалу в літературі ХХ століття вказує на те, що легендарно-міфологіні структури зберігають свою потенційну актуальність на протязі століть.

Література:

1. Берштейн И. Новая жизнь вековых образов / И. Бернштейн // Вопросы литературы. – 1985. – № 7. – С. 86–113.
2. Бушмин А. Наука о литературе: Проблемы. Суждения. Споры / А. Бушмин. – М. : Современник, 1980. – 334 с.
3. Бушмин А. Наука о литературе: Проблемы. Суждения. Споры / А. Бушмин. – М. : Современник, 1980. – 334 с.
4. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский. – М.: Высшая школа, 1989. – 408 с.
5. Мелетинский Е. М. От мифа к литературе: [курс лекций «Теория мифа и историческая поэтика»] / Е. М. Мелетинский. – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 170 с.
6. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 1976. – 407 с.
7. Нусинов И. Вековые образы / И. Нусинов. – М. : Гослитиздат, 1937. – 352 с.
8. Нусинов И. М. История литературного героя / И. М. Нусинов. – М. : Гослитиздат, 1958. – 552 с.
9. Нямцу А. Поэтика современной фантастики / А. Нямцу. – Черновцы : Рута, 2002. – 240 с.
10. Нямцу А. Славянские литературы в общекультурном универсуме: [уч. пособие] / А.Нямцу. – Черновцы : Черновицкий нац. ун-т., 2012. – 520 с.
11. Нямцу А. Славянские литературы в общекультурном универсуме: [уч. пособие] / А.Нямцу. – Черновцы : Черновицкий нац. ун-т., 2012. – 520 с.
12. Нямцу А. Е. Легендарно-мифологические структуры в славянских и западноевропейских литературах / А. Е. Нямцу. – Черновцы : Рута, 2001. – 208 с.
13. Нямцу А. Є. Легендарно-міфологічна традиція у світовій літературі (теоретичні та історико-літературні аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: 10.01.04 «Література зарубіжних країн», 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / А. Є. Нямцу. – К. : Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1997. – 34 с.
14. Нямцу А. Основы теории традиционных сюжетов / А. Нямцу. – Черновцы : Рута, 2003. – 80 с.
15. Нямцу А. Загальнокультурна традиція у світовій літературі / А. Нямцу. – Чернівці : Рута, 1997. – 223 с.
16. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература / Анатолий Нямцу. – Черновцы : Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича. Научно-исследовательский центр «Библия и культура», 2007. – 519 с.
17. Померанцева Э. В. Мифологические персонажи в русском фольклоре / Э. В. Померанцева. – М. : Наука, 1975. – 192 с.
18. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія мітів / Нортроп Фрай; [пер. з англ. Л. Онишкевич] // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [упорядк., пер. і. прим. Марії Зубрицької]. – Львів : Літопис, 2002. – С. 142–171.
19. Франко І. Я. Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах / І. Я. Франко // Зібрання творів: в 50 т. – К. Наукова думка, 1976. – Т. 31. – С. 33–44.
20. Юнг К. Г Архетип и символ / К. Г Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.

УДК 811.161.2

С. О. Каленюк,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОВИ ТА КУЛЬТУРИ ЯК ПОКАЗНИК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У КРАЇНІ

У статті порушено проблеми зв'язку мови та культури, розвитку української мови на регіональному рівні: рівень мовної компетентності особистості, дотримання норм літературної мови, зазначено шляхи розв'язання мовних проблем в Україні, підвищення мовленнєвої культури.

Ключові слова: *мова, культура, норма, національність, суспільство, державна мова, особистість.*

RELATIONSHIP OF CULTURE AND LANGUAGE AS AN INDICATOR SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN THE COUNTRY

The article raised the problem of the Ukrainian language at the regional level: the level of linguistic competence of the individual, respect for norms of literary language, defined solutions to language problems in Ukraine, improvement of speech culture.

Key words: *language, culture, nationality, the official language, society.*

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ У СТРАНЕ

В статье рассмотрено проблемы связи языка и культуры, развития украинского языка на региональном уровне: уровень языковой компетентности личности, соблюдение норм литературного языка, пути решение языковых проблем в Украине, повышение языковой культуры.

Ключевые слова: *язык, культура, норма, национальность, общество, государственный язык, личность.*

Модернізація українського суспільства у новій системі ідеологічних координат немислима без державної мовної політики, пріоритетом якої має бути розвиток української мови як консолідуючої духовної сили українського суспільства. Г. Бачинський зазначає, що «будь-яка мова – складна інформаційна система. Чим досконаліша система – тим вона гармонійніша. У людей зі збідненою та покаліченою мовою знижується здатність до системного та асоціативного мислення, до розкутого спілкування, і вони програють життєву конкуренцію з тими, хто своєю мовою володіє досконало» [1, с. 4]. Мовне питання не можна розглядати ізольовано від усієї політичної, соціально-економічної та культурної ситуації, слушно зазначав Іван Дзюба. Мова не тільки найпотужніший засіб спілкування, знаряддя мислення, а й необхідна умова існування народу. Вона спрямована як на внутрішній світ людини, її психіку, так у зовнішній світ природи та людських взаємин. У рідній мові будь-якого народу закодовано все його життя – його історія, культура, світобачення, помисли та надії, його менталітет. Хоча сьогодні українська мова має офіційний статус державної мови, однак проблема функціонування нашої мови в сучасному суспільстві є досить актуальною. Матеріали преси засвідчують далеко не однозначне ставлення гро-

© С. О. Каленюк, 2015

мадськості нашої держави до національно-мовних питань. Поняття «мова державна» та «мова рідна» збігаються лише в однонаціональних державах, проте авторитетний захист української мови державою сприяв би утвердженню української мови в Україні.

Метою статті є з'ясування проблеми зв'язку мови та культури, розвитку української мови на регіональному рівні.

Проблемами функціонування української мови як державної та питаннями підвищення мовної культури займались Л. Струганець, Л. Мацько, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, А. Матвієнко, М. Стріха, І. Петренко. В. Гонський, О. Сербенська, Т. Ткаченко, О. Біляєв та інші.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що реалізація мовної стратегії здійснюватиметься комплексним і послідовним впровадженням навчальних, адміністративних, науково-методичних та роз'яснювальна-пропагандистських заходів. У результаті впровадження й успішного здійснення основних і ще низки додаткових супровідних заходів мають гармонізуватися освітні потреби громадян України, нації, суспільства, держави. Але для цього необхідною є чітко виважена мовна політика держави, спрямована на обов'язкове оволодіння державною українською мовою всіма громадянами без винятків (незалежно від етнічності, віросповідання, ідеології, форм суспільно-виробничої діяльності) і цілеспрямовані активні зусилля українських філологів – учителів, викладачів, науковців, методистів [6, с. 34].

Часто можна почути, що начебто немає різниці, якою мовою користуватися, головне, щоб країна була сильна й багата, а люди забезпечені. Однак за результатами соціологічних, історичних, психолінгвістичних, когнітивних досліджень: мова – це не просто засіб спілкування, мова формує людину й націю і є потужним чинником її розвитку.

Як слушно зазначає М. Дробноход, «національне в державотворенні – це не просто ідея, а невідворотна необхідність, що випливає із природного закону єдності етносу і навколишнього середовища. Розуміння цієї істини – шлях до створення консолідованої української нації і прогресу держави, нехтування цією істиною – шлях до хаотичного борсання в океані нерозв'язаних проблем» [2, с. 15]. В основі національного лежить мова. Відомо, що кожна особистість розкриває свою сутність через мовлення. Мова є завжди критерієм того, на якому рівні перебуває культура того чи іншого суспільства. Щоб ефективно впроваджувати високу мовну культуру, потрібно постійно «полоти бур'ян» і викидати «сміття», що нагромаджувалося у нашій державі протягом кількох століть. Школярі дуже часто не знають значення тих слів, що вживають у повсякденному мовленні. Про знання і вміння використовувати у мовленнєвій практиці лінгвістичних законів сполучуваності слів у словосполучення і говорити не доводиться. Проте саме з таких елементарних знань і вмінь формується мовна особистість. У житті, у професійній діяльності мова потрібна не як сукупність правил, а як культура співжиття в суспільстві, картина світобачення, засіб формування і самовираження кожної особистості [9, с. 9–11].

Мова є критерієм освіченості та індивідуальності людини. Як зазначав український мовознавець Олександр Потебня «мовна індивідуальність виділяє людину як особистість і чим яскравіша ця особистість, тим повніше вона відображає мовні якості суспільства» [10, с. 9].

Між рівнем освіченості, загальної культури і рівнем мовної культури людини існує співмірність і залежність. Освічена людина може осягнути кілька мов. Однак важливо, щоб чужі мови не заступали мову своєї нації. Інтелектуальне зростання кожної молодої людини передбачає інтенсивне вивчення державної мови, оволодіння її літературними нормами, вироблення вміння користуватися всіма мовними одиницями залежно від умов спілкування, мети і змісту мовлення, оскільки мова є засобом інтелектуально-культурних досягнень особистості і способом їх презентації в суспільстві.

Тотальна звичка до нехтування вимог законодавства поширюється у нас, у тому числі, на мовну царину. Норми Конституції та законів ігноруються як у побуті, так і в рекламі, освіті, діяльності органів місцевого самоврядування та роботі засобів масової інформації.

Процес неухильного витіснення української мови із багатьох сфер життєдіяльності та прогресуюче зменшення носіїв української мови не призупинило навіть надання українській мові статусу державної у 1989 р. та подальше закріплення цього статусу, як одного з елементів конституційного ладу країни. Співвідношення української і російської мов в інформаційно-культурній сфері не відповідає реальному поділу населення за етнічною ознакою та порушує права його україномовної частини. При цьому нехтується факт психологічної готовності значної частини російськомовних українців до зміни мовної ситуації на користь державної мови. Цей факт періодично засвідчують соціолінгвістичні опитування. За Конституцією, держава не тільки захищає, розвиває, утверджує українську мову як державну, а й сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів та національних меншин. Однак сьогодні спостерігаємо зворотний процес, що є наслідком відсутності серйозної гуманітарної політики. Питання мови в Україні – це питання національної безпеки та національної перспективи, кожен громадянин має усвідомити особисту відповідальність за функціонування української мови в Україні.

Стан фактичної дискримінації українців у їх власній країні створює напруженість у міжмовних відносинах, що посилюється через необгрунтовані домагання окремих політиків надати російській мові статус другої державної мови нарівні з українською, і, таким чином, вибороти для чиновника право не опановувати і не використовувати українську мову в офіційному вжитку. Ці домагання спрямовані не на захист мовних прав росіян і російської мови, якій в Україні ніщо не загрожує, вони працюють проти відродження української мови. Якщо врахувати думку багатьох вчених про те, що «кожне суспільство стихійно тяжіє до одномовності... двомовність веде до витіснення зі сфер комунікації тієї мови, що перебуває у слабшій позиції» [3, с. 6], то ця ситуація не може не насторожувати. Саме український мовний простір підданий тяжкому випробовуванню навалою експортованої східним сусідом та доморощеної різноманітної друкованої продукції, радіо- й телепродукції, шоу-бізнесу, пропаганди й історіографії російського зразка і мовного оформлення. Саме українському народові доводиться повсякчас боротися за реальний захист своїх само ідентичності й культури з боку власного законодавства, – того законодавства, під чиїм крилом щедро відпускаються необмежені пільги російській та російськомовній культурі [8, с. 12]. Особливо насторожує комплекс меншовартості, що розкошує у свідомості багатьох українців.

На сьогодні актуальною є проблема дотримання мовної норми, бо правильність – одна з найбільш визначальних ознак культури мовлення. Одним із компонентів проблеми є суржик, що заполонив значну частину «мовленнєвого світу» міста. Людина, яка послуговується суржиком, не замислюється над проблемою перекладу. Тому відбувається інтеграція мов: українські слова вимовляються з російським акцентом, мають російські закінчення або російські слова вимовляються з українським акцентом. Граматика та синтаксис мовленнєвого тексту стають змішаними. Варто зазначити, що словникова мова існує лише на письмі. Тому питання, яким є усне мовлення, наскільки воно використовує багатство мови, сьогодні є досить важливим. Культуромовні вади телебачення, радіо, преси накладають негативний відбиток на загальну суспільну мовну практику, суржикують і жаргонізують її. Бідою сьогодення є те, що свідомо чи несвідомо руйнується високий стиль мовлення, той стиль, що передбачає найважливіші, найсоковитіші слова мови, що живлять духовну сторону

життя. Такі слова замінюються жаргонізмами, брутальними лайливими словами. Небажання повною мірою використовувати багатства нашої мови збіднили і звузили активний словник до критичної межі. Потрібно, щоб дотримання норм і правил українського літературного мовлення входило у професійні (дидактичні, виховні й організаційні) обов'язки всіх вчителів, викладачів та адміністративних працівників освітніх закладів. Необхідно подбати на державному рівні про те, щоб україномовне навчальне середовище учнів і студентів підтримувалося україномовними комп'ютерними програмами, електронними посібниками і підручниками, пізнавальними науково-популярними виданнями українською мовою, україномовною розважальною літературою.

Благородне обурення борців проти ущемлення правового поля російської мови викликає кволе намагання держави надати українській школі українську світоглядну платформу, наприклад і принаймні у вигляді обов'язкового вивчення державної української мови та пізнання історичного досвіду України в його нерадянському і неросійському трактуванні. Виявляється, ці фактори теж є насиллям над російською мовою в Україні, хоча ніхто навіть із найзапекліших україномобів не може пояснити, як знання державної мови може утискати права неукраїнського населення країни і чому українському народові варто віро сповідувати (не інакше) тільки традиційну російську світоглядну версію щодо його власної історії. На цьому відтинку «протистояння» плутанина понять, викривлення предметів дискусій та дійсного стану речей особливо кричущі [8, с. 10]. У зв'язку з тим, що процес витіснення української мови є керованим і набув системного характеру, українська держава має діяти відповідно, вживаючи рішучих заходів підтримки української мови як мови нації і державної мови. Такі заходи не спрямовані проти мовних прав осіб, що належать до національних меншин, вони є лише засобом утвердити українську мову, захистити мовні права українців і зберегти Україну як незалежну державу зі своїм самобутнім обличчям.

Проте спостерігаємо і позитивні зрушення. Українська мова виконує функції міжнаціонального спілкування в Україні. Активізується вивчення української мови в різних країнах світу, де готують дипломатичні, торгові кадри, які мають працювати в Україні.

На жаль, законодавство практично не передбачає санкцій за порушення мовного режиму, а можливості місцевої влади у справі регулювання рекламного та недійного ринків є мінімальними. Правильна українська мова нашого міста – це не питання політики, а питання нашого професіоналізму, громадянськості та відповідальності перед прийдешніми поколіннями. Мовою навчання в українській школі всіх рівнів повинна бути державна українська мова. Встановлення такої реальності – право держави і право її основного корінного народу. Полікомпонентний склад лінгвістичної освіти породжує практичні життєві та навчально-освітні мовні ситуації, що могли б стати для молодих науковців предметом соціолінгвістичних, прагмалінгвістичних науково-методичних досліджень. Проблеми, породжувані такими ситуаціями, могли б вирішуватися з урахуванням результатів відповідних досліджень. Основною метою мовної освіти є вироблення в учнів і студентів мовної компетенції як системи знань, умінь і навичок, необхідних для користування державною мовою у різних сферах життя та виробництва. Кожна культура формує особливий соціум, свою форму соціально-культурного спілкування. Щоб визріли умови для національної та духовної самоідентифікації нашого народу, потрібен комплекс державних заходів для створення повноцінного соціокультурного середовища. Культура є вищою формою діяльності людини.

Українська мова повинна стати модною у молодіжному середовищі, адже саме українська мова є високорозвиненою європейською, пов'язаною з глибокими і багатими традиціями прадавньої цивілізації. Ситуація потребує активних дій, спрямованих на розширення сфери функціонування української мови, піднесення її престижності, особливо в молодіжному середовищі. На нашу думку, серед доступних нам можливостей поліпшення мовної ситуації на рівні навчального закладу – це постійне привертання уваги до проблем української мови, надання можливості ефективно та якісно вивчати мову тим, хто цього бажає, постійне і наполегливе виховання поваги й любові до української мови, адже людину навчити можна лише того, що вона любить. Розв'язання мовної проблеми в Україні, з огляду на її гостру специфічність має відбуватися в такий спосіб, щоб не кривдити не тільки національних меншин України, а насамперед самої української нації.

Соціальний престиж мови залежить від усвідомлення його комунікативної вартісності й корисності в житті суспільства, усіх його етносів, від того, скільки сфер спілкування обслуговує ця мова. Уявлення про престижність мовної освіченості залежать від соціального становища та культурної зорієнтованості мовців.

Література:

1. Бачинський Г. Чи залишиться Україна українською? / Г. Бачинський// Універсум. – 1995. – Ч. 9–10. – С. 4.

2. Дробноход М. Стійкий екологічно безпечний розвиток: український контекст / М. Дробноход // Дзеркало тижня. – 02.06.2001. – 21 (345).

3. Залізняк Г. Мовна ситуація Києва: день нинішній та прийдешній / Г. Залізняк, Л. Масенко. – К., 2002. – 32 с.

4. Матвієнко А. Найдоступніший спосіб підвищення мовної культури / А. Матвієнко // Дивослово: Українська мова і література в навчальних закладах. – К. : Преса України. – 2004. – № 12. – С. 55–56.

5. Мацько Л. І. Культура української фахової мови: Навч. посіб / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

6. Мацько Л. Формування культури мовлення: чинники лінгводидактичні та культурологічні / Л. Мацько // Урок української. – 2004. – № 8–9. – С. 34–35.

7. Мацько Л. Формування мовної культури / Л. Мацько // Педагогічна газета. – 2002. – № 8–9. – С. 6.

8. Медвідь Л., Возницький Б. А за мовою і нас до тієї ж ями / Л. Медвідь, Б. Возницький // Урок української. – 2004. – № 8–9. – С. 10–13.

9. Непийвода Н., Мовна підготовка у школі та вузі / Н. Непийвода, В. Чуріна // Українська мова та література. – 2000. – № 5. – С. 9–11.

10. Потебня А. Язык и народность / А. Потебня // Эстетика и поэтика. – М., 1976.

УДК 378

Inna Sklyarenko,
Kyiv State Maritime Academy named after hetman Petro Konashevich- Sahaydachniy (KSMA), Kyiv

DIE ROLLE DER FREMDSPRACHENFACHKOMPETENZ IN DER AUSBILDUNG ZUM QUALIFIZIERTEN SCHIFFSFÜRER UND SCHIFFSBETRIEBSOFFIZIER.

Es wurde versucht, grundsätzliche Überlegungen zu einem Qualitätssicherungs- und Qualitätsmanagementsystem unter dem Aspekt der Fremdsprachenausbildung in Kyiv State Maritime Academy (KSMA) anzustellen. Der Beitrag zeigt an-

© Inna Sklyarenko, 2015

schaulich, dass analog zu wirtschaftlichen Organisationen ein solches System in vollem Umfang möglich ist, wobei Ansätze hierzu in mehr oder weniger ausgeprägter Form verschiedentlich gegeben sind, aber bisher nicht explizit als solche deklariert wurden. An vielen Stellen werden Überlegungen über mögliche Veränderungen der Universitäten angestellt, und es gibt europaweit eine Vielzahl von Reformvorschlägen der verschiedensten Interessensgruppen.

Schlüsselworte: *Ausbildungswesen, Qualitätssicherung, Qualitätsmanagement, Produzent, Lieferant, Anwender, Sprachkenntnisse.*

РОЛЬ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПІДГОТОВЦІ ПРОФЕСІЙНИХ ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Стаття присвячена проблемі визначення змісту і структури фахової мовної комунікативної компетенції майбутніх моряків. У стмті висвітлюється питання управління якістю та забезпечення якістю у вищему закладі Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного.

Ключові слова: *освіта, забезпечення якістю, управління якістю, фахові професійні знання, виробник, постачальник, замовник*

A ROLE OF LINGUISTIC COMPETENCE IS IN PREPARATION OF PROFESSIONAL SPECIALISTS OF MARINE INDUSTRY.

The paper attempts to use the basic issues of quality assurance and quality management to address the aspects of education on Kyiv State Maritime Academy (KSMA) and training. The lecture shows how the issues like economic decisions may be implemented and considered in other areas, for example in the field of education. In many cases, consideration of these approaches make it possible to reform the old system of staff training and meet the interests of different groups on the labor market.

Keywords: *Education, Qualitymanagement, Producer, supplier, information, training, efficiency.*

1.Einleitung. Große Chancen im internationalen Wettbewerb der Seeschifffahrt liegen in der Entwicklung und Anwendung neuer Technologien und in der Ausbildung zum qualifizierten Schiffsführer und Schiffsbetriebsoffizier. Die positive Gestaltung des Berufsfeldes erfordert hohe sprachfachliche Seeschifffahrt Kompetenz. Das Studium «Schiffsbetrieb» in Kyiv State Maritime Academy (KSMA) vermittelt Fach- und Führungskompetenz. KSMA steht für Ausbildung zum Kapitän und Leiter von Maschinenanlagen, Weiterbildung im Bereich Seeschifffahrt, Simulation. Auserdem KSMA steht für Fremdsprachenausbildung Jura, Wirtschafts, Audit, Management, Programingeniering im Seeschifffahrtbereich.

2.Ausgangssituation. Ein wichtigste Faktor für die Leistungsfähigkeit jeder

Hochschule in der Ausbildung zum qualifizierten Schiffsfürer und Schiffsbetriebsoffizier ist die Qualität ihrer Produkte. Es existiert ein weltweiter Trend zu höheren Erwartungen bezüglich der Qualität und Kompetenz. Dieser Trend wird begleitet von der wachsenden Erkenntnisse, daß es im allgemeinen nur durch beständige Qualitätsverbesserungen möglich ist, eine hohe Leistungsfähigkeit zu erreichen und aufrecht zu erhalten [1].

3.Materialien und Methoden. Auf Grund des steigenden Qualitätsbewußtseins im Zeitraum der letzten Jahre der Studiengang mit dem von der IMO (International Maritime Organization) beschlossenen internationalem Abkommen STCW (Standards of Training, Certification and Watchkeeping) conform ist und des daraus resultierenden Bedarfes an genormten Qualitätsrichtlinien für die Produktion wurden herausgegeben, durch welche eine Vereinheitlichung der vielen und teilweise unterschiedlichen nationalen Vorgehensweisen auf diesem Gebiet erfolgte [4].

Überlegungen zur Qualität der Fremdsprachenfachkompetenz werden für Produkte unterschiedlichster Art angestellt (Seeschifffahrt auch); in gleicher Weise gilt dies auch für das Produkt Ausbildung zum qualifizierten Schiffsfürer und Schiffsbetriebsoffizier, wobei anschließend beispielhaft insbesondere auf den Aspekt der universitären Ausbildung eingegangen werden soll.

Die internationalen Normen über Qualitätsmanagement und Oualität lassen sich auch im Ausbildungswesen bzw. auf Ausbildungsstätten allgemein anwenden, wobei Vergleiche mit dem Wirtschaftsbereich durchaus sinnvoll erscheinen. So lassen sich etwa Fachhochschule als Produktions-und Dienstleislungsunternehmen betrachten, die neue Wissen erarbeiten und weitergeben. Die Studenten erwerben dieses Wissen und stellen in diesem Fall die Anwender bzw. Kunden dar.

Das Qualitätssystem in Kyiv State Maritime Academy (KSMA) wird angewendet auf alle Tätigkeiten, welche Bezug auf die Qualität der Studenten oder der Ausbildung haben, und es steht in wechselseitiger Beziehung zu diesen. Es enthält alle Phasen von der ersten Identifikation bis zur abschließenden Zufriedenstellung der Anforderungen und der Erwartungen der Wirtschaft an die Absolventen bzw. der Studenten an die Fremdsprachenausbildung.

Im Qualittskreis sind im Falle der Betrachtungsweise: Student = «Produkt» folgende Phasen und Tätigkeiten eingeschlossen:

– Erfüllen der Aufnahmebedingungen an der KSMA,
– Immatrikulation,
– Vorlesungsbesuche Grundstudium (Englisch),
– Vorlesungsbesuche Fachstudium (Nautische und Technische Englisch),
– allgemeine Vorlesungsprüfungen,
– technische Vorlesungsprüfungen,
– nautische Vorlesungsprüfungen,
– Übungsvorbereitungen für der Staatsprüfungen,
– Absolvierung der Übungen,
– Erstellen von Übungsprotokollen,
– Seminarbesuche und Nautischepraxis,
– Erstellen der Diplomarbeit,
– Diplomprüfung,
– Sponsion/Exmatrikulation,
– Diplom-Ingenieur für Schiffsbetrieb [3, s. 573].

Von Seiten der Wirtschaft und Politik werden – teilweise durchaus berechtigt – die weltbekannte Forderungen nach höherer Qualität der Ausbildung an den Fachhochschule und damit nach gesteigerter Qualität der Absolventen aufgeworfen. Dies laßt eine Untersuchung des Themas, inwieweit durch Anwendung der Gesichtspunkte von Qualitätsmanagement und Qualitätssicherung sowie durch effiziente Gestaltung eines universitären Qualitätsmanagementsystems nicht ganz erhebliche Verbesserungen ermöglicht werden, nicht nur als sinnvoll, sondern nahezu als unumgänglich notwendig erscheinen. Um aber Antworten auf solche Fragesteilungen zu finden, ist es zunachst notwendig. Begriffe wie «Qualitat des Studiums» oder «Qualitat der Absolventen» an Hand allgemein genormter Qualitätsbegriffe [4] enger einzugrenzen und zu definieren.

Weiters gilt es, bestehende Qualitätsmanagementsysteme der Fachhochschule zu untersuchen, bzw. diese an aufscheinenden Schwachstellen zu verbessern oder sie gar zu erneuern.

Bei einem technischen Erzeugnis versteht man unter dem Begriff «Qualität» eine Vielzahl von Eigenschaften. Hierzu gehören etwa physikalische Eigenschaften (Festigkertswerte, geometrische Abmessungen, Oberflächenrauheit), chemische Eigenschaften (Gefügeaufbau, Legierungszusammensetzung), sowie Teilqualitäten wie Lebensdauer oder Funktionsfähigkeit [2].

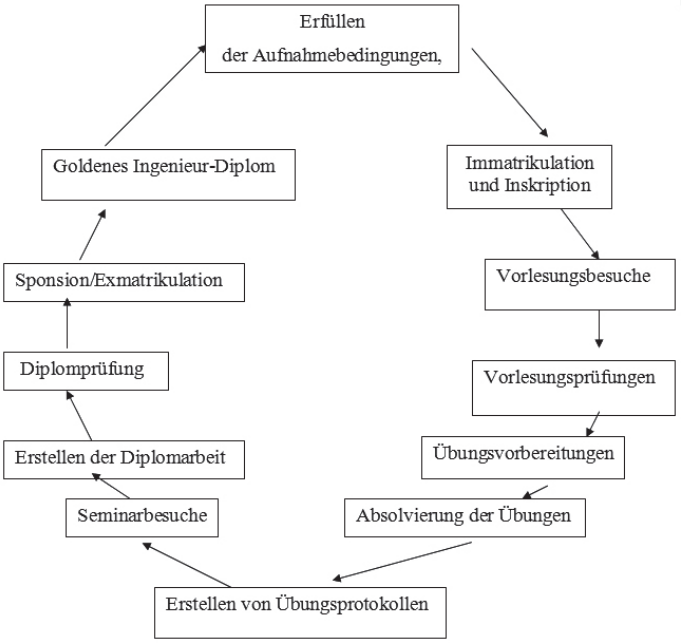

Bild 1. zeigt den Qualitätskreis für das «Produkt» Student bzw. Absolvent einer Universität.

In durchaus analoger Weise kann man den Qualitätsbegriff auch für das

«Produkt» der Fachhochschule, den Absolventen, in mehrere Teilqualitäten aufteilen, beispielsweise: allgemeines technisches Verständnis, theoretisches Grundwissen, praktische Erfahrung, Flexibilität, Anpassungsfähigkeit, Motivation, Belastbarkeit

Man erkennt daraus, daß eigentlich nur ein Teil der Gesamtqualität eines ausgebildeten Absolventen von der Fachhochschule selbst beeinflußbar ist. Dieser Teil stellt aber sicherlich den wesentlichen der gesamten Qualität dar.

Anders ist die Situation, wenn man statt des Absolventen als «Produkt» die zu vermitteinde Ausbildung der Fachhochschule als Dienstleistung betrachtet, und dann versucht, die Qualität der Ausbildung in Teilqualitäten zu untergliedern. In diesem Fall fallt der gesamte Qualitätsbegriff in den Fachhochschule bereich [4].

In der künftigen Konkurrenzsituation der Fachhochschule sowie allgemein von Ausbildungsstätten im europäischen Binnenmarkt wird ein derartiges Ranking auch für die Verteilung internationaler Forschungsaufträge erheblich an Bedeutung gewinnen. Mit ein Kriterium für eine entsprechende Bewertung kann dabei durchaus die Gestaltung des universitären Qualitätsmanagementsystems sein [5].

Resultate. Die erste Stufe der Quatitätsgestaltung legt das Qualitätsniveau fest, das für die Fachhochschule geiten soll. Ein Qualitätsniveau kann man nur festlegen, wenn alle Qualitätstrager der Fachhochschule daran beteiligt werden, die Richtlinien auszuarbeiten. Eine optimale Qualität wird nur dann erreicht, wenn alle Fachhochschulebereiche sinnvoll ineinandergreifen und im Hinblick auf die Qualitätsgestaltung koordiniert werden.

Aus diesem Grunde ist es sicher sinnvoll die Organisation der Fachhochschule zu beschreiben, und feststellen zu können, wo die eigentlichen Qualitätstrager für die verschiedenen universitären Aufgaben zu suchen sind.

Literatur

1.ISO/DIS 8402: Quality Management and Quality assurance- Vokabulary/ 1992.

2.Kreckel, R. (2002): Externe und interne Impulse zur Erneuerung der Qualitätssicherung in den Hochschulen: Einige einführende Überlegungen. In: Reil, T. / Winter, M. (Hg.): Qualitätssicherung an Hochschulen: Theorie und Praxis. Bielefeld, S. 16-20.

3.Panov S.F. Qualitatsmanagement und Qualitatssicherung im Ausbildung. // Наукові записки. Серія «Філологічна» – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. – Вип. 9. – С.571-574.

4.Pellert, A. (2002): Hochschule und Qualität. In: Reil, T. / Winter, M. (Hg.): Qualitätssicherung an Hochschulen: Theorie und Praxis. Bielefeld, S. 21-29.

5.Winde, M. Einleitung. In: Winde, M. (Hg.). Von der Qualitätsmessung zum Qualitätsmanagement, Praxisbeispiele an Hochschulen. Essen, 2010, S. 4-7.

ЗМІСТ

G. B. Bernar
DIALOGUE IN TOM STOPPARD'S «ROSENCRANTZ AND GUILDENSTERN ARE DEAD» 3
Chugu S., Gladio S.
MODALITY OF THE LITERARY TEXT: TRANSLATION CHALLENGES 6
K. L. Honchar
PECULIARITIES OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD «ENVY» IN MODERN ENGLISH 9
V. V. Mykhaylenko
POLITICAL DISCOURSE ACTUALISING A WORD PRAGMATIC COMPONENT 12
M.Yu. Rebenko
TRANSFORMATIONS OF J. D. SALINGER'S VOCABULARY OF HAPAX LEGOMENA WITHIN LITERARY TRANSLATION 15
О. М. Алексєєва
ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ АНТРОПОНІМІЧНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ І США В ГЕНЕАЛОГІЧНОМУ, ТИПОЛОГІЧНОМУ І ЛІНГВОКУЛЬТОРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТАХ 18
О. О. Бережна
ПРОБЛЕМА ПОЛІТИЧНОЇ КОРЕКТНОСТІ ТА СТИГМАТИЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 23
Я. В. Бистров
ФРАКТАЛЬНА РЕКУРСІЯ У БІОГРАФІЧНОМУ ОПОВІДНОМУ ТЕКСТІ: ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ 26
О. О. Борисов
ІЗОМОРФНІ ТА АЛОМОРФНІ РИСИ КОНСТРУЮВАННЯ ДІАЛОГУ У БРИТАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТАХ 28
І. П. Борковська
КЛІШЕ ЯК СТАНДАРТИЗОВАНА МОВНА ОДИНИЦЯ ТЕКСТІВ ДІЛОВИХ ДОКУМЕНТІВ 31
О. О. Боровська
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ПАРТИЦИПІВ У РАМКАХ ГЕНЕРАТИВНОЇ ГРАМАТИКИ 33
Н. Р. Венгринович
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ НАТУРАЛІЗМУ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА ТА ФРЕНКА НОРРІСА 36
Х. В. Вітрів
ВИТОКИ ЛАТИНСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ 40
С. І. Вовчанська
СЕМАНТИЧНА ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ ТЕРМІНІВ МАРКЕТИНГУ У ФАХОВИХ ТЕКСТАХ 43
О. В. Галамага
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ГЕНОЛОГІЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ САКРАЛЬНИХ ЛАТИНОМОВНИХ ТЕКСТІВ 45
Н. О. Гач
ПАРАДИГМА ЕКО-ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ДИСКУРС-АНАЛІЗУ 49
Н. В. Глінка, В. М. Гавриленко
ФУНКЦІЯ МОВИ І «ТИШІ» В ПРОЗОВИХ ТВОРАХ КЛАРІСЕ ЛІСПЕКТОР 52
Н. С. Голікова
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО 55
О. С. Гринько
ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТОВ-АРХЕТИПОВ EARTH И AIR В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ 57
С. О. Гурбанська
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК МАРКЕР ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ В КОНТЕКСТІ ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 60
О. П. Демиденко
МОВНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ АНІМАЛІСТИЧНИХ СИМВОЛІВ УКРАЇНОМОВНОЇ ТА АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР 63
Н. М. Дмитришина
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ 67
І. І. Єрмоленко
ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПІГРАФІВ У ДЕТЕКТИВНИХ ТЕКСТАХ ДАНІЕЛЯ ПЕННАКА 69
К. А. Завертайло
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПОЛУЧНИКІВ «ЧИ»/«ИЛИ»/«或者»/«还是» ТА ПРАВИЛА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА КИТАЙСЬКІЙ МОВАХ 72
О. О. Зеліковська, О. І. Степаненко
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ 74
О. П. Іванцова
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ 76
О. А. Ільченко
ПОЛІТИЧНІ ЕВФЕМІЗМИ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ МОВИ ЗМІ 78
Н. В. Іовхімчук
КОНЦЕПТ «ЧУЖИНА» В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ПІСНІ 81

О. М. Калита, С. І. Поворознюк
ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО ФІЛЬМУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ 83
І. В. Каширіна
ПЕРЕКЛАДАЦЬКА КОНЦЕПЦІЯ С. КАРАВАНСЬКОГО У СВІТЛІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 86
І. С. Кірковська
КОГНІТИВНІ МОДЕЛІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЧАСУ В СУЧАСНИХ РОМАНСЬКИХ МОВАХ 89
Д. В. Козловська
АНТРОПОЕТОНІМ ЯК ПОТУЖНИЙ ЗАСІБ РОЗКРИТТЯ ОБРАЗУ ДЕНОТАТА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЛЮКО ДАШВАР «МАТИ ВСЕ») 92
М. М. Коновалова
ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ П'ЄСИ ЮРІЯ ТАРНАВСЬКОГО «ЧОТИРИ ПРОЄКТИ НА УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРАПОР» 94
В. И. Косолапов
О КОНКУРЕНЦИИ (LEXICAL CLASHES) ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ ПРЕФИКСОВ IN- И UN- В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ (АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР) 96
Н. Є. Кошіль
ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНСПЕКТУ ЯК СПЕЦИФІЧНОГО МОВЛЕННЄВОГО ПИСЕМНОГО ЖАНРУ 100
О. Г. Кравченко
АНАЛІЗ КОМБІНАТОРНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ АНГЛІЙСЬКОГО ІМЕННИКА ECONOMY 102
Г. М. Кузенко
РОЗВИТОК І СТРУКТУРА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА 104
І. В. Кузнєцова
СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНУ 107
О. М. Курудз
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ВІЧНОЗЕЛЕНІ РОСЛИНИ» У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ (ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ) 109
Н. Ю. Лазаревич
СПЕЦИФІКА ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНАХ-МЕТАФОРАХ «ПРОЦЕС» Ф. КАФКИ, «ГАЛАС І ШАЛЕНСТВО» В. ФОЛКНЕРА ТА «СТО РОКІВ САМОТНОСТІ» Г. Г. МАРКЕСА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ 113
А. В. Лебедєва
ТЕМАТИЧНА СПЕЦИФІКА НЕСТАНДАРТНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 115
Л. Я. Левицька, І. С. Микитка
ZUM PROBLEM DER GRUNDZÜGE DES WIRTSCHAFTSDEUTSCHEN 117
А. Д. Липецький
«NATURALIS HISTORIAE» ПЛІНІЯ СТАРШОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКИ МИСТЕЦТВА ЕПОХИ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 120
Г. Л. Лисенко, З. В. Чепурна
ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З АНІМАЛЬНИМ КОМПОНЕНТОМ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ 122
Л. О. Лисенко
КОНЦЕПТ «КОЛІР» В АНГЛОМОВНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ЯК ПРОЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦИФІКИ 125
М. О. Марценюк, І. М. Фельцан
ЕМОТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКА СФЕРИ ТУРИЗМУ, ЯК ЗАПОРУКА ЗДІЙСНЕННЯ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 128
І. В. Мельничук
«ПЛАЧ, АЛЬБО ЛЯМЕНТ ПО ЗЕСТЮ З СВѢТА СЕГО ВѢЧНОЙ ПАМЯТИ ГОДНОГО ГРИГОРІЯ ЖЕЛИБОРСКОГО» В СИСТЕМІ ТАНАТОЛОГІЧНИХ ЖАНРІВ УКРАЇНСЬКОЇ БАРОКОВОЇ ПОЕЗІЇ 131
Є. В. Михайлова
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ РОЗРЯДИ ПРИКМЕТНИКІВ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ 134
П. І. Мігірін
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ 136
О. Ф. Мінкова, Ю. А. Надольська
СОЦІАЛЬНІ КОНОТАЦІЇ ОНІМІВ 140
І. Г. Мірошниченко
ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ЗАСОБИ КОМПРЕСІЇ СТИСЛОГО МАС-МЕДІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕКСТУ 141
Т. В. П'ятничка
НЕОСОБОВІ ФОРМИ ДІЄСЛОВА ТА ЧАСОВІ КОРЕЛЯЦІЇ 144
І. Б. Паславська
ПРАГМАТИЧНІ ЧИННИКИ СУЧАСНОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 147
Л. І. Пац
ТРАДИЦІЙНІ Й НОВІ ПАРАМЕТРИ МОВЛЕННЄВОЇ РЕАЛІЗАІЇ КОНЦЕПТІВ 'ЧОЛОВІК' І 'ЖІНКА' 149
О. А. Пєшкова
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ІНТРЕМЕДІАЛЬНІСТЬ ТА СУМІЖНИХ ТЕРМІНІВ 151
О. Г. Пєшкова
МОВНА ГРА В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТАХ 154
А. А. Плотникова, Л. В. Климчук
МІФОЛОГЕМА ЛИСИЦІ У ТВОРЧОСТІ ПУ СУНЛІНА ТА ВІКТОРА ПЕЛЕВІНА 156

О. В. Позднякова
НІМЕЦЬКА МОЛОДІЖНА ЛЕКСИКА З ПЕЙОРАТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ: СТРУКТУРНО-КВАНТИТАТИВНИЙ АНАЛІЗ 158
Ю. О. Попович
ВІДТВОРЕННЯ АЛЮЗІЇ ЯК МАРКЕРА СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ПЕРСОНАЖУ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ БРИТАНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ХІХ СТОЛІТТЯ 161
Н. И. Пустовойт
ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ФРАНЦУЗСКОЙ ПРЕССЫ 165
Н. К. Путівцева
ОБРАЗНІ ДОМІНАНТИ РОМАНУ ЕДУАРА ҐЛІССАНА «РІКА ЛЕЗАРДА» 168
О. О. Решетняк
ЩОДО ПИТАННЯ СТАТУСУ БІБЛІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В СУЧАСНОМУ УЗУСІ 171
С. М. Рибачок
МАНІПУЛЯТИВНІ ЗАСОБИ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ 174
Н. В. Рибіна
БІЛІНГВІЗМ ТА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЇ МОВНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ 176
Ю. О. Сабадаш
ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ LOVE В АНГЛОМОВНИХ ВЕРСІЯХ БІБЛІЇ 178
Г. С. Сатановська
КОНЦЕПЦІЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ МЕЖОВОЇ СИТУАЦІЇ В ХРОНОТОПНІЙ МОДЕЛІ РОМАНУ МАРҐЕРІТ ЮРСЕНАР «ФІЛОСОФСЬКИЙ КАМІНЬ» 181
Л. Л. Семененко
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СПОСОБІВ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙСНОСТІ В МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ 184
О. Р. Сенькович
ПАРАВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ПОРТРЕТА ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОЗИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.) 188
В. Ю. Сікорська
ДОКУМЕНТАЛІЗМ ЯК ПРИКМЕТНА РИСА СУЧАСНОЇ ПРОЗИ: ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ «МІЖ ЧАСОМ І МОРЕМ. КОЛЕКЦІЯ НЕВИГАДАНИХ ІСТОРІЙ» 191
О. В. Соболєва
АКТУАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНО-КУЛЬТУРНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ГЛЯНЦЕВИХ ВИДАНЬ 193
О. В. Соболєва
ПРАГМАТИЧНА НАСТАНОВА НЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРЕСИ) 196
В. Ф. Старко
ІДЕАЛІЗОВАНІ КОГНІТИВНІ МОДЕЛІ ЯК ТЕОРІЯ КАТЕГОРИЗАЦІЇ 198
М. П. Степанюк
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ХУДОЖНІХ ПЕРСОНАЖІВ В ЕМОЦІЙНОМУ СТАНІ У РОМАНАХ Ш. БРОНТЕ ТА Е. БРОНТЕ 201
І. Б. Стисло
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ОПОЗИЦІЇ МОЛОДИЙ – СТАРИЙ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ КОРПУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ) 204
И. П. Суима
РЕСПОНСИВНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ 207
О. О. Тищенко, А. С. Лапенкова
МІСЬКА ТЕМАТИКА В КОНТЕКСТІ ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ Б.-І.АНТОНИЧА 209
О. В. Ткачик, О. О. Великодська
ОСОБЛИВОСТІ СПОСОБІВ УТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ 211
И. В. Ткачук
ПЕРЕВОД КАК СРЕДСТВО МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ 214
О. Є. Ткачук-Мірошниченко
РОЛЬ ІКОНІЧНОГО КОМПОНЕНТУ В АНГЛОМОВНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ 216
А. М. Тригуб
САМОЦЕНЗУРА МИТРОФАНОВА-ПЕРЕКЛАДАЧА (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ГАРРІЄТ БІЧЕР-СТОУ «ХАТИНА ДЯДЬКА ТОМА») 218
Ю. В. Федецька
ФРАЗОВИЙ ФРЕЙМ НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ «БАТЬКІВСТВО» В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 221
Г. В. Фінчук, В. П. Палій
ПРОБЛЕМА СЕМАНТИЧНОЇ ТА ГРАМАТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ІМЕННИКІВ ТА ПРИКМЕТНИКІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ 224
І. В. Хожаіж
ЗАГАЛЬНОПИТАЛЬНІ ВИСЛОВЛЕННЯ У ГІПОТЕТИЧНОМУ КОНДИЦІОНАЛІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ) 227
О. М. Чабан
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПИСЬМА ПРИ ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ (РОСІЙСЬКОЇ) МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ 229
Л. Я. Чеботар
ІТЕРАТИВНІСТЬ ЯК ТИП ПРЕДИКАТНОЇ МНОЖИННОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ГОМЕРОВОЇ «ІЛІАДИ») 231

Є. О.Червінко
СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ PUBLIC RELATIONS В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 234
Д. О. Чистяк
КОНЦЕПТ СИМВОЛ У ТЕОРІЯХ БЕЛЬГІЙСЬКИХ СИМВОЛІСТІВ 237
Т. М. Шарова, С. О. Супрун
РЕАЛІСТИЧНЕ ВІДТВОРЕННЯ ЖИТТЄВОЇ ПРАВДИ У ТВОРАХ І. МАСЛОВА 239
Т. М. Шарова, В. В. Таран
ХУДОЖНЯ ПРАВДА У ТВОРІ К. ГОРДІЄНКА «ЗИМОВА ПОВІСТЬ» 241
О. А. Шкамарда
СТРАТЕГІЇ СУБ'ЄКТНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ БЛОГ-ДИСКУРСІ 243
Т. В. Юрчишин
ІНВАРІАНТНИЙ ХАРАКТЕР СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ РЕЧЕНЬ УЗАГАЛЬНЕНОГО ЗМІСТУ 247
В. О. Яблочнікова
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ 249
Наталія Яцків
ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ РОМАНУ БРАТІВ ҐОНКУРІВ «МАНЕТТА САЛОМОН» 251
О. В. Єрченко
СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУАЛЬНО-МАРКОВАНИХ АНОТАЦІЙ В АМЕРИКАНСЬКІЙ НАУКОВІЙ МЕДИЧНІЙ ПЕРІОДИЦІ 254
І. В. Шевчук
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПІДХОДУ В СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 258
О. С. Билінська
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ СЛОГАНІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 260
С. В. Бронських
ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ СЮЖЕТНО-ОБРАЗНИЙ МАТЕРІАЛ В ЛІТЕРАТУРІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ОДВІЧНІ ПИТАННЯ 262
С. О. Каленюк
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОВИ ТА КУЛЬТУРИ ЯК ПОКАЗНИК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У КРАЇНІ 264
Inna Sklyarenko
DIE ROLLE DER FREMDSPRACHENFACHKOMPETENZ IN DER AUSBILDUNG ZUM QUALIFIZIERTEN SCHIFFSFÜRER UND SCHIFFSBETRIEBSOFFIZIER 266

Наукове видання

Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 59

Головний редактор *І. Д. Пасічник*

Відповідальний за випуск *І. В. Ковальчук*

Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк*

Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

За достовірність наведених фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори.

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 31,85. Наклад 100 прим. Зам. № 115–15
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr. netРВ № 1 від 8 серпня 2000 року.